

B

IRODALOMTÖRTÉNET.

1912.

f 21 - 1979

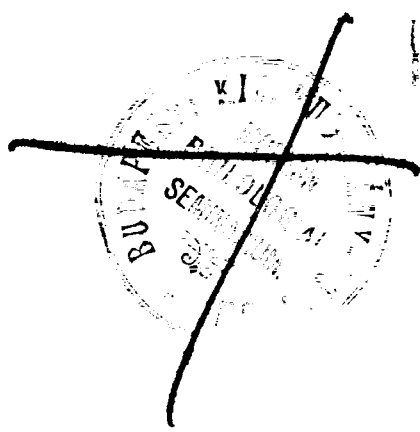
IRODALOMTÖRTÉNET.

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG
===== HAVI FOLYÓIRATA. =====

SZERKESZTI

PINTÉR JENŐ.

10526

===== ELSŐ ÉVFOLYAM. =====
KIADJA A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG.
===== BUDAPEST. 1912. =====

[Faint handwritten text at the bottom of the page]

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1911-ben alakult. Célja a magyar irodalomtörténet művelése. A Társaság felolvasásokat rendez, gyűléseket tart, kutatásokat támogat, s havi folyóiratot ad ki. Tagja lehet a magyar irodalomtörténet minden barátja, aki tagsági díj fejében évi tiz koronát, vagy alapítványképen egyszersmindenkorra kétszáz koronát fizet le. Ennek fejében minden tag megkapja a Társaság folyóiratát és résztvehet a Társaság ülésein.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság folyóirata, az Irodalomtörténet, július és augusztus kivételével havonként egyszer jelenik meg. Egy-egy füzet terjedelme átlag négy ív. A rendes tagok évi tiz korona tagsági díj fejében kapják. Iskolák, könyvtárak, társaskörök évi tizenöt korona előfizetési árért rendelhetik meg.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság tisztkara 1912-ben: Elnök : Beöthy Zsolt. Alelnökök : Dézsi Lajos, Négyesy László, legifj. Szász Károly, Zoltvány Irén. Titkár : Horváth János. Szerkesztő : Pintér Jenő. Jegyző : Kéki Lajos. Pénztáros : Ágner Lajos.

Az Irodalomtörténet dolgozótársai 1912-ben: Ady Lajos, Agárdy László, Ágner Lajos, Babits Mihály, Balassa József, Baros Gyula, Baróti Lajos, Barthos Indár, Bayer József, Benedek Marcell, Berényi József, Bélteky László, Bittenbinder Miklós, Borbély István, Császár Mihály, Csűrös Ferenc, Dénes Lajos, Eckhart Sándor, Elek Oszkár, Endrei Ákos, Fest Sándor, Firtos Ferenc, Galamb Sándor, Galgóczi György, Gagyh Dénes, Gárdonyi Albert, Gönczy István, Gyöngyösy László, György Lajos, Harmos Sándor, Harsányi István, Heinrich Gusztáv, Horváth János, Huszár György, Igaz Márton, Imre Sándor, Janovics Jenő, Jánosi Béla, Kardos Albert, Kelemen Béla, Kéki Lajos, Király György, Kohányi Menyhért, Komlós Aladár, Kristóf György, Kuncz Aladár, Lampérth Géza, Lehel István, Lengyel Miklós, Lócsey Mária, Marczinkó Ferenc, Melich János, Morvay Győző, Nagy János, Nagy József, Olgyai Bertalan, Orbán János, Pap Károly, Pápay Géza, Perepatits István, Perényi József, Persián Kálmán, Pintér Jenő, Prónai Antal, Rexa Dezső, Rexa Dezsőné, Riedl Frigyes, Roboz Andor, Sebestyén Gyula, Sik Sándor, Sipótz Pál, Steuer János, Szász Károly, Szemkő Aladár, Sziunyei Ferenc, Szóts Gyula, Tolnai Vilmos, Tordai Ányos, Trócsányi Zoltán, Vargha Damján, Váradai Béla, Velledits Lajos, Velezdi Mihály, Verő Leó, Versényi György, Vértesy Jenő, Vönház István, Weber Arthur, Zlinszky Aladár, Zolnai Béla. — Összesen : 90.

RGM 42

TARTALOM.

Tanulmányok. Értekezések.

	<i>Lap</i>
<i>Elek Oszkár</i> : Skót és angol hatás Arany János balladáiban 373, 458, ...	513
+ <i>Firtos Ferenc</i> : A Debreczeni Disputa kéziratáról ...	353
<i>György Lajos</i> : Verseghy Ferenc Természetes Emberének forrása ...	53
<i>Horváth János</i> : Komjáthy Jenő ...	9
<i>Kéki Lajos</i> : Arany János Utolsó Magyarja ...	29
<i>Kéki Lajos</i> : A magyar verses elbeszélő költészet a XIX. század második felében ...	225, 298
<i>Lampérth Géza</i> : Bessenyei és társasága a gárdában ...	I
<i>Lócsey Mária</i> : Zrinyi Miklós halála ...	449
<i>Melich János</i> : A legrégebb magyarnyelvű nyomtatványok ...	289
<i>Nagy József</i> : A magyar irodalomtörténet korszakai ...	161
<i>Pap Károly</i> : Adalékok Arany debreczeni diákságához ...	172, 238
<i>Prónai Antal</i> : A Zrinyiász fő gondolata ...	23
<i>Riedl Frigyes</i> : Vörösmarty Eger című eposza ...	103
<i>Sebestyén Gyula</i> : Petőfi első levelei ...	97
<i>Versényi György</i> : Egy XVIII. századi kéziratot daloskönyv ...	361
<i>Vértesy Jenő</i> : Gyulai Pál írói tervei ...	37

Kisebb Közlemények.

<i>Baróti Lajos</i> : Petőfi első leveleihez ...	246
<i>Baróti Lajos</i> : Petőfi katonáskodásáról ...	380
<i>Bayer József</i> : Az írói és művészi díjazások történetéhez ...	181
<i>Bittenbinder Miklós</i> : Arany János Öldöklő Angyala ...	251
<i>Eckhart Sándor</i> : Apáti Ferenc feddő éneke és a Csinom Palkó ...	107
<i>Elek Oszkár</i> : Kisfaludy Károly Eprészleánya és egy skót népballada ...	470
<i>Fest Sándor</i> : Magyar vonatkozások Marlowe drámáiban ...	117
<i>Fest Sándor</i> : Magyar vonatkozások egy régi angol költeményben ...	471
<i>Galamb Sándor</i> : Két kuruc dal ...	62
<i>Galamb Sándor</i> : A Wilhelm Meister hatása Kisfaludy Károlyra ...	112
<i>Galamb Sándor</i> : Kemény Zsigmond és Goethe ...	316
<i>Gárdonyi Albert</i> : Vörösmarty polgármesterjelöltsége ...	313
<i>Gönczy István</i> : Kisfaludy Károly Fősvénye ...	468
<i>Gyöngyösy László</i> : Mikszáth Kálmán nemessége ...	186
<i>György Lajos</i> : Balassa Bálint egyik költeményéről ...	185
<i>Harmos Sándor</i> : Két jegyzet a Bánk Bánhoz ...	387
<i>Harsányi István</i> : A csepregi graduál ...	110
<i>Harsányi István</i> : Magyar nyelvemlékek nyomai ...	467
<i>Horváth János</i> : Balassi Menyhárt Tamás-deákja ...	108
<i>Huszár György</i> : Hol írta Arany János a Családi Kört? ...	119
<i>Kardos Albert</i> : A magyar irodalomtörténet korszakai ...	248
<i>Kohányi Menyhért</i> : A Nagy Sándor-monda Gvadányi Rontó Páljában ...	393

	Lap
<i>Nagy József</i> : Még egyszer a magyar irodalomtörténet korszakairól	396
<i>Olgvai Bertalan</i> : A Kamaldoliak Pusztulása	390
<i>Orbán János</i> : Zsámboki János költeményes kötete	394
<i>Perényi József</i> : Arany János kisujkszálási tanítósa	384
<i>Prónai Antal</i> : Toldi Miklós fegyverei	184
<i>Reza Dezsőné</i> : A Zalán Futása és A Völgyi Lakos	385
<i>Szinnyei Ferenc</i> : A Magyar Emléklapok	113
<i>Tolnai Vilmos</i> : Zrinyi Miklós Szigeti Veszedelmének egy kifejezése	186
<i>Tolnai Vilmos</i> : Arany János Buda Halálához	253
<i>Tolnai Vilmos</i> : Arany János: Az Első Lopás	186
<i>Tolnai Vilmos</i> : Arany János Vágy c. költeményéhez	61
<i>Tolnai Vilmos</i> : Hol írta Arany János a Családi Kört?	61
<i>Vargha Damján</i> : A Te Deum fordításai kódex-irodalmunkban	106
<i>Velledits Lajos</i> : Az 1792-iki pesti magyar társaságról	315
<i>Verő Leó</i> : Lessing Pozsonyban	313
<i>Vértesy Jenő</i> : Bárány Boldizsár ismeretlen drámája	388
<i>Weber Arthur</i> : A Halotti Beszéd egy angol munkában	63
<i>Zolnai Béla</i> : Az Árgirus-kérdés történetéhez	109
—s —r: A magyar irodalomtörténet korszakai	317

Irodalom.

A Kisfaludy-Társaság évlapjai. —y —ó.	123
A Kisfaludy-Társaság évlapjai. <i>Velezdi Mihály</i>	487
A pannonhalmi főiskola évkönyve. <i>Ágner Lajos</i>	413
A Petőfi-Társaság évkönyve. —y —ó.	333
Az Izr. Magyar Irodalmi Társulat évkönyve. —y —ó.	414
Agárdi László: A modernnek és az iskola. <i>Horváth János</i>	404
Alsözeghy Zsolt: Az eszthetikai szemléletről. <i>Borbély István</i>	73
Angyal Dávid: Gyulai Pál. <i>Sik Sándor</i>	192
Baros Gyula: Arany János és Tisza Domokos. <i>B. J.</i>	135
Bathó István: Kéry János élete és művei. <i>B. L.</i>	127
Bayer József: Schiller drámái a régi magyar színpadon. <i>Vértesy Jenő</i>	408
Beke Boldizsár: Petőfi hazafias lírája. <i>Olgvai Bertalan</i>	137
Békefi-émlékkönyv. <i>Sik Sándor</i>	475
Benedek Marcell: Victor Hugo. <i>Elek Oszkár</i>	201
Berecz Sándor: Apollonius históriája. <i>Kristóf György</i>	199
Bessenyei György: Az embernek próbája. <i>Imre Sándor</i>	197
Borbély Ferenc: Gyulai mint esztétikus. <i>Benedek Marcell</i>	411
Böröcz Marcell: Ferencsek a középk. magy. irodalomban. <i>Babits Mihály</i>	262
Csabai István: Kemény János irodalmi munkássága. <i>Barthos Indár</i>	268
Császár Károly: Medgyesi Pál élete és működése. <i>Harsányi István</i>	125
Csura Miklós: Árgirus históriája. <i>Nagy János</i>	138
Csűrös Ferenc: A debreczeni nyomda története. <i>Pintér Jenő</i>	74
Dániel Viktor: Az eszményítés és Arany Ars Poetikája. <i>Lehel István</i>	72
Dietrich Károly: Die osteuropäischen Literaturen. <i>Balassa József</i>	78
Farkas Zoltán: Bajza József élete és művei. <i>Pap Károly</i>	131
Ferencai Zoltán: Rimay János. <i>Baros Gyula</i>	190
Főgel József: Quomodo rex Wladislaus II. etc. <i>Perepatits István</i>	74
Főgel József: Adatok az idegenszerzések tört. <i>Bittenbinder Miklós</i>	73
Földesi Gyula: Petőfi. <i>Riedl Frigyes</i>	66
Földi János: Magyar grammatika. <i>Szemkő Aladár</i>	200
Gálos Rezső: Lukáts István költeményei. <i>Vonház István</i>	70
Gross József: Szilágyi und Hajmási. <i>Roboz Andor</i>	138
Gyulai Farkas: Petelei Istvánról. <i>Pintér Jenő</i>	204

	<i>Lap</i>
Gyöngyösy László: Mikszáth Kálmán. <i>Gagyhy Dénes</i>	67
György Lajos: Szép Magelona. <i>Heinrich Gusztáv</i>	189
Gyulai Pál: Birálatok. <i>Kéki Lajos</i>	122
Haraszi Gyula: Madách Imre. <i>Morvay Győző</i>	322
Haraszi Gyula: Arany János. <i>Kristóf György</i>	325
Hauer Ferenc: Katona István emlékezete. <i>Marczinkó Ferenc</i>	68
Hauser Ottó: Weltgeschichte der Literatur. <i>Verő Leó</i>	80
Heinrich János: Egy fejezet a német nyelvtörténetből. <i>Király György</i>	136
Heller Bernát: Victor Hugo és Heine. <i>Benedek Marcell</i>	71
Incze Henrik: Magyar művészeti almanach. <i>Váradi Béla</i>	266
Juhász Vince: Desericzky Ince élete és művei. <i>Szöts Gyula</i>	69
Katona-Szinnyei: Geschichte der ungarischen Literatur. <i>Baros Gyula</i>	75
Kéki Lajos: Tompa Mihály. <i>Zlinszky Aladár</i>	320
Kiss Gyula: Eötvös József és A Nővérek. <i>Weber Arthur</i>	483
Komlóssy Ferenc: Széchenyi István gróf élete. <i>Császár Mihály</i>	130
Kováts Antal: Listius László gróf. <i>Ágner Lajos</i>	70
Kremmer Dezső: Apáczai Cseri János. <i>Imre Sándor</i>	326
Kreszta Riza: A magyar verses legenda története. <i>Sipőtz Pál</i>	486
Kriza János: Vadrózsák. <i>Versényi György</i>	196
Loesche-Szabó: Kálvin hatása és a kálvinizmus. r. s.	331
Lukáts György: A modern dráma fejlődésének története. —r.	256
(Magyar irodalom Itáliában. <i>Babits Mihály</i>	477
Mitrovics Gyula: Az esztétikai tetszés alaproblémája. <i>Pápay Géza</i>	413
Morvai István: Gersej Pethő Gergely. <i>Marczinkó Ferenc</i>	410
Pap Károly: Irodalomtört. vonatk. Kölesey leveleiben. <i>Kelemen Béla</i>	128
Perényi József: Dugonics András Trinummus. <i>Endrei Akos</i>	69
Perényi József: János Gusztáv. <i>Torday Anyos</i>	481
Persian Kálmán: Kalotaszeg nagyasszonyáról <i>Sipőtz Pál</i>	204
Philologiai dolgozatok a magyar német érintkezésekről. <i>Baros Gyula</i>	399
Pickel Ferenc: Katona és Grillparzer. <i>Kuncz Aladár</i>	137
Pintér Jenő: Nagyköpcsényi gróf Listius László. <i>Galgóczi György</i>	138
Pollák József: Katona József stílusa és nyelve. <i>Harmos Sándor</i>	330
Rakodezay Pál: Egressy Gábor és kora. <i>Bélteky László</i>	193
Rédei Kornél: Gyöngyösi Charicliája. <i>Király György</i>	482
Révai Miklós: A magyar deáki történet. <i>Elek Oszkár</i>	129
Riedl Frigyes: Három jellemzés. <i>Legifj. Szász Károly</i>	64
Schöner Ferenc: Kőszeghy Pál. <i>Csűrös Ferenc</i>	329
Szabolcsi Lajos: Nagy Ignác vígjátékai. <i>Király György</i>	68
Szigetvári Iván: A komikum elmélete. <i>Jánosi Béla</i>	120
Szinnyei Ferenc: Novellairódmunk Jósikáig. <i>Weber Arthur</i>	134
Tolnai Adél: Mátyás királlyal foglalkozó költészetünk. <i>Pintér Jenő</i>	264
Váczy János: Kazinczy Ferenc levelezése. XXI. <i>Velezdi Mihály</i>	254
Váradi Antal: Régi magyar színészvilág. <i>Morvay Győző</i>	194
Viski Károly: Régi módi házak Szalontán. <i>Lengyel Miklós</i>	72
Weber Arthur: A hűtlen özvegy története. <i>Ágner Lajos</i>	267
Zlinszky Aladár: A szóképekről. <i>Dénes Lajos</i>	136
Zoványi Jenő: Puritánus mozg. a magyar ref. egyházban. <i>Bélteky László</i>	407

Kisebb könyvismertetések.

(A szerkesztőhöz beküldött könyvek jegyzékéből a magyar irodalomtörténeti és esztétikai vonatkozású ismertetések.)

A Váczy Múzeumegyesület évkönyve. Szerk.: Kispartti János	351
Az Erdélyi Múzeumegyesület évkönyve. Szerk.: Erdélyi Pál	283

	<i>Lap</i>
Adalékok Zemplénnvármegye Történetéhez. Szerk.: Dongó Gy. Géza ...	350
Apor Péter: Lusus Mundi. Ford.: Szász Ferenc ...	351
Balassa Imre: Színpadi problémák ...	439
Barna János: Reviczky Gyula vallásos költészete ...	447
Baros Gyula: Adatok Barczay Ábrahám levelezéséhez ...	152
Beke Boldizsár: Petőfi hazafias lírája ...	446
Bothár Dániel: Lethenyi István ...	508
Csura Miklós: Árgírus feldolgozásai a magyar irodalomban ...	444
Dávid Ferenc művei. Kiadja: a magyar unitárius egyház ...	439
Dávid László: Az elégia magyar mestere ...	445
Elek Ilona: Móricz Zsigmond stílusa és nyelve ...	352
Erdély Amália: Gyöngyösi nyelvéről ...	352
Fleischmann Gyula: A cigány a magyar irodalomban ...	509
Fontes Rerum Transylvanicarum. Közrebocsátja: Veress Endre ...	284
Gál Józsa: Kármán stílusáról ...	352
Gedő Szeréna: Filozófiai költészetünk a XIX. század közepéig ...	352
Gonda József: Semper idem ...	440
Graber Emma: Faludi stílusáról ...	284
Hamvai Erzsébet: Herczeg Ferenc stílusa és nyelve ...	285
Gyomlay László: Gyulai Pál mint költő (<i>g. gy.</i>) ...	539
+ György Lajos: Kónyi és D'Aulnoy ...	94
Haltenberger M.: Term. tud. gondolatok az Ember Tragédiájában ...	447
Husztai József: Adalékok az irodalomtörténeti módszer kérdéséhez ...	447
Isoz Kálmán: Egressy Béni első dalműszövegválogájáról ...	508
Jókai Mór műveinek újabb kiadásai ...	95
Kaiblinger Fülöp: Alkotó nyelvtudomány ...	285
Király György: Szép Ilonka ...	446
Kováts Antal: Petőfi véleménye magyar írókról ...	446
Kozák Lajos: A metafora és Arany metaforái ...	509
Kozma Andor: Gyulai Pál az ember és a költő ...	441
König György: Flaubert. (<i>B. L.</i>) ...	285
Közlemények Dunántúl történetéhez. Szerk. Rexa Dezső ...	441
- Kristóf György: Adatok Barcsay Ábrahám életéhez ...	95
Leffler Béla: Petőfi Svédországban ...	446
Malártsik Lajos: Kemény János Gileád Balsamuma ...	441
Mellinger Kamilla: Botond ...	510
Mitrovics Gyula: Egyházi szónoklattan ...	441
Molnár Imre: A cenzura története Magyarországon 1600-ig ...	509
Nemes Béla: Inczedy László versei ...	447
Nicolini Eugénia: Az érzelmes tündérvjáték ...	510
Oláh Imre: Tubero Lajos mint magyar történetíró ...	443
Országh József: Vas Gereben és a népnyelv ...	447
Páthy János: Részletek a magyar nyelvtudomány történetéből ...	444
Pataky Erzsébet: Az íz ködexek nyelvéről ...	511
Perényi József: Veszprém városának nyájias leírása ...	538
+ Pinzger Ferenc: Hell és Sajnovics vardői útja ...	444
Pitroff Pál: Az esztétika módszertanához ...	448
Polit Vladislava: Petőfi a szerbeknél ...	511
Reviczky Gyula: Apai örökség ...	442
Rexa Dezsőné: Családunk kapcsolókönyve ...	287
Sallay Géza: Döbrentei Gábor élete és működése ...	445
Stieglermár Róbert: George Meredith komikum-elmélete ...	442
Szarka Gyula: Váczi domokos konvent története ...	442
Székely József: Petőfi szerelme ...	287
Sziklay Ferenc: Arany János magyar verselése ...	447
Szilády Áron: Régi Magyar Költők Tára. VII. köt. ...	538

	<i>Lap</i>
Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái	287
Szirmai Erika: Pázmány Péter politikai pályája	539
Thúry Zsigmond: A szombatos kódexek bibliográfiája	443
+ Tichy Margit: A francia forradalom hatása szellemi életünkre	288
Tolnai Vilmos: Az anyaság Madách Ember Tragédiájában	96
Tóth Gyula: Arany prózájának a szöfűzése	288
Wlassics Gyula: Deák Ferenc	443

Folyóiratok Szemléje.

(Jegyzéke azon hírlapoknak és folyóiratoknak, melyeket — magyar irodalomtörténeti vonatkozású cikkeik kapasan — közlőnyünk 1912. évi folyamában állandóan figyelemmel kísértünk és rendszeresen ismertettünk. Az ismertetéseket *Baros Gyula, Horváth János és Pintér Jenő* írták.)

<i>A Bács-Bodrog Vármegyei Történelmi Társulat Évkönyve.</i> Negyedévi folyóirat. Szerkeszti: Trencsény Károly	416
<i>A Hét.</i> Szépirodalmi hetilap. Szerkeszti: Kiss József	269
<i>A Pécs-Baranyamegyei Múzeum-Egyesület Értesítője.</i> Negyedévi folyóirat. Szerkeszti: Szónyi Ottó	529
<i>Az Újság.</i> Politikai napilap. Szerkesztik: Gajári Ödön és Ágai Béla 140, 269, 334, 416,	489
<i>Adalékok Zemplénnvármegye Történetéhez.</i> Havi folyóirat. Szerkeszti: Dongó Gyárfás Géza	529
<i>Akadémiai Értesítő.</i> Havi folyóirat. A M. T. Akadémia megbízásából szerkeszti: Heinrich Gusztáv	140, 206, 269, 416, 489, 529
<i>Alkotmány.</i> Politikai napilap. Szerkeszti: Túri Béla	207
<i>Athenaeum.</i> Filozófiai és államtudományi negyedévi folyóirat. A M. T. Akadémia megbízásából szerkeszti: Pauer Imre	489
<i>Budapesti Hírlap.</i> Politikai napilap. Szerkesztik: Rákosi Jenő és Csajthay Ferenc	207, 270, 334, 416, 489, 529
<i>Budapesti Szemle.</i> Havi folyóirat. A M. T. Akadémia megbízásából Berzeviczy Albert és Beöthy Zsolt közreműködésével szerkeszti: Voinovich Géza	82, 140, 207, 270, 334, 417, 490
<i>Egyetemes Philológiai Közlöny.</i> A Budapesti Philológiai Társaság havi folyóirata. Szerkesztik: Császár Elemér és Láng Nándor	83, 141, 208, 271, 335, 418, 491, 530
<i>Erdélyi Lapok.</i> Az Erdélyi Irodalmi Társaság heti folyóirata. Szerkesztik: Bánffy Miklós, Kovács Dezső és Kiss Ernő	272, 419, 530
<i>Erdélyi Múzeum.</i> Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kéthavonként megjelenő folyóirata. Szerkeszti: Erdélyi Pál	419, 530
<i>Ethnographia.</i> A Magyar Néprajzi Társaság kéthavonként megjelenő folyóirata. Szerkeszti: Sebestyén Gyula	337, 422, 530
<i>Élet.</i> Szépirodalmi hetilap. Szerkesztik: Izsóf Alajos és Pethő Sándor	142, 272, 337
<i>Genealogiai Füzetek.</i> Kéthavonként megjelenő családtörténeti folyóirat. Szerkeszti: Sándor Imre	492
<i>Hivatalos Közlöny.</i> A vallás- és közoktatásügyi minisztérium félhavasánként megjelenő közlönye	422
<i>Irodalomtörténeti Közlemények.</i> A M. T. Akadémia Irodalomtörténeti Bizotts. negyedévi folyóirata. Szerkeszti: Szilády Áron	338, 422, 530
<i>Katholikus Szemle.</i> A Szent-István-Társulat havi folyóirata. Szerkeszti: Mihályfi Ákos	272, 340, 492, 531

	<i>Lap</i>
<i>Keresztény Magvető.</i> Kéthavonkint megjelenő unitárius folyóirat. Szerkesztik: Gál Kelemen és Gálfi Lőrinc	209, 423, 531
<i>Közlemények Szepes Vármegye Múltjából.</i> Negyedévi folyóirat. Szerkesztik: Förster Jenő	209, 424
<i>Kultúra.</i> Félhavonkint megjelenő szépirodalmi folyóirat. Szerkesztik: Röttig Odo és Hangay Sándor	142
<i>Kuruc Földön.</i> Félhavonkint megjelenő szépirodalmi folyóirat. Szerkeszti: Karaszy-Csaby Ödön	424
<i>Magyar Figyelő.</i> Félhavonkint megjelenő politikai folyóirat. Szerkesztik: gróf Tisza István és Herczeg Ferenc	210, 273, 424
<i>Magyar Könyvszemle.</i> A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának negyedévi közlönye. Szerkeszti: Gulyás Pál	340, 426, 493
<i>Magyar Középiskola</i> A Katholikus Középiskolai Tanáregyesület havi folyóirata. Szerkeszti: Prónai Antal	341, 426, 531
<i>Magyar Nyelv.</i> A Magyar Nyelvtudományi Társaság havi folyóirata. Szerk.: Szily Kálmán és Gombocz Zoltán	142, 211, 273, 341, 426, 493, 531
<i>Magyar Nyelvtör.</i> Nyelvtudományi havi folyóirat. Szerkeszti: Simonyi Zsigmond	212, 273, 342, 427, 493, 532
<i>Magyar Társadalomtudományi Szemle.</i> A Magyar Társadalomtudományi Egyesület havi folyóirata. Szerkesztik: Apáthy István és Gaal Jenő	143, 213, 274
<i>Magyar-Zsidó Szemle.</i> Negyedévi izr. tudományos folyóirat. Szerkeszti: Blau Lajos	532
<i>Múzeumi És Könyvtári Értesítő.</i> A Múzeumok És Könyvtárak Országos Felügyelőségének negyedévi közlönye. Szerkeszti: Mihalik József	274, 428
<i>Művészet.</i> Kéthavonkint megjelenő művészeti folyóirat. Szerkeszti: Lyka Károly	428
<i>Nemzeti Nőnevelés.</i> Az Erzsébet-Nőiskola havi folyóirata. Szerkeszti: Sebestyenné Stetina Ilona	342
<i>Nyugat.</i> Félhavonkint megjelenő irodalmi és kritikai szemle. Szerkesztik: Ignotus, Ady Endre, Fenyő Miksa	84, 143, 213, 275, 342, 428, 494
<i>Ország-Világ.</i> Szépirodalmi hetilap. Szerkesztik Váradi Antal és Falk Zsigmond	214, 275, 343, 430
<i>Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny.</i> Heti közlöny. Szerkeszti: Lévy Ede	343, 430, 533
<i>Orvosi Hetilap.</i> Heti közlöny. Szerkesztik: Lenhossék Mihály és Székely Ágoston	494
<i>Pesti Hírlap.</i> Politikai napilap. Szerkeszti: Légrády Imre	275, 430, 494
<i>Pesti Napló.</i> Politikai napilap. Szerkesztik: Surányi József és Mester Sándor	431
<i>Protestáns Egyházi És iskolai Lapok.</i> Heti Közlöny. Szerkeszti: Pap István	494
<i>Protestáns Szemle.</i> A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság havi folyóirata. Szerkeszti: Szóts Farkas	143, 276, 343, 431, 495
<i>Religio.</i> Katholikus tudományos hetilap. Szerkeszti: Dúdek János	495
<i>Sárospataki Református Lapok.</i> A tisztáninzeni ref. egyházkerület és a sárospataki főiskola heti közlönye. Szerkesztik: Badácsi György és Rácz Lajos	214, 277, 344, 496, 533
<i>Századok.</i> A Magyar Történelmi Társulat havi folyóirata. Szerkeszti: Gombos Albin	144, 214, 277, 345, 431, 496, 533
<i>Történelmi Közlemények "Abauj-Torna Vármegye És Kassa Múltjából.</i> Negyedévi folyóirat. Szerkesztik: Czobor Alfréd és Kemény Lajos	431
<i>Történeti Szemle.</i> Negyedévi folyóirat. A M. T. Akadémia megbízásából szerkeszti: Angyal Dávid	533

	<i>Lap</i>
<i>Turul.</i> A Magyar Heraldikai És Genealogiai Társulat negyedévi közlönye. Szerkeszti: Áldásy Antal	345, 496
<i>Új Élet.</i> Félhavasokint megjelenő népművelési folyóirat. Szerkesztik: Bárczy István és Wildner Ödön	345, 497
<i>Új Idők.</i> Szépirodalmi hetilap. Szerkeszti: Hercegy Ferenc	144
<i>Uránia.</i> Az Uránia Magyar Tudományos Egyesület havi közlönye. Szerkesztik: legifj. Szász Károly és Mikola Sándor	84, 144, 215, 277, 432, 498
<i>Vasárnapi Ujság.</i> Szépirodalmi hetilap. Szerkeszti; Hoitsy Pál	215, 278, 347, 432, 498
<i>Világ.</i> Politikai napilap. Szerkeszti: Bálint Lajos	215
<i>Deutsche Literaturzeitung</i>	335, 491
<i>Germanisch-Romanische Monatschrift</i>	209
<i>Korrespondenzblatt Des Vereins Für Siebenbürgische Landeskunde</i>	273, 423, 492
<i>Kölnische Zeitung</i>	492
<i>Literarisches Zentralblatt Für Deutschland</i>	492
<i>Neue Jahrbücher Für Das Klassische Altertum Geschichte Und Deutsche Literatur Und Pädagogik</i>	213
<i>Ungarische Rundschau</i>	345, 497
<i>Vossische Zeitung</i>	498
<i>Revue Critique D'Histoire Et De Littérature</i>	344, 495
<i>Revue De Hongrie</i>	276, 495
<i>Revue Germanique</i>	344
<i>Revue Historique</i>	344
<i>Revue Internationale De L'enseignement</i>	496
<i>Evening Standard And St. James's Gazette</i>	491

Figyelő.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság megalapítása	85
Az alapító közgyűlés jegyzőkönyve	86
Az alakuló közgyűlés jegyzőkönyve	87
Az első választmányi ülés jegyzőkönyve	90
A Magyar Irodalomtörténeti Társaság az 1912. év elején	90
A Magyar Irodalomtörténeti Társaság alapszabályai	156
Társasági ügyek	145, 216, 348, 499, 534
Thaly Kálmán alapítványa	148
A M. T. Akadémia levele Szilády Áronhoz	149
A Kisfaludy-Társaság 1912. évi nagyhete	149
A Philologiai Társaság 1912. évi közgyűlése	151
Magyar irodalomtörténeti előadások egyetemeinken	152, 508
Lucien Bezar. <i>h. j.</i>	217
A legrégebb magyar nyomtatott könyv. <i>g. gy.</i>	218
Utazás Arany János körül. <i>Hexa Dezső</i>	220
Petelei István olbeszélései. <i>Persán Kálmán</i>	221
Magyar népdalgyűjtemény olasz fordításban. <i>Steuer János</i>	222
Az Egyetemes Philologiai Közöny és az Irodalomtörténet	223
Drámatörténeti ciklus Kolozsváron. <i>Janovics Jenő</i>	279
Irodalomtörténeti múzeumok	280
Akadémiai tagajánlások	280
A Kisfaludy-Társaság jutalomtétellei	282

	<i>Lap</i>
Új egyetemi magántanár	282
Az Irodalomtörténet folyóiratszemeleje	282
Az Akadémia új tagjai és jutalmazottjai	349
Vígjáték-ciklus a budapesti Nemzeti Színházban	349
A Pesti Gyerekek Utcai Énekéhez	350
A magyar irodalomtörténet a kolozsvári egyetemen. <i>Persán Kálmán</i>	433
Tiszteletbeli doktorok	438
Szobrok és emléktáblák	438
A M. Tud. Akadémia jutalomtételei	439
Bod Péter emléke	500
Az Egyetemes Philologiai Közöny Gyulai Pálról. <i>Igaz Márton</i>	501
A magyar irodalomtörténet a kolozsvári egyetemen. <i>Kristóf György</i>	502
Megjegyzések Horváth János bírálatára. <i>Agárdy László</i>	506
Magyar irodalomtörténet oroszul. <i>Tr. Z.</i>	507
Gyulai Pál védelme? <i>Heinrich Gusztáv</i>	535
A magyar irodalomtörténet Németországban. <i>Weber Arthur</i>	536
Helyreigazítások	538
A szerkesztőhöz beküldött könyvek jegyzéke 94, 152, 283, 350, 439, 508,	538
Név- és Tárgymutató	541
A Magyar Irodalomtörténeti Társaság tagjainak névsora 1912-ben	591

BESSENYEI ÉS TÁRSASÁGA A GÁRDÁBAN.¹

Másfél századdal azelőtt, 1760-ban, állította fel Mária Terézia a magyar nemes testőrséget, amelynek köréből — mint ösmeretes — a magyar irodalom XVIII. századbeli nagy renaissance-a kiindult. Száz éve, 1811-ben, halt meg ennek az irodalmi megújulásnak vezére: *Bessenyei György*, akinek táborkarához tartoztak a következő gárdista-írók: *Bessenyei Sándor*, *Barcsay Ábrahám*, *Báróczy Sándor* és *báró Naláczy József*.

E nevezetes kettős évforduló alkalmából talán nem lesz érdektelen, egykorú hiteles adatok alapján, megemlékeznünk arról: mikor és miképpen kerültek e lelkes ifjak Bécsbe, a nemes testőrség kötelékébe, mikor és hogyan távoztak onnan? Annál inkább nem, mivel erre vonatkozólag mindezeideig több homályos, hézagos és téves adat és dátum szerepelt irodalomtörténeti és életrajzi műveinkben.

Itt mindjárt megjegyezzük, hogy ennek a bizonytalanságnak korántsem íróink és kutatóink mulasztása az oka, hanem az a vis major-szerű körülmény, hogy az e tárgyra vonatkozó adatok az idők folyamán részint elkallódtak, részint pedig hozzáférhetetlenek voltak.

A gárda hivatalos iratainak egy, már szinte elveszettnek vélt része, mindezeideig a főudvarmesteri hivatal irattárában rejtőzött és csak legújában került át onnan a bécsi cs. és kir. házi, udvari és állami levéltárba, hol most a *Hofarchiv. Ungarische Leibgarde-Akten* című gyűjteményben őriztetik. Adatainkat a jelen tanulmányhoz ezekből az iratokból merítettük, melyek a magyar nemes testőrség működésére és belső életére vonatkozólag sok érdekes, eddig jórészt ismeretlen adatot tartalmaznak.²

*

¹ A Kisfaludy-Társaság 1911. évi december havi ülésén bemutatta Hegedűs István.

² *Károlyi Árpád* udvari tanácsos, igazgató úr és *Györy Árpád* osztálytanácsos úr lekötelező szíveséggel bocsátotta rendelkezésemre ez iratokat, amiért nekik e helyen is köszönetet mondok.

A királynő 1760 március 1-én kelt rendelete alapján besorozott gárdisták ugyanazon év nyarán Pozsonyban gyülekeztek, ahol szeptember 28-án tették le a hivatalos esküt, s másnap mindjárt Bécsbe indultak.

Első nyilvános szereplésük — ünnepélyes bemutatkozásuk — 1760 október 6-án volt József főherceg és Pármai Izabella esküvőjén, Erdődi Pálffy Lipót gróf gárdakapitány vezetésével. *Ebben az első sorozatban s általában az 1760-ik évben a későbbi író-gárdisták közül még egyet sem találunk.*¹

Báróczy Sándor és Barcsay Ábrahám csak egy évvel később, 1761 őszén került a gárdába, még pedig egy különös incidens következtében.

Az 1761. év júliusában ugyanis — miért, miért nem? — tíz gárdista, nagyrészt erdélyi ifjú egyszerre csak megúnta a bécsi gyöngyöletet és anélkül, hogy a köteles és szabályszerű két évet kitöltötte volna, beadta a felmentésért és elbocsátásért esedező instanciáját.

Érdekes ezeknek a kérvényeknek az elintézése.

A haza vágyakozó fiúk különböző okokkal igyekeztek megtámogatni különben szabályellenes, időelőtt való kilépésüket. Egyik szüleinek öregségét, betegségét, másik a saját gyengélkedését adta okúl, a harmadik pártában hagyott s utána epekedő menyasszonyát hozta fel (a gárdista-altiszteknek nem volt szabad nősülniök), a negyediknek a nővére megy férjhez és a szülői jussot kell rendezni, az ötödik nem bírja tovább a reprezentálással járó tetemes költséget... és így tovább.

Mindezekre Pálffy kapitány és Uhlefeld főudvarmester — a testőrök felettes hatósága — ugyan azt mondták, hogy ezek tulajdonképpen csak ál-okok s mindenesetre olyanok, hogy ezeket a gárdista urak már belépésük idején is tudhatták vagy legalább is gondolhatták. A főudvarmester őexcellenciája különösen Haller Péter grófnál nyomta meg a pennáját, aki egyszerűen azért kérte a fölmentetését, mert apja betöltötte a 60-ik életévét. «No, ezt ugyan már tíz hónappal ezelőtt is gondolhatta volna a gróf úr!» jegyezte az instanciára ironikusan őexcellenciája, amiben hiszen igaza is volt. Ám azért az összes elkívánczoló gárdisták felmentését véleményezte, azzal a kemény és rideg feltétellel azonban, hogy a nevezettek — mint a legmagasabb királyi kegyre méltatlanok — egyszerűen bocsáttassanak el a testőrség kötelékéből.

Így is történt. A királynő szintén kurtán és ridegen ráírta a

¹ Téves tehát az a Báróczyra vonatkozó adat — *Toldy Ferencnél* és utána másoknál — hogy ő 1760-ban esküdött volna fel testőrnek. Ugyan-csak téves az az állítás, hogy Barcsay 1762-ben került a gárdába.

felterjesztésre: *placet!* És ezzel a tíz vitézek mehettek a bécsi csinált ragyogásból --- a merre a nap süit... Az édes meleg magyar nap. Hiszen tulajdonképpen csakis erre vágyakoztak a nyakas kuruc-csemeték.

De azért a bécsi ragyogásnak megvolt a vonzó ereje. A megüresedett helyekre seregesen jelentkeztek a nemes ifjak, Magyarországból és Erdélyből egyaránt. Az erdélyi hét hely kettejére ekkor, *1761 október havában került be Barcsay Ábrahám és Báróczy Sándor*. Barcsayt Hunyad, Báróczyt Alsó-Fehér vármegye ajánlotta. Mindkettő helvét hitvallású volt s kívülök még egy harmadik is: Veres László. A hét közül tehát három református, míg a másik négy római katolikus. Ezt azért említjük meg, mivel a felvételnél szigorúan figyeltek a vallási viszonyokra és Uhlefeld főudvarmester ez alkalommal is megjegyzi felterjesztésében, hogy azért kerülhet be -- véleménye szerint -- egyszerre három református ifjú, mert Erdélyben a protestánsok vannak többségben.¹

Eszerint Bessenyei György későbbi társaságából az «elegáns poéta» meg a Calprenède és Marmontel fordítója kerültek be legelőször a gárdába. Még pedig tisztán a fentebb vázolt tömeges kilépés következtében, amely ha be nem következik, ki tudja, meddig kellett volna még várniok s ki tudja: egyáltalában bejuthattak volna-e? Különösen Báróczy, akit «mostoha külseje miatt» úgyis csak nagy nehezen, gróf Mikes István erős kardoskodására ajánlottak a fehérmegyei tekintetes rendek. E véletlen szerencsés incidens nélkül tán élete fogytáig az erdélyi guberniumnál körmölte volna a száraz hivatalos iratokat, a deák- és németnyelvű aktákat.

Csak két évvel később, *1763 december havában jelent meg harmadik társuk: Bessenyei Sándor*.¹ Szabolcs vármegye ajánlotta. Őt követte 1764 áprilisában testvére: Bessenyei Boldizsár, akit Bereg vármegye is ajánlott, aki azonban az irodalom terén nem próbálkozott.²

Et nunc venio ad fortissimum... A harmadik Bessenyei-testvért, *Bessenyei Györgyöt 1765 március 5-én kell feliratával ajánlotta Szabolcs vármegye*, hivatkozván arra is, hogy két testvére, Sándor és Boldizsár már a gárdában szolgál. E felirat alapján Esterházy Miklós herceg, gárdakapitány 1765 május 22 én tett felterjesztést Bessenyei

¹ Tehát nem 1764 tavaszán, mint ahogyan eddig tartották.

² Megjegyezzük, hogy már 1762-ben egy *Bessenyei Pál* nevű gárdista is szerepel a testőrök között, akiről csak annyit tudunk, hogy 1765-ben a debreceni kir. tábla nótáriusává nevezték ki. Ez azonban -- bár a nyolc Bessenyei-testvér között egy Pál nevű is volt -- nyilván nem a berceli Bessenyei család sarja volt. Legalább erre nézve semmi adatunk nincsen.

felvétele ügyében a főudvarmesterhez. Ez a felterjesztés azért érdekes mert némiképp eltér a szokásos hivatalos sablontól, különösen kiemelve Bessenyei Györgynek kiváló tulajdonságait, melyek a felvételle méltóvá teszik. Mintha a merev és hideg katona-tollat is valami különös melegség hevíténé, mikor az ifjú szabolcsi daliát a királyasszony kegyébe ajánlja.¹

A hivatalos formák keretén áttörő rokonszenv bizonyára annak a kellemes benyomásnak volt a következménye, amit a 18 éves, daliás, viruló külsejű gárdista-jelölt leendő kapitányára mindjárt az első megjelenésével gyakorolt,

A főudvarmester június 6-án tette meg előterjesztését s a királynő placet-jével gárdistává ütötte Bessenyei Györgyöt, nem is sejtve, hogy ez a pelyhező állú, fiatal testőrző vitéz nemsokára a gárda szemefénye, büszkesége lesz és Ágis tragédiájának ajánlásával fogja leróni hála-adóját egyes királyasszonya iránt.²

A társaságnak most már csak egy tagja hiányzott, a Young-fordító, báró *Naláczy József*, aki az 1766. év őszén jutott be a *gárdába*. Naláczy — megint érdekes véletlen — Barcsay Ábrahám helyére került, mert Barcsay ekkor lépett át a Lipót toscánai nagyherceg nevét viselő vasas-ezredbe kapitányi ranggal.³ A fiatal erdélyi báró,

¹ Idézzük itt a felterjesztés egy részét szóról-szóra: „Wann nun derselbe (t. i. Bessenyei) *mit ausserlichen Ansehen, und allen zu einer Gardestelle erforderlichen Eigenschaften nicht nur sehr wohl versehen, sondern auch von obgedachten Comitatz (Szabolcs megye) der Ordnung nach recommendirt worden ist, übrigen auch bei mir sowohl, als dem königl. hungarischen Herrn Hof-kanzler seines Adelstandes halber sich legitimirt hat ... als ohnermangle Euer Excellenz von des obgedachten Candidaten Georgii Pessenyei (sic!) allerunterthänigsten Ansuchen die geziemende Anzeige zu machen, die Selben geruhen mittels hoch dero allerhöchsten Orthen zu bescheidenden Vortrags es dahin zu bewürden, damit Supplicantz zur königl. hung. Adelligen Leib-Garde aufgenommen und *andurch* eine deren erledigt stehenden Stellen ersatzt werden mögte.» ...*

² Mint érdekes kuriozumot — de talán egy kicsit korjellemező adat számba is mehét — megemlítjük itt, hogy a magyar nemes testőrség kapitányának, egy Esterházy hercegnek, bizonyára *süllnémet* iródcákja (a gárda ügykezelési nyelve is a német volt) a Bessenyei nevet következtében Pessenyeinek, Bercelt pedig Percel-nek írta a hivatalos felterjesztésben és ezt Esterházy sem javította meg. Bessenyei életéve is tévesen 28-nak van írva 18 helyett, mert az már, noha biztos anyakönyvi adatunk nincs rá, körülbelül tisztázottnak tekinthető, hogy Bessenyei György 1747-ben született s így 1765-ben 18 éves volt.

³ *Barcsay* átlépése egyenesen Lipót nagyherceg kívánságára történt 1766-ban, s nem — mint eddig hitték — 1767-ben.

(18 éves volt ekkor Naláczy) úgy látszik, a legmagasabb protekcióval jutott be, mert Esterházy 1766 okt. 25-én kelt felterjesztésében arra figyelmezteti a főudvarmestert, hogy Ő Felsége már szóbelileg odaígerte az első megüresedő erdélyi helyet Naláczynak. Természetes, hogy ilyenképpen már november 5-én meg is érkezett Nálóczy számára a legmagasabb *placet*.

Bessenyei egyik életírója említi és a családi levelezésekből megállapítja, hogy Bessenyei György és Bessenyei Sándor 1767-ben szintén foglalkoztak azzal a tervvel, hogy a testőrségből ki- és valamelyik ezredbe átlépjenek s e szándékukról csak atyjok határozott ellenmondására tettek le.¹ Adataink között ennek a tervnek nyomát nem találtuk, felmentési kérvényüket tehát be nem adták vagy ha beadták, nyomban vissza is vették.

A három Bessenyei-testvér közül Boldizsár távozott először a gárda kötelékéből 1769-ben. Több szempontból felette érdekes Boldizsár vitéz instanciája, melyben — ékes német nyelven — felmentését és elbocsáttatását kéri a «legkegyelmesebb, leghatalmasabb Római Császárné és Magyar Királynőtől»,

Mindenekelőtt a legalázatosabban hivatkozik arra, hogy két testvérével, Györggyel és Sándorral együtt több év óta (nevezetesen György négy, ők ketten hat éve) részesültek abban a legmagasabb kegyben, hogy Ő Felségét — előljáróik tanúsága szerint is — a legjobb magukviseléssel, mint magyar nemes testőrök szolgálhatták. Azután elmondja, hogy szülei már olyan öregek, hogy a gazdaságot nem folytathatják, ennél fogva neki, mint legidősebb fiúnak kötelessége ezt a tisztelet átvenni, annál inkább, mivel a két ifjabb testvér (Sándor és György) még továbbra is Ő Felsége szolgálatában akar maradni és idővel a katonai szolgálatnak («zu allerhöchsten Feld-Kriegsdienste») kívánja magát áldozni. Ő Felsége lábaihoz borulva esedezik tehát: tartsa meg továbbra is mindhármukat legmagasabb kegyében, őt pedig bocsássa el a gárda kötelékéből. Minthogy pedig a tapasztalás arra tanította, hogy Ő Felsége senkit a nemes testületből — aki magát jól viselte — veszélytelen gyengédségének és kegyességének valamely jele nélkül el nem bocsátott s minthogy ő a polgári életben — *református hite miatt* — bármely további szolgálathoz reményt nem táplálhat («da mir in Civili, wegen meiner reformirten Glaube, zu einer oder anderer Bedienung keine Hoffnung machen kann»), eddig való hűséges szolgálata fejében esedezve kéri legalább azt a kegyes engedelmet, hogy szolgálati díszruháját és ló-felszerelését magával vi-

¹ Széll Farkas: *A nagybesenyői Bessenyei-család története*. Budapest, 1890. 87. l.

hesse, hogy otthon öreg édesapjának meg legyen az az elégtétele: fiát ilyen díszben látni, és életük fogytáig emlékeztesse őket a legmagasabb kegyre és az egykori fényre.¹

A kérvényt Esterházy kapitány és Uhlefeld főudvarmester pártolólág terjesztette Ő Felsége elé. Mindketten hangsúlyozták, hogy a folyamodó kívánsága, az általa felhozott okokból, kegyesen teljesítendő lenne. A királynő aug. 22-én ráírta placet-jét s ezzel Boldizsár vitéz kegyelemben, csillogó díszruhájával és kedves lószerszámával vigan mehetett haza a berceli ősi kúriába.

Ez az érdekes instancia eléggé beszél maga helyett. Sok szót fűzni hozzá felesleges. Csak arra a meghatóan gyengéd testvéri és fiúi szeretetre akarunk itt külön is rámutatni, mely ez írás tanúsága szerint is, a Bessenyei-család tagjait egymáshoz fűzte.

A kérvény elintézésébe különben egy kis tévedés is csúszott be.

A gárda-kapitány felterjesztésében ugyanis — nyilván ismét az íródiai hibájából — mindenütt *Sándor* név áll *Boldizsár* helyett (Alexander és nem Balthasar). Ez alapon a főudvarmester is Sándort írt és így a papíron, formailag, tulajdonképpen Bessenyei Sándor bocsátatott el. De azért tényleg Boldizsár távozott ezúttal. Sándort még a következő években is ott találjuk a gárda státusában s ő csak később, minden valószínűség szerint 1773 tavaszán lépett ki a testőrségből. Barcsay példájára szintén katonai szolgálatba állt s a Leopold-féle vasas-ezredben kapott kapitányi rangot. (Távozásának a hivatalos iratokban nem találtuk nyomát.)

Bessenyei György kilépésének ideje egész határozottan megállapítható, bár — sajnos — az ő kérvénye nincs a hivatalos akták mellett. Az idők folyamán valószínűleg elkallódott, vagy az is meglehet, hogy csak szóval jelentette be kilépési szándékát a kapitánynak.

Esterházy herceg 1773 dec. 5-én tett jelentést ebben az ügyben a főudvarmesternek. Jelentésének érdemleges részét szó szerint idézzük: «Es geschiehet von dem. unter meinem Commando bey diesem kön. hung. Adeligen Leibgarde Corps als Garde und unterlieutenant stehenden *Georg von Bessenyei* welcher bereits *acht Jahr lang* bey

¹ A kérvényre kívül ez van ráírva: *Selbstverfasst!* Ami azt jelzi, hogy az instáns maga fogalmazta az instanciát. Úgy látszik, a magyar nemes testőrségnél az is érdemszámba ment — és pedig valószínűleg nem utolsó érdemszámba — ha valaki szépen tudott fogalmazni németül. Bessenyei Boldizsár folyamodványa e tekintetben ugyancsak megállja a sarat. Nem lehetetlen, hogy a valósággal költői lendületű instancia megszerkesztésében a két írótestvér, György és Sándor is segítségére volt Boldizsár vitéznek.

der Garde dienet und mit wessens ausnehmend guten Aufführung und Dienstbeflissenheit ich und die übrige der Garde Vorgesetzte jederzeit wohl zufrieden gewesen sind, das unterthänigste Ansuchen, um weilen er wegen weiterer Glücksbeförderung seinen Stande zu verändern sich bemüssiget sihet, von diesem adel. Corps resigniren zu dörffen, weswegen Er um seine Dimission unterthänigst gehorsamst bittet.»

Kitűnik ezekből a meleg, elismerő sorokból, hogy Bessenyei György, mint gárdista is emberül megállta a helyét és fényesen beváltotta a belépésekor hozzáfűzött reményeket. Annál érdekesebb és jellemzőbb, hogy a kitűnő s előjáróinak legnagyobb meglegedését, szeretetét élvező gárdista miért veti le a csillogó uniformist, miért mond búcsút a ragyogó udvari életnek? Ez már becses új vonás Bessenyei jellemrajzához.

Toldy — és utána mások — azt mondják, hogy Bessenyei betegsége vagy éppen nagymérvű hízása (itt nyilván Boldizsárral zavarják össze) miatt hagyta el a gárdát. A gárdakapitány, illetve maga Bessenyei György ime, mást mond «... wegen weiterer Glücksbeförderung...» Tehát a csillogó uniformisnál is csillogóbb valami hívta, csábította új ösvények felé Bessenyeit — ekkor már Ágis koszorús költőjét. *A szerencse csillaga...*

A főudvarmester — ezidőtt már Khevenhüller-Metsch — ezt a különös és bizonyára nem mindennapi megokolást Bessenyei meleg dicséretével együtt december 7-én terjesztette Ó Felsége elé. Érdekes — még, ha csak pusztán formai véletlen is — hogy a királynő az előterjesztésnek éppen ama passusa mellé írta placet-jét, amely azt mondja, hogy Bessenyei szerencsáját akarja tovább keresni. Maga az elbocsátás iránt való javaslat, ahová a «placet» rendesen — a dolog természete szerint is — kerülni szokott, csak hátrább, sőt egészen más oldalon van. A királyi asszony mintha csak azt üzenté volna ily módon a gárdistaköltőnek: «Nem az tetszik nekem, hogy elmég, hanem az, hogy szerencsédet keresed.»

Ezzel az irással különben csak a gárdából bocsátotta el a királynő kedvenc testőrért és nem egyszersmind — kegyelméből.

Mi volt az a csábos fény, mely a költő nyugtalan lelkét megigézte? Megtalálta-e a keresett szerencsét?... Ez az ő örök titka maradt. Későbbi hányt-vetett, elárvult élete azt mutatja, hogy az a fény csalfa, imbolygó lidérc láng volt csak és nem a szerencse álló csillaga...

Bessenyei, kinek helyét dec. 20-án már betöltötték egy Danskay József nevű ifjúval, mint ismeretes, egyelőre még Bécsben maradt és fenntartotta, sőt szorosabbra fűzte az összeköttetést író barátaival,

akik közül már csak kettő szolgált a gárdában: Báróczy Sándor és Naláczy József báró. Naláczy később szintén hazament Erdélybe és polgári hivatalt vállalt a kolozsvári kerületi táblán, majd a guberniumnál.

Egyedül Báróczy tartott ki mindvégig és éppen ő, aki oly nehezen került be, emelkedett legmagasabb rangra a gárdában. 1774-ben az erdélyieket megillető főstrázsamesteri állásért folyamodott s azt később Bruckental báró, erdélyi gubernator meglehangú ajánlására el is nyerte s mint ilyen vonult nyugalomba.¹ Ő az egyedüli, aki szülőföldjét többé sohse látta viszont. Bécsben halt meg 1809-ben, ott is temették el, míg négy bajtársa visszatért örök pihenésre az édes honi földre, melynek szerelme Bécs idegen világában is szívüket dobogtatta, lelküket ihlette, tollukat vezette.

LAMPÉRTH GÉZA.

¹ Az erdélyi kancelláriához intézett kérő levelében egyebek között azt írja Báróczy, hogy mivel *senki más pártfogója nincsen*, azért fordul a kancellária jóindulatához, amiért élete fogytáig hálás lesz.

KOMJÁTHY JENŐ.

Született Szécsényben, 1858 február 2-án. A gimnáziumot kétév-
kint más-más városban (Selmeczbánya, Vác, Besztercebánya, Pozsony)
járta. Pozsonyban kezdett verselni; ott ismerkedett meg Koroda Pállal s
kezdett levelezni, még ismeretlenül, Reviczky Gyulával. Szorosabb barát-
ságuk Budapesten kezdődik, mikor Komjáthy, mint bölcészethallgató,
véletlenül ugyanazon házba költözött be, melyben Reviczky lakott. Együtt
dolgoznak, bohémkednek. Vizsgát nem tesz s 1878-ban már szüleinél van
Balassagyarmaton. Atyja sürgetésére leteszi a polgári iskolai tanári vizsgát
s 1880-ban a balassagyarmati polgári iskolában kap állást. 1882-ben nőül
veszi Márkus Gizella polgári iskolai tanítónőt. 1887-ben Szeniczre (Nyitra m.)
helyezik át. Élete különben egyhangú eseménytelenségben folyt: lerándult
olykor pesti barátaihoz (Reviczky s a Palágyi testvérek), vagy Alsósztrigo-
vára Madách Aladárhoz. Reviczky halála (1889 július 11.) mélyen meg-
rendítette. A kilencvenes évektől kezdve egyre súlyosbodó idegbaj vett
rajta erőt, mely fájdalmatlanul ugyan, de szüntelen emésztette. Végre fel-
vétette magát a budapesti Vöröskereszt-kórházba s ott négy nap mulva,
1895 január 26-án meghalt. Aznap került ki sajtó alól egyetlen költemény-
kötete. A kerepesi-úti temetőben nyugszik. Sírkövére Palágyi Lajos szép
epigrammja van vésvé:

Ki nap valál, homályban telt el élted,
Kortársaidnak serge meg nem értett;
De itt, hová homályba térnek mások,
Kezdődik, költő, a te ragyogásod.

Munkái: Szerkesztette Luby Sándorral együtt a *Röpke Ivek* című
szépirodalmi hetilapot Balassagyarmaton, 1877 május 20-tól kezdve; mind-
össze 11 szám jelent meg belőle; ő maga egy-két jelentéktelen bírálatot
írt belé s egy *Gyermekidyll* c. kis rajzot. — Cikkei: *A legújabb magyar
politikai lyra*. Pesti Napló, 1878: 229. sz. — *Valami a fordításról*. Petőfi-
Társaság Lapja, 1878: II: 43—44. l. — *„Nő” vagy „asszony”? M. Nyelvőr*,
XVI (1887): 56—60. l. — *Kritikai szempontok*. Új Nemzedék (szerk.
Palágyi Menyhért), 1887. — Egyetlen költeménykötete: *A Homályból*.
1895 (második kiad. 1910).

Irodalom: *Lapkritikák és Nyilatkozatok K. J.-ről*. Budapest, 1909.
Összeállította Komjáthy Vidor. [E füzetben közölve van majdnem minden,
ami K.-ról Sikabonyi tanulmánya előtt megjelent. Nevezetesebb cikkek:

Palágyi Lajos: *Komjáthy Jenő*: Magyar Szemle, 1895: 5—7. sz. — Négyesy László cikke a Pallas Lexikonban: X. (1895): 719. — E. P.: *Lirikusok*. Hazánk, 1895 ápr. 4. — Palágyi Menyhért: *K. J. emlékezete*. Jelenkor, 1896: 8. sz. — Szinyeyi: *Magyar írók élete és munkái*. VI (1899): 841—842. — Lehotai (Kosztolányi Dezső): *Komjáthy Jenő*. Magyar Szemle, 1906 aug. 23. — Sikabonyi Antal: *Komjáthy Jenő*. Egyetértés, 1908 febr. 26. és Budapesti Hírlap, 1909 júl. 7.] — Sikabonyi Antal: *Komjáthy Jenő. Irodalmi tanulmány*. Budapest, 1909. Rákosi Jenő Budapesti Hírlap Ujság-vállalata. — —ő (Rákosi Jenő): *Sikabonyi Antal könyve*. Budapesti Hírlap, 1909 nov. 30. — Babits Mihály: *Az irodalom halottjai*. Nyugat III.: 606—613 (ugyanaz a Nyugat Könyvtár 18. sz. füzetében). — Özv. Komjáthy Jenőné: *Adatok Komjáthy Jenő életéből*. Független Magyarország, 1910 jan. 26.

Egyszer, még egyetemi hallgató korában, Amerikába akart átvitorlázni, de szülei kértére Hamburgból visszatért. A hajó, mely New-Yorkba vitte volna, elsüllyedt s az ujságok Komjáthynek holt hírért költötték. Ez volt első szereplése a nyilvánosság előtt. A második meg az, mikor 1895 január végén egy «Jánusz-arcú hír» járta be a napisajtót, mely a költő halálát s költeményei megjelentét egy lélekzetre tudatta. Azóta egy-egy kisebb tanulmány hangoztatta nevét gyéren s hatástalanul, s a tiszteletére alakult társaság sem ébresztett mélyebb érdeklődést. Legújában — 1909 novemberében — Sikabonyi könyve s még inkább Rákosi Jenő ismertető cikke rezzentette fel a közfigyelmet s idézett elő oly egyre élénkebb mozgalmat, mely a rég halott költőre nézve szinte a feltámadást látszott jelenteni. Festőművészek álltak össze, hogy műveik átengedésével alapot teremtsenek költeményei ingyenes kiadásához; rajzok készültek versei illusztrálására, egymást érték a méltató cikkek s a Független Magyarország nevű napilapunk minden telhető módon a Komjáthy-kultusz szolgálatába szegődött.

Most már kezünk közt a *Homályból* második kiadása s megütödvé kérjük: mi történt itten? Mert imhol egy költő, ki világéletében kényes szeméremmel tartózkodott a gyors érvényesülés minden eszköztől; kinek — bár rendületlenül hitt önnön kiválóságában — volt lelke az időre bízni elismertetését: s most egyszerre, tíz-tizenöt évvel holta után, az irodalmi érdeklődés kellő közepében fényeskedik. «Az én verseimből pedig senki se pénzljen!» mondta s íme, ingyen juthat hozzá boldog-boldogtalan. Mily szokatlan, szép fordulat: kiálthat fel a naiv hitű. De vajjon az evangélium, mely feltámadását híreszteli, nem oly álhír-e csak, mint amelyik annak idején az elsüllyedt hajóval őt is elsíratta? Nincs okunk kétségbevonni a feltámasztók szepőlétlen jóhízeműségét. De mindabban, mi újában Komjáthyról mondatott, több a rajongás, mint az indokolás, több a vádaskodás, mint a tények

magyarázata. Általában, tetszik nekünk a korábbi irodalmi korszak perbefogása s örömet mentjük ki, utólag, áldozatait: Péterfyt, Komjáthyt és másokat, megfelejtkezve a mentés buzgalmában a föltárt értékek nagy különbségéről s arról, hogy az ismeretlenség egyik legfőbb magyarázata magukban a kor «áldozataiban» keresendő: az ő visszahúzódo, büszke szerénységükben, mely egy lépést sem tesz a nyilvánosság koszorú felé. Péterfy hallhatatlan értékű essai-ke-t ír egy folyóiratba, de nem jelenteti meg összegyűjtve, mint az máshol szokás, hogyan férjen hozzá a nagyobb közönség s az avatatlan? Komjáthy pedig, kit Péterfyvel csak e szorgos, áldozatmentő divat sodorhatott egy kategóriába, alig is közölte egy-két versét életében; arcképét megtagadta a képes lapoktól: csak egy-két jóbarátjával érintkezett; s bár nem a maga jószántából, de némi makacs önérzettel, homályba burkolózott egy határszéli tót városka gyászos elhagyottságában s költeménykötete csak halála napján indult ki a közönség közé. Kit sújtson itt a vád? Ismerhette-e őt életében a közönség? S halála után? Valóban különös, hogy az a meglepő végzetesség, mely halála napját egyszermind fölfedeztetése napjává avatta, csak egy tiszavirág-öltű napihírben rekedt meg s a szinpadias megjelentetés, mit a sors rendezett, olyannyira késett fölverni az első tapsokat. Ha Komjáthy valóban nagy arányú költő, akkor e romantikus megvilágítás végkép kiemelte volna a homályból. Mert a nagyok sorsa, ha egyszer felszínre vetődtek, sehol sem, nálunk sem a közöny, hanem legfeljebb a megtámadtatás. De Komjáthy neve elhangzott s csend lett megint. Péterfy élt még akkor; vajjon tudomást vett-e Komjáthyról? De képzelhetni-e boldogabb újjongást, mint aminőben ő tört volna ki, ha Komjáthyban egy nagy mélységű bölcselő költőre talál?

Még egy megjegyzést. Már Sikabonyi elég feltűnően állítgatja szembe Komjáthy költészetét mai irodalmunkkal. Ami azonban ő nála még csak ártatlan célzás, az már alaphangja, szinte célzata Rákosi Jenő tárcacikkének, melyben Sikabonyi könyvét ismertetve, a maga messzebbre hordó orgánumával járul hozzá a költő terjesztéséhez. Jóformán «csak azt a rémes ellentétet kívánja kiemelni, ami Komjáthy között van, aki homályban hal meg és a modern költő között, aki koncertet rendez munkáiból»; egy oly «titáni szellem», mint Komjáthy Jenő, ismeretlen maradhatott: «Ady Endre íme nem maradt ismeretlen». Sok szó fér mai irodalmunkhoz. De Komjáthy önérzetét semmi sem sérthetné mélyebben, mintha ütőlabdául használjuk fel a ma irodalmi pártharcaiban, félszegül ostorozva a mában azt, minek hiánya a multban állítólag «áldozatokat» kívánt.

Komjáthy, bár a világirodalom legnagyobbjaival egy sorban csak a heuréka látától vérbeborúlt szem láthatja, van annyira ere-

deti, hogy önmagában is, minden pártos szembeállítás nélkül is, megérdemlje a méltányolást. S helye, irodalmunkban, épen különös egyedülisége miatt, tiszteletreméltó, bár itt sem, korántsem tartozik a legnagyobbak közé.

*

Filozófus költő, eszmék harcosa, kit megérteni csak keveseknek, a választottaknak adatott; szinte Goethével egyenrangú szellem: mondják rajongói. Ő maga, úgy látszik, sokat tépelődött rajta, hogy filozófus-e inkább, vagy költő? Feltűnő, hogy a költő Reviczky a filozófust, a filozófus Palágyi a költőt becsülte benne többre. Vajjon nem arra vall-e már két legbensőbb barátjának e meglepő nézeteltérése is, hogy mind a filozófus, mind a költő erőtlenebb volt benne, semhogy elvitathatatlan bélyeggel egyénítse tehetségét?

De lássuk vaskos költeménykötetét. Mi szűrhető le belőle gondolati tartalom gyanánt?

Egész lelkivilága alapjaként egy nemes erkölcsiség fővonalai bon-
takoznak ki. Együtt érez a szenvedő, nyomorult, bűnös emberiséggel; kész volna érte a vértanuságra is: «szívében a bűnhődést hordja mindenkiért». Viszont a mi boldogságra tesz szert, szétárasztaná, ha tudná, mindenkire. Mert gyűlöli a magába megbúvó boldogságot, «melyből a főrés nem ömöl a nagy embercsaládba». Ez eddig tökéletesen a krisztusi morál, mely — a dogmát kint felejtve — a lélek egész szövetét átítatta. De új elemként elegyül vele az élet rajongó szerelme, mely, hogy teljessé válhasson, szabadságért kiált. S itt ütközik bele az adott valóságba: korlátot, nyűgöt érez mindenütt. Megváltóként feloldani hát a rabszolgaembert, «világjavítva hős lenni»: ez az, amit feladatul szab ki maga elé.

Ez erkölcsi lelki diszpozíción, melyet eszerint életszerelem s emberség jellemez, két nagyobb eszmerendszert látunk emelkedni, melyek elsejét, mint valami elhibázott, félszeg épületet, a költő csakhamar összedönti, hogy romjai felett, végső megoldásul, más, hite szerint örökös hajlékot emeljen az ujjongó léleknek.

A pesszimizmus volt az első. S bár költeményei közt igen sok darab, körülbelül a kötet egész közbülső harmada képviseli, csak átmeneti volt, mert ellenkezett lelke alaptermészetével. De mint annak a tapasztalati élettől előidézett ideiglenes megzavarodása, könnyen érthető. Könnyen kivált a kizárólagos lelki élet annyira anyagtalanság vágya mellett, amilyen ő benne sajgott s könnyen oly száználmasan szűk életviszonyok szorításában, aminők közé ő abban a kis felvidéki «Abderában» került. Reviczky közvetlen példaadása, meg a sokat olvasott Schopenhaueré már eleve beleoltotta ezt a mérget; Vajda

János pedig, kit ő a legnagyobb magyar költőnek tartott, olykor még a kifejezésben is ihletője lett. Pesszimizmusa azonban, bár kicsiráztatásában életviszonyainak nagy részök lehetett, költészetében csak általános ítélet gyanánt. egy kórrá sebzett kedély tépelődő vélekedésként hangzik. Kín maga a lét; sírjunk, sirassuk meg, hogy vagyunk. Az ember csupa kérdés: felelet sehol. Béna a gondolat: egy «börtönbe sínló végtelenség»; sorsunk részvételen magány; szemléletünk hamis: az egészet, az Istent, csak töredevezve, ferde tükörben látjuk; semmi sem az, aminek látszik; csalás minden, ami szép; csalás a boldogság is: csak «önfelejtés, örvény felett mosolygva lejtés»; a kék undorral vegyes: rózsaszál, mely egy halott szájából sarjadt. Nemcsak az ember beteg: valami névtelen bú emészti az egész természetet (l. Vajda!); bizonyos csak egy: a halál; mindenütt jelenvaló csak egy: a sír, mely életre öhes. A költő bánata a földé, mely siratja, hogy élet támadott rajta, kínja a Prometheusé, kinek marcangolt szívében alázat nem, csak dac fakadhat istene ellen. Csak így elmondva is érzik, mennyire pusztán általános, filozófiai szemléletből táplálkozik ez a pesszimizmus: semmi nyoma benne a személyes életnek, az egyéni reakciónak. Talán csak egy ízben kondul meg az elborulás személyesebb hangja, a *Mind hasztalan* végén; barátai, a rokonlelkek, elmennek majd sírjához, elemlegetik küzdelmeit «és szólnak: Nem hiába volt! *Csak én leszek már néma, holt*».

E meghasonlásból lelke egészséges alapösztönei --- élet- és ember-szeretete --- mentik ki s ragadják valami rajongó, pantheista megoldás felé. S ez a második eszmerendszer, mely az előbbit felváltva, költészetében most már állandósul. Hen kai pan: minden egy! Itt a megoldás. Minden egy: élet minden a világon, ugyanazon egy. nagy-szerű élet szétfolyása. Én és ami rajtam kívül van; egyén és emberiség; ember és természet; ember és Isten, test és lélek, parány és végtelenség, minden egy: élet minden, s csak önmagát szereti, mikor mindent szeret: «Az élet telje, dús özönje ömlik belőlem és belém, ... Megteltem az Istennel én.» -- «Minden, óh minden ÉL, szeret itten! Részben, egészben ÉL a nagy Isten!»

Az egyetemes élet azonossága: e felfogás egyik tényezője. Másik a szeretet, mely mint «valami titkos, isteni szellem, jár a világon, a lelkeken át». S Komjáthy sohasem jár a filozófia karján közelebb a költészethez, sohasem írt dallamosabb, szebb értelmű sorokat, mint mikor az egyetemes élet nagy köz-szerelmét énekli:

Méla gyönyörtől reszket a nyárfa,
Tiszta szerelmet suttog a hárs,
Mélytüzű rózsák kéjbe' lihegnek,
Boldogan érint társat a társ.

Szerelmi költészete is javarészában ebbe a körbe vág.

E végső megoldást jelentő felfogásban azonban most jön a leg-súlyosabb tényező: az Én. Ez fordít rajta olyat, hogy a lírai költő legönösebb szubjektivizmusát is kielégítheti. Minden élet és szeretet; élet és szeretet vagyok én is: ez eddig a tétel. De a költő másként hangsúlyozza: én vagyok az élet, én vagyok a szeretet, — «bennem lehelnek milliók, Én vagyok az emberiség». S ettől kezdve övé az élet, övé a világ, övé a legnagyobb gyönyör. Átadja magát mindennek, hogy mindenben benne lakhasson; megsemmisül, csakhogy másokban élhessen; kitép magából minden önző vágyat, csakhogy, ha névtelenül is, mindeneiket áthathasson, s ő doboghasson minden szívben a világon. Hogy félne most már a haláltól? A döntő perc csak életet hozhat: a végtelen életbe, a teremtő lehelletbe «hal át»; összeomolhat az egész világ, ő akkor is élni fog, s belőle akkor is újra kigyúl az élet. Nincs már lelkében meghasonlás, örök frigyre lépett már magával; már diadaléneket zeng, már biztatva hívja maga után a «fénykeresőket», «már látja az égi, a büszke tetőket».

A megoldás lelki gyönyörében írta már 1894 júliusában a *Homályból* c. verset, mellyel verskötetét útnak indította. Mindjárt a kötet élén ez újjongó hangot ütve meg, azt sejteti, mintha költeményei közzététele csak filozófiai meggyőződése végrehajtása volna, s mintha lelke e költeményeken át készülne átömleni, «áthalni» «a lelkek tengerébe», «a boldog összeségbe», az «élet-óceánba».

Ez Komjáthy költészetében a «filozófia», De amit itt egy-két lapra sűrítve, s ezáltal érzelmi kíséretében is rugalmasabbá téve kapott az olvasó, tessék azt vagy 150—200. többnyire hosszadalmas költemény áradatába szétöntve képzelni; tessék ugyanazt az érzelmefajt, ugyanazt az elkeseredést, vagy újjongást nem egyszeri közlésben, hanem száz-száz lapon keresztül újra meg újra átélni a költővel; mindig ugyanazon sötétségben, vagy mindig ugyanazon vakító fényben járni vele együtt: s akkor, ami talán egyszeri hallásra csábító-nak tetszett, ott, a maga eredeti mivoltában, egy végtelenül elernyesztő monotonia hatását fogja tenni.

S még hozzá nem ez a mégis csak eléggé kézzelfogható «filozófia» a tulajdonképeni tárgya költészetének; ez csak az alap, amelyen áll. De máshová néz: lírai anyaga nem ez.

Egész költészetének tartalma, lényege az *eszméért való rajongás*. Arccal valami láthatatlan felé fordulva, nem győz betelni annak csodálatával. De mi sohasem látjuk, sohasem tudjuk, mi az? Csak a szó prózai értelmére vagyunk utalva. Rajongása tárgya az *eszme*, ez a legáltalánosabb, legelvontabb valami; még csak nem is a fogalom.

melynek plátói fátyolán át egy világ árnyékká némitott misztikuma rezeg; még kevésbbé a gondolat, mely érzelmi következményekkel terhesül s válik költőivé: nem valamely meghatározott eszme, hanem az eszme, ez a minden észlelhető valóságot kizáró, határtalan általánosság, az, amit — hogy durván fejezzem ki magam — még a gondolkozás sem érzékelhet. Ha nem látom át, hogy mit lát ő maga abban, amiért rajong, ha gondolat-irányítás helyett egy szótárbeli szóval fizetnek ki: akkor hidegen hagy a legbuzogóbb rajongás is, akkor hasztalan minden dithirámb. Csak egy istenített nagy szó mered elém, az Eszme, s mindig csak az Eszme. S minthogy sohasem mondja meg, mi az: nekem, a Komjáthy olvasójának nincs is e szóhoz semmi érzelmi közöm; hidegen s csak a különös diszpozíciójú embert látva, állapítom meg, hogy az Eszme neki sem egyéb, csak jelszó a rajongásra; varázsige, melyet ha kimond, önkívületbe esik s a rajongás démonait lelkére szabadítja.

E meddő ihlet magyarázza meg költészete hatástalanságát. Az ihlet ő nála nem a gondolkozás megfeszítettségét, nem lázasabb érellyét, hanem tétlenségét jelenti, midőn a lélek sikertelen önbámulatba mered. A költés ideje nála ott kezdődik, ahol megszűnik az intenzív teremtő gondolkozás. Lelkében nem csirázik napok, hetek, évek óta valami nagyra kelendő gondolat, hogy önnön fejlődése melegétől mind hevesebben érlelődve, majdan ellenállhatatlan lázba tüzelje a lélek teremtő ösztönét s megszülessen, mert már lehetetlen volt meg nem születnie. Nem gondolatot érlel, nem gondolatot juttat végkifejlésre az ihlet pillanata; csak szót és verset keres, hogy a már nem gondolkodó, mindig egyfajta rajongást valamiképp kifejezhesse. Ezért oly fölötte ritka az igazi, mélyen járó gondolat e filozófusnak magasztalt költőnél; s ezért oly végtelenül, oly siváran egynemű minden alkotása. Egy örökös tündöklés a tárgyaltan, szintelen űrben; vakító, de semmit sem láttató, semmit sem árnyékoló, színező világosság; egy kétségbeesett, önmagát mind messzebbre lovaló erőfeszítés, melynek nincs foganatja. «Hiába nézek önmagamba, — írja egy helyen — a lelki szem, a lelki napba sokáig nézve megvakul». A lélek éppen a teremtés pillanatában, magára van hagyatva, semmi gondolati, tárgyi táplálékot nem kap; csak a versíró ösztön működik. hasonlóan a Kant-féle kategóriák valamelyikéhez, mikor üresen jár. Képtelen erőltetéssel gyötri a lelket; s hogy «magából szőjjön új világot: mind-egyre szítja benn' a lángot».

Minthogy nem az érlelődő gondolat követeli a költeményt. hanem Komjáthy akar verset írni: természetes, hogy körömszakadtáig ragaszkodik az ihlet óráihoz. «Ihlettsége — írja özvegye — néha oly fokú volt, hogy napokig eksztázisban volt» s olyankor «bámulatos rövid

idő alatt írt egy verset a másik után». Ez is arra vall tehát, ami anélkül is valószínűnek látszott, hogy Komjáthyban nem egy-egy külön gondolatfejlődés érettsége hozza magával az ihletet s a megnyilatkozási vágyat; ő rajta erőt vesz előbb a rajongási láz s míg az le nem hűl, írja egyvégtében a verseket, melyek eszerint nem is alakulhatnak ki egymástól elkülönülő, az élet más-más színeivel gazdag, változatos költemény-egyedekké. Nem a szerves élet egyedeihez, hanem a tetszés szerint adagolható, végig egyforma anyaghoz hasonlatosak. (Ilyen egyvégtében készült költeményeknek látszanak: *Hal-dokló nyár* és *Megöszült a világ*; *Idegenben* és *Honvágy*; *Új nyár*, *In Hilaritate Tristis* és *Kérdések*; *Az élet kéje* és *Az élet képe*.)

Az ihlet ily végzetesen meddő természetéből következik minden egyéb. Először is az, hogy egész költészetéből hiányzik a kézzelfogható világ. Szellemüdv, földöntúli szenvedély, eszmekép, eszmekéj, eszmegyönyör, eszmeszivárvány, szellemi zászló, kavarnak testetlen verseiben. Szívében «az eszmevivő óriás hadak» rajzanak, s végtelen gyűrűkben lejt felé «egy bűvös, fényes, zengő eszmekör». Kár, hogy ez erősen metafizikai hajlam oly ridegen elszakadt minden földiségtől, szinte minden emberitől. «A földhöz minket baj s öröm kötöz» — őt nem köti semmi sem. A levegőben látszik élni. De nem mint a madár, mely önsúlyát legyőzve, könnyed s mégis izmos szárnyalással, diadalmas életerővel röppen szemfogyasztó magasságokba; nem mint győzedelmes erő, mely ott is súlyt: testiséget emel: hanem csak mint a pára, melyet fajsúlyi végzete egy kényszerű egyensúly hígabb légrétegébe tol; csak mint passzív súlytalanság, melynek ellenáll, cselekvő, életet jelentő erőfeszítése annál jelentéktelenebb, mennél föntebb lebeg. Hol itt az élet? hol «a porok bajos világa?» hol az ember? Hiába szálldos fent az eszme, nincs semmi szál, mellyel önmagához, felfelé vonzana. Az «Istenalkony», melyet Heinétől fordított, a maga súlyos léletszerűségével és vakmerő, de mindvégig megfogható gondolkozásával úgy kiáll Komjáthy kötetéből, hogy szinte belebotlunk. A «légi harc az eszméért», mit Komjáthy makacs anyagtalansággal vív, lehet egy nemes szerkezetű lélek szélmalom-harca, lehet egy Bende vitéz halálos verejtékű éjféli párba, de költőileg erőtlen és szemképráztató marad, s az az «élite»-közönség, mely a megértés kiváltságával kérkedik, csak esztétikai illetéktelenségben lesz válogatott.

Ugyanazon gyökérből sarjad költészetének több más erőtlen hajtása is. Nem lévén a költemény egy-egy külön ihletettség gyümölcse, nincs is meg benne az a szervi, benső egység, mely a kerekded, gazdaságos szerkezet egyetlen alapja. Költeményei legnagyobb része szét-eső és tartalmához képest hosszadalmas; sem logikai rend — a gon-

dolgozás szükségszerű láncolata, sem lírai központ — *egy* érzelemben foglalás: nem tartja össze részeit. Tökéletes szerkezetű költeménye, melyben vagy higitó önisméltés, vagy egymáson kuszán átnövő gondolatmenet ne zavarja, talán egyetlen egy sincs. Olyan, amelyet a maga egészében szívesen megtanulnánk könyv nélkül, alig egykettő.

Viszont a kifejezésben sokszor lapos; a nagy szó alatt fölösleges, banális, töltelékpróza terped. Nem mondanék példát, mert az ilyesmi lejjebb látszik szállítani a költő egész értékét a valódinál. De ha nem mondanék, rajongói olesó s talán rosszhiszemű ítélkezéssel vádolnának. Ime tehát egynehány: «Érényem egy van: a szabadság; *Ezért becsülnek a nagyok*» (az új kiadás 13. lapjáról); «Van olyan is, kit gyujtson és emeljen (a szellem, t. i.), *Mindenha lesznek ily előkelők*». (172.) Ily gondolatnélküli, sablonos sorokat egy pénztári számadás közben is megírhatni. Vagy nem fonák, tehetetlen költői látás-e az isten *büszke, lelkes* nagy szeméről beszélni (86.)? Nem maga a laposság-e oly kopott túlzással lelohasztani egy költemény végső lendületét, mint e versszakban: «Jövel, jövel te büszke korszak, mely a szellem szavára kél! Ledönteni a léha, korhadt Világot *óriási kéj!*» (278.). S írhat-e le nagy költő tartalomra s formára ily egyaránt naiv szegénységű sorokat: «S ha születik . . . volt már eset — nemes, kiváló, átok kíséri, üldözik s elhal magától» (153.), vagy ilyen képtelen képet: «Ködképek, élet színes buboréki, Elfúvlak, el fogtok mindnyájan égni!» (209.)? Nem folytatom, mert nem akarok tápot adni az ilyesmitől mindig könnyen befolyásolható, túlságosan lekiicsinylő ítélkezésnek, mert az megint igazságtalanság lenne.

Van ugyanis, bár csak kivételesen. Komjáthyban egy pár figyelemre méltó szépség s ideje, hogy immár ezeket is kiemeljük az eddig rajzolt kép egyszínűségéből.

Szép, tagadhatatlanul, maga a már ismertetett filozófiai megoldás is, melyet, csak mint rendszert előadni is alig lehet némi fölmelegedés nélkül. És bár nincs költemény az egész kötetben, mely ezt az egyetemes élet és egyetemes szeretet gondolatán alapuló rendszert a maga líraiságában teljesen és zavaró mellékések nélkül fejezné ki s örökítené meg egy kétségbevonhatatlan remekműben, viszont alig van olyan is, melyben elő ne tűnne a bölcséleti háttér egy-egy nemes értelmű vonala. Sőt ez az, ami híveit félrevezette. A lélek tiszteletreméltó diszpozícióit s a bölcsészeti felfogás légkörét kész költészetnek vették, s mikor az ember előtt meghajoltak, a költői nagyságnak vélték hódolni. Még oly fogékony esztétikus is, mint Babits Mihály, bele esett félig-meddig e tévedésbe s bár Komjáthyról ő írt legkézzel-

foghatóbb igazságokat, helyes és olykor bizony devalváló megállapításai körül mintha ott lebegne egy ifjabbkori Komjáthy-kultusz maradvány tömjénfüstje.

Mondtam, hogy költeményei túlnyomó anyaga az a bizonyos meddő rajongás, mely legtöbbször hidegen hagy bennünket. De egyszer, legalább egyszer, előtűnik maga ez a rajongó ember mindenestül s meleg vonzalmat ébreszt maga iránt. Az üvöltő, durva harc forgatagában jobbra-balra lökdösik: de ő csak álmodik; vad horda üldözi sűrű éjvadenban, «mellette remegő család, nő s gyermekek, sápadt erőben», homlokát bog, túske vérezi: de ő a boldogságról álmodik; testvéreitől elszakítva, magára hagyva küzd a gyilkos árral, már alig látszik ki homloka: de ő a szeretetről álmodik; börtönben senyved, ikráját szolgavas szoritja, a falba vágja homlokát: de lobogó szilaj szemekkel a szabadságról álmodik; mert harcban, börtönben titkos égi jóslatot érez homlokán, dicső napokat vár: «tudom, úgymond, hogy el kell vérzenem»;

De én a tépett, büszke zászlót
A véres, ádáz harcokon
Szorítva göresösen kezembe,
Csak álmodom, csak álmodom.

Eccé homo! Végre egyszer előtűnik az ember; az ember, «a poézis első tárgya» mint Csokonai mondaná. S valóban ez hiányzott mindenütt Komjáthy líraiságából. A rajongás hidegen hagyott: a rajongó ember rokonszenvet ébreszt. Itt húz a testiség súlya, sir a szenvedés földisége: de dacol vele a lélek s örökös terhét magával viszi. A költemény — *Álmodva* — melyről szólok, nem remekmű ugyan (egyegy sablonosan tulzó jelző; a szerkezet arányait megbontó két utolsó versszak), de Komjáthy kötetében a legjobb, a leggazdálkodóbb szerkezetűek s a legemberibbek egyike.

A külvilág, mint mondtam, elenyésző csekély helyet foglal el költészetében. De midőn a természet képeit s változó jelenségeit szimbólumúl veszi, némi eredetiségre tesz szert, sejtetve, hogy nagyobb költői erővel mit tehetett volna, s mit tudtak tenni más nagyobbak hasonló esetben. A határtalan éggel, mint a végtelen élet szimbólumával kíván ölelkezni. Az ős, a tél a gondolat halálát, a tényleg létező sötét világot példázza neki, melyből türelmetlenül várja az eszme feltámadását. A nyár ragyogása alatt, melynek gazdagságát pompázó életszerűséggel tudja ez egyszer festeni (*Új nyár*), a semmit, a tagadást, a bűnt, a sötétséget, az örök nyomorúságot látja. De legjobb e nemben a *Bűbárat* c. I. darab, mely a viruló természet ámulását festi azon, hogy ő olyannyira kirí belőle a maga földerülni nem akaró mélabújával:

Fölnyitá szép ajkát a rózsza :
 Mi bánt, óh álmok álmodója ?
 Emelt fejét himbálta a topoly :
 Magányos lélek, min gondolkodol ?

Az egészet valami közvetlenebbül átömlő hangulat járja át, melynek forrása ismét csak az, hogy ő maga, emberi mivoltában áll elénk.

Igazi szemléletességet sohasem találni benne. De igenis olykor az érzékletnek valami titokzatosságát, mi a szellem-látáshoz hasonlít: «Valami suttog, valami mozdul: Van, óh van élet a sírokon túl!... Valami úgy zsong, valami rajzik, Valami a sírból fel-ide hallszik». (*Valami suttog...*) Ez a valóságon mindjárt túlnéző szemlélet, mely a jelenséget s annak szellemi értelmezését egyazon határozatlan alanyba («valami») elegyíti, jól illik Komjáthy anyagtan világába. Ilyenek még: a *Rejtelmek* I. darabja s a *Jelenések*. Valamennyi egyzersmind erősen dallamos forma.

Általában ha olykor valamennyire megfoghatóbbá tudja tenni szétfolyó lírai anyagát, mindjárt hatásosabb. Valami foglalatot, vagy kiemelő árnyéklatot ad a lírai anyag rikító egyneműségének, hol a mult eddigi homályából gyulasztva ki lelke mostani világosságát. hol pesszimista itéletek után vetve végső vigaszúl a halálba oszlás kójét, hol azt a gyönyört festve, melyet a megoldó igazság kinyilatkoztatás-szerű felismerése fakaszt. Ez mind nem szemlélet ugyan, de legalább alakot ad a különben határolatlan rajongásnak s szerkezeti fogással látható polcra emeli. Képzletben megfészkel magát a térben valahol (*A magasból*), hová átalakultan ér fel a földi élet minden jelensége; a haldoklás időpontjába képzeletben magát (*Vágyom a bűvös...*): s csupán e képzeletbeli elhelyezkedés is valamivel már elevenebben érzeti, amott felfogása földfelettségét, emitt halálvágya ujjongó természetét. Ép úgy, mikor honvágy formájába öltöztetve metafizikai hajlamát, egy oly honba vágyik vissza, melyet valamikor már ismert, melyből száműzetett, de melybe már előre küldi lelkét. (*Honvágy*. Sajnos, ez is meglehetősen zűrzavaros menetű!). Vagy mikor az álmodó természetének megfelelő létfeltételeket, s helyzetet festi (*Hagyjatok élni!*). Ez utóbbi költemény végső szakasza ismét egyike egy természetesebb ihlet szállóiteinek, szerencsés lehellepszerűséggel sejtetve a szellem emberét, majd bátor, paradox metaforával érzékeltetve a rajongó lélek titkolt szenvedését:

Hagyjatok élni álmodozni!
 Egyetlen nagy kérésem ez.
 S finom, csodás remekbe vésem,
 Mi bennem célt, formát keres.

És halkán járok, ködruhában,
 Ha lábam köztetek halad,
 Pedig a roppant fénytehortól
 Szegény szívem majd megszakad!

Tudjuk már, hogy Komjáthynek, mint bölcsező költőnek, gyöngeése abban rejlik, hogy nem a gondolkozás aktív eleveensége idején írja költeményeit, nem konkrét önállóságú gondolatokat közöl, hanem inkább csak a bölcsező hajlamú lélek általános diszpozícióját, anyag-talan rajongását fejezi ki. Olyan forma ez, mint mikor a tisztán emotionalis (nembölcselemi) líra csak hangulatot fejez ki, azaz lelki *állapotot*, nem pedig érzelmet, azaz egy több mozzanatban lejátszódó lelki *cseményt*. Ez utóbbinak felelne meg a bölcseledő lírában az a változat, mikor magában a költeményben, előttünk megy végbe a lírai gondolkozás folyamata s termel egy konkrét módon kifejezhető, ön-álló gondolatot. Ez a változat fölötté ritka Komjáthyban. Mindamellett van rá egy-két példa s hiba volna csekély számuk miatt el-hallgatni.

Gondolatok a halálról: ez, minden fogyatkozása ellenére is, körülbelül a legtömörebb, legmagvasabb költeménye Komjáthynek. Több, nagyon komoly ritmusú versszakon át, képes beszédbe tömörített ité-letekben állítja szembe az életet a halállal. «Csillám az élet, efemer hatás, fölszin-erő, kórképlet, semmi más»; «Villám az élet, tüstént eleikáz: a viruló talány fejtvénye váz»; «Roham az élet, önvesztébe tör, Vítt vára gúnydíjul a sírgödör . . . S az életet, míg forr a vér-özön, Csak a halál félelme taitja fönn»; az élet csak egy pörsenés a nagy egésznek dicső ábrázatan, «bántó zörcj csak mély összhangza-tán»; «Felhő az élet, a halál az ég; Elfoszlik az, alighogy látszatek» de áll az ég örökké szilárdan s egykedvűen; «Hullám az élet, a halál folyam»; «Játék az élet, a halál komoly». Addig-addig festegeti így a halál végtelenségét, örökkévalóságát, egész voltát, komoly állandó-ságát a kicsinyes, elillanó, vesztébe rohanó, töredék, változékony, játékos könnyelműségű élet rovására, hogy végre maga is csodálni kezdi a halál nagyszerűségét; s míg kezdő ítéleteit az élet szerelme s a haláltól való borzadás sugalmazta: az egymásra halmozott, pár-huzamos értelmű ítéletek mind erősebben kezdik befolyásolni magát a kiinduló érzelmi állapotot, az emberi ösztönt legyőzi a filozófus rajongása az egész, a végtelen, az örökkévaló nagyszerű fogalmi előtt, mígnem, némi tétovázás után átcsap a csábító végtelbe s új-jongva hódol a halál nagyságának. Megérti, hogy az örökkévaló-ságra való szomjunkat csak az örökkévaló halál olthatja, az elmulás gondolatától sajtó sebünkre csak a halál kínálhat balzsamot, s ki-mondja új ítéletét:

Tán a halál az ősi lényeg ép,
 A tiszta forrás, a valódi lét?
 És ép az élet a visszás nevű,
 Csak hiú bitang szó, mely nem talál? —
 Az ősi szomjat oltja ős nedű,
 Örök sebünkre örök irt kínál:
 Halál az élet s élet a halál!

Ez a költemény, melyben gondolat és emotio egymást táplálja, egymást irányítja. nemesak a Komjáthy kötetében, hanem irodalmunk más, e nemű termékei közt is érdemes a megkülönböztetésre. Kár, hogy ebben is a versszak-kezdő tömör sorokat a következőkben rendszerint felhigítja.

Még egy gondolatát (sajnos, nem egyszersmind költeményét) kell kiemelnem. *Őnvád* c. hosszadalmas költeményének rövid kivonata ez volna: Engem senki a világon nem vádolhat, becsületemen semmi folt; s mégis micsoda szégyenpír égeti folyvást arcomat? Minden esőpp vérem azzal vádol, hogy én vagyok a legbűnösebb:

A gyászruhát magamra öltöm
 S arcom' rémülve rejtem el:
 Nincs bűn ez óriási gömbön,
 Melyet nem én követtem el!

A gondolat, mit rövidre fogva adtam, a legmagasabb, a megváltói erkölcsiség; oly határtalan emberszeretet, mely a világ minden bűnét magára veszi s a legnagyobb büntetéssel, örökös önváddal vezekel érte. De ezt a gondolatot a 18 versszakra hígított költemény annyira elerőtleníti, hogy csak a kereső jószándék veheti észre. A 18 közül 14 teljesen fölösleges: az első, ötödik s a két utolsó versszak pregnánsan, teljesen s nagyobb lírai feszültséggel fejezné ki ugyanazt.

Mindössze két darabra szorítókozó «hazafias költészete», melyet Sikabonyi annyira eredetinek vél, teljesen jelentéktelen. Többet ér szerelmi költészete, s irodalmunkban felülőbb is, minthogy metafizikai ideáljait azonosítja a szerelemmel. Idők, szellemek ura; életi cél; fény; erő, mely ujjain forgatja a világegyetemet; a végtelenség, az ős Eleve, a lényeg, kinek arcába tekinthetni halálba vivő gyönyör; isteni hatalom, mely a végtelenbe tágítja, nemesíti korlátolt egyéni lényünket: ez Komjáthy lírájában a szerelem. Ezt éneklí figyelmet érdemlő magas lendülettel, Petőfi-szerű szenvedélyességgel *Szerelem* c. költeménye. Éloa, a nő, kit szeret, nem más, mint a megvalósult ideál, legszebb sejtelmek megtestesülése, kinek birtokában boldogságát oly emberfölöttinek érzi, hogy olykor, ijedten eszmélve föl, szentségtöréssel vádolja önmagát (*Éloa, sírj!*). Bizonyos dallamos verselés és a hangfűzés kellemes zeneisége (mi egyebütt is fel-feltűnik) jótéko-

nyan társul e filozóf-szerelem eszmeiségéhez. Például idézem *Éloa!* két utolsó versszakát; az utolsóelőttit csak azért, hogy kiemelje a másikkal folyékony, lágy, kellemes kihangzását:

Neved kiáltom esdekelve,	És gyönyöröktől haldokolva,
Ujongva, sírva; alva, ébren:	Ha fejemet a sírba hajtom:
S neved fog élni túl időkön,	Szerelmes lelkem kilehelve,
Túl minden véges szenvedélyen.	Éloa! szép neved sóhajtom.

*

Azt hiszem, megadtam Komjáthy-nak, ami a Komjáthyé. Nem nagy költő, de feltűnő, különös egyéniség; nem nagy gondolkodó, csak metafizikai hajlamú rajongó. Lírai anyaga nem az érzelemtől átjárt gondolat, hanem az eszmeiségért való rajongás lelkiállapota: innen költeményei változatlan magas hangja, sívár egységűsége a testetlen dagályban. Kifejezése erőtlenebb, műgondja pongyolább, semhogy ihlete meddőségét felejtetni tudná. Költeményei közt nincs egyetlen egy sem, mely a remekművek módjára, fenntartás nélkül ragadna magával, s nincs egy sem, melyben pantheizmusa lirailag szép rendszere a maga egész költőiségében érvényesülne. De itt-ott, ritka kivételként, élénk tűnik az ember a maga rokouszenves nemességében, felszínre kerül egy-egy mélyebbről eredő gondolat, kedvesen zendül egy-egy melegebb hang: s bár kötetét végigolvasni, a tökéletlen alkotások nagy tömegén átfurakodni kevéssé élvezetes dolog, de ha lesz a cselő hajlamú költőnk, az ki fogja érezni e töredék-szépségek tisztultabb hangját az egész költemény-sereg monoton zúgásából s ihletet meríthet belőlük. Az esztétikust a költői erő problémájaként fogja érdekelni: mert valóban szöges kérdés, hogy mi hiányzik a költészet feltételeiből ott, ahol az önkivületig fokozott ihlet s a legszenvedélyesebb rajongás is csak szétfolyó, erőtlen alkotásokat szül. Az irodalomtörténet nem mellőzheti az Arany János halálát követő korszak legkorábbi, s ha tökéletlenül is, de újat, eredetit, egyénit próbáló lírikusai közt. Az élet ellenben, az eleven irodalmi érdeklődés, azt hiszem, csalódott a feltámasztók híreszteléseiben; a Komjáthy-láz, mely különben is szűk körre szorult, lehül, vagy talán már le is hűlt, s e dolgozat már nem ront illúziót, csak szétfoszlását állapítja meg.

HORVÁTH JÁNOS.

A ZRINYIÁSZ FŐ GONDOLATA.

Zrinyi eposzáról nagyon sokat írtak már anélkül, hogy véglegesen eldöntöttnek tarthatnók azt a fontos kérdést: *mit akart Zrinyi tulajdonképpen eposzában kifejezni, mi a Zrinyiász fő gondolata, alapeszméje?* Az alábbiakban ezekre a kérdésekre szeretnék határozott feleletet adni.

Ismeretes, hogy jó ideig a *megváltás* gondolatát fogadta el az irodalmi köztudat minden ellenmondás nélkül a Zrinyiász alapeszméjeül. E felfogásnak két tekintélyes képviselőjét idézem, Toldyt és Salamont. Toldy a Zrinyiász fejtegetése közben így állapítja meg főgondolatát: «... az eposz vallásos eszméje... nem egyéb, mint súlyedt erkölcsű nemzet lelki váltsága, melyért egy csoport hazahű és istenes vitéz áldozza fel életét...»¹ Salamon ehhez hasonló módon, de egy fokkal határozottabban fejezi ki a váltság gondolatát: «Az egész mű alapeszméje s igazságszolgáltatása is egészen a felsőbb erkölcsi világba van emelve s röviden ez: a magyar nemzetre saját bűnei hozták² a törököt s csak erényei válthatják meg. A szigetvári hősökben a nemzetet próbára tette Isten, s miután törvényeihez híveknak tapasztalá, levette róla haragját.»²

E felfogás aztán átment az irodalmi köztudatba, az irodalomtörténeti kézikönyvekbe, itt-ott túlozva is, mintha Zrinyi a feszület előtt *maga ajánlta volna fel* életét a kereszténységért.

Éppen e túlzás ellen kel ki Thury József,³ aki panaszkodik, hogy a Zrinyiász «megértésétől még igen messze állunk», tiltakozik az ellen, hogy olyasmit magyarázzunk bele, ami nincs benne. *Ő nem látja az eposzban a váltság* gondolatát, az alapeszme szerinte a következő gondolatokból áll: *a)* isten sok jót tett a magyar nemzettel; *b)* a magyar nemzet mégis bűnökbe merült; *c)* isten e bűnök miatt megharagszik a nemzetre; *d)* tehát beküldi a törököt az országba ostromra

¹ Toldy Ferenc: *A magyar költészet története.* II. köt. 1868. 256. l.

² Salamon Ferenc: *Irodalmi tanulmányok.* I. köt. 377. l.

³ *Irodalomtört.* Közl. IV. köt. 132. l.

gyanánt; *e*) a török csak ördögi segéllyel tud diadalmaskodni; *f*) a török isteni küldetése véget ér, maga pedig összetörik, míhelyt a magyar nemzet megtér bűneiből.»¹

Látnivaló, hogy Thury magyarázatából nemcsak a váltság gondolata, hanem Zrinyinek és társainak önfeláldozása is kimarad. Thury ehelyett az I. ének azon verseit teszi előtérbe, amelyekben az Isten azt mondja:

Mind addigh töri iga kemény nyakokat,
Míg nem ismernek meg, el hatták Vrokat...

Ez mind addig leszen, míg boszút nem állok,
Harmad negyed izig büntetés lesz raitok...

De ha hozzám térnek, meg bánuán bűnöket
Halálrul életre ismét hozom úket,
Jai, Török néked, haragom neszeiének,
Te nagy, de el törlek, ha ezek megtérnek.²

Thury szerint Zrinyinek, a költőnek kora a negyedik íz, a negyedik emberöltő; ekkor már «a magyar nemzetnek nagyobb része csakugyan visszatért elhagyott Istenéhez, a katolikus egyházba» s így «eljött az idő a negyedik emberöltővel, amikor az Isten összetöri, illetve engedi összetörni haragja vesszejét, a törököt.» Zrinyi tehát e költeményben «kiáltja ki legelőször azt a jelszót, melyet aztán egész életében hangsúlyozott, hogy *itt az ideje a török kiűzésének.*» Továbbá «ennek a nagy munkának véprehajtására az az ember van hivatva, akiben a szigetvári Zrinyi Miklós lelke él tovább; mert a szigeti kapitány olyan feltétellel, vagy vérével írott szerződés mellett áldozta fel életét az istennek, hogy majd a negyedik emberöltőben, mikor a magyar nemzet visszatér hozzája, megengedi fiának a török hatalom megtörését,»³ Thury ezt az itt kifejezett véleményét a Zrinyiász XV. énekének utolsó soraira építi:

«Ily subscribálásnak néked adta magát,
Eő uitéz uéréért ued keduedben fiát.»

Thurnak véleményét egész terjedelmében magáévé tette Riedl Frigyes, ő is határozottan kijelenti, hogy «a hőskölteményben meg-

¹ U. o. 141. l.

² A Zrinyiász idézetei Széchy—Badics kiadása szerint: Zrinyi Miklós gr. költői művei. Budapest, 1906.

³ U. o. 410. l.

váltásáról, melyben sokan a költemény főszelmjét látják. nincs sehol szó.»¹

A két nézet között, látni való, éles a különbség. Hogy a Zrinyi-ász célzatát világosan megérthessük, magához a költeményhez kell fordulnunk s a vitás kérdést elülről kezdve megvizsgáljunk.

Az Isten megharagszik a magyar nemzetre hitelhagyásaért és másféle bűneiért s elhatározza szigorú megbüntetését; haragja vesszőjéül a törököt választja; ha a magyar megtér, eltöri haragja vesszejét. (I. ének, 12—24.) A török Isten akaratja szerint megindul Magyarország ellen s habozik, Egert vagy Szigetet szállja-e meg? Szigetben Zrinyi a kapitány. Imádkozik magáért, *de imádkozik bűnös nemzetéért is*:

«Attyáink uétkéről meg ne emlékezzél,
Sőt minden bűnökrül, kérlek, feleltkezzél.»

Tudja jól, hogy a magyar megérdemli a büntetést, de Isten irgalmaért esedezik:

«Ne enged meg Vram (moha érdemlenénk),
Hogy haragod miat földig törettetnénk».

Zrinyi tehát *ké akarja engeztelni könyörgésével a haragvó Istent* s ez fontos kapcsolat az I. ének égi jelenete s a II. ének imádkozó Zrinyije között. Ezt a kapcsolatot keresi is érdeklődésünk, a két ének között kell valamilyen összefüggésnek lennie; a költő, aki kitűnő szerkesztő, mindent a legszorosabb láncolatba fűz: feltűnő volna, hogy a szigorú kapcsolatról éppen itt megfeledkeznek.

Zrinyi azonban nemcsak nemzetéért, de önmagáért is imádkozik. kéri keresztényi alázatossággal bűnei bocsánatát s kéri, hogy az Úr vegye magához lelkét. Ezek után így szövődik tovább a költemény: Az Isten *«meghaltatá az ő könyörgését»* — s itt nemcsak azt kell gondolnunk, amit a lehajló feszület említ, hogy magához veszi «szép lelkét» — hanem Zrinyi kérése *első felére* is, hogy t. i. megkegyelmez hű szolgája buzgó imádságára a bűnös nemzetnek. Elégtételt vesz Zrinyi és társai halálával, de ezt összekapcsolja egyúttal kedves szolgája megdicsőítésével; azt a kegyelmet adja neki, hogy «martyrumságot» fog szenvedni, az Isten nevéért hal meg, *de előbb ő semmisíti meg a hazának legnagyobb ellenségét*. Ebben a költemény egész felépítésére rendkívül fontos jelenetben az a katolikus felfogás tükröződik, hogy híveinek imádságára megkegyelmez az Isten a bű-

¹ *A magyar irodalom története a XVII. században*. Könyomatos ívek egyetemi előadásairól. 1907. 266—271. l.

nösöknek s hogy egyeseknek martirhalála váltság a bűnösök számára a megérdemlett büntetésért. Az bizonyos, hogy mindez nincs e helyen határozottan, vagy olyan körülményesen kifejezve, mint a Zrinyire, önfeláldozására, családjára vonatkozó rész. Azt várnók, hogy az Isten Zrinyi könyörgése első felére is válaszoljon, hogy értesülnénk Isten további szándékáról a nemzetre vonatkozólag is. Hiszen a költő érdeklődésünk középpontjába a magyar nemzetet helyezte az I. énekben — erről nem lehet megfélekednie a továbbiakban sem. Bizonyos, hogy Istennek az egész magyar nemzetet illető további szándékáról nem értesülünk többé, a költemény ezentul Zrinyit és társait állítja előtérbe. Úgy tetszik, hogy ez hiánya az eposznak — de itt egy nagyon fontos, a kérdés vizsgálásánál még szóba nem került körülményre mutatok rá: a második ének *csakugyan hiányos, nincs befejezve*. A költő kézírata szerint a 86. versszak után ez olvasható: *Itt enni-hány Vers hea.*¹ Tehát nagyon is lehetséges, hogy a költő elbeszélése épen ott szakadt meg, ahol az Istennek a nemzetre vonatkozó szándékáról, megváltozott tervéről értesülhettünk volna. A költő azonban nem látta szükségesnek kiegészítését, mert az eposz további helyeiből kiolvasható az, ami itt elmaradt.

Ezt könnyen megállapíthatjuk az alábbi idézetek segítségével. Az Isten kegyelme ezentul a szigetiekkal van. (Zrinyi szavai: Láttjátok. Istennek irgalma van rajtunk.) Zrinyi tudja, hogy nagy, a magyar nemzetre nézve döntő fontosságú küzdelmet vív meg:

Azért minekünk nagy tisztességünkre uan,
Hogy maga ellenségünk Szultán Szulimán
Kit mi ha meggyőzünk, mint reménységünk uan,
Világ bíró Császárt meg győsztükt az harcban. (V. é. 26.)

Zrinyi nagy hivatásának tudata még jobban kitűnik a VI. énekből, ahol Halulnak válaszol:

De ha bűneinkért az Isten benünket
Megué, s kezetekben adgya életünket,
Meg halunk örömet, de ti el nesztünket
Nem fogyátok neuetni s körösztenyeket.

Mi sem irigyelliük akkor élteteket
El hadgyuk örömet menniekért Szigetet . . (46—47.)

Itt ki van fejezve annak tudata, hogy a törökkel veri az Isten a magyart bűneiért, e bűnökért adja a szigetieket a török kezébe, de ki van fejezve az is, hogy a török nem sokáig örvendhet diadalának, Szigetváranál találja majd romlását, tehát még itt töri össze Isten

¹ Széchy—Badics: *Zrinyi Miklós gr. költői művei*. Budapest, 1906. 51. l.

büntetése vesszejét. A török hatalom megszemélyesítője Szulimán s az ő pusztulása magával hozza az egész törökségnek bukását. A XIII. énekben Szulimán maga mondja, mikor a sikertelenség miattt kesereg: Magammal romlásra el huzom Muszurmánt... (34.) ... Szulimánnál (Szulimánnal) uitézség vész el, *Török hold és ió hír uéle aluszik el.* (35.)

Hogy az Isten már ekkor elrontja vesszejét, kitűnik a XIV. énekből, ahol az Alderántól felidézett Ali kimondja, hogy:

„... nem örül az Isten büntetés ueszőben...
 ... ezek más üdők és más emberek,
 Látom az Istennél igcn keduesebek,
 Hogy sem előb kik voltak egyenetlenek.»

Tehát az Isten az előbb egyenetlenkedő magyaroknak megkegyelmezett, a büntetésvessző. a török, már nem kedves előtte. Egészen világosan kifejeződik ez Zrinyi búcsúbeszédében (XV. é. 4.):

Mindenképpen próbál az Isten bennünket,
 Valamint az ötvös tűzben arany művet,
 És miuehogy láttya az mi hűségünket
 Égben szép Coronát nekünk készítet.

*Nem haragszik már ránk, mert it büntetését
 Meg uette hűneinkért, s igaz törvényét
 Bé tellyesítette, mast hűség érdemét
 Az nagy menyben készíti s oda visz minket.*

Ez a legfontosabb hely, amely mutatja, hogy itt csakugyan megváltás történt: a nemzet bűneiért megvette az Isten büntetését s nem haragszik többé. A *ránk* természetesen nem vonatkozhatik pusztán a szigetiekre, hanem az egész magyarságra; hiszen arról szó sem volt sehol, hogy Isten a szigetiekre haragudott volna: sőt ellenkezőleg kifejezi a költő: Zrinyit Isten «jól esmerte, hogy hű szolgája volt, azért minden ügyében túle áldatot.» (II. é. 63.) Zrinyi társaira hasonlóképen nem volt oka haragudni. A költő tehát valóban azt akarja mondani, hogy a szigetiek a nemzetet megváltották halálukkal s Zrinyi Szulimán elejtésével megszabadította a nemzetet legnagyobb ellenségétől s a világbiró szultán halála oka volt a török hatalom kezdődő hanyatlásának. Hogy ez nemcsak a költő felfogása, hanem történelmi tény, Salamon bizonyítása után felesleges fejtegetni.

Az első ének haragvó Istenével szembe van állítva az utolsó ének kiengesztelődött Istene, aki a bűnös magyaroknak szigeti hívei önfeláldozása után megkegyelmez, a martirokat, első sorban Zrinyit «szép koronával» jutalmazza. Ez harmonikus, valóban fenséges befejezése a költeménynek.

Mindez egész könnyedén kiolvasható a Zrinyiászából s ez az oka, hogy a költemény legtöbb magyarázója csakugyan így is értelmezte. Ezzel aztán önként eselik Thurnak az a magyarázata, hogy a költő *saját korára gondolva* említi a magyart *harmad-negyedigig* sanyargató Istent, aki csak három-négy emberöltővel a szigetvári hős halála után kegyelmez meg.

Ha a költő ily felfogással építi fel költeményét, nem magasztalhatnók szerkesztő ügyességét, hiszen akkor az eposz befejezetlen maradt volna: az Isten kiengesztelődése, a török megtörése a *költemény keretén kívül esnék*; kerekdedségének nagy rovására. Azonban ez nincs így: a fentebbi idézetek megvilágítják, *hogy már Sziget alatt eltörette Isten haragjának vesszejét.*

Az a hely pedig, melyre Thury oly sokat épít, távolról sem olyan nagy jelentőségű. Isten alakjában tulajdonképen itt az Ó-szövetség *haragvó Istenél* mutatja be s szájába ugyanazokat az igéket adja, amelyek az Ó-szövetségben a bosszuló Isten ajkáról olyan gyakran elhangzanak: «Megbüntetem az atyák gonoszságát fiaikban *harmad-és negyedigiglen.*» A sok hely közül, ahol a *harmad-negyedigiglen* kifejezés hasonló kapcsolatokban fordul elő, csak egy párat említek: Mózes II. 20.⁵; 34.⁷; IV. 14.¹⁸; V. 5.⁹. *A harmad-negyedigiglen* tehát *nem számítás eredménye* Zrinyi tollán, nem gondolt arra, hogy az ő koráig három-négy nemzedék élt a szigetvári hős halálától.¹ hanem pusztán átvétel a Szentírás megfelelő helyeiről, a haragvó Isten pathosának jellemzésére. (Már Arany is észrevette, hogy itt az Isten beszéde feltűnően pathetikus).²

Azt hisszük, hogy kellőképen kiviláglik a fentebbiekből, hogy nincs okunk a hagyományos magyarázattól eltérni.³ Ha itt-ott hiányos vagy homályos is a költő mondanivalója, ha a «megváltás» kifejezés nem fordul is elő az eposzban, a költemény egész felépítéséből valóban a megváltás tűnik ki alapeszmeképen. A Zrinyiász fő gondolata tehát ez: «*A haragvó Isten bünteti a magyart hitelhagyásáért, bűneiért, azonban Zrinyinek imádságára megkegyelmez; a nemzet bűneiért Zrinyi és társai tesznek eleget: mártírhaltálmak Szige-át alatt; az Isten kiengesztelődik s eltöri haragja vesszejét.*»

PRÓNAI ANTAL.

¹ Ebben az esetben nem is mondaná: *három-négy* nemzedék, hanem egészen szabatosan megjelölhetné az időpontot *négy* nemzedék említésével.

² *Zrinyi és Tasso*. Próza-i dolg. III. kiad. 306. l.

³ Széchy K. a költeményt a megváltás eszméje szerint magyarázza ugyan, azonban elfogadja Thurnak véleményét is, hogy a költő saját korára gondolva írta az I. é. itt kérdéses versszakait. (*Zrinyi Miklós gróf* II. köt. 241. l.) Véleményünk szerint a két felfogás nem egyeztethető össze.

ARANY JÁNOS UTOLSÓ MAGYARJA.

Arany János nagykőrösi éveinek egyik legértékesebb és legérdekesebb alkotása géniusza gyakori csüggeteg szárnypróbálgatásainak bús emlékei: a «sok első ének», a «sok kerített fenék» közt *Az utolsó magyar*. Hároménekes költői elbeszélésnek tervezte, Byron rövidebb verses novelláinak modorában; de mindössze az első ének nagyobb felét írta meg belőle, a többi résznek csak mesevázlatát hagyta ránk. A töredékes mű Arany életének és költészetének érdemes kutatói és méltatói részéről mindeddig nem találkozott azzal az érdeklődéssel, melyet kétségtelenül megérdemel egyrészt Arany lelkének s a közállapotoknak kapcsolata szempontjából, másrészt pedig esztétikai értékénél fogva is.

E töredék Arany pályájának egyik legmélyebben megható hagyatéka. A szabadságharc után fájdalmas belső tusakodásokban vérző költő csüggedt, de veszteseibe lassanként beletörődő lelkének gyógyulását várta tőle, költői megszólalásának nagyobb alkotásokkal is biztató preludiumául tekintvén. Másrészt pedig honfiai gyásza is, melynek fájdalma legtovább zajgott szívében s enyhületet legnehezebben talált, a fölemelkedésnek leplezettségében is oly mélységesen meghatott páthoszával s a világtörvény tragikus kényszerűségébe nyugvásnak oly bús rezignációjával nyilatkozik e töredékes költemény koncepciójában, mint egyetlen más munkájában sem.

Az utolsó magyar írásába 1858 elején kezdett a költő. Február 9-ikéről van kelteve egy hosszabb levele, melyet a fia halálától végkép lesujtott Tompa vigasztalására írt. A maga életének példájával akar életkedvet ébreszteni célját vesztett barátjában, a maga lelkének sok sebéről szól, melyeket az idő lassankint behegesztett, majd így folytatja: «Egy nagy súly nehezült még lelkemen, azon meggyőződés, hogy én többé nem vagyok képes költői művet alkotni. Próbáljuk meg. Kezdtém valamit s folytatom még ma is, naponkint — nulla dies sine linea — egy-két sort írva, de jót, vagy legalább olyat, mi teljesen kielégít. Bevégezem-e? azt nem tudom, de hogy e folytonos foglalkozás a lelket enyhíti, azt tapasztalásból mondhatom. Írok nem

taps, nem jutalom végett: írok lelki nyugalمامért». Arany László úgy véli, hogy az itt említett költői mű talán *Az utolsó magyar* lehetett. Kétségtelenül az volt, egyrészt abból az okból, hogy Arany-nak semmi más nagyobb, ennyire szívéhez nőtt töredéke nem fűződik ehhez a korához, másrészt és főként pedig azért, mert enemű töredékei közül ez mutat legteljesebb mértékben olyan jelességeket, melyek jogossá teszik Arany-nak itt hangot nyerő, oly szerfőlött ritka megelégedését munkájával.

A «kedv, ihlet, érzemény» ösztönző sugallatát, mint oly gyakran Arany-nak e szomorú, az alkotás vágyától s az alkotásra képtelenség érzésétől lázas korszakában, most is hamarosan lehangoltság és elkedvetlenedés követte. Június 5-én már ezt írta Tompának: «Kezdtém egy költői beszélyt — rövid nyolctagú sorokban és rímekben. — de kezdetnek maradt. Az Ázsiában apáinktól elvált s ott elpusztult magyarság halálát akartam megénekelni, szóval olyan: «utolsó magyar»-félélet komponálni, közös *vigasztalásunkra*. A multban tükrözni a jövőt».

Az utolsó szavak után méltán kérdehetjük: mi vigasztalót lát Arany egy elnyomott nemzet számára egy kihalt nemzet pusztulásának rajzában? S ha arra gondolunk is, hogy a függetlenségeért vérzeit nemzetre csakugyan vigasztalóan hatott volna az önállásáért utolsó csepp véreig hősiiesen és hűségesen küzdő testvér-nemzet föl-emelő képe: még mindig nem világos, hogy a nemzet jövőjének milyen fordulatára gondol Arany, melyet a multnak e képében akart tükrözni.

Kétségtelen, hogy itt fájdalmas irónia is szól Arany soraiból, de az is bizonyos, hogy mögötte mély érzés rejtőzik. Amit itt Arany mond, ha csak a szabadságharcra gondolunk, aligha lesz megérthető. Annyira katasztrófálisnak a nemzet életére kihatóan már e korban nem igen érezte Arany, hogy egy ilyen hamaros, végleges összeomlásban rajzolja meg hatásául a magyarság sorsát s különben is az elnyomatás éveinek egykedvű tengődését aligha jeleníthette meg képelete a nagy magyarság pusztulásának grandiózus képében. Arany-nak e szavait csak az akkori politikai viszonyokból próbálhatjuk megérteni s a bennük megszólaló desperációt csak a nemzet akkori hangulatából magyarázhatjuk.

A nemzet sorsa csakugyan még akkor is kevés jóval biztatott. A krími háború, mely nemcsak Vörösmartynak végletesen exaltált képelete előtt indult világhatasztrófának s melynek tüzeiből nemcsak Tompa remélte a nemzetnek phönixként új életre keltét, helyzetünkbe semmi változást nem hozott, cserbenhagyva e nagyszerű költői víziókat, melyek e nagy vérkeresztséget Európa eljövendő szabad, új alakulatainak megindítójául láthatták. A párisi kongresszus véget ve-

tett minden olyan reménykedésnek, mely e nagy kavarodástól várt valamit. De azok, kik éles szemmel s bízó lélekkel nézték a politikai alakulásokat, hamarosan észrevették bizonyos kedvező hatását a mi sorsunkra. Nyilvánvalóvá lett, hogy Ausztria válsággal fenyegető pénzügyi zavarok közé került, meghasonlásba jutott egykori, nálunk gyűlölt emlékű szövetségesével s a nagyhatalmasságok közt állása teljesen elszigeteltté vált. Ezek a jelenségek lassankint ismét reménykedéssel töltik el a lelkeket, ezt a föllélekzést bátrabbá teszik az emigránsoknak egyre több sikerrel biztató tervezetesei s még az aggodalmasabbakat is föllélnkíti az európai helyzet küszöbön levő nagy fordulatainak előszele.

Az elnyomatás hosszú évei bizonyos ideges türelmetlenséget és követelőzést ébresztettek a nemzetben, melynek nagyobb része úgy érezte, hogy évek óta tartó, megalázó, immár semmi reménnyel sem biztató helyzetéből csak megalkuvás nélkül, karddal kezében szabadulhat. Amiben azonban a vérmesebbek föltétlen hittel bizakodtak, az Arany lelkét aggodalommal töltötte el. Katasztrófától féltette egy nagy vérvesztéstől már elgyöngített nemzetét, képzelete előtt a sír jelenik meg, melybe az utolsó magyar hanyatlik, mikor testvéreit már mind fölemésztette áldatlan küzdelmük az idegenekkel, kik közé ékelődtek.

Izgatott, aggódo képzetét messze keletre ragadták magukkal azok az események, melyek akkor egész Európa közhangulatát leginkább foglalkoztatták. A Kaukázus kietlen bércei közt ádáz elszántsággal és vad bosszúszomjjal az utolsó véres csatákat vívták Barjatinszkij herceg katonái a legendás Samil cserkeszei ellen, kik már évtizedek óta vértettek az egyenetlen küzdelemben függetlenségükért, a hatalmas elnyomótól egyre szűkebb térre és szabadságuk sírjához egyre közelebb szorítva. Mint Európa nagy részében, nálunk is meleg rokonérzés kísérte e maroknyi népség hosszú élet-halálharcának változatos eseményeit, minek irodalmi bizonyossága több apróbb cikken és novellán kívül Bodenstedt híres könyvének (*Die Völker des Kaukasus und ihre Freiheitskämpfe gegen die Russen*) nagy elterjedtsége s Jókai *Véres könyvének* és P. Szathmáry Károly *Samiljának* nagy népszerűsége.

Az a föld, melyen a cserkeszek nagy leleményességgel és hősiességgel nehéz küzdelmeiket vívták, a hagyomány szerint kapcsolatban van a magyarság sorsával. Azon a tájékon terültek el Nagy-Magyarország rónái. Mi lett lakóinak sorsuk? Az, ami kikerülhetetlennek látszott már akkor utódaikra, a cserkeszekre s amit a költői szív aggodalma sorsául látott Európa ádáz népei közé ékelődött testvéreiknek, a magyaroknak: — enyészet, megsemmisülés.

A gondolatoknak ezen a során is eljuthatott Arany képzelete

Nagy-Magyarországba ; de bizonyos irodalmi evokálói is voltak. Az *utolsó magyar* tervének. Ilyen mindenekelőtt Vörösmartynak két éposza : a *Magyarvár* (1828) és a *Rom* (1830). Vörösmarty képzelete is az őshaza szállítására száll vissza kétségbeesése szárnyán Ferenc császár szomorú korából. Az elsőben elbúsult páthosának komor fellege lebeg az őshaza pompázó, idilli képei fölött, hogy egész megrázó erejével zendüljön meg ez a bús érzés a bonát vesztett pártus királynak, Artának irtózatos gyötrelmeiben. Az utolsó pártus is egy egész nemzet temetője fölött mereng el tompa gyászával, amilyen szomorú víziója Arany lelkének lehetett, --

Egy nemzet lelke vesződék
Végső napjaival. Szemlélnem kelle veszését,
S csak siratám : többé nem voltam menteni képes.

A nemzetpusztulásnak ez a megrázó képe jelenik meg a *Romban* is, a hazaszeretnek minden diadalmaskodó, a fajhoz való hűségnek mindennél erősebb hatalmát példázva.

Vörösmarty két költeményén kívül kétségtelen hatással volt Aranyra Jókainak egy elbeszélése is, mely *Másik haza* címmel 1851-ben jelent meg a Romemlékekben s 1855-ben *A magyar elődökből* című gyűjteményében lett a közönség szélesebb körében is olvasottá. Julián barát útját írja le, igen regényesen és sok kalanddal, de eleven, színes tájrajzzal s egy nagyon termékeny motívumot szolgáltatva Aranynek.

Végül még kétségtelenül közrehatott az *utolsó magyar* tervének foganására Ricaído barátnak Julián útjáról a pápához intézett jelentése : *De facto Ungariae magna*, melyet Arany kőrösi tanártársa, Szabó Károly akkoriban fordított magyarra s szinte elképzelhetetlen, hogy munkájáról ne beszélgetett volna Arannyal. A legnagyobb valószínűséggel az ő lelkének a magyar multat rajongásával besugárzó heve is élesztette Aranyban azt a kedvet, mellyel e munkája megírásába fogott. Az bizonyos, hogy Arany fölhasználta ezt az érdekes kis munkát a nagy-magyarok érzésvilágának nyájás, szinte gyermeki szelidségű színezésében.

Ez idétt Arany képzelete különben is szívesen járta a keletet. Bizonyosága ennek három dal-fordítása Bodenstedt *Mirza Shaffy*-jából (1856) s *Az utolsó főpap* (1858), mely szintén egy nagy nemzeti katasztrófát, Jeruzsálem pusztulását mondja el.

Aranynak aggódó, nemzetét egy újabb, de szinte kikerülhetetlennek látszó forradalomtól féltő lelke tehát Nagy-Magyarország sorsában nemzete jövőjének mását látja s a keleten maradt magyarság pusztulásának rajzában nemzetünk elvérzésének tragikus képét akarja festeni. Az ő aggódó képzelete előtt is ugyanaz a sír tűnik föl, mely-

ről Vörösmarty beszél a *Szózatban* s a hazafiúi érzésnek is ugyanaz a nemes páthosza, a bukó nemzetet multjának és elvérzésének dicső voltával vigasztaló elegikus bensősége szólal meg ajkán.

Ez a hang megkapó fejlődését mutatja Arany hazafiúi bánatának is. *Az utolsó magyar* ugyanabból az érzésből fakad, melyből *A nagy-idaï cigányok* s a hazafias célzatú balladák. De ez az érzés az évek multán bizonyos, egyre elegikusabbá váló fejlődési folyamatot tüntet föl. *A nagyidaï cigányokban* még a nagy csapás miatt érzett fájdalom friss, végtelen keserűségével jelentkezik, gyötrelmesen kacagó iróniájában s az önvádolás és szemrehányás hangjával. Lelkének e szomorú meghasonlása torzképekben verte vissza a szabadságharc törekvéseit és emlékeit. A balladákban enyhül, nemesedik s a hűségesek és nagyok gloriifikálásába csap át a nemzeti gyásznak ez az érzése, hogy végül *Az utolsó magyarban* fenséges komolyságú rezignációvá csöndesedjék, mely szinte Berzsenyinek *A magyarokhoz* írt ódáját záró fatum-gondolatához áll közel. E fejlődés folyamán egyre kevésbé láthatja azt, ami gyarlóság a nemzetben s itt végül a nemes kötelességtudásnak és az ellenséggel nem alkuvó önérzetnek, a hazához való hűségnek s a függetlenségért vívott küzdelemnek dicsőséggel bukó áldozatát magasztalja benne. A nagy nemzeti küzdelemből, melyben néhány évvel előbb csak a lázító mozzanatokot, a gyarlóságokat látta földúlt lelke: most már kiérzi azt is, ami dicsőséges és fölemelő, a vigasztaló jelenséget a függetlenségeért kötelességét megalkuvás nélkül, utolsó csepp véreig teljesítő nemzet képében találva meg. S ha a sors kényszerűsége ismét csak ezen a módon kecséget szabadulással keserves helyzetünkből: a nemzetet ez az erején felül vívott harc elpusztíthatja, de elvérzése dicsőséggel teljes lesz. Ennyiben és így tükrözi Arany képzelete a nemzet jövőjét a multban.

Rokonérés ezzel az, amely Jókainak egy pár alkotását sugallja. kiről Beöthy Zsolt ezeket a szép sorokat írja Emlékbeszédében, finom kapcsolatba hozva Arany költeményével is: «A letiport haza romjain, majd égő, majd könnyes szemekkel azt hirdeti minden sorában, hogy a mi gyászunk nemcsak gyász, hanem dicsőség is. Föltámadásra ki mert volna gondolni akkor; de akinek szó adatott, legalább a dicsőítő gyászbeszéd balzsamával állott elő. Férfiak voltunk, hősökül estünk el, — mondott legalább ennyit, a költői érzésnek és titkos fűződésének ugyanazon az útján járván, mely Arany Jánost *Az utolsó magyar*-nak szintén vigasztalásra szánt, tragikus képeihez vezette. A nagy epikus e hatalmas torzójának szellemét érezzük a *Varchonitákban* is».

Jókainak ez az elbeszélése, mely a létében folyton fenyegetett avarság nagy háborúját s honjavesztését mondja el, 1851-ben jelent meg a Pesti Naplóban s a belőle készült *Dalma* című négyfelvonásos

szomorújáték 1853-ban indult el a cenzor jóakarátú korlátozottságának gyámoltásával nagyhatású színpadi útjára. Rejtett célzatáról a novellához később írt Utóhangjában maga Jókai így nyilatkozik: azok, amik most bombasztnak tetszenek benne, «abban az időben egy refraktárius magyar írónak jajkiáltásai voltak az alvó nemzethez, áthelyezve a khokonorhegyi szakadékok közé, szájába adva soha nem élt királyoknak és királyleányoknak, de megértve, átgondolva egy élni akaró tetszhalott nemzettől».

Ami magát Arany költeményének a cselekvényét illeti, felépítéséhez a legtermékenyebb gondolatot Jókai két novellája szolgáltatta. A *Másik haza* Nagy-Magyarországot abban az időben mutatja be, amint fejedelmi családjának utolsó, elvéhenedt sarja ül trónon, kinek csak leánygyermek van. A *varchoniták* ezt a motivumot tovább fejleszti azzal, hogy a leány nem elég erős arra, hogy a nemzet érdekében fölladozza szívének szerelmét s ezzel a gyöngeségével előidézjévé lesz hazája romlásának. Erre a gondolatra építette volna Arany is Nagy-Magyarország pusztulását, melynek oka, Ogmand leányának szerelme a tatár khán fia iránt.

A nagy-magyarok fejedelmi családjának Leventétől való származtatása valószínűleg P. Horvát Endre *Árpád*jából való. Ő Álmosnak két fiáról szól. Árpád az egyik, ki az új hon keresésére induló sereget vezeti, - a másikat, Leventát.

Magzati közt egy üdösb Kebed által csalta, leányát
Szelmét mézes igérettel neki hűtvösül adván.

Különben a tájrajz is emlékeztet egy és más vonásában P. Horvátéra, így pl. a két tájrajznak mindjárt a kezdete hasonló. P. Horvát is az egekbe nyúló hegység képével kezdi a «döntő magyarok» honának leírását:

Ott, hol Ural meredek Sziklái az égbe meríti,
Mellyeknek mohait soha szél föl nem szegi...

A tájrajzban mintha Jókai pompázó keleti képeiből is volna valami, főként a *khámok utódabeli* Mezrevárnak. Mirza csodálatos gazdaságának rajzából. Fővonásaiban egyébiránt a színtér a romantikusok keleti történeteinek ismert milieuje: a kopár, vad sziklák közt rejtőző buja növényzetű paradicsom. Arany azonban nagy realitást tud adni színterének, már azzal is, hogy annak a területnek olyan vidékére lokalizálja, hol a földrajzi viszonyok folytán legnagyobb valószínűsége van: az Urengai-hegyekbe, az Uralnak abba a részébe, mely csakugyan gazdag erdőben, jó legelőben és tavakban.

A költeménynek a vallásos és állami életre vonatkozó adatait Ipolyi *Magyar mythológiája* szolgáltatta, melyet Arany akkoriban

nagy kedvvel forgatott. Innen való sok más közt pl. az is, hogy a magyar őshitnek a diófa a szent fája. A fejedelem neve Anonymusból való, ki Opaforikos *Ogmánd* apának nevezi azt a leleményes vitézt, kit Tuhutuun Erdély kikémlésére küld s ő feladatát rókaravaszsággal el is végzi. P. Horvát E. *Árpád*-jában Árpád kémeinek egyike (Ogmándot Horgán földére bocsátá). Szerind neve is a krónikákból való, melyekben Koppány atyjának neve (Cupan, filius calvi Zirind). A költemény tervezett zárójelenete: a barlangba vonul s ott elvérző hős *osszáni*.

A költemény esztétikai értékét illetőleg Arany költészetének leg-szigorúbb és legmélyebb bölcsességű bírója: -- maga Arany mondott ítéletet, ki a megírt töredékről azzal a meglelégedéssel szól, mely nála oly ritka s mellyel ennyire teljes mértékben talán egyetlen munkájáról sem szólt.

A töredék csakugyan telve költői szépséggel. Arany képzeletének szárnyán a kelet tarka, nagy virágainak hímpora csillog: gyönyörű tájrajzaiban színesség és elevenség, előadásának képekben való gazdagsága, itt-ott szentenciózus hangja, másutt nyugodt méltósággal terjengése ad bizonyos keleti pompájú couleur locale-t. Képei folyton utalnak arra is, hogy harcos és létében örökösen fenyegetett nép körében vagyunk. Itt csodálatos éberséggel és élességgel ügyel nemcsak a szem és fül, hanem még a természet jelenségeire is: az agg Iremel a puszták öreként tekint el az Ural hegységein, még a fű is neszel s itt a béke is nyílt szemmel alszik. Ez a lovas nép *megűli* a földet is, a bölcs mérséklő szó képzeletében *féken ragadja* a halált.

A nemzetgyűlés mozgalmas képében, pezsgő zajában Ogmánd visszatekintő történeti szemléje mesterművű keretbe foglalt ragyogó gyémánt. Magának Ogmándnak majesztatikus, népe fölött kimagasodó pátriárai alakja «omló szakálla tisztes ékén» szinte az időtlenség jegyével úgy jelenik meg előttünk, mintha Michelangelo vésője faragta volna ki az Ural egyik hatalmas szirttömbjéből a keleti nyugalom, királyi bölcsesség és önérzet képévé.

Nincs egyetlen munkája sem Aranynak, mely frissen áradó, plasztikus képekben ennyire gazdag volna s mely az elbeszélő hangban ennyi közvetlenséget, hevet, szinte líraiságot tudna megszólaltatni. Elbeszélő stílusának e vonásai tekintetében itt egészen Vörösmarty kis époszaihoz áll közel. S végül, ha az egész mű tervét nézzük, nincs egyetlen munkája sem, melyben a szenvedélyeknek ennyire tömeges küzdelmét játszana le, mint itt tervezte. Arany ebben a korában Byronnak állott erős hatása alatt s ez a hatás itt főként a szenvedélyeknek ebben a megsokasításában mutatkozik. Még a vidék «zilált arcá»-nak rajzában is mintha a környéket létrehozó természeti erők

rettenetes szenvedélyességű harcát idézné szemünk elé. Hőseiben csupa végtelen, nagy szenvedélyeket állított volna szembe. Ogmándban az apai szeretet és a fajszeretet, leányában a szerelem s a honához és atyjához való hűség, a tatár khán fiában az ellenség gyűlölete s a szerelem küzdöttek volna végzetes tusát. S az izzó szenvedélyeknek erre a heves harcára következett volna a gyászos hamarsággal sírjába hanyatló nemzet grandiózus képe, ahogyan nyáresti vihar tombolása után hirtelen sötét fellegek terülnek a föld felé s átmenet nélkül rá-
tör a csüggedt, lehangolt világra a csillagtalan éj.

Az *utolsó magyar* töredék maradt. «Nem bírom, belefáradtam» — írja róla Arany. Az utolsó, XII. szakasz már csakugyan érzetet valamelyes bágyadtságot. Mint legtöbb költői terve e korban, ez is csak ideig-óráig tudta lelkét lekötni. De amint tervének foganását a közviszonyok érlelték meg, úgy bevégzetlenségében is van ezeknek is részük. Amint az emigráció mozgalmi egyre határozottabb reményekkel kecsgették a nemzetet: Arany úgy érezte, hogy aggodalmának ezzel a lehangoló képével nem szabad az öntudatra és bizalomra ébredő nemzet lelkét csüggesztenie, nem szabad disszonáns hangot vegyítenie abba a kórusba, mely, habár még korán, de bízó hittel a nemzet sorsának jobbrafordulását hirdette. S az olasz háború eseményei és a nemzet erejének a Kazinczy-ünnepélyek lelkes és lelkesítő hatására egyre határozottabban jelentkező tudata hitet ébresztettek az ő könnyen csüggedt lelkében is. Másfél év múlva ő ad leg-
halhatatlanabb kifejezést a Széchenyi-óda záró soraiban a nemzet jövőjében bízó hitnek. Reménye szárnyra kapott s a nemzeti élet fölpezsdülése feledtette s töredékül hagyatta vele géniusza csüggedt óráinak e gyönyörű alkotását.

KÉKI LAJOS.

GYULAI PÁL ÍRÓI TERVEL.

Szomorú és érdekes dolog elhúnyt nagy író töredékeit nézegetni. Szomorú, mert sajnáljuk, hogy a készülő műdarab félbenmaradt s nem nyújthatja azt a gyönyört, amelyet csak a kész munka szemlélése okozhat; de érdekes is, mert a készülő munka bepillantást enged az alkotó műhelyébe, megismertet dolgozási módszerével, kulccsal szolgál a művész lelki világához. Irodalmunkban egy író se hagyott hátra annyi töredéket, mint épen a legnagyobb művész, Arany. Feje tele volt tervekkel, melyek seregestül röptek elő a fantázia birodalmából. De megalkotásukra hiányzott a nyugalom. Töredékei egy részét maga kiadta, amelyek bevégtetlenül is némi önállóságot mutattak; kiadta azzal a lemondással, hogy egész úgy se lesz belőlük sohasem. A többi holtá után látott napvilágot: kincset érő torzók, félbenmaradt mesterművek egész tömege. Jellemző az íróra, aki holtig tartó munkásságban, teljes szellemi erejében halt meg, hogy mennyi tárggyal foglalkozott egyszerre, hogy hányszor hagyott abba egyet-mást s váltotta föl hangulatának megfelelőbbel s hogy mennyit vésett, kalapált, ékesített egyen-egyen, amíg be tudta fejezni.

Arany jó barátja, ki oly híven tudta föltárni az elhunyt jó barát egész valóját, Gyulai Pál másforma írói egyéniség volt. A sors szerencsésebb véralkatot és hosszabb életet juttatott neki osztályrészül, bevégtett élet után húnnya le szemét, utolsó idejében egyre kevesebbet alkotva. Elmondotta a magáét. Két töredéket adott ki csak: egyik a *Romhányi*, másik *A fősvény halála* című genrekép, — az utóbbit azzal a kísérő jegyzettel, hogy elég önálló így magában is.

Gyulai Pál hagyatékában van egy egyszerű kötésű negyedréti könyv.¹ Aránylag nem sok lapját írta tele jól ismert apró betűivel, jóformán törlésnélküli kézírásával, sok a tiszta lap, meg sok lap ki van tépve belőle. Ide jegyezte be terveit. Aránylag keveset dolgozott föl belőlük, de hiszen nincs író, akinek ne maradna tömérdek fölhasználatlan gondolata, csakhogy sokan nem jegyzik föl. Gyulai

¹ A Magyar Nemzeti Múzeum birtokában. Jelzete: 1988. Quart. Hung.

nem engedte elröpülni e gondolatokat, leírogatta. Nem töredéknek hagyott munkák ezek, csak vázlatok, alapgondolatok, egyes verssorok. Tervek, melyek néhány földolgozást nyert, a többi — az Írás szavaival — sziklára esett s nem hajtott ki; de együttesen érdekes dolgok s néhány mozaikdarabbal szolgálnak a Gyulai Pál írói arcképéhez.

A jegyzőkönyv idejét meghatározni nem lehet. Mégis némi hozzávetéssel a mult század 50–60-as éveire tehető. Legalább ezen évekből valók azok a tárgyak vagy verssorok, melyek egészszé formálódtak. Az egész könyv írása egy típus s a tinta is csak egy-egy bejegyzésnél látszik frissebbnek a többinél.

A könyv hat részből áll: I. Régi és új szavak. II. Novella, regényvázlatok stb. III. Különbfélék. Régi kifejezések, népies szólás-módok. IV. Alapgondolatok költeményekhez, töredékek. V. Töredékgondolatok. VI. Különböző versalakok népdalokból.¹ A különbfélékben főkép történeti följegyzések, históriai anekdoták s más ilyenfélék vannak. Érdekes, hogy Gyulai, ki nem törődött vele, hogy egyszerű stílusát sallanggal és boglárrel ékesítse, egy sereg régies és népies szót és kifejezést jegyzett ki, kivált erdélyit, egy csoportban a Kemény János fejedelem önéletírásából szedte ki ezeket, csupa olyanok, amelyek valami történeti elbeszélésnek színt és patinát adnak. Jellemző, hogy ő, a népköltészet kiváló ismerője és kedvelője, gyűjtötte a népdalformákat. De úgy látszik, hogy az a magyar kényelmesség, mely oly kedvesen illetl egyéniségéhez, nem engedte, hogy e följegyzésekből gazdag gyűjtemény kerekedjék ki. A jegyzőkönyv legérdekesebb része, amellyel foglalkozni fogunk, a III—V. szakaszokban van följegyezve.

A verstöredékek között van egy, amelyet egész versnek is lehet venni. A szabadságharc hangulata van benne, tárgya ugyanaz, mint Petőfi *Milyen láрма, milyen vígadalom!* című költeményéé, de sokkal rövidebb, erőteljesebb és szebb. Majdnem a *Hadnagy uram* kifejező ereje van benne:

*Sötét éjjel tábortűz,
Tábortűznél víg zene.
Ide mellém, félénk szűz,
Piros rózsák gyermeke.
Piros rózsa, piros vér
Szcrelemért, hazáér!*

Talán semmi sem volt, amit Gyulai jobban gyűlölt volna, mint a szájas hazafiaskodást. De költészete mutatja, hogy milyen mély

¹ A II. és IV. számjelzés hiányzik, de minden valószínűség szerint visszaállítható, mert e számok külön lapra vannak írva és sok lap ki van tépve.

hatást tett rá a szabadságharc s a szabadságharc bukása. A bukás két hírt ütött meg erősebben költészetében: a csendes bánat s a melanchólikus humor szomorúan mosolygó hangját. Ezek épen olyan őszinték, mint lelkesedése. A *Hadnagy uram*hoz sokat mondó egyszerűséggel jegyzi meg: „... még aznap megírtam e költeményt». Jegyzőkönyve is tanúsítja, mennyit foglalkoztatta a nagy tragédia. Íme a bizonyosság:

«Gábor Áron emléke. Alszik kelmed, alszik, Áron bátya.»

«Ott kívánok én meghalni, ott Erdélyben, hol Hunyadi élt, Rákóczi vívott, hol Bem kiáltotta: előre, hol a piski hídnál barátaim estek el, meginye:¹ ott kívánok meghalni, ott», ezek az erdélyi ember sóhajai.

«Egy rom leírása. Az oláhok pusztították el.» Ezt a tárgyat megírta az «Egy régi udvarház»-ban (Költeményei. VI. kiadás. I. k. 131. l.), csak hogy itt már a kozák lett a gyújtogató és pusztító.

Valószínű, hogy a Bach-korszak lélekölő, tesztő kora szülte e verssorokat:

«E hiu füst csak könnyet csal szemembe,
Lassan-lassan kialszik már a láng,
Igyünk, együnk, mulassunk és nevéssünk
S feledjük el, hogy magyarok valánk.»

A költemény-alap gondolatok élére egy szép románc-kezdet van bejegyezve:

«Három dalmok jött a várhoz
Gyors paripán mint a szél,
Lant kezökben, láng szívökben
S oldalokon kardacél.
Fenn a várban szép leány él,
A legszebb dal pályabére.
S fenn a várban szép leány vár
A legszebb dal zengzetére.»

Fiatalos, friss romantika, csupa élénk szín és pattogó ritmus. Az elbeszélő költő gondolatai:

«B... Neje hörtönében tört ad. Ballada.

«Konstanczinápoly partján egy magyar ifjú. Honvágó és emlék Magyarországra.» Talán ez utóbbi kis csirából hajtott ki a «Szilágyi és Hajmási», Gyulai legnagyobb bevégzett elbeszélő költeménye. Szentimentális a visszhangról szóló, melyet annyiszor megírtak már:

«Egy nő szeretett egy pásztorifjat és szerelmi bujában elfogyott s lett belőle a tihanyi visszhang. Tündérrege.» Egy másik románc-terv:

¹ Vagy talán: meginje (megint-je). Nem világos. Talán a refrént akarja jelenteni, de ilyen kifejezés teljesen ismeretlen.

«Egy anya viraszt beteg gyermeke bölcsőjénél, dalt énekel --- a refrain ismétlésében van a románcz főereje. Reggel felé elalszik... a gyermek meghalt.» Az *Egy anya* című elbeszélés (*Vázlatok és képek.*) utolsó lapjai e gondolatot hozzák eszünkbe, de ez véletlen egyezés is lehet.

«Künn a havon feketélik az este,
Benn szomorun ül egy ifjú menyecske»

úgy hangzik, mint valami románc vagy ballada két első sora.

«Paripáját tatár nyereg takarja
Skofiummal, pillangókkal kivarrrva.»

Ez már részletesebb, mintsem balladába került volna. Föltűnt, hogy Gyulai kifogatta a Kemény János népies és régies szólásait. Talán épen Kemény János leírása lett volna valami hosszabb költői elbeszélésből érdemes megjegyezni e két sort, mely plasztikusan ékes, Aranyra emlékeztető és Gyulainál szokatlan.

Dolgozási módjára egy jellemző példa is akad. A lap jobboldalára leírta a gondolatot: «Miért kelle téged látnom. Oly boldog voltam, feledtem már a mult emlékeit. Miért szeressek újra. Hagyj el engem. szerelem.» Stílusa legjellemzőbb vonása az egyszerűség. Nem faragta ki a sorokat, nem ékesítette a nyelvet: földolog, hogy egyszerűen és jelentősen fejezze ki a gondolatot, még ha a külső és belső forma egyaránt pongyola lesz is miatta. Baloldadra két versszakot lejegyzett belőle, melyek hirtelenében sorokba és rímekbe igazodtak:

«Miért kellett látnom téged.
Hagyj el, hagyj el, szerelem!
Ujra fájni kezd az élet
S mit többé már nem remélett.

Avagy mért nem adta sorsom
Ez órát pár év előtt.
Midőn nem volt hitem még rom
S merre léptem, minden bokron
Ezer virág remény nőtt.»

Ez a két első strófa. Az elsőből még hiányzik az utolsó sor. Két sor megmaradt belőle, a másik kettőt többet mondóval váltotta föl:

«Miért kellett látnom téged,
Oh, mivé töl engemet?
Ujra fájni kezd az élet,
Visszavágyom élni véled,
Mi örökre elveszett.»

(*Késő vágy.* Költ. I. 152.)

A «Hagyj el, hagyj el, szerelem!» az alap gondolat. Az első versszakban henye toldásnak látszott, a kidolgozásban ez lett a költemény utolsó sora. A második versszak így változott:

«Avagy mért nem adta Isten

(a sors helyett az Istent tette a rím kedvéért)

Hogy régebben lássalak.

Az első forma pontos időmeghatározásával prózai.

Midőn fiatal szívemben

Mély hitem, első szerelmem

Vágyai lángoltanak.»

Ez a legjellemzőbb változtatás. A reményvirágok hasonlata már nem tetszik neki; nem is kell kép, egyszerű valóságot, reális szavakat tesz helyébe. Csak a rímek, a ritmus vált rosszabbá.

Másik két helyen alig változtatott:

«Szeretlek, szeretlek

És íme kimondom.

Már nem bírja lelkem,

Oly nehéz lőn titkom.

S mint a néma gyermek,

A midőn megszólal,

Megtelik csordultig

Könnyvel, fájdalommal.»

(Csaknem szóról-szóra: *Szeretlek!* Költ. I. 205.)

«Ne csalj meg, nyájas őszi ég,

Aranyos s még hó napsugár,

Ne csalj meg zöld mező, virág

S te elmaradt dalos madár.

Nem vagy tavasz, nem vagy remény,

Csak festék rajtad az életszín,

Ősz vagy te, az emlékezet,

Mely élni vágy még a sír szélén.»

A két első sor változott csak:

«Ne csalj, ne csalj meg engemet,

Mosolygó ég, meleg sugár.»

(*Viszontlátás.* Költ. I. 144.)

A napsugár részletesebb leírása elmaradt, de a két sor így egyenletesebb, harmónikusabb.

«Alvó leány. Szerelmét álmában megvallja.» Ez megírt költemény lett. (*Az álmodó leány.* Költ. II. 9.)

«A hazatért órái: E fa, midőn elmentem, kicsiny volt, most nagy. Egy másik vén fa . . . megvénült. — Járok az utcán. A régi helyt megállok.» Ebből az *Otthon* alakulhatott. (Költ. I. 91.)

Szelid, érzelmes lírájának hangjai a következők :

A csattogánydal édesb,	«Ifju vagyok, hisz mit éltem még,
A szellő játszabb,	Oh istenem, mit éltem én,
A hold az éjszakának	És még is, mintha már vén volnék,
Sug édes titkokat.	Nem kincsem többé a remény.
S a két szerelmes szívben	A multak emlékében élek
A nyugvó szenvedély,	S mint alkonyban . . . ég,
Mint hárfahang a légben	Felhőiben oh fáradt lélek,
Örömrészketve hál.»	Csak a viszfény sugára ég.»

«De majd az édes álom,	«Én szegény leányka
Mint csöndes éj leszáll	Rossz órán születtem,
S lelkében fény derül fel	Virágot vettem,
Csillagsugarinál.»	Üröm lett belőle.

«Vagyok az élet halottja,	Rút öreghez adnak
Elvesztett a fájdalom	S menyasszonyágy helyett
És közöny lön sirom halma,	Koporsóba tesznek.»
Büszkeségem kereszt rajta	
S édes álmom nyugalom.»	

A legutolsó Bajza-féle helyzetdal benyomását teszi.

Nem tudni, hogy a hazafi vagy az ember elkeseredése mondta tollba a következő strófát :

«Mért lángolsz szív ádáz gyűlöletben,
Ajkamon miért e szörnyű átok,
Mért lön az ég oly sötét fölöttem,
Hogy egy halvány csillagot se látok.
Csilapúlj le szívem lázadt vére,
Minden kincsed örvényekre jut,
A gyűlölet sötét bűnök bére
S átkozódni minden gyáva tud.»

Nem a Gyulai igazi hangja, amit mintha maga is érezne, mikor az utolsó sorokban lehangel a lantját. Úgy hat, mint a Laertes túlzó fájaldmára a Hamlet keserve és gúnyja :

«. . . Na ládd,
Ha szájkodni tudsz, én is tudok.»

Az alábbiak egyes sorok, gondolatok. Paradoxon valami tréfás vagy gúnyos vershez :

«Orczád legyen sötét, miként a hó,
És szemed jég, miként a nap tüze.»

Szép, de hiperbolikusnak tetszik Gyulainál:

«Az éjnek szárnya, mint madár a fészken.»

Nagyon fellengős:

«A nap arany föllegek csónakán kiköt a hegyeken.»

Mindenképen erőszakolt kép:

«Mindegyik nap egy-egy reményt temet
S míg utánok — könnyet sír,
Költészetem rájok sírverset ír.»

Ellenben teljesen az ő hangja szól e rövid följegyzésben:

«Gyermoteg dal: Zöldellik, zöldellik
már a határ.»

Hatásos ellentétek:

«Jött hozzám . . .
Szemében fényes napvilágot
És kebelén fehér holdvilágot.»

«Te élsz, én haltam meg, te hallgatsz, én sírok.»

«Ha téged nem szeretnék, mily boldog volnék. Ha téged nem szeretnék, mégis mily boldogtalan volnék.»

Teljesen jelentéktelenek:

«A tavasz remény . . . az ős emlékezet . . .»
«A fájdalom, mi engem szólta.»
«Mutat gunyol és jövőt temet.»

«Gondnak, búnak adjunk utat,
Mind bolond, a ki nem mulat.»

«Miért nincs csak egy talpalatnyi föld a világon? . . .
Hol megnyughassam.»

«Irigylem a madár sorsát,
Szabad dalát, szabad szárnyát.»

«Nem tudom kimondani,
Úgy fáj, úgy fáj valami.»

«Ülök szobámban s elgondolkozom,
Miről, miről nem, magam sem tudom.»

«Remélnem többé lehetetlen
S nem emlékezni nem lehet.»

Csak a tárgy van följegyezve :

«Lőrinc halálára.»

«Vágy keletre.»

«A bűnbánó Magdolna. Szerető nőnek bocsánat.»

«A könnyelműséghez.»

«Ne említsük a hazát.»

«Ki vagy te? . . .»

Elbeszéléstörödéket, rajztárgyat nagyon sokat jegyzett föl magának Gyulai. Sok a forradalmi tárgy, különösen az erdélyi. Az oláh lázadás több ízben szerepel, a vad hegyi nép kegyetlensége, korlátolt, babonás lelke elő-előtünik.

«A forradalom alatt az oláh papok azt predikálták, hogy az isten alunni fog egy hónapig s addig szabad öldökölni, mert belőle semmit sem tudhat meg.»

«Egy oláh Erdélyben a törvényszéken azzal menti magát, hogy ő az igaz, miként egy németet megölt s pénzét elvette, de ő magyart gyilkolt meg s ez érdeme letörli bűneit.»

«Egy kecske jár a 11. zászlóalj után. Az oláhok azt hiszik, hogy ördög s a magyarok azért győznek.»

«A forradalom alatt a rendőrségek föl szokták bontani s elolvasni a postán a leveleket. Használni lehet egy novella kibonyolítására.»

«Högyészi ügyvéd jelleme. Egyike azoknak, kiket a forradalom meggazdagított. Terményszállító volt. Árverése.»

«Egy honvédtiszt megesküszik mátkájával, másnap harcba megy s elesik.»

«A Boeskai-huszárok a fegyverlerakáskor Komáromnál zászlójokat — a régi Boeskai-zászlót — levették fájáról, eltették s megesküdtek, hogy soha közülök senki el nem árulja, hogy hol van, sőt védelmében, ha kell, meghalnak.»

«Az ifjú boldog. Most esküdött meg a szeretett leánynyal. Lecsüdesül a ház. Csak ketten maradnak ébren. Ekkor üt a faluban az oláh lázadás. Vetélytársa megjelen a föllázadt oláhokkal.»

De a nagy és szomorú időnek is megvan a maga humora és komikuma. A pársoros jegyzetekből kibukkannak az alakok : a jámbor ostoba muszka, a kapzsi székely, az ügyefogyott szász nemzetőr s a Bach-korszak zsandárai, akiket a *Romhány*ban is humorosan vezet elő. Hiszen a Bach-korszak ostoba kicsinyeskedéseiről neki magának is volt egy mulatságos emléke, mikor mint a Pákh Albert gazdasszonyát jegyezték be, melyet a Pákhról szóló emlékezésben olyan kedvesen mond el.

«Egy muszka almát akar venni.

— Alma . . . alma, hogy a menykő üssön meg! — szól a kofa.

A muzska beszél, a kofa nem érti.

— Beszélhetsz akasztófárávaló akár holnapig — egyen meg a fene.

A muzska kezébe veszi az almát s mosolyog.

— Leteszed vagy fizess. Ingyen szeretnétek, úgy-e, hogy az ördög rakjon alátok tüzet.

A muzska kifizeti.

- - Dögölj meg tőle.

— Dobre! Dobre! . . .»

«Egy kofa szidja a németet. A zsandárok beviszik. A többiek nagy lármát ütnek. Egyik a másíknak fogja be a száját, hogy ne nyelvelhesse-nek, mert őket is bevihetik.»

«Szász nemzetőrök mennek a csatába. Egyszer csak a szekér elsülyed, utána az első sor s így tovább. Egy nagy gödörbe esvén, az nyelte el őket.»

«Miért nem jöttél át hozzánk? — kérdi a tiszt közlegényétől, ki most a magyar táborban szolgál s elfogatott a lefegyverzéskor.

— Váltig akartam, de hadnagy uramék mindig futottak előlünk.»

«A mit tiszteletes uram a székely nemzetnek szánt . . .

— Van, atyafiak, bor, kenyér, sült . . . minden . . . menjünk le a pinczébe, hozzunk bort.

A pinczében a székelyek minden borát megiszszák; valahogy kitaszí-gálja őket, a többiek fenn a szobában minden becsesebbjét tarisznyába rakják.»

«A zsandárok egy vendéglő szobájába toppannak, hol egy utazó szol-gájával együtt már alszanak.

Az útlevelet elékérík az úrtól.

— A szolga nincs beleírva — mond az egyik.

— Bizonyosan valami politikai szökevény — mond a másik.

A szolga fekhelyéhez mennek gyertyával, ki álmosan, ostoba arczezal bámul rájuk stb.»

Érdekesek azon tárgyak, melyekből érzelmes novellák alakultak volna ki. Itt-ott keresi a drámai összeütközést, de a befejezésbe ren-desen becsúszik valami elégikus vonás s az érzés ritkán kerül a szen-védély vörös izzásáig, könnyebben lágyul el a szentimentáлизmusig. Fussunk végig rajta.

«Vídám nász. Csak a menyasszony és a vőlegény szomorúak. Eről-tették őket . . . A fiatal grófit nagybátyja, ki roppant vagyonából kita-gadta volna, a leányt anyja, ki szigoruan növelte föl s hozzászoktatta akarátának engedelmeskedni. A vendégek hazatakarodnak, az ifjú pár egyedül marad. Mindegyik kijelenti egymásnak, hogy nem szereti. A köl-csönös nyilatkozatnak nagyon megörülnek. Nagyvilági házasséletet folytat-nak, mindegyik kedvére él. A gróf egy özvegynek ndvarol, kit két év óta szeret, a nő egy fiatal művészszel, ki első szerelme, tovább szövi viszonyát. Ezalatt a nagybátya meghal. Válopert indít a gróf erőltetési kereseten. Erdélybe utaznak, hol köztudat szerént könnyen szoktak válasz-

tani. Hanem azalatt a gróf megunja az özvegyet, a grófné csalódik leánykori álmaiban, egymást valódin kezdik ismerni — és szeretni. Ezt több apró jelenetekkel és a kedélyállapot rajzolásával kell motiválni . . . A válóper alatti időszakot az előpataki fürdőn töltik . . . Midőn megtörténik az elválásztás, egymást szeretve s kibékülve lépnek az oltárhoz újra meg esküvendőök stb.»

«Az ablakban szép leány ül. Egy ifjú halad az utczán. Az ifjú föltekint, a leány mosolyog. Egy óra mulva ismét arra megy el az ifjú. A lány zongorázik. Másnap az ifjú egy dalt kottáz le s este az ablakba teszi. A hányszor az ifjú ott elmegy, a leány mindig azt a dalt játszja.»

«Egy ifjú éjjel elkártyázza mindenét. Reggel kétségbeesve távozik s öngyilkos akar lenni. A nap épen akkor kél föl, a regg oly szép, oly gyönyörre hívó. Az ifjú letérdel — és imádkozik . . . »¹

«Két jó barátok egyike szerelmes lön. Kényszerítő körülmények miatt a hölgygel, kit imádott, titkon esküvék meg s midőn egyszer távollevő barátja becsületét kelle megtorolnia, a szerencsétlen megívott érette s elesett. Nejét boldog reménységben hagyá, s nem volt ideje házassága törvényességét bebizonyítania, nejének becsutelen özvegyeséget hagyott, mást semmit. De barátja visszatért s nem sokáig gondolkodott. Először meg esküdött a nővel, barátja helyett saját nevét adta neki s törvénytagadta gyermekének, aztán ment fölkeresni barátja gyilkosát s megölte őt. Most ősz, hallgatag férfiú.»

«Egy ifjú a kéjhölgyek közt találja föl hajdani kedvesét.»

«Egy apa leányát férjhez adja. A férj rosszul bánik vele. Meglátogatja . . . megható jelenet.»

«Egy ifjú nagyon ifjú korában szerelmes lesz egy lányba. Az egyetemre megy tanulni, utazik; midőn visszajő, nem találja bájosnak stb. Küzdés a tett ígéretnél fogva becsülete és boldogsága közt stb.»

«U . . . falu a Maros mellett. Templomát M. Theresia idejében el akarták venni a catholicusok, a nép vasvillával védte meg . . . Az udvarban gr. U. lakott szép nejével. Testvére nejébe szeretett és szerelme viszonoztatott. A mehádiai fürdőn tudomására jön. Testvérével párbeszéd. Vallásossága miatt ki nem híhatja párbajra. Befogat és sebesen hajtata haza. A kocsisnak megparancsolja, hogy a neje kocsiával hajtson egyenesen ipa udvarába. A férj hazamegy s otthon bezárkózik. Egyedül él, legjobb barátjait sem bocsátja maga elé stb.»

«Két jó barát együtt növekednek az iskolában. Egyik szegény, a másik gazdag. Ez utolsónak leánytestvére van, a másik szereti . . . »

«H. k. a. megesik s férjhez megy hirtelen máshoz.»

Sok apró jellem- és részletrajz is van köztük. Úgy nézni, hol melankólikus, hol humoros kép kerekedett volna ki belőlük. Itt-ott kezdőbetűket ír, talán ismerősei voltak, akiket egy-egy rajzban meg akart örökíteni. Megjegyezte magának a különösegeket, furcsaságo-

¹ Faust-reminiszcencia.

kat, de ez a különködés — úgy látszik — ritkán megy el a hőbortosság kerítésén túl. A haldokló agglagényt meg is rajzolta *A fősvény halálában. (Vázlatok és képek.)* Sok új vonást toldott hozzá, másképen is alakította, de a közelben tartott pisztoly megmaradt. A kálvinista lelkész házának kétszer meghúzza alaprajzát: egyszer érzelmesen, másszor komoran. A Józsnak nevezett egyén jellemképe a vázlatban megkapó élénkséggel lép elénk. Különben lehet, hogy a megírásban se lett volna élénkebb. Gyulai nem könnyed elbeszélő s épen az élénkség hiányzik belőle.

«Egy agg legény haldoklik. Atyafiai megjelennek. Osztoznak holmién, még párnája fölött is, mi feje alatt van, veszekednek. Az öreg csaknem vonaglik már. Ágya fölötti pisztolyához nyul, hogy meglője őket. Lehanyatlík s meghal.»

«Gr K. S. jelleme, különzségei. Sohasem nyul a kilincshez, éjféel felé ebédel. A sok mosdástól verhenyes a bőre, mindig elkésik stb.»

«P. Gyula jelleme. Pedáns tudós. Declamáló társalgása. Egy leányhoz jár, majd visszavonul, mert fél, hogy ha nehányszor meglátogatta, el is kell vennie.»

«A békétlen és zsémbes minden szóból rosszat magyaráz ki, mindenért boszankodik. A férj vagy nő, az apa vagy anya gyakorolják egymáson és gyermekeiken leginkább.»

«Egy növelő körülményei egy úri háznál.»

«A cselédek beszédei gazdáikról.»

«Némely hölgyeknél a harag csak szomorúságban nyilatkozik. Ezek a legártatlanabbak.»

«Némely nők férjhez menvén, nem fordítanak gondot öltözeteikre. A férfiak rendszeren az ilyeneket megunják.»

«Egy ifjúnak iskolai életéből vonások.»

«Sok ember felteszi magában — kivált az ifjú emberek — hogy most komolynak, most könnyelműnek mutatja magát. Elkészül szerepére, még a tükörbe is próbálgatja, hogy mily arccot öltson stb.»

«Gyakran némely rászokás, melyeket az ember, mint csekélységeket, számba se vett, okozza, hogy a világ róluk jól vagy balul ítél.»

«Egy protestáns falusi pap. Lakása. Közel a temető. Nagy hársfák a fehéer ház előtt. A tanuló szoba. Családja stb.»

«Egy protestáns pap házi köre. Bibliái egyszerűség, puritáni szigor stb.»

«Egy szegény nő és ifjú házassulási készületei stb.»

«Szathmári . . . ly szabómester. Két kabát . . . Pontossága.»

«Egy fukar ember, ki jószágait kiadja haszonbérbe és haszonbérloínél élődik . . .»

«Józsa jelleme. Ő költő. Azt hiszi, hogy nagyobb, mint lord Byron. Egy költeményben így dícséri meg kedvesét: Te, ki megküzdesz a teknők terhével. Drámát ír. Elviszi az igazgatósághoz. A darabban havazódnak. Nem adhatjuk barátom — felel az igazgató, mert most tavasz van,

honnán kaphatnánk havat; majd télen meglássuk. Szerelmes kalandjai. Egy gitárral megindul falura kedveséhez stb., máskor a kerítésen egy lyukat vág s onnan kénlel egy nőt. A gitárt minden este veri. Barátai elhíthetik vele, hogy azt mondá a nő róla: selurke. A szótárhoz kap, hogy megnézzé mit tesz stb. Egykor nő nevében — styllt és betűket utánozva — levelet írnak hozzá barátai. A levél tartalma: én főrangú hölgy vagyok s önt szeretem, körülményeim miatt talán örökre el vagyok zárva öntől, de szeretem. Sétáljon el minden alkonyban közép utcán a balsoron. Várjon mindent a jövőtől stb. A forradalom alatti tettei. Az erdélyi aristocraták conferentiát tartanak. Egy sereg utcai nép élén megjelent a ház előtt kiáltozva: Ki, uraim, az isten szabad ege alá. Gr. B. fölkel, lemegy, Józsát fölvezeti s leülteti saját helyére. Józsa elhallgat, a nép eloszlik stb. Az elbocsátott udvari legényeket összegyűjti, petitiót készítenek, hogy az az ország adjon földet — p. a revindicált havasokon — mert ők kenyér nélküliek. Józsa menti magát, hogy nincs szándékában Robespierre lenni . . . Katonásága. Kravált csinált. Bezárják. Fogságában olvassa a Conversation-Lexikon *strategia* című czikkét, mert ily mozgalmas időben könnyen hadvezérré is lehet az ember. Napoleon is így kezdte. A mint a német bejő, őrei kivonulnak a sereggel, ő egyedül marad s megszabadul stb. Bujkálásai a fegyverletétel után. Magát nagyon compromittálnak hiszi stb.»

A legtöbbje derült história lett volna. Kár, hogy a farkasverembe esett cigányt nem írta meg, mely az akasztófahumor érdekes alkotása lett volna. Egy csomó anekdotát, talpraesett mondást is följegyzett. Valószínű, hogy nem tudta volna olyan pompásan beleszólni egy-egy elbeszélés vagy regény szövetébe, amint Jókai tudta.

«Egy cigány részegen tántorog haza felé a szomszéd faluból. Viharos, téli idő. A cigány káromkodik s kezdi gyorsítani lépteit. Egyszer csak egy farkas verembe hull. A verembe egy farkas is van, iszonyú mindkettő rémülete. Elkeseredésében hegedűjét veszi elé. A farkas félelme még nagyobb. A cigány nem tudja, ki a szomszédja, csak az égő szemeket látja . . . stb. . . .»

«Marosvásárhelyt két széptevő kedvesének éji zenét ad. Egyszerre találkoznak az ablak alatt, versengés, nevetséges jelenetek, a leány nincs otthon s az ablakban a szobalány és szakácsné sikoltoznak . . .»

«Egy követ eladja testvérének szállódéznáját, aztán az országgyűlésen indítványozza eltörlését.»

«A jegyző megrészelegszik s a törvényes irat helyett, mit kihirdetni kell, egy mást dugnak zsebébe. Midőn fölolvassa, nevetséges jelenet.»

«A máni Kolozsvárt. Gál, Richardson, Salló, Hódi stb.»

«Pál Ignác, ki Napoleont, midőn Bécsben volt, egy zsákkal akarta elfogni. Alakja és jelleme.»

«Egy nagy étű és sok beszédű jelleme. Such Máttyás.»

«Egy grófné az asztalnál szemével kormányozza férjét és gyermekeit.»

«Egy inas mindig számokról álmodik s mindig rakja a lotteriát. Ha nyerni talál, mindennap kétszer fog enni tésztát.»

«A... gróf huszára. Midőn levelet irat kedvesének egy más által.»

«A kevés beszédű ember, ki haszon nélkül egy szót sem ejt ki, ha társalgás közben beszél, rendesen vitatkozik.»

«Egy tudós, ki mindig idéz a régi római írókból.»

«Egy hetyke francia nyelvmester. Kalandjai.»

«Dees. Egy kis város. Házai: ha egyik magasabb házat épít, a másik még magasabbat emel stb. A méltóságosak. Casinó. M. midőn olvas, mindig fennhangon reflectál conservatív szellemben. K. is fennhangon, radical szellemben. Műkedvellői előadás. Jótékony hangverseny. Szaválás. Egy örménynek lyánya, ki francziául beszél, zongorázik. B. Pista, egy czifrán beszélő széptevő. Egy literátus kereskedő stb. Kurta nadrágot viselnek s hosszú kaputot. Legnagyobb időtöltések a szőlőbe kimenni s le-részegedni, legnagyobb hőstettők megverni a cselédet stb.»

«Egy kisvárosi bál. Elegantiát affectálnak. Classisch, charmant stb. minden harmadik szavok. Nevetségős helyzetek stb. A városban egy báró van, azt sohasem híjják nevén, hanem csak a *báró*.»

«Egy tudós, ki két kötetet ír erről a szóról: tökéletesség.»

«Egy főrangú hölgy levelei fiaihoz. A legellenkezőbb dolgokat írja össze, pl. o.: atyád nagyon beteg, itt s itt ilyen bálestély volt, ügyelj egészségedre, fekete nyakkendő helyett köss kéket, az jobban illik neked sab...»

«Egy főrangú hölgy beszél: Én az elegy társaságot azért nem szeretem leginkább, hogy az ember alig szólhat a legmindennapibb dolgokról sértés nélkül. Például ha azt mondom: a regény rossz, írója tán köztünk van; ékszerokról beszélek s ez vagy amaz ékszerárust megróvom, szomszédniem tán leánya stb., stb...»

«Egy gourmand. Különféle ételekről beszél — a szakácskönyvekben föltalálhatók stb.»

«Egy főrangú nő, ki gyermekét minden éjjelre befűzette, hogy annak idejében karesú legyen. A gyermek szárazdajkája szánakozván rajta, néha megoldá. A nő észrevevén, lepecsételtette gyermekén a fűző vállat.»

«Szórakozottságból D... a levelei címzetét összezavarja. A kedveséhez írottat hitelezőjéhez küldi s megfordítva.»

«Utlevél elcserélés.»

«A rendőr lefoglalja egy ifjú írásait, semmi politikai tartalmat nem talál — csak neje szerelmes leveleit.»

«Két százsz tiszttársalgása.»

«Egy zsidó ballag az országu-ton. Egy vak koldús alalízsnát kér. A zsidó megáll s két krajczárt ad.

— Adjon isten ezerannyit — áldáskodik a koldús.

— Hm, ezer ennyit... ezer krajczár meg ezer krajczár kétezer krajczár, azaz épen annyi, mint 32 Pf. 20 kr.»

«A cigány család a falu végén sátorozik. Versengés támad... zaj, szitkozódás...»

— Jaj! — kiált a dadé a rajkóra — fogjatok meg, mert mindjárt megölöm.»

«— Jöjön a fagyaldába már na! — kiált a köpczös csizmadialegén, jót lökve még kövérebb imádottságán.

— Menjen maga, András, ne legyen olyan!

— Jöjön már, Zsuzsa, az istenadtát! Hiszen én fizetem.»

«Késő este van. Az öreg csizmadia csöndesen aluszik. Egyszer csak nagy csörömpölés hallszik. Az ablakot beverik. Fölkel az öreg, kinéz. Sehhol senki. Lefekszik. Újra az elébbi jelenet. Bakterek jönnek arra felé. A csizmadia kéri, hogy vigyázzanak ablakára. Az ablakot újra bétörik. Sehhol senki. Végre az egészből az jön, hogy az inas fektéből benn hajgált köveket az ablakokra.»

«Egy nagyságos asszony szobalányt fogad.

— Hogy hívnak?

— Amáliának.

— Az nem megy. Engem is annak hírnak, leányomat is. Neked Mari lesz a neved. Hogy is ne Amália!»

«— Ennek a vendégnek — mond a fogadósné — ha fejére áll is az ember, sem tehet semmit kedvére.

— Na, azt ne tedd, édes kincsem, nem szeretném, ha fejedre állanál... isten mentsen — felel a férj.»

«A kolozsvári brajerbálok. A férfiaknak 20 kr, az asszonyoknak frey. Kéretik a tisztelt közönség, hogy botok nélkül jelenjen meg.»

«Váci báljelentés 1851-ről: a tisztelt közönség minden szív- és kedély-kívánatát telyesíteni fogjuk.»

«Kolozsvártt hét ember hajfodrozhatta magát, ő a nyolczadik. Ezenkívül már négy éve, hogy 34 éves.»

«Igyunk, mert majd aztán káprázni fog szemünk, két nyulat látunk s egyiket csak lelőjük.»

«Egy faluban szokás volt, hogy a földes úr, ha a cigánynak fia született, malacot adott az apának, az apa pedig tiszteletből a családbeliek valamelyikének nevére kereszteltette. Sokszor a leányt is fiúnak keresztelték, csakhogy malacot kapjanak.»

«Egy férjet elhagy neje. Egész komolyan elgondolkozik és így szól: Ha ő el lehet nélkülem, én is el nélküle.»

«Némely legénynek János, másnak Mihály képe van stb.»

«Egy inasöltözet — Livree. Akár kövér, akár sovány, mindegyik inasra azt adja a nagyságos úr.»

«Némely urak alattvalóikkal hangosan, csaknem kiabálva beszélnek.»

«Erdélyben a mult században szokás volt asztal felett a családok genealogiájáról beszélni.»

«Szóljak, avagy ne szóljak — szólalt meg a táblabíró felállva.

— Azt bizony ne szóljon.»

«Egy temető leírása. Különféle sírkövek feliratai: Itt nyugszom én, olvasod te, nyugodnál te, olvasnám én. Itt nyugszik D., ki húsz évig szolgálta a császárt... stb.»

«Az öltözet hatása a lelkiállapotra. Mikor valaki vasárnapi ruhájába öltözik, feszesen tartja magát, a hétköznapiban egészen hanyagul stb. . . .»

«Sz. huszárkapitánynak három neve volt a városon, a goromba kapitány, a vörös kapitány, a részeg kapitány.»

«Az öreg János bátya elé pulyiszkát tálalnak. Mondjátok meg ő kemének — szólott bajszát megpödörve, hogy nemzetes . . . János uram ő kegyelme nincs honn.»

Két rémséges esetet ujságból jegyzett ki :

«Oláhországban, Bukarestben történt az 1847-iki erdélyi Híradó szerint a következő esemény: Sötét éjjel egy bába háza előtt hintó áll meg. A hintóból két álarcos lép ki s beköti a bába szemét. Felülnek. Egy ház előtt megállva, egy sötétes szobába vezetik a bábát, hol egy ifjú nő szenved a szülés fájdalmában. Megszületvén a gyermek, a két álarcos egy másik szobában a lobogó kandallóba bevetni parancsolja. A bába sír, tört vonnak ki, halállal fenyegetik, a bába beveti, egyik utána kap, másik megragadja kezét. A bábát szembekötve, újra hazaviszik. A bába közléséből a fennebbi hírlapi czikk.»

«Szászvároson egy gyermek roppant hajlamot és szenvedélyt mutat a tűzhöz, gyujtogatáshoz; gyönyörködik a lángban, papirosokért, miket égessen, egész nap fut, fárad. Alig 2 éves testvérét, midőn elment hazunnan, megégette. M. Hírlap 2-ik félv. 850.»

E nem az ő tollára való tárgyakat épen úgy nem dolgozta ki, mint a többinek túlnyomó részét. Pályája kezdetén a borzalmas elem az ő költészetébe is beletévedt (*Férjes nő*. Pesti Divatlap. 1846.), de csak átfutó jellemvonás volt abban a korban, mikor a legvadabb romantika divott s Jókai a *Szomorú napokat* írta felnőtt gyermekeknek ijesztő dajkameséül.

Még a töredékgondolatok között tarlózunk :

«Egy félóráig voltam együtt vele, majdnem egyedül. Nem szóltunk mi szerelemről, bánatról, mégis elfogult valék s éreztem mindazt, mit csak titkolt s néma szerelem érezhet, midőn már nem tűrheti lánczait. Ő értett engemet s annyi bensőséggel szólott hozzám, oly finom tapintattal vezette a beszéd fonalát, mintha mondta volna: te szeretsz, jól tudom, te szenvedsz, én enyhet nyujtok. Másnap egy szalagot ejtett le ruhájáról. Te fölvevéd s nekem adád. Tárcazámban van az most is, híven őrzöm, mint a percz emlékét lelkemben.»

«Ha az utcán egy rongyos kalandort látsz, ki mindenét hátán hordozza s általad nem értett, de ismert hangokon koldul kenyeret, vendégségd meg gazdagon, hízelegj szeszélyeinek, mert (egykor neked parancsolni fog, hisz német) . . .»

«Ha a közhelyen gyalázni hallod nemzetedet, fojtsd el haragod s köszönd meg jóakarátát s ha a szolgaság és szenvedés már tettetővé,

ravaszszá tön, tódítsd is beszédét — mert (magyar hivatalnok lesz belőle, hiszen gyűlöli a magyart) . . . »¹

Itt van tehát, ami megíratlan maradt Gyulai Pálból. Pályája derekán túl keveset írt szépirodalmi dolgokat, az irodalomtörténet s a kritika foglalta le magának egyre jobban, mely tereken legértékesebb műveit alkotta. Az itt följegyzett eszmék után végre lehetne még tovább cserkészni műveiben, de az ösvény veszedelmes. Ha az eszme, a töredék átalakulását keressük, a magunk fejével gondolkozunk, mely valószínűen teljesen más ösvényeken bolyong, mint a költőé, akivel foglalkozunk. Válthatott olyan színeket, mint a szappanbuborék, hogy az eredetire csak az ismer rá, aki látta. De azt már mi nem fogjuk megmondani; aki megmondhatná, az jól végzett munkája után az örök álmot alussza.

VÉRTESY JENŐ.

¹ A zárójelbe tett szavak keresztül vannak húzva, de azért elolvashatók. Bizonytal a Bach-korszakban jegyezte föl.

VERSEGHY FERENC «TERMÉSZETES EMBERÉ»-NEK FORRÁSA.

Különösen s talán első pillanatra gyanúsan is fog hangzani e cím. Méltán is kelthet bizalmatlanságot minden olyan törekvés, mely Versegly Ferenc *Természetes Emberé*-nek forrását keresi, mivel az irodalomtörténeti köztudatba már meglehetősen belegyökerezett Császár Elemérnek az a megállapítása, hogy Versegly e természetszerűleg három részre tagolódó regénye Rousseau *Emile*, Voltaire *L'Ingenu* és Bernardin De Saint Pierre *La chaumière Indienne* hatását egyesíti magában.¹ Valljuk be, hogy Császár tetszetős idézetekkel támogatott forráskimutatása ellenére is élt bennünk bizonyos lappangó kételkedés. Császár Versegly regényében annyi eredetiséget fedezett föl, hogy ezek alapján nem kételkedett kijelenteni, hogy ez a regény, bár nem teljesen eredeti, de nem is fordítás. sőt még átdolgozás sem; hogy Versegly mestereitől csak formát tanult, de azután búcsút vett tőlük s igyekezett a megjelölt úton saját erejéből haladni tovább; hogy a változatos forrásokból egységes célú, egységes hangulatú egész alkotott, mely fényt vet az írónak határozott, következetes világfölfogására, melyben visszatükröződnek azok az eszmék, melyek a külföldi regényirodalmat ebben az időben foglalkoztatták; hogy meglát-szik rajta a nagy európai áramlatok hatása, bizonyosságot tesz írójának általános, mindenre kiterjedő érdeklődéséről.²

Ez a nagy dicséret felkeltette irodalomtörténetiróink figyelmét, úgy hogy a regényt a legjobb eredeti magyar regények sorában leg-utóbb újból kiadták. Ritka kitüntetés, melyre e korszaknak többi regényei számot nem tarthattak!³

¹ Császár Elemér: *Magyar Utópia a XIX. század elejéről*. Irodalomtört. Közl. 1900. évf. 417-436. l.

² Császár Elemér: *Versegly Ferencz élete és művei*: Budapest, 1903. 296. lap.

³ *Magyar Regényírók*. 1. köt. Budapest, 1911, Franklin-Társulat.

Ha ez a vélemény továbbra is megállhatna, valóban tetszetős képet kellene alkotnunk Verseghyről, kit az idegen hatásoknak a maga egyéniségébe olvasztása s eredetiségének ilyen megőrzése méltán kiemelve e kor regényírói közül. S mennyivel más és sokkal kedvezőbb fogalmaink lennének regényirodalmunknak 1832-ig terjedő s még mindig feldolgozásra váró félszázados fejlődéséről is! Annál sajnálatosabb, de egyszersmind annál szükségesebb ilyen körülmények között rámutatni arra, hogy *Versegly Természetes Embere August Heinrich Lafontaine «Der Naturmensch oder Natur und Liebe» című regényének átdolgozása*. Atdolgozása ugyanannak a regénynek, melyet Deáky Fülöp Sámuel 1832-ben Lafontaine több regényévelegyütt, számos kihagyással és sok összevonással magyarra fordítva, a Pandora első kötetétül kiadott.¹

A *Naturmensch* a bámulatos termékenységről hírhedt Lafontainenek (1758 — 1831) első nagyobb regénye. Az 1791. évben jelent meg.²

Aránylag ez a legjobb Lafontaine-regény, melyben a szerző kora szabad gondolkozásának és felvilágosult szellemének hódolt. Mint a francia forradalmi eszmék híve, a különféle előítéletek és a társadalom kasztszerű széttagoltságának ellenségeként mutatkozott be, kitérve a művészi egyszerűség, organikus összefüggés és pszichológiai kimélyítés nélküli, csak szerelmi konfliktusoktól és intrikáktól átszótt családi történeteinek szűk korlátai közül.

Versegly Természetes Embere Lafontaine e regényének megmagyarosítása, némely helyen szószerint való fordítása. Állításunk igazolására a regény elejéről és végéről álljon itt a következő mutattvány:

¹ *Természet és Szerelm. Lafontainétól Deáky Fülöp Samuel*. Kolosvártt, Burián Pál könyvárosnál, 1832. *Pandora*. Válogatott Románok a magyar szépnemnek. I. köt. — Ma már Lafontaine regényének is ismerjük a forrását, amire J. Gruber, Lafontaine életírója régen felhívta a figyelmet (*August Lafontaine's Leben und Wirken*. Halle, 1833), ugyanazt a három francia regényt említve meg, melyekkel Császár Elemér módszeresen megírt becses értekezésében Versegly Természetes Emberét összevetette. Császár megállapításai természetesen módosításra szorúlnak: a dicséret és elismerés javarészt Verseghytől elvéve, Lafontainenek kell visszaadni!

² A *Gemälde des menschlichen Herzens in Erzählungen* c. vállalatban. Összehasonlításunknál Versegly regényének 1808. első kiadását, Lafontaine regényének pedig a következő kiadását idézzük: *Der Naturmensch, oder: Natur und Liebe*. Von Aug. Lafontaine. Wien, bey Haas, 1799. — Lafontaine termékenységben vetekedett Kotzebueval és Ifflanddal. 1822-ben már 120-ra szaporodott regényei száma. Némelyik 4—5 kiadást is ért. Számos fordítása jelent meg francia, olasz, angol, holland, dán, svéd, orosz, longyel, és magyar nyelven.

Verseghy :

Nem, nem, szent Természet! felkiáltott egyszerre az öreg Gróf Kaczejfalvi János, szemeit az égre emelvén; itt a' te együgyű és gyönyörködtető szépségeidnek csak egyikét se idomatlanítsa meg a' szemfényvesztő mesterség; és ha az egész világonn senki sem szentel neked oltárt, szentelek én itt egytet e' kies magányosságban. Itt választok magamnak a' te öledben lakást, távúl azoktól a' szörnyetektől, a' kik magokat embereknek nevezik (3. l.)

Verseghy :

A' völgyhen ők lassankint kicsiny és pompátlan, de tiszta és szép lakásokat építettek. Itt sokszor együtt egész holnapokat töltöttek, és ha valamely idegen őket a' szíves bizodalomban élni, együgyű és természetes öltözetben járni, a' munkát a' játékkal és egyéb mulatságokkal felváltani; ha gyermekeiket, a' nélkül hogy az öregektől tartottak volna, együtt játszani, és szülőikhez még is tisztelettel viseltetni, egyszersmind pedig valamint a' szépségben úgy az ártatlanságban is naponkint magosabbra emelkedni látta volna, meg kellett volna valania, hogy a' régi poétáknak aranykora nem álom, nem mese. A' völgynek ajtaján ezen ígék olvastattak: A' természetnek, a' szeretetnek, és a' boldogságnak lakóhelye! 405—406. l.)

Lafontaine :

Nein, heilige Natur! rief Lord Hillnet, und hob die Augen gen Himmel: nein, heilige Natur, hier in deinem schönsten Tempel soll die täuschende Kunst keinen deiner einfachen reizenden Züge verstellen: und wenn auf der ganzen Erde Niemand dier einen Altar weihet, so weihe ich dir hier, hier in meiner Einöde den einzigen: Hier will ich an deinem Busen wohnen, unbekannt den Ungeheuern, die sich Menschen nennen! (1. l.)

Lafontaine :

Sie bauten sich nach und nach im Thale kleine niedliche Wohnhäuser, frey von dem Prunke der Kunst: Hier brachten sie sehr oft ganze Monathe zusammen zu, und wenn ein fremder sie gesehen hätte in dieser Vertraulichkeit ihrer Herzen leben, in den einfachen Kleidern der Natur, unter einfachen Spielen, Arbeiten und Vergnügungen; wenn er die Kinder gesehen hätte unter einander spielen, ohne Furcht vor den Alten, und doch voll Ehrfurcht gegen sie: schön wie die Engel, unschuldig wie sie: er würde haben gestehen müssen, dass das goldene Zeitalter der Dichter kein Traum, keine Fabel sey. Auch standen vor der Thüre, welche das Thal verschloss, die Worte: Aufenthalt der Natur, der Liebe und das Glücks. (246 247. l.)

Verseghy nemcsak a mesét veszi át, hanem sorról sorra követi s a fentebb bemutatott módon fordítja Lafontaine regényét. Mindenek előtt Magyarországra helyezi a német regénynek Angolországban játszó cselekményét, s oly lelkesedéssel, annyi szeretettel, oly közvetlen melegséggel rajzolja a Kaczejfalvi-völgyet, majd Pestet, hogy alig is-

merünk rá benne Hillnethousera illetőleg Londonra. Lord Hillnet nyugodt méltóságából és előkelőségéből mit sem veszít azáltal, hogy *gróf Kaczajfalvi János* lesz belőle s ugyanazon elvek szerint neveli fiát Lacit, mint az Williamot. *Rósafi Pál* vicispán, kinek tősgyökeres magyarságában kételkedni eszünkbe se jut, Sir Heinrich Johnson volt eredetileg s leánya, *Manczi*, «a' Magyar Kisasszonyoknak igaz disze» (145. l.) az eredetiben Fanny «die Krone der Engländerinnen» (93. l.) A csiszolatlan, faragatlan s durva tréfákat űző *Potrohosi Péter* sem magyarnak született, előbb hosszú időn keresztül Landjunker volt s jobbbágya, *Hadasi György*, a bájos Veronka atyja, ki «míg ifjabb volt a' török háborúban katonáskodott» (120. l.), eredetileg Stick volt «Mary's Vater, hatte die Kriege in Kanada gegen die Franzosen mitgemacht» (78. l.). A derék *Mályvási* kapitány angliai szereplése idejében Drawburn Seeofficir volt s Lady Ballky «die stolzeste Frau in England, rechnete ihre Familie von Eduard dem Schwarzen ab und ihr Mann war Friedens-Richter, und zweymal Parlamentsglied gewesen» (167. l.), hasonlókép előkelő személyiség a mi regényünkben «Ő Excellenciája *Ballky* grófnő, kinél büszkébb asszonyság egész Magyarországon nem volt. Férje kétszer volt Párisban és itthon nagy tisztségeket viselt; magát pedig Lehel' familiájából tartotta eredni, ki ama' hét vezérnek volt egyike, kik Magyarországot Árpád alatt felosztották» (268. l.). Érdekes, hogy Verseggy a személyeit szereti valamiképen egymáshoz közelebb hozni; a lovagias ifjú, ki Lacinak szerelmi kitérősei ellen Mancit védelmezi «a' házi Gazdának (Rósafi Pál) messzerűl való attyafia» (49. l.), Lafontainenél pedig egyszerűen csak «der junge rasche Engländer» (32. l.). Lafontaine regénye csak egy Russelt ismer (138. l.), ki nőül veszi Fannyt s vele együtt visszamegy Indiába, hol egy angol csapatnak ezredese. Verseggy nem elégszik meg ennyivel, hanem egy kis történetet kerekít ki s nála két Russel szerepel: egy idősebb, bécsi angol követ, ki Mancit édes anyjának legjobb barátnőjét Berg Anyicskát veszi nőül s ennek öccse, az ifjabb Russel, angol ezredes, ki Kelet-Indiából egy alkalommal szabadságra hazajön «kiváltkép a' végül, hogy úttýában amaz országokat lássa, melyekkel még meg nem ösmerkedett. Bécsből végtére Magyar Országba jött. 's minek utánna egynehány Várme gyét megjárta volna, ángyának régi barátnőjét, Rósafinét is, felkereste» (224. l.). Ez alkalommal ismeri és szereti meg Mancit s később indiai ezredét otthagya, Magyarországra Kaczajfalva mellékeére költözik felesége kedvéért és mint magyar hal meg (388 l.).

Igy teszi magyarrá Verseggy az egész környezetet, egy pár talá-
lóan jellemző vonással. Gondolkozásban és érzelemben, külsőleg és
belsőleg magyarrá lesz az egész angol személyzet. Míg William ta-

pasztalatok szerzése és szórakozás végett az egész Angliát beutazza (177. l.) addig Kaczajfalvi László Magyarországnak külömbféle megyéit látogatja meg (284. l.) s hazáján kívül legföljebb csak Bécsben tölt egy pár hónapot (188. l.) s ha nem is mulathat oly kellemesen, mint William az alatt Skóciában (115. l.), azért búsulásra kevés oka lehet, mert ha akarja, itthon magyar cigány áll rendelkezésére (75 l.) s ez mindig többet ér a trombitásoknál és fuvolásoknál (49. l.). Végül is teljes megnyugvással vesszük tudomásul Rósafi Mancinak és Kaczajfalvi Lászlónak azt a fogadalmát, hogy «jó erkölcsű magyaroknak» nevelik gyermekeiket (395. l.) s keveset törődünk azzal, hogy Fanny és William fiai «gute Engländern» lesznek (246. l.).

Verseghy többször talál alkalmat arra, hogy Természetes Emberében a korabeli divatot kigúnyolja s bár ezt Lafontaine is megteszi. ilyen esetekben mindig a saját megfigyelését és ítéletét közli, úgy hogy forrásától csak útmutatást kölcsönöz, pl. «Énnékem ez a' legény magamnak is sokkal jobban tetszik, mint azok az aranyos zsinóros. ezüst gombos, nagy kalapú, széles kardú, nyírott hajú széltömlők, a' kik egyebet sem tudnak, hanem tanult főhajtással fogat mutatni, mint a' hamis kutyák, s' vigyorogva egy-két complementumot mondani, mellyek pusztá levegőmozgásból állanak» (66. l.). Lafontainenél is megtaláljuk röviden ezt: «der Bube gefällt mir besser, als die vergoldeten Wetterhähne, die nichts thun, als einem mit einem Bücklinge die Zähne weisen, wie böse Hunde» (43. l.) .Ugyanígy kibővíti Lafontaine azon helyét, hol Lord Hillnet az emberek bolondságairól beszélve fiának, csak ennyit mond: «. . . ihr Haar in einander verwickelten, Mehl darauf würfen, die schönsten Tage in hohen steinernen Häusem lebten, und so weiter» (22. l.), ami elég Verseghynek arra, hogy gondolatait tovább szőjje: «Némellyek közülük megfodrosították hajukat és liszttel behintik, némellyek egészen elvágják, csak tarajt hagyván belölle fejek tetejénn. Némellyek szakállaikat egészen leberetvállják, mások pedig zsinórt hagynak belölle füleiktől fogva állaikig, vagy szájok körül szőrkoszorút. Vannak, kik magos kőházakban lakván, egész életekben semmit sem tesznek egyebet, hanem csak élnek. Mások éjjel-nappal csak azon vannak, hogy másoknak keresményeit álnokság által vagy erőszakosan magokévá tehessék» (35. l.). De többször Lafontaine nélkül is észreveszi a divat furesaságait s ezt nem is olyan nehéz meglátnia az idegen ruhába öltözött magyar kisaszonyokon és urfiakon (27., 39., 41., 42. l.).

A Rousseau-féle elvnek a regény összes mozzanataiban szigorú következetességgel keresztül vitt Lafontaine-i megoldását nem fogadta el. Több oka lehetett erre s ezek közt nem egyetlen az, hogy épebb izlésű és józanabb erkölcsi felfogású olvasó közönségét meg akarta

kímélni e sok tekintetben kifogásolható, túlságosan kirívó érzéki színekkel festett jelenettől. Lafontaine regényének ezt a részét Versegghy csaknem teljesen átalakította. Annak a hosszú beszélgetésnek, melyet az ifjú Kaczajfalvi László gróf és az öreg Pária a kinyilatkoztatott és természetes vallásról folytatnak, csak a csiráját találjuk meg Lafontaine regényében. Itt (322—328., 354—356. l.) a Rousseauval rokon-szenvező és a XVIII. század modern filozofiáját alaposan ismerő Versegghy rövid kivonatát adja ugyanazon eszméknek, melyeket még 1791-ben. Millot apát történeti művének fordításában (*A' világnak közönséges Története*) az I. kötet végére illesztett és sok meghurcoltatást okozó 10 értekezésében s később *Az Emberi Nemzet Története* I. kötetében (1810.) bővebben kifejtett. Így történik az, hogy míg William és Nahida csak folytonos csókok és állandó ölelések közt élvezik szerelmi boldogságukat, addig Laczi az öreg Pária és Nahida társaságában elbeszéli «a' religiónak történeteit, az emberi nemzetnek gyermekkorát a' világ teremtésétől fogva Mózesig, ki előtt az emberek az Istent a' természeti religiónak törvényei szerint szolgálták. Leírta azután az ó testamentomnak szolgálkhoz illő törvényeit; végtére pedig Krisztusnak új testamentomát, melyben a' fiú szeretetnek törvénye alatt az Isten, mint köz atya tiszteltetik». Midőn a keresztény vallás igazságai és fenséges eszméi az öreg Páriát egészen meghódítják. Nahida érdeklődését is teljesen lekötik, szívesen egyeznek bele a szülők az ifjú gróf azon kérésébe, hogy Nahida a keresztény vallást felvehesse, sőt ezen szándékuk kivételében közre is működnek. És itt van a legnagyobb és legfontosabb eltérés: William az éjfélkor hozzá bekopogtató Nahidát kimondhatatlan örömmel fogadja s reggel, mint férj és feleség ébrednek fel (232. l.). Kaczajfalvi László ellenben szelíd lelkű Nahidáját érzékenyen megölelve aludni küldi s másnap reggel a keresztvíz alá vezeti. Mindebből természetesen semmi sincs Lafontainek a Rousseau szellemétől irányított regényében, valamint az is a Versegghy betoldása, hogy a keresztelkedés után az angol prédikátor mindjárt össze is adja a boldog ifjú párt. (373—375. l.). Ezzel a rövid. de Versegghy egész gondolkozására, meggyőződésére, elveire és fordítási eljárására egyaránt jellemző betoldással folytatódik és közeledik innen már a végkifejlet felé gyorsan bonyoluló regény.

Mint az eddigiekből is kitűnik, a Természetes Ember nem egyszerű fordítás, hanem öntudatos átdolgozás. Lafontaine regényének idegen szelleme és felfogása Versegghy gondolkozásán átszűrődve jelenik meg s eközben semmit sem veszít, sőt némelykor sokat nyer épen azzal, mit elveszít. A Naturmensch, szerzőjének azon felfogásáról tanúskodik, hogy a pusztán ösztöneitől és érzekeitől vezetett természet gyermekének az erkölcsről és szeméremről nagyon kezdet-

leges fogalmai vannak s megengedhetőnek és menthetőnek tartja a lépten nyomon előkerülő sok frivol jelenetet. Ezekről Verseghy megkíméli olvasóit, s vagy enyhíti vagy egyszerűen elhagyja a számtalan tüzes csókot és forró ölelést. Regényében pl. «Nahida felkelvén, és magát körültekintvén, mely kellemetes itt, úgymond, a' környék. Halk szózáttal mondotta ő ezt, mintha érzékenységeit, mellyek szívét e helyenn elfogták, még csak saját szavának hangjával sem akarta volna háborgatni. A' Gróffal azután a' kertbe ment» (360. l.). Lafontainenél: «Es ist hier so schön! seufzte sie leise, als ob sie der Ton ihrer eigenen Stimme in ihren Empfindungen störte, William seufzte, stand auf, küsste schweigend ihren Mund, und ging mit ihr in den Garten» (225. l.). Vagy egyszerűen kézcsokká redukálja pl. «A' Gróf megcsókolta tüzesen kezét» (238. l.), «er drückte einen Kuss auf ihren Mund» (148. l.). Lafontaine emberei általában szenvedélyeiken uralkodni nem tudnak. William Fannyt Indiában férjhezmenetele után is sokszor meglátogatja s mikor Russel nincs otthon, gyakran elcsattan egy-két szerelmes csók (195. l.); Manci ellenben sokkal korrektebbül viselkedik, csak «csüggedő tekintettel adta a' Grófnak értésére, hogy szívét az indulat dühösen szaggattya» (310. l.)

E legjellemzőbb és legfontosabb eltéréseken kívül még számos kisebb jelentőségű változtatást sorolhatnánk fel. Nem fordította le pl. a Lafontaine regényét bevezető nyolc soros verset s 33 fejezetre osztotta az eredetinek megszakítás nélkül, egyfolytában haladó szövegét s rendszerint a fejezetek első bekezdésébe illesztette be megjegyzéseit és egyéni észrevételeit (22., 83. l.). A Gargulettá hűtődény magyarázata Lafontainenél a jegyzetben van (201.), mit Verseghy a szövegbe illesztett bele (321. l.), úgyszintén a pagodafa leírását is (189—302. l.); később is ez a pagodafa szerepel Verseghynél (306. l.), még ott is, hol Lafontaine az indusoknál a házasságot jelképező pandal-fát szerepelteti (192. l.).

Kaczajfalvi László egy alkalommal közbeszólásával belezavarja a prédikátort beszédébe s mikor ez a következő vasárnap a prédikátori székből meglátja Lacit, annyira zavarba jön, hogy beszédét folytatni nem tudja. Észreveszi ezt Istók, a hű szolga s tisztában lévén a helyzettel is, elkéri a gróftól ama kis üvegecskét, melyben magánál illatos párárt hordozott, felment a prédikátorhoz s egy néhány cseppet keszkenőjére öntvén, megsúgta neki, hogy a gróf nem fog közbeszólani (119. l.). Lafontaine prédikátora, mikor annyira zavarba jön, hogy beszédében megakad, a prédikátori széket otthagya, a sekrestyébe rohan, hol szidni és átkozni kezdi az öreg és ifjú gróft s csak a szolga biztatására megy vissza újból a prédikátori székbe beszédét folytatni (77. l.). Ebben az esetben is inkább Verseghyvel tartunk,

ki ügyesen menti ki a prédikátort kényes helyzetéből s ez által megóvja őt is személyéhez és a templomhoz nem illő szitkozódástól. De Verseghy egyúttal sokkal körültekintőbb, amit két esetben is bebizonyít. Szádnoki a bebörtönzött Veronkának nemcsak tintát, papirost és gyertyát, hanem még eledelt is visz (202. l.); ez utóbbiról Hyde bizony megfélekedzik (125. l.). Lord Hillnet a legutolsó jelenetben észre sem veszi Nahida szüleit s ezért a figyelmetlenségért a szerzőt illeti a vád; az öreg Kaczajfalvi János barátságosan megszólítja őket és maga mellé ülteti (392. l.) s dicséretére válik Verseghynek, hogy még ilyen kis dolgokra is kiterjedt a figyelme.

Ezek után, bár nem szívesen tesszük, meg kell, hogy tagadjuk Verseghytől az eddig neki tulajdonított és regényíró-kortársait hasonlíthatatlanul felülmuló eredetiségét. Természetes Emberét ma sem tekinthetjük másnak, mint aminek tekintette Balogh Sámuel 1824-ben, «szerencés nemzetesítés»-nek.¹ Tagadhatatlan, hogy ezáltal épen legjobbnak és legfontosabbnak tartott regénye sokat veszít eddigi értékéből, de nekünk szükségünk volt az ebből levonható tanulásra és arra a figyelmeztetésre, hogy mennyi óvatosságot és körültekintést követel, ha e korszak bármelyik regényének viszonylagos értékét akarjuk megállapítani és hogy épen itt mutathat föl legtöbb eredményt a módszeres irodalomtörténeti kutatás. Ne higyjünk egyelőre Dugonicsnak sem; valószínű, hogy Etelka, a «ritka magyar Kisasszony» csak olyan másolat, mint Mancini a «magyar Kisasszonyoknak igaz disze».

GYÖRGY LAJOS.

¹ Balogh Sámuel: *A' Románokról*. Tudományos Gyűjtemény. 1824. IV. 90. l.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Hol írta Arany János a Családi Kört?

Ha az ember Nagykőrösön jár, egyéb Arany-ereklye közt meg kell nézni azt az eperfát is, melynek *lombja sötéten bólingatott* Aranyék immár csak emlékből élő házának udvarán s minden körösi, meg Aranyinak még élő tanítványai közül is a legtöbben — pl. Ágai Adolf is — hit alatt készek bizonytságot tenni, hogy tulajdon az a fa, mely körül most a református gimnázium diákjai zsvajognak. Mikor 1910-ben leleplezték a régi gimnázium előtt álló szobrot, magam is érthető érdeklődéssel zarándokoltam a fához, de mikor megláttam, igen nagy kétség támadt bennem a fa kora iránt s csak sokszoros bizonygatásra voltam hajlandó elhinni, hogy ez a fa már több hatvan esztendősnél, tehát Aranyéknak 1851-ben már bólingathatott. A dolog azonban nem hagyott nyugton, annál kevésbbé, mivel Aranyék november elején érkeztek Kőrösre s akkor a berendezkedés első idejében Aranyinak aligha lehetett kedve és ihlete ilyesfajta hosszabb és nyugalmas hangú költemény írására, meg aztán az eperfa novemberben már ugyanis elhullatja lombját. Van továbbá az első versszak végén egy sor, mely sehogysem illik Kőrösre: «Rikoltoz a bagoly csonka régi tornyán» — ez már csakis Szalontára, a *csonka toronyra* vall. A dolgot végleg eldönti az a körülmény, hogy a Családi Kört a Losonczy Phoenixnek II. kötetében jelent meg. Az első kötet utószava ezt a II. kötetet 1851 tavaszára igéri, a II. kötet végén lévő a III. kötetre való előfizetési felhívás pedig 1851 július havában kelt; Aranyinak tehát a maga versét már jóval július előtt kellett beküldenie s így bizonyos, hogy a Családi Kört még Szalontán, 1851 első felében írta, mikor még sejtelve sem volt, hogy a sors valaha Nagykőrösre veti. A nagykőrösi eperfának ennél fogva a mondák világába kell vonulnia, a Családi Kört pedig 1851 első feléről kell kelteznünk.

TOLNAI VILMOS.

Arany János Vágy c. költeményéhez.

Ez a mélységes költemény, melyben Arany a tőle idegen Nagykőrös-ről haza, Szalontára vágyik, ezzel a sorsába való megnyugvást kifejező szakkal végződik:

Egyszerű dal, egyszerű szív s lélek,
 Sorsosi az avatag fedélnek! — —
 Földi ember kevéssel beéri,
 Vágyait ha kevesebbre méri.

Ezek a sorok kevés változtatással Csokonainak A Tengeri Háború c. verséből valók (Diétai Magyar Múza), melyben egy egyszerű halász vigasztalja a hajótörött kalmárt:

Mit ér úgy az élet, ha csendességünk nincs?
 Mit ér az elégség nélkül akármi kincs?
 Bolondság! — Az ember kevéssel megéri,
 Mihelyt kívánságát szűkségéhez méri.

TOLNAI VILMOS.

Két kuruc dal.

Thaly Kálmán a «Telekes boeskor...» kezdetű dalt,¹ s az «Amott kerekedik egy fekete felhő» kezdetűt,² mint elejétőlvéig népi eredetű kuruc dalokat mutatta be kuruckori énekgyűjteményeiben. Megállapítása át is ment a köztudatba. Pedig az elsőnek csak első sora, a másodiknak csak az első fele népi! A többi Palóczy Horváth Ádám szerzése, Horváth Ádám a *Magyar Árionban* és az *Ó és Új mintegy ötfélszáz énekek. Ki magam csináltmánya, ki másé* című munkáiban egy csomó népies eredetű dalt jegyez fel, de vegyesen közli bennük a maga költeményeit is. Amely költemény az ő szerzeménye, azt keresztel jelöli meg. Ezt a jelölési módját maga ismerteti a *Magyar Árionban*. Az is megtörténik, hogy egy-egy dalból csak egyes sorokat tud, de a ritmus, a megkezdett hangulat annyira megkapja, hogy tovább költi. Ilyenkor a keresztet az elé a sor elé teszi, ahol az ő szerzeménye kezdődik.

Ilyen az említett két dal is. A «Telekes boeskor! Gyöngyös kapca!» kezdetűnek csak az első sora régi eredetű, «a' többi hozzá van töldva», mondja Horváth Ádám a *Magyar Árionban*. A másik dalban csak ennyi a népies:

Amott kerekedik egy fekete főlhő,
 Abban tollázkodik egy fekete holló:
 Várj meg holló! várj meg, hadd izenjek tőled,
 Apámnak, anyámnak, jegybeli mátkámnak.

Innen Horváth Ádám szerzése:

Könnyen megismerhetd annak háza táját,
 Piros rózsák lepik arany-alma fáját;
 Gyémánt az ablakja, üveg az ajtaja,
 Magának kék szeme, aranyszínű haja.

GALAMB SÁNDOR.

¹ Adalékok a Thököly- és Rákóczi-kor irodalomtörténetéhez. Pest, 1872.

² Régi magyar vitézi énekek és elegyes dalok. Pest, 1864.

A Halotti Beszéd egy angol munkában.

A külföldi nyelvészek és irodalomtörténészek közül mindezekig csak a finnek méltatták nagyobb figyelemre nyelvünk legrégibb emlékét. Annál érdekesebb, hogy egy angol könyv már 1840-ben megemlékezik a Halotti Beszédről.

Ez az angol könyv Miss Pardoe könyve Magyarországról. Teljes címe: *The City of the Magyar or Hungary and her Institutions in 1839—40. In three vols. George Virtue Jvy Lane. London 1840.* A III. k. 44. lapja mellett megtalálható a Halotti Beszéd hasonmása; a függelékben pedig a hasonmás magyarázata: «Döbrentei úr szívességéből — írja az angol író-nő — abban a helyzetben vagyok, hogy munkámat a létező legrégibb magyar kézirat másolatával gazdagíthatom. Ez, gondos másolatban, egy *Rége(!) Magyar Nyelvemlékek* című munkában nyomtatott ki, három quart-kötetben, melyet Döbrentei úr adott ki és mely Budán jelent meg 1838-ban. Halotti Beszédből és Halotti Könyörgésből áll; egy régi Missaléhoz csatolva fedeztetett fel egy Ritualásban, amelyet Döbrentei úr véleménye szerint, 1171-ben írtak le az Árpád családjából való III. István uralkodása alatt, egy valószínűleg I. István idejében 1000 és 1038 között készült eredetiről, amint azt régies stíljéből és az utólagos javításokból következteti».

Miss Pardoe két ízben is megfordult Magyarországon s itt nyert benyomásairól két munkában számolt be az angol közönségnek. A magyar irodalommal Döbrentei Gábor útmutatásai nyomán ismerkedett meg. Döbrentei szívesen kalauzolta mindenütt, megmutogatta neki Buda és Pest nevezetességeit, elmagyarázta nemzeti mondáinkat, lefordította számára a magyar lapokban megjelent elbeszéléseket. (Pl. a Szép Juhásznő történetét, úgy ahogy azt Kiss Károly az Aurora 1828. évfolyamában feldolgozta.) Elvitte a M. T. Akadémia ülésére is, ahol Miss Pardoe Döbrentei karján jelent meg. Egészen természetes, hogy a Halotti Beszédnek épen akkor megjelent hasonmását is a legnagyobb készséggel bocsátotta rendelkezésére.

WEBER ARTHUR.

IRODALOM.

Riedl Frigyes : Három jellemzés. Toldy Ferencz, Greguss Ágost, Katona Lajos. Budapest, 1912. 8. r. 55 l. Franklin-Társulat. Ara 40 fill. (Olesó könyvtár. 1652—53. szám.)

Riedl Frigyes érdekes és tartalmas írói egyénisége az időnap előtt elhunyt Péterfy Jenőéhez hasonlít. Mindkettejüknek kiváló tulajdonsága: az élesen boncoló ész és nagy jellemző erő, stilusukban a képekben való gazdagság, s mégis kerülése a szónoki sallagnak, erős nemzeti érzés mellett is széleskörű nyugateurópai műveltség, s talán szempontjaik magas voltából folyó hajlam: Péterfynél a keserű pesszimizmusra, — Riedlnél a csendes, de nem erőtelen iróniára. Egyéniségük e hasonlatosságából következik az is, hogy nem épen az úgynevezett nagyközönségnek írnak. Léha engedményekre nem hajlandók az izlés divatjának hatása alatt, de — illetőleg épen ezért — a kulturát igazán szerető és élvező emberek mindig nagy előszeretettel olvassák úgy a Péterfy, mint a Riedl munkáit.

A Toldy, Greguss és Katona jellemzése — mely három rövid dolgozat Riedl tollából az Olesó Könyvtár egy kis füzetébe foglalva jelent most meg — remek mintái a finoman elemző miniature-jelleurajzoknak, mert meg van bennök minden, ami a tárgyalt kultürember egyéniségét s a szerző művészetét egyaránt jellemzi.

Toldy Ferenc emlékezetét rövid 18 lapnyi akadémiai beszédben újítja fel Riedl, s mégis sikerül nemcsak Toldy sokoldalú, szinte lázas tevékenységét éreztetni, hanem Toldynak, irodalmi fellendülésünk e buzgó munkássának s történetírójának pályáját vázolja, egyszersmind a modern Magyarország megalakulásának folyamatát is megismertetni. Igen találóan emeli ki Riedl Toldy főjellemvonásául a kegyeletet, amely Toldyt a régi magyar irodalomnak és szellemi vezéreinknek kultuszában egyaránt vezérelte. E kegyeletből fakadnak Toldy munkássága nagy eredményei, valamint kritikai tévedései is; amazok közül a források felkutatására és az adatok tudományos rendszerezésére mutat rá Riedl, amik a magyar irodalomtörténet megalapozását és rendszerbe foglalását, az irodalmi tüneményeknek az összes művelődési tényezőkkel összefüggésben való kimutatását jelentik; míg emezeket különösen a Kazinczy költészete túlbecsülésében és a Petőfiének nem kellő megértésében jelöli meg. Egységesen bontakozik ki előttünk Riedl művészi kezevonásaiból Toldynak, a nemzeti lelkesedés nagy kora tanújának rokonszenves alakja, aki látta, érezte és ostorozta is

kulturánk sok hiányát és fogyatkozásait, de mégis törhetetlen hittel, mondhatni fanatikusan bizott nemzetünk jövőjében.

A *Greguss Ágostról* szóló emlékezést, a szépet szíve egész melegével szerető s elméje éles tudásával magyarázó nagy esztétikus halálának negyedszázados fordulóján olvasta fel Riedl a Kisfaludy-Társaságban, mely intézetnek szentelte Greguss szellemi erejét és vagyonát egyaránt. Riedl tanítványa volt Gregussnak; szerette, értette és — követi is őt. Greguss — mint Riedl szépen kifejti — az esztétikai műveltség terjesztésével, tudományos prózáinkban a csinnak, a finom fordulatoságnak s a kifejező rövidségnek meghonosításával és Arany ismertetésével szerzett magának különös érdemeket. Jól esik hangoztatnunk, hogy a méltó tanítvány mindenben sikeresen folytatja, mit a jeles mester «nem egészen dicstelenül» kezdett. Pár sorban, de rendkívül finoman megrajzolt képben jellemzi Riedl Greguss főművét, a Rendszeres Széptant, ezt az impozáns épületet, «melynek minden ablakából látni a végtelen eget és a magyar földet,» — s talán némi keserűséggel, de kétségbevonhatatlan igazsággal mutat rá az erősen optimista Gregussnak a jó, szép és igaz egyezéséről szóló elméletére, melyet — mint a füzetke előszava mondja — a mi századunk megcáfol, de amiben a távol jövőendő igazat fog adni Gregussnak.

Katona Lajos valamivel fiatalabb kortársa és barátja volt Riedlnek. A róla szóló kis emlékbeszédből — a kutató tudós munkájának tárgyilagos vázolósa után — az érzésnek meghatóan közvetlen és meleg hangja esendül felénk. Katonában legtöbb oldalú tudós buváraink egyikének kora elvesztét gyászoljuk. Két nagy szellemi közösséget tanulmányozott és magyarázott ő: az európai középkori irodalmat, s a népszellem költői termékeit. Az elsőről szólva, Riedl dióhéjban igazán mesteri jellemzését adja a középkor kulturájának, az emberi műveltség eme, később sok tekintetben megszakadt egyetemességének, ami a nemzeti irodalmakat még alig ismerő középkori szellemi élet majdnem kizárólag egyházi jellegének tulajdonítható. Katona rendkívüli biztosságát, tudományos módszerét és csudálatos sikereit a folklóre terén szintén nagyon érdekesen fejtegeti Riedl, valamint a régi magyar irodalomtörténet körébe tartozó munkásságát, mi pályája későbbi szakát foglalta el. Tudományos buvárlatai eredményeiből különösen kettőt emel ki: a legrégebb magyar drámának az úgynevezett Sándor-kódex egyik párbeszédés legendájában való felfedezését s azt, hogy a Festetich-kódex zsolozsmáiban Petrarca műveire ismert.

Ez az 55 oldalas kis füzetke — külső arányaiban bármily jelentéktelennek lássék is — Riedl emelkedett felfogásának s nagy tudásának igen érdekes megnyilatkozása. Valóban nagy szolgálatokat tenne Riedl, ha több hasonló rövid jellemrajzzal — ilyen volt a Péterfyról és a Gyulairól szóló is — ajándékozna meg bennünket, melyek különösen így, egy népszerű irodalmi vállalat keretében, az esztétikai és irodalomtörténeti érdeklődésnek a közönség szélesebb rétegeiben való felkeltésére is kiválóan alkalmasak.

Legifj. Szász KÁROLY.

Földesi Gyula: Petőfi. Budapest, 1911. 8. r. 51 l. Benkő Gyula könyvkereskedése. Légrády Testvérek nyomdája.

E szép és valódi lelkesedéssel írt értekezés Petőfinek azt a jellemvonását világítja meg, melyet szenvedélyes idealizmusnak szeretnék nevezni, megvilágítja Petőfi nemzetemelő, próféta missziójának tudatát. Petőfi költészetének egyik forrása és egyéniségének különös jellemvonása, hogy minden amit megszeret, az benne mindjárt szenvedély és kultusz alakját ölti magára. Ilyen volt szabadságszeretete, ilyen volt szerelme, ilyen szenvedélyes alakot öltött nála egyáltalán idealizmusa. Petőfi hajlott az exaltációra, amely egyaránt hevítette érzelmeit és képzeletét: ez az exaltáció, szenvedélyes idealizmus azután az emberiségnek és az emberi nagy szellemi és erkölcsi javaknak rajongó szeretetére ösztönözte.

Amit én ilyenképp Petőfi szenvedélyes idealizmusának nevezek, azt Földesi némi ditirambusos homállyal következőképp formulázza:

«Petőfi nagyságának alapja: legmagasabb hatványú vallásossága. Vallásosságon értem azt, ami az embert a Végtelen irányában lendíti előre; azt, ami forrása minden kulturának és leglényegesebb tulajdonsága minden nagy vallásalapítónak, nagy törvényhozónak, gondolkozónak, művészenek: az *élettől való meghatottságot, az élet értelmében való hitet (eszmények), az ezért való küzdelmet. Petőfi rendkívüli vallási erejének roppant pártosza áthatja egész érzés- és gondolatvilágát, ott remeg költészetének minden magasságában és mélységében.*»

Földesi ihletett tárgyalásmodora Emerson és Carlyle hősi kultuszára emlékeztet bennünket. Petőfit eszményi fénykörben mutatja be és ennek következtében némileg kiemeli történeti háttéréből, korabeli kapcsolataiból. Földesi idézi Petőfihez azon költeményeit, melyek hirdetik, hogy a költő vezéri szerep illeti meg: a költő Petőfi szerint ne csak egyéni fájdalmat fejezzen ki, hanem az egész nép vezére legyen a szabadság és egy magasabb emberi lét felé. Ez a tendencia azonban, a költészet ilyen felfogása nem csak Petőfihez van meg, hanem megvan mint uralkodó eszme a negyvenes évek lírájában Európaszerte; megvan az angol, francia, német költőknél egyaránt. Petőfi e részben a kor tendenciáit követi és nem csak egyéni nézetét fejezi ki.

Petőfit különben is korába és nem a szentek glóriafényébe kell bele ültetni. Így jobban megértjük és a dicsfény hiányát sem fogjuk érezni, hisz Petőfi oly rendkívüli egyéniség volt, oly sok szeretetreméltóság volt benne, hogy nem veszít akkor sem, ha intimebb módon közeledünk hozzá.

Még két-három kisebb kifogás.

Földesi túlozza a korabeli kritikának elitelő magatartását Petőfivel szemben. Petőfivel igen korán kezdett a kritika foglalkozni és aránylag többet írtak róla mint más költőkről. Akadtak ugyan gáncsolói és egyes gúnyolói is, de a kritikák nagyobb része elismerő, sőt magasztaló volt. Petőfi elég gyorsan hódított!

Téves továbbá Földesinek azon állítása, hogy a fiatal Széchenyi István Weimarba ment, hogy Goethenek bemutatassa hódolatát. Széchenyi

ezen állítólagos látogatásának nem találok sehol nyomát. (Tán Toldy Ferenc látogatásával téveszti össze a szerző.)

«A 80-as években — írja Földesi — a legkiválóbb Goethe-ismerők és magyarázók egyike, Hermann Grimm, a világirodalom legnagyobb öt költője közé sorozza (Dante, Shakespeare, Goethe, Petőfi, Mistral).»

Grimm mondása, melyre Földesi itt céloz, érdekes, de nem ép úgy hangzik, mint ahogy Földesi idézi: «Csak egy jelenkori költő — írja Hermann Grimm — éri el Petőfit, sőt felül is mulja: ez Mistral, kinek *Mireio*-ja mintha Homer ajkáról hangzanék. Petőfi, Mistral, Goethe, Shakespeare és Homer *néha* úgy tűnnek fel előttem, mint egy és ugyanazon költő vissza-visszatérő megtestesülései. Ez az emberiség nagy ősköltője, ki bánatát oly szavakban mondja el, melyek hangja őt magát gyönyörködteti.» *

Földesi lelkes értekezését mindazok, kik szeretik Petőfit, érdekléssel fogják olvasni: Petőfinek szenvedélyes idealizmusát, prófétai vonását tán nem fejtette fel senki szebben, mint Földesi.

RIEDL FRIGYES.

Gyöngyösy László: Mikszáth Kálmán. Budapest, 1911. Franklin-Társulat. Ára 2 kor. 40 fill.

A «nagy palóc», miként az írói társadalomban közösen neveztek Mikszáthot, már életében megtalálta történetíróját *Várdai Béla* személyében, kinek könyve, amennyire az igazságot irodalmilag meg lehet közelíteni, méltó emléket állított neki. Hatalmas alakja azonban sokakat érdekelt: halálakor és azután tömegesen jelentek meg hosszabb-rövidebb cikkek pályafutásáról, írói és emberi egyéniségéről, apróbb élményeiről sőt egy-egy anekdotájának eredetéről is. Terjedelmesebb és irodalmi igényekkel fellelő munkát mégis csak egyet hozott ez az áradat: *Gyöngyösy László* tanulmányát. Valójában ez sem rendszeres irodalomtörténeti mű, inkább vázlat, melyből számos, fontos részlet hiányzik s a Mikszáthról rajzolt képnek jóformán csak hangulata van, színei kevésbé élénkek, az árnyékolása nem tökéletes, bár itt-ott élesen kiemelkedik néhány jellemző vonás, melyet eddig, Gyöngyösyn kívül, más nem vett észre.

A könyv sajtószerű bevezetése valamelyest palinodiának látszik, mert a tartalom némely lényeges részét visszaigazítja. Ugyanis, Gyöngyösy tanulmányt majdnem három évtizeddel ezelőtt írta, mint a Pesti Hírlap munkatársa, együtt dolgozva Mikszáthtal. Azóta sok minden változott, némely életrajzi tévedése kiderült, amit tudomásul kellett vennie, legalább az előszóban megmagyarázni, mert — állítása szerint — a kéziratot, csekély simítással, úgy közölte, amint 1885-ben elkészítette. Eddig, valószínűleg, azért nem adta ki, mert a munkát maga sem tekintette bevezetettnek; hogy most, gyökeres átdolgozás és kellő bővítés nélkül bocsátotta a nyilvánosság elé, hibának tartjuk. Hibának, mert Gyöngyösyben megvannak mindazok a kvalitások, melyek képessé tették volna egy minden

* *Deutsche Rundschau*. 83. kötet. 285. l.

tekintetben becses Mikszáth-életrajz írására — ehelyett kaptunk tőle meglehetősen széttagolt, a művészi egységet nélkülöző anyagtömeget, melynek feldolgozása nagyobb gondot követelt volna.

Őt fejezetben foglalkozik Mikszáth életével és költészetével. Közvetlenül, a belletrista színes nyelvén, eleven hangján adja elő, amit tud róla. Különösen érdekes a kezdő író álmadozása, sikertelen próbálkozása és nyomorgása; továbbá szegedi tartózkodása, gyors fejlődése és hírnevetelése. Több új adatot nyújt Mikszáthról, de ahol írói egyéniségének jellemzésével próbálkozik s ahol párhuzamba állítja Jókaiival, ott nagyobbára szelvényben ismert s az általánosságokon felül alig emelkedő ítéleteket mond.

GAGYHY DÉNES.

Szabolcsi Lajos: Nagy Ignác vígjátékai. Adalék a magyar dráma történetéhez. Budapest, 1911. 8. r. 82 l. Jókai-nyomda.

Szinnyei Ferenc alapos tanulmánya után is megállja helyét ez a kis monográfia, mely különösen ügyes és áttekinthető elrendezésével és eleven stílusával válik ki. Sorra veszi Nagy Ignác vígjátékait, ismerteti megjelenésük körülményeit, szembeállítja az egykori kritikát a maival, fölkeres a forrásait és mindenütt kiemeli a népies motívumokat és az aktuális politikai és társadalmi vonatkozásokat. A darabok találó elemzése és méltatása mellett nem egyszer új eredményekre is jut. Főképen a Rontó Pál és a Tisztújítás motívumainak felkutatása járt sikerrel. A Rontó Pálról kimutatja, hogy nem annyira Vörösmarty, mint inkább a bécsi Raimund hatásának kell tulajdonítanunk a tündéri keretet; az Árgirus és Tündér Ilona motívuma szerintem nem Gyergyaiból való, hanem népmesei eredetű, Rontó Pál alakját azonban határozottan Gvadányiból vette. A Tisztújítás jeleit pedig az 1841 decemberi szatmári és hevesi botrányok hatása alatt készültök.

KIRÁLY GYÖRGY.

Hauer Ferenc: Katona István emlékezete. (Kaloecsei érseki kath. főgimnázium 1910—11. évi értesítője 3—79. l.)

1911 augusztus 9-én múlt száz esztendeje, hogy Katona István, aki Gibbon szavai szerint a magyar történetirodalmat nyugateurópai színvonalra emelte, elköltözött az élők sorából. Halála százados évfordulójára készült a szóban forgó életrajz.

Katonának már eddig is volt egy szerény emléke. Fejér György megírta s kiadta életrajzát a Codex Diplomaticusban. Azonban a latin nyelvű biográfia megjelenése óta szintén eltelt három emberöltő; s az új idők új szempontok érvényesítését követelik az életrajzíróktól. Ez és azon körülmény, hogy Katonának magyarnyelvű életrajza nem volt, szükségessé tette e munka megjelenését.

Örömmel állapíthatjuk meg, hogy Hauer, bár vallomása szerint csak egy nagyobb életrajz alapjait akarja lerakni, igen derék és alapos munkát végzett. Őt fejezetre osztott művének főleg Katona egyetemi tanárságáról, történetírói működéséről, a Historia Criticáról s végül Katona kisebb

vita-iratairól írt fejezetei értékesek. Az anyag összehordásában s a források bírálásában egyaránt tanúságot tett történetírói iskolázottságáról.

Írói methodusát azonban, anélkül, hogy műve becsét kisebbiteni akarók, hibáztatnunk kell. Nem tartjuk helyesnek, hogy munkáját folytonosan idézetekkel szakítja meg, úgy hogy egyik-másik oldalon több az idézet, mint a fejtegetés. Az idézetnek, ritka kivételtől eltekintve, a jegyzetben a helye. Úgy látszik e methodus Katonáról ragadt Hauerre, mert Katona szintén szeretne az előadásnak ezt a módját. Nem szabad azonban felednie, hogy Katona is csak nagy műve első kötetében ragaszkodott ez előadásmóddhoz, később ő is engedett belőle. Reméljük, hogy ha irodalmunkban újból találkozunk Hauer nevével, ő is követni fogja Katona példáját.

MAR CZINKÓ FERENC.

Juhász Vincze: Desericzky Ince élete és művei. (Magyar-óvári kegyesrendi gimnázium 1910—11. évi értesítője. 1—31. l.)

A másfél századdal azelőtt élt piarista-előd nemes példája fellelkesítette a késői munkatársat. Juhász Vince a fenti dolgozatban igazságot akar szolgáltatni Desericzky Incének (1702—1763), aki Prayt és Katonát megelőzve a magyar történeti kritikának alapvetője lett. Desericzky, a magyarországi latin nyelvű történetírás buzgó munkása, odaadással művelte tudományát: «nem a tudása, buzgalma volt kicsiny, hanem szerencséje nem volt nagy úttörő munkásságában.» Munkássága megérdemli, hogy vele foglalkozunk. Sokoldalú tudományos működése két fő műben csúcsosodik ki: egyik a váci püspökség története, másik a «De Initiiis ac Maioribus Hungarorum commentaria» című. A szerző lelkiismeretes vizsgálat és tárgyilagos egybevetés után Desericzky munkásságába olyan vázlatában megigért nagyobb Desericzky-monografiáját.

SZÓTS GYULA.

Perényi József: Dugonics András Trinummsa. Adalék az iskoladráma történetéhez. (Veszprémi kegyesrendi főgimnázium 1910—11. évi értesítője. 6—40. l.)

«Előttünk, Dugonicsnak a kegyesrendben utódai előtt, a nagy előd minden írása becses». Az értekezőnek e szavai magyarázzák meg, miért foglalkozik olyan részletesen Dugonicsnak eme «kasztigált» Plautus-átlolgozásával, melynek elkallódott kéziratát most sikerült felfedeznie.

Már maga a kegyelet is tiszteletet érdemel, különösen mikor olyan irodalmi férfiút ér, akinek írásai nemcsak a kegyesrendi utódok, hanem a magyar irodalom minden igaz barátja előtt is nagy becsben állanak. De még becsesebbé teszi Perényinek ezt az értekezését az a körülmény, hogy jó szolgálatot tett vele a magyar iskoladráma történetének is. Dugonics Plautus darabjából valóságos pedagógiai drámát készített. A szokásos iskolás recipe szerint: a szerelmi motívumokat mellőzte, a nőszerepet férfi szerepre változtatta át, erkölcsi oktatásokat adott, az erősebb kifeje-

zéseket kihagyta, a terjedelmet csökkentette, a nyelvet egyszerűsítette. Így adták elő a Trinummust a váci gimnázium tanulói 1770 június 2-án, Migazzi Kristóf biboros jelenlétében.

Perényi részletesen kimutatja az eltéréseket s értekezése végén közli az egész vígjáték szövegét. Végül igen hasznavehető repertoriumát adja az iskoladrámára vonatkozó magyar munkáknak és cikkeknak. Ez a repertorium e kérdésnek csaknem teljes magyar irodalmát magában foglalja. Növelto volna dolgozata értékét, ha kikutatja, nem valamely külföldi átdolgozás utánzata-e ez a dráma, miként az a másik kísérlete, melyet a német Bramarbas után idomított át. Az ilyen témáknál mindig kívánatos iskoladrámák gazdag külföldi sorozatának figyelemmel kísérése.

ENDREI ÁKOS.

Kováts Antal: Listius László gróf a színlelés költője. (Nagykanizsai kegyesrendi főgimnázium 1910-11. évi értesítője. 15-39. l.)

Listius Lászlót az irodalomtörténet sok ideig rejtélyes egyéniségnek tartotta. Az utókor kutatói nem tudtak eligazodni azon az ellenmondáson, amely élete és költészte között mutatkozott. Ma már, Komáromy András és Pintér Jenő kutatásai nyomán, világosan áll előttünk a gonoszlelkű mágnás-poéta élete és költői pályája, s a kettő közt nem mutatkozik többé ellentét. Kováts Antal is azt a kérdést vizsgálja, mi az oka annak az ellentétnek, mely Listius élete és a műveiben hirdetett nemes erkölcsi elvek között első pillanatra feltűnik. Kováts főként Lombroso alapján megállapítja, hogy Listius tulajdonképpen elmebeteg volt. Betegségének neve: grafomania. Listiusnak ugyanis az volt a rögeszméje, hogy neki a híres emberek sorában kell szerepelnie. Ezért akart minden módon költővé lenni, még irodalmi lopás árán is. Ez a törekvése hazuggá tette. Azért lett író, hogy a közvélemény figyelmét elterelje gonoszságairól. Az előkelők előtt erkölcsösnek, a köznép előtt ördögösnek igyekezett feltűnni, — mindkettőt színlelésből, hogy gonoszságai rejtve maradjanak. Listius tehát a színlelés költője s inkább szájalomra, mint megvetésre érdemes. Kováts Antal tanulságos fejtegetései figyelmenre méltók. Értekezése helyenként tömörebb is lehetett volna.

ÁGNER JAJOS.

Gálos Rezső: Lukáts István költeményei. (Temesvári felsőkereskedelmi iskola 1910-11. évi értesítője. 3-57. l.)

Gálos Rezső az Erdélyi Múzeum 1909. évf.-ban emlékezett meg először Lukáts István kéziratos verses kötetéről. Most rövid életrajz kíséretében, nyomtatásban közli az eddig ismeretlen kéziratot, mely három könyvre osztva összesen 74 költeményt tartalmaz.

E versek szerzője Háromszék megyének egy kis falujában, Bodoson volt református pap. (1824-1841.) Versei, tárgyukról szerint csoportosítva: leírók, bölcselők, hazafiasak, szerelmiék, borsdalok és alkalmi versek. Leíró költeményei Erdély és különösen Háromszék megye természeti szépségeit dicsőítik. Bölcselő versei a földi és túlvilági élet kérdéseivel, a

megelégedéssel, halállal, Isten tökéletességével foglalkoznak, Pope modorában. Hazafias költeményeiben a székely szabadságért, s Erdély fiainak önálló nemzeti létéért emeli fel szavát. Kevés számú szerelmi dalait korán elhúnyt kedveséhez, Emmihez intézi. Írt még bordalokat, alkalmi verseket barátaihoz és pártfogóihoz.

Gálosnak mindenestre érdeme, hogy Lukáts István életrajzi adatait összeállította s a kiadatlan kéziratot kinyomattá. Maguk a versek azonban minden költői érték hijával vannak. Száraz leírások telve elmélkedéssel, költői képzelet nélkül szükölködő unalmas bölcselkedések. S hozzá még eme gyöngye rimelések nem is eredeti, önálló alkotások. Lukáts teljesen Berzsenyi, Csokonai, Bajza és Kisfaludy Sándor egyes költeményeinek hatása alatt írta verseit. Gálos egy pár darabra vonatkozólag ki is mutatta ezt a hatást.

Lukáts István, mint költő, még gyöngébb kortársai között sem tesz számot. Verses gyűjteménye nem egyéb, mint mértékre és rímekbe szedett elmélkedő próza. Nyelve többnyire nehézkes, kifejezései póriasak. Bús hangú falusi poéta. Mindig sopánkodik. A jövőben való reménykedés hangja csak egyszer zendül fel «nagyobb erővel» lantján: «Bizzál keblem, nem rág mindég — Téged is fene — Rád is szép időt derít még — Sor-sod Istene.»

VONHÁZ ISTVÁN.

Heller Bernát: Viktor Hugo és Heine viszonya a magyarsághoz. (Budapesti II. ker. áll. főreáliskola 1910—11. évi értesítője. 3—21. l.)

Heller nem irodalomtörténeti szempontból foglalkozik a két nagy költővel, hanem azt mutatja be, hogyan tükröződött nemzetünk Victor Hugo és Heine lelkében. Bár nem sokat tudnak rólunk, — különösen Hugo, — de szabadságharcunk mindkettejük figyelmét Magyarországra fordítja és 1848-tól kezdve a két ellentétes természetű és irányú költő szinte ugyanazokkal a fordulatokkal dicsőíti hazánkat és gyalázza elnyomóinkat. Heinéről e tekintetben a szerző kevés újat mondhat, mert legtöbb irányú megnyilatkozása ismeretes nálunk; annál becsesebbek Hugóra vonatkozó adatai. Épen azért szeretnők, ha ezek teljesebbek lennének. Két irányban is kiegészítésre szorulnak Heller idézetei. Hugónak az *Assemblée*-ban 1848-tól 1851-ig mondott beszédeiből sok jellemző helyet idézhetne még. Ezt az időszakot különben is kissé logikátlanul tárgyalja akkor, mikor már Hugo száműzetéséről is beszélt. Költői munkáiból pedig felemlíthetné a *Burgraves* egy helyét (1843), ahol még a *hongrois* és *magyar* szokat egymás után sorolja fel, s ezzel ellentétben a *Théâtre en Liberté* egyik, az ötvenes években keletkezett darabját, ahol már a *moriamur*-jelenetről is beszél. Egyéb kifogásunk nem is volna a kis tanulmány ellen, legfőlebb egy-két ilyen mondatán akad meg a szemünk: «De a lengyeleknek a költő részvéte mellett busásan kijut a *rettegett gúnyából is.*» Milyen ruhadarab ez?!

BENEDEK MARCZELL.

Viski Károly: Régi módi házak Szalontán. Milyen lehetett a költő szülőháza? (Nagyszalontai áll. főgimnázium 1910—11. évi értesítője. 1—22. l.)

A régi szalontai és környékbeli építkezést ismerteti Viski Károly, hogy elképzelhessük Arany János szülőházát. Ránkmaradt emlékekkel bizonyítja, hogy az akkor még árvizes és nádas szalontai vidéken az építkezésnek érdekes fajtája fejlődött ki. Ezt az érdekes építési módot örököltette meg Rozvány Györgynek Arany állítólagos szülőházáról való rajza is. Rozvány ugyan nem ismerte a költő szülőházát, sőt nem ismerte a helyén épült másik házat sem, rajza mégis a régi szalontai háztípust mutatja be; az emlékezetből készült rajz csak kisebb dolgokban tér el a valóságtól.

Viski világos nyelven a tanuló-ifjúságnak írta munkáját. De hogy állításait még világosabbakká és könnyebben érthetőbbé tegye, közli a Rozvány-féle rajzot s azokat az építési maradványokat, melyek fentartották számunkra a régi szalontai házak képét. Értekezésével jó példát nyújtott arra, hogyan lehet tanuló ifjúságunkban a költőink iránt való érdeklődést felébreszteni és szolgálatot tett az irodalomtörténetnek is, mert Arany János több költeményének hatását fokozza, hisz a költői szavai nyomán képzeletünkben felbredő parasztház közelebb visz bennünket a költemények gondolat- és érzésvilágához.

LÉNGYEL MIKLÓS.

Dániel Viktor: Az eszményítésről és Arany János Vojtina Ars Poetikájáról. (Sepsiszentgyörgyi ref. kollégium 1910—11. évi értesítője. 3—10. l.)

Szerző elemzi a költői eszményítést, mint az emberábrázolás típusalkotó módját. A lényeges hangsúlyozása, az esetleges mellőzése, új dolgok kombinálása helyett a hagyomány lélektani motiválása, egy egész jellemkövetkezetes fejlesztése, stb.: a költői alkotás örök elvei, Aristoteles, Lessing és Goethe közismert megállapításai, melyeknek Arany János adott Ars Poetikájában halhatatlan formát. Ezeknek az elveknek szülötte minden nagy irodalmi alkotás, mely egy általános érdeklődést keltő emberi sors típusát nyújtja. Az életjelenségek szimbolikus sűrítése a legmagasabb művészi cél, mely típusalkotó idealizálás nélkül el sem képzelhető. Kivonatolt életet adni s mégis az újra-átélés illúzióját kelteni: ez a szemléletesség munkája. Az eszményítő szemléletesség azonban óvakodik az aprólékos részletezéstől, amely megbénítja a fantáziát s így fejlesztő hatást sohasem ér el. A valóság szolgálai utánzása ismétlésszerűen hat s igen mérsékelt érdeklődést ébreszt, a lényegkiemelő stilizálás ellenben az életérzés intenzív izalmát idézi elő, táplálja a képzelőerőt s elmélyíti az emberismeretet.

A szerzőt elismerés illeti, ha mint tanár is ezeket a szempontokat követi az irodalmi művek elemzésében. E szempontok mindig az egészet tekintik, mindig összefoglalnak s mindig mély erkölcsi és művészi távlatokat tárnak föl.

LEHEL ISTVÁN.

Alszeghy Zsolt: Az esztétikai szemléletről. Szabadliceumi előadás. (Gyöngyösi áll. főgimnázium 1910—11. évi értesítője. 8—22. l.)

«Sorainkkal az esztétikai szemléletnek gyakorlati példákon és rövid elméleti megjegyzéssel való bemutatására törekedtünk. Három műalkotást veszünk elemezés alá: egyet a szoborművek, egyet a festői alkotások és egyet az emlegetettebb modern irodalmi termékek közül». E szándékát Alszeghy igyekezettel iparkodott megvalósítani. Tárgyához áttanulmányozta a legkiválóbb szakműveket; munkájának minden sora bizonyág buzgókodása mellett. De kérдем, mire való volt hallgatóságának figyelmét azzal fárasztani, hogy elmondja: honnan tanulta mindezeket; kiknek nézete egyezik az övével; vagy kik az ellenkező véleményűek? Ibsennek Brandját akarja ismertetni s így kezdi: «Ibsennek — hitem szerint — legkiválóbb alkotása a Brand; annak mondja Bulthaupt is mélybelátású színikritikáiban, mikor Ibsenről szól. Igaz ugyan, hogy Brandes megjegyzése tartózkodóvá teheti az olvasót e darabról szólóban, de mi mégis bátorságot veszünk rövid elemzésre, a Stendhal (La rameau de Salzbourog) elnevezte kristályképződést nem tartván oly nagy hibának». ... Mire jó e tudákosság?

Ezzel különben a dolgozat összes hibáit említettem. Legfőlebb még azt tehetném hozzá, hogy az Ibsen-idézeteket nemcsak németül, de magyarul is lehetett volna közölni.

BORBÉLY ISTVÁN.

Főgel Sándor: Adatok az idegenszerűségek történetéhez. Báróczi meg Kazinczy. (Miskolczi kir. kath. főgimnázium 1910—11. értesítője. 3—45. l.)

Kötelességünk minden irodalmi tüneményt megfigyelni, az okokat és okozatokat mind összeállítanunk és így irodalomtörténetünk tudományát felépítenünk. Mert a tudósok feladata az örökös építés. Irodalmunk felújulásának történetéhez kíván ez értekezés néhány adattal járulni. A magyar írói lélek hatalmas fejlődése következtében megváltozott az izlés úgy tartalmi, mint alaki tekintetben. Mint minden újító, úgy ez írók is forradalmárok, túlzók voltak. Az irodalom és stílus megújítói hajhászták akkoriban az újszerűt, a szokatlant épen' úgy, mint a napjainkban újításra törekvő modernnek. Ezzel az idegen irodalmak és nyelvek bilincseibe kerültek, mert nem voltak eléggé hatalmas egyéniségek, hogy följük tudtak volna emelkedni. Ez értekezés néhány adatot szolgáltat ahhoz, hogy milyen idegenszerűségeket tanult el Kazinczy Báróczitól, miben függetlenek egymástól és milyen hatással volt a tanítvány mestérére. Összeállítja a két írónál előforduló latin, franciás és németes idegenszerűségeket, melyeket jelentéstani és mondattani szempontból csoportosít. Kár, hogy az irodalomtörténet ez érdekes részlettanulmányt kénytelen lesz újból kidolgozni, mert igen kuszált, zavaros és eredménye gyakran kérdéses. Mindezek ellenére figyelmet érdemel, mert a további összefüggések keresésére serkent és néhány új adattal is szolgál.

BITTENBINDER MIKLÓS.

Josephus Főgel: Quomodo rex Wladislaus II. cancellariae eius de rebus litterariis meriti sint in Hungaria. Commentarii nonnulli de historia litterarum renascentium in Hungaria. 1490—1516. (Budapesti X. ker. kőbányai áll. főgimnázium 1910—11. évi értesítője. 9—51. l.)

Főgel József a II. Ulászló korabeli humanizmus történetéhez igyekezett az adatokat összegyűjteni. Műve első részében a király, a királyné és a kancellárok; másodikban a királyi titkárok személye körül csoportosítja a humanista írókat és pártfogóikat; a harmadikban a csehországi kancellária humanistáiról s a dunai tudós társaságról tesz említést.

Ábel Jenő munkássága óta fölösleges bizonyítgatni, hogy a humanista világ nem szűnt meg teljesen Mátyás halálával. De az is bizonyos, hogy több volt a macenás, mint az igazi tehetség, akik közül Főgelnek — bár sok apró-cseprő nevet megemlített — épen medgyesi Pisó Jakabról nem lett volna szabad megfeledkeznie. Nem sok értelmét látjuk dolgozata latin nyelvének. Miért ír a szerző latinul?! Végül megjegyezzük, hogy humanistákról a humanisták magasztaló — kegykereső — hangján írni lehet ugyan stílszerű, de a tudományos követelményeknek ma már nem megfelelő.

PEREPATITS ISTVÁN.

Csűrös Ferenc: A debreczeni városi nyomda története. 1561—1911. Debreczen, év nélkül. 8-r. 504 l. Debreczen szab. királyi város könyvnyomda vállalata.

Csűrös Ferenc debreczeni református főgimnáziumi tanár kötete buzgó és eredményes kutatások eredménye. Becses tudományos munka. Azok, akik érdeklődnek a magyar művelődés multja iránt, meglegeződéssel forgathatják.

Debreczen város nyomdája háromszázötven esztendőös multa tekint vissza. A magyar nyomdák közül egy sem viheti fel történetét ilyen messze. Debreczenben Huszár Gál református prédikátor állította fel a legelső műhelyt s ettől az időtől kezdve a város nyomdáján egymásután láttak napvilágot a kisebb-nagyobb debreczeni kiadványok. A nyomda történetéből megismerhetjük a hazai nyomdászipar egész szervezetét, az itthoni könyvnyomtatás minden ügyét-baját, a régi magyar írók és régi magyar nyomdászok különböző szokásait. A számadások, szerződések, tanácshatározatok, kérvények, jelentések, fizetési jegyzékek, szolgálati utasítások egész sora vonul el előttünk. Megkapjuk a városi nyomda kiadványainak könyvészeti leírását és sok érdekes adatot olvasunk a szerzői tiszteletdíjakról, a könyvek kelendőségéről, meg a cenzúra garázdálkodásairól.

Csűrös Ferenc nagy körültekintéssel és igen gondosan dolgozott. Forrásainak — különösen a debreczeni levéltáraknak — adatait bőven felhasználta, tudásunkat sok ismeretlen adattal bővítette. Számos tévedést helyreigazított. Hogy itt-ott maga is megtévedt,¹ ezen senki sem cso-

¹ V. ö. pl. *Harsányi István* sárospataki ref. főgimnáziumi tanár alapos bírálatát, mely a Múzeumi És Könyvtári Értesítő 1911. évf. decemberi füzetében jelent meg.

dálkozhatik. Aki már foglalkozott nagyobb terjedelmű munka megírásával jól tudja, mennyi akadályba ütközik az anyag összehordása, kritikája és hibátlan fölépítése. Bizonyos, hogy azt a nagy munkát, melyet Csűrös Ferenc végzett, nem kell másnak még egyszer elvégeznie. Adatok és helyreigazítások jöhetnek, de a kép, melyet a debreczeni nyomdáról most kapunk, még részleteiben sem fog szombatünöbben módosulni.

A kötet külső kiállítása, papirosa, betűi, szövegképei, hasonmásai becsületére válnak Debreczen város könyvnyomdavállalatának. Ilyen ízlésesen készített nyomtatvány csak elvétve kerül ki a vidéki műhelyek gépei alól. Dicséretet érdemel Debreczen városa is, hogy nyílt megbízásával módot adott a derék szerzőnek műve megírására. Mégis mozog a Föld! Debreczenből is kezd kivészni az az ósdi szellem, mely annyi keserű panaszra indította íróinkat. Hogyan is mondta Petőfi Sándor, mikor 1847-ben betetődött a kálvinista Rómába: «Voltál-e már Debreczenben, barátom? Látta-e a pusztai várost?... Mennyi szalonna, mennyi hizott disznó van itt! A szellem mégis oly sovány, hogy csak úgy csörög a bordája, épen mint az idevaló híres talyigás lovaknak. Itt, ha vesznek is könyvet, tán csak azért veszik, hogy bele szalonnát takarjanak.» — Úgy hírlík, ma már Debreczenben is más világ van. És ez, ha így igaz, szebb világ, mint a régi.

PINTÉR JENŐ.

Ludwig Katona und Franz Szinnyei: Geschichte der ungarischen Literatur. Leipzig, 1911. 8. r. 152 l. G. J. Göschen'sche Verlagshandlung. Ára 80 pfennig.

Az utóbbi időkben mind sűrűben jelennek meg külföldön oly művek, melyek irodalmukat az idegenekkel óhajtják megismertetni. E művek közé tartozik (Huszár Vilmos spanyol nyelvű, Szinnyei Ferenc finn nyelvű, Kont Ignác francia és német nyelvű, Riedl Frigyes angol és német nyelvű munkái mellett) az a német nyelvű magyar irodalomtörténet, mely nemrégiben jelent meg Lipcsében.

A könyv öt részre s mindegyik rész több fejezetre oszlik: *A régibb irodalomról* szóló első rész rövid néprajzi, őstörténeti és nyelvészeti tájékoztató után a középkor, a reformáció, az ellenreformáció és a hanyatlás kora irodalmával foglalkozik. A második részben: *A nemzeti irodalom újjáébredése* címen a korviszonyokra utaló bevezetés nyomában a franciás, deákos és magyaros iskolák ismertetését kapjuk, melyet az ú. n. válogatókról, továbbá Kármánról, Kisfaludy Sándorról, Csokonairól, Kölcseyről s Kazinczyval kapcsolatban a nyelvújításról elmélkedő fejezetek követnek. A harmadik rész: *A nemzeti költészet kora* két félre tagolódik. Az első — Széchenyi kora — Kisfaludy Károly és Katona József működésének jellemzését, a novella-irodalom ismertetését, Jósika és Vörösmarty munkásságának fejtegetését, valamint az egykorú lírának elemzését foglalja magában. E «rész» második felében — a Kossuth korának nevezett szakaszban — br. Eötvös Józsefről, a negyvenes évek novellairodalmáról és drámájáról, Szigligeti Edéről, a magyar népköltésről és Petőfi Sándorról

van szó. A negyedik rész címe: *Az abszolútizmus kora*. Itt először Deákról és a kiegyezésről történik említés, azután következnek az Aranyról, Tompáról s a többi lírikusról szóló fejezetek. E rész utolsó nagyobb kikezdései Madáchesal, Kemény Zsigmonddal és Jókaiival foglalkoznak. Az ötödik — *A legújabb irodalom* — felírású rész bevezetésül az 1867 utáni közállapotok változását nyujtva, a legújabb lírát, a novella- és regény-, meg dráma-irodalmat tárgyalja egy-egy fejezetben.

Mint látható, az anyag felosztása és a tárgyalás rendje nagyjában egyezik a magyar kézikönyvekben szokásossal; aminek magyarázata bizonyára az, hogy a szerzők nem annyira eredetieskedők, mint inkább a tudományos köztudat hű kifejezői óhajtottak lenni.

A könyv a maga egészében három szerző munkája. Bevezetését s a kódexirodalomról szóló fejezetet néhai Katona Lajos írta. Tömör, összefoglaló fejtegetését adja itt — a boldogult tudós — középkori szellemi életünk kiemelkedőbb tényeinek minden vonatkozásban. E rész alaposágát csupán azok előtt kellene hangsúlyozni, akik nem tudják, hogy az ide tartozó kérdések megfejtésében mekkora része volt Katonának.

A mohácsi vésztől a «legújabb» időkhöz terjedő kor szellemi életének irodalmi nyomait Szinnyei Ferenc ismerteti történeti egymásutánban. Első sorban a művészi hatásra törekvő műveket veszi figyelembe, a vallásos és tudományos irodalom képviselői közül a régibb korból is csak egy pár mellőzhetetlen nevet említ. Azonban még a szépirodalom körébe tartozó anyagot sem ismerteti a maga teljességében, hanem csupán a jelentősebb mozzanatokot emeli ki. Ezt az eljárást csak helyeselni lehet a jelen esetben, mikor a könyv keretei már eleve bizonyos önmérséklésre szorították a szerzőt. Ez a tartózkodás nem csupán az anyag felvételében, de az egyes művekre és írókra vonatkozó fejtegetésekben is szembetűnő. Ennek köszönhető az egyes részek arányossága, továbbá hogy sohasem válik szószaporítóvá s lelkesedése nem ragadja túlzásokba.

Helyes érzékkel ismeri fel és emeli ki a fejlődés főjelenségeit s a ható okokat; a vitás pontokat mellőzve, rendesen csak annyit mond, amennyit egész bizonyossággal állíthat. Tapintatának bizonyossága, hogy munkája folyamán mindig tekintettel van arra a közönségre, melynek könyvét szánta s nem felejt el kiemelni az alkalmilag kínálkozó kapcsolatokot, akár a szorosan vett irodalmi hatás szempontjából, akár egyéb tekintetben voltak figyelembe vehetők. (Pl. a magyar írók műveinek német fordításaira is utal.) A részleteket nézve: nem mindenki fog egyetérteni szerző azon eljárásával, hogy némely író munkásságának csupán egyik részét érinti, míg másik felét vagy egy jelentős mozzanatát hallgatással mellőzi. Ez az eset áll fenn a Tolnai Lajosról írt sorokra, melyek egy szóval sem említik e termékeny író regényeit, pedig ezek vannak oly fontosak, mint az «Arany hatását mutató» balladák; annak idején jeles tollú írók németül is értekeztek róluk. Hasonló esetet látunk a Csiky Gergelyről szóló fejezetben, ahol a drámák jellemzése után meg van említve a jeles színműíró Plautus-fordítása, de már a Sophokles műveinek átültetéséről nincs szó; s a mi szintén feltűnő, elbeszélő műveiről

sem. Igaz, hogy ezek nem oly értékesek, mint a drámák, mégis tekintettel arra, hogy németre főképp ezek vannak lefordítva, vagy legalább a könyvhöz esatolt bibliographia ezeket sorolja fel, nem ártott volna megemlíteni őket. A magyar olvasó csodálkozni fog azon is, hogy miért nem említi e könyv Dugonics, Csokonai, Fáy, Gaal, Nagy Ignác és Kovács Pál drámáit (a 90. lapon csak céloz rá, hogy az ott említettekén kívül mások is foglalkoztak drámaírással, de nem sok sikerrel), holott a felsorolt írók egyikének-másikának művével kapcsolatban újabb kedvező alkalom kínálkozott volna irodalmunknak és a közviszonyoknak vagy általában, egy-egy ható oknak példákkal való igazolására.

Értjük a szerzőt. Ő mindenütt működésük főiránya szerint iparkodott jellemzni az egyes írókat, ha mégis félreértik, annak oka az lesz, hogy elvi álláspontjától néha eltér. Így pl. Petőfi kísérleteiről a regény- és drámaírás terén, vagy Jókaiéről az utóbbi téren mégis csak megemlékezik. A Keményről szóló fejezeten az idegen olvasó fog megütközni. Szerző ugyanis az általánosságban való jellemzés után Keményt «a magyar regény Shakespeare»-jének nevezi, noha később gyengéit ismertetve azt írja róla, hogy a kompozícióra nem sok gondot fordított, lélektani elemzési fázisok a közbeszótt terjedelmes reflexiók miatt s az elbeszélés művészetében sem volt mester. «Hogyan - kérdi majd a német - és ezek után mégis Kemény a magyar regényírás Shakespeare-ja?» A legújabb kor lírájáról szólva erősen hangsúlyozza, hogy rövidre fogott vázlatában a modern magyar líráról teljes képet nem nyújthat (a legfiatalabb lírikus, akit még említ: Szabolcska), azonban megjegyzi, hogy e téren is komoly törekvés jelei észlelhetők, melyek alapján líránk jövője biztatónak látszik. Ebben talán megnyugszik az idegen, ki az anthológiák alapján bizonyára tájékozva van az újabb mozgalom mibenlétéről; de a legújabb drámáról szóló részt olvasva csodálkozni fog azon, hogy (élő drámaíróink közül mindössze: Dóczy, Gárdonyi, Herczeg és Rákosi J. kerülnek szóba) a könyv mit sem árul el a színműírás terén észlelhető nagyszerű föllendülésről, mely pedig néhány esztendő óta még az ország határain túl is elismerésre talált.

Ami a mű végén található könyvészetet illeti, szintén csak elismeréssel adózhatunk összeállítójának, *Gragger Róbert*nek, aki a térszűkétől korlátozva legjobb akurata szerint oldotta meg feladatát. Az idegen olvasó számára így lehetővé tette, hogy egy kis utánjárással szélesebb körű tájékozódást is szerezhessen irodalmunkban s ennek történetében. Nem törekedhetett teljességre, azonban nagyon helyesen ügyelt arra, hogy a fordítások és cikkek felsorolása sfinuljon az irodalomtörténeti fejtegetésekben előforduló adatokhoz. Kár, hogy mint előzőleg Barcsay és mások verseivel tette, Gárdonyi Géza, Jakab Ödön, Szabolcska Mihály, Szász Károly, Tóth Kálmán és Váradai Antál nevével kapcsolatban is nem utalt a megfelelő anthológiára (*Ungarischer Dichterwald von J. Cserhalmi*), melyet különben általánosságban említ s amelyben a felsorolt költők műveiből való fordítások találhatók. Kevésbé jelentékeny adatok elhagyásával meg lehetett volna még említeni Bartók Lajos Kárpáti dalainak,

Toldy, A magyar költészet történetének és Beöthy, Kis tükrének német fordítását (utóbbi kissé elrejtve: a Jekelfalussy-féle Az ezredéves magyar állam és népe. Budapest, Kosmos. 1896. c. munkának a németek számára készült kiadásában jelent meg).

BAROS GYULA.

Karl Dieterich: Die osteuropäischen Literaturen in ihren Hauptströmungen vergleichend dargestellt. Tübingen, 1911. Mohr.

Érdekes feladatot tűzött maga elé Dieterich, a lipcsei egyetem docense, midőn egységes szempontból, vagy amint ő mondja, madártávlatból akar végigtekinteni a keleti Európa népeinek irodalmán. A nyugati irodalmak erőviszonyainak igazságos mérlegelését várja attól, ha ismerik a keleti népek szellemi mozgalmainak igazi értékét, annál is inkább, mert egyes keleti népek — s elsősorban a lengyelekre, csehekre és magyarokra gondol — mind erősebb nemzeti előretörekésre vállalkoznak nyugat felé. Tehát Dieterich, hogy úgy mondjunk, nyugat felől néz keletre, a maguk számára keresi a keleti népek irodalmi mozgalmainak vizsgálatából levonható tanulságokat; természetes, hogy egész más szemmel, másféle kíváncsisággal néz mindent, mint ahogy mi vizsgálók ugyanezeket az irodalmi jelenségeket.

Dieterich Kelet-Európának nevezi azt a területet, melyen az oroszok, lengyelek, csehek, szerbek és horvátok, továbbá a magyarok, románok, újbörszögök és finnnek, tehát a legkülönbözőbb törzsekhez tartozó népek laknak. A népvándorlás hozta össze ezt a tarka népvagyulást. Az együttélés első századaiban különösen a szláv népek voltak erősebb hatással a többire; azontúl is sok hasonlóság van e népek történeti és társadalmi fejlődésében. Dieterich még az arcokban, típusokban is sok hasonlóságot észlel. Az irodalmi fejlődés lassúságának egyik okát e népek művelődési viszonyaiban látja. A műveletlenség és babona vastag és széles tömegén egy vékony, arisztokratikus műveltségi réteg nyugszik. Ez az oka, hogy a keleti irodalmakban a szellemi mozgalmaknak az egyének, egyes kiemelkedő írók, költők a hordozói s a tömegre csak nehezen tudnak hatni. Ehhez járul egy-egy főváros erős központosító hatása s a vidéki városok szellemi életének csaknem teljes hiánya. Nyugat-Európával szemben fontos a társadalmi alakulás nagy különbsége, az udvari nemességnek, a lovagrendnek s a polgárságnak csaknem teljes hiánya. Mindez kedvezőtlen hatással volt a műveltség fejlődésére s késleltette a nyugateurópai szellemi mozgalmak elterjedését. Ezekből az okokból magyarázható, hogy a népies irodalom, mely ősi és eredeti volt, erősebben fejlődött, míg a műköltészet, melynek nem volt gyökere a népben, ide-oda ingadozva, idegen, nyugati hatások alatt fejlődött. Ebből a két szempontból nézi Dieterich a keleti népek irodalmát. S a magyar irodalomra vonatkozólag is azt a tanulságot vonhatjuk le fejtegetéseiből, hogy míg népköltészetünket jellemző vonásai kelethez esatozják, addig műköltészetünk mindig nyugat felől nyert ösztönzést és példaadást.

A könyv első része a népköltéssel foglalkozik, mely keleti eredetű

s e különböző fajú népek körében is sok közös jellemző vonást mutat. Ilyen vonások a történeti és vallásos érzés hiánya. A történeti népdalokat egy másfajta népköltészet helyettesíti: a népies hősök (hajdúk, kurucok, kozákok, szegény legények dicsőítése), a természet szeretete, a lovak és más házi állatok kedvelése, a családi érzés bizonyos irányú fejlődése stb. A költészet külső formáiban is több közös vonásra tud D. rámutatni. A magyar népköltészetet, úgy látszik, csak fordításokból ismeri; még így is csodálom, hogy nem találkozott a magyarban is gyakran ismétlődő verssorokkal (v. ö. 60. l.) s nem ismeri az olyan népkölteményeket, melyekben az elhalt ifjú kedvesének szerelme erősebb az anyáénál és a testvérénél. (*Megölték egy legényt...*)

A második részben a műköltészettel foglalkozik, még pedig abból a szempontból, hogy milyen idegen hatások jelét vagy legalább nyomát látjuk ezekben a keleti irodalmakban. Megmutatja, hogy a nyugati szellemi mozgalmak hogyan áradnak szét párhuzamosan, s hogyan hatnak gyakran meglepő hasonlósággal az egymással szellemileg alig érintkező népek körében. Kimutatja, hogy a keleti egyház hatása az irodalmi élet fejlődésére kedvezőtlen. Annál erősebb és jótékonyabb a nyugati hatás a római egyházhoz tartozó népek irodalmában. A két legerősebb szellemi mozgalom, melynek hatása keleten érezhető volt: a kereszties háborúk és a reformáció. A római egyház a latin nyelvvel együtt terjedt el s magával hozta az ókori irodalmak elbeszéléseit s költői tárgyait. A reformáció legerősebben Magyarországon és Csehországban hatott; Husz tanai korán elterjedtek s a reformáció megindította a magyar nemzeti irodalmat is. A renaissance nagy szellemi forradalma is legerősebben hatott Magyarországon és Lengyelországban, továbbá Dalmáciában és Görögországban. S a renaissance nagy írói közül Petrarca és Tasso, a leglírabb tehetségek hatottak legerősebben, míg Dante és Ariosto, a vallásos és romantikus epikusok csak alig, a vidám és dévaj Boccaccio hatása legerősebb volt Magyarországon. A nyugati hatásnak egy másik forrása volt a felvilágosodás és az «ál-klasszicizmus». A felvilágosodás eszméinek és irodalmának hatása végig kísérhető a legtöbb keleti nép szellemi életében s az új vagy «ál (pseudo) klasszicizmusra» is elég, ha csak rámutatunk a mi irodalmunkban. Érdekesen rajzolja ezután D. a Sturm és Drang mozgalom hatását keleten, rámutatva a két szellemi áramlat különbözőségére is. A német «Sturm» csakis esztétikai irodalmi mozgalom volt minden politikai és nemzeti mellékiz nélkül, a keleten ép ellenkezőleg a «Sturm und Drang» elsősorban nemzeti és politikai mozgalom volt. S ez a német irodalmi hatás majd a francia, majd az angol irodalommal együtt lép fel. A legáltalánosabb és legelterjedtebb Byron hatása, fontos emellett Walter Scott, Shakespeare hatása az oroszokra és a magyarokra. Goethe is csaknem egyetemes hatású; Werther legerősebb visszhangot keltett Lengyelországban és Magyarországon, Faust Lengyel- és Oroszországban, lírája pedig Cseh- és Magyarországon. Schiller hatása kisebb körre terjed; a franciák közül a legfontosabbak V. Hugo és Béranger. A modern realizmus legerősebben tükröződik az orosz és lengyel regényirodalomban.

A magyar irodalomból Eötvös regényei és Kisfaludy Károly elbeszélései nem mondhatók a modern realizmus visszatükrözőinek.

E vázlatos összefoglalásból is kitűnik, hogy Dieterich könyve sok új szempontot nyújt, gondolkodóba ejt s érdekes kérdésekre irányítja a figyelmet. A magyar irodalmat — úgy látszik — nem első forrásból ismeri, de jó könyveket olvasott s éles szemmel tudja meglátni a fontosat. Csak egy-két bántó tévedés akad könyvében. Ilyen, hogy Petőfi anyját horvátnak mondja, a Karthausit szerinte Jókai írta s Kisfaludy Sándort nagyobb költőnek tartja Kisfaludy Károlynál.

BALASSA JÓZSEF.

Otto Hauser: Weltgeschichte der Literatur. Leipzig und Wien. Verlag des Bibliographischen Instituts. Két kötet. XII + 510 l. és VIII + 498 l.

Hauser Ottó, ismert bécsi író és költő kétkötetes munkájának elolvasása azt a meggyőződést kelti, hogy szerzője nem rendelkezik a tudományos vizsgálódásnak elemi eszközeivel, amelyek a világirodalom jelenségeinek megfajlásához szükségesek. Hogy a világirodalomnak ezt a legújabb kézikönyvét mégis figyelemre méltatjuk, annak két oka is van. Az egyik abból az érthető érdeklődésből ered, amellyel a magyar irodalmat tárgyaló fejezet felé fordulunk. A másik ok a könyv módszertani tanulságában rejlik, amely meggyőzően mutatja, hogy egy meg nem állapodott tudományos elmélet merev és kizárólagos alkalmazása csak félígazságokhoz vezet és a tudományos értékelés komolyságát veszélyezteti.

Hauser egyetlen egy szempontból akar a világirodalom bonyolult életjelenségeire rávilágítani. Tudományos hitvallása a fajelméletből indul ki és oda tér meg. Gobineau, Penka, Woltmann Lajos tanulmányai nyomán a fajelmélet tanításaira esküszik és a fajelmélet szempontjából vizsgálja az «irodalom világtörténetét» is. A fajok között a művelődés terén a fehér fajt állítja első helyre. Minden más fajt valósággal kirekeszt a kultúra köréből. A más fajú népek közt kulturális föllendülés csak azoknál mutatkozik, amelyek a fehér fajjal keveredtek. De Hauser a fehér faj fogalmát nagyon szűk határok közé szorítja. A fehér nép őshazájának azt a területet jelöli meg, amelyet Penka Károly Die Heimat der Germanen, című művében az indogermánok őshazájának mondott: Svédország déli részét és a Schleswigig terjedő szigeteket. Innen bocsájtott ki a fehér faj kisebb-nagyobb rajokat és ahol megjelentek, fejlődésnek indultak a kulturális élet csirái. A fehér vér útja jelzi tehát a művelődés útját is.

Anélkül, hogy a fajelmélet jelentőségét tagadnók, sehogysém hisszük és erről Hauser sem tud meggyőzni, hogy ilyen felfogással, ilyen tudományos alapon a világirodalomról hű és megértő képet lehetne adni. Az ilyen elmélet nem ad módot a keleti népek gazdag irodalmának és általában a nem indogermán fajok művelődésének kellő megértésére. Bizonyítja ezt ennek a munkának jórésze és mindaz, amit a szerzője a magyar irodalomról mond.

Hausernek a magyar irodalom ismertetésében megbízható vezetői

voltak: Kont Ignác német nyelvű irodalomtörténete és Riedl Frigyesnek a Hinneberg-féle vállalatban megjelent szép tanulmánya. Sőt a szülői ház és a gyermekkor emlékei közt is lehettek magyar irodalmi vonatkozások. Hauser Nürnbergből származó szülei Sopronban éltek, ő maga Horvátországban született. De sem ez, sem a jó irodalmi útmutatók nem kelhettek versenyre a fajelmélet féligazságaival. A magyar irodalomnak szánt 16 oldalon (II. köt. 446—462. l.) Hauser anthropologiai szempontjának irányítása szerint nem azt keresi, hogy irodalmunk a fehér faj kulturális hatása alatt — amint ő mondaná — hogyan alakult, vagy pedig, hogy a fehér faj művelődésével ellentétben művelődésünk minő különleges fejlődést mutat, hanem elméletének merev következtetéseképpen megtagad a magyar irodalomtól minden eredetiséget és szellemi életünket teljesen idegennek és idegen eredetűnek mondja. Egyoldalú tudományos megállapításainak hitelét pedig még csökkenti a minden sorából kiütköző felületesség és rosszakaratra valló ferdítés.

Történeti ismereteinek fogyatékoságát mutatja az olyan kijelentés, hogy Mohácsnál az osztrákoktól szenvedtünk vereséget! Csak rosszakarattól magyarázhatók azok az állítások, hogy nyelvünknek nyelvtani elemei ősiek csupán, szókincsünk szláv, zenénk, verselésünk is idegen. És ezt a rosszakaratot nem tagadhatja meg irodalmunktól sem. Fajelméletének igazolására nevekkel és ismét csak nevekkel áll elő. Büszke diadallal leplezi le Heltai Gáspár szász eredetét, Petőfi szláv és Herceg Ferenc német származását. De az efféle eredethajszolásban nem egyszer elveti a sulykot. Egyenest mosolyra késztet, amikor Pálóczy Horváth Ádámot horvát embernek teszi meg: «der Name bezeugt kroatische Herkunft», Tóth Kálmánról kimutatja, hogy szláv vér csörgedez ereiben: «der Name deutet auf slawische Herkunft» és Szász Károlyt a derék szász nép fiának mondja: «der Name bedeutet Sachse.» Amikor ez a nevekre épített fajelmélet is cserbenhagyja, ismét más módszert választ, hogy minden író elhódítson tőlünk. Különösen Jókai magyarsága fáj indogermán szívének. Természetes, hogy róla is kimutatja, hogy a fajelmélet kiválasztott népéhez tartozott. De hogyan? «Auch Jókai hatte nicht magyarischen, sondern rein nordischen Gesichtsschnitt und war bläuäugig» — mondja és Jókai nem a miénk.

Mindez azonban csak Hauser tudományos módszerének bemutatására szolgáló szemelvény. Irodalmunkban való teljes tájékozatlansága számos példával tetézve bizonyíthatná a fajelmélet irodalomtörténetének tudományos komolyságát. De az idézett példákból is eléggé kitetszik, hogy mennyi rosszakarat, minő korlátoltság irányíthatta a fajelmélet első irodalomtörténetének szerzőjét, hogy Kont és Riedl munkáinak útmutatása ellenére a magyar irodalomról oly származó és silány képet rajzolt.

VERŐ LEÓ.

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

Budapesti Szemle. 1912. évf. 1. szám. január. — *Beöthy Zsolt*: *Széchenyi magyarsága*. Széchenyinél magyarságban nem volt senki sem nagyobb. Szellemében forr össze legtökéletesebben a nemzetiség és művelődés gondolata; a kultura fogalmát ő terjeszti ki elsöben a nemzeti élet minden viszonyára. Két gondolat az, amit nemzete lelkében meggyökereztetni törekedett. Egyik a nemzeti egység. Egység az érzésben, nyelvben, munkában, célokban. Ebben van erőnk. De a nemzetben, hogy erejét a ráváró munkára fordítsa, bizalmat kellett ébresztetni a munka sikere iránt. Ennek a hite a másik motívum, mely Széchenyit vezette. Nemzeti érzésénél és hiténél fogva talált utat kortársai szívéhez. Így magához kapcsolván nemzetét, fölemelte hivatása felfogásának nálunk addig ismeretlen magasságába. Rámutatva arra, hogy míg a múltban a nyugoti műveltség hadi védelme volt feladatunk, a jövőben magának a kulturának szolgálata vár ránk. Amíg világosan látta nemzete új útra indításának nehézségeit, ép annyira tisztában volt veszélyével. Erősen ostromozta a kozmopolitizmust, mint a nemzeti elvénhedés jelét. Hogy létének érzelmi gyökere mily erős volt, ennek tanúja irodalmi munkássága is, melynek három tipikus jelentőségű darabja: a *Hitel*, a *Kelet Népe* és a *Blick*. — *Takáts Sándor*: *A budai basák magyar íródeákjai*. A magyar íródeákok a XVI. és XVII. század névtelen irodalmi férfiai, a magyar nyelv kiváló művelői. Azt a sok ezer levelet, melyek nagyjaink neve alatt közösen forognak, egytől-egyig ők írták. Az úri mód elengedhetlen föltétele ekkor a jó deák. Irodalmi szempontból azért nevezetesek, mert a XVI. században ők a magyar stílus mesterei. A török nyelv szóvirágait magyar formában adták vissza, a keleti észjárást nyugoti köntösben. A tőlük írt levelek helyesírása közel áll a maihoz. Figyelemre méltó jelenség, hogy a basák magyar deákjai igen sok török szót honosítottak meg nálunk. Török könyveket is olvsgattak. Bizonyos, hogy a magyar végházakban oly sokszor dalolt török eredetű vitézi és virágénekeket a basák deákjai fordították magyar nyelvre. Talán az ő érdemük, hogy Ballassa Bálint figyelme is ráterelődött ezekre. Érdeklődésüket az irodalom iránt mutatja az is, hogy a portán élő tolmácsok a mi követjeinktől ajándék helyett könyveket kértek. Nevezetes köztük az 1603 táján élő Balázs deák, Buda város deákja. *Papp Ferenc*: *Kemény «Élet és ábránd» c. regénye*. Irodalmi esemény, hogy a br. Kemény család pusztakamarási

levéltárából előkerült Kemény Zsigmond Élet És Ábránd című regényének kézírata. A regényt eddig elveszettnek hitték. Az ide vonatkozó eddigi nézetek ismertetése után Papp Ferenc megállapítja, hogy Élet és Ábránd mind jellemzés, mind kompozíció tekintetében Kemény költészetének egyik legjelesebb alkotása. Hogy elkészülése után rögtön nem jelent meg, ennek oka a politikai viszonyokban rejlik. Az állami élet nagy mozgalmai között Kemény megfeleledkezett róla. A regény eredetileg négy könyvre oszlott. Előszava elkallódott, de tartalmára következtetni lehet. Benne a költő saját költészetét jellemezhetette, inkább ígérve a lélek belső életének rajzát, mint a külső események történetét. A regény első könyve Camoensnek s szíve választottjának, Catharina De Ataydenak búcsúzását festi. A második könyv a 20 évvel későbbi dolgokról szól, melyek Camoensnek hazájába való visszaérkezése után történtek. A harmadik és negyedik könyvben Sebestyén királynak afrikai hadjáratáról s Portugália bukásáról van szó. A regény kézírata 254 lapból állhatott s körülbelül 32 lapnyi szöveg veszett el. Bevezető része már meg is jelent a folyóiratban s most következnek folytatásai. — Az Értesítő rovat keveset nyújt. Három szerző öt könyvet ismertet. Az öt könyv közül kettő magyar kiadvány: a Goldziher-émlékkönyv és Tuzson János növénytana.

Egyetemes Philologiai Közlöny. 1912. évf. 1. füz. január. — *Király György: Mikes Kelemen fordításai.* Mikes, mint fordító, a gyöngébbek közül való, pedig munkáinak túlnyomó nagyrésze fordítás. Ezek a fordítások három csoportba oszthatók: 1. novellák, 2. útirajzok, 3. vallás-erkölcsi művek. Leggazdagabb az utolsó csoport. Forrásainak kinyomozásában Szilasi Móric, Kúu Sámuel s különösen Dézsi Lajos szereztek érdemeket. Most Király György újabb eredményekről számol be: megtalálta Mikes három fordításának forrását. (1. Ifjakkak Kalauza: Charles Gobinet 1655. évi francia oktatásai után. 2. Krisztus Jézus Élete: Nicolas Le Tourneux 1678. évi francia életírása után. 3. Keresztýéneknek Tüköre: Nicolas De Melicque 1693. évi francia kötete után). Eszerint ma már Mikes valamennyi fordításának ismerjük külföldi eredetijét, egy kivételével. (Epistolák És Evangéliumok.) — *Kohányi Menyhért: A Nagy Sándor-monda magyar fordítása.* Haller János magyar fordításával s ennek a latin eredetihez való viszonyával foglalkozik. Haller általában pontosan, szövegszerint fordított, helyenkint azonban rövidítgette s tömörebbé tette a latin szöveget. — A Hazai Irodalom rovatában *Oroszi József* ismerteti Farkas Zoltán könyvét. (*Bajza József élete és művei.*) Jó esztétikai készültségű, de felületes irodalomtörténeti tudású író munkájának mondja. *Alszeghy Zsolt* és *Elek Oszkár* a Petőfi-könyvtár XXI. és XXII. kötetét ismertetik. (Baróti Lajos: *Petőfi a ponyván.* Péterfy Tamás: *Petőfi-regék.* Lenkei Henrik: *Petőfi és a természet.*) *Zolnai Béla* Szabolcsi Lajos füzetét bírálja. (*Nagy Ignác vigjátékai.*) — A Programmértekezések rovatában *Kristóf György* (Földesi Gyula: *Petőfi.* Beke Boldizsár: *Petőfi hazafias lírája.*) és *Alszeghy Zsolt* (Perényi József: *Dugonics András Trinummus.*) ismertetésit olvassuk. — A Vegyesek között *Alszeghy Zsolt* elmondja egy latin is-

koladráma tartalmát. A darab a mohácsi vészről szól s 1752-ben színre is került a nyitrai piaristák gimnáziumában. *Gálos Rezső* kimutatja Verseghy két versének német eredetét. *Dobóczki Pál* rövid egybevetést ad Verseghy egyik regényének, a Külneki Gilmétának francia-német forrásáról. *Bothár Dániel* Hajnóczy József életéhez közöl új adatot. Egy *névtelen* a Felvinczy-féle Comico-Tragédia kéziratos szövegtörredékére hívja fel a figyelmet.

Nyugat. 1912. évf. 1. szám. január. — *Schöpplin Aladár*: *Magyar lírikusok. vajda János*. Reális megfigyelésre való képtelenség, beteges érzékenység s akarathiány adja meg a magyarázatát Vajda emberi külön-ségeinek s költői sajátosságainak. Embergyűlölete nem belső meggyőződés eredménye, hanem a világot nem ismerő, élehetetlen, összeférhetetlen természetű ember bosszankodása. Csak a líra való neki. Elbeszélő költeményei nagyrészt sikertelen utánzatok; az egy Alfréd Regényében van némi nyoma az átélésnek. Lírája alapja a heves, állandóan túlfeszített indulat. Hazafias versei közül csak A Virrasztók emelendő ki, melyben a költő korai kiábrándultsága egybeolvad a kor hazafi-hangulatával. Szerelme érzéki természetű zsörtölődés, mely költészetében a küzködés páthoszával szólal meg s a szenvedélyes fféltékenység vívódásai közt olykor filozófiai távlatokba zeng ki, de csak igen későn, a visszaemlékezésben tisztul harmonikussá. (Húsz Év Mulva.) Szerelmi költészete első hangja irodalmunkban a modern szerelemnek. Nem lévén megfigyelő, természeti képei csak általánosságok, vagy szimbolumok; néha azonban a természeti hangulatot finoman érzékeltetik. (Nádas Tavon.) Filozófiája nincs. A metafizika elemi kérdéseivel viaskodik s a megnyugvás tisztult hangját csak utolsó verseiben találja meg. Általában Vajda nem bír a művészi alkotáshoz szükséges higgadsággal: költeményei közt fölötte ritka a művészi egész. Nagy tehetségű, de mindvégig kiforratlan költő, a lángész és kontár megdőböntő keveréke.

Uránia. 1912. évf. 1. szám. január. — *Gálos Rezső*: *Magyar vonatkozású német drámák*. A cikkirő adatokat közöl Heinrich Gusztávnak a német költészet magyar elemeit tárgyaló értekezéséhez. Részletesebben ismerteti Zentler Károly Frigyes darabját, melyet 1794-ben adtak elő Bécsben: Die Schöne Ungarin Oder Das Pasquill címmel. Hőse egy Zoskalla nevű magyar asszony, aki boldoggá tesz egy nyomorgó költőt. Ennél a vígjátéknál érdekesebb Halem Gellért Antal szomorújátéka, a Johanna Von Neapel, mely 1794-ben Berlinben jelent meg. A darab Nápolyi Johannáról, Endre magyar királyfinak nejéről szól. Hogy a szerző honnan vette a magyar vonatkozású adatokat, azt a cikkirőnek nem sikerült kinyomozni. Érdekes anakronizmus, hogy a darabban Petrarca és Boccaccio is szerepelnek. — *Gerencsér István*: *Ányos Pál*. Ányos életrajzi adatainak áttekintése után Ányos költészetének elemzését kapjuk. Ányost, a költőt, a következő vonások jellemzik: érzékeny hangulat, a subjectivitás erősebb mutatkozása, természetszeretete, festőiség, hazafiasság és viszonylagos formatökély.

FIGYELŐ.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság megalapítása. Nyolc hónappal ezelőtt, 1911 június 1-én, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság előkészítő bizottsága — Baros Gyula, Beöthy Zsolt, Horváth János, Négyesy László, Pintér Jenő és Riedl Frigyes — a következő Felhívást tette közzé az Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny 1911. évf. XLIV. köt. 42. számában :

«Hazánkban minden tudományszaknak megvan már a maga társulata: csak mi, a magyar irodalomtörténet munkásai nem tömörültünk még társas szervezetté. Sajnosan kellett tapasztalnunk, mint lankad el az egyes ember munkakedve, s mint töredeznek szét, mint szigetelődnek el a rokon törekvések, ha nincs egy központosító s külön orgánummal bíró egyesület, mely tért nyit a munkakedvnek, közös mederbe gyűjti az egy célt szolgáló erőket s állandó figyelemmel kíséri a közös nagy munka minden mozzanatát.

Egy magyar irodalomtörténeti társaság megalapítására hívjuk fel tudományszakunk művelőit és barátait.

Nem lehet közömbös a nemzeti műveltség szempontjából sem, vajjon meg tud-e alakulni egy ilyen társaság, mely a nemzet legsajátabb műveltségi készletét: irodalmát tüzi ki tudományos törekvései tárgyául; nem lehet közömbös különösen most, mikor szellemi életünk minden ágában a történeti folytonosság tudatának ébrentartása s erősítése látszik legsürgetőbb feladatnak.

Társaságunk havonkénti felolvasó üléseken gyűjtené össze tagjait s folyóiratot indítana, melyet havi közlönynek tervezünk. E folyóirat, értekezések és kisebb közlemények mellett, tág teret juttatna az irodalomtörténeti kiadványok és tanulmányok bírálatának. Ismertetné a szakirodalom valamennyi termékét s a folyóiratok magyar vonatkozású cikkeit. Olyan középponttá óhajtanók tenni közlönyünket, melyből mindenki tájékozást nyerhet a magyar irodalomtörténet haladásáról, mit különben folyóiratunk maga is minden kitelhető módon előbbre kívánna segíteni.

Társaságunknak tagja lehet mindenki, aki tagsági díj fejében évi tíz koronát, vagy alapítványképen egyszersmindenkorra kétszáz koronát fizet. Ennek fejében minden tag megkapja a Társaság folyóiratát.

Akik hajlandók Társaságunk támogatására, sziveskedjenek közölni címüket Baros Gyulával. (Budapest, IV., Veres Pálné-utca 36.) Mihelyt kellő számú jelentkezést kaptunk, összehívjuk az alakuló gyűlést.

Bizalommal kérjük ügyünk barátait, terjesszék Felhívásunkat s indítsák meg ismerőseik körében a taggyűjtés munkáját.»

A Felhívást a fővárosban és a vidéken egyaránt tetszéssel fogadták. A taggyűjtés és szervezkedés munkája néhány hónap alatt annyira előrehaladt, hogy 1911 október 22-ére össze lehetett hívni a Társaság alapító közgyűlését. Erre az ülésre a tagul jelentkezők közül százan jöttek össze a Magyar Tudományos Akadémia elnöki tanácstermében.

Az alapító közgyűlés jegyzőkönyve. Jegyzőkönyv a Magyar Irodalomtörténeti Társaságnak Budapesten, a Magyar Tudományos Akadémia elnöki tanácstermében 1911. évi október hó 22-én tartott alapító közgyűléséről.

Elnök: Beöthy Zsolt.

Jegyző: Baros Gyula.

Jelen voltak: Ágner Lajos, Alszegehy Zsolt, Artbauer Gizella (Miskolcz), Asbóthné Ferenczi Sári, Badics Ferenc, Bajza József, Balassa József, Baranyai Zoltán, Benedek Marcell, Beöthy Zsolt, Binder Jenő, Birkás Géza, Biró Gyula, Bleyer Jakab, Császár Elemér, Császár Ernő, Császár Mihály (Pozsony), Csűrös Ferenc (Debreczen), Dénes Lajos, Dengl János, Dittrich Vilmos, Dobóczy Pál, Ehrenstein Stella, Fekete József, Ferenczy József, Ferenczi Zoltán, Földessy Gyula, Förstner Gyuláné, Gagyhy Dénes, Galamb Sándor, Gálos Rezső, Gedai József, Glatz Ernő, Gragger Róbert, Gulyás Pál, Gulyás István (Debreczen), Hajnóczy Iván (Kecskemét), Harsányi István (Sárospatak), Harsányi Kálmán, Hegedüs István, Horváth János, Kalocsay Ferenc, Karl Lajos, Kertész Manó, Király György, Klár Gyula, Korpás Ferenc, Kovács Sándor (Pozsony), Kozák Lajos, Kürti Menyhért (Eger), Lampérth Géza, Lenkei Henrik, Lukcsics Pál, Maczki Valér (Eger), Madarász Flóris (Eger), Marczinkó Ferenc, Mátrai János, Melich János, Mikos Lajos, Miklós Ferenc, Miklóssy Kálmán, Molnár János (Monor), Nagy József (Halas), Négyesy László, Palágyi Lajos, Pap Károly (Debreczen), Paulovits István (Selmeczbánya), Perényi József (Veszprém), Pintér Jenő, Prónai Antal, Radó Antal, Riedl Frigyes, Sajó Sándor, Schneider Dezső, Sebestyén Gyula, Sipőtz Pál, Szabolcsi Lajos, legifj. Szász Károly, Szemkő Aladár, Szilárd Kata, Szily Kálmán, Tolnai Adél, Tolnai Vilmos, Tompa Béla, Tóth Jolán, Trócsányi Zoltán, Turóci József, Varga Bálint, Velledits Lajos, Veress Samu (Rimaszombat), Versényi György, Vértesy Jenő, Veszprémi Vilmos (Szeged), Vonház István, Waldapfel János, Weber Artur, Zolnai Béla.

Az előkészítő bizottság nevében Baros Gyula üdvözli a megjelenteket. Az elnöki széket a közgyűlés egyértelmű kívánságára Beöthy Zsolt foglalja el.

Beöthy Zsolt elnök megköszöni a megtisztelő megbízást. A jegyzőkönyv vezetésére Baros Gyulát, hitelesítésére pedig Négyesy Lászlót és legifj. Szász Károlyt kéri fel. Üdvözli a megjelenteket, kik lelkes buzgalommal jöttek össze oly intézmény megvalósítására, mely mindnyájunk lelkében él. Nem tartja — úgymond — hivatottnak magát arra, hogy a megalakítandó egyesület részére ez alkalommal bizonyos irányító gondo-

latokat fejezzen ki. Elég annyit mondania, hogy az a terv, melynek megvalósítása küszöbön áll, valósággal nagyon régen megérett erre. A magyar tudományos életnek nincsen olyan tere, melyen a munkások száma az utóbbi negyedszázad alatt olyan nagy arányokban emelkedett volna, mint az irodalomtörténetén. Van azonban e munkának egy hija: nincsen szervezete. Mi meg akarjuk adni a magyar irodalomnak a szervezetben rejlő nagy erőt; oda akarjuk fejleszteni a magyar irodalomtörténetet, hogy művelése megfelelő legyen az egyetemes művelődésben és a magyar nemzeti közérzésben elfoglalt előkelő állásának. Mielőtt megkérdezné az egybegyűlteket, hogy óhajtják-e ez egyesület megalapítását, úgy érzi, egy kegyeletes kötelességnek kell eleget tenni; fejezzük ki hálás megemlékezésünket a magyar irodalomtörténet megalapítója iránt (a jelenlevők mind felállanak): áldás, tisztelet Toldy Ferenc nagy nevére!

Elnök kiemeli, hogy eddig négyszázan jelentkeztek olyanok, akik egy magyar irodalomtörténeti társaság megalapítását kívánatosnak és szükségesnek tartják. Kérdi ezek alapján a megjelentektől: óhajtják-e a társaság létrejöttét? A gyűlésen jelenlevők egyhangú lelkes kívánságára megalapítottak jelenti ki a Magyar Irodalomtörténeti Társaságot.

Elnök felszólítja Pintér Jenőt, hogy olvassa fel az immár megalapított Magyar Irodalomtörténeti Társaság alapszabályainak tervezetét.

Pintér Jenő felolvassa az alapszabályokat. Az értekezlet az elnök, továbbá Badics Ferenc, Bleyer Jakab, Dénes Lajos, Gagyhy Dénes, Gulyás István, Hegedüs István, Maczki Valér, Mikes Lajos, Miklós Ferenc, Négyesy László, Palágyi Lajos, Pintér Jenő, Sebestyén Gyula, legifj. Szász Károly, Vértesy Jenő és Vörösvári Ferenc hozzászólásai után az alapszabálytervezetet elfogadottak jelenti ki s elhatározza, hogy megerősítés végett fölterjeszti a m. kir. belügyminisztériumhoz.

Elnök indítványozza, hogy arra az időre, míg a megerősített alapszabályok visszaérkeznek, az értekezlet bizzon meg egy tíz tagú előkészítő bizottságot az ügyek ideiglenes vitelével.

Az értekezlet a tíz tagú bizottságba Beöthy Zsoltot elnökké, Badics Ferencet, Baros Gyulát, Császár Elemért, Hegedüs Istvánt, Horváth Jánost, Kéki Lajost, Négyesy Lászlót, Pintér Jenőt és Riedl Frigvest bizottsági tagokká választja.

Több tárgy nem lévén, az ülés véget ér.

Az alakuló közgyűlés jegyzőkönyve. Jegyzőkönyv a Magyar Irodalomtörténeti Társaságnak Budapesten, a Magyar Tudományos Akadémia elnöki tanácstermében 1911. évi december hó 10-én tartott alakuló közgyűléséről.

Elnök: Beöthy Zsolt.

Jegyző: Horváth János.

Jelen voltak: Ágner Lajos, Alszegehy Zsolt, Angyal Dávid, Badics Ferenc, Bajza József, Balassa József, Bán Aladár, Bánóczy József, Baros Gyula, Baumgartner Alajos, Benedek Marcell, Beöthy Zsolt, Binder Jenő, Birkás Géza, Biró Izabella, Császár Elemér, Császár Ernő, Czapáry László

(Székesfehérvár), Czóbel Ernő, Dénes Lajos, Dengl János, Dobóczy Pál, Domanovszky Sándor, Farkas Pál, Ferenczi Zoltán, Fóti Lajos, Földesi Gyula, Firtos Ferenc, Gaál Mózes, Gaghy Dénes, Galamb Sándor, Gedai József, Gombocz Zoltán, Gondán Felicián (Pécs), Gragger Róbert, Gulyás Pál, Gyulai Ágost, Hegedüs István, Heinrich János, Horger Antal, Horváth Ferenc (Karczag), Horváth János, Imre Sándor, Isoz Kálmán, Jánosi Béla, Kardos Albert (Debreczen), Kéki Lajos, Kelecsényi Rezső, Keleti Jenő, Kertész Manó, Kiss Gyula, Klár Gyula, Koczogh András, Komáromi Mihály, Korpás Ferenc, Kovács Ferenc, Kozák Lajos, Krátky János, Lehel István, Lengyel Miklós, Madzsar Imre, Marczinkó Ferenc, Miklóssy Kálmán, Négyesy László, Oberle Károly, Olgvai Bertalan, Ostern Salamon, Perényi Adolf, Perepatits István, Pintér Jenő, Prónai Antal, br. Radvánszky Kálmán, ifj. Raj Ferenc, Raj László, Révai Mór, Riedl Frigyes, Riegler Ernő, Safáry Irma, Sajó Sándor, Sarlot Ida, Sas Andor, Sebestyén Gyula, Sipőtz Pál, Stiegelmar Róbert, Szabolcsi Lajos, legifj. Szász Károly, Szemere Samu, Szemkő Aladár, Szigetvári Iván, Szilágyi Sándor, Szilárd Kata, Szily Kálmán, Szinnyi Ferenc, Szóts Gyula, Tollas Béla, Tolnai Vilmos, Szentesi Tóth Kálmán (Karczag), Trócsányi Zoltán, Váczy János, Varga Bálint, Vargha Damján (Székesfehérvár), özv. Végess Sándorné, Velledits Lajos, Verő Leó, Versényi György, Vértesy Jenő, Vilner Ferenc, Vönház István, Waldapfel János, Weber Artur, Weszely Ödön, Zombory János, Zsigmond Ferenc (Karczag).

Elnök az alakuló közgyűlést megnyitja. A jegyzőkönyv vezetésére Horváth Jánost, hitelesítésére Badics Ferencet, Császár Elemért és Kardos Albertet kéri fel. Jelenti az előkészítő bizottság nevében, hogy a Társaság alapszabály-tervezetét a belügyminiszter jóváhagyta s így most már megtörténhet a végleges szervezkedés: a tisztikar megválasztása. Jelenti, hogy az előkészítő bizottság nem kívánja az alapszabályokban megállapított valamennyi választmányi tagsági helyet azonnal betölteni, hanem jónak látná, ha később belépő, vagy ügybuzgalmukkal kitűnő érdemesebb tagtársaink részére vagy öt helyet szabadon hagynánk.

A közgyűlés e javaslatot egyhangúlag elfogadja.

Elnök elrendeli a szavazást. Szavazatszedőkül Tolnai Vilmost, Baros Gyulát és Gombocz Zoltánt kéri fel. Arra az időre, míg a szavazatok számbaszedésével elkészülhetnek, az ülést felfüggeszti.

Az ülés újból megnyitvatván, Tolnai Vilmos a szavazatszedő bizottság nevében a következőket jelenti.

Beadatott 109 szavazat, mely a különböző tisztségek szerint így oszlik meg:

elnök: Beöthy Zsolt (108); *alelnökök*: Négyesy László (99), legifj. Szász Károly (102), Dézsi Lajos (104), Zoltvány Irén (108); *tízkár*: Horváth János (106); *jegyző*: Kéki Lajos (53) és Baros Gyula (53); *pénztáros*: Ágner Lajos (108); *tiszteleti tagok*: Szilády Áron (91) és id. Szinnyi József (109);

választmányi tagok: Alexander Bernát (104), Alszeghy Zsolt (66), Angyal Dávid (108), Badics Ferenc (97), Bajza József (101), Baksay Sán-

dor (109), Bánóczy József (105), Baros Gyula (82), Bayer József (109), Békefi Remig (108), Binder Jenő (109), Bleyer Jakab (94), Császáz Elemér (106), Császáz Ernő (84), Csűrös Ferenc (105), Czapáry László (108), Czeizel János (106), Elek Oszkár (99), Endrődi Sándor (109), Erdélyi Pál (108), Ferenczy József (107), Ferenczi Zoltán (106), Gaghy Dénes (99), Gálos Rezső (87), Gárdonyi Géza (109), Gragger Róbert (101), Greksa Kázmér (108), Gulyás István (106), Gulyás Pál (104), Gyöngyössy László (107), Gyulai Ágost (109), Harsányi István (104), Hegedüs István (108), Horváth Ferenc (101), Imre Lajos (109), Imre Sándor (106), Jakab Ödön (106), Jánosi Béla (108), Kapossy Lucian (109), Kardos Albert (106), Karl Lajos (100), Kelemen Béla (109), Király György (109), Kiss Ernő (108), Körös Endre (103), Kristóf György (108), Kürti Menyhért (99), Lehr Albert (107), Lengyel Miklós (104), Loós István (108), Madarász Flóris (104), Miklós Ferenc (105), Nagy József (102), Németh Károly (106), Pais Dezső (106), Pap Károly (108), Papp Ferenc (108), Paulovits István (108), Perényi József (103), Pintér Jenő (109), Prónai Antal (106), Radó Antal (104), Rakodczay Pál (103), Riedl Frigyes (108), Sebestyén Gyula (102), Szily Kálmán (108), Szinger Kornél (89), Szinnyi Ferenc (106), Tolnai Vilmos (109), Tócs Gusztáv (108), Tordai Ányos (108), Váczy János (97), Vadász Norbert (98), Várdai Béla (109), Vargha Damján (105), Varju Elemér (109), Vende Ernő (105), Veress Samu (107), Versényi György (108), Vértessy Jenő (104), Viszota Gyula (107), Voinovich Géza (109), Wallentinyi Samu (109), Weber Artur (106), Werner Adolf (94), Zlinszky Aladár (109).

Ezeket kívül szavazatot kaptak még : *alelnökségre* : Beöthy Zsolt (1), Binder Jenő (2), Ferenczi Zoltán (2), Jánosi Béla (1), Riedl Frigyes (13); *titkárságra* : Király György (2); *pénztárosságra* : Baros Gyula (1); *választmányi tagságra* : Asbóthné Ferenczi Sári (3), Babits Mihály (9), Balassa József (18), Ballagi Aladár (2), Bán Aladár (13), Benedek Marcell (31), Bittenbinder Miklós (1), Bitzó Sarolta (1), Dénes Lajos (1), Domanovszky Sándor (3), Endrei Ákos (18), Erdélyi Lajos (1), Farkas Pál (1), Fóti Lajos (2), Gaál Mózes (38), Gieszwein Sándor (1), Glatz Károly (1), Gombocz Zoltán (4), Gondán Felicián (2), Hajnóczy Iván (10), Haraszti Gyula (7), Harnos Sándor (1), Horger Antal (1), Kaposi József (1), Kéki Lajos (39), Kováts Antal (1), Kovács Dezső (2), Kuncz Aladár (28), Lappérth Géza (2), Maczki Valér (8), Melich János (5), Morvay Győző (1), Négyesy László (1), Olgvai Bertalan (4), Rédey Tivadar (2), Rubinyi Mózes (1), Sajó Sándor (24), Schöpflin Aladár (4), Sebestyén Károly (5), Szabolcsi Lajos (1), Szabó Dezső (1), legifj. Szász Károly (2), Szinnyi József (1), Veszprémi Vilmos (8), Vikár Béla (8), Vohnáz István (1), Waldapfel János (6).

Elnök megállapítja, hogy a jegyzőség kivételével valamennyi tisztiségre abszolút többségű szavazat adatott be, s ennek alapján a jegyzői állás kivételével a tisztikart s a választmányt a fenti névsor szerint megválasztottnak jelenti ki. A jegyzői állásra azonban új szavazást kell elrendelnie.

Baros Gyula elejét kívánja venni a céltalan újabb szavazásnak; megköszöni a bizalmat; de minthogy elfoglaltsága miatt úgysem vállalhatna tisztséget, kéri a közgyűlést, hogy őt a jegyzőségre ne jelölje.

A közgyűlés megnyugszik Baros Gyula kijelentésében s egyhangúlag Kéki Lajos mellett foglal állást.

Elnök Kéki Lajost a Társaság megválasztott jegyzőjének jelenti ki. Az egész tisztikar nevében köszöni a közgyűlés bizalmát; programot ezúttal nem ad, csak annyit tart szükségesnek kijelenteni, hogy a tisztikarral együtt nemcsak azon feladatoknak van tudatában, melyek tudományos munkásság tekintetében állanak előttünk, hanem érzi s érezni fogja mindenkor azon erkölcsi kötelemeket is, melyek nemzeti műveltségünk követelményeiként háramlanak reánk. Kéri a Társaság tagjait, hogy munkájában támogassák. Minthogy alapszabályaink értelmében a Társaság folyóiratának szerkesztőjét a közgyűlés a választmány jelölése alapján választja, arra az időre, míg a választmány a jelölést megejti, az ülést felfüggeszti.

Az ülés újból megnyitván, a titkár jelenti, hogy a választmány a következőket jelölte a szerkesztői állásra:

1. Pintér Jenő, 2. Vértesy Jenő, 3. Király György.

Elnök elrendeli a szavazást. A beadott 78 szavazat közül egy nem vehető figyelembe, mert az alapszabályokkal ellenkezően két tagú szerkesztőséget kíván; 71 szavazatot kapott Pintér Jenő, 6-ot Király György.

Elnök Pintér Jenőt a Társaság folyóiratának megválasztott szerkesztőjéül jelenti ki, s miután a közgyűlés a folyóirat címének meghatározását a tisztikarra bízta, az alakuló közgyűlést berekeszti.

Az első választmányi ülés jegyzőkönyve. Jegyzőkönyv a Magyar Irodalomtörténeti Társaság választmányának 1911 december 10-én, az alakuló közgyűléssel kapcsolatban tartott üléséről.

Beöthy Zsolt elnöklete alatt jelen voltak: Alszegehy Zsolt, Angyal Dávid, Ágner Lajos, Badics Ferenc, Bajza József, Bánóczy József, Baros Gyula, Binder Jenő, Császár Elemér, Császár Ernő, Czapáry László, Gagyh Dénés, Gragger Róbert, Gulyás Pál, Gyulai Ágost, Hegedüs István, Horváth Ferenc, Horváth János, Imre Sándor, Jánosi Béla, Kardos Albert, Kéki Lajos, Lengyel Miklós, Négyesy László, Pintér Jenő, Prónai Antal, Riedl Frigyes, Sebestyén Gyula, Szász Károly, Szily Kálmán, Szinnyi Ferenc, Tolnai Vilmos, Váczy János, Vargha Damján, Versényi György, Vértesy Jenő, Weber Artur.

Horváth János titkár jelenti, hogy az előkészítő bizottság a szerkesztői állásra első helyen Pintér Jenőt, második helyen Vértesy Jenőt, harmadik helyen Király Györgyöt ajánlja.

A választmány az előkészítő bizottság javaslatát egyhangúlag elfogadja. Ezzel az ülés véget ért.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság az 1912. év elején. A Magyar Irodalomtörténeti Társaságnak 1912 január 1-ig 563 tagja volt. Ezek között tiszteleti tag: 2; alapító: 8; rendes: 518; rendkívüli: 35. Ezenkívül 22 előfizető.

I. A Társaság tisztviselői. Elnök: Beöthy Zsolt. Alelnökök: Dézsi

Lajos, Négyesy László, legifj. Szász Károly, Zoltvány Irén. Titkár: Horváth János. Szerkesztő: Pintér Jenő. Jegyző: Kéki Lajos. Pénztáros: Ágner Lajos.

II. Tiszteleti tagok. Szilády Áron, id. Szinnyi József.

III. Választmányi tagok. Alexander Bernát, Alszegehy Zsolt, Angyal Dávid, Badics Ferenc, Bajza József, Baksay Sándor, Bánóczy József, Baros Gyula, Bayer József, Békefi Remig, Binder Jenő, Bleyer Jakab, Császár Elemér, Császár Ernő, Csűrös Ferenc, Czapáry László, Czeizel János, Elek Oszkár, Endrődi Sándor, Erdélyi Pál, Ferenczy József, Ferenczi Zoltán, Gaghy Dénes, Gálos Rezső, Gárdonyi Géza, Gragger Róbert, Greksa Kázmér, Gulyás István, Gulyás Pál, Gyöngyössy László, Gyulai Ágost, Harsányi István, Hegedüs István, Horváth Ferenc, Imre Lajos, Imre Sándor, Jakab Ödön, Jánosi Béla, Kapossy Lucián, Kardos Albert, Karl Lajos, Kelemen Béla, Király György, Kiss Ernő, Körös Endre, Kristóf György, Kürti Menyhért, Lehr Albert, Lengyel Miklós, Loósz István, Madarász Flóris, Miklós Ferenc, Nagy József, Németh Károly, Pais Dezső, Pap Károly, Papp Ferenc, Paulovits István, Perényi József, Pintér Jenő, Prónai Antal, Radó Antal, Rakodczay Pál, Riedl Frigyes, Sebestyén Gyula, Szily Kálmán, Szinger Kornél, Szinnyi Ferenc, Tolnai Vilmos, Toncs Gusztáv, Tordai Ányos, Váczy János, Vadász Norbert, Várdai Béla, Vargha Damján, Varju Elemér, Vende Ernő, Veress Samu, Versényi György, Vértesy Jenő, Viszota Gyula, Voinovich Géza, Wallentinyi Samu, Weber Arthur, Werner Adolf, Zlinszky Aladár.

IV. Alapító tagok. Beöthy Zsolt, Heinrich Gusztáv, Pintér Jenő, Radó Antal, br. Radvánszky Kálmán, Révai Mór, Székely István, gr. Tisza Istvánné.

V. Rendes tagok. Abaffy Béla, Ady Lajos, Ágh Lajos, Ágner Lajos, Áldassy Antal, Alexander Bernát, gr. Almásy Denise, Alszegehy Zsolt, Angyal Dávid, gr. Apponyi Sándor, Artbauer Gizella, Asbóthné Ferenczi Sári, Babits Mihály, Babos Dezső, Baciú János, Badics Ferenc, Bajza József, Baksay Sándor, Bakó István, Balassa József, Ballagi Aladár, Balogh Dezső, Balogh Jenő, Bán Aladár, Bandhauer Irén, Bánóczy József, Baranyai Zoltán, Barla Jenő, Baros Gyula, Barta László, Barthos Indár, Barthos Kálmán, Bászál Ernő, Baumgartner Alajos, Bayer József, Békefi Remig, Bene Kálmán, Benedek János, Benedek Marcell, Benedek Rózsi, Beniács János, Benkő István, Beödi Balogh Ilona, ifj. Berecz Sándor, Berki Miklós, Bernáth Lajos, Binder Jenő, Birkás Géza, Biró Gyula, Biró Imre, Biró Izabella, Bittenbinder Miklós, Bitzó Sarolta, Bleyer Jakab, Bódiss Jusztin, Bogdány Ferenc, Bolyos István, Borbás Ferenc, Borbély István, Borsiczky Árpád, Both István, Bottyán József, Böhm Dezső, Böröcz Marcell, Böszörményi Géza, Brauner Ferenc, Bucsy István, Chobodiczky Alajos, Császár Elemér, Császár Ernő, Császár Károly, Császár Mihály, Csefkó Gyula, Csermelyi Sándor, Csűrös Ferenc, Czákó Elemér, Czapáry László, Czeizel János, Czóbel Ernő, Damján István, Darkó Jenő, Dénes Lajos, Dengi János, Dengl János, Dézsi Lajos, Dittrich Vilmos, Dobóczy Pál, Domanovszky Sándor, Durkó Antal, Ehrenstein Stella,

Elek Oszkár, Endrei Ákos, Endrődi Sándor, Entz Béla, Erdélyi Lajos, Erdélyi Pál, Fábrián Imre, Farkas József, Farkas Lajos, Farkas Pál, Fehér Géza, Fehér Miklós, Fejérpataky László, Fekete József, Ferenczy József, Ferenczi Miklós, Ferenczi Zoltán, Fest Sándor, Firtos Ferencz, Fischer Károly Antal, Fóris Miklós, Fóti Lajos, Földessy Gyula, Förster Aurél, Förstner Gyuláné, Friedreich Endre, Fülöp Áron, Fülöp Sándor, Gaal Mózes, Gábor Ignác, Gácsér József, Gaghy Dénes, Galamb Sándor, Gálos Rezső, Gárdonyi Albert, Gárdonyi Géza, Garzó Béla, Gedai József, Gerecsér István, Gesztesi Gyula, Giesswein Sándor, Gigante Silvino, Glatz Ernő, Glatz Károly, Gomboz Zoltán, Gondán Felicián, Görög Imre, Gragger Róbert, Grauer Vilmos, Greksa Kázmér, Gretzmacher Jenő, Gulyás István, Gulyás Pál, Gyöngyösy László, György Ferenc, Gyulai Ágost, Gyurmán Endre, Hajuőezi Iván, Hankiss János, Haraszi Gyula, Harnos Sándor, Harsányi István, Heckinger István, Hegedüs István, Heimann János, Heinlein István, Heinrich János, Hellebrant Árpád, Hettesheimer Ernő, Hollós Izidor, Hómann Bálint, Horger Antal, Horváth Ferenc, Horváth János, Huszák József, Huszti József, Illés Gyula, Imre Lajos, Imre Sándor, Isoz de Château Emil, D'Isoz Kálmán, Istók János, Iváskó Lajos, Jakab Ödön, Jákó Károly, Jancsó Benedek, Jánosi Béla, Jung Benedek, Kalocsay Ferenc, Kaposi József, Kapossy Lucián, Kaprinai Krisztina, Kara Ferenc, Kardeván Károly, Kardos Albert, Kardos Gyula, Karl Lajos, Károlyi Árpád, gr. Károlyi Gyuláné, Kathona Géza, gr. Keglevich Miklósné, Kéki Lajos, Kelecsényi János, Kelecsényi Rezső, Kelemen Béla, Keleti Jenő, Kemény Gábor, Kemény János, Kemény Lajos, Kende Ferenc, Kenessey Anna, Képeßy Béla, Kertész Manó, Khin Antal, Kiem József, Kincs Gyula, Király György, Kiss Béla, Kis Ernő, Kiss Ernő, Kiss Gábor, Kiss Gyula, Kiss István, R. Kiss István, Klár Gyula, Klauber Frigyes, Klemm Antal, Klimkó Károly, Kocsis Lénárt, Koczogh András, Kohányi Menyhért, Koller István, Komáromy Mihály, Kornis Gyula, Korom György, Korpás Ferenc, Kósa Vince, Kovács Dezső, Kovács Ferenc, Kovács Gergely, Kovács Sándor, Kovácsy Jenő, Kováts Antal, Kozák Lajos, Kozma Andor, Köblös Zoltán, Körös Endre, Kőszegfalvi Flóris, Kristóf György, Krompaszky Ede, Kulcsár Endre, Kulcsár Gyula, Kuu Dániel, Kuncz Aladár, Kupi Ferenc, Kürti Menyhért, Lampérth Géza, Laszczik Ernő, László Dániel, Lautner János, Lázár Béla, Lehel István, Lehr Albert, Lengyel Miklós, Lenkei Henrik, Lersch Ernő, Lévay Ede, Leyrer Mátyás, Lichtenegger Győző, Ligeti Imre, Lohán László, Loisch János, Loósz István, Lőrinczy György, Lux Gyula, Maczki Valér, Madarász Flóris, Madzsar Imre, Madzsar Gusztáv, Mailand Oszkár, Majtényi Géza, Marcsék Tibor, Marczinkó Ferenc, Márkos Albert, Maróthi Rezső, Márton József, Máté Lajos, Mátéfi Edit, Mátéfi Mihály, Mátrai János, Mazuch Ede, Megyesi Ferenc, Melich János, Mészáros Gyula, Mészöly Gedeon, Mikes Lajos, Miklós Elemér, Miklós Ferenc, Miklóssy Kálmán, Mitrovics Gyula, Mixich Lajos, Mohai Lajos, Mokus Gyula, Molnár János, Morvay Győző, Müller Lajos, Nádai Pál, Nagy Elemér, Nagy Ferenc, Nagyné Marczali Böske, Nagy József, Nagy Lajos, Nagy Sándor, Néder

Gyula, Négyesy László, Nelki István, Nemes Béla, Németh Károly, Ney Ferenc, Obendorf Károly, Oberle Károly, hg. Odescalchi Gyuláné, Olgyai Bertalan, Országh József, Osztern Salamon, Oszvald György, Ozorai Lajos, Pais Dezső, Pais Elek, Pálfi Márton, Pap Illés, Pap Károly, Papp Ferenc, Pápai Géza, Pápai Gyula, Pápay József, Pásthly János, Patai József, Paulovits István, Paupert József, Pével Ágoston, Pekár Gyula, Perényi Adolf, Perényi József, Perepatits István, Perhács Sándor, Pétergál Henrik. Pothó István, Pethő Sándor, Petri Mór, Petzkó Ernő, Plechl Béla, Pocza Géza, br. Podmaniczky Gézáné, Pokoly József, Pollák József, Potóczy Lajos, Pötz Edgár, Prónai Antal, Pütkösti Mária, Rab István, Rác Gyula, Radnai Oszkár, br. Radvánszky Béla, br. Radvánszky Béláné, br. Radvánszky Dóra, özv. br. Radvánszky Jánosné, ifj. Raj Ferenc, Raj László, Rakodeczay Pál, Rákossy Gyula, Ravasz Árpád, Rédey Tivadar, Réger Béla, Reichard Pirokska, Rell Lajos, Remenár Elek, Révai Mór, Révhegyi Rózi, Révy Ferenc, Riedl Frigyes, Riegler Ernő, Roboz Andor, Roheim Géza, Rozsondai Viktor, Rubinyi Mózes, Ruitz Alfonz, Safáry Irma, Sági István, Sajó Sándor, Samu János, Sarlot Ida, Sárossy Gergely, Sas Andor, Schiller Bódog, Schneider Dezső, Schöner Ferenc, Schöpflin Aladár, Schuschny Henrik, Schusztér Alfréd, Schusztér Oszkár, Sebestyén Gyula, Sebestyén Károly, Seprődi János, gr. Serényi Béláné, Sikabonyi Antal, Simonyi Zsigmond, Sipótz Pál, Solymosy Sándor, Somló Sándor, Somogyi Gyula, Springer Stefánia, Staudner Gyula, Steltzer Lajos, Steuer János, Stiegelmar Róbert, Striegl F. József, Suhajda Lajos, Sünnegi Gyula, Szabó Adorján, Szabó Dezső, Szabó Ferenc, Szabolcsi Lajos, Szádeczky Béla, Szalay József, Szántó Zsigmond, Szász Béla, Szász József, legifj. Szász Károly, Szegő Ferenc, Székely Simon, Szemero Samu, Szemkő Aladár, Szenészi Gyula, Szentpétery Imre, Szigetvári Iván, Szilágyi Sándor, Szilágyi Vilmos, Szilárd Kata, Szily Kálmán, Szinger Kornél, Szini Lajos, Szinnyei Ferenc, Szinnyei József, Szóják Rezső, Szolár Ferenc, Szöcs Gyula, Szöke Gyula, Sztripszky Hádor, Szutor Zoltán, Takács Sándor, Tanács Imre, Teleky József, Telkes Sándor, Tettamanti Béla, Teveli Mihály, Thallóczy Lajos, Theisz Frigyes, gr. Tisza Istvánné, özv. Tisza Kálmánné, gróf Tisza Lajos, Tolnai Adél, Tolnai Vilmos, Tompa Béla, Toncs Gusztáv, Tordai Ányos, Tóth András, Tóth Gyula, Tóth Jolán, Szentesi Tóth Kálmán, Töttössy Béla, Trencsényi Károly, Trócsányi Zoltán, Turóci József, Ulm László, Váczy János, Vadász Norbert, Vajda Gyula, Vályi Károly, Ványi Ferenc, Várdai Béla, Varga Bálint, Varga Ignác, Vargha Damján, Vargha Gyula, Vargha Ilona, Vargha Zoltán, Varjas Endre, Varju Elemér, Vass Árpád, özv. Végess Sándorné, Velledits Lajos, Vende Ernő, Veress Endre, Veress Samu, Verő Leó, Versényi György, Vértessy Dezső, Vértessy Jenő, Veszprémi Vilmos, Vida Sándor, Vilner Ferenc, Vincze József, Viszota Gyula, Voinovich Géza, Vonház István, R. Vozáry Gyula, Vörösváry Ferenc, Waldapfel János, Waldapfel Ottó, Waldmayer Károly, Wallentinyi Dezső, Wallentinyi Samu, Weber Artur, Werner Adolf, Weszely Ödön, Widder Salamon, Zalai Mihály, Závodszyk Levente, Zeyk Károlyné, Zibolen Endre, Zlinszky Aladár, Zolnai Béla,

Zoltvány Irén, Zombory János, Zsenáty Emilia, Zsigmond Ferenc, Zsigmond János, Zsinka Ferenc.

VI. Rendkívüli tagok. Balázs Vilmos, Bartha Károly, Begyáts László, Bod Károly, Debreczeni Ferenc, Eekhart Sándor, Eiszen Tibor, Fábíán Károly, Fehér Gábor, Fehér Géza, Fellner Ferenc, Freuszmutth Frigyes, Gerecze Ambrus, Havas Gyula, Herbály Gyula, Horváth Endre, Jancsik Mihály, Jano István, Kappel Gyula, Kastner Jenő, Kiss Ernő, Kovács Elek, Ligeti Imre, Lőri Péter, Mornau József, Oláh Sándor, Óváry Zoltán, Péterffy László, Pinkóczy Gusztáv, Sarkadi Nagy János, Sebestyén Pál, Szilárd Leó, Tollas Béla, Trombitás Gyula, Zolnay Dezső.

VII. Az Irodalomtörténet előfizetői. Budapest: Tudomány-egyetemi könyvtár, Országos kaszinó, V. ker. áll. főgimnázium ifj. könyvtára, VI. ker. áll. főreáliskola ifj. és tanári könyvtára, Ciszterciarend tanárképző intézete, Országos izr. tanítóképző intézet. Kassa: Rákóczi-Múzeum. Kolozsvár: Unit. kollégium könyvtára, Áll. tanítóképző intézet. Kunszentmiklós: Ref. főgimnáziumi könyvtára. Lugos: Áll. főgimnázium könyvtára. Monor: Polgári iskola könyvtára. Sárospatak: Ref. főiskolai könyvtár. Szászváros: Ref. Kun-kollégium, Ref. Kun-kollégiumi Arany János ifj. önképzőkör. Szeged: Kegyesrendi főgimnázium tanári könyvtára. Temesvár: Kegyesrendi főgimnázium könyvtára, Áll. főreáliskola ifj. könyvtára, Városi felső kereskedelmi iskola Jósika-önképzőköre. Ungvár: Kir. kath. főgimnázium Dayka önképzőköre. Vajdahunyad: Községi polgári leányiskola könyvtára.

A szerkesztőhöz beküldött könyvek jegyzéke.

Földesi Gyula: Pétfősi. Budapest, 1911. 8. r. 51 l. Benkő Gyula könyvkereskedése. Légrády Testvérek nyomdája. (Tulajdonképen különlenyomat a budapesti V. ker. áll. főreáliskola 1910—11. évi értesítőjéből.)

Gagyhy Dénes: A troubadourok. Budapest, év nélkül. 8. r. 96 l. Lampel R. Wellisch-nyomda, Szentgotthárd. Ára 2 kor.

Irodalmi tanulmány a középkori francia troubadourokról és a XIX. század provençal költőiről.

György Lajos: Szép Magelona. Bevezetéssel, jegyzetekkel és egy hasonmással. Kolozsvár, 1911. 8. r. 154 l. Stief-nyomda.

György Lajos: Kónyi és D'Aulnoy. Forrástanulmány. Különlenyomat a Szent Imre Egyesület évkönyvéből. Kolozsvár, 1911. 8. r. 12 l. Szent Bonaventura-nyomda.

D'Aulnoy grófnő (1650—1706) francia tündérmeséi német nyelven is megjelentek s ezek közül Kónyi János három darabot fordított le magyar nyelvre. Az egyik mesének (*Várta Mulatság*. Pozsony, 1774.) forrására már Beöthy Zsolt rámutatott a Magyar Szépprózai Elbeszélés Történetében; most György Lajos kinyomozta Kónyi két másik tündérmeséjének eredetijét. (*Elmefuttatások*. Buda, 1792.) Comtesse D'Aulnoy és Kónyi meséi közt alig van eltérés s ami van, az is a német közvetítésre vezethető vissza. E francia eredetű mesék a magyar népköltészetbe is belekerültek.

Jókai Mór hátrahagyott művei. A Jókai Mór ötvenéves írói jubileuma alkalmából közrebocsátott nemzeti díszkiadás kiegészítő sorozata. I—X. kötet. Budapest, 1912. Révai Testvérek kiadása. Franklin-Társulat nyomdája. A tíz kötet ára kötve 55 kor.

Jókai összes műveinek 100 kötetes nemzeti kiadását maga Jókai rendezte sajtó alá. Azután még éveken keresztül buzgón dolgozott, úgy hogy hátrahagyott munkái 20 nyomtatott kötetre terjednek. Ebből a sorozatból, melynek megjelenésével végre birtokában leszünk a teljes Jókainak, 10 kötet most látott napvilágot. Külső alakja egészen olyan, mint a nemzeti kiadásé. Tartalma: I. Van még új a nap alatt. Elbeszélések. II. Túl a láthatáron. Elbeszélések. III. Öreg ember nem vén ember. Regény. IV. Emlékeimből. V. Az én életem regénye. VI. Forradalom alatt írt művek. VII. Félistenek bolondságai. Regény. Sírkő-album. Regény. VIII. A mi lengyelünk. Regény. IX. Egetvívó asszonyszív. Történelmi regény. X. Börtön virága. Regény. Ahol a pénz nem Isten. Regény. — A következők 10 kötet a jövő évben hagyja el a sajtót.

Karácsonyi János: Százezer haj, millió jaj egy tévedés miatt. Nagyvárad, 1911. 8. r. 15 l. Szent László nyomda.

Vajjon hazánkban melyik az ősbibb lakó: a magyar-e vagy a román? Ezzel a sokat feszegetett kérdéssel foglalkozik Karácsonyi János furcsa című, de igen becses tartalmú értekezése. A nagy tudással megírt történelmi összefoglalás végső eredménye az, hogy Magyarországon a XII. század előtt nem laktak románok.

Koczogh András és Takáts György: A magyar nemzet története 1526-ig. A gimnáziumok és reáliskolák III. oszt. számára. Budapest, 1912. 8. r. 144 l. Athenæum kiad. és nyomdája.

Kristóf György: Petőfi és Madách. Budapest, 1911. 8. r. 51 l. Hornyánszky-nyomda. Ára 1 kor. 20 fill.

Kristóf György: Adatok Barcsay Ábrahám életéhez. Kolozsvár, 1911. 8. r. 22 l. Stief-nyomda. (Különlenyomat az Erdélyi Múzeum 1911. évf.-ből).

Barcsay Ábrahámnak nincs megfelelő életrajza. Még műveit sem gyűjtötték össze. Kristóf György néhány érdekes adalékkal járul az «elegáns poéta» életének és műveinek ismeretéhez: 1. Leírja az alsófehérmegyei Csóra községben található Barcsay- emlékeket. 2. Közli Barcsay hét ismeretlen magyarnyelvű levelét. 3. Megállapítja, hogy Barcsay nem 1778-ban, hanem 1789-ben vette feleségül Bethlen Zsuzsánnát. 4. Érdekes adatokat közöl Barcsay házasetéről és családi boldogságáról.

Olcso Jókai. 1—20. szám. Révai-kiadás. Budapesti Hírlap nyomdája. Egy-egy szám füzve 40 fill.

Könyvkiadók között köztudomású, hogy Jókai kötetei ma is meglepő módon kelnek. A Révai Testvérek most meginduló Jókai-sorozata valószínűleg még népszerűbbekké teszi a nagy regényíró munkáit. Az első 20 szám tartalma: 1. Az egyhuszasos leány. A nagyapa várkastélya. 2. A dagói torony. Bosszú a túlvilágon. 3—4. A sárga rózsa. 5. Az ezrekededik éjszaka. 6—8. Páter Péter. 9. Ne hagyj magad. 10. A fekete

sereg. 11—12. A cigánybáró. 13. Párbaj az Istennel. 14. Vén emberek nyara. A feredzse. 15—16. Az apja fia. 17—20. Bálványos vár.

Pap Károly: Irodalomtörténeti vonatkozások Kölcsey leveleiben. I. Kazinczyhoz írott levelek. Debrecen, 1911. 8. r. 55. l. Debrecen szab. kir. város nyomdája.

Pintér Jenő: A magyar irodalom története. Középiskolák számára. II. köt.: Kazinczy Ferenc halálától Arany János haláláig. Budapest, 1912. 8. r. 312 l. Lampel R. kiadása. Franklin-Társulat.

Pintér Jenő: Nagyköpcsenyi gróf Listius László. 1628—1663. Budapest, 1911. 8. r. 20 l. Thália R. T. nyomdája. (Különlenyomat a budapesti VI. ker. áll. főreáliskola 1910—11. évi értesítőjéből.)

Riedl Frigyes: Három jellemzés. Toldy Ferenc, Greguss Ágost, Katona Lajos. Budapest, 1911. Franklin-Társulat. Ára 40 fill. (Olesó könyvtár 1952—53. szám.)

Szabolcsi Lajos: Nagy Ignác vígjátékai. Adalék a magyar dráma történetéhez. Budapest, 1911. 8. r. 83 l. Jókai-nyomda. (Bölcsészeti doktori értekezés.)

Tolnai Vilmos: Az anyaság Madách Ember Tragédiájában. (Különlenyomat a Nemzeti Nénevelés 1911. évf. IX—X. füzetéből.)

Éva anyai szerepének elemzése az Ember Tragédiája színeiben. Madách felfogása, midőn az anyaság megváltó erejét festi, mélyen költői: «megtisztulva és megengesztelődve megírja szíve vérével Ádám tragédiáját és Éva apotheozisát.»

PETŐFI ELSŐ LEVELEI.

Mielőtt az állam Jókai Mór irodalmi és művészi hagyatékát nemzeti gyűjteményeink számára megváltotta volna, a Magyar Nemzeti Múzeum képviselőjében nekem jutott az a sok és terhes munkát igénylő feladat, hogy az irodalmi részt értékeljem. Ebből folyólag kellett tüzetesen megismernem azt az egész művelt világra kiterjedő irodalmi levelezést, amelynek káprázatos gyűjteménye ma már a Magyar Nemzeti Múzeum orsz. Széchényi-könyvtárában van elhelyezve. Ezért van módomban, hogy e gyűjtemény néhány értékes darabját: Petőfi eddig ismeretlen három gyermekkori levelét nyilvánosságra hozzam.

Mielőtt azonban ez megtörténhetnék, azzal a kérdéssel kell szembe kerülnünk, hogy e kincseket miért nem tette hozzáférhetővé maga Jókai? Hiszen benne voltak ezek is abban a híres kapcsos könyvben, melynek ereklyéit mindig készséggel mutogatta, valahányszor Rudolf trónörökösről, József főhercegről, Aranyról, Petőfiről, Tompáról, Zichy Mihályról, Munkácsyról, Deák Ferencről, Andrássyról és más nagy kortársáról, vagy külföldi fordítóiról, kiadóiról, tisztelőiről és híres barátairól előhozakodott. Hiszen Jókai volt az, aki hírlapjaiban készséggel kinyomatott mindent, ami halhatlan barátjára vonatkozott. Sőt alább kiderül még az is, hogy Sárkány János szarvasi ev. lelkész, az ereklyék boldog tulajdonosa, a Jókai rendelkezésére bocsátott irodalomtörténeti kincseket tulajdonkép azért engedte át, mert nyilvánosságra akarta hozni.

Jókai tartózkodó magatartásának az adott viszonyok közt csakis az lehet magyarázata, hogy a hozzá korábban beküldött Petőfi-ereklyék közt volt (és van ma is) néhány olyan természetű másolat és vitásnak tetsző eredeti szöveg, ami az ő szemében a még nehezebben ellenőrizhető jellegtelen helyesírási, keltezési hibákkal s idegen bejegyzésekkel is tarkázott gyermekkori írások hitelét könnyen megintzhatta. Mert e nélkül csakugyan nem tudnánk megérteni, hogy Jókai birtokában a beküldő terjedelmes levelének fele (az első levélpapír) elkallódhatott, s hogy második felét (a csonka szövegű második levélpapírt) csakis a minden papírdarabot figyelembe vevő leltározás tudta felismerni és megmenteni.

Ez a tájékoztatást nyújtó értékes levél-töredék egész terjedelmében így hangzik:

... Emlékszem, hogy ezért nehezteltem rá, azon időben midőn még nagyon szűk anyagi viszonyok közt élt, — igazabban: szükségét szenved-

dett. Ismertem én mérték nélküli büszkeségét már a korábbi időkől, — de az mégis bántott, hogy tőlem barátjától, iskolatársától, kényeres pajtásától még egy ebédet, vagy vacsorát sem fogadott el a vendéglőben, ahol felkeresett. Nem egyenesen utasított vissza, hanem azt mondta, hogy már ebédelt vagy vacsorált, én pedig erősen gyanítottam az ellenkezőt. Nagyságod bizonyosan szintén úgy ismerte őt, hogy Petőfit nagyon nehéz volt kapacitálni, s annak ellenkezőjére bírní, mint amit egyszer kimondott. Többször megigérte, hogy egyszer meglátogat szülőföldjén engem és több ismerőseit; köztük Sáfári Gusztit — kit levelében említ s a ki már Szent-Lőrinczen is iskolatársa volt. Az a Sáfári Guszti, akinél ama szomorú időkből 1849-ben szerencsém volt ¹ ² Nagyságoddal találkozni, midőn Pest-megye tisztikara Vadkerten, Kiskőrösön menekülőkben volt, s ugyanekkor Nagyságod is néhány napon Kiskőrösön tartózkodott és Sáfári Gusztinál lakott. Ennek emléke természetesen Nagyságodnál rég elmosódott, — én ma is élénken emlékszem erre.

Kiskőrösi lelkész koromban én hoztam tisztába Petőfi születése helyét, évét és napját a Vasárnapi Ujságban,² — éltem alkonyán nagy örömmre szolgálna, ha egy morzsával járulhatnék Petőfi reliquiáinak gyarapításához. Bizalommal küldöm Nagyságodhoz e leveleket, úgy amint azokat gyermekkori levelezéseim között felfedeztem. Nagyságod legjobban fogja megítélhetni, érdemes-e azokat Petőfi reliquiáihoz csatolni? ³ s ha igen, kegyes lesz azokat oda juttatni; — ellenkező esetben talán visszakaphatnám.

Bocsánatot kérek alkalmatlankodásomért, — de én azért bátorkodtam becses idejét igénybe venni, mert ismerem Petőfi emléke iránti kegyeletét. De azért már csakugyan bocsánatot kell kérnem, hogy akaratom ellenére ily hosszúra nyújtotta leveletem Petőfire való emlékezésem.

Legmélyebb tiszteletem kifejezése mellett vagyok

Szarvason 1894. Május 29-kén

Nagyságodnak hódoló tisztelője

Sárkány János a. k.

ev. lelkész.

A levélíró testvérbátyja volt *Sárkány Sámuelnek*, a későbbi ev. püspöknek, aki Petőfivel éppen egykorú volt, mert 1823 jan. 13-án, tehát csak 12 nappal később született. Mivel Sárkány János (szül. 1820 nov. 12) előttük járt, előbb került el Sárszentlőrinczről és Assódról. Ez teszi érthetővé a Jókainak megküldött alábbi levelek létrejöttét.

Megjegyezzük, hogy az első levélben tapasztalható hibák ezúttal nem a nyomdát, hanem a *betűszerint* lenyomatott gyerekkori levél szövegét terhelik.

I.

Kedves barátom!

Nagyon örülök hogy rolam is meg emlékezted, 's mivel irtad Szaminak hogy én is irjak, tehát nem akarom kérésed meg vetni. Már hama-

¹ E jelek a számmal is megjelölt oldalak végét jelentik.

² 1857. évf. 1. sz. : *Petridágotlása Petőfi Sándor születési helyéről s napjáról.*

rőbb is irtam volna, de időm nem volt, mert Szüleimnek is kellett írnom 's az iskolai kötelességem is sok volt. Kérlek tégedet írj minél hamarább, 's ha irsz tehát külöm (így!) írjál nékem, majd magam meg fogom fizetni. Ha terhedre nem 4 fog esni, köszönted nevemben Szalay Fridrich, második esztendei Grammatistát Safáryval együtt. Mikor ti Lőrinczről eljöttetek, én is el jöttem onnan,¹ 's Pesten mulattam mostanig. Jungmanné üzeni a' Feketének hogy Husvétkor látogassa meg ötet, 's te is jöjj el ha lehet. Mi nálunk már kevés ho vagyon. Baross Sándor árulkodorol tudósítlak, mely már engem is nehányszor Professor Uramknál be vádolt, hogy még jól Declinálni sem tud,² 's ha az ebéd vagy vatsora közelget, nagy nehezen várákodik a' konyhába, annak okáért Koch Ádám-nak hívjuk; azon levelet melyet néked küldött nem ő, hanem Professor Ur tainálta.

Kérlek Kedves Barátom, írj minél hamarább ha lehet 's jo sokat, én is többet irtam volna, de nem tudtam többet, Feketét is Köszöntöm, veled együtt, maradok

Asszol 1835 (így! 1836 helyett) eszt. 23. Jan.²

hiv barátod
Petrovits Sándor.³

U. I. Mivel kevés időm lévén nem irhattam Fekete Barátomnak, tehát ne aprehendálja, majd jövő alkalmatossággal neki is fogok írni, 's ő is nesajnáljon (így!) fáradni (nék vagyis a 'nékem' kiírt első szótagja törölve) engem néhány soraival tudósítani.⁴

Az apró diák alig mult 13 esztendő, mikor ezt a kedves levelet Koren professor úr segédkezése nélkül megírta. A levélben szintén sejtetett önállóságnak az írásjelek felrakásában és a keltezésben tapasztalható fogyatékoság lett a következménye. Valamint következménye lett az is, hogy a levél negyedik oldalára került «Utóirat» alatt egy teljes díszben pompázó lovaskatona tollrajza látható. A mente fesztelenül panyókára van vetve. A mélyen lecsüngő tarsoly lapján, a címer szokott helyén egymás alatt, a nagy nyeregtakaró hátsó csücskén pedig egymás mellett két kezdőbetű, a levélíró *Alexander Petrovics* deákosan ejtendő nevének kezdőbetűi díszelnek. A kis gimnazista tehát azon ábrándozott és a levél bizalmas olvasójával is azt kívánta sejtetni, hogy — a jó isten akár hová tegye a szük és szí-

¹ T. I. 1833-ban.

² Petőfi 1834-35-ben a pesti piarista-gimn.-ban tanult. Mivel a tanév második feléről is kapott bizonyítványt (Baróti; P. legrégebb bizonyítványai. Nemzet, 1884 jan. 19.), 1835 júniusáig még pesti diák volt a apja csak ez év szept. 1-én vitte Anzódra. A jelen esetben tehát az a nem ritka tévedés forog fenn, hogy a gyakorlatlan levélíró januárban még az elmúlt év számát írta le. A sebtiben írott, hibás szövegről levélből meríthető belső okok a forrás, a honnan a levél előkerült, teljességgel kizárják azt az eshetőséget, hogy apokrif szövegben lappangó tévedéssel volna dolgunk.

gorú iskola sok fakó tanulnivalóját — ő biz' szabad életre vágyik huszár szeretne lenni . . .

Ám alig morzsolnak le egy rövid iskolai évet, a szorgalmas tanulóvá vedlett 14 esztendő s aszódi siheder már ügyesen fogalmaz s többé nem lovaskatonát rajzol, hanem pajkos diákszerelmekkel bibe-

Petőfi rajza.

lődő verset ír. A lelkében élő paripának szárnya nőtt s a magasba törő ifjú ezután már a versíró literátorok dicsőségéről ábrándozik.

Az a következő két levél, amelyet szintén Sárkány János küldött Jókainak, *egy* levélpapíron van fogalmazva. Hihetőleg azért, hogy Sárkány János a másik barátjának írott szöveget is elolvassa.

A Sárkánynak frott fenti levelet is szóvátevő második levél *betűszerinti* pontos másolatban itt következik:

II.

Kedves Barátom!

Multesztendőbeli levelemre feleletet, melyet egész examenig vártam, nem kaptam; reményelem, hogy mostani írásomra feleletet adni fogsz.— Szeretném ha már valahára láthatnálak, talán meg sem esmernélek, mert régóta el távoztam tőled.

Nevezetesebb ujság, hogy Nagy érdemű Professor Urunk elvette feleségül Juli Néninket,¹ 's már November óta együtt vagynak. A mi tájéunkon *Schobrit*² nagyon félik, sokat beszélnek fölöle; az a' hir is volt, hogy Aszódra a' Bárókhöz³ szándékoznék, minélfogva mind Aszódon, mind más szomszéd falukban örök állanak.— Jövő alkalmatossággal írjál kérlek a' tudosíts némely Selmecei dolgokrol és ritkaságokrol; ⁴ köszöntöm Feketét is. Maradok

Irtam Jan. 13. 1837.

hiv barátod
Petrovits Sándor.

P. S. (Post Scriptum. A levél első oldalán, oldalt:) Köszöntöm Safárit, 's engedjen meg hogy most nem irtam neki, mert lehetetlen volt.

Ugyane levélpapír harmadik oldalán van a már említett másik levél-fogalmazvány a következő *betűszerinti* szöveggel:

III.

Barátom Szami!

Ambár az időm nem igen engedi, hogy még több levelet írjak (már ez harmadik ma estve, 's még kettőt kell írnom és ha az időm engedi hármát), ambár sokat is veszekedtünk 's haragodtunk, még sem mulasztom el, hogy neked ne írjak. — Van közepette csukor! — —

Bár még ebben az esztendőben együtt járhatnánk, vigabb volnék. Zabko szegényke kinlódott vérhasba, 's e' miatt egy holnappal későbbem jött Aszódra.

Három ujoncz vagyok most velem, t. i. kis Sárkány,⁴ Baross minimum és kis Petrovita.⁵ Barátom el ne felejtcs (igy! végén egy d betű törölve) bátyáddal írni, de vers is legyen benne. Vagyok

Irtam Jan. 13. (18-ra javítva) 1837.

hiv barátod
Petrovits Sándor.

¹ T. i. Koren tanár Petőfi szállásadónéjának, Neumannének leányát, Juliát.

² A név németes írásból a következők, hogy a kis Petőfi az országnak még est az ártalmát is németnek képzelte.

³ Podmaniczkyékhoz.

⁴ Sárkány Sámuel. E név megemlítéséből és a Sámuelt sejtető Sámis megemlítéséből kiderül, hogy csakis az előző levél lehetett a kis Sárkány bátyjának, Sárkány Jánosnak asánva.

⁵ Tulajdon ocsoe, István.

Ugyane levélpapír negyedik oldalán, fordítva, a 32-ted rétre történt összehajtás alsó részén olvasható még a következő, törlésekkel és betoldásokkal tarkázott négy soros versecske is:

A magáról sokat gondoló.

Halld fiam a minap is mondád, hogy Nelli a' kis lány
 Vér szemeket vete rád, azt hazudád, nem igaz.
 Endre ötsédért néz hamisan te reád, de nem érted.
 Pisloga Ő csak rád, szíve nem éreze úgy.¹

Mivel ez a vers a vers-kérő levél hátán van s a vers-kérő levél is bizonyára verset szállított «cukor» gyanánt: nagyon közelfekvő az gondolat, hogy a levél hátán levő fogalmazvány volt az a cukor, amelyet Petőfi egy másik verselgető barátjával, Sárkány Jánossal, szintén megizeltetni kívánt. Őszintén megvallom, hogy magam is e megejtő gondolat rabja voltam, amíg a hét lakattal elzárt múzeumi ereklyék közül kiemelt kéziratok tüzetes megvizsgálására nem került a sor. Ekkor azonban kiderült, hogy a négy soros vers többféle tintával és tollal javítgatott szövegének zavaros vonalvezetése (duktusa) más, valamint kiáltoán eltérő néhány betűje is. Így itt a kis Petrovits nagyon erősen, szinte hibásan (z-szerűen) hurkolt *k* betűjét egy egészen elütő (frott nagy E-hez hasonló) írásjegy helyettesíti. Feltűnő továbbá, hogy a versben a kis Petrovits levelétől eltérőleg hosszú szókezdő *s* és *sz* betűk, és ugyancsak eltérőleg alul visszakanyarított *s*, kurtított szárú *a* és *ts*-sel írott *cs* betűk fordulnak elő.

Ebből az következik, hogy a verset nem a levélíró, hanem az akinek a kettős levél címezve volt, vagyis Sárkány János készítette. Egy bizalmas jó barát, aki az «Üti levelek» kis aszódi poétájával vers dolgában — diák módra — szintén csereviszonyban állt. Mivel az aszódi gögicselésnek ebből az időből egyetlen emléke sem került még napfényre, az itt bemutatott három eredeti levél jelzi kezdetét annak a csodálatos pályának, amelyen egy rövid lustrum múlva az emberiség legnagyobb lírai lángelméinek egyike ragyogott.

SEBENTYÉN GYULA.

¹ Szerzője a címet először így kezdte leírni «A sokat . . .», de a «sokate» szó kitörlése után az újra írt szöveg a mostani címmé bővült ki. Nagyon jellemző, hogy a 3. sor elején ez: «Ő bátyádért» is csak verstani okok miatt változott meg így: «Endre ötsédért». Hogy aztán az élet fedte-e a gyökeresen megváltoztatott testvéri viszonyt is, adat hiányában eldönthetetlen marad. Nem érte be a kis szerző az utolsó sor illetlen való megkezdésével sem: «Ő csak rád nézett. . .» mert lehátta a enézett: szót s elől oldalra «Pisloga», és a szöveg csengeni kezdett ekképpen: «Pisloga Ő csak rád. . .»

VÖRÖSMARTY EGER CÍMŰ EPOSZA.

Röviden fel akarom fejteni, minő elemek kapcsolódtak össze Vörösmarty *Eger*-jében, abban az eposzban, mellyel még nem foglalkozott eléggé irodalomtörténetünk. *Eger* tele van harci leírásokkal és öldökléssel, de van benne más is, így mindenekelőtt az érzéki szerelemnek tán legszebb leírása a magyar irodalomban Zoltai és Leila szerelmi mámorának festésében (III. ének).

Ezuttal a költő szellemi műhelyébe akarok egy rövid pillantást vetni.

Eger-ben Vörösmarty életének egyik megható jelenete újul meg s fonódik össze az *Aurora*-ban megjelent egy történeti értekezésnek reminiscentiájával és két aranyzállal Shakespeare és Byron költészetéből.

A mű történeti eseményeire nézve Vörösmarty forrása gr. Teleky József *Eger várának ostroma 1552-ben* című történeti tanulmánya (*Aurora*, 1822.) volt.

Innen valók az eposz fő hőseinek nevei is. Az a komikus jelenet, melyben az egriek a török követtel megetetik levelét, szintén megvan Telekinél is.

A külső alkalmat a mű megírására az a körülmény szolgáltatta, hogy Kisfaludy Károlynak az *Aurora* készülő kötete számára kéziratra volt szüksége. Vörösmarty nagyon sietett e művével; íróasztala mellett ekkor nem csak a múzsa állott, hanem a kéziratot sürgető szedőgyerek is. Tán e sietség magyarázza, hogy ebben az eposzban még több a határozatlan, fényes ködben úszó kifejezés, mint Vörösmarty többi eposzában.

Az *Eger* megírásánál azonban nemcsak az *Aurora* szerkesztőjének szüksége ihlette Vörösmartyt: ő lelki élményeket is megörökített ebben az eposzban. A költő e bős, kétségbeesett harcokkal telt művében két szerelmi pár történetét is rajzolja. Az egyik pár a rene-gát Ómár és Ida; a másik Zoltai és a török Leila.

Feltűnő, hogy Ómárnak és Idának (a várvédő Dobó leányának) szerelme már az eposz kezdetén szomorú: lemondás, búcsú, liliomhullás. Ida mindjárt kezdetben már hervadásában van festve. E bús

szerelmi viszonyban Vörösmarty egy élményének és egy olvasmányának az emléke fonódik össze.

Az élmény a következő. Abban az időben, midőn az *Eger* készült, viszontlátta Vörösmarty Perczel Etelkát. Látta utoljára, látta elváltozva. Meghitt barátjának, Stettner Györgynek, ezt írja a költő 1827 augusztus 23-án: «A napokban itt lesz Etelka, nem tudom, megláthatom-e? Talán fogom látni, de miért nem oly szemmel, mint öt évvel ezelőtt? Akkor egy tekintet holnapokig álmodtatott volna, most talán meg sem indíthat...»

Az eposzban Ómár, a renegát, találkozik kedvesével, Dobó leányával, Idával, kitől évek előtt elszakadt, úgy mint Vörösmarty Perczel Etelkával, ki már, jaj, nem a régi!

Termete még oly büszke sugár, mint lelke sugár volt
 Boldog napjaiban, de szemének lángja kiégett.
 Még csillag, de nem a szerelemnek csillaga: oly tűz
 Mely hidegen, s érzéktelenül néz puszta vidékre
 Hóviharos felhői közül: nem kelnek alatta
 Gyenge sohajtások, egymást reszketve köszöntök.

E tényleg megtörtént, vagy csak remélt találkozás megváltozott viszonyok és megváltozott emberek közt, a leges-legutolsó találkozás ez életben — ez volt az Ómár és Ida szerelmének rajzában az egyik elem, mely Vörösmarty képzeletét izgatta.

A másik elem, mely a szerelmi viszony történetére befolyt, egy olvasmány: Byron *Korinth ostroma*. Vörösmarty, mint nevelő Perczeléknél, nagy érdekléssel követte a görög szabadságháború változó és lelkesítő eseményeit, melyeket az *Augsburger Allgemeine Zeitung*-ban olvasott. E szabadságháború egyik bámult alakja, kit Goethe is nagyon szeretett, Byron volt. Byron művei különben is igen gyorsan terjedtek Európaszerte. Még görög szereplése előtt, 1820-ban megjelentek összes addig írt művei Bécsben, német fordításban. 1816-ban adta volt ki a nagy angol költő *Korinth ostroma* című kis eposzát. E műből merítette Vörösmarty Ómár és Ida történetének több motívumát.

A két eposz történeti tárgya rokon: törökök ostromolnak egy keresztény várat: Byronnál Korinthot, Vörösmartynál Egert. Az ostromlók közt levő Alp szintén renegát (törökké vált keresztény), mint a Vörösmarty Ómárja. E renegát Byronnál is, a magyar költőnél is szereti a keresztény várparancsnok leányát, kinek apja ellenzi a szerelmüket.

Mind a két költő leírja a leányt hervadó bájaiban. A szerelmes renegát mind a két műben a várvívás alatt meghal, meghal a szerelmes leány is.

Vörösmarty képzetében saját szerencsétlen szerelme, Perczel Etelka képe összefolyt Byron hőseinek szenvedélydúta, mélabús alakjaival: a törökhöz pártolt hős Alppal és a hervadozó keresztény Franceskával.

A mű második szerelmi párja Zoltai és Leila. Leila Shakespeare Jeszikájának hatása alatt alakult ki Vörösmarty képzetében. Jeszika, Shylock leánya is könnyen, minden lelkiismereti furdalás nélkül hagyja el apját, övéit és vallását, hogy a keresztény ifjút kövesse. Mint egy második Jeszikát Vörösmarty e szép hitehagyott szökevény leányt érzékinek és kissé ledérnek jellemezte.

Perczel Etelka, Kisfaludy Károly, Teleky József, Byron és Shakespeare egyaránt csöndes munkatársai voltak Vörösmartynak az *Eger* megírásakor.

RIEDL FRIGYES.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

A Te Deum fordítása kódexirodalmunkban.

Szent Ambrus és szent Ágoston himnusza a középkor egyik legkiválóbb szellemi terméke. Általánosabb és gyakoribb használatnak egy himnusz sem örvendett, még szent Athanáz Symboluma sem, mert ez utóbbit csak vasárnapra, a Te Deumot pedig minden szent ünnepére és minden vasárnapra előírja a katolikus egyház.

A Te Deum himnusz kódexirodalmunkban 10 helyen fordul elő. Az Apor (124¹—126²⁸, 136¹—138²⁸) és Festetics (21⁸—24³², 241²¹—245¹⁴) kódexben kétszer, azután időrendi sorrend szerint a Döbrentei (232¹⁸—234⁵), Gömöry (51¹⁸—53⁷), Peer (291⁹—307³⁹), Keszthelyi (48²²—50²⁰), Kulcsár (50¹—52⁷) és Batthyany (95¹—101⁹) kódexekben.

Sajátságos hűség jellemzi ezeket a fordításokat. Elbírálásuk a következő rövid megjelölés szerint állapítható meg:

Apor 124—126. A 26-ik versszak teljesen hiányzik a fordításból, melyben még két latin szócskának nincsen megfelelője; értelmező szóbelétoldás két helyen fordul elő. A fordítás egyébként hű és szabatosságra törekvő.

Apor 136—138. A 17. versszakból 3 szó fordítása hiányzik; a 21. verset helyesen fordítja. Egyike a legjobb fordításoknak: hű, néhol magyaros és elég könnyed.

Festetics 21—24. Kihagyás, betoldás nem fordul elő: a fordítás teljes. — Ugyanezt mondhatjuk a Fest. 241—215-ről is.

Döbrentei 232—234. Egyetlen (suscepturus) szó hiányzik a fordításból; két helyen van értelemkiegészítő betoldás; a fordítás hű és elég értelmes. A 21. verset helyesen fordítja.

Gömöry 51—53. Hét helyen kiegészíti az eredeti szöveget; négy szót nem fordít; a szakaszokon belül egyszer megfordítja a sorrendet; bizonyos magyarosság jellemzi a fordítást, mely a Döbrentei és Batthyany kódexével részben egyező.

Peer 291—307. Zavaros, nehézkes fordítás, melyet a hat kihagyás és több betoldás eredményezett; a fordítás nem egyezik mindenütt a latinnal; több kódex fordításával mutat érintkezést (Batthyany, Gömöry, Keszthelyi).

Keszthelyi 48—50. Három szókihagyás (suscepturus) és három magyarzó betoldás van fordításunkban, egyebekben szó szerint ragaszkodik a latin szöveghez. Kulcsár kódexével szorosan egyezik.

Kulcsár 50—52. Három szókihagyás (suscepturus) és három betoldás jellemzi a fordítást, mely egyébként szó szerint ragaszkodik a latin szöveghez. A Keszthelyi kódexével szorosan egyezik.

Batthyany 95—101. Két jelentéktelen szócska hiányzik a fordításból, mely a latin szöveget több helyen módosítja, kiegészíti, megtoldja; az újabb eszmeáramlatoknak beolvasztása is jellemzi a fordítást.

A 10 fordítás közül közül csupán az Apor kódex második, s a Döbrentei és Peer kódex fordításában találjuk helyesen a 21. versszak *numerari* kitételét (zamlaltassad) a többi hét hely *munerari* szót fordít (ayan-dokoztassad). Ezen az alapon fordításainkat kétségtelenül két családba oszthatjuk. Nem tekinthető ugyanis véletlen jelenségnek, hogy hét külön írt fordításunk következetesen megegyezzek a téves kitételben. Távollabbi kapcsolatot kell feltennünk, melyből egyedül magyarázhatjuk helyesen a téves fordítás találkozását.

A 10 fordítás közül egyedül a Gömörly kódexé nincsen zsolotárok között elhelyezve. Ebből a kétségtelen jelenségből ismét következik, hogy 9 fordításunk breviáriumi szükségletre készült. Így látjuk az európai középkori psalteriumokban, Horaekben, Officiumokban. Az Apor, Festetics, Döbrentei, Keszthelyi, Kulcsár és Batthyany kódexek csakugyan ezt a célt szolgálják tartalmi szempontból. Így a Te Deum fordítására egyházi szolgálat szerint csakugyan szükség volt.

Az Apor és Festetics kódexek kettős Te Deum fordításának természetességét is a régi hasonló célú művek beosztásából kell magyaráznunk. Több Officiumot ismerünk főleg a kéziratok között a XV. és XVI. századból, melyekben annyszor van meg az egyes zsolotár, Antiphona, Capitulum, Oratio, Versiculus, Responsorium, vagy himnusz (Te Deum) ahányszor a külön időszak szerint felosztott Officiumban szükség volt rá. Kétségtelenül harmadszor is megvolna még himnuszunk a Festetics kódexben, ha a harmadik pars többi imái is teljes szövegükben leírásra kerülhettek volna. A két teljes szövegű — Extra Adventum és In Adventu — imarészlet megkívánta a teljes Te Deum leírást is; a harmadik — Post Nativitatem — részletben az összes imák csak jelzés szerint található meg. (Fest. 325¹³⁻¹⁴ jelzi a Te Deum-ot.)

A 10 különböző szövegű, helyesebben: változatú Te Deum szöveg irodalomtörténeti és főleg nyelvészeti szempontból nagy kincse a magyar kódexirodalomnak: alkalom nyílik így a különböző korú, helyű, jellegű fordítások kritikai szövegösszehasonlítására. A tüzetes kollaterálás több új szempontot domboríthat ki, melyekre a jelen esetben nem kívánunk kiterjeszkedni.

VARGHA DAMJÁN.

Apáti Ferenc feddő éneke és a Csinom Palkó.

Apáti Ferenc feddő énekének 9. versszaka így hangzik (Nyelvméltár. II. 103.):

Samsomnak aleyta az por önnön magát
latod nagh haragyath nem tyztely orat
fogyad megh zakalath veddel chak yozagat
megh alazza magath

Állítsuk mellé a Csinom Palkó 37. versszakát (Thaly: Adalékok. II. 94.):

Az parasztembernek
Fogd meg az szakálát
Hajtsd el az marháját
Verd pofon ő magát.

A két hely hasonlósága szembeszökő. Feltűnő az is, hogy a kuruc nóta két közvetlenül megelőző versszakában szintén találunk hasonló sorokat. De itt még nem a parasztról, hanem a labancról van szó:

35. Nosza tehát hadnagy uram	36. Ha ránk támad, az pénziért
Dúljuk fel jószágát	Vágd be az ajtaját
Mind ellenségünknek	Fúrd meg az hordaját,
Hajtsuk el marháját!	Idd meg mind az borát.

A 38. versszak megint a labancokra vonatkozik. Világos, hogy a paraszt ellen izgató sorok csak eszmetársítás útján kerültek bele ebbe a hosszú kuruc-labanc párhuzamba.

Mit gondoljunk már most a fenti vándorversről? Furcsa jelenség, hogy egy a XVI. század elejéről való ének három sora csaknem szóról-szóra megtalálható egy 1716-iki kódexben. Apáti Cantilonája forgott-e a leíró kezén, ami nagyon valószínűtlen, vagy egy régi népének sorai szövődtek a Csinom Palkó strófái közé? Vagy Thaly Kálmán szövegközlésében volna hiba?

ECKHART SÁNDOR.

Balassi Menyhárt Tamás-deákja.

A Balassi-komédia V. részében Balassi Boldizsár többek közt így vág vissza az őt korholgató Tamás deáknak: «te is egynehány uradat árultad el, ha erre kell szólni, sőt valamenit ez ideig szolgáltál, annit árultál el benne. Bebek Ferencnek is te valál fő tanácsa és orátora terek császárnál, te hoztad vala ki az étető mérget is és oztán elárulád és levágatád.» Tudvalevő, hogy Balassi Menyhárt vezetése alatt, 1558 szept. 1-én hajtatott végre az az orgyilkosság, mely Izabella kormányzásának biztosítása végett Bebek Ferencet s a Kendyeket eltette láb alól. Bebeket Perrusith Gáspár és Daczó Tamás koncolták fel a források tanúsága szerint. (*Veress Endre: Izabella királyné. 1519—1559. Budapest, 1901. 462—464. l.*) Ez a Daczó Tamás a mi Tamás deáknunk. Főtanácsa és orátora akkor lehetett Bebeknek, mikor ez 1557 márciusában járt a portán gyanús politikai céllal. A komédia szerint az «étető mérget» is ő hozta ki Törökországból. Ez az étető mérég Izabellának volt szánva s Bebek holmija közt, halála után, állítólag meg is találták. (*Budai Ferenc: Polgári Lexikon. «Bebek Ferenc» cimszó alatt.*)

Daczó már 1549-ben Balassi Menyhárt szolgálatában állt s vitézül védelmezte Léva várát gróf Salm ostroma ellen (*Tinódi. R. M. Költők*

Tára III: 211—215. l.); végül mégis fogságba került, melyből, nem tudni mikor, de kiszabadult s azután is jó darabig Balassi mellett maradhatott. 1557-ben, mint láttuk, már Bebek deákja lehetett. 1563-ban «odajárt Radák Lászlóval Moldvába, Jakab vajda ellen». (*Polgári Lexikon*. «Dacsó Tamás» címszó alatt.)

Boldizsár idézett vádjára a Komédiában így felel Tamás deák: «Úgy vagyom: de én azt tudtam, hogy apád is te is titkon tartásatok: de ha ezt tudtam volna, hogy szememre vessétek, eskeszem az istenre, hogy apádnak is jutott volna benne, — t. i. a méregből — és leginkább neki, mert ha igazat kell mondani immár, ű vala fő abban az árulásban: szegén uramat is ű veszté, kit sokszor — mint Judás Krisztus halálát — meg is siratta». (A «szegén uram» itt világosan Bebekre értendő.)

Nagyon jó ismerőse, sőt jó embere lehetett Tamásnak a darab írója, hogy ennyire személyes ízt tudott adni szavainak, hogy ennyire ő helyette, a lelkéből tudott szólni, a nyílt vallomás szavai mellett a gyűlölet elkésett fenyegetődzését is ajkára adván. Ez az apróság is csak azt a hitet erősíti meg bennünk, hogy a komédia szerzőjének Balassi legbensőbb környezetéből kellett kikerülnie; olyan embernek kellett lennie, ki közelről láthatta minden gonoszságát, hozzátartozásának kárát látta s komédiájában, utólag, személyes bosszúból akarta kipellengérezni.

HORVÁTH JÁNOS.

Az Árgirus-kérdés történetéhez.

A' Magyar Nyelv-Mivelő Társaság' Munkáinak első darabja (Szeben, 1796.) 153—155. lapjain Tündér Ilonáról találunk tudósításokat egy névtelentől. E sorok Tündér Ilonát a homerosi Helenából származtatják s azért érdemesek a főlemlítésre, mert Benkő József¹ allegorikus magyarázatához már Kővári László² előtt hozzákapcsolják a modern lokalizációt is. Az ötödik cikkely magyar régiségekről szóló részének ide vonatkozó szavai a következők: «Károly Fejér-Vár környékében három nevezetesebb régiségek szemléltetnek, ugymint: . . . az ugy neveztetett *Kecske-kő* . . . Erről a' régi beszéd az, hogy ez a' Vár Tündér Ilonáé lett volna, a' ki az említett *Fekete Várost*-is bírta.» — Következik az allegorikus magyarázat ismertetése és az eredet tárgyalása evvel a konkluzióval: «talám semmi nem tilthat-meg hogy ugy ne gyanakodjunk, hogy a' hies Görög Tündér Ilona, vagy mindjárt *Ménélaus* halála után, vagy azután Rhodusból ide huzta volna meg magát; és hogy a' *Dácia* Királynéja a' mi Tündér Ilonánk éppen a' hies Görög Ilona légyen.»

Az idézett cikk és Benkő József hatása alatt 'Sándor István is tárgyalja a kérdést a *Sokféle* hatodik darabjában.³ A görög rokonságot elfo-

¹ *Transsilvania*. Claudiopolis, 1778. I. 16. l.

² *Erdély régiségei*. Pest, 1852. 21. l. V. ö. Heinrich Gusztáv: *Árgirus*. Budapesti Szemle, 1889. LIX. köt. 169. l.

³ Győr, 1799. 56—59. l.: 19. *Görög Ilonáról*.

gadja, a lokalizációt azonban elveti, valamint ő az, ki már Toldy Ferenc¹ előtt cáfolgatja az allegorikus magyarázatot: «Minden bizonnyal... *Helenából*, Tyndarusnak Leányjából, származott a mi Magyar Tündér Ilonánk, melyet *Argyus* nevű verses Munkánk már régen köztünk híressé tett. Ez az Árgyr, a mennyire tudom, a mi legis legelső eredeti Magyar Románunk. Benkő József Uram ezen Költeménynek szerzését bizonyos Benkőnek tulajdonítja,² a ki a múltt Százban éledéltt, 's ezzel a Románal akarta volna Erdélyt, vagyis inkább annak Arany bővségét, ábrázolni. Árgyir Királyfi Traján Tsászárt, Tündér Ilona Dátziát, 's a Leány arany Haja Dátzia bőv Aranyát jelentené. Én azonban ezekről igen kételkedem. Mert először, ha a Munka Verseinek alkotását jól megfontoljuk, minden bizonnyal ezen Darabot régiebbnek találjuk. Így például: a Négyesünknek, vagyis Strófánknek négy végén négyszer előforduló *vala* a múltt XVII Században már el vólt hagyva. Másodszor, a görögből vett *Argyus* ezüstöt jelent 's nem aranyat, Erdély Bányái pedig aranyról híresek inkább, hogy sem ezüstről. 'S mi oka lehetett vallyon ezen Mese Szerzőjének, hogy Trajánról, Dátziáról, 's annak Aranyáról titkosan szólyon? De ez akár mint legyen, 's akár ki és akar mikor tsinálta ezt a Románunkot, a leghihetlenebb mégis, a mi a Magyar Nyelv-mivelő Erdélyi Társaság I Darabjának 154-dik Levélfelén olvastatik, hogy, tudmillik, Erdélyben a Ketskés vagyis Ketskekő Várában hajdan lakott Tündér Ilona nem más lett legyen, hanem ama Páristól el ragadtatott igen szép testü Görög Ilona. Mert a Tündér Ilona tsak ebből a *Tyndar Helenából* vétetett Név és költött Mese, 's a Görög Ilona Ródosban halt meg, amint a régi Irók jelentik. Az említett Erdélyi Munkában lévő Tzikkellynek Irója a Tündér Ilonából, ebből a Mesés Személyből, nem tsak Görög Ilonát farag, ki Trójának elveszése után Erdélyben lakozott volna, hanem, a mi több, még úgy gyanakodik, hogy Dátzia Királynéja lett legyen. Ha a régi Történetek Visgálásában ily ok nélkül való Gyanakodások szabadok, úgy bizony Dárius Kintsét is Hunyad Vára körül 's Etele Sirját Baraszló táján kereshetni.»

ZOLNAI BÉLA.

A csepregi graduál.

A XVI. és XVII. századbéli magyar *protestáns graduálok* tudvalevőleg olyan írott vagy nyomtatott szertartásos könyvek, melyek az istentisztelet folyamán a gyülekezeti közös éneklésnél használt rendes énekeskönyv mellett segédkönyvekkül használtattak s így méltán tekinthetők a rendes énekeskönyvek kiegészítő részeiül is. A graduálnak nevezett gyűjtemény ünnepekre való hymnusokat, antiphonákat, responsoriumokat, versikulusokat, passiókat, lamentatiókat stb. foglalt magában. Ilyen *írott* szertartásos könyve, mondhatni, minden nagyobb egyházközségnek volt.

¹ *Magyar költészet kézikönyve.* Pest, 1855. 130. l.

² E szavak valami félreértésen alapulhatnak, mert Benkő a *Transsilvániájában* *Albertus Gergej* históriájáról beszél.

Ezek száma tehát a XVII-ik században elég nagyra tehető. *Nyomatott graduál* azonban, eddigi ismereteink szerint, a XVII. században csupán csak egy volt, az 1636-ban Gyulafahérváron 200 példányban megjelent Geleji-Dayka-Rákóczi-féle *Öreg Graduál*. Most azonban sikerült egy olyan adatot találnom, mely kétséget kizárólag igazolja, hogy a XVII-ik században, és pedig 1650 előtt, Csepregen megjelent nyomtatásban egy graduál, melynek egy példánya megvolt *Lövei Vajda György* siezi (ma : Németlövő, Felsőlövő) várbeli evangélikus lelkész, illetőleg egyházközsége birtokában. Ennek a *Csepregi Graduálnak*, — miután az eddig ismert legrégebb csepregi nyomtatvány 1621-ben (Könyvszemle. 1878. 269. lap), a legutolsó pedig 1643-ban jelent meg (RMK. I. 737.) — *1621 és 1643 között kellett kikerülnie Farkas Imre könyvnyomató sajtója alól.*

Ez a graduál minden valószínűség szerint lutheránus istentiszteleti célokra készült. Erre vall az, hogy Csepregen nyomtatott s hogy *Lövei Vajda György* evang. prédikátor használta. Szerfelett sajnálatos, hogy ma már egy példánya sem ismeretes.

Az alább, irodalomtörténeti s egyúttal könyvészeti fontosságú tartalmánál fogva egész terjedelmében közölt levél, az említett új adatokon kívül még arról is tájékoztat bennünket, hogy a XVII. század közepén mikép készült egy kéziratos graduál s mik voltak forrásai. Prédikátorunknak mindenekfelett adventi, böjti és köznapreggeli énekekre volt szüksége, de úgy ezekre, mint a részére készülő négy konc papírosra terjedő graduál többi darabjaira (lamentatiók, kótákkal és azok nélkül; passio, válogatott himnuszok, főünnepekre való antiphonák) nézve szigorúan kiköti, hogy azok egytől-egyig olyanok legyenek, melyek a *nyomatott csepregi graduálban* nincsenek meg. Olyanok leiratására nem akar költeni, melyek az ő birtokában már megvannak.

A levélben említett *«tőtől fordított énekek»* alatt nem a «Pysne Catholice» c. tót kath. énekeskönyvből magyarra fordított énekeket kell érteni, mert hiszen ennek eddig ismert első kiadása csak 1655-ben (RMK. II. 830.) jelent meg, amely voltaképen az 1651-ben napvilágot látott magyar kiadás (RMK. I. 856.) tót fordítása; hanem minden bizonnyal a hazánk felső vidékén lakó tót kath. vagy protestáns vallású atyánkfiai számára egy 1650 előtt írott, vagy nyomtatott graduálból kiszemelt énekeket kell érteni. A kölesönként *passionalis* pedig olyan írott kótás énekeskönyv, mely a négy evangyélita előadásában a Krisztus szenvedésének és halálának történetét tárgyalta s rendszerint nagypénteken, szóló-énekkeléssel olvasta fel az énekvezér.

A levél szövege hű másolatban a következő :

«Salutem á salute. El vettem az Kegielmed Levelét; s-megértettem annak continentiáját. Hogi azért Kegielmed fogadását be tellyessétette, tőkilletes dolgott cselekedett Kegielmed, s-énis kedvessen vettem Kegielmedtül, mentül hameréb azon lészek, hogi Kegielmeddel szemben levén végezsek. Az mi az Graduálnak Quantitássát illeti, legien csak négi koncz. Compingállya az mint leg jobban tudgia Kegielmed. Az Irassa pedig szép öregen légien. Kotakra valo Lamentatiok Passio előtt legienek, á többi

Passio után, s-mindenik eleiben aszt írja Kegielmed, hoc, et hoc, tempore dicenda. Továbbá csak válogatott hymnussokat Antiphonakatt az fő Innepekre valókatt írjon Kegielmed beléje, az melly énekeket pedig megh találhatni az *Nyomtatott Csepregi Gradualban* neis írja Kegielmed belé. Az Adventre és Bőjtre valo, tottbul fordétott Ennekeket, és mindennapi Reggelre valokatis, de ollyakat, mellyek ninczenek az Csepregi Gradualba, legh először írjon Kegielmed. Mint hogi Aszoniom eő Nagisága erőtelen állapottal vagion, nem tudom bizoniossan mehetőke általl az Innepek előtt vagi sem, jóll lehet azon leszek; Kegielmedet kérem egi Passionalist jó Alkalmatossággall küldgiön az Innepekre, ha ad 4. et 5. April, ell nem megüünk, az Után sem, hanem az Innepek után osztánnan (?) holott pedig az Uj Gradualt küldenné Kegielmed általl annalis kedvesb dolgott cselekednék Kegielmed, bár csak Zolyomi Uram kezében bízná Kegielmed. Az könyvet nem bánom keresse megh Kegielmed. Mi semmi Uj hirekkel nem bővölködünk. Kegielmed se vonnia megh az Irástul magátt. (An)niok eő Kegielmének ajánliuk viszontaksággal valo szolgálatunkat. Ezzel Istennek ajánlom Kegielmedett Anno 1650. 16 Martii

Ex Castello Sicz.
szeretettel
szolgál mig áll
Lövei Vajda Györgi
Prædicator.*

Lövei Vajda György e levelet Csepregi Mihály deákhhoz írta (címezése: «Adassék ez Levelem Csepregi Mihál Deak Uramnak etc. | Nekem jó Akaro Uramnak tulajdon kezében») s így ő volt a gradual készítője. (Hogy hol lakott, nincs a czím után följegyezve.) Im' ez is egy újabb adat arra nézve, hogy a kéziratoss graduálok és más efajta énekeskönyvek szerkesztői, készítői s egyúttal sokszorosítói szegény deákok voltak, kik az ezekért kapott tiszteletdíjkból folytatták tanulmányaikat s tartották fenn magukat. A Lövei Vajda György neve ismeretlen irodalmunkban. Leveléből csak annyi állapítható meg róla, hogy a siczi vár akkori birtokosának udvarában teljesített lelkési szolgálatokat.

E levelet egy, ma már igen ritka országgyűlési törvénycikkeket (1609—1649) tartalmazó, ívrét-alakú kötet előtáblájából áztattam ki. E beces kötetet néhány más könyvvel együtt Szent-Imrey Gyula gibárti (Abauj-Torna m.) földbirtokos, sárospataki főiskolai igazgatótanácsos és tiszáninnyi egyházközségi tanácsbíró 1912 január havában ajándékozta a sárospataki ref. főiskolai könyvtárnak.

HARSÁNYI ISTVÁN.

A Wilhelm Meister hatása Kisfaludy Károlyra.

Kisfaludy Károly művei közül kettőn látszik Wilhelm Meister hatása. Az egyik a *Csalódások*, ahol a második felvonásban Elemér gróf olvasva jön a színre s két mondatot fel is olvas a könyvből. Az egyik így hang-

zik: «Mily szegény teremtmény az oly asszony, mely a kívánattal egyszerűs mind tiszteletet nem képes ébresztetni.» Ezek a szavak a Wilhelm Meister Lehrjahre első könyvének kilencedik fejezetéből valók és velük Mariane-t akarta jellemezni Goethe. Németül így van: «... das arme Mädchen... hatte gefühlt, welche elende Kreatur ein Weib ist, das mit dem Verlangen nicht zugleich Liebe und Ehrfurcht einfloßt...» A másik mondat, amit Kisfaludy Elemér grófja felolvas («Az igaz szerelem zajtalan, mint a valódi erkölcs.»), nem található meg a Wilhelm Meisterben. Alkalmasint eredeti mondása Kisfaludy Károlynak, aki különben is szeretett drámáiba és novelláiba reflexiókat keverni.

Kisfaludy Károly azonban nemcsak idézett a Wilhelm Meisterből, hanem különben is volt rá hatással Goethe regénye. A *Tihamér*-jában előforduló ősz lantos és Róza együtt való szerepeltetése erősen emlékeztet a hárfás és Mignon alakjára. Sőt ennek az olasz földre szakadt magyar lánynak a dala is, mintha Mignon híres énekének visszhangja volna. (E dal Kisfaludy Károly költeményei között önállóan is megjelent, «Olaszországban» c. alatt.) Csakhogy Róza vágyakozása éppen megfordítottja a Mignonénak. Róza a derült olasz ég alól vágyódik vissza a zordabb éghajlatú Magyarországra:

... A napkölti ég alatt, hol
Fellegig nyúl a havas,
Hol sötét erdők hegyette
Száll s mereng a büszke sas;
— — — — —
Arra szállnak, arra kelnek
Lelkem néma vágyai!

GALAMB SÁNDOR.

A Magyar Emléklapok.

A szabadságharc utáni első hónapokban Nagy Ignác *Hölgyfutára* volt a magyar szépirodalom egyetlen orgánuma, melynek megindításáért nagy hálával tartozunk irodalmunk e lelkes, de ma már majdnem elfeledett munkásának.

A Hölgyfutár napilap volt s így sok anyagot emésztett, amiből önként következnek, hogy értékes közlemények mellett sok selejtet is kellett adnia. Ezt már akkor is észrevették s az írók és a közönség közül sokaknak nem tetszett a Hölgyfutár iránya és tartalma. Ezt a hangulatot egy új szépirodalmi vállalat alapítására akarta felhasználni az agilis, akkor még alig 23 éves Szilágyi Sándor és 1850 március havának elején meg is indította a *Magyar Emléklapokat*, melyet azután *Magyar Írók Füzetei*, *Pesti Röp-ívek* és *Pesti Ivek* címeken folytatott az év végéig.

Ezek az érdekes füzetek ma már meglehetősen ritkák, így történik azután, hogy valahányszor irodalomtörténetiróink hivatkoznak rájuk, mindig valami bibliográfiai tévedés csúszik soraikba. Rendesen az tetszik ki megjegyzéseikből, hogy nem ismerik Szilágyi folyóiratának történetét.

Közkönyvtárainknak gyakran hiányos példányai félrevezetik a kutatót, kiknek Petrik Bibliographiája sem ad pontos felvilágosítást a dolgról. E bibliográfiai zavar eloszlátása célja jelen cikkemnek.¹

A *Magyar Emléklapokból* 1850 március elejétől június közepéig 6 füzet jelent meg. A borítékok címe: *Magyar Emléklapok. Történeti és szépirodalmi közlöny az utolsó forradalom korából. Jeles írók közremunklásával szerkeszti Szilágyi Sándor. Pest. 1850. Landerer és Heckenast sajátja.* A 6. füzethez volt mellékelve az egész kötet címlapja: *Magyar Emléklapok 1848. és 49-ből* címmel s a tartalomjegyzék I.—VII. lapja. A 6 füzet 484 lapra terjed. Könyvtáraink példányaiból² hiányzanak a borítékok, a füzetek száma pedig csak a borítékokon van meg, így a végig lapszámozott példányból nem állapítható meg, hogy hol végződnek az egyes füzetek, ezért legyen szabad a magam példányából, mely bekötetlen borítékos füzetekből áll, közölni az egyes füzetek utolsó lapjának számát: I. 72., II. 160., III. 240, IV. 320., V. 400., VI. 484. A borítékok belső oldalán van mindig a füzet tartalma s a következő füzet tartalmának hirdetése. Ez is érdekes, mert innen láthatjuk, hogy mit akart kiadni a szerkesztő s mit nem lehetett kiadni a következő füzetben.

Heckenast a 6. füzet után felmondta a szerződést, ezért Szilágyi Kozma Vazul nyomdájában nyomatta tovább lapját s Geibel Ármin bizományába adta. *Magyar Emléklapok. Új folyam I. füzet.* címen meg is jelent július elején egy 80 oldalas füzet az eddigi kék helyett szürkés-lila borítékban. Egy csomó példányt szétküldtek belőle, de legnagyobb részét lefoglalta a rendőrség s a vállalatot betiltották. Ez a füzet ma már nagy ritkaság, azért tartalmát közlöm: A Rab (Szász Károly), Ne Húzd Cigány (Berecz Károly), Virágaim (Mentovich), Szenttamási György (Jókai), Nyalka Huszár (Arany), Karácson Éjszakáján (Gyulai), Három Huszár (Tompá), Szemere Bertalan (Csengeri Antal), Emléklapra (Arany), Népdal (Zalánczy), Orsova Augusztus Első Napjaiban 1849 (Egy százados a m. fővezéri táborcarból), Damjanics, Egy nő naplójából (Ilma), Philhungara (Szilágyi S.).

Mikor a betiltó rendelet megérkezett, Szilágyi elhatározta, hogy *Magyar Írók Füzetei* címen fogja folytatni vállalatát. Július 13.-án szét is küldte ennek II. füzetét, ígérvé, hogy az I. és III. is nemsokára meg fog jelenni. A III. füzet aug. elején, az I. füzet aug. 29-én jelent meg. Ez az I. füzet részben azonos a Magyar Emléklapok Új f. I. füzetével. Ujra megjelentek benne: Karácson Éjszakáján, Huszár Kaland (Három Huszár),

¹ Adataimat Szilágyi Sándornak visszaemlékezéseiből (Pesti Napló 1872: 13., 31., 32., 36., 37., 69., 70., 79., 80., 85., 103., 114. sz. 1873: 40., 61., 68., 76. sz. összegyűjtve: Rajzok a forradalom utáni időkből. 1876. c. munkájában is) s három legnagyobb közkönyvtárunk példányainak a magaméval való összevetéséből merítettem. Az utóbbi atyám, id. Szinnyei József, ajándéka, aki 1850-ben az Emléklapok előfizetője volt.

² A M. N. Múzeumban: P. o. hung. 1435. g., az Egyet. Kvt.-ban Hd. 1589. jelzet alatt.

Szemere Bertalan, Emléklapra, A Vérontás Angyala (Szenttamási György),¹ Népdal. — A cenzura természetesen sok mindent törölt belőlük, pl. Csengeri cikkéből Szemere Bertalannak egy hosszú beszédét, Jókai novellájából többek közt egy egész lapot stb. Érdekes a két füzet összehasonlítása ebből a szempontból is. A IV. füzet szept. 4-én jelent meg. Ezt ismét lefoglalta a rendőrség. Szilágyi már előbb a megmaradt példányokat összefűzette s *Magyar Irók Albuma* címen (VII. és 312. l.) bocsátotta forgalomba, ez tehát nem más, mint a Magyar Irók Füzeteinek (I—IV.) címlapkiadása tartalommal ellátva,² lapszámozása megegyezik a Magyar Irók Füzeteinek lapszámozásával, tehát e helyett használható, csak azt kell tudnunk, hogy az I. füzet a 80., a II. a 160., a III. pedig a 240. lapon végződik.

A csüggedést nem ismerő Szilágyi Sándor a Magyar Irók Füzeteinek betiltása után azonnal hozzáfog új vállalatához, melyet már előbb tervezett. Az eddiginek kimondott célja volt kizárólag a szabadságharcral vonatkozásban álló szépirodalmi és történeti dolgozatokat adni, mert ez érdekelte akkor legjobban a közönséget s eleinte csak így számíthattak nagy kelendősegre (az Emléklapokból Heckenast 1200 példányt nyomtatott). Most már szakítani akart ezzel az iránnyal s egy rendes szépirodalmi és kritikai hetilapot tervezett, mely folytatása legyen az előbbi vállalatnak, de más formában. Szeptember 30-án már szétküldte a próbaszámot ilyen címen: *Pesti Röpivék. Magyar Irók Füzetei a szépirodalom, társasélet és divat köréből*. Olyan formája volt, mint a negyvenes évek divatlapjainak s divatképeket is adott. A főcikkeken kívül Caleidoscop főcím alatt Társaséleti szemle, Irodalmi élet, Nemzeti színház, Mozaik, Divat c. rovatai voltak. A borítékokon voltak a tartalmak s a vidéki tudósítások. A füzetek sorszáma s megjelenési dátuma itt már bent a füzet első lapján is jelezve van. A próbaszámot követte okt. 6-án az 1. szám. Főcikkei ugyanazok, mint a próbaszáméi, csak tömöttebben nyomva (a próbaszámban 24, az 1. számban 22 lapot tesznek), a Caleidoscop egy része is ugyanaz, de jó nagy része egészen új, a boríték tartalma szintén, tehát a két szám nem azonos.³ A dec. 1-én megjelent 9. szám után betiltották a

¹ Jókai ezt később a középamerikai szabadságharc korában játszó elbeszéléssé változtatta. Így lett Szenttamási Györgyből Leon d'Acapulco stb. Így van meg munkáinak nemzeti díszkiadásában is.

² Megvan a N. Múzeum könyvtárában. P. o. hung. 1435 h. jelzet alatt két példányban, az Egy. Kvtárban Hd. 1191., az Akad. Kvtárban M. Irod. O. 803 jelzet alatt. A Múzeum egyik példányába bele van kötve a M. I. Füzeteinek négy borítéka is. A másodpéldány 1—80. lapja pedig azonos a M. Eml. Uj f. I. füzetével, melyet véletlenül kötöttek bele a M. I. Füz. I. füzete helyett. Innen a két példány eltérése.

³ A N. Múzeum példányában (Hung. I. 634) az 1. szám nincs meg. Ez a kötésnél azért nem tűnik fel, mert a próbaszám is 32, az 1. sz. is 32 oldal s így a 2. sz. a 33. lappal folytatódik. Az Egyetemi Kvt. példánya teljes (a hirlaposztályban), csak a próbaszám borítéka hiányzik.

lapot, de Szilágyi *Pesti Ivek* eimen még kiadta a 10. számot dec. 8-án, mikor aztán végkép betiltották vállalatát. A Pesti Röpivek-ből tehát egy próbaszám s 10 rendes szám jelent meg, a legutolsó Pesti Ivek eimen.

Ez a rövid története Szilágyi vállalatának, mely irodalomtörténeti szempontból igen jelentős. Hasábjain ott látjuk az A. jegy alatt Arany kilenc költeményét, köztük a Katalint, Vojtina Gáspár Leveleit, az Őszszelt s az Asszonánacról írt tanulmányának első felét; Tompa (T.) 11 verse közt A Gólyához címűt, Gyulai (Gy.) 14 verse közt a Hadnagy Uram-at, továbbá Három Beteg c. ma már alig ismert elbeszélését, Társaséletünk c. cikksorozatát s több bírálatát, pl. a Hölgyfutár poétáiról szólót. Ezeket nyilas jegy alatt írta.

Jókai (Sajó, Kis Endymion) legszorgalmasabb dolgozó társa volt Szilágyinak: 15 kisebb-nagyobb elbeszélő műve jelent meg itt, köztük a Madarász Lászlóról írt Gyémántos Minister. Szász Károlytól (SZ. K., Vándor) 14 költeményt találunk, ezek közt a Görgey Artur címűt, melyben szembeszáll a Görgeyt árulónak tartó akkori közvéleménnyel. Bérczi Károly (Orion) hét költeményt s egy novellát írt bele. Dolgozótársai voltak még Mentovich, Zalár, Vachott Sándor (Keled), Dózsa Dániel (Anda), Kopasz László (Fekete Mihály), Lauka, Obernyik, Garay, Pákh Albert (Kaján Ábel), Vas Gereben, Jósika, Vajda János, Bernáth Gazsi, Tóth Endre, Tóth Kálmán, Lévy József (Bátor Miklós), Csengeri (Cs. A.), Kövály (K—y), Szilágyi Sándor (Karádfy), Ráthkai György (Ráth György), Madarassy Klotild (M. K.—t.—a.) s mások. Még Vörösmartyól is jelent meg benne egy kis vers (Dr. H. albumába) s Petőfitől (Az év végén. 1848.). Itt jelent meg Pákh Albert «Hunyadi János Johannes Edler von Hunyad» c. híres szatirája, melynek kezdő és végső sorai Hunyadiról szólnak, de maga az egész az abszolutizmus kifigurázása. A cenzor, ki csak az elejét és végét nézte meg a látszólag «gutgesinnt» közleménynek, nem vette észre a veszedelmes tréfát. A Pesti Röpivek Társaséleti szemléjét többnyire Bulyovszky Gyula írta, az irodalmi rovatot Gyulai (nyilas jegy alatt), a nemzeti színházi kritikákat Gyulai, Obernyik s Szilágyi (rák jegy alatt).

E vállalat irodalomtörténeti jelentőségének részletes fejtegetése nem tartozik e kis ismertetés keretébe, csak azt óhajtom nyomatékosan kiemelni, hogy értékes úgy is, mint az abszolutisztikus kor történetének egy jellemző és érdekes fejezete: a magyar irodalom első nagyobb küzdelme a zsarnoksággal. Ezeknek a megfakult borítékos füzeteknek elsárgult lapjai igen sokat regélnek nekünk erről a küzdelemről, melynek hátterét Szilágyi fönt említett visszaemlékezéseiben örökítette meg. Aki e füzeteket lapozza, ne mulassza el ezeket is elolvasni, mert nemcsak igen sok beces korrajzi adatot talál benne, hanem egy érdekes történetet is: a cenzura zátonyai közt evező, a rendőrség Scylláját s a haditörvényszék Charybdisét kerülgető szerkesztő regényét az abszolutizmus korából.

SZINNYEI FERENC.

Magyar vonatkozások Marlowe drámáiban.

Shakespeare kortársai élénk figyelemmel kísérték a törökök előrenyomulását. Mint az egész keresztény nyugaton, mindenki tudta Angliában is, hogy az új világhatalom ijesztő terjeszkedését egyedül a magyar fegyverek akadályozhatják meg. Természetes tehát, hogy az Erzsébet-korabeli gazdag drámairodalomban gyakran találkozhatni magyar vonatkozásokkal.

Marlowe, Shakespeare tehetséges kortársa, kinek színműveit a nagy drámaíró igen jól ismerte, szintén sokat hallott Magyarországról, sőt *Tamburlaine the Great* (1586.) című drámájának néhány jelenetében — epizód gyanánt — feldolgozta történetünk egyik gyászos eseményét: a várnai katasztrófát.

A színmű második részében, annak első és második felvonásában fellép Zsigmond, Magyarország királya. (Sigismund, King of Hungary.) Zsigmond nagy sereggel megy az Alduna vidékére, találkozik Orcanessel, Natolia királyával s kardot nyújt neki: ha Orcanes békét akar, ám kövesse a római szokást, dugja a kardot vissza hüvelyébe. Orcanes nem akar háborút, mert nagy Tamburlaine a törököket megtámadta és teljes elpusztítással fenyegeti; ezért kapva kap az alkalmon, hogy a magyar királlyal békét kössön. Előbb ugyan szemére hányja Zsigmondnak, hogy egyáltalában még beszél is harcról. Hát elfelejtette-e azt az időt, kérdi, amikor ő Bécs városát szorongatta és amikor Zsigmondnak, akkor még mint «palatinusnak», a cseh királynak és az osztrák hercegnek követi térdenállva kértek tőle fegyverszünetet? Lehetett-e mindazt elfelejtenie?

A kellemetlen emlékeztető után fegyverszünetet, sőt szerződést kötnek. A török Zsigmondot segíteni fogja minden ellensége ellen, a magyar király viszont megfogadja, hogy Orcanes ellen soha nem vonja ki kardját. Ezt a szerződést mindketten ünnepélyes esküvel pecsételik meg.

A béke nem tart sokáig. Zsigmond királyt hívei, nevezetesen Frigyes, Buda lordja és Baldwin, Csehország lordja egyre biztatják, támadja meg a törököt, mert az alkalom sohasem volt olyan kedvező, mint épen most. A király habozik, de végre enged. A törököt megtámadja, de csúf vereséget szenved, sőt maga is megsebesül. «A keresztény sereg széjjelfutott — kiált fel Zsigmond — és Isten bosszút dörgött a magasból, átkozott és rút eszküszegésem miatt, . . . bűnhődésemnek hadd vessen végét a gyors halál. Bűnös halálomból pedig fakasszon örök kegyelmed új életet.» (II. 3.) Ezek utolsó szavai. Sebeibe belehal.

E vázlatból is kitűnik, hogy Marlowe, bár Zsigmondot szerepelteti, I. Ulászló katasztrófáját örökítette meg drámájában. Várna nevét jól ismeri. Midőn Frederick, a budai lord, Zsigmondot esküjének megszegésére akarja ösztökélni, eképen idézi fel a közelmúlt képeit: «Felséged, tudom, jól emlékezik még arra, micsoda kegyetlenséggel pusztították nemrég keresztény véreinket ezek a pogány törökök Zula városa és a Duna között, miként koncolták fel táborunkat *Varna* és *Bulgaria* közepén át (haladva) egészen *Róma* városának faláig.» (II. fv. 1. jel.)

•Your Majesty remembers, I am sure,
 What cruel slaughter of our Christian bloods
 These heathenish Turks and Pagans lately made,
 Betwixt the city Zula and Danubius,
 How through the midst of *Varna* and Bulgaria,
 And almost to the very wall of Rome,
 They have, not long since, massacred our camp. —

Íme, a tévedések mellett is van bizonyos kapocs a hitszegés és a várnai ütközet között!

Hogy Marlowe I. Ulászló nevét a sokkal ismertebb Zsigmond király nevével cseréli föl, annak magyarázata igen egyszerű. Zsigmond kortársa volt Tamburlainenek, a történelem nagy Timurjának, (Timur i Leng, 1336—1404.) kortársa volt Bajazetnek is, kinek pedig a dráma első részében jutott nagy szerep. Mint német-római császárnak neve mindenütt ismeretes volt. Emléke Angliában is soká éltetett még; hiszen négy hónapnál hosszabb időt töltött Londonban. (1416 április—augusztus.) Így esett meg, hogy Marlowe színművében ő, nem pedig az ismeretlenebb Ulászló az esküszegő, aki a pogány töröknek adott szavát nem tartja meg.

Marlowe drámájának közvetlen forrását nem ismerjük. Bárhonnan merítette is történelmi színműve tárgyát, alig hihető, hogy már forrásában is Zsigmond nevéhez fűződnek a hitszegés.

Marlowe az esküszegés históriáját bizonyára maga szötte színművébe. Ez teljesen rávallana költői és emberi egyéniségére. Ízig-vérig reneszánsz-író volt, aki, Taine szava szerint, mindenütt keresi az alkalmat, hogy atheizmusát hirdesse. Egy keresztény királynak meg nem tartott esküje, a király bűnhődése hogyan bilincselte volna le a végtelékig szkeptikus költő figyelmét.

Hiszen az esküszegés és annak fátumszerű megbüntetése olyan hatásos költői és drámai motívum, hogy ezt annak a forrongó szellemű, türelmetlen «hitetlennek» fel kellett használnia. És csak természetes, hogy a világtörténelemnek ezt a nevezetes epizódját legjobban abban a drámájában dolgozhatta fel, amelyben törökök ellen harcoló magyar királyt szerepeltet: a *Tamburlaine the Greatben*.

Marlowe vallási kételye, teljes hitetlensége többi drámáiban szintén megszóal. Mennyit tépelődött a féktelen szenvedélyű atheista a keresztény morálon és az erkölcsi világrenden! Milyen gyakran sujt azokra drámáiban! Hívő és hitetlen milyen sokszor kerül egymással szembe! Hányszor halljuk a legféktelenebb kifakadásokat a keresztény egyház és keresztény erkölcs ellen! «Nem látom a keresztény hitnek semmiféle gyümölcsét, csak rosszakaratot, csalfaságot és mérhetetlen gögöt, ami, — azt hiszem — mégsem illenék vallásukhoz . . .» (I. 2.), vagy tovább: «nem bűn a keresztényt megcsalni, mert ők maguk ismerik el elvül, hogy az eretnekkel szemben nem kell hűnek lenni . . .» (II. 2.), ezeket mondja a gyűlölködő Barabas a *Jew of Malta* című drámában.

Orcanes szinte ugyanazt a gondolatot fejezi ki, mikor Zsigmond

hütlenségén dühöng: «Ha van Krisztus, amint a keresztények mondják, de tetteikben megtagadják a Krisztust.» (II. 2.)

If there be a Christ, as Christians say,
But in their deeds deny him for a Christ.

Valóban, minden, amit Marlowe hányatott életéről tudunk, azonkívül műveinek szelleme és hangja is csak meg fog erősíteni abban a véleményünkben, hogy a várnai katasztrófát ő maga szötte bele színművébe. A szenvedélyes hangú istentagadó felfogása, kételye hatásos kifejezést nyert abban a drámai epizódban, melynek külső kerete a magyar történelem egy gyászos emlékű eseménye.

FEST SÁNDOR.

Hol írta Arany János a Családi Kört?

Kétségtelenül Nagyszalontán! Nagykőrösön semmi esetre sem, amint azt Tolnai Vilmos alaposan kinyomozta a Losonczy Phœnix adatai segítségével. Tolnainak azonban az az érvelése, hogy a nagykőrösi gimnázium udvarán «feketén bólingató eperfa lombja» 1851 nov. elején, amikor Aranyék Kőrösre érkeztek, már lehullott, tehát nem is éleszthette fel a költőben ezt a kedves reálitást, elesik magától, ha tudjuk, hogy Aranyék egész 1855 Szent-György napjáig nem itt az iskola udvarán laktak, hanem egy kővel erősen bekerített, várszerű épületben, s mikor ennek a teteje beomlott, Beretvás Gusztáv birtokos önkényt felajánlotta úri lakásában. (*Benkó Imre: Arany János tanársága Nagykőrösön.* 1897.) Tehát a Családi Körben bólingató eperfa eredetije nem azért nem a kőrösi iskola udvarán álló, mert novemberben már elhullatta a lombját, ami természetes is, hanem azért, mert a költő lakása nem is itt volt 1855-ig. Azonban ezt az eperfát még sem lehet egészen a mondák világába utalni s méltán tartja nálunk a kőrösi hagyomány a költő fájának, ha nem is a Családi Körhöz való kapcsolatánál fogva, hanem mert annyi és annyi szavahihető tanítvány s tisztelő tanúskodik amellet, hogy megvolt már az Aranyék idejében. Koronáját, az igaz, nagyon megtépázta hatvan esztendő vihara, de ágai már akkor is ott bólingattak, mikor Arany a kőrösi iskola udvarán üldögélt.

HUSZÁR GYÖRGY.

IRODALOM.

Szigetvári Iván: A komikum elmélete. A M. Tud. Akadémiától Gorove-díjjal jutalmazott pályamunka. Budapest, 1911. 8. r. IV+432 l. A M. T. Akadémia kiadása. Hornyánszky-nyomda.

Ez a négyszáz s egynehány oldalra kiterjedő monográfia hasonló művekben gazdagnak nem mondható esztetikai irodalmunknak örvendetes gyarapodása s érdekes kísérlet a komikumnak, ennek a sokarcú, ezer alakot öltő Proteusnak (Jean Paul nevezte így), tudományos meghatározására.

Terjedelmes történeti bevezető része a komikum-elméletek fejlődését vázolja nemzetek szerint, időrendi egymásutánban. Az újak közül sorra kerülnek a franciák, németek, angolok, végül a magyar elméletírók. (Kár, hogy az olaszok teljesen kimaradtak.) Ez a rész itt-ott jelentéktelent is felölel, általában azonban komoly előtanulmányokról, nagy olvasottságról s hozzákészüléstről tanúskodik, emellett magában is tanulságos. Hiba volna azt mondani: «Mire jó ez a sok szó és folytonos hadakozás mások meghatározásai ellen? Halljuk a tiedet s ha ez jó, úgyis megdől a többi.» A komikus jelenségek végtelen gazdagságát egy meghatározás keretébe szorítani, mint szerző is vallja, nem éppen könnyű dolog s a történeti rajz, mely ezt a nehézséget annyi kudarc bemutatásával szemlélteti, egyszerűs mind a problémának a legkülönbözőbb oldalakról és szempontokból történt kifejtésére is példát mutat és adalékokat nyújt.

A történeti részben Szigetvári álláspontjával és módszerével is megismerkedünk. Mindennél jobban gyűlöli «az elvont tárgyalást, mely nem a tényekből induktíve vonja le az elméletet, hanem önmagától akarja kikösködni.» Helyes. A jelenlegi esztetikai vizsgálódás nagyjában ezt az utat követi. Azt látom azonban, hogy szerző nem eléggé méltányos az övétől eltérő módszert alkalmazók irányában. Az összefüggésből kiszakított komikum-meghatározásoknál hamar készen van elvető ítéletével s nem törekszik arra, hogy az előtte érthetetlennek feltűnőt a mű behatóbb tanulmányozása útján, (metafizikai elméleteknél a rendszer megismerése árán) megértse és megérttesse. Ítéletei is néhol polemikus élességűek, nyersék és kiméletlenek. (Ostoba fejtegetés 19. l., örültség, silányság 136. l. stb.) Th. Lippse, az újabb lélektani esztetika e kiváló művelőjére különösen haragszik. Nézeteinek ismertetése közben azt mondja róla: «Alig tudunk

képzelné bárgyúbb magyarázatot, mint ez.» A következő példák valóban bárgyúknak mondhatók, csak hogy ezek nem a német pszichologus példái. Szerző találta ki őket, hogy Lippsnek egy előző magyarázatban használt szavait kigúnyolja s tanát általánosítva ad absurdum vigye. Szerzőnk szerint «mindez szépen következik a Lipps elméletéből». A megvádolt neves író, ha tudomást nyerhetne róla, bizonyára elképedve tiltakoznék fejtegetésének ilyen «következményei» ellen. Nem akarom szerző állításait cáfolni, Lipps megvédelmzését is fölöslegesnek tartom, csak annyit kell kijelentem, hogy ilyen könnyed felületességgel valaki fölött pálcát törni nem szabad. Szerencsére az efajta helyek ritkák.

«A komikum fajai» című II. rész a komikus jelenségek osztályozását és elemző fejtegetését foglalja magában. Szerző itt elemében van, csoportosít, klasszifikál, leírja az egyes válfajokat és összefüggést keres közöttük. Kétségtelenül helyes és elismerésre méltó törekvés, melynél az elaprózást sem tekinthetjük bajnak, mert ez is arra szolgál, hogy a jelenség-csoportokat jellemzőes sajátságaikban állítsa eléink. Azt olvassuk egy helyen, hogy ha műve nem is lehet teljes, de fontos részek bizonyára nem hiányzanak belőle. Ezt szívesen elismerjük. Kellő áttekintést is nyerünk az anyagról. Szigetvári a tényeket bizonyos alapformákra vezeti vissza. Megvallja, hogy a komikum egész birodalmát egy elv alá foglalnia nem sikerült. Ezen nem csodálkozunk. Az empirikus vizsgálódásnál anúgy is természetes, hogy a közlő szem először is a jelenségek végtelen különbözőségén akad meg s a rejtettebb közös elvet nehezebben veszi észre. A komikum rendkívül bonyolult formáinál még kevésbé ütközünk meg rajta és ha nem is tesszük magunkévá szerző «meggyőződését», hogy egységes meghatározást nem lehet alkotnunk, megvalljuk, hogy ilyet alkotni eddig másnak sem sikerült. Csak helyeselni lehet, hogy szerző azt, ami magától nem kínálkozott, nem erőltette. Szigetvári azt látja, hogy példáinak jó része Aristoteles tanát (hiba-elmélet) igazolta, egy második csoportban az elmésség játszik fontosabb szerepet (elmésség hibával), a harmadikban az ellentét egy fajtája tűnik fel jellemzőes sajátság gyanánt (contrast-elmélet). Mindezeket számos alosztályban, példákon mutatja be. E fejtegetéseket itt nem követhetjük, csak annyit említünk meg, hogy a helyes és egyúttal (más szempontból) helytelen állítást, mely a contrast alapfeltétele, nem sikerült mindenütt elég világosan kimutatnia.

A komikum külső, tárgyi, formai feltételeinek ilyen megállapítása után a III. rész a lélektani magyarázat terére lép. A komikum érzelmét illetőleg Szigetvári a vegyes érzelmeket (Lust—Unlust) alapul vevő elméletekkel szemben a komikum tiszta gyönyört keltő hatását hangsúlyozza. Nem vitatkozik és cáfol, inkább csak a nevető arcának az édes íznel is előforduló kifejezését hozza fel és személyes tapasztalását állítja oda döntő bizonyíték gyanánt. Erősnek vélt álláspontját azonban maga gyöngíti meg, midőn a kárörömmel bizonyos körön belül elismeri a jelentőségét. Itt bizony szerzőnk a probléma mélységét nem érezte meg. Ép ilyen könnyedén, néhány idézet alapján foglal állást abban az újabb sokat vitatott kérdésben, hogy vajjon a komikum az esztetika körébe tartozik-e.

Ellenben sikerültnek mondhatjuk ezeket a fejezeteket: Mi okozza a komikum érzelmét? Mi árt a komikumnak? Mi kedves a komikumnak?

Szigetvári a humort nem tárgyalja. Teljes joggal hagyhatta el, ha nem ide tartozónak érezte. Mások is így jártak el. Nem ilyen egyszerű a helyzet a gúny kérdésében. «A komikumhoz nem tartozó fogalmak» fejezetében nem említi, tehát nem zárta ki, tárgyalásaiban is érinti néha, de a komikumtól elütő érzelmi jellegének kellő kidomborítását, ami kívánatos lett volna, nem nyújtja. A gúny nem (vagy nem mindig), az az ártalmatlan, gyönyörködtető játék, aminek a komikumot tekinteni szoktuk, hanem sokszor éles, támadó fegyver, mely a húsba vág, komoly, életbevágó érdekek körül folyó harc félelmetes hadakozó eszköze, gyűlölségből, ellenséges érzülethől fakad és rontó szándékú. Ezt Szigetvári említi ugyan, (401., 404. l.), de behatóbb tárgyalásban nem részesíti. Pedig megérdemelte volna, ha egyébként nem, azért, hogy a komikum köréből kirekessze. A humor meleg, meghatott mosolya nem a tiszta komikumé, de a gúny csípős, keserű, kegyetlen nevetése sem.

Mindent összefoglalva Szigetvári művének megvan a maga értéke. Gazdag, rendezett példatárt foglal magába, melynek bő anyaga erősen próbára teszi és sokszor szét is feszíti az elméletírók által felállított szűkök meghatározásokat. Széles, történeti alapon tájékoztat az elmélkedés főbb irányairól s a komikum bonyolult problémájának minden oldalát érinti. Sokban felvilágosít és gondolatokat ébreszt.

JÁNOSI BÉLA.

Gyulai Pál: Birálatok. (1861—1903). Budapest, 1911. S. r. VIII+434 l. Kiadja a M. Tud. Akadémia.

Az Akadémia kegyeletes kötelességet teljesített, mikor összegyűjtötte s közkinccsé tette Gyulai Pál terjedelmesebb kritikai dolgozatai után rövidebb birálatait is. A kötet 39, hosszabb-rövidebb birálatot tartalmaz időbeli sorrendben. Összeválogatásuk gondos, lelkiismeretes, de nem lett volna veszteség egy pár olyan dolgozat elhagyása, melyekben szinte inkább csak a harc kedvéért, mint az ügy érdekében küzd Gyulai s tiszta, átható tekintete mögött valamelyes kötekedés is felcsillan. Viszont kár volt kihagyni Brassával vivott híres nyelvészeti polemiáját, melyet maga Gyulai is nagyon szeretett. Negyvenkét évi időköz választja el az első és utolsó birálatot egymástól, de e hosszú időköz egész terjedelmében ugyanannak a szellemnek ösztönző, parancsoló sugallatát érezzük szavaiban; az ügy szeretetének ugyanaz a heve, a bátor szokimondásnak ugyanaz a férfias energiája s a dialektikának ugyanaz a félelmes ereje és kedve harcol előttünk, csak élete vége felé látjuk Gyulai nemes, ízlést követelő lelkének bizonyos elkedvetlenedését irodalmi viszonyainktól.

Míg az előbbi kötet Gyulainak már a köztudatban élő állásfoglalásait tartalmazta, főként Petőfi érdekében, addig ez a kötet egy részében újabb íróinkról mondott birálatait közli, melyek igen rációfólnak a nyegleségnek arra a gyakran hangoztatott vádjára, hogy Gyulai ellenséges szemmel, elfogultan nézte irodalmunknak minden újabb jelenségét. Másrésztől ez a

kötet tartalmazza azokat a bírálatait is, melyekben leghatározottabban jelentkezik szubjektívizmusa s amelyek a legtöbb gyűlöletet hívták harcba ellene (főként a Jókait és Kossuthot támadók).

Teljesen fölösleges törekvés lenne e dolgozatok alapján a kritikus Gyulai Pál képeinek rajzolatása, vezető elveinek fejtegetése, mikor koszorúját a legavatottabb kezek fonják hűséges gonddal s munkájuk éber emlékezetben tartja Gyulai munkásságának egész körét és alakjának plasztikus képét állítja elének működése minden irányát illetőleg. A kötet tartalmának részletes ismertetése helyett elég itt egypár általánosabb érdekű dolgot kiemelni. Mindenekelőtt igen szerencsés gondolat volt az Akadémiai Almanachban elrejtett Arany-életrajznak s a Vörösmarty születésének százados fordulóján elmondott emlékbeszédnek felvétele a kötetbe. Gyulai, főként pályája elején, szívesen ki-kitért bírálaiba irodalmunk történetének a tárgyalt jelenséghez kapcsolható kérdései fejtegetésére is. Ezek a fejtegetések legtöbbször igen értékesek. Így pl. egy angol humoros regény átdolgozását (Kukliné prédikációi) ismertetve, kitér a magyar humoros irodalom fejtegetésére, Arany László népmese-gyűjteményének bírálatában az addigi magyar gyűjtési mozgalmak történeti ismertetését nyújtja, Jókai Eppur Si Muovejáról szólva, gondos képet fest a magyar irodalom felújításának koráról s igen határozottan jelöli meg azt az okot, hogy miért nem illeszkedik be Jókai hőse ebbe a korba. Ránk nézve kuriózus érdekessége is van annak a cikkének (Új magyar irodalomtörténet), mely Jámbor Pál könyvét ismertetve, arról nyújt képet, hogy hogyan mertek nálunk még ötven esztendővel ezelőtt irodalomtörténetet írni s egyszersmind föl-emelő bizonyosságát nyerhetjük belőle, hogy mennyit haladt tudományosságunk ez idő alatt képzettségben és lelkiismeretességben egyaránt. Ebben a haladásban kétségtelenül Gyulaié a legnagyobb érdem.

A kötet egybeállítására, a meglehetősen sok sajtóhiba leszámításával, gondos. Az Akadémia igaz, nagy hálaára kötelezte Gyulainak minden tisztelőjét azzal, hogy lehetővé tette ez egyaránt értékes és érdekes kötet megjelenését.

KÉKI LAJOS.

A Kisfaludy-Társaság Évlapjai. Új folyam. Negyvenötödik kötet, 1910—1911. Budapest, 1911. 8. r. 263. l. Franklin-nyomda.

Ez a becses évkönyv az ünnepi beszédeknek (*Beöthy Zsolt, Alexander Bernát*), irodalomtörténeti tanulmányoknak és megemlékezéseknek (*Sebestyén Gyula, Szávay Gyula, Riedl Frigyes, Nagy Zsigmond, Erődi Béla, Kont Ignác*), műfordításoknak (*Bán Aladár, Thaly Loránt*), novelláknak és költeményeknek (*Gárdonyi Géza, Jakab Ödön, Kozma Andor, Szávay Gyula, Hegedűs István, Bárd Miklós*) tekintélyes sorozatát nyújtja. A közlemények jelentékeny hányadával ugyan már előzőleg másutt is találkoztunk (így pl. *Riedl Frigyes*: Korhatások Petőfi költészetében; *Alexander Bernát*: Az Ember Tragédiája), de jó részük most jelenik meg először nyomtatásban.

Beöthy Zsoltnak négy beszéde foglal helyet e kötetben: 1911 február

5-én tartott elnöki megnyitója, melyben az 1861. év irodalmi életét elemezte; üdvözlete, melyet az országos Mikszáth-jubileumon az ünnepelt regényíróhoz intézett; gyászbeszéde, mellyel Mikszáthot a M. T. Akadémia előcsarnokában elbúcsúztatta; s Arany János nagykőrösi szobra előtt tartott megemlékezése.

Vargha Gyula titkári jelentésének bevezetése szelídhangú állásfoglalás a nyugatos írok törekvéseivel szemben; a «nemzeti hagyományok» szembe-szögezése az «ártó erők» ellen. Hogy a Kisfaludy-Társaság, mely a mult hagyományainak tiszteletén épül s a nemzeti sajtóságok megőrzésében látja egyik feladatát, sohasem zárkózott el a nyugati kulturhatásoktól, erre bizonyosággal hozza fel Vargha Gyula a Shakespeare-bizottság eredményeit. A bizottság az angol és német Shakespeare-társaságok működésével egyenértékű munkásságot fejt ki s tevékenységét a külföldön is megbecsülik.

Szávay Gyula meleghangú, rövid megemlékezést közöl Szüry Dénes rendes tagról, kinek helyére került. Keveset írhatott előde munkásságáról, mert maga Szüry Dénes is keveset írt. Szávay megemlékezése inkább költői ábrándozgatás. Egy-két életadat, néhány sor írói méltatás novellisztikus keretben.

Sebestyén Gyula Katona Lajosról emlékezik meg. Katona nem volt a Kisfaludy-Társaság rendes tagja, de sokat dolgozott a Társaságnak s tevékeny részt vett a Magyar Népköltési Gyűjtemény szerkesztésében. Össze-gyűjtött dolgozatait is a Kisfaludy-Társaság fogja kiadni. Sebestyén nagy szeretettel, emeltt szigorú tárgyilagossággal ír Katonáról, de azt az állítását, hogy «az összehasonlító irodalomtörténet és folklóre terén nálunk mindenki Katona Lajos tanítványa volt» talán mégsem lehet egészen elfogadni.

Cassone olasz költőről, Petőfi fordítójáról *Erődi Béla*; Casanove francia tanárról, a Bánk Bán és Az Ember Tragédiája átültetőjéről *Kont Ignác* írt nekrológot. Cassone is, Casanove is lelkes szeretettel fordult a magyar irodalomhoz s mindkettő sokat tett arra nézve, hogy az olaszok, illetőleg a franciák megismerjék irodalmunk nagy alkotásait.

Nagyon gondos munka *Angyal Dávid* bíráló jelentése a Vigyázó-féle történelmi novellapályázat pályamunkáiról. Egyik kézirat sem nyerte el a díjat, de a pályázók megnyugvással láthatják, milyen lelkiismeretes munkát végzett a bíráló. Nemcsak ők, mások is sokat tanulhatnak e jelentésből — kritikusok és pályázók egyaránt.

A tagajánlások készítői néhány rövid mondatban becses irodalomtörténeti értékelését adták jelöltjeik költészetének. Molnár Ferencet *Ábrányi Emil* ajánlotta, Zempléni Árpádot *Vargha Gyula* és *Sebestyén Gyula*. A Társaság tudvalevőleg, miután Ábrányi Emil visszavonta ajánlását, Zempléni Árpádot választotta meg az üresedésben levő írói helyre.

A körültekintően szerkesztett kötetet a Kisfaludy-Társaság eddigi összes kiadványainak címjegyzéke zárja be. (1831—1910.) Mennyi becses munka, hány nagynevű szerző! Ha egyebet nem tett volna a Társaság e munkák kiadásánál, akkor is megérdemelné a nemzet háláját. Pedig tett

egyebet is, nagyon sokat. Személyi ügyekben, ami kikerülhetetlen, többször tévedhetett, de a magyar kultúrával szemben vállalt kötelezettségét minden időben kifogástalanul, sőt erején felül teljesítette.

—y. —ó.

Császár Károly: Medgyesi Pál élete és működése. Irodalomtörténeti tanulmány. Budapest, 1911. 8. r. 121 l. Franklin-nyomda.

E tanulmány szerzője igyekezett gondosan összeszedni a Medgyesi Pál életére és működésére vonatkozó adatokat s nagy szorgalommal gyűjtött anyagát iparkodott jó módszerrel, könnyed előadásban, rendszeres egészszé földolgozni. Az is megállapítható, hogy a szükséges kortörténeti ismeretek megszerzéséhez buzgón olvasgatott. De még többet kellett volna tanulnia. Dolgozatában több olyan tévedés van, melyeket nem lehet hallgatással mellőzni. Különösen feltűnik, hogy a protestáns főiskoláknak sem önkormányzatával, sem az iskolai hivatalok elnevezésével és munkakörével nincs tisztában.

Azt mondja Medgyesiről, mint debreceni deákról, hogy «a tanulás mellett magának is tanítania kellett, mert nemsokára, hogy ide belépett, neki is sorban vállalnia kellett a kollegiumi tisztségeket» (9. l.). Szerző — tévesen! — azt hiszi, hogy Medgyesi rendes tanuló korában viselte a tisztségeket, s hogy minden deák, minden iskolai tisztséget viselt; holott az iskolai tisztségekre, hivatalokra a rendes tanfolyamot már bevégzett legjelesebb, legkiválóbb tógátus (papi pályára készülő) deákokat választották meg. Ez nagy megtiszteltetés és kitüntetés volt reájok nézve. A seniorság pl. a legmagasabb kitüntetés volt, amiben egy deák részesülhetett. «Első hivatala — folytatja szerző — a *köztanítóság* volt (collaborator); tanítani a kis diákokat és segédkezni a rendes tanároknak.» Ebben is téved, mert a collaboratorok nem köztanítók (ezeket *publicus praeceptorok*nak nevezték), hanem segédtanítók, kiknek tiszte az volt, hogy segédkezzenek a rectoroknak a *felsőbb tanulók* tanításánál. (Lásd *Géresi Kálmán: A debreczeni ref. főgimnázium értesítője*. 1894—95. 149. lap.) — Az is téves felfogás, hogy a debreczeni főiskolai «önkormányzásnak vezetése teljesen az ifjúság kezében volt» (9. l.), mert ha a *cœtus* maga rendelkezett is a maga vagyona fölött, de az iskolai jótéteményeket kiosztó gyűléseken az ifjúság hivatalnokai mellett a tanárok, a városi tanács tagjai, sőt néha a debreczeni lelkészek is befolyást gyakoroltak. (*Géresi: u. ott.* 13. l.) A tanítás rendjét sem maga az ifjúság állapította meg. — A *contrascriba* nem *iskolai jegyző* (9. l.), hanem *ellenőr*, a senior tisztvársa és mindenben segéde, aki a debreczeni főiskolai törvények szerint nem volt az elsőfokú iskolaszék jegyzője. E tiszte Debreczenben a *senior (Molnár Aladár: A közoktatás tört.* 493. l.) teljesítette (Patakon a *contrascriba*). — A 21. lap 3. jegyzetében *Csanaki* keresztnévét hibásan írja *Mátyás*nak, mert *Matthaeus = Máté*. — Lorántfy Zsuzsanna nem írt könyvet, mert a *Mózes és a próféták* c. nyomtatvány prófétái, jézusi és apostoli mondások *anthologidja*. «Egy szó, egy betű nincs benne, mit maga a fejedelemasszony írt

volna». (*Szülgyi: Lorántfy Zs. 24. lap.* — A 88. lapon azonban már a helyesebb szerkesztette kifejezést használja.)

Nagybányai rövid szereplésének tárgyalásakor (75. l.) meg kellett volna említeni, hogy Sikó János Utrechben 1651 június 14.-én, Németi István pedig ugyanott 1651 július 14.-én tartott értekezését Medgyesinek is ajánlja (*R. M. K. III. 1789. 1787.*), mert ezek adatok nagybányai időzésére. (A többi neki ajánlott dissertatiók datumait is fel kellett volna használni.) A Nagybányáról való eltávozás idejét jelző *1650 vége felé* kifejezés helyett azt kellett volna írni, hogy: *1651 okt. 13-án már Nánásy István a M. utódja (Thurzó Ferenc: A nagybányai ref. főiskola története. 132. lap.)*, amiből bizonyos, hogy okt. 13-ika előtt elhagyta Nagybányát.

«Helyettesítette a sárospataki papokat s egy ideig maga is rendes lelkész volt.» (77. l.) Tévedés! Medgyesinek sárospataki templomi szereplései nem helyettesítések, hanem teljesen önálló szereplések voltak. A Perényi Gábor (mh. 1567) által épített várbeli templom a Rákócziak idejében is udvari templom volt. De ez volt az egyházközségi is. Ide jártak a tanárok, tanulók s az egyházközség többi tagjai is. Az udvari papnak az udvari templomban való szerepléshez teljes joga volt. Medgyesi a pataki egyházközségnek *nem* volt rendes lelkésze. Igaz ugyan, hogy Ember-Lampe (597. l.) említi Medgyesit a pataki egyház papjai között, de az 1655. jan. 8-iki egyházlátogatás alkalmával a presbyterium «protestált» a visitatio előtt, kijelentvén, hogy «Medgyesi Pál Uramat nem ismerik rendes hivatalos Lelki Pásztoroknak». (Sárospataki Könyvtári Kézirattár. 42. sz. 51. l.) Szombathi János ezt írja róla: «Non erat Medgyesi Minister seu Pastor Ecclesiae S. Patakinae ordinarius, at fuit omnino quam maxime *extraordinarius*». (42. sz. 54. l.) E minőségbeli működését Szombathi 1649—1660-ra teszi. A zempléni tractus visitationalis jegyzőkönyveiben (megvannak a sárospataki könyvtárban) Medgyesi neve a pataki lelkészek között egyszer sem fordul elő. Ez is amellettszól, hogy soha sem volt ő a pataki egyházközség rendes lelkésze.

Ott, ahol az I. Rákóczi György (65. l.) s a III. Rákóczi Zsigmond koporsója (és nem *sírja*) felett (78. l.) tartott gyászbeszédéről van szó, jegyzetben meg kellett volna említeni, hogy mikor és hol jelentek meg azok. E beszédek, mint kortörténeti források, bővebb méltatást érdemeltek volna. — Comenius nem egyedül Rákóczi Zsigmond nyerte meg a pataki iskolának (78. l.), mert tudott dolog, hogy édesanyja: Lorántfy Zsuzsánna háromszor írt ez ügyben Comeniusnak. (*Dezső Lajos: Comenius. 37. l.*) — A pataki collegiumi curátori tisztségről szóló helyen meg kellett volna említeni, hogy Comenius a *Schola Ludust* Medgyesinek is ajánlja (1654. ápr. 24.), mint a pataki iskola egyik curatorának.

Forrásait szerző sok helyen pontosan megjelöli ugyan, de találtam olyan részletre is (102. l.), melynél nem arra a forrásra hivatkozik, melyből *közvetlenül* merített (t. i. *Szinyei Gerzsonnak a Sárospataki diáklázadások a XVII. században* c. cikkéből. Sárospataki Füzetek. Új folyam. 1904. 39. l.), hanem egy *másikra* (Sp. Füz. 1860. 668. l.), melyben szintén ugyanaz az ügy van ugyan előadva, de bizonyos, hogy az alábbi részletet az elhall-

gatott forrásból kölcsönözte. A Császár előadása és nem említett forrása, így hangzanak:

Szinyei Gerzson:

«A cubularis jövedelemmel bíró tanár egyveleg-borát régi gyakorlat szerint a főiskola korcsmájába mérte el. Az ifjúság, mely az iskolát és annak minden vagyonát a magáénak tartotta, ebben a gyakorlatban jövedelmi csorbitást látott és tiltakozott ellene... De mind a zsinat (a mai egyházmegyei gyűlés), mind a fejedelemasszony a régi szokást erősítették meg.»

Császár Károly:

«Midőn egyik tanár a fizetésével járó ú. n. egyveleg-borát a főiskola korcsmájában akarta elárúsítani, az ifjúság, mely az iskolát és annak minden vagyonát a sajátjának tartotta, ebben jogai megsértését, jövedelmei csorbitását látta s hevesen tiltakozott ellene. De a zsinat s a fejedelemnő elhallgattatták az ifjúságot.»

A két szöveg egymáshoz való közeli viszonya nyilvánvaló!

A 103. lapon téves az a felfogás, mintha az új törvény kihirdetése azért lett volna törvénytelen, mert Medgyesi nem várta be a törvénytervezetnek bővebb zsinati tárgyalását. A valóság az, hogy az ifjúság azért mondott ellene az új törvénynek, mert a kihirdetéskor (1660. jan.) törvényes felsősége (sem Tarczali Pál esperes, sem delegátusa) nem volt jelen. (Sp. Füz. 1904. 40. lap.) Ugyanezen lap 2. jegyzetében a *sárospataki* főiskola helyett tévesen szerepel a debreczeni főiskola; a 14. lap 3. jegyzetében pedig szintén tévesen áll a Prot. Szemle 1890. évf. az 1889. helyett.

Érdeme Császárnak, hogy világosan, szabatosan tud irni, s hogy kellő bibliografiai tájékozottsággal dolgozik, továbbá, hogy a Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárának megjelenése óta fölfedezett s Medgyesire vonatkozó könyvészeti adatokat (*Abba atya*... Várad, 1650.) munkájában ügyesen értékesítette (74., 112—13. l.). A források lelkiismeretes föltüntetését azonban szívére kötöm.

HARSÁNYI ISTVÁN.

Bathó István: Kéry János élete és művei. Budapest, 1911. 8. r. 76 l. Németh József könyvkereskedése. Élet r.-t. nyomdája.

Ipolykéri gróf Kéry János (1638—1685) a magyarországi latin irodalom művelői sorában előkelő helyet foglal el. A pálosrendi szerzetesek generálisa volt, később váci püspök. Előkelő származású, igen tekintélyes, nagy tudású férfiú. Munkálkodása a tizenhetedik század politikai, egyházi és irodalmi életében egyaránt nyomot hagyott.

Bathó István monografiája részletes tájékozást nyújt Kéry János pályafutásáról. Lelkiismeretes kutatásra és alapos történelmi készületségre valló dolgozat. Kéryről eddig körülbelül csak annyit tudtunk, amennyi Angyal Dávid, Pintér Jenő és id. Szinnyei József közismert műveiben olvasható. Most bőven gyarapodik tudásunk. Ismét egy kis kötet, mely közelebb visz bennünket a magyarországi régi latin irodalom alaposabb megismeréséhez.

Kéry János termékeny író volt és elég ügyes stilisztá. Latin munkái között különösen nevezetes a : *Martis Turcici Ferocia*. Az 1663—1664. évi török-magyar háború leírása ez ; megbízható, egykorú forrás a költő Zrínyi Miklós utolsó hadi tetteire. Kéry nagy tisztelője Zrínyinek. Magasztalással szól róla ; egyébiránt minden tekintetben meg van elégedve a bécsi udvar politikájával. A Habsburg-házra feltétlen bizalommal és odaadó hódolattal tekint. Ugyanilyen elszánt tekintélytisztelet és alázatos szerzetesi szellem jellemzi *Szelepcsényi György* esztergomi érsekről írt latin életrajzát. Szónoklatai közül legérdekesebb *Zrínyi Miklós* felett tartott latin emlékbeszéde. Mint filozófus és teológus szintén egyike a pálosrend nevezetesebb íróinak. A *skolasztikus filozófia* tanításait — a logikát, fizikát, metafizikát — három kötetben rendszerezte s a maga korában sokrabszűlt munkát írt azokról az *egyházi rendeletekről*, melyeket a római szentszék a pálosok rendjéhez intézett.

Nem utolsó érdeme Kéry Jánosnak — amiről eddig igen kevesen tudtak — hogy, mint pálosgenerális, X. Kelemen pápától és I. Lipót királytól jogot szerzett pálos egyetemek felállítására. Az egyetemek engedélyezéséről és a doktorrá való avatás privilégiumáról szóló pápai bulla 1671 április 3-án jelent meg. Ez a pápai bulla a következő helyeken engedi meg pálos egyetemek felállítását : Magyarországon Máriaivölgy és Sátoraljaújhely, Horvátországban Lepoglava, Ausztriában Wienerneustadt, Svájcban Langnau, Lengyelországban Cestochau és Krakkau. Ezeket a stúdium generálékat a pápai bulla felruházta mindazon jogokkal, melyeket a többi nyilvános egyetemek élveztek. Sőt azt is megengedte a generálisoknak, hogy más helyen is állítsanak fel stúdium generálét, ha a jelzett helyek netalán a törökök hatalmába kerülnének. Az egyetemeken két fakultás volt : filozófiai és teológiai. Akik a filozófiát két évig, a teológiát három évig sikeresen hallgatták, jelentkezhettek doktori avatásra. 1674 őszén már öt pálos szerzetest avatott teológiai doktorrá Kéry János a máriavölgyi pálos kolostorban.

Örvendetes volna, ha a régi magyar művelődés kutatói közül minél többen vállalkoznának a nevezetesebb magyar-deák írók életének és írói működésének kikutatására. Ez nélkülözhetetlen előmunkázat. Ilyen előzetes részletfeldolgozások nélkül el sem képzelhető, hogyan is lehetne megírni a magyarországi latin irodalom történetét.

B. L.

Pap Károly: Irodalomtörténeti vonatkozások Kőlcsey leveleiben. Debreczen, 1911. Városi könyvnyomda-vállalat. I. Kazinczyhoz írott levelek. 55 l.

Az értekezés címe majdnem találóbb volna így : Debreczeni vonatkozások Kőlcsey leveleiben. Nem megrovásképen mondom. Egyáltalán nem gyöngéje, sőt inkább -- az én szememben legalább -- erénye a szerzőnek, hogy a Kőlcsey leveleiben hemzseggő irodalomtörténeti vonatkozások közül különös szeretettel azokat fejtegeti, amelyek Debreczent érintik. A Kazinczyval folytatott levelezésben — ezt tárgyalja a most megjelent

első füzet — kevésbbé érdeklik szerzőnket a nyelvújításra vonatkozó adalékok, ezekkel mindössze ötödfél lapon foglalkozik; Kölcsey kritikai törekvéseinek sem juttat többet négy lapnál, ellenben a Magyarország első térképe körül támadt vitáról 11, Sylvesternek Laziusat magasztaló latin verséről 8, a Krakkói Abécé írójáról 5, a Debreczeni- és Lugossy-kódexről 14 lapon beszél. Irodalomtörténeti szempontból talán fontosabb dolgok ezek, mint Kölcsey viszonya a nyelvújításhoz? Bizonyára nem, de több közülük van Debreczenhez. Ez az, ami Pap Károlyt lelkesíti és beszédessé teszi. Ilyenkor Kölcsey háttérbe is szorul, pl. mikor a Lugossy-kódexről, melyről a leveleknek csak néhány szavuk van, a szerző mindent elmond, amit csak tud róla. Magyarország legrégebbi térképének kérdése, — mely pedig nem is irodalomtörténeti kérdés — szintén hosszú kitérésekre csábítja. Lazius Farkassal is bővebben foglalkozik, mint amennyire a tárgy megkívánná. De mindez nem baj, mert épen a kitérésekben találunk sok új és figyelemreméltó anyagot. Érdeklődéssel várom a tanulmány folytatását, különösen azt a részt, mely a Szemerével való levélváltást fogja érdeme szerint méltatni és az irodalomtörténet számára kiaknázni.

Még csak azt említtem meg, hogy a szerző helyesírásán is némi debreczeni íz érezhető: *túdós, ilyen, mílyen* stb.

KELEMEN BÉLA.

Révai Miklós: A magyar deáki történet. Az eredeti kéziratból, részben első ízben kiadta, utószóval, tartalommutatóval ellátta *Rubinyi Mózes*. Budapest, 1912. 8.-r. 119 l. A M. Tud. Akadémia kiadása. Ára 3 kor. (Régi Magyar Könyvtár. 29. köt.)

Révai Miklós *A Magyar Deáki Történet* című művét Rubinyi Mózes kiadta Heinrich Gusztáv kiváló becsű vállalatában, a Régi Magyar Könyvtárban. Ebben a munkában Révai egyrészt korszakos nyelvészeti kutatásainak az eredményeit foglalja össze a magyar nyelv eredetéről, a távolabbról és a közelebből *atyafiságos* nyelvekkel való rokonságáról s az általános nyelvi kérdésekről, bámulatos tudással s kritikai elmeéllel, másrészt *vázlatosan, hézagosan* és csonkán a régi magyar irodalomnak szentel néhány fejezetet.

A Magyar Deáki Történetnek ez a második része már megjelent a Tudományos Gyűjtemény 1833-iki évfolyamában is. A hun írás és a magyarság elfogadta idegen betűvetés ismertetése után Révai a magyar középkori *deákság* (irodalom) egyházi jellemére utal. Foglalkozik a Halotti Beszéddel, bibliafordításainkkal, a középkor néhány hagiographikus termékével, könyörgéseivel, szent énekeivel, kogyes elmélkedéseivel s néhány világi alkotásával.

Rubinyi Mózes, ki már több becses dolgozatban foglalkozott a nagy nyelvtudóssal, Révai könyve tartalmáról az Utószóban kitünően tájékoztatja az olvasót. Legfontosabb az a két megállapítása, hogy Rubinyinak ez a munkája *a magyar nyelvtudomány első kézikönyve* és hogy az *első magyarul írott magyar irodalomtörténet*. A nyelvtudományi rész ismerteté-

sében jelentősek utalásai az újabb kutatásokra, de már az irodalomtörténeti rész méltatása épen ebből a szempontból kifogásolható egy kissé.

Révai ezt írja: «Azonban, ha valaki minket bizonyosabbakra találand vezetni, igen örömet és szinte meghálálva fogadjuk el tőle.» (*M. D. T.* 93. l.) Horváth Cyrill, Beöthy Zsolt és Katona Lajos valóban bizonyosabbakra vezettek bennünket, hogy a Révai Miklós említette Margit-, Elek-, Domonkos-legendára vonatkozó tudásgyarapodásunkra mutassak. (Horváth Cyrill: *Johannes Vercellensis és a magyar Margit- legenda*, 1908; Horváth Cyrill: *A Margit- legenda forrásai*, 1908; Beöthy Zsolt: *A szépprózai elbeszélés a régi magyar irodalomban*, I. köt., Katona Lajos: *Az Ehrenfeld- és Domonkos-codex forrásai*, Irod. Közl. 1903.)

Nagyon sajnálom, hogy Rubinyi nem méltatja Révai stílusát. A nagy író nyugodt fejtegetéseibe olykor a melegség varázsa röppen: lelkesedése a nemzeti nyelvért, elbúsult keserve a hányaveti nemtörődömség miatt, eleven tiltakozása a hamis szempontok hánytorgatása ellen s nemesebb öröme, hogy az ódon emlékeket fürkészgetheti. (17., 18., 34., 81. l.)

Az említettem hiányok kisebb súlyú kifogások s alig vannak le valamit ennek a dolgozatnak az értékéből, *ubi plura nitent*.

ELEK OSZKÁR.

Komlóssy Ferenc: Széchenyi István gróf élete. Budapest, 1911. 4. r. 447 l. Hornyánszky-nyomda.

Az illusztris szerző e hatalmas kötetben mintegy betetőzését adja azon tanulmányoknak, melyeket Széchenyiről az utóbbi évek folyamán közzétett. Legújabb műve Széchenyi egész pályafutását nyújtja, gazdag részletezéssel. Sajnálattal látjuk, hogy a szerző eleve lemondott arról, hogy az írói körökben várt s az Akadémia pályadíjával megsürgetett *tudományos* Széchenyi-életrajzot megírja. Célja nem az eddigi kutatások tudományos összefoglaló feldolgozása, hanem a politikai irányadás: Széchenyi eszméinek és kultuszának terjesztése. E célnak megfelelően nem is mélyed eredeti forrástanulmányokba, a monografikus irodalmat sem aknázza ki kellően. Anyagát feldolgozott művekből meríti, ami érdekeset és *szépen stilizáltat* ezekben talál, átírja, néha kellő bírálat nélkül is (176—178. l.). Ítéleteiben szándékosan kerüli az önállóságot, lehetőleg mindig mások kész véleményét és jellemzését írja át. Széchenyi irodalmi alkotásainak jellemzését rendszeren Beöthy Zsolttól veszi (96., 126., 159., 242. ll.). Szerkesztése sem kifogástalan: az időrend kedvéért a legkülönfélébb kérdéseket érinti ugyanabban a fejezetben, anélkül, hogy az időrendi tárgyalást gondosan betartaná (78., 83., 191—194. ll.), vagy hogy a szükségtelen ismétlésektől óvakodnék (10—410. l., 374—439. l., 24—33. l.). Műve legfőbb hiánya a korrajz elégtelensége; a korviszonyoknak hőisére és a hősének a korviszonyokra gyakorolt hatását nem állapítja meg a kellő gondnal, s arról is lemond, hogy a Széchenyi által mozgatott kérdések előzményeit s tovább; fejlődését röviden összefoglalja. A mű említett hiányait azonban ellensúlyozzák előnyös tulajdonságai: adatainak rendkívüli gazdagsága, elöadésának lebilincselő érdekessége, stílusának emelkedettsége és nemes szóközi

heve, úgyszintén Széchenyi írói értékének és hatásának gondos kiemelése (107., 440—442 ll.). Hisszük, hogy a szerző nemes áldozatkészsége, mellyel a pazarul kiállított kötet kiadásának anyagi terhét is magára vállalta, nem lesz eredménytelen. Komlóssy műve addig, míg a fentjelzett tudományos Széchenyi-életrajz meg nem jelenik, tehát még jöideig használható segédkönyve lesz az irodalomtörténet s a nemzeti történelem kutatóinak és előadóinak, valamint a politikai és társadalmi kérdések útvesztőjében komoly irányt kereső intelligens közönségnek is.

CSÁSZÁR MIHÁLY.

Farkas Zoltán: Bajza József élete és művei. Budapest, 1912. S.-r. 167 l. Franklin-nyomda. (Olcso Könyvtár. 1637—40. sz.)

Az Olcso Könyvtár érdemes vállalatában nemrég *Bajza József élete és művei* címmel egy eredeti kis kötet látott napvilágot. Írója *Farkas Zoltán*. Az irodalomtörténet munkásai közt eleddig ismeretlen név, de azok után, amiket itt nyújt, akár tudását, akár írói kvalitásait nézzük, egyaránt figyelemre méltó. A magyar reformkor szellemi világának egyik legérdekesebb alakját, Bajzát veszi vizsgálat alá; műveit és pályájának főbb mozzanatait igyekszik bizonyos korrajzi keretekben élénk állítani olyformán, hogy lehetőleg a benső fejlődését fejtsse ki előttünk. Így könyve inkább essayszerű vázlat, mint életrajz, mely az exoterikus adatokból legföllebb annyit ad, amennyi egy benső élet magyarázatára éppen elég. Mindezt azonban annyi rátermettséggel, lelkes és komoly odaadással végzi, hogy elismerésünket maga és műve iránt mindenképp megérdemli.

Az essayszerű életrajz tartalmi anyagát fölösleges volna részletezni. Vannak igen sikerült szakaszai. Ilyenek: az ébredő Pest rajza, nyomán Pozsonyával és az egész országgal, amelyet főképp a III. részben, Széchenyi föllépésekor rajzol igen elevenen és színes vonásokkal. De nem kevésbé becsesek azok a rövid *irodalomtörténeti perspektívái* sem, amiket Bajza pályájának egy-egy nagyobb fordulója fonálán a korabeli viszonyokról tár élénk Farkas. Így például az I. részben, amidőn a B. fellépése előtti irodalmi állapotokat, azok természetes differenciálódását, uralkodó hangját és egyéniségeit festi. Főként a két vezérét: a Kazinczyét és Kisfaludyét, akinek oldalára lassankint az egész ifjú generáció oda áll. — Ügyes és markáns vonásokkal tárgyalja a Convers. Lex. pör keletkezését, rúgóit és hatását s B.-nak az Aurorakörrel, mint iránnyal s annak vezető tagjaival, mint barátaival való viszonyát. Továbbá az Athenaeum megalapítását, korszakos küzdelmeit és lehanyaglását. S mindezt bár nagyjában, de mindenütt jellemző, néhol összehasonlító irodalomtörténeti kerettel és vonatkozásokkal.

Épp ily érdekesek s igazán avatott tollról tanúskodók azok a részletek, amelyek B. *lelkületének* alapvonásait s több sarkalatos kérdésben *esztetikai* principiumait igyekeznek fölfejteti, vagy a német irodalom eszme- és érzésvilágába beilleszteni. Ilyenek az I. részben B. költői hajlamának nyiladozása, első kísérletei s bennük tükröző lágy és tárgyitalan melankoliája. Viszont a III. részben, a líráját jellemző klasszikus és romantikus elemek sajátos vegyületei. Vagy leutebb, amikor költőnk *népdal-ei-*

méletét s az epigrammáról írott tanulmányát bírálván: a német mesterek hatásáról szól. Mind-mind alapos, sokban eredeti és elfogadható dolgok. És végül szintén a legszebb fejezetek közé tartozik (VII. és IX. cikk) B. kritikai és történetírói működésének egyetemes bírálata. Bennük az ő és a körötte támadó ifjabb generáció (Henszlmannék) elméletének és törekvéseinek lényeges elválása, kinék-kinek a lehető helyes és objektív mértékkel mérvén. Egyszersmind oly panaszok, melyek a nevezett mozgalmak irodalmában is mindig figyelemre tarthatnak számot.

E kétségtelen jelességek mellett vannak azonban e kis könyvnek feltűnő fogyatkozásai is, még pedig úgy tartalmi, mint formai tekintetben, amelyek néha bizonyos túlmodernségből, máshol némi felületességből vagy eredetieskedésből látszanak eredni. Ilyen mindjárt elől B. gimnáziumi tanulmányainak rajzában az a pont, amelyben az egész korabeli iskolázást hajlandó «supa formalizmusnak» és «schemák tanításának» bélyegezni. Aki a magyar iskolázás történetével csak nagyjában is ismerős, az tudni fogja, hogy a mai fennen hirdetett «legmodernebb didaktikai vívmányok» híjján is minő jelentős tényezői voltak épp a XVIII. sz. végi és XIX. sz. eleji iskoláink (a protestánsokéi és a derék piarista rendé) a magyar tudomány és a magyar jövő megteremtésének. Talán kevesebb volt bennük az üdvözítő módszer s több az európaszerte dívó «formalizmus», de mindezt pótolta az a lelkes és komoly tudományszeretet, nemes hazafiság és mély ethikai alap, amelyek az iskola feladatainak talán még magasabb-rangú eszményei lesznek mindenha. Toldy maga is, valahányszor emlékbeszédeiben a dolgot érinti, csak tisztelettel szól azokról az iskolákról, amelyeknek hatását, azt hiszem, több sikerrel lehetett volna nyomozni a B. irányában és készütségében is.

Kissé zavartnak és fölszínen járónak tartom azokat is, amiket B. lelki világának sajátzerű ellentéteiről, mondhatnók kettősségéről (lágý szentimentalizmusa és kritikai ereje) feszeget. S bár többször visszatér hozzá, e kemény diónak inkább csak a burkáig hatol. Bővebb magyarázgatás helyett legyen szabad ezúttal, hely- és időkímélés végett csak a Péterffy kitűnő tanulmányára (Összegyűjtött munkái. I. köt. 161. 219. l.) utalnom, aki a tárgyhoz illő finom pengéjével szintén hozzá nyúlt e kérdéshez s legalább az alapvonásait az ifjú B. lelkéből igen találoán fejtette föl.

Hasonlóképp kell vélekednünk B. költészetének általános jellemzéséről is. Nem az értékét akarjuk kissebbíteni, hanem a tárgyalás mikéntjét, egyes tartalmi csoportjának a bírálatát. Amiket a helyzetdalokról mond, régén ismert és elfogadott dolgok. De mért nem többet s mért nem behatóbban például a *hazafas dalairól!* Amelyek, ha tán erő, lendület és egyetemes hatás tekintetében nem mérhetők is a legnagyobbakéihoz, de a magyar reformkor kétségeinek és reményeinek épp oly tiszteletre méltó emlékei maradnak, akár azok. (Sohajtás, Apotheozis, Ébresztő.) Aztán kár, amiben pedig Farkas Z. avatott ember, hogy az egész tételt nem állította bele jól sem a korába, sem bizonyos történeti perspektívába. Általános és felületes az is, amit a Salys és Matthiissonékhoz való viszonyáról s kissé erőltetett: amit az ú. n. *Bajza-iskoláról* mond. Azt hiszem, hogy kisebb-

nagyobb változattal, több-kevesebb bensőséggel voltaképp egy Kőlcsey-utánzatról szólhatunk itt is.

Az «Epigramma elméletéről» mondottakkal átlag megegyezünk. Téves azonban az «első magyar eszthetikai értekezésnek» címezése, amikor nyilvánvaló, hogy Kőlcsey időben és értékben jóval megelőzte. De nem érthetünk egyet abban sem, amit Farkas a Conv. Lex. pör történeti értékelésében ilyformán fejez ki, hogy hamis vélemény, amikor azt tanítják, hogy a pör egyik lényeges vívmánya az lett volna, hogy «B. a születési tekintély helyébe az ész uralmát ültette» stb. Mert először is azt ily alakban (Badicsot kivéve)! nem mondotta se Toldy, se Gyulai, se Beöthy! Ők B. harcát, egyebek közt, mint az irodalom köztársaságában jogosulatlan születés, rang és áttekintély elleni harcot emelik ki, amelynek talán még nagyobb jelentősége az, hogy mint elv mihamar átment a politikai küzdelmekbe. S nemsokára maga a Pesti Hirlap is ugyanilyen állást foglalt el a rangokkal és címekkel szemben. Tehát példát és ösztönt adott egy rendkívül jelentős irányban s egy oly korban, amikor a tekintély minden téren (az irodalomban is!) kelleténél jobban uralkodott. Igenis, ez történeti igazság és nem «ámítás», amelyet Farkas Z. hosszú, téves és szofisztikus okoskodása sem képes megdönteni.

Kissé szétfolyó és terjengős az az áttekintés, amelyet a «Kritikai Lapok» alapításakor a magyar kritika történetéről, vagy lentebb, amit *Kőlcsey*-ről mond a könyv írója, akit egész nagyságában nem jól lát, s úgy az előzőivel, mint követőivel tévesen mér össze.

Más, kisebb jelentőségű — főként tárgyi — tévedéseiről itt nem szólva, még egy pár *szerkezeti fogyatékkosságára* kell rámutatnom: aminő például a VII. és VIII. szakaszok bizarr beosztása. Az előbbi, mert egy kalap alá fogja B. kritikai és polemikus hadjáratának általános méltatását az 1832—37 közt lefolyt, más irányú munkásságának egyetemes rajzával. Holott e két tárgy egy-egy külön cikket mindenképp megérdemelt volna. Ugyanazt kell mondanunk a VIII. szakaszáról, ahol meg az Athenaeum körének külföldben sikerült bírálatát szaggatja szét B. színgazgatói pályájának rajzával. S itt annál inkább, mert a két rész együtt már formailag is oly aránytalan méretet öltött, akár e kis könyv 3—4 más fejezete együttvéve. Végül még egy szót az utolsó (XI.) szakaszról, mely mintegy visszapillantó összefoglalás az egész tanulmányt befejezi. Amilyen messze kalandozó a cikk eleje (amikor a magyarság lelkében hullámozó külföldi áramlatok részén pillant végig a Habsburg kortól egész B.-ig), épp oly lapidárisan tömör akar lenni a dereka és a vége. S bár eredményeiben jórészt megnyugszunk, B. históriai értékelését egy kissé mégis könnyen formulázottnak, sőt némiképp méltatlannak tartjuk. Arcképe nem domborodik ki eléggé, jellemének és tollának fénye inkább elhalványodnak előttünk. Mert igaz, megengedjük, hogy halhatatlan művet nem alkotott, csakhogy ő nemcsak irodalom-, hanem részben kultúrtörténeti alak. Egész egyéniség, aki nélkül annak a dicső korszaknak képe nem volna teljes, vagy minden bizonynyal sokban másként alakult volna.

Mindent összefoglalva, e könyv, mely egy szép műveltségű, szellemes

író tanulmányainak eredménye, újabb enemű essayink közt akár felfogásával, akár szép kortörténeti és eszthetikai készütségével méltán figyelemre tarthat számot. Fogyatközásai a szerző fiatal voltának tudhatók be, amelyeket hosszabb tanulmány, több mérlegelő gond bizonyára ki fognak köszörlöni. Izléseivel, ítéleteivel tisztulni fog a nyelve is, amely néhol, épp az elvontabb fejezetekben feltűnően darabos, pongyola, sőt idegenszerű. Idegenszerű nemcsak túlon túl sok latin szavával, hanem meglehetősen nagy számú magyartalanságával is. De talentumai sokkal biztatnak s könyve az elég tekintélyes Bajza-irodalomban így is számottevő értéket képvisel.

PAP KÁROLY.

Szinnyei Ferenc: Novellairodalmunk Jósikáig. Budapest, 1911. 8.-r. 46 l. Athenaeum-nyomda. (Különlenyomat az Irodalomtörténeti Közlemények 1911. évf.-ból.)

Szinnyei Ferenc hasznos munkát végzett azzal, hogy összeállította novellairodalmunk első korszakának egész anyagát és e korról összefoglaló, részletes képet rajzolt. Kiindulópontja Fáy András Különös Testamentomának megjelenése 1818-ban. Ez Sinnyei szerint az első modern magyar novella. Az utána következő novellairodalmat három csoportra osztja: víg, történelmi és társadalmi nevellákra. E csoportok egyenként való tárgyalása előtt azonban a víg novella két főképviseelőjével: Fáy Andrással a megindítóval és Kisfaludy Károllyal a mesterrel külön foglalkozik. Dolgozatában a novellák értékelésére nagy súlyt helyez. Legfigyelemreméltóbb fejezete talán az, melyben novellairodalmunk statisztikáját közli. Szerettük volna, ha e dolgozatban nemcsak összefoglaló képet kaptunk volna, hanem ha szerző a novellairodalom történetét, a magyar novella fejlődését is feltüntette volna. Itt-ott van ezirányú vonatkozás is munkájában, anélkül azonban, hogy ez lenne vezérlő szempontja. Így meg kell állapítanunk, hogy Sinnyei dolgozata értékes előmunkálat a magyar novellának még csak ezután megírandó történetéhez. Ehhez valóban nélkülözhetetlen segédforrásként fog szolgálni.

Novellairodalmunk megszületése közvetlen kapcsolatban áll a magyar romantikával. A romanticismus egész Európában fellépő, de mégsem internacionális tünemény; mindenfelé önállóan fejlődött ki, habár az egyes irodalmak kölcsönösen hatottak is egymásra. A magyar romantika is nagyon messze van a német és a francia romantikától, mert egyrészt eredeti, vagyis már régen meglevő csírák fejlődése, másrészt az *osztrák* irodalmi hatások eredménye. Novelláink történetében is főképp ez utóbbi hatást kell szem előtt tartani. Sinnyei ki is tér e hatásra, de állandóan *német* romantikáról beszél, mikor novelláink idegen mintáit említi. A magyar-osztrák romanticismus közös és leglényegesebb eleme a nemzeti történelem iránti érdeklődés. Novelláink közül is a történetiek képviselik legjellemzőbben a kor izlését és hangulatát. Sinnyei egészen külső körülményből (hogy először a víg novella jelent meg nálunk) indul ki, amikor a víg novella uralmát megállapítja, holott e hely történeti novelláinkat illeti meg, nem érdemüket, de a történelmi szempontot tartva szem előtt.

Keletkezésükben egyrészt az osztrák történelmi elbeszélések, másrészt Kisfaludy Sándor regéinek hatása észlelhető és két csoportra oszlanak: a tulajdonképeni történelmi novellákra és a várromantika novelláira. Az előbbieket keletkezésében és általában a magyar történelmi novella fejlődésében nagy szerepe van Ossiánnak, melyre Szinnyei ugyan szintén kiterjeszkedik, anélkül, hogy azt kellőképpen kiemelné épen novelláink keletkezésében. Véleményem szerint fejlődésnek induló novellairódmunk történetében a történelmi tárgyú novellák foglalják el a főhelyet, hiszen Jósika működésében közvetlen folytatásuk akad. Az, hogy Szinnyei statisztikájában több víg novella szerepel és hogy első megjelent novellánk épen víg tárgyú, nem mond ellent állításomnak. Az első években ugyanis (1827-ig 1823 kivételével) a történelmi novellák nagyobb számmal lépnek fel; a Különös Testámentom pedig csak első *megjelent* novellánk, mert Döbrentei két novellája (A Kenyérmezei Diadal és Zách Klára) már előbb készen volt.

A társadalmi novellák a szentimentalizmus hatása alatt keletkeztek. A szentimentalizmus már internacionális áramlat. Szentimentális novelláink tehát összefüggésben állanak a XVIII. sz. szentimentális regényeivel és az idegen irodalmak hozzánk került szentimentális termékeivel. Itt a fejlődés feltüntetése még érdekesebb lett volna, különösen mert Fáy is beletartozik ez áramlatba és Bélteky Háza, az első magyar társadalmi regény tulajdonképen egyenesen a szentimentális novella folytatása!

Legtávolabb áll a kort mozgató nagy szellemi áramlatoktól a víg novella, mely már nemcsak osztrák, hanem német hatás alatt indul meg és mely novellairódmunk legértékesebb részét alkotja, amint azt Szinnyei helyesen jelzi.

Szinnyei dolgozatában meglehetősen zavaró, hogy nem egységes szempontból tekintti át az anyagot és Fáyot meg Kisfaludyt egészen külön tárgyalja. Ép így tehetett volna Kovács Pállal, Kis Károllyal, Paziazával és Mailáth gróffal is. Végül még egy tévedést említek meg: A Historisches Taschenbuch Hormayr és Mednyánszky kiadása, nem egyedül az utóbbié. (29. l.) Az is különös, hogy a budetini monda megemlítésénél Szinnyei nem Gyulai Ágost cikkét, hanem saját Arany-életrajzát idézi.

WEBER ARTHUR.

Baros Gyula: Arany János és Tisza Domokos. Budapest, 1911. 8. r. 30 l. Hornyánszky-nyomda. (Különlenyomat az Uránia 1911. évf.-ből.)

Az irodalomtörténeti köztudat körülbelül csak annyit tud Tisza Domokosról (1837—1856), az ötvenes évek korán elhunyt lírikusáról, amennyi Beöthy Zsolt kis irodalomtörténetében található. Eszerint Tisza Domokos, szemben a Petőfi-utánzókkal, eszményibb irányban indult, a gondolatra többet adott, de a tehetségéhez kötött szép reményeket korán sírba vitte.

Tisza Domokos válogatott verseit nevelője, Arany János rendezte sajtó alá. Arany szerette a törekvő ifjút. Mikor már nem tanította, akkor is sűrűn levelezett vele. Ebből a szeretetből magyarázhatók azok a meleghangú nyilatkozatok, melyeket a «geszti kis poéta» költői kísérleteiről tett.

Baros Gyula értekezéséből részletes tájékozást nyerünk a mester és tanítvány közeli viszonyáról. Baros közli Aranynak egy eddig kiadatlan levelét, melyet a nagy epikus Nagykörösről írt Gesztre; helyreigazítja Arany életíróinak többrendbeli tévedését; végül érdekes dolgokat mond el a geszti nevelősködés részleteiről.

Arany János életének kutatói és költészetének elemzői nagy hasznát fogják venni e meleg szeretettel megírt, s részben ismeretlen adatokon alapuló, becses értekezésnek.

B. J.

Zlinszky Aladár: A szóképekről. (Budapesti VIII. ker. áll. főgimnázium 1910—11. évi értesítője. 3—31. l.)

Régen és sokan érezzük már, hogy a stilisztika — úgy ahogy azt ma a középiskola IV. osztályában tanítjuk — nem felel meg sem a pedagógiai, sem az irodalmi célnak. Nemcsak azért, mert a 13—14 éves gyermek gondolkodása még nem eléggé fejlett ahhoz, hogy ilyen stúdiumot eredménnyel tanulhasson, hanem főképen azért, mert magának a stilisztikának anyaga szorul még alapos kritikára, válogatásra és tudományos rendezésre. Zlinszky derék munkája ezen az utóbbi ponton indul el. Az újabb nyelvtudományi (jelentéstani) kutatások alapján a *szóképeket* veszi vizsgálat alá és Delbrück tanácsát követve, mindenekelőtt gazdag és tanulságos összeállítását adja egyes szóképesoportoknak. Ezeknek elemzéséből azután arra az eredményre jut, hogy a jelentésváltozásnak csak két módját különbözteti meg: az átvitelt (metafora) és a tapadást; a metonymiát és a szindochét pedig, mint fölösleges neveket, «a stilisztika történeti emlékei közé» utalja. A régi stilisztika logikai formalizmusa helyett a kutatást pszichológiai és művelődéstörténeti alapon végzi. Zlinszky sok munkát fordított tanulmányára, sokat is olvasott és jó eredménnyel. Ha e kérdések vizsgálatánál kiterjeszti figyelmét a szorosabban vett esztétikai szempontokra is, úgy ahogy e kérdést az újabb esztétikai irodalomban tárgyalják, eredményei bizonyára még értékesebbé lesznek.

DÉNES LAJOS.

Heinrich János: Egy kevésbé ismert fejezet a német nyelvtörténetből. (Keszthelyi kath. főgimnázium 1910—11. évi értesítője. 3—67. l.)

Campe Joachim Henriknek, a német nyelvújítás lelkes bajnokának és az Adelung-féle orthológia legharciasabb ellenfelének küzdelmeiről, műveiről és főbb eszméiről szól ez a mindenképen elolvasásra méltó tanulmány. Campe pályája ugyanolyan, mint a mi nyelvújítóinké: hatása az irodalmi nyelv fejlődésére megbecsülhetetlen, mégis gáncsban, gúnyban és lenézésben — igaz, részben túlzásaiért — bőven volt része. A német irodalomtörténet sem foglalkozott vele kellőképen, nálunk is főképen csak az Ifjabbik Robinzonról írott ifjúsági regényéről ismerik. Campe magyarországi vonatkozásairól sem feledkezik meg szerzőnk (12., 54., 57. lap) bár nagyrészt csak negatív eredményre jut. Kimutatja, hogy főkép néme-

tesztő szótára (első kiad. 1801.) terjedt el minálunk, műveit nyelvművelőink közül gr. Teleki József, Kazinczy és Kölchey ismerték. Kétségbevonja azonban azt a hatást, a Mondolat keletkezésében, amit Rubinyi Mózes tulajdonít neki. Heinrich szerint sem a Mondolat szókincse nem bizonyítja Campe szótárának hatását, sem a J. Ch. F. Schulz-féle gúnyirat nem szolgált a Mondolat mintájául.

KIRÁLY GYÖRGY.

Pickel Ferenc: Katona és Grillparzer. (Erzsébetvárosi áll. főgimnázium 1910—11. évi értesítője. 14—43. l.)

Katona és Grillparzer a címe e kis tanulmányának, de tulajdonképen csak a két író közös tárgyú darabjával, az Ein Treuer Diener Seines Herrn-vel és Bánk Bánnal foglalkozik anélkül, hogy e két darabon át az írók egyéniségét s a műveik megírásában őket befolyásoló hatásokat, forrásokat, irodalmi környezetet és faji tulajdonságot érinteni, megérteni és értelmezni próbálta volna. Párhuzamot akart vonni, de ehelyett mindenáron a magyar Bánk Bánt kereste a német Treuer Dienerben. Természetesen nem találta meg. Sietett is levonni végkonkluzióját: a magyar Bánk Bán mindenben felette áll a németnek. Az ilyenfajta irodalmi összevetésekben csak ama különbség feltüntetésének lenne értelme, amit a közösen feldolgozott téma megírásában a két egymástól teljesen idegen író eltérő kvalitása, egyénisége s az a különböző világ okoz, amelyben élnek. A magyar és a német Bánk Bán más szempontból époly kevésbé alkalmas az összehasonlításra, mint a világirodalom bármely más két drámája.

A dolgozat legnagyobb részében Grillparzer Bánkjának jellemét elemzi a szerző, teljesen félreértve az író intencióit, tisztán egyéni ellenszenvétől vezettetve, azután tankönyves csoportosítással mond egypár megjegyzést a tárgyalt drámák szerkezetéről, technikájáról, alapeszméjéről stb., egy cseppet sem törekedve arra, hogy ez agyoncsépelet témáról valami frisset, újat és egyénit mondjon. Értesítői disszertációktól, melyek legközvetlenebbül hatnak a tanulókra, helyesebb szempontokat s mindenekelőtt nem szövirágos, sablonos kifejezésekkel ékes stílust várunk.

KUNCZ ALADÁR.

Beke Boldizsár: Petőfi hazafias lírája. (Nagyváradai premontréi főgimnázium 1910—11. évi értesítője. 9—32. l.)

Petőfi hazafias lírájában három korszak különböztethető meg: az elsőben a hagyományos nemzeti költészetet folytatja a költő; a másodikban forradalmi és demokratikus eszméket hirdet; a harmadikban teljesen forradalmi szellemű és republikánus. Szerző ezúttal a két első korszakot tárgyalja. Elismerés illeti meg azért, hogy, bár csekély tér állott rendelkezésére, meglehetősen teljességgel és igen elevenen jellemzi Petőfi hazafias líráját. Bevezetése kissé terjengő, de példái ügyesen és áttekinthetően vannak megválogatva.

OLGYAI BERTALAN.

Csura Miklós: Árgirus históriája. Gyula, 1911. 8. r. 35 l. Dobay-nyomda. (Különlenyomat a gyulai r. kath. főgimnázium 1910—11. évi értesítőjéből.)

Az ismeretes széphistóriának nagy szeretetével s a reávonatkozó termékeny irodalomnak gondos felhasználásával készült derék értekezés, amely az Árgirus-mese körül ugyancsak elágazó irodalomtörténeti vélekedésekről világos és tárgyilagos áttekintést ad. Meglepő, egészen új adatai nincsenek, de önmérséklő következtetéseivel s pártatlan ítélkezésével mindenestre eléri a célját. A széphistória tudákosan összebonyolított szálai Csura türelmes kezében szépen kioldódnak.

Mint a kis tanulmány címe is mutatja, szerző a nagyszámú variánsok közül — s igen méltánylandó és meggyőző természetű okok alapján — a *Gyergyói-változatot* fogadta el. Az időpontra nézve teljesen szakít a XVI. századdal, s elfogadható érvekkel a XVII. század második és harmadik évtizedeire terminálja a széphistória keletkezését. A mese őshazáját ő is keleten keresi s a Meluzina-képlet egyik alcsoportjában látja. Az okvetetlenkedő jelvi magyarázatokkal (köztük a Juon Barac politikai tendenciájú iparkodásával) is leszámol s végül inkább tiszteletreméltó lelkesedéssel, mint kritikai elfogulatlansággal a széphistória esztétikai szépségéről és irodalmi jelentőségéről szól.

NAGY JÁNOS.

Pintér Jenő: Nagyköpesényi gróf Listius László. (1628—1663.) Budapest, 1911. 8. r. 20 l. Thália-nyomda. (Különlenyomat a budapesti VI. ker. áll. főreáliskola 1910—11. évi értesítőjéből.)

Pintér Jenő mutatott rá annak idején Listius Mohácsi Veszedelemnek forrására. (Irodalomtört. Közl. 1906. évf. : 152—171. és 280—291. l.) A Magyar Irodalom Története megfelelő helyén (1909. II. : 282. l.) már a kisebb versek méltányolásával is csinján bánik, gyanúba fogva eredetiségüket. A «hasznos munkát», melyet ott ezek forrásainak a kiderítésére ajánlott, maga végezte el s címbe értekezésében erre vonatkozó eredményeit is közölve, egy igen szűkszavú, de minden kérdésre kiterjeszkedő s kimerítő könyvészeti alpra fektetett miniatűr-monografiát ad a vérpadra került verselőről. Említett újabb eredménye ez: Listius történeti verseinek két forrása volt: Zsámboki János Reges Ungariae c. latin nyelvű történeti versgyűjteménye (1547.) és Baksay Ábrahám Chronologia De Regibus Hungaricis c. rövid krónikája. (1567.) Átdolgozása szolgáltságát a füzet példakkal is illusztrálja. Nincs hát ellenmondás Listius élete és költészete között: «ez a csempész-munka méltó életének többi cselekedetéhez.»

GALGÓCZI GYÖRGY.

Gross József: Szilágyi und Hajmás. (Segesvári evang. főgimnázium 1910—11. évi értesítője. 3—30. l.)

Gross József, a segesvári főgimnáziumban a magyar irodalomtörténet tanára, az intézet mult évi értesítőjében németre fordította *Szilágyi*

és *Hajmási* mondájának három legismertebb feldolgozását: a Szendrei Névtelenét, Gyulai Pálét és az általánosan ismert székely népballadát. Mind a három fordítás becsületes és sikerült munka. Gross József nem utánozza azokat az átdolgozókat, kik első sorban a maguk egyéniségét tolják előtérbe, még pedig nem egyszer az eredeti alkotás rovására, az eredeti szellemének meghamisításával. Fordítónk mindvégig arra törekszik, hogy az eredeti költemények belső és formabeli szépségeit tüntesse fel. És el kell ismernünk, hogy még a Szilágyi és Hajmási monda feldolgozásait jól ismerő olvasóra is úgy hatnak ezeknek a fordításoknak egyes részei, mintha a magyar költeményekben gyönyörködnék. Bennük van az eredeti szövegeknek hangulata, zamatja, de a szépségek mellett feltüntetik az esetleges fogyatkozásokat is, így például a Szendrei Névtelen nyelvének költőisége mellett a verselés kezdetlegességét és darabosságát. A fordításokat megelőző bevezetésben tömören, de áttekinthetően ismerteti Gross József a monda keletkezésére vonatkozó elméleteket, míg a fordítások után bemutatott költeményeket irodalomtörténeti és költői értékük szempontjából méltatja. A Szendrei Névtelen munkáját korának történeti háttérével magyarázza, a székely népballadában pedig különösen azokra a szépségekre mutat rá, melyekkel a népköltészet ruházta fel a mondát, míg Gyulai Pál feldolgozásában azokat a kvalitásokat, azokat az eltéréseket emeli ki, melyek a modern költő világfelfogásában, érzésében, bíráló és elemző hajlamában gyökeredznek. Gross József fordításait és kísérő tanulmányait az is élvezettel olvashatja el, ki Szilágyi és Hajmási mondáját és feldolgozásait, valamint a monda irodalomtörténeti problémáit már egyébként is ismeri.

ROBOZ ANDOR.

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

Akadémiai Értesítő. 1912. évf. 1. füz. január. — *Viszota Gyula* : *Jókai Mór és a Teleki-pályázat.* Az 1858. évi Teleki-jutalmat Tóth Kálmán nyerte meg Egy Királynő című színművével. Jókai Mórnak, mint a bíráló bizottság jegyzőjének, ez ügyben írt jelentését közli a szóban forgó cikk. Jókai szerint méltányos volna, ha az akadémiai pályaművek bírálatai nem kerülnének sajtó útján a közönség elé.

Az Ujság. 1912. évf. 35. szám. február 10. — *Tisza István gróf* : *Utazás Arany János körül.* Arany lírai költészetének népszerű ismertetése. Szabad előadás a Műbarátok Körében.

Budapesti Szemle. 1912. évf. 2. szám. február. — *Munkácsi Bernát* : *Hunfalvy Pál emlékezete.* Első része a szerző akadémiai rendes tagsági székfoglalójának. Életrajzi foglalatban adja H. P. műveinek ismertetését 1855-ig. A szépeességi származású tudós 17 éves korában még nem tudott magyarul s első irodalmi megnyilatkozásában (1839) már a nemzetiesedés programját hirdeti. Nyelvtudományi érdeklődése a Rhapsodiákban jelentkezik először (1840), de csak az Új Magyar Múzeum megindultával (1851) kezdődik e téren nagyobb arányú munkássága. Ő írta Igaz Aranybulla címen e folyóirat beköszöntő cikkét, mely létjogunkat a nemzeti munkálkodásban látja, s különösen a speciális magyar tudományszakok művelését s elsősorban a magyar nyelvészetét tűzi ki feladatunkul, mert a mi tisztünk, hogy a népcsaládot, melybe tartozunk, világ elé vezessük : csak így tehetjük magunkat szükségessé az európai tudományosságnak. 1851—54 közt írt dolgozataiban sürgeti a rokon nyelvek, köztük a török nyelv, tanulását, kifejti a nyelvhasznítás alapvető elveit, ismereti a finn és török nyelvet, magyar-finn szóegyezéseket s hangmegfeleléseket állapít meg ; még nem tudja eldönteni : a finnhez áll-e nyelvünk közelebb vagy a törökhöz. — *Papp Ferenc* : *Kemény aÉlet és ábránd» c. regénye.* K. Zs. már 1836-ban olvashatott magyar Camoens-életrajzot a Nemz. Társalkodóban ; már Bécsben megismerhette Tieck Tod Des Dichters-ét, s Halm drámai költeményét Camoensről. Mindezek hatása jóformán csak a tárgyválasztásra szorítkozik. K. Zs. nem ragaszkodik aggodalmasan a történet adataihoz ; költői célja szerint térben s időben külön eső mozzanatokot egybe ejt : a király halálát 4, a költőt 6 évvel előbbre teszi ;

fiatalabbnak tünteti fel Catharinát, hogy Camoens halálos ágyánál még szépsége teljében szenvedjen önvádat s érezze egész veszteségét. Camoens és Pedro Giron jellem-kontrasztját világtörténeti távlatba illesztve, az emberiség tragikus képévé szélesíti ki, melyben az eszményiség elbukik, bár csak ideiglenesen, a cinikus számítás előtt. A valóság és költészet ellentétén alapuló világnézet kialakulására Goethe Tassója lehetett mélyebb hatással. De minden föltehető irodalmi hatáson kívül benne van e műben az író első szerelme emléke: innen mélyen járó szubjektívizmusa. A környezet, test és lélek összetett hatásait már itt mesterileg boncolja K. (A cikkíró figyelmébe ajánlunk itt egy Camoens c. novellát, mely az *Athenaeum* 1841. évfolyamában jelent meg [I: 8—14. és 24—30. l.]; szerzője az 1842-ben igen fiatalon elhalt Eördegh István. A novella tulajdonképen regényes életrajz, melyben túlnyomóvá duzzad a költött, vagy kiszínezett elem [a tengeri vihar Camoens menekülésével; báli jelenet a költő és Catharina közt; a költő atyja meggyilkolja Catharinát; az éposz tervének megfogalmazása]. Lelkes romantikájával, korához képest, igen vonzó olvasmány s szinte szuggerálja a regényben való feldolgozás gondolatát. K. Zs. 1842-ben fogott az *Élet és Ábránd*-hoz: vajon e kis «eredeti novellá»-nak nincs-e valami része legalább a tárgyválasztásban?) — Az *Élet és Ábránd* múlt havi első részletét 6 lapnyi újabb közlemény folytatja. — r. r. ismerteti Farkas Zoltán Bajza-életrajzát és Gyöngyösy László Mikszáthját.

Egyetemes Philologiai Közlöny. 1912. évf. 2. füz. február. —

Thienemann Tivadar: Német és magyar nyelvújító törekvések. A feltűnően sok idézettel megtűzdelt, terjedelmes értekezés részletesen ismerteti a megújulás korabeli németországi nyelvészeti tanításokat. Böven szól Klopstock, Lessing, Herder, Wieland, Garve, Jenisch, Voss, Campe, Wolke nyelv művelő törekvéseiről s különösen Adelung János Kristófnak a magyarországi nyelvtudósokra tett hatásáról. Adelung jó ideig eszményképe volt a magyar nyelvészeknek. Különösen Verseghyre hatott; ezért vádolta őt Révai azzal, hogy a magyar nyelvet német mintára szabta. Maga Révai szintén sokat merített Adelungból, úgyszintén Pápay Sámuel is, meg Sipos Pál. Általában Kazinczy és kortársai élénk figyelemmel kísérték a német nyelvtudományi mozgalmakat. Kiemelendő azonban, hogy a magyar nyelvújítás még Campe német nyelvújító fellépése előtt megkezdődött. Campe hatása alatt legfeljebb a Mondolat keletkezhetett, jóllehet a Mondolatot jellemző szatirikus elem kétségtelenül magyar hagyományon alapul. — *Trócsányi Zoltán* ismerteti Csűrös Ferenc debreczeni nyomdatörténetét, *Király György* Gyöngyösy László Mikszáth-kötetét, *Gálos Rezső* Bathó István Kéry-életrajzát, *Birkás Géza* Kovács János Sue-tanulmányát. Az utóbbi tanulmány tavaly jelent meg Kolozsvárt s érdekes Sue-átvételeket mutat ki Nagy Ignác, Kuthy Lajos, Jósika Miklós, Jókai Mór, Degré Alajos és Petőfi Sándor elbeszélő munkáiban. — *Bayer József* felhívja a figyelmet a Bánk Bán Rostája megírójának, Bárány Boldizsár ügyvédnek alakjára. E külön verselőről körülbelül csak annyit tudunk, hogy 1836 táján a somogy megyei Gombán élt. Afféle falusi vadpoéta volt, egy magába vonult

Pató Pál, aki jeles költőnek tartotta magát. Frankenburg érdekes dolgokat jegyzett fel róla emlékirataiban (1868). — V. J. Jósika egyik ismeretlen levelét közli. Tulajdonképen önbírálat, melyben Jósika sorra jellemzi regényei hőseit. Érdekes, hogy Abafit leggyöngébb művei egyikének tartja. (1843). — *Birkás Géza* ismerteti Clément Marot francia költőnek Mária magyar királynéhoz, II. Lajos özvegyéhez írt költői levelét, melyben a híres költő Mária franciaországi látogatását énekelte meg (1539). — *Gulyás József* kimutatja, hogy Árgírus történetének legrégebb említése 1620-ból való. (Csombor Márton: *Europica Varietas*. 1620). — *Alszeghy Zsolt* Balassa Bálint Campianus-fordításának a gyöngyösi ferencesek könyvtárában található részleteit ismerteti (1581). — *Kemény Lajos* Paniti János XVI. századi versíró életéhez közöl egy latin oklevelet (1555).

Élet. 1912. évf. 1—2. szám. január. — *Erdős Renée: Hazátlan irodalom* c. elmélkedésében nagy lelkesedéssel szól Kazinczy koráról, a boldog időkről, amikor lázas irodalmi együttérzés hevített mindenkit s az irodalom országos közügy volt, míg ma az írók dolgoznak ugyan s a közönség jelentékeny része figyel is, de «hol vannak a Festeticsek, a Weselényiek, a Csereiek, a Dessewffyek?» Az ország előkelői nem törődnek az irodalommal. — Erre válasz *Sik Sándor: Honfoglaló irodalom* c. cikke, mely hasonlóképen panaszkodik, hogy a főrangúak irodalompartól faja kiveszett Magyarországból. A magyar szellemi élet mai nagy forrongása, megújhódó formái, érzésszerű és világnézeti átalakulása azok nélkül mennek végbe, akik születés, vagyon és tekintély dolgában az első sorban állnak. Az előkelők, a politikát kivéve, a szellemi élet egész vonaláról hiányoznak. Nagy kár, mert az irodalom az evolúció ideghálózata; az a vezeték, melyen keresztül a fejlődés világformáló gondolatai, teremtő érzései végigfutnak. Aki elzárkózik előle, kikapcsolta magát a nemzet érzésvilágából és a művelt osztályok szellemi közösségéből. «A mai Magyarország társadalmának legfelső rétege idegenül és értetlenül nézi az eljövendő Magyarországot kialakító, a ma még zavaros és kúszt szellemi forrongást és minden jel arra mutat, hogy a jövő Magyarországa nélkülük fog megszületni.» (Ugyanígy: *Dudek János* egyetemi tanár a *Religio* című katolikus tudományos folyóirat 1912. évf. 3. füzetében.)

Kultura. 1912. évf. 1. szám. január. — *Pintér Jenő: Dukai Takács Judit.* Kis írói arckép a keszthelyi helikoni ünnepségek Malvinájáról. Takács Juditra eleinte a népköltészet hatott, később Berzsenyi Dániel. Barátai nagy költőt akartak belőle nevelni, elhalmozták könyvekkel, de tanácsaik inkább zavarba ejtették a «barnafürtű istennét». Így is a korabeli jobb tehetségű lírikusok közé számít.

Magyar Nyelv. 1912. évf. 1. füz. január. — *Gombocz Zoltán: Thomsen Vilmos.* A nagy dán nyelvésznek, a M. Nyelvtudományi Társaság tiszteleti tagjának, ki a finn-ugor nyelvészet terén nagy sikereket ért el, életét s munkásságát ismerteti, hetvenedik születésnapja alkalmából. — *Hor-*

váth János: *Ignotus felolvasása a Nyugat magyartalanságairól*. Felelet a Nyugat karácsonyi számában közölt Ignotus-féle felolvasásra. — *Velledits Lajos: Adalékok Pápay Sámuel nyelvészetéhez*. Az Észrevételek... c. tiszti szótár (1807) előszavát s A Magyar Literatura Esmérete (1808) nyelvészeti részét taglalja. Adalung hatása erős, de Pápay Sámuelben van bizonyos józan önállóság is. Álláspontja a Verseyhyével rokon, de méltányolja Révait is. A nyelvújításról szóló felfogása feltűnően higgadt. — *Dobóczy Pál: János pap országa*. E tárgynak s fogalomnak irodalombeli és szótári előfordulása helyeit sorolja fel. Az irodalomban: Valkai Cronikája (1583), Arany: János Pap Országa (Életképek. 1848 szeptember 10) és Abonyi Lajos: Pap János országa. (Fonó Krónikája. 1872. II: 3—77.)

Magyar Társadalomtudományi Szemle. 1912. évf. 1. szám. január. — *Prohászka Ottokár: Széchenyi István gróf vallásossága*. Prohászka arról értekezik, hogy Széchenyi vallásossága nem volt pusztá formalizmus és család tradíció. Széchenyi gazdasági érzéke vallásos lelkiülettel párosult. Dogmákra való tekintet nélkül megvolt benne az Istenben való bizodalom. «Egyik vallás a másik után tűnedezik el ugyan a földszínéről — írja Széchenyi — de a vallásos érzület, mely azokat alkotta, soha sem lesz kioltható az emberek szívéből.» Prohászka kiemeli, hogy Széchenyi gyakorlatilag hívő ember volt, az egyház parancsait megtartotta s különösen a husvétii gyónást sohasem hagyta el.

Nyugat. 1912. évf. 2. szám. január. — *Szabó Dezső: Berzsenyi Dániel*. Berzsenyi költészetében az erő, a roppant arányok víziója a fővonal. Nyelv-művészete is egy azt szolgáló nagyszerű erőszak a nyelven. (Baróti Szabónak azonban nagyobb szerepe van e nyelv előkészítésében, mint a cikk írója hinni látszik.)

Protestáns Szemle. 1912. évf. 1. füz. január. — *Kristóf György: Kazinczy vallási nézetei*. Hogyan gondolkodott Kazinczy a vallásról? Sipos Pálhoz intézett leveleiből az derül ki, hogy öntudatos kálvinista volt ugyan, de a hittételek betűire nem sokat adott. A más vallásúakat és a felekezetenkülieket egyaránt megbecsülte. A fanatizmust, türelmetlenséget és képmutatást a maga protestáns atyafiságában is gyűlölte és üldözte. — *Thury Etele: Pázmány Péter levelei*. Ismerteti Pázmány összegyűjtött leveleinek II. kötetét, mely a múlt évben került ki a sajtó alól. (Petri Cardinalis Pázmány... Epistolæ Collectæ. Collectionem et recensionem accurate Francisco Hanuy. Tomus II. 1629—1637. Budapest, 1911. 4. r. 806 l.) Az 599 levél közül 461 most látott először napvilágot. Thury protestáns szempontból vizsgálja Pázmány levelezését s több érdekes részletre hívja fel a figyelmet. Pázmány nyíltan kijelentette, hogyha rajta állna, csak katolikust tűrne meg egyházmegyéjében. Legbuzgóbb törekvése az volt, hogy a protestáns prédikátorokat megtörje, a nem katolikus hívőket visszatérítse, a felvidéket és Erdélyt katolizálja. A nagyszombati egyetemet is a katolikus vallás védelmezésére alapította. «Tanuljunk tőle nagy célokért való lelke-

sedést, kitarást igaznak vallott ügyünk harcaiban, önfeláldozást anyaszentegyházunkért . . . De egyben, a lelkiismereti szabadság ellen kifejtett erőszakoskodásaiban nem követhetjük.*

Századok. 1912. évf. 1. füz. január. — *Hajnóczy Iván: Martinovics Ignác állítólagos arcképe.* Martinovics arcképe a Vasárnapi Újság 1881. évf.-ban jelent meg legelőször s innen került át egyes igen elterjedt magyar történeti kiadványokba, így pl. a Szilágyi-féle Milléniumi Történet VIII. kötetébe. A kép fölfedezője Strobl Alajos volt, fölismerője Fraknoi Vilmos. Most Hajnóczy Iván kimutatja, hogy a szóban forgó Martinovics-arckép Antonio Van Dyk egyik festményének, Guido Bentivoglio bíbornok arcképének másolata. Eszerint Martinovicsról, mint a felvilágosodás korának számos más magyar írójáról, nincsen hiteles arcképünk. — A Történeti Irodalom rovatban *Hellebrant Árpád* részletesen ismerteti Csűrös Ferenc nyomdatörténetét (*A debreczeni városi nyomda története.* Debreczen, 1911.); *Iványi Béla* pedig Hain Gáspár krónikájának azt a kiadását, melyet a Szepesmegyei Történelmi társaság megbízásából Bal Jeromos, Förster Jenő és Kauffmann Aurél rendeztek sajtó alá. (*Hain Gáspár löcsei krónikája.* I. rész. Lőcse, 1910.)

Uj Idők. 1912. évf. 4. szám. január. — *Lakatos László: A bécsi táncosnő.* A közleményből megtudjuk, hogyan vallott szerelmet Döbrentei Gábor Elssler Fannynek, a híres bécsi táncosnőnek. (Annyi bizonyos, hogy Elssler Fanny járt Magyarországon s Döbrentei 1834 táján csakugyan egyik igazgatója volt a fővárosi színháznak. Társulata azonban nem a pesti Rondellában játszott, mint Lakatos írja, hanem Budán. Mellesleg megemlíthető, hogy Elssler Fanny neve nem fordul elő sem Bayer József, sem Váli Béla színészettörténeti munkáiban. A ballerínák szerepléséről Bayer azt mondja, hogy ezeket érdekkeltés céljából hozatták Bécsből Budapestre.)

Uránia. 1912. évf. 2. szám. február. — *Elek Oszkár: Arany János és ballada-költészete.* Van-e szorosabb kapcsolat Arany János egyénisége és ballada-költészete között? E kérdés megoldása céljából fejtegeti szerző Arany egyéniségét, esztétikai vizsgálódása körét és ballada-költészete szépségeit. Népszerű összefoglalásárfak végén áttekinti az eddigi irodalmat. Arany balladaköltészetével behatóbban foglalkoztak: Greguss Ágost, Jancsó Benedek, Gyulai Pál, Beöthy Zsolt, Riedl Frigyes, Zlinszky Aladár, Tolnai Vilmos; továbbá Szinyei Ferenc, Dénes Lajos, Nógrádi László, Gálos Rezső.

FIGYELŐ.

Társasági ügyek. A Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1912 február 13-án *választmányi ülést* tartott.

Beöthy Zsolt elnöklete alatt jelen voltak : Ágner Lajos, Angyal Dávid, Bajza József, Baros Gyula, Császár Elemér, Gagyhy Dénes, Gragger Róbert, Gulyás Pál, Horváth János, Karl Lajos, Miklós Ferenc, Pintér Jenő, Prónai Antal, Radó Antal, Sebestyén Gyula, legifj. Szász Károly, Szily Kálmán, Szinyei Ferenc, Váczy János, Versényi György, Voinovich Géza, Weber Arthur, Zlinszky Aladár. Jegyző : Kéki Lajos.

1. Elnök üdvözlöi a megjelenteket. Örömmel állapítja meg, hogy Társaságunk irodalomtörténeti munkásságát folyóiratának első füzetével immár megkezdette. A mai választmányi és felolvasó üléssel megindítja hivatalos életét s az ismereteket előszóval terjesztő munkásságát is.

2. Titkár bemutatja id. Szinyei Józsefnek, Társaságunk tiszteleti tagjának, továbbá Bayer József, Békefi Remig, Elek Oszkár, Imre Lajos, Kiss Ernő, Loósz István, Német Károly, Pais Dezső, Toncs Gusztáv és Zlinszky Aladár választmányi tagok levelét, melyben megválasztásukért köszönetet mondanak.

Örvendetes tudomásul szolgál.

3. Titkár jelenti, hogy újabban alapító-tagul jelentkeztek : Baumgartner Alajos, főgimn. tanár, Budapest; Pintér Sándor, ügyvéd, Szécsény; özv. Tisza Kálmánné, Kocsord; Zlinszky Aladár, főgimn. tanár, Budapest.

Az alapítványokat a választmány hálás köszönöttel fogadja.

4. Titkár jelenti, hogy az Országos Kaszinó 200 korona adományt küldött.

Örvendetes tudomásul szolgál.

5. Rendes taggá választottak : Berzeviczy Albert, a M. Tud. Akadémia elnöke (ajánlja Beöthy Zsolt); Róth Jenő, bölcsészethallg., Lipcse (aj. Bleyer Jakab); György Lajos, tanár, Vajdahunyad (aj. Dézsi Lajos); Havas István, polg. isk. igazg. Bpest (aj. Gagyhy Dénes); Putnoky Imre, tanár, Bpest (aj. Kéki Lajos); Koncsek Kálmán, főgimn. tanár, Szabadka (aj. Loósz István); Sík Sándor, főgimn. tanár, Bpest (aj. Prónai Antal); Thaly Loránt dr., főorvos, Bpest (aj. Safáry Irma); Schmidt Pál, főgimn. tanár, Újpest (aj. Sipőtz Pál); Békési Károly, polg. isk. tanár, Bpest (aj. Szekő Aladár); Molnár Antal, zeneszerző, Bpest (aj. Szilágyi Sándor); Párkányi Norbert, főgimn. tanár, Pécs (aj. Tordai Anyos); Simai Ödön dr., tanár, Bpest (aj. Weber Arthur); Rexa Dezső dr., városi főlevéltáros, Székesfe-

hévár (aj. Vértesy Jenő); Fejér Adorján, főgimn. tanár, Baja (aj. Werner Adolf); Nagy András dr., m. kir. határkapitány, Gyimesbükk; Schwarcz Károly, könyvkeresk., Sopron (aj. Baros Gyula); S. Szabó József, koll. tanár, Debreczen; U. Szabó Gyula, koll. tanár, Debreczen (aj. Csűrös Ferenc); Bartalus András, tanító, Bpest; Téger Béla, tanítóképző int. tanár, Baja (aj. Gyulai Ágost); Király László, főreálisk. tanár, Arad; Polgár Gy. Ödön dr., főgimn. tanár, Arad (aj. Elek Oszkár); Mikó Stefánia, polg. isk. tanárjelölt, Bpest; Ruzsonyi Béla, tanár, Bpest (aj. Marczinkó Ferenc); Ébert András, keresk. akad. tanár, Kolozsvár; Gál Ferenc, keresk. akad. tanár, Kolozsvár; Dobos Gerő, tanárjelölt, Kolozsvár (aj. Kiss Ernő); gr. Esterházy Mária, Sárosd; gr. Esterházy Erzsébet, Sárosd; Kállay Erzsébet, Nógrádbercel; Kállay Lenke, Nógrádbercel; gr. Keglevich Istvánné, Ipolykürt; br. Prónay Josefin, Bpest (aj. br. Radvánszky Kálmán); Bácskai József, ref. lelkész, Szatmárnémeti; Baross József dr., fősolgabíró, Rétság; Ihász Ferenc, tanítóképző int. tanár, Sopron; Keller Imre, f. leányisk. igazgató, Mezőtúr; Novotha Andor, könyvkeresk., Jászberény; Ráth Mór, könyvkeresk., Bpest; Sándor Móric, bankigazgató, Szécsény; Vajda Lajos, orvostanhallg., Bpest (aj. Ágner Lajos); Baciú János, f. keresk. isk. tanár, Brassó; Deák Ferenc, főgimn. tanár, Jászberény; Huszár György, főgimn. tanár, Nagykőrös; Kaiblinger Fülöp dr., tanár, Bpest; Klepp Péter, ref. s. lelkész, Torzsa; Lakatos Vince, főgimn. tanár, Keszthely; Németné dr. Langheim Irma, Bpest; Persián Kálmán dr., egyet. könyvtártiszt, Kolozsvár (aj. Pintér Jenő); Brengl Matild, polg. isk. tanítónő, Gyöngyös; Csura Miklós, főgimn. tanár, Gyula; Demeter Béla, főgimn. tanár, Sepsiszentgyörgy; Fáber Oszkár, tanár, Bpest; Kiss Ferenc, ref. esperes, Püspökladány; Hoffmann Frigyes dr., Eötvös-Collegiumi tanár, Bpest; Rietly Károly, főgimn. tanár, Kolozsvár; Szakács Béla, főgimn. tanár, Győr; Szekfű Gyula dr. levéltárnok, Bécs; Tóth László, Tápiószéle; Tiszaujhelyi Ujhelyi Imre, polg. isk. tanár, Békéscsaba; Urbányi Karolina, tanítóképző int. tanítónő, Pozsony; Vitéz A., könyvkeresk., Kassa (aj. a titkár).

6. Rendkívüli taggá választottak; Bayer Alice, b. hallg., Bpest (aj. Bayer József); Komlós Aladár, b. hallg., Bpest (aj. Begyáts László); Busák Béla, b. hallg., Bpest (aj. Kéki Lajos); Gyomlay László, tanárj., Bpest; Ulreich Vilmos b. hallg., Bpest (aj. a titkár); Putnoky Ödön, Érsekújvár; Takácsy Dénes, Gyula (aj. Pintér Jenő); Fedor Károly, Hartos János, Sarkadi Sándor, Szántó Miklós, Vadász Pál, Valent Mihály; orvostanhallgatók, Bpest; Huszti Ferenc, Zuber Marianne, b. hallgatók, Bpest (aj. Weber Arthur).

7. Az *Irodalomtörténetre* újabban *előfizettek*: Csegezy László, Bágyon; Gálócsi Samu, könyvkeresk., Dés; Mildner Ferenc, könyvkeresk., Kassa; s a következő tanintézetek és könyvtárak:

Arad: Felső keresk. isk.; *Baja*: Cist. r. főg. tan. könyvt.; *Balassagyarmat*: Áll. főg. tan. könyvt.; *Besztercebánya*: Kir. kath. főg. tan. könyvt.; *Budapest*: III. ker. áll. főg. tan. könyvt.; III. ker. áll. főg. ifj. önképzőköre; VI. ker. Bulyovszky-u. áll. főreálisk. önk. köre; VIII. ker.

áll. főg. tan. könyvt.; VIII. ker. közs. főreálisk. ifj. könyvt.; X. ker. kőbányai áll. főg. tan. könyvt.; Ranolder-intézeti tanítóképző; Képviselőházi könyvt.; *Czepléd*: Áll. főg. tan. könyvt.; *Érsekújvár*: Közs. kath. főg. tan. könyvt.; A Megváltóról nevezett tiszt. Nővérek intézete; *Fogarás*: Áll. főg. tan. könyvt.; *Győr*: Áll. főreálisk. tan. könyvt.; *Jászberény*: Áll. főg. tan. könyvt.; Áll. főg. ifj. könyvt.; *Kecskemét*; R. kath. főg. tan. könyvt.; *Kisujszállás*: Ref. főg. tan. könyvt.; *Kolozsvár*: Egyetemi Magy. Irod. tört. Szeminárium; *Léva*: Áll. tanítóképző; *Losoncz*: Áll. főg. tan. könyvt.; *Mezőkövesd*: Kir. kath. főg. tan. könyvt.; *Nagykikinda*: Áll. főg. tan. könyvt.; *Nagykőrös*: Ref. főg. Arany János-önk. köre; *Nagyszombat*: Érs. főg. tan. könyvt.; *Pápa*: Ref. főisk. önk. köre; *Pozsony*: Áll. főreálisk. tan. könyvt.; Sz. Orsolya r. tanítónőképző; *Rimaszombat*: Egyes. prot. főg. tan. könyvt.; Egyes. prot. főg. ifj. könyvt.; *Rózsahegy*: Kath. főg. tan. könyvt.; *Sárospatak*: Ref. főg. Erdélyi-önk. köre; Áll. tanítóképző int.; *Sopron*: Ev. lyceum tan. könyvt.; *Szabadka*; F. keresk. isk. tan. könyvt.; *Szekszárd*: Áll. főg. önk. köre; *Székesfehérvár*: Áll. főreálisk. tan. könyvt.; Cist. r. főg. tan. könyvt.; *Szolnok*: Áll. főg. tan. könyvt.; Áll. főg. ifj. könyvt.; *Szombathely*: Prém. főg. önk. köre; *Zalaegerszeg*: Áll. főg. tan. könyvt.; *Zenta*: Közs. főg. tan. könyvt.; *Zirc*: Apátsági könyvtár.

Ezekkel együtt a Társaságnak összesen 639 tagja (2 tiszteleti, 12 alapító, 576 rendes, 49 rendkívüli) és 75 előfizetője van.

8. Pénztáros jelentést tesz a Társaság jelenlegi vagyoni állapotáról. Az eddigi összes bevétel 2864 kor. 10 fill.; az összes kiadás 600 kor. 85 fill.; maradvány 2263 kor. 25 fill.

Tudomásul szolgál.

9. Radó Antal al. és vál. tag fölveti azt a kérdést, hogy nem volna-e célszerű, ha a Társaság gondoskodnék egy olyan kézikönyv megírásáról, mely az irodalomtörténet tanulmányozására módszeres tájékoztatást nyújtana.

A választmány helyesli a fölvetett eszmét s megvalósításának előkészítésére Beöthy Zsolt elnöklete alatt Radó Antal, Horváth János és Pintér Jenő vál. tagokból álló hármas bizottságot küld ki.

10. Elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére Gagyh Dénés és Prónai Antal vál. tagokat kéri föl s az ülést berekeszti.

A választmányi ülést *felolvasó ülés* követte.

Beöthy Zsolt elnöklete alatt jelen voltak: Ágner Lajos, Alszeghy Zsolt, Angyal Dávid, Bajza József, Balassa József, Baros Gyula, Berzeviczy Albert, Birkás Géza, Biró Izabella, Bod Károly, Braun Ilona, Castelli Erna, Császár Elemér, Dittrich Vilmos, Eckhart Sándor, Erdélyi Lajos, Erdélyi Lajosné, Fekete József, Feleky Géza, Firtos Ferenc, Gaal Mózes, Gagyh Dénés, Gedai József, Gerecze Ambrus, Glatz Ernő, Glatz Ernőné, Gleiman János, Gombocz Zoltán, Gragger Róbert, Gulyás Pál, Haas Ernőné, Hoffmann Edith, Hoffmann Márta, Horváth Endre, Horváth János, Huszti József, Karl Lajos, Kéki Lajos, Kasztner Jenő, Kenessey Anna, Király György, Kiss Béla, Klár Gyula, Komáromi Mihály, Korpás

Ferenc, Lampérth Géza, Láng Nándor, Miklós Ferenc, Négyesy László, Németné Langheim Irma, Pánity Vukoszáva, Perényi Adolf, Pintér Jenő, Prónai Antal, Putnoky Imre, Radó Antal, Radó Lili, Radnay Oszkár, Reichardt Piroška, Révhegyi Rózsa, Riegler Ernő, Riedl Frigyes, Rubinyi Mózes, Ruzsonyi Béla, Sarlot Ida, Schneider Dezső, Schönér Ferenc, Sebestyén Gyula, Sik Sándor, Sipőtz Pál, Springer Stefánia, Szabolcsi Lajos, legifj. Szász Károly, Szemere Samu, Szemkő Aladár, Szigetvári Iván, Szilágyi Vilmos, Szilárd Kata, Szily Kálmán, Szini Lajos, Szinyei Ferenc, Szolnoki János, Sztripszky Hiador, Tolnai Vilmos, Töttössy Béláné, Trócsányi Zoltán, Ulreich Vilmos, Vajda Lajos, Váczy János, Velledits Lajos, Verő Leó, Voinovich Géza, Versényi György, Weber Arthur, Weiner Jolán, Wollitzer Pál, Zlinszky Aladár, Zolnai Béla, Zsenáty Emilia. Ezenkívül számos vendég és érdeklődő.

A felolvasó ülés tárgyai:

1. *Riedl Frigyes*: Az irodalom fejlődése.
2. *Sebestyén Gyula*: Petőfi első irodalmi kísérlete.

Thaly Kálmán alapítványa. A Magyar Történelmi Társulat néhai alelnöke, Thaly Kálmán végrendeletileg 50,000 koronát hagyományozott, hogy ezen ötvenezer koronás alapítvány kamatjövedelmeiből írassa meg a Magyar Történelmi Társulat három évenként megjelenendő kötetekben de ne aulikus, ne klerikális, ne reakcionárius: hanem tiszta magyar nemzeti és szabad szellemben) a magyar nemzet függetlenségi törekvései és küzdelmei történetét az 1505-ik évi rákosi országgyűléstől kezdve a szatmári békekötésig, ideértve még a Rákóczi-emigráció tüzetes történetét is, annak kihalásáig.

Az alapítólevelet most tette közzé a M. Tört. Társulat. A terjedelmes történeti anyag feldolgozását tíz kötetre tervezik és három évi ciklusokban dolgoztatják föl. Az első kötetre — *A magyar nemzet önállóságáért és függetlenségéért vívott küzdelmek története a rákosi országgyűléstől a mohácsi vészig 1505—1526.* — már ki is hirdették a nyílt pályázatot. A tervrajz a szerző megnevezésével 1912 február 29-ig küldendő be a Társulat titkári hivatalába. A megbízást az 1912. évi márciusi közgyűlésen hirdetik ki. A munka tiszteletdíja, beleértve az írói díjat és a nyomtatás költségét, 5500 korona, mely akkor fizetetik ki, ha a kötet megjelenik. A 25—30 nyomtatott ívre terjedő mű elkészítésének határideje 1914 december 31.

A magyar tudományosság barátai méltán emlegetik hálával és nagyrabecsüléssel Thaly Kálmán nevét. Magyarországon még az is szokatlan jelenség, ha egyes nagyvagyonú, nemesgondolkodású egyének felajánlják segítségüket a tudomány és irodalom támogatására. Annál lélekiemelőbb Thaly Kálmán példája. Aránylag szerény jövedelméből jelentékeny összeget takarított meg s aggkora utolsó éveiben sem feledkezett el a magyar históriáról, melynek élete annyi örömét és pályája annyi kitüntetését köszönhette.

A M. T. Akadémia levele Szilády Áronhoz. Az 1911. évi dec. 18-án tartott akadémiai összes ülésen Berzeviczy Albert elnök meleg szavakban emlékezett meg Szilády Áronról, aki már félszázada tagja az Akadémiának. Indítványára a következő levélben üdvözölték a nagyérdemű tudóst, Társaságunk tiszteleti tagját:

Mélyen tisztelt Tagtársunk!

A Magyar Tudományos Akadémia f. hó 18-án tartott összes ülésének egyhangú határozatából mély tisztelettel és őszinte ragaszkodással köszöntjük Nagyságodat akadémiai taggá választásának mai félszázados fordulóján.

Nagyságod fényes betűkkel írta be nevét a magyar tudomány történetébe, még pedig ama nagyjaink sorába, kiknek nemcsak kitűnő műveket, hanem történeti jelentőségű, irányító hatást köszönhetünk. Régi magyar irodalmunkat mintaszerű kiadványaiból és kitűnő magyarázataival oly fényesen derítette fel, hogy e téren irodalomtörténetünk minden munkása örök időkre hálás tanítványa és követője lesz. A tudás sokoldalúsága és alaposága, a kutató módszer biztossága, a kritika elfogulatlansága és élessége jellemzik minden munkáját, melyek a Török-magyar történeti emlékeken és a Nyelvelméltár első kötetein kezdve, a szorosb értelemben vett irodalomtörténeti kiadásokig és széles látkörrel végzett fejtegetésekig a tudományos jelességeknek oly gazdagságát és sokoldalúságát tüntetik föl, milyennel csak nagyon kevés magyar kutató rendelkezik. Bámulusos jártassága a nyelvészetben, a politikai és egyházi történetben, az összes irodalmak termékeiben, a néphagyományok ismeretében az okulás és ösztönzés gazdag forrásaivá avatják dolgozatait, melyek eddig is számtalan problémát megoldottak és az új nemzedéknek tudományos munkásságában mintául és irányítóul szolgálnak. És e rendkívül becses és gazdag munkássága legnagyobb részét Akadémiánk körében keletkezett és látott napvilágot, a mi hálánkat és büszkeségünket kétszeressé teszi.

Köszönjük ma, e ritka szép évfordulón, Nagyságodnak Akadémiánk, az irodalom, egész nemzeti művelődésünk nevében, amit a tudomány terén alkotott. Köszönjük azzal 'a kívánsággal, hogy munkánkban még soká élünkön láthassuk Nagyságodat és azzal a hittel is, hogy példája és hatása mindenha élő ereje marad szellemi életünknek.

Fogadja kitűnő tiszteletünknek őszinte és meleg kijelentését.

Budapest, 1911 december 20.

BERZEVICZY ALBERT
elnök.

HEINRICH GUSZTÁV
főtitkár.

A Kisfaludy-Társaság 1912. évi nagyhete. Február 7-én tartotta meg tagválasztó közülését a Kisfaludy-Társaság. Az íróval betölthető egy rendes tagsági helyre Voinovich Gézárt választották meg 28 szavazattal Kálmány Lajos 8 szavazata ellenében, miután Bán Aladár és Császár Elemér ajánlását ajánlóik — Szabolcska Mihály, ill. Ferenczi Zoltán —

visszavonták.¹ A költővel betölthető egy rendes tagsági hely ezúttal betöltetlen maradt, mert a két jelölt: Molnár Ferenc (aj. Beöthy Zsolt és Alexander Bernát) és Papp Zoltán (aj. gr. Apponyi Albert és Sebestyén Gyula) egyforma számú (16—16) szavazatot kapott. Levelező tagul megválasztották Ország Pál tót költőt és műfordítót, Sirola Ferenc olasz műfordítót és Steinbach Józsefet, Petőfi német fordítóját. A Lukács Krisztina-féle szatirapályázat eredménytelen lett; éppúgy a Bulyovszky Gyuláné-féle, mely szavalható elbeszélő költeményekre szól. Mindkét pályázatban csak két-két dicséretre érdemes költeményt találtak a bírálók; jutalomrá méltót egyet sem.

Hatvanhatodik közülését febr. 11-én tartotta s egészen Gyulai Pál emlékének szentelte a Társaság. Beöthy Zsolt elnöki megnyitója Gyulai irodalmi munkásságának különösen azt a jellegét emelte ki, melynél fogva a Petőfi—Arany korszak minden törekvésének épp oly tudatos és világos kifejezője, mint Boileau-é a francia klasszicizmusnak. Gyulai írói egyéniségében az éles ész s a nemes naivitás az uralkodó vonás. A férfias energia, mely kritikáját irányítja, csak pihenőt keres a naivhoz való vonzalomban, mellyel a népköltészetben gyönyörködik s mely legkitünőbb gyermek-költőnké avatja; az életben a küzdelmet keresi; otthonában a pihenés merengésének engedi át magát; harci szava, cselekedete a jövőt tüzi ki célul, hogy megbecsülhesse a jelen értékeit: de lelke hű a multhoz s nem dúlja fel a jelen érvényesítése végett annak hagyományait. Vargha Gyula titkári jelentése után, mely szintén a Társaság egykori elnökére való emlékezettel indult s záródott, Kozma Andor tartott emlékbeszédet Gyulai Párról, a költőről. Gyulai halála előtt nem sokkal, egy látogatása alkalmával, azzal szórakoztatta a már végéhez közelgő beteg költőt, hogy tulajdon versei (a Gyulai Páléi) közül olvasott fel neki egynehányat. A beteg öreg úr szokatlan elérzékenyüléssel nyult a felolvasó keze után s megígértette vele, hogy majd ő tart felette emlékbeszédet s akkor is fel fogja olvasni ezeket a költeményeket. Ez az ígéret szabta meg az emlékbeszéd jellegét, mely időrendben haladva s a klasszikus szépségű részletek felolvasásával izelítve, végigtekintett azon a 66 esztendő költői pályán, melynek termékenysége épen nem mondható csekélynek, mert hangot kapott s őszinte kifejezésre jutott benne minden jelentékeny érzelmi mozzanata e hosszú, gazdag életnek: Erdély szerelme, majd a fellángoló hazaszeretet s utóbb a honfi-fájdalom; a korviszonyok jobbra fordultával az egyéni élet intímabb érzelmei: a férfias, nemes szemérmű szerelem hit-

¹ *Voinovich Géza* bölcsészettudor 1875 március 14-én született Debreczenben. A kolozsvári egyetemen a magyar irodalomtörténet magántanára s a Budapesti Szemle szerkesztője. Eddigi munkái: 1. *Báró Eötvös József* összes munkáinak húsz kötetes kiadása. 1901—1903. 2. *Báró Eötvös József* életrajza. 1903. 3. *Az angol irodalom története a reformáció óta.* 1907. 4. *Tanulmányok id. gróf Teleki Lászlóról, Arany Lászlóról, Madách Imréről, Shakespeare-ről s több külföldi regényírőről.* 1899—1911. 5. *A Klasszikus Regénytár szerkesztése* Ambrus Zoltán társaságában. 6. *Bírálatok az Új Magyar Szemlében és a Budapesti Szemlében.* 7. *Fordítások* Halbe, Sudermann, Meyer Konrád, Lagerlöf Zelma és Keller Gottfried munkáiból.

vese iránt; a férjet és apát egymásután érő csapások mély fájdalma; végül a hosszúra nyúlt öregség csendes, böles mélézása a múlt emlékein. Késő aggkora egyre gyéresebb költői termékeit is csak a kajánság illetheti durva kézzel: egy gazdag lélek lassú elhalásának nyomai azok, ki «a lantot, a lantot» — holtig szoritgatta kebeléhez s kinek az volt egyik legmélyebb, de szinte önmaga előtt is naiv bizakodással leplezett utolsó fájdalma, hogy költői erejét apadni érezte. Szerelmi lírája, érdeméhez képest, nem eléggé népszerű: az ilyen finomabb, disztinált hang elvész a szerelmi költők hangosabb karában; teljes élvezetükhöz a költőéhez hasonló finom érzék kell. Kozma egyebek közt igen erősen kiemelte — s méltán — a szerinte nem eléggé méltányolt «Bálteremben» c. költeményt. Ez az emlékbeszéd, a maga mély meggyőződésével nem első jele, csak újabb, nyomatékosabb bizonyítéka annak, hogy Gyulai írói arcképében, amint időben távolodik, egyre halványodva mosódnak el a kritikus zordonabb vonásai, s viszont egyre melegebben kezd előmleni rajta a költőnek s a nemes egyszerűségű férfúnak vonzóbb, nyájasabb arckifejezése. Vargha Gyula «Gyulai Pál emlékezete» c. költeményét szavalta el azután, s a közülés utolsó pontjaként Pekár Gyula olvasta fel Az Első Magyar Kórikus-t. A közülést követő lakomán Berzeviczy Albert mondott ünnepi pohárköszöntőt a Gyulai-serleggel, Gyulai és Széchenyi közös lelki tulajdonára mutatva rá, arra a fanatikus lelkiismeretességre, «mely inkább mindennel szembeszáll, inkább mindent eltűr, inkább mindenről lemond, mintsem meggyőződéséből csak egy szemernyit is megtagadna, kötelességéből csak egy szemernyit is elengedne magának».

Február 14-én tartotta a Társaság tisztújító közgyűlését. Elnökké újból Beöthy Zsoltot választották meg egyhangú lelkesedéssel. Másodelnök Berzeviczy Albert lett, titkár Vargha Gyula, másodtitkár Kozma Andor.

A Budapesti Philologiai Társaság 1912. évi közgyűlése.

Január 13-án tartotta 37. rendes közgyűlését a Philologiai Társaság. Az elég népes ülést Heinrich Gusztáv elnök beszéde nyitotta meg. Heinrich, eddigi szokásához híven, visszapillantott az elmúlt esztendő azon eseményére, mely nézete szerint a legnagyobb szolgálatokat igéri a magyar philologia fejlődésének. Az új főiskolákról szólt. Elnöki beszéde egyike a legtanulságosabb fejtegetéseknek, melyeket eddig a most felállítandó magyar egyetemekről hallottunk. Beszéde végén felhívta a figyelmet az utolsó évtized szomorú tanári pályázataira és nem egyszer megdöbbentő kinevezéseire. Ugyanerről szólt Hornyánszky Gyula titkári jelentésének befejezése. Hornyánszky szintén kikelt azon főiskolai jellegű kinevezések ellen, melyekben nem a tudományos érdemek, hanem «a közigazgatásnak számunkra idegen szempontjai döntenek tudós állások, kinevezések fölött.» Titkári jelentésének volt egy feltűnő pontja; az, melyben az Egyetemes Philologiai Közlöny szerkesztését bírálta, kiemelve, hogy a Közlöny a külföldi fontosabb publikációk tekintetében — bizonyára nem a szerkesztők hibájából, hanem a kellő erők hiánya miatt — még mindig nem tudja kielégíteni a magasabb igényeket.

A Társaságnak jelenleg 917 tagja és előfizetője van. Évi kiadása 13.000 korona, bevétele körülbelül ugyanannyi. A Magy. Tud. Akadémia és a Közoktatásügyi Minisztérium 2000—2000 koronával segíti évenként. Havi folyóirata 55 ív terjedelemben jelenik meg. Szerkesztését nagyon megnehezíti a Társaság enciklopedikus iránya. Ahol az ind. héber és spanyol nyelvtől a görög betűs szövegekig és a magyar irodalomtörténeti cikkekig minden közleménynek helyet kell szorítani, ott a szerkesztőknek és olvasóknak egyaránt nehéz a helyzete. Mindazonáltal ez az egyetemes közlöny egyike a legügyesebben szerkesztett magyar folyóiratoknak.

Magyar irodalomtörténeti előadások egyetemeken.

A budapesti és kolozsvári egyetem tanárai az 1911—12. tanév második felére a következő előadásokat hirdették.

A budapesti egyetemen. — *Beöthy Zolt* r. t.: Az irodalomtörténet elmélete. Heti 4 óra. Madách és az Ember Tragédiája. 1 ó. Magyar iskolai olvasmányok tárgyalása. 2 ó. — *Riedl Frigyes* r. t.: A magyar irodalom története Arany korában. 4 ó. Irodalomtörténeti gyakorlatok. 1 ó. — *Négyesy László* r. t.: A magyar epika története Zrinyitől kezdve. 3 ó. A magyar politikai szónoklat története. 2 ó. Magyar stílusgyakorlatok 2—2 ó. — *Horváth Cyrill* m. t.: A régi magyar líra története. 2 ó. — *Császár Elemér* m. t.: Kazinczy és kora. 1 ó. — *Melich János* c. rk. t.: Régi magyar nyelvemlékek olvasása. 1 ó. — *Angyal Dávid* r. t.: A magyar történetírás a XVI. és XVII. században. 1 ó.

A kolozsvári egyetemen. — *Dézi Lajos* r. t.: Vörösmarty, Petőfi és Arany. 4 ó. Pázmány Péter. 1 ó. Magyar irodalomtörténeti gyakorlatok. 2 ó. — *Szádeczky Lajos* r. t.: Történetírásunk 1790—1848-ig. 1 ó. — *Erdélyi László* rk. t.: Magyar művelődéstörténeti források. 2 ó.

A szerkesztőhöz beküldött könyvek jegyzéke.

Baros Gyula: *Adatok Barcsay Ábrahám levelezéséhez*. Budapest, 1911. 8.-r. 32 l. Athenæum-nyomda. (Különlenyomat az Irodalomtörténeti Közlemények 1911. évf.-ból.)

Barcsay Ábrahám sok jó napot töltött a versíró Radvánszky János (1739—1815) zólyomradványi kastélyában. Barátjához intézett leveleiben számos irodalmi vonatkozás található. Baros közli a még kiadatlan darabokat s Radvánszky néhány levelét; egyúttal pontos könyvészeti jegyzéket ad az 1893 óta megjelent Barcsay-cikkekről.

Budapesti Szemle. *Berzeviczy Albert* és *Beöthy Zolt* közreműködésével szerkeszti *Voinovich Géza*. 1911. évf. 145—148. köt. 1—12. füz. január—december. Budapest, 1911. 8.-r. XVI+1936 l. Franklin-nyomda.

Magyar irodalomtörténeti vonatkozású tanulmányok a M. T. Akadémia tudományos és szépirodalmi folyóiratának tavalyi évfolyamában: *Alexander Bernát*: Az Ember Tragédiája. *Angyal Dávid*: Gyulai Pál. *Beöthy Zolt*: Lévay-ünnepély. *Császár Elemér*: Bessenyei természetérzéke. Bessenyei György emlékezete. *Vértesi Arnold*. *Hegedűs István*: Teleki László emlé-

kezete. *Heinrich Gusztáv*: Szép Magelona. *Kéki Lajos*: Arany János elbeszélő költészete. Tompa Mihály ifjúkori költészete. *Radó Antal*: Jánosí Gusztáv. *Riedl Frigyes*: A Bánk Bán bukása Berlinben. *Szalay Imre*: Visszaemlékezés Trefort Ágostonra. *Várdai Béla*: Arany János költői hagyatékához. *Versényi György*: Kriza János emlékezete. *Viszota Gyula*: Széchenyi, Vörösmarty és az Akadémia működésének első éve.

Csura Miklós: *Árgirus históriája*. Gyula, 1911. 8.-r. 35 l. Dobay-nyomda. (Különlenyomat a gyulai r. kath. főgimnázium 1910—11. évi értesítőjéből.)

Ethnographia. Szerkeszti *Sebestyén Gyula*. 1911. évf. XXII. köt. 1—6. füz. január—december. Budapest, 1911. 8.-r. IV+400 l. Hornyánszky-nyomda.

A Magyar Néprajzi Társaság értesítőjének mult évi kötetében a népköltészet körébe tartozó kisebb-nagyobb cikkeken kívül a következő magyar irodalomtörténeti vonatkozású értekezések jelentek meg: *Benedek Róza*: Bolond Istók. *Sebestyén Gyula*: Emlékezés Kriza Jánosra. *Szegedy Rezső*: Szilágyi és Hajmási mondája a horvát népköltészetben.

Kovács János: *Sue hatása a magyar regényirodalomra*. Kolozsvár, 1911. 8.-r. 105 l. Kolozsvári könyvnyomda r. t.

Katholikus Szemle. Szerkeszti *Mihályfi Ákos*. 1911. évf. XXV. köt. 1—10. füz. január—december. Budapest, 1911. 8.-r. 1124 l. Stephaneum-nyomda.

A Szent István-Társulat havi folyóiratának mult évi kötetében számos magyar irodalomtörténeti vonatkozású könyvbírálat jelent meg, továbbá egy értekezés: *Szász Béla*: Irodalomtörténeti emlékek a II. József-féle egyházüldözés korából.

Keresztény Magvető. Szerkesztik és kiadják *Gál Kelemen*, *Gálfi Lőrinc*. 1911. évf. XLVI. köt. 1—6. füz. január—december. Kolozsvár, 1911. 8.-r. VI+386 l. Gámán-nyomda.

A magyarországi unitáriusok kéthavonként megjelenő tudományos folyóirata állandóan közöl történeti és irodalomtörténeti vonatkozású cikkeket. A tavalyi évfolyamban megjelent tanulmányok közül kiemelhetők: *Borbély István*: Dávid Ferenc és kora. *Boros György*: Kriza János emlékezete. Kriza János és nagyajtai Kovács István barátsága. *Imre Sándor*: Bessenyei György, mint a magyar pedagógiai gondolkodás tanuja. *Máthé György*: Kriza János emlékezete és költészete.

Magyar Nyelv. Szerkesztik *Szily Kálmán* és *Gombocz Zoltán*. 1911. évf. VII. köt. 1—10. füz. január—december. Budapest, 1911. 8.-r. IV+480 l. Hornyánszky-nyomda.

Magyar irodalomtörténeti vonatkozású közlemények a Magyar Nyelv-tudományi Társaság folyóiratának mult évi kötetében: *Csefkó Gyula*: Arany és a határozatlan névelő. *Erdélyi Lajos*: A Halotti Beszéd nyelv-járájáról. *Gragger Róbert*: Pesti Gábor németországi hatásához. *Harsányi István*: Adatok Bartzafalvi Szabó Dávid életéhez és irodalmi működéséhez. *Heinlein István*: Széchenyi első fordítója. *Horváth János*: A «Nyugat» magyartalanságairól. *Lehr Albert*: Arany-magyarázatok. *Melich János*:

Emlékezés Szamota Istvánra. *Mészöly Gedeon*: Budenz József emlékezete. A bécsi codex prologusai. *Nagy Gyula*: A Thaly-nyelvemlék. *Simai Ödön*: Kazinczy Ferenc nyelvújítása. A «Magyar Hírmondó» újításai Bartzafalvi előtt. Bartzafalvi életéhez. *Szigetvári Iván*: Széchenyi néhány francia ki-fejezése. *Szily Kálmán*: A Königsbergi Töredék fölfödéséhez. Tamás és Bálint, a Biblia első magyar fordító. *Tolnai Vilmos*: Erdősy Sylvester János a virágénekekről. Dugonics Példabeszédeiről. Decsi János Adagiumának forrása. Arany Tetemrehívásának «pörosztó»-járól. *Trócsányi Zoltán*: A Murmellius-féle Lexicon magyar tolmácsolásáról. *Viszota Gyula*: Vörösmarty és az Akadémia nyelvtani munkássága.

Magyar Nyelvőr. Szerkeszti és kiadja *Simonyi Zsigmond*. 1911. évf. XL. köt. 1—10. füz. január—december. Budapest, 1911. 8.-r. IV+480 l. Számmer-nyomda Székesfehérvár.

Magyar irodalomtörténeti vonatkozású közlemények *Simonyi Zsigmond* folyóiratának mult évi kötetében: *Borbély István*: A magyar biblia történetéhez. *Bothár Dániel*: Magyar orvosi kézirat 1683-ból. *Böngérfi János*: Édes Gergely. *Dénes Szilárd*: MórícZ Zsigmond stílusa. *Erdélyi Lajos*: Budenz József emlékezete. *Muresán Szabin*: Bajza nyelvújításához. *Pintér Jenő*: Nyelvtudományi törekvések a megújhódás korában. *Simai Ödön*: Csúzy Zsigmond szavai. *Simonyi Zsigmond*: A legrégibb biblia ih-járól.

Nyugat. Szerkesztik *Ignotus*, *Fenyő Miksa* és *Osvát Ernő*. 1911. évf. Két köt. 1—24. füz. január—december. Budapest, 1911. 8.-r. 2304 l. Nyugat-nyomda.

Magyar irodalomtörténeti vonatkozású cikkek e félhavasokint megjelenő tudományos és szépirodalmi folyóirat mult évi kötetében: *Ady Endre*: Strófák a Buda Haláláról. *Babits Mihály*: Az ifjú Vörösmarty. A férfi Vörösmarty. *Csokonai V. Mihály* búcsúzó beszéde. *Halász Imre*: Egy letűnt nemzedék. (A 17. és 18. közlemény: Bárány Eötvös József.) *Hatvany Lajos*: Egy kortárs Csokonairól. (Domby Márton feljegyzéseiből.) *Krúdy Gyula*: A bujdosó P. B. (Egy ismeretlen magyar költő élete és szenvedései.) *Kuncz Aladár*: Gyulai Pál Pákh Alberthez írt levelei. *Laczkó Géza*: Szentgyörgyi István és a magyar színhátszás. *Oláh Gábor*: Csokonait kicsapják. *Schöpplin Aladár*: A Bánk bán berlini bukása.

Olcsó Jókai. 21—30. szám. Révai-kiadás. Budapesti Hirlap nyomdája. Egy-egy szám füzve 40 fill.

A Révai Testvérek népszerű Jókai-kiadásának februári számai: 21. Még sem lesz belőle tekintetes asszony. 22. A csigák regénye. 23. A fránya hadnagy. 24—25. Rendkívüli nők. 26—30. Egy játékos, aki nyer.

Persian Kálmán: *Kalotaszeg nagyasszonyáról Gyarmathy Zsigánéről*. Kolozsvár, 1911. 8.-r. 36 l. Stief-nyomda.

Pintér Jenő: *Nyelvtudományi törekvések a megújhódás korában*. 1772—1831. Budapest, 1911. 8.-r. 22 l. (Különlenyomat a Magyar Nyelvőr 1911. évf. 9—10. füz.-ből.)

A Bessenyei György fellépésétől Kazinczy Ferenc haláláig terjedő korszak nyelvészeti irodalmának ismertetése. Mutatvány a szerző Tüzetes Magyar Irodalomtörténete III. kötetéből, mely a jövő évben kerül sajtó alá.

Protestáns Szemle. Szerkeszti *Szóts Farkas*. 1911. évf. XXIII. köt. 1—10. füz. január—december. Budapest, 1911. 8.-r. VI+798 l. Hornyánszky-nyomda.

A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság havi folyóiratának tavalyi évfolyamában magyar irodalomtörténeti vonatkozásúak a következő értekezések: *Kristóf György*: Madách világképe. *S. Szabó József*: Egy magyar ifjú levele Kálvinhoz. *Thury Etele*: Pázmány Péter levelei.

Rakodczay Pál: *Egressy Gábor és kora*. I—II. köt. Budapest, 1911. 8.-r. VIII+651 és IV+612 l. Singer és Wolfner könyvkereskedése Budapest. Fischl Dávid nyomdája Kecskemét. A két kötet ára 20 korona.

Századok. Szerkeszti *Borovszky Samu*. 1911. évf. XLV. köt. 1—10. füz. január—december. Budapest, 1911. 8.-r. VI+824 l. Athenæum-nyomda.

Magyar irodalomtörténeti vonatkozású közlemények a Magyar Történelmi Társulat közlönyének mult évi kötetében: *Bátori Sigrái Pál*: Boldog Báthory László méltatása. *Gálos Rezső*: Benkő József ősei: *Geiringer Pál*: Adatok Tubero életéhez. *Gragger Róbert*: Széchenyi István gróf autogrammja a berlini királyi könyvtárban. *Kemény Lajos*: Ráskai Gáspár levele. *Leffler Béla*: Magyar vonatkozású német népelemek. *Márki Sándor*: Thaly Kálmán emlékezete. *Thallóczy Lajos*: Pauler Gyula emlékezete.

Szinnyei Ferenc: *Novellairódmunk Jósikáig*. Budapest, 1911. 8.-r. 46 l. Athenæum-nyomda. (Különlenyomat az Irodalomtörténeti Közlemények 1911. évf.-ből.)

Uránia. Szerkesztik *Legifj. Szász Károly* és *Klupathy Jenő*. (1911. évf. XII. köt. 1—10. füz. január—december. Budapest, 1911. 4.-r. 480 l. Hornyánszky-nyomda.

Az Uránia magyar tudományos egyesület közlönye mult évi kötetének magyar irodalomtörténeti cikkei: *Baros Gyula*: Arany János és Tisza Domokos. *Legifj. Szász Károly*: Szász Károly ifjúkori naplójából. *Zilahy László*: A modern magyar lyra.

Világkönyvtár. I. Bölsche: Az élet fejlődéstörténete. Fordította Fülöp Zsigmond, Budapest, 1912. 8.-r. 374 l. II. Maeterlinck: A szegények kincse. Fordította Bölöni György. Budapest, 1912. 272 l. III—IV. Kropotkin: Egy orosz forradalmár emlékiratai. Budapest, 1912. 296+366 l. — Révai-kiadás. Budapesti Hírlap nyomdája. Egy-egy kötet ára 1 kor. 90 fill.

Völgyi Gusztáv versei. Székesfehérvár. 1910. 8.-r. 212 l. Csitári-nyomda.

FÜGGELÉK.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság alapszabályai.

1. §. *Cím.*

A társaság címe: «Magyar Irodalomtörténeti Társaság». Székhelye: Budapest.

2. §. *Cél.*

A társaság célja: a magyar irodalomtörténetnek és segédtudományainak művelése.

3. §. *Eszközök.*

A társaság:

- a) felolvasásokat rendez és gyűléseket tart;
- b) folyóiratot ad ki;
- c) kutatásokat és munkálatokat támogat.

A társaság a tagok évi tagsági díjából, alaptőkéjének kamataiból, adományokból és egyéb bevételekből fedezi költségeit.

4. §. *Tagok.*

A társaság tagjai négyfélék: a) tiszteletiek, b) alapítók, c) rendesek, d) rendkívüliek.

a) Tiszteleti tagokul olyan kiváló egyének választhatók, kik a társaság ügyeiben vagy az irodalomtörténeti munkásság terén kiváló érdemeket szereztek. A külföldi tiszteleti tagok megerősítés végett a magyar királyi kormánynak bejelentendők.

b) Alapító tagok azok, kik a társaság céljaira legalább kétszáz koronát fizetnek be.

c) Rendes tag lehet mindenki, aki a magyar irodalomtörténet iránt érdeklődik.

d) Rendkívüli tagok a főiskolák hallgatói.

Intézetek, iskolák, könyvtárak, társaskörök nem lehetnek tagok, csak a társaság folyóiratának előfizetői.

5. §. *A tagok belépése.*

Tiszteleti tagot a választmány ajánlatára a közgyűlés választ. A választmány ülésén jelenlévő tagok a tiszteleti tagot legalább kétharmad szótöbbséggel ajánlják, a közgyűlés pedig legalább kétharmad szótöbbséggel választja.

Aki a társaságba alapító, vagy rendes, vagy rendkívüli tagul belépni kíván, ebbeli szándékát a társaság titkáranak vagy bármelyik tagjának ajánlás végett bejelenti. Az illetőnek taggá választása a legközelebbi választmányi ülésen történik.

6. §. *A tagok jogai.*

Minden tiszteleti, alapító és rendes tagnak joga van a nyilvános üléseken résztvenni, oda vendéget bevezetni, a közgyűlésen felszólalni és szavazni. A társaság folyóiratát minden tag megkapja. A rendkívüli tagoknak a szavazó jog kivételével ugyanolyan jogaik vannak, mint a rendes tagoknak.

7. §. *A tagok kötelességei.*

A rendes tagok a társaság pénztárába évenként tíz koronát, a rendkívüli tagok évenként hat koronát fizetnek. A tiszteleti és alapító tag nem fizet tagsági díjat.

A tagsági díj minden év első negyedében fizetendő be. A két évesnél régibb hátralékok törvényes úton is behajthatók. Pör esetén a budapesti V. kerületi kir. járásbíróság illetékes. A tagsági év mindig január hó elsejétől fogva számíttatik és december hó 31-én jár le.

8. §. *A tagok kilépése.*

Minden újonnan belépő tag kötelezettséget vállal, hogy legalább három évig tagja marad a társaságnak. Aki tagsága három évi kötelezettségének harmadik évében a titkárnál szeptember hó végéig kilépését be nem jelenti, újabb három évre tagja a társaságnak.

9. §. *A tisztikar.*

A társaság közgyűlése választ egy elnököt, négy alelnököt, egy titkárt, egy jegyzőt, egy pénztárost, egy szerkesztőt, továbbá kilencven választmányi tagot.

10. §. *A választmány.*

A választmány kilencven tagból áll. Ezenfelül a tisztviselők is tagjai a választmánynak. A kilencven tagú választmány egyharmada évenként közgyűlésen viszonylagos szótöbbséggel választatik az alapító és rendes tagok közül. A kilépő választmányi tagok újra megválaszthatók.

A választmány hatásköréről a 17. §. intézkedik.

11. §. *Az elnök.*

Az elnök képviseli a társaságot egyesek és hatóságok irányában; rendelkezik a társaság ügybeosztása fölött; összehívja és vezeti a gyűléseket; a titkárral együtt aláírja a fontosabb iratokat; a társaság pénztárából a fizetéseket utalványozza.

12. §. *Az alelnökök.*

Az alelnökök egyike az elnök akadályoztatása esetén helyettesíti az elnököt. Az ügyvivő alelnök a helyettesítés tartama alatt mindazon jogokat gyakorolja, melyek az elnököt megilletik.

13. §. *A titkár.*

A titkár feladata a társaság szellemi életének folytonos ébrentartása. A titkár végzi az irodaügyet, intézi a levelezést, őrzi az irattárt, gondoskodik a felolvasó ülések tárgyairól, a gyűlések tartásáról értesíti a tagokat és a napi sajtót, a tagok létszámát a pénztárnokkal együtt nyilvántartja, végül az évi rendes közgyűlésen jelentést ad a társaság működéséről.

14. §. *A jegyző.*

A jegyző minden teendőjében segíti, esetleg helyettesíti a titkárt; vezeti az ülések jegyzőkönyveit; az ülésekről a társaság folyóirata és a lapok számára tudósításokat készít.

15. §. *A pénztáros.*

A pénztáros pontos jegyzéket vezet a bevételről és kiadásról; beszedi a tagsági és előfizetési díjakat; kifizeti az elnök által utalványozott összegeket; gondoskodik a folyóirat pontos szétküldéséről; nyilvántartja a tagok és előfizetők névsorát és lakásjegyzékét; a pénztár állapotáról a választmányi üléseken szóbeli, az évi rendes közgyűlésen írásbeli jelentést tesz; ugyanitt bemutatja a jövő évi költségelőirányzatot.

16. §. *A szerkesztő.*

A szerkesztő saját felelősségére szerkeszti a társaság folyóiratát. A szerkesztőt a közgyűlés a választmány hármassal jelölése alapján választja.

A folyóirat megjelenésének módját és a cikkek díjazásának kulcsát a választmány állapítja meg. Az írói tiszteletdíjakat a szerkesztő előterjesztése és az elnök utalványozása alapján a pénztáros küldi szét.

17. §. *A gyűlések.*

A társaság gyűlései háromfélék: *a)* választmányi, *b)* felolvasó, *c)* közgyűlések. Valamennyi ülésről jegyzőkönyv vezetendő és hitelesítendő.

a) Választmányi ülést a társaság aszerint tart, amint a szükség kívánja. Tárgyai: a felolvasó ülések és a közgyűlés tárgysorozatának megállapítása, a jelentkező tagok felvétele, a tisztviselői előterjesztések megvitatása s általában a társaság belső ügyei. Érvényes határozat hozatalához a tisztikar jelenlévő tagjain kívül legalább kilenc választmányi tag jelenléte szükséges. A választmány határozatai nyolc napon belül a közgyűléshez felelbezhettek. A választmány kötelessége időnkint a pénztárt bizottságilag megvizsgáltatni. A tiszteleti tagoknak a választmány ülésein tanácskozási és szavazási joguk van.

A választmány a tagok sorából kizárhatja azt a tagot, aki valamely vétség vagy büntetés miatt jogérvényesen elítéltetett.

b) A felolvasó ülések idejét és tárgysorát a titkár előterjesztésére a választmány határozza meg.

c) Közgyűlést a társaság évenként egyszer, az év első negyedében tart. Benne résztvenni és felszólalni minden tagnak joga van. A közgyűlésen az illető tisztviselők jelentést tesznek a társaság szellemi működéséről és vagyoni állapotáról. A közgyűlés hatáskörébe tartozik a folyó évi költségvetés megállapítása s a múlt évi zárszámadás felülvizsgálása. A tisztviselőket, továbbá a választmányi és tiszteleti tagokat a közgyűlés választja. A közgyűlés elé terjesztendő indítványok a közgyűlést legalább két héttel megelőzőleg a titkár útján a választmánynak bejelentendők. A közgyűlés érvényes határozatához általános szótöbbség szükséges. Hogy a közgyűlés határozatképes legyen, ehhez legalább 40 rendes tag jelenléte szükséges; ellenesetben 8 napon belül hirdetendő közgyűlésen a megjelent tagok számára való tekintet nélkül határoznak, de csak az előbbi közgyűlésre kitűzött tárgyak felett.

Sürgős és fontos ügyekben az elnök vagy a választmány rendkívüli közgyűlést hívhat egybe. Ilyen rendkívüli közgyűlést az elnök akkor is tartozik egybehívni, ha azt negyven tag megokolt kérvénnyel kívánja.

Az alapszabályok módosítására egyedül a közgyűlés illetékes.

18. §. *A választások.*

A társaság tisztikarát a közgyűlés három évre választja meg. Amennyiben az első szavazásnál általános szótöbbsége egyik jelöltnek sem volna, a második választás csak a legtöbb szavazatot nyert két egyén közt történik.

A tisztviselő-állások vagy választmányi tagságok valamelyikének váratlan megüresedése esetén a legközelebbi rendes közgyűlésig a választmány gondoskodik a helyettesítésről.

A választmányi tagok megválasztásáról a 10. §. intézkedik.

Személyi ügyekben valamennyi szavazás titkos; tárgyi ügyekben tíz szavazó kívánságára a társaság elnöke elrendeli a névszerinti szavazást.

19. §. A társaság pecsétje.

A társaság pecsétje egy címerpaizs összefonódó M. I. T. betűkkel.

20. §. A társaság feloszlása.

Ha a társasági tagok fele írásban okadatolva a társaság feloszlását kívánná, az elnök köteles egy hónap alatt a tárgy megnevezésével rendkívüli közgyűlést összehívni, amelyen a jelenlevő tagok kétharmad szótöbbséggel határoznak arról, vajjon feloszlik-e a társaság s vagyona milyen célra fordíttassék. A határozatok jóváhagyás végett még a foganatosítás előtt a m. kir. belügyminiszteriumhoz felterjesztendők.

21. §. Hivatalos toldalék.

Ha a társaság az alapszabályokban kitűzött célt és eljárást illetőleg hatáskörét meg nem tartja és további működésével az állam vagy a tagok vagyoni érdekeit veszélyezteti, a kormánytól elrendelt vizsgálat eredményéhez képest vagy végleg feloszlattatik vagy esetleg az alapszabályok legpontosabb megtartására köteleztetik.

BEÜTHY ZSOLT
az előkészítő bizottság elnöke.

BAROS GYULA
az előkészítő bizottság jegyzője.

Szám : 169.868/1911.

V/A.

Látta a magyar királyi belügyminister.
Budapest, 1911. évi november hó 28-án.

A minister rendeletéből :

KÉGL
ministeri tanácsos.

HIVATALOS NYUGTÁZÁS

az 1912. évi január hó 15-től február hó 15-ig befizetett díjakról.

Alapító tagdíj:

Baumgartner Alajos dr. (200 K), Pintér Sándor dr. (200 K), özv. Tisza Kálmánné (200 K), Radó Antal (200 K).

Összesen: 800 K.

Rendes tagdíj 1912-re:

Pap Károly, Sándor Mór, Imre Sándor, Plechl Béla, Fülöp Áron, Remenár Elek, Bayer József, Vajda Gyula, Waldmayer Károly, Tolnai Vilmos, Firtos Ferenc, Ruzsonyi Béla, Zeyk Károlyné, Fábián Imre, Sipőtz Pál, Jung Benedek, Karl Lajos, Greksa Kázmér, id. Rövid Vozáry Gyula, Kapossy Lucián, Vargha Zoltán, Urbányi Karolina, Bleyer Jakab, Tanács Imre, Lakatos Vince, Bácskay József, Varjas Endre, Német Károly, Rakodezay Pál, Ráth Mór, Keller Imre, Illés Gyula, Bajza József, Tordai Ányos, Horváth János, Demeter Béla, Nelky István, Zoltvány Irén, Szinnyei Ferenc, Perényi József, Ihász Ferenc, Bíró Imre, Csapáry László, Brengl Matild, Gácsér József, Kiss Ferenc, Novotha Andor, Tóth Gyula, (10 10 K), Vitéz A. (9 K), Klepp Péter (5 K).

Összesen: 494 K.

Rendkívüli tagdíj 1912-re:

Bayer Alice, Takácsy Dénes.

Összesen: 12 K.

Előfizetési díj 1912-re:

Székesfehérvári eist. főgimnázium tanári könyvtára, Ceglédi főgimnázium tanári könyvtára, Balassagyarmati főgimnázium tanári könyvtára, Kecskeméti róm. kath. főgimnázium tanári könyvtára, Kisujszállási ev. ref. főgimnázium tanári könyvtára, Zirci apátsági könyvtár, Szekszárdi főgimnázium ifjúsági önképzőköre, Tatai főgimnázium tanári könyvtára, Szombathelyi főgimnázium ifjúsági önképzőköre, Ranolder intézet tanári könyvtára, Fogarasi főgimnázium tanári könyvtára, Nagykikindai főgimnázium tanári könyvtára, Budapesti III. ker. áll. főgimnázium tanári könyvtára, Losonei áll. főgimnázium tanári könyvtára, Mildner Ferenc, Pápai ref. főiskolai ifj. önképző-társulat, Temesvári felső kereskedelmi iskolai «Jósika»-önképző-

kör, Besztercebányai kir. kath. főgimnázium tanári könyvtára, Nagyszombati érseki főgimnázium tanári könyvtára, Rózsashegyi kath. főgimnázium tanári könyvtára, Zalaegerszegi áll. főgimnázium tanári könyvtára, Jászberényi áll. főgimnázium tanári könyvtára, Jászberényi áll. főgimnázium ifjúsági könyvtára, Érsekújvári közs. kath. főgimnázium tanári könyvtára, Győri áll. főreáliskola tanári könyvtára, Csegezy László, Budapesti VIII. ker. áll. főgimnázium tanári könyvtára, Budapesti III. ker. áll. főgimnázium ifjúsági önképzőköre, Pozsonyi Orsolyarend tanítóképzőintézeti tanári könyvtára, Lévai áll. tanítóképzőintézet tanári könyvtára, Zentai közs. főgimnázium tanári könyvtára, Sárospataki áll. tanítóképzőintézet, Nagybányai áll. főgimnázium tanári könyvtára, Veszprémi kegyesr. főgimnázium tanári könyvtára, Érsekújvári Megváltóról nevezett intézet, Dési áll. főgimnázium tanári könyvtára, A képviselőház könyvtára, Kolozsvári középisk. Tanárképző intézet igazgatósága, Pfeiffer Ferdinánd, (15-15 K), Egyetemi Könyvtár (10 K).

Összesen : 610 K.

Adomány :

A bajai ciszt. főgimnázium «Tóth Kálmán» ifjúsági önképzőköre (200 K).

Mindösszesen befolyt: 2116 K.

Dr. Ágner Lajos pénztáros.
I. Bors-utca 10. szám II. em. 7. a.

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNET KORSZAKAI.

Az irodalomtörténetnek számtalan nehézséggel kell megküzdenie. Mivel végső célja az egyéniségek leírása, könnyen az a veszedelem fenyegeti, hogy egymás mellé rakott pszichológiai analizisekké, vagy a legjobb esetben könyvek történetévé válik. Pedig az egyik éppen olyan nagy hiba, mint a másik. Akik az irodalom fejlődésének leírásában olymódon igyekeznek megteremteni a történethez szükséges folytonosságot, hogy tagadják az egyéniséget és azt a faj, a kor, a környezet vagy más efféle erők termékének tekintik, talán, hogy úgy mondjam, természettudományosan járnak el és sikerrel öltik magukra az exakt tudomány álarcát, de összeütközésbe jönnek a közvetlen tapasztalattal: az önmagunk konkrét személyiségének és lelki szabadságának tudatos érzésével. Nincs semmi bizonyosabb valóság, mint éppen az *én*. Az ember sohasem csupán az őt formáló külső, vagy talán mondhatnám így is: objektív erők terméke, mert a belső szubjektív erő: a szabadság öntudata egyéniséggé teszi, mikor nagy áldozatok árán képes lesz elhatározásait és cselekedeteit korától és környezetétől függetleníteni. Persze nem minden ember egyéniség, hisz ez ideál, amely nincs készen a valóságban, de megvalósítására valamennyiünknek törekedni kell. A nagy ember mindig egyéniség: nem eszköz a sors kezében, hanem ő maga lesz a sors, mely a maga képére alakítja azt a kis világot, amelyben él.

A könyvek története pedig nem az irodalom története. Igaz, hogy a könyv, az irodalmi mű társadalmi tett, mely hat és bizonyos változások oka, tehát van története, de ennek teljes leírása a kultura más területeire tartozik. A hatás az irodalomtörténetet csak annyiban érdekli, amennyiben új irodalmi műveket érint. Egy filozófiai vagy tudományos mű megváltoztathatja az egész világfelfogást, egy politikai mű új irányba terelheti egész nemzetek sorsát, ez a hatás mégsem érdekelheti az irodalomtörténetírót, legfeljebb másodsorban. De figyelme rögtön a könyv felé fordul, ha benne új stílus, új kifejezési mód próbálgatja a szárnyát, vagy nyomában ilyen születik meg.

Mert az irodalom végső és teljes fogalmában az írásos kifejezés.

Ámde minden irodalmi műben két tényező van: az író és a közönsége. Az a szubjektív, ez az objektív elem. Az íróé az egyéniség, melynek jele az intuición, a közönségé az anyagi kifejezés: a stílus. Intuición az ösztön sarját értem, azt a lendületet, amely bizonyos irányba viszi az embert, s így magva lesz az öntudat világának. Ez ad minden kifejezésnek színt és illatot. Láthatatlan, mert a kifejezés egész anyaga a tapasztalat világából való, mégis érezhető, mert ott van mindenütt. Ez a Petőfi lelkesedése és Arany félnék mélabúja. Minden, ami vele nem kongruál, lepattan az emberről és nem lesz belőle műalkotás. A stílus pedig az, ami az íróhoz kívülről jön, mint a sors. Benne van ebben még a théma, a tárgy is, hisz ezt is kívülről, a közönségtől veszi az író. S az a nagy művész, aki minél inkább magát tudja éreztetni a stílus mögött: a klasszikusoknál elfelejtjük a közönséget, a stílust és csak az embert látjuk. Ennek a megéreztetése a titokzatos művészi erő.

Mindnyájan érezzük, ha az irodalomról bennünk élő fogalmat elemzésnek vetjük alá, hogy nem minden írásos kifejezés tartozik beléje, hanem csak némelyik. A nagy írók műveik vázát, sőt egész meséjét igen sokszor veszik olyan könyvekből, amelyekről önmagukért az irodalom története soha meg nem emlékeznék, mert nem tartozik a szűkebb értelemben vett irodalomnak, az értékesnek a körébe. Bossuet-t vagy Pascalt gyönyörűséggel olvashatom, bár meglehet, hogy egyetlen állításukat sem tudom a magamévá tenni, sőt talán azok a dolgok nem is érdekelnek, amelyekről írnak. Nem a tartalmukban, a művészetükben tudok gyönyörködni, az vonz hozzájuk.

Az irodalomba tehát azok a művek tartoznak, amelyek nem a bennünk foglalt tartalom, hanem művészi formájuk miatt keltenek figyelmet. A kifejezés, a forma persze csak akkor művészi, ha egyéniséget is tükröztet. Éppen az egyéniség kifejezhetősége a művészet létrejöhetségének a föltétele. S a forma, mint olyan, egyúttal azonos az egyéniséggel, mint annak konkrét jele; az egyén lelki alkatától függ, hogy hasonló, sőt azonos élményekben tragédiát vagy komédiát, eposzt vagy lírát lát-e. Kemény Zsigmondnak egy regénye, Petőfinek egy költeménye, vagy Arany Toldija, esetleg valamelyik balladája nem írható meg másképen, mint ahogy ők megírták, vagy formájukkal egész mivoltuk megváltozik: nem lesznek többé ugyanannak az intuiciónnak a jegyei. Az ilyen, hogy úgy mondjam lefordíthatatlan művek alkotják valamely nyelv irodalmát. Amint a szoborról a kép nem ad teljes ismeretet, sőt a másolat is ritkán, kivált, ha az eredeti kifejező anyagát megváltoztatta, úgy marad el az ilyen művekből is mindig valami lényeges, ha lefordítják vagy más műformába átírják.

A kritika feladata aztán éppen az, s itt szolgálja az irodalomtörténetet, hogy megítélje, melyik irodalmi alkotás tartozik ebbe a kategóriába, és melyik nem. Általános szabály erre aligha van. A kiválogatást a finom ízlés közvetlen megérzése végzi el. Miután a kritika elvégezte az egyes műveken az analízist, az irodalomtörténet is hozzáfoghat szintézishez. Annak az eredményeit ez hasznosítja. De a jó kritikus mindig valami általános ízlés megtestesülése. Az ízléssel együtt változik a kritika és vele az irodalomtörténet perspektívája. Elfeledett művekre áradhat az elismerés napsugara, s magasztalt alkotások merülnek a «bús feledékenység» éjjelébe. Mert hiú szándék az, hogy egy művet a maga korának szemüvegén át tudjunk megítélni. Csak a magunk szemével láthatunk, s értékelésünket azok a viszonyok fogják megszabni, amelyek között mi látunk valamely eseményt vagy művet. A multnak a kérdéseket a jelen adja föl, s a mult megfejtendő problémái — nem az eseményei közvetlen kapcsolatát, hanem a nagy áttekintéseket értem — rendesen a mieink.

A művészetben minden forma az élet konkrét történésével szemben való állásfoglalás, ennél fogva apriori a Kant értelmében, mert rajta keresztül látszik az élet. De tipikus, megmerevedett formákat csak a tudomány ismer; a valóság formái a lélek tevékenységének részei: az élet jelenségeire történő reagálási módok. Így nyilatkozhatik meg általuk az egyén. S ez annál jobban sikerül, minél jobban magához valónak érzi valaki őket. Amint az eposzban benne van annak a költőnek az egyénisége, aki egynek érzi magát a néppel, épp úgy megtatálható a lírában az egyénnek önmagára utaltsága, központtá válása, a közösségből való kiemelése. Mig a regényíró nem lát egyéni akaratok közt történő összeütközéseket, addig a drámaíró víziójában akarat akaratnak feszül ellene. A regény a sorsok története, a dráma az akaratoké. Ezért nem lehet a zöld zekés Henrik drámai hős (Keller: Zöld Henrik), s Brutus (Shakespeare: Julius Cæsar) alakja kinőne a regény keretéből.

A művekből maguké az íróké csupán a vízió. De ahogyan ezt kiábrázolják, az már koruktól, környezetüktől, szóval élményeiktől függ, mert lelkük sejtéseit ezek segítségével teszik a többi ember számára is hozzáférhetővé. Mert téves fölfogás az, hogy a művész élményeit formálja műalkotásokká. Éppen megfordítva történik. Az élmények adnak tartalmat, alakot alaktalan intuicióinak. Tehát az élmények a kifejezők és a nem kifejezettek. Ennek az elismerése ad létjogot a stílusnak, mely a kiábrázolásban, a kifejezésben rejlő közösséget jelenti. Ebben lehet közösség, mert a nagyjában azonos élmények, melyek egy kor, egy társadalom, egy kultúra embereit érik azonos vagy legalább is hasonló kifejezési módokhoz vezetnek. Így

lesz a kifejezésben a folytonosság, így lesz része az időben: azaz a történetben.

Nincs két egyforma egyén, s nincs két azonos intuíció. Tehát egyének között nem lehet meg a folytonossági kapcsolat, csak a kifejezések közt. Így hát az irodalomban a stílus az, ami szociális és egyúttal összefüggő. Még a nagy írók és a nyomukban károgó és tollászkodó utánczók lélektelen serege sem adja meg az irodalomnak azt, amire a történetírónak legnagyobb szüksége van, a folytonosságot. Mert így a tárgyalás menete önálló monografiákra: a kiváló írók és epigonjaik leírására esik szét, s közöttük mély árkok lesznek, amelyen át nincsenek hidak. Az irodalom története, ha önálló tudomány akar lenni, nem lehet más, mint az irodalmi stílusok története. Így jelöli meg a szellemi fejlődés áramlatait, mert mikor új stílus jön létre, az az ember egész világának változását jelenti.

Tehát az irodalom folytonosságát a stílusok megléte alkotja, mert ebben rejlik a bizonyossága annak, hogy minden kifejezés kénytelen a már meglévőhöz idomulni, s azt csak részben fejlesztheti. Az intuíció az egyén legmélye, legfüggetlenebb része, de kifejezése már a kortól függő. Az Arany János stílusában csak Gyöngyösi, Vörösmarty és sok mások erőfeszítése után lehetett írni, nem pedig a Pázmány Péter idejében; mert a történelemben is — mint az egyénben — a mult formálja a jelent, az ebben él tovább. Szellemi folyamatok történéseiről mindig csak in konkreto lehet szó, mert a lelki élet nem következetes, hanem folytonos, azonos okok mindig másképen hatnak rá, sőt ellentétes is lehet a következmény. Amint egy filozófus gondolatai, elképzelései teljesen újak, egyéniek, de kifejezésükben kénytelenek a korukbeli tudomány és korszellem állapotának köntösében megjelenni, úgy az író intuíciója eredeti ugyan, de kifejezésében a stílushoz simul. Ettől a legnagyobbak se tudnak megmenekülni, de náluk a forma tisztább lesz, s így a kifejezés egyéni szint nyér, mert világnézeté emelkedik. Azért lesznek műveik eszthetikai értékek.

Ezek leírásával körülbelül meg fog felelni az irodalomtörténet annak az inkább irodalomszociológiai feladatnak is, amit Riedl Frigyes így fogalmaz meg: «Az irodalomtörténetírás eszményi célja volna: megtalálni az irodalmi működés törvényeit. Minő feltételek mellett keletkeznek ilyen vagy amolyan irodalmi termékek? Például: mikor iratnak sentimentális regények? Mikor keletkeznek drámai remekművek? Minő történeti, nemzetgazdaságtani, családtörténeti és lélektani feltételek mellett jönnek létre remek lírai költemények?» Azt hiszem ezt a feladatát a kor és az egyének együttes vizsgálatával érheti el, mert ezek konkrét, élő szinthesise az irodalom, általában a művészet,

mely a sokaságból a sokaság felé forduló egység, s társadalomból a társadalomnak szóló egység.

Lehet, hogy erre sokan azt fogják mondani: ezek nagy általánoságok. Igaz, de az általánosnak nem kell pusztán szónak, flatus vocisnak lenni, mert benne van a tapasztalat, ismereteink lényege, mely összesűrűsödött azért, hogy nagyobb legyen az ereje, hogy lendületet adjon, s végül tette vezéreljen. Így lesz az elmélet gyakorlattá.

Az előbbieket szerint kialakuló irodalomtörténet a tájékoztatás végett kénytelen a korfelosztás segédeszközét igénybe venni. Felosztandó lévén az irodalom története, osztási alapul nem vehetjük sem a vallási, sem a politikai eszméket, hisz azok a korszellemnek más téren való megnyilvánulásai. Az irodalomban a kor a stílus megteremtője, tehát felosztásunknak ezen kell alapulni. Természetes, hogy határaink itt-ott a kimagasló egyéb eseményekkel összeeshetnek, hiszen egy-egy ilyen esemény jelölheti valami új korszellem kezdetét vagy a régi végét, s így a stílusban is kezdet avagy vég lesz. De már itt, szinte előre megállapíthatjuk, mint valami önként következő jelenséget, hogy irodalomtörténetről lévén szó, a korhatárok aligha lehetnek mások, mint irodalmi események. Nagyon fontos ok birhat rá, ha ettől eltérünk.

Különben sohasem szabad felejtenünk, hogy az ilyen osztályozásoknak elsősorban praktikus értékük van, tehát csak annyiban lehet az egyik értékesebb mint a másik, amennyiben kényelmesebb és a fogalmakban immanensebb jegyeken épül fel. Logikai igazság egy más szempontból készült osztályozásban éppen annyi lehet.

Most már közelebb lépve a magyar irodalom történetéhez, pár szóval óhajtom csupán vázolni a fejlődés egyes főkorszakait. Nem tekintem ezt a felosztást még teljesen megállapodottnak, inkább útmutatót látok benne a későbbi munkára. Hiszen a dolog természetével jár, hogy az efféle áttekintés a főmozzanatok kiemelése csak a már elvégzett részletes kutatás végén van igazán helyén, mert egész bizonyítása abban rejlik. Teljes létjogosultsága csak a végső következtetés: az eredmény formájában lehet. Különben is nagyon bajos még a szinthesis a magyar irodalomtörténetben, mert még az analízissel is alig itt-ott vagyunk készen. Kivált régebbi irodalmunk termékei között nagyon sok olyan van, amelyekről sokan írtak, de alig olvasta el őket valaki. Azért persze nem szabad az összefoglalásokról lemondanunk, mert csak így láthatjuk meg a hézagokat.

Mai szemmel vizsgálva irodalmunk történetét, úgy gondolom, hogy a kutatásnak meg kell állapodnia a legrégebb emlékeknél. Csak ott veheti föl a fonalat, ahol írásos kifejezés van előtte. A találgatások ingoványos réjtjét át kell engednie más ismeretágak számára,

amelyeknek örömük telik az efféle játékokban, amik mindig sokkal inkább alkotóik éles elméjének, mint az igazságnak nyomait viselik magukon. S ha itt megállunk, a legrégebb időktől 1533-ig a legelső nyomtatott magyar könyv megjelenéséig számíthatjuk irodalmunk történetének legrégebb szakaszát: *a kódexsz-irodalom korát*.

Itt még irodalomról, betűn át a közönséghez szóló egyéniségről alig lehet szó. Az étellel való eleven érintkezésnek csirái mégis megvannak abban a néhány eredeti darabban (Ének Szt. László királyról, Vásárhelyi András éneke Szűz Máriához), melyekben vallásos és hazafias érzés fonódik egybe. A kollektív érzések, a vallás, mint valami nagy egyetemesség megnyilatkozása uralkodnak ezen a korszakon. Irodalmának kevés illata van, mert jó részben csinált virág. Az egyéniség kibontakozásának nem kedvezett benne a Mátyás alatt bennünket is megérintett humanista mozgalom se, mert megszűnt, mielőtt még a hazai földben gyökeret verhetett volna. Nem jutott tovább az epikai érdeklődésnél (Bonfini, Janus Pannonius). Az átvételek, a formák egyénietlensége a közösségben még egészen benne élő emberre mutatnak. A középkori írónak igen csekély volt az invenciója. A szép, s gyakran megragadó részek ellenére ez az irodalom nagyon egyforma. Íróikról olyan benyomásunk van, mintha csak tömegben tudnának érezni és gondolkozni. Általában a magyar kódexzirodalom csak a nyelve miatt magyar, különben az európai középkor egyetemes irodalma. Az igazi, nemcsak nyelvben, hanem szellemben is magyar irodalom csiráit már az újkorban, a könyvnyomtatás korában kell keresnünk, ahova innen a biblia vezet át bennünket.

Ez a második korszak *a bibliás stílus kialakulásának kora*, mely Komjáthy bibliafordításától Pázmány Péter haláláig, 1533—1637-ig tart. A kódexzekben a biblia háttérbe szorult és inkább külsőség volt, itt ez és ennek a szelleme az uralkodó. Átjárja az emberek gondolkodását, képei és eszméi lépten-nyomon fölbukkannak, megértése körül forog az emberek lelki élete. Köréje csoportosulnak a hitviták, sőt a mesék és politikai iratok és a líra is. Dévai Biró Mátyás még nyelvtani munkáját (Orthographia) is kifejezetten azért írja, hogy hívei a Szentírást jobban megérthessék. Az európai közösségben való benneélésre számos egyéb bizonyosság mellett még az is rámutat, hogy a korszak az európai humanizmus vezéralakjának hatásával kezdődik: Komjáthy Benedek bibliafordítása a rotterdami Erasmuséból készül.

A bibliával szoros kapcsolatban állanak a vitairatok, a zsoltárfordításokkal a házasénekek. S a zsoltárfordítások azok, amelyek a nép közt élő virágénekesekkel együtt kifejezhetővé teszik Balassi Bálint szerelmi líráját. A kor szellemére jellemző, hogy Balassiról

csak mint az istenes énekek szerzőjéről tudhatott, kinek verseiben «a protestáns prédikátorok eszméi és érzelmei zengzetesebb nyelven, dallamosabb formákban, hajlékonyabb előadásban, úgyszólván meg-nemesedve jelentek meg.»¹

A bibliai epikának egész sereg művelője akad. Ennek zordon egyszerűségű stílusa neveli Tinódit, kinek első fennmaradt éneke, a *Judit Asszon Históriaja*, nemcsak formájával, hanem tárgyával is ide kapcsolódik. Lelkét mindvégig jellemzi az Istenbe vetett hit és a szüntelenül hangoztatott: «Csak Istenben vitézők bizjatok.» Dallamából is az egyházi lamentációk és búcsúztatók hangzanak ki.

Ennek a kornak, amelyben még a dráma is bibliai történeteket elevenített meg, vagy moralizált, sőt a theológiát állította ki a sfkra szócsatát vívni, legnagyobb alakja s legesodálatosabb kifejezője Pázmány Péter, kiben a magyarság különös lelke az egyház általános szellemével egyesülten rendkívülit, de a kort teljesen jellemzőt alkotott. Ha a nagy ember egy korban az általános revelációja, akkor Pázmány méltán megérdemli ezt a nevet. Fájának lelke a hitviták erőszakos szellemével egyesült benne. Nincs katolikus író, aki annyira a Szentfrásból táplálkozott volna, mint ő. A biblikus forma, a báj nélkül, erőszakosan gördülő mondatok kiváló, de rideg egyéniségének oly tökéletes kifejezései lettek, aminőre ritkán nyújt ily világos példát a történelem. Az ő munkássága egyuttal befejezi ezt a korszakot. S itt egyszersmind láthatjuk, hogy a nagy mű sohasem jelöli egy korszak kezdetét, hanem inkább a végét. Egész sereg egyéni erőfeszítés nyomán támad, sok balsiker után, s ebben az értelemben jórészt kollektív alkotás, bár egy ember nevéhez fűződik. De ha ennek az egynek eljövetele nincs kellőképp előkészítve, sikertelen marad, nem veszik észre.

A korszak széphistóriáinak stílusa a bibliai epika gyermeke, de velük külső, idegen hatásra a bomlás munkája indul meg. Ezek kezdik ki az irodalom organikus egységét, mert moralizáló hajlamukat leszámítva új világnézet hirdetői, amely már készül a diadalra, melyet a biblia szellemében elmerült lelkeken fog aratni, hogy aztán Gyönyösiben elérje tetőfokát. Ez az új világ a régi formákat új tartalommal telíti *az epika korában*, mely Pázmány halálától a szatmári békéig, 1637—1711-ig számítható. Ez elnevezésen nem lehet megütöközni, ha meggondoljuk, hogy csaknem minden időben van valami általánosan uralkodó forma, úgyszólván, «epikus korszakokban a líra és dráma is epikus színezetű, lírai és drámai korszakokban viszont az eposz is lírai vagy drámai karakterű.» (Alexander Bernát). Ebben

¹ PINTÉR JENŐ: *A magyar irodalom története*. II. köt. 58. 1.

az időben az emberek lelkét megragadták és fogva tartották a külső világ eseményei. Abszolút mértékkel mérve, a kornak legnagyobb embere Zrínyi Miklós, de nem műveivel, hanem élő, emberi egyéniségével. S jellemző, hogy ő nem találta meg méltó helyét ebben a felületes században. A figyelemre érdemes még az is, hogy egy politikai szándékot eposzban, tehát álköntösben volt kénytelen kifejezni. A lelki élet annyira nem érdekelte ez idők embereit, ami talán az előző korszakra történt visszahatás, hogy éppen emiatt nem vett erőt az egyénen a közösségből való kilépés vágya, hát valami kollektív jellegű líra született meg, amelyben az egyéniség szinte elrejtőzik. A nagy Zrínyi legbensőbb érzelmeinek idillekben és leíró elégiákban ad kifejezést. A külsőre tapadó érdeklődés kedvelté teszi Haller «Hármas Istória»-ját, megszűli Listius László verses történetét, létrehozza a tudományok fellendülését és néhány emlékirást.

A kor lelke szólal meg a kíváncsi és beszédes Gyöngyösi lantján. «Őt nem hatották meg a nemzet nagy eseményei,» de annál mohóbban nyúlt a maga idejének kicsinyes, inkább pletykára, mint nagyobb szabású, komoly költeményre alkalmas eseményei után, kivált, ha még valami erotikát is érzett bennük. Ezeket aztán megénekelte a barokk szellemnek eget és földet, régít és újat, furcsán összevegyítő mesterkéltnai naivságával.

1671—1711-ig a kuruc költészetben is a históriás elem dominál, mégis ebben rejlik a következő idők kifejezési formájának érzelmi eleme, mert e mozgalom sorsa irányította az emberek figyelmét önmagukra és a nagy küzdelem szomorú vége a hangulati elemet emelte túlsúlyra a lélekben. Itt kezdődik a *líra kora*, melyet 1711—1772-ig, a szatmári békétől Bessenyei fölléptéig számíthatunk. A nagy nemzeti közösség megbomlásával a rész, a magára maradt egyén öntudatra ébred: az írók magukról kezdenek beszélni, a világot magukhoz viszonyítva nézik, a belső nyomul a külső helyébe. Itt is beigazolódik, hogy a lírai forma, mely az egyénnek önmagába merülése, akkor lesz általános, mikor az akarat, a tett megbénul, s a lét az érzelemben szorul össze. A lírikusnak a cselekvésben mindig kötve van a keze. Ezzel a formával kapcsolatban bizonyos dekadencia üti föl a fejét, ami a lírai korokkal mindig együtt jár. Míg az előző epikai korban a szóknak alig van egyéni jelentésük, értelmük és összefűzésük rendje szigorúan megszabott, itt már Mikes Kelemen megteremtí az egyéni stílust. Mert ő tekinthető e kor típusának. Bár nem verset írt, műve mégis csupa líra. «Mint dalaiba Petőfi, — úgy foglalta egész élettörténetét leveleibe.»¹ Szíve mélyére látva mondja

¹ NÉGYESY LÁSZLÓ a Képes Irodalomtörténetben. I. köt. 2. kiadás. 495. l.

róla Beöthy Zsolt: «Nem a tettek, nem is az események hullámain folyik igazán az élete, még csak a külsőre vonatkozó tervelgetéseken sem, hanem inkább a gondolatokén és az érzelmeikén.»¹

Nevezetes ez a kor még arról, hogy a megelőzőknél jobban érzik rajta a népköltéssel való érintkezés. Neki köszönhető a kuruc líra néhány utólérhetetlen darabja; ez érzik meg Amade Lászlón is, aki Balassi és Kisfaludy Sándor közt a szerelmi líra legkiválóbb művelője.

A kor határához érve az irodalomtörténetírónak értékelő szempontot kell változtatnia, mert olyan mesgyére ért, ahol az irodalomnak egészen új felfogása születik meg. Az elmúlt időket jellemzi a tanító szándék, mely valamennyi írónál feltalálható. Az irodalom eszköz volt, nem a művészetet szolgálta. Bessenyei után céllá válik, amelyet önmagáért, a benne rejlő értékek kedvéért igyekeznek művelni s fellendíteni. Az irodalmi öntudat megléte feljogosít a szigorúbb értékelésre, amelyet az előbbi korszakok folyamán a cél heteronom volta miatt nem lehet megvalósítani. Eddig tudomást kell venni minderről, ami nemes szándék szolgálatában iratott, ha talán formája miatt csekély értékű is. De most már van irodalmi öntudat, s ami vele együtt jár: van irodalmi élet, mely hamarosan különbséget tesz a poéta és versificator között. Tehát az irodalomtörténetnek is csak az eszthetikailag értékelhető művekről kell szólni.

Az egyénekre bomlás után az új tömörülés ideje következett el: megtörténik a nemzeti öntudat kialakulása, melynek az irodalmi öntudat csupán szimboluma. A nemzeti lélek megnyilatkozási vágya jellemzi ezt a korszakot, melyet *az új stilus keresése* korának nevezhetnénk és 1772—1842-ig, Bessenyei felléptétől Petőfi felléptéig lehetne számítanunk. A kifejezésért való küzdelem a nyugati irodalmak szelleméhez való csatlakozás, de a magunk külön valóságának megnyilatkozhatása foglalkoztatják e korszakot. A megbűvölt öntudat tartalmának megfelelő formákat és nyelvet keres. A küzdelemben legjobb szellemeink vonulnak el szemünk előtt. Nincs a magyar irodalomnak oly szaka, amelyik mozgalmasság tekintetében evvel kiállaná a versenyt, s amelyik oly sok kiváló, nemes alakot tudna a magáénak mondani, mint ez. Irodalmunk sorsa ezekben az években dőlt el, bár eredményeit a következő kor élvezte. A jövő Kisfaludy Károly és Vörösmarty Mihály után nem lehetett kétséges. Az ő romantizmusuk, mely a népiessel érintkezik és így lesz nemzeti, a Petőfi és Arany klasszicizmusának előjele. Ez az átmenet a keresésből a megállapodottságba; megerősítése annak a jelenségnek, amit minden-

¹ MIKES KELEMEN: *Törökországi levelei*. Díszkiadás. Budapest, 1906. XLVII. l.

felé tapasztalhatunk, hogy a klasszicizmus kezdetben mindig mint romantizmus jelentkezik. A korszak típusa Vörösmarty Mihály, a mindig kereső, soha meg nem állapodó. Izzó és szertelenül gazdag képzelete, kora minden mozgató eszméjét magába szítt lelke a formák egész hadában kereste a megfelelő kifejezést. Nyelv és műforma megváltoztak, életet nyertek nála. Tépelődő magányos lelke mégis a lírát fejlesztette a tökéletesség legmagasabb fokára. Utána már csak a Petőfi lírája jöhetett, mely Vörösmarty hódításait: a nemzeti szellemmel telített s magyarrá vált nyugateurópai műformákat átlátszóbbakká, ezáltal egyszerűbbekké és a nemzet szélesebb rétegéhez szólókká tette.

De ez már egy másik korszak műve: *a nemzeti klasszikus stíluskoráé*, mely 1842—1882-ig, Petőfi fellépésétől Arany haláláig tart. Nemzeti létünknek ebben a mozgalmas szakaszában a események árja oly heves erővel és gyorsasággal folyt le, hogy benne mintegy összesűrített állapotban történetünk régebbi századai mind megvannak. Ehhez képest a kifejezés is itt a legváltozatosabb, s a nemzeti közönségben helyüket megtalált egyéniségek a mult eredményeinek felhasználásával a formák egész sorában oly remek alkotásokat hozhattak létre, amelyek tulajdonságai irodalmunkban a tökéletes kifejezésre minden idők mintái lehetnek. A nagy klasszikai alkotások rendjén a magyar fiatalság érzelmi világa csendült fel Petőfi lantján, míg fajunk józansága és a multakon merengő, jövőn töprengő hajlama Arany János által találta meg szavát. A magyar gondolkodás sosem szállott nagyobb mélységekre, mint Madách az «Ember tragédiájá»-ban. A regény formája szinte Kemény Zsigmond viharfelhős világnézetének tolmácsolására született, míg a könnyebb novella Jókai Mórban akadt mesterére, A szónoklat két fajtája: s szív és az ész szava Kosuth Lajosnál és Deák Ferencnél érte el a klasszikusság magaslatát.

Utána az extenzívebb és jó részben üzletivé lett irodalmi élet okozta, hogy az a nagy műgond, mely a most jellemzett korszak sajátja, kezd íróinkból kiveszni. A nagy alkotások iránti érzék, a tárgyban való elmélyülés erénye ritkul. Arany halálától számíthatjuk azt a korszakot, melyben most élünk. Igen bajos a mához érdektelenül hozzászólni, de mintha ez a kor *az újságírás kora* volna. Irodalmunk a könyvekből a folyóiratok és lapok hasábjaira megy át, s az újságikben új műfaj, új kifejezés születik meg, mely aztán a maga színére alakít mindent. A stílus közvetlenebb, mint régente, az élethez közelebb álló, de egyszersmind lazább. A szubjektívizmus káros elharapózását mutatja, hogy az egyéni szeszélynek igen nagy tér nyílt. A formák tisztaságára korunk mit sem ad, az eposz kiveszett az eleven irodalomból, a dráma lírába és novellába fulladt.

A színpad maholnap elválik az irodalomtól, mert a mozi látványossága felé halad. A tehetetlenség megokolására hajlandók vagyunk az alkotó művészt a romantika szemével nézni és minden szabadságot megadni neki. Pedig a művészet mindig korlátokat jelent, igazi értéke meg nem az elkülönítésben, hanem az összetartozás érzetetésében, az egyéni különbségek elfelejtetésében rejlik.

Korunkat jellemzi az esprite való törekvés, mely a gyors hatás-keltés egyik eszköze. Ez lett értékes megnyilatkozási módja (élőkről nem szólva) Mikszáth Kálmánnak, aki talán az ujságírás, a tárca fejlődése lesz az utókor szemében.

A jövő nagyon bizonytalan, de aligha tévedek, mikor azt hiszem, hogy nagy műveket csak akkor alkothat ismét irodalmunk, ha a szubjektivizmus lejtőjét odahagyva, visszatér a formák tiszteletéhez és a lelki elmélyüléshez. Mintha már volna is erre némi halvány reménységünk.

NAGY JÓZSEF.

ADALÉKOK ARANY DEBRECZENI DIÁKSÁGÁHOZ.

Arany debreczeni diákságához, küzdelmes ifjúsága egyik legértékesebb szakaszához kívánunk néhány adalékkal hozzájárulni. Mert mindaz, amit eddigelé erről tudtunk, csupán Önéletrajzi Levelének néhány exoterikus vonása, és a Bolond Istók II-ik éneke volt, amely már tárgyánál és hangulatánál fogva is sokhelyt rikítóbb színekkel fest, sem minthogy állításait színigazságként elfogadhatnók. Ezeket óhajtjuk egypár hiteles adalékkal részben kiegészíteni, részben valószínűbbé tenni. Tisztán mutatván az időpontot, amelyben Arany az iskolai törvényeknek «subscribál»; a tanulmányi féléveket, amiket végig hallgatott, tantárgyait és osztályzatát, amikre Bolond Istókjában elég pontosan hivatkozik. Végül kortársait és tanárait, ez utóbbiakat, akik minden gúny és kritika ellenére nemcsak a debreczeni kollégium örök díszei, hanem mint tudósok és tanítók is kiváló, sőt országos hírű férfiak. Az egész magyar nevelésügy elsőrangú büszkeségei.

I.

Arany *subscriptionális* lapja a ref. főiskola «Series Studiosorumá»-nak III-ik kötetéből.¹ (Lásd A-mellékletünket.) Ez aláírások pontos, alfabetikus sorrendje onnan ered, hogy az ifjak, miután a Senior előtt jelentkeztek, s ez őket — egyre-másra — fölvette, pár nap múlva már abc-rendben sorakozva írják alá nevüket az anyakönyvbe. Arany, mint látjuk, a névsor 2-ik száma alá esik; szintén sajátkezűleg, s a kor divatához képest, latinos alakban írt névvel s bő nationaléval. (Kora, vallása, nemzetisége, atyjának neve és foglalkozása; szülőhelye stb. stb.) Amint pedig az utolsó rovat, a tandíj rovata (Taxa Minervæ) mutatja, szegény fiú létére ő se fizetett az aláírási-díjon kívül semmit. Betűinek karaktere, bár egy 17 éves ifjúéhoz képest meglepően érettek és határozottak: ugyanazok a vékony, könnyed, kalligrafikus vonások, amelyek az ő tollát halála napjáig jellemezték.

Még egy helyt, ugyanazon könyv 135-ik lapján, az 1835 novemberi aláírások közt fordul elő Arany neve. Most is a sor élén, szakasztott olyan adatokkal, de már nem sajátkezűleg. Neve előtt e pár betű:

¹ Ez a kötet 1824 nov. 3-tól—1868/9 okt. 6-ig terjed.

nov (itius), alatta pedig ez a megjegyzés: *Redux e Præceptoratu Kisuj-szállásiensi verum subsr. receptus inter novitios.*

II.

Tantárgyai: Épp ily gondosan és jól összeállítható évről-évre, semesterről-semesterre azoknak a tárgyaknak a sorrendje és köre, amiket Arany debreczeni togatus (filosofus) deák korában hallgatott és amikből vizsgálatot is tett. Sőt különös érdeket ad ez adatoknak az a körülmény, hogy a kollégium régi szokása szerint maguk az előadó-tanárok írták be e végzett anyagot; jelezve annak beosztását, menetét, főbb pontjait is elég tüzetesen, amint ezt éppen Kerekes, Sárvány és Péczely professzorok bejegyzéseiben találjuk.

S e tárgyak mindegyike szinte pontról-pontra megtalálható a Bolond Istók II-ik énekének humoros reminiscentiáiban. Így például a *mathezis*, amelyről Arany többek közt így ír:

De iskolában rettenté a sok
A+b, nagy $\sqrt{\quad}$, s a dült ∞ -asok. II. é. 23. és 24. v. sz.

A « kövész és fűvész-tudomány »:

... De a padokban (ah, szánni való agy!)
«Magolni» kelle kő, virág nevét; U. o. 26. v. sz.

A pædagogióval kapcsolatos *filozófia*:

Isten, világ, ember: a tiszta ész
Nyitját ezekhez vágya feltalálni stb. U. o. 26. és 27. v. sz.

Aztán a *történelem*, amely szerinte:

Nem az volt, mi szellemnek mondatik:
De a föld minden évszáma, királya,
Meg a tanító körmönfont irálya. U. o. 28. v. sz.

Végül a *görög-római klasszikusok*, akik között ugyan a kedvelt Vergil neve, a bejegyzés szerint, nem fordul elő, csupán a Horác, Homér és Isokratesé, ez azonban nem zárja ki, hogy más kapcsolatban ne olvasták volna. Erről a tanításról mondja keserűen Istók, amit adataink is igazolni látszanak, hogy a:

Classicusokhoz épen szíve vont a:
Kedvence volt Horác, Virgil, Homér;
De szót hüvelyből nem örömet bonta,
Virágot nem tiport el a gyomér; stb. U. o. 29. v. sz.

★

Ime már az Arany által hallgatott tantárgyak sorozata, az előadó-tanárok és a tananyag-részletezésével együtt:

1833—1834.

A.

«Alólírott az 1833/4-diki oskolai Esztendő első felén tanítottam *Magyar nyelven* a Bölcselkedési Pálya (Philosophicus cursus) első esztendejében :

A' Kővéstudományt (Mineralogia) nevezetesen pedig :

1-ör. Az egész *Kőfajtudományi* nyelvet (Oryctognostica Terminologia) Werner szerint.

2-or. Magát a *Kőfajtudományt* (Oryctognosia), ugyancsak a Werner alkotmánya szerint; melynek tanításában különös tekintettel voltam arra, hogy jelesen az olyan Kőfajokkal esmerkedjenek meg Tanítványaim; melyek bennünket vagy a Természet vizsgálásra, vagy a Mesterségekre nézve közelebből érdekelnek; megemlítvén minden Kőfaj után annak a közönséges életbenn, és a' Mesterségekbenn való nevezetesebb hasznait is.

3-or *A Hegyalkattudomány* (Geognosia) nevezetesebb igazságait; nem ugyan alkotmányossan, hanem csak a Kőfajtudományba bele szöve».

KEREKES FERENCZ m. k.

B.

«Az 1833/4-ik esztendő első felében a Nevelés, a Német és Francia Nyelvek tudományjaiból a következőket tanítottam :

A) *Tulajdonképpen való Nevelés Tudományjából*

1. A Bevezetést, nevezetesen a' Nevelés tudományja meghatározását, eredetét, a' Philosophiával való egybeköttetését, Felosztását; a nevelésnek célját, hasznát, kiterjedését sath.

2. Az emberi testnek és léleknek rövid esmeretét.

3. Az emberi természet kifejtődését a különböző korokhoz képest.

B) *A' Tanítás Tudományjából*

1. A' Közönséges Tanítástudományját, nevezetesen a Tanítás közönséges törvényeit, a' Tanítás helyes módját, annak többféle formáit és neveit; a Tanítók köteleességeit, mind a tanításra, mind a tanítványaival való bánásra nézve.

2. A Különös Tanítástudományból az Olvasás tanítása módját és annak rövid Históriáját.»

C.

«C) *A' Francia és Német nyelvtudományból :*

A Francia nyelv első kezdeteit a 3-ik esztendő Philosophusoknak, a Német nyelv méjebb esmeretét az 1-ső esztendősöknek.»

ZÁKÁNY JÓZSEF m. k.

D.

«Alólírt, az 1833/4-diki oskolai első Félévben, a Bölcselkedési első évi Hallgatóinak tanítottam :

A) *A Mennyiségi Tudományból*

1. Bévezetés ezen Tudományba.

2. Közönséges számvetést.
3. Általános vagy Betűszámvetést ú. m.
- a) Bèvezetést a' Betűszámvetésbe
- b) A' Betűszámvetési négy egyszerű munkákról.
- c) A' Törtszámokról.
- d) A' Mennyiségek Hatalmaikról.
- e) A' Mennyiségek Gyökereikről.
- f) Az Egyenlítésekről.
- g) Az Arányokról.
- h) A Szerekről.
- i) A' Fojdogáló szerekről.

E.

B) *A Görög Nyelvből*

1 Ezen Nyelv Grammaticáját.

Isocrates, Demonicushoz irt Parainesisének Fordítását, 's Grammaticai Szabályok Szerinti Fejtegetését.»

KARIKA JÁNOS m. k.
Lector.

1834—1835.

A.

«Alóírt az 1834/5. Oskolai Esztendő utolsó felén tanítottam *Magyar nyelven e' következő Tártyakról.*

A' Bölcselkedési Pálya (Philosophicus cursus) első esztendejében.

1-ör. A Fűvésztudomány elmélkedő részéből (Botanica Theoretica):

1. A' Fűvésztudomány Nyelvet (Terminologia Botanica) Linné szerint magyarul s deákül egyszersmind.

2. Gyakorlottam Tanítványaimat, az előttük esmeretlen plántáknak kikeresésében és meghatározásában (Determinatio).

II-szor. A' Fűvésztudomány haszonkereső (Practica) részéből pedig tanítottam a' plántáknak gazdasági s mesterségbeli hasznaikról jelesbben,

1-ör. Az embereknek és barmoknak, itt a mi éghajlatunk alatt egyedül szolgáló nevezetesebb növényekről, s ehez toldalékul a Plánták országából kerülő mesterséges Italokról, és Fűszerszámokról.

2-szor. a' Ruházatra, 3-or az Építésre, 4-er a tüzelésre, 5-ször a Bőr-készítésre, 6-or a Festésre, és 7-er különböző aprólékos haszonvételekre szolgáló plántákról. 8-or az Olajokról, mellyek a' Plánták országából kerülnek. 9-er a' Fákából kiszivárgó különböző nedvességekről, különösen a mézgákról és gyantákról, 10-er a' plánták megégetéséből származó hasznos testekről.»

KEREKES FERENCZ m. k.
k. r. Tanító.

B.

«A Helv. Vallástételt tartók Debreczeni Collégiumában az 1834/5-ik Oskolai Esztendő utolsó felében az 1-ső esztendő s Felsőbb Tanulóknak, a

Nevelés Tudományából és a Német nyelvből (a' 3-ik esztendősöknek pedig a Francia Nyelvből) e' következő Tárgyak tanítottak :

A) *Az 1-ső Esztendősöknek.*

I-ször A' Nevelés Tudományából.

I-ső Rész. A' Testi nevelésről.

1. Az egészség fen tartására szükséges dolgokról u. m. : a Levegőről, Világosságról, Melegségről, Ételről, álmról és nyugalomról, a Testi mozgásról, a' tisztaságról, és elmeccsendességéről, vagy az Indulatokon való Uralkodásról.

2. Az érző eszközöknek és külső Tagoknak épségben való megtartásáról, kiméleséről, erősítéséről, és tökéletesítéséről.

II. Rész. Az értelmi Nevelésről.

Az érző, képzelő, Emlékező, Figyelmező, Gondolkodó, és Okoskodó tehetségekről való bánásról, s azoknak tökéletesítéséről.

III. Rész Az Erkölcsi nevelésről.

Az erkölcsi Nevelésnek Közöséges Reguláiról.

Ezenkívül a Különös Tanítás Tudományából : a' Szép Irás Mesterségéről.

C.

II-szor A' Németh Nyelvből.

Grammatikai Gyakorlások tétettek és fordítottak Magyarra a Márton József Német Grammatikája Tudományos Olvasó Könyvének 1-ső Szakaszsa ; a III-ik Szakasznak utolsó része, nevezetesen a' Krisztus Urunk születése után való Historiának rövid Summája, és a' IV-ik Szakaszból a Természeti Historiából a Hódig.»

Debreczen Aug. 25-kén 1835.

ZÁKÁNY JÓZSEF m. k.
Professor.

D.

«Alólírt a Bölcselkedés első évi Hallgatóinak az 1834/5-iki Oskolai második félévben e' következő tárgyakat tanítottam :

I. A' Mennyiségek Tudományjából :

A' Terjedtségmérést. Nevezetesen :

a) A' Hoszsúságmérést.

b) A' Lapmérést.

c) A' Tömöttségmérést.

E.

II. A' Görög Nyelvből

Gedike Fridrik' Görög Olvasó Könyve' hat elsőbb Fejezetjeinek, nyelvtudományi szabályok szerint való fejtegetését.»

FARKAS SÁNDOR
Segéd Tanító.

1835—1836.

A.

A Helvetiai Vallástételt tartók Debreczeni Anya oskolájokban az 1835 '6 Esztendő Első Felénn a Természet Tudományából tanítottak.

Seniore Alessandro Borsnai ao 1833

Nomen subscribitur	ætas	Pe- sign	Natio	Nomen Patris	Erud. Civitas	Patris Nomen	Schol. munde. vener	Yasa inbot	Yasa minu	
Person. Almási	15	H.C.	Hung	Josephus	Præc. Pa. V. Dob	Szabolcs	Bösz	2.	00	
Trany Johann	17	H.C.	Hung	Georgius	Agricol	Balonta Bihar	Balont	2	00	
Barásh Johán	17	H.C.	Hung	Nick	Agricola	N. S. Traskona	Debrec.	2	4.	
Bátsi Ladis.	16	H.C.	Hung	Ladis.	Mercat. Debr.	Bihar Debr.	Debr.	2	00	
Dalla Stephanus	18	H.C.	Hung.	Alex.	Agricol	B. Ujfal. Bihar	Debr.	2	00	
Bartókai Amóni	17	H.C.	Hung	Ludovic	Compos. Cgrá	Gashon	Debrec.	2	4.	
Bartha Josephus	18	H.C.	Hung	Joseph	Agricol	Keretesen	Debrec.	2	00	
Barká Ludovicus	17	H.C.	Hung.	Orbus	—	Debrec.	Bihar	Leut.	2	4.
Bereki Sam.	17	H.C.	Hung.	Anton.	Agricol	Eszeng. Szab.	Debrec.	2.	00	
Betzkes Josephus.	15	H.C.	Hung	Francis.	Verb. P. M. Paps	Szabolcs.	Debr.	2.	00	
Biro' Stephanus	14	H.C.	Hung.	Steph.	Agric.	M. J. Heves	M. J.	2.	00	
Borbély Ant.	16	H.C.	Hung	Alexan.	T. A. P.	G. Roff	Heves	Debr.	2	4

ARANY JÁNOS SUBSCRIPTIONÁLIS LAPJA 1833-BÓL.
(Eredetije a debreczeni ref. főiskolában.)

1. Bevezetés a nevezett Tudományra, úgy mint annak helyes megfogása, felosztása, tanítása, módja, kútfejei, hasznai, történetei :

2. A' közönséges és Mathesisen épülő Physicából.

1. Kiterjedése a testeknek.

2. Áthatatlansága, Tetsző áthatás, lyukatsosság (porosítás), Systema Atomisticum et Dynamicum.

3. Oszthatósága. Határai.

4. Összeállása vagy Szerkesztetése (Cohæsio), Merőség (Soliditás). Hígság, Keménység, Lágyság, Porlóság, Általános és nem Általános összeállítás. Próbátételek, érczekre, fákra, kötelekre, posztókra nézve.

5. Rugóssága (Elasticitas) Példák reá. Magyarázat Boscovich theoriája.

6. Mozgathatósága. Nyugodalom. Mozcás. Ezeknek felosztásai. A mozgás Tudománya elvonva minden testől (Phoronomia) testekre alkalmaztatva (Mechanica).

Mozgás iránya, útja, ideje, sebessége. Mozcás törvényei, közönségesek, különösek. Egyenes mozcás, Görbe Mozcás, Vezető Sugár, Körmozcás (motus circularis), Körkörmozcás (Ellipticus) alkalmaztatás a Bujdosókra vagy Planétákra.

7. Nehézsége a Testeknek (Gravitas) Földi Nehézség, közönséges Nehézség, Newton Theoriája a közönséges nehézségről. — Ellenvetések az ellen.

8. A nehézség középpontjáról vagy székiről (decentro Gravitatis).

9. Az Erőművekről (de Machinis) Egyes és Többes Erőművekről.

B.

«A Mathesiből tanítottak :

I. A Logarithmusokról.

II. A lapos három szegellésről vagy a lapos három szegek számtáblás méréséről (Trigonometria plana).²

III. Az alkalmaztatott Mathesis Természetéről, részéről.

IV. A látás tudományairól (scientiæ opticæ), nevezetesen :

A) Az egyenes sugárlátásáról (Optica proprie dicta)

B) A fordult sugárlátásról Casoptrica.

C) A tört Sugárlátásról. Dioptrica.*

PAUL SÁRVÁRY mpr. Math. et Phys. Prof. P. O.

C.

«Az 1835/6 Oskolai Esztendő első Felében a 2-ik évi Philosophusok a Történet Tudományból tanulták :

Europa ujjabb Történetei 1-ső és 2-ik szakasszat nevezetessen Déli Europa Történeteiből :

1. Amerika feltaláltatásától V-ik Károlyig.

2. V Károlytól 2-ik Filepig.

3. 2-ik Filep uralkodása kezdetétől annak végéig s a Spanyol hatalom hanyatlásáig.

4. 2-ik Filep halálától a 30 Esztendő Hábóru kezdetéig.

5. A 30 Esztendő Hábóru kezdetétől, annak végéig, vagy a Veszthaliai Békességig.

6. A Veszthaliai Békességtől Cromwell és és Mazarini haláláig.
7. Mazirini halálától a Rysvicki Békességig.

Északi Europa Történeteiből:

1. A Colmári egyesség felbomlásától a Livoniai háború kezdetéig.
2. A Livoniai háborútól az Orosz Fejedelmi Rurik ház kihalásáig.
3. A Rurik ház kihalásától az Oliviái és Koppenhágai Békességig.
4. Az Oliviái és Koppenhágai Békességtől XII. Károlyig.

D.

Ugyanazoknak magyaráztatott.

1. A Deák Literaturában: Horatius.
2. A Görögben: Gedicke Görög Chrestomathiája és Homerus.»

JOSEPHUS PÉCZELY mpr.
Hist. et Lit. Gr. ac. Lat. Prof P. O.

E.

«Alólírt az 1835/6 oskolai Esztendő Első Felén tanítottam.

A másod évi Philosophusoknak:

A Bont vegyítés tudományát vagyis a Kémiát, nevezetesen pedig 1-ször Egy Bévezetést a Kémiai Atyafiságokról, és a nevezetesebb Kémiai Tünelményekről, munkákról, Edényekről, Szerszámokról.

2-szor A Kémiai Álagokról (elementa) nevezetesen pedig

a) A befoghatatlan és megfontolhatatlan Álagokról (elementa incoercibilia et inponderabilia) és ezeknek alkalmatosságával azokról a Physicai előismeretekről, mellyek a Kémiában megkívántatnak.

b) A befogható és megfontolható Álagokról (coercibilia et ponderabilia) közönségessenn és egyenként két szakokra osztván azokat Berzelius szerént t. i. érzekre és nem érzekre.

3-or Az össze tett testek (Corpora composita) véghetetlen seregéből azokat válogattam ki, melyek vagy a Természet vizsgálásra, vagy a közönséges élet kor szükségéire, és a mesterségekre nézve bennünket leginkább érdekelnek 's ezek között némellyeket már az Álagokról való tanításomban bele szőttem, másokról pedig külön Fejezetekben tanítottam, mint nevezetessenn:

a) A Lugszerzőkről (alkalia) különösen a három legnevezetesebbéről.

b) A Földekről (Terræ) különösen Kovarez (Silica) Agyag (Magnesia) Mész (Calcarea) Sulyog (Baryta) és Talak (sic) (Magnesia) Földekről és ezeknek hasznairól.

c) A Savanyokról közönségessenn, a nevezetesebbekről, és azoknak hasznairól pedig különösebben is.

d) A Sókról közönségessenn, és azoknak Kémiai törvényeiről, 's különböző el nevezésekről, különösen a Berzelius ujj Nomenclaturájáról, végezetre a legnevezetesebb sókról és azoknak hasznairól külön külön.»

FRANZ KERÉKES mp.
Botan, Miner. Chem. et Technol. Prof. P. O.

Classificatio Auditorum Philosophiae I^{um} in Annum in Collegio Helv. Conf. Additorum Debrecinensi Semestri Priore Anni Scholastici 183^{3/4}.¹

Numerus	Cognomen et Nomen	Aetas	Religio	Natio	Locus natalitatis.	Comitatus vel provincia	Pater v. Tutor aut Curator, ejusque Conditio et Habitatio	Togatus seu plus minus beneficatus, vel non togatus	Classis morum
1.	Almási Gerson	—	—	—	—	—	—	—	—
2.	Aranyi Johan. ²	17	H. C.	Hung.	Szalonta	C. Bihar	P. Georg. agric. ibid.	Togatus	I ^{ae}
3.	Bácsi Ladisl.	—	—	—	—	—	—	—	—

Classis Studiorum.

E Mineralogia Examen non subit, quia praec. Discen. a. Ex. caet.	E Paedagogica	E Lingua Germanica	Ex Arith. vulgari et univers.	E Lingua Graeca
Examen non subit quia discessit.		Examen non subit.		
Cl 1 ^{ae}	Praecep. amplex. caet. Cl 1 ^{ae}	quia discess. praecept. ampl. caet. Em.		

Classificatio Auditorum Philosophiae I^{um} in Annum in Collegio Helv. Conf. Additorum Debrecinensi semestri poster; Anni Scholastici 183^{4/5}.³

Numerus	Cognomen et Nomen	Aetas	Religio	Natio	Locus natalitatis.	Comitatus vel provincia	Pater v. Tutor aut Curator, ejusque Conditio et Habitatio	Togatus seu plus minus beneficatus, vel non togatus	Classis morum
1.	Antal Johan.	—	—	—	—	—	—	—	—
2.	Arany Johan.	18	H. C.	Hungarus	Szalonta	C. Bihar	P. Georg. Pleb. ibid.	Togatus	1
3.	Aranyos Ladisl.	—	—	—	—	—	—	—	—

Classis Studiorum.

E Botanica	E Paedagogica	E Lingua Germanica	E Geometria	E Lingua Graeca
E. 15	E. 17	E. 18	E. 23	E. 20

Classificatio Auditorum philosophiae II^{um} in Annum in Collegio Helv. Conf. Additorum Debrecinensi semestri Priore Anni Scholastici 183^{5/6}.⁴

Numerus	Cognomen et Nomen	Aetas	Religio	Natio	Locus natalitatis.	Comitatus vel provincia	Pater v. Tutor aut Curator, ejusque Conditio et Habitatio	Togatus seu plus minus beneficatus, vel non togatus	Classis morum
1.	Antal Johan.	—	—	—	—	—	—	—	—
2.	Arany Johan.	19	H. C.	Hungarus	Szalonta	C. Bihar	P. Georgius, Pleb. ibid.	Togatus	I ^{ae}
3.	Aranyos Ladisl.	—	—	—	—	—	—	—	—

Classis Studiorum.

Ex Trig. plan. et Scient. Opticis	E Hist. Stat. Europ. et Literat. Latina	E Litteratura Graeca	E Chemia
disc. a. Ex. p. cet. Emin.	ante Examen publ. discessit ceterum		
	Eminens	Eminens	Eminens

¹ A tanulók száma: 131. — ² Nyilván tollhíva Arany helyett. — ³ A tanulók száma: 117. — ⁴ A tanulók száma: 105.

III.

Arany osztályzatai (L. a 179. l. rovatait). Az 1833/4-ik isk. év első semesterében csak részben, a mennyiségtanból és a görög nyelvből eminens, míg az ásványtanból, neveléstanból és a német nyelvből: Classis 1a. Hogy mért? Eléggé magyarazzák nehéz anyagi és lelki válságai, főként eleinte, amikről maga tesz tanúságot Önéletrajzában. «Debreczenbe alig vittem annyit, mondja, hogy a *beöltözés* költségeit fedezhessem; hazulról nem vártam, de tudván, hogy szüleim, ha a kis házat fejük felül s a pár köblös földet szájukból el nem adják, nem küldhetnek, nem is kértem. E helyzet iszonyú volt reám nézve. Hány ki ússza így a kollégiumot. Nekem nem volt erélyem küzdeni. Kedvem a tanulástól elment s márcziusban Kis-Ujszállásra mentem . . . stb.» Amint a Classis Studiorum rovatába az egyes tárgyak alá tett megjegyzés is mutatja: Examen non subiit, quia praceptor discessit ante examen.

Az 1833 4-ik isk. év második (posterior) és az 1834 5-ik év első (prior) semesterét kint is tölti a vidéken. E rövid pihenő, derék szellemi környezet és önképzése jelentős eredményeivel az 1835-ik év áprilisében «új erővel és buzgalommal» tér vissza Debreczenbe s «oly jó ajánlatok kíséretében, hogy professzorai azonnal különösebben kezdenek figyelni rá, s őszig a *gradus elejére* vergődött». Valóban amint a mellékelt rovat mutatja, a 117 tanulótlárs között egyszerre a 20-ik eminens lett az osztályban. De amikor már így anyagilag is segítve lőn rajta — folytatja tovább Arany — s a kitüntető figyelemnek egyéb jelei sem hiányzottak tanárai részéről, kalandos életpályáról ábrándozva unni kezdé az iskolai egyhangúságot, hosszallani a pályát, s művészi álmokért hevülve 1836 februárjában önkénynt oda hagyá a kollégiumot, ismét színjeles bizonyítvánnyal. Rangja ugyan a 105 tanuló között, mivel ismét a félévi examenek előtt távozik, nincs jelezve, de talán még a mult félévinél is fényesebb osztályzatot kaphatott, amennyiben bizonyítványa minden rovatában ezt találjuk: *ceterum eminens*. Valószínűleg erre a «Testimoniumára» céloz a Bolond Istók II-ik énekében (64. v. sz.), amikor a színigazgató előtt, bemutatkozáskor:

Kibontá nagy bizonyság levelét.
Belétekint az, csak vállán keresztül,
Pedig vírit ám a *sok eminenstül*.

PAP KÁROLY.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Néhány adat az írói és művészi díjazások történetéhez.

A szellemi munka termékeinek megbecsülése és megjutalmazása mindig lépést tart az illető kor és nép szellemi színvonalának emelkedésével. A germán és román népek történetéből közismert dolgokat kellene megemlítenünk, ha ez állítást bizonyítani akarnók. Nem is ezekre gondolunk, hanem hazánkra, hol a szellemi munka termékeinek kellő díjazása sokkal későbbben kezdődik s hol a fejlődés első jelenségei akkor mutathatók csak ki, midőn a nyugoti nagy népeknél a nagyúri pártfogók elszegényedése miatt a hanyatlás kora áll be, bár ez a hanyatlás is még mindig nagyon magas színvonalú, ha hazai viszonyaink szegényes kezdeteit vesszük figyelembe.

Nagyon értékes munkát fog egykor az végezni, ki meg fogja írni, hogy a XVIII. évszázad végétől a XX. évszázad elejéig minő arányokban emelkedett az írói és művészi honorariumok összege hazánkban. Ha *művészeink* díjazása (főleg az arcképfestőkéi) nem esik is mélyen a nyugoti nemzetek átlagszínvonalá alá, *írói* honorariumokról aligha lehet nálunk beszélni a M. Tud. Akadémia megalapításáig. Az első pályadíjak, az első nagydíjak, ezek kezdetei a hazai írói-jutalmaknak; de évtizedekig tart, míg oly író állhat elő, ki munkájának jövedelméből (nem tekintve az újságok szerkesztőit) meg tud legalább némiképp tisztességesen élni. A festőművész s főleg az arcképfestő kedvezőbb helyzetbe juthat, tán nem is művészetpártolásból, mint inkább azért, mert művészete a hiúság szolgálatába szegődik s itt nem az a lényeges, hogy a maga művészetét halhatatlanítsa, hanem az arcképezendő mását adja át ecsetével a halhatatlanságnak. Az a kor nagyon későn kezdődik nálunk, midőn a művészi alkotás jutalmazása független lesz az egyéni hiúságtól s az válik értékessé: *hogyan* és *mit*, nem pedig az, hogy lehetőleg hizelegve s *kit* fest meg a művész vagy a művészetnek csupán kontárja.

Kazinczy F. leveleiből tudunk meg egyetmást arról, hogy Stunder, Donáth, Balkay Pál stb. festményeit hogyan díjazták. Mindezek azonban hiányos adatok, de ha idővel fölkeresjük majd levéltárainkat és a magánlevelezések eddig ismeretlen adatait, lassankint a fokozatos haladással is tiszta képet fogunk alkotni s a rideg számadatok fényesebben fognak beszélni, mint a frázis-gyártók, kik nagyhangúan közreadott közhellyekkel szokták tárgyi tudásuk alaposága és hitelessége hiányait leplezgetni.

A negyvenes évek elejével, midőn nemcsak társas, hanem közéletünk is magyarrá kezd válni, ezen a téren is határozott emelkedés állapítható meg. Közéletünk vezető emberei, kiválóságai mint gr. Széchenyi István, br. Wesselényi Miklós, Szemere Bertalan, Pulszky Ferenc stb. «világlátott» emberek, kik az Európát átalakító mozgalmakkal nem csupán könyvekből ismerkednek meg, hanem azokat a helyszínen tanulmányozzák s így elmélet és gyakorlat egymást kiegészítve megtermékenyíti szellemüket és munkálkodásuknak gyakorlatias jelleget ad.

A munka jutalmazásának hazai történetében, azt hisszük, Pulszky Ferenc egyik kijelentése korszakos jelentőségűnek mondható. Ez elvi kielenítés egy új gondolatot visz a magyar közéletbe és serkentő, biztató tartalmával hivatva volt arra, hogy a közfelfogásnak új irányokat jelöljön ki. Nagy előnye az a rövideg, mellyel mondván van s amely ennek következtében elterjedését könnyűvé teszi, mert mint könnyen megjegyezhető, elvi kijelentés alkalmas arra, hogy mint szálló ige is szájról-szájra adassék.

Pulszky Ferenc irországi élményeit mondván el, «*Szabad föld*» című cikkében (Pesti Hirlap, 1841. 71. szám) a többi közt ezeket írja: «Mindennütt, hol materialis engedélyekről van szó, két főelvem az: *semmi munka jutalom nélkül*» és *semmi jutalom munka nélkül*» . . .» (L. 1. sz. 596. oldal, 2. hasáb.) Érdekes véletlen, hogy midőn e fontos közgazdasági érdekű kijelentés megjelenik a Pesti Hirlap hasábjain, néhány sorral alább a szellemi munka díjazásának következő tényei közöltetnek a M. Tud. Akadémia 1841. évi nagygyűlése alkalmából. Horváth Mihály 200 arany jutalmat nyert az «Ipar és kereskedés történeté»-vel; Wagner Dániel 100 aranyat kapott természettudományi pályamunkájáért és Török Józsefnek dícséretre méltott művét ívenként 4 arannyal jutalmazta meg az Akadémia . . .

Ime Pulszky gazdasági elve a szellemiek terén azonnal testté vált s a M. Tud. Akadémia köztudatba vitte az új elvet, hogy a szellemi munkát anyagi jutalmazással kell megbecsülni! Néhány hétre rá egy új jutalmazás ügyét közölte a Pesti Hirlap (1841, 75. sz.). Ez a jutalmazás már a magyar művészettörténet szempontjából mondható értékesnek és pedig három szempontból: 1. az összeg föltűnő nagyságát illetőleg; 2. mert egy ismeretlen művész nevéhez hozza forgalomba; 3. mert alattvalói lojalitást akarunk tüntetőleg bizonyítani, midőn nem annyira a művészet, mint inkább a tőle festett királyképet tisztelik meg a magas honorariummal.

Az eset Tolna megye őszi közgyűlésén Szegszárdon történt. Főszereplői *Augusz Antal* (akkor még csak táblabíró) és *Boros János* festő. A Pesti Hirlap a következőképen mondja el a szept. 6-iki megyegyűlés eme eseményét. «Ezután *Augusz Antal* tb. előadó, hogy azon alkalommal, midőn a múlt országgyűlés alatt követválasztási zavarok miatt rendelt ügyészi perek legfelsőbb katonai parancs által megszüntettek, *Boros János* jeles ifjú művész, hazánkfia ebből eredett hálaérzettel ösztönözöttve, ő Felsőségnek arcképét, egy jól talált eredeti festvény után a megye számára elkészíteni ajánlotta; mire a fennnevezett szónok és elvbarátai által meg

is bízott. Most tehát az elkészült arcképet A. A. tb. oly ajánlás mellett mutatá be a RR.-nek, hogy ezt a nevezett művésztől elfogadni s annak illendő jutalmat rendelni méltóztassanak: kijelentvén egyszersmind a feletti örömét, hogy abban ő Felsége iránti hódoló tiszteletök jelét épen ő és rokonelvű barátai szerencsések adhatni, kik az érintett követválasztáskor arról gyanúsítottak, mintha hódolati kötelességeikről megfeledkeztek volna. Azonban valamint akkor s minden időben e méltatlan vád súlyától magokat tisztáknak érezték: úgy ezennel is tanúsítani kívánják azt, hogy haladás és törvényszerű küzdés a fejedelem iránti hódolat kötelekeine nem tágit, sőt az alkotmányos életnek amaz által eszközölt fejlődése, a fejedelem iránti bizodalmat és hódolatot gyökeresíti»..

Érdekes politikai nyilatkozat egy olyan férfiú részéről, ki az 50-es években egy olyan politikai rendszer szolgálatába szegődött, mely ép az alkotmányos elvek alkalmazásáról mitse akart tudni! De nem ez itt a lényeges, hanem az, hogy egy kép másolatával akarnak kedveskedni a megyének, sőt még ennél is fontosabb az, hogy a megbízók kivel akarják megfizettetni a kép árát. Szinte természetes dolognak fog föltünni, hogyha Augusz táblabíró és elvtársai megbíznak egy fiatal festőt azzal, hogy másolja le V. Ferdinándnak egyik arcképet abból a célból, hogy ezzel a maguk lojalitását bizonyítsák, a díjazás ügyét is magukra vállalják. És ime mi történt? A tudósító így írja le a dolgot: «Az indítványt *Perczel Móric* tb. pártolván, felszólítá a RR.-et, hogy az ügyességgel és szorgalommal készült képnek szerzője a nemesi pénztárból fizetendő 100 darab arannyal jutalmaztassék. Minek a RR.-ek által teljes méltányossággal történt elfogadása után a díszes arckép a terembe hozatott és számtalan «éljen»-nel üdvözöltetvén, azzal ő felsége iránti hódolat s jobbágyi mély tiszteletök jeléül tanácstermőket díszíteni határozzák s a beceses festvény készítőjének a nemesi pénztárból jutalomkép 100 darab aranyat kifizettetni rendelték.» (J. szám 631. oldal, 2—3. hasáb.)

Az indítványozók tehát a nemesi pénztárral fizettették meg a maguk lojalitása bizonyítására megrendelt arcképet. Ime! egy táborban küzdenek még ekkor a későbbi «forradalmi» tábornok *Perczel Móric* és a Bachkorszak egyik főhivatalnok a b. Augusz Antal! Lojalitástól áradoznak mind a ketten... és hét év két ellenkező táborba kergette őket: az egyik harcba kerül fejedelmével, a másik néhány évre rá harcba nemzetével, de ezúttal is lojalitásból... A kiutalványozott 100 darab arany a legmagasabb összeg, mit addig hazánkban egy arckép másolatáért fizettek és mai érték szerint legalább ötször akkora összeget képvisel. Megérdekelte-e *Boros János*, kinek oly készséggel előlegezték «a jeles ifjú művész hazánkfia» nevezetet?... nem tudjuk megmondani.

Csupán két dolog bizonyos: 1. *Boros János* nevét nem ismeri a magyar mütörténet; 2. a művészek jutalmazásánál még a 40-es évek elejével nem az volt a fődolog, hogy mit és hogyan, hanem — kit fest le az illető művész.

De így is sokat mond ez a 100 aranyas művészi honorarium.

BAYER JÓZSEF.

Toldi Miklós fegyverei.

A budapesti kegyesrendi ház könyvtárának Miscellánéai között egy füzet akad kezembe, amelyben egy-két új adat olvasható Toldi Miklós fegyvereiről. A füzet címe: *Budán felfedezett gazdag sírbolt, melyben híhetőleg Katalin, Mátyás Király első hitvessének, és Podiebrad György leányának teteme találtatott. Pesten, Petrózai Trattner Mátyás betűjével 1827.* A szerző nincs a címlapon jelezve, de ismerjük: *Jankovich Miklós*, a kitünő régiségbúvár és gyűjtő. (L. Szinnyei: Magyar Írók, V. köt. 383. l.) A kis munka eredetileg a Tudományos Gyűjteményben jelent meg (1827). Jankovich ez egyébként is érdekes füzetben panaszos hangon emlegeti, mennyire nem törődünk őseink emlékével, pusztulni hagyjuk a multnak számos beces régiségét s elsorol több olyan beces emléket, amelyeket még ő maga is látott — ezek között Toldi Miklós fegyvereit. Ez a hely itt következik: «Bámulva tsudálta gyermeki korom a' várnak Bétsi belső kapujában Vitéz *Toldi Miklósnak* felagगतott maradványit, csónakját, sisakját, pántzélját, paizsát, bozogánnyát, 's parittyájában használt vas-golyóbisokat, mellyek azonban mái napig már a' vi'sgáló szem előtt eltűnván ezen Nógrádi Hős jeles tetteinek hirdetőjök lenni megszűntének».

Ebben a pár sorban az a nevezetes, hogy Toldi Miklós fegyvereinek sorozata *megbővül*: két olyan emlékről szól, amelyek nincsenek meg sem az Ilosvai-féle Toldi-história, sem Bél, sem Dugonics felsorolásában; ezek a *csónak* és a *sisak*; a Dugonics említette *kőgalacsinok* helyett pedig *vasgolyóbisokat* említ. Az is érdekes, hogy csupán a *pajzs* szerepel mind a négy feljegyzésben, a többi emlék hol az egyik, hol a másik feljegyzésben hiányzik. Egymás mellé állítva a fegyverek sorozata a következő: Ilosvai históriájának tíz soros epilógusában, (amelyről Szilády Áron kimutatta, hogy nem Ilosvaitól való s a históriához csak a XVII. század végén ragasztották hozzá), a következő fegyverek szerepelnek: 1. *buzogány*, 2. *pajzs*, 3. *paritya-kövek*, 4. *kópja*, 5. *sarkantyú*. Bél Mátyás a következő emlékeket sorolja fel (Notitia Hungariae, 1735—42. III. 442.): 1. *pajzs*, 2. *lándzsa*, 3. *emberfőnél nagyobb kőgolyó*, 4. *páncél*, 5. *óriási lópatkó*, 6. *sarkantyú*, 7. *lándzsával átvert ekevas*. Dugonics feljegyzései szerint a következő fegyvereket látta a Bécsi-kapun 1756-ban: 1. *parittyába való kőgalacsinok*, 2. *emberfőnél nagyobb kőgolyó*, 3. *lándzsával átvert ekevas*, 4. *pajzs*, 5. *lándzsa*, 6. *páncél*, 7. *óriási patkó*, 8. *sarkantyú*. Jankovich azt írja, hogy gyermekkorában esodálta a híres fegyvereket; mivel 1773-ban született, mondhatjuk, hogy 1780 körül a következő tárgyak szerepeltek Toldi fegyverei gyanánt: 1. *csónak*, 2. *sisak*, 3. *páncél*, 4. *pajzs*, 5. *buzogány*, 6. *parittyába való vasgolyók*. 1794-ben Dugonics már csak négy tárgyat látott a kapun, ezek: 1. *kőgalacsinok*, 2. *buzogány*, 3. *ekevas*, 4. *pajzs*. (1827-ben már nem volt a Bécsi-kapun kifüggesztve semmiféle emlék.)

Látható, hogy a sorozat hol fogy, hol bővül, egyes tárgyak elvesznek s helyökbe újak, egészen mások kerülnek a kapura — bizonyára

valamilyen ügyes fegyverkovács kezéből. A közvélemény pedig vizsgálat nélkül elfogadja a tárgyakat Toldi Miklós fegyvereinek; ezek csupán azért érdekesek, mert a Toldi-mondának eleven voltát bizonyítják, amint azt Heinrich is kiemeli. (Dugonics Toldi Miklós kiadásának bevezetésében, O. K. 62—63.)

Az bizonyos, hogy a fegyverek kifüggesztése a messze múltba vihető vissza. Egy 1573-ból való adat már említi egyes emlékeket a Bécsi-kapun (óriási láb, állkapca, kopjával átütött ekevas és egy kettétörött óriási patkó), *de ezek még nem fűződnek Toldi Miklós személyéhez.* (L. Szilády Toldi históriájának kiadásában, O. K. 104.) Később a monda a tudatában élő legnépszerűbb erős hőssel hozta összefüggésbe a tárgyakat (az ilyenféle átvitel a mondák fejlődésében elég közönséges) — aztán bővülni kezdték olyan fegyverekkel, amelyek Toldi Miklós mondájához könnyen voltak kapcsolhatók.

PRÓNAI ANTAL.

Balassa Bálint egyik költeményéről.

Balassa Bálint énekeit Szilády Áron kiadásában (Budapest, 1879.) a következő 14 soros töredék zárja be (XC. sz.):

Mert ki megtér	Fia maga mondja,
Kegyelmet kér,	Mennyen feljűl ér irgalma,
Jóvoltához nem fér	Kit mér annak,
Hogy azt ő elhagyja.	Ki ötet féli és várja
Mindent megnyér,	Fiából folyt vér
Ki szólni mér,	Nékem elég bér
Neki szent fiáért.	Hogy bűnömért nem vét kárhozatra.

Ezt a töredéket a bártfai kiadás Rimay Jánosnak tulajdonítja s a Balassa-testvérek halálára írt énekeiklusának «Mint álgú gólyobis» és «Pallas nem nyughaték» kezdetű énekei közé helyezi. (Szilády Áron id. kiadása. 325. l.) A bártfai kiadás állításának hitelességét megerősíthetjük azzal, hogy e Balassának tulajdonított töredék csaknem szószerint meg-egyezik Rimaynak «Reménységem vagyon nékem» kezdetű vallásos éneke következő harmadik versszakával (Radvánszky Béla kiadása. Budapest, 1904. 137. l.):

•Mert ki megtér s kegyelmet kér
 Jóvoltához nem fér
 Hogy ő azt elhagyja:
 Mindent megnyer, ki kérni mer
 Szent Fiáért tőle: fia maga mondja.
 Mennyen feljűl ér
 Irgalma, kit mér
 Annak, ki ötet féli és várja.

Egyetlen költeménye Rimaynak, melynek versfejeibe nevét is befoglalta. Tehát kétségtelenül tőle származik. A szóban forgó verset eszerint törűnűnk kell Balassa énekei közűl.

GYÖRGY LAJO

Zrinyi Miklós Szigeti Veszedelmének egy kifejezése.

Mikor Isten a bűnös magyarságra kimondja ítéletét (Sz. V. 1 : 24) beszédét e szavakkal végzi :

De ha hozzám térnek, meg bánván bűnöket,
Halálrul életre ismét hozom úket,
Jaj, Török néked, haragom uezzeiének,
Te uagy, de el törlek, ha ezek megtérnek.

Az egész jelenet, de különösen a végszavak a biblián alapszanak. Ézsaiás X. részében ép így fenyegeti Jehova a bűnös zsidóságot azzal, hogy bűntésképen rája viszi Asszurt, de a megtérő népet meg is vigasztalja azzal, hogy a büntetés eszközt megsemmisíti: «A maradék megtér, a Jákob maradéka, az erős hatalmas Istenhez (21. v.)... Ne félj én népem Sionnak lakosa, az Assiriabeli királytól. Az ő vesszejével megver tégedet: de az ő pálcáját felemeli te éretted (24. v.)... annakutánna haragomat rájok kiontom, hogy megemésztessenek (25. v.)... *Jaj az Assiriusnak, az én haragom vesszejének*; jöllehet az én búsulásomnak páltzája vagy az ő kezekben» (5. v.) A Vulgata szövegében: «Væ Assur, virga furoris mei et baculus ipse est, in manu eorum indignatio mea.» — Thierry Amadé ugyancsak Ézsaiásnak e szavaiból származtatja Attila melléknevét a *flagellum Dei-t*, az *Isten ostorát*. (Attila-mondák. 17. l. 1864.)

TOLNAI VILMOS.

Arany János: Az Első Lopás.

Ez a költői elbeszélés a Markovics-féle könyvészeti jegyzetek szerint (*Arany János összes m. V. köt. Füg. XXIII. l.*) először 1856-ban a Kisebb Költemények első kiadásában jelent meg, tehát három évvel megiratása után. Ezt helyre kell igazítani, mivel Az Első Lopás már 1854-ben, Vas Gerebennek Falusi Esték című vállalatában (121. l.) látott napvilágot, nem *Költői elbeszélés*, hanem *Igaz történet* alcímmel. A nagy Aranykiadásra nézve ez annál fontosabb, mivel ez az első szöveg nemcsak a központozásban tér el a későbbiektől, hanem sok szövegbeli eltérést is mutat: dőlt szedéssel más-más van feltüntetve, egy-egy kifejezése enyhébb, néha a vers kedvéért találunk módosítást, másutt az igeidőket változtatta meg a költő — szóval az ő hajszálig menő gondosságát igen jól megfigyelhetjük itt is. Arra is bizonyíték ez az adat, hogy Arany a szabadságharc után is fönntartotta az összeköttetést Vas Gerebennel, kinek a Nép Barátjában névleges szerkesztőtársa, voltaképen csak dolgozótársa volt 1848—49-ben.

TOLNAI VILMOS.

Mikszáth Kálmán nemessége.

A Budapesti Szemle 1912. évi februári számában r. r. aláírással előttem ismeretlen kritikusom munkám ismertetésében vagy bírálatában elmondja a többek közt azt is, hogy én a Mikszáth-családot nemesnek nem

tartom s rögtön meg is jegyzi reá, hogy: «Bizonyítékai csak negatívek, a kérdést véglegesen nem dönti el». Hogy én is a bíráló nyelvén szóljak; bizonyítékaim valósággal pozitívek. Hogy könyvemben bővebben nem terjeszkedtem ki a kérdésre, az onnan van, mert azt hittem, hogy Simon János Nógrád megye főlevéltárosának erre vonatkozó kutatásai eléggé ismeretesek; fölöslegesen tartottam tehát a részletezést, annyival is inkább, mert a kutatások eredményét Mikszáth Kálmán még életében tudomásul vette s azt jegyezte meg rájuk, hogy családja eredetileg nem is nógrádmegyei, de oláh származású erdélyi család.

A kérdés fel van vetve, azt hiszem, nem végzek felesleges munkát, ha felelek reá s úgy gondolom, adataim véglegesen tisztázni fogják a kérdést, amely már a napilapokba is átszivárgott, olyan megjegyzéssel, hogy e kérdés feszegetése felesleges és bántó. Mi ugyanis azt tartjuk, hogy az igazság sohasem lehet «bántó», annál kevésbé «felesleges». Mikszáth nagy nevének nincs is szüksége reá, hogy nemesnek fogják.

A Mikszáth-család nemességét vitatóknak két főérvök van. Az egyik az, hogy Mikszáth ősének, Mikszáth Dániel lónyabányai evangélikus papnak okiratán megvan a nemesi címer. A másik Thallóczy Lajos bizonyítványa, amely szerint Mikszáth Nógrádban nemes-számba ment s annak «tartották fiatal korában is».

«Mixadt» (így írta a család ezelőtt nevét) Dániel pecsétje csakugyan megvan a nógrádmegyei levéltárban egy 1780-ban tőle kiállított anyakönyvi kivonaton. (N. 1. 12.) Csakugyan rajta van az ötágú korona, nevének kezdőbetűjével. Ez azonban épen nem bizonyítja nemességét. Az akkori szokás szerint a hivatalt viselt emberek, így a papok is személyökre nézve bizonyos korlátozással nemesi jogokkal is bírtak: a papok például majdnem mindnyájan ötágú koronás pecsétet használtak nevének kezdőbetűivel, noha igen sokról tudják, hogy nem voltak nemes emberek. Címert azonban nem is viselhettek. Mixadt Dániel pecsétjén nincsen címer, de van béke-galamb, csillag és pásztorbot, egyházi hivatalának jelvényei. Hát ezt senki sem nevezheti el címeres pecsétnek.

A Mixadt-család nincs meg az 1754-iki nemesi összeírásban, pedig akkor országosan elrendelték az összes nemes emberek felírását. Ez időtájtban élt az említett lónyabányai papnak Sámuel nevű apja, aki maga is nógrádmegyei turpolyai pap volt. Nemes paptársai mind belekerültek az összeírásba, de ő maga nem kerülhetett be, mert nem volt nemes ember. Nógrád megyében 1841-ben hivatalosan szintén összeírták a megye rendeletéből a nemeseket. Mikszáth atyja és nagyatyja mint adófizető polgárok ez időben ott laktak. Ha csak valami kis bizonyítékuk is lett volna, okvetetlenül megpróbálták volna nemességök igazolását, mint azt mások is megtették. Meg kellett volna tenniök már a saját érdekében is, hogy adót ne fizessenek. Nem tették, mert nem tehették. Ez olyan világos, hogy vitatkozni sem lehet rajta. Természetesen e nemesi összeírásokba belekerültek a nemesi iparosok és földművesek is, így Mikszáth apjának sógora és mészáros-társa, Passuth Mihály. Mellékesen megjegyezve Mikszáth atyja, János, mészáros és kocsmáros volt, ezt fölösleges tagadni.

A nógrádmegyei levéltár VI. 1839. 12. okirata szerint ő a «tekintetes ebeczki uraság árendása, mészárosa és kocsmárosa». Az is kiviláglik az olaváló írásokból, hogy a költő családja valóságos mészáros-család volt, vérrokonai csaknem mindnyájan ezt az ipart űzték s Mikszáth atyja Szklabonyán is ezt a mesterséget folytatta. Ezt bizonyítja 1839. évi november 12-én kelt s a megyéhez beadott folyamodványa is. Ebben Zsuzsánna testvére, András fiát a maga gyámsága alá kéri, hogy mészárosnak kitaníthassa, mert addig juhászbojtároskodott. Szklabonyán a templom és kovácsműhely között volt kocsmája és mészárszéke. Ebből is látszik, hogy jó iparos volt, forgalmas helyet kereset üzletének, csak mikor jobb módra tett szert, költözött abba a faluvégi kis szalmafedelű házba, amely emléktáblával van megjelölve s ahol most egyik rokona, Veres Therézia lakik. Mindezeknek az igazságoknak elmondása semmit sem von le Mikszáth nevének és nagyságának dicsőségéből. Kegyeletsértésről emiatt szó sem lehet.

De már édesanyja Veres Mária igazán nemes családból származott. Ők Ebeczken laktak, de a család Hont megyéből származott át. Nemeslevelőket 1659. évi augusztus 17-ikén Pozsonyban I. Lipót adományozta nekik. Egy darabig Disznóyagnak írták magokat (Disznóy antea Veres). A család vitézlő, nemesi rend volt. Disznóy Gáspár Buda ostromában részt vett, Ferenc széchenyi alkapitány volt, György és János a kuruc világban Rákóczi törhetetlen hívei voltak. De ez a Veres-család nem egy a sopronmegyei régi donációs családdal, aki «*Fárad*i Veres»-nek írta magát. Mikszáth erre a családra gondolt, mikor anyját «*Fárad*i Veres Máriának» gondolta. A régi rendi alkotmány mértéke szerint, ha már ezzel akarják mérni származását, ami csakugyan hiábavalóság volna, mint nemes anyjától született sarjadéknak «agilis» címezés járt volna.

Thallóczy Lajos kiváló történetírónak levelében nyilvánított véleménye eszerint jóhiszemű tévedés s arról is tanuskodik, hogy nem ismeri jól a nógrádi körülményeket. Ott se a Mikszáth-családot, se Mikszáthot magát nem tartották nemesnek. Világosan emlékszem reá, hogy Gracza György volt fővárosi hírlapszerkesztő valóságos hévvel fejtegette előttem, hogy Mikszáthék sohasem voltak nemesek. Ő pedig igen jól ismerte a nógrádi családok származását. Én azonban azt tartottam természetesnek, hogy Mikszáth jobban tudja a maga családja körülményeit. Manapság más a véleményem s a közölt adatok alapján nekem is az igazsághoz kell szegődnöm. Azt hiszem, másoknak is.

GYÖNGYÖSY LÁSZLÓ.

IRODALOM.

Szép Magelona. (1676.) Bevezetéssel, jegyzetekkel és egy hasonmással kiadta **György Lajos.** Kolozsvár, 1911. 154 l.

Ez a kiadás alapos készütség és nagy szorgalom műve; szerzőjében bizonyára az összehasonlító irodalomtörténetnek egy szép reményekre jogosító új munkását üdvözölhetjük. Ez első nagyobb dolgozata ugyan magán hordja még itt-ott a kezdőnek jellemző vonásait, de ezek nem kisebbítik dicséretes műve értékét.

A 67 lapra terjedő bevezetés szól a Magelona-regény meséjéről és forrásairól, a monda rokonságáról (helyesebben rokonairól) és költői feldolgozásairól, végre a magyar fordításról (becses nyelvészeti anyaggal). A szerző főjellemezője és ez árulja el a kezdőt, hogy fáradhatatlan a tárgyi anyag összehordásában, ha ez sokszor nem is tartozik ép a dologra, és az irodalom idézésében, ha erre szükség sincsen. Így pl. a II. fejezetben felsorol, Amor és Psyche történetén kezdve egészen Manzoni regényeig, mindenféle elbeszélő művet, melyekben a szerelmesek elválasztatnak egymástól és csak tarka kalandok után kerülnek ismét össze: csak azért, mert Magelona és Péter is így járnak. De világos, hogy ily felfogással a világ-irodalomnak felét felsorolhatná, mert ez a motívum a költészetnek egyik legkedveltebb tárgya. És ha én a mondáról szóló tanulmányomban csak mellékesen érintettem ez összefüggésben a görög regényt, szerzőnk fiatalos hévvel felsorolja az összes görög regények címeit és hozzácsatol az újkorból számos művet, melyek igazán nem tartoznak ide, mert tárgyunkra voltaképp csupán az oly történetek tartoznak, melyekben a ragadozó madár és valamely ékszernek eltűnése szerepelnek. Ugyanaz áll e bevezetésben a szöveg alatti jegyzetekről. Szerző azt hiszi, hogy okvetetlenül le kell írnia és kinyomatnia minden értekezés vagy könyv címét, melyek valaha kezében voltak, vagy melyeket valamikor idézve talált, pedig az e fajta tudomány manap már nem imponál.

E hőbeszédűségével másutt bizonyos szófukarság áll szemben, például a rokonmesék kivonatolásánál. Szerző nem veszi figyelembe, hogy az ily rokontörténetek viszonyának megállapításánál nemcsak az fontos és tanulságos, a miben megegyeznek, hanem sokszor az is, amiben egymástól eltérnek, az ily eltérő vonásokat pedig szerző rendszerint mellőzi. Már mindjárt az Ezeregyjé alapvető meséjét (12. l.) bajosan fogja az olvasó az ő kivonatában jól megérteni, még kevésbbé rájönni arra, hogy Ottinello története (35. l.) mennyire hasonlít e keleti ősforráshoz. Itt (34. l.) azt írja,

hogy a hős «kincsét tizenöt korsócskába (tarantelli) rejtve» stb., de tarantelli nem ezek a hordók, melyekbe drágaságait rejt, hanem a bogyók, melyekkel kincseit e hordókban elföldi, de ezekről nem is szól, a mi pedig lényeges vonás.

De ezek apróságok, melyek nem jelentékenyek. Nem jelentékenyek azon megjegyzéseim sem, melyeket a szöveg magyarázataihoz fűzhetek. Így mindjárt az első jegyzet nem igazítja el az olvasót: okvetlenül le kellett volna nyomtatnia Spalatinus egész ajánlását és szembe állítani vele a fordító eltérő szövegét, mert az ily megjegyzéssel, hogy Tesseni «ennek lefordításában igen következtlenül járt el» (144. l.), nem sokra megy a kutató. És mit mondjunk egy Magelona-kiadásban u. o. a 4. jegyzethez, mely így szól: «Provincia, Languedok (így!) és Aquitania Franciaország déli részében, a Középtenger partján, az Alpok és Pyreneusok közt fekszenek. Provincia (Provence) nevét még a római hódítások idejéből vette»? Ez nemcsak szükségtelen, hanem nagyon rosszul is van fogalmazva, nem is tekintve, hogy Aquitania sohasem feküdt a Középtenger partján és hogy a két tartomány nevei igen távol eső korokból valók, mintha ma valaki azt mondaná valamely magyar helyről, hogy Pozsonymegye és Pannónia határán fekszik.

De nem folytatom ez apróságokat, noha volna még elég megjegyzésem, nehogy az a látszata legyen, mintha e helyes módszerrel és kellő tudással írt dolgozat érdemét leszállítani akarnám. Csak ismételhetem e sorok elején kifejezett igen elismerő ítéletemet.

HEINRICH GUSZTÁV.

Ferenczi Zoltán: Rimay János. (1573—1631.) Budapest, 1911 4-r. 264 l. Athenæum-nyomda. Ára 8 kor. 80 f. (Magyar Történeti Életrajzok. XXVII. évf. 3—5. füzet. A M. Tud. Akadémia Történelmi Bizottságának segítségével kiadja a Magyar Történelmi Társulat.)

A Magyar Történeti Életrajzok szerkesztője, mint a nemrégiben megjelent és tervbe vett füzetek mutatják, abból az elvből indul ki, hogy az irodalmi mozzanatok fontos tényezői a fejlődésnek; szívesen nyújt tehát alkalmat oly művek kiadására, melyeknek hősei irodalmi szempontból tán jelentősebbek, mint a közéleti tevékenység egyéb ágait tekintve.

Rimay ugyan nagyjából egyforma szerepet játszott az egykorú politikai és irodalmi életben, mégis nevét, amennyiben fönmarad, aligha kétséges: az irodalomtörténet fogja megőrizni. S ez természetes, mert az elsők közé tartozik, akik belátták, hogy tollukat forgatva egyszersmind a nemzeti lélek ugarát tördelik. Öntudatos író volt, aki felismerte a szép formába öntött gondolat jelentőségét a haladás tényezői között. Céltudatosságát mutatják írásai, melyekben míg a hagyományt figyeli, az utókorra is gondol. A költészet nemzeti és művelődési fontosságának megértése sugallta a tervezett Balassa-kiadás elé szánt előszavát is, melynek befejező sorai felfogására különösen jellemzők: «Te neked azért, magyar nemzet, ki eleitől fogva mindenféle tulajdon honyodbeli jódót... nehezen tudtad mind ismerni s mind becsülni — Neked úgy ajánlom újabban ez

könyvet, (hogy) ítélettel olvasván minden részét, holta után is megbecsülöd azt, aki életiben való kis becsületivel ily virágzó éles és tudós elmét viselt előtted s ki nagy hasznodra is tudott volna lenni, ha elméjével te tudhattál volna élni.» Életrója — legtermékenyebb monografusunk — régi jó szokásához híven teljességre törekedve állította össze a rávonatköző adatokat. Sajnos, fáradozása nem mindig járt sikerrel, úgy hogy pl. szüleiről, tanulásáról, házasságáról és halála körülményeiről az új könyvből is csak keveset tudunk meg. Ehelyett részletes leírását kapjuk diplomáciai szereplésének, melynek irodalmi szempontból is érdekes emléke egy szónoki fordulatokban gazdag latin beszéd (Hegedüs Istvántól származó fordítása: a Függelékben). Abból, amit az életrajz írója Rimay munkásságáról mond, két megjegyzést emelünk ki. Az egyik szerint Rimaynak eddig ismert művein kívül valószínűleg volt egy verses krónikája is; valami olyas, mint a Tinódi Krónikája. Ezt szerző abból következteti, amit a költő Balassa Ferenc halálárólól szóltában említ:

Ir krónikám másutt ez hadnak módjáról,
Abban emlékezem bővebb haláláról,
És sokakkal együtt érdemlett dolgáról.

Másik megjegyzése Rimaynak jelenleg ismeretlen *De virtute c.* munkájára vonatkozik, melyről Toldyval ellentétben, de Ipolyival megegyezően azt tartja, hogy talán prózai mű volt s nem lehetetlen, hogy az Esterházyak könyvtárában lappang. Egyebekben a mű tizenhárom fejezetben ismerteti Rimay életét és működését, számos új adattal gyarapítva főképp a politikai szereplésére vonatkozó tudásunkat. Igen tanulságosak azok a fejtegetések is, melyekből a kortársak és Rimay viszonyáról értesülünk. Rimay írói munkásságának főjellemonásaul szerző — helyesen — az erkölcsi irányzat túltengését mondja, hozzátéve, hogy ez a sajátság egyszersmind a költő élete és művei közti kapcsolatot jelzi. A szerelmi énekekről szólva úgy találja, hogy ezek érdemeit túlozták. A könyvhöz csatolt Függelékben a szerző Rimay több levelét közli, továbbá Cato distichonainak fordítását, összevetve egy 1620-ban Kolozsvárt kiadott magyar próza fordítással, ezenkívül párhuzamos helyeket Laskai Jánosnak 1651-ben nyomtatásban megjelent és költőnknek kéziratossá imádságos könyvéből. Kár, hogy a mű végéről elmaradt a szokásos név- és tárgymutató. Végül egy helyreigazítás. A 119. lap jegyzete ugyanis utal arra, hogy e sorok írója Rimay szerelmi lyrájáról szóló értekezésében (l. Bp. Szemle 1906.), annak a gyanújának adott kifejezést, hogy a Vásárhelyi Daloskönyvben (Bp. 1899. Franklin) is vannak Rimaytól énekek. Ferenczi a föltevés alapjául szolgáló érveket ismertette, így folytatja: «Legkülönösebben pedig a CV. ének versfejeiben előforduló „Paxitamé“ névből azt következteti, hogy R. ezt a verset valószínűleg egy Paxi nevű ismerősének kértére írta.» Félreértés! Ezt én nem mondtam és nem is gondoltam. Az említett ének versfőinek akrosztikonján, a „Paxitamé“ szón kívül az első versszak sorainak kezdőbetűiből ez a név olvasható ki: *Paxi*. Minthogy pedig a költő ily nevű emberrel összekötetésben volt, úgy gondoltam, hogy — egyéb érvek mellett — ez a körül-

mény is erősíti a föltevést, mely szerint Rimaynak mégis csak lehet valami köze a Vásárhelyi Daloskönyv énekeihez. Ferenczi szerint a «Paxitamé = Paxita (ha nincs elferdítve) leánynév s talán azonos a görög Pasithea névvel vagy talán az Iréne latin hangzásával a Pax szótól». Én másképp gondolom. Nem vitatom, hogy leánynév-e vagy sem, csak azt hangsúlyozom, hogy a Paxita nem a pax, hanem a Paxi név továbbképzése. Az ilyen továbbképzett családnév az első pillanatra szokatlannak tűnhetik fel, de hogy a Vásárhelyi Daloskönyvben nem példátlan, látni a CXXIII. sz. drb. (Ferenczi szerint: «Balassáénak látszik») versfőiből, melyek ezt a szót adják: *l'ogranionia*. Ez a Pograni családnév továbbképzett alakja. Érdekes, hogy Rimay összeköttetései között is előfordul a Pográni név. Istváné és Benedeké. Közülök az utóbbi épen egy olyan várnak (Korponának) kapitánya volt, melyről tudjuk, hogy a költő is megfordult benne.

BAROS GYULA.

Angyal Dávid: Gyulai Pál. Budapest, 1912. 8. r. 106 l. Franklin-nyomda. Ára 60 fill. (Olcso Könyvtár, 1654—56. sz.)

Angyal Dávid, a Kisfaludy-Társaságban Gyulai utódja, székfoglaló értekezésül írta ezt a kis munkát, amely most jelent meg az Olcso Könyvtárban. A lassankint tekintélyes komolysággal meginduló Gyulai-irodalomban tiszteletreméltó hely illeti meg Angyal Dávid megemlékezését. Riedl művészi, mindig a legfontosabbat és a legérdekesebbet kereső jellemzése és Hatvani intim feljegyzései után csak nemrég hallottuk Kozma Andor lírai páthoszu emlékbeszédét. Angyal ismét más szemmel vizsgálja tárgyát. Sorain át-átültet olykor a tanítvány meleg megilletődöttsége (különösen azon az érzéssel és finomsággal írt lapon érzik ez, ahol Gyulait, a tanárt jellemzi); de azért szemmeláthatólag a történetíró tárgyilagoságára törekszik. Célja az adatok lelkiismeretes és sokoldalú összeállítása, a jellemzés hűsége és gazdagsága, az értékelés objektivitása. Belsőletes történetírói munka, az írások bő és céltudatos elemzése alapján jut körülbelől ugyanolyan eredményekre, mint Riedl.

Helyesbíti Gyulai születési dátumát (1825 vége, nem 1826 jan.). Kemény Zsigmond szavaival jellemzi az ifjú Gyulait és érdekesen mutatja ki fiatalkori költészetén Vörösmartynak és Kölcseynek hatását, de legfőképp azét az erdélyi költői körét, amely a kolozsvári unitárius kollégium olvasó-társaságának *Remény* c. zsebkönyve körül keletkezett. Szépen elemzi líráját és elbeszélő verseit, legbehatóbban hazafias költészetét. Ebben három hangulatkört lát, amelyeket a *Hadnagy uram*, a *Horatius olvasásakor* és a *Népszerűségről* írt szatira reprezentálnak. Foglalkozik elbeszéléseivel, az első romantikus kísérletektől a töredékes *Fősvény haláláig*. Legrészletebben *Varjú Istvánnal*, melyet Beöthyvel egyik legszebb népregényünknek mond és a *Régi udvarház utolsó gazdjával*, mely, bár Kemény hatását mutatja, legszebb és legérdekesebb elbeszélése. Igen ügyes jellemzése költő Gyulainak: «Gyulai is tudta, hogy minő távolság választja el a phantasia birodalmának fejedelmeitől, de azt is érezte, hogy abban a Horatiussal rokon költői csoportban, melyet a phantasia gyöngéd játé-

kának s az okos józanságnak szeretetreméltó vegyülete, a belső és külső formában a tökéletesség vágya jellemeznek, becsülettel tölti be helyét!» — Az egész könyveskének talán legsikerültebb fejezete Gyulai kritikájának általános jellemzése. Szól önbíráló és harcias hajlandóságairól, határozottságáról és bizonyos «nőies fogékonyágáról idegen eszmék iránt», megállapítja Kemény, a két Arany, Csengery és az idegenek közül főleg Planche hatását és a kritikus Gyulai legfőbb gyöngéjét: hogy «az idegen műveltség világában nem elég könnyen tájékozódott». Megvédi a dogmatizmus és a túlságos józanság vádjai ellen; kiemeli kritikájának szubjektív voltát, ritka igazságérzetét és a kritika jelentőségéről való nagy perspektívájú felfogását. Részletesen foglalkozik egyes kritikai műveivel, életrajzaival, beszédeivel, dramaturgiai írásaival, ismerteti szerkesztői működését, a nyelvészeti harcot, végül Gyulai helyzetét az ifjabb irodalomban. Az utolsó kép, melyet «az édes szavú költőről, a legszebb magyar szatira szerzőjéről, a magyar próza reformátoráról, a kiváló elbeszélőről, a legnagyobb magyar kritikusról» nyújt: az elszigetelt Gyulai Pál, aki hőse az öreg Radnóthy módjára, magánosan, családottan és értetlenül áll egy új világ közepette. Végül kritikájának módszere és tehetségének iránya alapján egyes fordulattal Johnsonhoz hasonlítja Gyulait, akit Carlyle a világtörténet hőseinek sorába iktatott, mert «semmi módon sem volt hajlandó zászlaját a hazugságok szelleme előtt meghajtani».

SÍK SÁNDOR.

Rakodeczay Pál: Egressy Gábor és kora. I—II. köt. Budapest, 1911. 8. r. XIII+651. és IV+612. l. Singer és Wolfner könyvkereskedése. Fischl-nyomda Kecskemét. A két kötet ára 20 korona.

Mindjárt összegezem itt, hogy mik az erényei és hibái Rakodeczay Pál terjedelmes munkájának. Azután rátérek műve egyik sajtószerű részletének megvitatására.

Az a tény, hogy egy vidéki tanár két ilyen vaskos kötetet ad ki, magában is méltó az elismerésre. Annyira szokva vagyunk már az úgynevezett filológiai kismunkához, a véget nem érő örökös aprózáshoz, hogy örvendeni kell, ha valamelyik lelkes kutató nekifog egy nagyobb kötet megírásához. Még nagyobb az elfogulatlan bíráló öröme, ha olyan íróval van dolga, aki a maga fejével gondolkodik. Rakodeczay önálló író. A maga eszejárása szerint itéli meg az embereket és eseményeket s minden tartózkodás nélkül mondja el a véleményét Egressy Gáborról és kortársairól. Más kérdés azután, hogy helyesen itél-e?

Látszik, hogy jól ismeri a magyar színészet múltját. Lelkesedik hőiséért. Élénken ír. Sok érdekes részletet mond el Egressy korának színi és írói életéből. Nagy forrásanyag alapján dolgozik. Az egykorú folyóiratokat és hírlapokat bőven kiaknázza s egyáltalában meglátszik műve minden fejezetén, hogy ritka szorgalmú, lelkes, tehetséges ember. Munkáját mindazok, kik a régi magyar színészettel és színi kritikával foglalkoznak, haszonnal forgathatják.

De — tele van ez a könyv súlyos és feltűnő hibákkal. Szerkezete

egyenetlen. A szerző folytonosan elkalandozik hősétől s annyit bajlódik a kortársakkal, hogy helyenkint szinte feledjük Egressyt. Rengeteg kitéréseket enged meg magának. Terjeng, idéz, vitatkozik lapszámra. Temérdek aprólékos és fölösleges dolgot mond el. Komoly fejtegetéseit a tárgyhoz épen nem illő, elkeseredett kirohanásokkal fűszerezi. Haragszik mindenkire: Greguss Ágostra, Salamon Ferencre, Heinrich Gusztávra, Bayer Józsefre, Váli Bélára, stb. Haragszik az egész világra. De mégis végeredményben mindenkinél jobban — Gyulai Pálra.

Bizonyos, hogy a Gyulai-kultusz napjainkban éri virágkorát. Ennek is vége lesz s eljön az idő, mikor a Gyulai-kritikusok jóval tárgyilagosabban írnak majd Gyulairól, mint a mai kor lelkes Gyulai-tanítványai. Eljön az idő, midőn a nem kortárs s így mindenestre elfogulatlanabb irodalomtörténétírók revízió alá veszik Gyulai Pál megállapításait és értékeléseit. De úgy, ahogy Rakodezay teszi, soha sem lehet tárgyalni Gyulairól. Azt mondani, hogy Gyulai kétségkívül *korszakalkotó* irodalomtörténeti alak, sőt a magyar tudományos próza *megteremtője*, továbbá azt állítani, hogy Vörösmarty-életrajza minden idők legremekebb biográfiája, mely számot tesz a világirodalomban is s ugyanakkor néhány sorral alább elmondani Gyulairól, hogy műkedvelő tudálékos bíráló, hogy *szűk látókörű, rövidlátó esztétikus, hogy mocskolódó, garázda ember* — ez olyan kapkodó, következtlen, emellett igazságtalan beszéd, mely kihívja a legélesebb kritikát. Ha Rakodezay tízszer annyi és tízszer találóbb érv-gyűjteményt hozna is fel Gyulai ellen, akkor sem írhatna ilyen hangon Gyulairól. Azt elmondhatjuk, hogy Gyulai egyszer-máskor gyermekes és izetlen volt, hogy Madách-kiadása tudományos szempontból keveset ér, hogy Jókaival szemben határozottan igazságtalan volt, hogy bizonyos irodalmi jelenségek előtt haragosan, sőt ellenségesen állt meg, hogy az újabb irodalmat kicsinyelte; de az olyan beszéd, aminő Rakodezayé, visszataszító. Például: «Gyulai olyan sokszor, mint a tyúk, mely drága gyöngyre bukkan s nem tud vele mit csinálni.» Vagy: «Görgeiben Gyulai mindenkép egy ellenmondó, következtlen, sötét, bosszúálló jellemet véd Kossuthtal szemben, aki mindenkor következetes volt.» Vagy: «Gyulai olyan tehetségeknek, mint Vajda János, Reviczky, Andrassy Jenő, kik háromannyit érnek, mint ő, sohasem adott tért a Budapesti Szemlében, míg a maga verseit hűségesen közölte.» — A nagyot-mondások és káromkodások nem válnak előnyére egy tudományos munkának.

Szokják le Rakodezay a szörnyű bőbeszédüségéről. Hagyjon fel a túlzásokkal, szidalmakkal, pletykákkal és önvallomásokkal. Ne tegyen úgy, mint egyik-másik egyetemi tanár, aki örökösen önmagáról fecseg, ahelyett, hogy hallgatóit tanítaná. Tehetsége van. Minek különködik? Szereti és keresi az igazságot. Miért ragadtatja el magát igazságtalanságokra?

BÉLTEKY LÁSZLÓ.

Váradi Antal: Régi magyar színészvilág. Kiadja a Kisfaludy-Társaság. Budapest, 1911. Franklin-nyomda.

Dériné, Szigligeti, Egressy, Beöthy, Bayer, Rakodezay és a múlt kri-

tikusainak (Vörösmarty, Bajza, Gyulai) komoly munkái mellett jól esik a magyar színészvilág anekdota-kincsének az a földolgozása, melyet Váradi Antal munkája nyújt. Irodalomtörténeti jelentősége csakis annyiban van, amennyiben a színészet, mint a színi irodalom interpretálója szerepel. Erről pedig közkeletű dicséreteken kívül keveset hallunk ebben a könyvben. Pipaszó mellett elmondott anekdotáknak gyűjteménye, melyet szét-szórva egyebütt is olvastunk. Bepillantást enged a színészek házi életébe, otthonába, mely a művészt rendesen nem mint ilyent, hanem mint embert mutatja be. A magyar színészet kezdetétől a Nemzeti Színház fölépítéséig vezet. Tehát a legkényesebb korszakát öleli föl. Küzködését, vergődését, hányódását adja, ha nem is pragmatikus hűséggel, de elég érdekesen. Tudományos mértékkel nem illethető, inkább a mesélő, az elbeszélő és a velejáró sokszorosán ismételt elem a túlnyomó. Időrendben tárcacikkek sorozata. Természetes, hogy ilyen jelleggel nem lehet a fejlődés mértföldköveit lerakni, a határvonalat leszögezni, hanem inkább a nem lényeges jegyek tolódnak előtérbe, mint olyanok, melyek a jellemzés útszéli tüneteit élénkítik meg. Ámde a személyek és azok anekdotás megnyilatkozása mellett erősen domborodnak ki a kornak, a művelődésnek egyes drámai föllobbanásai. Kitérnek a kedélyes keretből és rokonszenvűnket keltik föl. Ez már becsesebbé teszi előttünk a könyvet. Nem rostáljuk, vajjon hű-e a korfestés, megfelelő-e a miljö? Megelégszünk a — ha talán megbízhatatlanoknak is tünnek föl — kútfők (színészi naplók) hangulatos reprodukcióival, a több kézen át lavinázott anekdoták csattanójával. A tárcastilus természeténél fogva a felületesség, az ismételtetés, a szándékos festés, az utólagos belegondolás és beleézés — természetes járulék. Ámde ép ez teszi az «elbeszéléseket» hangulatossá, könnyeddé, népszerűvé. Váradi, kinek egész élete a színpad körül forgott, aki elbeszélte alakjaival legtöbbnyire személyesen is érintkezett, megbecsülhető adalékokat adott már azzal hogy egy bokorba ültette össze az újságokban szerteszét megjelent cikkeit. Sikerült vele egységes hangulatot kelteni egységes kor (1790—1833), egységes színművészet iránt. Az irodalomtörténet írója előtt ismeretes dolgokat tárgyal, de vonzóan. Azért, hogy a közönséget is lekösse. Különösen sokat és hasznosan foglalkozik a régi karmelita-templomból átalakított Várszínházzal, mely körül rétegenként halmozza föl a legendákat. Szinte a Várszínház és a Rondella külső történetírója. És ezt kellemes módon: színesen, megvesztegetően tudja megérezkíteni. A kolozsvári, kassai és más, az ismeretlenség sötétségébe merült vidéki deszkaszínpadoknak (Szekszárd, Pécs), falusi pajtáknak részletei fontos kulturális adalékok. A kis községekben játszó színészvilág rajza a regényesség megöröklítése. És ezek az adatok sokkal jellemzetesebbek és értékesebbek a közismert tényeknél, mert a magyar tömeglélek ismeretéhez nyújtott adalékok. Nála inkább a kisebbrangúnak tekintett színészek arcképe, mivelta tolu előtérbe. Talán azért, mert a nagyobbakét hivatottan már mások megírták. A tehetségeken kívül a színpad köznapi munkásairól mesél: a rendezőről, a pénztárosról, a sűgőről, arról a színészről, kinek kintartása hozzájárult a színészet alapjának fönntartásához. Ezek a magyar színészet rögös

útjainak megalapozói. Nem olvasunk egyes nagy szerepek előadásáról, művészi fölfogásáról, hanem belső, intim vonásokról. Pongyolában jelenik meg a nagy törtétek nemes küzdelme, hogy megérzékítse a nemzeti törekvések hatását a színészvilág mikrokozmoszában. Hogy hangulatos előadásában ezek a közvitétek a hősök dicsfényével jelennek meg, ezt igazolja a távolság, mely az írók a régi színészvilágtól elválasztja. Ha nem is így éreztek és cselekedtek, legalább így érezhettek és cselekedhettek.

MORVAY Győző.

Kriza János: Vadrózsák. Székely népköltési gyűjtemény. Kriza János születésének századik évfordulója alkalmából másodszer kiadja a Kisfaludy-Társaság. I—II. köt. Budapest, 1911. Athenæum-nyomda. 8-r. I. köt. XXXIX + 478 l. II. köt. 468 l. Ára 12 korona.

Szép gondolat, jó gondolat a Kisfaludy-Társaságtól, hogy Kriza születésének századik évfordulóját ilyen, valóban mindkettőjükhez méltó módon ünnepli meg. Sebestyén Gyula pedig a rábízott feladatot, a sajtó alá rendezés munkáját, derekasan végezte. Kriza gyűjteménye alapvető, úttörő vállalkozás, a népköltéssel foglalkozóknak kiaknázhatatlan kincsbányája, nélkülözhetetlen forrása. Ezt mindenki érzi, tudja, tovább fejtegetni: fölösleges szöszaporítás. Sebestyén Gyula a gyűjtemény elé *Emlékezés Kriza Jánosra* címen bevezetőt ír, amelyben számot ad eljárásáról is, hogy t. i. az első kiadás teljes egészét érinthetetlen kánonszövegnek tekintette a társaság s a székely nyelv hangtani lejegyzését is kegyeletos gonddal őrizték meg. Nagyon helyesen! Ez az egyedüli komoly, tudományos eljárás. Az egész cikkely különben is értékes munka Krizáról, a *Vadrózsák* keletkezéséről, viszontagságairól, megjelenéséről, hatásáról és értékéről.

Függelékül közli *Kriza János életrajzát*, melyet Toldy Ferenc számára és kértére jegyzett fel Kriza s amelyre a közlő a M. Tud. Akadémia kéziratárában bukkant rá. Ez után Kriza 12 levele következik Gyulai Pálhoz. Legnagyobb részben a *Vadrózsák* tervbe vett s megkezdett és befejezett kiadási munkájára, nyügölődéseire vonatkoznak s épen ezért igen becsesek. De az erdélyi irodalommal foglalkozók egyéb értékes apróságokat is találnak egyes írókra s Kriza jellemére vonatkozólag. E levelek még inkább megerősítnek abban a meggyőződésben, hogy Kriza levelezésének össze gyűjtése és közzététele nagy irodalmi nyereség volna. Különben örömmel hallottam, hogy az unitárius egyház immár el is határozta, hogy ezt a fontos munkát végrehajtja. Az itt közlött levelek egy pár homályosabb helyének megvilágosításához talán én is hozzájárulhatok. A 3. számú levélben Székely Mózes haláláról írván Kriza, azt mondja: A szénafűn (?) történt felhevülése után elfáradtan sok hideg vizet ivott s tüdőgyuladást kapott. A szerkesztő a *szénafűn*-t megkérdőjelezi. A Szénafű vagy Szénafűvek jól ismert határrész Kolozsvárt, egy nagy kiterjedésű rétség, egyes részei külön elnevezéssel: Elővölgy, Harmadvölgy, Melegvölgy stb.

A kinyomtatott *Vadrózsákat* ívenkint küldözgette Gyulainak. A 4. számú levélben írja, hogy a Tájézőtár novemberben bevéződik, úgy hogy «Karácson vagy Ujév fiába küldhetek Pestre». A szerkesztő csillag alatt megjegyzi:

Vízkeresztkor, jan. 6-án. Ez tévedés. Karácson vagy Újév fia azt teszi magyarul: *krisztkindli*. T. i. abban az időben az erdélyi katolikusoknál már szokásban volt a karácsonyesti ajándékozás, sőt a karácsonyfa is, melyet tán Jézuska, a kis Jézus hozott. De a reformátusoknál és unitáriusoknál újév reggelén találták a gyermekek az ajándékokat az asztalon vagy a megaranyozott csizmákban. Ezeket az ajándékokat az *angyal* hozta. (Némely helyütt, pl. Marosszéken, az *aranyos csitkó*.) Innen angyalfia, mint: vásárfia, vagy ahogy Kriza mondja: karácsonfia, újévfia.

Ugyanebben a levélben írja Kriza: Nem szeretném (így!) szegyenbe maradni. Az 5. levélben: Úgy hiszem, kapta lesz eddig (így!). A szerkesztő mindakét helyet *meggyezte*. Nem tudom, fel akarja-e hívti ezzel a figyelmet ezekre a sajátosságokra? Akkor nincs semmi mondani valóm. De ha tán azt teszi a felkiáltás, hogy itt valami tévedés, értelmetlenség lappanghat, akkor felvilágosításul mondhatom, hogy mindakét kifejezés ismert s közhasználatú erdélyiesség.

Végül a szerkesztő, Sebestyén Gyula tollából igen becses, értékes jegyzetek következnek a jelen második kiadáshoz. Gondos, lelkiismeretes összeállításai a különböző változatoknak, fordításoknak stb.

Ami a gyűjtemény *Ismeretlen szerzőktől* és *Iróktól* című csoportjait illeti, itt még nagy tere van a további kutatásoknak, nemcsak Krizánál, hanem az összes gyűjtőknél. Sok népi eredetűnek jelzett dalról, versről fog kiderülni, hogy ki írta. Így pl. a 422. dalról nem tudnám hirtelenében ebben a pillanatban megmondani, hogy ki a szerzője, de könnyen utána lehetne járni. Gyermekkoromban olvastam egy régibb Almanach-féle könyvben s máig is emlékszem az első versszakára:

Tavaszi szél útát szárazsát,
Minden madár társat választ.
Hát én vajon kit válasszak,
Kire bokrétát akasszak?

A 406. számú Körner egy verséből való. Vagy a Népköltési Gyűjtemény III. kötetében (232. lap) ugyancsak Kriza közöl egy népies kapufeliratot (Első házam vala rengő bölcsoni fája), amely Gyöngyössi János tordai pap (az ismert leoninista) munkája. Ez a dolog nagyon lassan megyen, mert jóformán véletlenül botlik bele az ember az igazságba.

Szerettük volna, ha a Függelékben közölte volna a szerkesztő azokat az apróságokat is, amelyek Kriza hagyatékából a Magyar Nyelvőrben jelentek meg s amelyek nem találtak helyet a Kisfaludy-Társaság kiadványában, hogy így ez irányú munkásságának eredménye mind egy fedél alatt legyen.

Az irodalom csak köszönettel tarthatik a Kisfaludy-Társaságnak is, Sebestyén Gyulának is, e becses gyűjtemény újabb kiadásáért.

VERSÉNYI GYÖRGY.

Bessenyei György: Az embernek próbája. 1772 és 1803. Kiadta *Harsányi István*. Budapest, 1912. 8. r. 196. l. A M. Tud. Akadémia kiadása. Ára 5 kor. (Régi Magyar Könyvtár. Szerk. Heinrich Gusztáv. 30. köt.)

A Régi Magyar Könyvtár 30. kötete a negyedik Bessenyei-kötet e gyűjteményben. Az *embernek próbája* két átdolgozását tartalmazza. Egyik az 1772-ben megjelent szöveg; a másik 1803-ból való. Ennek három példánya ismeretes: B. kézírata a M. N. M.-ban s annak egy-egy másolata ugyanott és a sárospataki ref. főiskola könyvtárában. A kiadás alapjául az eredeti szolgált; a másik kettőnek ettől való, csekély eltéréseit a lapok alján jegyzetek tüntetik fel, melyek közül azonban kettő (179. l.) a szövegbe tévedt. A kiadó a Bevezetés 15 lapján (3—17. ll.), négy szakaszban pontosan leírja e három példányt; ismerteti a két szövegezés terjedelmének egymáshoz, Pope szövegéhez és az alapnak vélt francia fordításhoz való viszonyát; összeállítja a magyar fordításokat s végül jellemzi B.-nek e munkából kitetsző gondolkozását. A sorokat megszámozza s az 1803-iki szöveg sorai után a régi megfelelő sorainak számát is oda teszi. Megállapítja, hogy B. csakugyan 1747-ben született. A kiadásban megtartja a szerző helyesírását; de a mondatjelzést «itt-ott kiegészítette és helyesbítette». E helyeket jó lett volna pontosan megjelölnie.

Sajnálni való, hogy a szövegek egybevetése csupán külsőségekre vonatkozik; amiben ennél több, abban csupán állítás, fejtegetés nélkül. Sajnálom azt is, hogy a Bevezetés IV. része olyan röviden végez B. fő gondolataival. Így ugyanis nem tett eleget annak a — gondolom, jogos — várakozásnak, hogy az egész kötet irodalomtörténeti jelentőségére rámutasson. Bizonyos, hogy ennek kifejtése a Bevezetést ugyancsak megnövelte s az így is drága könyvet még jobban drágította volna, de ez a szükséges váltán nem változtat. Amint ugyanis Harsányi kimutatja, az 1772. és 1803. évi két szöveg egymástól tetemesen különbözik: a II. átdolgozás 528 sorral hosszabb s *Jegyzés* című, itt elől közölt kiséző irattal is bővült. Ennek értékét H. jelzi; abban van, hogy B. itt az újabb átdolgozás keletkezéséről, a követett elvekről s írói célzatáról tájékoztat. Magának a két szövegnek tartalmi egybevetése ennél jóval többet adna, H. számára bizonyára adott is, hiszen csak ezen az alapon célozhat (7. l.) arra, hogy az új szöveg értékesebb. Az összevetés tanulságait azért kellett volna a tartalomra nézve is részletesen feltüntetnie, mert valóban, egyik esetben sem egyszerű fordítással, hanem szabadabb átdolgozással van dolgunk. Mivel pedig B. 1803-ban a 31 évvel azelőtt kiadott munkáját nagyon hibásnak találta, amiért azt nem is javította, hanem «mostani értelme» szerint «lelőtől fogva végéig egészen újra» írta: az új szöveg értéke azon fordul meg, mi felvilágosítást ad B. gondolkodásának változásáról avagy állandóságáról. Még ha nem mondaná is B. mindenkor, hogy e műben sok a maga gondolata, akkor is úgy kellene felfognunk 1772. évi első átdolgozását, mint az ő gondolkodásának megfelelő, szükségleteit kielégítő, kérdéseire feleletet kereső és azt meg is adó munkát. Azért felettébb érdekes aztán, milyen a viszony a 31 évvel későbbi átdolgozás és a régi között. Az a három évtized folytonos gondolkozással telt el, számára sok változással járt: vajjon mindennek mi a hatása a régi tárgy felfogására? Harsányi ilyesmit nem vizsgál. Ezt jogosultnak tartom s szavam nem megrovás. De ekkor nem lehetséges kellően megvilágítania B. világnéze-

tét és szándékát sem. Ez a szándék ugyanis B. egész irói működésének egységes vezetője s az itt nyilatkozó világnézet többi munkáját is jellemzi, a többit még jobban, mint az itt (14.) első helyen említett *Anyai oktatás*-t. A kiadónak ez a hivatkozása különben azt mutatja, hogy látta Bevezetése feladatának azt a részét is, melyet akkor teljesített volna, ha az új átdolgozás és a kettő közé eső művek viszonyát is megállapítja. Az első kiadás ugyanis mintegy bevezetése B. elmélkedő műveinek; a késői átdolgozásban pedig ezek leülepedett eredményeit kell megkeresni. Az *embernek próbája* gondolatköre B.-t mindvégig foglalkoztatta s a róla való írásának mindig a tanítás, hatás vágya a forrása. Bessenyei erősen hívő lélek, de azért célzatát nem elég csupán valláserkölcsi alapon itélnünk meg. (15—17.)

Kiki maga szabja meg: mit tart szükségesnek ily kiadás bevezetésében a legszükségesebb tájékoztatáson kívül. Az említett hiányokat csak azért említettem, mert Harsányi jóformán maga érezte meg. Ha teljesen hallgat efélékről, Bevezetésének egyéb adatai a magok körében kielégítők volnának s annak néznők e kötetet, ami: Bessenyei megismeréséhez értékes új adaléknak.

A Bevezetés nyelvére van két megjegyzésem. Mindjárt a 3. lapon «a tulajdonképeni» tankölteményről beszél. Miért nem elég ennyi: «tanköltemény» vagy így: «maga a tanköltemény»? Ugyanott pár sorral feljebb egy hatsoros mondatban három zárójeles részlet van, mind a három úgy, hogy kiri onnan.

IMRE SÁNDOR.

Berecz Sándor: Apollonius históriája. Kolozsvár 1591. Budapest, 1912. S. r. 89 l. A M. Tud. Akadémia kiadása. Franklin-nyomda. Ára 3 korona. (Régi Magyar Könyvtár. Szerkeszti Heinrich Gusztáv. 31. köt.)

A kiadó bevezetésül elmondja az Apollonius általános tulajdonságait. Valószínűleg a Kr. u. III. században keletkezett görög regény, amelynek szövege azonban csak az V. vagy VI. századi latin átdolgozásban maradt fenn. Szerzője ismeretlen. Klebs és Katona L. nyomán megállapítja a história szöveghagyományát, majd Haupt, Thielmann, Riese, Rhode és Krebs fejtegetését a história eredetére és korára vonatkozólag ismerteti. A mese alaprétege népi, de van egy novellisztikus műveltségtörténeti rétege is. A mesében előforduló történelmi reminiscenciák, irodalmi hagyomány mind fontosak az eredet megállapításában. Az idevágó nézetek két csoportra oszlanak: 1. az eredeti mese görög regény latin átdolgozása (Rhode) és 2. az eredeti mese latin alkotás (Klebs). A feldolgozások száma elég nagy, ami a mese kedveltségét mutatja: latin 4, skandináv 3, szláv 3, spanyol 2, francia 5, olasz 4, görög 3, angol 6, német 3, németalföldi 4. A legrégebb magyar kiadás 1591-ből való. A kiadásnak fennmaradt három példányából Berecz csak a Nemz. Múzeumét használhatta, mert a Ráday-könyvtár és szatmári püspöki könyvtár példányai nem állottak rendelkezésre. 1711-ig van még egy kiadás, a későbbi időből kilenc. A magyar Apollonius história írásának ideje 1588, valószínű szerzője Bogáthi Fazekas Miklós. A magyar feldol-

gozás forrása a Gesta Romanorum és egy eddig még ki nem derített változat. Terjedelme 203 versszak három-három sorban 19—19 szótaggal. A vonatkozó magyar irodalom felsorolása után közli magát a magyar Apollonius historiát s végül függelékül két magyar népmesei változatát.

Tehát mindaz együtt van, ami ennek az eléggé kedvelt históriának a megismeréséhez szükséges. A szöveg közlésének, valamint az egész kiadásnak kétségtelenül hátrányára van, hogy az 1591-iki kiadás említett két példányát nem használhatta. Ez azonban nem a kiadó hibája. Inkább a viszonyokra jellemző. A Berecz kiadása különben alapos és kellő jártasságra vall, ámbar feltűnő, hogy a külföldi Apollonius irodalom ismertetésében s általában a vitás kérdésekben mindenütt csak egyszerűen referál a nélkül, hogy a maga álláspontját kifejtené, sőt jelezné. Szívesen elismerjük mégis, hogy e kiadás rendeltetésének a túlságos tartózkodás ellenére is megfelel.

KRISTÓF GYÖRGY.

Földi János Magyar Grammatikája. Közzéteszi *Gulyás Károly* marosvásárhelyi ref. kollégiumi tanár, a Teleki-könyvtár őre. Budapest, 1912. 8. r. 303. l. A M. Tud. Akadémia kiadása. Franklin-nyomda. Ára 6 kor. (Régi Magyar Könyvtár. Szerkeszti Heinrich Gusztáv. 28. kötet.)

Földi nyelvtana, melyet a Görög Demeter és Kerekes Sámuel pályázatára készített, mindeztideig ismeretlen volt. A bírálók tudvalevőleg az ő munkáját ítélték legjobbnak s következtetni lehetett, hogy a pályázó nyelvtanok alapján készült Debreczeni Grammatika a Földi megfigyeléseiből, megállapításaiból bizonyára sokat tartalmaz. Az összevetés most már megtörténhetik; Gulyás Károly, a marosvásárhelyi Teleki-könyvtár őre, megtalálta Földi munkájának eddig lappangó grammatikai részét a gondjaira bízott könyvtárban s az Akadémia, Szily Kálmán indítványára, kiadta a Régi Magyar Könyvtár 28. kötetéül. Sajtó alá, ugyancsak az Akadémia megbízásából Simonyi Zsigmond rendezte s a nyelvkönyvhöz Szily Kálmán írt előszót, aki egyébiránt a felfedezett kézirat hitelességének megállapításában is közreműködött.

Földi — mint művének lelkes hangú bevezetéséből kiténik — azért írta Grammatikáját, hogy első sorban azok számára nyújtson irányítót, akik a magyar nyelv pallérozásával, ékesítgetésével foglalkoznak, tehát a magyar íróknak; nehogy a hibák «Rendetlenségek (Anomaliák) Auctoritást nyerjenek». Törekvése az is, hogy a magyar nyelv igaz törvényeinek megállapítása folytán egyöntetűbbé legyen az irodalom nyelve.

Ennyiből is látszik, hogy Földi nem elvi ellensége az új szóknak, sőt a nyelv csinosodását új szók révén is szükségesnek tartja. Kívánja azonban, hogy alkotásmódjuk a nyelv törvényeinek megfelelően, hogy a «Hasonlóból tett következtetés» (Analogia) alapján és csak szükség esetén készíttessenek. Maga is bőven alkot új szókat, különösen a nyelvtani terminológiát magyarítja. Pl. néhány a sok közül: Foglalt hang (diphtongus), Folyamatok (derivata), Idő szó (verbum), Kedvesebb hangzás (euphonia), Név-váltó (pronomen) stb. A régi nyelvet nem tiszteli föltétlenül («Ma

nem az Átilla nagy Anyjával beszélünk), de azért itt-ott helyesel, vagy elfogadhatónak tart némely régebbi szóalakot (pl. a teljesebb *adnája, kérnéjek* igealakokat.) A nép «illetlen», parasztos szólásait sokszor ostorozza, pl. a dunántúli rövid magánhangzós ejtést, az *l* gyakori elhagyását, a felső-tiszavidéki *adi, mondi* alakokat; de pl. az erdélyi kérnők, mondók igealakokat szívesen tenné általánossá. A magyar-zsidó nyelvrokonságnak föltétlen híve; ahol csak lehet, utal a közös nyelvsajátságokra. A magyar nyelvnek «latin rájárta vonása» ellen eleve tiltakozik; persze amellet ő sem tudta teljesen lerázni a latin grammatikának hagyomány által is szentesített nyűgét. Ő is hat esetet különböztet meg a latin deklinációnak megfelelően, köztük a vocativust (hívó eset) és az ablativust (elvévő eset).

Földi nyelvkönyvében nem választja el pontosan egymástól a hang- és alaktani részt; azonban a mondatant külön cím alatt tárgyalja (Szórazogtatás). Mindegyik részben sok helyes megfigyelésen alapuló megjegyzés s a «Regulák» igazolására bőséges példák olvashatók. Helyesírás tekintetében megemlítenő, hogy az etimológikus írás híve s védi a «bévett idegen szók» magyarosítását. Kapva-kap rajta, ha nyelvünk valamely sajátosságát a nyugati nyelvek rovására dicsérheti; pl. büszkén emeli ki képzőkben való gazdagságát a magyar nyelvnek, «mellyel akármely európai nyelveket meghalad.»

Már futólagos egybevetés után is láthattam, hogy a Debreczeni Grammatika sokat átvett Földi megállapításai közül (pro curiositate: a hirhedt-ödik, -ödik végű szenvedő alakot már Földi is ajánlja), amellet azonban sok a eltérés is köztük, kül. az új szók dolgában. Az egyezések kimutatását, valamint a Grammatika értékének pontos és szakszerű megítélését mindenesetre kívánatos dolognak tartjuk.

Földi Grammatikájának közzététele irodalomtörténeti szempontból is jelentős esemény, már csak e műnek a Debreczeni Grammatikával való kapcsolata miatt is. A pontos, szép kiadásért részünkről is köszönet illeti az Akadémiát s mindazokat, kiknek a megjelentetésben részük volt.

SZEMKŐ ALADÁR.

Benedek Marcell: Victor Hugo. Budapest, 1912. Franklin-Társulat. 448 l. Ára 5 kor.

Hugo, a féktelenül csapongó romantikus képzeletnek ez a mintaszerű fajtája, a kábitó pompájában csillogó költői nyelv pazar gazdagságban dúskáló mestere, a terjengő szónokiasság csillámain ragyogtató hatásadászatnak nem a legőszintébb írója népszerűségének világirodalmi jelentősége miatt nemcsak a francia irodalom kutatóját érdekli, hanem az európai irodalmak bármelyikének a vizsgálóját is.

N. J. Apostolescu Hugonak a román irodalomra tett hatásáról szólta-kor azt állapítja meg, hogy a román költői nyelv művészi csiszoltsága nagyrészt *Hugo*-nak és *Gautier*-nek tulajdonítható. (*L'infl. des romantiques français sur la poésie roumaine*, 1909, 405. l.) Sajnos, Benedek Marcell szerkezeti okok miatt csak vázlatosan foglalkozhatott *Hugo*-nak a magyar

költészetre tett hatásával, de az a pár oldal, melyet e kérdésnek szentelt, annyira értékes, hogy biztos alapja lehet a későbbi kutatásoknak. Cserhalmi Hecht Irén felületességét (*L. A francia romanticismus korszaka* című művét.) méltán róttta meg Bánóczy: «Egy egész könyv a francia romantikus drámáról Vörösmarty neve nélkül». (*Irod. Közl.*, 1893, 245. l.). Benedek sokkal óvatosabb, mint Cs. H. J., de azért már némi szemrehányást érdemel, hogy Kont Ignác jeles könyvéről (*Étude sur l'infl. fr. en Hongrie*) nincs tudomása, pedig Kont a nagy francia költő hatását is lelkiismeretesen tárgyalja. Elég a Szigligetiről és a Czakóról írott lapokra utalnom.

Hugo költészetének szélesmedrű hatása s ellenállhatatlanul vonzó varázserete megokolttá teszi, hogy Benedek évek buzgó szorgalmát szentelte ennek a munkának. Hugo családjáról, gyermekkorának nevezetesebb mozzanatairól, szüleitől, irodalmi zsengeiről, sikereiről, szerelmeséről: Adéle Foucherról gondosan ír. Jellemzi a költő első kísérleteit. Dicséretet érdemel a *Cénacle* rajza. Meggyőzően igazolja, hogy a *Nouvelles odes*ban csupán a képzelet ereje és a nyelv művészete ragadja meg az olvasót. Az *Odes et ballades*ről írott sorok éles kritikai érzékről tanuskodó megfigyelések. Elemzi a *Dernier jour d'un condamné*-t, a *Notre-Dame de Paris* részletes taglalásáról is dicsérettel nyilatkozhatunk.

Hugo házaseletének, akadémiai tagságának, anyagi körülményeinek rajza és székfoglalójának jellemzése után behatóan tárgyalja a Hugo-család és *Sainte-Beuve* viszonyát. A férfiúvá érett Hugo lirájának a jellemzése *Faguet* hatására vall, noha Benedek a nagy kritikusra nem hivatkozik. Jellemzi az *Orientales*, a *Feuilles d'automne* c. gyűjteményeket. Abban festőiségre, ebben bensőségre mutat. Gondosan fürkészi Hugo versújításait is. Mivel a *Chants du crépuscule*-ben, *Les voix intérieures*ben s *Les rayons et les ombres*ban nem talál újabb indítékokat, röviden végez velök. Kielezi, hogy Hugoban költői hivatásának tudata mindinkább mélyül s lemondó lelkében a kétség karmai erősebb és erősebb nyomokat vájnak.

Mielőtt Hugo drámáit taglalná, kissé terjengős rajzot nyújt a francia dráma fejlődéséről. Majd a klasszicizmust támadó romanticizmusról szól. Általában Hugo drámáit alaposan vizsgálja. Létrejöttük körülményeire épen olyan gondot fordít, mint belső értékükre. Boncolgatja megépítésüket, jellemeiket, irányukat.

Hugo akadémiai szereplésének s politikai működésének hosszabb fejezetet szentel. Alkalma nyílik a kor jellemzésére is. Méltatja Hugo szónoklatait, ecseteli a száműzés sivár éveit. Rámutat a számkivetés okaira, magát a jerseyi és a guerneseyi életet aprólékosan festi. Vizsgálja e kor irodalmi termelését, utal a *Contemplations* fájdalom ihlette remekeire, fejtegeti a *Châtiments* izzó gyűlölettel égő szatiráit. A *Chansons des rues et des bois*ról kissé elnagyolva ír.

Hugo regényeinek alakjairól, szerkezetéről, irányáról, leírásairól, nyelvről épen olyan találó megfigyelései vannak, mint amilyenekre a drámák taglalásában bukkanhatunk. Különösen a *Misérables* és a *Travailleurs de la mer* elemzését kell kiemelnem.

A kis epikai művekből szerkesztett *Légende des siècles* jellemzése is sikerült. E gyűjtemény legfontosabb mozzanataiul a költő király- és pápa-gyűlöletét állapítja meg.

Majd a hetvenes évek politikai viszonyaira, Hugó aggkorára, családi életére tér, méltatja az *Année terrible*-t s a *L'art d'être grand-père*-t. Foglalkozik Hugónak azokkal a műveivel is, melyekben bölcselmi törekvésre bukkanunk.

A költő utolsó éveiről, ünnepeltetéséről, haláláról írott sorok után összefoglaló fejezet következik.

Benedek Marcell munkája különösen életrajzi részében sikerült. Nagyon gondos jegyzetei is erről tanuskodnak. Látszik, hogy lelkiismeretesen kutatta a költő életét s nyomozásait ügyesen fel is használja. Másik jelessége Hugo óriási munkásságának gondos tanulmányozása. Írói életrajzban ezek a mozzanatok a legfontosabbak. Benedek Marcell könyvének az olvasók szélesebb körében bizonyára meglesz a maga hatása. A művelt olvasó valóban okulhat e könyvből, de nem így a szakember. Ha Benedek méltatásai a legtöbbször egészséges ítéletről tanuskodnak is, még sem lett volna szabad mellőznie a nagy Hugo-irodalmat. A Hugo-kutatások értékesítésének ebben a könyvben alig van nyoma. Ez annyival is inkább feltűnő, mert az ilyenfajta mellőzések a tudományos eljárással homlokegyenest ellenkeznek.

Lenient *La poésie patriotique en France dans les temps modernes*-jében (2 k.) Hugo hazafias költészetét a műfaj történeti fejlődésébe illeszti s nagyon mélyrehatóan fejtegeti (II. 269—282, 314—320, 334—336, 373—392 lk.) A klasszikus hírű *Brunetière* kiváló elmével Hugo érzelmi költészetében két főkorszakot különböztet meg. (*L'évolution de la poésie lyrique en France au XIX. siècle.*) Maigron *Le roman historique à l'époque romantique*-jában a *Notre-Dame de Paris*-nak nagyon alapos fejezetet szentel (332—353). Erről a regényről Maigron lesújtó ítéletet mond a történeti regény szempontjából, de viszont elismeri, hogy a *Notre-Dame de Paris* a festőiség, a szín diadala. A két Glachant kiváló philologiai munkában vizsgálta Hugo drámáinak a kéziratait s nyomozásukkal lélektani eredményre jutottak (*Essai critique sur les drames de Victor Hugo.*) Stapfer a nagy költő satira-költészetét boncolgatta nagyon figyelmesen. Fontos megfigyelése, hogy H. olykor a természetet is gúnyolja. (*Victor Hugo et la grande poésie satirique.*) Berret értékes munkában mutatott a *Lég. des siècles* főforrására, Moréri *Dictionnaire historique*-jára. (*Le moyen âge dans la Légende des siècles et les sources de V. Hugo.*) A Hugo költészetében munkás képzelet pazar pompája nem egy kutatót buzdított. Renouvier *Victor Hugo, le poète*-jében különösen Hugo megszemélyesítéseinek a jellemzése sikerült. Huguet két terjedelmes munkában is fejtegeti a nagy romantikus költő képzeletét. (Huguet: *Le sens et la forme dans les métaphores de V. Hugo. La couleur, la lumière et l'ombre dans les métaphores de V. Hugo.*) Renouvier *Victor Hugo, le philosophe*-jában, ha el is pepecselget, el is babrálgat, van néhány ügyes megállapítás. Sajnos, Benedek Marcellnek ezekről a munkákról nincs tudomása, pedig a kutatónak tuda-

mányos eredményeivel tisztában kell lennie, mert csak ezen az alapon építhet tovább.

Stílusa könnyed, folyamatos, ritkán meleg s felesleges idegen szavak sáskarájától rontott.

Az említettem kifogások bizonyára nagyon komolyak, de soraimból az is kiderül, hogy ha a szakember csekélyebb okulással is, a művelt közönség bizonyára nagy haszonnal olvashatja Benedek könyvét.

ELEK OSZKÁR.

Persian Kálmán: Kalotaszeg nagyasszonyáról Gyarmathy Zsigánéről. Endrődi Sándor előszavával. Kolozsvár, 1911. 8.-r. 36 l.

A két évvel ezelőtt elhunyt Gyarmathy Zsigáné; Hory Etelkának könnyedén, színesen és hangulatosan megfestett arcképét állítja elének e kis mű, melyet szerzője nemrégiben olvasott fel az Erdélyi Irodalmi Társaság egyik ülésén. Ha Gyarmathy Zsigáné egyéniségének rajzát újabb kutatók kiegészítik is majd aprólékos vonásokkal, e novellaszerű, de alapjában hű *életrajz* nyújtotta képet teljesebbé alig tehetik. Megelevenül lelünkben az 1875—90-es évek kedvelt írónője, a fáját szerető s a maga csapásán haladó «kalotaszegi nagyasszony», kinek irodalomtörténeti jelentősége abban áll, hogy mintegy százhusz elbeszélésének s hét regényének tárgyát a magyar néplélek és a maga társadalmának világából merítette. Nem úgy, mint az idegen hatások alatt dolgozó s külső sikerekben gazdagabb kortársa, Beniczkyné Bajza Lenke.

Most, mikor válogatott műveinek új kiadása nemsokára megjelenik, talán itt volna az ideje annak is, hogy avatott kéz *írói arcképét* is megrajzolja.

SÍPÓRZ PÁL.

Gyalui Farkas: Petelei Istvánról. Kolozsvár, 1912. 8. r. 49 l. Petelei István arcképével. Ajtai-nyomda.

Ez a füzet tulajdonképen különlenyomat Petelei István elbeszéléseinek most megjelent gyűjteményéből, melyet az Erdélyi Irodalmi Társaság megbízásából *Gyalui Farkas* rendezett sajtó alá. Meleghangú, poétikus életrajz. Érdekesen, helyenkint megkapóan jellemzi Petelei Istvánt. Rendkívül vonzó képet nyújt a marosvásárhelyi születésű, nagytehetségű író pályafutásáról.

Magam is azt tartom, hogy Petelei István a magyar novella-irodalom egyik kitünősége. Olyan író, akit az Arany János halála után következő évtizedek irodalomtörténetírójának mindenkor számba kell vennie. A maga nemében igazi fényes talentum. Eredeti egyéniség, aki stílus, hangulat, képzelet és mesemondás tekintetében előnyösen különbözik a nyolcvanas és kilencvenes évek legtöbb novellistájától.

Mindazonáltal Peteleit ma már aránylag nem sokan olvassák. De olvassák-e — az iskolákon és tanárokon kívül — Kemény Zsigmondot vagy Vörösmartyt? Még Aranyt is kevesen. Az úgynevezett művelt nagyközönség csak a divatos írókat fogadja be néhány esztendőre. Szomorú

vigasztalás, hogy Keményt, Vörösmartyt és Aranyt, ha már nem is olvasák, legalább emlegetik mindenfelé. Hála az irodalomtörténeti tanításnak: legalább emlegetik. De ki emlegeti Peteleit? Ki ismeri a hatvanas, hetvenes, nyolcvanas és kilencvenes évek sok elfeledett íróját? Ki tud a Bach-korszakra következő negyven esztendő irodalmáról? Újabb lírikusaink, elbeszélőink és drámaíróink törekvéseiről?

Irodalomtörténetírásunk harminc-negyven esztendővel sántikál az élő és ható magyar irodalom mögött. Irodalomtörténetíróink a XVI., XVII. és XVIII. század harmadrangú kérdéseibe merültek bele, ami ugyan hasznos és szükséges dolog, de másrészt nagyon is egyoldalú foglalkozás. Irodalomtörténeti kutatóink jobban ismerik Tinódi, Zrínyi, Faludi és Kazinczy korát, mint a legutóbbi évtizedek íróit: Balázs Sándort, Toldy Istvánt, Reviczky Gyulát, Komjáthy Jenőt, Petelei Istvánt és sok más mellőzött, fel nem ismert, elfeledett tehetséget. Mintha 1867 után megszűnt volna a magyar irodalom!

Talán a Magyar Irodalomtörténeti Társaság folyóirata idővel segíthet ezeken a bajokon. Talán e folyóirat munkatársai ki tudják majd pótolni azokat a hézagokat, melyek az utolsó negyven esztendő irodalmának történeti feldolgozásában lépten-nyomon szembetűnnek. Nincs nevesebb előítélet, mint az, hogy minden szép és üdvözítő, ami modern; de viszont nincs együgyűbb és hazugabb dolog annál a hiedelemnél, hogy csak a régmúltban van erő és nagyság.

PINTÉR JENŐ.

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

Akadémiai Értesítő. 1912. évf. 2. füz. február. — *Vikár Béla*: *A székely népköltésről.* A Dunántúl és a Székelyföld népköltése közt mutatkozó egyezések nemcsak az epikai költészet maradványaira terjeszkednek ki, hanem a líraiakra is. Több példán mutatja be a két terület különböző dalainak közös eredetre valló sajátosságait. Hol a székely, hol a dunántúli változat őrizte meg az ősbibb alakot, mely több-kevesebb valószínűséggel rekonstruálható is. Van rá eset, hogy közbenső területen (az Alföldön) is ismeretes a két szélső terület valamely virágéneke s valószínű, hogy jobbra-balra onnan terjedt el. E cikk különben csak egy részlete Vikár január 8-iki akad. székfoglalójának. — *Viszota Gyula*: *Gr. Széchenyi Istvánnak «Garat» c. ismeretlen művéről.* Bemutatta Szily Kálmán r. t. 1912. január 29-én. Zichy Antal feljegyzéséből tudjuk, hogy Széchenyi 1842. augusztusában egy Garat c. munkán dolgozott. Most előkerült a kézírata. A munka mintegy egyenes folytatása a Kelet Népeének. Megírására közvetlen okot két körülmény szolgáltatta. Az egyik: Kossuth Lajos indítványa Pestmegye 1842. június 8-iki gyűlésén, mely szerint célszerű volna, ha Horvátország közigazgatásilag és törvényhozási tekintetben elválaszthatnák Magyarországtól s melyet a megye el is fogadott. A másik: Kossuthnak ugyane kérdésben június 19-én közzétett VIRRASSZUNK c. vezércikke. A munkán kisebb-nagyobb megszakítással 1842. jún. 17-től szeptember 14-ig dolgozott s az V. szakasz bevégeztével, talán mert hangját túlságosan izgatottnak s szenvedélyesnek találta, félbehagyta. Erősen támadja Kossuthot, lapját és irányát, de éppoly leplezetlenül megmondja az igazságot a kormány múlt állásfoglalásáról. 1858-ban a három első rész kéziratát, más kézírataival együtt, Török Jánosnak adta kiadás végett s Török 1860-ban némi kihagyással ki is adta Töredékek Gróf Széchenyi István Kiadatlan Irataiból címen, nem is sejtve, mi az, amit kiad. — *Heinlein István*: *Kisfaludy Sándor hátrahagyott munkáiról.* Egy levelet közöl, melynek Tomor Miklós nevű aláírója azt az ajánlatot teszi K. S.-nak, hogy hajlandó volna még ki nem adott munkáinak (Az 1809-iki insurrectio története; Regeköltőnek hattyúdala; Bánk; Elmés özvegy; Vegyes költemények; Önbiographia stb.) vevőt szerezni. Ez a levél bizonyára csak fictio volt, mert sajátkezű fogalmazványa K. S.-nak, melyet valószínűleg utóbb lemásoltatott, hogy Heckenastnak, kiadójának, megküldvén, pressziót gyakoroljon rá. — A Folyóiratok Szemléje a Budapesti Szemle,

Egyetemes Philologiai Közlöny és Közgazdasági Szemle múlt évi okt.—december, illetőleg június—december és április—május havi füzeteit ismerteti.

Alkotmány. 1912. évf. 67. szám. március 19. — *Görcsöni Dénes: Gróf Széchenyi István legújabb életrajza.* Lesújtó bírálat Komlóssy Ferenc pozsonyi prépost Széchenyi-kötetéről. Egyike a legtanulságosabb tudományos tárcáknak. G. D. szerint Komlóssy könyve, melyet széltére reklámoztak, sőt a Petőfi-Társaság egyik ülésén nyilvánosan is bemutatnak, Széchenyi leggyöngébb életrajzai közé tartozik. Súlyos tévedésekkel és ellenmondásokkal telt, felületes munka. Adataiban hézagossá, ítéleteiben könnyelművé, fejtegetéseiben rendszertelen.

Budapesti Hírlap. 1912. évf. 60. sz. márc. 10. — *Nemeskürty Kiss József: Jókai írásai.* Jókai Mór irodalmi hagyatékát ismerteti. A M. N. Múzeumban őrzött kéziratok javarésze kiadatlan levél. Különösen érdekesek József főhercegnek, Rudolf trónörökösnek és Stefánia trónörökösnek Jókaihoz intézett levelei. Van a kéziratok közt számos költemény s egy megkezdett, de be nem fejezett regény is: A világ teremtése.

Budapesti Szemle. 1912. évf. 3. szám. március. — *Kozma Andor: Gyulai Pál, a költő.* Emlékezés, melyet Kozma Andor a Kisfaludy-Társaság 1912. február 11-iki ünnepélyes közülésén olvasott fel. Ismertetését I. folyóiratunk múlt havi füzetében, a 150—151. lapon. — *Munkácsi Bernát: Hunfalvy Pál emlékezete. II. közlemény.* 1856-ban indítja meg H. P. Magyar Nyelvészet c. folyóiratát, melynek hat évfolyamában számos tanulmányt közölt. Értekezik a tanulmányaiban helyesírásunkról; tisztázni törekszik a magyar igeidők használatát; vitatkozik Ballagival, Lugossy Józseffel, Mátyás Flóriánnal a nyelvrokonság és nyelveredet kérdéseiben. Őstörténeti tanulmányokkal is foglalkozik már ez időben: kimutatja, hogy Toldy Ferenc tévesen azonosítja a palóc nyelvjárást a kazárral; 1860-ban fejezi ki kételyét először a hun-magyar kapcsolatban s a székelek hun eredetében; őstörténeti kutatásokban többre becsüli a nyelvtudomány útmutatását a krónikák hitelénél. Foglalkozik e tanulmányai során a mordvin, szamojéd, osztják nyelvvel. 1861-ben megszünteti folyóiratát s átveszi a Nyelvtud. Közlemények szerkesztését. De ugyanakkor már ethnográfiai érdeklődése is nagyobb arányokat ölt. Budenz József, majd ennek fiatal tanítványai kezében biztosítva látja az összehasonlító magyar nyelvészet jövőjét. A Vogul Föld és Nép (1864) már nem annyira nyelvészeti, mint inkább nyelvészeti eredményeken épülő néprajzi s őstörténeti munka. Reguly gyűjtésének felhasználásával. E művében utal először török eredetű szavaink egy részének csuvas jellegére. Ugyanitt ejti ki, hogy a hun-magyar kapcsolat eszméje csak a 12. században keletkezhetett. Egy cikkében (1866) a székely írás kérdésével foglalkozik, s koholtnak véli állítólagos »emlékeit«. Már a hatvanas évek vége felé több oláh ethnológiai előtanulmánya jelenik meg; az Anonymuson alapuló

dákó-román ábrándokkal szemben a történeti igazságot keresi. Újabb osztják és vogul tanulmányok következnek, s Az Éjszaki Osztják Nyelv c. munkájával (1875), mely e nyelvnek mai napig egyetlen rendszeres nyelvtana, befejeződik munkássága a magyar összehasonlító nyelvészet terén. — *Négyesy László: Tompa szelleme.* Felolvasta a szerző a miskolci Lévay-ünnepen. Miskolc vidéke, a Bükk és a Sajó tájéka, két nagy költőnk lantján jut szóhoz irodalmunkban; az egyiket — Lévayt — ünnepelve, a másikkal a szellemét is kívánja köszönteni. Tompa is ehhez a vidékhez tartozik; gyermekéveit itt töltötte s egész élete is, csekély kivétellel, Miskolc földrajzi körzetében mozog. Fő sajátossága: rendkívüli fogékonysága a természet jelenségei, lelke iránt. Benső áhitattal szereti a természetet s megfigyelése nem költői divat, hanem az együttérzés következménye. A természeti világrend e benső átérzésével szoros kapcsolatban áll nála az erkölcsi világrend átérzése. A szív költője. Érzelmi élete intenzívebb, mint akarati energiája. Egészben véve inkább passzív természet; fogékony ugyan a jövő csiráit rejtő eszmék iránt; de nem kezdeményező tehetség. Mikor azonban eljött a nemzetre a szenvedés ideje, akkor az ő szenvedése és panasza erélyt fejezett ki, egy elnyomott nemzet keserűségének, szenvedésének energiáját. Akkor a Tompa költészet történeti tényezője magasodott. — *B. Kemény Zsigmond: Élet és Ábránd.* III. közl. Kemény Zs. kéziratából közli Papp Ferenc. — *Vargha Gyula: Gyulai Pál emlékezete.* Költemény. — *Beöthy Zsolt: Gyulai Pálról.* Elnöki megnyitó beszéd a Kisfaludy-Társaság 1912 febr. 11-iki ünnepélyes közülésén. L. múlt havi füzetünk 150. lapját. — *Berzeviczy Albert: Gyulai Pál emlékére.* L. u. ott, 151. l.

Egyetemes Philológiai Közlöny. 1912. évf. 3. füz. március. — *Asbóthné Ferenczi Sári: A székely népballadáról.* A ballada és a románc között nincs olyan éles különbség, mint azt Greguss és követői feltünteték. A székely balladákban is vannak derült jelenetek, vídán befejezések; az utóbbiak tehát nem «tragédiák», hanem «vígjátékok dalban elbeszélve». Asbóthné szerint az sem fogadható el, hogy a rímetlen versforma az eredeti s a székely ballada mai rímetlen alakjában valami ősi típus. Ellenkezőleg, a mai rímetlenség, szaggatottság, homály nem valami ősi, öntudatos művészet, hanem egyszerűen kopás. — *Kristóf György: Madách és Aristophanes.* Madách politikai vígjátékával, A Civilizátorral keveset foglalkoztak Madách-kutatóink. Eddig mindössze Bérczi Károly, Gyulai Pál, Alexander Bernát, Bayer József s még legbővebben Palágyi Menyhért írtak róla. Kristóf György részletesebben elemzi az Aristophanes modorában írt komédiát s ennek kapcsán vizsgálja Madách viszonyát a görög vígjátékíróhoz. A Civilizátorban a Bach-korszak hivatalnok-rendszerét gúnyolta ki Madách, de Aristophanest csupán külsőségekben utánozta. Tartalmi egyezésük alig van, csak formai; ez azonban tudatos és szembe-tűnő. — *Trócsányi Zoltán* Szegedi Gergely protestáns énekeskönyvének azt a régi oláh fordítását ismerteti, melyet Sztripszky Hiador és Alexics György a múlt évben rendeztek sajtó alá. Az oláh nyelvű nyomtatvány-

töredék a XVI. századból való s a legelső latin betűs emlék az egész oláh irodalomban. *Elek Oszkár* Bene Kálmán Tompa-tanulmányát bírálja, mely két év előtt jelent meg. (*Tompa és a természet.* 1910.) *Alszeghy Zsolt* több pótlást csatol Endrődi Sándor Petőfi-kötetéhez. (*Petőfi napjai.* 1911.) *Ujvárossy Szabó Gyula* Pap Károly Kölcey-füzetének tartalmát ismerteti. (*Irodalomtörténeti vonatkozások Kölcey leveleiben.* 1911.) *Horváth Czírill* Katona Lajos és Szinnyei Ferenc német nyelvű magyar irodalomtörténetének feltűnőbb fogyatékoságairól számol be. (*Geschichte der ungarischen Literatur.* 1911.) — *Bayer József*, szemben Gineverné Győry Ilona egyik tárcacikkével megállapítja, hogy Petőfi, aki Dickensnek nagy tisztelője volt, sohasem olvasta Dickens híres munkáját, a Copperfield Dávidot. — *Trostler József* érdekes német idézetet közöl a Kovachich által szerkesztett Merkur Von Ungarn 1786. évf.-ből annak igazolására, mennyire rajongtak írónk és olvasónk még ebben az időben is Gyöngyösi költészeért. A névtelen cikkirő Gyöngyösit Wieland mellé helyezi s Gyöngyösi műveinek németre való fordításáról ábrándozik. A Murányi Vénuszt a költészet diadalának, a Charikliát remekműnek mondja. — *Szász Béla* Kónyi János Zrinyiász-átdolgozásának egy kihagyásos másolatát ismerteti, melyet a marosvásárhelyi Teleki-levéltár őriz. (1795. Az átdolgozó neve: Kövesdi József.) — *Pongrácz Elemér* Gvadányi Józsefnek egy ismeretlen versére hívja fel a figyelmet, mely 1796-ban jelent meg Hatvany Pál könyve előtt, bevezetés gyanánt. Az elmélkedő versben a tudományok és tudósok dicséretét olvassuk.

Germanisch-romanische Monatschrift. 1912. évf. 2. füz. február. — *Götze Alfréd: Begriff und Wesen des Volkslieds.* A népdalt, John Meier (Kunstlied und Volkslied. Halle. 1906.) gondolatmenetét továbbfűzve s kiegészítve, így határozza meg: «Volkslied ist ein Lied, das im Gesang der Unterschicht eines Kulturvolks in längerer gedächtnismässiger Überlieferung und in ihrem Stil derart eingebürgert ist oder war, dass, wer es singt, vom individuellen Anrecht eines Urhebers an Wort und Weise nichts empfindet.»

Keresztény Magvető. 1912. évf. 1. füz. január—február. — *Borbély István: Dávid Ferenc és kora.* Dávid Ferenc életének története 1575 után. Befejező része szerző Dávid-tanulmányának, mely e folyóirat tavalyi évfolyamában jelent meg. Részletesen ismerteti Báthory István erdélyi fejedelem unitárius-üldöző politikáját s Dávid Ferenc utolsó küzdelmeit. — *Kriza János önéletrajza.* Utánnomata annak a Kriza-autobiográfiának, mely most jelent meg a Kisfaludy-Társaság által kiadott Vadrózsák második kiadásában. — Ugyanerről a kiadványról szól *Borbély Ferenc* könyvismertetése.

Közlemények Szepes Vármegye Multjából. 1912. évf. 1. szám. március. — *Förster Jenő: Egy szepesi patricius-fiú naplója.* Günther Sámuelnek, egy 17 éves lőcsei ifjúnak magyar nyelvű följegyzései az

1759. és 1760. évekből. A nyelvi szempontból is érdekes szöveg közvetlen bepillantást enged a Mária Terézia korabeli löcsei társas életbe. — *Hajnóci Iván: Magyar költők a Szepességen.* Időrendi egybeállítás a Szepes megyében hosszabb-rövidebb ideig tartózkodó magyar íróknak. Ezek: Sylvester János, Balassa Bálint, Szenci Molnár Albert, báró Palocsay György, Kazinczy Ferenc, Molnár János, Dayka Gábor, Csokonai Vitéz Mihály (?), Bajza József, Petőfi Sándor, Kerényi Frigyes, Tompa Mihály, Jókai Mór.

Magyar Figyelő. 1912. évf. 3. füz. február. 1. — *Seress László: Kossuth, Görgey és Szemere.* A nevezettek egymáshoz írt leveleinek közlését kezdi meg. Meg van győződve róla, hogy bár a felelősség oroszlán-része Kossúthra hárul, mindhármuknak részük van szabadságharcunk balsikerében. Három levelet közöl: kettőt Kossuth írt Szemerének (49, febr. 4. és 27.), egyet Szemere Kossúthnak (49, március 29.). E leveleket a közlő néhai Görgey Istvántól kapta a múlt év tavaszán, ki viszont a borsod-megyei múzeumban bukkant rájuk. — *Adorján Andor: Görgey István.* Rendkívül vonzó kép a nemrég elköltözött, nagyérdemű öreg katonáról s íróról, «aki a színlelt marconaság és a félig maszkírozott, félig beléfagyott energia mögött maga volt a gyengédség, az önfeláldozás és a jóság». Testvéri szeretete, mely természetes, gyermekteleg vonzalmon kívül egy hosszú élet legnagyobb érdeme, hőszi emlékein alapul; mely egyetlen életcélt tűz maga elé: a lángeszű testvér történeti megbecsültetését; mely a lélek minden tehetségét, minden jellemző vonását magához hasonlítja: ez arckép legszembetűnőbb vonása. — A Följegyzések rovatában *névtelen* ismeretetés olvasható Komlóssy Ferenc Széchenyi-életrajzáról.

Ugyanezen folyóirat 4. füz. február 16. — *Seress László: Kossuth, Görgey és Szemere.* II. közlemény. Kossuth érvei, melyekkel a detronizáció szükségét indokolta (hogy a sereg sürgeti; a nép is követeli; Veronában európai kongresszus lesz, melyre csak így küldhetünk követeket), nem felelnek meg a valóságnak. Nem lehet megállapítani, mi vezette ebben az egész szabadságharcunkra végzetes lépésében: politikai hiba, államférfiúi belátás hiánya, személyes okok? De nemcsak ő a hibás. Hibás Deák és Eötvös, kik elvonultak; Szemere és Görgey, kik eltűrték, a mi meggyőződésük ellenére történt; s a békepárt, mely nem mert felszólalni az ápr. 14-iki gyűlésen, sőt a házszabály szigorú megtartását sem merte követelni az elnöktől. E cikk a következő kiadatlan leveleket közli: Kossuth Szemeréhez (49, ápr. 16): a belügyi tárcát ajánlja fel neki; Szemere válasza (ápr. 20): kérdezősködik a kormányzó s a leendő miniszterium felelősségi s hatásköri viszonyáról; Szemere Emlékirata Kossúthhoz (49, júl. 21): dictaturát ajánl vagy Kossuth, vagy Görgey kezében; Szemere levele Görgeyhez (júl. 25) és Kossúthhoz (júl. 25) ugyanazon ügyben. Szemere levelei, nyíltszavúságuknál fogva, mellyel Kossúthot Görgeyét szemtől-szembe jellemzik, különösen értékesek.

Ugyanezen folyóirat 5. füz. március 1. — *Seress László: Kossuth, Görgey és Szemere.* III. (befejező) közlemény. Még egy a végsőkre is

elszánt egységes, vagy katonai erővel rendelkező nemzet sem tudott volna helyt állani az ápr. 14-iki határozatért. Annál kevésbé mi, akkori helyzetünkben. A nemzet némely részében (Dunántúl) közömbösség, máshol (idegen ajkuak közt élő magyarság) béke-vágy; kormány és vezérek, kormányzó és miniszterek, a miniszterek egymásközi visszavonása; szemérmetlen személyi aspirációk; áskálódás, pletyka; Kossuth női környezete; a sereg nem egységes vezérlete; Kossuth illetéktelen beavatkozásai a hadsereg műveleteibe; klikkek magában a seregben; engedetlenség, fegyvelemhiány: mindez a romlást készítette elő. Kiadatlan levelek: Kossuth Szemeréhez (júl. 27): hevenyészett dispositiók, értesítések; Szemere Görgeyhez (júl. 30): rendkívül fontos, mert a kormány alkuprogrammját tartalmazza s fedezi Görgeyt azon váddal szemben, mintha az alkudozást a maga felelősségére kezdte s folytatta volna; Kossuth Szemeréhez (aug. 1): dispositiók, tudósítások; ugyanaz ugyanahhoz (aug. 4): privát nézetei az oroszsal való alkudozásról: Ausztriának sohasem adjuk meg magunkat, de lehetne beszélni egy orosz fejedelmi házból való uralkodóról a 48-iki alkotmánnyal; Szemere Kossuthhoz (aug. 5): Görgeyről, főhadiszállása és serege hangulatáról; Kossuth Szemeréhez (aug. 5): Görgeyt Nagyváradról Aradra sürgeti; Görgey három levele (aug. 5) ugyanazon ügyben; Szemere a kormányhoz (aug. 7): itt a végső elhatározás ideje: alku, vagy hősi halál.

Magyar Nyelv. 1912. évf. 2. füz. február. — *Szily Kálmán: A Döbrentei-kodex viszonya a münchenivel.* «A Döbr. c. szerzőjének ismernie kellett a Münch. C.-beli evangélium-fordításokat, sőt helyel-közzel fel is használgatta őket»: ezt bizonyítja be Szily a két szöveg ritkább szavainak és kifejezéseinek egybevetésével. A Döbr. C. szerzője felhasználta a Münchenin kívül a Jord. C. szövegét is. Válogatott az addigi fordításokban s részben önállóan fordított. — *Rubinyi Mózes: Récai Miklós magyar nyelvtudományi kézikönyve.* Röviden ismerteti Révainak a cikkirő kiadásában (a Heinrich-féle Régi M. Könyvtár 29. köteteként) megjelent kézikönyvét, a Magyar Deáki Történetet. — *Velledits Lajos: Kresznerics Ferenc kéziratái.* Az akadémia kéziratárában, Kresznerics 9 kötetnyi jegyzetei («Analecta Philologica») között sok értékes anyag található: előtanulmányok és jegyzetek szótárához; egy magyar nyelvkönyv kézírata 1790-ből; egy nagybecsű közmondásgyűjtemény (kb. 11,000 közmondás), mely népies hasonlatokat, tájszókat, babonákat is tartalmaz. Szógyűjtésében forrásaira is pontosan utal; többek közt Landovics István jezsuitának gróf Erdödi Ádám felett mondott gyászbeszédére (Nagyszombat, 1669), melyet Szabó Károly R. M. K.-a nem ismer. Ugyane gyűjteményben: Rájnis Magyar Parnasszusának egy az eddig ismerteknél teljesebb másolati példánya. — *Simai Odön: Kazinczy Ferencz nyelvújítása.* XXIII. A német irodalmi nyelv első újítói a XVII. század régi Sprachgesellschaftok voltak, köztük főleg a Fruchtbringende Gesellschaft (Opitz, Zesen), melynek nyelvtisztító törekvéseit Gottsched munkássága juttatta diadalra Gottsched hatása, ami nyelvújításunkra nagyobb, mint eddig hittük. Grundlegung einer deutschen Sprachkunst-jának (1748) a hatása már Bod Pé-

teren is észlelhető Az Isten . . . Anyaszentegyházának . . . Históriaja (1760.) előszavában, hol az egyházi, törvénykezési és katonai nyelv idegenszerűségét rója meg. Gottsched hatása alatt magyarosítja 1786-tól kezdve Bartzafalvi Sz. D. a hadi és zenei műnyelvet, s közvetve a hónapneveket. Mint a németeknél Gottscheddel Klopstock, úgy áll szemben minálunk a pusztán nyelvtisztító Bartzafalvival a stilújító Kazinczy. — *Grammatikus: A Magyar Figyelő nyelve.* Helytelen szavak, szórendi és mondat-szerkezetbeli hibák gyűjteménye a M. Figy.-ből. A M. Nyelv pártatlanságára vall, hogy a Nyugat után annak ellenlábását is sorra kerítette: a modern nyelvrontás után a nyelvrontásbeli konzervativizmust.

Magyar Nyelvőr. 1912. évf. 1—2. füz. január-február. Első emlékfüzet. E kettős füzettel lép 41-ik évébe a Magyar Nyelvőr, mely oly nagy érdemeket szerzett irodalmi nyelvünk megtisztogatásában is. Külföldi (Schuchardt, Brugmann, Behaghel, Lewy Ernst, Winkler H., Thomsen V., Setälä, Wiklund, Paasonen, Wichmann) és hazai nyelvészek hosszú sora szerepel a cikkírók között. Közli a füzet Szarvas Gábornak egy 1872-iki vitacikkét. (Hogy bírálják a Magyar Nyelvört?) Halász Ignác hagyatékából egy tudományos nyelvtan tervét, s Berczik Árpádnak egy 1872-iki tárcacikkét, mely Budenz és Szarvas göcseji tanulmányútjáról szól. Bennünket a következő cikkek érdekelnek közelebről: *Alexander Bernát: Szarvas Gábor időpontja.* Felfogásunk azon dogmaszerű elvek értékéről, melyek Szarvas G. küzdelmét irányították, nem egy tekintetben megváltozott; olykor talán ellenfeleinek lehetett igazuk. De Sz. G. harcias egyénisége nem ismert kétséget, s minden aggodalmaskodás, mely máskor talán meghallgatást érdemelt volna, abban az időpontban jogosulatlan volt. A hallatlan arányú nyelvrontás, mi akkori tankönyv- és hirlap-irodalmunkban dúlt, mintegy követelte a Nyelvört. — *Riedl Frigyes: Szarvas Gáborról.* Lényeges sajátága a vezéri rátermettség: nemcsak támadni tud, hanem tábort is tud gyűjteni a küzdelem előtt, melyre rá tudja kényszeríteni a maga munkakedvét s lelkesedését. Neve határt jelöl a magyar írásmód történetében: 10—20 évvel fellépte után máskép (gyökeresebben) írnak magyarul, mint fellépése idején. Orthológiája a Petőfi-Arany-féle népies iránynak egy később jelentkező hatása: ő a nagy népies forradalom utolsó harcosa, kitűnő tehetségétől, ha a betegség nem bénítja meg, még elsőrendű feladatok megoldását várhattuk volna. Stilisztának is jelentékeny: szabatos súllyal, népies élénkséggel és szűrő rövidséggel tudta gondolatait kifejezni. Fő ereje a polémiában s az etimológiai fejtegetésben van. — *Turóczy József: Szarvas Gábor mint író.* Pályafutása szépirodalmi kísérletekkel kezdődik, minek hatása tudományos munkásságán is meglátszik; sőt a cikkíró költői fogékonyságot lát «nyelvészeti működésének egész irányában». amit valóban nem nehéz felfedeznie annak, aki a szófejtésben is költői erőt gyanít. — *Giesswein Sándor: Magyarok a világnyelvmozgalomban,* Három magyar kísérletet ismertet: 1. Tapoltzafői Kalmár György: Praecepta grammatica . . . Linguae philosophicae sive universalis. 1772.; 2. Réthy András: Linguae universalis

1821.; 3. Dr. Liptay Albert: *La lengua católica*. 1890. — *Beöthy Zsolt: Egy Széchenyi-probléma*. Mikép érthették meg Széchenyit, ki eszmében, hangjában, modorában, sőt nyelvében is új, szokatlanul egyéni volt? Nemzeti érzésénél és hiténél fogva.

Magyar Társadalomtudományi Szemle. 1912. évf. 2. szám. február. — *Kenessey Béla: Gróf Széchenyi István világnézete és életbölcselete*. Az értekező szerint az egész magyar irodalomban nincs író, még a legnagyobb lírikusokat sem véve ki, aki úgy feltárta volna lelkét, mint Széchenyi. Nagyszerű munkássága két gondolaton alapul: a hazaszereteten és a lelkiismereten. Világnézete: zarándoki komolyság; életbölcselete: lelkiismeret és kötelesség.

Neue Jahrbücher Für Das Klassische Altertum Geschichte Und Deutsche Literatur Und Pädagogik. 1912. évf. 2. füz. február 20. — *Josef Fritz: Die Erstausgabe der Colloquiorum Puerilium Formulae von Sebaldus Heyden*. A danzigi városi könyvtárban megvan a Gyermeki Beszélgetések 1527-iki, krakkói kiadásának egy teljes példánya, melynek a cikkíró pontos könyvészeti leírását adja. E nagyjelentőségű felfedezés közelebbi méltatását l. Figyelő rovatunkban.

Nyugat. 1912. évf. 4. füz. febr. 16. — *Szabó Dezső: A Falu Jegyzője (Aránytalan tanulmány: szó van benne a regény pszichológiájáról, a l'art pour l'art-ról és a Falu Jegyzőjéről is)*. Eötvös regénye részben beletartozik a 18. század érzelmes, erkölcsi irányú, irodalmi áramlatába, melyet a regényírásban Fielding, Richardson, Goldsmith neve jelöl, s melyben az «egyén» még nem forradalmi elv, csak menedék, vigasztalás a társadalom embereinek. Másfelől saját kora forradalmi romanticizmusába tartozik belé, melyben már az egyén minden eszközzel érvényesíti szubjektív igazságát a társadalommal szemben. Eötvös azonban nem vérbeli romantikus; inkább amaz első áramlat félnék szubjektivitása az övé: felveti a nép szenvedésének problémáját, de megoldása nem forradalmi: Viola figyelmeztető, nem megváltó példa. Eötvös alakjai általában a jó és rossz képviselőivé vannak egyszerűsítve, mindamellet sok bennük a realizmus, mert Eötvösben megvan a minden jóssággal és szenvedéssel együtt rezonáló szimpatikus képzelet. Regénye iránymű, de az irányműnek, ha valóban esztétikai eszközökkel dolgozik, megvan a művészeti jogosultsága, sokkal inkább, mint a l'art pour l'art meddő játékának. — *Babits Mihály: Három jellemzés*. Riedl Frigyes három emlékezéséről (Olesó könyvtár) ismerteti. Riedl a lírikus mélységű, németes Péterfyvel szemben inkább franciás; finom, szellemes, könnyű, előkelő. Taine tanítványa, tőle tanulta s érvényesíti a faculté maitresse gondolatát. Toldyt, Greguszt túlbecsüli; a tudós Katona Lajos jellemzése kevésbé sikerül a művész Riedlnek, mint a másik kettőé. — *Schöpplin Aladár: Angyal Dávid Gyulai Pátról*. Angyal tanulmányát kivált a fiataloknak ajánlja, kik nem ismerték közéről Gyulait. Megbízható, megértő kalauz; némileg védőügyvéd is, ki Gy.

gondolatmenetében élén, polemizál is a felmerült, vagy felmerülhető ellenvetésekkel. Sok fontos szempontra ő figyelmeztet először; nagy értékű pl. Planche hatásának kifejtése. — *Kuncz Aladár: Katona—Színnyei: Geschichte der ung. Literatur (Sammlung Göschen)*. A könyvnek nincs magas szempontú áttekintése; nem jelöli meg irodalmunknak oly sajátosságát, mely a nyugati irodalmakkal szemben különös jellegűvé avatja (pl. szaggatott, elkéső fejlődése; a népköltézzettel való szoros kapcsolata). A két első fejezet kitűnő. A későbbiekben irodalmi közhelyeket hibáztat. (Gyöngyösi alsóbbrendűsége erős hangoztatása Zrinyivel szemben). Egyenetlenségek az újabb kor tárgyalásában; egy-egy túlzó, nem szabatos méltatás; szűkkeblűség a legújabb irodalommal szemben; essay-irodalmunk mellőzése: ezek K. A. kifogásai. — A Disputa rovatban *Schöpflin Aladár* Palágyi Lajos vádjaival foglalkozik, ki az ő Vajda Jánosról írt tanulmányáról (Nyar, 1912, jan. 1.) a Magyar Nemzet jan. 31-iki számában kritikát közölt.

Ország-Világ. 1912. évf. 9. szám. február 25. — *Ponori Theurewk Emil: Kazinczy Ferenc ismeretlen fiatalkori arcképe*. Egy régi Kazinczy-mellkép lenyomata rövid magyarázattal. — *Vissnyovszky Reszö: Hir Komjáthy Jenő falujából*. Adatok Komjáthy Jenő szenici éveire. Komjáthy rendkívül ideges ember volt. Mindig azon panaszkodott, hogy senki sem érti meg. Szomorúságát fokozta az a körülmény, hogy semmiképen sem tudott elkerülni a kulturátlan tót faluból, hova büntetésből helyezték át Balassagyarmatról. A közoktatásügyi minisztérium nem vette figyelembe kérvényeit. Haláláig ott maradt a szenici polgári iskolában.

Sárospataki Református Lapok. 1912. évf. 8. szám. február 25. — *Harsányi István: Bessenyei György*. Bessenyei élete végéig szeretettel emlékezett meg a sárospataki főiskoláról, hol 8 éves korától 13 éves koráig tanult. Kéziratban maradt művei közül 4 kötetet ajándékozott a sárospataki kollégiumnak, hálája jeléül, szép levél kíséretében. (1803.) Hogy Patakon kevés ismeretet sajátított el, ennek nem a főiskola volt az oka, amint Császár Elemér állította (akadémiai székfoglalójában és Bessenyeiről szóló emlékbeszédében), hanem a kevés idő, melyet Patakon töltött. Mikor odakerült, sem írni, sem olvasni nem tudott s 5 év múlva már hazavitték.

Ugyanczen hetilap 9. és 10. számában (március 3. és 10.) folytatólag ismerteti az értekező: Bessenyei vallásos és erkölcsi felfogását. Bessenyei erkölcsi elvei a legnemesebbek; annál inkább idegenkedett a pozitív vallásoktól. Hitt a lélek halhatatlanságában s a Gondviselésben, de a természetet csaknem olyan erejűnek tartotta, mint az Isten. Ellensége volt a türelmetlenségnek, fanatizmusnak, babonának.

Századok. 1912. évf. 2. füz. február. — *Vizota Gyula: Széchenyi és az első közlekedésügyi költségvetés*. Széchenyi hivatalos előterjesztése, 1848 június 18-án, a közlekedésügyi tárca kiadásairól. — A Történeti Iro-

dalom rovatban *Szémán István* részletesen ismerteti Kuzelya Zeno csernovici egyetemi könyvtárőr magyar vonatkozású munkáját, mely hat évvel azelőtt jelent meg. (*Uhorszkij koroly Matvij Korvin v szlavjanszkij usztnij szlovesznosztj*. Lemberg, 1906. = *Korvin Mátyás magyar király a szláv népköltészetben.*) A tíz éves kötet a Mátyás király nevével összefüggő szláv népköltési motívumokat tárgyalja. Az északi és déli szlávok ma is dicsőítik «a jó királyt». Közmondásaikban, énekeikben egyaránt emlegetik. Számos mondának, balladának, költői elbeszélésnek ő a hőse. Általában a szerbek, horvátok, szlovének, csehek, tótok és rutének sokat tudnak mesélni a Hunyadiak tetteiről; hasonlíthatatlanul többet, mint a magyar köznép.

Uránia. 1912. évf. 3. sz. márc. — *Gálos Rezső: Bánfi Dénes csókja.* Erdély krónikaírói mindig gazdag forrásai voltak szépirodalmunknak. I. Apafi Mihály korához többen fordulnak anyagért. Először Jósika M.: Bornemisza Anna c. novellájában (Kisf. Társ. Évl. 1896.) Bánfi Dénes kivégeztetésének történetét Bethlen Miklós önéletírásán kívül Cserei Mihály krónikája is megőrizte. Az irodalmi feldolgozások alapjául utóbbi szolgált, Ebben van megemlítve, hogy Bánfi D. vesztét egyebekben kívül az is sietette, hogy egyszer tánc közben megcsókolta Béldi Pálnét. E tárgy első költői feldolgozása Jókai, Erdély aranykora (Pesti Napló 1851) c. regényében van meg. Ez, Gálos szerint, hatással volt Szász K. balladájára a «Bánfi D. csókja»-ra, mely a «Divatcsarnok» 1854. évi pályázatán díjat nyert; továbbá Szigligetinek 1856-ban készült «Béldi Pál» c. drámájára, mely szintén e tárgyról szól. — A Könyvszemle könyvismertetései: —*ly*: Gyulai P.: Bírálatok (1862—1903.); *gr.*: Írói arcképek (Beöthy Zs.: Írói arcképek. Riedl F.: Három jellemzés. Angyal D.: Gyulai P. Hatvány L.: Gyulai P. estéje. Gyöngyösy L.: Mikszáth K.); *Marczinkó Ferenc*: Komlóssy F.: Széchenyi István élete.

Vasárnapi Ujság. 1912. évf. 7. sz. febr. 18. — *Berczik Árpád: Emlékezések.* A szerző rövid önéletrajza 50 éves színpadi jubileuma alkalmából.

Világ. 1912. évf. 60. sz. márc. 10. — *K. A.: Petőfi legelső verse.* A cikkíró irodalmi szenzációképen bocsátja közre azokat a Petőfi-leveleket, melyeket Sebástyén Gyula adott ki legelőször folyóiratunk 3. füzetében. (97—102. l.)

FIGYELŐ.

Társasági ügyek. A Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1912 március 7-én *választmányi ülést* tartott.

Beöthy Zsolt elnöklete alatt jelen voltak: Ágner Lajos, Alszeghy Zsolt, Badics Ferenc, Bajza József, Baros Gyula, Gragger Róbert, Gulyás Pál, Hegedüs István, Horváth János, Jakab Ödön, Király György, Lengyel Miklós, Nagy József, Négyesy László, Pap Károly, Papp Ferenc, Pintér Jenő, Prónai Antal, legifj. Szász Károly, Szinnyi Ferenc, Tolnai Vilmos, Váczy János, Vértesy Jenő, Viszota Gyula, Weber Arthur. Jegyző: Kéki Lajos.

1. Elnök üdvözli a megjelenteket. Közli a választmánnyal, hogy a múlt választmányi ülésen az irodalomtörténet tanulmányozásához módszeres tájékoztatást nyújtó kézikönyv megvalósításának előkészítésére kiküldött bizottság első lépéseként tájékoztatást kért a Franklin-Társulattól a kiadás anyagi oldalát illetőleg, s örömmel jelenti, hogy a Franklin-Társulat a tervezett műnek nemcsak kiadására, hanem igen tisztességes honorálására is hajlandó, mindössze csak azt kívánja, hogy a Társaság garantálja a mű tudományos színvonalát.

A választmány köszönettel és örömmel veszi tudomásul az elnök szíves fáradozását.

2. Rendes taggá választottak: Vissnyovszky Rezső dr., kir. s. tanfelügyelő, Szenice (aj. Baros Gyula); Benedek Tivadar, polg. isk. tanár, Kolozsvár (aj. Császár Károly); Travnik Jenő dr., áll. főreálisk. tanár, Győr (aj. Gragger Róbert); Kisparti János dr., kegyesr. tanár, Vác (aj. Kéki Lajos); Sárkány Alfréd dr., miniszt. fogalmazó, Bpest (aj. Pintér Jenő); Dósa Imre földbirtokos, Kocsér (aj. Szóts Gyula); Széchy Endre műgyet. hallg. Bpest; Thuróczy István joghallg. Bpest (aj. Ágner Lajos); Horváth Lajosné, Margitta (Bihar m.); Fazekas Lajos dr., áll. f. leányisk. tanár, Kolozsvár; Simon László dr., tanár, Gyömrő; Tóth Gyula r. kath. lelkész, Tarnaméra; Balog Árpád Ányos, prém. tanárj. Bpest (aj. a titkár); Frick József dr., kegyesr. tanár, Nagykároly; Székely Ferenc tanárjelölt, Kolozsvár; Cs. Papp József egyet. m. tanár, Kolozsvár (aj. Dézsi Lajos).

3. Rendkívüli taggá választottak: Óváry Zoltán, Tiszaörs (aj. Ágner Lajos); Schrikker Mihály Győr; Minkusz Imre Bpest (aj. a titkár); Pongrátz Elemér és Panity Vukoszáva, b. hallg., Bpest (aj. Gragger Róbert); Borbély Ferenc, Sándor Mór, Szegzárdi József, Zádor Béla, b. hallg. Kolozsvár (aj. Dézsi Lajos).

4. Az *Irodalomtörténetre* újabban előfizettek: Endrényi Imre könyvkeresk. Szeged; Kovács Gyula könyvkeresk. Nagybánya; Pfeifer Ferdinánd könyvkeresk. Bpest; Simay Viktor Brassó; Thierring Gyula könyvkeresk. Sopron; s a következő tanintézetek és könyvtárak:

Arad: Kölcsey-Egyesület; Kir. főgimn. Petőfi-önk. köre; *Békéscsaba*: Áll. polg. fiúiskola; *Besztercebánya*: Felső keresk. isk.; *Budapest*: Báró Eötvös József-Collegium könyvt.; III. ker. áll. főgimn. ifj. könyvt.; IV. ker. közs. főreálisk. tan. és ifj. könyvt.; Veres Pálné f. leányisk. tan. könyvt.; *Csorna*: Prémontrei székház; *Eperjes*: Széchenyi-kör; Ev. főgimn.; Koll. Magy. Társ.; *Hajdunánás*: Ref. főgimn. tan. könyvt.; *Jászó*: Közp. könyvt.; *Kalocsa*: Miasszonyunk-zárda ifj. önk.-köre; *Karczag*: Ref. főgimn. tan. könyvt.; *Késmárk*: Ev. liceum tan. könyvt.; *Kolozsvár*: Középkisk. Tanárképző int. igazgatója; *Körmöczbánya*: Áll. főreálisk. tan. könyvt.; *Kőszeg*: Szent-Benedekr. főgimn. tan. könyvt.; *Mezőtúr*: Ref. főgimn. tan. könyvt.; *Nagybánya*: Áll. főgimn. tan. könyvt.; *Nyitra*: Kath. főgimn. tan. könyvt.; *Pannonhalma*: A Sz. Benedekrend közp. főkönyvtára; *Pápa*: Ref. tanítóképző int. tan. könyvt.; *Pozsony*: Ev. liceum; *Szabadka*: Városi magy. főgimn. tan. könyvt.; *Szeged*: Áll. főgimn. önk.-köre; Somogyi-könyvtár; *Székkelyudvarhely*: R. kath. főgimn. tan. könyvt.; *Szentgyörgy*: Kath. főgimn. tan. könyvt.; *Veszprém*: Kegyesr. főgimn. tan. könyvt.; *Zombor*: Felső keresk. isk. tan. könyvt.

Társaságunk tagjainak és előfizetőinek összes száma tehát: 776. Ebből tiszteleti tag: 2, alapító tag: 12, rendes tag: 592, rendkívüli tag: 57, előfizető: 113.

5. Pénztáros jelentést tesz a Társaság jelenlegi vagyoni állapotáról. Az eddigi összes bevétel 4397 kor. 45 fill.; az összes kiadás 2177 kor. 57 fill.; maradvány 2219 kor. 88 fill.

Tudomásul szolgál.

6. Elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére Prónai Antal és Tolnai Vilmos vál. tagokat kéri föl s az ülést berekeszti.

A választmányi ülést *felolvasó ülés* előzte meg. Tárgyai:

1. *Pap Károlytól* (Debreczen): Horvát István magyar irodalomtörténete.
2. *Nagy Józseftől* (Kiskúnhalas): A magyar irodalomtörténet korszakai.

Lucien Bezard. Bizonyára sokan emlékeznek rá olvasóink közül. 1904-től 1908-ig volt nálunk s ez idő alatt az Eötvös-Collegiumban s az egyetemen tanított francia nyelvet és román filológiát. Már innen betegesen távozott. 1910 novemberében megszerzi, a legnagyobb kitüntetéssel, a Nancy-i egyetem doktorátusát, de végzetes betegség sújtja le s egy évi kínos szenvedés után meghal. 1881 novemberében született s 1912 jan. 17-én halt meg. E szükön mért «emberöltő» egy érdekes, különös, de igen tiszteletreméltó tudós egyéniség sokkal biztató s fájdalommal hirtelenséggel alábukkanó életpályáját jelenti. Meg volt benne minden kelléke a legszigorúbb értelemben vett filológusnak: igen széles körű tudományos érdeklődés, a legaprólékosabb tünetekre kiterjeszkedő buzgó figyelem, aránytalan nagyságú emlékezőtehetség, lelkiismeretes pontosság, szinte a testiség

rovására menő, helytűlő kitartás, francia embernél szokatlan készségű nyelvtelenség, módszeresen fegyvelmezett elme s megingathatatlan hit a tudós foglalkozás mindenekfelett való értékében. Külső megjelenésében tanári félszagság, fellépésében némi emberkerülő bátortalanság jellemezte. De egy igen mélyen rejlő, s csak ritkán futólag felszínre vetődő sajtósága különösen rokonszenves színt adott e tanári igénytelenségnek s e filológusi «szárazságnak». Mintha bensőleg ő maga is élvezte volna megjelenése különönc burkolatát; mintha a külszínt, foglalkozása természetes köntösét, egyszersmind palástul is használta volna, mellyel a belső melegséget, a szív gyermeteg hajlamait s valami érni kezdő, mélyebb életbölcességét takargatta volna a profanum vulgus szemei elől. Mintha, mikor egy-egy szó, egy-egy nyelvtani érdekesség ötletéből római, francia, német, sőt magyar-kuruc verseket idézgetett: nem a szó, hanem az érzés és bőlesebb tartalom, nem a nyelvtani forma, hanem a ritmus kelleme érdekelt volna lelke mélyén, míg hallgatója csak a filológus észműveleteit követte beszédeben.

Magyarul, rövid itt-tartózkodásához képest, kitűnően megtanult. Értette, szerette, szavalgatta, olykor önmagára kedves humorral alkalmazva, a nehéz szövegű kuruc verseket. Tanulmányt is írt róluk francia nyelven. Egy másik dolgozatában az ó-francia eposzok magyar vonatkozásaival foglalkozott. Tudományos munkássága javarésze azonban a román filológia körében mozog s különösen toponymiai tanulmányaiban nagyértékű. Egyik legkedvesebb tanítványa volt Gröbernek s a szaktudomány legkiválóbb képviselői állandó érdeklődéssel s elismeréssel kísérték munkásságát.

«Mióta Magyarországból hazajött, írja édesatyja egy itteni ismerőséhez, szüntelenül betegeskedett. Reméltük, hogy még meggyógyulhat. De mindjárt a doktorátusát követő napokban le kellett feküdnie, s attól kezdve haláláig nem jött ki többé a szobájából. Több mint egy éven át bátran, nem zúgólódva szenvedett, teljes, világos öntudattal. Akkor halt meg, mikor már készen várt rá mindaz a jutalom, melyre munkássága s szerzett jó hírneve méltán érdemessé tette.»

h. j.

A legrégebb magyar nyomtatott könyv. Heyden Sebald Gyermecki Beszélgetéseinek 1531-iki kiadása egyetlen példányban ismeretes, melyet a M. Nemzeti Múzeum könyvtára őriz. Újabban Dézsi Lajos adta ki a könyv latin-magyar szövegét. (Irodalomtört. Közlemények, 1897.) Bevezetésében megemlékezik a Gy. B. krakkói töredékéről is, melyről az a véleménye, hogy alighanem az 1531-ben megjelent könyvnek későbbi, javított kiadása.

Melich János «Heyden Sebald Gyermecki Beszélgetéseinek krakkai töredéke» c. értekezésében (Magy. Könyvszemle, 1910.) közzétette a töredék hasonmását, s megállapította, hogy ez a töredék a régiebb, a Sylvester által fordított s ő maga által sajtó alá rendezett szöveg, míg az 1531-iki kiadást e régiebb kiadásból más valaki rendezte újból sajtó alá. A krakkói töredék ilyformán «a legrégebb magyar nyomtatvány»-nyá lépett elő, mely

Melichnek akkor még igen valószínűnek tetsző hozzávetése szerint 1528-ban vagy 1529-ben jelenhetett meg. Melichnek tudomása volt arról, hogy az Estreicher-féle nagy Bibliográfia Polska említést tesz egy 1527-iki német-lengyel-magyar szövegű kiadásról, de ezt a közlést kételkedve fogadta, mert a szentpétervári példánynak, melyre Estreicher hivatkozik, nyoma veszett; de különösen azért, mert hiszen Heyden első, latin-német része csak 1528-ban jelent meg először (akkori tudomásunk szerint), s így képtelenség, hogy egy magyar átdolgozás már 1527-ben készült volna belőle.

Így állt eddig a legrégibb magyar nyomtatvány kérdése.

Mostani számunk Folyóiratszemléjében található az olvasó egy rövid értesítést arról, hogy Josef Fritz a danzigi városi könyvtárban megtalálta a Gyermeki Beszélgetések 1527-iki kiadásának egy példányát, melynek pontos könyvészeti leírását adja a Neue Jahrbücher Für Das Klass. Altertum stb. c. folyóirat idei februári füzetében. Ismeri Dézsi idézett kiadását; Melich értekezését azonban nem s így nem szól hozzá a minket legközelebről érdeklő kérdéshez: hogy milyen viszonyban van ezzel az 1527-iki kiadással a krakkói töredék?

Átvesszük Josef Fritz könyvészeti leírását lehetőleg a maga teljességében:

«1527. Cracouia. Hieronymus Vietor. 4°. Nyomt. tükör 12 cm. magas. 1. r. PVERILIV COLLOQVIORVM | Formulæ pro primis Tyronibus | per Sebaldum Heyden ex Comi- | corum campo hine inde collecte | iam denuo Germanico Po- | lonico ac Vngarico | ideomate illustrate. | SEBALD. HEYD. AD | (italica.) Nasutum Lectorem. | Consultum pueris uolumus Nasute ualeto. | Queritur his fructus, gloria nulla mihi. | 1. v. Generosæ indolis ac optime spei puero Jodoco Decio præstantiss. Domini Jodoci Ludouici Decij filiolo, M. Anshelmus Ephorinus. S. D. 2. r. Salutatio Matutina. Dialogus. I. fol. 3S. r. FINIS. 38. v. Joannis Sylvestris Pannonij ad Michælem Gesthi puerum bonæ spei Decastichon. Következik a költemény; alól: Cracouia apud Hieronymum Vietorem Anno MDXXVII. Mense Augusto. Cum gratia priuilegio. Összesen 38 ll. A—J jelzettel, az utolsó ív 12 oldal J—J111j jelzettel. Se lapszám, se őrjel. Betűtípusai: fraktur a lengyel és magyar szövegben, antiqua a fejezetcímekben és személynevekben, italica a latin szövegben.»

E felfedezés tehát a következő megállapításokra vezet:

1. A legrégibb magyar nyomtatott könyv a Gyermeki Beszélgetések 1527-iki kiadása, melynek magyar szövege Sylvester Jánostól való.

2. Ezt a kiadást maga Sylvester rendezhette sajtó alá, mert 1526/27-ben a krakkói egyetemen tanult.

3. A címbeli «iam denuo» arra mutat, hogy ennél még egy korábbi (Fritz szerint valószínűleg 1526-iki), magyar szövegű kiadásnak is kellett lenni. E szerint éppen a mohácsi vész esztendőjével kezdődnek a magyar nyomtatott irodalom.

4. Heyden Sebald első, latin-német része semmi esetre sem 1528-ban jelent meg, hanem (Fritz feltevése szerint) már 1524/25-ben.

5. Igazolva van Estreicher is, mert csakugyan van egy 1527-iki kiadás. (Fritz is említi a szentpétervári példányt, de ő sem látta).

De alighanem igazolást talál Melich János is mindabban, ami az ő bizonyításának lényege. Ő nyelvészeti és tipografiai bizonyítékok alapján állította, hogy a krakkói töredék régibb az 1531-iki kiadásnál, s 1528-nál feljebb csak azért nem tehetette a töredék dátumát, mert az akkori tudomás szerint maga a Heyden Sebald-féle eredeti is 1528-ban jelent meg. Több jel sejteti, hogy a krakkói töredék nem egyéb, mint ennek az 1527-iki kiadásnak egy négy levélnyi darabja.

g. gy.

Utazás Arany János körül. Egy kultúr-társaság előadó-asztalánál megjelent *gróf Tisza István*, a par excellence politikus, és irodalomtörténeti részletekkel bíró esztétikai előadást tartott Arany Jánosról.

A politikusnak oázis a költészet, oda menekül, ha egy pillanatra egérutat nyer. Sőt a költészet valóságos mentsvára, gyakran fegyvere s elixirje. Egy régi «Cri de Paris»-t őrzök, amely *Rouvier* egykori francia miniszterelnök egy nyilatkozatát tartalmazza; egy újságíró megkérdezte a miniszterelnököt, hogy vannak-e költői hajlamai? A politikust nem hozta zavarba e váratlan kérdés, de így felelt reá:

— Ön tudja jól, hogy mielőtt politikus lettem, üzletember voltam. Így hozzá szoktam a rendezhez, a pontossághoz és a számok embere vagyok. A számok megtanítják arra az embert, mint fegyelmezzék magát, s rávezetik arra, hogy nyílt szemmel járjon, s ne engedjen szenvedélyeinek s hogy temperamentumának ne vesse oda magát. Ugye, ön azt hiszi most, hogy nekem, mint a számok emberének nincs a költészet iránt érzékem. Pedig ön téved. Ha költői hajlamaim nincsenek is, azért rajongok a költészetért. Kedvenc poétám az öreg Ronsard. Sőt volt idő, amikor nem jött álom szememre, ha néhány verset el nem olvastam és még mostanában is, mikor főbenjáró politikai gondjaim rám nehezednek, a költőnek azok a szonettjei járnak az eszemben, amiket Helénehez írt. Egyszer — emlékszem — a kamarában fontos interpellációra kellett felelnem; abban a pillanatban, mikor a szószékre léptem, hirtelenében Ronsard egy kedvenc költeménye ötlött eszembe és elmondtam magamban a vers első sorát: «Oh szivem, bár ifjabb volnál . . .» Oh higgye meg, amit mi csinálunk, az elmúlik, csupa hiúság és nem ér fel egy szép verssel. Nemzetek lesznek, nemzetek vesznek — de egy szép vers halhatatlan . . .

Tiszának is kell ilyesmit éreznie, hisz ha nem így volna, képtelen lenne csaknem két órán keresztül (ha nem tovább), egy költőről prele-gálni, közben verseket szavalni . . . Ő maga mondja is ezt, vagy inkább mond ilyenfélét, csak nem ily bátran, ily világítóan. Ő inkább «deresedő fejé»-nek mintegy gyengéségeül tekinti e kirándulást a literatura virágos mezeire. Azt mondja: «lapozgatom *ismét*.» És itt van a különbség Rouvier és Tisza között: az előbbi, mint politikus, az utóbbi mint nyugalmazott miniszterelnök beszél.

De hát ez mindegy. Örülünk, hogy tudunk valakiről, aki egyáltalán

becsüli nálunk a költőket, akikről ma már csak az irodalom professzora beszél hetenként háromszor 11—12-ig a VIII. oszt.-ban.

Gróf Tisza István pedig tényleg olvas, s itt-ott aránylag elég mélyen bele is evez a költemény sorai közé s bele — a költő lelkébe. Aranynak azokkal a költeményeivel foglalkozik, amelyekben «ő beszél mihozzánk, amelyekből közvetlenül megismerhetjük az ő nagy egyéniségét.»

S midőn erről beszél — teszi a következő kijelentést:

«Nem tudom, nagyon meg fognak-e botránkozni vagy nagyon ki fognak-e nevetni, kivált mélyen tisztelt hallgatóságomnak ifjabb tagjai, ha azt mondom, hogy engem Aranyban, mint lírikusban már az a körülmény is megkap, hogy ő talán az egyetlen lírai költője a világnak, akinek egyetlenegy szerelmes verse sem maradt fenn. Tudja Isten, én úgy érzem, hogy ebben a szerelemnek igazi megbecsülése rejlik. Nem tehetek róla, nem csak ma, de fiatal koromban is én reám minden szerelmes vers igen kevés hatást gyakorolt. Üres, csengő-bongó frazeológiának hatását gyakorolta. Miért hatnak a színpadon a szerelmi jelenetek? A szavakért, amelyeket ott kiejtenek? Oh dehogy! Ha igaz a költő, hát a szerelemnek jóformán artikulált dadogása lesz, amit leír. A színpadon hatnak a játék, a gestusok, a mimika, a hang vibrálása, a hang muzsikája...»

Ez az idézet igazolja, hogy az előadó valóban politikus és nem esztétikus. Ennyire nem érezni egy költővel — csakis egy nagy debatternél lehetséges, akit nem győz meg semmi, csak a saját álláspontja. Ez, azt hiszem, elég is arra, hogy megvilágítsuk Tisza István jelentőségét — a költészet és irodalomtörténet mesterei között.

Amit pedig Arany hazafias költészetéről mond, ismét politikus kijelentés; egyedül a «szájas hazafiság» lesistergésében látja ezt a minden időkből fontos és lélekemelő irányt. E pillanatban az előadó nem is miniszterelnök, hanem belügyminiszter volt...

Tagadhatatlanul sok szép dolog is van az előadásban, s hisszük, hogy hallgatóságára mély hatást gyakorolhatott. Olvasva már igen vegyes hatást kelt.

REXA DEZSŐ.

Petelei István elbeszélései. Most, hogy az Erdélyi Irodalmi Társaság megbízásából Gyalui Farkas sajtó alá rendezte Petelei István hatvanöt elbeszélését és rajzát,¹ lehetetlen meg nem emlékeznünk ennek az idő előtt elhunyt kitűnő írónak novelláiról. Ezek az apró gyöngyszemek elszórva jelentek meg a fővárosi és vidéki időszakos sajtóban. Egyik-másik még nyomdafestéket se látott. Így koszorúba fonva s a nyilvánosság elé bocsátva még jobban, még szebben ragyognak. Írójuk azon nép fiai közül származott, kiket Apafi Mihály fejedelem ő nagysága barátságos vendég-

¹ *Elbeszélések.* Írta *Petelei István.* Az író arcképével és életrajzával kiadja az Erdélyi Irodalmi Társaság. Két kötet. Kolozsvár, 1912. 8. r. 332+274 l. Singer és Wolfner könyvkereskedése Budapesten. Ajtai-nyomda Kolozsvár. A két kötet ára 7 korona.

szeretettel telepített le Erdélyországba. Az örmény származású író 1852-ben született Marosvásárhelyen; gyermekéveit szülővárosában, serdülő diák korát Kolozsvárt és Székelyudvarhelyen töltötte. Technikus akart lenni, de a história szeretete a budapesti egyetem filozófiai fakultására vitte. Nem lett sem egyik, sem másik. Hallgatta Salamon Ferencet, Rómer Flórist, azután hazajött. Tollat vett kezébe, azzal keresett kenyeret a Királyhágón inneni szellemi központban, Kolozsvárt. Lapszerkesztő lett, hírlapírókat és írókat nevelt s tanította őket arra, amit ő hiába keresett: az igazságra.

A sokoldalú tevékenység művészivé finomította írásait s amikor a magyar elbeszélők sorába lépett, azonnal észrevették, sőt még azt is megbocsátották neki, hogy nem a fővárosban él. Még kiadója is akadt. Akik ismerték, megbecsülték. Siettek bevásárolni az irodalmi társaságokba, hova igazán érdeme szerint jutott be. De az erős szellemi munka hamar kimerítette. Forrongó agya felmondta a szolgálatot. 1910 jan. 5-én meghalt.

Rajzait, elbeszéléseit rapszodikus rövidség jellemzi. Szülőföldjének komor alakjai művészi domborművek. Lelke mindig borongó, csak itt-ott villan fel egy-egy derültebb kép. E borongó hangulat megkapja olvasóit. Alakjai itt élnek körülöttünk. Minél többen, minél többet olvassuk munkáit, annál elevenebb lesz az író. Ha tudta volna, hogy első életrajzát az írja meg, aki leghálásabban szerette: Gyalui Farkas, kivel annyit éjszakáztott együtt a redakcióban! Most útnak indult végre. Irodalmi hagyatékát az a sajtó nyomta, mely kezdő korában kenyeret juttatott neki és az ifjabb erdélyi írói nemzedék egyikének-másikának.

Katona József holtá után jutott a magyar drámairodalom klasszikusai közé. Így fog eljutni Petelei is az őt megillető helyre a magyar nemzeti irodalom történetében. Minél többen olvassák, annál nagyobb lesz; művésze és nyelve annál kedvezőbb világításba jut. Akadnak majd, kik a világ művelt nyelveire lefordítják s künn is mindenütt meg fogják bámulni az ő balladaszerű tökéletes történeteit. Népszerű lesz mindenütt, mint ahogy mi is szívesen olvassuk a világirodalom jeleseit. Ha Puskin, Tolsztoj, Gorkij, Victor Hugo, Cherbuliez, Oscar Wilde, Tvain Mark s még megannyi jeles elbeszélő, regényíró és humorista kedvelt olvasmánya a magyar közönségnek, Petelei igaz művésze is ragyogni fog örökké s visszavisszatér a messze múltból, vissza hozzánk, hazájába, szülőföldére, melyet úgy szeretett s melynek megrajzolásával úgy tud gyönyörködtetni mindnyájunkat.

PERSIÁN KÁLMÁN.

Magyar népdalgyűjtemény olasz fordításban. Nemzeti irodalmunk mindjobban tért hódít Olaszországban. Remekíróink kiváló alkotásainak lefordítása után sorra kerül most a magyar népköltés megismeretése is. A jeles olasz tudós és író, *Pascoli János*, a Biblioteca Dei Popoli szerkesztője legközelebb közlésezi a nevezett gyűjteményben *Gigante Silvano* fumei tanárnak Canti Popolari Ungheresi című kötetét.

A Pascoli szerkesztette Népek Könyvtára igen tekintélyes és népszerű

vállalat Olaszországban. Dolgozótársai kiváló erők, többnyire olasz egyetemi tanárok (pl. *Pavolini*, a finn *Kalevala* fordítója). Így alapos abbeli reményünk, hogy a sajtó alatt levő magyar népdalgyűjtemény is megérdemelt figyelemben fog részesülni.

A kötet valószínűleg a jövő hó folyamán kerül ki a sajtó alól. Most tehát csak röviden hívom föl rá a magyar irodalmi körök figyelmét néhány ismertető sorral.

Gigante céljához képest elegendő forrásművet használt föl. Össze- gyűjtötte és kiválogatta belőlük a magyar népköltés legszebb és legjellem- zőbb termékeit. A legszebbeket verses formában fordította le olaszra, hiven utánozva a versformát is. Amelyekkel ezt nem tehetette, azokat prózában fordította le, mert maga Pascoli is azt kívánta, hogy a forma kedvéért ne áldozza föl a gondolatot.

Munkáját több részre osztotta. Külön mutatja be a magyar szerelmi népdalokat, virágénekeket s külön a balladákat, románcokat, életképeket, szatirákat és bordalokat. Az egészet pedig terjedelmes bevezetéssel látta el, mely magában véve is igen értékes tanulmány. Nemcsak a magyar népköltés fejlődését, multját és jelenét ismerteti benne, hanem néprajzi és történelmi tájékoztatással is szolgál olvasóinak, összehasonlítja népköltésünk fejlődését más népekével, csoportonként magyarázza jellemzőbb népdalaink gondolatvilágát, formai kialakulását, sőt itt-ott alapos nyelvi útbaigazításról is gondoskodik.

Legfőbb érdeme azonban az, hogy költői fordításaiban eltalálta azt a természetes, naiv, sírva-vigadó hangot, mely népdalainknak fő jellemvonása.

STEUER JÁNOS.

Az Egyetemes Philológiai Közlöny és az Irodalomtörténet.

Az Egy. Phil. Közlöny ez évi márciusi füzete többek közt folyóiratunkat is megtisztelte figyelmével. Köszönjük a jókivánatokat, melyekkel a cs. jegyű eikkiró az ismertetést végzi, de némely tévedését nem hagyhatjuk szó nélkül. Röviden beszélhetünk, mert éppen az ismertetéssel egyidőben már megjelent folyóiratunk harmadik füzete, mely cs. némely elhamarkodott megjegyzésére úgyszólván megadta a kellő feleletet.

1. Nem akarunk ugyan mindenáron különbözni más testvér-folyóira- toktól, mert törekvésünk nem holmi alaki okvetetlenkedésben merül ki: mindamellet az is igaz, hogy nem éppen az Egy. Phil. Közlönyt választottuk mintaképünkül s nem azt az ösvényt követjük, még a beosztást s a rovatokat illetőleg sem, melyet ez a folyóirat már «évek óta kényelmesre taposott.» Az az ösvény azelőtt sem volt valami kényelmetlen, s a kisebb és nagyobb közlemények és bírálatok valamelyes elrendezése nem igen okozhatott erősebb izomlást az Egy. Phil. Közlöny szerkesztőinek sem. Vagy igen? Abafi Lajos Figyelőjében talán nem voltak meg ezek a rova- tok? Hát az Új Magyar Múzeumban? A Tudománytárban? A Tudományos Gyűjteményben? Valóban, anélkül, hogy beosztásunkban bármely folyó- iratra sandítottunk volna, minden különösebb verejtékezés nélkül ráakad- tunk a magunk ösvényére.

2. Programmot, igaz, hogy nem adtunk, de adtunk helyette egy olyan füzetet, melynek tartalma talán önmagában is jelent valamit. Különben cs. szerint is «irodalomtörténeti folyóiratnak programmot, a szó igazi értelmében, nem kell adni, oly világos az út, amelyet követni fog.» S hogy mégis programmot kíván tőlünk, nagyon csodáljuk. Annyival inkább, mert itt dicsekedhetett volna méltán azzal, hogy az Egy. Phil. Közl. kitaposott, még pedig alaposan kitaposott ösvényét követjük, amely folyóirat idestova 36 kerek esztendőn keresztül jelengetett meg, anélkül, hogy akár első, 1877-iki évfolyamában, akár későbbi, ötszörös szerkesztő-változása (1887, 1890, 1892, 1902, 1905) bármelyikének bejelentéseként csak egy falat kis programmot is adott volna.

3. Birálataink — az első kettős füzetben — csakugyan rövidek, bár nem egyaránt azzal a «lapidáris» rövideggyel vannak megírva, mellyel cs. «nem tud egyetérteni.» Nem «könyvekről»: jórészt csak ú. n. programm-értekezésekről van szó azokban, melyek nem igen szoktak korszakalkotó igényekkel fellépni s megelégedhetnek, meg is elégesznek, főbb eredményeik, vagy tévedéseik rövid számbavételével. Mi valóban kívánatosnak tartjuk, hogy a bírálat füstje ne legyen nagyobb, mint a bírált mű pecsenyéje.

4. Közlönyünk folyóiratszemeleje cs. szerint «jelen alakjában nagyon egyoldalú, fogyatékos», mert ép azon folyóiratok közül hiányzik több, melyek nem «par excellence» irodalomtörténetiek, de mégis közölnek irodalomtörténeti cikkeket. (Erdélyi Múzeum, stb.) Tökéletesen igaz. De sehogysém tudtuk kieszelni, mikép olvashassuk el január közepéig (akkori számunk nyomdai lezárása időpontjáig), a majd csak februárban, márciusban — ha ugyan akkor is! — megjelenendő folyóiratok cikkeit. Igyekszünk ugyan előrelátók lenni, de annyira a jövőben *olvasni* nem tudunk. Vagy cs. már január közepén látta a Magyar Könyvszemle, az Erdélyi Múzeum ez évi első füzetét? Ha pedig szemlényből hiányzik valamely, már megjelent folyóirat, akkor nem is volt abban magyar irodalomtörténeti érdekű közlemény. Ezt a rovatot különösen nagy gondal akarjuk szerkeszteni, s meg vagyunk győződve afelől, hogy ennél hasznosabb szolgálatot nem sokat tehetnénk általában olvasóinknak, de különösen vidéki kartársainknak. Nagyon jól tudja cs. — hiszen jegyzetben maga is vallja — hogy némely folyóiratot még akkor lehetetlen volt ismertetnünk: nos hát akkor mi végre annyi szó? Ime egy eset, mikor a bírálat nem elég rövid.

Különben pedig mi is melegen óhajtjuk, hogy közös igyekezetünk és fáradozásunk gazdagodást szerezzen az irodalomtörténetnek.

A MAGYAR VERSES ELBESZÉLŐ KÖLTÉSNET

A XIX. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN.

Arany kora, a XIX. század második fele, a magyar elbeszélő költészet virágkora. Azokat az értékes eredményeket, melyekkel Arany epikája irodalmunkat gazdagította, kiemelték költészetének méltatói, a kritika legkiválóbb magyar képviselői. De igazságtalanok lennének kortársaival és követőivel szemben, ha meg nem jelölnék határozottan az ő helyüket és érdemüket is a magyar epika történetében. Arany művészetének ragyogása mellett homályban maradt több, egy vagy más tekintetben érdemes alkotás is, melyek legalább annyit megérdemelnek, hogy irodalomtörténetünk ne haladjon el közönyösen mellettük. Ezen kívül nem jelentéktelen irodalomtörténetünkre nézve annak a megállapítása sem, hogy milyen hatással volt Arany elbeszélő költészetünk további fejlődésére, erről pedig csak iskolájának pontos egybeállításátán lehet igazán szó.

Ennek az összefoglaló áttekintésnek az tehát a célja, hogy ezt a korszakot, a XIX. század második felét, beiktassa a magyar elbeszélő költészet történeti folyamatába, megvilágítsa azokat a kapcsolatokat,

¹ Szerző tanulmánya a M. Tud. Akadémia Léway-pályázatára készült. Az a mutatvány, melyet néhány évvel ezelőtt a M. Tud. Akadémiához benyújtott, a bíráló bizottság jelentése szerint «helyes szempontból, tanulságos módon, széleskörű irodalmi tájékozottsággal és biztos esztétikai ítélettel» elemzi a tárgyalt költői műveket. (Akadémiai Értesítő, 1908. évf. 269. l.) A megbízáshoz azonban a bíráló bizottság még egy összefoglaló fejezet benyújtását kívánta. Ebből a célból készült ez az áttekintés, mely az egész anyag földolgozásává szélesedett. A tanulmány első része, mely Arany János elbeszélő költészetét mutatta be, a Budapesti Szemle 1911. évf. februári számában jelent meg. A folyóiratunkban megjelenő részek a magyar verses elbeszélő költészet történetét — Arany kivételével — a szabadságharc leverésétől úgyszólván napjainkig vezetik le. Ez összefoglalásnak természetesen hármas feladata volt: nemcsak a fejlődést kellett bemutatnia, hanem az anyagot is lehető teljességgel egybeállítania és értékelnie. (P. J.)

melyek e félszázad elbeszélő költészetét a világirodalomhoz fűzik s hogy megállapítsa ennek a költészetnek művészi értékét. Monografikus földolgozás alapján egy olyan összefoglaló képet akar rajzolni, ahogyan s amilyen jelentőségűnek majd talán egy jóval későbbi kor írója fogja látni ezt a szép korszakot, ki előtt ez már a fejlődésnek nem végső pontját, hanem egy átmeneti, szervesen beilleszkedő korát jelenti. Egyúttal azonban azt is céljául tűzi ki, hogy az anyagot lehető pontossággal összeállítsa, mert csak így adhat megbízható fölvilágosítást arra nézve, hogy milyen hatások érvényesültek, milyen törekvések merültek föl ebben a költészetben, főként a hang és a tárgykör bővítésére. Nem halottak ébresztgetése vagy könyvcímek és adatok üres szaporítása e vázlat célja, hanem az, hogy ezekre a kérdésekre mennél pontosabb feleletet adhasson, mikor megemlékszik a teljesség kedvéért olyan művekről is, melyeket már kortársaik is méltán elfeledtek, s figyelem nélkül csak azokat az elbeszélő munkákat hagyja, melyeknek alkotásában nem költői ambíció vezette írójukat.

Arany föltűnése és nagy sikere új életre keltette epikai költészetünket; azonban az elnyomatás szomorú korszakának beálltával elnémult ez is. Szerencsére nem tartott sokáig a döbbenet borzasztó esőndje s amint költőink nemzetmentő hivatásuk tudatára jutnak, megszólal az elbeszélő költészet is, még pedig eleinte szoros kapcsolatban a nemzeti étellel, vigasztalva, bátorítva a lesújtott nemzetet, hirdelve az isteni gondviselés csodálatos, megszabadító hatalmát.

Amint a magyar hexameteres epikának elhaló búcsúhangja Garay lantján zendült meg a *Csatárban*, úgy az ötvenes években újraéledt magyar epikai költészetnek első hangját is ő hallatja. Képzete szívesen járja az Árpádoknak hol dicsőséges, hol szomorú korát s különös szeretettel időz a magyar lovagvilág egyik legragyogóbb alakjánál, a lesújtott nemzet szeme és lelke elé az istenáldotta és istenvezérelte hőst állítván nagy költeményében, *Szent Lászlóban* (1852). A hosszú költemény széteső, zavaros szerkezetben, krónikás módon, de nem minden lendület nélkül, nemes, emelkedett hazafias és erkölcsi érzéssel s hőségben a magyarság ideáljának itt-ott szinte himnikus dicsőítésével beszéli el a szent király életének eseményeit, egypár finom, gyöngéd vonásokkal rajzolt képet nyújtva a szívéletből, különösen az ébredő szerelemről s mintegy éreztetve, hogy a megpróbáltatások korát istennek választottjával az áldás és dicsőség kora követi. Lázás buzgósággal dolgozik egyik régebbi tervén: a honfoglalás megéneklésén is, eposzba kezd *A hetumogerekről*, de ebből csak pár éneknyi töredéket írhat meg a már súlyos kórral küzdő költő.

Garay érezte, hogy a hexameteres epika napja örökre lehúnyt, új elbeszélő formával próbálkozik tehát: a nibelungi strófával s, két-

ségtelenül Arany hatására, az elbeszélésnek már intimebb, közvetlenebb módjában szólal meg ő is, de Arany erős szerkesztőképessége nélkül krónikássá, összefüzetlenné válik. Nagyobb hatást nem tett közönségre s a nélkül a siker nélkül húnnya le szemét, melyet nagy költeményétől, annyi «véres veritéke, öröme és fájdalma» részésétől várt.

A Garayval újból megszólalt epikai költészet több úton, különböző hagyományok után indult. Eredetibb hangot, egyénibb törekvést csak a kor vége felé találunk benne, eleinte egyes nagyobb epikusaink formájában szólott és tárgykörében maradt meg. Nem szakadtak meg régibb elbeszélőink hagyományai sem, iskolájuk átnyúlik ebbe a korszakba is.

A hexameteres eposzköltésnek egyik elkésett fecskéje Fábián Gábor «hősköltemény-töredéke»: *Buda haragja*, mely még 1823-ból való, de csak 1876-ban jelent meg. Etele hadverő öccsének a spártai Anegizlász ellen vezetett hadakozását s a görög csapat megfutamodása után a hetvenkedő vezér ellen párbajra készülődését mondja el, hosszadalmas, Osszián hatására valló bevezetésében a jelen sivárságát panaszolván a mult nagyságával szemben. Előadása rendkívül terjengős, hősei sokat beszélnek és sok szóval. Terve Vörösmarty föllépte előtt foganhatott meg, de kidolgozásán kétségtelenül látszik Vörösmarty hatása.

Vörösmarty e korbéli követői közül emlékezetre Dózsa Dániel legérdemesebb. «Székely hősköltemény»-e: *Zandirhám* (1858) nem hexameteres formában van ugyan írva, de motivumaiban, az ódai és elégikus hang váltakozásában, ellentétezéseiben, leírásaiban és reflexióiban igen élénken mutatja Vörösmarty hatását. Szerencsésen van választva tárgya: a székelyek önállóságának utolsó évei, szorongattatásuk s a magyarok szabadító megjelenése, amint a csiki székely krónika elbeszéli; szerencsésen van kigondolva az az alap is, melyre cselekvényét építi, azonban kivitelét már kevesebb dicséret illeti. Nincs egységes szerkezete, cselekvénye sok ágra szakad. Nem is annyira művészi értékeért, mint inkább annál fogva érdemes emlékezésünkre, hogy tudott szólani kora magyarságának lelkéhez: élesztette a remény lankadozó tüzét, gyógyító irral illette a vérző sebeket s bölcs tanítással mérséklere intette a nagy álmok vérmes álmodozóit.

Vörösmarty kis eposzainak, különösen a *Cserhalom*nak eleven hatását mutatja Gyórfy Józsefnek az aranyosszéki Székelykőhöz fűződő «hőskölteménye»: *Kengürth* (1879), érdektelen tárgyával s nehezen gördülő hexameterével. Veszely Károly kis eposza: *A szentimrei csata* (1879) Kemény Simon hősi önfeláldozását mondja el. A rövid költemény hexameteres formájával, antik reminiscenciáival, elavult machinájával elkésett, észrevétlenül elhangzott búcsúzó hangja hexameteres

epikánknak dr. Szabó Dávid hosszú eposzával, a tatárdúlást tárgyaló *Béla futásával* (1879) együtt. Írója még 1832-ben kezdett írásához, de csak az ötvenes években fejezte be. Munkája, mely «Vörösmarty hősköltői szellemének» ajánlva 47 évi vajudas után jelent meg, koncepciójában Zrinyi, motívumaiban és előadásában Vörösmarty hatását mutatja. A hexameteres eposznak irodalmunkban utolsó sarja, mely már teljes elzúllásában mutatja be ezt a hosszú életű, dicső családot: fénye, pompája koldusszegénységbe, nemes előkelősége visszataszító póriasságba vész ez utolsó képviselőjében.

Még egészen Kisfaludy Sándor költői világában él «nagyemlékű Kisfaludy Sándort gyengén utánozó» Magyar Ferenc regéivel: *Sümegvárral* (1858) és *Uj-Somlyó várral* (1860). Tárgyainak érdeklensége, cselekvényének zavarossága, előadásának lelketlen krónikás-sága mestere hagyományainak teljes elhanyaglását mutatja mind ő benne, mind Egri Antalban, kit szintén Kisfaludyhoz fűz egypár regéje, különösen *Törtel* (1865). Sikerültebbek történeti tárgyú *Elbeszélő költeményei* (1870). Közülök *Gritti* már Arany *Török Bálintjának* formájában és hatása alatt készült, míg *Szondija* Tinódi anyagát dolgozza föl, Alit szinte szentimentálissá formálva át.

Kisfaludy Sándor formájában és módorában van írva Balogh Alajos héténekes «regéje a magyar előidőkől»: *Sümege vára* (1858) is. Tárgya több motívumában rokonságot mutat Szilágyi és Hajmási történetével, de befejezése tragikusabb. Az előadásában és nyelvében egyaránt szintelen költemény egyetlen érdeme kerek kompozíciójában van. Ehhez az iskolához tartozik Csutor János is «erényképző népies költeményé»-vel: *A marosdi remetével* (1855). A «mohos aggregé» cselekvénytelen, avatag nyelvű, aprólékoskodó előadású moralizáló történet. Szintén erkölcsi oktatás szolgálatában áll Gyurits Antal *Szalánczi rózsakirálynéja* (1879). Szerzője maga mondja előszavában, hogy nem vágyik többre annál a szerény dicsőségnél, hogy Kisfaludy Sándor utánozója lehessen. A tárgyaúl szolgáló esemény a francia Salancy faluban történik. Egy szegény árvalányról szól, kit becsületessége, szívjósága és kegyessége a rózsalánysághoz juttat, ez megtöri kedvese gazdag atyjának ellenzését s a fiatalok egymáséi lesznek. Igénytelen történet, terjengős előadással, gyöngé verseléssel.

A magyaros iskola epikájának erős hatása alatt áll Balkányi Szabó Lajos. *Magyar ősmesék*, mint hitregék a magyar nép ajkáról véve s a világtörténettel egyeztetve (1860—1879) összefoglaló címen kiadott elbeszélései annak a mozgalomnak költői emlékei, mely az ötvenes években új életre keltette Horvát István rajongó történeti tanításait. Horvát István legkedvesebb vágyát akarja költői formában megvalósítani, ki élete legdicsőbb feladatának «egy Magyar Pragm

História» megírását tekintette «az Ábrahám előtti időktől fogva Árpád magyar vezérig». Szabó «világ kezdettől fogva Vojk királyig» akarta megénekelni a nemzetnek szerinte a népmesékben megőrzött őstörténetét. Ezeket a meséket szedte versekbe, «a történetre alkalmazva» s magyarokkal népesítve be az ősidőket és a magyar nyelvből, a «tökéletes nyelvideáliból» származtatva le az ősidők minden tulajdonnevét. Tizenhat hosszú mesében a Kr. e. III. évezred közepéig jut el, rajongásában állhatatosan megmaradva, de érezve azt is, hogy kora már lejárt. ábrándozásaival magára maradt. Nagy lelkesedésével nem állott arányban szerény költői tehetsége. Kétségtelen érzéke volt a népies iránt, de népiességét megrontja tudákossága. A magyarosakhoz fűzi előadásának módja s erős hízelgése a nemzeti önérzetnek. Kopogó, süket rímei, esetlen verselése, gyöngé szerkesztőképessége, kicifrázott előadása a népies iránynak ugyanazt a teljesen művésziatlenné hanyatlását mutatja benne az epika terén, melyet a sallangosak költészete föltüntet a lírában. Képzete különben nemcsak a föld minden korát és zugát népesítette be magyarokkal, hanem a mennyországot is. *Utazás a másvilágon* c. hosszabb verses elbeszélésében, mely a vizió-költemények komolysága nélkül, itt-ott kitűnő népi felfogással, másutt meglehetősen frivol hangon, de mindvégig érzésben és képzeletben túlzó magyarsággal kalandozza be a másvilágot. Nyolcénekes «hősregéje»: *Lehel kürtje* (1868) azt beszéli el, hogyan szerzi vissza Bojt vitéz a német császártól Lehel kürtjét s a gonosz Bong álnokságai ellenére is hogyan nyeri el jutalmául Lehel hugának, Szépikének kezét. Ennek is csak egypár sikerült népies részletében van minden érdeme.

Mindezek a kísérletek, melyek régibb költőink hagyományaiából táplálkoztak, észrevétlenül, sikertelenül hangzottak el. Azt az utat, melyen elbeszélő költészetünk tovább haladhat, Arany példája jelölte ki. Szelleme magába olvasztott mindent, ami epikánknak az ő koráig terjedő fejlődésében értékes volt s ezeket a hagyományokat egy bámulatosan gazdag művészi adományú geniének ujságával hatotta át és fejlesztette tovább. Elbeszélő költőink mindinkább az ő kizárólagos hatása alá kerülnek s iskolája él egészen napjainkig. Ez az iskola tárgyválasztás tekintetében két nagyobb csoportra osztható: egy részük a mondai költészetet műveli, másik a lírizáló epikát. Egyesíti őket Arany hagyományaihoz való ragaszkodásuk, bár nagy részük inkább csak külsőségekben járja a mester útját, míg főként művészi öntudatosság s a lélekrajz igazsága és gazdagsága tekintetében igen messze marad mögötte.

Az Arany nyomdokain haladó epikai költészetben el kell különítenünk egy csoportot, mely tárgyválasztásban és előadásmódban

Aranyral is tüntet fel kapcsolatot, de különösen a hős lélekrajzában Petőfi szembetűnő hatását mutatja. Ide tartozik Tóth Kálmán *Kinizsi Pálja* (1852), melyet sok szál fűz Aranyhoz is, de hősének jellemrajza Petőfi *János vitézére* utal. Hőse époly önérzetes, kalandvágyó, vakmerő, «hitvány életével» nem sokat törődő s époly véletles hévvel éli be magát szerelmébe, mint Kukorica Jancsi. A költemény különben művészi tekintetben igen nagy fogyatkozásokat mutat. Meséje nincs kikerekítve, előadása modoros, nyelve rendkívül szóvirágos. Itt-ott megüti a népies hangot, de népiessége legtöbbször nagyotmondásokba, keresettségbe fül.

Petőfinek a betyárvilág iránt érzett romantikus hajlama sugallta Tóth Endre *Angyal Bandiját* (1856), mely egypár motívumában Arany *Toldijára* is emlékeztet. Nincs meg benne Petőfi mély rokonérzése a betyárvilággal kalandos szabadságában s bár sokszor szerencsésen eltalálja a népies hangot, előadása mégis egyenetlen, sok benne az érzelgősség és terjengősség. Petőfi kedves betyárjának, Zöld Marcinak egy gavalléros kalandját mondja el Boruth Elemér *Betyár idők-ből* c. hosszabb költői beszélyében. Van benne bizonyos jóízű, népies humor, az elbeszélés menete is eléggé eleven, de előadása ritkán tudja megközelíteni a népi hang egyszerűségét és közvetlenségét. Rövidebb elbeszélése: *A végzet karja* inkább helyzetkép: egy szerelmes betyár fogadkozása szeretője karja közt, hogy jó útra tér, de betoppannak a pandurok s elfogják. A cselekvényt bevezető sceneriájában s formájában Aranyra emlékeztet, előadásában inkább Petőfire.

Vajda János *Béla királyfiját* (1856) népies fölfogása, tiszta, keresetlen hangja egyikévé teszi e kor legsikerültebb termékeinek. *János vitéz* hatására útal főindítéka: hősét szerelem- és dicsőségvágya hajtja világgá, több motívuma és szólama, elbeszélésének epigrammatikus modora, alakjai lelkivilágának leplezetlen, minden körülmény közt őszinte megnyilatkozása és hősének lélekrajza: szeretetreméltó könnyelműsége, nagy önbizalma és elszántsága s rendkívül elmélyedése érzésében. Petőfi hatására próbálkozott Vajda népmeséssel is, de ezek nem érik el a *Béla királyfi*nak sem frissességét, sem egységes stílusát. Közöttük *Törzsök Jankó* a legkiválóbb. *Abel és Aranka* népmesei motívumokból van felépítve, de meséje kuszált, közepe pedig rendkívül lapos, prózai. *A jávorfa regéje* népmesei indítékokból szőtt tárgyat egészen a romantikusok modorában, képeivel és formájában mondja el. Úgy ebben, mint több másban azt a két nagy érzését szólaltatja meg Vajda legnagyobb mélységgel, mely őt magát egész életén át leginkább gyötörte: társtalanságának büszke keservét s hazafiúi fájdalját.

Szintén Petőfi hatásának egyik értékesebb gyümölcse Jakab Ödön-

nek akadémiai jutalommal kitüntetett *Argirusa* (1894). Kétségtelen hivatottsággal, részleteiben szerencsés leleménnyel költi újjá Gergei széphistóriáját. Nemcsak hősének rajzában, előadásának egyszerűségében, hangjának népiességében mutatja Petőfi hatását, hanem iróniájában is, melylyel, épúgy mint Petőfi, tárgyán felülemelkedik. Hasonlóképen *János vitéz* hatását mutatja e kedvelt széphistóriánknak egy régebbi átköltője, Dózsa Dániel is. *Tündér Ilonája* (1857) folyamatos előadással, gyakorlott verseléssel, de nem zavartalan népiességű stílusban mondja el, egypár szerencsés leleménnyel megtoldva, Gergei históriáját.

Petőfire útal formájában is, felfogásában is Mátray Lajos «tündéris elbeszélése»: *Aranka* (1883), de Petőfi egyszerűsége, közvetlensége és üdesége nélkül. Meséje jól indul, de csakhamar elsekélyesedik, menetét vontatottá teszi a sok aprólékoskodó részletezés. Van egypár sikerült részlete is, de sem fölfogása, sem stílusa nem egyezés. Szintén Petőfi hatását mutatja, mind koncepciójában, mind előadásában Bálintffy Bálintnak *Piroska szerelme* (1888) című egyszerű, igénytelen «balatoni tündérregéje» is, cselekvényének kerek bevezetésével, nyelvének magyaros csengésével, képeinek költői szépségével s könnyen folyó alexandrinusaival. Népies víg elbeszélése: *Pató Pál* már kevésbé sikerült. Hősének szerelmi tragikomédiájában fel-felcsillan a humor is, de történetét nem tudja egységes hangulattal áthatni, népiessége pedig sallangos bizarrságokba csap.

Szilaj Pista volt mintaképe Endrődi Sándor rövidebb elbeszéléseinek: *A Balaton tündérének*. Kerek szerkezetben, színes, költői nyelven azt mondja el, mint áll bosszút egy révészlegény hűtlen szeretőjén s mint válik tetteinek örültjévé. *Az apostol* hatására útal Szentesy Gyulának modern életünk szociális küzdelmeihez fűződő elbeszélése: *A rajongó* (1896), mely egy szegény vidéki poétából lett sztrájkvezér rettenetes csalódását s egy gyöngéd női szív által megváltatását mondja el, fogyatékos jellemrajzzal, de keresetlen, egyszerű, átérzett hangon.

Van egypár jelentéktlenebb epikai alkotás, mely mintájául *Tompa* elbeszélő költészetére útal. Kovács Lajos sok rokonvonást mutat lelkében is Tompával s epikájának is azok legszembeütőbb fogatkozásai, mint a Tompáéinak. *Máriája* Nagy Lajos király lányáról szóló elnyújtott, szentimentális történet. *A két testvér* Firtos és Tartod tündérek viszályát mondja el, Firtos sorsát összeszöve hadas Irnákéval, Etele fiáéval. Van egypár sikerült, népies felfogású részlete, de előadása egészében nehézkes, nyelve sem eléggé költői. *Zborója*, mely szintén csak egypár részletében sikerült, tárgyában Arany *Katolínjára* emlékeztet. Kulcsár Ernőnek *Bűnök büntetése* c. hosszú «népies

költői beszélye» Tompa morális célzatú népies elbeszéléseinek hatását mutatja.

Arany iskolájának legkiválóbb tagja Szász Károly, ki nemcsak azon buzgólkodott könnyen hangolódó költői hevülettel, a történeti költemények egész sorában, hogy ne szakadjon meg a jobb napok beálltával sem az a kapcsolat, mely a lelkeket a nemzeti múlthoz fűzi, hanem lankadatlan kedvvel dolgozott Arany másik eszméjén is: hogy a sallangosak ellenében mennél több szállal kapcsolja irodalmunkat a világirodalom legkiválóbb alkotásaihoz. Bár formában nem ragaszkodik Aranyéhoz s mint líraibb természet inkább kedveli a *dalszerűbb* formákat: mondai költészete mégis teljesen Arany hatása alatt állóul mutatja, Arany tárgyiasága, egyszerűségének bája s kompozíciójának ereje nélkül, de nagy korfestő képességgel, gondos tanulmánnyal, a hagyományhoz való tisztelettel, az előadás lendületességével és elevenségével, a nyelv gazdagságával s a verselés zengzetességével.

Elbeszélő költészetének első terméke, a Kisfaludy-Társaságtól pályadíjat nyert *Murány hölgye* című négyénekes, kiadatlan költői elbeszélése, még 1848-ból való, de nagyobb termékenységgel csak 1856-ban indul meg ez a költészet s nagy kitartással a terjedelmesebb epikai műveknek hosszú sorát nyújtja egészen 1890-ben megjelent elbeszéléseig, *A visszatértig*.

1856-ból való négyénekes *Hedvigje*, egy gyöngéd női szív szenvedéseinek, jogai és kötelességei között vívott lelki tusájának megkapó rajzát nyújtó történet Nagy Lajos királynak Jagellóhoz erőltetett, de szívében első vőlegényéért, Vilmos osztrák hercegért epedő s érte kárhozó leányáról. Szegényes cselekvénye nincs eléggé motiválva, lélekrajza sem kifogástalan, de mélyen átértett hangja és sok szép lírai részlete szívünkhöz szólóvá teszi. 1861-ben jelent meg akadémiai koszorút nyert tízénekes nagy «történeti költői beszélye» *Trencsényi Csákról*. Eseményekkel és személyekkel túlhalmozott történet, mely voltaképen három, egymással csak lazán összefüggő cselekvényből áll: a szertelen szenvedélyektől hevített és elvakított Csáknak drámai menetű történetéből, amint a nemzeti jogok védőjéből rakoncátlan pártossá, féktelen rablóvá súlyed; az Omode-család megrázó tragédiájából s a katalinvölgyi zárda királyi szüzének, Erzsébetnek bús elhervadásából. Sem a szenvedélyes, törvénysértő, erőszakos kor sikerült rajza, sem a költő mély érzelmi átolvadása elégikus részleteibe, sem nyelvének zengzetessége és verselésének mesteri volta nem tudja eléggé feledtetni a kompozíció lazaságát, a lelki fejlődés fogyatékoságát, a cselekvény elsőkélyesedését s az epikai nyugalom és egyszerűség hiányát. 1863-ból való szintén tízénekes történeti költői beszélye: *Zrínyi, a*

Köllő, mely a szerelmes Zrinyi lemondását beszéli el a kegyetlen Violáról, majd boldogságát a kezéhez békélt Violával, továbbá várépítését, nagy csalódását, keservét, mely kardját kettétöreti vele s végre álnok elpusztítását. Hősének és több mellékalakjának rajza kifogástalan, de Zrinyi vesztét nem motiválja eléggé. A költői elhitetésnek kitünő eszköze ódon hangzású nyelve, pompás, lendületes verselése, plasztikus előadása; de nincs szerves, arányosan tagolt cselekvénye s előadásának tárgyiasságát gyakori szubjektív kitérésekkel zavarja. Vele együtt jelent meg *Lorántfy Zsuzsánna szönyege*, mely egy gyöngéd történetbe keretelt rövidebb, balladás költemények sorozata. Hosszabb költeményei között ez mutatja leginkább Arany hatását nyelvben és formában. Ugyancsak 1863-ban közölt egy töredéket *Nándor-Fehérvár c.* öténemes költői beszélyéből, mely egészében máig sem jelent meg. 1865-ből való, de csak 1867-ben jelent meg névtelenül a kuruc világból vett tárgyú *Losárdi Zsuzsánna* («Epizód a Rákóczy-korból hat énekben»), a rejtekező, reménytelen, de lebírhatatlan, mindenét készségesen feláldozó szűzies szerelemnek ez a mélyen megindító, meleg érzelmességű és színekben gazdag rajza. Joggal kifogásolták cselekvényének szegényességét, amennyiben inkább csak pályakép; de hőse lelki fejlődésének finom rajza, gyöngéd, átértzett részletei, képekben gazdag előadása és színes nyelve kétségtelen érdemei.

1867-ben készült, de csak 1870-ben jelent meg tízénemes regényes hőskölteménye: *Álmos*, melyet 1868-ban az akadémia a Nádasdy-díjjal jutalmazott. A Hadúrától segített, Ármánytól rontott magyarság egyesülését, Árpád vétkét és vezeklését, a besenyő-pusztítást, az új hazába történt megérkezést és Álmos végét énekli meg. Korrajza színes, gazdag képe a pogány magyar világnak, nyelve kifejező, zenei, verselése virtuóz. De szerkezete töredezett, széteső, nincs még egységesen kidolgozott meséje sem. Inkább egy körkép hatásával van ránk, melyen egymást váltják a különböző jelenetek, anélkül, hogy összefüggésük erősebben érezhető volna. Hősének jellemrajza is ellentmondó, valószínűtlen s a mű komoly hatását nagyon veszélyeztetik Árpádnak olasz epikusok hatására beszótt, léha szerelmeskedései. 1875-ben jelent meg a modern életből vett tárgyú rövidebb költői elbeszélése: *Jolán*, melynek vannak szép részletei, de meséje teljesen valószínűtlen.

1878-ban adta ki a Kisfaludy-Társaság legnagyobb s legkiválóbb történeti költeményét: *Salamont*, melynek két első része az 1873—4. évi Nádasdy-pályázaton akadémiai jutalmat nyert. A terjedelmes költemény három nagyobb részben s 22 énekben Salamon királynak és hercegi rokonainak vizsálykodását énekli meg, kezdve atyáik egyenetlenségén s végezve Salamon remetéskedésén. Az elveszett ősi népénekeket akarta «után-alkotni» a krónikákból, rendkívül gondos tanulmány-

nyal a korra vonatkozólag, nagy hűséggel a krónikás hagyományokhoz, de sok szerencsés leleménnyel is részleteiben. Szerkesztőképessége itt is fogyatékos, «az elbeszélés krónikai folyamatosságához s egyöntetűségéhez» való ragaszkodása kompozícióját elnyújtotta, eseményekkel túlhalmozottá tette. Cselekvényének indokolása is tüntet föl hézagokat s naivitását is sűrűn megtöri bizonyos józanság. Jellemzése sokoldalú, de a jellemek némely árnyalatának festése nincs hatalmában. Bármily sok vonással is rajzolja hősét, Salamont, mégis van egy nagy fogyatkozása lelkirajzában: tetteiben nem «saját keblének istene» vezet, hanem Vid, ki hozzá még az egész költeménynek legelmosódottabb alakja. E mellett az első rész koncepciójában nagyon élénken emlékeztet a *Buda halálára*. Nemcsak megkapóbb részletein, különösen a kegyes Géza gyötrődésének mélyen átértett képein s elégikus, bensőséges szerelmi epizódjain, hanem az egész költeményen is bizonyos tragikus ború húzódik végig, folyton éreztetve epikus alapeszméjét: «a királyok sorsát kérlelhetetlenül intéző fátumnak s a megingatott és egyensúlyra az áldozatok hosszú során törő erkölcsi rendnek gondolatát, melyet szerencsés sugalommal érzett ki a krónikák előadásából.» Korrajza a keresztyén középkor magyar világának hű, mozgalmas, gazdag és sok finom vonást fölelevenítő képe. Fogyatkozásainak számbavételével is epikus alapeszméjének meggyőző ereje, jellemeinek sokfélesége, korát festő vonásainak gazdag változatossága, dikciójának pompája, a régies szín és hang művészi utánzása «Arany utáni epikáknak legkitünőbb alkotásává teszik» *Salamonját*.

Szász Károly epikája főként a magyar mondából táplálkozott. Azok között, kik vele együtt tárgyválasztás tekintetében ezen az úton követték Arany nyomdokait, külön csoportba foglalhatjuk azokat a költőinket, kik a *Toldi* hatása alatt XVI. századi széphistóriák újjá-költését választották feladatukúl. *Árgirus* történetét a már említett Jakab Ödönön és Dózsa Dánielen kívül földolgozta még Versényi György (*Árgirus*, 1891), Balog István (*Tündér Ilona*, 1893) és Bernáth Lajos (*Árgirus*) is. Mind a három túl van halmozva népmesei kalandokkal, a népmese egyszerűsége és természetes folyamatossága nélkül. Balog István ebben a munkájában is, *Kinizsi*jében (1895) is Arany-nak föltünően nagy hatását mutatja, a mester jelességei nélkül. Különösen *Kinizsi* krónikás, összefüzetlen történetének első része emlékeztet koncepciójában is, motivumaiban is élénken a *Toldira*. Ez az első rész íróját Arany nyelvének egyik legtehetségesebb tanítványául mutatja. Minden pongyolaságtól és sallangtól ment, fordulatos népies nyelven beszél el, alexandrinusai is pompásan gördülnek; a második rész azonban már minden tekintetben magán viseli a nyomát annak, hogy elbetegesedett, megtört, életkedvét és költői fogékonyságát elve-

szítt ember munkája. Bernáth nyelve, előadása és verselése is igen nagy mértékben útal Arany hatására, de Arannak érdemesebb tanítványai közül való.

Árgirus mellett másik kedvelt XVI. századi széphistóriánk, *Szilágyi és Hajmási* kalandos története is talált földolgozókra, Gyulai Pálban (1881), Szabó Endrében és Jakab Odönben (1899). Gyulai az öntudatos művész biztosságával, finom lélektani indokolással, rendkívül gondos jellemrajzzal tölti ki a szendrei névtelen énekének balladás hézagait s a mindvégig keresetlenül ható régies hang mellett bizonyos keleti színt is visz bele. Keveset bír leleményére, de gondos tanulmányal hord össze minden értékesíthetőt a régies szín érdekében, úgy hogy a sok kölcsönzés szinte mozaikszerűvé teszi hangulatos, gyönyörűen folyó előadású költeményét. Szabó Endre jelentékenyebb változtatás nélkül foglalta népies versekbe a mondát. Jellemrajza elmosódott, különösen Szilágyi kenetessége hat ránk visszasan, de előadásában mindvégig meg tudja tartani egyszerű, népies hangját. Jakab Odön is ragaszkodott a szendrei névtelen énekéhez, melynek egyszerű cselekvényét igyekezett kiszélesíteni, de henye leleményeivel megrontotta szerkezetének kerektségét. Előadása sem egyszínű, népies egyszerűség váltakozik benne krónikás szárazsággal s az egészen bizonyos hidegség vonúl végig, még szebb részleteiben is inkább fülünkhöz, mint szívünkhöz szól.

A mondai anyagból merítő epikusok másik csoportja különös kedvvel az *ősmondából* veszi tárgyait. Közülök Arany hatását legföltűnőbb mértékben Fülöp Áron mutatja, hún-trilógiájával: *Attila fiaival*, melynek egyes részei címükül Attila három fiának nevével viselik (*Ellák*, 1884. *Aladár*, 1892. *Csaba*, 1908). Konceptiójában Arany nyomán indul, de nem követi Arany tervvázlatát, sőt még a mondai anyagot sem aknázza ki eléggé. Cselekvénye így szegényes, az egyes részekben ismétlődő motívumokkal, s különösen a II. részben, be nem illeszkedő romantikus elemekkel túlterhelt. Az első rész kerek cselekvényével, a naiv elbeszélő hang szerencsés eltalálásával, népies nyelvvel, egypár mozgalmas, drámai jelenetével nem minden jelesség nélkül való; de végén a borzalmas pusztulásnak, az engesztelhetetlen istenítéletnek oly hatalmas perspektíváját nyitja meg, hogy ehhez teljesen méltatlan az a sivár tengődés, melyet a hunok élete a másik két részben föltűntet s az első rész megrázó erejű zárójelenetétől fölkeltett várakozásunkat teljesen cserbenhagyja az a sokszor kisszerű, sokszor léha s minden ízében mesterkélrt történet, mely különösen a II. részben lejátszódik előttünk. Az egész trilógiát az anyai szeretetében megbántott Krimhilda bosszúja fűzné egységbe, de Krimhilda csak Ármány tehetetlen eszköze s zord dac és elszánt akarat helyett csak

gyáva kétségeskedést és vergődést látunk benne. Bármennyire megőrizte is írója hősei és nagy mestere hagyományai iránt elmélyedt szeretetét: a két utolsó rész költői fogékonyságának és erejének rendkívüli hanyatlását, ellankadását mutatja.

Szintén trilógiát tervezett Attiláról Farkas Gyula, de csak a befejező rész jelent meg belőle *Az utolsó ütközet 2453-ban* (1888) címmel. A nyolcénekes «regényes éposz» cselekvénye Attila halálának kétezredik fordulóján kezdődik, mikor III. Attila magyar király nagy pompával eltemeti dicső ősenek megtalált tetemét s az istentől elfordult nagyhatalmakat megalázza lángeszű vezérének, Kossuth Imrénének segítségével, kit lányának, Zolnának kezével jutalmaz meg. Az egész történet az «egy akol, egy pásztor» utópiája akarna lenni, de írójának fantáziája a jövő rajzához csupa gyerekes képeket sorakoztat s előadásában sincs semmi költői. A legnagyobb bámulattal emlegeti Aranyt, de ez a ragaszkodása semmi értékes gyümölcsöt nem termett.

A *Keveházában* földolgozott monda szolgál tárgyaül Marikovszky Gábor tizenkéténekes hősköteményének, *Attila őseiről* (1870). Sem a kornak, sem az embereknek a lelkéből nem látunk semmit benne, cselekvénye érdektelen, előadása a prózai aprólékoskodás és a dagályos retorika végletei közt mozog, machinája zavaros és kisszerű. Legnagyobb csodálatot szerzőjének bátorsága érdemel, mellyel Arany remeke után világgá merte bocsátani köteményét. Ugyancsak nagyszabású munkát tervezett Kovács Zoltán a húnmagyar mondakör verses feldolgozásául, melyből azonban csak egy részlet jelent meg *Ménrót király* (1897) címmel. Mintegy előjátéka Arany *Regéjének a csodaszarvasról*, kitekintéssel a jövőre is a táltosnak, Apafarkasnak álmofejtésében. Formájában, felfogásában és nyelvében egyaránt mutatja Arany hatását s bár kissé el van nyújtva, van egypár szép, emelkedett, költői részlete.

Az ezredéves forduló lelkesítő hatása alatt Dús László *Árpádról* tervezett trilógiát, melynek egyes részei *Bolgár-háború*, *Kiövi csata*, *Honalapítás* lettek volna, de csak az első jelent meg (1896). Mind koncepciójában, mind több részletében Arany hatását mutatja s hagyományainak épen olyan pórias elzúllását, mint dr. Szabó Dávid eposza Vörösmartyéit. Köteménye minden tekintetben méltatlan a nagy hon-szerző emlékéhez: avatatlan kéznek, röghöz tapadó fantáziának műve, minden emberismeret és történeti érzék nélkül.

Szintén a honfoglalást akarta megénekelni Aranynak egyik legtehetségesebb tanítványa, Tolnai Lajos egy nagy elbeszélő köteményben, de csak egy sokat ígérő töredék jelent meg belőle. A honfoglaláshoz fűződik Petrovics László *Zobor vezére* (1884) is. Egypár motívumában s előadásában Arany hatását mutatja; de tárgya epikai ala-

kítésra teljesen alkalmatlan, meséje rendkívül szegényes, lélek- és korrajza egészen elhibázott. A honfoglalás korában történik Loósz József *Szilicéjének* (1862) is cselekvénye: egy, a szilicei jégbarlanghoz fűzött, mesterkéltséggel regé. Összefüzetlen, elnyújtott történet, előadásában is, szerkezetében is a költői hivatottságnak legkisebb jelentkezése nélkül. Décsy Istvánnak négy részből álló „tündérregéje az őskorból:” *Árpád és Mazarna* (1868) a honfoglalónak s a ruttkavidéki tündérkirálynőnek mondai kalandját beszéli el, szerkezetében, előadásán, verselésén egyaránt magán hordva nyomát a kóbor népköltő avatatlan kezének.

Ez az egyik nagy csoport, mely mondai tárgyat dolgozva föl, követi Arany nyomdokait s még azokhoz a korokhoz is ragaszkodik, melyeket legszívesebben járt nagy mesterük képzelete. Itt kell megemlítenünk gróf Zichy Gézárt is, kit, bár formában nem követi Aranyt s bár más időkbeli mondai anyagot dolgoz föl, előadásának több külsősége Aranyhoz fűz. Hosszabb elbeszélése: *A leányvári boszorkány* (1881) egy népmondát dolgoz föl, meglehetősen kiforgatva költőiségéből. Tárnya olyan, hogy csak igazán nagy költői tehetség tudta volna hézagait kitölteni s kényes mozzanatait megnemesíteni. Zichy cselekvénye szegényes, sokszor groteszk, telve lélektani valóságatlanságokkal s előadásában is legpathetikusabb helyein hatása közel jár a komikai hatáshoz. A kor lelkéből nem éreztet semmit, vadsága helyett bestiálitást rajzol, hőseben egy sajátságos, erős egyéniségű leány helyett hóbortos érzélgőt. Teljesen elhibázott a korrajz másik elbeszélésében, *Alárban* (1883) is, melynek cselekvénye jól van kigondolva, de kivételben összefüzetlen, jelenetekre szakadó, melyek között vannak hatásosak, de vannak áradozók, laposak s van visszataszító is. Ide sorozhatjuk Szalay Károlynak *Komoly tréfa* (1900) című költői elbeszélését is. Tárnya: Bánffy Miklósnak a megleckéztetése, ki feleségét Mátyás király ártatlan flirtje miatt féltékenységgel kínozza. Ez a megleckéztetés azonban oly vérháborító brutalitással történik, hogy egészen visszataszítóvá teszi különben anekdotaszerű tárgyát. Formában és nyelvben egészen Arany tanítványa s ez a hatás annyira eleven, hogy még egyes szólamai is Aranyra útnak. Előadásában van lendület és folyamatosság, de sok a henye, strófpótló sor is.

KÉKI LAJOS.

ADALÉKOK ARANY DEBRECZENI DIÁKSÁGÁHOZ.

IV.

A legérdekesebb kérdések egyike, hogy kik lehettek Arany János *tanárai* Debreczenben?

Mivel — részben — Arany Önéletrajzi Levele, s a tőlünk föntebb közölt (tananyag alatti) aláírások is mutatják: elég ha itt röviden regisztráljuk, hogy *Sárváry Pál*, *Péczely József*, *Kerekes Ferencz*, *Zákány József*. Erdélyi József, akinek a lánykáját tanította költőnk, úgy látszik, közvetlenül nem. De igen, még két publicus præceptor: *Farkas Sándor* és *Karika János*. Életrajzi adalékaikból ez alkalommal csupán annyit, amennyi alakjuk körvonalaait éppen kiemeli.

Sárváry Pál (1765—1846), e Kazinczytól is tisztelt és nagyra-becsült férfiú, valamennyiőjük közt a legidősebb. Már Arany itt létekor is meglehetősen öreg tanár, de akit nagy tudása, sokoldalúsága, lelkes és hosszas hatása a Sinayak, Hatvaniak és a Budaiak oldalára emelnek. Toldy szerint «egyike e haza azon sokat tapasztalt, tanult és működött férfainak, kik új irodalmunk bölcsesjét fény és haszon, gyakran talán a siker reménye nélkül is benső hivatásból, a legtisztább szeretettel s teljes maguk odaadásával ringatták»¹ — Szintén Debreczenben végzett, s alighogy az iskola porát lerázta, már másnap az egyházkerülettől rendes tanárnak hívatott meg (1792). Előbb azonban külföldre siet s hosszas németországi (főként göttingai) tanulmányai, hollandi és angolországi útja után a főiskola mértan és mathezis tanszékét foglalja el, amelyen csakhamar egész új korszakot inaugurált itt. Hallgatói nemcsak tanuló-ifjak, hanem nyilvános rendes tanárok és városi gyakorló mérnökök . . . De nem kisebb volt a hatása mint filozófusnak. Kétkötetes, Kant szellemében írt *Moralis philosophia*-ját akkor a hazai protestáns iskolákban szerte használták. S művei értékéről maga Toldy úgy nyilatkozik, hogy «nemcsak tan és szellem dolgában kora élén állott, hanem előadásával a legjobb magyar

¹ Toldy akadémiai emlékezéséből.

tanmunkák közt is előkelő rangot foglal el s mindkét oldalát együtt tekintve pedig, irodalmunk klasszikus művei közé méltán számítható». Mint a magyar nyelvű tanítás egyik lelkes harcosa, 1830 után a filozófiát is így adta elő, ezáltal ennek egyik legelső magyar tanítója lett hazánkban.

Amíg tehetette, az Akadémiának is buzgó munkása, később Bacsányi mellett legidősebb tagja. Egyáltalán az új Magyarország politikai és irodalmi fellendülésének, itt Debreczenben meg a Csokonai-kultusznak végig lángoló híve. Amellett jeles műbarát, maga is szépen rajzoló férfi; akinek becses kézikönyvei is jelentek meg e nemben. Nemes érzületéről pedig jól tanúskodik a színésznek induló Arannyal történt kis epizód, amikor az élte nagy fordulóján álló ifjút ridegség helyett inkább magához hívatta: megénekeltette, megszavaltatta s elégytlen ajánlá neki, «Csak Sekszpirt! Sekszpirt domine!» Arany maga is csak tisztelettel szól róla úgy az Önéletrajzában, mint a Bolond Istókjában.

Másik jeles tanára Aranynak *Péczeley József* (1790—1849). A hasonnevű komáromi pap fia, akit bölcsőjében Gvadányi meleg jóslata köszöntött, s a kinek tanulói pályáját Kazinczy szeme kísérte figyelemmel. Mint a kollégium eminens diákja s korán professzor-jelölt, szintén hosszas külföldi utak s híres tudósok hallgatása után foglalja el tanszékét. Tanította koronkint a klasszikus nyelveket, de úgy látszik nem nagy kedvvel s nem valami fényes eredménnyel. Inkább a neki tetsző auktorokból szemelgetett, amiket aztán hol tulzó tárgyi magyarázatokkal, hol erős grammatizálással tett unalmassá. Erre vonatkozik joggal a B. I. panaszos helye (II. é. 29. v. sz.), amelyet főntebb egészében idéztünk.

Fő és kedvelt tárgya a *történelem* volt, ennek is főként az új kora és magyar történeti része. Előadásai azonban, bár gazdag tudásból merített, itt is megközelítik az Arany leírását. Nyugodt, pragmatikus fejtegetés helyett inkább külső hatásokra törekedett. Így válogatta ki a neki tetsző részleteket, ilyen szellemben dolgozta föl magyar és világtörténeti könyveinek tetszetősebb fejezeteit, a minők például a Hunyadi János csatái, H. László halála, a mohácsi vész, a 30 éves háború stb. És bár szava, tolla mindig tele tűzzel, honszerellemmel, de tele tudós aprólékossággal, (művelődéstörténeti kitérőkkel, csaták és békék leírásával), sőt alkalomadtán kedves költőiből (Kisfaludy K., Vörösmarty, Horváth E. stb.) vett idézetekkel is. S mindez azon a sajátos, fellengő, ciceroniánus nyelven, amelyre joggal rá illik a «körmönfont» elnevezés.

Mint pädagógus mégis maradandó emléket hagyott főiskolánk történetében, mert mindenben a munka és a haladás embere volt.

Az itt, 1830—45 között lefolyt nagy tanügyi mozgalmakban tőle származik nem egy oly gondolat, amellyel magyar korát messze megelőzte. Így például, hogy minden tudományt magyar nyelven s az egyes osztályok értelmi színvonalához mérten kell tanítani. Hogy egy tanár keze alatt egyszerre 50—60 tanulónál több ne legyen, s hogy a fősulyt ne a könyvnelkülözés, hanem a megértés és az ítélő-erő gyakorlására kell fordítani stb., stb. S bár érintkezésében mindig kimért és komoly, nálánál lelkesebb barátja az ifjúságnak aligha volt, amely vonzalma főként azok költői hajlamának meleg ápolásában tűnt ki. E célból, a saját költségén, két kisebb almanachot is alapít köztük,¹ előbb latin, majd magyar nyelvűt, melyekben az ifjúság jelesebb műveit évről-évre kiadogatja. Ekként a Széchenyi-eszmék és az Aurora-kör kultuszában egész kis költő-társaságot gyűjt maga köré. Ébren tartja köztük a Csokonai-hagyományokat, mozgalmat indít a síremléke ügyében, sőt a derekabb talentumokat a Kisfaludy-Társaság pályázataira serkenti. Valóban, e korból ered az: hogy a debreczeni diák előtt a legszebb babér félszázadon át — Nagy Imrétől Fiók Károlyig — a Kisfaludy-Társaság koszorúja marad.

Különben több külföldi tudós társaság példája után Akadémiának is korán (1832) levelező, majd (1834) rendes tagjai közé választja. A Kisfaludy-Társaságnak is ott áll bölcsesjénél s közötté ama hú 16-nak, akik a Mester neve alatt rendes társasággá alakulnak át. Bajzával, Toldyval meleg barátság köti össze, akik Kazinczy leveleinek III-ik kötetét is neki ajánlják. Részt vesz az Akadémia szótári munkálataiban, bírálataiban; folyóiratát dolgozataival támogatja. Sőt egyik művével² maga is pályázik a nagy jutalomra, de Jósikával szemben (részben formai okok miatt) elbukik. 1841-ben tett nagyszerű alapítványával azonban örök időre szóló emléket emelt magának. Egyáltalán e kollégium akkori tanárai közt Péczely volt az, aki Debreczen és a főiskola szellemi életét hosszas szeparatizmusából kiemelni törekszik, s nem szűnő, lelkes izgatása és összeköttetései révén irodalmunk központi világába mintegy bevezeti. S mindezt kezdettől annak a gondolatnak jegyében, amely mindig a magyar kultúra és a magyar jövő érdekeit tartotta szem előtt. Ezért csodálta oly meleg rajongással Széchenyit, terjesztette ezeken a földeken eszméit s ajánlotta fel néki hódolata jeléül «Magyar története» II-ik kötetét. S úgy hiszszük, már ez a kultusz sem utolsó érdemei közé tartozik.

Bár a B. I. említett vonatkozásaiban (II. é. 25. v. sz.) kissé gúnyoros képe látszik a *Kerekes* előadásainak is, mégis a legjobb ma-

¹ 1828: a Pallas Debrecina; 1832—4: a Lant.

² A magyarok története. 2 kötet. Debreczen, 1837.

gyar mathematicus fejek egyike ő. Hatásában Maróthyhoz mérhető szellem, aki a reáliákban tanúsított rendkívüli tehetségével már mint deák föltűnt tanárai előtt. Néhány évi vidéki tanítóskodás után Bécsbe kerül, ahol az ottan élő magyar írók társaságába jut. Segédszerkesztője lesz a Pethe Ferenc «Nemzet Gazdájának»; költeményeket ír a «Magyar Kurir»-ba és melléklapjába a. «Sokfélébe». Itt adja ki Vergil «Georgikonjának» ügyes fordítását; 1815-ben pedig a Fazekas M. «Ludas Matyját» hexameeres előszóval. Szaktudománya terén kifejtett munkássága azonban hosszabb külföldi útja alatt indul meg. Ekkor írja és adja ki azt a kitűnő vegytani értekezését (Betrachtung en über die chemischen Elemente), melyet csakhamar a pétervári egyetem meghívása követ. De ő e kitüntetést nem fogadja el, hanem haza siet Debreczenbe (1823), ahol már régóta várja az újonnan föllállított természettudományi és vegytani tanszék, amelyhez később (Sárvány visszavonultával) a mathezis és fizika előadása is hozzájárul. Ettől fogva egészen ez utóbbi tudományoknak él s legszebb tudós és tanítói sikereit is ezen a téren aratja. *Szorszámtana* 1846-ban az Akadémia Marczibányi-jutalmát nyeri el, s még előbb egy másik, *A képzelt mennyiségekről* írott Bolyayval szemben a «Jablonovszky-féle tudós társaság» lipcsei pályadíját. De kitűnő érdemei vannak Kerekesnek a magyar mathematicai tudomány nyelvében kifejtett purizmusa révén is, amely törekvés különben Maróthy óta állandóan jellemzi a debreczeni főiskolát. Nem egy szerencsés műszava ma is közkeletű úgy. hogy az e téren elért sikerei méltán a Diószeghy és Fazekaséihoz mérhetőek. A T. Akadémia 1837-ben levelező, 44-ben rendes tagjává választotta. Nagy szellemi és adminisztratív munkássága azonban (rendbe szedte a kollégium anyagi ügyeit, alapította a Fűvészkertet stb.) idejekorán megrokkantják. Innen: hogy az iskolában rendkívüli tudása és didaktikai képességei mellett sem tudott kiválóbb eredményeket elérni. Bár tanítása éppen nem volt «az állat-, növény- és ásványnevek holt betanítása», mint Arany B. I.-ja mondja, noha órái a szerény és beteges tanárnak, gyakran adtak alkalmat az ifjúság apróbb, deákos csínytevésére¹ ám neve, munkái a kollégium leg-tiszteltebb hagyományai közé tartoznak.

Zákány József, bár szintén külföldön iskolázott, modern ember, nem annyira irodalmi téren, mint inkább nagy nyelvismerete. jeles zenei tudása és gyakorlati pædagógiája révén híresedett el. Amellett «Énekes könyvei» és «Ábéczei» a tiszántúli egyházkerület is-

¹ A hagyomány szerint az ő óráira vonatkozik a B. I.-nak ez a humoros megjegyzése is, hogy: «Ha kézről-kézre járt valami ásvány, Brügödarabbá vált körutazásán». II. é. 25. v. sz.

koláiban évtizedeken át kedvelt tankönyvek maradtak. Vaskos francia grammatikája (bő példatárral és szótárral) pedig az első ilyenmű kísérlet nemcsak Debreczenben, hanem talán az egész magyar irodalomban. A könyv teljes címe: *Frantzia Grammatika*, gyakorlásokkal és olvasókönyvvel együtt. Készítette tanítványi számára *Zákány József*, a debreczeni ref. collegiumban a nevelés-tudományának, a német és frantzia nyelveknek professora. 1828. 8° 550. l. Részünkről azt hisszük, hogy Arany önéletrajzában ez a helye «egy nagyobb deák francianyelvtan kezemre esvén, a francianyelv elemeivel is megbarátkoztam», a *Zákány* nyelvtanára vonatkozik, amelyet mint tankönyvet úgyis szél-tében használtak. Tehát ez a szó *diák*, szerintem itt nem *latint* (latinul irottat), hanem egyszerűen «iskolait» jelent.

Végül *Karika László* és *Farkas Sándor*, akik még Arany tanítói-ként szerepelnek, szintén a kollégium legjobb diákjai közül való publicus praëceptorok, akikre külföldi tanulmányaik bevégzése után vagy tanári-kathedra vagy valami díszesebb állás várt az egyházi pályán. Szóval szintén jeles képzettségű ifjak s éppen nem afféle «alkalomadtán előrántott tapasztalatlan fők», mint ahogy sokan gondolni szeretnék.

V.

Tanárai után, hacsak pár röpke szóval, szólnunk kell még valamit Arany itteni *tanulótársairól*, e szót egy kissé tágabb, kortársi értelemben vévén. Legalább a jelesebbekről, akikkel együtt élte e nagy iskola nagy életét, akiknek már ekkor nyiladozó írói hajlama vagy más irányú kiválósága, valamely kapcsolatban bizonyára érintették az ő fogékony, gazdag lelkületét is.

Török Pálon kezdjük, aki ugyan néhány évvel korábban végzett, de akinek könyvtárát és szívét Kisujszálláson még jókor megtalálta.

Utána jó mindjárt *Kovács János*, később a Tisza-család nevelője, akinek nagy része volt abban, hogy költőnk a Tisza Domokos mentorává lett. Részbe azokban a hamar elröppent illuziókban, amelyek Aranyt egy ideig debreczeni gimn. tanársággal kecsegtették. Ami azonban mint tudjuk, nem rajtuk, hanem a Szoboszlai püspök ügyes diplomáciáján tört meg.

Ekkor tanul, sőt osztálytársa Aranynek *Szilágyi István*, az «izaparti hú barát», akivel egy hosszú életre szóló barátsága szintén ezek közt a falak közt szövődik.

Aztán *Török József*, *Tóth József*, *Búzás Pál*, *Lugossy József* és *Szücs István*, később valamennyien e kollégium (akadémiai) tanárai. Ez utóbbi — Szücs — Debreczen város érdemes történetirója.

Dobos János és Révész Bálint, a magyar kálvinizmusnak később mindketten elsőrangú díszei, jeles szónokai és írói; Révész 1871-től 1891-ig maga is püspök.

Emődy Dániel, ez az ideális lelkű férfiú, híres pataki tanár, akiről maga Petőfi is a legmelegebb becsülés hangján szól úti-leveleiben.

Szintén ekkortájt tanúl itt *Irinyi János*, Kerekes professzor derék tanítványa, pár év múlva (1836) a gyufa lángeszű föltalálója.

Ugyanekkor *Gönczy Pál*, a 80-as évek államtitkára, aki mint egy egykorú bejegyzésből látom, akárcsak Arany, szintén futott néhány hónapig a színészet délibábjá után, aztán hamar kiábrándulva visszatér az alma mater padjai közé.

Aztán *Imre Sándor*, majdan maga is e főiskola kitűnő tanára.

De itt tanul még mellettük és kívülük egész pleiádjá a 40-es és 50-es évek szépirodalmának. Így *Obernyik Károly*, *Riskó Ignác*, *Szakál Lajos*, *Kúthly Lajos* és a poéta lelkű *Baksai Dániel*, ki a Péczy «Lantjában» a legszebb reményekre jogosító kísérletekkel lépett föl. Végre, akit az elsők közt kell vala említenem, itt: *Nagy Imre*, a korán elhunyt fiatal költő, a Kisfaludy-Társaság egyik első koszorúsa, akinek dicsősége, miként a kollégium más partikuláiba, úgy a nagyszalontaiba is korán és soká átsugárzott. S együtt a Szilágyi babérai-val bizonyára jelentős rúgói lehettek annak a mély elhatározásnak, midőn a már-már elhallgatott Arany újra kibontja szárnyát s maga is a Kisfaludy-Társaság pályázatain próbál szerencsét.

VI.

Még egy komoly, bőrkötéses arkánumát lapozzuk föl a főiskolai levéltárnak, az ú. n. «*Acta sedis judicaria*»-t, mely a kollégiumi ifjúság fegyelmi vétségeit és büntetéseit örökítette meg kérlelhetetlen pontossággal, szinte napról-napra. Vajjon előfordul-e itten Arany neve, aki teljes életében a kötelességtudás és a lelkiismeret embere volt?

Igen, miként az Obernyik, Riskó, Gönczy Pál és Imre Sándor stb. nevét, három félévi itt időzése alatt az övét is megtaláljuk egykét ártatlan és mégis jellemző iskolai vétség kapcsán. Így pd. az 1833 nov. 30-án, az 1834 január 22-én és az 1836 február 6-án tartott Sessiones ordinariæ («alsó törvényszéki ülések») azzal vádolják, hogy többet magával ő is «leckét mulasztott, első ízben» (Prælectiones publicas neglexerunt), s ezért büntetésül a házi törvények XXII-ik pontja

értelmében «mint alumnus 3 napra a kenyérbeli jótéteménytől megfosztatik». (Alumni 3 die pane privati sunt.)¹

Ismerve jól az Arany lelkületét, magyarázatul önkénytelen a B. I. őszinte vallomásra gondolunk. Vajjon nem az volt-e az oka ezeknek a mulasztásoknak is, amiről egy helyt így panaszkodik:

«... De csüggeszté e taposó malom
Egyhangúsága és az unalom.

Vagy mert hiányzott a csend, nyugalom
Hogy olvasson tovább, szünet nélkül;
Vagy e holtig viselt *cziliczium* —
A kötelességnek, ha menekül
Szúrásítól, kissé hogy szertenézhet,
Szent templomokban, oh dicső természet*.

II. é. 30. és 41. v. sz.

Sőt az 1834 febr. 5-én tartott «Sessió ordinaria» vádja szerint — mirabile dictu — egy más, még furcsább história is megesett rajta. Az, hogy megint többed magával: «sero surrexit prima vice», amiért büntetésül egy fél éjszakai vigiliára büntettetik. Ez a büntetés pedig abban állott, hogy (már vagy alkonyattól éjfélig, vagy éjféltől hajnalig) mint diákornek bottal-lámpással a kezében a folyosókon kellett föl s alá járkálnia. Örködni a csendre, figyelni a Nagy-templom hangjára, amely ha talán gyanúsán kondult meg, tüzet jelzett, az ajtókat sorra döngetve, harsány kiáltással verni föl a coetusok lakóit: «*Incendium, ad arma!*» Amire a talpra szökcent ifjúság, (akkor jóval idősebb, markos legények), egyúttal a nemes város hivatott tűzoltói, 10—15 kilós vaspántos botokat, esákányokat, vödörket ragadva, rohant torony irányában, kerítéseket ledöntve, ha kellett: a tűz helyére.

Valószínű, hogy Aranynyal, az ő egyetlen vigiliáján ilyen földrengető dolog nem történt meg. Aminthogy nem, az említett akták tanúsága szerint többé semmiféle «fegyelmi kihágás». Sem ilyen, sem más! Hiszen ezek is a legendyebbek és legtermészetesebbek közül valók, amelyek diákkal valaha megeshettek. S éppen azokban az időkben, amikor egy 3—400 főre rúgó diáktáborban, a kollégiumi vasfegyelem ellenére is bizony, súlyosabb kihágások (verekedés, korcsmázás, duhajkodás stb.) is napirenden voltak. S az a vézna, ábrándos szalontai fiú ennyi szilaj kép és talán kísértés közepette, sokféle nyomorúságával bajlódva: ott áll egyedül... De egyedül, magára és lelkiismer-

¹ A nem alumnus pedig az osztálybeli gradusban három legénnyel lejjebb esik.

retére hagyatva is végig meg tudja őrizni egyéni tisztaságát. Valóban, csak így érthetjük meg igazán Onéletrajza fukar vallomásainak nemcsak tiszteletreméltó őszinteségét, hanem egyúttal magas erkölcsi értékét is, amikor diák korán végig pillantva, szerényen de jogos önérettel így szól: *«Engem jó szellemem minden nagyobb kihágástól megóvott.»*

*

Végül, azt a pár sornyi adalékot, Arany távozására vonatkozólag, amelyet már néhai Barsa János közzé tett (L. Irodalomtörténeti Közlemények. 1905 IV. f.), e helyt nincs miért bővebben elemezniem.¹

PAP KÁROLY.

¹ Különben e rövidke bejegyzés, amely Arany távozásának idejét és körülményeit közelebbről megvilágítja, így hangzik: *«Arany János két esztendő diák az iránt folyamodik, hogy néki, ki a kollégiumot minden beneficium nélkül hagyja el, szegénysége tekintetvén, az oskolai bizonyosság-levél ingyen adatnék ki. Kiadatik fizetés nélkül. Tanári kari jegyzőkönyvek 1836 febr. 17.»*

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Petőfi első leveleihez.

Igen tisztelt Szerkesztő Úr!

Ha megengedi, pár megjegyzést teszek Sebestyén Gyulának *«Petőfi első levelei»* című, az Irodalomtörténet f. évi 3-ik számában megjelent fölötté érdekes közleményére.

Sárkány János leveléről, melyhez Petőfi gyermekkori levelei voltak csatolva, Sebestyén azt véli, hogy az Jókaihoz volt intézve.

Nem értek egyet vele.

Tudtommal Jókai 1849-ben nem menekült Kiskőrösre, hanem Borsod-megyébe, ahol 1851-ig rejtőzött.

Az a körülmény, hogy Sárkány a pestmegyei tisztviselők menekülésekor találkozott Kiskőrösön azzal a férfúval, kinek ő Petőfi gyermekkori leveleit megküldötte, arra enged következtetni, hogy az illető szintén pestmegyei tisztviselő volt.

Közelfekvő a gondolat, hogy Sárkány János levelét Földváry Mihályhoz, Pestmegye híres alispánjához intézte, aki Aszódon iskolatársa volt Petőfinek, bár két osztállyal feljebb járt.

Földváry Sárkány levelét a Petőfi-reliquiákkal együtt úgylátszik átadta Jókainak, s így kerültek ennek kapcsos könyvébe.

Hogy Jókai nem tette közzé Petőfi gyermekkori leveleit, csakis feledékenységéből történhetett. A levelek hitelessége ellen legkisebb kétség sem foroghatott fönn.

Ami e leveleket illeti, melyekkel a Petőfi-irodalom oly örvendetes módon gyarapodott, az elsőt és másodikat Sárkány Jánoshoz, a harmadikat Sárkány János öccséhez, Sámuelhez írta volt Petőfi.

Sárkány Sámuel 1835—36-ban lakótársa volt Petőfinek Aszódon, özv. Neumannénál. 1836—37-ben azonban már a selmeci liceumot látogatta, bátyjával együtt. Ez a körülmény magyarázza meg, hogy Petőfi *egy* levél-papíron írt mindkettőjüknek.

Szalay Fridrich szintén iskolatársa volt Petőfinek. 1834—35-ben jártak együtt Pesten, a piaristáknál. 1838-ban Selmecen újra összekerültek és együtt laktak *«Nemes Proszperinyi Mihály érdemes kamarahajdú uraságánál»*.¹ Szalay Fridrich mint kiskőrösi rektor fejezte be életét.

¹ L. Petőfi levelét Csörföly Lajoshoz. (*Badics Ferenc: Petőfi levelei.* 31—33. ll.)

Safáry Guszti, Sárkány János és Fekete Lajos kiskörösi fiúk voltak, akikkel Petőfi akkor ismerkedett meg, mikor keresztatyjának látogatására a nyári vakáció idején Szabadszállásról Kiskörösre rándult és hosszabb ideig ott mulatott. Hihetőleg az ő rábeszélésökre ment 1831. őszén Sárszentlőrinczre, az ottani algimnáziumba, amelynek tanulói voltak mind a négyen. Sárkány Jánossal együtt is lakott Petőfi Sárszentlőrinczen.

Sárkány János és Fekete Lajos egy-két évvel idősebbek voltak és így feljebb jártak néhány osztállyal, mint Petőfi. 1833—35-ig Aszódon folytatták tanulmányaikat, míg Petőfi Pesten tanult.¹

Baross Sándor, kire Petőfi első levelében panaszodik, solti fiú volt. Ő is Sárszentlőrinczen járt előbb. Koch Ádámnak valószínűleg a Podmaniczky bárókak szakácsáról hívták pajtásai, illetőleg lakótársai.²

Ennek a Baross Sándornak öccséről, Baross Gáborról, aki Petőfivel egy osztályba járt és szintén együtt lakott vele, érdekes dolgot beszélt nekem Neumann Károly, nyugalmazott ev. lelkész, Petőfi egykori szállásadójának a fia, mikor 1884 nyarán találkoztam vele.

1836. telén Petőfi és Neumann Károly családi körben elő akarták adni Kotzebuenak egyik vígjátékát. Kevés lévén a közreműködő, az inas szerepét Baross Sándornak osztották ki, aki tősgyökeres magyar fiú létére egy kukkot sem tudott németül.³ Hogy kudarcot ne valljanak vele, mindent töröltek szerepéből, csupán három szót hagytak meg. Ugyanis az úr kiadván rendeléseit, az inasnak ezt kellett felelnie: «Ja, ja, schon recht!» Ennyiből állt az egész szerep, mely után zárójelben következett az utasítás: *Der Vorhang fällt!* Baross nem tudva az utolsó szók értelmét, betanulta ezeket is és az előadás alkalmával elmondta. Képzeltetni a hatást! Még a szereplők is nevettek.

Petőfi leveleit «alkalmatossággal» küldte Selmeczre, valószínűleg aszódi fiúkkal, kik a karácsonyi ünnepeket otthon töltötték. Ugyanők hozhatták magukkal az aszódi deákoknak s így a Petőfinek szóló leveleket.

A harmadik levélben említett *ujoncok*⁴ közül a «kis Sárkány» nem Sárkány Sámuel, hanem Sárkány József, a későbbi kúriai bíró; «Baross minimus» Baross Sándor legkisebb öccse, Ferenc; a «kis Petrovits» pedig, mint Sebestyén helyesen megjegyzi, Petőfi öccse, István.

A levél utolsó oldalán olvasható epigrammot Sebestyén Sárkány Jánosnak tulajdonítja, és pedig azért, mert «a vers többféle tintával és tollal javítgatott szövegének vonalvezetése más, valamint kiáltóan eltérő néhány betűje is.» Én ellenben Petőfi költeményének tartom, annak a «cukornak», melyről a Sárkány Sámuelhez írt levélben megemlékezik. Hangja, egyes kifejezései («Vér szemeket vete rád»; «azt hazudád, nem

¹ Fekete Lajosról Petőfi 1843. július 21-én, Szeberényi Lajoshoz írt levelében is megemlékezik. (L. *Badics Ferenc: i. m.* 48—50. ll.)

² A múlt század elején *Vas Ádám* volt az urasági szakács Aszódon. (L. *Gyöngyösy László: Petőfik Aszódon.* Vasárnapi Ujság, 1887.)

³ Petőfi tudott. A német nyelvet Pesten sajátította el.

⁴ Noviciusok, vagyis első éves donatisták.

igaz»; «pisloga Ő tsak rád»), Petőfire vallanak. A többféle tintával és tollal való javítás onnan ered, hogy Petőfi levelét 1837 január 13-án írta, de csak 18-án küldte el, addig pedig többször javítgatott a barátjának szánt kis versen. Egyébiránt lehetséges, hogy Neumann Károly is korrigált rajta.

A harmadik sor eredetileg így kezdődött: *Ő bátyáért*, utóbb azonban ez került a két szó fölé: *Endre ötséért*. Ez a változtatás Sebestyén szerint verstani okok miatt történt, szerintem pedig azért, mert a valóságnak az előbbi kifejezés nem felelt volna meg. A Nelli és Endre nevek bizonyítják, hogy a kis vers alapjául szolgáló esemény tényleg megtörtént.

BARÓTI LAJOS.

A magyar irodalomtörténet korszakai.

Megvallom, a magam részéről is helyesnek, sőt szükségesnek tartom új szempontokat keresni és szokatlan nézőszögletekbe állani, hogy úgy és onnan tekintsünk végig az irodalomtörténet téerein. Nagy érdeklődéssel hallottam tehát Nagy József kísérletéről, amellyel az irodalomtörténet korszakainak új beosztását mutatta be az irodalomtörténeti társaság előtt s a legelőkelőbb figyelemmel olvastam el erről szóló dolgozatát, amikor az az *Irodalomtörténet* 3. számában megjelent. Nem bocsátkozom általános elmélkedésbe, nem merészkedem a műbölcsélet hullámos és talán zavaros vizeire, amint azt Nagy József teszi értekezése első felében, hanem az elmélet levegőjéből egyenest a gyakorlat földjére szállok és kerülni nélkül rátérek az új beosztásra, a Nagy József-féle korszakok felosztási alapjára és elnevezésére. Kritikai megjegyzéseimhez onnan veszem a jogcímet, hogy negyedszázada tanítom az irodalomtörténetet és annál is több ideje foglalkozom irodalmilag és irodalomtörténeti kérdésekkel.

Nagy József új felosztásra törekvő kísérletét a legjobb akarattal sem találhattam sikerültnek. Legfőbb kifogásom, hogy eltévesztette a felosztás alapját, a principium divisionist. A stílust választja osztóelvül; «az irodalomban — úgymond — a kor a stílus megteremtője, tehát a felosztásunknak ezen kell alapulni». Ez a kijelentés egyáltalában nem foglal magában axioma-szerű igazságot és éppen azért nem is alkalmas kiindulópontul. Úgy látszik, Nagy Józsefet a művészet, főképp az építészet története vezette félre, amelyben a különböző stílusok időrendben következnek egymásután, amelyben a görög, római, ó-keresztény, román, gót, renaissance-i, barokk és rokokó stílusok majdnem törvényszerűen váltják fel egymást. De az irodalomban egészen más a stílus, mint az építészetben, sokkal egyénibb, a kortól és bármilyen külső körülményektől függetlenebb. Ezt szinte kézzelfoghatólag bizonyítja, ha más nem, a magyar irodalomtörténet. A *Törökországi levelek*, a *Bánk bán*, *az ember tragédiája*, ezek a kimagasló termékek, nem saját koruk nyelvén, szabatosabban, nem az akkor uralkodó irodalmi stílusban keletkeztek.

De föltéve, hogy a stílust a kor teremti, még pedig annyira, hogy az íróra e téren alig vár egyéb, mint a kor-formálta stílust átvenni, akkor sem használható a stílus felosztó elvül. Nem csupán azért, mert nem

minden kor fejleszt ki önálló stílust, hanem és főképp azért, mert a stílus, ha még oly tág értelmet adunk is neki, nem egyedüli határozója, nem a leglelke az irodalmi műnek. Szerkesztés, jellemzés bizonyára számít annyit, hát még az irodalmi művek tartalmi része: érzés és gondolat, alapeszme és cselekvény? Sokkal természetesebb a felosztásban a nagy művelődési áramlatokat követni: keresztyén rajongás, renaissance, reformáció, fölvilágosodott filozófia, demokrata szellem, szocializmus stb., annyival inkább, mert e nagy művelődési áramlatok nemcsak korszakos történeti eseményeket hoznak létre, hanem váltakozó irodalmi mozgalmakat terjesztenek és azokban esetleg a Nagy József-követelte külön stílusokat is kifejlesztik. Egyébiránt meg vagyok győződve, hogy a korszakok felosztásában és elnevezésében egyetlen egy elvhez merevül ragaszkodni — még a legszabályosabban fejlődött irodalom történetében is — abszurdumokra visz. Az irodalom, egy-egy nemzet lelki világának e legsajátabb megnyilvánulása, sokkal bonyolultabb, sokkal szövevényesebb szellemi képzettség, semhogy azt egy fix-pontból áttekinthetnők, semmint azt egy tengelyvonalból egyenlő vagy legalább hasonló részekre lehetne osztani.

Azonban minden elmélet annyit ér, amennyi hasznát lehet a gyakorlatban venni. Nagy József osztályozását is praktikus értéke szerint kell megbirálnunk, amint ő maga is kívánja. Nem bánom tehát azért, hogy a *klasszicizmus* szót nagyon különös értelemben használja, kivált ebben a mondatban: a *klasszicizmus kezdetben mindig mint romanticizmus jelentkezik*, azért sem támadom, hogy egy korszakot, az új stílus keresésének a korát (1772—1842-ig) ezzel a nekem érthetetlen állítással jellemez: «A megbűvölt öntulajdonos tartalmának megfelelő formákat és nyelvet keres», amely kijelentésen tovább töprengtem, mint a modern líra leghomályosabb versszakán. Minderre és egyéb apró szeplőkre szemet hunyok, hogy annál inkább szemébe nézhessek a stílus alapján végzett felosztásnak. Ez alapon Nagy József hét korszakot állít fel, tehát ugyanannyit, amennyit a legismertebb, a Beöthy-féle felosztás foglal magában, de a két felosztás korszakai ritkán fedik egymást határszelő vonalaikkal.

A gyakorlati tanítás, az iskola nevében alig tehetünk kifogást az ellen, hogy az eddigi első korszakot, az ú. n. pogány-korszakot elhagyja és hogy az első írott emlékektől indul meg, de a név, amelyet a korszakra illeszt, a lehető legkülönbözősebb, majdnem semmitmondó. A *kódexsz-irodalom kora* név a keresztyén középkorból fenmaradt írásműveinknek egyetlen jellemző vonását sem foglalja magában, legkevésbé tájékoztat magáról a stílusról, nemcsak azért, mert a kódexszek stílusa — amint azt Nagy József is kifejti — önálló stílusnak alig nevezhető, hanem, mert a Ferenc-legenda és például az Apáti Ferenc feddő éneke sohasem lesz egy stílusfajba összeszorítható. A kódexsz-irodalom korát Nagy József 1533-ig terjeszti, az első magyar nyomtatott könyv megjelenéséig. Ezért a néhány évért kár volt eltérnie az eddigi végponttól, az 1526. évtől, amely nemcsak országos, hanem világtörténelmi eseményt, a mohácsi vést jelzi, annál inkább kár volt, mert mint az *Irodalomtörténet*nek épen szóban forgó füzetéből kitűnik, a Komjáthi Benedek *Szent Pál levelit* megelőző

magyar könyv, a Heyden-Sylvester-féle *Gyermeki beszélgetések* már 1527-ben látott napvilágot és valószínűen a mohácsi vész esztendejében készült.

A második korszakra talált Nagy József legmegfelelőbb nevet, *a bibliás stílus kialakulásának korá-t*, amelyből a *kialakulás* szó bizvást elhagyható. E kor jellemzésében, csakúgy mint az előbbiében, sok helyes és elfogadható megfigyelésre akadunk, de a kor véghatárába itt még kevésbé nyugodhatunk bele. Pázmány halála évével, 1637-tel végzi a kort, tehát kirekeszti belőle Zrinyit, aki éppen olyan kivirágzása a reformáció és ellenreformáció vallásos költészetének, mint ahogy Pázmány áll a vitázó irodalom, a biblikus próza legesúcsán. Ezt a két szellemi nagyságot két külön korszakba helyezni csak úgy lehet, ha egy mesterkélt rendszer kedvéért készek vagyunk a legösszetartozóbb jelenségeket is szétszaggatni.

A következő két korszaknak az elnevezését nemcsak hogy sikerültnek nem, hanem valósággal szerencsétlennnek tartom. Az 1637 és 1711 közti éveket az *epika korával* illeti Nagy József és hogy ezt a furcsa ötletet elfogadtatta velünk, még a szánandó Ilistius Lászlónak szánalmas *Mohácsi veszedelmét* is felemlíti, mintha az nem volna a *legelhanyagolhatóbb mennyiség*. Az erőszakoskodás még arra is rávoszi, hogy a kuruc költészetben, a lírai és lírai hangú költeményeknek ebben a szép gyűjteményében is a históriás elem uralmát lássa. Ez csak úgy magyarázható meg, hogy Nagy József megfélekedzik a *Balogh Ádám*, a *Bercsényi nótájáról*, a *Rákóczi-nótáról*, az *Esztergom megvételeéről*, az *Ocskay haláláról*, hanem ezek helyett a Dálnoki Veres Gerzson-féle verses krónikákat tartja szemé előtt.

Ha lehet, még szerencsétlenebb dolog volt a hanyatlás idejére (1711—1772) a *líra kora* nevet ráeröltetni, arra az időszakra, amelynek egyetlen számottevő lírikusa szerinte Mikes Kelemen, a szépprózaíró, holott Mikes koron és országon kívül éli a maga külön írói életét.

Az ötödik korszaknak nem annyira a nevét, mint a terjedelmét kifogásolom. Irodalmunk történetéből azt az időt, amely Bessenyeitől Petőfiig (1772—1842) terjed, semmiféle név alatt sem lehet és szabad egybefoglalni, hát még ezen az elmosódó címen: *az új stílus keresése kora*. Ez alatt a 70 év alatt sokkal több és többféle irodalmi jelenség tűnik föl, mintsem azokat egymás mellé tudnók sorakoztatni. Aztán, ha még Vörösmarty is keresi a stílust, az istennek micsoda teremtett lényre fogja megtalálni?

A legutolsó két kor (1842—1882 és 1882—) elnevezésében mintha több szerenésje volna Nagy Józsefnek, midőn az egyiket a *nemzeti klasszikus stíl*, a másikat az *újságírás korának* nevezi. A felosztás ellen, amely más címen már régóta fennáll, sem kell okvetlen kifogást tennünk. S amit a jövőről jósol, mint jó kívánságot azt is elfogadhatjuk, mert ki ne óhajtaná az irodalomban a formák tiszteletét és a lelki elmélyülést.

Nagy József — mint tudjuk — felosztásába fölvelt egy kort, *az új stílus keresése korát*. Azt hiszem, inkább az irodalomtörténet, — írásban felezhetünk fel hasonló korszakot; a mi napjaink mintha *új felosztás keresésének a napjai* volnának. Nagy Józsefet e kereső újtán nem sok szerenese kísérte; talán iránytűje volt hibás vagy talán kelletnél nagyobb területet akart bejárni, elég az hozzá: nem érte el a felosztás új földjét, Ameriká-

ját. Azonban e kudarc ne rettentse vissza a próbálkozókat, akik épen az ő kísérletéből vonhatnak le maguknak hasznos tanulságokat. Meglehet, hogy magam is neki buzdulok, de én boldognak vallanám magamat, ha nem az egész Amerikát, legfőljebb egy-két nagyobb szigetcsoportot tudnék fölfedezni.

KARDOS ALBERT.

Arany János Öldöklő Angyala.

Arany János kisebb elbeszélő költemény-töredékeit nem elemezték és nem értékelték még kellőképen. (Csak Az Utolsó Magyar-ról szól újabban — e folyóirat lapjain — Kéki Lajos.) Pedig nemcsak azért érdemlik meg a figyelmet, mert a nagy költőtől származnak, hanem azért is, mivel magokban véve, tárgyuknál és finom lélekrajzaiknál, meg érdekles leírásaiknál fogva, továbbá művészi, hangulatos, sőt szenvedélyes előadásuk és ritmusuk miatt érdemesek az elemzésre.

Ezúttal az Öldöklő Angyal-ról akarok szólni, amely ép úgy, mint Az Utolsó Magyar, Édua, Csanád szintén az 50-es években keletkezett. Aranyt mélyen leverte hazájának gyászos sorsa, legkedvesebb barátjának, Petőfinék, elvesztése. Ehhez járult még nehéz helyzete és testi bajai. Lelke fel volt dúlva. Ilyen körülmények között szinte kereste a komor tárgyakat.

Öldöklő Angyalához valószínűleg Kölcsey Vérmennyegzője adta az indító eszmét. Ezt az állítást nem én hangoztatom először. Megtalálható már Vértesy Jenő Kölcsey életrajzában (Bpest, 1906. 79 l.) s az ő nyomán Tompos Józsefnek a magyar ballada történetéről szóló művében. (Kolozsvár, 1909, 165. l.) Bővebben egyik sem szólt a kérdésről. Azt hiszem érdemes e kérdést közelebbről szemügyre venni, az összehasonlítás munkáját elvégezni, az érdekes költeményt esztétikai szempontból elemezni, tulajdonságait, értékét megállapítani.

Mindenek előtt egymás mellé állítom Arany Öldöklő Angyalát és Kölcsey Vérmennyegzőjét, hogy így a tartalom, a tárgy menetének egyezése szembetűnjék. Arany költeményét kivonatosan közlöm, hogy az egybevétést az elő nem forduló részek ne zavarják.

Arany: Öldöklő Angyal.

I. Anna és Jenő az oltár előtt megesküdték. A menyegző napját vigan ülik meg a palotában. A szobák a vendégektől népesek. A zene szól. Öröm, vigalom mindenfelé.

II. III. A mennyasszony és vőlegény eljárják a mennyasszonytáncot. A tüzesvérű, önmagán uralkodni törekvő Jenő nézi Annát, akinek vérét a szokatlan érzés felriasztotta. Szívében lázas sejtetem. A mennyasszony vőlegénye mellett járja a

Kölcsey: Vérmennyegző.

IV. László nyert a szép Lilának
Ídvességet hű kezén,
És szomszédi felszállának
Kedve zajgó ünnepén.
S a billikom kerültében
Minden férfi gyúl szívében,
S víg ének zengésinél
Az ifjuság tánpera kél.
V. Nézi László szív-merülve
Hölgye láng tekintetét,
S kedv remény közt lelkesülve
Vére kényhullámot vét.

táncot, könnyedén, szinte lengve. A szív siet, az arc tüzes. A szem szemet keres.

IV. A harmadik táncot már a többi fiatallal együtt járják el.

V. VI. Arra a hírre, hogy törökök közelednek, a zene, az emberek elhallgatnak. A tánc megszűnik. Az ajkakon szó nem jön ki. A szív megfagy, majd nagy zavarban dobog. Az arcok sápadtak.

Jenő, kardját kirántva, így szól: a férfi kimutatja bátorságát, küzd, keresve kerüli a veszélyt, hiszen a futásban nincsen üdv.

Tudja, hogy a csata reménytelen, fél, hogy Annát a törökök foglyul ejtik és meggyalázzák.

S az könnyű mint esti szellet, Táncát vőlegénye mellett — Szíve olvad, arca ég — Pártájában lejti még.

VI. A törökök jönnek.

VII. Elnémúl a palotában Tánc és élet, kedv és zaj. Fennakadva dobbantában Minden könnyű, minden jaj, Színe halvány minden képnek, Minden keblet gondok tépnek Elszorúlva minden szív, Küzd és habzik, forr és vív.

VIII. Dúlva ront a palotára.

IX. . . . sebes meggondolással Kardon minden férfikéz.

XI. Szép hölgy ott a pályabér.

Arany János költeményének gerince tehát egészen benne van Kölcsey Vérmennyegzőjében. Egy mennyegzőt, épen mikor a legjobb kedvben vígadnak, táncolnak, abba kell hagyni, a törökök támadása miatt. A vőlegénynek le kell mondani a boldogságról és felvenni a küzdelmet az ellenséggel. Igaz, hogy ily eseményről máshol is olvashatott és az egésznek lefolyása általánosságban mindig ilyen lehetett, mégis nem igen valószínű, hogy Arany a tárgyat máshonnan vette volna, mert a részletek, egészen a mennyasszonyi táncig, melyet a nő pártában jár még el, lépésről-lépésre egyeznek. A két költemény csaknem egyformán indul és halad, sőt Arany költeményének utolsó sorai arra a gondolatra engednek következtetni, hogy Jenő is (mint László) fél, hogy felesége török rabigába fog kerülni, ahol meggyalázzák azt, akit ő szeretett volna bírni. A cím nem egész világos fényt vet a bekövetkező eseményekre. Gondolhatunk olyan öldöklésre, amely egy egész környezetet pusztít el, vagy arra, hogy Anna, ez az Angyal, erényei megvédelése végett ölni is tudott. Arany minden bizomnyal ismerte Kölcsey e versét.

A mi nincs meg forrásában, megmagyarázható a költészet keletkezésének lélektanából, Arany más élményeinek hozzáfűződéséből. Költőnk a Kölcseynél nagyjában odavetett vázlatot kiszélesíti, részletesen kidolgozza, beleviszi saját lelkét. Így keletkeztek a palota, a zene, a magyar egyes és közös táncok gyönyörű leírásai, mely utóbbiak élvezésében Arany nagy gyönyörűsége tellett és amelyek megörökítésekor előtör lobogó haza- és fajszeretete, miket az akkori viszonyok kétségbejuttattak és leverték.

«De vajmikép írhassem én le
Oh nemzetem, szép táncodat!
Busúlni és vígadni, mint te,
Tud-e más nép az ég alatt?

Ezt látni kell és érzeni
Mint a magyar szív érezi,
Mint érezhette egykoron
Ama nász népe, melynek én
Széles jó kedvét vázolom.»

Talán fölösleges felhívnom a figyelmet arra (Riedl Frigyes ezt már megtette), hogy a zene és tánc e leírásai a magyar irodalom legköltőibb helyei közé tartoznak. Testünk együtt járja, lelkünk együtt rezeg a költő szavaival. Külön is megjelent e három rész «Magyar tánc» c. alatt Arany «Elegyes művei» között.

Gyönyörű művészi munkák a jellemrajzok is. Az apa, miután gyermekei egymásután elhalnak, egyetlen leánya boldogságán csüng. A leány gyöngé, bájos, ártatlan angyal, a házasságot nem érti, a táncot elragadóan járja. A táncolók közt sok egyént látunk fel és eltűnni: komoly, dölyfös, ledér, csalfa, mosolygó arcúakat. Az egyik csúszik, a másik ölyvszerűen űzi galambját, a harmadik méltóságteljesen járja a táncot. Arany bámulatos jellemző tehetsége tehát itt is megtalálható. Az érzések és indulatok széles ecsetelése, a lelki motívumok szintézise ez időben írt munkáit különösen jellemzik. Ebben is megtalálható Byron hatása, amennyiben rá-rávet egy vakító fénysugarat az emberek indulataira, szinte megmagyarázhatatlan lelkiállapotaira, sőt érzékiségére, amivel felizgatja, felkavarja vérünket. (Pl. a mennyasszony érzelmeinek rajzával.) Az előadás, a ritmus bámulatosan könnyed, színes, hangulatos, sőt mondhatnám szenvedélyes. Át- és átjárja lelkünket és megvilágítja számunkra Arany lelkének akkori izzó hangulatát, duló viharait.

A költemény töredék maradt. Aranynek nem volt lelkereje befejezni. De e fenséges rom így is megindít.

BITTENBINDER MIKLÓS.

Arany János Buda Halálához.

Czerkó éneke. Lehr Albert kimutatta (M. Nyelv. 1 : 456), hogy a B. H. X. é. 98. versszaka, mely a *nyavalyás Czerkó habarek* énekét adja elő Priskos tudósítása alapján, nem egyéb, mint az Erdélyi Népk. Gy. I. kötetében (112. l.) lévő vőfélyvers egy-két szakának átalakítása. — Arany azonban e versre nem magától lett figyelmessé, hanem magának Erdélyinek egy megjegyzése következtében, mely valósággal azonosítja Priskos Zerkon-jának és a vőfélyvers bohóságait. Erdélyi ezeket írja *Népdalköltészetünkről* c. értekezésében (Népk. Gy. 2 : 283) : «[Attilának] Ama balgata, csodálatos, s érthetlen [így] beszédek lármázója pedig udvari bolond lehetett ; s olly tréfás neveltetű verseket, mint ő mondhatott, mai nap is találunk a magyar népköltészetben, minő az I. k. 170. dala, melly szinte vendégség alkalmával szokott felmondatni».

TOLNAI VILMOS.

IRODALOM.

Kazinczy Ferenc Levelezése. A M. T. Akadémia Irodalomtörténeti Bizottsága megbízásából közléteszi *Váczy János*. XXI. kötet. 1829 január 1.—1831 augusztus 20. Budapest, 1911. XLIV. 787. l. Athenæum-nyomda. Ára 10 kor.

Az olyan nagyarányú forrásgyűjteményt, mint amelynek befejező kötete most hagyta el a sajtót, két szempontból szokták bírálni. Egyfelől azt nézik, hogy mi van benne, másfelől, hogy a kiadó mennyire könnyítette meg a kutató munkáját? Úgy tetszik, a jelen esetben a felelet mindkét kérdésre csak közhelyszerű lehet. Kazinczy Levelezését oly sokan és oly sokféle nézőpontból kutatták már át, hogy itt a gyűjtemény gazdagságát és jelentőségét fejtegetni valóban szószaporítás lenne. Elég, ha ismételjük és hangsúlyozzuk, hogy nincs az egykorú közműveltségnek oly ága, melyre nézve itt jellemző adatokat ne találánk. De ha ily kincsekről van szó, bizonyára nem közömbös, hogy kezelőjük hogyan járt el, miközben ez értékeket hozzáférhetőkké tette. Az elfogulatlan vizsgáló e tekintetben csak arra az eredményre juthat, hogy a kiadó legjobb akarata szerint végezte munkáját s kétségtelenül nagy szolgálatot tett a magyar tudományosságnak.

Jól tudjuk, hogy itt-ott főképp az első kötetek megjelenése alkalmából föl-fölhangzott egy-egy elégedetlen szó, ez azonban nem ok arra, hogy majd egy negyedszázad fáradságát lekicsinyeljük. Az anyag terjedelméből következő és az *errare humanum est* alapján menthető tévedések a tervezett pótkötetben könnyen kiigazíthatók s ha ez megtörtént: Váczy János büszkén mondhatja, hogy egy bizonyos kor szellemi életének kutatói számára a leggazdagabb anyaggyűjteményt ő tette közzé.

Kazinczy Levelezésének XXI. kötete azokat a leveleket foglalja magában, melyeket a nagy író élete utolsó két és fél esztendejében váltott ismerőseivel és barátaival. Összesen 434 darabról van szó; közülök 297 a Kazinczyé. A másoktól származók közül a főhelyen a Guzmicstól írottak állanak; ezek mellett szép számmal vannak Bajzától, Csereitől, Toldytól és Zádortól eredő tudósítások is. Az újabb összeköttetéseket jelzők közül nevezetesebbek a báró Eötvös Józseftől és a Szalay Lászlótól származó darabok. Kazinczy levelei, írójuk egyéniségére vonatkoztatva őket, ugyanazokat a fősajátságokat tüntetik fel, mint az eddig ismertek: nagy fogékonyságot a haladás jelenségei iránt, önfeláldozó buzgalmat irodalmi céljai megvalósítása érdekében, fiatalos hevet állásponytja védelmében és szívós ragaszkodást eszményeihez. Nyomasztó anyagi gondjai miatt olykor elkeseredik, de vallássossága nem engedi csüggedni. Ifjúkori emlékeinek hatása alatt érzelmessége

is jelentkezik. Élete alkonyán sokat foglalkoztatja őt művei kiadása és az Akadémia munkája. Utóbbiban tevékeny részt vesz, miközben közelebből is megismerkedik a fiatal írókkal. Romanticizmusuk és tekintélyt nem ismerő vakmerőségük nincs inyére az agg mesternek, főkép mióta kiméletlenségüket a Pyrker-fordítás miatt saját magán is tapasztalta. «Nékem ez a könyv az imáds. könyvem», olvassuk egyik levelében, a Szent Hajdan Gyöngyeiről. Szerzőjét is nagyrabecsülte; gondolhatjuk tehát, mennyire fájt neki a támadás. «Undok, fertelmes cimboráskodás»-nak tartja a fiatalok dolgát, de nem ijed meg s visszavág. Mert mint büszkén írja Kis Jánosnak: a 72 esztendő öreg és a 27 esztendő ifjú benne együtt van és ő tud ölni méltósággal.

A nemzeti múlt kultusza se ragadja nagyon el: «Midőn a Magyarok Istenét hallom emlegettetni, megborzadok; a Párduczos Árpád nevétől pedig futok is. Profanálva van e szent név a sok kontár által.» (L. 519. l.)

Pedig hogy egyébként hazafi érzése nem gyöngült, látni abból, amit a világpolgár Berzeviczy Gergelyre célozva, mond: «Hogy egyezhetett volna a Cosmopolitával a tüzes Nacionalista?» (t. i. ő). Ez az utalás egy Szalay Lászlóhoz intézett levélből való, mely néhány más darabbal együtt jó példája annak, mennyire tele van e Levelezés az egyénekre és korra jellemző bizalmas természetű közlésekkel. Érdekesek e tekintetben a Kossuthra, gróf Széchenyi Istvánra és gr. Fekete Jánosra vonatkozó adatok. Utóbbiról több ízben küld jellemző sorokat Szalay Lászlónak, ki úgy látszik, megakarta írni e tehetséges, de külön ember életrajzát. Ami melleleg mondva — mint Váczy megállapítja — Szalayra nézve új adat.

Az említettekén kívül szomorú érdekessége a kötetnek még az, hogy itt látjuk irodalmunk e nagy alakjának nyomasztó anyagi helyzetét a maga legmegrázóbb feketeségében. Szív legyen az, mely meg nem indul, mikor olvassa, hogy aggódik a boldogtalan feleségeért és hét gyermekéért, kiket a gonosz rokonnal való pörösködés folytán a legszomorúbb sors fenyeget. Olyan nyomorban van, — írja Rumynak — hogy lopni és ölni is tudna.

A kiadás az előző kötetekből ismert beosztás szerint készült. Elöl van a levelekben foglalt nevezetesebb mozzanatokra utaló terjedelmes — két és fél ívnyi — bevezetés, a kötet végén pedig a száz lapra terjedő s a rejtettebb vonatkozásokat magyarázó jegyzetek; végül a nagy körültekintéssel készült név- és tárgymutató. Utóbbiból kimaradt egy-két név, pl. a Daykáé, Barcsayé, melyek a szövegben előfordulnak. (L. 289., 304., 684. l.) A jegyzetek az ide tartozó irodalom kritikai felhasználásával készültek, amit a számos helyreigazítás is bizonyít.

Az ügy érdekében még egyszer megemlítjük, hogy e kötettel befejeződött a Levelezés kiadása. A szerkesztő azonban megjegyzi a Bevezetés végén, hogy a gyűjteményt nem tartja teljesnek s kéri irodalmunk minden barátját, hogy szíveskedjenek a netalán birtokukban levő vagy tudomásukra jutott eddig kiadatlan leveleknek őt nyomára vezetni, hogy a pótlék-kötetbe fölvehetőek legyenek. A leveleket leghelyesebb a M. Tud. Akadémia főtitikári hivatalához beküldeni eredetiben, vagy szó- és betűszerinti másolatban.

VÉLEZDI MIHÁLY.

Lukács György: A modern dráma fejlődésének története.

A Kisfaludy-Társaság Lukács Krisztina-díjával jutalmazott pályamű. Két kötet. Budapest, 1911. 8. r. 1060 l. Kiadja a Kisfaludy-Társaság. Franklin-nyomda. A két kötet ára 16 korona.

A *Kisfaludy-Társaság Könyvtárában* mindezeideig többnyire igen értékes művek láttak napvilágot: a világirodalom számos remeke, több becses szépirodalmi munka s olyan irodalmi tanulmányok, melyeknek szerzői — Erdélyi János, Imre Sándor, Péterfi Jenő, Salamon Ferenc — igazi kitünőségei a magyar kritika történetének. A Társaság legújabb esztétikai kiadványát, Lukács György két kötetét már kéziratban a Lukács Krisztina-féle díjjal koszorúzták a bírálók. Azóta a szerző még egyszer átdolgozta jutalmazott pályaművét s bírálói tanácsai szerint sokat javított és bővített munkája minden fejezetén.

Érthető érdeklődés fogadja a két kötetet. Lukács György t. i. szerencsétlenül indult meg esztétikai pályáján. A *lélek és a formák* című köteté, mely 1910-ben jelent meg, gyöngye Karren-utánzat, formailag és tartalmilag egyaránt lapos és zavaros próbálkozás. Egy nagyolvasottságú esztétikus kiforratlan gondolat-halmaz. Annál nagyobb a meglepetés, hogy szóban forgó pályaművével jutalmat nyert a Kisfaludy-Társaság pályázatán. Mindenesetre sokat kellett fejlődnie, hogy első, sikertelen szárnypróbálgatásától eljusson a Kisfaludy-Társaság koszorújáig.

Lukács György ebben a művében a modern dráma fejlődésének történetét akarta feltüntetni. Jól értsük meg, a fejlődés történetét akarta adni, de ezt is csak *egy* szempontból vizsgálva: a forma, a drámai stílus szempontjából. Szabatosan meghatározva, a modern dráma *formai fejlődésének* történetét iparkodott megírni. Vizsgáljuk meg, mennyiben sikerült neki e cél elérése.

Legfeltűnőbb művében, hogy sem fejlődést, sem történetet nem találunk benne. Mi az irodalmi fejlődés? Kimutatása annak, hogy valamely irodalmi áramlat mennyiben folytatta a régit, mit vett előzőitől és mit tett hozzá újat. Mi a történet a mi esetünkben? Nem más, mint a fejlődés körülményeinek, az egyes irodalmi áramlatok keletkezésének és elmulásának feltüntetése és egyúttal magyarázata. Azt hiszem, Lukács György ezt épen olyan jól tudja, mint bárki más, de úgy tesz, mintha szándékosan látná másképp feladatát. Nem adja a modern dráma fejlődésének történetét, mert a fejlődés története tulajdonképp annak a kimutatása, miképen használta fel az egyik irodalmi áramlat a másik eszközeit, miket hagyott el belőlük és miket tett maga hozzá. Az egész tulajdonképp pozitívumok feltüntetése. Lukács ezzel szemben csak negatívumokkal dolgozik. A különböző irodalmi áramlatoknál sohasem azt keresi, miképen függenek azok össze az előttevalókkal és az utána következőkkel, hanem mindegyiket egy általa ideálként felállított nagy költői dráma kellékeivel állítja szembe, vagy jobban mondva kutatja, mennyiben közelítik meg az egyes áramlatok, sőt egyes alkotások is az ő drámai ideálját. Ebből a szempontból tekint végig külön-külön az újabb drámairodalom egyes áramlatain. Minden egyes fejezet

végén kénytelen megállapítani, hogy az az út, amelyen az illető irány a drámai ideál megvalósítását kereste, nem volt az igazi; minden kísérlet csődöt mondott, egyedül a legújabb német íróknál talál némi közeledést az ő ideáljához, ami különben egészen természetes is, mert hiszen az ő elméletük és működésük (Paul Ernst) szülte tulajdonkép Lukács drámaeszméjét. Az egyes irányoknak ezek szerint soha sincs folytatásuk, mind-egyik újból kezdi a küzdelmet, anélkül, hogy elérné és így minden erőfeszítés a fejlődés számára csak negatív eredménnyel jár.

A dolgok ilyenféle látásából egy másik nagy hibája ered. Könyve összefüggéstelen fejezetekre oszlik. Hiányzik belőle az, amit ő legjobban kifogásol nem egy drámában — a végiggondoltság. Nem tudja anyagát összefüggő nagy egésznek elképzelni, hanem csak a részleteket látja, mindig csak épen azt a csoport íróit és művet látja összefüggésben drámai ideáljával, amelyikkel épen foglalkozik. Ha ilyenkor másfelé tekintve, másokat is belevon összehasonlításába, pillanatnyi érdeklében rendszeren alább szállítja azok jelentőségét, rendszeren dialektikai fogásokkal és mélynek látszó, semmitmondó szórszálhasogatásokkal hozza ki győzelmesen tételét. (Ilyenek erőlködései annak bizonyítására, milyen nagyok a különbségek Shakespeare és a modern dráma között.) Az egész munka felépítése belső egység nélküli és teljesen mozaik. Essayk gyűjteményének lehetne nevezni, és közöttük vannak eléggé sikerült essayk is. Az egészet tekintve azonban, e belső széthullás rendkívül zavaró és nagy hiba.

Valami rendet mégis találunk e könyvben. Ha nem is alkotják szervesen összefüggő fejezetek, össze-vissza mégsem tárgyalhatta volna a modern drámát, valami csoportosítást mégis kénytelen volt létesíteni. Irodalmi irányok szerint csoportosítja művét. Csoportosítása tehát időbeli. A térbeli szempontot, ahol lehet, mellőzi. Ezért kénytelen a német dráma után a francia iránydrámát, utána Hebbelt, majd pedig Ibsent, vagy a naturalista kísérletek után Anzengrubert és Tolstojt tárgyalni, holott előbbi a fejlődésre alig volt hatással. Az időbeli szempontoz való ragaszkodás a térbeli mellőzése mellett tehát disszonanciát hoz e műbe. Ugyanez a szempont még másképen is zavarólag hat. Ott, amikor a legkülönbözőbb nemzetek íróit, akikben némi hasonlóságot lát, összehozza egy fejezetben, holott közöttük semmiféle tényleges fejlődésjogosított kapcsolat nincs. Ilyen, amikor Anzengrubert és Tolstojt, vagy Donnayt, Curelt, Capust, Schmitzert, Hauptmannt stb. tárgyalja együtt. Ilyen csoportosítás mellett a fejlődés kidomborítása már eleve is egészen lehetetlen. Pedig a megoldás nagyon egyszerű lett volna. A fejlődés helyes feltüntetésére a helybeli és időbeli szempont együttes alkalmazása vezetett volna. Hisz Lukács maga is megállapítja, hogy egységes mai drámáról nem lehet beszélni; a mai drámák különválnak, nem alkotnak egységes irányt. Teljességgel különválnak a német és francia dráma. Maga ez a körülmény is jogossá tette volna külön a germán és külön a román dráma tárgyalását. Az ilyen felfogás mellett nagyon könnyen meg lehetett volna oldani a problémát és belső összefüggést csakis így lehetett volna létrehozni.

Mivel Lukács ezt szándékosan mellőzte, de műve anyagában mégis

akar valami összefüggést teremteni, kénytelen lépten-nyomon utalni a már előbb elmondottakra.

Ismétlem: mint egész, Lukács műve teljesen elhibázott. Egyrészt nem váltja be, amit a cím és előszó ígér, másrészt hiányzik belőle a belső szerves és szoros összefüggés.

Lukács munkáját drámaelméleti fejtegetésekkel kezdi. Először általában a dráma elméletét adja, annak összes sajátosságait tömegművészet voltából származtatva, majd pedig a modern dráma: a polgári dráma elméletével foglalkozik. Ez a rész tele van elmés fejtegetésekkel, helyes megfigyeléssel és gyakran figyelemre méltó gondolatokkal. Ez nevezhető a munka legsikerültebb részének. Mindamellett egy nagy hibája van. Nem tudja kikerülni az elméleti fejtegetések során, hogy igen sokszor érthetlenné ne váljék. Ha magára az egész munkára sem foghatjuk rá a legjobb akarat mellett sem, hogy szerzője jó stilszta, vagy még azt sem, hogy tud magyarul, ebben a részben e hibái egyenesen szemet szúrnak: a lehető legnagyobb pongyolaság (mellékmondatok egész önállóan való használata: állítmány nélküli mondatok, stb.), a napilapok nyelvének és terminológiájának hatása (*meglátások, megtörténések, történések, megérzések, elgondolások* stb.), az idegen kifejezések légiója. Találomra megszámláltam a 21. l. idegen szavait, éppen 17 idegen kifejezést találtam. [Nem ritkák az ilyen mondatok sem (37. l.): a sors *technikai aequivalense* a drámában egyedül a *situatio* lehet.] Mindenütt nehézkesség és homály.

Lukács szerint a modern dráma a polgári dráma. A «polgári» szót azonban meglehetősen tág értelemben kell vennünk, mert hiszen belefoglalja nemcsak a parasztdrámát, hanem a naturalizmus szocialista drámáit is. Így a «polgári dráma» elnevezés általánosságban csak a régebbi heroikus drámával való szembeállításat jelenti. Mivel a modern dráma megkülönböztető jele éppen polgári volta, Lukács azt gondolja, hogy a dráma történetének tárgyalását ott kell kezdenie, ahol az először lép fel az irodalomban, és ezért a drámát Lessingtől kezdve tárgyalja. Ebben Lukácsnak egy nagy tévedése rejlik. A polgári világ, mint a dráma tárgya annyira külsőleges, hogy ettől számítani a modern dráma fejlődését kissé merész dolog, és nem vezet semmi egységes megállapításra. Ebből a szempontból véve a dolgot, Lukácsnak csak az igazán polgári drámát lett volna szabad tárgyalnia, ki kellett volna hagynia Goethe és Schiller javarésztét, Kleistét, Grillparzert, sőt *Mária Magdalena* kivételével még Hebbelt is, hogy csak a legfőbbeket említsük, de viszont el kellett volna vezetni a polgári drámát egészen eredetéig, Diderot működését, sőt régebbre visszamenve, Terentiust is bele kellett volna művébe vonnia. Lukácsot — állítólag — mindig belső szempontok vezetik, és így csak ügyetlenség részéről, hogy ennyire külső okból indulva állapítja meg tárgyalása határpontját.

A modern dráma belső lényeges jegyeiként a «historizmust» és «individualizmust», továbbá a pathológiát állapítja meg. Ezeket a momentumokat kellett volna visszafelé követnie, megállapítva eredetüket és folytonos fejlődésüket. Ezáltal szemlélhetővé tudta volna tenni a modern dráma fejlődését és kialakulását. Művét tehát ott kellett volna kezdenie,

ahol e három tulajdonság először lép fel: Shakespearenél. Ezt maga Lukács György is érzi és ezért mindenkép igyekszik minél messzebbre vinni egymástól Shakespeareat és a modern drámát. Ahol csak lehet, elválasztó különbségeket állít fel közöttük. Elválasztásai közül találomra rámutatok kettőre. Szerinte a renaissance drámája az individuumok drámája, a mai az individualizmusé (149. l.); egy másik helyen élesen megkülönbözteti a régiek (görögök és Shakespeare) pathologikus eseteit a mai drámáéktól és ezekre példákat is hoz fel (190. l.). Ezekben az elválasztásokban azonban hiba van: nem veszi tekintetbe a fejlődést; bizonyításaival szándékának ép az ellenkezőjét éri el: mind arról tanuskodnak, hogy a modern dráma sajátosságai valamivel primitívebb alakban már Shakespearenél is megvoltak és azóta fejlődtek tovább. Az individualizmus drámája ma lehetetlen volna, ha Shakespeare meg nem írta volna az individuumok drámáját; ha Macbeth és Ophelia nem is ősei a modern pathologikus hősöknek, Hamletben mindenesetre fellelhetjük ezt. Többi bizonyításai, melyekben e különbséget Shakespeare és a modern dráma között feltüntetni igyekszik, mind egészen ilyenek. A modern drámának Lukács által megállapított sajátosságai alapján az egyedül lehetséges eljárás az lett volna, ha a dráma történetét Shakespearenél kezdi.

Lukács tehát a modern dráma előzményeit Lessingtől kezdve tárgyalja. Első fejezetének a *német klasszikus dráma* címet adta. Ez a fejezet — mely az előszó szerint utólag került a többihez — az egész mű leggyöngébb része. Valósággal elkábító, mi mindent foglal Lukács a német klasszikus dráma elnevezés alá. Lessing, Schiller, Goethe mellett itt tárgyalja Kleistet, Immermannt, Ludwigot, Grabbit és Grillparzert; Tasso és *Wallenstein* mellett tárgyalja *Götzöt* és a *Räubert*. Úgyszólván az egész Hebbel előtti (sőt a Hebbel-kortárs Ludwig is) német dráma benne van ebben a fejezetben; a legellentétebb irányokat tárgyalja itt együtt. Így kerül egymás mellé Goethe és Kleist, Schiller és Ludwig, Schiller és Immermann, anélkül, hogy belső ok volna erre. A Goethe-Schiller-féle német klasszicizmus annyira távol áll a modern drámától, hogy ennek fejlődésébe belevenni egészen felesleges volt. Legföljebb ifjúkoruk forradalmi működését lehetett volna itt, mint a fejlődés egy láncszemét tárgyalni. Tudjuk azonban, hogy Lukácsnak nem ez a célja: az ő szemében az fontos, hogy itt van egy irány, amely a nagy költői dráma megvalósítását tűzte ki céljául; bele kellett ezért vennie művébe és ki kellett mutatni, hogy ez az irány célját nem érhette el. Ugyanekkor azonban Lukácsnak egy másik áramlattal, a romanticizmussal is külön kellett volna foglalkozni, mert hiszen ez is egy sajátlagos drámái ideál megvalósítására törekedett, annál is inkább, mert a romantikának nem megvetendő befolyása volt a későbbi fejlődésre. De Lukács ezt nem teszi, mert szeretne minél előbb a tulajdonképeni modern drámához eljutni. Ezért a francia iránydráma tárgyalására tér át. A Dumas-Augier-féle iránydráma fejtegetése meglehetősen ügyes, csak a romanticizmussal való összefüggésükre kellett volna kitérni és megjelölni azt a *tendence-t*, mely Dumas filst vezetete és mely nem egyéb, mint a Code civil létező paragrafusainak megtámadása.

Az előzmények után a *Heroikus korszak* cím alatt a Hebbelben és Ibsenben meginduló modern drámára tér át. Ezen fejezetei a könyv leg-sikerültebb részei közé tartoznak, míg a következőkben a naturalizmust, a belőle való kibontakozást és végül a mai helyzetet hol több, hol kevesebb szerencsével tárgyalja.

A naturalizmus úttörői közt a Goncourt testvéreket, Zolát, Becquet és Strindberget tárgyalja. Igazán kár volt az első három (Goncourtok és Zola) drámái kísérleteire kitérni, mert a fejlődésre ezirányú működésük semmiféle hatással nem volt. Sokkal célszerűbb lett volna a francia regény-naturalizmus tárgyalása, melyből az egész német drámái naturalizmus származott. Strindbergnél már megkezdte Lukács azt, ami a második kötet egyik legnagyobb hibája: az írók szétszedését, különböző időkben elfoglalt különböző irányai külön tárgyalását. Ez magában még nem volna olyan nagy baj, de Lukács sohasem mondja meg, hogy az író később még más-féle fejlődésen is ment keresztül, és erről csak jóval később értesülünk, amikor már egészen új kapcsolatban tárgyalja.

Sikerültebb a «Freie Bühne»-vel kapcsolatban keletkezett naturalizmus fejtegetése, melynek főképviselőjét, Gerhart Hauptmann, művében négy részre szedi és különböző helyeken tárgyalja! Még nagyobb hibája itt, hogy fejtegetése alapjául tulajdonképpen csak *egy* darab: a *Takácsok* szolgálnak; a többi csak itt-ott kerül megemlítésre, anélkül, hogy bennük is keresné a naturalizmus ideáljának mikénti megvalósítását.

Az impresszionizmusnak és lírai naturalizmusnak nevezett iránynál — mely a II. kötet leggyengébb része — a legkülönbözőbb nemzetiségű írókat hozza össze. Itt szerepel a francia Donnay, Curel, Porto-Riche, a német Hauptmann (*Einsame Menschen* című darabjával) és Schlaf, az osztrák Schnitzler, az orosz Csehov és a longyel Przybyszewski. Lukács ezt az irányt az Anatole France-Bourget-féle pszichológiai regénnyel hozza kapcsolatba, amire bőven felesleges módon kiterjeszkedik. Különösen azáltal válik ez disszonánssá, mert a naturalizmusnál, ahol már fontosságánál fogva is jogosultabb lett volna, nem tért ki a regényre való összefüggés közelebbi vizsgálatára. Itt ez azért is felesleges volt, mert amint ő maga is bevallja, ez irány a fejlődésre semmiféle hatással sem volt.

Maeterlinckről szóló fejtegetése szép és ügyes; nemcsak ez iránynak a lírából való fejlődését világitja meg igen találóan, de azt a nála szokatlan dolgot is elköveti, hogy a költőt irányváltoztatása ellenére sem választja ketté, hanem egységesen tárgyalja. Sajnos, nem így jár el Hofmannsthalnál, akinek működését két részben tárgyalja.

A vígjáték fejtegetésénél meglehetősen sikerült a Shaw és Wedekind tragikomédiájának elemzése. Végül a mai helyzetet, a mostani dráma-irodalmon tekint végig, melynek íróit már nem lehet irányok szerint csoportosítani. Különös előszeretettel Paul Ernst iránt viseltetik.

A könyv anyagának ez ismertetéséből, melyben csak a bővebben tárgyalt írókat emeltük ki, látható, hogy nem egy olyan író került bele, aki bátran elmaradhatott volna. Annál feltűnőbb, hogy vannak írók, akikkel egyáltalában nem foglalkozik, sőt akiknek még nevét sem említi meg.

Ha Rostand-t Hugo-epigonnak tartja, Sudermannt pedig nem elég érdemesnek arra, hogy vele foglalkozzék, ezt meg lehet érteni; de hogy Her-
vieux és Björnsont teljesen mellőzi, az megmagyarázhatatlan. Vagy talán
nem tudta őket beleszorítani már úgyszólván eléggé mesterkélten elkülönítéseibe?

Lukács Györgynek — közbevetőleg megjegyezhetjük — nagy hibája,
hogy nincs tudományos szakképzettsége. Ennek tulajdonítjuk azt is, hogy
a tudományos munkának még legelemibb követelményét, a bibliográfiát is
elhanyagolja. Nálunk tehát még a huszadik század elején is magyarázni
kell, hogy feltétlenül kötelessége lett volna az általa használt elméleti
műveket összeállítani? Miért jelzi átvételeit csak általánosságban? Sok
hivatkozása arról tanuskodik, hogy széleskörű tanulmányokat végzett
művéhez, csakhogy — igazi tudományos szakképzettség híján — célját
még így sem tudta megvalósítani.

A második kötet utolsó fejezete a XIX. századi magyar dráma fejl-
désének vázlatos ismertetése. Felületes vázlat. Lukács kevés jót mond a
magyar drámáról, csak Katonáról és Madáchról ír elismerő sorokat, de
róluk is megállapítja, hogy nem fejlődtek ki és nem hatottak, mivel
Magyarországon sohasem volt filozófiai kultúra. «Kettőjük tehetsége mel-
lett igen kicsinyek a többiek drámaírói kvalitásai.» Ennek ellenére is
dicséri a Csongor És Tündét s mond néhány elismerő mondatot Csiky
Gergelyről. Amit ezek után — hirtelen nekilendüléssel és nézetváltozás-
sal — Rákosi Jenőről állít, hogy Rákosi elméleti tisztánlátásban és költői
tehetségben messze felülhaladta összes kortársait, — bóknak megjárja, de
komoly és következetes értékelésnek nem. Legalább is merészség és a tör-
téneti érzék hiányossága kell ahhoz, hogy szerzőnk Szigligetivel két szó-
ban végezzen s ugyanakkor Rákosi Jenőről több mint négy oldalon ke-
resztül értekezzen. Sajátságos kapkodás. Szerző előzőleg lebecsülte a
magyar drámaírói kvalitásokat, most — ellenmondás ide vagy oda —
szükségesnek tartja megállapítani Rákosi Jenő nagyságát. E szerint: Rákosi-
nak nagyszabásúan elgondolt tragikumfelfogása van; monumentalitása na-
gyobb, mint az utána következő történeti drámáé; tragikus világfelfogásá-
nak alapja olyan, mint a hegy tetején álló fa, amelybe leghamarább csap
bele a villám.

Milyen zsonglörködés a szavakkal!

Ime, egy modern esztétikus, aki köztünk nőtt fel s ilyen az ítélő-
képessége, a «meglátása» a magyar dráma művelőiről. Mennyire lehet egy
ilyen kritikuskülföldi «meglátásaiban» bízni? A nagystílű Czákó Zsig-
mondról és Hugó Károlyról egy megjegyzést sem ad s ugyanakkor —
Rákosi Jenőről négy oldalas méltatást.

Magyar értékeiből még egyet, a Herczeg Ferencről szólót. Herczeg
drámáiban, szerinte, nem igen van igazi dráma; Herczegből hiányzik a
látás mélysége, a gondolkodás igazi következetessége, a problémalátás ko-
molysága, a spontán költőiség; Herczeg még a Bizáncban sem látja drá-
mailag a világot; még ez a darabja is epizódok halmazává esik szét.

Amit a Borról, Gárdonyi darabjáról ír, az jó példa arra, hogyan nem
szabad fecsegni egy tudományos munkában. Folytonos keringés egy gon-

dolat körül: «Nem igazi dráma *A bor* sem, Gárdonyi Géza legjobb szindarabja . . . Nem dráma, de nem is akar az lenni . . . *A bor* tulajdonképen nem dráma; nem is igen vígjáték, inkább dramatizált novella, idyll . . . Csak idyll *A bor* . . .» stb. — Mindez egy rövid féloldalon.

Általában a formátlanság s a kellő átgondolás nélkül való kritizálás egyik főhibája a szerzőnek. Kellemetlen bőbeszédűséggel ír. Nyelve magyartalan, kifejezései nehézkesek, mondatalkotása esetlen. Még szókinése is szegényes. Folytonosan idegen szavakat kever mondataiba. Végtetes hibája, hogy gondolatait nem tudja érthetően kifejezni. Nemcsak terjengő, hanem egyúttal zavaros és értelmetlen. Helyenkint vannak ugyan sikerült, sőt egészen értelmes részei (pl. Molnár Ferenc méltatása), de ezek többnyire elvesznek az egyhangú zakatolással döcögő nehézkes mondatok szürke áradatában.

—r.

Böröcz Marcell: Ferencesek a középkori magyar irodalomban. Pécs, 1911. 193. l.

Hadd idézzem Böröcz Marcell egy idézetét: «Mi magyarok a szt. Ferencről szóló irodalmi művek tekintetében valóságos szentferenci szegénységben szynlödünk.» Nos: Böröcz műve nem gazdagítja ezt a szegénységet. Harminc jó könyvből kiírni egy harmincegyedik rosszat: nem gazdagítása, hanem megterhelése az irodalomnak.

Pedig a bevezetés nagy igényeket támaszt. A szerző szerényen összefoglalásnak nevezi ugyan művét; de nyomban azt mondja, hogy Szent Ferenc életrajzát adni nemcsak stílszerűnek tartotta, «hanem ugy a későbbiek, mint az egész franciskánus szellem megértésére feltétlenül szükségesek is». Ebből azt gondolhatnók, hogy itt nemcsak filológiai adathalmazról, hanem sokkal nagyobb dologról van szó.

Ebben nagyon csalódnánk. A Szent Ferenc életét és a Ferenc-rend történetét adó rövid és rossz kompendium után nem jön más, mint csupasz adatok, amelyek megértésére igazán felesleges volt Szent Ferenc életétől kezdeni a dolgot.

Ami húst mégis rak e csontokra az író, az igen lágy dolog. Meglehető elfogultsággal bizonyítgatja, hogy Szent Ferenc nem volt «panteista», a középkor nem volt «sötét». Huss vallását «kárhozatos eretnekségnek» nevezi, Jacobus de Marchia szigorúsága szemmel láthatólag tetszik neki. A történetíró e naiv szubjektivitásán kissé mosolygunk, de mindenesetre megbocsátjuk.

Azonban megüti a szemünket egy szép mondat: «Az irodalmi művek között, melyek Szt. Ferencnek köszönik létüket, kétségkívül a legbájosabb alkotás, a trecento valóságos irodalmi drágagyöngye e mű (a Fioretti), melynek egyes fejezetei, leírásai, elbeszélései oly elbűvölők, mint egy gyönyörű virágszokor, melyet Umbria árnyas völgyeinek illatos, tarka vadvirágaiból szedeztetett össze egy naiv igéző szépségű leányka». (129. l.)

Csodálkozunk a száraz könyvben e váratlan szép stíluson, e valóságos megérzésén a Fioretti hangulatának . . . Nos: ez a mondat olvasható Kaposi

József egy régi cikkében, a Fiorettiről (Magyar Szemle Emlékalbumba, 1898. 148. l.), csak egy kicsit szebben, így: «Mindamaz irodalmi művek között, melyek létüket közvetve Szt. Ferencnek köszönik, kétségkívül legszebb, legbájosabb . . . . Százados virágok ezek, ... Umbria árnyas, iratos retein mintha csak ma szedte volna egy igéző gyermeklányka őket, hogy azon harmatosan és himporosan feldíszítse velük a szentnek egyik útszéli szobrát.» — És Böröcz Kaposi nevét itt nem is említi, idézőjelnek nyoma sincs.

Ez bizalmatlanná tesz a forrástanulmányok és «a szerzőknek lelkiismeretes megemlézése» iránt is, melyet Böröcz előszavában ígér. Mert forrásainak — a Szent Ferenc-irodalom kútfőinek és főműveinek — felsorolása nagy igényeket kelt; ott látjuk Celanoi Tamás mellett Sabatiert, Wadding mellett Sbaraleát, örülünk, hogy ismeri Fabianus Hungarust, akit a magyar írók úgy elhanyagoltak, holott érdekel nemcsak magyar származása miatt, hanem mint a legrégebb magyar könyv egyik távoli forrásának szerzője; de már az a tankönyvszerűség, amellyel pl. a Bollandistákról köztudomású dolgokat elmond, gyanakvóvá tesz; és valóban, majd minden lapon van jele annak, hogy írónk adatait egyre másodikkézből meríti. Mindjárt Szt. Ferenc atyjának neve, így: *Pierre di Bernardone*, inkább Sabatier olvasására vall, mint Celano vagy a *Legenda Trium Sociorum* tanulmányára. A Fioretti eredetije helyett is mintha a Sabatier által kiadott Floretumot használta volna. De vajjon legalább Sabatiert, Ozanamot lelkiismeretesen olvasta-e? Ime, egy lapnyira a szerencsétlen virágcsokor-hasonlattól ezt leljük: «Ozanam a XIII. századbéli ferences költőkről írt könyvében a keresztény szegénység hőskölteményének nevezi e művet (még mindig a Fioretti), mert feltalálhatni benne az epepeia összes kellékeit. Az epikus főhős a szeráfi Szent; tanítványai, kik körülötte csoportosulnak, a mellékalakok.» (130. l.)

Most fordítunk egyet Kaposi essayjében is (149. l.): «Ozanam a keresztény szegénység hőskölteményének nevezi e művet s fellelhetni véli benne az epepeia összes kellékeit. A főhős a szeráfi atya, körülötte csoportosul . . .» Minek tovább? Így idézi Böröcz — Ozanamot. A másodikból harmadkéz lesz.

Nem lelkiismeretesebb akkor sem, ha magyar dolgokról szól. Itt egészen olyan módon, mint Kaposiból, tehát a szerző nevének említése nélkül, kiír két oldalt (176—177. l.) Pintér Jenő irodalomtörténetéből (I. 236—239. l.), úgy hogy még a jegyzeteket is kiírja! Egyébként megtölti könyvét köztudomású dolgokkal, közli Temesvári Pélbárt egy beszédét, latinul és rossz fordításban; a *Cantico Del Solét* Prónai Antal verseiben (ezt a gyönyörű ritmusos prózát voltaképp nem volna szabad versben fordítani); Vásárhelyi András énekét (ezt tartja a legszebb magyar középkori vallásos költeménynek!), az Ehrenfeld-kódex számos részét és még sok más jól ismert dolgot.

Miért említsünk apró pontatlanságokat, hogy kritika nélkül leír még el nem döntött dolgokat: pl. Szt. Ferenc 12 tanítványának névsorát, melyet a *Liber Conformitatum* említ először (az összes régebbi források csak 11-ről tudnak s ezek neveiben sem egyeznek meg; úgy látszik a 12-es szám csak

a Krisztussal való nagyobb hasonlóság kedvéért kerekedett ki); vagy hogy a Bécsi Képes Krónika szerzőségének kérdését eldöntöttnek veszi? Sok sajtóhiba és ez a nyelvezékünkre kellemetlen szó: Assisii Ferenc (Assisi Ferenc helyett) rontja még folyton a könyvet.

Így indul a mi Szent Ferenc-irodalmunk! A napokban kaptuk a Fio-rettinek egy affektált és komikus félreértésekkel telt fordítását valakitől, kitől különbet vártunk és most Böröcz könyve!

Jól tette volna a szerző, ki úgy tudom, ifjú szerzetes, ha meggondolta volna a Szent Ferenc mondását, amit, ha a hagyománynak hihetünk, az ő prédikáló szerzeteseinek mondott: «Multi sunt fratres, qui totum suum studium ponunt in aquirendo scientiam, extra viam humilitatis; qui cum populo prædicaverint, infantur, cum tamen magis in condemnationem et præjudicium suum prædicaverint et nihil ibi secundam veritatem operati fuerint.» (Coll. Mon. XVI.)

BABITS MIHÁLY.

Tolnai Adél: Mátyás királlyal foglalkozó költészetünk forrásai. Budapest, 1911. 8. r. 40 l. Franklin-nyomda.

A legjobb akarattal sem lehet azt állítani, hogy a budapesti egyetem hallgatóinak bölcsészettudományi értékezései valami magas színvonalon állnának. Minden évben akad néhány dicséretes kivétel, de a nagy átlag jóval alul marad a közepes mértéken. A doktori címért pályázók nem egyszer olyan silány értekezésekkel merészelnek előállni, hogy csodálni kell az egyetemi professzorok jóindulatát és türelmét.

Tolnai Adél értekezése a formásabb dolgozatok sorába tartozik. Ez annál feltűnőbb, mert a női hallgatók disszertációi túlnyomó részben kritikán aluliak. Még a jobban sikerült füzetekben is annyi a fecsegés, kiírás, idézés, annyi az önállótlanúság és esetlenség, annyi a lélektelen cédulázás, hogy az olvasónak igazán nagylelkűnek kell lennie, ha bosszúság nélkül végig tud olvasni egy-egy ilyen füzetet. Tolnai Adél legalább elfogadható anyaggyűjtést végzett s helyenkint eredményeket is ért el. Igaz, hogy fejtegetésében *Binder Jenő*, *Vozáry Gyula* és *Gálos Rezső* hasonló tartalmú tanulmányainak hatására lépten-nyomon rábukkanhatni, s feltűnő, hogy nem említ meg olyan költői munkákat, melyekről nem lett volna szabad megfélekednie (így pl. *Erdélyi János*: Mátyás, a szántó; *Jósika Miklós*: A hat Uderszky-leány; továbbá az idetartozó novella-irodalom, hiszen csak Jósikáig nyole novella választja háttérül Mátyás korát, amint *Szinnyei Ferenc* értekezésében olvasható: *Novellairodalmunk Jósikáig*. 1911.): de azért meglátszik rajta, hogy módszeresen képzett kutató. Minden böbeszedőség nélkül vizsgálja, hogy: 1. milyen költői munkák foglalkoznak Mátyás királlyal 1458-tól kezdve kb. a milléniümig; 2. a fontosabb munkák miféle forrásokon alapulnak; 3. mutatkozik-e a források használatában valami szabályszerűség? Főbb eredményei: a XIX. század elejéig nagyjából Bonfinius a forrása Mátyás királyról szóló költészetünknek; a XIX. században Fessler, Horváth Mihály, Szalay László és Teleki József. Ugyancsak a XIX. században kezdik felhasználni köl-

tőink a Mátyás király személyével kapcsolatos mondákat, még pedig a magyar eredetűeket és a külföldről beszármazókat egyaránt. Maguk a költők is alkotnak néhány Mátyás-mondát. Elbeszélő költeményekben és színdarabokban egyaránt gyakori Mátyás szerepeltetése.¹ (A költők sorozata: Göröcsöni Ambrus, Bogáthi Fazekas Miklós, Liszti László, Bessenyei György, Szentjóni Szabó László, Virág Benedek, Pálóczi Horváth Ádám, Vályi Nagy Ferenc, Andrád Elek, Kisfaludy Sándor, Kisfaludy Károly, Gaal József, Vörösmarty Mihály, Tóth Lőrinc, Szigligeti Ede, Garay János, Tóth Kálmán, Zalár József, Arany János, Tompa Mihály, Gyulai Pál, Vajda János és még mások. Legjobb a Göröcsöniről szóló rész.)

Mindezen munkákról okos megjegyzések találhatók Tolnai Adél értekezésében. Különösen ott érdemel figyelmet, ahol fölveti a kérdést: vajjon nem Benczédi Székely István írta-e azt a nyolc soros költeményt, mely *Pesti gyerekek utcai éneke* c. alatt szerepel középkori verses emlékeink között. Ezt a kis éneket, mely Benczédi Székely István világkrónikájában fordul elő, állítólag 1458 elején Mátyás királlyá választása alkalmával, énekelte az örvendező pesti gyerekhad:

Mátyást mostan választotta	Azért mi is választottuk,
Mind ez ország királyságra,	Mint istennek ajándékát,
Mert ezt adta isten nekünk	Kiből isten dicsértessék,
Mennyországból oltalmunkra	És örökre mondjuk: Ámen.

Hallgassuk meg Benczédi Székely István egyik forrásának Thuróczy János krónikájának megfelelő sorait: „... ut comes Mathias regale sublimitur in solinum, annuerunt. Et quid facerent, nisi ut annuerent; dum omne Hungaricum vulgus, latas civitatis per plateas deambulans, puerorumque

¹ Nem lesz talán érdektelen, ha ideiktatjuk néhány olyan munka címét, amelyek a fenti értekezéshez hasonló áttekintő csoportosítással, tehát azonos tárgyak költői feldolgozásaival foglalkoznak. Ez a jegyzék, természetesen, nem tart igényt a teljességre. — *Sebestyén Gyula*: A magyar honfoglalás mondái. I—II. köt. Budapest, 1904—1905. — *Pintér Kálmán*: Szent László király a magyar költészetben. Budapest, 1892. — *Mráz Elek*: Negyedik (Kun) László drámairodalmunkban. Budapest, 1893. — *Nyilasi Rajmund*: Kódexeink Mária-legendái. Budapest, 1902. — *Tordai Ányos*: Kódexeink Mária-himnuszai. Budapest, 1903. — *Varga Damján*: Kódexeink Mária-síralmai. Budapest, 1899. — *Laban Antal*: Az Árpádházi Szent Erzsébet legendák irodalmunkban. Budapest, 1907. — *Bartha József*: A Toldi-monda. Budapest, 1899. — *Bodola Gyula*: Dobó István a magyar költészetben. Kolozsvár, 1908. — *Karenovics József*: Zrínyi Miklós a szigetvári hős költészetünkben. Budapest, 1905. — *Kardos Albert*: Szilágyi és Hajmási mondája a magyar költészetben. Budapest, 1885. — *Váli Béla*: Argyr a magyar költészetben. Budapest, 1882. — *Gulyás József*: Az Argírus-mese feldolgozásai. Sárospatak. — *Lázár Béla*: A Fortunatus-mese az irodalomban. Budapest, 1890. — *Viszota Gyula*: Széchi Mária a drámai költészetben. Budapest, 1892. — *Jeszzenszky István*: Széchi Mária a magyar irodalomban. Budapest, 1896. — *Griesbach Ágost*: A budetini-monda. Budapest, 1891. — *Heinrich Gusztáv*: Bánk bán a német költészetben. Budapest, 1879. — *Weber Arthur*: A hűtlen özvegy mondája, Budapest, 1911.

cœtus hinc inde cursitans loqueretur et alta voce clamaret: Matthiam volumus esse Regem; hunc nostra pro tutela Deus elegit, hunc quidem et nos eligamus.» — Mikor Bencédi Székely István ehhez a ponthoz ért világkrónikájának kivonatolásában, prózai beszédét versre fordította: «... mind az egész ország lőn nagy örömben, kinek (Mátyásnak) választása korán még a gyerekek is feljárnán az utcán, azt kiáltják vala: Mátyást mostan választotta...» stb. (*Chronica*. Krakkó, 1559. 216. l.)

Régi irodalmunk kutatói jónak látták, hogy XV. századi eredeti magyar verses termékek fogadják el Bencédi Székely István csinálmányát, amiut-hogy Csáthy Demeter XVI. századi Panuóniai Énekét is áttették a középkorba. Bizonyos, hogy nem jártak el kellő kritikával. Ennek a kis versnek középkori eredetét semmi sem igazolja. S valamint törülnünk kellett az «Emlékezzenek régiokrél»-t a vegyesházi királyok korának magyar nyelvű maradványai közül, akként kell a «Mátyást mostan választotta» kezdetű gyermekdalt — Bencédi Székely István versét — visszahelyezni oda, ahová való: a XVI. század közepére. (1559.)

PINTÉR JENŐ.

Incze Henrik: Magyar művészeti almanach az 1912. évre.
XII. évfolyam. Budapest. 250 l. Ára 3 kor.

Színházi és képzőművészeti eseményeink évkönyvének ez idei kötet általános érdekű művészeti és irodalmi cikkeken kívül több oly közleményt tartalmaz, amelyek az irodalomtörténet kutatója számára is érdekel birnak. Ámde a csekély irodalomtörténeti iskolázottságra valló, fölületesen írott cikkek egyike sem felel meg annak a várakozásnak, amelyet a közlemények címe kelt. *Elek Viktor* Népszínműirodalmunk c. cikke a magyar népszínmű fejlődését igéri. Hozzáértő kutató ez összefüggően még alig méltatott drámai műfaj ismertetésével irodalomtörténetünknek jeles szolgálakat tehetett volna. Elek «összelexikonozott» vázlata még csak a további kutatás alapjául sem szolgálhat, minthogy adatai pontatlanok és hiányosak, évszámai gyakran helytelenek és könyvészeti ízű cikkéből számos népszínműírónk neve — csak Vahot Imre, Jókai Mór, Szentpétery Zsigmond, Rátkay László, Monostori Károly, Dankó Pista nevét kell említenem — elmaradt. Alig érdemel több dicséretet *Lugosi Döme* Színesznaplókról és Eöri Pordán Gusztáv színészi naplójáról szóló közleménye. Szegényes memoárirodalmunknak ez az érdekes fejezete sok ismeretlen kortörténeti és irodalmi adatot rejteget. Lugosi egy-két oldalon végigfut ezeken a már többnyire ismertetett színésznaplókon, melyekhez Eöri Pordán Gusztávnak tőle felfedezett naplójegyzetei járulnak. De miért ismerteti pusztán a naplónak első lapjait, amelyek Pordán színészi pályájának kezdetével, az 1862—63. évek érdektelen eseményeivel foglalkoznak? Miért maradt el e színészi pálya további ismertetése, hiszen Lugosi épen a napló folytatását mondja «érdekesnek»? Több figyelemreméltó adatot nyújt az a cikk, amelyben *Radó István* egykorú színházi évkönyvek alapján a pesti és budai német színészet kezdetéről (1760—1799) szól. Ez is olyan fejezete irodalomtörténetünknek, amely Bayer József, Váli Béla ide-

vágó kutatásai és most e kis cikk megállapításai után is még megírójára vár. Ha másért nem, úgy azokért a vonatkozásokért, amelybe a magyar irodalom a német színpaddal az itt vendégszereplő magyar társulatok, a magyar tárgyú német szindarabok és a német fordításban előadásra kerülő magyar színművek kapcsán jutott.

Az almanach függelékeként évről-évre a Magyar Színészeti Lexikon egy-egy fejezete jelenik meg. Az idei kötet a K—L betűket tartalmazza. A lexikonnak, akárcsak az almanach ismertetett cikkeinek feldolgozása megbízhatóság, rendszeresség szempontjából nem állja ki a kritikát.

VÁRADI BÉLA.

Weber Arthur: A hűtlen özvegy történetének egy ismeretlen alakja. Budapest, 1912. 24. l. Athenæum-nyomda.

A *hűtlen özvegy*, *ephesusi özvegy* vagy *ephesusi matrona* név alatt ismeretes keleti mese a magyar irodalomba is eljutott, ahol szintén több feldolgozásával találkozunk. Ezek azonban mind nyugati forrásokra mennek vissza s legnagyobbrészt fordítások vagy átdolgozások. A Weber által bemutatott változat (Petrichevich Horváth Lázár: *Az ephesusi özvegy*. Athenæum, 1840. évf.) fontossága Weber szerint abban van, hogy keleti, még pedig mohamedán eredetű s feltehető, hogy egyenesen keleti forrásból került a magyar irodalomba.

Weber mindenekelőtt azt igyekszik megállapítani, hogy nem kompiációval, hanem szabad fordítással van dolgunk. Petrichevich Horváth Lázár forrása perzsa nyelvű volt s Petrichevich ezt a mesét a keleten utazó gróf Zichy Ödöntől kaphatta.

A Petrichevich-féle változatnak van egy másik fontossága. Magyarázatul szolgál arra nézve, hogy ez a történet mikép s honnan került át Európába. Az Indiában kifejlett keretes elbeszélések egyikével állunk itt is szemben s maga a hűtlen özvegy meséje is indiai eredetű. A keret közismert alakjában azonban sok olyan vonást találunk, melyek az indiai eredetből már nem magyarázhatók meg. Ilyen motívum pl. a bölcs Salamon, zsidó királyra vonatkozó. Salamon egyik kedvelt hőse a keleti meséknek s mondai alakja elkerült azokhoz a népekhez, kikkel a zsidók érintkezésben állottak. Az előttünk fekvő változat Arábiában keletkezett; itt jutott összefüggésbe Salamon király történetével. Arábiában ugyanis Mohamed előtt nagyon sok zsidó lakott s Arábia és Perzsia sokat érintkeztek egymással.

Petrichevich változatának vannak olyan elemei, amelyek *csakis* Arábiában kapcsolódhattak a meséhez. Jellemző, hogy míg egyrészt Petrichevich meséje feltűnő egyezést mutat még a kínai változattal is, melyhez a Talmudban található egyik változat áll igen közel, másrészt kimutatható, hogy Petrichevich forrása nem lehetett sem Petronius, sem bármely más nyugati feldolgozás, hanem keletkezési helynek csakis az arabiai eredet látszik legvalószínűbbnek. W. kimutatja, hogy Krausz Sámuel is téved (Ethnographia, 1904. 312.), mikor az özvegynek a sírnál való virrasztását a Petronius-féle változatban római járuléknak tartja. A mese ezen eleme u. i. már a kínai és indiai mesében is előfordul. Mikor került az arab mese Európába?

Valószínű, hogy a spanyolországi arabok révén, mivel Ibn Zabára spanyol zsidó költő is feldolgozta ugyanezt a tárgyat a XII. században. Az első európai feldolgozó, Johannes de Alta Silva, körülbelül ugyanabban az időben használta fel a *Hét bölcs mester* latin fordításának megírásánál. Az arab és a nyugati kultúra folytonos érintkezése pedig érthetővé teszi, hogyan jutott ez az arab mese a francia barát tulajdonába.

Weber e dolgozatában hasznos munkát végzett. A kérdésre vonatkozó irodalmat szorgalmasan áttanulmányozta. Fejtegetései és következtetései többnyire találók. A tárgy szeretete is látszik művén. Szerkezete kissé laza. Különösen feltűnők indokolatlan ismétlései.

ÁGNER LAJOS.

Csabai István: Kemény János erdélyi fejedelem irodalmi munkássága. Budapest, 1911. 8. r. 65 l. Hornyánszky-nyomda.

Csabai István elmondja Kemény János életének történetét; ismerteti Kemény Genealogiáját, Gilead Balsamumát, Önéletrajzát; végül néhány szót szól Kemény stílusáról.

Kemény János erdélyi fejedelem nemcsak hadvezér és politikus, hanem tudós és író is volt. Első munkáját a Genealogiát 1656-ban készítette. Megírta benne élete viszontagságait születésétől 1655-ig. Második munkája: Gileád Balsamuma. Ezt a művét krimi tatárabsága alatt írta s Lorántffy Zsuzsánna fejedelemasszonynak ajánlotta. A G. B. Dávid 150 zsoldtárát tartalmazza különféle csoportosítással. Könyörgések és hálaadó imádságok is vannak hozzácsatolva. A G. B.-val az volt Kemény célja, hogy a zsoldtárokat közelebb hozza az emberek mindennapi életéhez. Harmadik munkája: Önéletrajza. Ide sorolhatjuk Leveleit és az Erdélyi hadsereg romlása c. művét. Önéletrajzában, az 1607—1655-ig terjedő időszakot, Leveleiben az 1609—1662. évek történelmét világítja meg. Mint élesszemű író sok érdekes történeti adatot őriz meg Bethlen Gábor és a két Rákóczy György idejéből. Bethlen Gábornak bámulója, II. Rákóczy Györgynek ostorozója. Az utóbbit hazája megrontójának tartja. A történetírást azonban a szerencsétlen lengyelországi hadjárat előkészítésében csaknem annyi hibát ró föl bűnül Keménynek, mint II. Rákóczy Györgynek.

Szerző az eredeti kútfőket használta, de velük nem tudott kellőképen elbánni. Művében csakúgy hemzseg az egykorú művekből vett sok idézet, ami nagyon fárasztóvá teszi fejezetei átolvasását. Tanácsos lett volna Kemény életrajzát az Önéletrajza keretében földolgoznia, hiszen ezáltal igazolhatta volna jártasságát az eredeti kútfők földolgozásában. Újat nem mond, új szempontokat nem tár föl, bár ez lett volna értekezésének egyik feladata. A Keményről szóló újabb földolgozásokat sem ismeri, pedig e kérdésnek elég szép irodalma van. Azt hiszem, hogyha a Keményről megjelent értekezéseket áttanulmányozta volna, akkor e kérdést jobb megvilágításban tudta volna bemutatni. Stílusa a sok idézet miatt szétfolyó s nehezen élvezhető.

BARTHOS INDÁR.

FOLYÓIRATOK SZEMLEJE.

A Hét. 1912. évf. 11. szám, március 17. — *Sn: A modern dráma.* Ezt a bőbeszédű ismertetést csak azért érdemes megemlíteni, hogy rámutassunk, milyen pajtáskodással és lelkiismeretlenséggel gyártják minálunk a kritikákat. A Hét — Kiss József hetilapja — állandóan fészkelődik, valahányszor a M. T. Akadémia vagy a Kisfaludy-Társaság kerül szóba, most azonban jónak látja megállapítani, hogy Lukács György két kötete (*A modern dráma fejlődésének története*), a «grandiózus összefoglalás» méltán hordozza a Kisfaludy-Társaságnak «ennek a kényes területnek címerét». Csak néhány idézetet a derék bíráló áradozásából: «A boldog Lukács... neve elismert itthon és a külföldön... Vannak meghatározásai, melyek halomra döntenek minden régi elméletet és kiindulópontjaivá lehetnek új fölfogásoknak... Magyar író ilyen rengeteg területet még nem igen tekintett át. Az övéhez fogható fegyverzettel nem jelent meg aránylag ennyire ifjú korban...»

Akadémiai Értesítő. 1912. évf. 3. füz. március. — *Gyalokay Jenő: A segesvári ütközet 1849 július 31-én.* Részletes, tisztán katonai szempontból való leírása a végzetes ütközetnek. Petőfivel nem foglalkozik. — *Görgey István végrendeletének az akadémiát érdeklő pontjait* ismerteti a f. évi febr. 26-i összes ülés jegyzőkönyve. A végrendelet négy kézirat megőrzését s időhöz kötött kiadását bizza az akadémiára. Az első (a «Mein Leben und Wirken in Ungarn» magyar fordítása), mint ismeretes, a végrendelet intézkedésétől eltérőleg, még a végrendelező életében megjelent. A másik kettő («Görgey Arthur ifjúsága és fejlődési története a forradalomig» és «Görgey Arthur a száműzetésben 1849—1867.») csak Görgey Arthur halála után adható ki. Végül egy «Havasi gyopár» c. kézirat (tartalma ismeretlen) csak 1920-ban bontható fel. E művek kiadására 4000 koronát hagy. Az összes ülés elvileg elfogadta a megbízást, de végérvényesen csak akkor fog határozni, ha a kellő bírálat alapján az illető műveket kiadásra alkalmasnak találja. Az igazgató tanács magáévá tette e véleményt.

Az Ujság. 1912. évf. 84. szám, április 7. — *Szomori Emil: Magyar darabok külföldön.* Az Ujság szerkesztősége körkérdezt intézett a külföldi színműgazdákhoz, hogy nyilatkozzanak a magyar drámairodalomról és a magyar színpadi szerzők tehetségéről, mivel «az utóbbi időben a magyar

drámairodalom legkiválóbb műveinek megnyíltak a külföldi színházak kapui». A nyilatkozatok (Bécs, Berlin, Hamburg, Frankfurt, Páris, London) igen udvariasak : néhány elismerő frázis s néhány modern író megdicsérése. (Molnár Ferenc, Lengyel Menyhért, Bródy Sándor, Bíró Lajos.) Egyedül *Karczag Vilmos*, a magyar származású bécsi színi direktor szólt a kérdéshez alaposabban. Karczag felvilágosította Az Ujság színházi rovatvezetőjét, hogy az idegenbe való kijutás nem az utóbbi évek vívmánya. Kiválóbb magyar szerzők *régebben is* kijutottak külföldre, pedig akkor még nyoma sem volt a mai nagy üzleti élelmességnek. «Fiatal magyar írónak göröngyös volt akkor az útja» s külföldön mégis nagy sikerrel adták Szigligeti Ede, Madách Imre, Jókai Mór, Tóth Ede, Csepreghy Ferenc, Dóczy Lajos, Csiky Gergely, Herczeg Ferenc, Murai Károly, Karczag Vilmos, Gerő és mások darabjait.

Budapesti Hirlap. 1912. évf. 73. szám. március 26. — *Gesztesi Gyula: Radvánszky Teréz.* Megemlékezés Kazinczy Ferenc kedves barát-nőjéről. Tárcastilusban való feldolgozása azoknak az adatoknak, melyeket e tárgyra vonatkozólag nyomtatott és kéziratot források alapján először Baros Gyula állított egybe. (*Kazinczy Ferenc és Radvánszky Teréz.* Kisfaludy-Társaság Évl. XLII. köt.)

Ugyanezen napilap 76. sz. március 29. — *Alexander Bernát: Herman Ottó.* Társasköreink közül aránylag a Lipótvárosi Kaszinó áldoz legtöbbet a tudomány és irodalom gyámolítására. (Talán nem kell külön kiemelni, hogy ez a gyámolítás abszolút értelemben véve a lehető leg-szerényebb.) A L. K. az 1908—1910. évkörben megjelent magyar tudományos munkák közül, Alexander Bernát jelentése alapján, Herman Ottó *A magyarok nagy ősfoglalkozása* című művének ítélte oda azt a jutalmat, melyet a formai szépségükkel is kiváló tudományos munkák megkoszorúzására alapítottak. Alexander kiemeli bírálatában Herman Ottónak a tudomány népszerűsítése terén szerzett nagy érdemeit s azt is, mennyire önálló egyéniségű mestere minden kutatásnak s mennyire nagy művésze a magyar nyelvnek. «Szép harmóniát látok Herman egyéniségében. Tüzes lélek és tüzes nyelv; egyéni gondolkodás és elragadó egyéni előadás. Univerzalitásra törekvő ember, ki minden erejét egy nagy nemzeti probléma szolgálatába szegődtette. Ma hetvenhét éves, de friss erővel dolgozik.»

Budapesti Szemle. 1912. évf. 4. szám. április. — *Széchenyi «Garat» c. művének bevezetése.* Viszota Gyula felfedezte Széchenyi István hátrahagyott kéziratai között Széchenyinek «Garat» c. ismeretlen művét; ennek bevezetését közli a B. Sz. (L. a folyóiratunk 145. lapján közölt ismertetést.) — *Munkácsi Bernát: Hunfalvy Pál emlékezete.* Hunfalvy munkái közül ismerteti Magyarország Ethnographiáját, a székelyek eredetéről szóló vitáit, s a nyolcvanas évek ugor-török háborúját. Szól Hunfalvy néprajzi munkásságáról s belekezd oláh történeti kutatásainak ismertetésébe. — *Kemény Zsigmond: Élet és ábránd.* Regény. 4. közlemény. —

Császár Elemér: Komjáthi Jenő. Jogos-e az a kívánság, mely Komjáthit elsőrangú íróink körébe akarja emelni: erre akar választ adni az értekező. Mindenekelőtt feltűnik neki, hogy K. költészete főképen gondolati líra. Problémái annyira egyéniek, hogy e tekintetben egészen sajátos jelenség. Érzelmei úgyszólván gondolatok alakjában kristályosodnak ki. Komjáthit korlátlanul csapongó fantáziája pantheistává tette, anélkül azonban, hogy eljutott volna a pantheismus tiszta felfogásához. Nagyon bántó költészetében az én-nek beteges túltengése. Érthetetlen és értéktelen retorikus szóvirágainak zavaros egyvelege «minden szavával elárulja, hogy egy ki nem forrott, filozófiailag ki nem művelt lélek mélyéből kerültek elő». Költői dikcióját dicsérhetni, de pl. a nyelven gyakran tesz erőszakot. Egyáltalán nem lehet benne fölfedezni a zsenit. S mégis, életfrója, Sikabonyi Antal olyan magasztaló hangon írt róla, aminőre nincs példa tudományos követelményekkel fellépő könyvben. «Ez a hang csak újabb időben s csak újságokban hallatszik, ha Komjáthi szellemi rokonáról, a nála tehetségben talán, őszinteségben mindenesetre kisebb Ady Endréről beszélnek.»

Egyetemes Philologiai Közlöny. 1912. évf. 4. füz. április. —

Papp Ferenc: B. Kemény Zsigmondnak «Izabella királyné és a remete» c. regénye. K. Zs. első regényéből eddig csak az Athenæumban s a Nemz. Társalkodóban megjelent részlet volt ismeretes. Papp Ferenc most a puzstakamarási kéziratok közt megtalálta többé-kevésbé kidolgozott részleteit, melyekből, a szintén fennmaradt vázlatok s tervrajzok segítségével elég világosan kialakul a regény képe. Hőse egy Gyula nevű lovag, ki rajongó híve s eszköze Martinuzzi politikájának; mikor azonban az a gyanú fogamzik meg benne, hogy Martinuzzi csak hatalomra vágyik s nem közös eszményükért, a harc egységéért, küzd: följelenti cselszövényeit s így, közvetve, okozójává lesz a barát meggyilkoltatásának. Csak azután tudja meg, hogy a barát neki természetes atyja volt; de tragikuma akkor válik igazivá s teljessé, mikor kiderül Martinuzzi céljainak szentsége. Forrásai a történeti adatokra: Bethlen Farkas, Engel, Pray. De szabadon alakít; hatása alatt áll a korabeli romantikának (Scott, Jósika); gyermekkori benyomásai a színtér festésében érvényesülnek. A tragikumról való felfogása már époly érett, mint későbbi műveiben. — *Gálos Rezső* méltánylással ismerteti az Embernek Próbája kiadását, melyet Harsányi István rendezett sajtó alá. — *Király György* is dicsérettel szól György Lajos Szép Magelona kiadásáról. — *Heinrich Gusztáv* két programértekezést ismertet: Pickel Ferencét (Katona és Grillparzer), mely naiv összehasonlítást erőszakol a két Bánk-tragédia közt, és Josef Gross-ét (Szilágyi und Hajmási), mely a monda három költői feldolgozásának lefordításával igen jó szolgálatot tesz. (Mind a négy munkát bírálta folyóiratunk az 1—4. füzetben.) — A Vegyések rovatában *Bayer József* kimutatja, hogy a Gindl-Reimann-féle Telemak és Kalypso c. énekesjáték (mely Váczott 1795-ben nyomtatásban is megjelent) nem került színre. — Egy A. jegyű cikkíró megrója Vargha Damjánt, mert «A Te Deum for-

dítása kódexeinkben» c. folyóiratunkban megjelent dolgozatában nem hivatkozik Frick Józsefre, ki őt e téren megelőzte (A középkori magyar himnuszköltészet. 1910.); *m* pedig Galamb Sándort rójjá meg, hogy az Irodalomtörténet 62. lapján közölt adalékát már régebben közölte egyik dolgozatában. (A magyar népdal hatása. 1907.)

Élet. 1912. évf. 14. szám. április. 7. — *Rákosi Jenő: Ifjúkori emlékeimből.* Önéletrajzi adatok abból az időből, amikor Thaly Kálmán még híres poéta volt.» — *y. i.: Látogatás Gárdonyinál.* Gárdonyi egri otthonának a leírása. — *Magyar vagy francia?* «Mi okosabb dolog, az-e, hogy a kolozsvári egyetem a maga francia katedrájára magyar ember kinevezését óhajtja, vagy az, hogy a katedrára a vallás- és közoktatásügyi minisztérium egy francia embert akar kinevezni?» E kérdéshez tanulságos megjegyzéseket fűz a névtelen cikkíró s eseteket sorol fel annak igazolására, mennyire pórul jártunk egyik-másik ilyen, idegenből felhajszolt külföldi lektorral vagy dócenssel. Megegett pl. az is, hogy egy *portugált*, aki egy német egyetemen olasz nyelvet tanított, elhozta ide, a magyar egyetemre, *francia* tanárnak; az illető, akit minden különösebb érdem nélkül fényes pozícióba helyeztek, mikor alkalmá nyílott, mindjárt itthagytta Magyarországot. Hogyan neveljenek az ilyen külföldi vándor-tanítók magyar tudósokat?

Erdélyi Lapok. 1912. évf. V. köt. 1. szám. március 30. — Az Erdélyi Irodalmi Társaság e számtól kezdve alakította át Kolozsvárt megjelenő szépirodalmi és kritikai folyóiratát hetilappá. (Szerkesztők: gróf Bánffy Miklós, Kovács Dezső és Kiss Ernő.) — *Márki Sándor: Napló Arad ostromáról.* Felhívja a figyelmet Kovách Ernő negyvennyolcas honvédtiszt naplójának három kötetes kéziratára, melyből egyes részek már nyomtatásban is megjelentek. A szabadságharc történetére nézve érdekes forrásmű. — *k. e.* nagy elismeréssel ismerteti a kolozsvári drámatörténeti ciklust, bár némely darabot, mivel semmi irányt sem jelölnek, mellőzhetőnek tartott volna. (*Csokonai*: Gerson; *Kisfaludy*; *Pártütők*; *Szigligeti*: II. Rákóczi; *Jókai*: Szigetvári Vértanúk; *Dóczi*: Csók; *Lengyel*: Tájfűn; *Herczeg*: Déryné.) Ellenben felveendőek lettek volna, a romantikus drámák jellemzésére, *Vörösmarty*: Marót Bánja és *Obernyik*: Brankovicsa; továbbá *Csikytől* a Nagymama helyett a Proletárok; ezenkívül *Madách*, *Berczik* és *Csepreghy* egy-egy darabja.

Katholikus Szemle. 1912. évf. 4. fűz. április. — *Fraknoi Vilmos: A római magyar szeminárium története.* Fraknoiak régi gondolata, hogy közrebecsása Szántó István XVI. századi magyar jezsuita irodalmi hagyatékát. Ezúttal bő kivonatokban, jó magyar fordításban ismerteti azt a latin kéziratot, melyet Szántó István a római magyar szeminárium keletkezéséről és első fejlődéséről írt s a vatikáni könyvtárban helyeztet el. (1579.) — *Bittenbinder Miklós* Várady Zoltán Mailáth-életrajzát ismerteti. (A fűzet tavaly jelent meg e címmel: *Gróf Mailáth János szerepe a magyar*

irodalomban. Mailáth a magyar irodalomtörténetírás terén Toldy Ferenc közvetlen előde, emellett a magyar népmesék gyűjtésében is nevezetes szerepe van. Méltatlanul feledett író, kinek életéről és munkálkodásáról Várady Zoltán füzetéből igen jól lehet tájékozódni.)

Korrespondenzblatt Des Vereins Für Siebenbürgische Landeskunde. 1912. évf. 1. szám. január. — *Schullerus Adolf* bírálja Zóbel Ernő tavaly megjelent doktori dolgozatát: *Heltai Gáspár dialogusa a részegségről és tobzódásról. (1552.)* A dolgozat, a bíráló szerint, szorgalomról és művelődéstörténeti jártasságról tanúskodik, de egyúttal arról is, hogy a szerzőben nincs kellő filológiai gondosság. Heltaiból vett idézetei feltűnően hibásak.

Magyar Figyelő. 1912. évf. 6. füz. március 16. — *Antal Géza: Széchenyi és a magyar nemzeti egység.* A magyar faj biztosítása, erőinek mennél tökéletesebb fokra fejlesztése volt Sz. főgondolata. Megvalósításának feltétele a nemzeti egység. Ezzel szemben a tényleges állapot sokféle széttagoltságot (felekezeti, nemzetiségi) mutatott már akkor, s még inkább ma. Innen kezdve a cikk a mai állapotokkal foglalkozik. — *Balla Ignác: Tövískes látogatóbum.* Mikszáth posthumus kötete alkalmából eleveníti fel a «nagy palóc» némely írói jellemvonását.

Magyar Nyelv. 1912. évf. 3. füz. március. — *Simai Ödön: Kazinczy Ferenc nyelvújítása.* XXIV. közl. Kazinczynak stílus-, s ebből szükségkép kifejlődött szóújító tevékenységében, Klopstock a mintája; újításait a Klopstockra támaszkodó német elméleti fejtegetésekkel igazolja (Klopstock: *Von der Sprache der Poesie*; Herder: *Fragmente zur deutschen Literatur*; Gedike: *Gedanken über Purismus und Sprachbereicherung*). Földi is, kinek Nyelvkönyvét Kazinczy jól ismerte, a nyelvújításra vonatkozó javaslatában valósággal kivonatolja Gedike értekezését. — *Lehr Albert: Arany-magyarázatok.* «A Betyár» c. néprománé e versszakában: «El merte mondani kapitány úr is felőle: Hejh, ha írni tudna, káplár lehetne belőle» — «el merte mondani» azt jelenti, hogy oka volt rá, elmondhatta. Ismerteti egyúttal a «mer» ige egész szerepkörét. — *Trencsény Károly: Életpuszta.* Vörösmarty Kesperü Pohár-jában ez összetétel élettelen, élet nélkül valót jelent. — *A Bécsi-kódex forrása.* Mészöly Gedeonnak sikerült összállítania a Bécsi kódex egész, eredeti latin szövegét különböző egyházi atyák szentírás-magyarázataiból, glosszáiból, különféle példányokból, kiadásokból.

Magyar Nyelvőr. 1912. évf. 3. füz. március. — *Kardos Albert: Nyelvújítás és helységnevek.* Számos nyelvújítási szó meglévő helységneveink formájára alakult. Ezúttal mintegy 40 oly szót sorol fel, amely teljesen azonos hangtesttel fordul elő a helységnevek és a nyelvújítás alkotásai közt (Alag, Bárca, Csatár, Gyógy, Modor, Rém, Szerep, Terep, Virány stb.). — *Vikár Béla: A magyar versidomról.* Gábor Ignác magyar vers-

elméletéhez szól hozzá. Kifogásolja, hogy ritmizálásában a mai hangsúlyt veszi alapul, s ütem-előzöt vesz fel, minek népi emlékeink ősi rétegében nyoma sincs. Abban igazat ad neki, hogy a magyar versbeli ütem súlytalan szótagjai váltakozó számúak, holott az ütemek egyenlők. «Gábor a magyar nemzeti versidomot akarta fölfedezni. E helyett fölfedezte az ó-germán versidomot nálunk és oly rokon népeknél, amelyek ősiségük-ből teljesen vagy jócskán kivetkőzve, idegen népköltésből merítenek. Így nem csoda, hogy hamis eredményekre jutott. A magyar versidom csakugyan az, aminek Arany és Négyesy mondja. Csak egy kis igazítást bír el. . . ; ezt is oly adatok alapján, melyeket a magyar népköltésnek újabb, . . . behatóbb . . . buvárlata szolgáltat.» — *Gábor Ignác: Szent Margit verses legendája.* A Margit-legendában található egynéhány ritmikusnak látszó sor alapján, azt a gondolatot kockáztatja meg, hogy a Margit-legendá írója egy magyar nyelvű, még pedig verses Margit-legendát is ismert, mely az ősi négyütemes ritmusban zengett, s melynek helyeit olykor szándékosan, olykor öntudatlanul szötte be munkájába. (Kissé sok, amit újabban némelyik «kutató» megenged magának az új elméletek gyártása terén!) — *Vargha Damján: Ave rosa sine spinis himnusz kódexeinkben.* A Thewrewk- és Pozsonyi-kódexben előforduló himnusz-fordítást mutatja be forrásaival együtt. A két, egyező fordítás «Ave Maria»-imádság magyarázat; kódexirodalmunkban négy, hasonló szerkezetű, ill. tárgyú imacsoport van, melyek lelőhelyét a cikk pontosan feljegyzi. — *Kiss Ernő: Vörösmarty jelzői és összetett szavai,* rövid részlet egy nagyobb munkából, mely, úgy látszik, Vörösmarty költői látása és kifejezése viszonyát tárgyalja. — *Pápay József: Ki hát a Gyulafehérvári Glosszák szerzője?* Se nem Vataкаи János, mint Varjú Elemér vélte, se nem Ujtatai, mint Tagányi Károly olvasta, hanem Vathai János. Az előbbi hibás olvasatok onnan származtak, hogy a következő szó elejét is hozzá olvasták a névhez; holott a név után pont is van. (Akármelyik olvasás a helyes, kérdés: hogy ebből a mondatból, hogy «iste liber est Fratrис Johannis de Vatha concessus fratri Petro» — valóban az következik-e, hogy János barát szerzője volt a Gyulafehérvári Glosszának, vagy pedig csak az, hogy tulajdonosa volt a könyvnek? Egyébiránt a név helyes olvasására vonatkozólag még meg kell hallgatnunk Varjú Elemér hozzászólását is.)

Magyar Társadalomtudományi Szemle. 1912. évf. 3. szám. március. — *Gróf Andrássy Gyula: Széchenyi politikája.* Széchenyi politikai céljai igazak voltak, de politikai pályája nem volt győzelmes. «Sohasem volt a nemzet politikai vezére. Előbb Wesselényi, azután Deák, majd Kossuth és később újra Deák befolyása vált döntővé, sohasem az övé». A nagyközönségnek szánt dolgozat hosszasan ismerteti Széchenyi főbb gondolatait s Kossuth Lajossal folytatott küzdelmét.

Múzeumi És Könyvtári Értesítő. 1912. évf. 1. füz. március 15. — *Harsányi Istrán: A sárospataki ref. főiskolai könyvtár három, eddig is-*

meretlen passionisa. A passiót, mely a négy evangyélista előadásában Jézus szenvedésének és halálának történetét tárgyalta, rendszerint nagy-pénteken, szóló-énekléssel, olvasta fel a református énekvezér. Erdélyi Pál a magyar írott énekeskönyvekről szóló egybeállításában (Magyar Könyvszemle, 1899. évf.) két passió-s-kéziratot írt le (1716., 1725.), most Harsányi István három ismeretlen passionális leírásával gyarapítja tudásunkat. (1732., 1733., 1791.) Mindhárom passionális szövege és kótázása az I. Rákóczi György-féle Öreg Graduálból van véve; csak itt-ott van némi betoldás.

Nyugat. 1912. évf. 7. füz. április 1. — *Ignotus: Laissez faire*. A Társadalomtudományi Társaság f. é. márc. 19-én vitát indított meg az irodalom és társadalom viszonyáról. E vitához Ignotus tartott bevezető előadást. Kétségtelennnek tartja «az esztetikának s ezzel az esztetikai értékmérésnek és megállapításnak is társadalmian determinált voltát.» Az irodalmi mű értéke azonban nem a benne kifejezésre jutó társadalmi ideáltól függ, hanem a kifejezés minőségétől. A politika akkor veszi legnagyobb hasznát a művészetnek, ha teljes szabadságot biztosít neki.

Ország-Világ. 1912. évf. 14. szám. március 31. — *Az első Madách-szobor*. A magyar szabadkőművesség megszerezte Köllő Miklós szobrászművész hagyatékából Madách gipsz-szobrát s két példányban érbe önttette. Az egyik szobrot a Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy budapesti palotájában állították fel; a másikat az Alsósztrégován létesítendő Madách-mauzoleum egyik fülkéjében fogják elhelyezni. (Bizonyos, hogy Madách Imrével mostohán bánt el az utókor. Szobor mind ez ideig nem örökölte meg emlékét; összes műveinek kritikai kiadása még mindig késik. Hagyatéka, kéziratai, könyvei, emléktárgyai összecsomagolva, rendezetlenül hevernek; alsósztrégovai sírja elhagyatott, gondozatlan.)

Pesti Hírlap. 1912. évf. 84. sz. április 7. — *Vasadi Ottó: Látogatás a francia irodalom jeleseinél*. A P. H. párisi levelezője hosszas utanjárás után bejutott a francia Akadémia hat tagjához s választ kért tőlük néhány kérdésre. Az eredmény a magyar irodalomra nézve meglehetősen szomorú. A nagyhírű francia írók Magyarországról többnyire csak annyit tudnak, hogy — van; a magyar irodalmat pedig még hírből is alig ismerik. Sőt az egyik halhatatlan, *Jules Lemaitre* leplezetlen álmélkodással kérdezte: «Hogyan, hát önöknek szintén van kifejlett nemzeti irodalmuk? És színpadi szerzőik is vannak? És Budapesten a színházban magyar nyelven játszanak?» *Émile Faguet* emlékezett Jókai és Petőfi nevére, bár ez utóbbit összetévesztette a valamikor Párisban élő Justh Zsigmonddal; tudott egyet-mást Huszár Vilmosról, a Revue De Hongrie szerkesztőjéről és Haraszi Gyula egyetemi tanárról. *Marcel Prévost* és *Henri Lavedan* Jókait, *Henri de Regnier* Madáchot és Katonát említette. *Eugène Brieux*-nek egy név sem jutott eszébe.

Protestáns Szemle. 1912. évf. 3. füz. március. — *Gyöngyösy László: Gyöngyösy István tanulópályája.* Gy. I. az ungvári iskolában tanulta meg az írást-olvasást s a latin nyelv elemeit; innen került Eperjesre, majd Sárospatakra, ahol kiváló tanárok tanították. Jogi tanfolyam még nem volt az akkori protestáns főiskolákban; országos hírű jogi tudományát gyakorlati úton sajátította el. (Nagy kár, hogy a szerző nem jelöli meg forrásait. Sok érdekes dolgot mond el Gyöngyösyről, de teljes tájékozatlanságban hagyja az olvasókat elbeszélésének hitelességére nézve. Ma már megszoktuk, hogy a főszöveget, amely a kutatások eredményét adja, a lap alján forrásidézések vagy a vonatkozó irodalomra való utalások kísérik.)

Revue De Hongrie. 1912. évf. 3. füz. március. — *Miklós Ferenc: Les méfaits d'une encyclopédie française.* Nemrég jelent meg Franciaországban egy 12 hatalmas kötetből álló «Encyclopédie universelle du XXe siècle», melynek munkatársai közt a legelőkelőbb nevek szerepelnek. Hazánkat illető cikkei tele vannak a legbotrányosabb baklövésekkel, tudatlansággal és ferdtéssel: Jókai a Reichstagban volt képviselő s Bécsben halt meg; hazánkban 18 népfaj lakik, melyek egymással folyvást veszekednek; a jazigok, kvádok, dákok, avarok, hunnok leszármazottai vagyunk s keveredtünk a Duna menti népekkel, úgymint a zsidókkal, bolgárokkal, kazárokkal, kunokkal és németekkel; hazánk a tulajdonképeni Magyarországból, Horvát-Szlavonországból, Erdélyből és a Temesi bánásgból áll; az ország közepén van a Pusztá, melyen egykor Pannonia erdőségei terültek el; a magyar protestáns egyházat egy Bécsben székelő consistorium igazgatja. Budapestet az enciklopédia nem ismeri. Közjogi s földrajzi torzításairól ne szóljunk többet. Irodalmunk ismertetése néhány üres mondat, a képtelenségig eltorzított névsorral. Régi költőink többek közt: valami Zalkar, Hunyade és Dobner; XVI. századi történetíróink pl. Burtha, Temesvari; XVI—XVII. századi költőink közt Kakangi és Paskó nevét olvashatjuk; XVIII. századvégi ujjászületésünk Czokonai nevéhez fűződik; József császár a németet rendelte hivatalos nyelvül, s a kik nem tudtak úgy, latinul írtak. A két Kisfaludi és Berzengi körül többek közt egy Vies, Kosinczi és Czuscor csoportosultak; Arany Toldija a magyar haza megszemélyesítése; XIX. századi elbeszélőink sorában Korok, Sipoly, Coetroes és Keineng neve olvasható. Miklós Ferenc nemcsak rámutat a hibákra, hanem ki is igazítja a fontosabbakat; így pl. nyelvrokonságunkról s irodalmunkról jó kis áttekintést ad. Megjegyzendő, hogy a magyar «typust» is bemutatja az enciklopédia egy házaspár képében, melyet a Revue de H. is átvesz a magyar olvasó mulattatására: a férfi még csak hagyján, de a nő a tót, oláh és eszkimó viseletnek és faji jellegnek érdekes keveréke. Ha politikai fogás, ha nemzetiségi szenvedély ferdtíti el a tényeket: meg tudjuk érteni. De ki fejt meg: miért tudatlan a tudomány, mikor rólunk van szó? Ilyen esetben nincs más felelet, mint aminőt e cikk ad: kimutatni a tudatlanságról, hogy tudatlanság. S mikor a Revue de Hongrie ily természetű cikknek helyet adott,

valójában nem hazafias, hanem tudományos szolgálatot és kötelességet teljesített.

Sárospataki Református Lapok. 1912. évf. 11. szám. március 17. — *Adakozásra való felhívás Erdélyi János sárospataki szobrára.* 1814 április 1-én lesz Erdélyi János születésének századik évfordulója. A sárospataki főiskola két önképzőköre (az akadémiai ifjaké és a főgimnáziumi ifjúságé) felhívást intéz a magyar tudomány és irodalom barátaihoz, hogy támogassák az Erdélyi-szobor felállítására irányuló mozgalmat. Az adományokat a sárospataki főiskola pénztári hivatalához kell küldeni. «A főiskolai ifjúságot egyszer már meghallgatta, megsegítette a magyar társadalom; bizonyítja a főiskolai kertben álló Tompa-szobor, mely 1896 óta várja ott a hozzá méltó társat. Ne várankoztassuk tovább! Állítsuk mellé az Erdélyi Jánost!»

Századok. 1912. évf. 3. füz. március. — *Gagyí Jenő* részletesen ismerteti Alexics György és Sztripszky Hador kiadványát (*Szegedi Gergeley énekeskönyve XVI. századbeli román fordításban. Protestáns hatások a hazai románságra.* 1911.), s elfogadható érveléssel bizonyítja, hogy a nevezetes román nyelvű énekeskönyv fordítója nem volt magyar ember. — *Kiss István* hosszadalmasan polemizál Viszota Gyulával, aki az ő könyvét (*Az utolsó nemesi felkelés.* 1909.) a Századok múlt évi folyamában szigorúan megbírálta. *Viszota Gyula* folytatólag újabb érveket hoz fel annak igazolására, hogy Kiss István nem járt el kellő kritikával forrásai értékelésében s nem a történetíró tárgyilagosságával, hanem a nemesség iránt érzett «szeretet szenvedélyével» védte az utolsó insurrectiót.

Uránia. 1912. évf. 4. szám. április. — *Pap Károly: Tóth Ede kiadatlan levelei.* Közli T. E. két levelét, melyeket még vándorszínész korában írt (1864., 1868.). — *Marczinkó Ferenc* Csűrös Ferenc debreceni nyomdatörténetét ismerteti s elismeréssel szól Debrecen áldozatkészségéről is. «De a város áldozatkészségében egy olyan jelenséget látunk, mely teljesen érthetetlen, meglepő, hihetetlennek látszó. A szerző egy helyen azt említi, hogy a városnak és a nyomdának a XVI. századbeli egymáshoz való viszonyát azért sem tudta teljesen megvilágítani, mert nem tudta kieszaközölni, hogy átkutatthassa Debrecen város «magánlevéltárát». Már azt sem tudjuk megérteni, ha uralkodóházak elzárják magánlevéltáraikat a kutatás elől; de hogy egy magyar kulturváros, midőn egyik legfontosabb intézményének, büszkeségének történetét iratja meg, saját megbízottja elől elzárja a tudományos kérdések tisztázásának lehetőségét, ez nemcsak a tudomány iránti, főleg egy kulturvárosra nézve, kötelező tisztelettel nem fér össze, hanem árnyat vet arra az igazán nemes áldozatkészségre, mellyel ezen, ismételjük, értékes és becses munka megjelenését lehetővé tette.» — *Benkóczy Emil* komikus színházi bírálatokat közöl a Honművész 1836. évf.-ből. — *Az Uránia Magyar Tudományos Egyesület* ez idei közgyűlésének jegyzőkönyve szerint az Egyesület tagjainak s a folyóirat

előfizetőinek száma 2149. A folyóirat olvasó közönsége egyre szaporodik, s a munkatársak csapata is erősödik, «amit szerkesztőségünk nagy örömmel lát, mert jelentékeny szolgálatot vél teljesíteni azzal, ha különösen a vidék jelesebb fiatal írói teret és ezzel kedvet kapnak a munkálkodásra s így nehéz irodalmi s kiadói viszonyaink között megnyerjük, talán megmentjük őket a magyar kulturának.»

Vasárnapi Ujság. 1912. évf. 13. szám. március 31. — *Petelei István elbeszélései.* E névtelenül megjelent, rövid cikk tele van finom megfigyelésekkel. A cikkíró nagy elismeréssel szól Peteleiről: «akik annak idején, első megjelenésükkor olvastuk novelláit, el nem múló irodalmi élményeink közé soroljuk hatását. Annak a nemzedéknek, amely a nyolevanas évek irodalmának jellemét adta, — ma már kétségtelenül megállapíthatjuk — ő volt Mikszáth után a legkiválóbb művésze, egy dologban pedig fordulót jelent: ő volt az első, aki a régebben divatozó mese-novella helyett, amelyben a külső történeten, a mesén van a hangsúly a befelé forduló, a lelki történetet hangsúlyozó novellát kezdte nagyobb nyomatékkal és tudatos művészettel művelni s ezzel megindította a novella újabb fejlődését irodalmunkban. Ezt az irodalomtörténeti jelentőségét leszámítva is kiváló művész volt, finom festője a lelki gyötrődéseknek, az erdélyi kisvárosok és faluk különös hangulatainak, a félbemaradt, önmagukba roskadó, szűk lehetőségek közt nagy szenvedélyekkel viaskodó kicsiny emberek kicsiny hullámgűrűket vető, de mély örvényeket feltáró életének és nemes zamatú mestere az erdélyies színi, jellemzetesen tömör, szűkszavú magyar prózának . . . Ha a mi közönségünk nem volna olyan mértéktelenül feledékeny és irodalmi érdeklődése kissé bensőbb volna, akkor most kellene elkövetkeznie Petelei posthumus népszerűségének. Ehhez azonban mindenekelőtt erősebb irodalmi közvélemény kellene, mint a milyen nálunk van.» A névtelen cikkíró ezután még kiemeli az orosz regényírók közül Turgenyevnek Peteleire tett hatását, szemben Gyalui Farkassal, aki *Az élet* elé írt bevezetésében tiltakozott az orosz hatásnak Peteleivel szemben való emlegetése ellen. (Kár, hogy az ilyen értékes fejtegetések egy hetilap hasábjain látnak napvilágot. Ez, sajnos, annyit jelent, hogy — épen úgy, mint az ujságcikkekről — alig vesz valaki róluk tudomást, s néhány hét múlva teljesen nyomuk vesz.)

FIGYELŐ.

Drámatörténeti ciklus a kolozsvári Nemzeti Színházban.¹

A mióta a magyar dráma keletkezésének, fejlődésének, útirányainak a történetével foglalkoztam, mindig sarkalt az a gondolat, hogy az egymásra hatást, az egymásra kapcsolódást az elméletnél sokkal élesebben tudná bemutatni a gyakorlat. Foglalkozni kezdtem tehát azzal a tervvel, hogy drámaírástunk legrégebb nyomaitól kezdve kronologikus rendben, sorozatos előadások keretében adassam elő legjellegzetesebb színpadi műveinket.

1911. október 7-étől kezdve 1912 március 30-ig huszonhat estét szenteltem arra, hogy a magyar dráma fejlődését bemutassam. Kezdtük Sztárai Mihállyal, befejeztük Herczeg Ferencel, a következő sorrend szerint:

Sztárai Mihály: *Az igaz papságnak tüköre*. Névtelen: *Omnia vincit amor*. (E bevezető két darab egy estén: 1911 október 7-én.) Bessenyei György: *A philosophus*. Csokonai Vitéz Mihály: *Gerson du Malheureux*. Katona József: *Bánk bán*. Kisfaludy Károly: *Pártütők*. Vörösmarty Mihály: *Csongor és Tünde*. Gaál József: *Peleskei nótárius*. Teleki László: *A kegyenc*. Nagy Ignác: *Tisztújítás*. Szigligeti Ede: *Szökött katona*. Hugó Károly: *Báró és bankár*. Szigligeti Ede: *A csikós*. U. az: *II. Rákóczi Ferenc fog-sága*. U. az: *Liliomfi*. Szigeti József: *Vén bakancsos és fia a huszár*. Jókai Mór: *Szigetvári vértanúk*. Rákosi Jenő: *Aesopus*. Dóczy Lajos: *A csók*. Tóth Ede: *Falu rossza*. Csiky Gergely: *A nagymama*. Herczeg Ferenc: *Bizánc*. Gárdonyi Géza: *A bor*. Lengyel Menyhért: *A Taifun*. Bródy Sándor: *A tanítónő*. Molnár Ferenc: *Az ördög*. Herczeg Ferenc: *Dériné ifjasszony*. (E befejező darab 1912 március 30-án.)

A darabok megválogatásánál igen sok szempontot kellett figyelembe venni. Az előadhatóságot első sorban. Mert hiszen egy teljesen színszerűtlen műnek a színpadra vitele és bukása elkedvetlenítette volna a közönséget s könnyen az egész terv meghiúsulását vonta volna maga után.

¹ E cikket, felkérésünkre, a kolozsvári Nemzeti Színház igazgatója, Dr. Janovics Jenő volt szíves megírni, kinek kitünő érdeme, hogy a vezetése alatt álló országos műintézet megörvendeztette a kolozsvári közönséget egy magyar drámatörténeti előadás-sorozat bemutatásával. Tudományos szempontból talán emelhető kifogás egyik-másik darab felvétele és elhagyása ellen, de a fenti felvilágosító sorok jórészt eloszlatják azokat a kifogásokat, amelyek egyes darabokra nézve itt-ott felmerültek.

Továbbá azt, hogy irodalmi állapotainkat, vagy az illető kor hangulatát jellemezze. S azt, hogy az egymásután következő darabokon az egymásra hatás kimutatható legyen.

Soha nem múltó halálával kell gondolnom Dézsi Lajosra, egyetemünk tudós professzorára, aki nemcsak két rendkívüli értékű bevezető előadásával emelte az egész sorozat irodalomtörténeti értékét, hanem buzdításával, elismerésével, tanácsaival és irányításával lelke volt az egész tervnek.

Az előadásokat bevezetés előzte meg. Ezeknek a bevezetéseknek az volt a rendeltetésük, hogy megvilágítsák a kort, melyből a színrekerülő darab fakadt, rámutassanak irodalmi és művészeti állapotainkra s összekapcsolják a láncszemeket, ismertetvén röviden azokat a darabokat, melyek egy-egy egymásra következő mű ideje között támadtak. (A bevezetések előadói: Bede Jób, Csengeri János, Dézsi Lajos, Erdélyi Pál, Gyalui Farkas, Hevesi Sándor, Janovics Jenő, Kiss Ernő, Kovács Ernő, Márki Sándor, Molnár Ferenc, Mórincz Zsigmond, Sebestyén Károly, Seprődi János, Szádeczky Lajos.)

Az előadásokból az élesen figyelő szem nagy és komoly tanulságokat szűrhetett le s talán még lesz alkalmam ezekkel a tanulságokkal egy kissé nyugodtabb időben behatóan foglalkozni. Öröndenünk kell, hogy a közönség érdeklődése feltámadt a régen letűnt századok lelki kincsei iránt.

JANOVICS JENŐ.

Irodalomtörténeti múzeumok. F. é. március hó 14-én nyílt meg Budapesten a Jókai-múzeum. Az állam megvásárolta Jókai Mór irodalmi és művészeti hagyatékát s a nagybecsű ereklyéket a Bajza-utcai Petőfi-ház első emeletén helyezte el. A múzeumban össze vannak gyűjtve Jókai Mór kedves tárgyai, házi eszközei, bútorai, könyvtára, kagylógyűjteménye, kéziratai.

Kisfaludy Sándor és Szegedy Róza hagyatéka is belekerült a sümegi állami Darnay-múzeumba. Az állam szerezte meg a költő örökösaitől. A sümegi Kisfaludy-teremben megvannak többek között Kisfaludy Sándor kéziratai, névjegyei, könyvtárszekerénye, katonai vasládája; Szegedy Róza kelengyeszekerénye, kézimunkái, divatképei, apróságai.

Akadémiai tagajánlások. A M. Tud. Akadémia 1912. évi tagválasztó nagygyűlésére a következő tagajánlások érkeztek:

I. A nyelv és széptudományi osztály nyelv tudományi alosztályába levelező tagnak: *Balassa József* budapesti főgimnáziumi tanár (aj. Négyesy László). — A széptudományi alosztályba levelező tagokul: *Horváth Czírill* budapesti főreáliskolai igazgató (aj. Riedl Frigyes és Heinrich Gusztáv), *Radó Antal* műfordító (aj. Riedl Frigyes, Kozma Andor, Haraszi Gyula és Beöthy Zsolt), *Somló Sándor*, a Színészeti Akadémia igazgatója (aj. Berczik Árpád), *Viszota Gyula* budapesti főgimnáziumi igazgató (aj. Heinrich Gusztáv).

Külső tagnak: *Bertha Sándor* párisi magyar író (aj. Berczik Árpád), *Neugebauer László*, Petőfi német fordítója (aj. Berczik Árpád), *Sievers*

Éduárd lipcsei egyetemi tanár (aj. Heinrich Gusztáv, Petz Gedeon és Bleyer Jakab).

II. A bölcséleti, társadalmi és történeti tudományok osztályába rendes tagokul: *Balogh Jenő* közoktatásügyi államtitkár, *Medveczky Frigyes* egyetemi tanár, *Márki Sándor* egyetemi tanár; levelező tagokul: *Fellner Frigyes* egyetemi magántanár, *Giesswein Sándor* kanonok, *Hanuy Ferenc* egyetemi tanár, *Jankovich Béla* egyetemi magántanár, *Lers Vilmos* miniszteri tanácsos, egyetemi magántanár, *Schwarz Gusztáv* egyetemi tanár.

Külső tagnak: *Pastor Lajos* innsbrucki történettudós.

III. A matematikai és természettudományi osztályba levelező tagokul: *Rejtő Sándor* műegyetemi tanár, *Róna Zsigmond*, a Meteorologiai Intézet igazgatója, *Preis Hugó* egyetemi tanár, *Silberszky Károly* egyetemi magántanár, *Szádeczky Gyula* egyetemi tanár, *Telleyesniczky Kálmán* egyetemi tanár.

Külső tagnak: *Zuntz Náthán* berlini fiziológus.

A M. Tud. Akadémia Alapszabályainak 19. §-a szerint: «Minden belső és külső tagot az illető osztálynak titkos szavazat útján, a jelenlevő tagok kétharmad szótöbbséggel tett ajánlata alapján, a nagygyűlés szintén titkos szavazással s kétharmad szótöbbséggel választ.»

Az akadémiai Ügyrend 11. §-a szerint minden akadémiai tagnak joga van saját alosztályába tagokat ajánlani. A beérkezett tagajánlásokat a főtitkár kinyomatja és az összes tagoknak megküldi. A nagygyűlés első napján mindegyik osztály a saját tagjai által ajánlott jelöltekre titkosan szavaz és azokat, akik legalább kétharmad szótöbbséget nyertek, mint az osztály ajánlottait az Akadémia összessége elé terjeszti. A nagygyűlés harmadik napján az Akadémia tiszteleti és rendes tagjai titkos szavazással és kétharmad szótöbbséggel választják meg az osztályok ajánlottjai közül a tagokat.

Eszerint a végső, döntő szavazásnál — a nagygyűlés harmadik napján — csak a tiszteleti és rendes tagok szavaznak; a levelező tagok nem. Ez a sajtóságos intézkedés: a tagoknak ez a nem csekély mértékben visszatetsző osztályozása s a végső szavazásnál az Akadémia összes tiszteleti és rendes tagjainak bevonása sok igazságtalanságot okoz. Az osztályok például a maguk zárt körében egyhangúlag méltónak ítélnék valakit — mondjuk egy kitünő geológust — az akadémiai tagságra s két nap mulva az első osztály nyelvészei, esztétikusai, művészei és költői, meg a második osztály történetírói, filozófusai és jogászai elejtik az illetőt. (A múlt évben megtörtént, hogy egy irodalomtörténetírót, kit az I. osztály tiszteleti, rendes és levelező tagjai — az illetőnek szaktársai — csaknem egyértelműleg jelöltek, a II. és III. osztály történetírói, jogászai, matematikusai, természettudósai és orvosai leszavazták.) Hogy mennyire ártanak az ilyen furcsaságok egy nagyfontosságú komoly intézménynek, nem kell bővebben fejtegetni. Mégis csak különös, hogy ha egy költőről, esztétikusról, irodalomtörténetírőről van szó, akkor pl. Négyesy László, Riedl Frigyes, Dézsi Lajos, Ferenczi Zoltán, Bánóczy József, Jánosi Béla, Kozma Andor, Gárdonyi Géza, és még mások igen sokan, ki vannak zárva a szavazásból,

ellenben a matematikus, mineralogus, zoologus és orvos-sebész rendes tagok véleményt nyilvánítanak és döntenek arról, vajjon ez vagy az a nyelvész vagy irodalomtörténíró megérdemli-e az akadémiai tagságot.

A Kisfaludy-Társaság jutalomtételei közül magyar irodalomtörténeti vonatkozásúak:

I. Lukács Krisztina-jutalom: *A budapesti Nemzeti Színház története, tekintettel színművészetünk és drámairodalmunk fejlődésére.* Jutalma 1000 korona. Benyújtásának határideje 1913 október 31-ike.

II. Lukács Krisztina-jutalom: *Greguss Ágost élete és művei.* Jutalma 1000 korona. Benyújtásának határideje 1914 október 31-ike.

III. Lukács Krisztina-jutalom: *A líra fejlődése a XIX. század második felétől kezdve, különös tekintettel a magyar irodalomra.* Jutalma 1000 korona. Benyújtásának határideje 1913 október 31-ike.

IV. Somogyi Dezső-jutalom: *Kisebb tanulmány Henszlmann Imréről.* Jutalma 200 frank. Benyújtásának határideje 1914 október 31-ike.

A pályamunkák idegen kézzel, tisztán és olvashatóan másolva, bekötve, lapszámozva, a szerző valódi nevét rejtő lepecsételt jelmondatos levél kíséretében a Társaság titkárához küldendők.

Ez évben kezdi meg a Társaság egykori másodelnökének, Greguss Ágostnak és feleségének alapítványából egy új jutalom kiadását. December 29-ikén, az alapítók egybekelésének napján 2000 koronával fogja kitüntetni: az 1905—1911. évkörben megjelent legjobb magyar kritikai dolgozatot.

Új egyetemi magántanár. A vallás- és közoktatásügyi miniszter dr. *Pap Károly* debreceni református főiskolai tanárnak a budapesti tudományegyetem filozófiai karán a *Magyar irodalomtörténet a XIX. században* c. tudománykörből egyetemi magántanárrá történt képesítését jóváhagyólag tudomásul vette és nevezettet ebben a minőségében megerősítette.

Az Irodalomtörténet folyóiratszenléje. Több tagtársunk kérészközlésére a következőkben válaszolunk. Folyóiratszemlénkben a magyar, német és francia nyelvű tudományos közlönyök, szépirodalmi lapok és újságok magyar irodalomtörténeti vonatkozású cikkeit *Baros Gyula*, *Horváth János* és *Pintér Jenő* ismertetik. A horvát-szerb időszakos sajtó figyelemmel kísérését *Greksa Kázmér* zágrábi egyetemi tanár volt szíves elvállalni; a román sajtót *Baciu János* brassói gör.-kel. felső kereskedelmi iskolai tanár. Ezenkívül, amennyiben az angol, olasz, finn, északi szláv stb. folyóiratokban is akadna olyan közlemény, mely a magyar irodalomtörténet körét érinti, bírjuk több tagtársunk ígéretét arra nézve, hogy e cikkekből tájékoztató kivonatokat készítenek.

A szerkesztőhöz beküldött könyvek jegyzéke.

Angyal Dávid: Gyulai Pál. (1825—1909.) Budapest, 1912. 106 lap. Franklin-nyomda. Ára 60 fillér. (Olcso Könyvtár. 1654—56. sz.)

Az *Erdélyi Múzeum-Egyesület Évkönyve 1911 évre.* Szerkesztette *Erdélyi Pál* főtítkár. Kolozsvár, 1912. 148 l. Kiadja az Erdélyi Múzeum-Egyesület.

A nagy gonddal szerkesztett Évkönyv tartalma: A választmány jelentése az Egyesület működéséről; a gyűjtemények, könyvtár stb. állapota, gyarapodása; a szakosztályok működése; vagyonkimutatás, zárszámadás, költségvetés; az Erdélyi Múzeum-Egyesület tisztikara, választmánya, új tagjai; az 1911. évi közgyűlés jegyzőkönyve. — A bölcsészet-, nyelv- és történettudományi szakosztálynak *Seprődi János* által írt jelentéséből a következő felolvasásokról értesülünk: *Márki Sándor*: Rákóczi a legendában és a történetében. *Torkos László*: A m. verstan elméletéhez. *Seprődi János*: Házastító dalok a székelység közt. A választmány jelentéséből, melyet *Erdélyi Pál* írt, megtudjuk, hogy az Egyesület, alapítójának kultuszát kívánván szolgálni, kiadja *gr. Mikó Imre* műveit. Sajtó alatt vannak továbbá az Egyesület jubiláris *albuma* (1859—1909.) és néhai *Újfalvi Sándor* emlékiratai. Az Egyesület által kitűzött Kovács Sámuel-féle balladapályadíjat *Trencsényi Károly*, zombori tanár nyerte el *Majlát István* c. művével. (L. Erd. Múzeum, 1911. 280 l.) Jellemző az erdélyi tudományos körök hangulatára a jelentés befejező része: «Érezzük korlátozott anyagi helyzetünkön kívül azt is, hogy minket a nagy magyar élet és társadalom, melynek védelmére Szent László az erdélyi magyarságot szervezte, nem ismer. Vagy elég erősnek hisz arra, hogy saját erőnkől képviselhetjük az új idő szellemében a daliás király politikai hagyományát, vagy saját karjáról hitte, hogy az ide is elér. Így is, úgy is téved, de emellett feledékeny is. Az aranyshájú mondának nemcsak ezt a politikai hagyományát felejtí, hanem László herceg tanácsát is: mert rövid karját és rövid kardját egyetlen lépéssel sem toldja meg.»

Bán Aladár: Finn költőkből. Budapest, 1912. 96 l. Franklin-nyomda. Ára 60 fillér. (Olcso Könyvtár 1659—61. sz.)

Benedek Marcell: Victor Hugo. Budapest, 1912. 448 l. Franklin-nyomda. Ára 5 kor.

Erdélyi Múzeum. Szerkeszti *Erdélyi Pál.* 1911. évf. 1—6. füz., január—december. Kolozsvár, 1911. 8. r. IV+390 l. Stief-nyomda.

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadásában kéthavonként megjelenő folyóirat tavalyi évfolyamában magyar irodalomtörténeti von. közlemények: *Bartók György*: Kölcsey kritikája és a kritikai művészet. *Ifj. Biás István*: Aranka György halála és gyászjelentése. *Cernátoni Gyula*: A magyar géniusz Madách «Csák végnapjai»-ban. *Dobóczki Pál*: Arany «Toldy szerelmé»-nek forrásaihoz. *Erdélyi Pál*: Bánk Bán. *Gálos Rezső*: A cinkotai kántorról szóló adomához. *Gergely Sámuel*: Teleki Mihály levelezése. *György Lajos*: Arany «Toldi szerelme» forrásaihoz. *Kelemen Lajos*: Bod

Péter 1762-iki nyugtája. *Kemény Lajos*: Két levél az 1516-ik évből. *Köblös Zoltán*: Adalékok a régi magyar könyvtárhoz. (3. közl.) *Kristóf György*: Adatok Erdély XIX. századi irodalmi életéhez. Adatok Barcsay Ábrahám életéhez. *Márki Sándor*: Rákóczi legendája és története. *Sándor Imre*: Magyarosi Tökés János. (B. Wesselényi M. első nevelője.) *Szabó Péter*: Nagy Péter levelezéséből.

Euripides drámái. Alkestis, Ion, a két Iphigenia, Bakchansnök. Bevezetésekkel és jegyzetekkel ellátva fordította *Csengeri János*. Budapest, 1911. 437 l. Kiadja a M. T. Akadémia. (A M. T. Akadémia könyvkiadó vállalata 1911. évi illetményének I. kötete.)

Fioretti. Szent Ferenc legendái. Fordította *Erdős Renée*. Budapest, 1911. XVI+238 l. Élet r. t. kiadása. Élet-nyomda. Ára 3 kor. 50 fillér.

Az izlésesen kiállított kötet Assisi szent Ferenc legendájának magyar fordítását adja Amaretto Manelli kódexe nyomán. Becses olvasmány mindazok számára, akik a középkor érzésvilágával meg akarnak ismerkedni. Az Ehrenfeld-kódex ismerői különös érdeklődéssel forgatják.

Fontes Rerum Transylvanicarum. Erdélyi jezsuiták levelezése és iratai a Báthoriak korából. (1571—1613.) Gyűjtötte és közrebocsátja: *Veress Endre*. I. köt. (1571—1583.) Ára 10 kor.

A magyar történettudománynak ez az újabb vállalata méltán feltűnést kelthet a história területein kívül álló kutatók között is. *Veress Endre* kolozsvári tanár éveken keresztül gyűjtögette azokat a kiadatlan okleveleket, melyek Erdélyország régi történetére nézve ma már igen nehezen nélkülözhető források. A hazai és külföldi levéltárakból 50 nyomtatott kötetre való kéziratot anyagot szedett össze s e hatalmas készlet bevezető részét most tette közzé. A beces kötetet az irodalomtörténetírók is haszonnal forgathatják: különösen *Dávid Ferenc*re, *Blandrata Györgyre* s *Szántó István* és *Leleszi János* jezsuitákra vonatkozólag találnak beces adalékokat. Nem lehet elég elismeréssel kiemelni, hogy a nagy vállalat első hat kötetének költségeit Kolozsvár plébánosa, *Hirschler József* fedezi.

Gardner A. Ernest: *A régi Athén*. Fordította *Schmidt Márton*. A fordítást felülvizsgálta *Láng Nándor*. I. kötet. Budapest, 1911. Kiadja a M. T. Akadémia. Hornyánszky-nyomda. (A M. T. Akadémia könyvkiadó-vállalata 1911. évi illetményének III. kötete.)

Graber Emma: *Faludi stílusáról*. Budapest, év n. 48 l. Rothberger és Weisz nyomdaja. (Bölcsészeti-doktori értekezés.)

Szerző kicédlázta Toldy Ferenc Faludi-kiadásából a szokatlanabb szókat, szólásokat, hasonlatokat, stb. s ezzel be is végezte tudományos kutatását.

Gyalui Farkas: *Petelei Istvánról*. Kolozsvár, 1912. 8. r. 49 l. Petelei István arcképével. Ajtai-nyomda. Különlenyomat az: *Elbeszélések*. Írta *Petelei István*. Kiadja az *Erdélyi Irodalmi Társaság* című könyv I. kötetéből.)

Gyalui Pál: *Bírálatok. 1861—1903*. Budapest, 1911. VIII+434 lap. Kiadja a M. T. Akadémia. Franklin-nyomda. (A M. T. Akadémia könyvkiadó-vállalata 1911. évi illetményének IV. kötete.)

Hamvai Erzsébet: Herceg Ferenc stílusa és nyelve. Huszt, 1911. 49. l. Nagyági-nyomda. (Bölcsészeti doktori értekezés.)

Herceg Ferenc hasonlatainak kicédulázása. Eszerint Herceg főleg az állatvilágból vett hasonlatokat kedveli. «Az ásványvilágból alig van hasonlata.»

Haraszti Gyula: Arany János. Budapest. 118 l. Athenæum-kiadás. Uránia nyomda. Ára 80 fill. (Modern Könyvtár. 123–125. sz.)

Haraszti Gyula: Maüäch Imre. Budapest. 51 l. Athenæum-kiadás. Uránia-nyomda. Ára 40 fill. (Modern Könyvtár. 128. sz.)

Irodalomtörténeti Közlemények. Szerkeszti Szilády Áron. 1911. évf. XXI. köt. 1–4. fiz. január–december. Budapest, 1911. 8. r. XX+504 l. Athenæum-nyomda.

A M. T. Akadémia Irodalomtörténeti Bizottságának kiadásában megjelenő folyóirat múlt évi cikkei: *Décsi Lajos*: Régi magyar verseskönyvek ismertetése. Tinódi Jázon király széphistóriája. *Harmos Sándor*: Arany János Toldijának keletkezéséhez. *Nagy József*: Gyulai Pál és irodalmi kritikánk jövője. *Pais Dezső*: Báró Kemény Zsigmond és az irodalmi élet. *Szigetvári Iván*: Orezy és Thomas. *Szinyei Ferenc*: Novellairódalmunk Jósikáig. *Viszota Gyula*: Kisfaludy Sándor és Kazinczy Ferenc irodalmi csatája. *Weber Arthur*: A hűtlen özvegy történetének egy ismeretlen alakja. Az Adattárban számos régi kézirat közlése; az Ismertetések rovatában tíz könyvbírálat.

Kafka Margit: Süppedő talujon. Elbeszélések. Budapest. 88 l. Wodianer-nyomda. Ára 60 fillér. (Magyar Könyvtár 654—5. sz.)

Kaiblinger Fülöp: Atkotó nyelvtudomány. Programm és részletek. Budapest, 1912. 115 l. Franklin-nyomda. Ára 3 kor.

Ez érdekes könyv lényege az, hogy a mai nyelvtudomány nem teljesíti egészen a maga feladatát: csak a múltat vizsgálja, de abból merített tájékozottságát nem veti latba a nyelv gyakorlati továbbfejlesztésében. Holott a fejlődés eddigi menete sokszor egészen világosan jelzi a célt, mely felé a fejlődés halad. Programmja támogatására egy-egy nyelvi tény több évszázados történetére pillant végig, s megállapítja, hogy nagyjában a nyelvfejlődés iránya az egyszerűsödés felé vezet, olyképpen, hogy a beszélő mennél több fiziológiai munkát törekszik megtakarítani, s a hallgatóra bízva, hogy az egyszerűsödött s gyakran egybeesett beszédformákból kikövetkeztesse a szabatos értelmet.

Kéki Lajos: Tompa Mihály. A Kisfaludy-Társaságtól 1909-ben a Széher Árpád-díjjal jutalmazott pályámű. Budapest, 1912. 8. r. 192 l. Franklin-nyomda.

Kemény Gábor: Párisi dolgok. Békéscsaba, 1911. 68 l. Corvina-nyomda. Ára 2 kor.

Kenedi Géza: Feminista tanulmányok. Budapest. 58 l. Wodianer-nyomda. Ára 30 fillér. (Magyar Könyvtár 653. sz.)

König György: Flaubert. Budapest, 1912. 72 l. Franklin-nyomda. Ára 40 fillér. (Olesó Könyvtár. 1657—58. sz.)

A füzetnek nincs tudományos értéke. Azok számára, akik ismerik

Flaubert-t, alig mond valamit; azok viszont, akik a füzetből szeretnének megismerkedni Flaubert-tel, nagyon zavaros képet kapnak a nagy francia regényíróról. A szerző fejtegetései bosszantó rendszertelenséggel halmozódnak egymásra. A legkevesebb, amit egy ilyen kisebb igényű, apró essay-kísérlettől elvárhatunk az, hogy szerzője értelmes, világos, áttekinthető rajzát adja egy író fejlődésének. (B. I.)

Lukács György: A modern dráma fejlődésének története. A Kisfaludy-Társaság Lukács Krisztina-díjával jutalmazott pályamű. I -II. köt. Budapest, 1911. XVI+496 és 548 l. Kiadja a Kisfaludy-Társaság. Franklin-nyomda. A két kötet ára 16 kor.

Magyar Könyvszemle. Szerkeszti *Kollányi Ferenc* és *Gulyás Pál.* 1911. évf. XIX. köt. 1—4. füz. január-december. Budapest, 1911. 8. r. 429 l. Stephaneum-nyomda.

A Magyar Nemzeti Múzeum Széchenyi Országos Könyvtárának évnegyedes közlönyében megjelent cikkek közül magyar irodalomtörténeti vonatkozásúak: *Divéky Adorján: Gálszécsi István énekeskönyvének újabb töredéke.* *Fabó Bertalan: Az Esterházy tabulaturás könyv kora.* *Harsányi István: Új adat Székely István krónikájának. 1558. kiadásáról.* *Iványi Béla: Az írás és könyvek Eperjesen a XV—XVI. században.* *Kereszty István: Liszt Ferenc kéziratái a Nemzeti Múzeumban.* *Ferenczy Zoltán, Harsányi István, Horváth Ignác, Kemény Lajos, Rexa Dezső, Todorcsku Gyula: Magyar könyvesház.* (Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárához.)

Magyar Tud. Akadémiai Almanach. Kiadja a M. Tud. Akadémia. 1912. 8. r. 287 l. Franklin-nyomda. — Hozzáköteve: *A Magyar Tudományos Akadémia alapszabályai és ügyrendje.* 1911. Budapest, 1911. 8. r. 164 l. Franklin-nyomda.

A gondosan szerkesztett kötetet Polgári és Csillagászati Naptár vezeti be. Ezután következik az Akadémiai Névkönyv, melyben az Akadémiai tagok rangsora, címei, állásai, választásuk ideje, lakása pontosan megtalálhatók. A tagok életkoruk szerint is csoportosítva vannak. Legidősebbek: Galgóczy Károly (szül. 1823), Lévy József (1825), Samassa József, Korányi Frigyes (1828) és id. Szinnyei József (1830); legfiatalabb Fejér Lipót (1880). A tagok túlnyomó nagy része Budapesten lakik (175), de jelentékeny a számuk Kolozsvárt (19), elenyésző csekély az ország többi részében (33). Nagy a külföldön élők száma (82). Foglalkozására nézve a legtöbb akadémikus főiskolai és középiskolai tanár, de van számos mágánás, nagybirtokos és pap. Katona mindössze egy. A tagok előző évi munkálatainak címjegyzéke is közölve van, de ez a rész hézagossá. Az akadémikusok egy része hosszú idő óta nem törődik azzal, hogy a maga évi munkájáról néhány soros, rövid bibliografiai jelentést küldjön a főtítkárhoz, aki minden évben körlevélben figyelmezteti a tagokat erre a kötelességre. Ez mindenestre hiba.

Musset: Miről álmodnak a lányok. Verses vígjáték két felvonásban. Fordította *Radó Antal.* Budapest. 33 l. Wodianer-nyomda. Ára 30 fillér. (Magyar Könyvtár 656. sz.)

Olczó Jókai. 31—43. szám. Révai-kiadás. Budapesti Hírlap nyomdája. Egy-egy szám füzve 40 fillér.

A Révai Testvérek népszerű Jókai-kiadásának márciusi sorozata 13 számot foglal magában. Jókai egyik legemlegetettebb, nagyobb szabású történeti regényét adja: *A lőcsei fehér asszonyt.*

Prévost: Mit tanuljanak a lányok. Fordította Benedek Marcell. Budapest. 59 l. Wodianer-nyomda. Ára 30 fillér. (Magyar Könyvtár 652. sz.)

Reza Deszőné: Családunk kaposkönyve Vörösmarty és Zichy Mihály ifjúkori emlékeivel. Székesfehérvár, 1912. 16 l. Debreczenyi-nyomda.

Felolvasás a Fejérmegyei És Székesfehérvári Múzeum Egylet 1912 február 22-iki ülésén. Van benne néhány érdekes apróság: pl. hogyan ismerkedett meg Vörösmarty Perczelékkal, a börsönyi Perczel-ház leírása, Zichy Mihály gyermekevei.

Rousseau: A szavojai vikárius hitvallása. Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel kísérte Rácz Lajos. Sárospatak, 1912. 140 l. Dani és Fischer kiadása. Ref. főiskolai nyomda. Ára 2 kor. 50 fill.

1912 június 28-án lesz Rousseau születésének kétszázadik évfordulója, Erre az alkalomra Rácz Lajos sárospataki tanár, buzgó Rousseau-kutatónk, lefordította az *Emil* legszebb részét: *A szavojai vikárius hitvallását.* Bevezető tanulmánya és jegyzetei széleskörű olvasottságról tanúskodnak. (A híres hitvallásnak ez a negyedik magyar fordítása: 1. Greguss Ágost. 2. Füredi Ignác. 3. Schöpflin Aladár. 4. Rácz Lajos.)

Ruskin: Szezámok és liliumok. Fordította Farkas Klára. Felülvizsgálta Hegedűs István. Kiadja a Kisfaludy-Társaság. Budapest, 1911. 227 l. Franklin-nyomda. Ára 3 kor.

Szalay József: Műgyűjtésről. Szegedi amatőrök. Szeged, 1912. 11 l. Leopold-nyomda.

A szegedi magángyűjtemények — könyvtárak, művészi és műipari gyűjtemények — rövid ismertetése. Legtöbb könyve van Löw Immanuelnek és Szalay Józsefnek, kb. 6000—6000 db., ezek között számos régi nyomtatvány és kézirat.

Székely József: Petőfi szerelme. Budapest, 1911. 104 l. Kunossy-nyomda. (Bölcsészeti doktori értekezés.)

Petőfi szerelmi költészetének ismertetése azon időbeli sorrend szerint, ahogyan a költő szerelmei következtek. Forrásul főképen Ferenczi Zoltán Petőfi-életrajzát s Havas Adolf Petőfi-kiadását használja a szerző. Új dolgot nem mond. Az eddigi kutatások és tanulmányok eredményeit foglalja össze népszerű formában.

Szigetvári Iván: A komikum elmélete. A M. T. Akadémiától Gorovdijjal jutalmazott pályamunka Budapest, 1911. 432 l. Kiadja a M. T. Akadémia. Hornyánszky-nyomda. (A M. Tud. Akadémia könyvkiadóvállalata 1911. évi illetményének II. kötete.)

Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. 126. füzet. Budapest, 1912. 8 r. 5 ív. Hornyánszky Viktor kiadása és nyomása. Ára 1 kor.

E megbecsülhetetlen írói lexikonból, melyet szerzője páratlan kitarással készített, most jelennek meg az utolsó ívek. A legújabb kiadott

füzet (XIV. köt. 8. füz.) a *Veress és Vitéz* nevek közé eső 298 írónak életrajzát foglalja magában. Irodalomtörténeti szempontból különösen nevezetes nevek: *Verseghy Ferenc, Vértesi Arnold, Virág Benedek, Vitéz János*. Az eddig megjelent 126 füzetben 28,254 írónak életrajza és munkáinak jegyzéke van felsorolva.

Tichy Margit: A francia forradalom hatása szellemi életünkre Kazinczy Ferenc levelezése alapján. Budapest, 1911. 53 l. Élet-nyomda. (Művelődés-történeti Értekezések. 59. szám.)

«Munkámban . . . megkíséreltem kimutatni, hogyan hatott szellemi életünkre a nagy francia forradalom.» Szerzőnek tulajdonképen csak egy forrása volt: Kazinczy Ferenc levelezésének I–XII. kötete. Innen cédláza ki adatait. Nincsenek eredeti gondolatai, nincs semmiféle kritikai megjegyzése.

Tóth Gyula: Arany prózájának a szófűzése. Budapest, 1911. 48 lap. Corvin-nyomda. (Bölcsészeti értekezés.)

Mondattani példatár Arany János prózai dolgozatai alapján. (Összes Munkái. V. köt. 1900. Levelezése Petőfivel. 1894.) Szerző vizsgálja Arany állítmányainak viszonyát az alanyhoz, tárgyhoz, határozóhoz; csoportosítja Arany jelzőit, névmásait, igeneveit; végül vizsgálja Arany szórendjét és kihagyásos mondatait.

Világkönyvtár. Szerkeszti Pogány József. — France Anatole: A fehérkővön. Fordította Czébel Ernő. Budapest, 1912. 298 l. Révai-kiadás. Budapesti Hírlap nyomdája. Ára 1 kor 90 fillér.

Weber Arthur: A hűtlen özvegy történetének egy ismeretlen alakja. Budapest, 1912. 24 l. Athenæum-nyomda.

HIVATALOS NYUGTÁZÁS

az 1912. évi február hó 15-től április hó 1-ig befizetett díjakról.

Alapító tagdíj:

Zlinszky Aladár dr. 200 K.

Összesen: 200 K.

Rendes tagdíj 1912-re:

Gleimann János 10 K, Roheim Géza 10 K, Imre Lajos 10 K, Némethné Langheim Irma 10 K, Szegő Ferenc 10 K, Lampérth Géza 10 K, Prónai Antal 10 K, Kéki Lajos 10 K, Vértesy Jenő 10 K, György Lajos 10 K, Galamb Sándor 2 K, Weber Arthur 2 K, Szász Károly 10 K, Riedl Frigyes 5 K, Gagyhó Dénes 2·50 K, Király György 1·20 K, Marczinkó Ferenc 2 K, Szóts Gyula 1·20 K, Endrei Ákos 1·80 K, Vonház István 2 K, Benedek Marcell 1·50 K, Lengyel Miklós 1·50 K, Lehel István 1·50 K, Borbély István 1·50 K, Bittenbinder Miklós 1·50 K, Perepatics István 1·30 K, Balassa József 6·50 K, Verő Leó 5·10 K, Baros Gyula 10 K, Simon László 10 K, Benkő István 10 K, Mokos Gyula 10 K, Borbély István 8·50 K, Bán Aladár 10 K, Párkányi Norbert 10 K, Fischer Károly 10 K, Bandhauer Irén 10 K, Koller István 10 K, Müller Lajos 10 K, Bitzó Sarolta 10 K, Springer Stefánia 10 K, Gigante Silvino 10 K, Persián Kálmán 10 K, Császár Károly 10 K, Csefkó Gyula 10 K, Hajnóczy Iván 10 K, Sebestyén Gyula 10 K, Riedl Frigyes 5 K, Vargha Damján 5 K, Eckhart Sándor 2 K, Harsányi István 10 K, Galamb Sándor 2 K, Fest Sándor 7 K, Huszár György 1·50 K, Jánosi Béla 7·50 K, Weber Arthur 4·62 K, Császár Mihály 2·40 K, Elek Oszkár 3 K, Kelemen Béla 2 K, Ady Lajos 1·50 K, Dénes Lajos 1·50 K, Roboz Andor 2 K, Kunecz Aladár 1·70 K, Olgyai Bertalan 1 K, Király György 1·30 K, Ország József 10 K, Singer és Wolfner könyvkiadó cég 10 K, Horváth Lajosné 10 K, Papp Ferenc 10 K, Vizsota Gyula 10 K, Fazakas József 10 K, Tolnai Adél 10 K, id. Szinnyei József 10 K, Mikó Stefánia 10·04 K, Fehér Géza 10 K, Bogisich Mihály 10 K, Lichtenegger Győző 10 K, gr. Almássy Denise 10 K, Dobos Gergely 10 K, Dobóczky Pál 10 K, Reichard Piroska 10 K, T. Ujhelyi Imre 10 K, Békefi Remig 10 K, br. Podmaniczky Gézáné 10 K, Loosz István 10 K, Kozák Lajos 10 K, Pótz Edgár 10 K, Bakó István 10 K, Komáromy Mihály 10 K, Vitéz A. 1 K, Sarlot Ida 10 K, Werner Adolf 10 K, Fejér Adorján 10 K, Baciú János 10 K, Károlyi Árpád 10 K, Klepp Péter 5 K, Kiss Albert 10 K, Roth Jenő 5 K, Stiegelmar Róbert 10 K, Dósa Imre 10 K, Várdai Béla 10 K, Beödi Balogh Ilona 10 K, gr. Eszterházy Mária 10 K, Steuer János 10 K, Beke Boldizsár 10 K, Biró Izabella 10 K.

Összesen: 780 K 66 f.

Rendes tagdíj 1913-ra:

Legifj. Szász Károly 7 K, Borbély István 1·50 K, Riedl Frigyes 2·50 K, Kapossy Lucián 10 K.

Összesen: 21 K.

Rendkívüli tagdíj 1912-re:

Óváry Zoltán 6 K, Schrikker Mihály 6 K, Zolnai Béla 3·64 K, Janó István 6 K, Zsinka Ferenc 6 K, Ruitz Alfonz 6 K, Stelczer Lajos 6 K, Eckhart Sándor 6 K, Gyomlay László 6 K, Komlós Aladár 6 K, Gerecze Ambrus 6 K.

Összesen: 63 K 64 f.

Előfizetési díj 1912-re:

Vajdahunyadi áll. polgári leányiskola tanári könyvtára 15 K, Thiering Gyula 15 K, Sárospataki főgimnázium önképzőköre 15 K, Mezőtúri ref. főgimnázium tanári könyvtára 15 K, Pannonhalmi szent Benedek-rend központi főkönyvtára 15 K, Szolnoki főgimnázium tanári könyvtára 15 K, Szolnoki főgimnázium ifjúsági könyvtára 15 K, Hódmezővásárhelyi ref. főgimnázium tanári könyvtára 15 K, Hajdúnánási ref. főgimnázium tanári könyvtára 15 K, Pozsonyszentgyörgyi róm. kath. főgimnázium tanári könyvtára 15 K, Jászói központi könyvtár 15 K, Alsókubini felső kereskedelmi iskola 15 K, Zombori felső kereskedelmi iskola 15 K, Szegedi áll. főgimnázium ifjúsági önképzőköre 15 K, Aradi Kölcsey-egyesület 10 K, Egyetemi könyvtár Budapest 5 K, Nagykőrösi ref. főgimnázium ifjúsági önképzőköre 15 K, Körömczabányai főreáliskola tanári könyvtára 15 K, Pozsonyi ev. lyceum 15 K, Békéscsabai áll. polg. fiúiskola 15 K, Kalocsai «Miasszonyunk» zárda önképzőköre 15 K, Karczagi ref. főgimnázium tanári könyvtára 15 K, Aradi kir. főgimnázium «Petőfi» önképzőköre 15 K, Pozsonyi áll. főreáliskola tanári könyvtára 15 K, Lugosi áll. főgimnázium tanári könyvtára 10 K, Veszprémi áll. felső kereskedelmi iskola 15 K, Besztercebányai felső kereskedelmi iskola 15 K, Szegedi Somogyi-könyvtár 15 K, Székelyudvarhelyi róm. kath. főgimnázium tanári könyvtára 10 K, Csornai premontrei székház 10 K, Evang. lyceum Késmárk 15 K, br. Eötvös József kollegium könyvtára 15 K, Budapesti X. ker. kőbányai főgimnázium tanári könyvtára 15 K, Pápai ref. tanítónőképző-intézet 15 K, Kilián Frigyes 15 K, Gyulai r. kath. főgimnázium tanári könyvtára 15 K, Kolozsvári áll. tanítóképző-intézet tanári könyvtára 15 K, Stein János 15 K, Székelyudvarhelyi róm. kath. főgimnázium tanári könyvtára 5 K, Aradi Kölcsey-egyesület 5 K, Lugosi m. kir. áll. főgimnázium tanári könyvtára 5 K, Budapesti VI. ker. áll. főreáliskola ifjúsági önképzőköre 15 K, Magyar irodalomtörténeti Seminárium Kolozsvár 15 K, Heckenast G. utóda 15 K, Kőszegi szent Benedekrendi főgimnázium tanári könyvtára 15 K, Bajai m. kir. áll. tanítóképző-intézet 15 K, Soproni m. kir. állami felső leányiskola 15 K, Egri állami főreáliskola tanári könyvtára 15 K, Budapesti II. ker. felső kereskedelmi iskola önképzőköre 15 K, Budapesti VI. ker. áll. főreáliskola tanári könyvtára 15 K, Szeniczai áll. polgári iskola igazgatósága 15 K, Debreczeni református főgimnázium igazgatósága 15 K, Kilián Frigyes 15 K.

Összesen : 780 K.

Mindösszesen befolyt: 1845 K 30 f.

Kérelem.

Az Irodalomtörténet 5. füzetéhez csatolt m. kir. postatakarékpenztári befizetési lapot azzal a tiszteletteljes kéréssel vagyok bátor tagtársainkhoz juttatni, hogy annak felhasználásával az 1912. évi 10 korona tagdíjat címemre megküldeni szíveskedjenek. Ez a felhívás természetesen csak azon tisztelt tagtársainkra vonatkozik, akik az idej tagdíjat még nem költötték be.

Iskolák, könyvtárak, társaskörök évi előfizetési díja 15 korona.

Kiváló tisztelettel

Dr. Ágner Lajos,

a M. Irodalomtörténeti Társaság pénztárosa,
Budapest, I. ker., Bors-utca 10. sz. II. em. 7. a.

A LEGRÉGIBB MAGYARNYELVŰ NYOMTATVÁNYOK.

Erdösi Sylvester János két ujonnan előkerült munkájáról. (1527.)

A magyar szellemi törekvések fejlődésében van egy korszak, melynek művelői *Rotterdami Erasmus* (1467 okt. 27—1536 júl. 12.) vallják mesterüknek, az ő eszméit hirdetik az egyházi és az iskolai életben, műveit nemcsak forgatják, hanem fordítják is. E korszak írói tulajdonkép humanisták, s így folytatói a Mátyás király alatti és halála utáni hazai humanista törekvéseknek. Másrésztől azonban hitujítók abban az értelemben, ahogy azt *Erasmus* 1510—20 közt megjelent műveivel tervezte. *Erasmus* munkáiban, így a többi közt egy 1515-ben megjelent művében hirdette, hogy kora minden bűnének, visszaéléseinek főforrása a biblia nemismerésében van. Hogy e bűnök, visszaélések megszűnjenek, olvasni és olvastatni kell a bibliát. «Omnibus qui beati velint esse, meditandum est in lege Domini.» S hogy az Úr testamentomát ki-ki olvashassa, le kell fordítani a bibliát a nemzeti nyelvekre. «Legant et idiotæ legem Domini quacumque lingua» (lásd *Ersch—Gruber*, Encyclopädie, Erasmus 169).

Ahhoz azonban, hogy az írók lefordíthassák, hogy így ki-ki olvashassa, a biblia helyes szövegére és értelmezésére van szükség. Így adja ki *Erasmus* 1516-ban a maga latin-görög Új testamentomát (címe: *Novum Instrumentum*, a második kiadástól 1518-tól *Novum Testamentum*), 1518-tól pedig az új testamentomi könyvek *Paraphrases*-eit. A magyar erasmisták ezeket az *Erasmus*-féle szövegeket fordították. Így *Komjáthy Benedek* «Az Zenth Paal leveley magyar nyelven» (Krakkó 1533) *Erasmus* szövegének a fordítása, ugyanígy *Pesthy Gábor* «*Nouum testamentum*»-a (Bécs 1536) is. Mint hitujítók, e magyar erasmisták előkészítői nálunk a reformációnak, s egy részük később csatlakozik is az újabb, a radikálisabb irányhoz. A magyar erasmistáknak nagy és sikeres munkássága alapján módosítanunk kell majd azt a ma eléggé elterjedt nézetet, mintha a reformáció nálunk először a határszéleken, a szász királyföldön és a német Szepességen terjedt volna el, vagy azt, hogy német kereskedőink útján ismerked-

tünk volna meg a reformáció tanaival. A magyar erazmisták sokkal jobban és korábban készítették elő erre a talajt, a politikai viszonyok még sokkal kényszerítőbben hatottak, semhogy ne itt keressük a reformáció terjedésének első okait.

A magyar szellemi törekvések ez erazmista irányára *Rupp Kornél* hívta fel a figyelmet (I. Tanulmányok c. kötetét), s az irány főszeméit *Szilády Aron* fejtette ki (I. «Pesthy G. Nonum Testamentum» kiadása Jegyzetek c. fejezetét s különösen a 10. s köv. lapokat), a magyar szellem fejlődése történetébe pedig *Horváth Cyrill* állította be (I. Magy, irod. története I. 397. s köv. lapjait). Az ő műveiből ki-kí láthatja, milyen sokan voltak nálunk *Erasmus* hívei 1510—20—30 táján. Ez erazmisták egyik legnevezetesebbike *Henckel János*, II. Lajos király feleségének, Máriának udvari papja. Ő róla írja egyik kortársa 1526-ból: «Nullus est liber Erasmicus, qui in huius bibliotheca non habeat principem locum, neque grauatür si decies eadem in lucem detur, coemere» (I. *Szilády* Pesthy kiadását 14. lp.). S hogy maga *Erasmus* is mily sokra tartotta *Henckelt*, bizonyítja «Vidua Christiana» c. műve, amelyet 1529-ben özvegy Mária királyné vizsgálatára írt¹ s amelyben *Henckel*-ről ezt mondja: «Ut autem hunc Libellum tibi nuncuparem, nec semel nec frigide per litteratas hortatus est, singulari pietate vir Joannes Henkellus, cujus egregiam industriam prædicandi veritatem Euangelicam alit tua benignitas» (*R. Erasmii Opera omnia*. Lugd. B. 1704 Tom. V. 766).

Szilády és *Horváth C.* műveiből azonban nemesak azt lehet látni, mily sokan voltak hazánkban 1510—30 között *Erasmus* hívei, hanem azt is, mik voltak ez erazmisták főtanai az egyháziak, illetőleg a vallásiak terén. Az alább ismertetendő két mű amellettt bizonyít, hogy a hazai erazmisták mesterüknek az ismeretszerzésre vonatkozó tanait is terjesztették.

Erasmus az ismeretszerzésre, a tanulásra vonatkozó fölveit «De ratione studii et pueris instituendis» c. művecskéjében (I. *Ersch—Gruber*, *Erasmus* 162. lp.; a mű először 1512-ben, esetleg 1509-ben jelent meg, uo. 202.) írta meg. Szerinte minden ismeretszerzés két részből áll: nyelvi ismeretből és a dolgok lényegére ható tárgyi ismeretből. A fő, amire törekedni kell, a tárgyi ismeret. Ezt azonban csak úgy lehet elérni, ha előbb birtokába jutottunk a nyelvi ismereteknek. Először tehát jól meg kell tanulnunk latinul és görögül, még pedig azért e két nyelven, mert ezeken a nyelveken van megírva mindaz,

¹ Itt említem, hogy I. Ferdinánd neje, Anna királyné halálára, aki tudvalevően II. Lajos királyunk nővére volt, *E. Sylvester János* is írt latin és görög epitaphiumot (lásd *Hegedüs István*, Akad. Ért. 1910, 177. lp.).

amit egyáltalában érdemes tudni. A tárgyi ismeretek szerzését a grammatika alapos tanulásának kell megelőznie.

A grammatika csak a legszükségesebb tudnivalókat tartalmazza, kevés szabály, kevés, de világos és kifogástalan példa legyen, úgy hogy az elemeket aránylag rövid idő alatt lehessen megtanulni. Semmiesetre se helyes *Erasmus* szerint azon tanítók eljárása, akik egy egész esztendőn vagy pláne esztendőkön át tanítják a nyelvtani szabályokat.

A grammatika legszükségesebb tudnivalói után *Erasmus* a latin-görög nyelven való beszélés készségének elsajátítására olyan műveket ajánl, amelyekben párbeszéddek (colloquia) vannak, végül pedig jól irott latin művek gondos olvasását tanácsolja. Ezen az uton juthat *Erasmus* szerint a tanuló olyan nyelvi készséghez, amelynek segítségével aztán az igazi tudásnak, a tárgyi ismeretnek a megszerzésére térhet át.

Hogy e pedagógiai elvek közül mit és mennyit vett át *Erasmus* humanista elődeitől, s mi és mennyi ezek közül az ő saját eredeti elve, nem kutatjuk. Azt azonban szeretnők tudni, hogy a tanulásnak e kezdő fokán minő szerepet juttatott *Erasmus* az anyanyelvnek. Erről azonban ő, aki a latin-görög nyelven kívül minden más nyelvet barbárnak tartott, nem nyilatkozik (vö. *Ersch—Gruber*, *Erasmus* 163). Az 1520—30-as évek erasmista szellemben szerkesztett tankönyveiből azonban látható, hogy az *Erasmus* követelte nyelvi készség megszerzése a tanulásnak a kezdő fokán az anyanyelv segítségével történt.

Hogy a fentebb vázolt pedagógiai elveket a tankönyvek írásával maga *Erasmus* is igyekezett megvalósítani, bizonyítják «De octo partium orationis libellus» (első kiadása 1515 l. *Ersch—Gruber*, *Erasmus* 204., e művet nem láttam), valamint «Familiarium colloquiorum formulæ» (első kiadása 1518-ban, u. o. 205.) c. művei. Voltak azonban követői is, akik az ő szellemében tankönyveket írtak, ilyen volt a többek közt *Hegendorff Krisztoforus* (vö. *Ersch—Gruber*, *Erasmus* 203. lp.), s ilyen *Heyden Sebald* is.

A magyar erasmisták már most nemesak a szentírás fordításában követték híven *Erasmust*, hanem hű tolmácsai voltak pedagógiai elveinek is. Ennek kétségtelen bizonyítéka az a két, Krakkóban 1527-ben nyomtatott latin nyelvű, német-lengyel-magyar értelmezésekkel ellátott tankönyv, amelyeket az alábbi sorokban óhajtok bemutatni.

A két nyomtatvány felfedezése történetét részletesen elmondom a Magyar Könyvszemle 1912. évi 2. füzetében. Itt csak annyit kell megjegyezmem, hogy e két mű egy kolligátumban maradt reánk s e kolligátum a danzigi Stadtbibliothek tulajdona. A kolligátumot az irodalomban *Miaskowski* Kazimierz ismertette először (vö. a leMBERGI

Pamietnik Literacki 1906: V. 434—436), mi azonban reá *Fritz József*nek a «Neue Jahrbücher für das klass. Altertum» stb. híradása alapján lettünk figyelmessé (l. Irodalomtörténet I. 218). E kolligátumban van az a két mű, amely eddigi ismereteink szerint a legrégebb magyar nyelvű szöveget tartalmazó nyomtatvány. A két mű egyike rövid latin grammatika, a másik latin párbeszédeket: colloquia-kat tartalmazó könyvecske. A kis grammatikában a nyelvtani műkifejezések, a paradigmák németül, lengyelül és magyarul is vannak értelmezve, míg a colloquia-kat tartalmazó könyvecskében minden párbeszéd németül, lengyelül és magyarul is van közölve. A latinnyelvű grammatika szerzője *Hegendorff* Krisztoforus, a colloquia-kat tartalmazó latin könyvecskéé *Heyden Sebald*. Az első mű teljesen ismeretlen volt irodalmunkban, a másodiknak csupán a kiadása volt ismeretlen.

A kis grammatikának ez a címe:

«Rvdimenta grammatices Donati cum nonnullis novis præceptiunculis, tum optimis quibusque exemplis locupletata, in gratiam puerorum, qui nondum magnis Grammaticis audiendi maturi sunt. Accessit commentariolus de usu, Sui et Suus. Ad Lectorem.

Scripsimus hæc pueris, pueris prodesse studemus
Id si fit, satis est, non aliud cupimus.

Autore Christoforo Hegendorphino. Accesit et nunc denuo triplex (uidelicet Almanica Polonica et Vngarica) exemplorum interpretatio.»

A grammatikát a könyv nyomtatója *Victor Jeromos Logkschau* Györgynek, Ferdinánd, Magyarország és Csehország királya tanácsosának és lengyel követének ajánlja. Ez ajánlásban *Victor* elmondja, milyen hálás ő *Logkschau* iránt jótéteményeiért s hogy e művet, amelynek kiadása az ő helyeslésével találkozik, ő, a nyomdász látatta el idegen nyelvi értelmezésekkel. «Consideranti itaque mihi nuper cum officinam nostram ex improviso intrares tibi arridere, quod studiorum iuuentutis nostræ rationem in excudendis grammatices docti Hegendorphini principijs haberem, atque exempla liguarum (!) interpretationem candefacerem, statim tibi duxi hoc quicquid esset dedicandum, si quid dignius in lucem dare tunc temporis instituissem, haberes nimirum inscriptum». Az ajánlás kelte Cracouiæ ... ultima Junij 1527.

Az előszó után jön a latin grammatika, amely nem más, mint *Donatus* Ars minor-ának *Hegendorff* által készített kivonata (erről lásd lejjebb), majd *Hegendorff* egy eredeti «commentariolus»-a. *Hegendorff* 1500-ban született Lipcsében, s 1540-ben halt meg Lüneburgban. Először *Eck*, s így *Erasmus*, később *Luther* híve volt. Hu-

manista, theologus és doctor juris volt, aki sok könyvet írt (lásd Allgem. deut. Biogr. és *Ersch—Gruber*) *Erasmus* elvei alapján, így pl. «Adagiorum selectorum Centuriæ V.» művet, amely Vietornál 1535-ben jelent meg (l. *Estreicher*, Bibliografia polska; más művei közül is több jelent meg *Victor*-nál l. u. o.). Hogy «*Rudimenta grammatices Donati*» c. műve mikor jelent meg először, nem tudjuk; az 1527. évi kiadásban levő *Victor*-féle ajánlásból következik, hogy e műnek volt egy régebbi latin, vagy latin-német nyelvű kiadása. Későbbi kiadásai e műnek 1532-ből, 1534-ből, 1537-ből valók (említi *Ersch—Gruber*, az első mainzi, a másik kettő bázeli); e művek azonban, amelyeket nem láthattam, minden valószínűség szerint latin-német nyelvűek.

Mint említettem, *Hegendorff* a maga *Rudimenta*-it *Donatus* alapján készítette. Ismeretes dolog, hogy *Donatus* *Ars grammatica*-ja a XV. század végétől az összes grammatikák közt a legjobban elterjedt volt. Ezt dolgozták át a humanisták számtalan kiadásban (első nyomtatott kiadása 1476-ból); a nagy elterjedtséget mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a *Donatus* név egyenesen grammatikát jelentett. *Donatus* «*Ars grammatica*»-ja két főrésze osztozott: az egyik a «*De partibus orationis ars minor*» (lásd *Grammatici latini ex recensione Henrici Keilii* Vol. IV. 353—366), a másik az «*Ars maior*». Az «*Ars minor*» különösen egyezett *Erasmus* pedagógiai elveivel. Ez az «*Ars minor*» ugyanis a latin grammatika legszükségesebb tudnivalóit tartalmazta; ezt az «*Ars minor*»-t kivonatolta *Hegendorff* *Krisztoforus* s a kivonathoz egy néhány lapnyi eredetit is írt.

A *Donatus*-féle «*Ars maior*» két könyvre szakad. Az egyik a tulajdonképeni grammatika s ez bővebb az «*Ars minor*»-ban közölnél (l. *Grammatici latini* ed. H. Keil, IV: 367—391), a másik könyv stilsztika s főszakaszai ezek: *De barbarismo*, *De soloecismo*, *De ceteris vitiis*, *De metaplasmo*, *De schematibus*, *De tropis* (l. u. o. 392—402). Ezt az «*Ars maior*»-t is a XVI. század folyamán sokan átdolgozták. Egy ilyen átdolgozott XVI. századi *Donatus* alapján készítette *Erdősi Sylvester* a maga 1539-ben megjelent «*Grammatica hungarolatina*» c. művét, amelyre még visszatérek.

A *Hegendorff*-féle «*Rudimenta grammatices*» tehát *Donatus* «*De octo partibus orationis ars minor*» c. művének a kivonata, megtoldva néhány *Hegendorff*-tól származó eredeti megjegyzéssel.

A latin grammatika végén van egy latin vers, amely itt következik:

Joannes Sylvestris Pannonius studiosæ Juentuti.
 Mansa solet genitrix natorum inferre palato
 Mandere qui nondum fercula dura ualent.
 Fert prius, et uolucris teneros in proxima fœtus
 Aëra per uacuum, quod (!) sinat ire, suos.
 Sic tibi præmolles, iuuenis studiose, disertus
 Imbuit hoc, fauces munere, Christophorus.
 Ne magnum sine principijs per inane uageris
 Vt Phaëthon, solis præcipitando rotas.
 Cuius post studium, triplex idioma, Vietor
 Pæonicum, Heluecium Sarmaticumque tulit.
 Quandoquidem Rhomana phrasis, non semper aperte
 Accipit externum, in flexibus, illa, sonum,
 Pæonicum si forte tuas offenderit aures
 Errori lector candide parce precor.

E versből kétségtelen, hogy a *Hegendorff*-féle «*Rvdimenta gram-*
matices Donati» mű magyar értelmezője *Erdősi Sylvester* (itt *Sylvestris*)
 János.

Sylvester e verse után a következő két imádság van közölve :

Pater noster Vngarice.

Myathyank ky wagy mennyekben zentel- | tessyk the newed.
 Jewyen the orzagod. lygyen | the akarathod. mykinth menyben ees
 fel- | den. Mynden napy yleo kenyerewnketh ag- | gyad nekewnk ma.
 ees megh bochasd neke- | wnk my wytethewnketh mykinth myes |
 Bochathwnk nekewnk wytettheknek. ees ne | wygy mynketh kysir-
 tethbe. De zabadoh | mynketh gonozthwl. Amen. |

Aue Maria.

Idwezligy Maria | malazthwal tellyes. Wr | wagyon theweled. The
 wagy aldoth azzony | oknak kezetthe. Ees aldotth the myhednek |
 gyywelche Jesus Christus. Amen.

A Miatyánkról (l. *Zolnai*, Nyelveml. 128) és az Üdvözlégyről
 (v. ö. a krakkai Orthogr. Vngarica megfelelő helyét, kiadta Melich J.)
 nekem itt nincs más mondanivalóm, mint az, hogy ez nem egyezik
 ugyan a *Sylvester* Új testamentomában közölt erasmista, illetőleg
 protestáns Miatyánk szövegével, nyelvében azonban ez is kétségtelenül
Sylvestertől való.

A két imádság után, a mű legvégén jön a colophon, amely ez :

«Cracouiæ, apud Hieronymum Vietorem. Anno domini Millesimo
 Quingentesimo Vigesimo septimo. Cum gratia et privilegio.»

Fentebb részletesen tárgyaltam, hogy *Erasmus* azt kívánta, hogy a latin grammatika legszükségesebb tudnivalói elsajátítása után a tanulókat colloquia-kon, párbeszédeken kell tanítani a latin nyelvre. Ezt a célt szolgálta *Heyden Sebald* «Puerilium colloquiorum formulæ» c. munkája, amelynek első, latin-német kiadása 1520—1525 közt jelenthetett meg. Minthogy *Heyden S.* műve jó erasmista tankönyv volt, csakhamar ellátták lengyel és magyar értelmezésekkel is. Ilyen négy-nyelvű kiadást kettőt ismertünk, egyet 1531-ből s egyet 1552-ből. E két kiadás alapján ezt a művet 1897-ben közzétette *Décsi Lajos* e címen: «*Heyden Sebald* Gyermeki beszélgetéseinek latin-magyar szövege 1531-ből. Budapest 1897». *Décsi* dolgozatában említést tett egy olyan töredékről is, amely a fenti két kiadással nem egyezett s amelyről ő azt tartotta, hogy ez az 1531. évinek javított kiadásából való. Ez a töredék az ú. n. Krakкаи Töredék. Folyóiratunk 218. lapján el van mondva, hogy én e töredéket az 1531. évinél régiebbnek tartottam (v. ö. M. Nyelvőr XXVI. 403, M. Könyvszemle 1910:289) s hogy azt állítottam róla nyelvi bizonyítékok alapján, hogy 1528—1529-ből való s mint ilyen, ez a legrégibb eddig ismert magyar nyomtatvány.

A «*Krakкаи Töredék*», amint az összehasonlításból kiderült, az 1527. évi *Heyden* «*Formulæ*»-inak a B. íve, bizonyításom tehát részben beigazolódtott.

Abban a kolligátumban ugyanis, amelyet Danzigból kaptunk, *Hegendorff Sylvester* «*Rvdimenta*»-in kívül benne volt a következő mű is:

«Puerilium colloquiorum Formulæ pro primis Tyronibus per Sebaldum Heyden ex Comicorum campo hinc inde collecte iam denuo Germanico Polonico ac Vngarico ideomate illustrate. Sebald. Heyd. Ad Nasutum Lectorem.

«Consultum pueris uolumus Nasute ualeto.
Queritur his fructus, gloria nulla mihi.»

A mű colophonja pedig ez: «Cracouicæ apud Hieronymum Vietorem. Anno M. D. XXVII. Mense Augusto. Cum gratia et priuilegio.»

Minthogy a colophon 1527-ből való s a címlapon *iam denuo* áll, kétségtelen, hogy ez a mű magyar kiadásai közül a második. Van tehát régebbi is.

A címlap után *Ephorinus Anselm* előszava jön, aki a lengyel részt fordította. *Ephorinus*ra, valamint *Heyden Sebald*ra lásd a *Décsi*-nél mondottakat.

Az előszó után jönnek a latin-német-lengyel-magyar párbeszéddek, s a legutolsó lapon ez a költemény:

Joannis Sylvestris Pannonij
ad Michaellem Gezthi puerum
bonæ spei Decastichon.

Disce precor nostræ Michael generosa propago
Gentis, ut in patriæ sis decus ipse tuæ.
Disce, equidem à teneris multum est assuescere, ut inquit
Vergilius, Latij gloria prima chori.
Disce, nec ingenium damnosa per ocia perdas,
Acre dedit sophiæ quod deus ille tibi.
Disce, sed hæc, moneo, quæ post dediscere nunquam
Poeniteat grandem iam uiridemque uirum.
Disce, equidem uasto pereunt, ut cernis in orbe
Cuncta, manent animi, tum ingenijque bona.

Ebből a versből, amely a többi kiadásban is bent van, tehát nem volt ismeretlen, továbbá e mű magyar nyelvi anyagából kétségtelenül bizonyos, hogy e párbeszédék magyar fordítása *Erdösi Sylvester János* műve. Ezt különben már *Dézsi Lajos* is, s előtte *Rómer Flóris* is állította, s állításukat mindketten bizonyították is.

★

A fenti sorokban az ujonnan felfedezett két magyar nyomtatványt igyekeztem koruk milieu-jébe beállítani. A maguk korában e művek a humanista, illetőleg erasmista irány pedagógiai elvei szolgálatában jelentéktelen tankönyvek voltak, nekünk azonban, akik ma láthatjuk, mikép fejlődött ki irodalmunk a humanista-erasmista és a protestáns szellemi mozgalmakból, a fejlődés megindulása miatt elsőrendű nemzeti nyelvü emlékeink. S ez általános elsőrendű érdeken kívül növeli fontosságukat az, hogy magyar nyelvi anyaguk olyan írótól származik, akit ez előkerült művei alapján az idők folyamán irodalmi törekvéseiben fejlődni látunk. Más *Sylvesternek* e művekben a vallási, más a magyar nyelvi helyesírási felfogása. S későbbi műveiben: az 1539. évi *Grammaticájában* és az 1541. évi *Újtestamentomában* mindkettő tekintetében határozott cél felé haladást tapasztalunk. S ami *Sylvesterre* szintén nagyon fontos, az egyik mű «idioma Paeonicum» kitételéből azt is kiolvashatjuk, hogy *Sylvester János* a magyar humanista tudomány eredményeit jól ismerte. Az «idioma Paeonicum» kitételével ugyanis ő a magyar nyelvet jelöli. Igen ám, de a magyarokat a régi *paeonesek*kel csak a XV. századi humanizmus azonosította, amely ezt a XIII—XV. századi bizanci íróktól tanulta (l. *Darkó J.*: A magyarokra vonatkozó népnévek 5, 55). A XV. század végénél korábban ez azono-

sítás latin nyelvű irodalmunkban nem fordul elő.¹ Ép ezért kétségtelen, hogy *Sylvester* ez azonosítást csak kora tudományos irodalmából tanulta. Az is nagyon becses, hogy az előkerült «*Rvdimenta grammatices Donati*»-val bebizonyosodott, hogy *Sylvester Donatus*-nak mind az «*Ars minor*»-át, mind pedig az «*Ars maior*»-át, tehát az egész *Donatust* a magyar iskola részére tankönyvül lefordította, illetőleg megírta. E munkájából az «*Ars maior*» *secundus libellusa* még nem került elő, de hogy megírta, bizonyítják 1539. évi «*Grammaticá*»-jának ilyen kitételei: «*Si quis plura his hac de se desyderat, legat ea quæ Secundo tractantur libello*» (l. még Egy. Ph. Közl. XXIII. 141. *Szegedy Rezső*), vagy ilyenek: «*Dictionum quippe accentum unicuique natura in patrio sermone, absque ullis præceptis suppeditat. Exempla peregrinarum harum uocum copiosa ex libro, quem nominatim huic rei dicauius, peti cum possint nullis hic nos usi sumus exemplis.*»

Nem mondunk le a reményről, hogy a mostanihoz hasonló véletlen ehhez a *Donatus-Sylvester*-féle «*Ars maior*»-beli második részhez is hozzá fog juttatni. Addig pedig gyűjtjük szorgalmasan a hazai erasmista mozgalmakra vonatkozó adatokat, mert kétségtelen, hogy e reformációt megelőző mozgalom szellemében írott művek az első nyomtatott magyar művek. A most ismertetett *Hegendorff-Sylvester*-féle «*Rvdimenta*» és a *Heyden-Sylvester*-féle «*Formulæ*», amelyek 1527-ben jelentek meg, eddigi ismereteink szerint tehát a legrégebb magyar nyelvű nyomtatványok.²

MELICH JÁNOS.

¹ Latin emlékeinkben Magyarország = *Pannonia* (Anonym., Kézai, Kép. Kr., Hartv. stb.), a magyarokat pedig legrégebb latin emlékeink *pannonii* (XI. sz.), *ungri*, *ungari*, *hungari* (XI. sz.-tól) nevezik. *Pacones*, *pannonnes* XV. sz. vége óta.

² Ez értekezést a szerző a M. Tud. Akadémia I. osztályának 1912. május 6-án tartott ülésén mutatta be. A felolvasás után szólásra jelentkezett *Szily Kálmán* s tudatta, hogy *Semsey Andor* a két mű hasonmás kiadása költségeire a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak, amely e műveket ki fogja adni, kétezer koronát adományozott. E két mű könyvészeti leírását l. a M. Könyvszemle 1912. évf. 2. füzetében. (P. J.)

A MAGYAR VERSES ELBESZÉLŐ KÖLTÉSNET

A XIX. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN.

A másik csoport, mely Arany nyomdokain halad, a *lirizáló epikusok* csoportja. Arany, Byron hatására, *Bolond Istók*jában a verses elbeszélésnek egy új tárgykörével és formájával ismertette meg költőinket, *Toldi szerelmében* pedig példát nyújtott a verses regényre is. De míg Arany Byron útján jár s szerkezeti összefoglalójául egy nagy szív reflexióit tekinthetjük, addig követői ezt a hatást tovább fejlesztik Puskinéval s ezt szembetünöbben is mutatják, mint Byronét; inkább azt példázzák hősükben, a mi költői egységbe fogja Anyégin pályáját, hogy az élet véletlenségek láncolata, melyek kiverik útjáról s kifosztják hívságos szép ábrándjaiból az embert. Nagy részük a modern magyar élet képeit festi, hősük pályájában kapcsolatot keresve az új, átalakuló élet forgatagaiban tévedező, célját kereső magyar lélekkel.

Egészen a *Bolond Istók* gyöngé utánzata Balog István *Bangó Bálintja* (1883), mely szintén töredéknek maradt. Humor nélkül csak csúfondároskodik s Arany mélységes, finom öniróniája vaskos izléstelenséggé válik nála.

Ennek az iránynak legkiválóbb s az egész kornak egyik legértékesebb alkotása Arany Lászlónak a Kisfaludy-Társaságtól koszorúzott elbeszélése: *A délibábok hőse* (1873), tárgyában, formájában és tanúságában máig is legmodernebb verses elbeszélésünk. Az új feladatokra hívó élet szava után tevelgyő, irányát nem találó magyarság kitünő rajza egy egyén pályájában s egy egész nemzedék elbúsult, elfásult hangulatának és elnyomatása után fölszabaduló energiája kapkodásainak kitünő kifejezője. Talán több benne a reflexió, mint az igazán mély költői érzés, de az kétségtelen, hogy megkapó hangulat és költői emelkedettség hatja át az egészet. Hőse rajzának nagy lélektani következetessége, leírásainak plaszticitása, megfigyeléseinek szabatosága, nyelvének magyarossága és ereje méltó tanítványául mutatja atyjának. Legtöbbet befejezését kifogásolták. Ez bizony brutális, mint brutális legtöbbször maga az élet.

Verses regényeinknek egész csoportja mutat rokonságot *A délibábok hőse*nek tárgyával. Mindannyian egy eljátszott élet boldogtalanságáról,

egy nagyrahívott tehetség letöréséről szólnak. Gyulai Pál *Romhányija* (1869—1872) töredéknek maradt. Meséje sovány, leleménye szegényes, de rendkívül gondos indokolása, finom elemzése, mesteri lélek- és korrajza kiválóvá teszik. Sajtósága varázsa, hogy reflexióiban a magyar irodalom egyik legérdekesebb alakjának egyénisége a maga teljes gazdagságában és őszinteségében nyilatkozik meg, érzelmességével, nemes páthoszával, humorával és gúnyjával. «Az ily erősen szubjektív művekhez jól illik a töredékesség; idő előtt kimulnak, mint a költő alkotó kedvének boldogsága.» (Angyal D.)

Balogh Zoltán *Alpárja* (1872) is, épen úgy, mint Gyulai *Romhányija*, igen élénken emlékeztet mind koncepciójában, mind motívumaiban és reflexióiban *Anyéginre*. Hőse lelke szerint ép oly derék, de elhibázott nevelésének s rendje előítéleteinek áldozatául eső nemesi ifjú, mint mintaképe. Története azonban egy lélektani valószínűtlenségen épül föl s csak befejezésében tud érdeklődést kelteni. Hősét inkább csak külsőségekben jellemzi s előadása is ritkán tud lendületet venni, túl van tömve leírásokkal és refléxiókkal, melyek nagyon hosszadalmasok és többnyire érdektelenek. Vajda János verses regénye, a *Találkozások*, szintén egy eljátszott életéről szól. Szerkezete kerek, egységes, de cselekvénye sovány s csak egy bizarr véletlenségen alapul. Ez is Vajda kedves témáját: a kárhozatra vivő szerelmet éneklí meg, egypár meleg, szép lírai részlettel, de humor nélkül s pesszimizisztikusan egyoldalú világfelfogással és társadalmi rajzzal. Jellemzése is teljesen elhibázott, hőse a hóbortos eszménységnek és állati érzékiességnek sajátos vegyülete. Fejes István *Kamillója* (1884) Puskin modorában készült pályakép. Reflexiói nem eléggé mélyek, előadása sem eléggé költői ahhoz, hogy a szerkezet pongyolaságáért kárpótolhatnának. Jellemzése is nagyon fogyatékos, hőse nem tud elég érdeklődést kelteni maga iránt s a cselekvény folyamán mindinkább egy morális tanulság kedvéért kipellengérezett, elretentő példaképpé válik. Werner Gyula elbeszélése: *Az ő regénye* (1884) írója szerint is *A délibábok hősenek* s *Anyégin Eugénnek* «szerény visszhangja.» Hősében csakugyan sok van Hübele Balázs szalmatüzéből s *Anyégin* blazirtságából, de tetteiben csak a szeszély hajtja, nem az a mély lelki kényszerűség, mely mintái bármelyikét. Az elhibázott jellemrajzon kívül nagy fogyatkozása még cselekvényének szegényessége, szerkezetének bizarrsága s előadásának egyenletlensége, most szentimentális, majd frivol hangja.

Ez a csoport tárgyválasztás tekintetében is rokonságot mutat Byronnal és Puskinnal. Vannak rajtuk kívül azonban olyanok is, kik inkább csak előadásukban útalnak hatásukra. Zilahy Imre elbeszélése: *Alvó szerelem* (1867) tartalmában a beteges szentimentalizmusnak elkesétt hajtása. Hősei Werthert olvassák, sokat sóhajtoznak s elhervad-

nak, a nélkül, hogy tudnák és tudnók, miért. Igénytelen meséje nagyon föl van aprózva, előadása is bágyadt. Fejes Istvánnak a Kisfaludy-Társaságtól jutalmazott elbeszélése: *Egy szép asszony* (1875) egy házassági dráma, Puskin modorában beszélve el. Külsőségeiben kevésbé sikerült, de meséje érdekes, szerkezete egységes, tömör, szigorú lélektani következetességgel úgy az alapvetésben, mint a fejlesztésben, jellemzése kevés szóval is elképzeltető, előadása eleven, mozgalmas drámai jeleneteket sorakoztató. Bulla János *Tündéröve* (1876) szimbolikus költemény, előadása módjában Byronnak, nyelvében Aranynak világos hatásával. Kiforratlan, egyenetlen, de nem közönséges költői tehetség munkája. Bonyodalma és kifejtete nincs belső kapcsolatban egymással, motiválása sem mindenütt meggyőző, de ezért kárpótol a lelki állapotok finom rajzával, a természetnek színeiben ragyogó festéseivel, nyelvének tömörségével, itt-ott szinte vad erejével, másutt kitűnő népies zamatával s hangjában a naivnak és fantasztikusnak, érzelmesnek, humorosnak és gúnyosnak rendkívül szerencsés vegyületével. Széchy Károly *Szép Ilonkája* (1881) az átöröklés tanát akarja költőileg példázni egy szerencsétlenül vetett alaphól kiinduló s jelnuyított történetben. Bármily határozottan tiltakozott is írója a léhaság vádjá ellen, mellyel munkáját illették: költeményében sok a frivolság, az izléstelenség, reflexióiban sincs sem mélység, sem közvetetlenség, de annál több a keresettség és modoros humorizálás.

Endrödi Sándor rövidebb elbeszélései (*Alkony, Henrik, Szerelemből*) tárgyukkal leginkább a nőnek a férfi sorsára gyakorolt elhatározó befolyását példázzák. A cselekvény kikerekítése és motiválása, a jellemrajz valamennyiben fogyatékos, de mindnek érdeme a képek költői szépsége, az előadásnak meleg érzelmessége és közvetlensége s a verselésnek gondossága. Somló Sándor *Ödönje* (1880) drámai menetű, szomorú történet egy ifjúról, ki szeretet nélkül nő fel s élete boldogságát a szerelem után való nagy sovárgása dűlja föl. Jellemrajza nem következetes, szerkezete szaggatott, de előadása telve drámai eleveniséggel, nyelve költői szépséggel. Muzslai János *Ballangója* (1894) fogékony, költői lélekre vall s lírai hévvel teljes, de meséjében nagy a szakadozottság, jellemeiben sok az ellentmondás. Hangja, előadása is nagyon egyenetlen. Egy szegény ifjúról szól, ki alacsony helyzetéből híres népezérré küzdi föl magát egy grófleány kedvéért, de ez cserbenhagyja s ő búcsút mond hírnek, fénynek, visszacsalogatja az erdő magánya. Különösen mély részvétellel példázza emberi életünk szomorú tanulságát: kegyetlen sorsunk kénye-kedve szerint úz bennünket boldogtalanságra, mint őszi szél kergeti a ballangkórót. Regőczy (Exner) Győző rövidebb elbeszélése: *Örvényes szerelem* byronkodó, de egészében is, részeiben is prózai, zavaros történet egy ifjúról, ki

nála idősebb szeretőjét halálra gyötri erkölcsi prédikációival, őt pedig a munka megtisztítja, kibékíti sorsával. Róna Béla *Marája* (1896) érdektelen, költői alakításra alkalmatlan történet, előadásában lendület, nyelvben költőiség nélkül. Erdélyi Zoltán *Vesztett boldogsága*, mely akadémiai jutalmat nyert (1898), egyszerű, de minden részében mélyen megható történet. Vesztett ábrándokról, eljátszott boldogságról szól, emberszerető, a sorssal megbékélt hangon. Különösen hősnőjének kiengesztelődését, lemondását festi mély átérzettséggel. Szerkezetének biztossága, alapeszméjének tisztasága, lélekrajzának finomsága, hangulatának egysége, reflexióinak közvetlensége, előadásának költőisége felelteti a motíválásnak azt a fogyatkozását, hogy a sors boldogtalan fordulatát előidéző atyai akarat indokolása nem meggyőző. Szintén mély átérzettség szól hozzánk Tavasz Antal egyszerű, megkapó melancholiájú elbeszélésében *Az utolsó Lánghyról* (1900).

Fölvett korhatárunkon innen jelent ugyan már meg, de tervének foganását s legnagyobb részének megírását tekintve korunkba esik ifj. Ábrányi Kornél nagyterjedelmű verses regénye: *Iván* (1905). A Szt. Lászlóval beköszöntött magyar lovagvilágnak színes, eleven képei közé szövi be cselekvényének főágát: egy szomorú szerelmi regényt. Végletes szenvedélyek sodrán halad meséje: nagy hűség és gyöngédség lesz áldozatává vérben, könnyben tobzódó kegyetlenségnek. Jellemrajzának kissé egyoldalú színezést ad, cselekvényének érdekességét lefokozza, hogy szenvedő hőse és szerelmese védekezés nélkül, szomorú, megadó tekintettel fogadják azt a bosszút, mely egy szinte hihetetlenül gonosz, hidegen cselekvő szívből zúdítja rájuk a gyötrelmeket. Indokolásának is vannak fogyatkozásai, meseszövése is bágyadtta, terjengőssé válik a végén, a hang egyenetlenségei is, különösen fanyar humorizálása, zavarólag hatnak az egész műnek mélységesen szomorú hangulatára, nyelve sem mindenütt költői és magyaros; de leleményének frissesége, kort festő vonásainak gazdagsága, lélekrajzának finomsága s előadásának természetes folyamatossága egyikévé teszik e korszak értékesebb termékeinek.

Itt kell megemlítenünk két olyan költeményt is, melyek formájukban verses regények, de művészi hatásukon diadalmaskodik moralizáló, tanító célzatuk. Egyik gróf Zichy Géza munkája: *A boldogság útja* (1875), naiv és érdektelen meséjével, henye részleteivel, lapos moralizálásával és teljesen költőietlen előadásával. A másik Csengey Gusztáv *Bokrétás világa* (1878), mely a korteskedés, pártszenvedély romboló hatását példázza egy laza, több ágra szakadó cselekvény keretében, pongyola előadással, színtelen nyelven, metsző szarkazmussal, sokszor cinizmussal telt reflexiók kíséretében.

Megemlékezhetünk egypár értékesebbnek ígérkező verses regényről

is, melyekből csak egyes töredékek jelentek meg. Ábrányi Emil *Eljátszott szerep* a Kisfaludy-Társaság 1874-diki pályázatán dícséretet nyert, de csak egy részletét adta ki. Reviczky Gyula *Festett ideál*ja egy hosszabb verses regény bevezetéseül látszik, melynek címe *Zdenkó gróf* lett volna. Tervezett egy másik verses regényt is *Szeptember* címmel, de csak bevezetése jelent meg. Rudnyánszky Gyula *Boldogtalan* című hétezenkes verses regényében «a mult század képét» akarta rajzolni, de csak Előhangját bocsátotta közre.

Ez a két csoport az, mely tárgyválasztás tekintetében is Arany nyomdokain jár. Azokat, kik e csoportokon kívül esnek, ismét két osztályba sorozhatjuk. Egyik csoport egyénibb törekvések nélkül, legnagyobb részt Arany formájában és hatása alatt, újításra sem tárgyválasztásban, sem irodalmi mintáik keresésében nem törekedve működik. Legszívesebben a magyar történetből merítik tárgyaikat. I. Ulászló korabeli tárgyú Oláh Károly 12 énekes költői beszélye: *Boldogfalva és a Karácsondyak* (1858). A Tompától is megénekelt «Fekete ember»-ről: Karácsondy Gergelyről s a Debrecen melletti Boldogfalva pusztulásáról szól, történeti érzék és költői hivatottság nélkül. Zavaros, költőietlen rímkrónika Nagy Zoltán 3 énekes elbeszélése is: *Árpádház két fejedelme* vagy Zoltán és Taksony kora (1860). A kalandozó háborúk korából veszi tárgyát, minden egységbe foglaló mozzanat nélkül. Szigligeti Edének névtelenül kiadott *Perényije* (1868) a XVI. század egyik legtipikusabb oligarchájának, Perényi Péternek életét mondja el, sovány, vontatottan haladó cselekvényben, lendület nélkül való, krónikás előadással, színtelen nyelven, döcögős verseléssel. Korrajza felszínes, hőse nagyon gyámoltalan és habarék jellem, lelkében nincs semmi fejlődés. Monológjai, hatásvadászó jelenetei mind a színész-íróra vallanak. Szintén ehhez a zavaros korszakhoz fűződik tárgyával Egervári Ödön *Turczai családja* (1869), mely minden művészi törekvés nélkül rímekbe szedett családtörténet. Előadásában krónikás laposság, retorikus dagály és keresett édeskészség váltakozik, nyelve nemcsak rendkívül költőietlen, hanem magyartalan is, verselése döcögős, telve kírímekkel. Zalár József költeménye: *Szilágyi havagja* (1868) Mátyás királynak és Szilágyi Mihálynak a történetből ismeretes civódásait foglalja versekbe, szegényes invencióval, elmosódott, következetlen jellemrajzzal és fogyatékos szerkesztőképességgel. Dengi János hatézenkes költői beszélye: *Munkács ostroma* (1877) Zrinyi Ilona dicső várvédelmét mondja el. Regőczy (Exner) Győző *Simonyi Józsefje* krónikás, száraz, pongyola előadású versekbe foglalása Jókai kedves elbeszélésének. Jezerniczky Jozéfa *Saroltja* (1899) Gyula vezér lányáról szól, ki Kupába szerelmes, de hitbuzgóságból Gézához megy feleségül. Krónikás, zavaros történet, minden költőiség nélkül, sőt anélkül, hogy

írója tudott volna magyarul. Szintén minden művészi érték nélkül való Sebestyén Bélának *Zavaros időkből* (1900) című «regényes elbeszélő költeménye». A kétségbeejtően hosszú versnek sok ágra szakadó, kuszált cselekvénye Vak Béla uralmának viszálykodásaihoz fűződik. Főhőse, Vasas Máté, Toldira emlékeztet szívének nagy vágyódásával paraszti sorából a katonacélet után, melytől csak özvegy anyjához való szeretete tartja vissza.

Az Aranytól is megénekelt murányi kalandot mondja el Temérdek *Szécsi Mária*ja (1886). Hőse igazi asszony, tüzesvérű, szerelemre vágyó, ki nem sokat válogat az eszközökben. Történetének összes földolgozásai közül ez találja el legjobban a tárgyhoz illő, kedves, játszi hangot. Az előadásnak semmiféle nehezékével nem terheli meg a gáláns szerelmi kalandot: mindvégig meg tudja tartani előadásának üdeségét, elevenségét. Versényi György *Kemény János szerelme* (1892) című hosszú elbeszélésében Gyöngyösi másik epithalamiumát költi újra, nem az ő formájában, de anyagában meglehetősen ragaszkodva hozzá.

A szabadságharc közeli eseményeinek is akadtak krónikásai. Fejes István *Vas Pistája* (1882) egy hazaszökött katona történetének keretétül hosszú krónikát ír a forradalomról, de a kor és emberek megrajzolásához nincs sem elég költői ereje, sem elfogulatlansága. Alakjai elhibáztak, előadását szónokias terjengőssége vontatottá teszi. Farkas Emőd *A szabadságharc 1848-49-ben* cím alatt bocsátotta közre «nagyterjedelmű hőskölteményének» két első énekét. A költőiségnek legcsekélyebb jelentkezése nélkül az egész csak zavaros bombasztok tömege. «Gondolathullámit zavart tömegbe hömpölygeti elkábított feje», ahogyan az ébredő nemzet lelkiállapotát festi. Hasonlóképen minden költőiség nélkül való Taksonyi Józsefnek keresett népiességu s főként Görgey-ellenes célzata miatt visszatetsző versezete (*A szabadságharc versben* 1897). A szabadságharchoz fűződik Pap Jánosnak négyénekes népies költői elbeszélése: *Tamás családja* (1883) is, egy cselekvénytelen, prózai előadású, döcögős verselésű, életképies verszet.

Van tudomásunk egypár többet ígérő, de csak töredékül vagy kéziratban maradt történeti költeményről is. Szelestey László *Hunyadi Mátyásról* írt egy kéziratban maradt eposzt, Balogh Zoltán nagy lelkesedéssel dolgozott egy hűszénekes elbeszélő költeményen, melyben *II. Rákóczi Ferenc* címmel a nemzet «szabadságharcainak apotheózisát» akarta megénekelni. Boruth Elemér *Az utolsó Bebekről* szándékozott írni hosszabb költői beszélyt, de csak egy töredék készült el belőle. Medgyes Lajos *Apor László* címmel «nagy költői beszélyt» tervezett az oligarchák villongásainak korából, de csak egy részlet jelent meg belőle *Ottó Apor várában* címmel.

Egy kisebb csoport nem mondai vagy történeti tárgyat dolgoz föl, de tárgyválasztás tekintetében mégis mutat kapcsolatot Aranynyal. *Toldira* emlékeztet nemcsak nyelvében, hanem tárgyában is Mátray Lajos *Ferije* (1885), mely szintén egy gyilkosságra hajszolt legénynek erkölcsi rehabilitációjáért folytatott keserves küzdelmeit mondja el, míg Boszniában tanúsított vitézsége s egy hűséges leányszív szerelme hozzásegíti boldogságához. Konceptiójában emlékeztet *A falu rosszára*, párbeszédeiben is törekszik bizonyos drámai kiélezettségre, alakjai is Tóth Edének kissé stilizált parasztjaival rokonok. Sem szerkezete, sem jellemrajza nem kifogástalan, de van egypár bensőséges, szép szomorú részlete. *Rózsa és Ibolya* hatását mutatja Dobó László népmeséje: *A Nap lova* (1869). Szerkezete elnyújtott, de szerencsésen tudja megszólaltatni a derült, enyelgő tréfa hangját, nyelvében és előadásában pedig Arany egyik legtehetségesebb tanítványa. Arany *Első lopásának* hatását tünteti föl formájában is, célzatában is Támer János 12 énekes költői beszélye: *Szabados Ilonka* (1889). Művészi tekintetben nagyon sok fogyatkozást mutat, szinte versbe foglalt predikációnak tetszik s mindössze csak moralizálásának komolysága s egypár sikerült népies hangú részlete minden érdeme e «történettelen történet»-nek, mely a hit megváltó erejét példázza.

A vallásos tárgyú epikát leginkább a katolikus egyházi költők művelik, de jelentékenyebb alkotása az egész korszaknak csak egy van: Garay Alajos hexameteres bibliai eposza: *Betulia hölgye* (1860). Tárnya epikai földolgozásra alkalmatlan, szerkezete széteső, sovány cselekvényét érdektelen epizódokkal, hosszú leírásokkal nyújtja el; de külsőségeiben sikerültebb, különösen nyelvének emelkedettségében, hexameteirenek gördülékenységében s egypár szép leírásában. Erődi Dániel hosszú költeménye: *A keresztény hit győzelme*, száraz, krónikás hangon, előadásban és nyelvben rendkívül keresetten, kisszerű machinával a kereszténységnek hazánkban meghonosodását mondja el. Pály Ede két hosszabb elbeszéléssel is próbálkozott e téren. Egyikben, a *Sion bujában* cselekvénye széteső, meséje zavaros, allegorizálása esetlen, másikban, a *Golgotha királyában* is mindössze csak egypár idillikus jelenete sikerült.

Mikola László *Sámsonjában* (1885) a Bírák könyvének történetét szedte versekbe. Bár hősét igyekezett megnemesíteni, «mint tiszta lelkű s honát lángolóan szerető történelmi nagyságot» állítani maga elé: még sincs egységbe fogó gondolata s így krónikássá válik. Arany tanítványa, de ez a hatás csak ritkán érvényesül gyümölcsözőleg; előadása bágyadt, körülményeskedő, verselése nehézkes. A *Bírák könyvéből* merítette Szomoró Károly is három bibliai történetének (*Aód, Deborah, Abimeleh*) tárgyát. Csak Deborah történetében van bizonyos elevenség, a többi lapos, prózai.

Petrus Jenő *A genezis* vagy a Jehova utolsó két betűje (1891) című héténekes költeményét egy tervezett trilógia első részéül becsátotta közre. A költemény, miként a trilógia terve is, igen zavaros, előadása a kifejezésekkel küzködő, költőtietlen, szimbolikája fásasztó, a különböző ókori népek világfelfogásának chaotikus, összeegyeztetlen halmozása zavaró.

Rudnyánszky Gyula «Karácsonyi ének»-e: *Jézus* (1888), egy blazirt ifjú látományait mondja el, ki beleútálva az élet örömeibe, karácsony szent éjjelén fegyvert fog maga ellen, de megjelenik előtte Jézus és elvezeti az életnek olyan sötét örvényeihez, melyekből csak az ember nagy szociális erényeiben örökké munkáló hit tudja kiragadni a kétségbeesetteket. A képek összefüzetlenek, a beszédek is terjengősek, de előadása mindvégig költői, emelkedett. *Jézusról* szól Pásztor Árpádnak is egy hosszabb költeménye (1899): egy csomó útszéli filozofálás Krisztus ajkára adva visszatetsző merészséggel. Kiss József egy trilógiát tervezett, mely szintén vallásos vonatkozású lett volna, amennyiben a vallásnak az egyén lelkét formáló s az egyén sorsát intéző nagy hatását rajzolta volna; de csak egy rész készült el belőle: *Jehova*, ez a hatalmas, sötét drámai kép. A másik két rész címe *Krisztus* és *Apollo* lett volna.

Van egypár mithikus tárgyú elbeszélésünk is. Bulesu Károly «magyar tündéregéje»: *Vívalár* (1858) a vihar küzdelmeit, tombolását s a természetnek ezeket követő felüdülését tárgyazza világos, költői, jól szerkesztett mesében, de üres allegorizálással, szervesen be nem illeszkedő klasszikai reminiszcenciákkal, sokszor ízléstelen képekkel és sallangos nyelven. Földes Jánosnak *A teremtés* (1880) című «ugor-magyar hitregéje» a voguloknak Regulytól följegyzett teremtési regéjét foglalja versekbe és egészíti ki, inkább tudásával, mint képzeletével, egy meghamisított, zagyva mithosszá, vontatott, fáradt előadásában is folyton éreztetve, hogy műve inkább olvasottságának, sokszor ferde irányba tévedt tudakosságnak, mint költői hivatásnak terméke. A hosszú, 15 énekes költeményt egy terjedelmes eposz bevezetéseül szánta írója, mely «az ugor-magyar özönvíz regéjét s a három királyfi regéjét» foglalta volna még magába.

A víg elbeszélés terén is számosan próbálkoztak, anélkül azonban, hogy kiválóbb alkotás örízné bármelyiküknek is a nevét. Ormódy Bertalan *Smule Itzigje* (1863) elnyújtott, lomha előadású történet, melynek csattanóját csak a véletlen idézi elő. Sümegi (Bene István) *Noahiád* (1871) című tizenkéténekes «furesa hősköltemény»-e az özönvizet mondja el, szellemtelenül, sokszor durva viccelődéssel travesztálva a bibliai történetet. Boruth Elemérnek *Egy régi mese* című víg elbeszélése derült, kedves tréfával példázza az emberi kiválóság ferde

értékelését, *Ki az úr a háznál?* című fordulatos, eleven verses anekdotája pedig a papucskormány egyetemes uralmát. Szász Gerő tréfás elbeszélése: *A hamélai csoda* afféle hét vitéz svábokról szóló történet, nibelungi formában s a Nibelung-ének előadásbeli sajátságait parodizálva, erősen karrikizáló céllal, de folyton elakadó komikai érrel. A végén egészen elbágyad és nem tesz sem víg, sem komoly hatást. P. Szathmáry Károly *Vitéz Holubárja* (1887) nehézkes, döcögős versekben, de jóízű komikummal mondja el a hóbortos cseh bajnok tragikomédiáját s szemenszedett, toprongyos zsebrákjainak kalandjait. Vékony Antal víg elbeszélése: *A dongó* (1886) nyelvében és rithmusában igen ügyesen utánozva a *Buda halálát*, két vetélkedő görög boltos csúfos kudarcát beszéli el. Itt-ott kitünően eltalálja a népies hangot, jellemzése s a falusi kupaktanács rajza is sikerült, de tárgya érdektelen s a mese szövésében kevés a leleménye. Nyelve azonban igen gazdag, parodizáló célzatának szolgálatára egyaránt hatalmában van régiesség és népiesség. Írója hajtotta végre nagy ügyességgel és tapintattal Aranynek egy félbenhagyott tervét is: a *Zrinjiász újraköltését* nyelvben és előadásban. Rudnyánszky Gyula víg eposza: *A cigányok* (1886) előadásában hosszadalmas, invenciójában szegényes, szerkezetében szakadozott. Tárnya az, hogy egy falusi malacbandát nagyravágyó álmai a fővárosba hajtanak s itt az agyafúrt, ravasz cigányokat is megkoppasztják a nagyváros kétes existenciái. Az egész igen mesterkéltnél, rajzaiban semmi valóságosság, komikumában semmi természetesség. Rónaszéki Gusztáv humoros elbeszélése: *Sarló Benelek a mennyországban* (1888) kissé vásott humorral, operette-torzításokkal egy kegyes öreg parasztnak mennybejutását mondja el, ki ott, látva fiatal özvegyének hamaros hűtlenségét, haragra gerjed, ivásnak adja magát, de csakhamar megengesztelődik. Ábrányi Emil *Jónás vitézé*ben van bizonyos kedvesség, de meséje elnyújtott. Seress Imre *Homérparódiái* (Háry János Iliásza 1885 és Odysseája 1886) s az Aranyt parodizáló *Kukány ostroma* (1899) friss komikai érről, eleven képzeletről s verselési ügyességről tanúskodnak, de *Vasutas tótjainak* (1886) tárgya sekélyes és érdektelen.

Míg ezek az írók sem tárgyuk, sem mintájuk megválasztásában nem mutatnak eredetibb törekvést, addig a másik nagy csoport új kapcsolatokat keres a világirodalommal, vagy legalább is tárgyválasztásban törekszik újságra.

A világirodalmi kapcsolatok kiszélesítésén nagy buzgósággal dolgozott Arany is és követői közül különösen Szász Károly. Arany kapcsolta epikánkat a Nibelung-énekhez, Byronhoz s a lélekanalízis francia mestereihez, különösen Balzachoz. Szász Károly ezt az összeköttetést kiszélesítette a keleti, különösen hindu epika. Puskin, Lermontoff és

Tennyson hatásával. Ez utóbbi elbeszélő stílusának hatása látszik Beóthy Zsolt *Rúskai Leáján* is, de különösen Szalay Fruzina *Madama Realeján* (1894). Tennyson hatását mutatja formájában, koncepciójában, egypár részletében s még a valóságnak a titokzatossal való sajátosságos vegyítésében is. Savoya hercegasszonyának, Christinának s egy udvarukba vetődött ifjúnak, Ansolettónak bűnös szerelmi viszonyát beszéli el. Egyszerű, nemes, átérzett hangon, egy finom, érzelmes költői lélek bájával mondja el egységes, kerek meséjét s tud belevinni bizonyos olaszos színt is, jellemeiben és környezet-rajzban egyaránt. Heine hatását mutatja Ignotusnak *A szemlil keservei* (1891) című elbeszélése, felfogásban is, előadásmódjában is. Hőse épenséggel nem rokonszenves, nem az a szerelmi komédia sem, melyet elmond. Nem egy élhetetlen, de különben derék ifjú szerelmi kis tragédiája, hanem egy otromba kamasz gyáva szerelmi vágyódása. Nyelve magyarosság tekintetében nem kifogástalan, de szépen folyó, tárgyához illő. Egységes hangulat hatja át az egészet, de bizonyos affektáció is.

Mások a francia romantikusok, különösen Hugo Viktor hatását mutatják. A szertelent és meglepőt hajszolásából, bizarrságából, paradoxonaiból sok van Vajda Jánosban. *Alfréd regényében* (1876) keresi a meglepőt, «a rémületesen fölségest,» fantáziája merészen szárnyal, de zavaros képeket fest, az életnek kesernyés, sokszor cinikus fölfogásával. A regény különben a legteljesebb mértékben szubjektív. Az egészen annak a kárhözásra indult, szertelen szerelmi szenvedélynek, annak az izzó, féktelen érzéki vágnak sírása vonul végig, mely Vajda szerelmi líráját táplálja. Hőse, ez a különben teljesen degenerált és hóbortos ember, kicsúfolva azzal az olthatatlan tűzzel vergődik és eseng tehetetlenül, mely Vajda szerelmi dalaiban lobog.

Hugo Viktor hatását mutatják báró Kemény Endre költői elbeszélései is. Legszívesebben az élet sötét képeit rajzolja, keresi az erős, drámai összeütközéseket, megsemmisítő indulatokat. Elbeszéléseinek legtöbbje (*Szezelem*, 1868, *Az áldozat*, 1878, *Eszményi szezelem*, 1878, *Fivérek*, 1879, *Gyilkosok*, 1879) a szezelem elvadulása körül forog s a baráti szeretet és az asszonyhűség illuzórius voltát példázza. Legrémletesebb köztük *A lámpatorony* (1868), melyben a fiú juttatja Szibériába világgal meghasonlott atyját. Ebbe a szomorú világba semmi fényt nem vet a humor sugara, ahol próbálkozik is vele, ez inkább kesernyés, szinte cinikus önirónia. Az izgalmas helyzetek, féktelen szenvedélyek, zord képek keresése, a zsarnokság izzó gyűlölete, előadásának leírásokban terjengése mutat Hugo hatására, míg *Az áldozat* «Osszián egy régi ósdalának ismétlése.» Ez a legsikerültebb, különösen a természet zordonságának lelket leigázó hatását érezteti sikerül-

ten. A többiben cselekvényei elnyújtottak, szerkezete széteső, nyelve szintelen, verselése nehézkes, reflexiói sekélyesek.

Hugo Viktor dagályossága és keresett képei jellemzik Szász Gerő előadását is. Rövidebb elbeszélése: *A zetevári tragédia* (1867) elaprózott cselekvényével a magyar középkorhoz fűződik. Sötét történet, rendkívül erős összeütközésekkel és a leggyakoribb romantikus motívumokkal, milyenek: a zordon, titokzatos várúr, remete, dajka, testvérszerelem, szertelen bosszú, atya és fiú párviadala. *Corday Charlotteja* (1876) rendkívül sovány cselekvényében tulajdonképpen Lamartine és Quinet történetét szedi versbe. Verselése kitünő, de szerkezete nincs, előadása nyugtalan, most érzelmes, meleg, majd dagályos páthosszal, folytonos lírai terjengésektől megszaggatva, hőse nagy elhatározásának motíválása nem kielégítő.

Hugo részletezései, retorikus dagálya, pompázó föllengése jelentkeznek Ábrányi Emil epikájában is. *A pap szerelme* (1884) című elbeszélése indokolásában nem meggyőző, szerkezetében terjengős, de emelkedett, pathetikus előadással, színes nyelvvel, mesteri verseléssel. Kisebb költői elbeszéléseiben a szegények és szerencsétlenek sorsa iránt való vonzalma inkább Coppée pointes, drámai elevenségű, érzelmesen pathetikus hangú «eposzi elbeszélései»-nek hatása alá vezette, melyekben az elbeszélés jellemző sajátságain kívül lelkével rokonnak érezte az elnyomorodott, félbemaradt existenciák szomorú sorsának mély átérzését is.

A tárgykör bővülését is figyelembe véve, először is azoknak az elbeszélő költeményeknek kis csoportját említhetjük meg, melyek egy-egy költő pályájához fűződnek. Legkiválóbb közöttük s az egész kornak egyik legértékesebb és legművészebb terméke Beöthy Zsolt *Ráskai Leája* (1881). Hőse nem volt költő, de nevét irodalomtörténetünk őrzi, a költői érzésnek sajátságos varázsszával övezve. Az elbeszélést, mely ez érdekes női alakot egy bús, de gyöngéd diszkrécióval elmondott szerelmi tragédia hőseként mutatja be, különösen mély átérzettsége, hangulatossága, rendkívül gondos motíválása, lélek- és korrajzának melegsége és finomsága, a természet képeinek gyönyörű harmonizálása hősnője lelkiállapotával, az emberi együttérzés megható, fölemelő bizonyosságainak példázása az apácák kis körében s előadásának régiessége mellett is nagy közvetlensége teszi kiválóná. Hiador *Louis de Camoens*-nek indus fogságból való kalandos szabadulását éneкли meg, összefüzetlen, szeszélyes szerkezetben, cicomás, édeskés előadásban. Camoensről Lisznyay Kálmán is írt egy rövidebb költeményt (1854). Regőczy (Exner) Győző hosszabb elbeszélése: *Csokonai és Lilla*, az irodalomtörténetből ismert adatokat foglalja versekbe, de sem korát, sem alakjait nem tudja megeleveníteni. A rövidebb elbeszélő költemények,

melyek egy költő pályájához fűződnek, különösen a hatvanas években valósággal divatosak voltak (Hiador: *Lord Byron*, Szathmáry K.: *Balassa Bálint*, Tóth K.: *Tinódi Sebestyén* stb.). A sok alkalmi krónika közül ki kell emelnünk Mészáros Károly *Széchenyijét* (1860), mely mindjárt a nagy gyász első fájdalmában foglalja versekbe igaz hódolattal és melegséggel Széchenyi pályáját; Mátray Lajos *Petőfijét* és Mikszáth Kálmánnak elmés, fordulatos *Jókaiját* (1883).

A tárgykör bővítése főként azon írók részéről történt, kik szociális tendenciájukkal ható történeteket választottak tárgyaikúl. Legszívesebben az élet igazságtalan berendezésének áldozatairól énekelnek. Legkiválóbb közöttük Kiss József *Meséje a varrógépről* (1884), egy nemes, önfeláldozó szív egyszerű története, a munka, a tisztesség, a türés és lemondás magasztalása. Cselekvénye összefüzetlen, jellemrajza kissé vázlatos, különösen a szerelmével küzdő Teréz festésében s előadása sem kifogástalan; de nagy érdeme mély átérzettsége. Szentesy Gyulának már említett *Rajongóján* kívül ide tartozik Gárdonyi Géza hosszabb «legendája» is: *Igazság a földön* (1896). Kiforrotlan, egyetlen munka, melynek az a legnagyobb fogyatkozása, hogy nem tud egységes hangulatot kelteni. Gyönyörű pathetikus részletek váltakoznak benne csúfondárosakkal, sőt egyenesen léhákul hatókkal. A mennyországnak népies felfogással rajzolt dévaj jelenetei sehogy sincsenek összhangzásban a földi élet sötét képeinek szomorú hangulatával. Erős együttérzés, mélységes szeretet hatja át a szegények, nyomorultak iránt, de egyúttal egyoldalú, szinte izgató szatira is a módosak ellen. Kétségtelen érdeme azonban első részében érzésének magával ragadó őszintesége és mélysége, másodikban fantáziájának röpkésege s dicitójának nemes pathosza és ereje. Sas Ede *Gyermekmeséiben* (Mesék a valóságról, 1900) népmesei cselekvények keretében mondja el modern életünknek egypár apró tragédiáját, különösen a magára úttal nő szomorú helyzetét rajzolva mély átérzéssel. Legterjedelmesebb s egyúttal legsikerültebb közöttük *Hőfehérke*. Szociális kérdésekbe szívesen merül el Ábrányi Emil is s elbeszélő költészetében ő is gyakran hallat egy-egy megkapóbb, melegebb hangot az elvetettekért, a «nemes boldogtalanokért.» Ez a részvét hatja át *Teréz* (1884) című elbeszélését is, mely azonban cselekvényében elnyújtott, szerkezetében elhibázott, jellemzésében valószerűtlen; de van egypár szép lírai részlete s az egész egységes, költői hangulat hatja át.

Ábrányi hősnője az életnek azokból a nyomorult áldozataiból való, kik különösen Dumas *Kaméliás hölgye* s Ada Christen perditá- dalai sikerének hatása alatt nálunk is megjelentek, sőt valósággal divatba jöttek, nemcsak a lírában, hanem az epikában is. Több elbeszélő költemény jelent meg, melyeknek hősnője egy-egy perditá, vagy

hőse egy-egy démoni nő szerencsétlen áldozata. Mindegyiknek költője más-más szempontból nézi, más-más fölfogással rajzolja hősnőjét. Ábrányi szentimentálisan és szentimentálisnak festi, a társadalom s a sors mostohaságának áldozatául, de akinek élete mégsem vigasztalan, tartalmassá teszi a gyönyör. Vajda *Alfréd regényének* hősnője is egy rejtélyes demimonde. Ő a kárhozat angyalát látja benne, ki a gyönyörrel öldököl, «keresztényen Vénus, kérlelhetetlen szívű zsarnok, gyilkos szeszélyű kényuralkodó». Kiss József *De profundis*ában (1874) őszinte, kíméletlen realizmussal rajzolja a traviata küzködését az étellel, csábítóival és önmagával s végül minden remény és engesztelés nélkül áldozatául dobja szomorú végzetének. Maga a történet egészében elhi bázott, nagy valószínűtlenségekkel, de részleteiben, az egyes énekekben, melyekből balladás töredékességgel össze van szöve, sok költőiség, nagy bensőség és erős lírai hév van. Rejtélyes, kárhozatra vivő, kincset és fényt hajszoló démon Rudnyánszky Gyula *Izabelje* is. Története rendkívül visszataszító, elvadult fantáziával kieszelt. Hideg számitással keresi az élet gyönyörűségeit, szegény kedveséhez nem megy feleségül, egy kiélt vénnek adja el magát, de a nászéj gyönyörűségét kedvesének juttatja, ki megöli.

A perditá-epikának ebben a nagy virágzásában jelent meg Beöthy Zsolt *Rúskai Léa*-ja, melynek hősnője szintén az élet hajótöröttje, a szerelem csalódottja; de szívének szent lemondása vallástétel szerelmének igazságáról s az élet kegyetlenségének hasonlíthatatlanul meg-
 rázóbb erővel éreztetője, mint a perditá-történeteknek legtöbbször erkölcstelen szánakozása, léha és mindig hazug szenvelgése.

Egy csoport, különösen a francia naturalista regényírók hatása alatt, az életnek sötét, visszataszító, keresetten beállított képeit és jeleneteit ábrázolja nagy kedvvel. Lelki eltévedések, az emberi szívnek legsötétebb indulatai tusakodnak műveikben. Az élet sebesültjeiről és áldozatairól szólnak ők is, de nem az emberszerető nagy fájdalomnak, a mélységes részvétnek hangját hallatják, hanem a legtöbbször csak frivol játékot üznek a költői igazságszolgáltatással és erkölcsi érzésünkkel. Ebbe a csoportba tartozik Koroda Pál négy költői elbeszélésével (1877), Szomoró Károly költői beszélyeinek némelyikével, különösen *Pál Pál* című befejezetlen verses regényével s Kacziány Géza, lírai regényével: *Alisszal* (1884), mely elbeszélő módjában szinte modoros Byron-utánezat, de lélekelemzésében s az élet sötét, visszataszító képeinek rajzában egészen a francia naturalisták tanítványa. Ez a csoport vezeti be irodalmunkba a perditákhoz méltó tisztos mamákat, Halévy Madame Cardinaljának édes testvéreit, kik bánatos özvegységük legtermészetesebb megélhetési módjául leányuk bájainak kamatoztatását látják. S ez a csoport vezeti be a férfúú büsz-

keség nagyobb dicsőségére a feleségük feslettségéről tudó s mégis lábuk előtt vonagló hitvány férjeket is.

Műformák tekintetében a kor elbeszélő költészete Arany után gazdagodást nem igen mutat. Leginkább jellemzi a kort a verses regények nagy divata s a rövidebb költői elbeszéléseké, melyek sokszor valósággal rímekbe szedett tárca-novellák. A kisebb műfajok közül különösen a ballada virágzott, mely főként a hatvanas években talált sok művelőre. A jelesebbek Arany tanítványai mindannyian. Közülök mind előadásának igazi balladásságánál, mind a néplelekkel való igaz, mély kapcsolatánál fogva Tolnai Lajos legkiválóbb, ki legszívesebben az emberi életnek szomorú, sötét képeit rajzolja, melyekbe csodálatos művészettel tudja belejátszatni az emberi szívnek vagy a természetnek mélységes szánalmát.

Végigtekintve még egyszer azon a korszakon, melynek epikai természetét igyekeztünk pontosan összeállítani, — habár csak vázlatos, szűkszavú kivonatátul is egy terjedelmes munkának — : látjuk, hogy ez a természet mennyiség tekintetében igen gazdag. Folyton meg-megújuló törekvések küzdenek még Arany halála után is a közönség érdeklődésének ébrentartásán, de kevés sikerrel. Ez a korszak első felében epikánk virágkora, második felében szinte a terjedelmesebb elbeszélő költemény haldoklásául s utolsó erőfeszítéseül tetszik. Azonban az kétségtelen, hogy ez a korszak epikánknak legmagasabb fejlődési fokát jelenti s elbeszélő költészetünknek legnemesebb gyümölcseit ez érlelte meg. Arany epikája örök időkre szóló hagyatéka ennek a mozgalmas félszázadnak. Átala és követői által a hang- és tárgykör bővülésének föltűnő nagy mértékét mutatja e korszak. Nincs egyetlen más korszaka sem elbeszélő költészetünknek, mely ilyen nagy változatosságra, az irodalmi kapcsolatok ilyen mértékű kibővítésére s az élethez fűződő tárgykörök keresésére ilyen határozott, lelkes, szinte lázas törekvést mutatna. Arany nagy művészi tökéletessége talán túlzott követeléseket is támasztott a közönségben szerényebb tehetségű kortársaival szemben s innen magyarázható, hogy még a korszak sikerültebb termékei sem találtak a megérdemelt méltánylásra.

Az kétségtelen eredménye ennek a munkássagnak, hogy Arany által ez végezte nemcsak a magyar epikai költészet dicsőséges betetőzését, hanem fejlődése új útjának kimutatását is. Mert a sok sikertelen kísérlet ellenére is korai lenne még az eposz korszerűtlenségéről s a közönségnek ilyen irányú teljes fogékonytalanságáról beszélnünk. Nagy költői tehetség már elparentált műfajokba is tud életet önteni. Ahogy Petőfi és Arany lángesze életre tudta hívni ismét a már lehanyaglott eposzt, úgy remélhetjük ezt megint egy-^{egy} eljövendő nagy epikus tehetségtől.

Nem törődhetünk bele, hogy az eposz lejárta magát. Korunk kétségtelenül a drámáé, de az emberiségnek annyi nemes hagyománya, történetének annyi dicső emléke fűződik az eposzhoz, hogy kihalását lehetetlennek tartjuk. Korunk a nagy forrongások, nagy küzdelmek kora, de ha majd veszít ez a harc ádázságából, ha a munka tüzeben izzott léleknek ünnepnapjai is lesznek, akkor meghallgatja e harenak nemcsak bukó áldozatait bemutató, hanem diadalmas hősciról éneklő termékeit is a költői léleknek. Akkor lesz fogékonysága nemcsak a bukó, hanem a diadalmaskodó emberi erő képe iránt is. S ha majd ekkor eljön az a nagy költő, ki megérzi a kor szívének lüktetését, lelkébe fogadja szenvedéseit, bajait meg tudja érteni s küzdelmeinek főlemelő mozzanatait is ki tudja érezni: akkor ismét korszerűvé lesz az eposz. Az emberiségnek mindig lesznek «fegyverei és férfiai.» Ezeket énekli meg az eposz. Bizonyára mások lesznek azok a fegyverek és férfiak, kiket a jövő eposza énekel meg, mint voltak a multakéi. Módosulni fog az eposz is, de nem szakadhat el teljesen a mult hagyományaitól. Bizonyára az emberiség érdekében verejtékező hősokeket fog ez is bemutatni s a mult tanulságaival lelkesíti a jövő munkájára; de talán a drámával is mutat majd bizonyos kapcsolatot, azokat a küzdelmeket, lelki vívódásokat is rajzolja majd, melyeknek csak egy-egy erős, megsemmisítő kitörését állítja elének a dráma.

A kor lelkével való közösségnek ilyenén megtalálása s művészi hivatottsággal tolmácsolása az a feltétele az eposz életképességének, melyet Arany olyan határozott rövidséggel fejezett ki: «Teremtsetek jó eposzt s az eposz korszerű!»

KÉKI LAJOS.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Vörösmarty polgármester-jelöltsége.

Az 1848. évi XXIII. törvénycikk változást teremt a sz. kir. városok szervezetében. Az új törvény legfőbb vívmánya az, hogy a törvényhatósági választói jogot kiterjeszti s ezzel a polgárság tágabb rétegeinek is befolyást biztosít a községi ügyekre. Az új felelős minisztérium azonnal életbe lépteti az új törvényt, elrendeli a községi választók összeírását s elrendeli a tisztújítást. E rendelet alapján a régi pestvárosi tisztikar és képviselő-testület június 13-án lemondott. A tisztújítás színhelyül a múzeumkert volt kijelölve, de mivel ez a hely nem látszott alkalmasnak a választásban résztvevő tömeg befogadására, az üllői-úti kaszárnya udvarán folyt le a választás. A választást Molnár György vezette. Egy titkos szavazással megválasztott kijelölő bizottság minden állásra 3—3 egyént jelölt. A kijelölő bizottság tagjai a következők voltak: Nádasz István, Staffenberger István, Tóth Gáspár, Halbauer S. Gy., Molnár Mihály, Steindl Ferenc, Rumbach János, Kendelényi Károly, Beliczay Imre és Borsody Endre.

Június 17-én választották meg a főtisztviselőket, a polgármestert, főbíró, városkapitányt, alpolgármestert és a tanácsot. Polgármesternek első helyen Rottenbiller Lipótot, második helyen Vörösmarty Mihályt, harmadik helyen Miksó Pált jelölte a kijelölő bizottság. A választás ugyan 2650 szavazattal az eddigi hazafias és erélyes alpolgármester, Rottenbiller Lipót javára dőlt el, de Vörösmarty Mihály jelölése azt bizonyítja, hogy a nagy költő a pesti polgárság körében szeretetnek és tiszteletnek örvendett.

GÁRDONYI ALBERT.

Lessing Pozsonyban.

Lessing a bécsi udvarból jövő biztatásra két ízben is tervbe vette, hogy Bécsben telepszik meg, de ez a terv különböző okokból mindkét esetben meghiúsult. E tervezgetésektől teljesen függetlenül jutott el a császárvárosba 1775-ben. Nem az udvari alkalmazás lehetősége vonzotta ekkor, hanem leendő hitvesének bécsi tartózkodása. König Éva elhunyt férje üzleti ügyeinek lebonyolítására hosszabb időt töltött Bécsben és Lessing őt kereste fel. Lessing négy heti bécsi tartózkodásáról, amely pedig ünnepeltetéseinek diadalmas sorozata, egykorú adatok híján vajmi keveset tudunk. Kinek írt volna bécsi élményeiről? Hiszen jegyese Bécsben volt.

Korabeli tudósítások csak szüksézávan számolnak be a látogatás külsőségeiről és azokról a kirándulásokról, amelyeket Bécs környékére tett. Ezek közül bennünket rövid pozsonyi kirándulása érdekelhet legjobban.

A pozsonyi kirándulásról H. M. Richter *Geistesströmungen* c. könyve, Lessing bécsi időzésének egyik legkimerítőbb forrása szól először (Berlin, 1875.). Richter egykorú hírlapi tudósításból, a *Wiener Diarium* néhány soros közleményéből állapította meg, hogy Lessing kirándulásai során Pozsonyba is eljutott. Sem Lessing, sem bécsi barátai erről a pozsonyi kirándulásról nem adnak hírt. Ezt a szüksézávi forrást megtoldhatjuk egy másikkal, a *Presburger Zeitung* ugyancsak egykorú tudósításával, amely Lessing április 21-iki és 22-iki pozsonyi időzéséről a következőképen értesíti olvasóit: «Nicht Wien allein, auch Preßburg hat das Vergnügen genossen, den Herrn Rath Lessing zu sehen. Er kam gestern den 21. hier an, reiste aber heute gegen Mittag schon wieder weg. Die Freunde und Lehrer desselben, die diesen Mann aus seinen Schriften kennen, bedauern seinen kurzen Aufenthalt in unserer Stadt. Doch hat er das Versprechen hinterlassen, künftigen Herbst uns noch einmal das Vergnügen über seine Gegenwart zu schenken.» A tudósítás végül arról is hírt ad, hogy Lessing egy német herceg (Lipót braunschweigi herceg) kíséretében Olaszországba utazik.

Irodalmi szempontból bizonyára nem nagy jelentőségű Lessing rövid ideig tartó pozsonyi időzése. A feljegyzésre azonban mindenképen érdemes. Az is érdeklődésünkre tarthat számot, hogy mi készítette Lessinget erre a kirándulásra és kinek a társaságában tette meg az utat. Richter lehetségesnek tartja, hogy az időnkint Pozsonyban tartózkodó Albert herceg és felesége Mária Krisztina főhercegnő társaságában utazott Pozsonyba. Szerinte az is valószínű, hogy Lessinget a hercegi pár Pozsonyban fogadta. Mária Terézia és II. József barátságos fogadása után ez csakugyan nem lehetetlen, de mégsem hihető. A pozsonyi újság bizonyára nem hagyta volna szó nélkül az együttes kirándulást és a pozsonyi fogadást. Lehet, hogy Pozsonyba is Joh. H. Friedrich Müller színész kísérte, aki klosterneuburgi kirándulásakor is kísérője volt és Lessinget még Berlinből ismerte. Arra a kérdésre sem tudunk határozottsággal felelni, hogy mi vitte Lessinget Pozsonyba. A város érdekelte-e, vagy hazánk iránti érdeklődése szólította oda? Esetleg csak a színház kedvéért tette a kirándulást, mert másnap délben már visszatért Bécsbe.

E rövid pozsonyi időzésének talán költői emléke is maradt. Richter Lessingnek egy négysoros bordalát is közli, amely szerinte Bécsben, vidám baráti körben keletkezett (215 l. A költemény *Eine Gesundheit* címen megvan a Lachmann-Muncker-féle Lessing-kiadás I. k. 132. lapján. Stuttgart, 1886.). Richternek ezt az állítását Erich Schmidt, Lessing életírója odamódosítja, hogy ez az anakreoni bordal e klosterneuburgi vagy pozsonyi kirándulás idején keletkezett. (Lessing, *Geschichte seines Lebens und seiner Schriften*. 2 k. 148 l.) Nem lehetetlen tehát, hogy ez a pozsonyi kirándulás a hajdani anakreoni költőt is megszólaltatta!

VERŐ LEÓ.

Az 1792-iki pesti magyar társaságról.

II. József germanizáló rendeleteire hamar jelentkezett a visszahatás. Már az 1791—92. országgyűlésen tárgyalták a nemzet jogos követeléseit, melyek nagyrésze arra irányult, hogy a magyar nyelvnek a nemzeti életben az a hely jusson, amely megilleti. Ez a cél hozta össze azt a kis társaságot is, melyet irodalomtörténetünk a *pesti magyar társaság* néven ismer. Tagjai jobbára a jogászfűjság köréből kerültek ki s arra törekedtek, hogy útját egyengessék a felállítandó Akadémiának. A társaság elnöke Cziráky Antal gróf volt, «titoknokja» Szluha György. Mindjárt megalakulásuknak elején egy kötetet adtak ki: *A 'Pesti Magyar Társaság Ki Adásának Első Darabja. Fél Kötet. Pesten, 1792.* Ez a kötet, mely Szabolcs-megye és a Hajdú városok pénzbeli támogatásával jelent meg, verseket, filozófiai elmélkedéseket, és egy kritikai elmefuttatást (Pope után) tartalmazott. Ezekben óhajtottam röviden elmondani, amit az eddigi kutatások alapján az irodalomtörténet a társaságról tud. (Akad. Évkönyv. I. köt., Szt. István-Társ. Lexikona: Akadémia címszó a., Abafi Lajos: Kármánkiad.) ; a következőkben a M. Nemzeti Múzeum kéziratárában lévő adatról fogok beszámolni. (V. ö. Fol. Hung. 794. és Fol. Lat. 686.)

A társaság 1791-ben alakult oly célból, hogy a magyar nyelv tanítását idővel «Magyar, Erdély és Horvát Országokban felfordíthatatlan lábra» állítsa. Tagjai ígéretet tettek, hogy erejükhez mérten gyarapítani és művelni fogják a magyar nyelvet. Az alakulási jegyzőkönyvet kinyomatták és terjesztették. Gróf Cziráky Antal elnök a társaságot Ürményi József m. kir. személynöknek a figyelmébe ajánlotta és megígérte neki, hogy mindazoknak, kik őket segítik és ügyüket előbbreviszik: «érdemes neveiket emlékeztető könyvünkbe, mind szíves szolgálattyaikat és minden néni érdemeiket, a' társaság történetét magában foglaló írásainkba beírni el nem mulattyuk.» (Nemz. Múz. Fol. Hung. 794. kézirat.)

Mikor már megalakultak első dolguk volt, hogy céljukat világos pontokba foglalva terjeszthessék a közönség, elsősorban azonban az éppen ülésező országgyűlés elé, hogy ott is kérelmezzék ügyük felkarolását. Ezeknek a fölterjesztéseknek elkészítésére Vályi András, a magyar nyelv egyetemi tanára vállalkozott. Ügylátszik a társaság tervezetét is ő dolgozta ki.

A társaság működésének célját így határozzák meg: «I. A' Magyar tanító székeknek jobb karban való helyeztetése. A' második pedig:

II. A' Pesti Magyar Társaságot meg erősítő Királyi levélnek (Privilegium) eszközlő meg nyerhetését foglalja magában.

A' mi az első Tártyat illeti; minden Magyar tanító székek virágzóbb's hasznosabb alapra való helyeztetésére, két bizonyos, és könnyű eszközök volnának.

a) A' rend szerént való tudományok közzé lett fel vétel; vagy ha ez nem adódik, és rend kívül való fogna örökké maradni.

b) Egy országgi, az az nemzeti és Királyi Végezés, a' mellynek erejéhez képest, mindenféle hivatalokra menendő Ifjúság, a' Magyar tanítások

el végezése felől nyilván való próba tétel által érdemlett bizonyosság levelet tartozna mutatni.» (Nemz. Múz. Fol. Lat. 686. 224. l. kézirat.)

Ezeknek a céloknak támogatását kéri a társaság az országgyűléstől.

Ami már ezen külső törekvések mellett a társaság belső életét és irodalmi működését illeti, erre nézve is tájékoztatnak bennünket a fenmaradt iratok.

A társaság elnöke mindig gróf vagy báró lesz, ennek elfoglaltsága esetén az ügyeket a titkár intézi. Maguk a tagok kétfélék: «rend szerént, és betsületért való Tagok: azok már gyakorollyák magokat a' munkában, ezek pedig készülődnek, hogy idővel díszesen, és hathatósan dolgozhassanak.» (Fol. Lat. 686. 228. l.)

Munkásságuk irányát és tartalmi részét is meghatározzák. Így foglalkozni óhajtanak a *nevelés* kérdésével; meg akarják szabni a nyelv-művelés helyes irányait; ezenkívül a gazdasági élet körébe tartozó hasznos tanácsokat és útmutatást nyújtanak. Jutalmakat fognak adni azoknak, akik a jó erkölcs ellen irányuló munkákat megcáfolják. Ezenkívül olyan irányú határozatot is hoznak, hogy a társaság: «minden munkákban, a' tiszta, és ékes Magyarságot terjeszteni fogja, egy tudós, és gyönyörködtető Ujságot szándékozik ki bocsátani, a' mellyben eleitől fogva minden nevezetesebb Magyar Könyvírók érdemei, 's gyengeségei ki mutogattatván, egyszersmind gyönyörködtető, hasznos és az olvasásra unszó munkátskákkal kedvesítse ez írást». (Fol. Lat. 686., 228. l.) Igérik, hogy esztendőnként egy kalendáriumot fognak kibocsátani. «Közönségesen véve pedig, minden munkáiban kiváltképen a' használhatást tette magának tárgyul.» (V. ö. u. o.)

Kissé nagy volt a tárgykör, melynek kiviteléhez több lelkesedéssel, mint pénzzel fogtak. Az országgyűlés hamar feloszlott, a megyék pedig nem nyújtottak segítséget. Így aztán az első kötet kiadása is megkésített egy félévvel, a többi pedig nem is készült el. A pénzt is, lelkesedést is elvitték a francia háborúk. Akadémiai törekvéseink történetében mindazonáltal helyet kérnek ez úttörők, mert arra törekedtek, hogy pótolják, vagy legalább úttját egyengessék a magyar tudós társaságnak.

VELLEDITS LAJOS.

Kemény Zsigmond és Goethe.

Bizonyos, hogy Kemény Zsigmond egyike azon kevés magyar íróknak, akikre idegen költők csekély hatással voltak. A sokat emlegetett — de még eléggé meg nem vizsgálta — Balzac és Kemény párhuzam is inkább csak a lelki analízis módszerében nyilvánul, mint egyes kézzelfogható hatásokban. Mindamellett egy-két helyen lehetetlen észre nem venni bizonyos reminiscenciákat, melyek hol valamely külföldi regényíróra, hol Shakspearere, hol Goethere emlékeztetnek. A hatás azonban itt sem külsőségekben mutatkozik. Inkább egy-egy hangulat kapja meg, melyet valamely olvasmánya erősebben éreztetett át vele s ezt a hangulatot rezgeteti tovább. Ilyen például Gyulai Pálban Eleonora egy-két jele-

nete, melyekben mintha Desdemona vetkőzési jelenetének hangja csengene vissza. Máskor a hatás egy-egy alakja jellemének alapvonásain látszik. Keményt néha valamelyik olvasmányának egyik hőse arra inspirálta, hogy annak a jellemnek egyik variánsát alkossa meg, vagy esetleg — szerinte lézagos — vonásait kiegészítse.

Ilyen az is, amiről szólni akarok. A Gyulai Páljában szereplő Báthory Boldizsár szinte kétségtelenül Goethe Egmontjának hatása alatt lett olyanná, amilyen. Mindkettő bizonyos könnyelmű optimizmussal tekinti az életet; a percnek élnek, a hangulatok élvezői. Ez a könnyelmű bizakodás az a tragikus bűn, amely mindkettőnek bukását okozza. Talán az egyetlen különbség, hogy Egmont tartalmasabb, Báthory Boldizsár léháb. De az élet kínálkozó örömének gondtalan kiélvezése mindkettőben princípiummá mélyül.

Ezen a belső rokonságon kívül hatásra mutat a regény egyik fejezete is, amely az egyik Egmont-jelenet párja. (Egmont II. felv. 2. jel. Gyulai Pál III. rész 2. fejezet.) Egmontnak titkárával való párbeszédét értem. Báthory Boldizsár szintén titkárja jelentését hallgatja s megjegyzései, az unalom, amellyel irtoka beszédét fogadja, feltűnően hasonlít Egmont úr viselkedéséhez. Mindkettőnek a szerelem jár az eszében, mindkettő szeretne az unalmas mindennapi gondoktól szabadulni, hogy az élvezetek karjai közt keressen enyhülést. S a jelenet apróbb mozzanatai is megegyeznek. Mindkettő előtt a titkár egy öregebb jóakaró komoly tanácsairól referál, egy levélről, amelyben könnyelmű viselkedésük van felpanaszolva. Ami Egmontnak Oliva gróf levele, az Báthory Boldizsárnak Prépostvárié. A jelenet hasonlóságát fokozza, hogy ez a rész — mint a Gyulai Pálban több helyen is előfordul — Kemény regényében is drámai formában indul,

A kettőjük közti párhuzam a regény további folyamán is fel-felbukkan, de az említett jelenetnél halványabban nyilvánul. Egmontnak Klärchenje van, Boldizsár grófnak Cecilje. Mindketten este lopóznak hozzájuk, sűrű köpönyegbe burkolva. Klärchen is, Cecil is egyszerű szelid teremtések, de a történet folyamán mindketten tragikussá magasodnak.

A két alak közötti hasonlóság nem esik Kemény jellemalkotó erejének rovására, mert Boldizsár alakja azért annyira átértett és annyira újra fejlesztett, hogy nem fakul halvány másolattá, hanem mint Kemény többi alakja, egy erősen átélt és megfigyelt karakter benyomását teszi.

GALAMB SÁNDOR.

A magyar irodalomtörténet korszakai.

Nagy József az Irodalomtörténet 4. füzetében egy értekezést tett közzé, amelyben a magyar irodalom új felosztását ajánlja. Az új felosztás alapja a stílus lenne. Nagy J. egyfelől elméleti úton magyarázza újtó elvét, másrészt pedig azzal, hogy ezen az alapon kényelmesebb felosztást kapjuk a magyar irodalomnak. Értekezésében nincsenek tárgyi tévedések, annál gyöngébb a filozófiai megalapozása és irodalomtörténeti okfejtése.

Nem akarok előre kifogást tenni az ellen, hogy a stílus változása szerint jelöljük irodalmunk korszakait, bár ez nagy változtatásokat tenne szükségessé, mert csak úgy volna értelme, ha valóban végrehajtanók és az egyes írókat is ebből a szempontból vizsgálónók. De ahogy megokolja ez eljárást, azzal nem lehet egyetérteni. Az egész dióhéjnyi rendszert (amely kanti és talán bergsoni reminiscenciákon épül és amelyre csak azért nem pazarlunk több kifogást, mert nincs is eléggé kifejtve) gyanússá teszi, hogy sokat operál benne a bizonyos intuícióval, amely láthatatlan? Honnan tud róla, ha láthatatlan? Kérdhetjük, — és különben is mit kezdünk egy láthatatlan valamivel? Nagy József ráfogja, hogy eredeti, egyetlen, szabad, — teheti, mert a láthatatlanság miatt, ahogy nem bizonyíthatja, nem is cáfolhatjuk. Az olyan misztikus, rejtelmes dolgokkal, aminő ez az intuíció nevezetű valami, haszontalan szemfényvesztés játszogatni. Az sem állhat meg, amit az egyéniség függetlenségéről mond. A tudósnak, mint olyannak, hinnie *kell* az egyéniség determináltságát. Hiszen megérthetnők-e, ha nem tudnók más jelenségekkel összefüggésbe, oki kapcsolatba hozni? Mit tehetünk vele, ha úgy fogjuk fel, hogy egyedül áll és semmihez nincs semmi köze?! Az egyéniség megszabott voltát hipotézisként el kell fogadnunk, mert nélküle nincs lélektan, nincs történelem. Míg a Nagy J. tétele kizár minden vizsgálódást, addig ez a hipotézis összefüggéseket kerestet, termékeny és hasznos, és ki vár többet egy igazságtól? A stílusban megjelenő, de amögött levő intuíció és egyéniség nem kópiája különben a Kant-féle *Ding an sich*-nek? Nekem úgy látszik: igen; ez a hiú metafizikai álmokép tűnik fel «világos századunkban». Egész fejtegetését a metafizikai dialektika ferdesége jellemzi, letérés a pozitivizmus egyenes útjáról. 1912-ben, százharminc évvel Kant után, velünkszületett viziókról beszél!

Megkísérli az alkalmazást, de itt bebizonyult, hogy nem alkalmazható a stílus fejlődése szerinti korfelosztás, mert ehhez módosítani kellene az irodalomtörténetet. Miután — helyesen — kifejti, hogy a korfelosztás ma még csak útmutató, s inkább hipotézist jelöl, mint kész eredményt, a következő hat korszakot veszi fel: kódex-irodalom, bibliás stílus kialakulása, epika, líra, új stílus keresése, nemzeti klasszikus stíl, újságírás kora. E korokat röviden jellemzi is, de a stílus történetében csak mondja, s egyben nem mutatja a folytonosságot, pedig ezt ígéri. Kódex-irodalmunk, szerinte, egyénietlen és nyelvét nem tekintve «az európai középkor egyetlen irodalma.» Erre azt várjuk (ígéri is), hogy magyar szellemű irodalom következik — és jön «a bibliás stílus kialakulásának a kora». De hiszen amaz is bibliás, erről meg nem mutatja ki, hogy nem egyetemesen európai, hanem magyar! Most jön (váratlanul, mert semmiféle összefüggést nem látunk) az epika kora 1637-től 1711-ig. Ez a kor az epika kora volna? Erdélyi Pál részletesen kifejti — az ellenkezőjét: «E zivatáros időnek egész folyása telve volt költői hangulatra keltő mozzanattal. A nemzetet ért viszontagságok természetesen hatottak ki annak minden egyes tagjára s innen magyarázható *e századnak egyetemes líraisága*. Még epikusai sem tudnak ellenni egy-egy lírai akkord

nélkül.» «A nemzet minden rétege, világi és egyházi rend, katona és pap, szegény és főrangú egyaránt át volt hatva dalt fakasztó hangulattól.» (A 17. sz. lírája.) 1711-től 1772-ig számítja a líra korát. Ezt így magyarázza: «A nagy nemzeti közösség megbomlásával a rész, a magára maradt egyén öntudatra ébred.» Tehát viszont a közösség erős érzése epikát teremtene? Hát ha hazafias lírát teremt? Marseillaiset, vagy a francia forradalom egyéb verseit?! Tovább ezt írja: Itt is beigazolódik, hogy a lírikusnak a cselekvésben mindig kötve a keze. Hát Goethe? hát Balassi, Petőfi? Náluk «béna az akarat, a tett?» Gyöngyösi vagy akár Zrinyi gazdagabb, elevenebb életet élt náluk? E kor típusa Mikes, akinek műve szerinte csupa líra. Idézi Négyesyt: «Mint dalaiba Petőfi, úgy foglalta egész élettörténetét leveleibe.» E hasonlat jó megvilágító hasonlat, de hasonlat, s egy hasonlatot adatnak véve, Mikest lírikusnak tekinteni, nem, azt nem szabad! És nem szabad, nem lehet e kort a líra korának tekinteni. «Az egyénekre bomlás után az új tömörülés ideje következett el.» «A nemzeti lélek megnyilatkozási vágya jellemzi ezt a korszakot, melyet az új st. keresése korának nevezhetnénk» (1772—1842.). Inkább úgy gondolom, e kor a differenciálódás, a tagozódás kora volt; élénken elkülönültek az osztályok, a különböző műveltségű embercsoportok s ennek megfelelően szükségképen léptek fel különböző irodalmi stílusok. A nemzeti klasszikus stíl korát mintha nem stílus-rokonsága, hanem az érték egyenlő nagysága szabná ki. Amit a máról, mint az ujságírás koráról mond, ahoz egy egész külön cikkre való megjegyzésem volna, de itt csak ennyit: miért nevezni a mát ujságírás korának? Minek egy tünetről beszélni, mikor ismerjük az általánosabb okot? Ezt már mások igen okosan megjelölték: a kapitalizmus az, amely a magyar világot is kezdi átalakítani.

A korfelosztásnak tragikumuma, hogy annál jobb, minél általánosabb és ha pontosságra törekszik, Prokrustes-ágygá lesz. Olyan a szerepe az irodalomtörténetben, mint a földön a hosszúsági és szélességi köröknek. Micsoda térkép lenne az, amely ezek szép rendje kedvéért a földet módosítaná?

IRODALOM.

Kéki Lajos: Tompa Mihály. A Kisfaludy-társaságtól 1909-ben a Széher Árpád-díjjal jutalmazott pályamű. Budapest, 1912. 192 l. Franklin-Társulat.

Tompa Mihály azok közé az írók közé tartozik, akiket közönségük teljes mértékben elismert, a korabeli kritika méltányolt, legnagyobb pályatársai barátjukká fogadtak. Élete a nyilvánosság előtt folyt le s emlékéit oly emberek örökítették meg, mint Arany János, Szász Károly, Lévy József, Erdélyi János, Gyulai Pál. Életrajzírójának tehát egyrészt a megbízható adatok oly nagy tömege, másrészt költészetének oly bő értékelése áll rendelkezésére, mint csak kevés más költőnkénél. Legutóbb Lengyel Miklós egész könyvben is feldolgozta Tompa Mihály életét és művét (1906).

Kéki Lajos feladata eképen nem annyira új adatok felkutatása volt, hanem a meglevők összegyűjtése, megrostálása, szerves egésszé alkotása. Ezt a feladatát kitünően meg is oldotta. Szinte évről-évre lépten kíséri Tompa fejlődését s élete rajzát és költészete méltatását igen szerencsésen fűzi egybe, sohasem veszítve el a fonalat egyik vagy másik rovására. Találunk új adatokat is az életrajzi részben. Így Tompa szerelmét *Mészöly Klárka*, egy sárbogárdi földbirtokos leánya iránt, tanító korából (1838), melyet főként a költőnek egy, Beöthy Zsolt birtokában levő, kiadatlan leveléből állapít meg. A *Gólya* keletkezésének történetét is a könyvben olvassuk először. Losonczy Ábrahámnál volt akkor Tompa látogatóban az Ózd melletti Susán, mikor egy gesztenyefa alatt üldögélve a levért ország szomorú sorsáról beszélgettek s közben egy a csűr tetején álló gólya kelepelni kezdett.

Tompa költészete nagyon kevésbé állott idegen hatások alatt, annál inkább befolyásolták kortársai: először a Bajzáék szentimentális lírája, majd Petőfi demokratikus irányú és Arany művészi elmélyedő lírája. Szemere Miklós ragadja ki a németes klasszicizmus hatása alól s teszi főként Petőfi humorára figyelmessé, arra az elemre, mely addig Tompa költészetéből teljesen hiányzott. És ime Tompa lírája is megkapja azt a vidám, gondtalan hangot, melyet Petőfi ütött meg s élete nyomorúságait e korban a humor derűjén keresztül nézi és éneklí meg ő is. De más irányban is nagy hatással van rá Petőfi költészete. Megcsapja a demokrácia forró szele, szabad hazáról, boldog népről álmodozik. Hazafias költészetében elcsendül az a szenvedélyes hang, mely Petőfinek annyira sajátja. 1847 tavaszán, mikor betegsége kétségbejti és férjhez megy

szerelme, Böszörményi Kati, a Felhők pesszimizmusa vesz erőt lelkén. A szabadságharc után Arany hatása alá kerül. Tompa ennek következtében költeményeiben tömörebb szerkezetre, kidolgozottabb lélekrajzra, objektivebb elbeszélő stíltre törekszik. Arany balladaköltésének művészi formái: az előadás vázlatosságát, a sejtető titokzatosságot, az izgatott képzelet látomásait is átveszi ez időben írt balladáiban.

Kékinек egészen eredeti megállapítása *Ovidius Metamorphoseseinek* hatása Tompa monda- és regeköltészetére. Tompa maga céloz leveleiben rá, hogy Ovidius koszorújára törekszik. Közvetlen ráhatás ugyan alig mutatható ki — Kéki csak *Az árvalányhaj* fonóházi jelenetét tartja ilyennek — de valószínű, hogy Tompa *Tündérország* címmel épúgy fel akarta dolgozni a magyar mondakincset, mint Ovidius a rómaiakat. Ha tekintetbe vesszük, amiről Kéki nem szól, hogy Tompa mondáinak főforrása Budai Polgári Lexikona és Vályi Magyarországnak Leírása c. művei voltak, akkor valóban úgy látszik, hogy ő a mondagyűjtésben rendszert akart követni. Ez megfelelt a kor szellemének, mely lihetetlen érdeklődéssel fogadta az ez időben már szaporodó gyűjteményeket; az évkönyvek jórésze is ezt a célt szolgálta s még Petőfőről is feljegyezték, hogy rendszeresen gyűjtötte a magyarországi várakra vonatkozó adatokat. Csakhogy Tompa szándéka már hiányos forrásai miatt sem sikerülhetett; a sovány lexikonszerű adat gyakran utalta saját fantáziájára. Különben a mondák értékének megállapítása még sok filológiai munkát fog kívánni. Azt az érvelését azonban a szerzőnek, hogy Ovidius azért is kedvezőbb helyzetben volt, mert az ő kora még hitt a feldolgozott történetekben, nem fogadhatjuk el. Az a kor már nagyon szkeptikus volt a mitológia tündérvilágával szemben s épúgy mint a Tompáét, inkább vezette a fölébredt történeti tudat, melyet Augustus az állam megszilárdítására is fel akart használni, meg az esztétikai érdeklődés, mely kedvét leli a fantázia naiv játékaiban. Az is kissé iskolásan hangzik, hogy Tompa «egyben fölötte áll mesterének: erkölcsi komolyságban».

Virágregéiről szólva azt állítja, hogy a német költők — Schulze, Freylichgrath, Rückert — hatása «igen nehezen igazolható». Fontosnak tartom azonban, hogy rámutassunk, mennyire egyeznek e regék magának Tompának a mondáival költői módszer tekintetében, mert hiszen majdnem mind az illető virág *eredetét* magyarázzák, épúgy mint a mondák egy-egy természeti alakulat vagy tüneményét. Honnan ered a halálfejú lepke? Az őszi kikiricsnek mért van lombruhája? A bajnokfű mért törpe rossz káka, a csudafa mért tövis? Az ibolya mért virul elrejtve? Erre való a hozzájuk fűzött történet, melybe, mint Kéki kimutatja, sok szubjektív elem is vegyül.

Nem kis érdeme a szerzőnek, hogy hírlapokból, folyóiratokból nagy fáradsággal összeállította Tompa verseinek *időrendjét*, mely kiadásaiiban sokszorosán fel van forgatva s ennek kapcsán különösen hazafias allegóriáit történeti rendben hozzáfűzi a politikai eseményekhez s megjelöli a közhangulattal való kapcsolatukat. Szinte meglep bennünket, mikor ily módon nemcsak a hazája sorsán búsuló, allegóriákon keresztül vigasztaló, de a

forradalmi Tompa is kibontakozik előttünk. Az az izzó hangulat, mely az olasz hadjárat nyomán mind erősebben ébredt a nemzetben, Tompát is megihlette hanvai magányában. Ikarusát nem a 48—49-iki, hanem a bekövetkező forradalomra akarja Kéki vonatkoztatni szemben az eddigi magyarázókkal. Úgy hiszem a két felfogás összeegyeztethető: a költő forradalmi hangulatában látja 48-at nagyszerűnek s habár egyszer bukással járt is, újra megkísérelné az emberi erő és akarat e nagyszerű vállalkozását.

Tompa *Egyházi és Halotti beszédeinek*, valamint *Olajágának* is behatódott méltatását adja Kéki mint eddig bárki, kimutatva erkölcsi tartalmukon kívül költői szépségeiket is.

A szerző módszeréből folyik, hogy Tompa költői fejlődését véve alapul, az *egész kép*, amit róla nyújt, szükségképen eldarabolt. Ezt van hivatva pótolni az utolsó fejezet, mely Tompa emberi és költői képét rajzolja meg. Kár azonban, hogy Tompa alkotó fantáziájának és erkölcsi egyéniségének méltatását szabatos, de éppen azért kissé merev megállapítások formájában adja.

Talán a költőhöz való nagy vonzalma, melyről a könyv minden sora tanuskodik, okozza azt is, hogy Tompát — noha hibái iránt jó szeme van és értéktételektől seholsem tartózkodik — egészen, mégis nagyobb költőnek tünteti fel, mint az az irodalmi köztudatban az évek során immár megállapodott. Tompát ma nem sorozzuk egyenragú tagként abba a triászba, melybe kortársai s ő maga is hitték hogy tartozik s melynek Petőfi és Arany volt másik két tagja. Tompából kisebb költői alakító tehetségén kívül hiányzott az emberi lélek magasabbrendű ismerete s vele a jellemzés igazi képessége. Nem volt nagyszabású egyéniség, ki a világot eredeti módon fogja fel és kérdéseire önálló feleletet tud adni. Hiányzott műveltségéből a széleskörű és elmélyedő tanulmány, mely mindehhez megadta volna az alapot. Szűk körben lefolyt élete sem volt elég változatos és gondolattermelésre ösztönző. Még természetmegfigyelése is — legerősebb oldala — nagy hézagokat mutat. Pantheismusa nem az a mélységes összeolvadása az egyénnek és a természetnek, melyet Goethe és Petőfi lírájában csodálunk. Elragadtatásunkból minduntalan kijózanít allegorizáló és moralizáló hajlama, mely szinte mindvégig az Arany és Petőfi előtti korhoz köti; ennek hagyományaitól sohasem tud végképen megszabadulni. Pap volta sem hatott e tekintetben kedvezően: megkötötte erkölcsi felfogását s a biblia társágba fejlesztette példálódzó hajlamát. Minderre Kéki is rámutat, de nem vonja le belőlük a következtetést.

A könyv egészben méltó emléke a költőnek és értéke a vállalatnak, melyben megjelent.

ZLINSZKY ALADÁR.

Haraszti Gyula: Madách Imre. Budapest, 51 l. (Modern Könyvtár. 128. sz. Nagy Emberek. III. Athenæum kiadása és nyomdája. Ára 40 fill.)

Csodálatos dolog, hogyan kerülhet ennek az első megjelenésekor «tanulmány-kísérlet»-nek nevezett füzetnek alapján Madách Imre a «nagy em-

berek» sorába. Olvassa el bárki is és fejcsóválva fogja majd kérdezni, vajjon Madách Imre «nagy ember»-e s az Ember Tragédiája nagy mű-e? Erről a műről egy Arany János azt írta, hogy maga lábán járó drámai kompozíció, jeles koncepció, mely hivatva van irodalmunkra fényt deríteni és az íróról azt, hogy eredeti, az első tehetség Petőfi óta, aki egészen önálló irányt mutat, s akiről Eötvös, Csengery és mások elragadtatással szóltak. Vagy talán ez csak olyan modern tehetség-felfedezés volt, vagy Riedl, Beöthy, Alexander értékelése csak aranyporhintés a magyar esztétikai irodalom borába?

Haraszti «dolgozata», mint «tanulmány-kísérlet» az E. Tr. 1862-iki kiadása után 20 évvel látott napvilágot és újabb 30 évre volt szükség, hogy csak «a sajtó hibáktól megtisztítva» (?) és csak «javított stílussal» kerüljön ismét a könyvpiacon. Akkor «kísérlet», most «dolgozat», sőt «mű». Ámde ismerte első kiadását, némi tárgyi kihagyásokkal most is csak «kísérlet». Hangján, fölfogásán, «fogyatkozásain» a «későbbi jegyzetek» egy soros, primitív betoldásai mitsem változtattak. Ezekben a kísérletezés ifjúkori tapogatózás. Az egész az író, a bíráló és esztétikai értékelőnek dokumentuma, mely bizonyítja, hogy fölfogása ma is ugyanaz és 30 éven át és után semmitsem változott, jóllehet azóta a költeményt itt benn, nálunk, ott künn, az idegenben jobban és méltányosabban ítélték meg, mint 30 év előtt. Trigesimum annum prematur!

A «tanulmány-kísérlet» (1882.) abba a korbá esett, amikor Gyulainak megbízhatatlan Madách-kiadása alapján ítélték Madách egész költészetéről és az E. Tr. ellen irányuló bírálgatás virágkorát élte. Ennek az a furcsa eredménye volt, hogy dacára minden támadásnak (Szász K., Pulszky Ferenc, Erdélyi stb.) és számos félremagyarázásnak, a mű a színpadon kezdte meg és tartotta fenn hódító szerepét. Ha azonban a fordítások számát (német, francia, angol, olasz, holland, spanyol, cseh, szerb, román etc.) és a fordítók lelkiismeretességét és megbízhatóságát tekintjük, már ez is elég ok a félszeg értékelés csökkentésére.

A tragédia nem az a mű, mely első és egy olvasásra az embereket meghódítja, hanem, mely sűrű, sokszoros, állandó és ismételt vele való foglalkozást követel. Először idegenkedve tehetjük le a könyvet (Arany), de véglegesen sohasem rakhatjuk el könyvtárunkba. Mindenkor átesillan a kötetek tömegéből s mindig újra megragad és új eszméket teremt. Nem letárgyalt munka, hanem új korszakok, új szépségeket, új élvezeteket fognak benne találni. És ezt a becsét nem rontja le semmiféle párhuzamosság, semmiféle Goethe, Byron, Milton-atyafiság. Ez is emeli. Ha lehetséges volna a «tanulmánykísérletet» úgy átöltöztetni, hogy a benne foglaltak ellenkezőjét írják le és az elítélő, lekicsinyítő, kihívó mondat-sorokat megfordítják, akkor ha nem is lenők meg épenséggel az igazi Madáchot, de az ellenkező céllal megirt szélsőségek rokon kiélézése inkább megfelelné költészetének, megközelítené azt a magaslatot, melyre mint író eljutott s ami naggyá is teszi, hogy t. i. végletek egyensúlyát tudta belevinni az E. Tr.-ba, mert ez a mű a bölcséleti és költői gondolatok végleteességének harmoniás találkozója. Költői paradoxon. Min-

denekfölött téves dolog a «küzdj és bízza bízzál» végső mondatban lenni meg az alapeszmét, mert ez épen csak befejezés és megnyugtató, és semmi más; ezen túl csak gyermeces kérdezősködés kíváncsiskodik tovább. Szofista, prókátor erőlködés. Az alapeszme az Ur, az angyalok és Lucifer végső szóváltásában bontakozik ki. Ez magyarázza a tragédiát.

Olyan súlyos, de sok erőlködéssel odavetett szavaknak, mint «misanthropia», «pessimismus», «életuntság», «világfájdalom», «nihilizmus», «bombaszt», «testi-lelki gyarlóság», «rémregényesség», «másolás», «következetlenség», «mala fides», «triviálitás», «Kraft-genieskedés» dandárja és a «tanulmány kísérletező» ebbeli szókincse többi lesújtó sorozatának ellentmond Madách élete és egész költészete, még pedig kiváltképen akkor, ha nem kizárólagosan ebből a szemszögből horgásszuk ki műveiből ezt a csúrt-csavart fölfogást, hogy vele írói «kainbélyeget» süssünk a költőre. Míg ha csakis ezt cselekedszük, akkor valójában «üres semmit» írunk és a szertelenségek szapora hibáiba esünk. Ködben támolygunk. Ezt az álláspontot sem egészében, sem egyenkint nem menti meg az a fényes beállítás, hogy «Madáchban a bölcselőnél egy erősebb lény is lakozott: a hazafi.» Ennek sem bölcséleti, sem logikai értelme nincsen. A jól megalapozott szertelenségeknek ilyen kalászata igazán téves és a magyar bíráló és esztétikai értékelésnek irodalomtörténetünkben fölötte csúf fejezete. Hozzájárul a költő és műveinek félreértése.

Meddő kérdés, vagy kákacsomó az is, midőn eredménytelenül feszegetik, miért nem vette föl a költő ezt vagy amazt a történeti alakot vagy kort a tragédia keretébe. Ez a nietzschei Zarathustra Blondinjának kötéltáncolása. Miért nem a zsidó történet? Miért nem Krisztus? hol maradt Kalvin? a napkirály? stb. stb.? Chacun a son goût! Igazán kár, hogy Madách nem dramatizálta Held und Corvin vagy Marcali világtörténetét, melyeket sohasem forgatott! Itt nem a céltalan kifogásolás, hanem a tudatlan ráfogás vezet hamis nyomokra. Madách, illetőleg Lucifer, vagy külön az Ember (Ádám + Éva) vagy Isten történetbölcséletéhez, nem az alakok vagy korok jobb megválogatása vezet, hanem a jól megválogatott korszakokban jelentkező tendencia. Külömben a tragédiában a történetbölcsélet harmadrangú jellegű érték. Nem ez az első, a főcél.

Ami már most a költemény és a költő nyelvét illeti, melybe oly sokan belebotlanak, ebben a szilaj szélsőségeket szerető ellenzői igazán bámulatos heroztratoszi kitarással csapkodnak jobbra-balra, s még nem akadt Nyelvőr, mely legalább egyszer pennájára vette volna ezt a kérdést. Ámde nincs érzéke a költészethez annak, a ki kizárólag a nyelvben keresi megérzékítését s ha fér is Madách ebbeli értékeléséhez néhány kemény szó, de ez költőiségétől nem fosztja meg. És ebben is több igazat szolgáltatott neki az utolsó 30 év, mint a 30 év előtti bírálók minden esztétikusa, még Aranyt sem véve ki.

S ha már többször elolvastuk ezt a «tanulmány-kísérletet», igazán érthetetlennek tűnik föl záró szakasza, mely csillag kíséretében újra elismétli azt a rosszhiszeműen költött és terjesztett (Pulszky Ágost, Mikszáth Kálmán, Jeszenszky Danó etc) pletykát, hogy «Madách napjainkban az iro-

dalomtörténetében (!), rendszeren, kizárólag mint az »Ember Tragédiájának« költője szerepel és méltán». Van-e eziránt a kísérletezőnek még kétsége? Nincsen-e ez a — festőiesen mondva — »skurzban« szélesen odacсетelt ötlet már többszörösen megcáfolva? Méltán! Vagy nem lett volna-e az írónak méltó föladata, hogy végre-valahára kimutassa az Ember Tragédiája íróját? 30 év alatt ezt meg lehetett volna tenni. Ő volt az első és egyedüli, aki ezt a gondolatot belevetette a tudományos magyar irodalomtörténetbe, még pedig nyomtatásban s nem élőszóval terjesztve s íme most újra kinyomatja. Mi célja van ennek? Ezzel felelős a magyar irodalomtörténetnek! Ajánlatos lesz, ha a III. kiadásban az egész gondolatot kitörli. Ezt a kérdést Bacon-legendák ültetésével el nem intézhetjük, itt csak száraz tényekkel bizonyíthatunk. Ám hívja föl az igazi író, még megmarad az a Madách, akit egyéb, meg nem cenzurázott költeményeiből ismerünk, arra az újonnan fölfedezett íróra rávárhatja azt a subát, melyet íme kétszer is Madáchra szabott s talán nem is az igazi Madách lebegett szeme előtt, hanem az, kinek gúnyját Madáchunk magára öltötte?

Az árnyképek kergetése vihette ehhez az ál-Madáchhoz is, kibentöbbet hitt, semhogy az igazit fölfedezte volna.

MORVAY Győző.

Haraszti Gyula: Arany János. Budapest, 118 l. (Modern Könyvtár. 123—125. sz. Nagy Emberek II. Az Athenæum kiadása és nyomdája. Ára 80 fill.)

Olyan gyűjteményes vállalatokban, melyek a nagy közönségnek irodalmi és tudományos kíváncsiságát akarják kielégíteni és növelni, nézetem szerint egyetlen szempont kell, hogy döntsön valamely mű besorozása vagy kirekesztése fölött: vajjon az illető tárgyról a szóban forgó mű foglalja-e össze vagy fejti-e ki legtalpraesettebben azt, ami iránt a közönség érdeklődik? Sajnálattal kell megállapítunk, hogy a fenti vállalat szerkesztője két irányban vétette el a dolgot, akkor, mikor Haraszti Madách és Arany tanulmányát újra kiadta. Először piacra dobta a *francia irodalomtörténet* kiváló magyar kutatójának *magyar irodalomtörténeti* tárgyú, meglehetősen egyoldalú ifjúkori kísérletét s így magát az író, Haraszti, segítette ahhoz, hogy félreismerjék. De rossz szolgálatot tett — s előtünk ez a fontosabb — magának az *irodalomnak* is, azoknak a *nagy embereknek* is, a kiket vállalatában nagyokul akar bemutatni. Ha valaki csak a Haraszti két művéből ismeri meg Madáchot és Aranyt, bizony kicsiny, legfőlebb közepes íróknak fogja tartani őket. S így a közönség nem hisz majd az ezután jövő nagy emberekben se, de nem hisz magának az irodalomnak az őszinteségében se. A tudomány állása s a közönség jóhiszemősége egyaránt megköveteli, hogy ne ifjúkori kísérletekben és egyoldalú megvilágításban lássuk a nagy embereket.

Haraszti tanulmánya 1881-ben jelent meg Bodnár Zsigmond Magyar Szemléjében. »Többször hivatkoztak rá — úgymond a szerző — s már ezért is hajlandó voltam hozzáférhetővé tenni». Helyes. Csak hogy a hivatkozások szakművekben fordultak elő s ez még nem jelent egyebet, mint

azt, hogy a szakember kötelességszerűleg az ő művét is fölhasználta. Semmiesetre se következik az, hogy a laikus közönség számára jó volna. A kettő nem zárja ki egymást minden esetben, de a Haraszti tanulmányánál igen. Elsősorban Aranyt csak mint *elbeszélő* költőt vizsgálja. Pedig a vállalat közönsége tán *egész* Aranyt érdemelne. Ebben hibás a szerkesztő és szerző egyaránt.

Egyébiránt Haraszti Arany elbeszélő költészetének nyelvét, az előadásmód szellemét, tárgykörét s főleg az indulatok rajzának irányát elemzi. Szívesen elismerjük, hogy művében van egy-két kő, mely Arany János szobrának talapzatában elég szilárdnak bizonyult. Így például az a kísérlete, hogy Arany stílusát behelyezze az általános művészeti fejlődésbe (a magyar irodalmi hagyományok mellett), továbbá Arany plasztikájának az elemzése, realizmusának kiemelése mindenesetre sikerült. Általában művének három első fejezete sok tekintetben megálló eredményeket foglal magában. Legkevésbé sikerült az utolsó rész. Ennek azonban egyebek mellett az is lehet az oka, hogy a mű írásakor a költő még élt s azok a töredékek, melyek lelkivilágának megismerésére annyira fontosak, akkor még nem voltak ismeretesek. Azonban a részletekben lépten-nyomon találkozunk bizarrsággal, erőszakolt és elnagyolt állításokkal, amik miatt sehogyse lehet nyugodtan belemélyednünk a főeredményeknek, a sikerült tételeknek, az egész tanulmánynak az élvezésébe. Ugyancsak így vagyunk a tanulmány nyelvvel, esztétikai kifejezéseivel. A legmeggyőzőbb, a legvilágosabb gondolatmenetben is ott leselkedik egy-egy idegenszerűség vagy újságírói specialitás.

KRISTÓF GYÖRGY.

Kremmer Dezső: Apáczai Cseri János élete és munkássága. Budapest, 1912. 8. r. 203 l. Politzer Zs. és fia. Ára 6 kor.

Örömmel fogadunk mindent, ami Apáczaira vonatkozik, mert e férfiú az eddiginél általánosabb* méltánylást érdemel. Megörültünk ennek az összefoglaló című munkának is, mert szükséges munkát végez, aki az oly sokféle kiindulású Apáczai-irodalom kérdéseit és ellentéteit mindent felölelő, bíráló és igazoló eljárással tisztázza. De elvárjuk minden ilyen műtől, hogy tisztán mutassa: mily szándékkal nyúlt írója a tárgyhoz. S mint egyebütt, e tárgyra nézve is szabály: csak az beszéljen, aki újabbat vagy jobbat tud mondani a már elmondottaknál. Apáczai életét és munkásságát előadó munka csak akkor lehet értékes, ha vagy ismeretlen adatokkal tudja eddigi tudásunkat kiegészíteni vagy új szempontokból dolgozza fel az ismeretes anyagot. Elismerjük, hogy Kremmer Dezső erre az újszerűsége törekedett. Sikere azonban nincsen. Új adat, új szempont sehol sincs. Új adatra kutatás útján aligha is jutunk már, hacsak a véletlen nem segít. Új szempontot meg nem is lehet keresni, annak magától kell megvilágosodnia a kérdés tanulmányozása közben. Pusztán azt kellene hát itt néznünk: hogyan gyűjtötte össze a szerző az anyagot, kimerítette-e, helyes képet ad-e. De ennek a kisebb mértékű ítélésnek a szerző útját állja. Szerinte ugyanis «még halála után sem kapott sors-

verte tudósunk igazi, megértő bírálatot... meg nem értés környékezi még mindig» (34). Nyilván azt tűzte maga elé, hogy megértesse velünk Apáczait, kinek «óriási munkáját...» «méltányolnunk kell három évszázad feledékenységé után» (54). Ily hangot hallva, mi olvasók várjuk a percet, melyben nekünk is «egyszerre mintha hályog esnék le szemekről» (38), hogy tisztán lássuk, amit a szerző mutat. Pedig nem mutat semmi váratlant. S ezért azt mondjuk: nem az a kérdés, mit tudnak Apáczairól azok, akik vele nem foglalkoztak, sem a róla szóló műveket nem olvasták. Az irodalomtörténeti buvárlás nem mindenki dolga és csupán arról beszélhetünk, vajjon akik igyekeztek megismerni A.-t, megtalálták-e a megértés nyitját? S ha a szerző úgy látja, hogy nem, szeretnők minden alkalommal megtalálni ennek a bizonyítását is. Csak az eddigi meg nem értés okát mondja meg, eként: A.-nak egyik tragikuma, hogy Gyulai Farkasét kivéve «az összes A.-tanulmányok egy közös főhibát mutatnak, hogy t. i. munkái méltatásánál vagy bírálásánál külön választják Apáczait, az embert, Apáczaitól, a tanártól s tudóstól» (33). Ebben sejtem a szerző új szempontját is. De ezt már sikeresen alkalmazta *Stromp* László 1897-ben értékes művében (A. Cs. J. mint pedagógus), sőt világosabban meg is mondta: «azon csodálkozunk, hogy a legtöbben eddig Apáczait úgy szét-szedték s nem nézték az egész embert, azért nem is tudták kellően méltatni» (i. m. 7., 1. jegyzet).

És ha Krenmer a háromszázados feledékenységről beszél, nem különös-e, hogy kevéssel hátrább ezt írja: «mi meghajtjuk elismerésünk zászlóját Toldynk éles ítélő ereje előtt, amikor tudósunkat munkásságának jelentősége után a XVII. század két lángszelleme mellé emelte, harmadiknak» (57). Ez a mondat különben a szerző nyelvezetét is jellemzi.

Ha meg azt keressük, minek látja hát a szerző Apáczait: nem találunk többet az ismeretes értékeléseknél. Emlegeti gyakran, hogy mi az A. élete célja; de önálló, világos kifejtését nem adja, valamint azt sem tudja (bár akarja) kidomborítani: hogyan alakult ez ki.

Szereti Apáczait, de nem tud róla élőben képet rajzolni. Nyilván nem látott annyira a lelkébe, hogy teljesen megérthette volna. Például hozom fel erre azt, hogy A. nemzeti érzésének kialakulását «élete másik felén, külföldről hazatérése után» (13) gyanítja, jóllehet ugyanott azt írja, hogy «nagyra törő tervekkel, az alkotás szent vágyával» indult külföldre. Kétségtelen, hogy A. fejlődésében épen a külföldi tartózkodás a döntő: a nemzeti érzés ott kapcsolódik az ismeret-terjesztés, nevelés gondolatával, ott ismeri meg jórészt azokat a műveket, melyeket az ugyanott kezdett Encyklopédiában felhasznál. Vagyis odakint fejlődik ki vezető eszméje és csak ebből érthetők meg tervei, melyek közül a leginkább «nagyra törő» csak itthon, Kolozsváron érik meg. S mikor a szerző A. gyulafehérvári működéséről kezd beszélni (86), olyan mesterkélt és ellenmondó magyarázatát adja A. és az ottaniak összeütközésének, hogy nyilvánvalóan nem ismerte fel A. jellemének egyik fő vonását: a meggyőződésnek való engedelmességet. Másutt pedig sokat mond, amit nem igazol (A. nyomorúságáról, szenvedéseiről); sokra hivatkozik, hogy «tudjuk», amit ugyan

nem fejtegetett, de abban igaza van, hogy tudjuk — az eddigi irodalomból.

Több helyen említi, hogy vizsgálódott s kutatott; látszik, hogy A. műveit elolvasta és úgy kivonatolja. De pontossága felől aggodalmat kelt az a tapasztalás, hogy az egészen világos irodalmi adatokat nem használja fel teljesen s így mintha nem volna meg az érzéke az iránt, hogy ha már kutatunk, mindenre figyeljünk. Felhozom erre ezt: Gyalui nyomán szól A. házasságáról s a menyasszony családjáról ezt írja: «Annyit tudunk, hogy Utrecht előkelő köreibez tartozott a Van der Maet-család, tagjai vezető szerepet játszottak az ottani társadalmi életben s magasabb tisztiséget töltöttek be». Ebből aztán egész történetet «sejt» a «megértő lélek-ről, a ki titkon csodálattal figyelte az idegen származású, rokonszenves fiatal tudós akaraterejét, küzdelmes életét» (29—30), holott ha el nem hagyja a Gyalui idézetének második felét, ezt is ott találja: «nem egészen bizonyos, hogy Aletta (a menyasszony) ehhez a családhoz tartozott-e» (Gyalui, A. Cs. J. 1892, 9., 1. jegyzet). Ilyen természetű mindaz a pótlás, amit Kremmer könyve az ismeretes adatokhoz tesz. Nem tisztáz, hanem sokszor elhomályosít. Jellemző erre ez az eset. Idézi (34—35) az Enc. ajánló leveléből azokat a sorokat, melyek e mű megírását indokolják: mivel nincs magyar nyelvű könyv, A. e hiányt akarja pótolni, de ezt nem tudja másként, mint «minden disciplinákat és tudományokat egy summába foglalván és a magyar nemzetnek szeme eleiben adván.» S Kremmer ezt mondja: «Egész életet betöltő munkatervet ad előbb idézett soraiban, amikből tudjuk, hogy tudományos és pedagógiai műveket akart még nagy számmal írni, de kedvezőtlen életviszonyai ebben aztán meggátolták». Megemlítést kíván az is, hogy a szerző szükségesnek látja bizonyos tekintetben az Erdélyi Nemzeti Múzeum kéziratárának átvizsgálását, amit «legközelebbi feladatának tekint» (120). Nem szólva arról, hogy Gyalui (i. m. 19.) pontosan megmondja, mit kell abból a kézirat-tárból A. szempontjából átnézni, felettébb különös, hogy a szerző kiadta a művét anélkül, hogy a szükségesnek gondolt lépést megtette volna.

Lehetetlen felsorolni mindazt, amiről beszélni kellene. Sőt elhagytam a legfőbb dolgokat, mert e sorokban nem kívánom kimutatni e munka neveléstörténeti fogyatkozásait. Sajtóhibája nagyon sok van, köztök olyan is, amelyik miatt a mondat csonka (120., 1. bek.), vagy következetes ismétlődése tűnik fel (Kvacsala helyett Kracsala); van nagy is (Comenius *Samaja*, *Janua* helyett, 151., *Pauler* van *Tauler* helyett, 23); a mondat-jelezés borzasztóan pontatlan. Nagyobb baj ennél, hogy több esetben következetlen az írásmódja (Alstedt, Alstedius, Alstädius, Alstaed) s hogy a fogalmazás sokszor frázisos (pl. «az események háttéréből szelid, derűvel csillan elénk az a szomorú tény . . .» 150.); sokszor gondatlan (pl.: «igazságos szeretettel, elnéző tárgyilagossággal kell tanulmányoznunk»); egyes fejezetek gondolatmenete gyakran megszakad; az egész munka nem tekinthető át könnyen; nincs mértéke a szerzőnek végzett munkájának megítélésére. Irodalomtörténetünk e munkával nem nyert. Nyelvtörténeti szempontból bizonyosan érdeklődést kelt a 166—176. lapo-

kon között, szorgalmasan összeállított szótár, A. műszavainak betűrendes jegyzéke.

A szerző tagadhatatlan szorgalmát látva, egészen leverő összevetnünk e könyv értékét a ráfordított munkával. Mennyivel hasznosabb lett volna például, ha szerzőnk Apáczai élete és munkássága helyett egyelőre az Apáczai-irodalom kritikai feldolgozását adja. Természetesen úgy, hogy Apáczai műveiből szerez először mértéket a róla szóló dolgozatok megítélésére s nem megfordítva.

A helyzet a régi maradt: aki Apáczairól teljes képet akar alkotni, művein kívül ezután is a különböző, egyes tanulmányokhoz forduljon. Az irodalom összeállítása is pontosabb Stromp László id. művének függelékében.

IMRE SÁNDOR.

Schöner Ferenc: Kőszeghy Pál. Budapest, 1912. 34 l. Fritz-nyomda.

Rövid, de azért elég kimerítő tanulmány Kőszeghyről és egyetlen ráunk maradt epikai munkájáról, a Bercsényi Házasságáról. Nyolc fejezetben tárgyalja: a Kőszeghyvel foglalkozó irodalmat, a kort, melyben a költemény keletkezett, a költő életét, a költemény tartalmát, a költő invencióját, főhőse jellemét, költészete fősajátságait, nyelvét és verselését.

Érdeme, hogy a költeményt mindvégig úgy tárgyalja, mint a korviszonyok termékét. A milieu hatását mindig számba veszi. Rövid, eleven és nagyjában találó képét adja a barokk kornak, melyben Kőszeghy élt és írt. E vonatkozások fejtegetése közben számos helytálló megjegyzése van, de hibás is akad köztük. Így semmiképen nem érthetünk egyet azzal, amit a reformációról mond: «A reformáció egyházpolitikai és gazdasági elveiben a fejedelem és főúr érdekeit szolgálja: cuius regio, eius religio». Ennek ellene mond a XVI. és XVII. század egész története.

Hibája a tanulmánynak az, hogy tárgyát túlbecsüli. Ez különben közös hibája irodalomtörténeti monográfiáink legtöbbszörének. Schöner célja szemmel láthatólag nem az, hogy teljesen tárgyilagos értékelését adja Kőszeghynek, hanem hogy «igazságot tegyen» azokkal szemben, akik Kőszeghyt Gyöngyösi egyszerű utánczójának tartották. Az igazságtétel azonban nem sikerült. Schöner fejtegetései egyáltalán nem cáfolják meg azt a nézetet, hogy Kőszeghy a Murányi Vénus poétájának kizárólagos hatása alatt állt. Tanulmányának nagy fogyatéksége, hogy álláspontját erőszakolva, épen csak érinti azokat a tényeket, melyek az ellenkezőt bizonyítanák, ellenben, kivált Kőszeghy költői invenciójáról írt fejezetében, a maga álláspontja védelmében túlzásokra ragadtatja magát. Így különös érdemül tudja be Kőszeghynek, hogy Bercsényinek és feleségének egész főúri rokonságát szerepelteti a házasság eseményeinek elmondása közben. Szerinte «a főeseménynek illetően beállítása és érdekkeltése elsőrangú költői inventio». Holott világos, hogy itt nem költői célok vezették Kőszeghyt, hiszen a felsorolt főrangúak legtöbbször egyszerű név, nem pedig a költői cselekmény (ilyen nincs is a Bercsényi Házasságában) továbbfejlesztője, hanem «kedveskedett» vele annak a familiának, melyet szolgált.

Épen így hibásan, érdemén felül értékeli Kőszeghy nyelvét és verselését. A Beresényi Házassága nagyon kevés költőiségről tanuskodik. A teljesen prózai, lapos strófák egész tömegén kell átküzdenünk magunkat, míg egy-egy költői fordulat, vagy színesebb kép csillámlik ki a költemény szürke szövédékeiből. Gyöngyösi fordulatai, inverziói, sőt szóhasználatai is minduntalan előbukkannak, jeléül annak, hogy Kőszeghy teljesen százada legnépszerűbb költőjének lenyűgöző hatása alatt állott. Leírásai is ezt az erős hatást mutatják. Kétségen kívül egyes verselő, de mint költő, elvitathatatlanul Gyöngyösi-epigon. Jelentőségét és értékét legáltalában Thaly Kálmán állapította meg: «Kőszeghy Pál költeménye, vagy ha úgy tetszik, verses krónikája (mert vannak ilyszerű részletei is) mint *korkép*, mint *művelődéstörténeti adalék*, kiváló, maradandó értékű». (Történelmi Tár. 1894. 212. l.) Ez az igazság. Mint költő, elmarad Gyöngyösitől, kinek költői modorát, nyelvművészetét buzgón igyekszik utánozni, de csak a rimkésztség, a verstechnika az, amiben közelébe tudott jutni.

Az ellenkezőjéről Schöner eleven stílusú tanulmánya sem tud meggyőzni.

CSÜRÖS FERENC.

Pollák Á. József: Katona József stílusa és nyelve. Budapest, 1911. 64 l.

Mindenekelőtt megállapíthatjuk, hogy a stílusról szóló részben ellenmondások vannak. A bevezetésben, a 14. oldalon azt írja a szerző, hogy «nem lehet kimutatni, hogy a stílus nem eredeti. Csak egy az, ami ha gyarló, tisztán az író gyarlóságának tulajdonítható, ha kiváló, az alkotó dicsősége: a stílus». Ezzel ellentétben a 31. oldalon azt írja: «Az az író, aki utánoz, nem lehet stílusában sem eredeti. Nincs oly mű, nem is lehet, mely ha idegen szellem hatja azt át, ez idegen szellem első sorban *stílusán* érezhető nem volna.» Ép ily ellenmondásba keveredik a szerző, mikor a 14. oldalon azt állítja, hogy Shakespeare stílusának legjellemzőbb vonásai (a szójátékok, a paradoxon, a burleszk fordulatok), továbbá Schiller retorikai verse nincsenek meg Katona drámájában, viszont a 23. oldalon felsorolja a Bánk Bán szójátékait, pl. «könnyű a te könnyed; a békés egy bolond s az is bolond, ki békételen: de én békételen még sem leszek, míg nem bolondulok meg», — a paradoxonokat — pl. «átkozott jámbor te,» «való, hogy én házas vagyok, de hitvesem nincs».

Burleszk fordulatokra is akadhatott volna a szerző Bánk Bánban; ilyen az Izidorának adott hamleti válasz és Schiller retorikai verse sem hiányzik, annyira nem, hogy az erős indulatok festésekor Katona épügy rimelteti a jambusokat, mint Schiller drámái.

Általában, amit a drámai stílusról ír, erősen kifogásolható. Elméleti forrásokban a szerző eklektikus és a legfontosabbakat így *Bulthauptot* nem veszi figyelembe. Egyes mondatokat szakít ki az eszthetikusból, mert véletlenül a stílus-szó fordul elő bennük.

A tárgyalás nem más, mint a középiskolai stilisztika két fejezetének, a *szóképeknek* és *alakzatoknak* bő, lolkiismeretes, világosan áttekinthető

Bánk Bánból merített példatára. Itt hasznos munkát végzett a szerző, bár az anyaggyűjtésnél és külső elrendezésnél nem megy messzibbre.

A stílusról szóló fejtegetés utolsó részében a szerző a Bánk Bán stílusának célszerűségét és szabatoságát taglalja. Azt állítja, hogy e gondolatot: «Hamar tűnő örömmény, mi vagy te? Játszi képze a kívánczok észnek» csak Simon mondhatta a drámában. Vagy e szavak: «Egy sincsen a sok emberi indulatok közt, melynek oly kevésbe kerüljön a képzelt lehetőség általöltöztetten az igazra, mint a szerelemfélétsnek» — jellemzők a hideg, számító Biberachra.

E példaknál sokkal meggyőzőbbeket és témája szempontjából is — stilszerűbbeket találhatott volna Bánk Bánban. Itt csak egyet ajánlok a szerző figyelmébe.

Az Előversengésben Ottó így sóhajtozik Biberachnak: «Csak szünetlen álmodtál, hahogy Melinda hold: Endymion lehessen általa.» Röviddel rá így udvarol Melindának: «Lennél csak egyszer enyim, Melinda, úgy az álmodtál, mivel szemed szememtől elvinné.» Milyen jellemző a szerelem retorikájának ez az ellenmondása Ottóra!

A szabatoság a szerző szerint nem oly erős oldala Katonának, mint a célszerűség. Az értekező felhossa a IV. 9. jelenetét, melynek értelme szerinte zavaros. Pedig dehogy, ez egyik legremekebb helye a drámának!

A második részben Katona József nyelvéről szól a szerző. Azzal kezd, hogy Katona József a drámaírást csakis a nyelv terjesztése érdekében sürgeti. Képtelenség! Ziska c. drámája szerzésekor lehetett a költő ilyen meggyőződésen, de a Bánk Bán írásakor nemcsak a nyelvművelés volt célja.

A dolgozat nyelvtani anyagából kitetszik, hogy Katona egyaránt használta a népi, régies és nyelvújítási szokat és alakokat, de a dolgozat épen nem dönti meg, mint szeretné, Gyulai Pál álláspontját, mely szerint Katona József nem tartozott a nyelvújítók táborába. A Bánk Bán 12 nyelvújítási szava, (melyek közül kettő azonban népnyelvi: *dörmög*, *erőszakoskodik*) és hét idegenszerű szólásmódja még nem teszik nyelvújítóvá Katonát.

A dolgozat szótári összeállítása igazolja, hogy Katona József volt megteremtője a magyar drámai nyelvnek és stílusnak. De hogy ezzel az önalkotta anyaggal hogyan építette fel monumentális művét: a dolgozattól nem tűnik ki, hiszen a mondattannal — egy fejezetet, a szórendet kivéve — adós maradt a szerző. Értekezése így is fáradságos és itt-ott tanulságos vizsgálódás eredménye.

HARMOS SÁNDOR.

Kálvin hatása és a kálvinizmus Európa keleti országai-ban. Irta: Loesche György. Magyarra fordította: S. Szabó József. Függelékül: A helvét irányú reformáció elterjedése Magyarországon és Erdélyben. Irta: S. Szabó József. Debrecen, 1912. 194 l. Hegedüs és Sándor könyvkiadóhivatala.

E munka voltaképen *Loesche György*, a bécsi protestáns theologiai fakultás egyháztörténelem tanárának «Luther, Melanchton und Calvin in

Österreich-Ungarn» c. Tübingenben megjelent nagyszabású művéből fordított részlet, a műnek az a része, mely Kálvin hatását tárgyalja.

Hat fejezetben részletes kifejtését kapjuk, mint terjedt el a kálvinizmus a voltaképeni Ausztriában, azután Csehországban, Morvaországban, Sziléziában, Lengyelországban, végül Magyar- és Erdélyországban. Bennünket csak az utolsó érdekel, az a fejezet, mely a kálvinizmusnak magyarországi elterjedéséről szól. Sajnos, e fejezet nagyon rövid, (öt lapnál kevesebb) és még sajnosabb, hogy nagyon megrendíti bizalmunkat az egyébként kiváló tudós hírében álló Loesche alaposágát illetőleg. Ha a többi fejezetek is ilyen — enyhén szólva — felületességgel vannak megírva, mint a Magyarországról szóló, úgy az osztrák tudományos irodalom nem tekintheti nagy nyereségének Loesche munkáját. Ime ízelítőül egy pár vaskosabb tévedés; szerinte «*Ozorai Imre* irata: Krisztusnak és az Antikrisztusnak egyházáról (1535), valamint a *Dévai Mátyásé*: A tíz parancsolat magyarázata, — ezek az első kísérletek, amelyek a magyar szellemet 500 éves szunnyadásából fölébresztették . . .» stb. Meliusról ezt írja: «*Fömvüve*: *A keresztyén tudomány fundamentuma*, amelyben Kálvin Institutióját vette mintául», holott tudvalevő, hogy Melius e munkája egy rövid kis káté; Bethlen Gábort, mint «a protestantizmus iránt megbízhatatlan királyt (!)» emlegeti; irodalmunkban való teljes tájékozatlansága rí ki ebből a mondásából: «A kálvinista Rómában (Debreczen) az igazi népköltészet végett (!?) egy irodalmi kör jön létre», valamint abból, hogy legnagyobb epikusunkat Arany *József*nek keresztelti el.

Különben az egész vázlatos kép, melyet a kálvinizmus magyarországi szerepéről ad, oly semmitmondó, oly felületes, hogy a mű mit sem vezetett volna vele, ha egészen el is marad. Érezte ezt a fordító is és ezért függelékül (113—173. l.) maga dolgozta ki a kálvinizmus magyarországi elterjedésének, meggyökerezésének történetét. Ez már derekas munka. Minden rövidsége s vázlatossága mellett három fejezetben behatóan tájékoztat egyrészt Zwingli, Oecolampadius és Bucser, másrészt Kálvin János és Bullinger, végül Béza Tódor tanainak magyarországi elterjedéséről, sőt irodalmunk embereire gyakorolt hatásáról is. Nagy olvasottságra és széleskörű tájékozottságra vallanak azok a megjegyzések, melyekkel *Dévay Bíró Mátyás*, *Kálmáncsehi Márton*, *Huszár Gál*, *Szegedi Kis István*, *Thuri Pál*, *Szegedi Gergely*, *Skaricza Máté*, *Paksy Mihály* hitbéli meggyőződésének kialakulását s ennek irodalmi működésükre való kihatását kíséri. Különösen értékesek azok a fejtegetések, melyekben az 1555-ben szervezkedett wittenbergi magyar *bursa* hatását mutatja ki reformátorainkra s közvetve a reformáció irodalmára.

Melléklet gyanánt közli *Belényesi Gergely* és *Kaprophontes Ferenc* Kálvinhoz, *Meliusnak* Bullingerhez és *Béza Tódornak* két Meliushoz intézett latin nyelvű levelének fordítását. Végül az utolsó lapon három névaláírás facsimiléjét adja: a *Huszár Gálé*, *Meliusét* (mindkettőt a zürichi Staats-Archivum eredetije után) és a *Szegedi Gergelyét* (a kassai városi levéltárban őrzött eredeti aláírás után).

Forrásairól a jegyzetekben mindig pontosan tájékoztat. Az adatok

egybeállítása kissé mozaikszerű ugyan, egy pár jelentéktelen elírás és sajtóhiba is akad, egészben véve mégis megbízható, érdemes tájékoztató ad e függelék XVI. századbeli történetünk legnevezetesebb mozgalmáról, a kálvinizmus magyarországi elterjedéséről. Külön dicséretre érdemes úgy a fordítás, mint a függelék símán gördülő, szabatos magyarsága.

r. s.

A Petőfi-Társaság Évkönyve. Szerkesztette *Kéry Gyula*, a Petőfi-Társaság titkára. Budapest, 1911. 88 l. A Petőfi-Társaság kiadása. Kunossy-nyomda.

Nem annyira évkönyv, mint inkább évi jelentés. A vékony füzet nyomdai kiállítása nem szolgál a magyar nyomdász-ipar dicsőségére. Tartalma figyelemreméltó. Gondosan van szerkesztve; közleményei egytől-egyig érdekes adalékok a Petőfi-kultusz történetéhez. (*A Petőfi-serleg föl-avalása, A Petőfi-család közös sírba helyezése és a sír fölé emelt emlékmű leleplezése, Petőfi-matiné Nagyszebenben, A pozsonyi Petőfi-szobor, Petőfi emléktáblájának leleplezése Ungváron, A Petőfi-ház.*)

A Társaság 1912 január 6-án tartott 36-ik nagygyűlésének tárgysorozatából kiemelkedik *Herczeg Ferenc* elnöki megnyitója. Herczeg fejtegetései — s általában a Társaság egész mai összetétele — azt mutatják, hogy ez az írói kör ugyanazon alapon áll s ugyanazon irányelvek szerint igazodik, mint a Kisfaludy-Társaság. Herczeg elnöki megnyitójának vezéreszméje, szemben a modern írók egyik, egyre növekedő csoportjával: «a tehetség nem pótolja a nemzeti érzést és aki magyarul ír, de nem érez magyarul, annak tehetségéből nincs haszna sem az országnak, sem az emberiségnek, annak tehetsége a természet efemer játéka, gyorsan ellobbanó lidércfény a mocsárban.»

Az ünnepek leírásait különböző hivatalos közlések zárják be: a Társaság tagjainak névsora (rendes tag 60, tiszteleti tag 20, kültag 13, elhunyt tag 69), pályázati hirdetés (lírai költemény, szavalásra alkalmas költemény), költségvetés (90,853 kor. vagyon, 3500 kor. évi bevétel), alapszabályok, tagválasztó ügyrend.

—y. —ó.

FOLYÓIRATOK SZEMLEJE.

Az Ujság. 1912. évf. 107. szám. május 5. — *A kolozsvári színészek.* Vezércikk a kolozsvári Nemzeti Színház tagjainak budapesti vendég szerepléséről s a Magyar Színházban előadott drámatörténeti sorozatról. (Igaz Papság Tükre, Kocsonya Mihály Házassága, Csokonai Gerzsona, Bessenyei Philosophusa, Katona Bánk Bánja.) A kolozsváriak feltűnést keltő vállalkozása «kulturális életünknek és nemzeti jövőnknek olyan kérdéseire tereli a figyelmet, amelyeknek a jelentősége nagyobb a napi politika minden nagyoló fordulatánál . . . Diadal ez, mert a kolozsvári színészek vendégszínháza felébresztette bennünk a magyar kultúra multjával való összetartozásnak és a magyar vidék jelenével való eleven összetartozásnak drága és ritka órzését.»

Budapesti Hírlap. 1912. évf. 97. szám. április 23. — *Beöthy Zsolt: Kisfaludy Károly kérői.* Fölolvasás a budapesti Nemzeti Színház vígjáték-ciklusán. Kisfaludy vígjátékaiban a régi magyar élet komikai bírálatát olvassuk. A világ, melyet K. rajzol, elszigetelt és elmaradt világ, tele fél-szegséggel, furcsasággal, maradisággal, de egyben kedvességgel, egyenességgel és parlagi erővel. K. szeretettel bírálja a patriarchális magyar világot; nem is akarja felforgatni, csak új útra indítani; s itt a kapcsolat Kisfaludy és Széchenyi, a Kérők és a Hitel közt.

Ugyanezen napilap 103., 106. szám. április 30., május 4. — *Ruttkay György: Szigligeti Ede.* Fölolvasás a Nemzeti Színház vígjáték-ciklusán. Szigligeti írói működésének általános jellemzése. — *Váradi Antal: A színész-akadémikus.* Emlékezések Szigeti Józsefre. Fölolvasás a Nemzeti Színházban.

Budapesti Szemle. 1912. évf. 5. füz. május. — *Takáts Sándor: A török-magyar bajviadalok.* I. Bevezető része egy tanulmánynak, mely a XVI. századi végbeli étellel foglalkozik. XVI—XVII. századi költészetünk históriás-csoportjához, Balassi Bálint katona-verseihez eleven kortörténeti háttért rajzol. — *Legifj. Szász Károly: Gyulai Pál ifjúkori dráma-kísérlete.* A színház iránti szeretetet Gy. P. anyjától örökölte; bátyja, Ferenc példája is vonzotta, ki 1843-ban csapott fel színésznek s 1866-ban mint kiváló jellemszínész halt meg Kolozsvárt. Gyulai Pál Szász Károllyal váltott levelezéséből kiderül, hogy már 1847-ben foglalkozott a drámaírással.

tervével s 1850-ben hozzá is fogott egy dráma megírásához, de nem fejezte be. E dráma-töredék ismeretlen, nincs meg Gy. P. hagyatékában. Érdekes, hogy Bánk bán már 1850-ben a «magyar legjobb drámának» tartja s tanulmány végett nem tudja eléggé ajánlani Szász Károlynak. — *Munkácsi Bernát: Hunfalvy Pál emlékezete*. IV. Folytatólag ismerteti Hunfalvy oláh történeti tanulmányait s utolsó éveiben kifejtett nyelvtudományi, oktatásügyi munkásságát, szerkesztői tevékenységét. H. P. egész tudós munkásságára tekintve vissza, négy korszakot lát: 1. 1839—1850, a pályakezdet (bölcseleti, jogi, esztétikai, görög filológiai tanulmányok); 2. 1851—1864, a magyar összehasonlító nyelvtudomány megteremtése; 3. 1864—1875, nyelvészeti főalkotások és ethnologiai előtanulmányok; 4. 1876—1891, a magyar ethnologia megteremtése. — *Papp Ferenc* folytatja Kemény Zsigmond «Élet és ábránd»-ja közlését. — *v. g.: Színházi szemle*; Bíró Lajos, Szomory Dezső, Ferenczy Ferenc és Herczeg Ferenc legújabb darabjait bírálja. — *v. g.* Mikszáth posthumus kötetét ismerteti, melyben Mikszáth egész tárgykörét feltalálhatni. Rámutat egyik-másik elbeszélésének a forrására is: Takáts Sándor történeti értekezéseire s Görgey István egy családtörténeti munkájára. — *—y —s.* Kéki Lajos Tompa Mihályát, *Alszeqhy Zsolt* Jablonkay Gábornak Taxonyi Jánosról szóló — két évvel ezelőtt megjelent — tanulmányát ismerteti.

Deutsche Literaturzeitung. 1912. évf. 15. szám. április 13. — *Rácz Lajos* ismerteti Kaposi József Dante kötetét. (*Dante Magyarországon.* 1911.)

Egyetemes Philologiai Közlöny. 1912. évf. 5. füz. május. — *Papp Ferenc: B. Kemény Zsigmondnak «Izabella királyné és a remete» c. regénye* (folyt. és vége). Kemény úgy tűnik fel regényeinek töredékében, mint aki az emberi léleknek legrejtettebb vidékeit ismeri. Mindazáltal képzelete nagy pontossággal adja vissza a külső világ jelenségeit is. E művében bontakozik ki előttünk egyéniségének egyik legbecsesebb eleme: nagy világnézete. Első regényét egyéni jellemekkel népesítette be, de irtózott az egyénítés durvább eszközeitől. Nemcsak a költő elemzi alakjait, olykor ezek maguk hosszú magánbeszédekben bontják szét elemeikre kedélyéletüket. Így jut az egyénítés túlzásba. Gyakran a mellékalakokat is aprólékos gonddal rajzolja meg, ami árt a szerkezetnek. A tömegek lélekének vázolásában se mindig tart mértéket. Előadása egyaránt ingerli és fárasztja az olvasót. Képei művészi izlésnek s villámgyors képzeletnek alkotásai. Gyakran alkalmazza a romantika fogását: az ellentétet. Nyelve fogyatékos. Hogy Kemény Marosvásárhelyt alkotta meg első nagyobb költői tervét, annak határozott jelei láthatók a műben, melyhez valószínűleg 1837-ben fogott s 1839-ben fejezte be. Így Kemény regényének tervezése és Jósika Abafiának diadalai oly közel esnének egymáshoz, hogy az irodalmi hatás gondolata szinte kínálkozik. Később, talán épen bécsi hatások alatt finomult Kemény izlése annyira, hogy ifjúkori alkotását itt-ott naivnak vagy nehézkesnek találta. — *Vértesy Jenő* Lukács Györgynek, A mo-

dern dráma fejlődésének történetéről írt s folyóiratunkban is megbírált művét ismerteti. Kifogásolja a drámáról adott meghatározását, paradoxon hajhászatát, fontos nevek és dátumok elhagyását, elfogultságát és tájékoztatatlanságát a francia drámával szemben, általában pedig gyakori fogalomzavarát. Megírva az egész könyv végtelenül fárasztóan, érthetetlenül és magyartalanul van. Felmentve érzi magát az idézetektől, mert e tekintetben Lukács már némi hírré tett szert. Hosszasan foglalkozik — úgy mond — e könyvvel, hogy megtudja, miért koszorúzta meg a Kiskaludytársaság. «Talán az író szorgalmát, olvasottságát méltányolták. Mert kétségkívül tanult ember. De nincs a világon az az olvasottság és szorgalom, amely ellepleze az írói és ítélői tehetség teljes hiányát.» — *Király György* Berecz Sándor Apollonius-kiadására vonatkozó észrevételeit mondja el; Berecz bevezetése, Király bizonyítása szerint, Klebs hasontárgyú német művének kritikátlan kivonatolása. — *Alszeghy Zsolt* Székely Józsefnek Petőfi szerelme c. dolgozatáról megállapítja, hogy a kis kötetet Petőfi ismerői nem sok haszonnal forgathatják. — *Bittenbinder Miklós* Baros Gyulának Arany J. és Tisza Domokos c. dolgozatát ismerteti. Tollhibából azt írja, hogy Baros «Aranynek egy eddig kiadatlan, Tisza Kálmánnának írt levelét közli». A dolgozat szerint a jelzett levél Tisza Lajosnéhoz volt intézve. A most említett három munkát is bírálta folyóiratunk az előző füzetekben. — A Vegyesek rovatában *Harsányi István* két újabb adaléket közöl a magyar mértékes verselés történetéhez. Az első Medgyesi Pál Praxis Pietatis-a, Debreczen, 1636. 375. l., a másik Szokolyai István, Szerelmes Lelkeket Gyógyító Balsamom, Leyden, 1648. 2. lev. a. lapján jelent meg. — *Iff. Dengi János* közli, hogy az egri érseki könyvtárban megtalálta Pyrker László esztétikájának kéziratát. Legközelebb részletesebb tájékoztatóban fog beszámolni róla. — *Dobóczki Pál*, A kincskeresés motívumát vizsgálja Fáynál és Szigetinél. Fáynak Hasznosi Kincskeresés c. elbeszélése a Kármán Uraniájának harmadik kötetében közölt A' kintsásós c. történet hatása alatt íródott, melyet Gyulai Pál szerint ismeretlen német eredetiből Kármán fordított magyarra. Viszont Fáy műve talán hatott — motívumával — Szigeti Józsefnek, A vén bakancsos és fia, a huszár c. népszínművére. — *Zolnai Béla* a «Szép Ilonka» keletkezéséről írván azt hiszi, hogy Vörösmarty c költeményében két irodalmi hatásra visszamenő emlékezeti kép: a hervadó leány és a vadásziidill olvadt össze és kapcsolódott Mátyás személyével és a hozzáfűződő történeti anekdotával, valamint Peterdi alakjával. — *Elek Oszkár* Tompa «Árokháti Lőrinc»-éről szóló régebbi megállapítását, mely szerint e ballada csattanója európai vándoradoma — Orbán Balázs, A székelyföld leírása (I. 177. l.) c. műve alapján — kiegészíti néhány konkrét adattal, melyek szerint az adomát népünk is ismeri. — *Gálos Rezső* Eberhard Ágost Gottlieb Die beiden Flaschen c. — a tokaji bort s vele nemzetünket dicsőítő — versét közli. — cs. szerint Kotzebue, Die edle Lüge c. darabjának eddig ismert két magyar fordításán kívül még egy harmadik is van. Ez Tapolczai Gindl Józseftől való s 1793-ban jelent meg nyomtatásban.

Élet. 1912. évf. 16. szám. április 21. — *Pethő Sándor: Rákosi Jenő, a publicista.* Dicséri Rákosi Jenőt, a modern magyar újságíró, aki régi hírlapíróink bágyadt nyelvét és értekező szárazságát elevenséggel, lendülettel és költői nyugtalansággal cserélte fel. A kiegyezés után következő pártküzdelmek napi sajtójának eldurvult hangját finomabbá tette s felszállt a nagy nemzeti problémák magaslataira. Rákosi mint hírlapíró is romantikus. A nemzet legszebb álmaiért, a magyar imperializmusért küzdött; finom történeti érzékkel, a történeti osztályok küldetésében való hittel, politikai konzervativizmussal és katolikus rokonszenvvel ítélte meg az eseményeket. A pártok csak annyit értek neki, amennyit a nemzeti ideálnak használtak.

Ugyanezen hetilap. 19. szám. május 12. — *yi: Herczeg Ferenc.* H. F. munkásságának dicsérete. Cikkíró szerint a magyar irodalmi közvélemény H.-et tekinti Jókai és Mikszáth utódának. Regényei közül kiemeli a Honszerzőt, mint a magyar élet egyik legigazabb tükrözőjét.

Ethnographia. 1912. évf. 1. füz. január-február. — *Szegedy Rezső: Hunyadi János rigómezei csatája a régi horvát népköltészetben.* I. közlemény. A régi horvát vitézi énekek közül sok foglalkozik a rigómezei csatával, Magyar János vajdával, Bánfi Székelyllyel (ki az énekek szerint Hunyadi néjének a fia s Ulászló király hűgát szereti), Szilágyi Mihálylyal és Ulászló királlyal. Szerves egésszé nem kapcsolódnak ugyan, de a rigómezei csata körül mégis egész kis ciklussá tömörülnek. Sz. R. le is fordítja az idetartozó énekeket. — *Karl Lajos: Poncianus historiájának ó-francia folytatásai.* Négy regénnyel foglalkozik, melyek Ponc. Hist.-val genealogikus kapcsolatban vannak (Marques, Fiseus, Cassidorius és Pelyarmenus). — *S. Gy.: Budapesten előadott népszínhátékok.* A Magyar Néprajzi Társaság 1911 dec. 29. és 30-án két népi színjátszó társulattal — a felsőbányai magyar aranybányászok és a pozsony-főrévi német földművesek társulatával — az Uránia színpadán előadatta a középkori eredetű nagy sorozatos misztériumot. Az előadás kitűnően sikerült. A felsőbányaiak szövegét a Kisfaludy-Társaság ki fogja adni magyar népköltési gyűjteményének sajtó alá készülő «Népszínhátékok» c. kötetében. A magyarok «Ádám és Éva» c. paradicsomjátéka bevezetésül Sebestyén Gyula tartott rövid, tájékoztató előadást arról, hogy a sorozatos misztérium miként vált ki a középkori keresztyén liturgiából s milyen színpadi technikával játszották annak idején e darabokat. A németek «Christigeburtspiel»-je előtt Solymossy Sándor, végül a magyarok Zsuzsánnajátéka előtt ismét Sebestyén Gyula ismertette az előadandó játékot. — *Weber Arthur: A Zrinyi-legenda.* Sárközy István Kazinczyhoz intézett levele szerint (Kaz. Lev. 1815—1816. 417. l.) a horvát hagyomány úgy tartja, hogy Zrinyit, saját parancsára, Póka István tisztartó ölte meg. A Zrinyi haláláról kialakult monda fejlődésében Weber a következő fokozatokat állapítja meg: a nép nem tudott belenyugodni hogy Zrinyit vadkan ölte meg; ezért úgy tüntette föl, mintha valaki véletlenségből ölte volna meg; majd a szándékos gyilkosság gondolata merült fel, s a gyilkos Póka felbérlijét hol Nádasdy Ferencben,

hol a bécsi udvarban gondolták; majd, minthogy a gyilkos az áldozat családjától még jutalmat is kapott, azt tették fel, hogy Zrinyi maga kérte tőle a halált; innen egy lépés az utolsó fokhoz: az öngyilkosság mondjához.

Ugyanezen folyóirat. 2. füz. március. — Szegedy Rezső: Hunyadi János rigómezei csatája a régi horvát népköltészetben. II. közl. Ulászló e dalok szerint a rigómezei csatában esett el és pedig egy változat szerint menekülés közben szolgálja őli meg kincsvágyból. Szilágyi fogságba esik, de kiszabadul. János vajda úgy menekül, hogy üldözői elé aranypénzt szórát. Szendrőben mégis Brankovics fogságába kerül, ki csak fiaiért bocsátja ki cserébe; János aztán maga szabadítja ki fiait. A ciklus befejezése: a budai tündér siralma s a király levágott jobb kezének megtalálása s hazahoza-tala. Az énekek egybeolvadása megindult, de szerkezeti nehézségek s tárgyi ellentmondások miatt nem mehetett végbe. A történeti és mondai elemek különválasztásával végződik a cikk. — Binder Jenő: Polyphemos a népmesékben. Húsz különböző nyelvű változat ismertetése. Köztük egy hét-falusi csángó (Horger: M. Népk. Gyűjt. X: 179—182) és egy székely változat (Mailand: M. Népk. Gyűjt. VII: 524—528). — Sebestyén Gyula: Krisztusmonda a lópatkóról. A M. Népk. Gyűjt. VIII: 473—4. lapján olvasható balatonvidéki s a Nyelvőr 23: 236. lapján közölt gümöri Krisztusmonda korábbi, magyar irodalmi feldolgozásban is ismeretes: Gáspár János «Csemegék olvasni még nem tudó gyermekek számára» (1848) egyik elbeszélésében, melyet S. Gy. közöl is s mely valószínűleg Goethe nyomán készült (Die Legende vom Hufeisen).

Irodalomtörténeti Közlemények. 1912. évf. 1. füz. jan.—márc. —
Badics Ferenc: B. Palocsay György «Nay Modi»-ja teljes szövegét közölve kétségtelenné teszi, hogy ezt a művelődéstörténeti szempontból érdekes verset, mely először Thaly Adaléka közt töredékesen jelent meg s amelyről Nagy Iván azt tartotta, hogy Gyöngyösi István műve: csakugyan Palocsay írta, még pedig valószínűleg 1704-ben. — Csűrös Ferenc: Mándi Márton István põre (I.) című dolgozatában az egykori híres pápai tanár ifjúkorához, diákéveihez szolgáltat adatokat. M. I. 18 éves korában, 1778-ban lépett a debreczeni főiskola kötelékébe, melyhez nyolc évig tartozott. Kitűnő tanuló volt, aki azonban nehezen tűrte az iskolai élet korlátait. A tanításra és rendtartásra vonatkozó megjegyzései miatt 1780-ban és 1784-ben az iskolai törvényszék elé kerül. Mindkét esetben egy időre kitiltják a kollégiumból, de később megbocsátanak neki és visszafogadják. — Nagy Sándor: Tompa lírai költészete. Tompa lírai költészetének első korszaka 1848-ig tart. E korszak egyrészt idegen hatásokról, másrészt fiatalos túláradó érzelmességről és képzeletről tanuskodik. Az Athenaeum hasábjain közölt költeményei Bajzáék modorában készültek. Baráti, szerelmi, hazafi és vallásos érzése sokszor megszólal. Lírája egyik főtárgya a természet. Elmélkedő, élcelő és gúnyoló hajlama is megnyilatkozik. A következő korszak, 1848—1858-ig, haladást mutat. Saját egyénisége jobban érvényesül. Ez annál nagyobb érdeme, mert az egykorú költők jobbjára

Petőfi-utánzók. Kedélye mélyebb, fogékonyabb. Leírásai, festései gondolatokkal vegyülnek s vannak tisztán elmélkedő és tanító költeményei is. E korban inkább családi érzése ihleti meleg dalokra. Vannak szép természet-i dalai. Egyéni méla hangulatát és hazafi érzését is szép költemények tolmácsolják. A harmadik korszakban a korábbi elégiaköltő helyett az ódaköltő áll előttünk. Főkép hazafi érzését zengi, de hitvesi szeretete és atyai fájdalma is kifejezést nyer. Eszméit allegórikus képekbe öltözteti. Papi pályája hatása alatt stílusa bibliás. A természetben úgy gyönyörködik, mint Isten csodaművében. — *Etek Oszkár: Arany János és Erdélyi János Bulesú-bírálata.* Úgy Arany, mint Erdélyi megbíráta Bulesú Károly költeményeit. Ezek közül «A bor» címűről azt mondja Arany, hogy Bulesú didactio-allegoricus irányát igazolja, Erdélyi az «eredeti szerkesztés»-t hangoztatja. E történet megvan a Gesta Romanorumban, de még előbb feldolgozta Abakir is. Valószínű, hogy Bulesú ennek művéből merített. (A szerkesztő erre nézve megjegyzi, hogy B. theologiai tanulmányai nem tették azt lehetővé, hogy Midas-Abakirt olvashassa. Forrása lehetett akár a Hármas História, akár Tinódi «Sokféle részögről» című verse.) Arany «A boldog» c. alkotást sem értékelte úgy, hogy ítélete megingathatlan lehetne. Arany nem érti a költemény ing-motivumát. Azon töpreng, hogy B. valamely ing-közmondásra gondolhatott. A felelet egyszerűbb. B. K. itt ismert mesetárgyat dolgozott fel, úgy mint P. T. Helvetius van den Berg, holland költő (1799—1873) De gelukhige (A boldog) c. költeményben vagy Greguss Ágost «A beteg király»-ban. Castelli bécsi költő is írt hasonló tárgyú művet. — Az Adattárban *Bodola Gyula* Örvendi Molnár Ferencről és munkájáról ír. Ö. M. F. 1666-ban debreceni diák volt. Egyetlen művének címe: *Lelki Tárház* (versbe szedett biblia). Sándor István azt írja hogy e könyvnek 1692-ből volt egy löcsei és egy debreczeni kiadása. Szabó K. a debreczenit kétségbe vonta. Egy újabban előkerült példány alapján valószínűnek látszik, hogy mégis csak Sándornak volt igaza. — Néhai *Széchy Károly* másolatából Horváth Istvánnak Minden Napra Szolgáló Jegyzőkönyvéből (1805. eszt.) az első közleményt kapjuk. Érdekes följegyzések az egykorú irodalmi viszonyokról. Az írók közül főkép Révai-ról, Vitkovicsról, Verseghyről, Virágról, Wallaszkyról, Cornidesről és Kisfaludy Sándorról történik említés. A Himfy Szerelmeiről szóló részből való ez az idézet: «Majd meg foghatlan előttünk ifiak előtt, hogy Himfy szerelmeivel sem Révai, sem Virág, sem Versegi (mitsoda nevek a' költői mesterségre nézve!) meg nem elégszenek. Mindegyik e három Tudósok közül belső értékéről keveset állít; . . . A' Magyar közönség ellenben és más nem olyan nagynevű Tudósok a' könyvet édig magasztalják, veszik és terjesztik. . . . Én tsekély tudományom szerént azt tartom: hogy ő (t. i. Kisfaludy S.) egy Derekas született költő, kinnek finom érzékenysége Arany oszlopot érdemel Hazájától.» — *Ruhmann Jenő* Pákh Albert kiadatlan ifjúkori munkáiból — a soproni Magyar Társaság Érdemkönyve alapján — a következőket közli: Kárpáti kincs. (Románc.) A' tengeren születt. (Festvény után.) Érzetek az első félszázados magyar társaság örömműnepek. Hatvani gyűlés 1525-ben. (Ballada.) Fertő partján. Mind az öt

vers. Prózaí művek: Szózat a' magyarosodás ügyében. Szellemi kiképzés; ész és szív. — *Lévay József* Pákh Albertnek Tompa Mihályhoz (1853—1866) írt leveleit (11 drb) közli. Jórészük a Virágregék kiadására vonatkozik. — *Harmos Sándor* párhuzamos helyeket közöl az Odysseiából Arany János Toldijához. Az idézetek Vértesy Jenő fordításából valók. — *Szegedy Rezső* Toldy Ferenc levelét közli Kelemen József pécsi nagypréposthoz a Lucanus Pharsaliájának lefordítására felajánlott jutalomdíj (100 arany) ügyében (1859. VII. 20.). Toldy megbízás útján szerette volna a fordítás ügyét dülőre vinni s Lonkay Antalt ajánlotta; de mint tudjuk, mégis csak pályázat útján történt a döntés s a nyertes 1865-ben Baksay Sándor lett. — Néhai *Szilágyi István* másolatából jelenik meg Bessenyei Györgynek Lövei Istvánhoz írt levele (Bercel, 1874. IX. 4.). Jellemző részlete: «Talán magam is Bihar vármegyében veszem magamat Lakóul, mert ot az anyámnak tsufos, rendetlen és gyalázatos erkölceit tovább nem hordozhatom.» — *Lukinich Imre* Bod Péter működéséhez (1769. III. 6.), Páriz Pápai Ferenc (1711.), Rozsnyai Dávid (1711. II. 10.) és Misztótfalusi Kis Miklós életéhez (1695. XII. 14.) közöl adatokat. — *Elek Oszkár*: Tompos Józsefnek, A magyar ballada történetéről írt könyvét ismerteti (Kolozsvár, 1910.). Elek szerint Tompos arra törekszik, hogy lelkiismeretes igazságosztással bíráljon, noha ritkán egyéni az ítélete, Kiss Józseffel szemben pedig elfogult. — A cikkek sorát a *Hellebrant Árpádtól* összeállított Repertorium zárja be.

Katholikus Szemle. 1912. évf. 5. füz. május. — *Fraknoi Vilmos*: *A római magyar szeminárium története.* Szántó István XVI. századi jezsuita latin emlékiratának folytatólagos ismertetése. Rendkívül jellemző adatok arra nézve, milyen erős nemzeti öntudat és rendíthetetlen magyar érzés lángolt e kor vezető egyéniségeiben.

Magyar Könyvszemle. 1912. évf. 1. füz. január-március. — *Pongrácz József*: *A cambridgei Korvin-kodex és a Trinity college magyar vonatkozású egyéb kéziratai.* A cikkíró gondosan leírja s hasonmásban is bemutatja a cambridgei Trinity College Korvin-kéziratát, mely Livius első tíz könyvét tartalmazza. A Nagybritanniában levő ismert Korvinák száma a cambridgeivel együtt: öt. A Trinity Coll. kéziratai közt még van néhány hazai vonatkozású (Capistranus jövedőlései angol nyelven, Erdély leírása olaszul, levél a Báthoryakról, Vitéz János két latin beszéde), de magyar nyelvű nincs. — *Vértesy Jenő*: *A szomolnoki műkedvelő színtársulat könyvtára a M. N. Múzeumban.* Egy fejezet a felsőmagyarországi városok szellemi életéből. Szomolnokon már 1806-ban olyan színház állott fenn, mely 400 nézőt is befogadhatott s forgó színpaddal, nagy ruhatárral, könyvtárral volt ellátva. A színészek a bányák tisztviselői közül kerültek ki. A német darabokon kívül olykor magyar és tót nyelvű darabokat is adtak, de az 1880-as évek közepe táján nyoma vész működésüknek. A színház épületében jelenleg az állami dohánygyár asztalosműhelye helyezkedett el. — *Vidéki könyvtáraink 1910-ben.* A Múzeumok és Könyvtárak Országos Felügyelősége évi jelentésének ismertetése. A vidéki nyil-

vános könyvtárak egyike-másika, az államszegély ellenére is, igen szármal-
mas állapotban tengődik. Így pl. az alsókubini Csaplovics-könyvtár, mely
a Felvidék egyik legnagyobb könyvgyűjteménye, az 1910. esztendőben
«elszomorító rendtelenségben hevert, elzárva a közönség elöl s nem csekély
mértékben táplálva a nemzet ellenségeinek a magyar kulturáról terjesztett
lenézö fölfogását.» Balassagyarmaton a Nógrádmegyei Múzeum könyvtárát
az a veszély fenyegeti, hogy az összezsúfolt könyveket a penész támadja
meg és teszi tönkre. Désen a szervezés ügye egy lépéssel sem halad-
hatott előbbre. Miskolczon az ev. egyház könyvtárát rossz elhelyezése miatt
nem lehetett a nyilvános használatnak átadni. Nagybányán a városi
könyvtár rendezése «tovább folyt». Selmezbányán a városi könyvtár
működése meg van bénítva. Stb. — *Magyar könyvesház.* Adalékok Szabó
Károly Régi Magyar Könyvtárának I. kötetéhez. Ferenczi Zoltán egy
Calendariumot ír le (1638.); Kemény Lajos a kassai városi jegyzőkönyvek
alapján két naptárról emlékezik meg (1660., 1663.); Harsányi István két
kalendáriumnak (1656., 1663.), továbbá egy Apafi-korabeli erdélyi hivatalos
kiadványnak (1661.), s Posaházi János egyik vitairatának leírását adja. (1666.)
— *Bibliofil* egy, csupán 25 példányban készült díszes kiadványt ismertet,
melynek «költséges kiadásával B. K. P. úrhölgy maradandó emléket állított
az általa méltán nagyratartott gróf Bethlen Kata emlékének.» A kötet
tavaly jelent meg s a Bethlen Kata könyvtárára vonatkozó egykorú adatokat
tartalmazza. (*Gróf Bethlen Kata gróf Teleki Józsefné a maga számára
gyűjtögetett magyar bibliothekájának lajstroma. Össze írta Bod Péter.*) —
Kaposi József Dantéját *Zambra Alajos* ismerteti. A meglepö arányú anyag-
gyűjtés ellen csak az az egy kifogása van, hogy a szerző «a hazai Dante-
kultusz egyik legfontosabb szervéről, a budapesti tudományegyetem olasz
tanszékéről egy árva szóval sem emlékszik meg.» — *A hazai nyomdák
1911-ben.* Hogy mennyire kiterjedt iparág a nyomdászat Magyarországon :
ez az egybeállítás szembeötlően mutatja. A nyomdák neveinek pusztá
összeírása 22 oldalra terjed. E kimutatás szerint Budapesten 285 nyomda
van; Pozsonyban 21, Nagyváradon 21, Kolozsváron 17, Temesváron 17,
Szegeden 15, Debreczenben 15, Fiumében 13, Miskolczon 12, Aradon 12.
A többi városban már kevesebb.

Magyar Középköla. 1912. évf. 4. szám. április 15. — *Gálos
Rezsö* ismerteti Gyulai Pál bírálatainak gyűjteményét. (1861—1903.)

Magyar Nyelv. 1912. évf. 4. füz. április. — *Lehr Albert: Arany-
magyarázatok.* Schillerre, Kisfaludy Sándorra, Csokonaira s a népies
Mátyási Józsefre utaló reminiscenciák a Toldi Szerelmében. — *Putnoky
Imre: Budapest.* Fővárosunk mai neve nem Garaynál (Honművész: 1835)
fordul elő először. Összeírva már Bacsányinál is megvan. De tudatosan,
állandó városnévül Széchenyi indítványozza s használja először (Világ:
331. l. Gr. Sz. I. Munk. II. sorozat, I. köt. 1904) 1831-ben s az 1832-ben
megindult Jelenkor terjeszti. — *Simai Ödön* ismerteti Földi János nyelv-
könyvének Gulyás Károly-féle kiadását (R. M. K. 28.); a főbb pontokra

nézve megállapítja a Nyelvkönyv és a Debreczeni Grammatika viszonyát; a Debr. Gr. tulajdonképen a Nyelvkönyv teljesen átdolgozott, javított, bővített kiadásaként hat; a változtatás részint Gyarmathy S. Nyelvmestere, részint a debreczeni és erdélyi nyelvszokás alapján történt. A Nyelvkönyv az újítás igazolója, a Debr. Gr. az orthologusok kátéja. — *Tüköri jelentés 1911-ről.* A Magyar Nyelvtudományi Társaság 1912 január 23-án tartotta kilencedik közgyűlését. Gombocz Zoltán jelentése szerint a tagok számának növekedése néhány év óta megszűnt. A Társaságnak 1911 decemberében «ha csupán azokat vesszük figyelembe, akik tagdíjukat az év folyamán csakugyan be is fizették», 908 tagja és előfizetője volt. Az évi mérleg fölöslege tekintélyes összeg; az alaptőke feltűnő mértékben gyarapodott.

Magyar Nyelvőr. 1912. évf. 4. füz. április. — *Zolnai Gyula: A Müncheni Glosszák és töredékek.* Keinz kiadása (1879) s utána Zolnai közlése (M. Nyelvőr: 24: 416—419.) nem ölelte fel a Glosszák egész magyar anyagát. Azt pótolja e cikk. — *Varjú Elemér: A Gyulafehérvári Glosszák szerzője.* Pápay József véleményével szemben megmarad a kérdéses név korábbi olvasása mellett: Johannes de Vathaca. A névben Vátka, Vadasa vagy Vadacsa helységnév lappang. — *Turóczi József: Szarvas Gábor mint író.* II. A Hölgyfutárban, 1858-ban kezdi meg nyilvános irodalmi szereplését. «Egri levelei», színházi tudósításai, elbeszélései kritikus temperamentumra vallanak; támadó, gúnyolódó hajlam, fanyar tréfa jellemzi. — *Harsányi István: A magyar biblia történetéhez.* A Borbély Istvántól (M. Nyelvőr 40: 429) ismeretlenként említett Torkos-féle újtestamentumfordításról a szakembereknek azelőtt is volt tudomásuk; Szinnyi is ismeri; 1736-ban jelent meg. Teljesen ép példánya a sárospataki ref. főiskola könyvtárában.

Nemzeti Névelés. 1912. évf. 3. füz. — *Relković Mita: Mikes Kelemen nevelési elvei.* Idézetekkel támogatott rövid fejtegetés a Törökországi Levelek alapján. Mikes nevelési elvei első sorban saját véleményét jelentik ugyan, de emellett hű tükrét adják a kornak is. Vannak köztük olyan aranyigazságok, melyek ma is megállanak.

Nyugat. 1912. évf. 8. füz. április 16. — *Babits Mihály: Dante fordítása.* Áttekint a magyar s másnyelvű Dante-fordításokon s finom érzéssel állapít meg bizonyos követelményeket, melyekkel Dante fordítójának számolni kell. A hűséget nem betű szerint érti, de annál szigorúbban követeli a lélek szerint való megfelelést; a Dante-féle verssor önmagában véve is műalkotás, melynek jellegét nem egyszer a szavak rendje, az értelmi tagolódás adja meg; az értelemnek verstani helyhez kötött nyomtérképét a fordításban is meg akarja tartani. Saját készülő fordításából mutatványt közöl. «A legszebb könyvet kívánja adni nemzetének, amit adni tud.» Kívánjuk, hogy vállalt nagy feladatát sikerrel oldja meg. — *Szász Zoltán: Fenyő Miksának válaszol.* Sz. Z. egyszer egy újságcikkben elszólta magát, hogy a modern írók nem tudnak magyarul. F. M. megróttá ezért a Nyugat-

ban s megállapította, hogy a magyar zsidók javarészenek, kivált a vidékinek magyar beszéde Lehr Albert kritikáját is kiállaná s hogy Ady, Babits, Cholnoky stb. kitünően tudnak magyarul. Sz. Z., aki F. M. szerint «a legmegátalkodottabb filozemita», méltán csodálkozik azon, hogy ezt éppen neki magyarázzák; az ő tétele így hangzik: «ha a zsidók és a modern írók nem is tudnak ugyan magyarul, de tudnak újmagyarul s így idővel ők fognak jól magyarul tudni.» Nyelvük «ma még az ily dolgokban maradi fül számára idegenszerű, de övé a jövő. (F. M. erre már nem válaszolt. Látszik, hogy nem grammatikusok: küzdenek — certant —, de a pör nem sokáig marad «sub iudice».)

Ugyanezen folyóirat. 9. füz. május 1. — *Szabó Dezső: Az irodalom mint társadalmi funkció.* Válasz a Társadalomtudományi Társaság vita-kérdéseire. Az irodalom hatása a társadalomra kezdeményező is, konzerváló is. Viszont új társadalmi áramlatok új témát, kifejezési módot, nyelvet determinálnak. Az irodalom önerejéből is tovább fejlődhet: szuggeráló művészi példák új irodalmi kialakulást idézhetnek elő akkor is, mikor az őket létrehozott társadalmi tényezők már megváltoztak. A mű esztétikai értékét a benne kifejezett szociális ideáltól inkább csak a primitívebb élvező teszi függővé, míg a l'art pour l'art élvezete magasabb esztétikai műveltség tulajdona. Sürgeti egy magyar szociális irodalom tervszerű propagálását.

Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny. 1912. évf. 19—20. szám. — *Bittenbinder Miklós* ismerteti Horváth Cirill tavaly megjelent kódex-egybevetéseit. (*Középkori legendáink és a Legenda Aurea.*)

Ugyanezen folyóirat. 1912. évf. 30—31. szám. — *Hendel Ödön* összegezi Kaposi József Dante-kutatásainak eredményeit. (*Dante Magyarországon*)

Ország-Világ. 1912. évf. 21. szám. május 19. — *Ábrányi Emil* *Tóth Kálmán és a «Nők az alkotmányban.»* Főolvasás a Nemzeti Színház vígjáték-ciklusán. Tóth Kálmán drámairói működésének meglehangú méltatása.

Protestáns Szemle. 1912. évf. 4. füz. április. — *Puyr Sándor: Magyar István és Báthory Erzsébet.* «A büszke Csejthe várnak hatalmas asszonyával» Magyar István nyiltan szembeszállt. Nemrégiben az evangélikus egyház egyetemes levéltárából előkerült néhány olyan kézirat, amelyekből kiviláglik, hogy az egyszerű sárvári prédikátor a szöszékről prédikálta ki úrnőjét. A gyülekezet előtt hányta szemére kegyetlenségét, nem törődve a vérengző asszonynak s férjének, Nádasdy Ferencnek haragjával. «Igy csak egy Chrysostomus mert fellépni Eudoxia s egy Knox János Stuart Mária ellen. És hasonlóképen tett Ponikenusz csejtei prédikátor is, ki szintén a szöszékről vádolta meg úrnőjét... A rendi kiváltságok ama világában, melyben a földesúr akkor hordatta ki papját, mikor neki tetszett, ők többet nem tehettek.» — *Gyöngyösy László: A Baranyayakról.* Adatok Gyöngyösi István első nejének családtörténetéhez. —

*g. linge
Nem
som
a cikk*

S. Szabó József ismerteti Ecsedi István debreczeni tanár Karacs-életrajzát (*Karacs Ferenc térképmetsző élete és művei. 1770—1838*). Karacs, mint térképrajzoló és rézmetsző kiváló érdemeket szerzett s nagy része volt a pesti református egyház megalapításában. A magyar földrajz fejlődése sokat köszön buzgalmának.

Revue Critique D'Historie Et De Littérature. 1912. évf. 14. sz. április 6. — *Kont Ignác* ismerteti a következő, magyar irodalomtörténeti vonatkozású munkákat: Heinrich Gusztáv: *Egyetemes irodalomtörténet*. IV. köt. 1911. Szigetvári Iván: *A komikum elmélete*. 1911. Szilády Áron: *Sermones Dominicales*. 1910. Gyulai Pál: *Bírálatok*. 1911. Benedek Marcel: *Viktor Hugo*. 1912.

Ugyanezen folyóirat április 20-iki 16. számában a következő műveket ismerteti *Kont Ignác*: Váczy János: *Kazinczy Ferenc levelezése*. XXI. köt. 1911. Gulyás Károly: *Földi János magyar grammatikája*. 1912. Rubinyi Mózes: *Révai Miklós magyar nyelvi és irodalmi kézikönyve*. 1912. Harsányi István: *Bessenyei György, Az Embernek Próbája*. 1912. Prónai Antal: *A magyar irodalom története*. I—II. köt. 1910—11. Simonyi Zsigmond: *Franz Misteli*. 1912.

Ugyanezen folyóirat április 27-iki 17. számában *Kont Ignác*tól: *A Kisfaludy-Társaság évtárlapja*. 1911. s ezenkívül több más szakbeli magyar munka ismertetése.

Revue Germanique. 1912. évf. 3. füz. május—június. — *Kont Ignác*: *Lettre inédite de Saphir à Heine*. Hugó Károlynak a Magyar Nemzeti Múzeumban levő kéziratait röviden ismertette, közli Saphirnak, a bécsi humoristának 1847 dec. 26-án kelt levelét, melyben a Párizsba induló Hugó Károlyt Heine pártfogásába ajánlja.

Revue Historique. 1912. évf. 1. füz. május-június. — *Kont Ignác*: *Histoire de Hongrie*. A múlt évben megjelent magyar nyelvű történeti és irodalomtörténeti munkák közül a következőket ismerteti: Marczali Henrik: *Magyarország története*, Andrásy Gyula: *A magyar állam főnmavadásának és alkotmányos szabadságának okai*. III., Szádeczky Béla: *I. Apafi Mihály fejedelem udvartartása*. I. Márki Sándor: *II. Rákóczi Ferenc*, Karácson Imre: *A Rákóczi-emigráció török okmányai*, Kossuth Ferenc: *Kossuth Lajos hírlapi cikkei*, Adorján-Seress: *A nagy francia forradalom*, Szádeczky Lajos: *A csiki székely krónikáról*.

Sárospataki Református Lapok. 1912. évf. 15. szám. április 14. — *Révész Kálmán*: *A debreczeni egyetem theologiai fakultása*. Rendes tanszéket kér a magyar protestáns egyháztörténet és irodalomtörténet számára. (A felszólalónak igaza van: egy magyar egyetem református hit-tudományi kara e tanszék nélkül bajosan képzelhető. Az Egyetemes Konventnek kötelessége volna, hogy e fontos ügyben lépéseket tegyen a miniszternél.) — *H. I.* meleg hangon méltatja Kéki Lajos Tompa-életrajzát.

Századok. 1912. évf. 4. füz. április. — *Jelentés a Magyar Történelmi Társulat 1911. évi működéséről.* A M. T. T. legrégebb tudományos társulataink között foglal helyet. 1867-ben alakult s aránylag igen hamar megizmosodott. A mágnások, főpapok, vármegyék, városok sok adománnyal támogatták; tagjainak és előfizetőinek száma a másfélezret is meghaladta. Az utóbbi években megsappant a régi érdeklődés. A szociológiai kérdések előtérbe nyomulása, a történeti érzék általános satnyulása, új egyesületek keletkezése s egyéb okok gátlólag hatottak a társaság fejlődésére. A halatlan mértékben emelkedő nyomdai árak miatt a Századok terjedelmét összébb kellett szorítani, a Magyar Történelmi Életrajzok ívszámát le kellett szállítani, sőt a Történelmi Tárt egészen abba kellett hagynia a társaságnak. «Az a körülmény — mondja a Jelentés — hogy folyóiratunk külső alakjára nézve sorvad és zsugorodik, nem pusztán tagtársainkra és olvasóközönségünkre van deprimáló hatással, hanem a szerkesztő kezében felgyülemelő becses dolgozatok közlését is évekre elodázza.» Mindenesetre feltűnő, hogy ezt a tisztosult társaságot épen azok a körök nem támogatják eléggé, amelyeknek első sorban volna érdekében a történeti tudományok támogatása. A magyarság politikai és irodalmi fejlődésének mozzanatai iránt, sajnos, azok érdeklődnek a legkevésbé, akik legtöbbet hivatkoznak a nemzeti multra, a történeti jogokra s a tradíciók megbecsülésére.

Turul. 1912. évf. 1. füz. január—március. — *Váczy János: Kazinczy Ferenc ősei.* A Kazinczy-család 1620 táján tűnik fel. Származási helye a borsodmegyei Kazincz falu; az első nemes-ősök I. és II. Kazinczy Péter. A jobbágy-eredetű család mindjárt feltűnése és megnevesítése után tekintélyre tesz szert az északkeleti vármegyékben, Zemplénben, Abaújban, Sárosban. Az első Kazinczyak történetéről részletesen szól az értekezés.

Új Élet. 1912. évf. 6. szám. április 7. — *Marczali Henrik: Bárány Eötvös József.* Előadás az Országos Imeretterjesztő Társaságban. Eötvös történeti és államférfúi munkájának általános méltatása.

Ungarische Rundschau. 1912. évf. 1. füz. január. — *Heinrich Gusztáv* szerkesztésében most indult meg az *Ungarische Rundschau Für Historische Und Soziale Wissenschaften* első évfolyama. (Leipzig. Verlag von Duncker u. Humblot. Előfizetési ára egy évre 24 kor. Évenként 4 füzet.) A nagy gonddal szerkesztett negyedévi folyóirat a külföld számára készül. Célja: a külföld tájékoztatása a magyar tudomány törekvéseiről és eredményeiről. A 228 lapra terjedő 1. füzet számos értekezést közöl az irodalomtörténet, művészettörténet, politikai történet, régészet, jog és államtudományok köréből. Magyar irodalomtörténeti vonatkozású cikkei: *Angyal Dávid: Der Selbstmord des Grafen Ladislaus Teleki.* A Kegyenc szerzőjének végzetes tette csak a lélektani és történelmi mozzanatok figyelembevételével fejthető meg. Hiteles adatok bizonyossága szerint a jeles hazafi már lelki alkotásánál fogva sem érhetett más véget, mint amellyel kimúlt.

Kedvező körülmények tán elháríthatták volna tőle a veszedelmet, de a szabadságharc és az emigráció viharai elől rá nézve nem volt más menekvés, mint az öngyilkosság. (V. ö. a. szerző tanulmányát u. e. tárgyról a Magyar Figyelőben.) — *Domanovszky Sándor: Die Chronik Simonis von Kéza.* Legrégibb történelmi följegyzéseink két feldolgozásban maradtak ránk. Egyik Nagy Lajos korából való, a másik Kézai Simon fogalmazása. Előbbinek, mely hosszabb, változatai: a Budai és a Bécsi v. Képes krónika. Kézai műve nem egyéb, mint a XIV. századbéli feldolgozás alapjául szolgáló szerkezet kivonata. Ki nem mondott célja Kun László uralkodásának kedvező színben való feltüntetése. Itt nem panaszkodik senki, hogy a király a kunokat kegyeli. A többi krónikák egészen másképp jellemzik IV. Lászlót. (U. e. tárgyról részletesebben ír u. a. szerző *Kézai Simon mester krónikája* c. dolgozatában. Bp. 1906.) — *Császár Elemér: Dante in Ungarn.* Dante nevét nálunk először egy Domonkos-rendi apáca említi 1521-ben. Később Eszterházi Tamás, Pázmány, Sz. Molnár és Kazinczy F. irataiban találkozunk vele. Döbrentei G. már eredetiben olvasta az Isteni színjátékot; Aranynek A híres pokol c. töredéke és Dante c. ódája mélyebb hatásra mutatnak. Az első említésre érdemes fordítás Császár Ferentől való (D. Új élete. 1854.) Későbbi kísérlet Bálint Gyuláé, aki az egész Divina Commedia-t átültette, de csak a Pokolból jelent meg nyolc ének: rímes hexameterekben. Figyelemre méltó munka Angyal Józsefé, ki első sorban tartalmi hűsége törekedett és a Pokolt, meg a Purgatorium negyedrészt adta magyar nyelven. Az Isteni Színjáték első teljes, formai és tartalmi tekintetben egyaránt hűsége törekvő fordítása Szász Károlytól való (1885—1899). Cs. Papp József prózában adta a teljes Dantet (1896—1909). A tudományban: Széchen A., Péterfy J. és Lánczy Gy. tanulmányai jöhetnek számba, továbbá Radó A. Dante-életrajza és természetesen Kaposi József könyve. Zeneköltőink közül: Liszt Ferencét és ifjú Ábrányi Emilt, festőink közül pedig: ifj. Markó Károlyt, Thán Mórt és Zichy Mihályt ihlette meg a nagy florenci költő. Végül a magyarországi Dante-kódexekről és inkunabulumokról történik említés. (Ennek az összeállításnak adatai, amint Császár Elemér is megjegyzi cikkében, Kaposi József becses könyvéből valók: *Dante Magyarországon.*) — *Peisner I.: Die Vorfahren Széchenyis.* Ismerteti Bártfai Szabó László múzeumi őrnek a Széchenyiekről szóló családtörténeti művét, melynek I. kötetét tavaly adta ki a gróf Széchenyi-család. (*A sárvár-felsővidéki gróf Széchenyi-család története. I. köt. 1252—1732. Bp. 1911.*) A terjedelmes kötet legfőbb eredménye az, hogy a Széchenyi-család eredetét több mint háromszáz évvel viszi előbbre, fel egészen a XIII. század derekáig s innen kezdve vezeti le 1732-ig. Eddig mindössze annyit tudtunk a Széchenyiekről, hogy a XVII. században emelkedtek ki a homályból s 1629-ben nyertek nemeslevelet Bécsben. Az ismertető dicséretekkel halmozza el a vaskos kötetet s különösen kiemeli a monográfia szerzőjének nagy alaposságát, mellyel a Széchenyi-család ősi nyomait kifürkészte. (Eszterint, amint Peisner dicséretei és a hazai történettudományi szakkritika körültekintő hallgatása mutatják, Bártfai Sz. László új eredménye átment a köztudatba, sőt most már

a külföld is tudomást szerezhet a Széchenyi-család árpádkori ősi nemes eredetéről. Biztosra vehetjük, hogy Széchenyi István életrőli szintén átveszik ezt a megállapítást. Ezzel szemben kötelességünk felhívni olvasóink figyelmét arra a bírálatra, mely a Katholikus Szemle 1912. évf. 243. s. köv. lapjain látott napvilágot. Világosan ki lehet mutatni, hogy a Széchenyiek jobbagy-családból valók, a XVI. században még nyomuk sincs, 1629 előtt még nem is voltak nemesek s egyáltalában elődeikről nem tud semmit sem a történelem, sem a családi hagyomány. Csak később «mikor a főpapok jóvoltából meggazdagszik a család, s vagyónához rangot — grófságot — is szerez, akkor próbálkoznak meg az új főnemesek rendes szokása szerint *ősök* kikutatásával.» — *Heinrich Gusztáv: Bánk-bán in M. v. Collins Dramen.* Azóta, hogy szerző könyve: *Bánk-bán* a némei költészetben (Budapest, 1879) megjelent, e tárgyának számos külföldi feldolgozása lett ismeretes. Ezeknek számát szaporítja Matthäus von Collin (1779—1824) történelmi színműve *Belas Krieg mit dem Vater 1808-ból*, melyben *Bánk-bánnak* egészen más szerepe van, mint az eddig ismert feldolgozásokban. A királyné nem a nádor felesége miatt hal meg. *Bánk* öreg ember, akinek a király megbocsát, de Béla herceg nem. Ezt *Bánk* tudja, s mert fél a következményektől, iparkodik meggátolni a királyfi trónrajutását. Viszályt szít apa és fiú közt. Kettős bűnéért azzal bűnhődik, hogy megéri fia megöletését. A darabnak egy átdolgozása is van 1817-ből. Katona aligha tudott Collin darabjáról. Grillparzer ismerte, de rá nem volt befolyással. — *Gragger Robert: Ungarische Einflüsse an Teodor Fontane.* Szerző kimutatja, hogy Fontanának *Der Kranich* c. rövidebb verse Arany, *A rabgolya* c. költeményének hatása alatt készült. A „*Barcsai*“ c. székely balladát pedig, mely *Heinrich Gusztáv* fordításában jelent meg németül, *Fontane* kissé átalakítva felhasználta *Graf Petőfi* c. regényében.

Vasárnapi Ujság. 1912. évf. 18. szám. május 5. — *Alexander Bernát: A nemzeti színház vígjátéksorozata.* Arisztofanész, Kiszaludy, Terentius, Szigligeti darabjainak, a bevezető előadásoknak s a szereplő színészeknek melegehangú méltatása. Cikkíró nagy elismeréssel szól a közönségről is. «Ma a közönség ismét megszerette a Nemzeti Színházat és a Nemzeti Színház érzi kötelességeit. . . Arra a közönségre, mely most a vígjáték-ciklust nézi, büszke lehet a Nemzeti Színház.»

FIGYELŐ.

Társasági ügyek. A Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1912 május 9-én *választmányi ülést* tartott.

Beöthy Zsolt elnöklete alatt jelen voltak: Ágner Lajos, Alszeghy Zsolt, Bajza József, Baros Gyula, Császár Elemér, Elek Oszkár, Gragger Róbert, Horváth János, Imre Sándor, Karl Lajos, Lengyel Miklós, Négyesy László, Pintér Jenő, Prónai Antal, legifj. Szász Károly, Szinnyei Ferenc, Versényi György, Vértesy Jenő, Weber Arthur, Zlinszky Aladár. Jegyző: Kéki Lajos.

1. Elnök üdvözlöi a megjelenteket. Titkár bemutatja a legutóbbi tagajánlásokat. Jelentése alapján rendes taggá választattak: Acél Géza, tanító, Györgyfalva; Beke Boldizsár, prem. fög. tanár, Nagyvárad; Bogisich Mihály, c. püspök, Esztergom; Fenyő Lajos, ev. fögimn. tanár, Eperjes; Gömöröy János, ev. fögimn. igazgató, Eperjes; Kiss Albert, tanár, Igló; Prodán János, miniszt. tisztviselő, Bpest; Schiller István, Bpest; Singer és Wolfner, könyvkeresk. Bpest (aj. Ágner Lajos); Bodola György dr., ref. fögimn. tanár, Pápa; Janovics Jenő dr., a kolozsvári Nemzeti Színház igazgatója; Liseherong M., hitoktató, Bukarest (aj. Pintér Jenő); Kemény Kolumbán, sz. Benedekr. fögimn. tanár, Győr; Oravecz Ödön dr., tanár, Besztercebánya; Szentiványi Róbert dr., theol. tanár, a Batthyány-intézet igazgatója, Gyulafehérvár (aj. a titkár); Kreszta Riza, áll. f. leányisk. tanár, Mezőtúr (aj. Keller Imre); Pap József dr., érs. udv. káplán, Eger (aj. Madarász Flóris).

2. Az *Irodalomtörténetre* újabban előfizettek: Takács Menyhért, prépost, Jászó; Kilián Frigyes, könyvkeresk. (2 példányra); Katz G., könyvkeresk., Bpest; Heckenast G. utóda, könyvkeresk., Pozsony; Stein János könyvkeresk. (2 péld.), Kolozsvár; s a következő tanintézetek és könyvtárak: *Alsókubin*: F. keresk. isk.; *Baja*: Áll. tanítóképző; *Besztercebánya*: Kir. kath. fögimn. Jókai-önk. köre; *Békéscsaba*: Ev. fögimn.; *Budapest*: II. ker. f. keresk. isk. önk. köre; Veres Pálné leánygimn. tanári könyvt.; VI. ker. áll. fögimn. Gyulai-önk. köre; *Debreczen*: Ref. fögimn.; *Eger*: Áll. főreálisk.; *Gyöngyös*: Áll. fögimn.; *Gyula*: R. kath. fögimn.; *Kolozsvár*: R. kath. fögimn.; *Kőszeg*: Sz. Benedekr. fögimn.; *Liptószentmiklós*: Polg. fiúisk.; *Nagyszeben*: G. kel. román szeminárium igazg.; *Nyitra*: Kath. fögimn.; *Sopron*: F. leányisk.; *Szekszárd*: Áll. fögimn.; *Szenicze*: Áll. polg. fiúisk.; *Tata*: Kegyesr. fögimn.; *Veszprém*: F. keresk. isk.; *Zsolna*: Áll. főreálisk.

Társaságunk tagjainak és előfizetőinek összes száma tehát 810. Ebből tiszteleti tag: 2, alapító tag: 12, rendes tag: 602, rendkívüli tag: 57, előfizető: 137.

3. Pénztáros jelentést tesz a Társaság jelenlegi vagyoni állapotáról. Az eddigi összes bevétel 6480 kor. 35 fillér; az összes kiadás 3520 kor.; maradvány 2960 kor. 35 fill. — Tudomásul szolgál.

4. Elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére Prónai Antal és Versényi György vál. tagokat kéri fel s az ülést berekeszti.

A választmányi ülést *felolvasó ülés* előzte meg. Tárgyai:

1. *Vértesy Jenőtől*: A Bánk Bán története és értéke.
2. *Elek Oszkártól*: Skót és angol hatás Arany János balladaköltészetében.

Az Akadémia új tagjai és jutalmazottjai. A M. Tud. Akadémia ez idei nagygyűlése az I. osztályba levelező taggá választotta Horváth Cirill budapesti főreáliskolai igazgatót; külső taggá Sievers Eduárd lipcei egyetemi tanárt. A II. osztály új rendes tagjai: Balogh Jenő, Márki Sándor, Medvezky Frigyes; új külső tagja: Pastor Lajos. A III. osztály új levelező tagjai: Rejtő Sándor, Preisz Hugó; új külső tagja: Zuntz Náthán.

Általános feltűnést keltett, hogy Horváth Cirill, a nagymunkásságú irodalomtörténész, csak most került be — 37 igen-szavazattal 7 nem ellenében — az Akadémia tagjai közé. A tagválasztás mai rendszerének avultságát mutatja az a sajnálatos tény is, hogy az üresedésbe jött levelező tagsági helyek legnagyobb része betöltetlenül maradt. 17 jelölt közül 14 megbukott!

A nagyjutalmat néhai Böhm Károly kolozsvári egyetemi tanár filozófiai művének, a Marczibányi-mellékjutalmat Kármán Mór pedagógiai dolgozatainak ítelték oda. A Gorove-pályadíjat Tankó Béla szászvárosi főgimnáziumi tanár nyerte az esztétika módszertanáról szóló művével. Ezenkívül pályadíjat nyertek és jutalomban részesültek: Palágyi Lajos, Kertész Manó, Lukinich Imre, Kreutzer Lipót, Rácz Lajos, Halász Imre, Hoszpotzky Alajos, Weiser István, Zaitsek Artur, Lechner Gedeon és több egyetemi hallgató.

Vígjáték-ciklus a budapesti Nemzeti Színházban. A Nemzeti Színház 1912 április 19-én kezdte meg vígjáték-ciklusát, melynek során nyolc idegen és nyolc magyar darab került sorra. Ez előadás-sorozat legfőbb célja az volt, hogy a művelt közönség és a tanuló-ifjúság megismerje a vígjátékirodalom legkiválóbb termékeit. Színrre kerültek:

Arisztofanész: *Felhők*. Ford. Arany János. (Rákosi Jenő bevezető előadásával.) Kisfaludy Károly: *A kérők*. (Beöthy Zsolt bev.) Terentius: *Testvérek*. Ford. Kis Sándor. (Sebestyén Károly bev.) Szigligeti Ede: *A mama*. (Ruttkay György bev.) Ismeretlen francia szerző: *Pathelin mester*, s a *Bizalmatlan*. Ford. Hevesi Sándor. (Hevesi Sándor bev.) Szigeti József: *Csizmadia mint kísértet*. (Bródy Sándor bev.) Shakespeare: *Sok hűhó semmiért*. Ford. Arany László. (Alexander Bernát bev.) Tóth Kálmán: *Nők az alkotmányban*. (Ábrányi Emil bev.) Molière: *Képzelt beteg* s *A doktoravatási ceremónia*. Ford. Berczik Árpád. (Ivánfi Jenő bev.) Berczik Árpád: *Nézd meg az anyját*. (Ignotus-Veigelsberg Hugó bev.)

Calderon: *Űrnő és komorna*. Ford. Kosztolányi Dezső. (Pekár Gyula bev.) Rákosi Jenő: *Aesopus*. (Molnár Ferenc bev.) Beaumarchais: *A sevillei borbély*. Ford. Paulay Ede. (Heltai Jenő bev.) Dóczy Lajos: *Széchy Mária*. (Váradi Antal bev.) Goldoni: *A fogadósné*. Ford. Hevesi Sándor. (Radó Antal bev.) Csiky Gergely: *Buborékok*. (Móricz Zsigmond bev.)

A vígjáték fejlődésének történeti egymásutánban való feltüntetése nehéz próba s azt a színházi igazgatót, aki ilyen súlyos feladat megoldására vállalkozik, őszinte elismerés illeti meg. A kolozsváriak dráma-történeti ciklusa egészében megoldotta a kitűzött célt; a budapesti sorozat talán kevésbbé. Kétségtelen, hogy a Nemzeti Színház igazgatóságát nemes művészi ambíció vezette, épen azért merjük kimondani abbéli őszinte véleményünket, hogy úgy az egyes darabok megválasztása, mint azok sorrendjének megállapítása nem volt egészen szerencsés. A magyar és külföldi darabok egybekapcsolása hiba volt nemesak a világirodalmi fejlődés és a műveltség-történeti igazság szempontjából, hanem gyakorlati okokból is. A ciklusban a külföldi és a magyar irodalom párhuzamosan halad: Arisztofanész után Kisfaludy Károly következik, közvetlenül ezután Terentius, Terentiusra Szigligeti Ede, Szigligetire két francia darab és így tovább. Ilyen módon a közönség nem kap zavartalan áttekintést és egységes szemléletet a vígjáték történelmi fejlődéséről. De a budapesti ciklus talán nem is akart olyan hatalmas problémával megbirkózni, mint a kolozsvári? A magyar szerzők kiszemelése és a magyar darabok összeválogatása még ez esetben is kisebb-nagyobb mértékben kifogásolható. Hol maradt például Nagy Ignác, akinek *Tisztújítása* Vörösmarty és Petőfi korában a legzajosabb sikereket aratta s amely épen úgy képe a kornak, mint Arisztofanész darabja? S nem akadt volna a *Buborékok*nál jellemzőbb darab Csiky Gergely drámái közt vagy Berczik Árpádnak nem a *Himfy dalai* a legmaradandóbb értékű vígjátéka? Miért a többé-kevésbbé jellemzőt, ha van legjellemzőbb? — Ezek a megjegyzések távolról sem akarják kisebbíteni az elismerést érdemlő színházi esemény jelentőségét; épen csak arra való, hogy jelezzék, mennyi nehézséggel jár s milyen sokoldalú megfontolást igényel az ilyen fejlődéstörténeti ciklus összeállítása, s a színpad kerülő darabok és színpadi szerzők kiválogatása.

A Pesti Gyerekek Utcai Énekéhez. A folyóiratunk 264—266. l.-án olvasható könyvismertetés kapcsán *Tolnai Adél* tagtársunk annak közlésére kér bennünket, hogy a Benczédi Székely István versére vonatkozó föltevés nem tőle ered, hanem *Riedl Frigyes*től (egyetemi előadások: 1906—1907) s doktori értekezésének idevonatkozó forrásjelzése csak tévedésből maradt ki.

A szerkesztőhöz beküldött könyvek jegyzéke.

Adalékok Zemlénvármegye történetéhez. Havi folyóirat. Szerkeszti *Dongó Gyárfás Géza*. 1911. évf. XVII. köt. 1—12. szám. Sátoraljaújhely. Zemlén-nyomda.

Zemplén vármegye levéltára gazdag lelőhelye a köztörténeti érdekű régi magyar okleveleknek. Az *Adalékok* tizenhét évfolyama élénk munkakedvről tanúskodik s arról, hogy némi anyagi áldozattal és jóakarattal vidéken is lehet tudományos folyóiratot fenntartani. A múlt évi kötetben irodalomtörténeti vonatkozású cikk *Dongó Gy. Gézától: Kazinczy Ferencz «Summarium»-a 1828-ból és Kazinczy Ferenc jegyzetei vármegyénk levéltárának tárgymutatóiban.* (Kazinczy több évig rendezte Zemplén megye levéltárát s munkája közben hivatalos jegyzeteket készített a levelestár fontosabb iratesomóiról.) *U. az: A bölcshelyi Wiczmándy Kláriskához.* (Seres Sándor verse 1756-ból.) *Szabó Dávid: Béla futása.* (Mutatvány a 15 énekes hőskölteményből. 1879.)

Altörzsi báró Apor Péter: Lusus Mundi. Az Apor és azzal vérrokon családok története. Fordította Szász Ferenc. Kolozsvár, 1912. 64 l. Stiefnyomda. (Különlenyomat a Genealogiai Füzetek 1910. és 1911. évf.-ből.)

Apor Péter, a *Metamorphosis Transylvaniae* szerzője, családja történetét is megírta *Lusus Mundi* című latin nyelvű művében. A meglehetősen száraz adathalmaz, melyet Szász Ferenc most magyarul is megszólaltatott, bizonyosan érdekelné fogja a magyar főrangú családok multjának kutatóit.

A váci múzeumegyesület évkönyve az 1911. esztendőről. Több képpel. Szerkesztette Kisparti János titkár. Vác. 160 l. Dercsényi-nyomda.

Az évkönyvben a titkári jelentésen s a múzeumegyesület zárószámadásain kívül több irodalomtörténeti cikk található. Tragor Ignác Petőfi és Mikszáth váci élményeit ismerteti, Gergely Mihály Petőfi jövőbelátásáról szól, Kisparti János és Sík Sándor az Ember Tragédiájához fűznek magyarázatokat. *(Petőfi és Vác, Mikszáth és Vác, Valami Petőfiről, A tudomány az Ember Tragédiájában, Az Ember Tragédiájának értelme)* Mind az öt dolgozat népszerű felolvasás a váci múzeumegyesület irodalmi gyűlésein. Közli még az évkönyv Madách egyik hivatalos levelét, melyben a költő a közeledő orosz hadak ellen népfelkelésre buzdítja Nagy-orszi községet s a szomszédos helységeket. (1849 jún. 6.)

Az eperjesi Széchenyi-Kör évkönyve. Szerkesztette Wallentinyi Samu, a kör titkára. Eperjes, 1911. 83 l. Kósch-nyomda.

Az eperjesi Széchenyi-Kört 1878-ban alapította a Kör jelenlegi védnöke, Berzeviczy Albert. Egyike a vidék legnagyobb kulturegyesületeinek. Tagjainak száma 1800; évi bevétele 2000 korona körül jár. Több ismeretterjesztő felolvasást és irodalmi estét tart minden évben. A felolvasások közül az irodalomtörténeti vonatkozásúakat régebben közölték is a Kör évkönyvei; most azonban, a nyomdai előállítás drágulása miatt, csak a titkári jelentéseket és a zárószámadásokat olvashatjuk az évkönyvek lapjain. Ezek a hivatalos jelentések arra mutatnak, hogy a Kör nagy buzgalommal végzi kulturális munkáját.

A Dugonics-Társaság jelentései. Közzéteszi Tömörkény István főtítkár. Szeged, 1911. 24 l. Endrényi-nyomda.

Tartalma: Titkári jelentés a Társaság 1910. évi működéséről s a társasági tagok névsora. A Társaság számos felolvasást tartott; a tagok

közül Kun József *Kék hegyek* című verses kötetével, Szabó Ferenc *Hegyek között* c. novella-gyűjteményével, Palócz László *A munkásosztály kiváltságai* c. szociológiai tanulmányával 500 korona, Lázár György *Visszaemlékezések a nagy árvíz idejére* c. művével 1000 korona pályadíjban részesült.

Elek Ilona: Móricz Zsigmond stílusa és nyelve. Rákosliget, 1911. 72 l. Boros-nyomda.

Móricz elbeszéléseinek rövid, általánosságokban maradó jellemzése után «nyelvének gazdag szövetéből két szálát bont föl», stílusának két jellemző sajátosságát vizsgálja: érzéki szemléletességét és népiességét. Összehasonlítja hasonlatait, metaforáit, bemutatja a jelzőkben való föltűnő gazdagságát, nyelvtani kategóriákba csoportosítja népnyelvi sajátosságait s végül tájszavait s a tőle használt szólásokat és közmondásokat állítja egybe.

Erdély Amália: Gyöngyösi nyelvről. Budapest, 1911. 48 l. Minerva-nyomda.

Bevezetésül Gyöngyösi stílusának a barok-szellemmel való kapcsolataról szól, aztán a Magyar Remekírók Gyöngyösi-kötete alapján nyelvi sajátosságait a következő címek alatt állítja össze: 1. Hangtan. 2. Szóösszetétel. 3. Szóképzés. 4. Szóragozás. 5. Mondattan. 6. Szólásmódok.

Gál Józsa: Kármán stílusáról. Rákosliget, év nélkül. (1912.) 46 l. Boros nyomda.

Kármán stílusának következő sajátosságai szerint csoportosítja anyagát: 1. Érzelmisége. Ezen az érzelmek «folytonos kihangzását» érti «a szavakból és mondatokból». 2. Arányossága. Ebből folyik Kármán előadásának ritmikussága. 3. Szemléletessége. 4. Árnyalatossága. 5. Díszítettsége. 6. Simulékonyossága. Ezen «a próza különböző nemeinek művelésében való nagy jártasságát» érti. Végül stílushibák címmel modoros és édeskés kifejezéseit állítja egybe.

Gedő Szeréna: Filozófiai költészetünk áttekintése a XIX. század közepéig. Budapest, 1911. 48 l. Thália-nyomda.

Szép tárgy, de nehéz. Olyannak való, aki tudja, hogy filozófiai fejtegetés filozófust, irodalomtörténeti tárgy irodalomtörténeti készültséget kíván s hogy áttekinteni csak olyasmin lehet, amit részleteiben is alaposan ismerünk és bizonyos önálló szempontból nézünk. E kis munka a szerzőjét ilyennek nem mutatja. «Az eleje szabott tárgy létjogát» (1. lap) nincs miért védenie, mert azt vitatni sem lehet; feladatát azonban «csak részben» is megoldottnak állítnia (46. lap) képzelődés. Hiszen ez a tárgy a magyar gondolkodás fejlődésének ismeretét követeli.

HIVATALOS NYUGTÁZÁS

az 1912. évi április hó 1-től május hó 15-ig befizetett díjakról.

Alapító tagdíj:

Pintér Jenő dr. 200 K, Bayer József 10 K.

Összesen: 210 K.

Rendes tagdíj 1912-re:

Huszár György 10 K, Schiller István 10 K, May Frigyesné Marczali Erzsébet 10 K, Nemes Béla 10 K, Nagy József 10 K, Gyöngyösy László 6 K, Sik Sándor 3·50 K, Morvay Győző 4 K, Versényi György 5·20 K, Kristóf György 2·40 K, Szemkő Aladár 4 K, Elek Oszkár 7 K, Rexa Dezső 4·50 K, Mazuch Ede 10 K, Kovács Gergely 10 K, Szakács Béla 10 K, Majtényi Géza 10 K, Köblös Zoltán 10 K, Endrődi Sándor 10 K, Zsigmond Ferenc 10 K, Visnyovszky Rezső 10 K, Janovics Jenő 10 K, Aczél Béla 3·75 K, Zalai Mihály 10 K, Aczél Béla 1·25 K, Klemm Antal 10 K, Oravecz Ödön 5 K, Tettamanti Béla 10 K, Horváth Ferenc 10 K, Cs. Papp József 10 K, Perepatics István 10 K, Gondán Felicián 10 K, Szilágyi Sándor 10 K, Vörösváry Ferenc 10 K, Förster Aurél 10 K, Szabó Gyula 5 K, Fehér Miklós 5 K, Szentesi Tóth Kálmán 10 K, Mohai Lajos 10 K, Gesztosy Gyula 10 K, László Dániel 10 K, Kardos Gyula 10 K, Gulyás Pál 10 K, Máté Lajos 10 K, Császár Elemér 10 K, Balassa József 3·50 K, Benedek Rózi 10 K, Szinger Kornél 10 K, Marton József 10 K, Szádeczky Béla 10 K, Pócza Géza 5 K, Kaposi József 10 K, Papp József 10 K, Ágh Lajos 10 K, Beniács János 10 K, Gragger Róbert 10 K, Pápay Géza 10 K, Szigetvári Iván 10 K, Artbauer Gizella 10 K, Bászel Ernő 5 K, Melich János 10 K, Kulcsár Endre 10 K, Paulovics István 10 K, Theisz Frigyes 10 K, Kovács Antal 10 K, Szántó Zsigmond 10 K, Alszeghy Zsolt 10 K, Binder Jenő 10 K, Pais Dezső 10 K, Ferenczy József 10 K, Kovács Sándor 10 K, Császár Ernő 10 K, Erdélyi Lajos 10 K, Böhm Dezső 10 K, br. Radvánszky Dóra 10 K, br. Radvánszky Béláné 10 K, Berzeviczy Albert 10 K, Biró Gyula 5 K, Kemény Gábor 5 K, Tóth Gyula 10 K, Gárdonyi Géza 10 K, Gedai József 10 K, Durkó Antal 5 K, Zádor Béla 10 K, Liseherong M. 10 K.

Összesen: 746 K 10 f.

Rendes tagdíj 1913-ra:

Elek Oszkár 0·60 K, Balassa József 6·50 K, György Lajos 2 K, Liseherong M. 5 K.

Összesen: 14 K 10 f.

Rendkívüli tagdíj 1912-re:

Trombitás Gyula 6 K, Putnoky Ödön 6 K, Vadász Pál 6 K, Ulreich Vilmos 6 K, S. Nagy József 6 K, Kasztner Jenő 6 K, Szántó Miklós 6 K.
Összesen: 42 K.

Előfizetési díj 1912-re:

Nagyszombeni főegyházmegyei görög keleti román szeminárium igazgatósága 15 K, Kolozsvári róm. kath. főgimnázium tanári könyvtára 15 K, Szabadkai városi magyar főgimnázium igazgatósága 15 K, Katz G. 15 K, szegszárdi m. kir. áll. főgimnázium 15 K, Zsolnai m. kir. áll. főreáliskola 15 K, Liptószentmiklósi m. kir. áll. polgári fiúiskola tanári könyvtára 15 K, Gyöngyösi m. kir. áll. főgimnázium 5 K, Kilián Frigyes 15 K, Budapesti IV. ker. felsőbb leányiskola igazgatósága 15 K, Takács Menyhért 15 K, Budapesti V. ker. m. kir. áll. főgimnázium ifjúsági könyvtára 15 K, Nyitrai m. kir. áll. főgimnázium tanári könyvtára 15 K, Gödöllői minorita rend főgimnáziumának igazgatósága 15 K., Budapesti VII. ker. Bercsany-utcai áll. főgimnázium tanári könyvtára 15. K.

Összesen: 230 K.

Mindösszesen befolyt: 1242 K 20 f

Dr. Ágner Lajos,

a M. Irodalomtörténeti Társaság pénztárosa
Budapest, I. ker., Bors-utca 10. sz. II. em. 7. a.

Az *Irodalomtörténet* könyvtárúsi forgalomba hozatalát *Németh József* könyvkereskedő intézi. (Budapest, I. ker., Fehérvári-út 15. szám.)

A DEBRECZENI DISPUTA KÉZIRATÁRÓL.

A XVI. század harmadik hitvitázó drámáját, a Debreczeni Disputát, tudvalevőleg, *Jakab Elek* fedezte fel a Kénosi Tósér-Uzoni Fosztó-Kozma-féle unitárius egyháztörténetnek a székelykeresztúri középiskola könyvtárában levő példányában s innen közölte a Petőfi-Társaság havi közlönyében, a Szana Tamástól szerkesztett Koszorúban.¹

Ez a közlés sok tekintetben fogyatékos: nem elég teljes s nem elég világos. Nem teljes annyiban, hogy nem közöl mindent, ami a a szövegben található. Nem világos, mert amit közöl is, nem közli oly tisztán, hogy meg lehessen különböztetni a saját véleményét forrása adalékaitól.

Már *Ferenczi Zoltán* is kifejezte emiatti bizalmatlanságát.² Volt oka reá, ami abból is látszik, hogy őt is megtévesztette Jakabnak egy állítása. Jakab ugyanis forrása alapján állítja, hogy a darabot Válaszúton előadták; Ferenczi ellenben azt véelve, hogy Jakab ezt csak a darab címéből következteti ki, vitatkozik vele.

Ez a tévedés is mutatja a közlés zavarosságát s igazolja, hogy a Debreczeni Disputának újabb, behatóbb vizsgálatára van szükség. Legelső feladatunk azon egyháztörténetnek részletes ismertetése volna, amelyben a Debreczeni Disputa *kézirata* fennmaradt. Ezzel kapcsolatban természetesen ki kellene terjeszkednünk az egyháztörténet összes meglévő példányaira; össze kellene állítanunk ez egyháztörténet családfáját s úgy követni azon végig drámánkat. Minthogy azonban e feladat, az eddigi hozzászólók tisztázatlan s gyakran ellentmondó állításai miatt, nagyobb filológiai kutatást igényel, munkánknak e részét máskorra halasztva, ez alkalommal csak magának annak az egyháztörténeti példánynak az ismertetésére szorítkozunk, melyből Jakab Elek a darabot közölte.

Mielőtt azonban ehhez hozzáfognánk, foglaljuk össze pár szóban

¹ 1879. évf. 2. köt. 337—366. ll.

² *A kolozsvári színészet és színház története*. Kolozsvár, 1897. 15. l. jegyz.

és általánosságban mindazt, amit egyháztörténetünk szerzőiről s azoknak a műhöz való viszonyáról tudunk. Úgyis édes-keves az.

Egyháztörténetünk négy embernek a műve. Négy unitárius pap dolgozott rajta: Kénosi Tösér János, Uzoni Fosztó István, Kozma Mihály és Kozma János. Egyik a másiknak adta át a tollat, mikor az már kihullani készült kezéből.

Kénosi Tösér János, Erdély első bibliografusa, Kénoson (Udvarhely megye) 1708-ban született. Tanulóéveit a kolozsvári unitárius kollégiumban töltötte. 1730-ban ugyanott osztálytanító, 1732-ben senior s egy hónap múlva az orátorok preceptora lett. 1734-től 1755-ig az ótordai unitárius tanítóintézet közoktatója s egyszersmind igazgatója. Ez évek alatt szentelik föl pappá (1753.). 1755-től 1771-ig bágyoni (Torda-Aranyos vm.) lelkész. 1771-ben parókiát cserél Uzonival s ápr. 22-én már Toroczkószentgyörgyön van (Torda-Aranyos vm.). Itt is halt meg 1772 jún. 27-én. Mint lelkész sokáig viselte az aranyostordai egyházkerületnek jegyzői tisztét. Három nagy kézíratos műve maradt reánk, melyek hangyaszorgalomról tanuskodnak. A két elsőt tordai rektorsága alatt írta (Bibliotheca scriptorum Transsylvanico-Unitarium, 1753 júl.; De typographiis et typographis unitarium in Transsylvania atque libris in iisdem impressis, auctore Theophilo Monotheta, 1754 nyarán) s utóbb mindkettőt a harmadikba, az egyháztörténetbe is beleillesztette. Ez utóbbihoz Bágyonban fogott, az 1767-iki zsinat buzdítására. 1772-ig dolgozott rajta, midőn Uzonit kérte fel a folytatásra. A XVI. század történetét dolgozta föl s műve az egész munka első kötetét alkotja.

Uzoni Fosztó István születési éve ismeretlen. Unitárius lelkész és egyházkerületi jegyző volt Toroczkószentgyörgyön s 1771-től kezdve Bágyonban, hol 1778-ban halt meg. A Kénositól hátrahagyott első kötetet több helyen kibővítette, folytatólag megírta a második kötetet s a harmadiknak első nyolcadfél fejezetét, melyben 1774-ig tárgyalja egyháza történetét.

Kézdizsentléleki Kozma Mihály unitárius esperes-lelkész 1723 aug. 6-án (Kénosi szerint: júl. 5-én) született Uzoni és Kénosi papi székelyén, Toroczkószentgyörgyön. Tanulmányait Tordán kezdte s Kolozsváron végezte be. 1751-ben nyárádszentlászlói pap s később egyházkerületi jegyző. 1771 jan. 14-én Szentgericére nevezik ki s ettől kezdve rohamosan emelkedik: egyháztanácsos, főjegyző, esperes lesz s a hévízi zsinaton (1774) már ő tölti be az elnöki tisztet. A halál Szentgericén érte 1798 szept. 3-án. Kerek húsz esztendő tiszteletét közös munkájuknak s az egyház történetét halála évéig hozta le.

Kézdizsentléleki Kozma János, Mihály fia, 1800-tól 1817-ig csókfalvi (Marostorda vm.) unitárius lelkész a negyedik szerző. Halálának

éve: 1840. Az események fonalát 1798-tól folytatva, az egész művet hat kötetre egészítette ki.¹

A négy szerző művének egyik példánya, mint említettük, a székykeresztúri unitárius középiskola könyvtárában van. Hat kéziratos kötetből áll. Az ívrétű kötetek liberekre és caputokra oszlanak. Nyelvük latin, néhol magyar idézetekkel tarkítva.

Bennünket elsősorban az első kötet érdekel, mely Kénosi műve s amelyet Uzoni kibővített s kijavított. Címe: *Historia Ecclesiastica Transilvano-Unitaria*.

A betűk alakjában s a tinta színében mutatkozó határozott eltérések három kézírást tüntetnek fel. Nevezzük az időrendben legrégebb kézírást az első kéz írásának, az időre újabbat a második, s végül a legújabbat a harmadik kézenek. És most nézzük, miképen oszlik meg az írás a három kéz között. Mondhatni, hogy az egész első könyv az első kéz írása; minden, ami szorosan a tárgyhoz tartozik, az övé. A második kéz írása külsőségekre szorítkozik: a könyv címe, az elenchus capitum libri a könyv elején, a lapszámozás, az egyes oldalak felírásai, lapszéli jegyzések, utalások, betoldások. A harmadik kézzel, melynek írása már erősen mult századias, nincs dolgunk, amennyiben a könyv címén kívül az első könyvben máshol nem fordul elő.

Dramánk és a reá vonatkozó megjegyzések az itt ismertetett első könyv negyedik caputjában foglalnak helyet a 159. oldaltól a 182.-ig. Vegyük magunk elé ez oldalakat egyenként. A 159. oldal, a második kéznek egy lapszéli megjegyzését kivéve, az első kéz írása. (A lapszámozás és az oldalfelirat, mint az első könyvben mindenütt, természetesen a második kéztől eredő.) A 160. oldal teljesen az első kézé. A 161. oldalt szintén az első kéz írta, a szöveg alatt pedig ismét egy megjegyzés látható a második kéztől. Ez oldalon a szövegnek végső szava, *personae*, meg van szakítva, azonban a folytatása nem a 162., hanem csak a 182. oldalon olvasható (161.: per-, 182.: sona). A 182. oldal is az első kéz írását tartalmazza lapszélien a második kéz megjegyzéseivel. A 162—181. oldalak, melyeknek papírja a többi oldalakétól feltűnően különböző, vékonyabb, a második kéznek az írásai.

Kitűnik tehát, hogy a 162—181. oldalaknak mostani helyükre való beillesztése erőszakosan és csak azután történt, miután már az első könyv teljesen kész volt és hogy e beillesztést nem az első könyv írója, hanem másvalaki végezte.

¹ *Szinnyei József* Repertoriuma szerint az egyháztört. folytatásában Kozma János testvére, Gergely, unitárius esperes-lelkész is közreműködött volna (élt: 1774 szept. 19.—1849 aug. 14.), de ezt sehol máshol említve nem találtam.

E rövid átlapozgatásból azonban az is kitűnt, hogy a Debreczeni Disputára vonatkozó megjegyzések is megoszlának a két kéz között. Nézzük tehát először, hogy mit hagyott fenn róla az első kéz s azután, hogy mit a második.

Az első kéz az egyháztörténet szövegében emlékszik meg drámánkról. Miután a negyedik caput nagy részében hosszasan és részletesen foglalkozott a nagy hitvitákkal, köztük a gyulafehérvári másodikkal (1568.) és a nagyváradival (1569.), pár szóval megemlíti a kisebbeket s ezek között a Debreczenben tartott disputát is.

[159. l.]: *Debreczinensis Disputationis mentio fit in Albana Disputatione¹ Anno 1568.*

Diē 1a, quam M. sz: Abrahami in Hist. Eccl. §. 116. institutam fuisse dicit Annō 1567. 4a decembris. Volvitur per manus multorum quaedam vernacula Disputatio Debreczinensis. Sub hoc titulo: Debreczennek Blandrata György és Dávid Ferencz által való Unitária Hitre tért Historiaja.² Qui titulus serius impositus esse videtur è nomine Unitária Hitre.³

Elsobenis a Disputalo v. Disputaláshoz való Személyek következnek név. szer.

1ō: Péter Püspök (qui in Cursu colloctionis dicitur Péter Pápa, fortè postquam Rex Joannes Váradini corripuit dicens:

A mű birodalmunkban ne Pápalkodjék. ex illo eventu et Despotismo Melii Sangvinario adhæsit sarcasticus ille titulus. 2. Varga vagj Dávid Ferencz. 3. Dekány. 4. Karianus János. Pastor Ecclesiæ Baraszlaiensis Unitarius. 5. György kardinál. 6. Olasz Doctor, Sive Georgius Blandrata Italus. 7. Vicarius Pál. 8. Filep biro Civitatis Judex. 9. Gál Biro. 10. Máthé Biro; qui duo postremi Religionis lutheranae a Rege Praesides Disputationis fuerunt constituti.⁴ Aderat et Ludovicus p. p.

Dubiâ Traditione accepimus: Disputationis Debreczinensis veræ ista Descriptione esse Mimesin in Válasz ut per Scholæ Rectorem in Comœdiis exhibitam, inde formalia verba omnia in Debreczinensi Disputatione adfuisse vix credi potest, at rei gestæ Veritas aliunde patet. Statuitur hic è Consilio Georgii Cardinalis; ut Melius Pastores juramentò ad suam Homo-

¹ A gyulafehérvári második nagy hitvitának egyháztörténetünkben levő terjedelmes, az egyes napok sorrendjében való leírásában (145. s kk. ll.) a debreczeni hitvitáról semmi vonatkozás vagy említés nem található.

² Az új bekezdésben a magyar cím előtti résznek aláhúzása tőlem származik, a többi a szövegben is alá van húzva.

³ Az unitárius hit elnevezés a vallással együtt 1568-ban törvényesített az országgyűlésen; azelőtt, s így a gyulafehérvári második hitvitán is, az unitáriusokat evangélikusoknak hívták. (Aranyosrákosi Székely Sándor: Unitária vallás történetei Erdélyben. 72—74. ll.)

⁴ E mondat aláhúzása szintén tőlem származik.

doxiam devinciat; Id post biennium interdicetur illi per Regem in Varadina Disputatione: Senkit hittel az ő vallása mellé ne kötelezzen.

[160. l.]: Hic eodem consiliarió mandata mittuntur ad civitates et vicos, ut Trinitatem negantis fidei homines illico captiventur et ubi reperti fuerint comburantur, ideo dicit Rex Melio: A minisztereket az igaz vallásért ne kergesse, a könyveket meg ne égesse. Hic expostulat Georgius Cardinalis, quare Hungarica Biblia emiserit Melius? quia iam quivis rusticus literas colligere potest Trinitatem in Bibliis nusquam reperiri asseverat, et constat eorum temporis fuisse editos per Melium Scripturæ Sacræ aliquot libros. Hic inducitur Melius ad inopinatum Transylvanorum adventus nuncium animi deliquium passus esse. Atqui in Albensi etiam disputatione vidimus illius vacillationes, confusiones, effugia, quibus elabi volebat etc. Finis disputationis fuit conversio aliquorum ad unius Dei confessionem præeunte illis Paulo vicario, quem titulum illico cum reliquis hominis iuventis abjecit.

Ezután az oldal további felén s a 161., valamint a 182. oldalon az V. caputig a kisebb hitviták ismertetése folytatódik.

Az első kéz megjegyzéseiből megtudjuk tehát, hogy a drámánkkal kapcsolatban emlegetett 1567 dec. 4. évszám minő forrásra megy vissza; hogy ezt egyháztörténetünk írója Szentábrahám Lombárd Mihály (sz. 1683., megh. 1758.) unitárius egyháztörténetéből meríti, aki viszont azt állítja, hogy a debreczeni hitvitáról a gyulafehérvári második hitvita (1568.) első napján (márc. 8.) történt említés.

Megtudjuk azt is, hogy az első kéz ismer egy a debreczeni hitvitáról szóló, közkézen forgó kéziratot (descriptiót), melynek magyar címe, szerinte is, nem a vita idejéből, hanem későbből való, mit a benne előforduló unitárius hit elnevezés mutat, mely csak 1568 után terjedt el. Közli e kéziratból a disputáló személyeket s eközben eddig ismeretlen, új adatokkal szolgál.

János Zsigmondnak Meliusról mondott gúnyos szavaiban a dráma írásának idejére nézve nyerünk egy korhatározó adatot, amennyiben ezek a «Péter Pápa» elnevezést a nagyváradi hitvitára (1569.) vezetik vissza.

Gál és Máthé bírák szereplésére pedig újabb világot vet az a megjegyzés, hogy ők a vitának a fejedelemtől kinevezett elnökei voltak.

Ezekután pedig azt mondja, hogy: minthogy kétes hagyományként azt hallja, hogy e descriptio alapján — belőle nagyon könnyen vígjátékot formálva — a válaszüti iskola rektora egy színdarabot adott volna elő, nem szabad még a descriptióban sem minden szónak föltétlen hitelt adni, ami esetleg csak a képzelet alkotása. De hogy határozott történeti adatok is vannak azért benne és hogy történeti alappal bír e descriptio, azt is kimutatja. Ilyen történeti alapokon nyugovó részek a következők. György kardinál két tanácsa. Az egyiket, azt t. i., hogy eskesse meg az összes papokat az ő hitvallásának a

megtartására, Melius a debreczeni zsinaton (1568 febr. 2.) valóban követte is és épen ezt tiltotta el neki János Zsigmond a nagyváradi hitvitán (1569.). A másik pedig, amelyik a parancsok szétküldésére és a háromságtagadók megégetésére, elfogására vonatkozik, a debreczeni zsinaton szintén megtörtént s ezt is János Zsigmondnak kellett eltiltania. György kardinálnak Meliushoz intézett korholó szavai, hogy: miért is adott ki magyar nyelvű bibliát, Meliusnak épen abban az időben (1565., 1567.) kiadott bibliafordításaival állanak szoros kapcsolatban. Melius félt, ingadozó, a vita alól kibujni, menekülni akaró magatartása viszont a gyulafehérvári második dispután (1568.) tanúsított viselkedésén alapul.

Utolsó megjegyzésével viszont Pál vikáriusnak eddig tisztán látni vélt alakját homályosítja el. Eddig ugyanis az volt az egyetlen és általános nézet, hogy drámánk ez alakja Thuri Pállal, a bihari cigánybarna¹ prédikátorral azonos. Írónk azonban a *descriptio* történeti alapjai között említi Pál vikáriust, mint olyant, kinek alakja és szereplése egy bizonyos Pál nevezetű egyénre megy vissza, ki a gyulafehérvári második hitvita után egy pár emberrel együtt az unitárius vallásra tért át; Thury Pál pedig tudvalevőleg élte végéig református maradt. Első tekintetre ugyan azt is hihetné az ember, hogy itt az író már nem a történeti alapok felsorolását folytatja, hanem hirtelen a *descriptio* befejezésére tér s arra vonatkozik ezen utolsó mondata. De annak, hogy e nézetet elfogadjuk, útjában áll az «*aliquorum*» szó. A Debreczeni Disputában tudvalevőleg Péter Pápa és György kardinál kivételével mindenki áttér az unitárius hitre, míg az *aliquorum* csak egynehány embert jelent s így inkább érthető a gyulafehérvári második hitvitára, ahol az unitáriusoknak ilyen sikerük valóban volt is. Írónk azon föltevését, hogy Pál vicarius név alatt egy már 1568-ban unitáriussá lett emberről van szó, igazolni látszik maga a dráma is, hol a gúny és humor fegyvere legkevésbé épen a Pál vicarius alakját éri, ki okos, tudós embernek van feltüntetve s egyedüli rokonszenves alak, mintegy nyugópont a Péter Pápa eszét vesztett, izgatott táborában.

A második kéz megjegyzései egyrészt a lapszéli utalásokban találhatók, másrészt magával a darab szövegével függenek össze.

Jakab nem szól e lapszéli utalásokról, melyekből pedig feleletet nyerünk arra, hogy miért erőszakos a darab beillesztése, miért kellett azt épen egy szónak két tagja közé beékelni. Ez ugyanis szükségszerű kényszerűség következménye. A második kéz az első kéz kész művének negyedik caputja után akarta a drámát beilleszteni mint odaiállót,

¹ Cigányos barnaságáról a Válaszuti György Pécsi Disputájában (1588.) történik említés, hol ezzel kapcsolatban egy anekdotát mondanak róla.

szóval azon fejezet után közvetlenül, melyben épen részletesen szólott az első kéz róla, minthogy azonban a negyedik caput nem végződött külön oldalon, hanem egy oldalon az ötödik caput kezdetével, kénytelen volt azon oldal elé kötni be, amelyen a negyedik caput végződik s azután a különböző utalásokkal mutatni rá arra, hogy annak tulajdonképeni helye a negyedik fejezet után, szóval a negyedik és ötödik fejezet között van.

A darab szövegével egybetartozó, eddig figyelmen kívül hagyott megjegyzéseket a dráma leírása után találjuk, hogy azonban tisztán álljon előttünk, hogy Jakab mit, honnan vett, közöljük azt is, ami a dráma előtt áll.

162. l. (legfelül): Disputatio Debrecen. Comœdia valaszutinâ illustrata.

Interlocutores: Nimirum in comœdia theatralistas agentes Personæ Calvinî: Péter Pápa, Dékány, György kardinál, Vicárius Pál. Personæ Unitariî. Varga Ferencz, Cárianus János, Olasz Doctor, Filep Biro. Personæ Lutherani. Gál Biro, Máthé Biro. (Ezután kezdődik maga a dráma Péter Pápa monológjával.)

181. l. (a Debreczeni Disputa befejezése Vicarius Pálnak Amen vég-szavával s utána):

Ha akkor a Papok egyben nem esküdtek volna; mind az Unitáriâ Religióra állottak volna az népel edgyütt (procul dubio credendum est).

Az Ur minden Sötétségben Élőköt hozzon világosságra azó nagy nevéért Amen.

Hæc Disputatio peracta est in Annõ 1542. Diè verõ 13a Aprilis
Debreczini Gloria Deo! Amen.

A második kéz tehát igazolja az elsõtõl még kétesnek állított hagyományt, amennyiben közli a drámává átalakított descriptiót s tudatja színrekerülésének idejét. A baj csak az, hogy bár az előadásnak a napja is határozottan meg van mondva, maga az évszám mindjárt az első pillanatra hibásnak látszik. Errõl azonban csak annyit mondhatunk, hogy, bár lehetlenségnek látszik — és valóban az is —, az unit. főiskola könyvtárosának, Pálfi Mártonnak vizsgálata szerint is az csakis 1542-nek olvasható. A kéziratok késõbbi összevetése van hivatva erre világosságot deríteni. Természetesen addigra is a valóhoz nagyon közel áll az a föltevés, hogy a négyes helyén hetesnek kellett állnia az eredetiben s csak a másolás közben cserélõdött össze az írásban egymáshoz nagyon hasonló két szám.

★

Eddigi kutatásunk eredményei tehát pár szóban összefoglalva a következők:

A Kénosi-Uzoni-Kozma-féle unitárius egyháztörténet azon (székelykeresztúri) példányának első kötete, melybõl Jakab Elek a Debreczeni Disputát közölte, egy korábbi, meg egy késõbbi kéz műve.

A drámát a második kéz illesztette be az első kéz kész művébe.

Az első kéz csak egy közkézen forgó *descriptio*t ismert a debreczeni hitvitáról s csak mint kétes hagyományt hallotta, hogy e *descriptio*t vígjátékká is átalakították és elő is adták. S hogy az általa ismert *descriptio* nem azonos a vígjátékkal, azt a két műnek egymástól különböző címei, valamint szereplőiknek különböző elnevezése is mutatja. Míg a *descriptio* címe: Debreczennek Blandrata György és Dávid Ferencz által Unitária hitre tért Historiája, szóval *historia*; addig a vígjátéké: *Disputatio Debreczinensis Comœdia Valaszutina Illustrata*, azaz *comœdia*. Az elsőben disputáló személyek vannak, a másodikban *interlocutores nimirum in comœdia theatralistas agentes*, azaz közbeszólók, mint a Balassi-*comœdiában*. (1569.)

Az első kéz írásából tudjuk meg, hogy a debreczeni históriának máig köztudatban forgó évszáma Szentábrahámi *Historia Ecclesiastica* c. művének 116. §-án alapul.

Az első kéz tudósítása alapján szól Jakab Elek is a dráma előadásának hagyományáról, tehát nemcsak a címből következtet, amint azt Ferenczi Zoltán gondolta.

Az első kéz tolja ki a Debreczeni *Disputa* írásának idejét a Péter Pápa elnevezés eredetének magyarázatával 1569-en túlra s így egyszerűs mind igazolja Ferenczi Zoltán azon föltevését, hogy a választói *comœdiát* aligha írták 1570 előtt (Id. m. 16. l.), ami különben magából a darabból is teljes határozottsággal kimutatható. (Szegedy Lőrinc az erdélyi unit. prédikátort 1570-ben fogatta el Békésen.)

Új vonásokat szolgáltat a darab két szereplőjéről: Gál és Máthé bírákról.

Miközben a *descriptio*nak történeti alapja után kutat, minthogy drámánk a *descriptio* alapján készült, egyúttal drámánknak történeti alapjait ismerteti meg velünk s Melius jellemét, György kardinál szereplését ő vezeti vissza történeti tényekre.

A Vicarius Pál szereplésénél valóságban megtörtént eseményre való hivatkozás által megdönti az eddigi azon felfogást, hogy drámánk e szereplőjében továbbra is Thuri Pált lássuk.

A második kéz reánk hagyta a drámát — melyet azután a *caput* (IV.) után illesztett be, melyben az első kéz a debreczeni hitvitáról, *descriptio*járól s ennek történeti alapjáról nagyon részletesen szólott — s így ennek és egy — bár nyilvánvalóan téves — dátumnak a közlésével amelletts bizonyít, hogy a darab előadatott, szóval igazolja a hagyományt.

EGY XVIII. SZÁZADI KÉZIRATOS DALOSKÖNYV.

Évekkel ezelőtt Kolozsvárt egy kéziratós régi daloskönyv került kezembe. Bőr sarkú, kemény táblába kötött, gondosan írott könyv ez. Teljes címe: Sziveket ujító bokréta, mellynek kedves illatu, külömbkülömbféle virágait, a világ kedvére élő fainak és leányinak mulatóságokra, részszerint másunnan szedte, részszerint maga elmés fáradtságával tulajdon maga kertjébe plántáltatott virágokkal bővített egy ifjú, Vénus tengerén való bujdosásában magos halmok módjára feltornyozott sokféle viszontagságai s nyomorúságai között. A. D. MDCCLXX.

A tábla belső felén piros tulipánágra fektetett körben: amor omnia vincit. Szemközt, az első levél külső lapján, szintén pirosra festett s középuitt körrel átrajzolt virág. Belső lapján későbbi írással: *Templomba menetelkor könyörgés.* Imé, elmégyek, Uram, a te házadba. Adjad, oh én Istenem, hogy amit cselekszem, úgy cselekedjem, mintha színről-szinre látnálak. Felejtessed el velem ez világot, hogy maradjanak ez világon való gondok a te házadnak küszöbén kívül és vellem bé ne menjenek. Ammen!

Így jön a címlap s a címlap belső felén; *Versiculi occasionales* s utána az 1. számozott laptól kezdve a dalok: I—XCV. A 106. lap alján a XCV. dal végső sora után a következő lapon való folytatás jelzéseül: XCVI. De a folytatás nem következik. E helyett plajbászszal négy sor:

Körösi Flora 8 poltra,
Körösi Teji 8 poltra,
Takács György 8 poltra,
Nagy Gábor 2 krajcár.

Ezután más kézzel egy oláh dal, egyfolytában, a verses alak feltüntetése nélkül, kiejtés szerint. Mai helyesírással, helyreállítva a versesalak, így van:

Săraca streinitate,	Căte frunzē prin păduri,
Mult mi-ai fost fără dreptate.	Si pre la vĕrfuri muguri,
Incunjură-i țarile toate,	Si pre lume căți fluturi :
Si nu avu-i de lume parte.	Mĕ strică mai multe gânduri.
Eu de mic am pribegit,	Vine-mi doru uneori,
Tot cu streini am trait.	Se mĕ sui pre munți cu flori,
Multe țari am ocolit,	Se mĕ jelicuesc cu hori,
Odichnă n'-am dobândit.	Că-mi vine căsul sĕ mori.

Magyarul : Boldogtatan idegenség, igazságtalan voltál hozzám nagyon. Összejártam minden országot s nem volt részem a világból. Kis koromban elbujdostam, mindig idegenek közt éltem. Sok országot el-bejártam, nyugodalmat nem találtam. Ahány falevél van az erdőben s az ágakon a hány rügy, hány pillangó e világon, annál több gond tő, ront engem. Olykor elfog a vágy, hogy menjek a virágos hegyekre, dalokba öntsem bánatom, mert érzem, hogy halálom órája közeleg.

A *streinitate* = idegenség, idegenben létel, az idegenben való elhagyatottság érzése. Moldován Gergely azt mondja, hogy ez a hangulat igen gyakori az oláh népköltészetben. Előbb a szökevény jobbágyok nagy bánatát tolmácsolta, kik a szomszédos Oláhországban keseregtek elhagyott szülőtteföldükért. Majd az idegenbe hurcolt katonák fájdalma sir ki belőlök. A közöltem szép dal nagyon megtetszhetett a lefrónak, bejegyezte a magyar nóták közé.

Ezután jön, más kéztől, a mutatótábla. A XCV. után még XCVI., XCVII., XCVIII. szám következik, de csak a szám, cím nélkül.

Aztán későbbi írással ez a vers :

Jere pajtás diétára,	Mindenfelől cifra dáma
Tégy szert egy jó paripára,	Annyi van, hogy nincsen száma.
Egy furcsa magyar gálára	Egyet fűttyentsz az ablakba,
S egy tarisznya rézkrajcára.	Tiz is ugrik a századba.
Urifiságot vész magadnak,	Mikor én a bálba voltam,
Mert ott pénzért mindent adnak.	Grófkisasszonnyal táncoltam.
Ott élük ám a világot	Nem kérdik, ki volt az apja,
S nem kémélik a petákat.	Csak legyen veres kalpagja.
Mikor én a bálba mentem,	Apám, anyám odahagytam,
Előre megjelentettem.	Jószágom zálogba adtam,
Harmadnapig eléheztem,	Ugy élek, mint hal a vízbe,
Mégis oda eleheztem. (Elérkeztem ?)	Adja Isten ezt sok izbe.

Az utolsó lapon, újra más írással : Ex libris Joannis Sófaly, scholae ref. Gy. Vásárhelyiensis rectore. Ao 1785-to die 13° Junii. Hogy ki írta e dalokat össze s ki a szerzőjök, nem lehet tudni.

A címlap szerint az «egy ifju» részben feljegyezte, részben maga költötte. Talán az egész könyv *másolata* egy ismertebb dalgyűjteménynek. Több kéz írása. Az I—LXXXIV. egy kéztől való. Ez a rész a leggondosabb és értelmes, művelt főre valló. A LXXXV—XCI, valamint a XCIV. XCV. más, a XCIII. egy harmadik, a XCII. és a mutatótábla negyedik kéz bejegyzése, nem szólva az említettem tol-dásokról.

A versfőkből egy pár dal szerzőjének neve kihüvelyezhető. A XIII. számuban befejezésül mondja is a költő :

A ki ezt éneklette,
Versfejekben szerzette,
Az a nimfát, aranyalmát
Szívből szerette,
Kinek nevét feljette,
Versfőkben helyeztette.

Csak a kedves nevét rejti el benne, azt is enyelegve így : Aranyalma. (Aranjalma.) A XLII. számuból ennyi hámozható ki : Gróf été. Ám Kanyaró Ferenc az Erdélyi Múzeumban (1903, III.) közli a vers eredeti teljes alakját *Kedvesének* címen s itt a név tisztán kikerül : Gróf Eszterházy Magdolna. (Graf Eszterházi Magdolna.) Szerzője a versnek azonban itt is ismeretlen marad.

De világos a versfejekből a szerző neve a következőkben : XXI Vizkeleti József. (Vizkeléj Jóséf.) XXVII. Diószegi Mihály. (Diószegi Mihály.) XLVI. Jámbor Dániel. (Jambor Dániel.) LIII. Halmágyi. LXXVII. Kolumbán János. (Kolvmban Jáos.)

Ezek közül Halmágyi bizonyosan Halmágyi István, az ismert naplóíró. Kolumbán János szintén ismeretes az irodalomtörténetben. Ő írta az első görög-római mythológiát magyar nyelven, amely közhasználatban volt. *Vida György historiája* pedig sokáig kedves olvasmánya volt az erdélyieknek és sokat nevettek ennek a Csalóka Péter-féle mókamesternek, t. i. Vida Györgynek vaskos *facetia*-in.

Többé-kevésbé híven, Amadétól való a XIV., XXI. (két sor) XXIII. LXXIX. (Az első versszak.)

Van egy pár dal, amely azt a hatást teszi rám, mintha megcsonkult alakjában volna feljegyezve, épen úgy, mint a fennebb említettem XLII. számú. Így a XVI. versfejeiből kiolvasható : Kousz (vagy Kons) É. Nem valamelyik Koncz ? Ilyen vezetéknevű verselő akadtt nem egy időnként. A XXXIII.-ból ez tűnik ki : Anai Luis. Az LVIII.-ból, elől. Írta. De azután értelmetlen : Dmkse. A LXII. végén a nő feleletéből : Kat(a). A LXX.-ből ez kerekedik ki : Késem. Sőt mintha a XXV. XLVIII. (edj) számuban is lett volna valami.

Van egy egészen latin nyelvű ének, a LXXXVII. Egy másik, az LIX. számú, úgy, hogy a páratlan számú versszakok latinok, a párosak azoknak fordítása. A XCII. számú dal négy versszakos. Az első kettő egy szerelmi dal, a másik kettő egészen más tárgyú s latin nyelvű.

Bár a dalok tárgya nagyobb részt a szerelem, a gyűjtemény mégis elég változatos hangulatu. A XC. számú (Boldog asszony anyánk) ismert régi egyházi ének, valamint a XCI. (Keresztyének sírjátok) is. A miképen a vallásos érzés különben is fel-felcsendül e dalokban. Így a LXXVII. és LXXXI. számuban a bujdosó elhagyatottságában, nyomoruságában Istenhez könyörög gyámolításért, segedelemért. Más helyütt (V.) a bujdosó keservesen panaszkodik, hogy itthon csak a *jöcvénynek* van becsületi, de keserűségén áttör Istenbe vetett bizodalma. Bujdosódnak látszik LXXIV. számú is, a míg az LIII. számuból a bujdosó hazafias érzülete villan ki. Van két toborzónóta is. (LXXXVIII. eleje s a XCIII.)

Néha csak általában bánatos az ének, panasz a bajban, elhagyatottságban. (XXXI. LXI.) Vagy bizonyos rezignációval mondja a költő, hogy nem törődik a rossz emberek rágalmazásával, titkos megszólásával. (XIX.) Int, hogy csalárdság, álnokság van mindenütt, ne higyjünk az embereknek. (I.) Elmélkedik a szerencse forgandóságáról. (LVI.)

Máskor a jó szomszédasszonyt dicséri a nóta. S vannak a gyűjteményben diákénekek. Kedélyesen magasztalja a diákokat. (XVIII. LXXXVII.) Vagy diák dal zendül a tavaszról. (LXXXVI.) Majd gúnyosan panaszol: Sirasd meg azt az időt, melyben diákká lettél. (LXXXIX.)

Van általánosan tréfálózó, mókás vers (XXXV.), gúnyolódás a nagyvarsányi híres dámával (XXXVI.), még erősebb, borsosabb egy más leánnyal (LX.); az asszonyokról (LXVII.), női nevekre (LXVIII.), a részeges asszonyokról (LXIXLXXXVIII. második fele), az új állapotokról (XCV.). Vagy vidámabb bordalféle. (LIII.)

Hanem mindezek mellett kétségtelen, hogy a többi, a legnagyobb rész szerelmi dal. De ezekben is van változatosság: a szerelem dicsőítése, drága dolog a szeretet, aki nem szeret, nem is ember; szerelmi vallomás, boldog szerelem, az együttlét öröme; boldog, aki hív szivre talál; a kedves dicsérete, reménykedő szerelem; titkosan kell szeretni, szerelmi epekedés, ne hajtsunk a világ szájára, szeress igazán; ne gondolj az irigyekkel; búcsu a kedvestől; nem lesz mindig így, a bú öröme fordul; bánat az eltávozott szeretőért; mennyi fájdalom van a boldogságban is; hosszú távollét után boldogan siet kedveséhez; leány szerelme a diák iránt; szerelmi bánat, panasz a leány

hidegsége miatt; elhagyott szerető; búra vált a boldogság; őrizkedjél a szerelemtől; a vetélytárs kigúnyolása; nem gondol a csalfával; az elpártolt szerető visszasírása; megbánja még a csélecsap leány, majd keres ő mást, hűségesebbet magának; bánat a meghalt kedvesért. Máskor könnyedén veszi a dolgot. Szeretsz vagy nem? Ha nem, Isten veled! Vagy: Elmehetsz már, nem kellesz már. Van egynehány szerelmi kettős is: XXIV. XL. LIV. LXII. LXXIII.

Ezekben a szerelmi dalokban, bár gyakran erősebb érzékiséggel vegyülve, sok melegség, hév, sok gyöngédség van. A gyöngéd, becczgető megszólításoknak se szeri, se száma. Ilyen megszólítások: édesem, édeském, kedvesem, szivem, szivecském, édes szivem, kedves szivem, egy reményem, édes reményem, mindenem, csillagom, fényes csillagom, szép csillagocskám, szivem rejtékének fénylő csillaga, angyalom, szép angyalom, szivem angyala, angyali szép szűz, szivem gyámola, szerelmetesem, frigyesem, hívem, édes hívem, egyetlenegy kellemetesem, szerencsém piros hajnala, szerelmem, édes szerelmem, szép szerelmem, kegyesem, én kegyesem, édes kegyesem, én jegyesem, éltem párja, madárkám, galambom, szép galambom, galambocskám, kedves virágom, mosolygó virágom, drága virág, virágocskám, kedvem virága, zöldelő virágom, télben is zöld virágom, gyenge virágalak, szerelmes virágszálom, oh én kedves virágszálom, rózsám, gyenge rózsám, rózsácskám, rózsaszálom, szépséggel ékesült pünkösti rózsza, violám, szép viola, szép violám, kedves violám, gyöngyvirágom, gyöngyvirágszál, földben veszett majoránám (meghalt kedvesem), rozsmorintom, rozsmorintág, kedves rozsmorintszálacskám, én aranyalmám, narancsfán nőtt aranyalmám, lilomszál, hiacintom, kincsem, én kincsem, édes kincsem, drága kincsem, becsülhetetlen kincs, gyémántom, én gyémántom, szép rubintom. Ezek az édesgető kifejezések igen gyakran egymásra torlódnak. Például:

Oh Flora kertének piros rózsája,
Klárismódra mosolyodó s vidámitó
Szivem bokkrétája.

Vagy:

Angyalom, egy reményem,
Ébresztő kedves fényem,
És minden ékességem,
Kivánt gyönyörűségem.

Vagy:

Szivemen már felépült kedves, édes virágom,
Kertemnek közepén felnőtt rozsmorintágom.

Vagy :

Én téged solymocskám, piros torku madárkám,
Piros hajnalocskám, tavaszi szép rózsácskám,
Soha másért el nem hagylak.

Vagy :

Babylon tornyában költött szép galambom,
Tigris vize mellett felnőtt virágszálom,
Halld meg szavaimat, én kedves rubintom,
Gyémántkertben termett ékes rozsmorintom.

Vagy :

Kegyess nimfa, ékes rózsza, szép liliomszálom,
Szívnevelő, kedvemelő, tölled már elválom.

Vagy :

Virágok gyöngyszínű harmatja,
Szívem igaz mézes falatja,
Angyali képe szívemnek,
Tündöklő napja éltemnek,
Kedvesem, édesem.

Vagy :

Nárcissusban oltott violám,
Kedves, édes szagu mandolám,
Virágok közt tulipántom,
Legszebb és drágább gyémántom.

S lejjebb :

Jövel, lelkem éltető ere,
Én szívemnek göncörszekere.

Vagy :

Kedves rozsmorintszálacska,
Vénuskertbeli gyenge violácska,
Drága fényes rubintocskám
Nimfáknál kedvesebb gyöngyalakocskám.

Csakúgy találomra idéztem ezeket. De ott van például a X. számú dal, elejétől végig csupa gyöngédség.

Tele vannak ezek a dalok színezéssel, festéssel, a tropusok és pparák mindenféle nemével. A változásról, kedvülésről szólva, képen magyarázza a költő :

Illatozó s vigsághozó kertednek virági,
Hives berkek, erdős hegyek kedves vidámsági,
Meggzáradnak, elhervadnak,
Virág után kórót hagynak.

Fogadkozik, hogy :

Sok ezüstért, aranyért,
Drága kárbunkulusért,
El nem is hagynálak
E világnak kincséért.

Áldáskodik :

Járásodban, állásodban; teljes életedben
Hány lélekzet tölled esett, hány hajsza! fejedben,
Áldjon Isten annyi jókkal,
Annál is több áldásokkal.
Szomorúság, háborúság ne jöjjön szivedbe.

Kifogyhatatlan a kedves dicséretében :

Innepet kellene nevednek szentelni,
Aranyos betűkkel kellene felírni
Angyali ékességedet.

Bánatában részt vesz az egész természet. A fák is könnyeznek vele, érte. Egymást érik a hasonlatok :

Ifjuság, mint sólyommadár,
Addig víg, míg szabadon jár.

Ollyá lettem, mint a bagoly,
Ki az kalickában huhol.

Mint ősszel kis filemile,
Ki meg van szegény rekesztve,
Kinek elholt zengő nyelve,
Lehajtván bánkodik feje :
Igy nékem bánkodik szívem,
Mert elhagya régi kedvem.

A ki igaz szivre talál,
Távol van attól a bú,
Nem észli, mint fát a szú.

Ragyogóak szemeid, mint fekete kláris.

Mint mágneskő vasat magához szorítja,
Ugy szívem szivedet szüntelen óhajtja.

Metaphorák majd minden sorban találhatók :

Méznél édesb szerelmednek
Akarok részese lenni.

Mert éltem virágát,
Zöldellő szép ágát
Egyedül te hervasztád.

Tündérszerencsének,
Mosolygó kedvének,
Ne higyj, mert hamar megcsal.

Lépten-nyomon előfordulnak metonymiák, synekdochék, különösen pedig hyperbolák :

Tenger vize, fívek ize, csillagi egeknek,
Fák leveli és füvei a magos hegyeknek,
Kevesbek gondolatimnál,
Érted fohászzkodásimnál.

Csak épen figyelmeztetésül mondom mindezeket. Elég a könyvet bárhol felnyitni, hogy bőséges bizonyosságot találjunk. Ott van pl. a XXXI. számú dal, csupa kép.

Az élénk előadásu beszéd folyvást kérdésekben, felkiáltásokban, ismétlésekben, fokozásokban, kötőszó kihagyásokban, kötőszóhalmozásban, szójátékokban, ellentétben nyilatkozik. Sűrűn fordulnak elő inverziók. Így :

Kihez csak egyedül reménységem volt.

Könyves zokogásim, felhatnak sirásim
Az magos egekre.

Görög-római mythologiai, mondai, történeti alakok, nevek elég gyakran fordulnak ugyan elő, de mint szokásos megszemélyesítések, vagy hasonlatok, példák. Így : Amor, Cupido, Venus, Dianna, Minerva, Juno, Ceres, Flora, Apollo, Mars, Mercurius, Nimpha, Charon ; Helena, Paris, Penelope, Pyramus és Thisbe, Biblis, Ariadne, Theseus, Kleopatra, Menelaus, stb. A III. számú dal pl. két részből áll. Az első részben elmondja a költő Paris ítéletét s az ebből keletkezett háborút, csak azért, hogy a második részben elmondhassa : ha kedvese az istenasszonyok között lett volna, ő nyerte volna el az almát. Máskor, hogy Görögország Helenát, Egyiptom Kleopatrát bámulta ; kedvesét is így bámulhatnák. Vagy így énekel a lányról :

Alexisnek szépségét, Penelope hűségét,
Junó kincses bőségét,
Pallásnak eszességét
Fére tészed.

Vannak közben-közben egyéb latin szók is, a melyek akkor keletűek voltak a magyar beszédben és irodalomban. Így pl. *conceptus, gratia, plántál, punctum, instál, furcifer, paniperda, summa, praktika, vale, schola, titulus, prédikátor, orator, virtus, subscribál, gestál, theologus, physikus, philosophus, philologus, facetia, laurus, discordia, stb.* Egy pár más idegen szó is: *struccol, komendó, profont, marsch, stik.*

De különben nyelve szép, magyaros s egyes régies szavak, szólás-módok az illető dal régibb keletkezésére engednek következtetnünk. Ilyenek: egybeveszének, alitván magát szebbnek, lehajtván (lehajtvá) bánkodik fejem, magam is csak járok sírván, ritkán találkozik az illyenhez Pán is, bokros (páros) csók, az a szerelemnek fővebb oka, ékesen szollás, alak (szép) személyedet mert tisztán szereti, környülnéz. Eső után köpenyeg, úgy mondja: Eső után késő vásár palástodhoz kapkodni. Ilyenek még: dali termetedet, bántják és borítják az igaz szerelmet ellenkező próbák, gondos (gondoktól terhes) sóhajtasim, áros (a minék ára van, értékes, becses), hegyes tőrrel elfelverték, ingyen sem véltem; nézd el, melly csalárd ez világ, bárdatlan, szivedet frisseld, apolgásid (csókolásaid) most is érzem, apolgatják, gyenge mellyed ápolgattam, égedelem, töredelem (törődés), képzem (képzelem), ne örüljed holtomat; járok, ingadok; életét fogyatta, születettél.

Nem mondom én, hogy ezek a szavak, vagy legalább egyikök-másikok, nem voltak használatosak akkor is, sőt később s helyenként ma is. Mindenesetre azonban figyelmet érdemelnek, valamint azt hiszem, hogy egyáltalában nyelvészek is haszonnal forgathatják ezt a könyvet.

A gyűjteményt Erdélyben irták össze, én Csombordról kaptam. Az egyes szavak leírása is erre vall: *ajakod, derekod, szavod, házod, jutalmom, pároson, rogyog, utozás, soholt, sohult, majdon, házan túl, takaroson, csinoson, módoson, barátságoson, talám, béfogad, bészár, magos, fokad, gyakron, szinek (szinök), vérek (vérök), paplany, borzodás, megöntem, Mária, jutattál.* A LXXXVI. számú dal erősen a-zó kiejtésű. Az LXXXVIII. számúban a szerző tudatja a dal végén, hogy 1770-ban Pozsonyban írta, de a másoló erdélyi kiejtéssel rögzítette meg. A LXII. számúban előfordul a Szomos és Kolozsvár is.

A versalakok igen változatosak. Vannak alexandrin, félalexandrin, 4+4+3, 4+4, 4+3, 4+2+3, 4+5, 2+3, 5+5, 6+4+3, 4+3+6, 4+4+5, 5+4, 4+4+6, 5+6, 6+5, 4+4+4+3, 4+4+4+4, 6+3, 5 ütemű sorok. Ezek összekapcsolásából és rímelhelyezéséből a legkülönbözőbb alaku versszakok keletkeznek. Látszik, hogy a szer-

zök öntudatosan művészbibb verselésre törekednek. Épen ezért gyakori mind az egy, mind a két szótagu rimekben a szép rim.

Igy :

Végre az aranyalma,
Melly veszekedés halma
Lőn, Venusé neve, mellyet el is veve
Páris . . . . .
Ez ollyatén kies kert,
Melyre ritka tehet szert.

Ajakán piros kláris, mellyén tulipán is.

Legalább nem vagyok én is világ fatyja.
Hogy hozzám illy leány magát nem adhatja.

Kérlek, hogyha tetszik együgyü személyem,
Cselekedd, hogy napom vigszággal szemléljem.

De én szegény immár elhagyatott árva,
Kegyesszerelmedből szívem el van zárva.

Csak annak van becsületi,
Ki a deákot szereti.

Szegény árva életemnek
Ez mégis nem árt,
Hajnalomban s vig napomban
Nem ejt semmi kárt.

Igen gyakoriak a középrimek. Lásd például I. III. XIV. XIX. XXVIII. XXIX. XXX. XXXIV. XL. XLII. XLVI. XLVII. XLVIII. LII. LIII. LV. LXI. LXII. LXIV. LXV. LXVI. LXIX. LXXXVII. LXXXIV. LXXXVI.

Vannak egyéb rimjátékok is. Így a XI. számú öt versszakos dalban az első sornak mindenütt, a 2-iknek három esetben, a két első üteme is rímel, így :

A mig élek, mind így élek, többet búval, bánattal,
Kesergéssel, könyvezéssel, szomoru sóhajtással.

Valamint a XXI. számú, 5 soros versszakú dal 1. 2. 5. sorának két első üteme is rímel. Közben (XXVIII.) egy-egy sor így csendül :

Teljék, keljék rózsák, gyöngyökjárásidat,
Öntse, töltse gyönyörűség állásidat,

(Lásd még: LVI. LXI. LXII. LXVI. LXIX. LXXXVII.)

Az 5 soros versszaku XXXIX. számú dalban az 1. és 2. sorban két egymás mellett álló szó mindig rimel, azonkívül, hogy a két sor vége úgyis összecseng. Például :

Éneist így szerette s érette majd megholt Didó.

A XL. számúban a 3. sor középrimes, de a mellett az 1. sor közepe is gyakorta összecseng a második sor közepével :

Szerencsétlen és *bu óra*, mellyben ezt kell hallanom,
Nem fordult az eset *jóra*, következik halálom.

(Lásd még : XLVII. LXXXIV.)

A XLVI. számú, 8 soros versszaku dalban nemcsak végrimek vannak, hanem közben 3—3 ütem is rimel :

Jaj gyöngyvirágom, rozsmorint ágom,
Kedves virágom, egy reménységem.
Szerelmed tüze, jaj, jaj, mire üze.
Horgára füze, friss edényem,
Mert szemöldököd, friss tekinteted,
Reám lőtt ived járja szivem.
Nohát szerelmem, szánjad sérelmem
És töredelmem. légy én hivem.

Előfordul ilyen is :

Sok szív árad, sok szem fárad éretted.
Te valál örömöm, lettél hegyes töröm,
Kéért fejem töröm, mert a régi öröm
Lett nékem keserű, mint az üröm. (XLVIII.)

§ Vagy :

Vajha kitudná és tapasztalná szomorú szivemet,
Bizony sajnálná vagy meg is bánna keserves életsmet.
Panaszolkodni én nem akarok,
Szívet hizlalni nem is kívánok.
Csak addig főzöm, a meddig győzöm
Keserves bús gondolatimat. (L.)

A XCIII. számú, 4 soros versszaku dal 1. és 3. sora elől egy indulatszóval, kurjantással van megtoldva. Az LIII. számú dal pedig különösen érdekes példa a mesterkedő verselésre. Refrainekkel is találkozunk, (XXV. XXVI. XXXIII. LX. LXVII. LXX. LXXXIX. XC.

XCIII.) valamint refrainszerü ismétlésekkel. (XIV. XXXI. XXXIII. LIV. LXXXIII. LXXXVI.)

A könyv helyesírása bár gondos, de mégsem következetes. Irja: szól és szoll; tölled, tóled; róla, rolla; véle, velle, velle; bú, bu; mely, melly, oly, olly, ily, illy, mély, mélly; egy, égy, eggy; had, hadd. Sőt ugyanabban a dalban, néha ugyanabban a sorban másképp írja ugyanazt a szót. (szoll, szól.)

Mindent összefoglalva, azt hiszem, hogy a kutatók e könyvben irodalomtörténeti, poétikai, stilisztikai, prozódiai és nyelvi szempontból elég értékes, felhasználható anyagot találhatnak.

YERSÉNYI GYÖRGY.

SKÓT ÉS ANGOL HATÁS ARANY JÁNOS BALLADÁIBAN.

Arany János balladaköltészetével eszthetikai irodalmunk legkitünőbbjei foglalkoztak. Greguss Ágost, Beöthy Zsolt, Gyulai Pál és Riedl Frigyes fejtegetései nagy mélységekbe világítanak. Riedl, Zlinszky, Tolnai és Petz Gedeon kiderítették több balladájának a forrását. De fürkésznünk kell még más forrásokat is, melyekből ez a balladaköltés életnedveit szívta. Arany János maga mondja: «százával a ballada nehezen jó.» Valóban nagy gonddal keresi a megfelelő balladátárgyakat. Hogy Arany János a balladákban úgy, mint egyéb epikai alkotásaiban is, keresi a hitelt, ő maga épen úgy igazolhatja, mint költészetének forrásnyomozó kutatói. 1854-ben ezt írja Gyulai Pálnak: «Nekem, ha építeni akarok, téglá kell és mész.» Ezeket a téglákat nagy buzgalommal fürkészték. A forráskutatók érdeme nem abban a kíváncsiszkodást dédelgető eljárásban van, hogy találtak valamit, hanem abban, hogy Arany János nagyságát még inkább láttatják velünk.

Hogy Arany a skót népköltészetből és az angol irodalomból is merített, ezt is igazolhatja ő maga épen úgy, mint ez a tanulmány. Szívvel-lélekkel merült a skót népköltés tanulmányozásába. Érthető is, mert nagyon igaz, amit Greguss Ágost mond: «A példaszerű ballada neve igazán a skót balladát illeti.»¹

Kiváló balladakutatóink már általánosságban utaltak arra, hogy Arany János tanulmányozta az északi balladákat. *Greguss Ágost* arra mutatott, hogy a tősgyökeres magyar népi elem rányomta a maga bélyegét Arany balladáira, noha ezekbe a kis tragédiákba utat talált az idegen népköltés szelleme is: «A skót-angol népköltészet hatása — mondja Greguss — nála is mutatkozik, de csak mint egy-egy vonás beolvadva hatalmas egyéniségébe.»² Greguss a skót-angol népköltészet és Arany János balladái közös vonásául «a félhomályt, a lobogós lángú, csapkodó világítást» jelöli meg.³

¹ A balladáról, 98. l.

² Ugyanott, 175. l.

³ Ugyanott, 178. l.

Beöthy Zsolt ezt írja: «Olvasta a Percy-féle skót balladákat, de úgy ezek, mint népköltésünknek utóbb ismeretessé lett büszkeségei, a székely epikai dalok nem annyira új útra vezették, mint inkább csak támogatták a népből és önmagából fejlődésében.»¹

Színnyei Ferencz Arany balladáit tárgyalta néhány sorban egy-két közkeletű skót népballadára hivatkozik.²

Hogy Arany János öntudatosan a népi minták felé fordult s megvetette a német példákat és a nyomukon induló balladaköltészetet, tanúsíthatja *Önéletrajza*. Ez a munka nem egyéb, mint Gyulai Pálhoz intézett levél. Egyik legtermékenyebb balladaévében, 1855 június 5.-én írja. Elpanaszolja, hogy a szabadságharc izgalmaiban keveset dolgozott: «*De már ekkor megkísérlettem a balladának ama népi eredeti formáját, (melyek közül, mint tudod, legjobban sikerült Rákóczié . . .), ellentétben a mi németes, mesterkéltséggel s érzelgős vagy declamáló balladáinkkal. Petőfi e részben inkább utánam jött, mint megelőzött.*»³ A nép leleményét mindenkor nagyra becsülte. A *Koszorú* 1864.-i évfolyamában Erdélyi Jánosnak egy dán balladafordítására ezt a megjegyzést teszi: «E költeményt (castis omnia casta) annak megmutatására közöljük, hogy a legtöbb *eredeti inventio* a néptől származik.»⁴

A népnek ezt az eredeti leleményét megtalálta a skót balladaköltészetben is. Egyik, *Tompához* írott levelében skót balladából idéz. 1853-ban *Pákh Albert*nek azt írja, hogy *Rozgonyiné* mintája skót népballada, melyet a német balladáknál sokkal többre becsül. Észreveszi a skót és a magyar népköltészet rokonságát is. Ha *Rozgonyinét* skót minta után írja is, a skót élet helyett magyart vázol, csupán a ballada menetét követi. «Ezt is csupán azért — írja Arany — mert népdalaink s egy-két igazán a néptől eredt balladáink folyamával bámulatosan megegyez.»⁵ Még értékesebb, még többet magyarázó az a kijelentése, melyet egyik, *Csengery Antalnak* írott levelében olvasunk (1856.): «E balladák legfőlebb csak *magyarban* újak, de én a formát nem teremtém, csak *átültetém magyar földbe*; sőt tulajdonkép ezt sem tevém, a magyar népköltészet már birt balladákkal, melyek *amaz éjszakiakkal* meglepő hasonlatot mutatnak.»⁶

Nem méltányolták eléggé azt a mozzanatot sem, mennyire okult

¹ *Magyar balladák*, 189. l.

² *Arany János*, 107. l.

³ *Arany Művei*, IV. k. XXXII. l. (Fr.-k.)

⁴ *E. Ph. K.*, 1908, 730. l.

⁵ *Levelez.* II. k. 83. l.

⁶ *Levelez.* II. k. 157. l.

Arany János azon a példán, melyet *Goethe* szolgáltatót neki. Igaz, hogy csak 1858-ban fordítja *Goethe* remekét,¹ de ismerhette már régebben is. Arany nem ültette át *Goethe* értékes magyarázatát, de nagy fogékonysággal olvashatta: «Bárha — írja *Goethe* — az olvasóknak és az éneklőknek a költeményt ezzel a magyarázattal élvezhetőbbé tettem volna, még megjegyzem, hogy *egy régi angol ballada*, mely sok éve már, nekem nagyon megtetszett s melyet olyan valaki, ki abban az irodalomban jártas, bizonyára kinyomoz, adott alkalmat erre az előadásra.» Milyen szárnyaló lendületet s termékeny buzdítást nyerhetett Arany e kijelentés olvastakor, mennyire ráismerhetett *Goethe* forrására. Valóban lehetetlen, hogy Arany János, ki *Percy* gyűjteményét mélyen tanulta és kitűnően ismerte, rá ne bukkant volna *Goethe* forrására, a *The Beggars Daughter of Bednall Greenre*, *Percy* gyűjteményének erre a gyöngyére, a skót népköltés drágakövére. A szép *Bessie* lakodalmát ülő vigadók közé belépő apának, a koldusnak az alakja felelevenedhetett Arany előtt, a koldusé, ki a fényes társaságot felvilágosítja, hogy az ő *Bessieje* előkelő származású. Aranyt, mint bárkit is, meglephette a koldus elbeszélése: ellenség elől kellett menekülnie s koldusruhába öltöznie. Vigadhatott a nász-nép örömén.² Bepillantatható egy nagy költő műhelyébe. Arany János tréfásan mondogatta magáról: «Megtartottam a katonaregulát: amit loptam, jól eldugtam.» Csendesen mosolyoghatott, *Goethe* nem követte a katonaregulát. De belátta, hogy *Goethe* az angol népballada nyomán remekművet alkotott s mesterien lefordította.

Aranyt megragadta a népléleknek az a *lactea ubertasa*, mely *Percy* püspök világhírű gyűjteményében duzzadó áramlással hullámszik, az az ősi ösztön, mely az élet hol tragikai, hol derűsb jelenségeit, komor felhőit vagy mosolygóbb sugarát a rétek vadvirágainak nemes, cikornyátlan egyszerűségével fejezi ki. Illatukat a «népi sarjadék» lelke mohón szívta, mint a tüdő a mezők fuvallatát.

Aranyt valóban sokra tanították a skót népköltés remekei. Mindig szívesen keresgélt, kutatott. Azt írja *Tompa Mihálynak*: «Eposzt vagy balladát pedig nem lehet írni minden füttyentésre, ahhoz tárgy kell...»³

A skót népköltészet Arany Jánosra a tragikai felfogás zordon-ságával, majd a vígság felvillanásával, indítékaival és szerkezeti

¹ *Ballada az elűzött és visszatért grófról.*

² *Percy: Reliques of ancient english poetry, II., 129—143.* Az *MDCCXC.* kiadást használtam (London).

³ *Lev. I. k. 395—396. ll. (1856-ban.)*

⁴ *Percy: Rel., I/86—93. ll.*

sajátságaival hatott. A skót népköltészetnek tragikai és komikai szelleme, másrészt a benne nyilvánuló drámai élet s az erkölcsi mozzanatnak tösgyökeresen népies szellemű kifejezése Arany balladáinak a modorával közös sajátságok.

A skót balladahősök izzó szenvedélye megragadta Arany lelkét, kinek úgy, mint Keménynek, éles érzéke volt a tragikum iránt. A szerelmet kérő és visszautasított *Edom of Gordon* Rhodes úrnőjén kegyetlen bosszút áll, gyermekeivel együtt elpusztítja, csak a férj torolja meg a bűnt. A szenvedély féktelen heve egész család pusztulását okozza. Mennyire ellentétes ezzel a komor balladával *A dió-barna leány*¹ és *Child Waters*.² Megható a szép Rosamondenak, II. Henrik kedvesének a féltékeny királyné okozta halála. Cauline lovag és Christabelle szerelme is szomorú véget ér.³ A lovag hősi tusán vérzik el, kedvese utána sorvad.⁴ Az elcsábított leány is meghal, kedvese fájdalomában megöli magát.⁵ *Jane Shore* maga meséli el léhaságát, udvari fényből utca porába sülyedését, állati sorba jutását, csúfos elzüllesztését.⁶ Megvillog a tör acélja is. A gyilkosság rémes pusztításai zordon erővel kísértének a skót népballadákban. A féltékeny ara tűjével leszúrja Annácskát, vőlegényének szerelmesét, erre Tamás menyasszonyát, majd magát öli meg.⁷ Az apród hűtlensége véres halálát okozta,⁸ *Robin of Portingale*ben a cinkosok és a bűnös asszony halállal lakolnak.⁹

Nemcsak a szerelem gyilkos szenvedélye viharzik a skót népballadákban, az élet egyéb mozzanatai is sajátos, tragikai színben jelentkeznek bennük. A mostoha anya a szakáccsal öleti meg az ártatlan Izabellát, a gonosz súlyosan lakol.¹⁰ Az ártatlan árvákat ördögi nagybátyjuk az erdőbe viteti, hol elpusztulnak.¹¹ Egyik ballada Darnelynek, Mária királyné férjének összeesküvés okozta rút halálát meséli el.¹² Meglepő e balladáknak zordon sívársága, komor hangulata.

¹ U. o. II/25—41.

² *Percy: Rel.*, III/52—58. lk.

³ *Fair Rosamond, Percy*, II 109—120.

⁴ *Sir Cauline, Percy*, I/32—47.

⁵ *The lady's fall, Percy*, III/120—125. lk.

⁶ *Jane Shore, Percy*, II/212—222.

⁷ *Lord Thomas and fair Annet, Percy*, II/255—259.

⁸ *Glasgerion, Percy*, III/39—43 lk.

⁹ *Old Sir Robin of Portingalle, Percy*, III 43—48.

¹⁰ *The lady Isabella's tragedy, Percy*, III/134—138. lk.

¹¹ *The children in the wood, Percy*, III/149—155.

¹² *The murder of the king of Scots, Percy*, III. k.

A skót balladának ez a tragikai borúja mélyen hatott Arany Jánosra. A szerelem izzó szenvedélye, gyilkos erőszaka, a mostoha céda kegyetlensége Arany balladáinak épen olyan jelentős indítékai, mint a skót népköltészetnek. A szenvedélyek marcona komorsága, a lelket megülő szomorúság *Ágnes asszonyban*, az *Éjjeli párban*, a *Tengeri hántásban*, *Vörös Rébékben*, vagy az *Árva fiúban* a kietlen sivárságnak épen azzal a koromsötétségével hat, mint a skót balladákban. Ha csak a székely balladákat követi, akkor olyan mély tragikai képeket sohasem teremtett volna, mint amelyeket a skót példák után alkotott. A skót balladák igazolhatják, hogy Arany János a zordonná komorodott tragikai felfogást, a ballada éjszakai árnyalását és macabre szíuezését a skótoktól tanulta. De nemcsak ezt.

Az árnyak nyomán a vidámság derűje csillog. Arany János tanult a skótok víg balladáiból is. *Pázmán lovagról Tolnai Vilmos* megállapította, hogy a költemény alapja oklevéllel igazolható valóság.¹ *Horváth János* arra utal, hogy a Tolnai kimutatta forrás, Budai *Polgári Lexicon*a Aranynek csak befejező motívumul szolgálhatott, a mesét Kiss Károlynak *A szép juhászné* című elbeszélésében találta, mely az *Aurora* 1828-iki évfolyamában jelent meg.² Tolnai Vilmos és Horváth János nyomozásaival véglegesen nem dőlt még el a kérdés. Hogyan gondolhatott Arany János arra, hogy *víg balladát ír*? Hogyan lehet *víg* az, ami *ballada*? Lehetetlen, hogy olyan öntudatos művész agyában, mint Arany János, ez a gondolat meg ne villant volna. A *dalban elbeszélt tragédiák* mestere hogyan eszmélhetett arra, hogy *dalban elbeszélt vígjátékul* ír balladát? Hogyan vált a *ballada Shakespeareje* egy pillanatra a *ballada Molièrejévé*? A kérdés elég jelentős s megoldása mintegy kiegészíti Tolnai és Horváth kutatásait.

A skót balladaköltészetnek van egy derűs csoportja. Magvuk egy-egy *királytréfa*. Hogy a királytréfa *Pázmán lovagban* más, mint ezekben a skót népballadákban, mellékes. A lényeg az, hogy Arany a királytréfákon épülő skót népballadák példáját követi. Percy püspök ezt írja: «Balladakészítőinknek kedvelt tárgya volt, hogy királyainkat úgy tüntették fel, mint akik akár véletlenül, akár szándékosan társalogtak legalsóbbrendű alattvalóikkal. Az előbbi fajba vágó balladák *A király és a molnáron kívül IV. Edward és a tímár, Henrik király és a katona, I. Jakab és az üstfoltozó*, a másodikba tartozók: *Alfréd király és a juhász, VIII. Henrik és a fojtózó varga.*»³

¹ Tolnai Vilmos: Arany «Pázmán lovag»-jának forrása, E. Ph. K., 1903, 473—475.

² Horváth János: *Pázmán lovag*, Bud. Szemle, 1909, 133—140 lk.

³ Percy, III/156. l.

Példaképen arra a balladára hivatkozom, melyet Percy gyűjteményében Arany is olvasott: *Tréfás ballada II. Henrikről és a molnárról*.¹ A sherwoodi erdőben vadászó király és az útjába kerülő molnár társalgása a lehető legmulatságosabb, A vadász, kiben a molnár nem ismeri meg a királyt, nála hál. A molnár a vadász útlevelét kéri, de mégis megnyugszik, mert arcáról látja, hogy jobb családból való. A vadász a molnár fiával alszik. Másnap az urak megtalálják a királyt. A molnár majd megkövül rémületében, de a fejedelem lovaggá üti. Majd a király udvarában látjuk a molnárt Richárd fiával együtt. A tenyeres-talpas Richárd a fejedelem felszólítására udvarhölgyet választ feleségül, apja pedig Sherwood felügyelőjévé lesz.

Bizonyára ezek a királytréfás víg balladák voltak Arany mintái s mint ahogyan egyik balladájáról azt írja Pákh Albertnek: «A skót élet helyett magyar életet mertem vázolni,» *Pázmán lovagról* ezt írhatta volna: «A skót királytréfa helyett magyart kerestem.»

II.

A skót népballadák tragikai borúja és komikai derűje egyaránt hatott Arany Jánosra. De nemcsak ezek a mozzanatok ragadják meg a nagy költő lelkét. A skót népballadák balladaanyagot is szolgáltatnak neki. Ezúttal az *Éjféli párbajra* és a *Tetemre hívásra* utalunk. *A walesi bárdok* forrásai már az angol műköltészet termékei, míg *Bor vitéz*ben a skót népköltészet hatása épen úgy kimutatható, mint a műköltészeté.

Az *Éjféli párbaj* forrása Walter Scott híres gyűjteményének *The minstrelsy of the Scottish Border*nek egyik balladája. Mi a külső bizonyosságunk arra, hogy Arany jól ismerte ezt a híres balladagyűjteményt? *Sir Patrick Spenset*, a skót balladaköltésnek ezt a remekét nem Percy kiadásából, hanem Scott *Minstrelsy*jéből fordította. A Percy közölte változat jóval rövidebb, mint Arany János fordítása. Ez feltűnt Petz Gedeonnak is,² ki Arany szép feldolgozásáról beszél. Szó sincs róla, hogy Arany a Percy közölte szöveget feldolgozta volna, hanem — mint az eredetivel való összevetés remekül igazolja — a Walter Scott közölte balladát fordította le mesterien.

Az *Éjféli párbaj* forrása ama skót népballadák közül való, melyeknek számtalan változata széleskörű népszerűségről tanuskodik. Walter Scott 1802-ben *The Laird of Laminton* címen közli. Későbbi kiadásban már a *Katherine Janfarie* címet adja neki.

¹ U. o. III. k.

² *Egyet. Irod.*, III. k., 199 l.

A völgyben élt egy leány, Janfarie Katalin. Lauderdale lord nagyon szerette. Az ifjú nem szólt Katalin szüleinek, rokonságának, csak a leánynak súgta meg szerelmét. Egy napon megjelent a gazdag angol Lochinvar lord is. Lochinvar a szülőkhez fordul, biztatást nyer, Katalinnak csak az esküvő napján nyilatkozik. A leány üzen Lauderdale-nak. *A régi vőlegény valóban megjelenik a nászt ünneplők között az esküvő estéjén.* Lauderdale csak azt kéri, hogy a menyasszonnyal táncolhasson. A leány Lauderdale-ra emeli poharát. Lauderdale lovára kapja a menyasszonyt s elvágat vele:

Now take your bride, Lord Lochinvar!
 Now take her, if you may!
 But, if you take your bride again
 We'll call it but foul play.

Nagy vérontás támad, kegyetlen harc keletkezik, *foly* a piros vér a helyoldalon. Caddon bank-et vér áztatta, sok élet pusztult. A menyasszony sóhajtozott. Az angol urak okulhatnak, ne keressenek feleséget a skótok között, mert megkeserülnek.¹

Az *Éjjeli párbaj*-ban Bende vitéz lakodalmát lakja, szól a zene tárogató. Mikor nyugovóra tér, büntudat szántotta *lelke előtt* megjelenik a hamis, cseles viadalban elejtett régi vőlegény, ki párviadalra hívja a leányért. Másnap is zaklatja Robogány, szeretője csábítóját tusára szólítja. Harmadik éjjel is megindul a szörnyű párbaj. A szolgák döbbenve nézik, hogy uruk örvöng, kivont karddal szúr a levegőbe, míg lefogják a kínos látomásban viaskodót.

Arany értékes tárgyat talált a skót népballadában, Lakodalmal vígság helyett kegyetlen öldöklés dühöng. Erkölcsei tanulsággal végződik Arany költeménye épen úgy, mint a skót ballada. A skót balladában s Arany költeményében is az erőszakos vőlegény tragikuma s az esküvői vígságnak gyászborúvá zordonulása a főmozzanatok. De hatott még Arany Jánosra *Walter Scott* egy eredeti balladája is (*The eve of Sir John*) az áruló módon megölt szerelmes szellemjelenésének s a zárdába vonulásnak az indítékával.²

ELEK OSZKÁR.

¹ L. Walter Scott *Minst. of the Scott. Border*-jében a *Kath. Janfarie* c. balladát, II. k. 122—127. Az MDCCCLXXIII. kiadást használtam. (Edinburgh.)

² W. Scott. *The minstrels*, IV., 185—194 lk.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Petőfi katonáskodásáról.

Újabb adatok.

Petőfi katonáskodásáról először *Bayer Ferenc* közölt hiteles adatokat Szana Tamás Koszorújában.¹ Közölte az ezredparancskönyvből Petőfi-nek a katonai szolgálatba lépésére és elbocsátására vonatkozó passzusokat, azonkívül Petőfi törzskönyvlapját (Haupt-Grundbuchsblatt) s a felülvizsgáló bizottság jelentését (Superarbitrirungs-Liste).

Ezek az adatok, noha érdekesen egészítik ki Petőfi-nek *Nagy Imré*hez, a későbbi történetíróhoz intézett levelét, az egyetlen levelet, amely Petőfi katonáskodása idejéből fennmaradt,² mégis egy és más kérdésre nézve nem nyújtanak kellő felvilágosítást. Nem tudjuk meg belőlük, hogy Sopronból mikor indították Petőfit ezredéhez? Vajjon Grácba menet Pozsonynak került-e? Volt-e Tirolban vagy nem? Mikor és hol csatlakozott ezredéhez?

Meg voltam győződve arról, hogy mindezekre nézve teljes bizonyosság csak az ezredparancskönyvek gondos áttanulmányozása útján szereshető, azért 1897-ben azzal a kéréssel fordultam *Lobkowitz Rudolf* herceghez, a IV. hadtest volt parancsnokához, hogy Petőfi egykori ezredének, a 48. számú gyalogezrednek 1839., 1840. és 1841. évi parancskönyveit Budapestre hoztatni és áttanulmányozásukat a hadtestparancsnokság hivatalos helyiségekben megengedni kegyeskedjék. Néhány hétre rá megkaptam az értesítést, hogy a parancskönyvek megérkeztek és rendelkezésemre állanak. Valóban több új adatot találtam bennök,³ amelyekből megállapíthatók a következők:

Petőfi (Petrovich) Sándor 1839 szeptember 6-án, mint önkéntes újonc lépett a Gollner báró-féle 48. számú gyalogezred kötelékébe és pedig annak első századába.⁴

¹ *Koszorú*, 1879. II. 272. kk. ll.

² Először a *Vasárnapi Újság*ban, 1866. 23. sz. Lásd *Badics: Petőfi levelei*. 33–35. l. (Nagy Imre Ormai Somának és Salkovich Károlynak, Petőfi unokatestvéreinek lakótársa volt Sopronban.)

³ Az ezredparancskönyveket 1897 dec. 18. 19. 21. és 23. napján néztem át.

⁴ a) *Bregenz*, 15. Sept. 1839. -- Art. 1. Adj. — *Standes-Veränderungen*. In Zuwachs sind zu nehmen:

Die freiwilligen Rekruten: 1504. Alexander *Petrovich* den 6. September, 1839. bei der 1. F. (értsd: Füselier) Comp.

A soproni tartalék-divíziónak 1840 március 24-én kelt jelentése szerint Karner hadnagy vezetése alatt egy huszonhárom emberből, többnyire újoncokból álló transzport Sopronból Grácba indult, ahonnan útját Bregenzbe, az ott állomásozó ezredhez kellett volna folytatnia. Az újoncok között volt Petrovich Sándor és Kuppis Vilmos is.¹

Petőfi tehát 1840 március 24-én hagyta el Sopront. Hogy Pozsonyt útbajtette volna, mint Orlay Soma állítja,² arról nincs szó a parancskönyvben és nem is valószínű. Pozsonyban 1840 január hóban (21-én?) transzporttal fordult meg Petőfi, s ez alkalommal néhány víg órát töltött barátai körében.³ Kétségtelen, hogy ott-mulatása hitette el Orlayval, hogy Petőfi Pozsonyon át vonult ezredéhez.

A tartalék-divízió 1840 április 3-áról kelt jelentésével beküldötte az ezrednek a március hónapban befolyt magánpénzeket, így Petrovich Sándor újonc hátralékos «Handgeld»-je címén három forint ötven krajcárt.⁴

A Gollner-ezred ebben az időben Bregenzben és környékén, nevezetesen Feldkirchben és Bruneckenben állomásozott. V. Ferdinánd király, illetőleg I. Ferdinánd császár parancsára a főhaditanács 1840 tavaszán elrendelte a tirolai hadilétszám leszállítását,⁵ minek következtében az ezred első zászlóalja a törzskarral Zágrábba, a második zászlóalj Károlyvárosba, a harmadik zászlóalj pedig Pestre indíttatott.

Az első zászlóalj május 3-án indult el Bregenzből és Feldkirch (máj. 5.), Innsbruck (máj. 14.), Villach (máj. 31. és jún. 1.), Klagenfurt (jún. 3.), Laibach (jún. 8. és 9.) és Szamobor (jún. 16.) főbb állomásokon át június 17-én Zágrábba ért.

A második zászlóalj május 15-én kelt útra Bruneckenből. Június 4-én Laibachban volt, ahonnan folytatta útját Károlyvárosba.

A harmadik zászlóalj május 3-án hagyta el Feldkirchet, és Innsbruck,

b) *Bregenz*, 5. Dezember, 1839. — Art. 2. Fk. 1950.

Die im Monate September 1839 neu zugewachsenen Individuen sind mit folgenden Grundbuchsheften und Seitenzahlen aufzuführen, als Gemeiner Alexander *Petrovich* der 1. F. Comp. mit Grundb. heft 33, Seite 168.

¹ *Bregenz*, 4. April, 1840. — Art. 1. Adj. 435.

Nach Anzeige der Reserve-Division vom 24ten v. Mts. Adj. 310 sind mit H. Lieut. *Karner* nachstehende Leute nach Gratz abgegangen, welche die Compagnien als auf dem Anhermarsche befindlich aufzuführen haben:

Rekrut Alexander *Petrovich* der 1ten . . ., Rekrut Wilhelm *Kuppis* der 2ten Compagnie . . .

² *Budapesti Szemle*, 1879. 10. 1.

³ L. *Búcsú* című ifjúkori költeményét: «Irigyen a sors boldogságom ellen Pozsony, körödből ismét messze hí» stb. E költeményt január 21-én, a barátaitól való elbúcsúzás hatása alatt írta. L. még *Szeberényi L.*: *Néhány év Petőfi életéből.* (Szeged, 1861.) 20. 1.

⁴ *Bregenz*, 9. April, 1840. — Art. 3. Adj. 493.

An rückständigem Handgelde zu Gunsten des Rekruten Alexander *Petrovich* der 1. Füs. Compagnie . . . 3 ft. 50 kr.

⁵ 1840 ápr. 11-iki ezredparancs.

Salzburg, Mölk, St-Pölten és Simmering állomásokon át a Lajta melletti Bruckba érkezett, Bruckból pedig, mint említettük, Pestre vonult.¹

Az első zászlóaljzat Zággrábban két kaszárnyában helyezték el² és pedig az első, második és harmadik századot a Petrinjai-utcában levő községi kaszárnyában, földszinten; a negyedik, ötödik és hatodik századot pedig az Oláh-utcában levő püspöki kaszárnyában.

Lássuk már most, mit mondanak még az ezredparancskönyvek Petőfiről?

Az 1840 június 3-án Klagenfurtban kelt ezredparancsban az első századot értesítik, hogy Karner hadnagy transzportjából Petrovich Sándor közlegényt, mint beteget máj. 24-én, a gráci helyőrségi kórháznak adták máj. jún. át.³ Ideglázt (Nervenfieber) kapott,⁴ amely miatt két hónapig kellett a gráci kórházban feküdnie.

Mikor Petőfi a kórházból kikerült, az ezred már elhagyta volt Tirolt. Petőfi tehát oda nem mehetett, hanem Zággrába ment, és pedig Marburgon át.⁵ Petőfi Zággrába, mondom, mert az első században szolgált, az pedig, mint említettük, Zággrábban állomásozott.⁶

Mikor ért Petőfi Zággrába? Erre nézve semmiféle adat sem található a parancskönyvben. Valószínűleg július hó közepén vagy végén. Károlyvárosban csak az őszi dandárgyakorlatok alkalmával fordult meg (szept. 26-tól okt. 2-ig), amelyeken Zággrából az első és második század, Károlyvárosból pedig a második zászlóalj vett részt.

Orlay szerint⁷ Petőfit az őszi hadgyakorlatok nagyon megviselték. Vért kezdett köpni, úgyhogy megint kórházba került. Úgy látszik Károlyvárosból már mint beteget szállították vissza Zággrába. Erre vall az, hogy fegyverzetét és felszerelését egy transzporttal Zággrába jött közlegénytársa hozta magával.⁸

¹ Az ezredparancskönyv közli a részletes menetrendet (Marschroute).

² Az 1840 jún. 13-án Neustadtban kelt ezredparancs értelmében.

³ Marsch-Station *Klagenfurt* in Kärnthen, 3. Juni (1840). — Art. 6. Adjt.

Der 1. Füs. Compagnie wird bekannt gegeben, dass der Gemeine Alexander *Petrovits* unterm 24-ten v. Mts. vom Transporte des H. Lieut. *Karner* in das Grätzer Garnisons-Spital als krank abgegeben wurde, diesem nach sogestaltig aufzuführen sei.

⁴ L. *Bayer*: i. h.

⁵ L. *A Dráván* című ifjúkori költeményét. A cím alatt ez áll: *Marburgnál*.

⁶ Orlay (i. h.) szerint: *Károlyvárosban*, de ez tévedés. Orlay Petőfinek Károlyvárosból írt, de utóbb elkallódott leveleire hivatkozik. Valószínű azonban, hogy Petőfi-nek Gráczból 1840 április 30-án Nagy Imréhez írt leveléből vette állítását. Petőfi ugyanis ebben a levelében azt mondja: «az első, második és harmadik kompánia menend Karlstadtja, s így én is az első kompániával». Petőfi rosszul volt informálva.

⁷ L. *Orlai*: i. h.

⁸ *Agram*, 10. Nov. (1840.) — Art. 2. Fk.

Von denen eingerückten Rekruten u. sonstigen Leuten des hiesigen Vice-Corporals *Csóka* hat der Gemeine Franz *Frauenberger* der 1. Füs. Compagnie jene

A december 12-iki ezredparancs szerint Roemer Konrád dr. ezredorvos Petőfit szolgálatra képtelennek találta, minek következtében dec. 23-án megarbitrálták.¹

A december 28-án kelt ezredparancs értelmében másnap, dec. 29-én, délelőtt 10 órakor három közlegénytársával együtt Petőfit az ezredkórházból a felülvizsgáló bizottság elé kellett volna vezetni. Ez azonban bizonytalan okból elmaradt.²

1841 január 20-án Petőfi elhagyta a kórházat,³ ahol majd négy hónapig feküdt,⁴ és pár nappal utóbb, január 25-én csakugyan megtörtént a szuperarbitrium,⁵ amelynek alapján aztán a január 30-án kelt főparancsnoksági rendelettel, mint szolgálatra képtelent, saját kívánságára elbocsátották.⁶

Petőfivel együtt hatvankilenc embert bocsátottak el végkép az ezred kötelékéből,⁷ akiket egy őrmester, négy káplár, négy őrvezető és egy dobos kíséretében 1841 február 10-én Zalaegerszegen és Szombathelyen át Sopronba küldtek.⁸ Elmenetelők előtt a szabadságharc idején szerepelt Simunics generális nézte meg őket.⁹ Február 14—15-én érhetek Sopronba

(*Armatur u. Rüstung*) des Rekruten Alexander *Petrovits* der 1. Füs. Comp. . . . mit sich gebracht, welche Sorten die betreffenden Compagnien an sich zu ziehen haben.

¹ L. a *Superarbitrirungs-Liste-t*, i. h.

² *Agram*, 28. Dez. (1840.) — Art. 1. Adjt.

Die bereits durch die löbliche Brigade arbitrirten Gemeinen Alexander *Petrovich* der 1ten . . . . Compagnie werden Morgen V. M. 10 Uhr im Regiments-Spitalgebäude durch das Spital-Commando dem hohen Superarbitrio vorgestellt. Die mitfolgenden Akten sind der Commission gleichzeitig vorzulegen.

³ *Agram*, 21. Jänner. (1841.) — Art. 5. Adjt.

Gemeiner Alexander *Petrovits* . . . der 1ten Comp. . . . ist bis inclusive 20ten d. verpflegt aus dem Regiments-Spital reconvalescirt.

⁴ L. a *Superarbitrirungs-Liste-t*, *Bayer-nál*: i. h.

⁵ *Agram*, 24. Jänner. (1841.) — Art. 9. Adjt.

Die im vorigen Monate bereits arbitrirten Gemeinen Alexander *Petrovits* der 1ten . . . . Compagnie werden Morgen gleichfalls mit den übrigen Invaliden dem hohen Superarbitrio vorgestellt.

⁶ *Agram*, 9. März. (1841.) — Art. 4.

In Folge der h. General-Commando-Verordnung dto. *Agram*, den 31. Jänner 1841. R. 610. u. 586. werden nachstehende Leute als Militär-Real-Invaliden u. der Real-Invalidität sich nähernd, ihrem Wunsche gemäss mit Abschied entlassen, als: Gem. Alex. *Petrovits* der. 1. Füs. Comp. den 28. Febr. 1841.

⁷ Az 1841 febr. 7-én kelt ezredparancs szerint. Hogy annyit bocsátottak el, a haditanács intézkedése folytán történt, mely szerint az 1839—40-iki országgyűlésen megszavazott újoncnak felét be kellett osztani az ezredbe, de előbb a kiszolgált vagy szolgálatra kevésbé alkalmas embereket el kellett távolítani, hogy az újoncnak helyet csináljanak. Ez az intézkedés megkönnyítette Petőfi szabadulását a katonaságtól. (L. az 1840 szept. 9-iki és az 1841 január 6-iki ezredparancsokat.)

⁸ 1841 febr. 7-iki ezredparancs.

⁹ 1841 február 11-iki ezredparancs.

és február 28-án kikapták obsitjukat.¹ Köpönyegüket át kellett adniok, viselt egyenruhájukat, sipkájukat, bakancsukat és fehérmeműjüket azonban megtarthatták.²

Tán nem lesz érdektelen, ha a Petőfi katonabarátjára, *Kuppis Vilmosra* vonatkozó adatokat is közlöm az ezredparancskönyvekből. Kuppis 1839 október 21-én, tehát pár héttel később, mint Petőfi, szintén önként állt be katonának Sopronban, és szintén hat évre.³ A Gollner-ezred második századába osztották be s ez az oka, hogy Petőfi, mint Orlay mondja, soproni katonáskodása idején nem érintkezett vele. A törzskönyvlap szerint Kuppis Vilmos Nagyoroszbiban, Nógrádmegyében, 1821-ben született.⁴ 1840 tavaszán, mint említettük, Petőfivel együtt őt is az ezredhez küldötték, s kétségtelenül ezen útjuk közben kötöttek szoros barátságot egymással. Kuppis Petőfi távozása után is ottmaradt a katonaságnál és fölvitte a káplárságiig. E tekintetben tehát túltett Petőfin. 1846 június 16-án a Wimpfen báró-féle 13-ik számú gyalogezredbe helyezték át, ahonnan mint kiszolgált kapitulánst, 1847 február 28-án elbocsátották, «miután — így olvasható a törzskönyvapon — Pesten polgári alkalmazást nyert».⁵

Dr. BARÓTI LAJOS.

Arany kisújszállási tanítósa.

Az alábbiakban közölt adatok régibb gyűjtéseim eredményei. Mikor húsz év előtt Arany Jánossal foglalkoztam s az élettörténetére vonatkozó aprólékos adatokat gyűjtöttem, *Somogyi Lajos* református esperes szíves volt számomra több érdekes adatot feljegyezni Arany kisújszállási tanító-ságáról. 1893. évi április hó 11-én kelt, hozzám intézett leveléből közölhetem a következő jellemző részleteket.

«1834. február 9-én tartott presbyteri gyűlésen — írja Somogyi Lajos — ezen végzés hozatott: a Debreczeni Profeszorátushoz az alsóbb tanítói Konvenció beküldetvén, kérettesen meg a tisztelet Professzorátus, hogy egy jó erkölcsű s tanításra alkalmas Ifjat ezen Tanítói Hivatalra kiküldeni méltóztassanak. — E végzés folytán jött Arany Kisújszállásra. Itt működött, mint *alsóbb tanító*, egy esztendeig, mit igazol a presbiterium 1834. december 1-én tartott gyűlésének ezen határozata: Tiszt. Dorka Illyés úr jelenti, hogy a két oskolabéli tanítók⁶ tovább már meg nem

¹ L. föntebb a 8. jegyzetet. Az obsitosok köpenyegeit a transzport vezetők Zágrábban már február 22-én beszolgáltatták.

² Az 1840 febr. 7-iki ezredparancs értelmében.

³ 1839 nov. 3-án, Bregenzben kelt ezredparancs.

⁴ «Haupt-Grundbuchsblatt» No. 64. — A nagyorosi plébánia anyakönyve szerint: 1818 márc. 6-án. (Marich Ágoston esperes-plébános és Tóth Ödön főtanító szíves közlése.)

⁵ Kuppis Vilmost a «Haupt-Grundbuchsblatt» szerint 1841 szeptember 11-én «Gefreiter»-ré, 1842 július 17-én káplárrá léptették elő. Ugyanott olvashatók az áthelyezésére és elbocsátására vonatkozó adatok.

⁶ Altanító kettő volt.

maradnak, ennél fogva szükséges volna idejekorán új tanítókról gondoskodni.

A második félévi vizsga végeztével, minek kezdődő határnapjául 1835. április 1-ső napja tűzetett ki, távozott innét. Tanítóskodása idejéről jegyzőkönyvünkben 1834. november 28-án tartott presbiteri gyűlés 184. sz. határozatában foglalt e sorokon kívül: Arany János Præceptor elül, ha elmegy 25, minthogy Sériesse szerint most 85 tanítványa volt, marad 60 — semmit egyebet nem lehet találni. A «*volt*» a nyári vizsgára vonatkozik, mi abban az időben még első félévi volt. E vizsga végeztével bizatott meg az oskolai inspektorátus egy plánumnak kidolgozásával s e plánumban, mit a presbiterium el is fogadott, foglaltatnak az előbbi szavak. Hogy mit tanított a 1834—35-ik oskolai esztendő utolsó feliben azt feltünteteti *sajátkezűleg írt* specimenne, mely szóról-szóra így szól:

A Kisújszállási Ref. Fiú Oskolában, az alsó Nemzeti osztálybeli tanulók e következőket tanulták;

1. Az Útmutatás első Darabjából, a Világ teremtésétől fogva Ábrahámig lefolyt időt Híztóriáját, a második, harmadik, negyedik és ötödik részekből.

2. A Szent Dávid soltárai közül az: V., VI., VIII., IX., XV., XVI., XIX., XXIII., XXIV., XXV., XXVI., XXVIII., XXX., XXXI., XXXII., XXXIII., XXXIV., XXXV., XXXVIII., XXXIX., XL., XLII., XLIII., L., LXVII., LIX., LXI., LXII., LXV., LXVI., LXVII., LXXI., LXXII., LXXXVII., LXXX., LXXXI., LXXXIV., LXXXVI., LXXXIX., XC., XCI., XCV., KCIX., C., CII., CIII., CIX., CXI., CXVI., CXIX., CXXVIII., CXXXV., CXXXVIII., CXXXIV., CXLL., CXLIII., CXLVIII., CL-dik soltóárokat.

3. Az oskolai könyörgések közül: Uri imádságot, Reggeli, Estveli, Ételetöltti és Ételetutáni, Tanuléselőtti és -utáni, Betegségben és Meggyógyuláskor mondandó könyörgéseket; nem különben az Apostoli Hitformáját és a Tízparancsolatot.

4. Az Állatesmerés tudományából; a Rókát, Oroszlánt, Krokodilust, Óriás vagy Bálvány kígyót, Medvét és Repülő gyíkot v. sárkányt ismerik.

5. A számvetés tudományából az észbeli számvetésen kívül a Római Számok ismeretébe, kimondásába, az Arab számok leírásába, nem különben az egyes Öszveadásba és kivonásba is gyakoroltattak, mint szinte

6. Az Írásban, olvasásban és Éneklésben is.

Arany János,
altanító.»

PERÉNYI JÓZSEF.

A Zalán Futása és A Völgyi Lakos.

Vörösmarty a Zalán Futásának bevezető részében önmagát, mint a honalapító harcok békeidőben világrajött dalmokát aposztrofálja, ki eddig nem a véres csatákkal foglalkozott, hanem reményteljes, bizó szerelemmel eltelve töltötte idejét.

... előbb a lányka múlandó
 Szépségén függtem gondatlan gyermeki szemmel,
 S rajta veszett örömem dalait panaszosra cserélvén
 Hasztalanul eget és földet kérlelve betölték.

E hexameternek háttérében, tudvalevőleg, Vörösmarty életének egy mozzanata lappang; sőt egy érdekes tény is, melyet költészetének tárgyalói szem elől veszítettek.

Az «örömmnek panaszosra cserélt dala», e látszólagos szóvirág, több mint a mit sejtet. E verssor *A völgyi lakos* című költeményével van összefüggésben.

A kis költeményt Vörösmarty 1821-ben írta. Tudjuk, hogy lelkét akkor Perczel Etelka iránt érzett heves szerelme töltötte el és mint a börzsönyi Perczel-ház lakója, állandóan a szép Etelka közelében élve, e szerelem közel másfél évtizeden keresztül végighúzódik költészetén.

A költemény 1824-ig íróasztalában hever, s csak az Auróra 1824. évi folyamában jelenik meg.

A Gyulai-féle kiadások jegyzeteiben, sajnos, nincs nyoma annak, hogy hol írta Vörösmarty e versét, de a költemény egyes sorai világot derítenek a kétséges kérdésre.

A Bonyhád és Börzsöny vidékét ismerők ráismernek a költemény első soraiban vázolt vidékre s Vörösmarty életrajzában kutatója ráismer a szöghajú leányra, aki nem tud a szerelemről vagy tán ha tud is, nem szánja a költőt szenvedéséért.

Kétségtelen, hogy e dal Vörösmarty szerelmének első korszakából való, amikor maga sem tudta még, mit remélhet szerelmétől. Azonban egy érdekes jelenség, melyre a különböző kiadások rávezetnek, sejteti, hogy első szerelme olyan ábrándokra ragadta, melyet később valóban hiúknak kellett látnia.

A költeménynek tudniillik két befejezését ismerjük: Az *egyik* az, amelyben a szerelmes költő sóhaját, könnyeit a halk szellő elkapja s nem engedi, hogy a kedves leányhoz jusson. A *másikban* pedig a szép leány kitárt karokkal, mindent feledve lép elébe s egymás keblére borulva oly érzelemmel csókolják egymást, amilyennel az isten az embert életében csak egyszer ajándékozza meg.

Az itt vázolt befejezések elsője az Auróra 1824. évfolyamában s a Vörösmarty 1833. évi Minden Munkái-ban olvasható, míg a második vég az 1840-iki Újabb Munkái-ban.

Ha ez érdekes jelenséget vizsgáljuk s nem vesszük el szemünk elől szerelmének történetét, melyről minden életirója bőségesen emlékezik, nyilvánvaló lesz, hogy a költő 1821-ben, amikor Börzsönybe, Etelka közelébe kerül és szerelemre gyulad, azt a véget adja versének, amely vágyaival, reményeivel harmonizál. Melyik ifjú szerelmes nem hisz abban, hogy első szerelmét boldog egyesülés fogja követni? S akkor keseredik csak el, midőn belátja, hogy az első szerelmek sorsa közös — az eredménytelen vég...

Vörösmarty 1824-ben, amikor elhatározza, hogy nyilvánosságra adja rejtegetett költeményét, már nem remél s versének szomorú véget ad a boldog helyett. Így jelenik meg *A völgyi lakos* 1833-ban is. Azonban 1840-ben, mikor már csaknem két évtized választja el ama nagy érzések idejétől, ő maga is nyugodtabb bírálója verseinek s kiadja költeményét úgy, amint eredetileg megírta.

A Zalán Futása pedig megerősíti fenti vélekedésünket. A völgyi lakos «örömét» valóban «panaszosra cserélte».

REXA DEZSŐNÉ.

Két jegyzet a Bánk Bánhoz.

IV. felv. 9. jel.

Petúr: Megállj!

Ottó (visszaszalad s Gertrudisra borul): Segíts!

Simon: Én nem megyek tovább! Hol van Melinda?

Petúr: (erősen fújva, néz Gertrudisra):

Elég is. Itt hever már; s a dühös

Tenger magát örömmel engedi

Egy kis gödörbe elszorítani.

Csak ottan is zúzhassa a hajókat.

Hogyan kell e verseket interpretálni? A jegyzetes Bánk Bán-kiadások nem kommentálják őket. Előttem van *Hevesi Sándor* kiadása (1901), mely bőséges jegyzetekkel kíséri a szöveget, de e verseket, úglátszik, magukban is érthetőeknek találta. Holott két értelmük van. Simon azt mondja Petúr-nak, hogy ő nem megy tovább. Petúr azt feleli neki: nem is kell tovább menned, nem is kell többet tennünk a zendülésben; ime, a háborgó tenger, beérjük azzal, hogy *itt* romboltunk, s erősen fújva néz Gertrudra.

De lehet e soroknak más értelme is, úgy is lehet magyaráznuunk e verseket, hogy e szavak, «elég is» azt jelentik, hogy céljukat elérték, az összeesküvés sikerült, a tenger-becsvágyú Gertrud ott hever s amilyen gonosz volt, a sírban is örvend, hogy ha már az országot nem rombolhatja, legalább meggyilkoltatása miatt az összeesküvéket zúzzák majd össze.

Vétségnek minősítsük e verseket a stílus szabatossága ellen? Semmi esetre!

Petúr allegoriát mond és hozzá kétértelműt. Úgy érezzük, mintha a csak imént elköltözött Gertrud szuggerálná Petúrt. Megdöbbentő hatalmát, nagyságát mi sem jellemzi jobban, mint hogy holtteste látásán a nyerszavú Petúr is az ő nyelvén szólal meg; abban a stílusban fejezi ki magát, melynek csak egyik jellemvonása a kétértelműség, a másik: a mélység. Csak Gertrud varázsa alatt mondja Petúr a gödörrel és a tengerről való képet, hiszen ez a királyasszony mondott egykor ehhez hasonlót; a sírról és a tengerről szólott ő is: «a könny az a gyöngy, mellyel a halálos ágyba fekvő szép virtus ékesítettik». (Bb. I. 12.)

III. fejr. 1. jel.

Ha a szegény hold férjhez adja szép
Leányait, mondjátok, hogy királyi
Lakodalma van egy-két nyíllövésnyire.

Melinda őrjöngő beszéde ez. Az ismert kommentárok itt sem mondanak eleget. *Gyulai Pál* szerint a hold a végzetes éj, a lakodalom a bűnügy, a két nyíllövésnyi az ő és Bánk élete és boldogsága. *Péterfy Jenő* szerint: «Királyi lakodalma egy-két nyíllövésnyire: boldogsága oly közel van hozzá s most már mégis elérhetetlen.» *Hevesi Sándor* szerint: zavaros beszéd az egész.

De e zavaros beszédnek van értelme és ezt magából a beszédből kell megfejtenuk. Melinda eufemisztikusan fejezi ki magát.

Az elcsábíttatást, szeretkezést a dráma más helyén is lakodalomnak nevezi. Homályos szavainak értelme csak ez lehet: Ha a sápadt holdnál szeretkezni mennek a nők, mondjátok meg a holdnak, hogy egy-két nyíllövésnyire, a királyi palotában királyi lakodalma van; azaz egy királyné a kerítő, s egy királyi herceg a csábító.

HARMOS SÁNDOR.

Bárány Boldizsár ismeretlen drámája.

Bárány Boldizsár alakját az Egyetemes Philologiai Közlöny 1912. évi 2. füzetében megjelentette Bayer József vagyis inkább árnyékképét vetítette pár sorban a füzet lapjaira. A drámaíróét, aki a magyar történetből merítette színműveit, a kritikusat, aki Katonának oly nagy szolgálatot tett *Rostájá*-val, a különcét, aki magányba vonulva éldegélt gombai birtokán, düledező kastélyában, elhanyagolt gazdaságában, akit immár jóformán teljesen elfeledtek s csak az egy Frankenburg Adolf emlékezett meg róla, kissé torzított képet adva a furcsa íróról.¹ Büszke önérettel írta neve alá, hogy: «a költő», épen úgy, mint a szobrász Ferenczy István: «a művész.» *Árpádi ház* c. drámájának előszava nagyműveltségű, de hóbortos és nagyképzű embernek mutatja, ellentétben azzal a józaneszű, értelmes kritikussal, akit egész írói működésének legbecsesebb maradványa, a *Rosta* mutat.

Körülbelül Bayer József cikkével egyidejűleg a Budapesti Hírlapban is megjelent egy futólagos megemlékezés Noszlopy Tivadartól, mely arra a körülményre is fölhívta a figyelmet, hogy Bárány Boldizsárnak Gusztáv nevű fia is írogatott, de ő végképen az ismeretlenség homályában maradt, talán nem nagy kárára a magyar litteraturának.

Ahogy az író Bárány Boldizsár nevét újból fölemlegették, mintegy visszhangul a M. Nemzeti Múzeum új szerzeményei közül egy eddigelé teljesen ismeretlen Bárány-dráma bukkant elő. Báránynak mind ez ideig

¹ *Emlékiratok*. Pest, 1868. 1. köt.

négy darabjáról tudtunk: *Sajdár és Rurik vagy Margit szigete Pest és Buda közt, Szittyai magyarok kiindulása Ázsiából a hét magyar kapitán alatt, Rubezahl az óriás hegyekben vagy A zöld leányka* és végre az *Árpádi ház*, az egyetlen, mely nyomtatásban megjelent. (Székesfehérvár, 1836.) A most előkerült darab külső címlapja szerint: *Péter király*, szomorújáték öt felvonásban, előjátékkal, belső címlapja szerint: *Velencei Péter*. Keltezte is van: 1838 és alább: «Sept. 11-én bevégezt.» A munka a szerző kezeírása, több jelenete át van húzva s újra kidolgozva; az utolsó felvonásban egy helyütt kis hézag marad a kétféle kidolgozás miatt, a végleges szöveg nem lévén föltüntetve. A címlapon jelzett öt felvonás tollhiba, csak négyre oszlik. A kézirat könyvtári jelzete: 2013. Quart. Ung.

A magyar királyság első idei sok drámai magot rejtenek. Az idegen zsarnok Péter ellen Abát emelik trónra, de a nemzeti királyból még szörnyűbb zsarnoka lesz az országnak s újból visszakerül az elűzött, hogy végül a pogány lázadás söpörje el s fenyegetse Szent István egész művét az elpusztulás veszedelmével. Történetíróink még mindig dolgoznak e korszak alakjainak végleges kirajzolásával.¹ Bárány a históriát a divatos francia romantika szerint formálta. Az előjátékban István király Péterre hagyja a trónt, ki Vazul megvakításával biztosítja magát teljesen. De nem csak az esetleges trónkövetelőt semmisíti meg, hanem bosszút áll vele vetélytársán, mert Manuela, bizánci hercegkisasszony, Vazul felesége, az ő imádottja volt. A haldokló Vazul megesketi hitvesét, hogy bosszút fog érte állni.

Maga a dráma Péter másodszori királyságával kezdődik. Kivégezteti a legyőzött Abát s hatalmába ejti Manuelát, ki mint amazon küzdött Aba seregében. Zeméra, pogány hölgy, Vazul régi szerelmese, azt az ördögi tanácsot adja a bizánci hölgynek, hogy tetessen szerelmet Péter iránt, úgy rontsa meg. E romantikus drámákban nem ritka fogást Manuela is alkalmasnak tartja. A többi előre látható. Péter, kiből nem hiányoznak a lovagi vonások sem, vakon hódol Manuela minden kívánságának. Manuela először ugyan kegyelmet kér és nyer a fogoly magyarok számára, de aztán minden ügyetlenségbe belehajtja a vak szerelme, végül a német császárnak tett hűbéreskübe is, mely végképen ellene ingerli a magyarokat. Azonban Manuela akarata ellenére is megszereti a királyt, ki anynyira rajong érte s ki anyává tette. De már késő. Pétert nem mentheti meg, csak ő maga is elvész vele. A darab végén Vatha s a magyarok hódolni indulnak a behívott Endre herceg elé. Nem hiányzanak a romantika többi drótra járó alakjai sem: Zeméra mellett a másik, az igazi intrikus, az olasz Anafesto (magyar ilyen gazember nem lehet!) s a lemondó, néma szerelmes, Zonuk nádor. A darabot erős nemzeti érzés, meglehetősen történelmi tanulmány s keresetlen, de szintelen nyelvi jellemzik.

Későbbi drámaírók is foglalkoztak e korról. több-kevesebb, bár nem teljes, eredménnyel. Így Szigligeti a *Vazul* és *Aba* c. színműveiben, Dobsa Lajos *I. István királyában* és *Aba Sámueljében* s Gabányi Árpád *Sámuel*

¹ Legutóbb *Gombos Albin: Történetünk első századaiból.* (Századok, 1911.)

királyában. Bárány darabjában nincs meg se Szigligeti élénk és hatásos jelenetezése, se Dobsa költői hatásra törekvése, se Gabányi eleven korfestése, de drámája megemlítést érdemel, mint érdekes író munkája színműirodalmunk első virágzása idejéből. Hogy színrekerült-e valahol, ez ideig semmi nyom sincs rá. Talán idővel arra is rátalálhatunk.

VÉRTESY JENŐ.

A Kamaldoliak Pusztulása.

Azon kéziratok közt, melyek Ányos Pál verseit föntartották, különösen jelentős a *Stasics-kódeksz*, mert Ányos Pálnak olyan versét őrizte meg számunkra, mely mai napig ismeretlen és kiadatlan. A negyedréta lakú, papiroskötésű s 185 lapra terjedő kézirat egykor Ralovich Lajos főgimn. tanár tulajdona volt s halála után került birtokomba. Címe: *Ányos Pálnak Első Remete sz. Pál rendén lévő Szerzetesnek Munkái. Mellyeket Maga és a' jövendőbélieknek vizgatalására őszve írt Stasics Alexius ugyan azon venden lévő Szerzetes. 1785 Esztendőben.*

A kéziratot kötet, melyet Stasics Elek a költő halála után készített, szövegére nézve a 171. lapig egészen megegyezik Ányosnak az Akadémiában őrzött (Régi és újabb írók. 4. v. 38. sz.) eredeti kéziratával. A *Kamaldoliak pusztulása*, mely a kódeksz 73. és utolsó darabja, a 182—185. lapokra került. A korabeli pálosok, úgy látszik, ismerhették Ányosnak ezt a versét, melyet Stasics mentett meg az enyészettől. Itt közlöm betűhű szövegét:

A kamaldoliak pusztulása.

Álj meg már Dunának ujság hozó vize!
Nincsen partyaiddnak szemünk előtt lísze,
Miolta pazarlod' őss szabadságunkat,
'S torkunkra forrasztod kínos falatunkat.
Ama sz(ent) neveket: szabadság! — békesség!
Törvény, és törvényből szívárgó egyesség!
Nem ösméri hazánk, miolta páltzáját
Bitangolja Jósef, de nem koronáját.
Hol el húnnyád szemed édes Anyánk Trési!
El futák országunk gonoszságnak rési,
Nem érzi fel szentelt Törvének erejét
Mellyben hellesztette Igazság kut fejét
A borzos Magyarság; Verbőtzit Nemesség
Nedves szemmel nézi, mert ott sincs remenség.
Szomorú változás! Szabadság rabsága!
Kalapos kyrálynak nem várt bátorsága.
Nem ezt ígérted volt Anyádnak ölében
Hömpölgvén magyar Dieta üdejében.
Igy rontotta Rómát Caesar dühössége
Régi szabadságnak első ellensége,
Mídon Pompéjusnak esőkent seregein
Diadalmaskodot Ernáthnak Mezein.
De még itt nincs vége: Josef merészsége
Tovább is ki terjed gögös büszkesége.
A Római Fő Pap nem védelmezheti
Rég birt jószágiban nem erősitheti

Péter onokáit, kiket sz(ent) királyok
 Hogy Pakulár nélkül ne legyenek nyájok
 Bövséges értékel hajdan fel ruhásztak
 Választot térséggel meg ajándékoztak.
 Százakat tápláló szerzetek rontatnak,
 Hasztalan keréknak mert ők alléttatnak.
 Szentelt épületek pusztaságá válnak,
 Világi kezekre a' jószágok szálnak,
 Mellyeket Egeknek üstökös atyáink
 Áldozták, hogy értek térdeplő karaink
 Mind éjjel, mind nappal számos Zsoltárokat
 Zengjenek, hogy ériék vég pillantásokat
 Kegyelem ölében, melly nélkül nem lehet
 El nyerni a Jóknak ígértetett Eget.
 Ezen szent gondolat, mint a' füst úgy el tünt,
 Szabott imádságnak buzgósága meg szünt,
 Nem mutatattik bé olyan sok áldozat,
 Magánosságá vált Templomi boltozat.
 Nem hangzanak már most hosszú énekléssel
 Zobornak teteji, hol a' békességgel
 Szövetkezett lelkek szent sohajtásokban
 Töltötték napjokat gondolkodásokban.
 Magános Férfiak széllal kergettettek,
 Hagytot jövedelmek bitang kézre mentek ;
 Kéntelenítetttek arra vissza térni,
 Mellyel nem akartak régentén meg férti.
 El Mentek ! Ott hadták kívánt hajlékokat,
 Mellyekben most lelik vadak szállásokat.
 Most bátran ügetnek farkasok ligetin,
 Nem irtóznak Medvék tzaamogni bértzein.
 Oda van lakossa a' renetegségnek
 Azért helyl adatot mérész lépéseknak.
 A Madarak bátron építik fészkeket,
 Ninesen mitől olják gyenge gyermekeket.
 Szomorú halgatás az egész vidékben
 Lappang 's nem hallatik Zsoltár az erdőkben.
 De nem csak lakósit kietlen Zobornak
 E' szélvész prédálta ; ment Bécsnek, Posonnak,
 Ott is klastromokra szegezte záporát
 Méltatlan csapással döntötte kőfalát.
 Addig vitte ottan mulató sziveket,
 Mig meg nem hajtották beretvált fejeket ;
 Most többet nem szóllok ! — ne talántán a' hir,
 Mellyel versenyt nem fut a' repülő Zephir,
 Jósephnek fülében sugja panaszomat,
 Kitül én is méltán félthetem magamat,
 Mászor többet mondok . . . . .

1782.

Mikor Ányos e versét írta, a felsőelefánti kolostorban tartózkodott. Borongó lelkén átszűrődve az elefánti tájék, olyan mint az átok földje. A Zoborhegy titokzatos északi zúgában, sűrű sötét erdők renetegében, égbe nyuló kősziklák lábánál kesereg a költő; fölötte haragos felhők kavarnak. Valójában e föld nagyon szelid. Angol ember édes tájképnek mondaná. A hatalmas kolostor épülete rézzel fődött templomtornyával

széles völgybe tekintett, ahol rétek közt a szigetes Nyitra vize kanyarog. Köröskörül apró fehér falvak. A Zoborhegy déli lejtőjén pedig egy másik remetekolostor: a kamaldoliaké, a néma barátoké, akikhez a hegyen át egy árnyékos út vitt, a «barátok útja».

Ányost a tél fagya cellájába zárja. A monostor könyvtárában Báthori László bibliájának kódeksze után kutat, de vele lakik a tépelődés. Illúziói szertefoszlottak. Mikor a tavasz megjött, lelke visszavágyódott a budai várba, «ifjú nyájossága hiv kalibájára». S távol a városok lármás piacától s a hívságos emberektől panasolta sorsát s magánosságát a kietlen erdőnek, néma köszálaknak. Siratta az elmúlt szép idők napjait. Hazuról is szomorú híreket hall: édesanyja nagybetegen fekszik. Papirosa, pénze fogytán van. Priorja, Bocó András olyan, mint a rendőrőfő. Visszatartja leveleit, úgy hogy azokat kénytelen ismerőseinek nevére címeztetni. A közállapotok is lehangolják. Félti a nemzetet II. József reformjaitól s azért határtalan lelkesedéssel üdvözli a nagyszombati nemes ifjakat, mikor fölbuzdulásukban ismét magyar ruhát öltenek. Nemcsak a módit ostorozza, hanem keservesen panasolja, hogy a régi szokások pusztulásával nyelvünk, sőt nemzeti jellegünk is veszélyben van.

Aggodalommal vesz tudomást arról, hogy a korabeli uralkodók sűrűn látogatnak egymáshoz. Lelke megremeg, mert a népek sorsát félti e találkozásoktól. «Nem is olvasunk ily titkot a régiségben. Mi, kik ezek közt a' Fényességek közöt élünk, nem bírunk annyi erővel, hogy ezeket magyarázhassuk; a' jövődő ítéletre bizzuk, mely tapasztalni fogja következeit». E sorokat írja 1782 ápr. 2-án.

Bécsben Kaunitz s utána az államtanács azon okoskodott, miképen lehetne a klastromok vagyonát a közoktatás céljaira megszerezni. 1782 jan. 2-án érkezett a császár utasítása a kancelláriához, hogy biztosok és országos hatóságok írják össze a kontemplatív életet élő szerzetes vagyonát s vegyék át, mint annak idején a jezsuitákét. A primás a helytartótanáccsal együtt törvénytelennek mondotta ki a rendeletet, de ez mitsem használt. 1782 ápr. 9-én jelent meg a császári biztos a zoborhegyi kamaldoliak klastromában és lefoglalta vagyonukat. Ányos szemtanuja lehetett a zoborhegyi néma barátok kiűzetésének s az ott lefolyt jelenetek kínosan hatottak rá, mert érezte, hogy a sors előreveti árnyékát saját szerzetére is. II. Józsefet azelőtt sem nézte jó szemmel, most azonban föllobban ellene, mert nemzete szabadságát, alkotmányát és saját vallását féltette tőle. S mikor lelke színig van tele keserőséggel, akkor még nagy bánat szakad rá, özvegy édesanyja hosszú szenvedés után meghal ápr. 6-án s ápr. 8-án el is temetik a nagysejtergári temetőben. Legnagyobb fájdalmában írja meg a *Kamaldoliak pusztulását*.¹

Ányos költészete ezzel a verssel nemcsak bővül, de értékben is nyer.

¹ A *Kalapos királyról* írt hosszú költemény végén (275-302. sor; I. Régi Magyar Könyvtár XXIII: 108. l.) szintén megemlékezik a szerzetes rendek s a zoborhegyi kamaldoli rendház feloszlatásáról. A két költeményben több rokongondolat található.

E költeménynek legszebb a kezdete. Olyan, mint a távoli mennydörgés moraja: fenyegető, komor és ünnepléses.

OLGYAI BERTALAN.

A Nagy Sándor-monda Gvadányi Rontó Páljában.

Gvadányi József Rontó Páljának első cikkelyében felhasználja a Nagy Sándor-monda egy részletét, melyet hasonlatként Tüzes András ajkára ad. Tüzes András így szól felköszöntőjében:

Kedves komám uram, s gazdánk Rontó Dávid!
Hallgasson meg engem, nagy dolog van ám itt.

Mert oly csoda történt kelmednek házában,
Mint régenten történt *Macedóniában*,

A hol is Nagy Sándor, a midőn született,
Hogy nagy bajnok léssen, az így jelentetett.

Az égen üstökös nagy csillag tetszett fel,
Három vörös nyilból állott szívéen egy jel.

Még akkor kis csikó volt *Bucefalusa*,
Csak kölyök kutyácska vala *Czerberusa*,

Mégis Bucefalus ugrott, ágaskodott,
Czerberus ugatva forgott, nyájaskodott.

E kis Palival is . . . stb.

De nemcsak ezen részét használja fel a mondának. Az első cikkely több mozzanata azon benyomást kelti bennünk, hogy a csecsemő Rontó Pál rajzolásában, bármennyire megváltoztatja is a monda motívumait, Nagy Sándor gyermekora lebegett költőnk szeme előtt. Vegyük sorra e mozzanatokat, melyekhez költőnk, mint látni fogjuk, Leo *Historia de preliis*ből merített.

Rontó Pál, mint maga elmondja, Szt. Pál napja előtt este nyolc óra-kor született és éppen «akkor egy csillag is tisztult», akárcsak Nagy Sándor születésénél, melyet azonban villámlások és földrengés is követtek. Aztán megmutatják a kisdedet atyjának, ki örömeben felkapja őt és viszi az istállóba Daru lovához. A ló azt hitte, hogy az eléje tartott csecsemő abrakos tarisznya és

. . . azért is prüszögött, hortyogott,
Lábával a hidlást vágta és dobogott.

Az apa erre azt mondja:

. . . No bizony urára ismere,
Azért prüszög, tombol, örvend egész vére.

Nagy Sándor, mint a *Historia de preliis* és más feldolgozásokban olvashatjuk, nem pólyás korában kerül Bucephalus elé. Bucephalus is ráismer gazdájára Sándorra «et cœpit lambere manum illius atque complicatis pedibus proiecit se in terram, tornansque caput respexit Alexandrum».

Rontó Pálnak olyan szép alakja volt, hogy az egyik asszony szerint «a nagy oltáron sincsen olyan szép kép». Nagy Sándor sem apjához, sem

anyjához nem hasonlított. «Propriam figuram suam habebat» és szép volt. Egy másik asszony azt mondja Rontó Pálról: «Oly bodros fején hajacs-kája, Mind nagyságos grófnénk pudli kutyácskája». Leonál Nagy Sándorra vonatkozóan ezt olvassuk: «Coma capitis eius sicut leo». Rontó Pálnak: «Mint a legszebb suvix feketék szemei. Fénylenek mint éjjel rodhadt fák redvei». Nagy Sándor szeme is fekete, de csak az egyik, a másik kék és «sicut stellæ micantes».

Még a Bodri kutya érdekel bennünket és pedig azért, mert a mon-dának a motívummal való párhuzamos helye alapján állapíthatjuk meg, hogy Gvadányi a Leo-féle *Historia de preliis*-ből ismerte a Nagy Sándor-monda e részletét. Az apa a Daru lónál való időzés után a ház felé veszi útját kis fiacskájával és az udvaron találkozik Bodrival, ki, mihelyest észrevette őt, leszaladt a ganéjdombról és «előtte ugrásait tette».

Hol elfutott tőle, hol meg visszafordult,
Hol hátára feküdt, hol meg tovább lódult.

Hol szükölt, hol pedig nehányszor böffentett
Majd bőréből kibujt, oly nagyon örvendett.

Gvadányi Nagy Sándor születése körülményeihez hasonlítva a Rontó Pálét, a kutyát illetően ezt mondja:

Czerberus ugatva forgott, nyájaskodott.

Bucephalus lóról minden Sándor-feldolgozásban szó van, de Cerberus kutyáról az általam ismert feldolgozásokban sehol. Pseudocallisthenes Julius Valerius-féle latin fordításában Bucephalusra vonatkozóan, mikor az urára, Nagy Sándorra ráösmér, ezeket olvashatjuk: «Nam et pedes prio-res extenderat et gesticulum mansuetudinis luserat et supplicii quodam motu blanditus est». *Cerberus* kutyáról semmi szó nincs. Leo-nál e mondat: «Statim caballus cepit mansuescere amplius: ut cum quando blanditur domino suo canis, sic et ille blandiebat Alexandro». Azt hiszem, kétségtelen, hogy a Gvadányinál levő Nagy Sándor mondarészletbe a *Historia de preliis* «ut cum quando blanditur domino suo canis» mondata alapján került be a *Cerberus* kutya. És az sem lehetetlen, hogy az álta-lunk használt kéziratok szövegéhez képest a Gvadányitól ismert, talán bővült változatban «canis Cerberus» volt írva.

KOHÁNYI MENYHÉRT.

Zsámboki János költeményei.

Zsámboki Jánost, ellatinosított nevén Sambucust, a XVI. század hír-neves humanista tudósát, kortársai jó költőnek tartották. Több egykorú s későbbi verses és nem verses feljegyzést lehetne idézni erre vonatkozólag. A humanisták üdvözlő verseiben, költői leveleiben, gyászdalaiban Sambucus magasztalt költő, általában pedig «pœta scitus.»

Ha költői értékét vizsgáljuk, munkái közül szóbajöhetnek: 1. *Emble-mata Joannis Sambuci* hat latin s egy francia kiadása. 2. *Elegiæ . . . Jo. Sambuci*. Norimbergæ 1579 (csak 6 levél) 3. munkáiban *elszórta*n található versek és 4. egy verskötetete: *Pœmata quaedam Jo. Sambuci . . . Patavii*

1855. Az utóbbi nehezen hozzáférhető könyv, melyről Weszprémi István (Succ. Medic. III. 336) azt a kérdést veti fel: sed quæ et qualia illa sunt carmina? Nonne Emblemata? Azaz Weszprémi hajlandó lett volna ez ismeretlen verskötetet az Emblemata-val azonosítani.

A Szabó-Hellebrant-féle Régi Magyar Könyvtár III. 1-ben ezt találjuk a könyv címe és leírása után: «Van egy évnélküli kiadás is, mely a címlap nyomását kivéve mindenben megegyez e kiadással. Leírja Denis Buchdr. 505 l. Göttingai egyet. k. Müncheneri udvari könyvtár (mindkét kiadásban). Upsalai egyet. könyvtár (csak az év nélküli).»

Azt hiszem, nem lesz érdektelen, ha fölhívom a figyelmet arra, hogy ennek a ritka könyvnek egy példányát a kecskeméti piarista rendház házi könyvtára őrzi; az 1555-iki paduai kiadásban.¹

A verses kötet terjedelme 34 levél. (A mi példányunkban a végéről két levél hiányzik s így az csak 32 levél.) Tartalmának egy része Sambucus korábbi munkáiban elszórtan megtalálható. Erre vonatkozik a könyv címében a «conscripta» s ezt igazolja Sambucus egyik munkájában (*Δημηγορίαι* . . . Basileæ 1552) a címlapon tett kijelentése: «Adiectis quoque eiusdem Poematis aliquot, aliorum propediem edendorum velut primitiis.»

Az 1555-iki paduai kiadásban a címlap után Lotichius secundus-nak, Sambucus humanista barátjának verse következik. Az ajánlás Bona Györgynek és Istvánfy Miklósnak szól.² Ebből a következőket tudjuk meg: 1. Sambucus tanítványai iránt való szeretetből, azok kérésére, buzdításul a költészet megszeretésére s művelésére s a verstechnika megismerése végett adta ki verseit. 2. Bona és Istvánfy költeményei közül egypárat fölvevett könyvébe. 3. Oláh Miklóssal szemben hálára inti őket. 4. Mint tanáruk teljes megelégedését fejezi ki.

A verskötet komoly hangját csak egyszer szakítja meg a «Martinalia» dithyrambicus költeményének pajzánsága. Sambucus, Lotichius és humanista barátai igazi római módon Márton napját ünneplik. E hangulat élénk kifejezője e költemény.

Sambucus verseit így lehet osztályozni:

1. Epigrammatikus, elvont, elmélkedő, erkölcsi irányú költemények. Ezek teszik a kötet javarészét. Ezekben legszívesebben egy-egy erényt testesít meg a költő.

2. Vallási vonatkozásúak. A megvetett hit, elzüllött erkölcsök s az ellenségtől gyötört szegény haza láttára Krisztushoz fordul Sambucus. Gyűlöli a háborút, óhajtja a békét.

3. Barátaikhoz s főrangúakhoz intézett versek. (Üdvözlés, dicsőítés, levél.) Ad Petrum Sambuky parentem. (Fiúi szeretetének több helyen adja tanújelét.) Joan. Panithy Sororio. (Gratuláció nőtestvérének, Katalinnak

¹ *Német Károly* kegyesrendi főgimnáziumi tanár úr vette észre s engedte át használatra.

² Bona György és Istvánfy Miklós nemes ifjak Oláh Miklós ajánlására külföldi tanulmányaikban Sambucus pártfogoltjai. Sambucus Paduában tanáruk volt. (V. ö. Sambucus emlékbeszédét Bona Györgyről.)

férjhezmenetele alkalmával.) Ad Stephanum Gávay Sororium. (Levél másik nővéréhez, Gávayné Magdolnához.)

ORBÁN JÁNOS.

Még egyszer a magyar irodalomtörténet korszakairól.

E folyóirat áprilisi számában egy rövid cikket közöltem a fenti kérdésről. A célom az volt velem, hogy rámutatva némi szükségesnek vélt, s irodalommal tudományosan foglalkozó minden öntudatos főben okvetlenül fölmerülő elméleti szempontokra, hangsúlyozzam az irodalom történetének minden más tudománytól való függetlenségét, s egyúttal a korfelosztásban (mint egyik legszembetűnőbb tudományos momentumban) irodalmunkra vonatkoztatva megkísérleljek egy olyan methodikai eljárást, amelyben tudományunk önállósága talán kidomborodhat. Eljárásom próba voltát és ideiglenes jellegét magam siettem hangoztatni; ha mégis közzétettem, annak csak az volt az oka, mert hittem, hogy mások is érdeklődhetnek e probléma iránt és akkor miért ne lehetne a dolgot közös erővel dülöré vinni. Több szem többet lát a tudományban is. Aztán meg a tudományos munkafelosztás sem ábránd ma már. Az eredmény egységességének talán árthat az éféle közös vállalkozás, de magát az eredményt nem teszi lehetetlenné.

Hogy nem gondolkoztam egészen helytelenül, azt hamarosan alkalammal lón tapasztalni. Kaptam a cikkemre két választ, vagy mondjuk így: kritikát. Mert ezek a megjegyzések éppen nem viszik tovább a kérdést, a megoldás felé, hanem csak az én nézeteim tévességét hangsúlyozzák; még pedig az első — a Kardos Alberté — fontoskodó felületességgel, a másik pedig — az s. r.-é — meggondolandó érvekkel, de túlságos sok skepsissel minden tudományos munka iránt.

Engedjék hát meg most a t. olvasók, hogy még egyszer és így, válasszképpen, utójára én beszélhessek. Vezem a kritikákat időrendben.

1.

Kardos Albert nem látja a fától az erdőt. Annyira ismeri az irodalomtörténeti adatokat, hogy miattuk nem tud valami egységes, összefoglaló szempontra helyezkedni. Az objektivitásból se bőven kapta ki a részét, különben nem bogarászna a szavak között, hanem ha valamit nem ért, gondolkozni kezdene, s eszébe jutna, hogy szoktak ám a nyomtatott írásban sajtóhibák is lenni! Akkor aztán önmaga rájönne, hogy a *„megbűvölt öntudat”* is ilyen *„megbűvölt”* helyett. Így egy csapásra több legyet ütne: megmutatná, hogy tud a szövegkritikához (irodalomtörténetírónál nem utolsó adomány!), kevesebbet töprengett volna, meg egy rossz viccel kevesebb terhelné a lelkiismeretét. És hát ez sem utolsó.

Furcsa kívánság az is, hogy nekem ismernem kellene már előre annak a füzetnek az egész tartalmát, amelyikben a cikkem megjelenik. Hogy akkor egyik korhatáromat, az első magyar nyomtatott könyv megjelenését nem 1533-ra, hanem 1527, sőt talán 1526-ra tettem volna. Pour une omelette... Ez igazán nem lényeges. Különben a hivatkozott *Gyermeki*

beszélgetések nyomtatvány ugyan, de még nem *magyar könyv*. Ezt méltóztassék figyelembe venni.

De nem akarok Kardossal a szóbogarárszat nagy erénye terén versenyre kelni. Az ő hozzászólásának értékét teljesen megsemmisíti az a furcsa kibúvó, hogy «nem bocsátkozik általános elmélkedésbe, nem mérészkedik a műbölcsélet hullámos és talán zavaros vizeire», mert — mint nekem írta — «öreg legény» ő már az ilyesmihez. Hát pedig itt ezen fordul meg minden. Én t. i. azt hiszem, hogy minden részletmunka — bármely tudományban — haszontalan és az egyiptomfnál fárasztóbb téglahordás, ha nem szolgál egy magasabb egységet, mondjuk rendszert, amelyben a történések egységes folyamata mintegy adæquat kifejezését találja meg. Ez a kifejezés pedig bizonyos u. n. a priori megfontolások, elvek nélkül az emberi megismerés természetében rejlő okok miatt létre nem jöhet. Az irodalmi alkotásban ilyenek az intuicio és a stílus. Lám, két homályos fogalom, amit pár szóval — sajnos — magyaráznom kell.

Nos hát, abban talán megegyezünk, hogy minden író, általában minden művész a valóság, az élet vagy a világ igazi mivoltát, szinte azt a bizonyos metafizikai lényegét óhajtja kifejezni. Amennyire ezt a lényegét látja, annyira terjed az intuicioja. Kiben több ez, kiben kevesebb; sőt az írómesteremberekben, semmi, mert ezek csak a másén, a nagyokén kérődzének. És persze hogy egyéni az intuicio. Kemény Zsigmond tragikus történetek, Molière komédiák, Thackeray képmutatás magvát látta mindenütt. Ez az intuicio az ember sorsa, vele születik, mint az ősök öröksége és vele hal meg. De láthatatlan, mert hogy észrevegyük, alakot kell öltenie. És ezek az alakok, amikben megjelenik, a művész élményei. (A gondolatokat is értem.)

S az élmények kiábrázolása a műalkotás, mely egyszersmind egy ember, a művész valószerű kifejezése a maga tapasztalatának határai közt.

Itt, a kiábrázolásban van a stílus szerepe. Jelenti pedig azt a technikai eljárást, amellyel az író a kifejezésben is létrehozza azt az *egységet*, ami az élményben megvolt. Tehát a stílus nemcsak a nyelv, mint Kardos hiszi, hanem a szerkesztés, jellemzés, s a többi mind, ami az irodalmi kifejezésben mint technikai alkotórész föllelhető.

És hangsúlyozom, hogy ez a technikai rész az a mozzanat, amelyben a maga történelmi helyzetének korlátait még a legnagyobb lángelme sem lépheti át. Erre a tényre alapítottam felosztásomat. Mert mit látunk? Egy időben élő írók a hány, annyifélének mondják a világot, az életet, de *ahogyan* mondják, az nagyon hasonló, a kifejezés technikai részében: a stílusban a kortársakat rokon kötelékek fűzik egybe. Nem itt van a helye, hogy ezt bizonyítsam, mert nagyon hosszúra nyúlna ez a kurta megjegyzés. Irodalmunknak ebből a szempontból való átvizsgálása még munkásaira vár, s igen érdekes eredményekkel kecsegtet. Addig, míg valaki, legalább egy korszak keretén belül, ezt elvégzi, inkább sejtethetjük, mint világosan látjuk, hogy a *Törökországi levelek*, a *Bánk bán*, *Az ember tragédiája* bizony nagyon is koruk stílusában vannak alkotva. Ma ugyanazok az élmények más köntösben jelennének meg. Az pedig, hogy Vörösmarty egész élete a stíluskeresés nehéz munkájában telt el, éppen nem

szükséges a megértő olvasónak magyarázni. A *Zalán futásától a Vén cigányig* vezető költői pálya ennek a tételnek beszédes bizonytsága.

De nem akarok én minden apróságon vitatkozni. Dolgozatom szelleme az, amelyet védeni óhajtok, mert meg vagyok róla győződve, hogy a jelzett úton érdemes elindulni. Az eredmény? Ma még bizonytalan, de az őszinte, csupán az igazságnak szolgáló jó szándéknak bizonyosnak kell lenni. Ha cikkem másokban is gondolatokat ébreszt (ami, épp kritikusi-
mon látom, talán nem hiú remény), céloimat egyelőre elértem. A részletek megállapítását közös törekvések gyümölcseként várom.

2.

A fentebbiek szolgáljanak magyarázatául, hogy —s. —r. kifogásait se veszem sorjába. Majd eljön ennek is az ideje, Most csak annyit jegyzek meg, hogy azoktól a nagy változtatásoktól melyeket irodalmunknak felfogásom szerint való átvizsgálása tenne szükségessé, az igazi tudós nem ijedhet meg. Történtek ennél sokkal nagyobb változtatások is, még se lett semmi baj.

«Rendszerem» — ő mondja így — nem kanti és bergsoni reminiscenciákon épül, bár Kant és Bergson nélkül aligha láttam volna ily tisztán. Ez igaz. De eliheti, hogy nélkülük is ebben az irányban halaltam volna. csak a tapogatódzás lett volna kínosabb.

Az intuicióról az imént szóltam. A valóságban nem, de a tudományban — hisz ez nem a valóság, csak annak elménk számára készült fordítása — nagyon is a mult által determináltak tartom. Nem zárok hát ki semmiféle vizsgálódást. A *Ding an sich*-et meg kár ide vonni, mert az intuició egymaga üres megismerő képesség, s munkájának eredménye a valóság összefüggő, egységes, teljes megérezése. Nincs szó itt velünkiszülett viziókról, de igen az élmény analíziséről — igaz, hogy dialektikailag. Ha ezzel letértem a pozitívizmus egyenes útjáról, éppen nem szégyellem. Bár ehhez szó fér, mert a pozitívizmus nem jelent történelmi és egyéb materializmust, mint Ön hiszi. A Kant s Bergson értelmében pozitívista vagyok én is, mert a tapasztalat adataiból indulok el, bár az útjaink kissé különbözök. Ön bennük marad, én igyekszem fölérni emelkedni és egyszerre látni az egészet.

Végül: igaza van. A korfelosztás mindig erőszakos. Olyan, mint a hosszúsági és szélességi körök. Látja azért ezek is megvannak, nem a Földön, hanem a földrajzban, mert ott van rájuk szükség. Hiába mester-séges a korfelosztás, ez is meglesz. Nem az irodalomban, mert az egyetlen folytonos egész, hanem az irodalomtörténetben, mert itt nagyon is szükséges ezer és egy okból.

Higye el, a skepsis nem öli meg ezt a problémát. Élni fog, s időnkint megjelenik, mint a flumei cápa.¹

NAGY JÓZSEF.

¹ Nagy József válaszával a magyar irodalomtörténet korszakaira vonatkozó eszmecserét folyóiratunk hasábjain befejezzük. (P. J.)

IRODALOM.

Philológiai dolgozatok a magyar-német érintkezésekről.

Szerkesztette *Gragger Róbert*. Budapest, 1912. 387 l. Hornyánszky Viktor nyomdája.

Heinrich Gusztáv, akinek tiszteletére tanítványai és tisztelői e könyvet kiadták, megelégedéssel veheti tudomásul, hogy úttörő munkája nem volt hiábavaló. Nyomában ime számosan haladnak s mint a jelzett gyűjtemény mutatja, nem eredménytelenül. Mert noha az ünneplésnek és üdvözlésnek az a formája, melyet a könyv képvisel, nem új: jelentőségét csak a rossz-akarát kicsinyelheti. Az egy tárgykörre vonatkozó új adatoknak és új szempontból készült értekezéseknek ily tömege a mi tudományos életünkben bizonyára eseményt jelent.

Az egyes dolgozatok eredményeit a következőkben foglaljuk össze: *Riedl Frigyes* szerint (*Csaba és berni Detre a magyar mondában*) abban, amit a régi krónikások elbeszélnek, Toldy F. korában — Niebuhr hatása alatt — csupán népmondai töredékeket sejtettek. Ez nagyon is optimisztikus felfogás. A középkori krónikásokat többnyire a fontoskodás és önkény jellemzi. Felhasználásuknál figyelembe veendő, hogy sokat merítettek a külföldi krónikáirokból s áthidalásaik nem mindig tekinthetők mondanak. Mikor Attilát összefűzik Detrével, megegyeznek a német hősmonda későbbi délnémet fázisával. A magyar krónikák hun történetének Csabáról szóló része nem fordul elő a német-osztrák hősmondában. A róla szóló elbeszélés keletkezése jobban érthető, ha tudjuk, hogy Csaba nem csak arról híres, hogy Attila fia volt, hanem arról is, hogy a krónikás idejében élt hatalmas Aba-nemzetségnek is őse. Ezt a családot kellett Attilával kapcsolatba hozni, s erre szolgált a képzelt Attila-fi. Abban a korban, mikor Thuróczy írt, a német a hősmonda Theodorichjából már mese-alak lett. Ezt a mesés Detrét helyezte a krónikás a zeiselmaueri ütközet történetébe. — *Petz Gedeon* (*A magyar krónikák német szavainak hangtani és helyesírási sajátosságairól*) felveti a kérdést, hogy a krónikáinkban előforduló német eredetű szavak hangtani sajátosságai és hangjelölési módja alapján melyik nyelvjáróterület hatására lehet következtetni? Felelet: a felső német területre, ennek is inkább a keleti, a bajor részéről ered a hatás. Természetesen a nyelvi hatás nem jelent szükségkép irodalmi. Tehát nem bizonyos, hogy a mondai hagyományok a Nibelung-énekből származnak. — *Négyesy László* (*Árpádkori motívumok a Buda Halálában*)

valószínűnek tartja, hogy Aranyra, mikor a Buda Halálában a testvérviszály kifejlődésének megokolása megfogant s a cselekményt felépítette, hatott a királymondáknak az az elbeszélése, mely Salamonnak a hercegekkel való ellentétéről szól. — *Fóti József Lajos (A német történeti kutatás és az Anonymus-problema)* arról értekezik, hogy Rühl Ferenc már harminc évvel ezelőtt kimutatta, hogy Anonymus krónikájának bevezetése a Justinustól származó krónikák csoportjába tartozik. Forrása egy VI. században készült csonka kivonat, melynek szerzője egy állítólagos Isidorus. Az utóbbi évek tudományos kutatása igazolta a föltevést. Mommsen megtalálta Rühl kódexszének még két kéziratát, melyek közül az *U*-jelzésűek Anonymussal való egybevetése a dolgot kétségtelenné teszi. — *Karl Lajos (Szent Erzsébet a Dent-breviáriumban)* II. Endre szentéletű leányának egy miniature-képét ismerteti, mely a londoni British Múzeum egyik latin breviariumában van. A kép a szentet baljában csukott könyvvel, jobbában kettős koronával ábrázolja; arcán az öregség és az alázatosság jele. — *Horváth Cyrill (Luther énekei és első prot. énekszerzőink)* kimutatja, hogy a régi magyar protestáns énekköltésben több lutheri vonás található. Énekszerzőink is ültettek át deák himnuszokat, s régebbi népénekeket is felhasználtak. Szerző azután számos példa bemutatásával ismerteti az átdolgozás módját. — *Johannes Bolte (Hans Webers Lied auf die Einnahme von Raab. 1598.)* egy drezdai kéziratból Weber Jánosnak, egy XVI. századbeli német költőnek Győr elfoglalása alkalmából írt históriás költeményét közli. — *Travnik Jenő (A győri Hartlieb-codex)* a győri püspöki papnevelő-intézet könyvtárának egy XV. századbeli kézirat könyvét ismerteti, mely Nagy Sándor történetének állítólag Szent Eusebius után Hartlieből készített német átdolgozását foglalja magában. — *Weber Arthur (Szenczi Molnár Albert Németországban)* Szenczi Molnár Albert két levelét teszi közzé a marburgi levéltárból. Közülök az első 1607. XI. 14. kelt Marburgban s benne a frankfurti Genius Izsákot tanárnak ajánlja a marburgi egyetemre, a másodikat Móric tartománygrófhhoz intézte Oppenheimből, közbenjárását kérve a pfalzi választófejedelemnél, hogy őt Heidelbergbe tegyék át. — *Angyal Dávid (Gryphius András magyar színpadon)* megállapítja, hogy Ladivér Illésnek az eperjesi kollégiumban 1669-ben előadott iskolai drámája az Erőslelkű Papinianus, mint latin scenariuma bizonyítja, Gryphius András egyik darabjának (Grossmüthiger Rechts Gelehrter oder Sterbender Aemilius Paulus Papinianus) átdolgozása. Ladivér darabjának előadásában a tizenkét éves Thököly Imre játszotta Imre magyar királyi herceget. — *Császár Elemér (Ányos es a német szentimentalizmus)* dolgozatának foglalata, hogy Ányos a fájdalom költője, sajátos műfaja az elégia. Érzése kifejezésében olykor túloz. Ennek magyarázata hogy a hetvenes évek végén új irodalmi hatás alá került: a klasszikus költészet, Gyöngyösi és a testőrírók után megismerkedett a német érzelgős költészettel. Nemcsak a közhangulatból ismerte, új olvasmányai is a germán irodalmakban divatos szentimentális munkákból kerültek ki. Indítékaival, hangulatával beilleszkedik a Göttinger Bund irányába. Főképp Höltyre emlékeztet. A díszítő elemek hasonlósága is kapcsolatot teremt Ányos

és lelki rokonainak költészete között. Sőt az említett Dichterbund sajátos műformái is megvannak nála, noha nem szolgailag követi őket. Abban is közös velük, hogy borús hangulatát átterjeszti a környezetre is. Ányos költészete szentimentális, de nem világfájdalmas. Őszinteségéről mindig meg tud győzni. — *Morvay Győző (Bercsenyi és Sulzer)* szerint Sulzer hatása az 1780—1830 időközben oly általános, hogy tanításai szinte közhelyekké válnak. Bercsenyi vonatkozása Sulzerhez a szép fogalmában, a harmóniában, a természetről és az utánzásról való felfogása lényegében fejeződik ki. Morvay ezt a két író gondolatainak párhuzamos ismertetésével bizonyítja, Bercsenyi sehol se idézi Sulzert, mert szövszerint sehol se vesz át tőle. — *Czeizel János* Goethe és Kazinczy viszonyát vizsgálja. Kazinczy Goethe felé a kilencvenes évek táján fordul nagyobb érdeklődéssel. Fogsága után hirdeti, hogy e költőnek nincs párja. Ez időtől kezdve hódolata nem ismer határt. Az ő elvét vallja, hogy nem kíváncsi a vásári tömeg ítéletére. Főhaja, hogy magyar Goethe lehessen. Főkép drámáit dicséri, bár itt nem hatol a dolgok mélyére. Különösen Clavigo tetszik neki. A szív szelíd érzései jobban érdeklik, mint az akarat megnyilatkozása. Sokat fordít tőle, bár olykor hibásan. Hatása reminiscenciákban is nyilvánul. Ő is az «Istenekkel truttzó» Prometheusban látja az örök igazságot kutató ember eszményképét. Különbség azonban köztük, hogy míg Goethe sohasem áldozta fel a tartalmat a formáért, Kazinczynál az utóbbi a fő. Érdeme Kazinczynak, hogy felismerte azokat a műveket, melyek fejlődni kezdő szellemi életünknek szolgálatára lehettek. — *J. Minor (Martinuzzi)* arról ír, hogy Károly Ágost szászweimári herceg, Goethe pártfogója (aki egy időben az elégületlen magyar urak titkos királyjelöltje is volt) érdeklődött Martinuzzi története iránt. A tárgyat Schillernek drámai feldolgozásra is ajánlotta. A könyv, melyet ekkor Goethe közvetítésével Schillernek küldött, valószínűleg Joachim Christoph Schulznak 1790-ben Weimárban megjelent műve volt: Martinuzzi oder Leben eines geistlichen Parvenüs in Beziehung auf neuere Erscheinungen erzählt. — *Erich Schmidt (Brentanos ungarische Novelle)* értekezéséből megtudjuk, hogy Brentano, német írónak egy magyar vonatkozású elbeszélése is van. Címe: Die mehreren Wehmüller und die ungarischen Nationalgeschichter. Érdekes, hogy a nevezett író Thuróczi nyomán a nagyidai cigányokról szóló anekdotát is feldolgozta. — *Bayer József* Kleist Henrik darabjának, Kätchen von Heilbronnak első előadásait ismerteti a magyar színpadon. Az első adat 1831-ből való, amikor Kassán adták elő. — *Geleon Alajos* egy német Hunyadi-drámáról ír. A dráma címe: Ulrich Graf v. Cilli. Trauerspiel in 5 Akten. Bécs, 1817. Szerzője Kalchber. (1765—1827.) A darabból két dolgot lehet megállapítani: 1. hogy szerzője nem szerette a magyarokat; 2. hogy nem vérbeli drámaíró. — *Verő Leó* Gaál Györgynek a magyar és német érintkezések szempontjából fontos munkásságát tárgyalja. Gaálnak főérdeme, hogy fordításaival és tájékoztató cikkeivel a magyar irodalomnak a külföldön barátokat szerzett. Vannak érdekes eredeti művei is pl. egy balladaciklusa Attiláról. Sokat fordított Kisfaludy Károlytól, kinek szinte irodalmi tanácsadója volt. — *Miklós*

Ferenc cikke Pyrker költészetének magyar vonatkozásaival foglalkozik. E költőt kortársai a hazafiatlanság vádjával illették. Védői viszont drámáira hivatkoztak, melyeknek tárgyát a magyar történelemből vette. Ezek: Die Korwinen, Karl der Kleine, Zrinyis Tod. Gyenge darabok. Pyrkernek nem volt érzéke a nemzet multja iránt. Miklós kimutatja, hogy a Zrinyi haláláról szóló mű hatással volt Körner drámájára. Magyar vonatkozások vannak még a Szent Hajdan Gyöngyei-ben és a Habsburgi Rudolfról írt eposzban. — *Bleyer Jakab* (*Kotzebue és a pesti német színház megnyitása 1812-ben*) kutatásai kétségtelenné teszik, hogy Kotzebue-nak a pesti német színház megnyitására írt darabját — *Bélas Flucht* — ekkor nem adták elő, hanem csupán az elő- és utójátékát. Maga a tulajdonképeni színdarab, melynek a történelemhez igen kevés köze van, 1815-ben került színre. Magyarra Csery Péter fordította, később Ruzsitska József megzenésítette. — *Galamb Sándor: Grillparzer és Magyarország* c. dolgozatából arról értesülünk, hogy a híres német költő bizonyos kulturgöggel tekintett le törekvéseinkre. Fajunkat a művelődésre alkalmatlannak tartotta, elmaradottságunkat több epigrammában gúnyolta. Többször megemlékezett Kossuthról és Eötvösről. Terjedelmesebb művei közt nevezetes helyet foglal el ismert Bánk-drámája. Ez is a különböző kulturfokok szembeállítására. König Ottokars Glück und Ende és Ein Bruderzwist in Habsburg c. darabjaiban is van magyar vonatkozás. Ismereteit Bonfini, Istvánffy és Fessler munkáiból merítette. Négyyszer járt Magyarországon. Igazságtalansága velünk szemben jozefinista politikai elveiből folyt. — *Richard M. Meyer* (*Grillparzer über Lenau*) Grillparzernek Lenauról írt költeményét fejtegeti. Nem osztozik bámulói csodálatában. — *Edward Castle* (*Lenau im Zensurkrieg*) Lenau-nak a cenzurával folytatott harcát világítja meg, mely végre is a költő diadalával végződött. — *Heinrich Bischoff* (*Lenaus Heidebilder*) Lenau pusztai képeinek szövegkritikáját és keletkezésük időrendjét adja. — *Gragger Róbert: Mischka an der Marosch* c. dolgozatában rámutat arra, hogy Lenau e költeménye Vörösmarty Szép Ilonkájának mintájára készült. Ez az értékes megállapítás azoknak az adatoknak számát gyarapítja, melyek a magyar irodalomnak a németre tett hatását bizonyítják. — *Leffler Béla* (*Henszlmann Imre dramaturgiája és a németek*) szerint Henszlmann két dolgot tartott fontosnak a drámában: az egyéni jellemzést és a nemzeti tárgyat. Drámaelmélete részleteiben Schlegel A. Vilmos hatása nyilvánul. — *Alszezhy Zsolt* (*Garay Kun László darabja*) a Rajzolatok (1836. I. 55.) bírálójának utalása nyomán rájött, hogy Garay Árboc c. darabjának forrása Foa Eugenia Szurokálarc c. elbeszélése. Ezenkívül macbethi nyomok is kimutathatók rajta. — *Richard Maria Werner* (*Liszt als mutmasslicher Aewger Hebbels*) szerint Liszt művészléte és híres könyve ihlette Hebbelt költeményei egyes helyein, hol a cigányokról vagy zenéjükről van szó. — *Szidon G. Károly* (*Hebbel és Magyarország*) Hebbelnek a magyarokról s a magyar íróknak Hebbelről tett nyilatkozatait csoportosítja. Az említett költőnek a mi szellemi életünkről itt szerzett benyomásai kedvezőtlenek. Kevésbé ellensúlyozza ezeket magyar barátja Kolbenheyer Móric, soproni ev. lelkész, a Toldi fordítója. Hebbel szerint

a Toldi «leleményre nézve alig nevezhető eredetinek és mélynek, kivitelben mégis igen sajtáságos és gyorsabban, meg élénkebben ismerteti meg az olvasóval a magyar ős, eredeti állapotokat, mint akármelyik történelmi könyv.» Eötvösnek a XIX. század uralkodó eszméit fejtegető művét nagyra becsülte. A magyaroknak Hebbelről írt cikkei közül legnevezetesebb Arany-
nak a Mutter und Kind c. eposzról írt bírálata. — Györy Lujza (*Hebbel és a magyar politika*) u. a. tárgyat fejtegeti, mint Szidon, csak kevésbé kimerítően. — Zlinszky Aladár: *A bajmócezi fürdős mondája* címen Tompának és Castelli osztrák költőnek e tárgyról szóló feldolgozásait vizsgálja. Előbbinek forrása Vályi A. Magyarország leírása. Buda, 1796., utóbbié a Mednyászký-Hormayr-féle Taschenbuch 1822-diki évfolyamának egyik prózai elbeszélése. — Voinovich Géza (*Arany János kiadatlan Goethe-fordítása*) Goethe Erlkönigjének Arany Jánostól származó eddig kiadatlan fordítás-töredékét közli. — Tolnai Vilmos (*Adalék az Ember Tragédiája és Faust viszonyához*) azt vitatja, hogy Goethe Faustjának hőse egy kiváló férfiú, Madách nagy művéé pedig maga az ember. — Gálos Rezső (*A bolygó zsidó mondája és Madách*) utalva Albert Soergel és Johann Prost felfogására, amely szerint költészetünk e gyöngye a bolygó zsidó mondájának feldolgozásai közé tartozik, rámutat arra, hogy a közösség mindössze a keretnek némi hasonlóságára s talán arra a törekvésre terjeszthető ki, mely az emberiség fejlődését egy eszme irányában haladva szeretné látni. Ez alapon a fentebbi állítás: túlzás. — Reichard Piroska (*Madách német nyelven*) a Madách-fordítások összeállítás után főképp Planer Jenő fordításával foglalkozik (1891.) — Bittenbinder Miklós (*Jókai Trenck-regényei*) azt kutatja, hogyan írta Jókai a Trenck-regényeket. Végül is arra az eredményre jut, hogy Jókai kiszínezte és kiegészítette a Trenck Frigyes emlékirataiban talált adatokat. Főforrását legtöbbször csaknem szóról-szóra követi; a kiegészítő adatokat: 1. történelmi kézikönyvekből, 2. Conversations-Lexikonból (?), 3. a Trenck Ferencről szóló pamfletből, 4. Nagy Ivánból. 5. Werbőczyből vette. Érdekes ígérete szerzőnek, hogy legközelebb megjelenik tőle egy tanulmány «Jókai képzelete» vagy «Jókai alkotóművészete» címen. — Benedek Marcell (*A modern német dráma Magyarországon*) rövid tájékoztató megjegyzések kíséretében felsorolja az utolsó 30 év német drámájának termékei közül azokat, melyek magyar színpadon is színre kerültek. — Kelecsényi János: *az újabb német esztétika hatásait (Magyarországon)* vizsgálva főképp Beöthyvel, Pekárral, Alexanderrel, Dénessel, Lykával, Lukácsal és Kristóf Györggyel foglalkozik s kimondja, hogy e tudományszakunk is méltó a multhoz: lépést tart az európai gondolattal és maga is sok új gondolatot termel. — Adolf Schullerus (*Amor und Psyche in Siebenbürgen*) Amor és Psyche meséjének változatait Katonától eltérően csoportosítva vizsgálja. Szerinte az alaptípus 2000 év óta honos a Balkán déli részein s román közvetítéssel került Erdély népehez. — Elisabet Rona *Sklarek (Einige Grimmsche Märchen im Ungarischen Volksmunde)* Berze Nagy János palóc népmesegyűjtményének öt darabjáról kimutatja, hogy a Grimm-féle gyűjtmenyből kerültek a magyar nép ajkára.

A kötetben az értkezőcsken kívül Szent Erzsébetnek, Beck Károlynak, Lenau-nak és Goethének képei is megvannak, továbbá Goethe egy levele-nak hasonmása, melyet Károly Ágost herceg magyar királysága ügyében 1879-ben küldött, Potsdamba. A képekhez a gyűjtemény szerkesztője, Gragger Róbert írt tanulmányos felvilágosító magyarázatokat, melyekért épen úgy, mint a szerkesztés gondos munkájáért elismerés illeti.

BAROS GYÜLA.

Agárdi László: A modernek és az iskola. (Az erdélyi róm. kath. státus kegyesrendiek vezetése alatt álló kolozsvári főgimnáziumának értesítője. Kolozsvár, 1912. 9—68. l.)

Terjedelmes értekezés egy olyan kérdésről, amely az iskola szempont-jából ma csakugyan aktuális: milyen álláspontot foglaljon el az iskola a mai irodalommal szemben?

A legegyszerűbb felelet bizonyára az volna, hogy semilyet se. Várjon egy pár évig a mai irodalom, míg megéri annyira, s míg a kritikai köz-lemény megállapodik fölöle oly egyöntetűséggel, hogy eredményei közlése nem veszélyezteti az iskola pártatlanságát, melyet minden körülmények közt meg kell óvni. S e feleletet nem kifogásolhatnák azok, kik úgy van-nak meggyőződve, hogy az iskolai irodalomtanítás elriasztja a gyereket az olvasástól: félrelöki a kiválókul ajánltakat, s inkább a mai, divatos irodalmat élvezi, ha másként nem, a pad alatt. Ezeknek azt mondhatnók, csak hagyják a pad alatt a mai irodalmat, mert ha tanítják, félő, hogy épúgy félrelökik a fiúk, mint a kódexeket.

Ezt nem épen a szerzőnek mondom, mert (bár ő is hangoztat efféle meggyőződést, tapasztalatot) ő komoly gonddal s aggodalmas körültekin-téssel foglalkozik a kérdéssel. Mindamellett ő is túlságosan enged annak a türelmetlenségnek, mely korunk minden mozgalmát jellemzi; mely, ha egy lépést tett előre, az egész területet, minden tulajdonjogával, történeti fej-lődményeivel, intézményeivel egyetemben azonnal birtokba akarná venni. Nos hát az iskola nem lehet egy fejlődésben, indulóban levő harcias irány elöcsatára, egy oly irányé, mely az iskolában közkincsül őrzött művelt-ségi szerzemény legutóbbi értékeivel szemben támadó félként, reakciós erővel lép fel. Majd ha már nem lesz fegyver a kezében, hanem kétségbe-vonhatatlan eredmények aratásával áll előttünk, ha az eddigi műveltségi kincsnek nem ostromlója, hanem csak gyarapítójaként fog feltűnni: akkor lesz helye az iskolában.

Agárdi László értekezése nem alkalmas arra, hogy ellenkező meggyőző-dést támasszon. Nagy terjedelme ellenére elég sovány a pozitív tartalma, s az is fölösleges idézgetésekkel, általános elmékedésekkel, ismétlésekkel van nehézkessé zsúfolva; szerkezetileg is oly tisztázatlan, oly több felé kapkodó, hogy következetes, egyenes gondolatmenet alig állapítható meg benne. Tulajdonképeni tárgya kettő van: jellemzése a mai irodalomnak s az iskola álláspontjának meghatározása.

Az a része, melyben a mai irodalmat jellemzi, talán épen a mások véleményének túlságos számontartása miatt igen széteső, több szempontú

s ép azért nem egységes. Megállapítja — de a lényegre nézve igen felületesen, a külsőségekre nézve igen részletezőn — a francia hatást; megmondja, mennyiben reakció az Arany-utáni korra irodalmi és politikai tekintetben. Általános jellemvonásaiul a *décadence* és szimbolizmus meghatározásán kívül csak oly semmitmondó s nem is egészen igaz banalításokat jelöl meg, mint: elszakadás a természettől, a nemzeti, erkölcsi és esztétikai alapelvektől, — szociatív jelleg, nyugat felé tekintés, stb. Kimagaslóbb egyének (Ady, Babits, Móricz, Kafka, Molnár, Lengyel) jellemzését is megkísérli, de fogyatékosan, kevés kritikával, s nem egyszer rendkívüli túlzással. Ady — ő szerinte — Petőfi mellett a legösszetettebb egyéniség irodalmunkban: de ha már összetett egyéniséget keres, legalább ne a legyszerűbb Petőfit nevezné meg. Babitsra oly túlzó dicséreteket halmoz, mit e kiváló művész bizonyára maga sem fogadna el; többek közt pl.: «a szabad versben írt versei a magyar nyelv eddig legmagasabb fokra való jutását hirdetik.» Móricz jellemzésében csodálom, hogy aki oly sok idézettel él, itt nem használta fel eléggé Schöppfin Aladár kittingő cikkét, mely a mai írókról szóló ismertetések közt alighanem a legkülönb. Kafka Margitról szólva, megint elveti a súlykot: Keménynél finomabbnak s művészebben mélynek tartja! Leggyengébb, mert semmi egyénileg jellemzőt nem mond, a Molnár Ferencről és Lengyel Menyhértről szóló részlet: az elsőről csak erkölcsi fogyatékoságot tud megállapítani, amit azonban — csak úgy általánosságban odavetett művészi kiválósága miatt megbocsát. A másokban csak annyit lát, hogy újabb darabjaiban nem jut szerep a magyarságnak, de érdemül tudja be, hogy másokkal együtt «mehódította a külföldet». «A külföld meghódítása» azonban nagy túlzás; elég volna csak annyit mondani, hogy most már mi is tudunk olyan export-darabokat csinálni, amilyet eddig tizedrendű franciák százával gyártottak. Ennek megvan a maga ipari jelentősége, de a darabok irodalmi megítélésében nem lehet mértékadó.

Egyébként pedig az egész jellemzésnek van egy nagy hibája: az, hogy egy kalap alá vesz minden mait, holott világos, hogy Molnár és Lengyel nem sorozhatók a többivel egy csoportba, s nagyon kérdéses, hogy a naturalista Móricznak, a politikai elvek közösségén kívül van-e egyéb rokonsága az Ady-iskolával? Az egyének jellemzése fogyatékos, az irányoké teljesen hiányzik.

Kár, hogy nem jelöli meg, mi való szerinte a nevezett íróktól az iskolába. Véleménye ugyanis az, hogy az iskolának *ismertetnie* kell a mai irodalmat; nem pártfogó, nem gáncsoló módon, hanem tárgyilagosan, felvilágosításul. Ez az állítás volna a dolgozat súlypontja, de ahelyett, hogy helyességéről érvekkel igyekeznék előbb meggyőzni, mindjárt a megvalósítás módozataira ugrik. Mert az csak nem érv, hogy az iskola nem zárkozhat el az élettől, (hisz akkor tessék a Tisza és Justh politikai harcait is tárgyalni!), s hogy a tanulók ezerféle úton-módon úgyis tudomást vesznek róla, s úgyis olvassák, hát akkor inkább mi «világosítsuk fel» őket, mi «irányítsuk.» Mit várhat azonban az iskola irányításától az, aki úgy tapasztalta, hogy a tanulók «olvasnak, de nem az iskola útmutatása

és ellenőrzése mellett, hanem teljesen ellenkezőleg», meg aki tudja, hogy «az újságolvasástól pedig igazán nem lehet az iskolának visszatartani az ifjúságot» és hogy «a regényekben megnyilvánuló többé-kevésbé erős érzékiség kiválóan kedveltekké teszi az ifjúság előtt ezeket a munkákat»? Tessék csak felvilágosítani a tanulót, hogy mi van a Móricz regényeiben, s próbálja meg irányítani. El fogja olvasni, s nem azt keresi benne, amit a tanár «irányítása» céloz, hanem amiről éppen el akarta irányítani a figyelmét. Itt nincs melegség, s ilyen tekintetben csak a szülői gondoskodás tehet valamit.

No de ha az iskolának «számolni kell a modern iskolákkal», «és pedig azért, mert szívesebben olvassák őket, mint a régieket», (érv!) hát hogyan történjek ez? Úgy látszik a rendes oktatás keretébe nem akarná felvételni, legfeljebb alkalmoszerű, futólagos kitérések formájában. A modern irodalommal való foglalkozást az *önképző körökre* bizza. Különböző, a mai irodalommal kapcsolatos társadalmi, nemzeti, erkölcsi, esztétikai problémákról írának dolgozatokat a fiúk; pl.: A szociális eszmék Ady költészetében; Nemzetietlen-e a modernnek költészete? Az erkölcsi felfogás különbözősége Ady és Babits, Móricz és Kaffka, Molnár és Lengyel között (ezt szeretném látni — nem a fiúk — hanem a «tanár úr» kidolgozásában!); Arany és Babits; Petőfi és Ady; A magyar falu Móricznál, stb. Emellett persze az önképzőkör könyvtárának jutna fontos szerep; de a «szépirodalmi művek közül a legújabb termékek csak akkor kerüljenek a könyvtárba általános használatra, mikor a kellő felvilágosítás és irányítás megadása megtörtént».

Szép. De mi lenne az eredménye az önképzőkör ilyen tevékenységének? Az, hogy míg az irodalom régi, igazi nagyjával a «rendes oktatás keretén belül» alig foglalkoznának a tanrend korlátai miatt egy-két órahosszat, addig a mai irodalom az önképzőkör segítségével egész éven át napirenden volna. Nem mondom én, hogy tiltsuk ki az önképzőkörből a modernség kérdéseit, de ha már be akarjuk venni az iskolai munka körébe, akkor igenis a «rendes oktatás»-ban adjunk neki helyet olyan arányban, amilyen megilleti, s ne engedjük az önképzőkör révén aránytalanul elhatalmasodni a történeti anyag rovására. Már pedig, ha a rendes oktatásból kizorúl s kimondottan az önképzőkörbe utaljuk, ez fog megtörténni. S ez a megoldás bizonyára innyére volna azoknak, kik vak hívei a modernségnek, mert hisz ők a mát igenis a múlt rovására szeretnék érvényesíteni az iskolában.

Agárdi ezen a fontos ponton ismét hallgat az érvekkel. Miért utalja a mát a rendes oktatásból az önképzőkörbe? Egy érve van, de az nagyon különös, sőt — ha nemcsak ügyetlen fogalmazás — botrányos is. Azt mondja, hogy az önképzőkörben «a tanár minden tekintetben kifejezésre juttathatja egyéniségét és . . . a tekintélyek mellett vagy ellen bizalmasabban és szabadabban adhat kifejezést véleményének». A tanár azonban igenis, a rendes oktatásban is érvényesítheti egyéniségét: ez tehát nem érv. Az állítás második fele egy tanár tollából nagyon feltűnő: ott bizalmasabban és szabadabban nyilatkozhat, mint a rendes órán? Elég hiba,

ha nem egyforma az iskolai élet minden viszonylatában; ha a rendes órán a «tekintélyek» mellett nyilatkozik, az önképzőben meg elárulja, hogy előbbi nyilatkozatát nem kell komolyan venni.

Már csak, hogy ilyesmi meg ne történhessék is, a rendes oktatásba kell felvenni a mai irodalmat, ha egyáltalán fel kell venni: a rendszeres irodalomtörténet utolsó fejezetéül. Ott jusson neki, arányosan, annyi hely, amennyit röviden s csak legáltalánosabb jegyeire szorítkozva meg lehet értetni a tanulóval, hogy a lezáródott irodalmi korszakok után milyen irányban, mily eredményekkel halad tovább az irodalmi fejlődés útja. Emellett aztán, ha valakinek kedve van hozzá, épúgy foglalkozhat vele az önképzőkörben, mint bármely más témával.

Agárdi László különben sokak tolmácsa. Sokan vannak, akik nem azt kérdik, helyes-e valami vagy nem, hanem, hogy modern-e vagy nem? Ő papi ember s talán ép azért modernebbnek s liberálisabbnak akar mutatkozni kelleténél; nagyon törekszik, hogy az olvasónak szembetűnjék az ő nemklerikális, nem-maradi belső világa.

Kár, hogy meggyőződése, mely túlzott előzékenysége miatt helytelen, még hozzá oly hevenyészett formában jelentkezik. Terjengős, pongyola, sokszor logikátlan, néha mulatságos: «Ott írják, ott szavalják verseiket, mialatt hosszú hajuk lobog és nagy kézlendületek kísérik szavaikat». «A huszadik század első felének kezdetére esik a visszahatás». — Idézetei pontosságáért sem tenném tűzbe a kezemet, mert volt módomban ellenőrizni némelyiket.

Végül nem nyomhatok el egy megjegyzést. Különösnek találok, hogy a tanulók kezébe adott Értesítőben elmélkedik arról, hogy tanácsos-e a tanulók kezébe adni a mai irodalmat vagy sem. Épen olyan, mintha a tanulók jelenlétében tartanánk konferenciát a tanulókról. Sokkal helyesebb lett volna, — ha már Értesítőbe ír — mindjárt megadni azt a bizonyos «felvilágosítást», és «irányítást» a tanulóknak. Jobb lett volna az ő szempontjaikhoz mért ismertetését adni a mai irodalomnak, s kijelölni egyenként azon műveket, melyeket az ő kezükbe valónak tart. Ehhez azonban oly kritikai érzék, oly önálló gondolkozáson épülő korismeret, oly rendszerező elme s oly szabatos előadás kellene, aminőt ismertettet értékezése egyáltalán nem árul el.

HORVÁTH JÁNOS.

Zoványi Jenő: Puritánus mozgalmak a magyar református egyházban. Budapest, 1911. 295 l. Hornyánszky-nyomda. Ára 5 kor. (A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság kiadványai. Szerkeszti: Szóts Farkas. Tudományos könyvsorozat. XXVIII. köt.)

A magyarság mindcikor buzgón figyelt a külföld szellemi áramlataira s az új eszmék rendszerint nálunk is megtalálták a maguk követőit.

A reformáció és ellenreformáció korában alig akad olyan nyugati vallásos mozgalom, melyről a mieink tudomást ne vettek volna. A XVII. század közepe táján különösen a puritánus, presbiteriánus és independents eszmék kötik le a református vallású hívők figyelmét s Magyarországon is megindul a konzervatív és liberális prédikátorok harca.

Zoványi Jenő részletes rajzát adja a nagyszabású egyházi mozgalomnak. Hőse tulajdonképen *Tolnai Dali János* református lelkész, Geleji Katona István és Apáczai Cseri János kortársa, aki Angolországból nemes papi életvelekkel tért haza s itthon egész lázongást okozott anyagias gondolkodású paptársai körében. Az igazságot a régi időkben még kevésbé szerették, mint manapság. Tolnai Dali János nagy erkölcsi szigorral ostorozta a kötelességeik teljesítésében hanyag papokat, maga pedig jó példát mutatott arra, milyennek kell lennie a nyájáért igaz szívvel buzgólkodó lelkipászornak. Az érdekeikben mélyen sértett papok farizeussággal vádolták a hitbuzgó puritánt s minden eszközt megragadtak elnémitására. Még szerenese, hogy az emberibb érzelmű világi elem — a földesurak egy-egy józanabb csoportja — valahogyan ellensúlyozta a megvadult hivatalos egyház áskálódásait. A harcot irodalmi téren is folytatták s közben a puritánizmus és a vele egybekötött presbiteriánizmus egyre jobban terjedt mind Magyarországon, mind Erdélyben. Hiába zsarnokoskodott az orthodox püspöki irányzat. Tolnai Dali János kezdeményezése jórészt diadalt aratott s a magyar református egyház gyülekezeti önkormányzata, iskolai reformtörekvései és istentiszteletének az egyéni áhítat alapjára való fektetése: megvalósultak.

Zoványi kötete alapos tudós munka. Szerző rendíthetetlen igazságszeretettel ír s az egykorú forrásokat — a kéziratos és nyomtatott kútföket — lelkiismeretesen értékesíti. Különösen méltó a figyelemre ott, ahol az egyházak maradiságát s az egyházi reakciónak az államhatalommal való szövetkezését rajzolja. Egyháztörténeti munkákban ritkán olvashatni ilyen leplezetlenül őszinte fejtegetéseket.

Sajnálni lehet, hogy feldolgozása nem felel meg nagy szorgalommal összegyűjtött történeti anyaga becésének. Terjedelmes forrás-kivonatait nem lehet könnyedén áttekinteni; stílusa ellen is jogos kifogások emelhetők. Mondatfűzése bonyolult, kifejezései nehézkesek. Mint tudományos íróink jelentékeny része, ő is idegenkedik a rövidebb mondatoktól s az egyszerű, világos, cikornyátlan beszédtől. Könyve gyötrően bőbeszédű; fejtegetései — épen a szóáradatok és közbevetett mondatok következtében — nem mindig érthetők első olvasásra. Mintha egy XVI—XVII. századi latinból fordított prédikációs könyvet olvasnánk. Bizonyos, hogy ezen most már nem lehet változtatni. Öregebb korban nem változik meg a stílus, de az ifjabb nemzedék jól teszi, ha ebben a tekintetben nem követi régi szabású tudományos íróink példáját.

BÉLTEKY LÁSZLÓ.

Bayer József: Schiller drámái a régi magyar színpadon és irodalmunkban. Budapest, 1912. 112 l. Franklin-nyomda. Ára 2 kor. (Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. XXII. köt. 2. szám. Kiadja a M. T. Akadémia.)

Dramairodalmunknak és színészettörténetünknek nincs szorgalmasabb kutatója, mint Bayer József. Mindkét tárgyról két nagy munka jelent meg tollából, melyek a nagy készséggel összegyűjtött anyag tekinteté-

ben elsőrangúak. *Shakespeare drámái hazánkban* c. nagy munkája nem régiben látott napvilágot, melyben hangya-szorgalommal szedte össze Shakespeare vonatkozó összes irodalmunkat. S e nagy munkákon kívül a folyóiratokban hol itt, hol ott jelent meg valami, mely rendszeren új adatokat hozott elő, régi színlapokból, kéziratokból, könyvekből kiszedve. Különös figyelmet érdemel, hogy Bayer József szinte rekonstruálja az állandó színház megnyitása előtti műsort: úgyszólván sorban fölragasztja szemünk előtt a régi teátrum színlapjait, míg párszavas kritikákból, naplószerű följegyzésekből próbálja hozzá megalkotni a régen elporlott aktorok játékát. Jelen munkája a drámairodalom egy másik hatalmas alakjával, Schillerrel foglalkozik a korai magyar színpadon. E tanulmányt szerző, mint akadémiai rendes tag, székfoglalólól olvasta föl, erős bizonyossággal, hogy buzgalma annyi munkásság után sines lankadóban.

Jelen műve is méltán csatlakozik az eddigiekhez. Az erősen hazafias hangulat, mely előmlik rajta, teljesen stilszerű a magyar színpad amaz idejéhez, mikor a művészet mellett a hazafiság elsőrangú rúgó volt. Bayer bizonyos jóleső büszkeséggel figyelmeztet rá, hogy úgy Shakespeare-t, mint a német Schillert Ausztria közvetítése nélkül ismertük meg s a vándor magyar színészet nagyobb figyelemben részesítette darabjaikat, mint Bécs. Schiller első fordítója br. Wesselényi István, legnépszerűbb darabja *A haramják*, melynek forradalmi hangja annyira talál a korhoz. Részletesen ír Toldy *Räuber* fordításáról s érdekesen fejtegeti Kazinczy viszonyát Schillerhez. Kazinczy maghajolt a költő előtt, de a *Räubert* „ördöginek” nevezte, elsősorban finomsága (vagy helyesebben: finomkodása) borzadt vissza tőle. Általában figyelemmel van költőink véleményére Schiller felől s feltűnő, hogy nem említi Berzsenyit, aki lefordította *Hektor búcsúzását* s talán Wesselényiről kezdett drámái töredékét is schilleri hatásra lehetne visszavinni. Előadja, hogyan kerültek Schiller darabjai egymásután a magyar színpadra. Közli a meglevő érdekesebb színlapokat s a meglevő csekély nyomok után szinte visszavarázsolja szemünk elé azok előadását. A Nemzeti Színház megnyitásánál végződik a részletes elbeszélés. Utolsó fejezetében említi azt az érdekes curiosumot, hogy egy magyar író megírta *A haramják* folytatását s a tanulságos könyvet bevégzi a Nemzeti Színház Schiller-műsora 1867-ig és Schiller fordításainak bibliográfiája.

Mindezekhez kevés hozzátenni valónk van. Megemlíthető, hogy a szomolnoki műkedvelő német színház, melynek könyvtára a M. Nemz. Múzeumban van elhelyezve (ismerttettem a Magyar Könyvszemle ezidei évfolyamában), öt Schiller-drámát őrizett meg (*A haramják*, *Fiesco*, *Don Carlos*, *Az orléáni szűz* és a *Stuart Mária*) s hogy a Schiller-kultusz itt is virágzott, bizonyítja, hogy p. o. *Az orléáni szűzből* siettek az első kiadást megszerezni.

Bayernek kétségkívül igaza van, mikor Shakespeare és Schiller kultuszát a magyar színpad dicsőségére írja föl. Magasabb törekvések nem is hiányoztak a mi vándorszínészeinknél. De talán Schillert illetőleg kissé optimisztikusan fogja föl a dolgot. Mert igazán nagy elterjedést csak három

ifjúkori, prózában írott darabja nyert s ezek közt is főleg *A haramják*. Ennek féktelen, szinte lázadó hangja a kor lelkéhez szólott, de hogy e nagy arányokat mutató, de mégis kegyetlenül rossz rém-dráma a magyar színpad egyik legnépszerűbb darabja lett, az ugyan teljesen érthető, ám nem mutat a színpad nagy intelligenciájára. Érdekes, hogy idő multával Schiller egyre jobban leszorul a színpadról. Az újabb időkben csak *Stuart Mária* marad igazán népszerű darab s csak Kolozsvárott próbálja állandó vendéggé tenni Schillert lelkes magyar apostola, E. Kovács Gyula, ki szinte annyit tett Schillerért, mint nagyszerű rokona, Egressy Gábor Shakespeareért.

A Schiller-fordítások jegyzékéből kimaradt Tomor Ferenc *Az orléansi szűz* és *Stuart Mária*-fordítása (Budapest, 1886), valamint E. Kovács Gyula *Stuart Mária*-fordítása nyomtatásban is megjelent (Kolozsvár, 1887).

Bayer előszavában félig-meddig ígéretet tesz egy teljes Schiller-bibliográfia megírására. Ez méltó párja lenne Shakespeare-bibliográfiájának. Bizonynal senki se végezné el jobban, mint ő.

VÉRTESY JENŐ.

Morvai István: Gersei Pethő Gergely élete és krónikája.
Budapest, 1912. 78 l. Corvin-nyomda.

A dolgozat doktori értekezésnek készült. Megszoktuk, sajnós, hogy a doktori értekezésekkel szemben csekély kivétellel nem szabad nagy igényekkel fellépni; meg lehetünk elégedve, ha a szerző beigazolja, hogy a választott kérdést behatóan ismeri, megfelelő kutató módszerrel rendelkezik, magyarul jól ír s az irodalomtörténeti, illetőleg történeti alapfogalmakkal tisztában van. Különleges érdemszámba megy a kérdésnek önálló kutatás alapján való részleges vagy végleges megoldása.

Morvai István dolgozatát határozottan az először említett, szerényebb igényű dolgozatok közé kell sorolnunk, ha ugyan ezt a mértéket megüti. Igen hálás és hasznos tárgyat választott, mert írónk eddig sem Pethő Gergely életével, sem krónikájával nem foglalkoztak behatóan. Elszórt részleteket elég bőven találunk. Morvai figyelmet fordított e részletekre, csak hogy a szokásos régi, rossz recept szerint: könyve elején egyszerűen «forrásmunkák» cím alatt felsorolta az idevonatkozó munkákat, ahelyett, hogy feltüntette volna, mi a kérdés historikuma; kik és hogyan járultak hozzá Pethő Gergelyről, illetőleg krónikájáról való ismereteink gyarapításához; időrendileg hogyan fejlődött a kérdés? Kutató methodikájáról sem mondhatunk sok jót. Számos adatot gyűjtött, de adatait olyan rendszertelenül és zavarosan tömörítette, s annyira nem tudta a felhasználó anyagot értékesíteni, hogy szinte felesleges energia-pazarlás egész fáradsága. Az első fejezet mindjárt a Pethő-család eredetéről szól. Nagy Iván és Karácsonyi János adatait adja itt minden rendszer és áttekinthetőség nélkül, lényeges adatot összekeverve a lényegtelenel, levezetve a családfát egészen a krónikáig. A következő fejezetben újból a család történetével és birtokügyeivel foglalkozik. Módszerére egyébként jellemző, ahogyan a krónikának legrégebb kori kronológiai adatait bírálgatja. Lapo-

kon keresztül — hihetetlen naivitással — bibelődik avval, hogy helyreigazítja Pethő kronológiai tévedéseit: pl. Attila nem 445-ben halt meg, a magyarok nem 774-ben jöttek be, Gézárt nem 958-ban választották meg vezérnek, Szent István nem 990-ben téríti meg a magyarokat, hanem a szerző különös felfogása szerint «ez csak 1000 és 1001-ben történik!» Morvai elővette a millenáris történelmet, Pethő adatait összehasonlította ennek az adataival s a különbségeket lapokon keresztül jobb ügyre méltó buzgalommal cédlúzta.

A munka stílusa sem áll azon a színvonalon, melyet egy doktori értekezésnek okvetlenül el kell érni. A fogalmak összezavarása is léptenyomon a szemünkbe ötlök. A «Pethő Gergely pártállása», «Pethő Gergely hazaszeretete», «Pethő Gergely vallásossága» c. feltűnően gyöngé fejezetek, erre számos példát nyújtanak. Morvai például Pethőt vallásosnak tartja, mert hisz a csillagjósolásban, vallásosnak ilyen kifejezés miatt: «adta volna a felséges Isten, hogy ez az úr ne született volna» stb. Pethő hazaszeretete szerinte megnyilvánul abban, hogy Bánkbánról kijelenti: «magyar gyomra volt ám ennek». Vagy mert felemlíti a Kont szolgájáról szóló azt az anekdotát, hogy a szolga Zsigmondot: «eseh disznó»-nak nevezte. Pethő hazaszeretete tűnik ki abból is, amikor kiemeli, hogy az Árpádház kihalta után a magyarok nem akarták a pápa jelöltjét királyokul elfogadni: «szabad népek lévén». Hát ha a franciákról írta volna ugyanezt, akkor azt Morvai a francia haza iránti szeretetnek minősítené? De felesleges tovább folytatnunk, elég ennyi is annak igazolására, hogy szerzőnek a hazaszeretetről, a vallásosságról világos fogalmak nincsenek. Egyébként ez értéktelen fejezetek helyett sokkal inkább helyénvaló lett volna Pethő krónikájának irodalmi értékelésével foglalkozni.

Szerző egy helyen kísérletet tesz, hogy önálló kutatásai alapján bővítse Pethőről való ismereteinket. Az Országos Levéltár okleveleiből tényleg sikerült is eddig ismeretlen életrajzi adatokat napvilágra hoznia. Csak az a baj, hogy ez adatokat nem öntötte életrajzformába, hanem regesztaszzerűen sorolta el s ezzel ismét bebizonyította, mennyire híjával van a történetírói iskolázottságnak.

Ha ezek után azt kérdezi valaki, hogy e sok fogyatékoság mellett hogyan jutott hely e folyóirat hasábjain a szóban forgó értekezés bírálataának, erre azt felelhetjük: Morvai gyűjtötte össze először a Pethőre és krónikájára vonatkozó nagyon is elszórt adatokat. Hogy adatait feldolgozni nem tudta, talán nem is teljesen az ő hibája. Egy kis jóakarató támogatás és útbairányítás mellett mindenesetre jobb művet adhatott volna Pethőről és krónikájáról.

MAR CZINKÓ FERENC.

Borbély Ferenc: Gyulai mint esztétikus. Kolozsvár, 1912. 120 l. Gombos Ferenc nyomdája.

A kis könyv címe és előszava igen sokat ígér. Ígétét azonban nem váltja be, vagy legalább is nem azt váltja be, amit ígér.

«Gyulai kritikája alapjának, esztétikai nézeteinek kimerítőbb tárgyalását» tűzi ki céljául, megjegyezvén, hogy Gyulai eddigi méltatói (Riedl

és Angyal) nem foglalkoztak eleget kritikája magyarázatával. Ez igaz. Mindakettő inkább tömör jellemzésre törekedett, mint részletekbe menő magyarázatra. Valóban szükséges Gyulai egész kritikusai munkásságából levonni azokat az esztétikai alapelveket, melyeknek alkalmazása azzá tette őt, aki volt. Alakja csak így állhat tisztán, világosan szemünk előtt.

Kérdés, hogy ezt milyen módszerrel érhetjük el. Borbély Ferenc így végzi könyve bevezetését: «Tájékozásul említém, hogy mivel e kritika túlnyomóan a költészeti irodalomra vonatkozik, tárgyalásomban a műfajok, (lyra, epika, dráma) alapján haladok. A fejlődésre így nem lehettem kellő figyelemmel, ezt majd elvégzi az életrajzíró, de ajánlta e módot főleg az anyag könnyebb áttekinthetősége.»

A könyv tehát műfajok szerint oszlik három fejezetre — s ezzel a szerző nemcsak a fejlődés figyelembevételét tette lehetetlenné, amivel maga is leszámol, — de Gyulai esztétikai alapelveinek szerves tárgyalását is. Szintézisnek semmi nyoma az egész munkában. A líráról, epikáról és drámáról szóló három fejezet alig egyéb, mint értelmes kivonatolása Gyulai megfelelő tárgyú kritikáinak és nyilatkozatainak. Borbély jól ismeri Gyulai korát, sok helyen igen jól állapítja meg, kitől és mennyit vett át Gyulai és hogyan alakította át, hogyan tette saját tulajdonává azt, amit átvett; csoportosítani azonban nem tudja feldolgozott anyagát. A fejlődés megrajzolásáról eleve lemondott; de még azt sem tudja elkerülni, hogy ne ismétlje önmagát egy fejezetben ugyanannyiszor, ahányszor Gyulai egy hosszú élet folyamán ugyanazt a dolgot ismételte. A legelemibb összefoglalásnak sem érzi szükségét. Sőt valósággal azt a hatást kelti, mintha nem merné elhagyni a tartalomismertetés, a széljegyzetek biztos talaját. A könyv utolsó fejezetének «Összefoglalás» a címe. Még idáig nem jutottam az olvasásban, azt hittem, hogy az előző száz oldal csak hosszú — és Gyulai munkáit ismerő ember számára körülbelül fölösleges — bevezetés volt a húszoldalas fejezethez, melyben a szerző végül mégis csak megpróbálkozik Gyulai kritikai alapelveinek szintetikus tárgyalásával. Csalódtam. A húsz oldalból tíz folytatása a tartalomismertetéseknek, az előbbi kategóriákba be nem osztható megnyilatkozások rekapitulálásának; a következő tíz pedig vázlatosan foglalkozik azzal a sok tanulmányt kivánó kérdéssel, ki hatott a külföldi nagy esztétikusok és kritikusok közül Gyulaira, ki nem.

Mindent összevéve tehát: aki Gyulai kritikusai működését egyáltalán nem, vagy csak vázlatosan ismeri, jó kompendiumot és helyes ízlésű vezetőt talál e szorgalommal megírt munkában. Aki azonban ezen túl van — és irodalommal foglalkozó emberről feltehetjük, hogy nagyjában legalább túl van rajta; — akit Gyulai mint probléma érdekel, aki előtt olvasása közben kérdések merülnek fel, aki esztétikájának alapvető főszerzőpontjait, tudásának, megértő, haladó, befogadóképességének határait szeretné megismerni: az hiába remél segítséget Borbély Ferenc könyvében.

Végül még egy szót Borbély stílusáról. Elég jó és világos ott, ahol Gyulai nézeteit ismerteti. Saját gondolatait, véleményeit nehézkes és zavaros formába önti.

BENEDEK MARCELL.

Mitrovics Gyula: Az esztétikai tetszés alapproblémája.
Debreczen, 1912. 91 l. Ára 2 korona.

Mitrovics Gyula, a debreczeni református bölcészeti akadémia tanára, jelen füzetében azon értekezéseit teszi közzé, melyeket az Athenæum, a Budapesti Szemle és az Uránia legutóbbi évfolyamaiban adott ki. Már a gondolat is, hogy vidéki tanárembert a szorosabb értelemben vett elméleti esztétika tudományos kérdései izgatnak, nagyra fokozta örömeiket e könyv fellapozásakor. Előlegezett rokonszenvünk véges-végig megmaradt. Mitrovics munkájából a felvetett probléma iránt tanusított meleg vonzódás és a pszichológiai esztétika komoly szeretete tűnik elő. Szerző logikusan gondolkodik s jártas a hazai és külföldi szakirodalom minden részében. Mélyen alapozott olvasottsága Taine, Fechner, Wundt, Volkelt, Lipps, Beöthy és még egy sereg más neves mesternek elméleteit vonultatja fel lépten-nyomon. Kár, hogy saját egyénisége nem csillan elő élesebb vonalakban. Némileg a sokat olvasottak gyöngesége felé hajlik. Egyéni felfogását legtöbbször nem meri vagy nem akarja bevallani. Pedig imponál bátorsága, hogy pl. Wundtnak «indiferens pont» feltételét vagy Volkelt «Lust-Unlust» szembeállítási elméletét támadja.

Egy-két rosszaló megjegyzés is akadna tollunkra, de ezúttal csak egyik sajtóságos kijelentéséről, a legkirívóbbról. «Az esztétikai élvezetben való elmerüléskor lelkünknek nemcsak a *magasabb erkölcsi érzések* szempontjából, hanem épen úgy minden más irányban is zavartalannak és függetlennek» miért kell lennie, nem értjük! ? Ha valami jámbor dogma-esztétikus erősködnék a «magasabb erkölcsi érzések» vétója mellett, megbocsájtanók vagy legalább is megértenők. De szerzőnk miért esküszik ósdi elméletekre ma, az esztétika forrongó korában? Érdemes, komoly munkája gyümölcsét miért fanyarítja avult állításokkal?

PÁPAY GÉZA.

A pannonhalmi főapátsági főiskola évkönyve az 1911—1912-diki tanévre. Közzéteszi: *Zoltvány Irén* főiskolai igazgató. Pannonhalma, 1912. 316 l. Stephaneum-nyomda.

Vaskos és külsőleg is igen tetszetős kötet a Szent Benedek-rend pannonhalmi főiskolájának és középiskolai tanárképző-intézetének ezidei évkönyve. A változatos tartalmú évkönyv tele van értékes dolgozatokkal. Tudományos értekezései: 1. Schermann Egyed: *A természetes erkölcsi törvény.* 2. Horváth Ádám: *A szentírás igazmondása.* 3. Kemenes Illés: *Szent Pál görög műveltsége.* 4. Biró Ányos: *Goethe Faustjának 356-odik sorához.* 5. Havadi Barnabás: *A képzőművészeti műformák pszichológiája.* 6. Klemm Antal: *A mellérendelő és alárendelő viszony kifejezése az északi osztják és a votják nyelvében.* 7. Zoltvány Irén: *Szentmiklós Tyánót.* 8. Zoltvány Irén: *Carlyle hatása Gyulai Pálra.* 9. Tihanyi Miklós: *Adalék a számelmülethez.*

Bennünket Zoltvány Irén két becses cikke érdekel. Az elsőnek címe: *Szentmiklós Tyánót.* Ezen a néven irodalmunk történetében két író szerepel: egy pannonhalmi benedekrendi szerzetes tanár és egy református lel-

kész. Nemcsak nevük egyező, hanem kortársak is voltak a megújulás korában. Így esett meg az a tévedés, hogy az egyik műveit a másikkak tulajdonították irodalomtörténetíróink. Zoltvány most igazságot szolgáltat s kimutatja, hogy a bencés Szentmiklósynak tulajdonított művek szerzősége a másik Szentmiklósyt illeti meg. A dolgozat becsé különösen abban van, hogy még azokra a művekre is kimutatja a református pap szerzőségét, amelyekre nézve irodalomtörténetíróink a legutóbbi időig tévedésben voltak, s amelyekre támaszkodva lehetetlen hipotéziseket építettek föl.

A másik dolgozat: *Carlyle hatása Gyulai Pálra*. Már Riedl Frigyes és Agyal Dávid is emlitenek néhány kiváló műbírálót, akik Gyulai Pálra hatottak, ha nem is elhatározólag. Zoltvány újabb s eddig ismeretlen adalékot nyújt Gyulai Pál tanulmányaihoz: kimutatja, hogy Carlyle a nagy angol történész és kitűnő essay-író szintén hatott Gyulaira. Gyulainak a Petőfi költészetéről tartott könyvatos íveken megjelent egyetemi előadásában találhatók főképen figyelemreméltó Carlyle-hatások. Carlyle mikor Burnsról, a skótok Petőfijéről szól, az őszinteséget, egyszerűséget, élelvenséget, a jellemzetes iránti érzéket s az egyénítés erejét emeli ki mint Burns költészetének legfőbb jellemvonásait. Gyulai szerint Petőfi lírájának főbb jellemvonásai: az őszinteség, egyszerűség, élelvenség, s a jellemzetes és egyéni iránt való erős érzék. A két nagy műbíráló az őszinteség sajátosságait a maga költőjénél meglepő egyezéssel fejtegeti.

Kívánatos, hogy a becses évkönyv minél szélesebb körű elterjedést nyerjen.

ÁGNER LAJOS.

Évkönyv. Kiadja az Izr. Magyar Irodalmi Társulat. Szerkeszti *Bánóczy József*. Budapest, 1912. 462 l. Franklin-nyomda.

A Kisfaludy-Társaság Évlapjait kivéve alig van még egy olyan irodalmi és tudományos évkönyvünk, mely ezzel az izléses kiadvánnyal, az IMIT évkönyvével, külső kiállításban versenyezhetne. Közleményeinek összeválogatása és elrendezése gondos szerkesztő-munkára vall. Egy-két cikke ugyan bizvást elmaradhatott volna, de az ilyen társasági vállalatokban a szerkesztő gyakran jut olyan kényszerhelyzetbe, hogy egyik-másik kéziratot, amelyről éppenséggel nincs jó véleménye, kénytelen kiadni.

A cikkek mindegyikének van valami kapcsolata az izraelita vallásos szellemmel. A teológiai, pedagógiai, történeti, etnográfiai, esztétikai közlemények s a versek első sorban a vallásos célt szolgálják. A szerzők büszkék felekezetükre, sőt az egyik, *Sebestyén Károly*, aki néhány külföldi dráma zsidó-típusát elemzi, nemcsak a vallásra, hanem a fajra is büszkén hivatkozik, a fajra «amely nemcsak bibliai, hanem természettudományos értelemben is kiválasztott.» Némelyik tudományos cikknek határozottan nagy ártalmára van ez a túlzó, elfogult, türelmetlen felekezeti tendencia. Kellemtelenül hat, hogy ilyen helyen is, ahol — a közölt társulati névsor szerint — annyi a szabadgondolkodó, aszerint ítélik meg a tudóst és költőt, amint közelebb vagy távolabb áll a zsidósághoz.

Három értekezés a magyar irodalomtörténet kutatóinak érdeklődésére is számot tarthat.

Pollák Miksa Arany Jánosról emlékezik meg, s azt vizsgálja, miként vélekedik Arany a zsidóságról és a héber irodalomról. Arany sokszor gyönyörködött a héber költészet szépségében s a bibliának, különösen a zsolttárok fonságát nem győzte eléggé kiemelni. A zsolttárok s a biblia többi könyvei feltűnő erővel hatottak költészetére. Sokat foglalkozott az ószövettség hőseivel; feldolgozta az örök zsidó témáját. Ismerte az új-héber költőket. Egyetlen makamóját «A poloskát» Alcharizi Juda «A bolha» című makamája mintájára dolgozta föl. — *Pollák Miksa* nagy szeretettel jegyezte össze az Arany életében és munkáiban található zsidó vonatkozásokat s megállapítja, hogy Arany nemcsak mint költő, hanem mint ember is rokonszenves a zsidóság előtt: «a zsidóságról táplált véleménye által is megérdemli kegyeletes, hálás emlékezetünket.»

Mezey Sándor Makai Emilről ad írói arcképet. A zsidó fiút, a zsidó eszményekért rajongó poétát dicsőíti benne. Finom stíllel írt tanulmány, de értékelései többnyire elfogadhatatlanok. A baráti szeretet túlzása verődik vissza minden részletéből. Az olyan megállapítások, hogy Makai «a főváros poétája lett, amilyen nem volt előtte, sőt utána sem akadt» nem hangolnak bennünket kedvezően az értekező irodalomtörténeti elfogulatlansága iránt. Tárnyilagosabb ott, ahol Makai költészetében rámutat a spanyolországi héber költők hatására.

Szabolcsi Lajos Kiss Józsefről ír, Kiss József legutóbbi verskötetéről, melyben a költő nagyapját, Reb Mayer Litvák orosz-zsidó kántort énekelte meg. Íme néhány idézet Szabolcsi felolvasásából: «A magyar irodalom hőskölteményei közé idén egy új éposz vonult be és a hősök közé egy új herosz. Ezt az új hőst Reb Mayer Litváknak hívják, s ugyanaz a költő indította őt útjára, ki már egyszer a mi irodalmunk nőalakjai közt is zavart csinált, mikor a Rozgonyi Cicellák előkelő és exkluzív társaságába bevezette Simon Juditot. . . . Reb Mayer Litvák helyet foglalt Attila, Toldi Miklós, Árpád, Botond, és más nagyurak közt, akik bizonyára nem voltak elragadtatva a lengő tinesü, kaftános óriástól. . . . Evvel az orosz kántorral költészet jött az országba: ő nem verekszik a vereckei szorosnál és nem karddal nyit magának utat, hanem énekelni kezd és akkor átengedik a határon. Valósággal beéneklie magát Magyarországra. És van-e ennél szebb honfoglalás?» — Amit erről az «époszról», amit Kiss József költészetének nagyszerűségéről mond Szabolcsi; ha mértéktelen magasztalásainak csak egy tizedrésze is igaz volna, úgy Kiss Józsefet legalább is Vajda Jánossal vagy Reviczky Gyulával egyforma tehetségű és azonos értékű lírikusnak kellene tartanunk: ilyesmit pedig hihetőleg nem állít senki az ítékezésre illetékes irodalomtörténetírók közül.

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

A Bács-Bodrog Vármegyei Történelmi Társulat Évkönyve. 1912. évf. 2. szám. — Ez a Zomborban megjelenő történelmi kiadvány voltaképpen nem évkönyv, hanem negyedévi folyóirat. Legutóbbi számában olvasható: *Tóth Kálmán Tábora dala 1848-ból*; négystrófás harci ének, melyet a bajai költő a táborba szálló negyvennyolcas nemzetőrök lelkesítésére szerzett.

Akadémiai Értesítő. 1912. évf. 6—7. szám. — *Viszota Gyula: Vörösmarty véleménye az írói tulajdonjogról és a titkos szavazásról.* Vörösmartynak a szerzői és kiadói jogról vallott felfogása, melyet 1839-ben és 1840-ben a M. T. Akadémia elé terjesztett, teljesen modern s jogi szempontból alaposan megokolt. Meggyőző az az érvelése is, mellyel az akadémiai titkos szavazás mellett állást foglalt.

Az Ujság. 1912. évf. 125. szám. — *Mauks Cornélia: Mikszáth Kálmán 40 éves írói jubileuma.* Jelentéktelen apróságok Mikszáth Kálmán családi életéből.

Budapesti Hírlap. 1912. évf. 117. szám. — *Ignotus: Nézd meg az anyját.* A cikk felületes állítások és jó megfigyelések keveréke. Berczik darabjáról, a «kellemes polgári vigjátékról» elég tárgyilagosan szól: «Berczik darabjának a helyzeti, az időbeli, a viszonylagos jelentősége súlyosabb, mint maga a masszája... a derűs darab, mely Berczik irodalomtörténeti jelentőségét képviseli, a maga bájos igénytelenségében, bizonyára nem igyekezett a halhatatlanságra.»

Ugyanezen napilap. 126. szám. — *Váradi Antal: Prolóógus egy Dóczy-estéhez.* Dóczy Lajos Csókjának és Széchy Máriájának dicsérete a budapesti Nemzeti Színház vigjáték-ciklusán.

Ugyanezen napilap. 148. szám. — *Miskolczy Simon János: Jókai Tardonán.* Epizódok Jókai Mór bükki bujdosásából, a tardonai agg református lelkész visszaemlékezései alapján.

Ugyanezen napilap. 165. szám. — *Lakos Lajos: Egy elfeledett lantos.* Cikkirő a nagyváradi városi levéltárban rábukkant egy Alapi Gábor nevű kuruckori poéta kéziratot verses könyvére. Egy költeményt közöl is mutatón: *A világ mulandóságáról. 1690.* (Gyöngye bölcselkedő verszet.)

Ugyanezen napilap. 177. szám. — *Vas Gereben és az ő Katicája.* Vas Gereben néhány jelentéktelen családi levelének közlése. (1853.) Katica: Vas Gereben felesége.

Budapesti Szemle. 1912. évf. 6. szám. — *Császár Elemér: Katona Lajos.* A gráci egyetemi évek elhatározó befolyással voltak K. L. tudományos pályájára. Itthon korlátolt viszonyok közé került; nem élhetett igazi tudós hivatásának; már-már a meghasonlás szélén állott; 1896-ban megnősült s nemeslelkű neje öntött belé ismét életerőt, munkakedvet. Tudós munkássága a folkloretól az összehasonlító irodalomtörténethez vezet. Mindkét óriási területen a költői tárgyak, motívumok vándorlása érdekli. A folklore terén a népmese az ő specialitása; nem gyűjtő, nem is leíró: hanem oknyomozó s a régi, pusztán irodalomtörténeti szempont mellé a néplélektant állítja. A másik területen legnagyobb érdeme középkori irodalmunk forrásainak kimutatása. Nem írta meg e korszak összefoglaló irodalomtörténetét, mert a részletkutatást még nem tartotta befejezetteknek. Az egyetemi tanszéken, melyre szűkös viszonyaink miatt későn jutott, a tudományos nevelést tartotta hivatásának s nevelő tevékenysége főképp a szemináriumban folyt le. Polihistor volt, de igazi filológus-erényekkel. — *Bleyer Jakab: Gróf Széchényi Ferenc és Schlegel Frigyes* Bécsben, 1815-ben ismerkedtek meg. Sz. F. három ízben volt segítségére Schl.-nek. Nejét négy hónapig tartotta családjá körében, mikor Schegel Frankfurtba költözött. Támogatta (pénzzel is) azon német kath. párt törekvését, mely az államtól független egyház érdekében küzdött, melynek feje Helfferich József kanonok volt s mellyel Schl. hivatalos állása ellenére, rokonszenvezett. Végül, mikor emiatt Metternich Schl.-t visszahívja Frankfurtból, anyagi zavaraiból segíti ki. A fiatal Széchényi István, kelet-európai útján meglátogatta Schlegel nejét a Róma melletti Genzanóban (1818 aug.). — *Papp Ferenc* folytatja Kemény Zsigmond «Élet és ábránd»-ja közlését s ugyanő ismerteti Gyulai Pál Kritikai Dolgozatait.

Ugyanezen folyóirat. 7. szám. — *Szigetvári Iván: Lanson irodalomtörténeti módszertana.* Az irodalomtörténet a művelődéstörténet egy része. Irodalmi mű az, ami 1. nagy tömegnek szól mulatság vagy értelmi kultúra céljából; 2. művészi hatású a formában. Az irodalmi mű erős szubjektív hatást hoz létre; a módszer feladata felfogásunkat ettől megtisztítani. Első dolgunk ismerni a szöveget: hiteles-e, teljes-e, mikor és hogyan keletkezett, hogyan változik, mi a betűszerinti és irodalmi értelme, milyen volt a sikere és hatása? Majd áttérünk az író más munkáira és mások munkáira. Azután következik a művek tartalmi és formai csoportosítása. Így áll elő a műfajok, az irányok és az ízlés története. Sok tévedés kikerülhető, ha ismerjük az elődök munkáját és nem túlozzuk a megfigyelt tények fontosságát. — *Gragger Róbert: Lenau és Fontane.* Költői pályáját Fontane 1840 körül kezdte meg korszerű politikai költeményekkel, melyeket a magyar Beck Károly és az époly végletes Herwegh hatása alatt írt. Nem ismerte a magyar pusztát, de Lenau költeményeiben megcsodálta és megszerette. Az észak-német pusztá leírásánál a magyar-német

költő dalai hangzottak fülébe s a magyar pusztá romantikus képe tünt fel képzeletében. Nem járt Magyarországon, de Lenau iránti rajongásból megkedvelte s örült, mikor Kertbeny 1851-ben neki ajánlotta Arany Toldijának és Murány ostromá-nak német fordítását. Magyar tárgyú regényében már egy Toldy nevű kertész szerepel. «A Stechlin Czako nevű századosáról nem mondja, hogy magyar, de a barátja Szilágy hadnagy.» Lenau iránti hódolata jeléül írt egy teljesen magyar tárgyú regényt «Graf Petöfj» címen. A regény magyar elemei nagyon felületesek. Nagyrészt a képzelet vagy Jókai hatásának születtei. Fontane szobra Berlinben, a Tiergartenben magyar embertől: Klein Miksától való. — *Papp Ferenc* folytatja Kemény Zsigmond «Élet és ábránd»-ja közlését. — *Alexander Bernát: A Nemzeti Színház vígjátéksorozatá-ról* ír. A modern színház bajainak egyik forrása, hogy a modern színház nagy üzleti vállalkozás. Ez együtt jár a kor demokratikus fejlődésével. A tömegek adják meg a művészetnek az anyagi függetlenséget, melyet a szellemi függetlenség föltételének kell tekintenünk. Egyébként a művészetnek népiessé válása annyi, mint a művészetnek nagy belső épsége és ereje. Ez mint elmélet szép, egyelőre azonban a tömegek hatása mint véres hatalom mutatkozik, mely a színházat lerántja művészi magaslatairól. A modern színjátszás sok vonása művészi életünk bajaiban találja magyarázatát. Ma a rendező nyomul előtérbe leleményével. Közönsége a színháznak, mely az irodalmat és a színészeket állandó szerető figyelemmel kísérmé: nincs. Ehelyett van tömegetetés. Ily körülmények közt nem csoda, hogy a hagyományokat ápoló színházak is módot keresnek a figyelem erősebb ingerlésére. Az önyédelem szülte a ciklikus előadások gondolatát a Nemzeti Színházban is. A vígjátéksorozat összeállításának esztétikai szempontból egyik nagy baja volt, hogy a magyar és az idegen kronologia megrontotta egymást. Az időbeli sorrendnél jobb rendezői elv két másik, melyek esetleg kombinálhatók. Az egyik a műfaji, a másik a nemzeti. Nem kellett volna az összes vígjáték-fajokat bemutatni. A harminckét este is sok. Ha művészi hatására törekszünk, akkor bizonyos belső kapcsolatosságra szükség van. A darabokat tájékoztató előadások előzték meg, melyek később a Budapesti Hirlapban jelentek meg. A Nemzeti Színház okosan válogatta össze az előadókat, kik többnyire nagy tapintattal oldották meg feladatukat. A sorozat eredménye, hogy a színháznak bizonyos tekintélyt adott a vállalkozás. A Nemzeti Színház művészi színvonala határozottan emelkedik. A közönség ízlését, ismereteit, fogékonyságát a ciklus határozottan fejlesztette.

Egyetemes Philologiai Közlöny. 1912. évf. 6—7. szám. — *Császár Elemér: Verseggy regényfordításai.* Hogy Verseggy regényei nem eredetiek, azt Császár már 1903-ban kifejtette. Most előkerült a Vak Béla eredetije is. Ez a regény a Béla Der Blinde (Pest, 1810.) c. munka szó szerinti fordítása. A német mű szerzője nem ismeretes. Valószínű, hogy az «Almerich, Herzog von Siebenbürgen» (Pest, 1807.) c. ismeretlen szerzőtől való német könyv magyar fordítása, az «Almarék erdélyi Herczeg»

(Pest, 1813.) is Verseghtől származik. Hihetővé teszi ezt számos külső körülmény és a fordítás helyesírása. — *Firály György* a Heinrich-émlékkönyvet, *Vértesy Jenő* Benedek Marcell Victor Hugóját, *Sándor Ernő* Földi János Magyar Grammatikájának és Révai Miklós Magyar Deáki Történetének kiadásait bírálja. (E művek ismertetését l. folyóiratunk 3—7. füzetében.) *Papp Károly* Sulzer, Allgemeine Theorie-jának a debreceni főiskola könyvtárában levő példányáról ír. A könyv valamikor Kazinczyé volt, aki 1803-ban Csokonainak küldte ajándékba. — *Dobóczy Pál* szerint Vörösmartynak, A kis leány baja c. költeménye föltűnő hasonlóságot mutat Kovács Pál A kóduis leány c. darabjának egyik dalával. Valószínű, hogy Vörösmarty e művét Kovács inspirálta. Úgy látszik különben, hogy ez a tárgy vándortéma volt és lehet, hogy a német irodalomban is akadnak ilyen helyzetdalok. — *Hellebrant Árpád* a magyar filológiai irodalom 1911. évi könyvészetét közli.

Erdélyi Lapok. 1912. évf. 9. szám. — Az Erdélyi Irodalmi Társaság egyik felolvasó ülésén *Janovics Jenő* beszámolt a kolozsvári Nemzeti Színház tagjainak budapesti szerepléséről. Az Igaz Papságnak Tükörét a fővárosi közönség a legnagyobb közömbösséggel nézte végig, de a Kocsonya Mihály Házasságának jelentékeny sikere volt. A tetszést a sikamlós helyek váltották ki a közönségből. A nézők tomboltak örömeikben, valahányszor egy-egy durvább mondat hallottak, úgy hogy Janovics minden változtatás nélkül adhatta az egész darabot. «Kolozsváron a merészségért talán megverték volna, Budapesten pedig ennek köszönhette sikerét. Ez a különbség a fővárosi és a kolozsvári publikum között.»

Ugyanezen hetilap. 1912. évf. 14—15. szám. — *Márki Sándor: Fábian Gábor.* Emlékbeszéd F. G. aradi szobrának leleplezésekor. Meleghangú megemlékezés a valamikor országosan ismert tekintélyes íróról, Ossián és Cicero érdemes fordítójáról.

Erdélyi Múzeum. 1912. évf. 1. sz. — *Berde J. Mária: Bacsányiné Baumberg Gabriella.* I. Született 1766 március 24-én Bécsben. Atyja udvari titkár és levéltári igazgató. Testvérei korán elhaltak. Nyilvános iskolába aligha járt. Négyéves korában könyv nélkül tudta Gellert meséit és a divatos morális dalokat. Nevelését utóbb egy apáca vezette. A szülők alig tudták lebeszélni, hogy fátyolt ne öltön. Később virulva lépett ki az életbe. A németen kívül beszélt franciául, de értett angolul, latinul és görögül is. Szép volt és házias. Szerette a könyveket, táncot és zenét. Megismerkedett a nevezetesebb írőkkel. Alxinger, Leon, Blumauer csodálták s a kor szokása szerint verseket írtak hozzá, melyekre válaszolt. Híre a császári házba is eljut. Komorna lesz az udvarnál. A császárné emléksorokat írat vele képek alá. 1800-ban családi bajok érik. Atyja beteg lesz. Ez évben adja ki versei első gyűjteményét. Már előbb sokat írt a Wiener Musenalmanachba, melynek női munkatársai közt a legtehetségesebb. Verseiben a lélek magasztosabb érzelmeit festi. Főjellemvonásuk: a teljes szubjektivitás és a változatosság hiánya. Indítékai: a szerelmem, a baráti

és családi vonzalom, a politikai események és a világfájdalom. Hazafias költeményeiben a jozefinizmus tükröződik. Természetérzéke fejletlen. Nyelve nem gazdag, nem is üde. Versei könnyen folynak, de a versalakok egyformasága bántó. Lelke az osztrák költők közül Leonéval mutat rokonságot. Feltűnő, hogy mennyit változtat az új kiadásban epikai, leíró hangú költeményein. A javításban Alxinger is támogatta. — *Torkos László*: *A magyar verselmélethez. I.* címen a hangsúlyról és időmennyiségről a nyelvben; továbbá a mértékes és hangsúlyos verselésről értekezik. — *Szlávik Ferenc* három «közjáték»-ot közöl, melyek eredetileg egy Mária megdicsőülését tárgyaló csíksomlyói iskoladráma részei voltak. A darab szerzőjét és az előadás idejét nem ismerjük. Kétségtelen, hogy a XVIII. században készült, s a csíksomlyói gimnázium egyik szerzetes-tanára írta. E közjátékok sem terjedelem, sem alszerűség tekintetében nem vetekednek a pálosokéival. Irodalmi érték tekintetében sem érnek fel velük s komikumuk jórészt egyszerű tréfálkozás. Az első közjáték: Markalf és Polikána, a második Præceptor és Zingarus (semmben sem egyezik a Bernáth-közölte Comœdia de Zingaro et Famulo c. darabbal), a harmadik: Præceptor és Rusticus cum filio beszélgetését foglalja magában. — *Köblös Zoltán* adalékokat közöl a Régi Magyar Könyvtárhoz. — *rd.*: Dávid Ferenc műveinek Kolozsvárt, 1910-ben megjelent kiadásáról ír. Ezek az iratok annak idején rögzítették koruknak élő nyelvét, ma példát adó forrásai nemzeti nyelvünknek. Dávid nem volt sem elsőrendű stilisztza, sem latin műveltsége miatt teljesen tiszta magyarságú író, de mégis annyi eredetiséget őrzött meg, hogy szerkezetre és szókincre még saját korában is kivált.

Ugyanezen folyóirat. 2. szám. — Berde J. Mária: Bacsányiné Baumberg Gabriella. II. Boldog évek. (1800—1809). Kininger festő estélyén 1799 okt. 17-én ismerkedik meg Gabriella Bacsányival. Főképen szellemükkel ragadják el egymást. Bacsányi már dec. 31-re igéri a jegygyűrű elküldését. Az ifjút csak a lány apja látja szívesen, anyja nem. 1800-ban a szülők meghalnak, Gabriella kegydíjből él. 1804-ben Bacsányi udvari fogalmazó lesz, s a következő év június 5-én egybekelnek. Férjének szellemi iránya hatott a nőre. Bacsányi rajongással hajlik meg neje költészete előtt, s nem veszi észre formagyöngöseségeit. Elvileg is híve a «női költészet» jogosultságának. Bírálataival irányítja neje költői működését, verseinek sajtó alá rendezésében is segítkezik. Gabriella ezidőbeli költeményeiben a boldog szerelem énekese. Kifejezéseiben emelkedettségre törekszik. Hatottak rá: Schiller, Goethe és Horatius. — *Erdélyi Pál: Az erdélyi könyvtárakról.* A rendelkezésre álló hiányos adatok alapján összehasonlítja az 1885-iki állapotokat a maiakkal. A helyzetet nem találja kielégítőnek. Egy könyvtári statisztika kiadását s az idevágó anyag rendszeres feldolgozását sürgeti. — *Torkos László: A magyar verselmélethez. II.* A magyar népköltészetben a hangsúlyos verselés az uralkodó. Népies dallamaink nagy részén szláv hatás észlelhető. Műköltészetünkben századokon át szintén a hangsúlyos verselés nyert alkalmazást. A XVIII. század második felében a mértékes verselés kezdett terjedni, míg a XIX. század negyvenes éveiben

ismét a hangsúlyos. Ezáltal műköltészetünk sok új formával gazdagodott, de egyúttal sajtáságos forrongás is támadt, mely főkép a jambusi verselés terén való szabadabb eljárásban nyilatkozott. Példa rá Petőfi, Arany és Tompa néhány pongyolább verse. Az ellenszenv a síma, folyékony versek ellen különösen a hatvanas években volt nagy. Legújabb költőink közül többen nagy kedvvel és ügyességgel használják a jambusokat. Érdekes, hogy újabban egyre gyakrabban tűnnek fel a páratlan részű ütemekből álló versek hangsúlyos ritmusban, amilyeneket régebbi minták után Torkos igyekezett meghonosítani. Verstanaink az ily versekről nem szoktak említést tenni. — *B. K. P.: Gróf Bethlen Kata magyar könyvtára lajstromának 1752-ből való Bod Pétertől leírt példányát közli.* Tartalma 228 írótól 372 mű 379 kötetben. E lajstromban 65 magyar írónak 95 olyan könyvéről van szó, melyek u. a. könyvtár 1747-ben írott udvarhelyszéki jegyzékéből hiányoznak. A könyvek között 71 hungarika és számos oly mű van fel említve, melyeknek ma már egyetlen példánya sem ismeretes. Maga a könyvtár 1849-ben a nagyenyedi kollégium felelősekor pusztult el. — *Köblös Zoltán.* Adalékokat közöl a Régi Magyar Könyvtárhoz. — *Szentiványi Róbert: Az 1638-iki bártfai kalendárium* c. cikkében megállapítja, hogy e ma már ismeretlen naptárt Frölich Dávid szedte Bártfán és Serédi János eperjesi mester, Medgyesi Pál egykori bártfai tanítója fordította latinból.

Ugyanezen folyóirat. 3. szám. — Berde J. Mária: Bacsányiné Baumberg Gabriella. III. Hányódások. Linzben (1809—1839). Igaztalan a vád, mely a költőnőnek Bacsányival való házasságát teszi letérése közvetlen okozójává. 1809-ben férje elhagyja Bécsset. Párisban szives látásra lel, de biztos állásba nem jut. Gabriella kis vagyonával s lelke nagy erejével áll férje mellett. Utána megy. Párisi életükről csak annyit tudunk, hogy nagyon szerény viszonyok közt éltek. Bacsányiné 1814-ben Bécsbe siet, hol régi barátai elfordulnak tőle. Férjét 1815-ben elfogják s a spielbergi börtönbe viszik. Emiatt sokat kesereg. A pör befejeződik, mire Bacsányit Linzbe száműzik. Vele megy neje is, kit új tartózkodási helyükön a Lambert uralkodó hercegi pár fogad kegyeibe. Bacsányi szerette volna neje verseit egy szép kiadásban közzétenni, de a viszonyok ezt lehetetlenné tették. Gabriella 1839-ben meghalt s kéziratai később a M. Tud. Akadémiába kerültek, hol jelenleg is vannak. — *Torkos László: A magyar verselmélethez. III. Jelzések és elnevezések.* A különféle versalakok feltüntetésére bizonyos jeleket s képleteket használnak. Majdnem a legújabb ideig kizárólag a görög-római metrikavonás és ívjelzés volt alkalmazásban. Ez azonban sok bajt okozott azoknak, akik tudományos pontossággal akartak eljárni. Azért újabb időben szokássá lett a hangerőt jelző jegy alkalmazása. A nem pusztán gyakorlati használatra szánt verstanokban mindinkább a kótajelzést szokták alkalmazni. De amilyen jó szolgálatot tehet az az időmértékes verselésnél, oly hasznavelhetetlen a hangsúlyosnál. A versformákra nézve elfogadhatnók ezt a megkülönböztetést: klasszikus és romantikus versformák. Az ú. n. nemzeti és nyugoteurópai versformák, csak mint az utóbbiak fajai szerepelhetnének, mint romantikus versformák

hangsúlyos és romantikus versformák mértékes prozódiával. Szerző ezután röviden összefoglalja fejtegetéseit, melyek folyamán többször vitatja a maga álláspontja helyességét Négyesyével szemben. Végül felveti a kérdést, hogy mily irányban várható még fejlődés a magyar verstechnikában? Felelet: a fejlődés legtermészetesebb iránya hangsúlyos verselésünk minél szabatosabb alkalmazása a legkülönbélebb szerkezetű sorokra, népiesekre és nem népiesekre egyaránt, s a sorok minél változatosabb, eredetibb csoportosítása. — *Gálos Rezső: Jókai és Cserei.* Az Erdély Aranykorának főforrása Cserei Mihály Historiája volt. Ennyi eddig is a köztudatban élt. Szerző a két mű viszonyát pontos egybevetésekkel mutatja ki, melyekből kitűnik, hogy Jókai regényéhez Cserei szolgáltatta a történeti adatokat, Jókaié a beállítás és a földolgozás.

Ethnographia. 1912. évf. 3. szám. — *Szegedy Rezső: Hunyadi János rigómezei csatája a régi horvát népköltészetben. III.* A Szilágyi Mihály és Hunyadi János rigómezei szerepléséről szóló énekek szembevetően mutatják, milyen kedvelt hősei voltak a magyar daliák a régi horvát népköltésnek. A Milos bánról szóló egyik éneket, mely hasonlít Szilágyi és Hajmási mondájához (a börtönben sinlődő Milos bán megszőkteti sanyargatójának, Bánfi Székelynek nénjét, Jankát), bővebben is ismerteti az értekező. — *Kardos Lajos: Bolond Istók a XVIII. században.* Istók neve Szaller György pozsonyi tanár röpiratában merül fel legegység. (*Istók Debreczenbe!* Pozsony, 1794.) Szaller szerint a szeleburdi Istóknak Eulenspiegel a német megfelelője. (Kónyi János 1786-ban megjelent Demokritusában Tillinkónak fordítja Till Eulenspiegel, a későbbi népszerű Bohó Misit.)

Hivatalos Közlöny. Kiadja a m. kir. vallás- és közoktatásügyi minisztérium. 1912. évf. 14. szám. — *Balogh Péter* bírálja és engedélyezésre ajánlja Pintér Jenő középiskolai magyar irodalomtörténetének II. kötetét.

Irodalomtörténeti Közlemények. 1912. évf. 2. sz. — *Bittenbinder Miklós: Toldi előhangjára* írván azt bizonyítgatja, hogy Arany mintája itt Vörösmarty Zalán Futásának bevezetése volt. — *Harmos Sándor: Petőfi «János Vitéz»-ének hatása 'Arany «Toldi»-jára.* Valószínű, hogy Aranyt előbb egy-két verssor, egy-egy tősgyökeres népies szólásforma ihlette meg a János Vitézből és a nyelvi kifejezés felidézte a motívumot is. Erre több példa hozható fel. Stílusbeli hatás is sok van. A stilisztikai figurák közül a körülírásban feltűnő az egyezés. Az előadás módjában a magán- és párbeszédnek gyakoriságával hatott Petőfi. Az expozíció s a két hős lelkiállapotának rajza is sok helyen egyező. Toldi IV. énekén különösen feltűnő a János Vitéz V. énekének hatása. Külső megegyezések: János vitéz is, Miklós is kétszer megy a temetőbe, mindketten egy király kérdésre mondják el gyerekkoruk viszontagságait, mindegyik nagylelkűnek mutatkozik a legyőzöttel szemben; a királyok beszéde is hasonló.

János Vitézen és Toldin egyaránt kimutatható az Odysseia követése. A két mű koncepciója is erre utal. A magyar népdal és népmese hatása is közös mindkettőn. A népelet megfigyelései sokszerűen szövődtek be János Vitéz közvetítésével a Toldiba. — *Loisch János: Buda Haláláról.* Hasonlatok dolgában nincs a magyar irodalomnak tanulságosabb könyve, mint a B. H. Képviselve van itt minden válfaj, az egyszerű példától a legraffináltabb műformáig. A B. H.-ban aránylag több a hasonlat, mint az Iliászban: körülbelül másfélszáz. (Az Iliászban: 182.) A hasonlatoknak kb. negyedrésze klasszikus eredetű. Öntudatos átvétel valamennyi. A legnagyobb s legszebb hasonlat a XI. ének 49. sorával kezdődik. A hasonlatok fajainak bő fejtegetése után befejezésül forrásadalekokat közöl az értekező. — *Csűrös Ferenc: Mándi Márton István pöre. II.* A debreczeni kollégium tanári kara és Márton István közti huzavonának az a körülmény vetett véget, hogy az ifjú ügyét magáévá tette Domokos Lajos főbíró, aki Mártont a szokásos formák mellőzésével primariussá avatta. Márton azonban belátta, hogy élete a főiskolában tarthatlan s ezért 1786 elején elfogadta a hajdunánásiak meghívását és kiment rektoriára. — Az Adattárban *Harsányi István* közli Valkovszky János, Bárdosy János és Fekete Imre egy-egy latin levelét Kazinczy Ferenchez, továbbá utóbbinak a Bárdosy és Fekete leveleihez csatolt magyar nyelvű jegyzeteit. E levelek főbb adatait Dayka életírói már felhasználták. — *Széchy Károly* másodlatából Horváth Istvánnak Minden Napra Szolgáló Jegyzőkönyvéből (1805 eszt.) a második közleményt kapjuk. Följegyzések az egykorú közművelődési viszonyokról. Az írók közül főképen Révairól, Virágról, Kulcsárról, Schwartnerről, Vitkovicsról, Schediusról történik említés. — *Kemény Lajos* Vályi K. Andrásnak és Szegedy Gergelynek életéhez közöl adatokat. — *Viszota Gyula* Bajza József akadémiai munkásságát ismertette, Bajza 18 bírálatát közli. — *Elek Oszkár* Császár Elemérnek Kisfaludy Sándor c. 1910-ben megjelent munkáját dícséri. Utolsó öt sora mérges támadás Kuncz Aladár ellen, ki a Nyugat egyik 1910. évi füzetében elítélő bírálatot tett közzé Császár Kisfaludy-életrajzáról.

Keresztény Magvető. 1912. évf. 3. szám. — *Borbély István: Arany Tamás.* Arany Tamásról (1560 kör.), Melius Péter kortársáról, keveset tudunk, s ezért B. J. összeállítja a reá vonatkozó szétszórót adatokat. Arany Tamásnak sajtósági tanításai voltak (pl. a bűnnek az isten az oka, isten teremtette a bűnt s mindazt, amiből a bűn lesz; a házasságkötésnél a papnak nincs mit keresnie, esketés sem szükséges, hiszen az esketésről s az ezzel kapcsolatos ceremóniákról nem szól a szentírás, stb.), úgyhogy Melius Péter cáfoló könyvet írt tévelygései ellen. Arany nagyobbára Stancaro Ferenc tanításait követte s egyik előkészítője a magyarországi unitarizmusnak. Igen érdekes, hogy egyházszervezeti elvei szembenítően katolikus szelleműek.

Korrespondenzblatt Des Vereines Für Siebenbürgische Landeskunde. 1912. évf. 6—7. szám. — *G. B.* ismerteti a Sztripszky

Alexics-féle kiadványt (*Szegedi Gergely énekeskönyve XVI. századbeli román fordításban.* 1911.); Ss. pedig az unitárius egyház két kiadványát (*Dávid Ferenc: Rövid magyarázat.* 1910. *Kiss Ernő: Dávid Ferenc.* 1910.) — Ugyancsak Ss. (Schullerus Adolf) meleg hangon emlékezik meg folyóiratunkról s ennek magyar-német vonatkozású irodalomtörténeti cikkeiről.

Közlemények Szepes Vármegye Multjából. 1912. évf. 2. sz. — *Iványi Béla: Könyvek és képek a Szepességen a XVI—XVII. században.* Az Országos Levéltárban felhalmozott régi leltárakból az derül ki, hogy 1670 körül Szepes megyében ritka volt a magyar könyv. A festmények nagyobbára arcképek s csak másodsorban tájrajzok, vadászjelenetek, városok képei. — *Divéky Adorján: Egy lőcsei szerző műve 1513-ból.* Pauschner Sebestyén lőcsei származású krakói egyetemi hallgató 1513-ban rövid számtani iskolakönyvet adott ki latin nyelven. (*Linealis calculatio cum pulchris documentis et regulis ad monetam cracoviensem diligenter suputata.* Krakó, 1513. Ungler Flórián nyomdája.) Tartalma: a tizes számrendszer ismertetése, az összeadás, kivonás, felezés, szorzás, osztás, haladvány, aranszabály, kereskedelmi szabály. A ritka nyomtatványból egy-egy példány van a krakói Hutten-Czapski és a varsói egyetemi könyvtárban. — *Bruckner Győző* ismerteti Hain Gáspár lőcsei krónikája II. részének kiadását (1643—1671.), mely tavaly jelent meg a Szepesmegyei Történelmi Társulat tagilletménye gyanánt. (Sajtó alá rendezték: Bal Jeromos, Förster Jenő, Kauffmann Aurél.)

Kuruc Földön. 1912. évf. 5—6. szám. — A felvidék közművelődési és irodalmi társaságainak hivatalos közlönye, a Kassán megjelenő Kuruc Földön c. szépirodalmi folyóirat ünnepi számban újította meg Darmay Viktor (1850—1878.) emlékét. — *Deák Gyula: Darmay Viktor élete és működése* c. értekezése, mely az őrdarmai Darmay-emléktábla leleplezésére készült, meleghangú méltatása a hetvenes évek korán elhunyt lírikusának. Elmondja a költő élete történetét, ismerteti munkáit. — *Ábrányi Emil* rövid emlékbeszéde a baráti kegyelet megnyilvánulása. — *Az emlékünnepe* leírása után *Darmay Viktor költeményeiből* olvasunk néhány sikerültebb lírai darabot.

Magyar Figyelő. 1912. évf. 11. szám. — *Krudy Gyula: Zoltán estéje.* Petőfi Zoltán haldoklásának, kedvesével való utolsó találkozásának novellisztikus leírása. (Szerző kétszer is említi Szigligetinek «Fenn Az Ernyő Nincsen Kas c. vígjátékát s mind a kétszer azt írja róla, hogy Kisfaludytól való.)

Ugyanezen folyóirat. 14. szám. — *Gesztesi Gyula: Rousseau és a magyar természetszemlélet.* A magyar természetérzék fejlődése szempontjából igen fontosak a régi virágénekek, a kuruc költészet és népdalaink. Az olvasók érzékét alig táplálták az írók példái. Mindössze Balassa, Zrinyi, Gyöngyösi és Faludi jöhetnek számba. Ezt az egyszerű természetszemlé-

letet a Rousseauéval párhuzamosan, de nagyobb hatással fejlesztette tovább Gessner Salamon működése. Kazinczynál, Kisfaludy Sándornál s az ifjú Kölcsey verseiben is felismerhető az ő hatása. Bessenyei műveiben elég eredeti, magyaros szemlélet képeivel találkozunk, de vajjon ezzel hatott-e korára? Ily előzményekre támaszkodik az a befolyás, melyet Rousseau a magyar természetszemlélet fejlődésére gyakorolt s amely néha a német irodalom közvetítésével jutott hozzánk. Példa erre egy költői motívumnak: a magányosságnak kapcsolata a rousseaui természetszemlélettel. Berzsenyihez Matthisson közvetítésével jutott. Egyes nyomok kimutathatók Szentjóni Szabó, Bacsfányi, Verseghy, Kármán műveiben is, de főképp Csokonainál mélyül el a rousseaui hatás, mely költői képzeletünk közkincsévé lett s Petőfi, Arany költészetén túl egészen a legújabb korig mint eleven erő hat. — *Sikabonyi Antal* Gyulai bírálatainak (1861—1903) megjelenése alkalmából a híres kritikusról ír. Szerinte Gyula pesszimiztikus kritikus. Szereti a hibákat kutatni. Munkásságával új szellemi légkört teremtett. A kritika nála alkotó lett; élmény és szubjektív alkotás. Gyulai halála után a kritika terén interregnum állott be, amely még mindig tart. Gyulai utódai és tanítványai csekély látókörűek, félénkek, s konzervatívizmusuk folytán képtelenek az új értékelésekre. Ez az oka nem egy költőnk tönkremenésének vagy fejlődése megakadásának. E viszonyok miatt feldolgozatlan a közel mult irodalma.

Ugyanezen folyóirat. 15. szám. — *Horváth János: Forradalom után (Vörösmarty és a mai stilromantikusok).* Megállapítható, hogy az utóbbi öt-hat év írónak a Nyugat körül tömörülő csoportja a XIX. század nagy költői közül kettőt kiáltott ki ősenek: Csokonait és Petőfit, de nem irodalmi, hanem politikai szolidaritás alapján. Hol itt tehát az irodalom? Miben egyeznek ezek a modern írók? Abban amit stilromantikának lehetne nevezni, s ami nem egyéb, mint a kifejezésnek a jelentéstől független, önmagában is hatásos művészi tényezővé való kiképzése. Kétféleképp lehet írni. Vagy csak a gondolat szabatos kifejezésére törekedve, amikor a beszéd szépsége onnan van, mert szépet jelent. Az ilyen írásmód nevezhető realista stílusnak. A mi irodalmunkban Petőfi, Arany, Gyulai és Deák stílusát jellemzi az ily értelemben vett realizmus. A felsoroltak egyike sem nyelvi anyagot teremtő zseni. A stílus másik faja Kazinczynál, Kölcseynél, Baróti Szabó Dávidnál, Berzsenyinnél és Vörösmartynál keresendő: a stílus romantikusainál. A stílus romantikusai nemcsak a gondolat hű kifejezésére törekednek (sőt ezt sokszor el is nagyolják), hanem önmagában is művészi hatással érvényesülővé esiszolgatják. Így jön létre a mesterkelt stílus: a Kazinczy-féle selypítés, a Kölcsey lány harmoniája, Baróti Szabó Dávid silány tartalmat gazdag pompába öltöztető stílusa, Berzsenyi nagyszerű szódagálya s így a mindeniket felülmuló Vörösmarty sokféle zeneiségű nyelve. 1772—1840-ig Baróti Szabótól Petőfi felléptéig a romantikus stílus uralkodik irodalmunkban. Különáll: Csokonai. Nem idegen ez iránytól, de már útban volt a népiesnek mondott irány felé. E történeti visszapillantásra az adott okot, hogy a mi «forradalmáraink» közösen jellemző bélyege egy stílusbeli sajátságban: a stilromantikában határozódik. Mester-

kélt stílusáról rögtön felismerhetni minden nyugatost. A Nyugat tehát irányt jelent — stilromantikát. Világosan látszik már most irodalmi ösválasztásuk egész fonáksága. Oly irodalmi táborból választották kedvenceiket, melynek irányával az övék ellentétben áll. Ideje, hogy megszólaljon e Jánusz-arcú «forradalom» irodalmi fele is. Ha magyar nevet akar lobogójára írni, ha a legnagyobbat akarja, akkor Vörösmartyt sajátíthatja ki. Mi az oka, hogy őt nem vették be őseik közé? Politikai hitvallása miatt húzódoztak tőle. Vörösmarty nem szocialista-ízü költő, s nem is áldozata a «magyar ugarnak» és a «magyar kulturátlanságnak». Érdekes, hogy a nyugatos irány radikális-szocialista politikája ellentétben áll a nyugatos irodalom jellegével. Az a legdemokratább szélsőség, ez a legmesterkétebb arisztokratság; az mindenkinek szól, ez csak keveseknek.

Magyar Könyvszemle. 1912. évf. 2. szám. — *Melich János: Régi magyar nyomtatványok 1527-ből.* A folyóiratunkban irodalomtörténeti szempontból behatóan ismertetett legrégebb magyar nyelvű nyomtatványoknak könyvészeti leírása. — *Vértesy Jenő: A szomolnoki műkedvelő színtársulat könyvtára a M. Nemzeti Múzeumban. II.* Folytatólag közli a szomolnoki színházi könyvtár teljes jegyzékét. — *Magyar könyvesház.* 13 újabb könyvcím Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárának I. kötetéhez. Közlik: Horváth Ignác, Téglás Géza, Lukinich Imre, Péter Mózes, Gulyás Pál, Harsányi István. — *Kemény Lajos: Egy XVIII. századbeli könyvraktár.* Egy kassai könyvkötő vallásos és iskolai könyveinek leltára 1714-ből. — *Trócsányi Zoltán: Volt-e Székely István Krónikájának 1558-iki kiadása?* Harsányi Istvánnal szemben bebizonyítja, hogy nem volt.

Magyar Középiskola. 1912. évf. 6. szám. — *Alszegehy Zsolt* behatóan ismerteti Kéki Lajos Tompa-életrajzát. (Tompa Mihály. 1912).

Magyar Nyelv. 1912. évf. 5. szám. — *Simai Ödön: Kazinczy Ferenc nyelvújítása.* XXV. Adelung a táj- és régi nyelvet kizárja a nyelvfejlődés eszközei sorából: Révai ideálja a régi nyelv. Adelung semminemű barbarizmust nem tűr meg: Kazinczy az idegen szólások átültetésében a nyelvfejlődés egyik legszebb eszközét látja. — *Viszota Gyula: Vörösmarty ismeretlen nyelvtudományi dolgozatai.* 1831-től 1848-ig hétszer tűzött ki nyelvtudományi pályakérdést az akadémia, Vörösmarty mindannyiszor ki volt jelölve bírálónak, s hat esetben ő írta meg a jelentést. E cikk a három elsőt közli (1831., 1834., 1839.); tárgyaik: a ragasztékok (= rag, képző), a tiszta gyökök, a hely- és családnevek. — *Lehr Albert: Arany-magyarizatok.* XXXIV. Toldi Szerelme. I. énekéhez. — *Putnoky Imre: Budapest az ország szíve.* E kifejezés először Széchenyi Világjában. — *Codex-irodalmunk forrásjegyzéke* címen közlés arról, hogy Vargha Damján az Érsekújvári-cod. több helyének forrását megtalálta a Speculum Humanæ Salvationis-ban (Strassburg, 1324). — *Magyar és új magyar:* Palágyi Lajos és Szász Zoltán egy-egy nyilatkozatának szembeállítását a nyelvhelyesség kérdésében. Az «új magyar» nem Palágyi Lajos.

Ugyanezen folyóirat. 6. szám. — *Gombocz Zoltán és Melich János* mutatványt közölnek a készülő Etymologiai Szótárból, mely, amint mutatkozik, a szűkebb nyelvészeti érdeket messze meghaladva, a műveltségtörténeti adatoknak is valóságos kincsháza lesz. — *Viszota Gyula: Vörösmarty ismeretlen nyelvtudományi dolgozatai.* II. Közli V. bírálatait az akadémiához benyújtott, 1842-iki, 1843-iki és 1846-iki nyelvészeti pályamunkákról («magyar szókötés», «magyar ékes szókötés», «dunántúli nyelvjárás»), továbbá 1837-iki javaslatát a nyelvtud. osztály által készítettendő közhasznú kézikönyvekről (érdekes, hogy az «életírások» közül a Tinódiét, Zrinyiét, Faludiét és Révaiét tartja szükségesnek), s végül azon tudományágak rövid osztályozását, melyeket a nyelvtud. osztály körébe tartozóknak vél (1839). — *Tolnai Vilmos: Irodalom.* Nem tudni kitől származik e nyelvújítási szó; Toldy nyomán (M. Költ. Kézikönyve II : 143) Szemere Pálnak szokás tulajdonítani. Legrégibb nyoma Kuthy Lajos egy cikkében (Athenæum, 1841 : jan. 10). Eleinte az «iroalom»-mal vegyest használják. Széchenyi, Vörösmarty s az Athenæum tekintélye tette közkeletűvé. A «világirodalom» összetétel Szemere Pál alkotása (levele Petőfihez 1846 aug. 29). — *Gyárfás Tihamér: Czeplédi István «fabulái».* Az «Idős Noe becsületit oltalmazó Japhetke» (1664) c. munka példákkal, közmondásokkal van fűszerezve, miért kortársai meg is rótták Czeplédit. Összesen 15 «fabula» van beleszöve, melyeket a cikkíró szószerint közöl. — Sz. K. Révai Miklós *Elaboratio Gramm. Hung.-ja* és Kassai József *Szókönyve* történetéhez közöl adalékot. — *Az 1912 jún. 13.-iki választm. ülés jegyzőkönyvéből* arról értesülünk, hogy a Danzig város könyvtárában őrzött két legrégebb magyar nyomtatvány, melyekről folyóiratunkban Melich János tagtársunk értekezett, november havára, Semsey Andor költségén facsimile kiadásban fog megjelenni. — *Lehr Albert: Anachronismus Arany Toldijában.* A Nyelvőr ápr. számának egy cikke felfedezésként közölte azt az anachronizmust, hogy Arany Nagy Lajos idejében tengeriről beszél. Toldy Ferenc ezt már 1847-ben észrevette (M. Szépirod. Szemle. 1847 : 2. szám). — A változatos tartalmú füzetből természetesen nem hiányozhatnak Lehr Albert «kedélyeskedései» s a nyugatosok magyartalan nyelvének némi félénk megcsipkedése.

Magyar Nyelvőr. 1912. évf. 5. szám. — *Simai Ödön: Folnesics Lajos Atvinája.* I. Folnesics volt az, ki nyelvújító buzgalmában annyira ment, hogy nyelvünkben is meg akarta honosítani a névszók nemi megkülönböztetését (őné, fehérszemélyné, stb.), mit ő «nyöstényítés»-nek nevezett. Ehhez az eszmét Pétzeli József egyik értekezéséből merítette, ki először panaszkodott a magyar névszók nem-etlensége miatt. — *Kaiblinger Fülöp,* Kar Lajosnak válaszolva, bizonyítja, hogy az Alkotó Nyelvtudományban adott programja az ő eredeti tulajdona. — *Horváth Endre* megállapítja, hogy hazánkban a nyelvészeken kívül csak a nyomdai korrektorek tudnak helyesen írni, minek egyik legfőbb oka az, hogy helyesírási rendszerünk nem egységes.

Múzeumi És Könyvtári Értesítő. 1912. évf. 2—3. szám. — *Mihálik József: A sümegi Darnay-múzeum.* A Darnay Kálmán nevéhez fűződő sümegi múzeum bő ismertetése. A ma már államosított régészeti múzeumnak irodalmtörténeti terme is van. Darnay Kálmán nagy buzgalommal gyűjtögette Kisfaludy Sándor munkáit, kéziratait, emléktárgyait, s több régibb és újabb magyar író irodalmi hagyatékát. A Kisfaludyra vonatkozó ereklyéken kívül különösen kiemelendők Sárosy Gyula és Tóth Ede kéziratai. — *Harsányi István* bírálja az unitárius egyház két kiadványát, (*Dávid Ferenc: Rövid magyarázat.* 1910. *Kiss Ernő: Dávid Ferenc.* 1910. V. ö. folyóiratunk 439. l.) A hasonmás-kiadáshoz csatolt magyarázó jegyzeteket s a régi szövegnek mai helyesírású átírását több helyen felületesnek és következetlennek tartja. Kiss Ernő Dávid-életrajzáról is kesernyésen szól. (Itt, sajnos, a felekezeti túlbuzgóság beszélt a bírálóból. A bírálót, amint idézeteiből és nyilatkozataiból kitűnik, bántotta Kiss Ernő szigorú kritikája, melyet Melius Péterről és a kálvinizmus tévedéseiről mondott, s ezért elfogultsággal és célzatossággal vádolja a szerzőt, sőt kikel Jakab Elek és Kanyaró Ferenc ellen is. Ezúttal, meg kell állapítanunk, nem az igazságtalanul megvádolt szerző az elfogult.)

Művészet. 1912. évf. 4. szám. — *Hoffmann Edith: Ferenczy István Kisfaludy-szobráról.* Alapos ismertetése a Múzeum-kertben levő Kisfaludy-szobor történetének. Ez emlékmű, mai alakjában, nem a Ferenczy lelkét terheli. Ő szarkofágon emelkedő oszlopra tervezte K. mellszobrát, a halálból való feltámadást, felszállást akarván ezzel ábrázolni: a női alaknak — a hazai műzsának (ki most az emlékmű aljáról nyújtja fel a karját) — a szarkofág fölött, az oszlop lábánál kellett volna térdelnie kérő helyzetben, mint aki «leimádkozná az égből a korán elvesztett». De mikor a Ferenczy készítette büszkét és műzsa-szobor, negyven esztendei heverés után, előkerült a múzeumi lomtárból, a felállításával megbízott Jablonszky kőfaragó kezén Ferenczy terve s gondolata teljesen elsikkadt, s az átlagosnál különben nem rosszabb újklasszikai alkotásból így lett a mai időtlen emlékmű. 1875-ben állították fel s Toldy egy Gregusshoz írt levelében megdöbbenve tiltakozik az eredeti terv ilyen eltorzítása ellen.

Nyugat. 1912. évf. 12. szám. — *Szász Zoltán: Petőfi revíziója. Vörösmarty és Petőfi.* Sz. Z. jobban szereti Vörösmartyt Petőfinél s ahhoz joga is van. De bizonyítani is akarja V. felsőbbségét, ami természetesen lehetetlen. Igazi nagyságokat összemérni hiú fáradság. Többek közt azzal bizonyít, hogy az ósdalnok-típusnál a differenciált kultur-költő apriori magasabbrendű. Persze Petőfi az ósdalnok, V. a kultúr-költő. Az ósdalnok u. i. nemcsak szöveget ír, hanem zenét is költ hozzá s maga adja elő. Petőfi is ír szöveget: ez egy; népdalt ír, azaz zeneszöveget: ez kettő; végül színésze is volt verseinek, «folyton szavalta ezeket s a legnagyobb sikert az szerezte neki, hogy a Talpra Magyart a múzeum lépcsőjéről elharsogta a népek»: ez három. Risum teneatis? — ezért ósdalnok Petőfi. Akinek tehát megzenésítik a versét, aki szereti szavalgatni a versét: az

ösdalnok. Még egy specimen: «Vörösmarty, aki a fejedelmi hőst, az urat, a bajnokot, a díszférfit dicsőítette, ezáltal sokkal költőibb ösztönről tett tanubizonytságot, mint Petőfi, aki a népet akarta úrrá tenni a költészetben». Nem rossz! Vajjon olvasgatja-e hát Szász Zoltán a szép hosszú honfoglalási époszokat; ismeri, élvezi-e Dugonics, Percsényi Nagy László, Etédi Soós Márton prózai és verses hősi regényeit? Mert ezek is ugyanarról a «sokkal költőibb ösztönről» tettek tanubizonytságot, ezek is a fejedelmi hőst, az urat, a bajnokot, a díszférfit dicsőítették. A költői kifejezést, amiben Vörösmarty valóban legpompásabb, csak futva említi; ehhez persze tanulmány és készültség kellene. Az egész cikk, mint mondani szokás: «lantolás», ami megengedhető, mikor egy napilapban a Jövő Zenéje címen arról okoskodik, hogy a bécsi asszonyok öltözködnek-e kívánatosabban, vagy a budapestiek: de az irodalom komoly értékeihez ily módon nyúlni fontoskodó, üres, gyerekes dilettantizmus. — *Kuncz Aladár* Farkas Zoltán Bajza-életrajzát ismerteti.

Ugyanezen folyóirat. 13. szám. — *Schöpsfin Aladár: Petőfi reviziója.* Visszhang Szász Zoltán Petőfi-cikkére (a Nyugat megelőző füzetében). Sz. Z. szenvedélyesen igazságtalan, hamis szempontokból indul ki, nem esztétikai mérleget alkalmaz. Tévedés, hogy Petőfinak javára vált volna egyszerű, minden érdeklődést meghódító élete, mert éppen ez az oka, hogy költészete még ma is alig tud idegen szempontoktól menten érvényesülni. Egy a 26-ik életévvel megszakadó, forrongó, még ki nem tisztult költői pályát egy teljességig érett költő pályafutásával összehasonlítani eleve igazságtalanság. Petőfi ellen nem is tud felhozni egyetlen esztétikai érvet sem; ethnologico-sociológiai szempontokkal harcol, holott a kifejezés művészetét kellene vizsgálnia. Petőfiben a népköltőt látja, holott már közhelyé kezd válni, hogy népies költészete csak epizódja az ő gazdag pályafutásának. Sz. Z.-tól ellenséges indulata elveszi a jogot, hogy egyáltalán hozzányúlhasson Petőfihez, mert így meghallgatásra érdemes mondani-valója nem is lehet.

Ugyanezen folyóirat. 14. szám. — *Laczkó Géza: A magyar irodalom külföldön.* Kifogásolja a Mercure de Francenak irodalmunkról szóló ismertetéseit, melyeket De Gerando ír, tájékozatlanul, rendszertelenül, vaktában s haragos pártoskodással. Ezzel szemben Révész Andor a Revue des Études Littéraires júniusi számában helyes képet ad a mai magyar irodalomról. — *Riedl Frigyes: Irodalom és társadalom.* Annak idején megküldték neki Ignotus bevezető előadását a Társadalomtudományi Társ. vitájához, s most rövid levélben felel. Az irodalmi fejlődésben irodalmi és társadalmi tényezők egyaránt közreműködnek. Van önfejlődése az irodalomnak, ami bizonyos esztétikai irányzatok egyre határozottabb kialakulásában áll. Így a színműben pl. előbb nevetetők célzattal jelentkeznek a népies alakok, majd 1830—42 közt a tündérboházatokban még jobban ki-domborodnak. E belső tendenciához aztán hozzájárul a külső, a társadalmi és politikai tendencia: a demokrácia, s megszületik a népszínmű. Hasonlóképp előbb esztétikai okokból utánozzák a népdalt (P. Horváth Ádám), s Petőfi korában a demokratikus eszmék hatása alatt teljes virágzásra jut a

népies költészet. — *Szász Zoltán* a tudatlanságon és felületességen rajta-kapott emberek zavaros mentegetődzésével próbál védekezni Schöppfin Aladár ellen, aki kézzelfoghatóan kimutatta, hogy Sz. Z. a komoly kritikának elemi feltételeivel sincs tisztában s Petőfiről szóló gyatra írásműve csak azoknak való, akik kárörömmel élvezik a komikus fölsüléseket. Sz. Z. panaszkodik, hogy az ő tanulmánya befejezetlen, s így bírálni még nem jogos. Érdekes ellenmondásba keveredik, de nem veszi észre: azt hangoztatja, hogy «kritikusnak joga van ellenségességgel, haraggal, sőt gyűlölettel is a megbírálandó művészhez vagy műhöz közeledni»; máshol viszont azt állítja, hogy Schöppfin nem híven látta az ő tanulmányát: vagy nem olvasta, vagy «egy indulat-hullámtól elborított, a helyes olvasásra tehát ártalmas kedélyállapotban» olvasta. Nos hát, ha a harag ártalmas a helyes olvasásra, akkor nem szabad haraggal közelíteni a megbírálandó műhöz. Haraggal azonban, uti figura docet, védekezni sem tanácsos.

Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny. 1912. évf. 40—41. szám. — *Gesztesi Gyula* ismerteti Révai Miklós magyar nyelvi és irodalmi kézikönyvének a Régi Magyar Könyvtárban megjelent kiadását. (1912.) — *Bittenbinder Miklós* dicséri Császár Elemér egyik különlenyomatát. (*Bessenyei természetérzéke.* 1911.)

Ország-Világ. 1912. évf. 26. szám. — *Molnár Ferenc*: *Rákosi Jenő és Aesopusa.* Szellemes csevegés. A népszerű novellista az egekig magasztalja Rákosi Jenőt: «klaszikus értelemben vett génie a magyar irodalomban Jókai Mór óta és Jókai Mór mellett csak egy volt és az Rákosi Jenő». Ilyeneket olvasva, nem lehet csodálni, ha a józan ítéletű olvasó kiábrándul a műkedvelő-esztétikusokból. Úgy látszik, mégsem egészen rossz dolog, hogy az irodalomtörténeti értékeléseket az irodalomtörténetírók adják, s nem az ujságolvasó közönség ú. n. zseniális írói.

Pesti Hirlap. 1912. évf. 178. szám. — *Csahihen Károly*: *Valami Tóth Béláról.* Tóth Béla élete három időszakra oszlik. Az első a barangolás kora. Őt épen úgy vonzotta Konstantinápoly, mint a keresztes vitézt Jeruzsálem; különösen a tenger szépségét és hatalmát élvezte. A második korszak az elkülönülés kora volt. Valami túlzott félnétség lett úrrá rajta; hitvesével azonban annál erősebben összeforrott. Tárczáiban a stúdium vezette tollát, anélkül hogy plasztikai és festői erejét elvesztette volna. Az az eszmény sarkalta, hogy ne engedjük a magyar élet tipikus igazságait lélektani áligazságokkal összekeverni. Finoman elemezte a mende-mondák fősajátságát: az ember proteuszszerűségét. Esti Loveleiben is megmaradt arisztokratikus szellemnek. A tudós s a művész határmesgyéjén állt. Mindig műgonddal dolgozott. Neje halála után kétségeit nem tudta legyőzni se munkával, se reménységgel. Nem a barangolás, hanem a botorkálás időszaka volt már ez. Legnagyobb érdeme, hogy a tudományt valami szokatlan melegséggel, költőiséggel tudta párosítani.

Pesti Napló. 1912. évf. 171. szám. — *Ábrányi Kormél: Kossuth Lajos és a hazai fürdők.* Tárcza Kossuth Lajos 1841. évi balatonfüredi fürdőzéséről.

Protestáns Szemle. 1912. évf. 5. szám. — *Gyöngyösy László: A lázadó Gyöngyösy István.* Részletek Gyöngyösy István életrajzából: Gy. mint Wessolényiék bizalmasa; Gy. fogsága, kiszabadulása és áttérése a katolikus vallásra. — *Révész Kálmán: Pázmány Péter vallásügyi emlékirata.* Lesújtó bíráló Thury Etele pápai református teológiai tanárról, ki a Protestáns Szemlében Pázmány Péter összegyűjtött leveleit ismertette. Révész idézetekkel bizonyítja, hogy Thury járatlan a latin nyelvben s nem értette meg, sőt botránnyosan félremagyarázta Pázmány Pétert. «Hogy valaki latinul nem tud, egyáltalában nem vétek . . . de már az — szelíden szólva — a legnagyobb frivolság, ha valaki a latin nyelv megfelelő ösmerte nélkül latin szövegnek nemcsak magyarázatára, de egy tudományos folyóiratban való ösmertetésére mer vállalkozni. Régi mondás, hogy «aki nem tud arabusul, ne beszéljen arabusul» és ha mégis arabusul akar a tudományos világ előtt beszélni, akkor el kell hallgattatni.» — *Böngésző* nyers hangon támadja Ferenczi Zoltánt Magyar-kiadásának előszaváért, melyet elhamarkodott munkának iparkodik feltüntetni. (*Az országokban való sok romlásoknak okairól.* 1911.) Nekiront Heinrich Gusztávnak is, a Régi Magyar Könyvtár szerkesztőjének, aki — állítólag — eleinte más valakit kért fel a kötet sajtó alá rendezésére s csak akkor fordult Ferenczihez, mikor a gondjaira bízott kéziratot elvesztette. (Érdeklődtünk, mennyiben igaz ez az utóbbi vád, s kiderült, hogy koholmány az egész!)

Századok. 1912. évf. 5. szám. — *Horváth Sándor* tüzetesen bírálja Bártfai Sz. László Széchenyi-monografiáját. (*A gróf Széchenyi család története.* I. köt. 1252–1732. Budapest, 1911.) Mindenben egyetért Görcsöni Dénesnek a Katholikus Szemlében megjelent kemény bírálatával; ezenkívül azt is megállapítja, hogy B. Sz. L.-nak oklevélközlései hibásak és gondatlanok. (V. ö. folyóiratunk 346–347. l.)

Ugyanezen folyóirat. 6. szám. — *Gálos Rezső* ismerteti a legújabb Beheim-monografiát, mely a magyarokat is érdeklő középkori német énekszerző műveit bőven tárgyalja. (*Gülle: Die historischen und politischen Gedichte Michel Beheims.* 1910.)

Történelmi közlemények Abauj-Torna Vármegye És Kassa Multjából. 1912. évf. 1. szám. — *Csoma József: A Baksayak.* Baksay Sándor elődeinek leszármazása. — *Kemény Lajos: Egy magyar tudós ruházata 1789-ben.* Vályi András pesti egyetemi tanár ruha-megrendelése és szabó-számlája. (1793.) — *U. az: Kassai András.* Adalék K. A. kassa-ujfalusi pap, XVII. századi protestáns egyházi énekszerző, életéhez. — *U. az: Paníthy János.* Adalék P. J. királyi altárnokmester, XVI. századi versíró, életéhez.

Uránia. 1912. évf. 6—8. szám. — *Báró Nyáry Albert: Érdekes levelek.* Jósika Miklós, Székács József, Döbrentei Gábor, Lutzenbacher János, gróf Széchenyi István, Fáy András, Kállay Béni, báró Eötvös József és Fabó András levelei a közlő rokonaihoz, Kubinyi Ferenchez és Kubinyi Ágostonhoz. — A Különféle rovatban egy-egy ismeretterjesztő cikk a legrégibb magyar nyomtatványokról (I. folyóiratunk 6. füzetét) és a Kisfaludy-Társaság keletkezéséről. (Évlapok. 1841.)

Vasárnapi Ujság. 1912. évf. 20. szám. — *Alexander Bernát* folytatólag ismerteti a budapesti Nemzeti Színház vígjáték-sorozatát. A magyar darabok közül Tóth Kálmán vígjátékáról emlékezik meg: «Gyöngé és fel-támaszthatatlan darabnak bizonyult Tóth Kálmán műve: *A nők az alkotmányban*. . . Levegő és perspektiva hiányzik ebből a darabból. Kisfaludy Károly bizony óriás Tóth Kálmánhoz képest. . . Tóth Kálmán műve nagyon papirosszagú.»

Ugyanezen hetilap. 24. szám. — *Alexander Bernát: Színházak.* Csiky Gergely Buborékok c. vígjátéka, A. B. szerint, utáinzata Szigeti József Rang és Mód c. darabjának.

FIGYELŐ.

A magyar irodalomtörténet a kolozsvári egyetemen Imre Sándortól Széchy Károlyig. (1872—1904.) A kolozsvári egyetem megalapításának gondolata báró Eötvös József nagy elméjében fogamzott meg. Eötvös ugyan nem érte meg, hogy kedves terve testet öltjön, de utóda már 1872 szeptember 29.-én őfelsége elé terjesztette az új egyetem 34 rendes és 5 rendkívüli tanárának kinevezését. Október 19.-én esküdtek fel a kolozsvári egyetemi tanárok gróf Mikó Imre királyi biztos jelenlétében.

A magyar irodalomtörténet és magyar nyelvészet első professzora *Imre Sándor* volt. A debreczeni kollégiumból jött s Trefort meghívására foglalta el új tanszékét. Az első évben még csak 19 bölcésznek hirdette nagy tudománnyal és forró hazafias érzéssel a magyar irodalomtörténet és nyelvtudomány tanításait, de később a hallgatók száma megnövekedett. Tanítványai nagyon szerették és sokat tanultak tőle. Előadása világos volt, tősgyökeresen magyar, szóvirágoktól tiszta. A haladó életkor azonban kimerítette erejét — 52 éves volt, mikor egyetemi tanszékhez jutott — s mint ő maga mondta rektori székfoglalójában: «animus non destituit, sed vires! — Az életkor maga egy részről nem érdem, másrészről valóságos hátrány». Nem tartozott az előkelő pozíciókat kiharcoló tudósok közé, s az a sok intrika és apró támadás is, mely egyik-másik nyelvész-társa részéről érte, kisebbitette munkakedvét. Hozzájárult elkedvetlenedéséhez az, hogy egyik hallgatója meg nem engedhető módon a maga neve alatt adta ki valamely előadását, melyet, némi módosításokkal, tudományos értekezéssé dolgozott át. Ez a csalódás még jobban elkeserítette s végre családja kérésére 66 éves korában, 1886 március 16.-án, nyugalomba vonult Hódmezővásárhelyre. Rendes tagja volt a M. T. Akadémiának s a Kisfaludy-Társaságnak. Erdély azzal bizonyította szeretetét és tiszteletét iránta, hogy a kolozsvári Erdélyi Irodalmi Társaság s a marosvásárhelyi Kemény Zsigmond-Társaság tiszteleti tagjai közé választotta. Hódmezővásárhelyen halt meg 1900 december 21.-én. Gyászjelentésében a következő pár sor jellemzi életét: «A nemes harcot megharcoltam, futásomat elvégeztem, hitemet megtartottam». Az Akadémia a haláleset bejelentésekor felhívta az I. osztályt emlékszed tartására; ez azonban mindezideig nem jelent meg!

Az árván maradt irodalomtörténeti katedrán félévig *Szász Béla*, a filozófus, helyettesített; a következő félévben *Széchy Károly* és *Ferencci*

Zoltán magántanárok tartottak irodalomtörténeti előadásokat. Az 1886—87. tanév II. felében *iff. Szinnyei József* lett Imre Sándor utóda, kinek irodalomtörténeti előadásait ugyancsak Széchy és Ferenczi egészítették ki.

1890 augusztus 9-én Széchy Károlyt nevezték ki a magyar irodalomtörténet ny. r. tanárának s ezáltal az eddig egységes magyar tanszék kétfelé oszlott. Szinnyei tovább folytatta a magyar nyelvészet előadását Buda-pestre való távozásáig (utána jött Halász Ignác, majd Szilasi Móric, végül Zolnai Gyula); Széchy irodalomtörténetet adott elő.

Széchy Károly Imre Sándor tanítványa volt. 1880-ban nevezték ki a kolozsvári állami felsőbb leányiskolához tanárnak; 1885-ben kezdte meg egyetemi előadásait, mint magántanár. Öt év múlva már rendes tanár. 1894-ben az esztétikának is jogosított tanára lett. Kiegészítette esztétikai előadásait *Ferenczy József* magántanár, ki 1897-től 1900-ig működött a kolozsvári egyetemen, amikor Budapestre került a műegyetemhez.

Széchy tizenötéves tanári működése megszabta a magyar irodalomtörténet kolozsvári tanításának fejlődését.

Működésének két főirányelve volt. Az egyik: hazafias érzéssel s a legaprólékosabb irodalomtörténeti részletezéssel tanítani az ifjúságot; a másik: feltárni ifjú hallgatói előtt a tudományos kutatás módszereit. Tanári működésének maradandó hatása ez utóbbiban nyilvánult. Tanítványai közül csak a magyar szakos hallgatókat engedte közel magához. A többit — úgy gondolta — a vizsgaszabályzat kényszeríti a magyar irodalomtól vizsgálóra s ezek nem mélyednek annak tanulmányozásába. Előadásait szónokias páthosz jellemezte. Hangja erőltetett, átható volt. Beszéde színes, minden mondat után szünetet tartó, hatást váró. Előadását élénk taglejtésekkel kísérte. Egy alkalommal a régi guberniális egyetemi épület előadói termébe belépve megállt a katedra előtt; feltette csipetőjét körülnézett s a XVI. század irodalmának bevezető előadását a következő szónokias mondatral kezdte meg: «Szolimán — a nagy — a hatalmas, a dicső. Szolimán diadalszekere rohanva robogott előre — Budára!» s ebben a tónusban folytatta tovább. Mindig állva beszélt s mindig szabad előadást tartott, kivéve a gyakorlati órákat. Kedvenc tanítványai igyekeztek kedvében járni s nem ritkán lepték meg a kolozsvári lapokba írt tudósításaikkal, melyekben előadásairól dicsőítő tudósításokat írtak. Működésének eredménye, hogy felkeltette az ifjúságban a becsvágyat az irodalmi munkálkodásra, de iskolája, követői nem maradtak, mert az ő bámulatos emlékező tehetségét, vasszorgalmát, széles ismereteit csodálták, de követni nem merték. 1904 decemberében elérte régi vágyát: Budapestre került, Gyulai Pál örökébe. A folytonos szellemi munka már 1905 október 26-án sirba vitte.

1901 óta Széchyvel együtt működött *Erdélyi Pál* magántanár, akit többen Széchy utódaiként emlegettek, bár ekkor Erdélyit már teljesen magához hódította a kolozsvári egyetemi könyvtár ujjáalkotásának terve. Széchy utóda 1905-ben *Dézsai Lajos* lett, akivel új munkásság kezdődött az irodalomtörténet tanításában,

Talán nem lesz érdektelen, ha közöljük az irodalomtörténeti előadások sorozatát az egyetem alapításától Széchy Károly távozásáig. (1904.)

1872—73. I. félév. *Imre Sándor* r. t.: A magyar irodalom története a XVI. században. Heti 3 óra. — II. félév. *Imre*: A magyar irodalom története a XVIII. század végétől kezdve. 3 ó.

1873—74. I. *Imre*: A magyar irodalom története a XVI—XVII. században. 3 ó. *Meltzl Hugó* r. t.: Petőfi élete, művei és helyzete a világirodalomban. 1 ó. — II. *Imre*: A magyar eposz története. 2 ó.

1874—75. I. *Imre*: A magyar lírai költészet története, kivált az újabb időben. 3 ó. — II. *Imre*: A legújabb magyar irodalom története. 3 ó. Arany János és az úgynevezett népiesek elbeszélő költeményei. 1 ó. *Meltzl*: A magyarokról emlékező ó-német hősköltemények. 1 ó.

1875—76. I. *Imre*: A középkori magyar irodalom. 3 ó. — II. *Imre*: A magyar irodalom története a XVI. században. 3 ó.

1876—77. I. *Imre*: A XVII. századbeli magyar irodalom története. 3 ó. A legújabb magyar líra. 1 ó. — II. *Imre*: A magyar irodalom a XVIII. század végén. 3 ó.

1877—78. I. *Imre*: A XIX. század irodalma. Kazinczy és társai. 3 ó. — II. *Imre*: A magyar irodalom legújabb történelme, kivált 1830 óta mostanig. 3 ó. *Meltzl*: Petőfi, mint az egykori német költészet, névleg Lenau antagonistája. 1 ó.

1878—79. I. *Imre*: A középkori magyar irodalom történelme. 3 ó. — II. *Imre*: A magyar irodalom a XVI. században. 3 ó.

1879—80. I. *Imre*: A magyar irodalom történelme 1606—1711-ig. 3 ó. A magyar népköltészet összehasonlítva más népekével. 1 ó. — II. *Imre*: A magyar irodalom történelme a XVIII. században 1711—1790. 3 ó.

1880—81. I. *Imre*: Kazinczy F. és társai költészete. 3 ó. — II. *Imre*: A magyar irodalom történelme Kisfaludy Károlytól fogva a legutóbbi időkg. 3 ó.

1881—82. I. *Imre*: A középkori magyar irodalom története. 3 ó. A magyar prózai irány kifejlése kezdettől legújabb időkg. 1 ó. *Meltzl*: A magyar-német antagonizmus krit. történelme a legrégebb időktől fogva Petőfig. 1 ó. *Ferenczi Zoltán* m. t.: A népies irányú műköltészet kora. 2 ó. — II. *Imre*: A középkori magyar irodalom története. 3 ó. *Ferenczi*: A népies műköltészet kora. 2 ó.

1882—83. I. *Imre*: A XVI. század magyar irodalma. 3 ó. A magyar próza kifejlése. 1 ó. *Meltzl*: Petőfi helyzete a világirodalomban. 1 ó. *Ferenczi*: A regényírók és regényirodalom 1821-től. 2 ó. — II. *Imre*: A magyar irodalom történelme folytatva. A XVI. évszázad irodalma. 3 ó. *Ferenczi*: Magyar regényírók és regényirodalom 1821-től. 2 ó.

1883—84. I. *Imre*: Magyar irodalom története folytatva. A XVIII. századbeli irodalom történelme. 3 ó. *Ferenczi*: Széchenyi István irodalmi művei s adalékok a magyar prózai stíl történetéhez. 2 ó. — II. *Imre*: A magyar irodalom a XVIII. század végén. 3 ó. *Ferenczi*: Arany János némely munkái. 2 ó. Pesszimizmus az újabb magyar költészetben. 1 ó.

1884—85. I. *Imre*: A magyar irodalom története, Kazinczy és kora. 3 ó. *Ferenczi*: Arany János némely munkái. 2 ó. Pesszimizmus az újabb magyar költészetben. 1 ó. — II. *Imre*: A magyar költés Kisfaludy Károly-

tól kezdve. 3 ó. Petőfi és némely külföldi költők összehasonlítása. 1 ó. *Ferenczi*: Pesszimizmus az újabbkori magyar költészetben. 1 ó.

1885—86. I. *Imre*: A magyar irodalom története. Középkor. 3 ó. *Meltzl*: Petőfi és Goethe lírája. 2 ó. *Ferenczi*: A magyar költészet történelme 1820-tól. 2 ó. — II. *Szász Béla* r. tanárhelyettes: A magyar irodalom története a XVI. évszázban. 3 ó. *Ferenczi*: A magyar regényirodalom történelme, 1872-től. 2 ó. *Széchy Károly* m. tanár: Döbrentei Gábor élete és művei (Születésének százados évfordulója alkalmából). 1 ó.

1886—87. I. *Ferenczi*: Népies irányú műköltészetünk kora (Tompá, Petőfi, Arany). 2 ó. *Széchy*: Kazinczy Ferenc és követői. 2 ó. *Meltzl*: Petőfi jelszava (A Kant-Schopenhauer-féle metafizika alapján). 2 ó. — *Szinnyei József* rk. t.: Irodalmunk újjászületésének kora. A magyaros iskola. 2 ó. *Ferenczi*: A népies irányú műköltészet kora. 2 ó. *Széchy*: Kazinczy Ferenc és követői. 2 ó.

1887—88. I. *Szinnyei*: A középkori magyar irodalom. 2 ó. *Ferenczi*: Arany János élete és főbb művei. 2 ó. *Széchy*: Az epikai költészet fejlődése a XIX. században. 1 ó. A harmincas évek elbeszélője. 1 ó. — II. *Szinnyei*: Válogatott fejezetek a magyar irodalomtörténetből. 1 ó. A magyar irodalomtörténet-írás. 1 ó. *Ferenczi*: Gr. Széchenyi István élete és munkái. 2 ó. *Széchy*: A magyar epikai költészet kifejlődése a XIX. században. 2 ó.

1888—89. I. *Szinnyei*: A középkori magyar irodalom. 2 ó. *Ferenczi*: Arany János élete és főbb művei. 2 ó. *Széchy*: Az epikai költészet fejlődése a XIX. században. 1 ó. A harmincas évek elbeszélője. 1 ó. — II. *Szinnyei*: Nemzeti irodalmunk a XVI. században. 2 ó. *Ferenczi*: A Jósika utáni regényirodalom (Eötvös és Kemény). 2 ó. *Széchy*: A magyar költészet újra ébredése. 2 ó.

1889—90. I. *Szinnyei*: Nemzeti irodalmunk a XVII. században. 2 ó. *Ferenczi*: A magyar drámai irodalom és színészet történelme 1772—1820-ig. 2 ó. *Széchy*: Költői iskolák 1772—1801-ig. 2 ó. — II. *Szinnyei*: Nemzeti irodalmunk a XVIII. században. 2 ó. *Ferenczi*: A regényirodalom története 1772-től. 2 ó. *Széchy*: Vajda Péter élete és művei. 2 ó. A mai magyar líráról. 1 ó.

1890—91. I. *Ferenczi*: A népies irányú műköltészet kora. 2 ó. *Széchy*: Kazinczy és kora. 2 ó. — II. *Széchy*: Kazinczy és köre 1801—1831. 3 ó. A magyar epikai költészet fejlődése. 2 ó. *Ferenczi*: Petőfi élete és művei. 2 ó.

1891—92. I. *Széchy*: A XVI. század magyar költői elbeszéléseiről. 3 ó. Kazinczy triász: Szemere Pál, Vitkovics Mihály, Horvát István. 2 ó. *Ferenczi*: A regényirodalom története 1820-tól. 2 ó. — II. *Széchy*: A katolikus visszahatás kora. 3 ó. A magyar kritika 1849-ig. Kölesey, Bajza, Erdélyi. 2 ó. *Ferenczi*: A magyar regényirodalom története 1820-tól. 2 ó.

1892—93. I. *Széchy*: A magyar lírai költészet története 1526—1711. 3 ó. Vallási és történeti irodalom a XVIII. században. 2 ó. *Ferenczi*: A Jósika utáni regényirodalom. 2 ó. — II. *Széchy*: A nemzetietlen kor. 3 ó. Vallási és történeti irodalom a XVII. században. 2 ó. *Ferenczi*: Arany János és főbb munkái. 2 ó.

1893—94. I. *Széchy*: A megújhodás irodalma. 4 ó. Vörösmarty epikai elbeszélései. 1 ó. *Ferenczi*: A magyar drámai irodalom és színészet története 1772—1820. 2 ó. — II. *Széchy*: A megújhodás irodalma. A deákos és népies iskola. 4 ó. A Halotti Beszéd és Könyörgés. 1 ó. *Ferenczi*: A magyar drámai irodalom és színészet története 1772—1820. 2 ó.

1894—95. I. *Széchy*: A megújhodás korától az általános felvirágzás koráig. 4 ó. Nemzeti epikánk fejlődése a XIX. században. 1 ó. *Ferenczi*: A magyar regényirodalom 1772-től Jósika Miklósig. 2 ó. — II. *Széchy*: Zrinyi Miklós élete és művei. 4 ó. Bevezetés az esztétikába. 2 ó. *Ferenczi*: A magyar regényirodalom 1772-től Jósika Miklósig. 2 ó.

1895—96. I. *Széchy*: A XVI. század költészetének története. 4 ó. Rimai János élete és művei. 1 ó. *Ferenczi*: A magyar regényirodalom története 1820-tól. 2 ó. — II. *Széchy*: A XVI. század irodalma. 4 ó. A Kazinczy triász. 1 ó. *Ferenczi*: A magyar regényirodalom története 1820-tól. 2 ó.

1896—97. I. *Széchy*: A katolikus visszahatás kora. 4 ó. Kazinczy Ferenc működése és hatása. 1 ó. *Ferenczi*: A Jósika utáni regényirodalom, kiváló tekintettel br. Eötvösre és Kemény Zsigmondra. 2 ó. — II. *Széchy*: A katolikus visszahatás irodalma. 4 ó. Kazinczy közvetlen követői. 1 ó. *Ferenczi*: A magyar drámai irodalom és színészet története kezdettől Kisfaludyig. 2 ó.

1897—98. I. *Széchy*: A nemzetietlen kor irodalma. 4 ó. Kölcsey Ferenc élete és munkái. 1 ó. *Ferenczi*: A népies irányú műköltészet kora. 2 ó. — II. *Széchy*: Nemzeti irodalmunk története 1826-ig. 4 ó. Vörösmarty Mihály költészete. 1 ó. *Ferenczi*: Arany János élete és főbb művei. 2 ó. *Ferenczy József* m. tanár: Poétika, a költői műfajok elmélete. 2 ó. A komikum elmélete. 1 ó.

1898—99. I. *Széchy*: Zrinyi Miklós élete és művei. 4 ó. A Halotti Beszéd és Könyörgés irodalomtörténete. 1 ó. *Ferenczi*: A magyar lírai költészet története a XVI—XVII. században. 2 ó. *Ferenczy József*: Poétika. Az epikus műfajok elmélete. 2 ó. A fenséges eszméje az irodalomban és a művészetekben. 1 ó. — II. *Széchy*: A megújhodás kora. I. Franciás iskola. 4 ó. Vitkovics Mihály pályája. 1 ó. A magyar líra. 2 ó. *Ferenczi*: Petőfi Sándor lírai költészete. (A költő halála 50 éves évfordulója emlékére.) 2 ó. *Ferenczy József*: Poétika. A lírai költészet. 2 ó. A naturalizmus a művészetekben. 1 ó.

1899—1900. I. *Széchy*: A megújhodás kora. II. Deákosok iskolája. 4 ó. Szemere Pál működése és hatása. 1 ó. *Ferenczi*: A magyar regényirodalom története Jósika Miklósig. 2 ó. *Ferenczy József*: A lírai költészet elmélete. 2 ó. — II. *Széchy*: A megújhodás kora. III. Népies iskola. 4 ó. *Ferenczi*: A magyar regényirodalom története Jósika Miklósig. 2 ó.

1900—01. I. *Széchy*: A XVI. század verses elbeszélései. 4 ó. *Ferenczy József*: A költői és népszínművészeti alkotások stílusáról. 2 ó. — II. *Széchy*: A XVI. század verses elbeszélései. 4 ó. *Ferenczy József*: A tragikum elmélete. 2 ó.

1901—02. I. *Széchy*: A katolikus visszahatás irodalma. 4 ó. — II.

Széchy: A katolikus visszahatás irodalma. 4 ó. *Erdélyi Pál* m. tanár: Vörösmarty pályája. 2 ó.

1902—03. I. *Széchy*: Gróf Zrinyi Miklós pályája. 4 ó. *Erdélyi*: Lírai költészetünk 1772 után. 2 ó. *Gyalui Farkas* m. tanár: A könyvnyomtatás története, fő tekintettel a magyar könyvnyomtatásra. 2 ó. — II. *Széchy*: Gróf Zrinyi Miklós pályája. 4 ó. *Erdélyi*: Lírai költészetünk 1772 után. 2 ó. *Gyalui*: A könyvnyomtatás története, fő tekintettel a magyar könyvnyomtatásra. 2 ó.

1903—04. *Széchy*: A nemzetietlen korszak. 4 ó. *Erdélyi*: Csokonai és Horváth Ádám. 2 ó. *Gyalui*: A könyv története. 2 ó. — II. *Széchy*: A megújhodás kora. I. A franciások iskolája. 4 ó. *Gyalui*: A könyv története. 2 ó.

1904—05. I. *Széchy*: A megújhodás kora. II. A deákosok iskolája. 4 ó. *Erdélyi*: A magyar népdal irodalmunkban. 2 ó. *Gyalui*: A könyvtárak története és fejlődése. 2 ó. — II. *Széchy*: A magyaros iskola. 4 ó. *Erdélyi*: A magyar népdal története. 2 ó. *Gyalui*: A könyvtárak története és fejlődése. 2 ó.

• PERSIÁN KÁLMÁN.

Tiszteletbeli doktorok. A budapesti tudomány-egyetem a múlt iskolai év végén a bölcsészettudományi kar tiszteletbeli doktoraiává avatta *Lévay Józsefet* és *Bayer Józsefet*. A «honoris causa» doktorrá avatás az egyetem legszebb kitüntetéseinek egyike. Kiváló férfiakat ért ez az elismerés: a költőt, akit Szász Károllyal és Gyulai Pállal egy sorban emlegetünk; s az irodalomtörténetírőt, akinek neve kitörülhetetlen a magyar irodalomtörténetírás történetéből. Bayer Józsefet dícsérni meddő dolog volna egy irodalomtörténeti folyóirat lapjain. A magyar dráma történetéről, a magyar színészet fejlődéséről és Shakespeare magyarországi hatásáról írt kötetei el nem évülő, nagy alkotások. A köztiszteletben álló tudós kitüntetése általános örömet keltett, de ez az öröm nem volt zavartalan. Valóban lehangoló, hogy akkor, midőn annyi terméketlen törtétezés és jogosulatlan becsvágy talál meg nem érdemelt elismerést, ilyen nagystíliú munkás életnek jutalma egy középiskolai katedra.

Szobrok és emléktablák. Az utókor kegyelete a folyó év nyarán több kiváló magyar író emlékét újította fel nagyobb ünnepség keretében. Az aradiak egy-egy mellszobrot állítottak *Cviky Gergelynek* és *Fabian Gábornak*; a szarvasiak márvány-emléktáblát helyeztek *Inczedy László* szülőházának falába; a borsodmegyei Tardonán emléktáblát lepleztek le annak emlékére, hogy *Jókai Mór* a szabadságharc után a bükki rengetegekben bujdosott; s az ungvári Gyöngyösy Irodalmi Társaság emléktáblát állított *Darmay Viktornak* a költő szülőhelyén, az ungvári Ördarma községben.

A Margit-sziget tölgyei alatt is nemrégiben tűnt fel az az *Arany János*-szobor, melyet József főherceg állíttatott Arany János emlékére. A szobrot, Strobl Alajos művét, a főherceg kívánságára minden leleplező ünnepély nélkül adták át a nyilvánosságnak.

A M. Tud. Akadémia jutalomtételei közül magyar irodalom-történeti vonatkozásúak:

I. *Kívántatik a jellemrajz története a magyar szépirodalomban.* Jutalma a Lévy-alapból 1000 korona. Határnap: 1914 szeptember 30.

II. *Kívántatik a magyar kritika története.* Jutalma Halmos Izor adományából 1000 korona. Határnap: 1914 szeptember 30.

III. *Petőfi János Vitézének hatása Arany Toldijára.* Jutalma a Lehr-alapítványból 200 korona. Határnap: 1912 szeptember 30.

IV. *Kívántatik báró Eötvös József »A XIX. század uralkodó eszméi« című művének kritikai méltatása szociális, politikai és történetbölcseleti szempontból.* Jutalma a Sztrokay-alapból 200 arany. Határnap: 1912 szeptember 30.

A pályamunkák idegen kézzel, lehetőleg géppel, tisztán és olvashatóan másolva, bekötve, lapszámozva, a szerző valódi nevét, állását és lakóhelyét rejtő lepecsételt jelmondatos levél kíséretében a M. Tud. Akadémia főtitkári hivatalába küldendők. A jutalom csak önálló becsű műnek ítéltetik oda.

A M. Tud. Akadémia még 1896-ban elhatározta, hogy 8000 korona jutalomban részesíti azt a szerzőt, aki akár kéziratban, akár kinyomatva benyújtja gróf Széchenyi István tudományos becsű életrajzát. A kéziratban benyújtott munka kiadását az Akadémia készséggel vállalja.

A szerkesztőhöz beküldött könyvek jegyzéke.

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület hatodik vándorgyűlésének emlékkönyve. Szerkesztette *Erdélyi Pál* főtitkár. Kolozsvár, 1912. 100 l.

Tartalma: *Kelemen Lajos*: A vajdahunyadi 1911 okt. 7—9. napján tartott vándorgyűlés története. *Kristóf György*: A piski emlék előtt. *Csánki Dezső*: A Hunyadiak történelmi jelentősége. *Kadlik Rudolf*: A hunyadmegyei vasbányászat multja és jelene. *Márki Sándor*: A történelem magyar szelleme. *Balázs Béla*: A tanítóképzők és tanítók szerepe a rendszeres régészeti gyűjtés terén. *Konrádi Dániel*: A koleráról. *Szilády Zoltán*: A legrégebb földművelők. *Gaál István*: Széntelegek és szénkutatások Erdélyben. *Roska Márton*: A tűz. *Cholnoky Jenő*: A csoklovinai barlang.

Balassa Imre: Színpadi problémák. Budapest, 1912. 87 l. Molnárnyomda, Szekszárd.

Tartalma: Színészeti jegyzetek, szereptanulmányok, színpadi impresziók. A szerző dramaturgiai készsége és rendező-ötletessége szembetűnő. Különösen érdekes *Bánk Bán újjászületése* c. tárcája, melyben Gál Gyula mesteri Bánk-alakítását s eredeti felfogású Bánk Bán-rendezését elemzi.

Dávid Ferenc művei. I. Rövid magyarázat. Kolozsvár, 1910. Az eredeti kiadás fac-similéjével. Ellenzék-nyomda. Ára 10 korona.

Néhány évvel ezelőtt a magyarországi unitárius egyház főtanácsa

elhatározta, hogy az egyház megalapítójának és első püspökének, Dávid Ferencnek műveit kiadja. A sorozat a fenti kötetten indult meg. Első részében Dávid Ferenc egyik munkájának hasonmása foglal helyet (*Rövid magyarázat, miképpen az Antikrisztus az igaz istenről való tudományt meghomályosította ... Albae Juliae, 1567*); ezt követi a hasonmás mai helyesírású szövege (*Pálfi Márton* átírásában és jegyzeteivel); s Dávid Ferenc teológiájának ismertetése. (*Boros György* tanulmánya). E becses kiadvánnyal egyidejűleg jelent meg — szintén két évvel ezelőtt — Dávid Ferenc életrajza, melyet *Kiss Ernő* írt meg a magyar unitárius egyház pályázatára. (*Dávid Ferenc*. Kolozsvár, 1910. 97 l. Gámán-nyomda. Ára 2 kor.) Egyik kötetnek sem volna szabad hiányoznia középfokú iskoláink könyvtáraiból. «Dávid Ferenc emlékezete immár fényesen világít előttünk és nagyságával helyet foglal nemzetünk igazi értékes emberei között. Büszkesége nemcsak az unitárius egyháznak, hanem a magyar nemzeti történetnek is.»

Erdélyi Történelmi Értesítő. Szerkeszti és kiadja *Veress Endre*. I. évf. 1—2. szám. Kolozsvár, 1912 április 1. 64 l. Stief-nyomda.

Veress Endre negyedévi folyóirata a most megindult Erdélyi Történelmi Forrásokkal (*Fontes Rerum Transylvanicarum*) van kapcsolatban. Mutatványokat közöl az ötven kötetre tervezett kútfőkiadványból s helyet ad kisebb történelmi cikkeknek, adatközléseknek, bírálatoknak is. Előfizetési ára egész évre 4 korona; a *Fontes Rerum Transylvanicarum* megrendelői ingyen kapják.

Gonda József: *Semper idem*. Rovások. Feljegyzések. Meglátások. Impressziók. Kritikák. Előszót írt hozzá: *Ignotus*. Békéscsaba, 1912. 261 l. Tevan-nyomda.

Gonda Józsefnek, a Hódmezővásárhelyen megjelenő *Jövendő* c. politikai, társadalmi és kritikai havi szemle szerkesztőjének összegyűjtött tanulmányait a Huszadik Század és a Nyugat írói nagy elismeréssel fogadták. Az érdekes könyvben az *Ady Endréről* szóló fejezet közelebről is érdekel bennünket, mert világos képet nyújt arról, miért tartják a nyugatos esztétikusok a legnagyobb magyar költők egyikének Ady Endrét, aki, mint lírikus, a maga nemében kétségtelenül feltűnő jelenség. Ady néhány verses kötetével költői forradalmat teremtett s bámulatos gyorsasággal került az irodalmi érdeklődés középpontjába. «Megrázó, eredeti, hatalmas embertömegek fantáziáját izgató líra az Ady Endre lírája... a kifejezhetetlen kifejezésére, a még meg nem látottak meglátására, megrettenések, víziók, várakozások, akarások, kísértések megérzékítésére és visszaadására tör ez a különös elme, felettebb különös formában és módon... a ritmussal, a szórend harmóniájával, új szavak csengésével, új képek pazar színeivel akar olvasóiban hangulatot kelteni, érzéseket fakasztani.»

Közlemények Dunántúl Történetéhez. Szerkeszti *Rexa Dezső*, Fejérvármegye főlevéltárnoka. 1911. évf. I. köt. 1—4. füz. Székesfejérvár. Debreczeni-nyomda.

Ez a változatos tartalmú, negyedévi folyóirat, mely a múlt évben indult meg, számos kiadatlan kéziratot és kisebb terjedelmű feldolgozást közöl a dunántúli megyék történetéhez. Irodalomtörténeti vonatkozású cikk is van benne *Rexa Dezsőtől*: «*Laura*». *Egy komárommegyei folyóirat 1824-ből.* A Laurát Gödör József szendi evangélikus prédikátor indította meg 1824-ben; a szépirodalmat akarta fejleszteni, de vállalata már a második füzettel elakadt. Munkatársai tehetségtelen kezdők voltak; közleményei eseten szárnypróbálgatások.

Kozma Andor: Gyulai Pál az ember és a költő. Budapest. 51 l. Ára 30 fill. (Magyar Könyvtár. 667. sz.)

A füzetben Kozma Andornak egy rövidebb tárcáját (Az Ujság) s egy hosszabb emlékbeszédét (Kisfaludy-Társaság) találjuk. Kozma mély szeretettel s a meggyőződés lelkesedésével jellemzi Gyulait. (Emlékbeszédéről I. folyóiratunk 150—151. l.)

Mitrovics Gyula: Egyházi szónoklattan. 2. kiad. Debreczen, 1911. 368 l. Hegedűs és Sándor könyvkiadóhivatala. Ára kötve 7 kor. (Mitrovics Gyula összegyűjtött papi dolgozatai. Közrebocsátja fia: ifj. Mitrovics Gyula. VI. köt.)

E református homiletikának első kiadása 1878-ban jelent meg Sárospatakon. A néhai szerző gondosan áttanulmányozta a régebbi magyar egyházi beszéd-irodalmat, példáit nagyobbára innen merítette, s ennyiben műve az irodalomtörténetírók érdeklődésére is számot tarthat.

Malártsik Lajos: Kemény János «Gileád Balsamuma». Sátoraljaujhely, 1911. 38 l. Zemlén-nyomda. (Bölcsészeti-doktori értekezés.)

Kemény János erdélyi fejedelem krimi fogságában írta a Gileád Balsamumát. Nem eredeti munka, még csak nem is eredeti fordítás és ezért irodalomtörténetíróink figyelmen kívül hagyták. A rabságban selymő hadvezér kiszedegette Károli Gáspár biblia-fordításából a zsoltárokat s tartalmuk szerint csoportosította őket; azután hozzácsatolta a Szentírás legszebb könyörgéseit; végül leírta a tatár-rabságbeli magyarok imádságát, melyet őtestamentomi szövegek felhasználásával ő maga készített. Malártsik részletesen ismerteti az 1659-ben kinyomatott kötet beosztását, tartalmát, forrásait, s megjelöli az eddigi Kemény-irodalom vonatkozó helyeit.

Olcsó Jókai. 44—70. szám. Révai-kiadás. A Nap nyomdája. Egy-egy szám füzve 40 fill.

A Révai Testvérek népszerű Jókai-kiadásának újabb számai: 44—46. Az északi pólusig. 47. A jedikulai rab. Vanderguld úr. 48. Az

utolsó mór királyok. 49. Kassári Dániel. 50. Száz legény egy rakáson. Két léghajós. 51. Anekdotakönyv. 52. Kalandos históriák. 53. A jó öreg asszony. 54—55. A három királyok csillaga. 56—60. Egetvívó asszonyszív. 61. Anekdotakönyv. 62. Életképek. 63. Házasság éhségből. 64—66. A fekete vér. 67—70. A Damokosok.

Reviczky Gyula: *Apai örökség. Elbeszélés.* Budapest. 110 l. Wodianer-nyomda. Ára 60 fill. (Magyar Könyvtár. 665—666. sz.)

„Be akartam mutatni egy semmi tettehez erővel nem bíró, a munkától elszoktatott, tétlenül szemlélődő jellemet”: írja hőséről Reviczky a regény első kiadása elé csatolt előszavában (1886), s hosszadalmasan, sok naivsággal s hatás nélkül elemzi egy könnyelmű ifjú pályájának apró emelkedéseit és nagy zuhanásait. Ez önéletrajzi regény hőse — Fejérházy Tibor — tulajdonképen maga Reviczky.

Stieglmár Róbert: *George Meredith komikum-elmélete.* Budapest, 1912. 73 l. Németh József könyvkereskedése. Buzárovits Gusztáv nyomdája, Esztergom.

A sokat emlegetett angol regényíró (1828—1909) filozófiájának ismeretése, különös tekintettel vígjáték-elméletére. Meredith szerint az igazi fensőbb vígjáték a művelt férfiak és nők harmónikus társas együttéléséből nőhet csak ki, s mint ilyen, lényegében az összesség szellemének interpretálása. A vígjátékírónak típusokat kell rajzolnia s nem egyéneket; jellemzési módja idealisztikus s nem realizisztikus. A vígjáték komikumában a szociális szempont érvényesül s nem a morális.

Szarka Gyula: *Váci domokos konvent története.* Budapest, 1912. 127 l. Élet-nyomda.

Nagy szorgalommal írt művelődéstörténeti értekezés. Szerző igen sok kiadott és kiadatlan forrás alapján dolgozta fel a váci dömés kolostor történetét s a XVIII. századi szerzetesek életére számos érdekes adalékot szedett össze. Két középkori dömés íróról, Magyar Pálról (XII. század) és Vácsi Pálról (XV. század), a már ismert források alapján bővebben szól.

Thienemann Tivadar: *Német és magyar nyelvújítótörekvések.* A budapesti egyetem bölcsészeti karától jutalmazott pályamunka. Budapest, 1912. 63 l. Franklin-nyomda. Ára 1 kor. 50 fill.

Thienemann értekezése a következő új vállalatban jelent meg: *Német philológiai dolgozatok. Szerkesztik: Petz Gedeon, Bleyer Jakab, Schmitt Henrik.* Tulajdonképen különlenyomat az Egyetemes Philológiai Közlöny 1912. évf.-ből. (Ismeretetését l. folyóiratunk 141. lapján.)

Világkönyvtár. *Ostwald:* Feltalálók, felfedezők, nagy emberek. Fordította *Kósa Miklós.* Budapest, 1912. 318 l. Révai-kiadás. Budapesti Hirlap nyomdája. Ára 1 kor. 90 fill. — *Strindberg:* Történelmi miniatűrök.

Fordította *Bálint Lajos*. Budapest, 1912. 324 l. Révai-kiadás. Budapesti Hirlap nyomdája. Ára 1 kor. 90 fill. — *Dumas: Napoleon élete*. Fordította *Böloni György*. Budapest, 1912. 333 l. Révai-kiadás. Budapesti Hirlap nyomdája. Ára 1 kor. 90 fill.

Vincze Frigyes: Az oszmán irodalom főirányai. Budapest, 1912. 142 l. A Nemzetközi Közép- és Keletázsiai Társaság Magyar Bizottságának kiadása. Stief-nyomda, Kolozsvár.

Magyar nyelvű oszmán-török irodalomtörténet a művelt nagyközönség számára. A kis kötetet, mely néhány értékebb külföldi kézikönyv nyomán készült, Vámbéry Ármin előszava vezeti be.

Wlassics Gyula: Deák Ferenc. Budapest. 74 l. Wodianer-nyomda. Ára 60 fill. (Magyar Könyvtár. 663—664. sz.)

Deák Ferenc vezető eszméinek, uralkodó érzésének, lelki és értelmi jellemének, államférfúi és szónoki kiválóságának ismertetése.

Oláh Imre: Tubero Lajos mint magyar történetíró. (Podolini kegyesrendi gimnázium értesítője. Podolin, 1912. 5—40. l.)

Tubero Lajos benedekrendi szerzetesnek (1459—1527), a raguzai születésű dalmát történetírónak latinnyelvű történeti műve II. Ulászló és II. Lajos korára nézve elsőrangú kútfő. Oláh Imre részletesen ismerteti a 11 könyvre terjedő kortörténet magyar vonatkozású részeit s — az addigi irodalom felhasználásával — iparkodik megállapítani a nevezetes mű kútfői értékét. Bizonyos, hogy Tubero műve nagyobb figyelemre tarthatna számot történetíróink részéről, akik — egyet-kettőt kivéve — sohasem becsülték és használták érdeme szerint az éleseszű, igazságszerető dalmatát.

Thúry Zsigmond: A szombatos kódexek bibliográfiája, különös tekintettel azok énektartalmára. (Mezőtúri ref. főgimnázium értesítője. Mezőtúr, 1912. 23—84. l.)

Időrendi egybeállítás és könyvészeti leírása a hazai szombatos kéziratoknak, a szombatos irodalom megindulásától kezdve 1720-ig. A 14 régebbi kódexet most ismerteti az értekező, a 43 újabbkori kódex leírását pedig egyebütt igéri. Munkájával hasznos szolgálatot tett a szombatos irodalmi maradványokkal foglalkozó irodalomtörténetíróknak. A tárgyalt kódexek: 1. Péchi Simon énekes könyve. 2. Szenterszébeti Bogáthi-kódex. 3. Kissolyosi Mátéfi Pál énekes könyve. 4. Kissolyosi Mátéfi János énekes könyve. 5. Árkosi János könyve. 6—12. Péchi Simon fordításai hét kötetben. 13. Pál András imádságos könyve. 14. Pál András énekes könyve. Szerző kilátásba helyezi, hogy a különböző helyeken szétszórót 57 szombatos kódex irodalomtörténeti és nyelvészeti feldolgozását is el fogja végezni, ami igen kívánatos, különösen ha tekintetbe vesszük, hogy Kohn Sámuelnek még csak kb. 30 szombatos kézirat állott rendelkezésére a szombatosok-ról szóló kötete megírásakor. (1890.)

Páthy János: Részletek a magyar nyelvtudomány történetéből. (Kecskeméti ref. főgimnázium értesítője. Kecskemét, 1912. 3—15. l.)

Tanári székfoglaló értekezés. Szenczi Molnár Albert magyar nyelvtanának és Szőnyi Nagy István Magyar Oskolájának ismertetése a művelt közönség számára.

Csura Miklós: Árgírus feldolgozásai a magyar irodalomban. (Gyulai róm. kath. püspöki főgimnázium értesítője. Gyula, 1912. 3—60. l.)

Folytatása és befejezése az előző évben megkezdett programmértekezésnek (l. folyóiratunk 138. l.) Gyergyai Albert Árgírus-meséjének feldolgozásait fejtegeti a következő írónál: Vörösmarty Mihály: Csongor és Tünde, Munkácsy János: Tündér Ilona, Nagy Ignác: Árgírus királyfi, Szigligeti Ede: Árgyil és Tündér Ilona, Madách Imre: Tündéralom, Dózsa Dániel: Tündér Ilona, Versényi György: Árgírus, Balog István: Tündér Ilona, Jakab Odön: Árgírus királyfi, Bernáth Lajos: Árgírus királyfi. Az öt első drámai feldolgozás, a hat utolsó verses elbeszélés. Amint már e sorozatból is látható, a népszerű széphistóriának több kiváló sikerű feldolgozása van szépirodalmunkban Csura Miklós bőven ismerteti tartalmukat, összeállítja új motívumaikat, s elemzi a szerkezet, jellemfestés, nyelv és verselés szépségeit és hibáit. Inkább dicsér, mint gáncsol. Befejezésül ismerteti azokat a magyar népmeséket, melyeknek hősei Árgírus és Tündér Ilona. A dolgozat gondos anyaggyűjtése, áttekinthető feldolgozása és világos előadása elismerést érdemel.

Schöner Ferenc: Kőszeghy Pál. (Budapesti X. ker. kőbányai áll. főgimnázium értesítője. Budapest, 1912. 3—34. l.)

Már előzőleg különnyomatban is megjelent. (Ismeretetését l. folyóiratunk 329—330. l.)

Pinzger Ferenc: Hell és Sajnovics vardői útja. (Kalocsai jézustársasági érseki kath. főgimnázium értesítője. Kalocsa, 1912. 3—53. l.)

Sajnovics János levelei és naplója alapján ismerteti az 1768—1769. évi nevezetes expedíciót. Elég bőven szól a két jezsuita-tudós csillagászati eredményeiről s a külföldi tudományos közfelfogással szemben iparkodik bizonyítgatni, hogy Hell Miksa «nem csalt és nem hamisított», mikor észleleteit közreadta. Hellnek ugyanis már az egykorúak (Lalande stb.) szemébe vágták, hogy a Vénusz átvonulására vonatkozó adatok egy részét koholta és utólagosan meghamisította. (Hell hiú ember volt; vágyott a legjobb megfigyelő hírére; s mindaddig, míg hamisításának nyomára nem jöttek, mindenféle ünnepeztette magát.) Szerző szerint Hell és Sajnovics nem követhettek el hamisítást, mert kiváló tudósok voltak s feddhetetlen jelleműek. Papi állásuk is döntő erővel szól becsületességük mellett. «Vagy szabad-e oly férfiakról, akik élvezetről, dús vagyonról lemondva, szigorú szerzetes-rend kötelékében önzetlenül Istennek és egyházának szentelték életüket, szabad-e — mondom — ilyen fenkölt szellemű férfiakról fölté-

telezni, hogy hiúságuk kielégítésére az egész világot félre akarták volna vezetni?» Ezek után szerző bebizonyítottan hiszi, hogy az írógy külföldi csillagászokkal szemben «visszaszerezte Hell becsületét»; csak attól fél, hogy sorait nem veszik figyelembe; panaszkodik végül a magyar irodalomtörténetírás ellen, mely Kőrösi Csomáról, Regulyról vagy «akárki másról» beszámol a tanuló ifjúság előtt «csak Hellről, a szegény Hellről» hallgat. Az irodalomtörténetírás, ime, tudomásul veszi ezt az értekezést, de a szerző által felhozott érvek alapján nem látja igazolva Hell Miksát. (Alapos gyanú merülhet fel arra nézve is, vajjon Sajnovics, aki szintén mérték-telenül szomjazott a hírnév után s szemet húnyt Hell lelkiismeretlensége előtt, nem javíttatta-e a maga lapp nyelvi adatait?) Az ellen pedig határozottan tiltakozunk, hogy Hell, aki a külföld előtt szégyenletesen kompromittálta a hazai tudományosságot, az ifjúság elé példányképül tűzessék s egy sorban és egy rangban említettessék nemzetünk büszkeségeivel, Kőrösi Csoma Sándorral és Reguly Antallal! Az ilyen törekvést a történeti igazság és a tudományos lelkiismeret nevében a leghatározottabban visszautasítjuk.

Dávid László: Az elégia magyar mestere. (Lévai kegyesrendi főgimnázium értesítője. Léva, 1912. 23—37. l.)

Ányos Pál költészetének nyugatos-stíliú dicsőítése a következő «források» alapján: Abafi-Endrődi: Ányos költeményei; Horváth Dezső: Ányos Pál; Toldy Ferenc: Bacsányi művei. Ányost így képzei a szerző: «Sápadt, magas homlokán szép szőke haj alkotja a világ egyetlen hívságos koronáját. Fekete papi ruhában, kissé lehajtott, szomorú szép arcával, melyre a keserűség korán rászántotta barázdás képemását: fehér rózsával, fehér liliummal ékes nagy mezőben áll egyedül, mint a tündérmesék virágokertjébe tévedt hazátlan, imbolyogva járó fekete holló, mint a mennyasszonyi ruha fehér selymére öntött fekete pont, mint az élet közepére ásott sirkereszt.» Ányos költészetét pedig így jellemzi: «Olyan ez a rokonlelkeket megillető, bánatos szerelmi költészet, mint a nárciszok meséje, olyan ez a világ, mint a legendák tündérvilága, ahol fehér galambok napsugarat hoznak az Isten házába és csodás virágok fakadnak a mohos kősziklák fölött... Odakünt háborog a tenger. Véres viharának, fölkorbácsolt hullámainak zajgása, tomboló fergetegének félelmes dühöngése idebent már csak úgy hallatszik, mint a szférák zenéje. Fagyasztó hideg lehet odakünt, hólavínák gördülnek nagy hegyekről, gyilkos csatában hörög az emberek moraja...» stb.

Sallay Géza: Döbrentei Gábor élete és működése. (Máramaroszigeti kir. kath. főgimnázium értesítője. Máramarosziget, 1912. 3—51. l.)

D. G. életének első fele. Lelkiismeretes adatgyűjtésen alapuló életrajz, mely nyomon kíséri D. G. pályájának minden mozzanatát, körülbelül 1831-ig. Kár, hogy az idevonatkozó eddigi irodalommal nem foglalkozik behatóbban a szerző; értekezésének jövő évi folytatásában és befejezésében, remélhetőleg, megkapjuk e hiány pótlását. Sohasem elég pusztán

az egykorú adatokat felkutatni és jelezni, hanem szükséges — a jegyzetek során — annak beigazolása is, hogy a szerző figyelemmel kíséri, felhasználja és kiigazítja az előbbi irodalomtörténetírók állításait, eredményeit és hibáit. Leghelyesebb minden monografiát olyan bevezető fejezettel kezdeni, mely időrendi sorozatát és bírálatát adja a kérdésre vonatkozó régebbi irodalomnak. Jelen esetben ez az összefoglaló fejezet a dolgozat végére is csatolható.

Király György: Szép Ilonka. (Budapesti IV. ker. községi főreáliskola értesítője. Budapest, 1912. 3—16. l.)

Adalék a magyar irodalomtörténet tanításához. Egyike a legtartalmasabb olvasmánytárgyalásoknak. Szerző a Szép Ilonkára vonatkozó eddigi irodalom felhasználásával (Gyulai Pál, Riedl Frigyes, Király György, Gálos Rezső, Zolnai Béla) elemzi a bájos elbeszélő költemény alapelemeinek összeforrását s kijelöli helyét és rokonságát az egykorú irodalom termékei között. Helyesen mutat rá arra, hogy az írói eredetiség kérdése nem a kitalálásban, hanem a kifejezésben van. Nem az a fő dolog, hogy a költő olyan tárgyat találjon, amely teljesen új és semmiféle más költői alkotással nem áll rokonságban, hanem az, hogy a különböző eredetű alkotó-részekből minden elődénél megragadóbb módon forrassza össze az új műalkotást. A költői fantázia és nyelvi erő a Szép Ilonkából romantikus műremeket alkotott.

Beke Boldizsár: Petőfi hazafias lírája. (Nagyváradai premontrai főgimnázium értesítője. Nagyvárad, 1912. 23—69. l.)

Folytatása és befejezése az előző évben megkezdett program-értekezésnek (I. folyóiratunk 137. l.): Petőfi demokrata elveinek és köztársasági költészetének népszerű ismertetése.

Kováts Antal: Petőfi véleménye magyar írókról. (Nagykanizsai kegyesrendi főgimnázium értesítője. Nagykanizsa, 1912. 3—39. l.)

Hogyan gondolkodott Petőfi a magyar írókról: e kérdés megvilágítására K. A. gondosan egybehordta és feldolgozta a Petőfi műveiben található összes adatokat. Petőfi a magyar írók egy részéről nagy szeretettel szól (Gvadányi, Csokonai, Kazinczy, Kölcsey, Szemere Pál, Vajda Péter, Czákó Zsigmond, Kazinczy Gábor, Kerényi Frigyes, Vörösmarty, Arany, s egy ideig Tompa és Jókai); némelyikről azonban igen rossz a véleménye. (Kisfaludy Károly, Toldy Ferenc, s az egykorú kritikusok.)

Leffler Béla: Petőfi Svédországban. (Nyiregyházi ág. ev. főgimnázium értesítője. Nyiregyháza, 1912. 3—19. l.)

A Petőfi-Könyvtár 27—28. köt.-ben Vikár Béla részletesen ismertette a svéd Petőfi-fordításokat. Ehhez nyújt néhány adalékot Leffler. Bővebben szól Schöldström Birgerről, Petőfi lelkes svéd fordítójáról.

Sziklay Ferenc: Arany János magyar verselése. (Fehértemplomi áll. főgimnázium értesítője. Fehértemplom, 1912. 3—23. l.)

«Egy fejezet a magyar ritmus fejlődéstörténetéből». Helyesebben: verstani példatár Arany János költői műveiből, annak igazolására, hogy Arany legművészebb érzékű költőink egyike volt.

Haltenberger Mihály: Természettudományi gondolatok Madách «Az ember tragédiájá»-ban. (Miskolczi kir. kath. főgimnázium értesítője. Miskolcz, 1912. 3—21. l.)

Az Ember Tragédiája azon részeinek népszerű ismertetése és idézése, melyekben valamiféle természetrajzi, földrajzi vagy fizikai vonatkozás van.

Országh József: Vas Gereben és a népnyelv. (Magyaróvári kegyesrendi gimnázium. Magyaróvár, 1912. 3—27. l.)

Vizsgálja Vas Gereben prózájának népies elemeit a magyar mondatan szempontjából. (Mellérendelés alárendelés helyett, kötőszó nélküli szerkezetek, mondatkihagyás, népies szólások, stb.) Bő példatár Vas Gereben népies gondolkodásának és beszédének megvilágítására.

Barna János: Reviczky Gyula vallásos költészete. (Szatmárnémeti kir. kath. főgimnázium értesítője. Szatmárnémeti, 1912. 3—17. l.)

Reviczky Gyula vallásos verseinek egybeállítására és rövid ismertetése az ifjúság számára.

Nemes Béla: Inczedy László versei. (Szarvasi ág. ev. főgimnázium értesítője. Szarvas, 1912. 3—14. l.)

Inczedy László (1855—1902) szerelmi költészetének, hazafias lírájának s néhány elbeszélő költeményének meglehetősen ismertetése. Eredménye: «Inczédiben van érzés és költői alakító-készség, de nem tartozik a legjobbak közé. Longfellow a *csékélyebb dalmokok* tisztas csoportjához osztaná.»

Agárdi László: A modernek és az iskola. (Az erdélyi róm. kath. státus kolozsvári kegyesrendi főgimnáziumának értesítője. Kolozsvár, 1912. 9—68. l.)

Bírálatát l. folyóiratunk 404—407. l.-án.

Husztai József: Adalékok az irodalomtörténeti módszer kérdéséhez. (Budapesti II. ker. érseki főgimnázium értesítője. Budapest, 1912. 3—16. l.)

Lanson módszertanának rövid ismertetése. A kiváló francia irodalomtörténetíró súlyos érvekkel küzd az erudíció jogáért s a komoly, lelkiismeretes filológiai munka szükségességéért. Lanson szerint az irodalomtörténetet nem szabad a természettudományok paródiájává sülyeszteni. Még kevésbé szabad teret engedni a felfuvalkodott dilettantizmusnak s az üres impresszionizmusnak. Minden erővel arra kell törekedni, hogy munkánkat filológiai pontossággal végezzük s szubjektivizmusunkat, pártszem-

pontjainkat, rokonszenvünket háttérbe szorítsuk. A szellemeskedés nem pótolja a pozitív tudást. A módszeres kutatás mellőzése a felületes, lusta »szépszellemek» szokása. Ma mindenki hivatottnak érzi magát az irodalomtörténetírásra, ha ellenszenvet vagy rokonszenvet érez egyik vagy másik íróval szemben, s ha képes arra, hogy meddő frázisokkal mulattassa a közönséget. Nem elég valakinek azt hinni magáról, hogy művészi érzékű és szellemes; a stilkészség és szerénytelenség sohasem pótolhatja a tudományos lelkiismeret és módszeres előkészülés hiányosságait.

Pítroff Pál: *Az esztetika módszertanához.* (Győri áll. főreáliskola értesítője. Győr, 1912. 43—52. l.)

Néhány lapra terjedő jegyzet sor a következő beosztással: 1. Az esztetika és az oki rendszer. 2. Az értelem és érték összefüggése az esztetikában. 3. A cél az esztetika módszerében. 4. A szemléleti forma. 5. Az oki és ideális rendszer kapcsolata. Források: Wundt, Ostwald, Münsterberg, Ribot, Stein, Gelb, Pikler.

Új könyvek és füzetek. — *Gigante Silvino: Canti Popolari Ungheresi.* Milano-Palermo-Napoli, 1912. 203 l. (Biblioteca Dei Popoli. Diretta da Giovanni Pascoli. XII.) — *Hangay Sándor: Szemiramisz csodakertje.* Gyoma, 1912. 208 l. Kner-nyomda. Ára 3 kor. (Száznegy vers Hangay Sándor eddig megjelent lírai köteteiből.) — *Keleti Arthur: A kámzsás festő strófái.* Budapest, 1912. 63 l. Benkő Gyula kiadása. Jókai-nyomda. Ára 2 kor. (Lírai költemények.) — *Marczali Henrik: Bárv Eötvös József.* Budapest, 1912. (Felolvasás. V. ö. folyóiratunk 345. l.) — *Vilner Ferenc: Az európai diplomácia állásfoglalása a kettős királysággal szemben.* Budapest, 1912. 40 l. Anglo-nyomda. (Bölcsészeti doktori értekezés.) — *Loisch János: Buda Haláláról. II. Hasonlatok.* Budapest, 1912. 25 l. Athenaeum-nyomda. (Különlenyomat az Irodalomtörténeti Közleményekből. Ismertetését l. folyóiratunk 423. l.) — *Payr Sándor: Magyar István és Báthory Erzsébet.* Budapest, 1912. 21 l. Hornyánszky-nyomda. (Különlenyomat a Protestáns Szemléből. Ismertetését l. folyóiratunk 343. l.) — *Weber Arthur: Kleist.* Budapest, 1912. 48 l. Hornyánszky-nyomda. (Különlenyomat az Urániából.) — *Perényi József: Jánosi Gusztáv.* Veszprém, 1912. 192 l. Egyházmegyei könyvnyomda. (Öt képmelléklettel.) — *Kreszta Riza: A magyar verses legenda története.* Kolozsvár, 1912. 177 l. Szent Bonaventura könyvnyomda.

ZRINYI MIKLÓS HALÁLA.

Gróf Zrinyi Miklós 1664 november 18.-án vadászni ment a kursanezi erdőbe vendégeivel: Bethlen Miklóssal, Zrinyi Pállal, Vitnyédi Istvánnal és Gusch kapitánnyal.¹ E vadászatról holtan vitték haza. A hős, ki egész életét harcban töltötte, kinek a monda szerint «puszta hírére is reszketett az ozmán», vaddisznóvadászaton halt meg. Sors bona, nihil aliud . . .

A gyászeset híre bejárta Magyarországot, elterjedt Európában, mert nemcsak Magyarország, de Bécs, Páris, Róma, Velence, Konstantinápoly is telve voltak Zrinyi dicsőségével. S amint a hír szájról-szájra járt, nőtt, gazdagodott, csodás elemekkel bővült. A szeretet és csodálat, mely Zrinyit körülvette, halálát kiszínezte, úgy akarta alakítani, hogy kedves hőse egyéniségének jobban megfeleljen, hozzá méltóbb legyen. Zrinyi hatalmas egyénisége, helyzete Béccsel szemben, váratlan halála, nagyon is alkalmasak voltak arra, hogy foglalkoztassák a képzeletet.

Három felfogás keletkezett Zrinyi haláláról: 1-ször, vaddisznó ölte meg; 2-szor, orgyilkosságnak esett áldozatul; 3-szor, öngyilkos lett. Hogyan támadt, honnan indult ki, hogyan terjedt el, hogyan fejlődött ez a három felfogás?

Az események középpontja Csáktornya. Innen indul ki a gyász-hír és két fő irányban halad: egyik útja Magyarországra és Erdélybe, másik Bécsbe és Bécsen át a külföldi államokba vezet. Eszerint a Zrinyi haláláról elterjedt leírások, mondák egyrésze Magyarországon, másik része a bécsi udvarban keletkezett; ezekhez járulnak még a helyi eredetű horvát mondák, melyek azonban még nincsenek eléggé feldolgozva.

Mi történt tehát Csáktornyan azon az emlékezetes délutáni vadászaton? Előbb néhány sort Zrinyi helyzetéről,

A vasvári béke után vagyunk. Az után a béke után, mely a csatanyertes nemzetet megalázta, minden reményét megsemmisítette, mely tönkretette Zrinyi terveit. Eredmény nélkül kellett eltávoznia

¹ *Bethlen Miklós önéletrása*. I. köt. 328. 1.

Bécsből, hova még Zerinvár lerombolása után ment, sérelmeiért elégtételt, veszteségeiért kárpótlást keresni. Jó helyen. Hiszen a bécsi politika XIV. Lajos politikája szerint igazodott, nem köthette tehát le a hadseregét keleten annyira, amennyire egy felszabadító háború megkövetelte volna. Jól tudták azt Bécsben, hogy XIV. Lajos nem fogja elmulasztani nagyravágyó tervei keresztülvitelére azt az alkalmat, mikor Lipót a törökökkel lesz elfoglalva. Bécs kereste a békét a törökkel mindenáron, s így nem teljesíthette Zrinyi követeléseit, hiszen azok útjában állottak a békének. Zrinyi olyan hangulatban távozott Bécsből, hogy Carafa ezt írta róla Rómába: bár Zrinyi azt mondja, hogy mint jó alattvaló akar élni, könnyen megeshetik, hogy a kétségbeesés úrrá lesz lelkében; sőt Portia herceget egyenesen figyelmezteti, hogy Zrinyi ilyen lelkiállapotban könnyen elpártolhat.¹

Zrinyi hazatérve — legalább látszólag — csupán bánása ügyeivel foglalkozott,² szórakozásul naponkint vadászni ment.

November 18.-án érkezett hozzá a bécsi követ és egy latinnyelvű nagy pecsétetes, meg egy németnyelvű bizalmas meghívóval Bécsbe hívta, november 25.-ére, értekezni a vasvári békéről.

Zrinyi megtette előkészületeit, hogy indulhasson;³ de a sors másképp rendelte.⁴ Azonnal jelentést tettek Bécsbe. E jelentések nincsenek meg, de *Leslie Valter* leveléből, melyet november 26.-án Ditrichstein herceghez intézett,⁵ tudomást szerzünk róla, hogy «der Herr Graf Ban von einem wildn Schwein umgebracht seie worden, und das Frau Gräfin solches ihr May: dem Kaiser, Fürsten von Portia und Auersperg geschrieben habe, welches in der Wahrheit auch also ist, so wohl ein unglückseliger todt vor einen so praffen cavaglier; die particularitetn wie es aigentlich zugangn ist, waiss mann nicht aigentlich, als was derselbe sagt der die üble Zeitung gebracht, so aber nicht darbey gewesen, hat es auch sonst niemand gesehn, als einer seiner page. Er hat 5 Wundn bekommen, eine im Hals, welches den todt, dan er nicht ein halbviertelstunds darnach gelebt, so geschwind verursacht; zwei am bauch, und 1 am Schenckel. Der Graf Peter soll stündlich anhero kommen, mann sagt er wird anhaltn Ban zu sein; mann acht diessn todtfall nicht sovil, als wann ein gemeiner Mensch umgebracht wehre worden».

¹ Történelmi Tár, 1899. évf. 580—591. l.

² *Széchy Károly, Zrinyi Miklós.* V. köt. 144. l.

³ *Széchy, Zrinyi.* V. köt. 163—164. l.

⁴ A katasztrófa részletes és általánosan ismert leírása *Bethlen Miklós* id. önéletrajzában.

⁵ Irodalomtörténeti Közl. V. köt. 203. l.

*Gremonville*¹ francia nagykövet november 27.-én írja meg Lajosnak, hogy meghalt Zrinyi gróf: «Amint Zrinyi Miklós vadászik vala, mondják neki, hogy egy nagy sebesült vadkan megölt egy parasztot és megsebesített egy vadászt. Hát elfogja a türelmetlenség, hogy kövesse és megölje s csak egyetlen inas kíséretében megindul utána. Amint közel a bokorhoz ér, lováról leszáll; a dühödt vad nekirohan s leüti lábáról; inasa lőni akart, de fegyvere nem sült el. Kissé később emberei összefutottak, kiktől az állat megijedt és megszökött, otthagya a grófot, ki két sebtől vérzett, a legveszedelmesebbtől a nyakán; azután elvérzett. Emberei sírva lábra állították, ő vigasztalva szól nekik, nem lesz semmi baj, de abban a percben lelkét ki-lehelte. Ime a vége ennek a nagy alaknak, ki ekkora elismerést szerzett».

*Molin*² ugyancsak november 27.-én ír a gyászesetről Velenczébe: Zrinyi vadászott; a sűrűből 12 nagy vadkan tört elő, Zrinyi egymaga a legnagyobbra indult és behatolt utána a sűrűbe; rálőtt és megsebesítette. Az feldühödvé rárohant, hét sebet ejtett rajta. Inasa és lovása egy fa alá vitték, hol mellét verve és bűneit emlegetve lehelte ki lelkét.

*Carafa*³ november 29.-én kelt, s a pápához írt levelében szintén leírja a vadászatot. . . . A golyótól megsebzett vad akkora dühvel rohant Zrinyinek, hogy mintegy pillanat alatt megfosztotta életétől, anélkül, hogy szolgálai segítségére mehettek volna: már csak akkor érkeztek, amikor alig szólhatott egy pár szót. «Nem vagyok képes leírni azt a szomorúságot, amit az udvar és az egész nép érez, annak a nemes lovagnak és vezérnek elvesztésén és halálán, ki a maga rendkívüli vitézségével olyan rettenetessé tette nevét, hogy a törökök ennek a szerencsétlen esetnek inkább örültek, mint a reájok nézve oly előnyös békekötésnek». Így fejezi be a levelét Carafa.

Ezeken a helyeken kívül még András⁴ karmelita barát prédikációjában, melyet Münchenben tartott december 6.-án, azután Francisci Erasmus:⁵ «Der hohe Traur-Saal» című művében, végre Priorato⁶ «Historia die Leopoldo» című munkájának II. kötetében találjuk meg Zrinyi utolsó óráinak leírását az ismertetett alapokon.⁷

¹ Monumenta Slavorum Meridionalium. XIX. 10. II. 11.

² Károlyi Árpád gyűjteményében.

³ Történelmi Tár. 1894. évf. 581—593. l.

⁴ Budapesti Szemle. XXXXVII. köt. 1887. 411. l.

⁵ Francisci Erasmus: Der hohe Traur-Saal. Nürnberg. 1671. 1171—72. l.

⁶ Priorato: Historia die Leopoldo, II. köt. 583—84. l.

⁷ Itt említhető *Brown*-nak, a híres angol utazónak egy adata, mely

A tartalmukban nincs eltérés, színezéseik is csak olyanok, hogy velük a már alakulóban levő «Zrinyi-legendá»-t nem viszik előbbre, bár pl. Francisci igen élénk fantáziával dolgozik.

Egymás mellett olvasva Leslie, Gremonville, Molin, Carafa, András barát, Francisci és Priorato feljegyzéseit, tanulságosan szemlélhetjük bennük a fantázia működését, alakító erejét. — A gyász hír november 23.-án érkezik meg Bécsbe.¹

A hírhozót az udvarban körülfozták, kérdezgették, a legcsekélyebb részletek iránt is érdeklődtek. Azután tovább vitték amit hallottak, egyik is, a másik is megtoldotta. Színeztek, motiváltak, különösen a részleteket dolgozták ki: Bethlen Miklós négy sebről ír, Leslie már ötöt említ, Gremonville hétről tud, Molinnál a vadak száma 12. A hetes és a tizenkettes szám megmarad, mindkettő kedvelt száma a mesének.

Gremonvillénél a vad megöl egy parasztot és megsebesít egy vadászt.² Ez csak színező motívum, a nagyobb hatás kedvéért való. Fontosabb ennél, hogy már magyarázzák a vadász viselkedését. Lőtt de nem talált. Molin és Gremonville levelei egy napon keltek, hogyan van, hogy mégis eltérnek egymástól? Az udvarban többféle hír keringhetett, Molin ezt, Gremonville azt ismerte és fogadta el igaznak.

És itthon? «Rettenetes sírás lőn az erdőben, a legalábbvaló, csak a gyermek is siratta».³ «Siratta Magyarország az ő elvesztett Marsát, gyászolták a vezérek az elvesztett atyát, megkönnyezték mindannyian az ő szerencsétlenségét».⁴ Megszólal a lant is, hogy dalban sírja el gyászát a hőseért, «Kit egész Európa, s ez világ csudála».⁵

Hazánkban a szomorú esetnek Bethlen Miklós közismert helyén kívül három leírását találjuk: Wesselényinél, Eszterházy Pálnál és Csereinéél.

Wesselényi november 30.-án közli Rottal gróffal,⁶ aki megírja Apaffinak, elküldvén neki Wesselényi levelét. Apaffi udvarából Naláczti terjeszti tovább.⁷

Érdemes a megemlítésre. Brown, I. Lipót vadászatairól szólva, feljegyzi, hogy Zrinyi Miklós gróf egymagában is nekiment a vadkannak, hanem végre is egy kan megölte, ami azóta másokat is ovatosabbakká, sőt azóta a császárt is jobban őrzik a vadkanvadászatokon. (*Fest Sándor* közlése.)

¹ Leslie levele: *id. h.*

² Weber Arthur: *Zrinyi-legendá*. Hadtörténeti Közl. 1910. évf.

³ Bethlen Miklós *önéletrésze*.

⁴ Eszterházy Pál: *Mars Hungaricus*, 83—85. l.

⁵ Demeter György: *Honor posthumus*.

⁶ Hadtört. Közlemények. III. köt. 708. l.

⁷ U. o.

Wesselényi levele így hangzik: «Ez elmúlt kedden múlt egy hete, az az vitéz horvát bán valami vadásztul berekesztett erdei disznók vadászatira kimenvén, egyet meglőtt közülök, s az, mely legnagyobb disznó volt köztük, kiszaggatván a hálót, előbb ment az erdőbe; ő szegény egy puskával leszállván lováról, az kopók cihára bement az kopók után és így nagyvéletlenül rárohanván az kopótlan bestia, nagy sebeket ejtett rajta; ugyanazon marcongtató sebekben az nagy kemény úr talpra állván, szolgálait biztatta: Semmisem, úgymond, fiaim, hozzátok el az hintómat; míg az hintóját elhozták, megbágyadván lefeküdt és ugyanottan szörnyű halált halt és egy ilyen véletlen és képtelen halállal (halt) múlt ki az az dicséretes vitéz, kinek lelke üdvözüljön, kívánom».

Kitől értesült Wesselényi? Széchy azt mondja,¹ hogy az udvarból kapta a hírt, esetleg Bethlentől, Vitnyédytől; Weber² szerint semmi esetre sem Bécsből, hanem Csáktornyáról. Ugyanis, szerinte egészen természetes, hogy egy ilyen nagyfontosságú eseményt megjelentsenek az ország nádorának, azonban mi értelme lett volna annak, hogy Bécsből tudósítsák? Wesselényi levele tényleg nem vall bécsi eredetre. Ám Bethlentől is eltér, jobban eltér, hogysen közvetlen forrása lehetne. Úgy gondolom, hogy az özvegy, vagy környezetéből valaki, esetleg maga Bethlen hivatalosan értesítették Wesselényit a halálesetről, de csak úgy, mint pl. a szász választót, a pápát, anélkül, hogy a részleteket megírták volna. Eszerint Wesselényi forrása a már akkor szájról-szájra járó monda lehetett.

Esterházy Pál «Mars Hungaricus» című munkájában örökíti meg a hazára nézve «örök siralomra méltó, óriási bajt». Weber szerint Esterházynál találkozik a halálmonda bécsi és hazai válfaja.

Esterházy bécsi és hazai forrásokat használt; az előbbit bizonyítja a vallásos elem felvétele, az utóbbit az, hogy Esterházy beszél arról, mennyire gyászolták Zrinyit a magyarok, tehát ismerte érzelmeiket, felfogásukat is.

Gazdag fantáziával, csodálatos leleményességgel dolgozik Cserei Mihály.³ Nála Zrinyi valóságos párviadalt vív a vaddal, rálövi a puskáját, eltöri rajta a pallosát, majd szabadkézzel nekimegy, leteperi, ráül, mígnem egy vigyázatlan pillanatban kiszabadul a kezéből, agyarával hozzávág és torkát kiszakasztja. Cserei már változatát is tudja az esetnek, de arról majd később. Cserei forrásának Bethlent mondja,

¹ Széchy: *id. h.* 170. l.

² Weber: *id. h.*

³ Cserei Mihály *historiája*, 31—32. l.

azonban nagyon eltér tőle, kétségkívül a szerte szállongó mondák hatása alatt, amellyel nem tud kritikailag bánni.

Még csak azt kellene vizsgálnunk, hogy milyen alakban terjedt el a gyászhir a helyszínen, közvetlen a haláleset után? Erre nézve egykorú feljegyzés nincs, csupán a Bánffyak naplójában találunk egy rövid feljegyzést Mogosich István legrádi, tehát közeli plébánostól, de csak annyit ír, hogy Zrinyit a vadkan ölte meg.¹

A felsorolt feljegyzésekből látjuk azt az első benyomást, melyet Zrinyi halálának híre okozott a lelkekben. E benyomások a lelkek szerint sokféle alakban jelennek meg, tarkább, gazdagabb, s egyszerűbb öltönyben, de a lényeg mindenikben ugyanaz. Kifejtve e díszes sallangokból e források alapján a következőleg képzelhetjük el Zrinyi halálát: egy, már előbb golyó által megsebzett vad megtámadta, súlyos sebeket ejtett rajta, a legsúlyosabbat a nyakán, ez ölte meg, de mikor szolgálai ráakadtak még élt.

Ez a leírás egészen egyszerű és hihető. Mégis feltámad ellene a gyanu, előbb csendben, kicsiny arányokban működik, azután egyre nagyobb lesz, átszáll az utódokra, úgy, hogy most már mint határozott vélemény él, melynek lelkes védelmezői vannak.

Honnan indul ki? Széchy szerint onnan, «hol a szív a csapásba a legnehezebben nyugszik bele»: ² a családból. Az özvegy ugyan úgy ír Bécsbe, hogy férjét vadkan ölte meg, de a család későbbi leveleiben, melyet a pápához, a szász választóhoz, Bonzihoz intéz, csak Zrinyi váratlan haláláról van szó. Ez pedig nem véletlen, mondja tovább Széchy, hanem a belső meggyőződés visszaverése. Ez jut kifejezésre Forstall Márk történetében, aki a szerencsétlenséggel tüzetesen foglalkozik. Leírván a halálesetet az ismertetett alapon, ezt mondja: «Sebe a szeme alatt még a tapasztaltaknál is gyanut keltett, hogy golyótól ered, mely a keményen küzdő vadra célozva azt érte, kit legkevésbé kell vala. Mi, ha megtörtént, kétségtelenül nem rosszakaratúan történt, bár különböző nemzetű férfiak voltak jelen a vadászaton».³

Ezzel szemben Weber azt bizonyítja, hogy a gyanu a nép körében támadhatott. Mert a nép nem ismerte a körülményeket, a hozzá eljutott részleteket homályosaknak találta, nem tudta elhinni, hogy a törökverő hőst egy vadállat ölje meg: megindult tehát fantáziájának működése, s a monda, mely úgy megszületik, első fokán még csak annyit mond, hogy Zrinyit a segítségére siető vadász ölte meg, vélet-

¹ Tudománytár. IX. köt. 324. l.

² Széchy: *id. h.* 180. l.

³ Széchy: *id. h.*

lenségből. Akkor, mikor Forstall Zrinyi halálát megírja, ez a felfogás olyan erős, hogy helyt ad neki. Azok a levelek pedig, melyeket a család a pápához, Bonzihoz, a szász választóhoz intéz, hivatalos jelentések, melyekben a részletekre nem terjeszkednek ki, feltételezván, hogy azokat már ismerik. Ez Weber véleménye. Kétségtől el fogadhatóbb, mint Széchyé.¹

Weber tovább kíséri a legenda fejlődését. A népnél, fejtegeti, a véletlen nem magyaráz eléggé. Okát, magyarázatát keresi a véletlennek és arra az eredményre jut, hogy a vadász szándékosan lőtt Zrinyire. Kinek volt útjában a hős? Útjában volt Nádasdynak a nádorság elérésében, akit régi bosszú is sarkalhatott. A monda második stádiumában tehát már úgy alakul, hogy Zrinyit Nádasdy ölette meg. Ez a felfogás is annyira elterjedt, hogy Priorato III. kötetében feljegyzi, hogy Zrinyit nem a vad ölte meg, mint hire járt, hanem egy golyó a szeme alatt, melyet fejében meg is találtak, anélkül, hogy tudnák, hogy az egy vadásztól eredt-e, akit Nádasdy bérelt fel, vagy Angelótól, aki a vad helyett urát találta.²

Amikor a legenda már ilyen fokon volt, nem sok kellett hozzá, hogy teljesen kifejlődjék: az a gyűlölet, mely Magyarországot és Bécsset elválasztja, az az eltitkolhatatlan öröm, mellyel Bécs Zrinyi halálát fogadta, igen hamar felébreszthette azt a gyanut, hogy Zrinyit Bécs ölette meg. «Vagyon olyan hír is, írja Cserei, hogy az osztrák udvar ölette volna meg azért, mert a magyarokat fel akarta lázasztani. Nyiltan nem mertek volna belekapni, nagy fizetéssel tehát alattomban megfogadtak egy német vadászt, hogy valahol a vadászaton löjje le s emiatt kellett meghalnia 1666-ban. Igaz-e, nem-e, én bizony nem tudom, amint hallottam, úgy írtam».

Úgy látszik, ez a hit általánosan elterjedt. Lippay érsek így írja meg Velencébe Zrinyi halálát, amint Sagredo jelentéséből látjuk. Lippay azonban gyűlölte Bécsset s így mindent elkövetett, hogy minél sötétebb színben fesse, megragadta tehát a Zrinyi-legendát s ha nem hitte is, szívesen terjesztette.

Sagredo 1665.-iki jelentésében megcáfolja Lippayt. Ám a legenda nem alszik el, átszarmazik reánk, egyre nagyobb tért hódít, irodalma támad. *Dervarics Kálmán* életcéljával tűzi ki, hogy történelmi adatok alapján bizonyítsa. «Gróf Zrinyi Miklós, a költő halála» c. munkájában megkísérelte elérni ezt a célját, azonban nem sikerült, bár maga műve végén önérzetesen kiált fel: «Hála Isten, a csata nyerve, a cél elérve lett».

¹ Weber: *id. h.*

² U. ott.

Dervarics munkája nagyon zavaros munka. Törekvő és lelkes, de hiányzik belőle épen az a szigorú történeti kritika, melyet olyan fennen hirdet és követel az események elbírálásánál. Rövid, harminckét oldalas dolgozatban hosszan foglalkozik Hohenlohe és Zrinyi viszállyával, leírja Zerinvár elpusztulását, sok mindentről beszél, de nem marad helye arra, hogy a tényt magát megvilágosítsa. Állít, anélkül, hogy bizonyítsa és bizonyít olyan dolgokat, melyek nem vágnak dolgozata keretébe. Munkájának magja ez: Zrinyi útjában volt Bécsnek, tehát Bécs el akarta tenni láb alól. Ezért a bécsi kurír, ki neki a meghívókat kézbesítette, felfogadott egy Póka nevű vadászt, aki őt a vadászaton le is lőtte. Bizonyítja ezt Cserei és Priorato, de különösen bizonyítja egy puska, mely a M. Nemzeti Múzeum régiség-tárában van a következő felirattal: «Ego sum illa Flineta, et quae comes Nicolaus a Zrin in Sylva Ottok Insula Muraköz in venatione ab Apro persecutus a Venatorum supremo N. Stephano Poka 1664 die 18. va 9 bris trajectus est. A nepote Gabriele Poka P. oc. G. D. Paulo Benyovszky Dominium idem conscribenti dono data Anno 1775 in perennem rei gestæ memoriam». Döntő bizonyítéknak veszi még azt, hogy Vitnyédy leveleiből hiányoznak azok, melyekben Zrinyi haláláról megemlékezhetett. Elveti Bethlent, mint olyat, aki Majláni koholmányai által félrevezetve, értéktelen mesét jegyzett fel. Eljutottunk tehát odáig, hogy meg kell állapítanunk, hogy hiteles-e Bethlen vagy nem? Lehetetlen, hogy Bethlen észre nem vette volna Zrinyin a golyóütötte sebet, hiszen volt alkalma megvizsgálni a holtat, mikor hazáig fejét, mellét tartotta. Meg is tette, s még azt a kis körömszöszölést is észrevette, amely Zrinyi kezén volt. Hogyan került volna ki a figyelmét a golyó okozta seb? Ha pedig észrevette, miért titkolta volna? Eltitkolni azt csak Bécsnek volt érdekében, Bethlen pedig nem szolgálta Bécs érdekét.

Bethlen tehát hiteles; ellenben Dervarics bizonyítékai mind szétesnek. Cserei csupán mende-mondákat jegyez fel, anélkül, hogy utána járna a híreknek, még a halál idejét sem tudja, vele bizonyítani tehát nem lehet. Prioratóban pedig szó sincs arról, hogy Zrinyit az udvar tette el láb alól, csupán annyit ír, hogy golyó ölte meg, vagy Angeló golyója véletlenségből, vagy a Nádasdy által felbujtott vadászé. A puskára vonatkozólag Szendrei János kimutatta, hogy ilyen felírású fegyver a Múzeumban nincs és nem is volt, a gyanuba vett fegyver későbbi eredetű, a XVIII. századból való.

Hiába való tehát Dervarics erőlködése, nem tudja, mert nem is lehet a rendelkezésünkre álló adatokkal behozni, hogy Zrinyit a bécsi udvar fondorlatai tették el láb alól. Szigorú és elfogulatlan szemmel nézve a történeteket, kénytelenek vagyunk elvetni ezt a fel-

tevést, mert csak pszichológiai alapon tudjuk bizonyítgatni. Pusztán ezzel pedig csak a költő dolgozhatik, nem a történetíró.

De ha nem is tudjuk bebizonyítani, hogy Zrinyi Miklóst a bécsi udvar ölette meg, már maga az, hogy ez a hit elterjedhetett és megerősödhetett, erkölcsi szempontból nem sokkal mond kevesebbet, mintha tényleg úgy történt volna. Nem is fog ez a hit megszűnni soha, hiába cáfoljuk; történeti igazság nem lesz belőle, de megmarad mint legenda, melyben nem hisz senki, de melyet feljegyez mindenki.¹

LŐCSEY MÁRIA.

¹ Még egy harmadik fantasztikus változata is van a Zrinyi haláláról elterjedt híreknek, t. i., hogy Zrinyi öngyilkos lett. Erre nézve egykoru följegyzésünk nincs, de később mind a nép, mind az írók körében megtaláljuk, sőt legutóbb *Bertha Sándor* is megpróbálta bizonyítani, hogy Zrinyi a maga kezével vetett véget életének. (A kérdésre von. v. ö. a Budapesti Hírlap 1911. évf. nov. 15., 18. dec. 2., 7. számait.)

SKÓT ÉS ANGOL HATÁS ARANY JÁNOS BALLADÁIBAN.

A *Tetemre hívás* létrejöttére is nagy hatással volt Walter Scott gyűjteménye épen úgy, mint a Percyé. A *Tetemre hívás*-sal Riedl Frigyes, Zlinszky Aladár, Kéki Lajos és László Béla foglalkoztak. Riedl Aranynek *Hermína* című elbeszélésére utal, mely az *Életképek* 1846-iki évfolyamában jelent meg. «Több elem — mondja Riedl — ha nem is ugyanabban a sorrendben azonos a két műben.»¹ Kéki bővebben fejtegeti Riedl megállapítását.² Más nyomon halad László Béla. László Arany elbeszélése és balladája között nem talál szorosabb rokonságot. A ballada forrásául Vörösmarty Mihály *Hábador*-jának egyik epizódját tartja.³ László okoskodása merész egy kisé. Császár Elemér-nek igaza van, mikor László feltevését csak ötletnek tekinti.⁴ De van László Béla fejtegetésében olyan mozzanat, melyben nagy igazság rejlik. László kiélezi, hogy Arany fényes diadalai után *Hermína*-ra, a túlságosan gyenge elbeszélésre nem szívesen gondolhatott. Hogy mégis *önkéntelenül* vissza kellett gondolnia reá, ez egy nagyon népszerű skót népballada hatásának, *Allen Borbála kegyetlenségének* tulajdonítható.

A súlyos betegségben vergődő Jemmy magához hivatja Borbálát, büszke kedvesét. Borbála szemére lobbantja a haldoklónak, hogy a korcsmában víg poharazás között fitymálva beszélt róla. Jemmy a fal felé fordul s gyöttrő kínok után kiszenved. Mikor Borbála a mezőn sétált, lélekharang hangja csendül feléje. *Majd megpillantja a holttestet, földre téteti, gúnyos tekintetet vet reá, arcu nevetésre torzul,*

¹ Riedl Frigyes: Arany János, 263. l.

² Kéki Lajos: Arany János pályakezde, Beöthy-Emlékkönyv, 330—332 lk.

³ László Béla: A «Tetemre hívás» forrása, Egyet. Phil. Közlöny, 1908, 111—116.

⁴ Ugyanott.

mialatt Jemmy barátai feléje kiáltják: «Méltatlan Allen Borbála!» De mikor Jemmyt eltemették, a *bánat tépi-dúlja* Borbála lelkét, *bűnbánatot* érez, hervad, a halál szelét érzi :

Hard hearted creature him to slight
Who loved me so dearly :
O that I had been more kind to him,
When he was alive and near me.¹

Abigél szeszélye, Borbála kegyetlensége, más étellel való könnyelmű játszásuk, a holttest látása, tettük lelkiismereti visszahatása közös mozzanatok, de közös még a vég is. Ott az eszét vesztett Abigél dala, itt a mélységes fájaldalmában vergődő s halálra sorvadó Borbála figyelmeztetése között is van hasonlóság.

Henceforth take warning by the fall
Of cruel Barbara Allen.¹

Mintha Kund Abigélt hallanók :

Egyszer volt egy leány,
Ki csak úgy játszott a legénnyel,
Mint macska szokott az egérrel.

Ez a skót ballada, melyről Goldsmith csaknem elzékenyülve ír, hatott Aranyra. *Allen Borbála kegyetlensége*, a skót balladaköltészetnek ez a gyöngye, az emlékezetbehívás gépiességével felidézhetette Arany János lelkében *Hermína* című elbeszélését. Ezúttal *Hermína* hatásáról épen úgy beszélhetünk, mint a tárgyat skót balladáéről. De nem szabad megfeledkeznünk a *tetemre hívás* indítékáról sem.

A tetemrehívás jogtörténeti jelentőségével legkitűnőbbben Grimm foglalkozott *Rechtsaltertümer*-jében, *Zlinszky Aladár*² Arany *Tetemre hívás*-ának főforrásául *Balássy Ferenc Székely tanulmányai*-nak *Tetemre hívás vagy halálújítás* című fejezetét állapítja meg. Hivatkozik a *Nibelung-ének* egyik fontos mozzanatára is: Siegfried gyilkosát

¹ *Percy* gy-ben : *Barbara Allen's cruelty*, III. kötet, 109—111 *Francis James Child* hatalmas balladagyűjteményében remek változatot közöl, melynek utolsó versszaka Barbara halálát írja le :

And repented herself, before she dy'd
That ever she did deny him.

(*Child : The English and Scottish Popular Ballads*, Part IV. 278. l.) Child idézi ezt a nagyon jellemző címet : *Barbara Allen's cruelty, or, The Young Mans Tragedy*, ugyanott, P. IV., 278. l.

² *Arany balladaforrásai*. Irod. Közl. 1900.

tetemre hívás útján fedezik fel. Hogy Arany János a *tetemre hívás*-t balladaindítékul értékelhette, erre *Walter Scott* balladagyűjteményének egyik terméke tanította. Arany János Balássy Ferenc értekezését a tetemre hívásról Toldy Ferenc *Magyar Múzeum*-ának 1858-iki évfolyamában olvasta, *Walter Scott Minstrelsy*-jéből pedig 1853-ban fordította *Sir Patrick Spenset*. Így a *Minstrelsy of the Scottish Border*-ből legalább öt évvel Balássy értekezésének az olvasása előtt már megismerkedett a tetemre hívás mozzanatával s hathatós balladamotívumot fedezett fel benne. *Walter Scott* gyűjteményének az a balladája, melyben a tetemre hívás művelete szerepel, *Richard gróf*, egyike a legnépszerűbbeknek.

Egy nő megöli *Richard gróf*ot, mert ez hűtlenné vált. A leány papagálya megszólal: «Zöld ruhádat óvd a jó *Richard gróf* véréből!» «Tartom a ruhámat, de te is fékezd csacsogó nyelvedet!» — feleli ez. Sorban behívja szolgáló leányait s meghagyja nekik, takarítsák el a holtat. Ezek csizmát adnak reá, vadászkürtöt kötnek a derekára, éles kardot az oldalára és *Clyde* vizébe dobják. A papagály folyton feddi a gyilkos leányt, kinek hízélgő szavára nem is hederít. A leány egyszer *Richard gróf* agg apjával találkozik. Ravaszul *Richardról* kérdezősködik, mire az agg megnyugtatta: *Richard* hazajő majd, noha némi aggódásra van ok, mert ilyen sötét még sohasem volt az éj.

Egyszer a király nagyon vágyódott *Richard gróf* után, szeretett volna lovagolni vele. A leány sejtésének ad kifejezést, hogy *Richard* bizonyára a *Clyde* vizébe fúlt. A király kinyomoztatja az örvényt, de nem találtak a grófra. Egy éjjel a hölgy kastélyában hált meg a király, a papagály tanácsot ad neki, hogyan fedezhetik fel a lovagot. Az állat tanácsát követik, a tetemet megtalálják. Mikor a király megpillantja a holt lovagot, felkiált: «Ki ölte meg bizalmas emberemet?» A papagály elárulja, *Richard*ot szeretője végezte ki. A hölgy esküdözik, hogy ártatlan. Szobaleányát, *Katalint* vádolja a bűnnel. *A véres titkot csak a tetemre hívás deríti ki:*

The maiden touch'd the clay-cauld corpse,
A drap it never bled.
The lady laid her hand on him
And soon the ground was red.¹

Katalin keze érintésére egy vércsepp sem csurran, de mikor a bűnös leány ér hozzá, megindul a vér. A gyilkos leányt tűzhalállal pusztítják el.

¹ L. W. Scott gy-ben az *Earl Richard* c. balladát (Never before published, írja Scott) II. k. 184—190 l.

Arany Jánost nemcsak maga a ballada kapta meg, hanem erősen hatott reá az a kis értekezés is, melyet Walter Scott a skót népballadához fűzött.¹ Scott hivatkozik az ősi német *bahrrecht*-re. A tetemre hívás míveletét így írja le: «A meggyilkoltnak a holttestét kiterítették a ravatalon, a gyanusítottnak egyik kezét a sebre, a másikat a hulla szájára kellett helyeznie s ebben a helyzetben Istent kérnie, hogy ártatlanságát igazolja.»² Ha a szertartás alatt megindult a vér, a bűnt bizonyosnak látták.³ Krónikák nyomán Walter Scott érdekes példákat említ. *Standfield Fülöpöt* 1687 november 30-án apja teteméhez idézték, mert azzal vádolták, hogy atyjának, Standfield Jakabnak a meggyilkolásában részes volt. «Rátette a kezét — írja Scott — a tetem fejére, mire a száj és orrlyukak vértől ömlöttek el.»⁴ A hivatalos ítélet is említi a tetemre hívásnak ezt a mozzanatát, mint Standfield Fülöp bűnösségének megdönthetetlen bizonyítékát. A halálos ítéletet Standfield Fülöpön a legnagyobb szigorúsággal hajtották végre.

Érdekes Walter Scott másik példája is. Két ifjú halászni ment a Yarrow folyóra. Olyan heves vita támadt közöttük, hogy az egyiknek halálával végződött. Társa a homokba temette. Ötven esztendővel később egy kovács ugyanarra a helyre ment halászni, különös csontra bukkant, hazavitte s mutogatta a kovácsműhelyben, ott volt az ősz gyilkos is, ime a csontból kiömlött a vér.⁵

Arany János — könnyű elképzelni — nagy gyönyörűséggel s mély okulással olvasta a Richárd gróf tragikus végéről regélő balladát épen úgy, mint Scott fejtegetéseit a tetemre hívásról. Megkaphatta a balladában az ifjú halála, melyet épen úgy leány okoz, mint az ő remekében. Egyiknek is, másiknak is a tetemre hívás deríti ki tettét. De merített Walter Scott fejtegetéseiből is.

Komor fenségű Arany költeményében az agg Bárczi elrendelte *tömeges felvonulását*. Jöttek Bárczi Benő ellenségei, ifjú baráti, az udvar apraja, nagyja, Bárcz, a falu, anyja, hajadon húga tetemérinteni, de hiában, maradt a tört vér fekete folt. De mikor Kund Abigél jő, a sebből pirosan buzog a vér. Ezúttal három mozzanatot ragadok ki: a tetemre hívás elrendelését, a tömeges felvonulást s az ifjú leány megjelenete után támadó vérömlést. Feltűnően emlékeztet ez a három tényező egy történetre, melyet Walter Scott ír le.

¹ Scott: id. m. II. k.

² II. k. 190. l.

³ Ugyanott, 190. l.

⁴ Ugyanott, 191. l.

⁵ Ugyanott, 193. l.

Auchindrane lordot szörnyű gyilkossággal vádolták. A meggyilkoltat Girvan temetőjében temették el. Az áldozat Colzean lordnak volt a szolgálója. Colzean egy különös álma után kiásatta a holttestet. «Elrendelte, hogy mindazok — írja Scott — kik közelében éltek, jöjjenek oda, érintsék meg a tetemet, mint ez ilyen esetekben szokásos.» Az egész helység a tetemhez indul. *Auchindrane fiatal leánya, Mary* is, látva a Colzean lord odarendelte embereket, közéjük megy. «Mikor a holttest közelébe lépett — írja Scott — azt a vér öntötte el.» Az *Auchindrane*kat elfogták s kínpadra vonták.¹ Előkelő úr elrendeli a tetemhez járulást a Walter Scott elmesélte esetben épen úgy, mint Arany János költeményében. Az ismerősök, a falu népe felvonul ott épen úgy, mint itt. Végre a fiatal leány megjelenése — sebérintésről nincs is szó — megindítja a vérömlést a Walter Scott közölte történetben épen úgy, mint Arany János remekművében. Ezúttal ezek a közös mozzanatok. De *Standfield Fülöp* történetének egyik tragikus indítéka is lenyűgözte Arany figyelmét. Mikor a tetemre híváskor Fülöpre rábizonyul a bűn, a holttesttől rémületében *elfut, kiáltoz* és Isten kegyelmét kéri, «És a legnagyobb rémülettel futott el tőle (a tetemtől), — írja Scott — kiáltozva : «Isten könyörül rajtam!» Abigél is *lefut* a nyílt utca során, *tébolyában táncol, dalol.*²

Nemcsak Balássy Ferenc értekezése, hanem elsősorban a két skót ballada: *Allan Borbála kegyetlensége* s *Richárd gróf*, továbbá Walter Scott fejtegetései hatottak Arany Jánosra. Aranyt két hathatós balladamotivum ragadta meg a két balladában: Allan Borbála végzetes nem-bánomsága s a tetemre hívás tragikai komorsága. Fokozták ezt a kettős hatást azok az értékes mozzanatok is, melyekre Walter Scott értekezésében talált. A tetemre hívás a maga *balladaindító* és *tragikai jelentőségében* nyilván skót és angol hatásra vall, míg Balássy a tetemre hívásra vonatkozó jogi és szertartásos mozzanatokra szolgáltatott Arany Jánosnak néhány fontos adatot.

¹ W. Scott: *The minst.*, II k. 190—191. lk.

² Ezúttal emlitem meg *Riedl Frigyes* kételyeit, melyik korba kell helyezni a *Tetemre hívás* történetét? Maga a tetemre hívás középkori, az érzelmek pedig moderneek. (*Arany János*, 203. l.) Ezekre a kétségekre a források is szolgáltatnak okot: a tetemre hívás középkori eredetű istentítélet, *Standfield Fülöp lelkiállapotának* a jelzése modern lélekrajz.

III.

Míg az *Éjféli párba*j a skót népköltészetben gyökerezik, míg a *Tetemre hívás*ban a skót népköltészet hatásán kívül Scott tudományos fejtegetéseire is rámutathattunk, *Bor vitéz*ben a skót népköltés és az angol műköltészet együttes hatására utalhatunk. Arany János *Bor vitéze* épen úgy, mint Bürger *Lenore*ja, a népköltészet egyik legeggyetemesebb tárgyára emlékeztető. *Böckel Ottó* röviden foglalkozott a Lenore-kérdéssel,¹ *Sismánov Iván* a bolgár népköltészetben kutatja a Lenore-indítéket,² *Sozonovič* azt fejtegeti, hogy az európai népköltészetben, különösen az oroszban, Bürger *Lenore*jével milyen rokontárgyú népköltési termékekkel találkozunk.³ Nálunk *Greguss Ágost* említi nagyon röviden a *Willier*ről, *lady Marjorier*ről, *Clerk Saunders*ről szóló skót balladákat, beszámol egy cseh és egy dán balladáról is. *Greguss* észreveszi, hogy ezek a népi termékek *Lenore* és *Bor vitéz* tárgykörébe tartoznak.⁴

Hivatkozhatunk *Kriza Vadrózsáinak* egyik darabjára is: Torjában szépen harangoznak, leányt temetnek, babája zokogva kéri vissza a temetőtől. Nincs, aki gyolcsingét kimossa, kondor haját lesimítsa. Addig siraita, míg maga is utána halt.⁵ Az elhunyt kedves után haló szerelmes sírba hulltának az indítéka jut itt kifejezésre, de a kísérteti elem híján.

Népköltészetünket szerették kísérteti elemtől idegenkedőnek feltüntetni. Ennek a felfogásnak ellentmond *A hala' vőlegény* című palóc mese, mely lényegesen belevág a *Bor*-balladakörbe.

A legény háborúba megy, elesik. Kedvese hiába várja. Öreg asszony tanácsára a temetőben a koponyákkal hókusz-pókusz úz, hogy megjelenjék neki az elhunyt legény. János szelleme csakugyan odasurrant s lovára kapja a leányt. Mikor lovas kísérteteket látnak, így szól a holt vőlegény:

Jaj de szépen süt az hód, az hódvilág,
 Jaj de szépen masírolnak a halák,
 Félsz-e lelkem, Judikám?

A halállovas kísértetek száma folyton szaporodik, de Judika nem remeg. Temetőbe érnek. A halott legény arra buzdítja a leányt, feküdjék a sírba, de ez kastélyba fut, hol egy halott volt. János utána szalad, bekiált: «Hót hótnak nyiss ajtót!» A kastély halottja be is

¹ *O. Böckel: Zur Lenorensage, Germania. XXXI.*

² *Indogerm. Forschungen, IV., 412—448.*

³ *Leonora Bjurgera, etc., Warsó, 1893.*

⁴ *Greguss Ágost: A balladáról, 71. l.*

⁵ Cím nélkül, 181. l.

ereszti Jánost. Szövetkeznek, hogy elfogják Judikát. De a kakas szól, mire a két halott szurokká válik. Ekkor egy fényes úr toppan Judika elé. Mivel halott testvérétől megszabadította, feleségül veszi.¹

Ez a palóc népmese nagy elterjedésű, ismeretesek nagy-orosz, kis-orosz, horvát, szlovén, tót, vend, német és dán változatai. De ugyanerről a tárgyról számtalan ballada is él az európai népek ajkán. Elég a kis-orosz, szerb, bolgár, új-görög és albán balladákra hivatkoznom² s megemlítenem a *The Suffolk Miracle* című angol népballadát. Megvan benne a legérdekesebb mozzanat is: *a halott vőlegény lovára kapja a leányt*. De ez a kísérteti lovaglás a leányra is halálos, rémületében elvész:

And grieved, she quickly after dyed.³

Nyilvánvaló, hogy ennek a palóc mesének az első fele, *a kedveséért jövő halott vőlegény* megjelenésének az indítéka az európai népek folklóre-körébe tartozik. Második felének a létrejötte műfajlélektani okokkal magyarázható. A mese mindég boldog, derűs kibontakozásra törekszik, eltérően a ballada borús, tragikus módjától.

A magyarországi nemzetiségek is ismerik ezt azt az egyetemes népszerűségű tárgyat. A bánsági *Der todt Freier* című népballadában is megjelenik kedvesének a halott vőlegény. A halott legény arra buzdítja szerelmesét, keltse fel apját, anyját, öltözzék fehérbe, tegyen fejére zöld koszorút. Ha egyet üt az óra, megesküsznek.⁴

Valóságos remekmű a *Fincicky Mihály* közölte magyar-orosz népdal. A vőlegény biztatgatja kedvesét, ne búsuljon, visszajön érte. Ha elesik, fekete lovát küldi vagy a fakót, ha pedig paripái vele pusztulnának, maga repül hozzá:

Rád tekintek s *megesküszünk*,
Éjfélkor titokba'
Elvezetlek messze földre
*Hozzám le a sírba.*⁵

Az európai népköltészetnek ez a közös indítéka a legsajátosabb kifejezést a skót népköltészetben találta. Ezen az úton férközött hozzá Arany János is.

Szép Margit és Édes Vilmos egyike a legnépszerűbb skót nép-

¹ Pap Gyula: *Palóc népköltemények*, 94—101. lk.

² L. Child mintaszerű fejtegetéseit, id. mű, P. IX., 58—65. lk.

³ Child, P. IX., 66—67. lk.

⁴ Ethnographia, III./35. l.

⁵ *Fincicky Mihály*: *Magyar-orosz népdalok*, 130. l.

balladáknak. Két szerelmes ült egy dombon s édesen beszélgettek. Egyszer Margit megkövülve látja ablakából, hogy Vilmos más leánnyal lovagol el. Kimegy, nem is tér többé vissza. Mikor leszáll az éj, mindenki elszunnyad, Vilmosnak megjelenik Margit szelleme. Vilmos párjának édes álmot kíván, ő sírjába száll vissza. A nyugtalanság Vilmost Margit szobájába űzi, kit holtan talál. Szeretné megcsókolni. de Margit testvérei megtiltják neki. Másnap meghalt Vilmos is:

Fair Margaret dyed for pure true love,
Sweet William dyed for sorrow.

Margit sírjából rózsza nőtt, a Vilmoséból túskebokor, összeölelkeztek, de jött a pap és fájdalmukra leszakította őket.¹ Ebben a balladában a hűtlenség indítéka, a szellemjelenés és a halálban való egyesülés a legfontosabb mozzanatok.

Arany János költeményével rokonabb az *Édes Vilmos szelleme* című skót népballada. Nem Margit szelleme, hanem a Vilmosé látogat el kedveséhez. A szellem keserves nyögéssel szól Margithoz. A leány először azt hiszi, hogy apja vagy fivére beszél hozzá. mire megnevezi magát: Vilmos vagyok, hű szerelmesed. Kéri, esküdjék neki hűséget, mint a hogyan ő tette. A leány addig nem esküszik, míg Vilmos meg nem csókolja. Vilmos ekkor árulja el, hogy nem földi lény, csontjai temetőben nyugszanak túl messzi tengeren. Margit kinyújtja liliumfehér kezét. Azt kérdi Vilmostól, sírjában van-e hely az ő számára is? Megszólal a kakas, a szellem eltűnik egy ködfelhőben. Margit egyedül marad. Órcái elhervadnak, kedvese után hal.²

¹ L. Percy gyűjteményében a *Fair Margaret and sweet William* c. balladát, III. k. 105—109. lk. — L. még a *Child* közölte változatokat *The English and Scottish Popular Ballads* c. gyűjteményében, P. III., 199—203.

² *Sweet William's ghost*, Percy gy.-e, III/112—114. lk. — A *Sweet William's ghost* c. népballadának számos változata van. A Ramsay, Herd, Motherwell, Robertson, Kinloch, Jamieson s Walter Scott feljegyezte változatokat Fr. J. Child pontosan közli *The English and Scottish Popular Ballads* c. gyűjteménye III. részében. (226—234. lk.)

Igen érdekes rokonságban van a tárgyalt balladával a *Rare Willie drowned in Yarrow or the Water o Gamrie* c. ballada. A vízbe fúlt ifjú után haló leány tragikus története valóban megkapó. (*Child*, P. VII., 183.)

Megragadó a szerelmesek halálban való egyesülésének a tragikai ereje a *The mother's malison, or Clyde's water* c. balladában is. (*Child*, P. VII., 190. l.)

Willie's fatal visit eleje a *Sweet W.'s ghost*-nak kissé zagyva változata. (*Child*, P. VIII., 415—416.)

Az elhalt vőlegény jó kedveséhez, mint *Bor vitéz*ben. De *Bor vitéz*ben nemcsak ez a mozzanat emlékeztet a skót népballadára, hanem az eskü, a szóadás jelentősége is :

Édes mátkám, vigy magaddal !,
Esküvőre !, úgy ígérted.

Ezt mondja a skót népballada Margitja is :

Thy faith and troth thou's nevir get
 Of me shalt nevir win,
 Till thon take me to yon kirk-yard
 And wed me with a ring.¹

ELEK OSZKÁR.

A szerelmesek haláláról szól az *Alison and Willie* c. ballada, *Child*, P. VIII/416. l.

L. még *Child* gy.-ben : P. VIII/439., IX/158—159. lk.

¹ *Percy*, III. k. 113. l.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Magyar nyelvemlékek nyomai.

1. A kolozsmonostori konvent elismervénye 1424-ből.

A Protestáns Egyházi és Iskolai Lap I-ső (1858-iki) évfolyamában, Zilahy Károlynak «Történeti emlékek az egyházaknál» c. cikkében, az 1105-ik hasábon ez olvasható:

«A dézsházi egyház levél-ládájában. A *kolozs-monostori konvent 1424-ben magyar nyelven költ elismerése*, miszerint ns. Máté István bíró s Petkes András jegyző, magok és több dézsházi lakos nevében, egy Dézsházát illető pergamen-okmányt lefordítás végett beadták. Megvan a pergamen is.»

Zilahy Károly e sorokat kortársának, Faragó József ballai református lelkésznek följegyzéséből közli, aki, mint a szilágy-szolnoki egyházkerület pénztárnoka «egyik közelebbi hivatalos körlátogatása alkalmával fáradtságot vett magának a megvizsgált egyházakban található elenodiumok, régiségek, érdekes oklevelek, szóval történeti emlékek összeírására.»

Az idézett följegyzésből világos, hogy a désházai egyházközség (Szilágy megye) leveles-ládájában a Faragó József körlátogatásakor még megvolt a kolozsmonostori konventnek egy latin nyelven leírt pergamen-lap átvételéről szóló, 1424-ben magyar nyelven fogalmazott elismervénye.

1912 ápr. 1-jén levelet írtam a désházai ref. egyházközség mostani lelkészének, Molnár Gyula úrnak, melyben kértem, hogy legyen szíves ezt az 1424-ből való elismervényt részemre, megtekintés céljából, rövid időre kikölcsönözni. Molnár Gyula úr azonban, ápr. 8-án k. levelében arról értesített, hogy neki a kért elismervényről nincs tudomása s az ma már nincs meg az egyház levéltárában. 1899-ben, mikor állását elfoglalta, az egyház összes iratait leltár mellett vette át, de a kérdéses elismervény nem volt az átvett iratok között. A község lakosainál azonban tudakozódott az irat után s egy 87 éves úri embertől meg is kapta a latin nyelven leírt pergamen szövegének magyar fordítását egy *1774iki másolatban*. A kolozsmonostori konvent 1424-iki elismervényéről s az *eredeti* fordításról azonban semmi bizonyosat nem sikerült megtudnia. A lelkész urat fölkeríttem az elismervény, az eredeti fordítás gondos kutatására. Hogy a kutatás valamikor eredményre fog-e vezetni: az a jövő titka.

2. *Velykee György zsoldáros könyve 1522-ből.*

Majoros András sárospataki ref. főiskolai tanárnak (1819—1854) a sárospataki könyvtári kéziratár 440. szám alatt őrzött s különféle jegyzeteit tartalmazó 8 r. alakú kötetében, a 296-ik lapon, következő följegyzése található :

«*Velykee György Zsoldáros Könyve 1522.* Ez neveztetik S. Pataki Codexnek, melly most Jankovics ur Gyűjteményében van, Ő kapta Gróf Festeticstől, ő pedig (ha igaz) S. Patakon kapta volna ajándékba? De hát kitől?»

A Magyar Nemzeti Múzeum kéziratárában, hol a Jankovich Miklós gazdag és értékes kéziratgyűjteménye őriztetik, Bátky Zsigmond igazgató-őr úr szíves értesítése szerint, nincs meg e zsoldáros könyv. Tehát még lappang valahol.

Örvendetes dolog lenne, ha ez a két magyar nyelvemlék, az említett nyomokon tovább folytatott kutatások után, nyelv- és irodalomtörténelmünk számára előkerülne!

HARSÁNYI ISTVÁN.

Kisfaludy Károly Fősvénye.

Kisfaludy Károly *Fősvény, vagy Nem mehet ki a szobából* (1828.) c. vígjátékának Kotzebue két bohózata volt a forrása: *Der Wirrwarr, oder der Mutwillige* (1802.) és *Sorgen ohne Not und Not ohne Sorgen* (1810).

I. Kotzebue *Der Wirrwarr* c. darabjának főhőse, Fritz Hurlebusch, akinek atyja végrendelkezése értelmében vagy nőül kell vennie gyám-atyjának, Langsalm úrnak egyetlen leányát, Dorist, vagy le kell mondania félmilliósi vagyonának a harmadrészéről. Fritz azonban nem szereti Dorist, inkább Babethez, Langsalm úr testvéreinek leányához vonzódik. Az ő kezének elnyeréséért a legválogatottabb módon ugratja Langsalmékat, de különösen Langsalmné, aki egy kísértetes-jelenettől, — melyet Fritz rendez — annyira megijed, hogy vétkét elárulja Fritznek: a végrendeletet Fritz atyja nem saját jószántából, hanem az ő erőszakolására írta alá; nyomban át is adja Fritznek a végrendeletet, aki ily módon hozzájut Babethez és vagyonához.

Kisfaludynál Hontai Liza ugyancsak egy szerződésből kifolyólag — melyet atyja kötött Bajszövővel, — vagy nőül megy Bajszövőhöz, vagy lemond pör alatt álló örökségének kétharmad részéről. Természetesen ők sem szeretik egymást, de Liza atyja megnyugtatóására már hajlandó Bajszövő felesége lenni. Ekkor azonban megjelenik Egyed, a lány kedvese, aki Fürgencz színiigazgatóval s volt iskolatársával szövetkezik Bajszövő kijátszására. Fürgencz azután maga mellé véve egész truppját: Galamhost és Piroska leányasszonyt, addig tartóztatja Bajszövőt, amíg ez szerencsésen lekésik az aznap 6 órára kitűzött kézfogóról. Ezzel a lekéséssel — egy előzetesen Fürgencz által kicsikart szerződés szerint — elesik Liza kezétől, illetőleg Liza vagyonának az öt megillető kétharmad részétől s így Liza és Egyed egybekelésének mi sem áll útjában.

A két darab egybevetéséből kitűnik, hogy főmotívumuk közös, t. i. mind a két darab cselekvénye szerződésen (Kotzebuenál végrendeleten) fordul meg, amely oly személyeket köt egymáshoz, akik nem szeretik egymást: Fritzet Dorishoz, Lizát Bajszövőhöz.

Ez azonban lehetne véletlen és nem okvetlenül Kotzebuera visszamenő egyezés is; azonban vannak olyan párhuzamos részletek, amelyek megpecsételik Kisfaludy művének eredetét és határozottan Kotzebuera utalnak.

Ilyenek:

1. A végrendelet, illetőleg a szerződés föltételeinek egyezése: Fritz vagyonának egyharmad részét veszi el, ha elutasítja Doris kezét; Hontai Liza az örökség kétharmad részétől esik el, ha nem Bajszövőhöz menne nőül.

2. Mind Kotzebuenál, mind Kisfaludynál a kézfogónak sürgőssége: Langsalmné váltig unszolja Fritzet, még aznap kérje meg Doris kezét, hogy a kézfogót nyomban megtarthassák. Kisfaludynál is aznap 6 órára van kitűzve a kézfogó.

3. A főszemélyek egymáshoz való viszonya. Doris épen úgy nem szereti Fritzet, mint ahogy Liza Bajszövőt. Doris is csak a pénzért menne Fritzhez; Bajszövő is szívesen elvenné a pénzt Liza nélkül.

II. Kotzebue *Sorgen ohne Not und Not ohne Sorgen* c. vígjátékának cselekvénye egy házassági szerződés körül forog, melyet a haldokló Bebefrostné kötött leányával, Heloisezal és a koldusbotra jutott Pelz báróval. Minthogy azonban Heloise sehogyse tud beletörődni a gondolatba, hogy Pelz báró felesége legyen, azért játszótársához, Paulinához s Paulina vőlegényéhez, Wachtelhez folyamodik segítségért, szabadítsák ki a csávából. Wachtel nem sokat kéreti magát, egy-kettőre kieszeli a haditervet. Paulinát az Orcadi-szigetek királynőjének, magát pedig a királynő főistállómesterének teszi meg s hivatalához illő komolysággal beállít a báróhoz és előadja, hogy úrnője hajlandó a fényes multú Pelz báró úrral házasságra lépni, ha lemond Heloise kezéről. Ebben az esetben királyi méltóságnak és felesége gyémántjainak juthatna birtokába.

A szegény és hiú báró természetesen beugrik s kiadja a lemondásról szóló nyilatkozatát. Heloise szerencsésen megszabadul Pelz bárótól s egybekelhet imádottjával: Lerchevel.

Ez a darab két új ötlettel gazdagította Kisfaludy fantáziáját vígjátéka tervezése közben: azzal, hogy a végrendeletet szerződéssel helyettesítse s hogy a szerződést a lemondó nyilatkozat kiesikarása által tegye érvénytelenné.

Kotzebuenál Wachtel, Paulina istállómesterének öltözve irásos nyilatkozatot csal ki Pelz bárótól, melyben ez lemond a szerződésbiztosította jogairól abban a reményben, hogy övé lesz Paulina, a gyémántokban dúskáló orcadiai királynő keze.

Kisfaludynál Fürgencz Hontai Liza gazdag nagybátyjának adva ki magát írásbeli nyilatkozatot csikar ki Bajszövőtől, amelynek következtében ez elveszti Lizára s Liza örökségére vonatkozó minden jogát.

GÖNCZY ISTVÁN.

Kisfaludy Károly Eprészleánya és egy skót népballada.

Kisfaludy Károly epikai költészetének az *Eprészleány* valóságos gyöngye. Meséje is megragadja az olvasót. A mese szövésében olyan találó ötletességre s meglepő fordulatra bukkanunk, hogy ezért is nagy dicséret illetné Kisfaludy Károlyt, ha ez a mese az ő leleményére vallana.

Az «eprészleány» kedves történetet megtaláljuk egy régi skót népballadában. Feljegyezték már *Kinloch, Buchan, Chambers*, a jeles balladagyűjtők. Az összes változatokat *Francis James Child* megbecsülhetetlen értékű, Magyarországon eléggé nem méltányolt, bár a magyar balladaköltészet egyetemes népköltészeti változataira is fényes világosságot derítő,¹ kiválóságaiban a *Percy* püspök kiadványát is jóval felülmúló balladagyűjteményében tanulmányozhatjuk.

Szép májusi napon, mikor a nap derűlten sütött, egy takaros leány mélyen sóhajtozott. John of Hazelgreenért bánkódott. Valaki megszólítja, boldog volna az a férfi, kihez feleségül menne. A leány nem törődik a csalogató szóval. Dicséri John of Hazelgreen széles vállát, hatalmas karját, csinos tekintetét, aranyfonatú haját. A másik erre azt mondja, John már nem él. A meglepett leány a halált kívánja, mikor a lesújtó hirt hallja. Amaz buzdígtatja, ne törődjék Johnnal, szívesen beleegyezik, hogy legidősebb fia feleségül vegye. A leány nem tágt. Erre az éltes várúr lovára emeli. A paripát megsarkantyúzza s Bigger városába vágat. Itt kabátot, uszályos ruhát, selyemfőkötőt s ezüst cipőt vásárol neki. Ujból paripájára kapja s oda vágat vele, hol vigasság járja s gyönyörű arcú nőkben gyönyörködhetik a szem. Hiába, a szerelmese miatt búslakodó leány könnyei szakadatlanul omlanak. Egyszerre előugrik a fiatal Hazelgreen, az idős lovagban apját üdvözl. Karjába ragadja az epedő leánykát. Fogadkozik, inkább elpusztul, inkább elengedi apja minden birtokát, csak a szeretett leány az övé legyen. Az apa megnyugtatta, még ma lesz a lakodalmuk s övék lesz az ősi birtok:

¹ Csupán két példára hivatkozom. A skót-angol népköltészetben a mi *Molnár Annának* *Lady Isabel and the elf-knight* a mása. Számos változata van a holland, flamand, dán, svéd, norvég, német, sziléziai, vend, cseh, szerb, francia, északolaszországi, spanyol, portugál népköltészetben. *Child*nak róluk irt nagy bevezető tanulmánya a folklore-ra alkalmazott philologiai pontosságnak a remeke (I: 22—54, negyedr.) Böven tárgyalja a magyar változatokat is: «Five versions from recent traditions, all of them interesting, are given in Arany and Gyulai's collection of Hungarian popular poetry, *Molnár Anna* (I: 45).» *Pálbeli Szép Antal* angol változata *Willie's lyke-wake*. *Child* bevezetésében nemcsak az angol változatokat tárgyalja, hanem foglalkozik a dán, svéd, olasz, szlovén alakokkal is (I: 247—250). Az idegen változatok közül legbővebben a magyart ismer-teti: «A. Magyar. Arany and Gyulai, I, 172, No 18. «Pálbeli Szép Antal», translated by Aigner... Handsome Tony tells his mother, that he shall die for Helen», etc. (I: 249—250.)

O hold your tongue now, son, he sayes
 Let no more talking be;
 This maid has come right far from home
 This day to visit thee.
 This day should been your wedding-day,
 It shall be thy bridall-een
 And thou's get all thy fathers land
 And dwell in Hasillgreen.¹

A leány titkos epedése, az apa cselvetése, ajándékozása, a csalafintaság derűs fordulata közös mozzanatok. Feltűnően hasonló a meglepetésszerűen előbukkanó nászkiiséret felvonulásának az indítéka is. Úgy a balladának, mint Kisfaludy Károly elbeszélésének fontos mozzanata még a szerelemnek társadalmi különbségeket megszüntető varázsereje.

Az előkelő főúr és az egyszerű leányka szerelmének ez, a népköltészet demokrata felfogásával könnyen magyarázható indítéka a skót népköltészetben régi keletű. Példaképen *Walter Scott* híres gyűjteményének *The original ballad of the Broom of the Cowdenknous* című balladájára hivatkozom.² Egy előkelő úr származását eltitkolva megszereti az egyszerű fejjő leányt. A szerelemnek csakhamar záloga is lesz. A nemes úr újból megjelenik. Megismerteti magát: lord, oaklandi birtokos; nagyon boldog, hogy a fejjő leány lesz a felesége.

Az *Eprészleányban* a szerelmesek találkozásának romantikus rajza eredeti jellemű, s erős bizonyosága Kisfaludy Károly tehetségének. Van még néhány eredeti mozzanat az *Eprészleányban*, de a költői elbeszélés lényege a skót balladára utalja a kutatót.

Valószínű, hogy Kisfaludy Károly a skót balladának német fordítása vagy átdolgozása alapján írta a művészi kivitelre valló költeményt. Párhuzamunk alapján kiderül, hogy az *Eprészleány* költészetünknek első terméke, mely a skót népköltés hatására vall.

ELEK OSZKÁR.

Magyar vonatkozások egy régi angol költeményben.

1622-ben, tehát nemzetünk életének olyan korában, amikor Magyarország, de még inkább Erdély politikája sűrűn belejátszik Európa történetébe, egy alig ismert skót költő, *Patrick Hannay*, vonja magára figyelmünket. 1622-ben jelent meg Sheretine és Mariana szerelméről szóló szomorú históriája. (A régi nyomtatványt a Hunterian Club számára újból kiadta Th. Russell. 1875.)

Magáról a költőről alig tudunk valamit. Elfelejtették őt is, műveit is. Az Erzsébet-korabeli nagy nevek nálánál sokkal határozottabb költői tehetségeket is elhomályosítottak.

¹ *Francis James Child: The english and scottish popular ballads: John of Hazelgreen, Part IX, 160. és a k. lk.*

² *Walter Scott: The minstrelsy of the Scottish Border, 1873-iki kiadás, II, 29—32.*

Ha ennek a kevésbé ismert költőnek szinte ismeretlen művéről megemlékezünk, nem irodalmi s nem is szorosan vett irodalomtörténeti értékét akarjuk megvilágítani. Bennünket a költemény csakis gazdag magyar vonatkozásai miatt érdekkel. A külfölddel való közvetlen érintkezésünknek talán egyik legtermékenyebb kérdése, hogy miképen tükröződik vissza nemzetünk történelme és ennek a történelemnek minden megkapóbb mozzanata az idegenek gondolkozásában, szellemi megnyilatkozásában és irodalmában? Hogyan láttak bennünket mások? Micsoda felfogást és hangot váltott ki nemzeti életünk a külföldiekből?

A szellemi érintkezések láncszemeit kutatva, nem kicsinyelhetjük az angol-magyar vonatkozásokat sem, mert bármily halvány, bármennyire szórványos is nemzeti életünk és történelmünk reflexe az angolok irodalmában, mégis értékes nyoma lehet a két nemzet hajdani szellemi érintkezésének.

Ezért kell tudomást vennünk az említett angol költeményről is.

Hannay sokat tud a magyarokról. Történelmünknek olyan gazdag anyagát viszi versébe, hogy maga is szükségesnek találta tájékoztatni olvasó közönségét azokról a történelmi eseményekről, amelyeken elbeszélése alapul. *Ez a prózában megírt tájékoztató lényegében ugyanazt tartalmazza, amit maga a költemény.*

Alig-alig toldja meg valamivel, alig-alig ad még csak egy vonást is hozzá. Hogy az olvasó «a költeményt jobban megértse», a következőket meséli el a magyar nemzet multjából.

A mohácsi csata után, melyben Lajos, Magyar- és Csehország királya elesett, Zápolya János kerül a trónra. Ferdinánd Csehországot kapja, de a magyar koronát is követeli. Nagy sereggel jő Magyarországra és Zápolyát Erdélybe, majd pedig Lengyelországba szalasztja, de Zápolya a török segítségével visszakerül hazájába és Ferdinánddal békét köt. A béke után nemsokára meghalt. Kis fiának, ki apja halálakor még csak tizenegy napos, György barát a gyámja. Ennek a Györgynek első dolga, hogy felvegye a harcot Ferdinánddal, kinek vezére, Rogendorf (Roccardolfe) Budát ostromolja. Szolimán Mustaphát Erdélybe küldi a Ferdinándpárti Majláth ellen, mire Majláth a bevehetetlen Fogaras (Fogare) várába menekül. Mustapha csellel elfogja, Konstantinápolyba vitteti, ahol Majláth meg is hal.

Ezalatt sok minden történt Budán. Szolimán Ferdinánd királyt száműzte s Izabella királynét, György barátot és a kis Zápolya Istvánt (Stephan) ígérete ellenére Erdélybe küldte. Ott Izabella királyné teljesen ki van szolgáltatva a kevésbé barátoknak. Panaszkodik is emiatt a szultánnak, míg György titokban Ferdinándot biztatja új támadásra. Ferdinánd meg akarja nyerni terveinek V. Károlyt, de ez csak Castaldot küldi Magyarországra. Sok nemes ember jő vele együtt; köztük *Sheretine János* is, ki Bécsben Ardech Lázár lányába, *Marianába* beleszeret. Alig hogy jegyet váltottak, Sheretinek máris el kell hagynia menyasszonyát. Castaldo ugyanis megindult Erdély felé.

Míg Magyarországon tartózkodnak, addig Miksának, Ferdinánd fiának

egy embere, valami Turian Miklós nevű megismerkedett Marianával, megszerette és megkérte. Mariana nem viszonozta ugyan szerelmét, de szülei kényszerítik, hogy feleségül menjen Turianhoz.

Közben Castaldo Agria városát megerősíti, majd Debreczen felé tart, ahol a két leghatalmasabb főúrral, Buthor (Báthory) Andrással és Nádasdy Tamással találkozik, akik vele tartanak.

Izabella királyné közeledésük hírére Enyedre (Egnet) gyűlést hí össze. De ez is eredménytelen a barát fondorlatai folytán. A királyné menekülni kénytelen. Fiával együtt Gyulafehérvárra, (Albeicula) majd pedig a még jobban megerősített Szászsebesbe menekül.

György csakugyan ellenségnek bizonyul. Elfoglalja Gyulafehérvárát s most már kényszeríti a királynét, hogy vele a békéről tárgyaljon. Castaldoval együtt Szászsebes felé indul. Ott azután Castaldo kijelenti a béke feltételét: Izabella mondjon le a királyságról és kárpótlásul fia nőül veszi Ferdinánd leányát, Johannát (Joan), kivel 100,000 korona hozományt fog kapni. Izabella kénytelen engedni, de amikor Enyeden a királyi jelvényeket átadja, a még most is fondorkodó barátnak — ki a koronát szeretné őrizni, — szemére hányja: «nem akarja, hogy egy szerzetes legyen uralkodója annak a királyságnak, melyből őt is, fiát is kiforgatta». Sírva nyújtja át a koronát Castaldonak s másnap beteg fiával Kassa (Cassovia) felé indul. Itt várja sorsának jobbra fordulását. Csakugyan az erdélyiek vissza is hívják és kikergetik Ferdinánd seregét. Ő lesz Erdély fejedelme, de a koronát nem kapja meg, mert Castaldo Bécsbe küldi. Sheretine is felmegy Bécsbe, ahol találkozik volt jegyesével, meggyőződik hűtlenségéről és belehal lelki fájdalmába. Mariana is megbűnhődik; saját kezével vet véget életének.

Ennyi a tájékoztató! Ez előzi meg a költeményt, mely hatsoros stanzaiban jórészt csakis ismétlése a prózában elmondottaknak. A történeti háttérrel Hannay nem színezi ki, nem ecseteli hosszasan, újat sem igen ad hozzá. Olyan vonás, illetőleg epizód, amelyet a prózai tájékoztatóban nem említett, csupán kettő van versében: a kolozsvári (Colosuar) gyűlés megemlézése és Izabella királyné menekülésének ismert jelenete, amint Kassára haladva egy tölgyfa alá siet és abba bevési azokat az emlékezetes szavakat: Sic fata volunt. Regina Isabella. . .

Hannay nem is törekszik arra, hogy az eseményeket csoportosítsa, vagy bizonyos költői egészéssé kikerekítse. Krónikaszerű szárazsággal sorolja fel az adatokat, a történet egyes mozzanatait s közben hosszasan s nem egyszer nagyon unalmasan elmélkedik a kötelességről, a szerelemről, féltékenységről, a szerencséről, a házasságról stb.

Az egész költeményt a bűnbánó Mariana szelleme meséli el. Tőle tudjuk meg azt is, hogy a kényszerházasság mint idézte elő a szülők katasztrófáját is. Anyja, amint a haldokló leányt megpillantotta, ijedségében meghal, atyja pedig minden vagyonát elajándékozván, világgá megy.

Mariana elbeszélése arra való, hogy Sheretine szellemét kiengesztelje és nyugalomhoz juttassa.

Történelmi adatoknak és hosszasan, általános reflexióknak sajátyszerű

keveréke ez a verses mű. Se szerkezete, se tartalma nem vall költői tehetségre. Költői dikciója sem. Legkülönösebb az, hogy Hannay az egyszerű szerelmi históriának akkora alapot kerített. A kapcsolat a szerelmes pár története és az események egymásutánja között oly laza, annyira külső, hogy nem tudjuk belátni: mire való ez a nagy megalapozás? Miért terhelte meg a költő az adatok, nevek akkora halmazával versét, hogy prózai magyarázatnak kell azt megelőznie? Talán nem tévedünk, ha azt hisszük, hogy Hannay nem akart eltérni forrásától s nem tudta belőle kiválogatni azt, ami költői alakításra alkalmas. Lehet, hogy Sheretine és Mariana szerelmének, sorsának van történelmi alapja, lehet, hogy a szerelmes pár tragikumá csakugyan olyanféle összefüggésben volt a magyarországi eseményekkel, amint azt Hannay tudja. Az egész költeményből, hely, idő, nevek, epizódok pontos megjelöléséből, hangból és szerkezetből, — egy szóval mindenképpen csak arra a következtetésre tudunk jutni: hogy a vers magva, a bécsi szerelmi tragédia nem a költő saját leleménye, hanem valamiképpen kapcsolatban van azokkal a történelmi eseményekkel, melyeknek oly nagy fontosságot tulajdonít.

Ebben a hitünkben megerősít bennünket az a körülmény is, hogy Sheretine történelmi személy és csakugyan Castalddal együtt jött Magyarországra. (Istvánffy Miklós: *Historiarum Liber XIII*. Castaldo seregéről szólva: «constabat ex tribus millibus... ac equitatu Germanico qui *Carolo Sirotinio* parebat». Később is van szó Sirotinióról. 1724. évi kiad. 183., 185., 188. l.)

Hol ismerkedett meg a skót költő a magyar históriának azon korszakával, amelyről olyan meglepően sokat tud? Erre a kérdésre csakis nagy általánosságban lehet megfelelni, mert hiszen Hannayról keveset tudunk.

Versei és sonnetjei gyűjteményét Andrew Graynek, «Frigyes cseh király generálisának» ajánlja és az ajánló sorokban többek között így szólítja meg: when first you did conduct me to the field... (amikor ön először vezetett engem csataterre...). Arról az Andrew Grayről pedig tudjuk, hogy 1620 tavaszán kicsi sereggel, nagyjából önkéntesekkel, sietett Frigyesnek, a téli királynak, I. Jakab angol király vejének a védelmére. Hannay elkísérte Grayt, (Patrick Hannay. To the Members of the Hunterian Club. 1875. Bev. 35. l.) és hihetőleg a rövid hadjárat alkalmával olvasta azokat az eseményeket, melyeket 1622-ben megjelent költeményében énekelt meg. Valószínű, hogy Istvánffy históriáját forgatta, mert költeménye feltűnően hasonlít Istvánffy elbeszéléséhez. Az is lehet, hogy valami kész vers ihlette annyira, hogy távoli hazájában Sheretine és Mariana bús szerelmével együtt a magyar zord idők történetét is megénekelte.

FEST SÁNDOR.

IRODALOM.

Békefi-emlékkönyv. Dolgozatok Békefi Remig egyetemi tanári működésének emlékére. Írták tanítványai. Szerkesztette *Pintér Jenő*. Budapest, 1912. 437 l. Stephaneum-nyomda.

Végig kell tanulmányozni ezt a vaskos könyvet, hogy egész nagyságában láthassuk azt a veszteséget, amely Békefi Remig távozásával a budapesti tudományegyetemet érte. Nem a tudományt, mert aki csak némileg ismeri a zirci apát tudományos munkásságát, lehetetlen föltennie, hogy a tanári katedráról való távozása egyszersmind művelődéstörténeti munkájának is végét jelentené, nem is a magyar közoktatásügyet, amelyért egy nagy és munkás tanítórend élén az eddiginél bizonyára nem csekélyebb energiával fog dolgozni; hanem az egyetemet és a magyar művelődéstörténelem fiatal generációját, akiknek ezután már nélkülözniök kell az ő útmutató, segítő, vezető kezét. Mintegy másfél évtizedes tanársága alatt egész gárdát teremtetett maga körül a művelődéstörténelem számára. Tanári működése határkövénel ez a gárda sorakozik most fel az Emlékkönyv lapjain, hálája és szeretete jeléül.

A könyv Békefi műveinek időrendbe szedett jegyzékével kezdődik. (1883—1911.) Azután Perepatits István ismerteti a Békefi útmutatásai mellett készült disszertációk gyűjteményét, a *Művelődéstörténeti Értekezések*-et. Ezen kívül harminc dolgozat van a könyvben, részben a művelődéstörténet, részben az irodalomtörténet köréből. Az utóbbiak eredményeit óhajtjuk röviden összefoglalni.

Domanovszky Sándor: Kézai kódexéről ír és új utat jelöl meg a kódex feltalálására. Sebastyén Gyula 1907. évi sikertelen kutatásainak fölemléltése után főleg Cornides és Zarka levelezését ismerteti, mely újabb bizonyítékot szolgáltat D. régebbi nézete mellett, hogy t. i. az irodalomban szereplő két kézirat az Eszterházy- és a Kósa-kódex: egy és ugyanaz. A kódex Eszterházy Pál nádor ajándékából a pozsonyi ferencrendiekhez került (Kósa ferencrendi provinciális volt!), akik azonban késtek a kiadással. Kósától Horányi kérte el «egy napra», de aztán Bécsbe vitte magával. Ő is adta ki, előbb Bécsben, aztán Budán, nála látta a kisalakú 13×10 cm. nagyságú disznóbörkötéses kódexet Cornides is. 1782 nyarán még Horányinál volt a kódex, lehet, hogy vissza sem adta többé Kósának, aki már 1783-ban meghalt.

Vargha Damján dolgozata: *Ősi nyolcas versforma kódexeink bibliafordításában* megállapítja, hogy a kódexirodalomban — nem tekintve az

Érsekújvári-kódex két kis töredékét — két helyen van verses bibliafordítás, mindkettő a jelzett versformában. Az egyik a Keszthelyi-kódexben levő 90. zsoltár; a másik a Benedictus fordítása a Battthyányi-kódexben. Az átdolgozás szabad voltában újabb bizonyítékokat lát a kódex protesztáns jellege mellett. Néhány szakaszában a Zrinyiász egy helyének (*Az nagy mindenható az földre tekinte* stb.) előzőjét látja, de az összevetés nem meggyőző. Függelékül a Te Deum és a Te Mariam kódexbeli fordításait állítja össze.

Gondán Felicián: Kinizsyné Magyar Benigna imádságos könyvei-ről bizonyítja be, ami Volf óta valószínű volt, hogy pálos eredetűek. (A Festetich-kódex és a Czech-kódex a vázsonyi kolostorból került ki, amelyet Kinizsy a pálosok számára alapított.) Forrásuk ugyanis a pálos breviárium, melynek egy 1540-ből való egyetemi könyvtárbeli példányából össze is vet egy részt a Festetich-kódex-szel. Összeállítja a Kinizsynéről található adatokat is. A dolgozatot a két kódex tartalmának és létrejöttének ismertetése fejezi be.

Holub József: Istvánffy Pál életét mondja el. Születését a XV. sz. 90-es éveire teszi, páduai tanulását pedig 1519 és 1528 közé. Leírja ingadozását a két király között, Perényi Péterrel való végzetes barátságát, akivel török fogságba is került. Kiváltása után különféle hivatalokat viselt és fontos megbízásokban járt el Ferdinánd részéről. Mint királyi tanácsos halt meg, de sokat kellett küzdenie a szegénységgel, mert birtokait elfoglalta a török és nagy családja volt.

Prónai Antal tanulmánya: *Az iskolai színjáték a XVIII. század társadalmának életében*, érdekes szempontból világít rá az iskolai színpad művelődéstörténeti fontosságára. Kimutatja, hogy a pedagógiai cél mellett, sőt néha annak rovására, feltűnő ez előadásokon egy másik törekvés is: a közönségnek való tetszés. Az érdeklődést fel is tudták kelteni, ami már a színházak sokszor nagy költséggel járó felszerelésénél is megmutatkozott. Számos adat bizonyítja, hogy a közönség valósággal tódult az előadásokra. Legtöbb figyelemben az előkelők részesültek, mind a szereposztásnál, mind maguknál az előadásoknál, amit az ajánlások, prologusok, sőt nem egyszer a darabok témái is bizonyítanak. Egy sereg érdekes adattal bizonyítja, hogy a polgárság és a nép is a legnagyobb mértékben kedvelte az előadásokat. A darabok legtöbbször nagy sikert arattak, ami a fényes kiállítás mellett nem egyszer az előadók ügyességének volt köszönhető. Az idők folyamán egyre homályosul az iskolai cél és egyre szaporodnak a mulattató elemek. Mindebből látszik, hogy nálunk az iskolai színjáték sok tekintetben pótolta a világi színházak hiányát és erősítette az együttérzést az iskola és a közönség közt.

Dézi Lajos: A czegei névtelenről mutatja ki munkájának egy sajátkezü dedikációval és aláírással ellátott és most megtalált példányából — hogy Csehi Andrásnak hívták, Kolozsvárt tanult és 1742—44 körül született. Az 1783-ban Kolozsvárt megjelent harmadik magyar Pancsatantramfordítás szerzője volt. Munkáját az 1724-iki Galland-féle francia fordítás után végezte, részben Zoltán József magyar fordításának felhasználásával.

Pintér Jenő: Kármán Józsefről ír. Úgy találja, hogy «elérkezett az ideje a Kármán-kérdés tüzetes átvizsgálásának». Kritikailag állítja össze az eddig ismeretes adatok alapján életrajzát. Munkái vizsgálatánál kiemeli, hogy a neki tulajdonított írások jelentékeny része németből készült fordítás. Az eddigi jóakarató feltevést, amely az Uránia névtelen közleményeit nagyrészt Kármánénak tartja, a nagy stiláris különbségek miatt nem helyesli. Sorra vizsgálja az egyes darabokat. Stílus szempontjából úgy találja, hogy A Nemzet Csinosodásá-é elüt a többiétől, nehézkes és darabos, A Módi-é «élénk, de szaggatott, egyenetlen és csiszolatlan; legjobb példája annak, mennyire nehéz volt boldogulni a nyelvújítás előtt álló magyar nyelvvel», az Új Házas Levelei-é sokkal simább, A Fejvesztesség «ízléstelen, költőietlen, ormótlan nyelvű töredék.» — Fanni Hagymányai-t mint fontos, szentimentális regényt jellemzi, de úgy találja, hogy az egész csak másolat, «lélekrajzának nincsen eredeti tartalmi becsé», sok helyen szinte szó szerint fordítja Werthert. Jelentősége csak stílusában rejlik, amely kellemesen gördülő, ritka választékosságú és meglepően hajlékony. Végül ismerteti a Kármán-irodalmat.

Madarász Flóris: Időszaki sajtónk történetéhez érdekesen ismerteti Horváth János veszprémi kanonoknak, a Tudományos Gyűjtemény egyik dolgozótársának folyóiratát, az Egyházi Értekezések és Tudósításokat, amelyből összesen húsz kötet jelent meg, 1819-től 1824-ig. Horváth a nyelv művelés mozgalmát akarta belevinni az egyházi irodalomba is. Sokat kellett küzdenie az idegenkedéssel, főleg egyes, az egyházi nyelvet féltő papok részéről, de még többet a magyar nyelv kiképzetlen voltával. A lap egyik fő írója a Horváthtól igen nagyra becsült Verseghy volt. A két író viszonyát levelezésük alapján érdekesen mutatja be. Sok baja volt Horváthnak V. ellenségeivel. V. t. i. sokszor összeütközött a protestánsokkal; az ő szemében a nyelvújítás is a kálvinisták harca «a pápista magyar nyelv» ellen.

A könyv utolsó cikke *Tordai Anyos* meglehangú tanulmánya *Kalocsay Alán*-ról, a magyar ciszterciek egyetlen költőjéről. Rokonszenves érzéssel állítja be a nyolevanes és kilenevenes évek vallásos költői közé, elmondja életrajzi adatait, jellemzi néhány bizalmasabb és érdekesebb följegyzését, végül költői munkásságát ismerteti. Jellemzi mint költőt, Mindszenty Gedeon és Rosty Kálmán tanítványát. Elemzi a *Lemondás Dalait*, a *Mária Lantot* és többi verseit is.

A díszesen kiállított könyvet Békefi Remig arcképe és néhány érdekes hasonmás díszíti.

SÍK SÁNDOR.

Magyar irodalom Itáliában. (Biblioteca dei Popoli, diretta da Giov. Pascoli. — X., XI. kötet: Petőfi: Versione interlineare di Umberto Norsa. XII. kötet: Canti Popolari Ungheresi, scelti e tradotti da Silvino Gigante. Milano—Palermo—Napoli, 1912.)

Kezd divatba jönni külföldön a magyar költészet is; talán legláthatóbban jelentkezik ez a divat Olaszországban. Valóban feltűnő azoknak a régi

és modern magyar könyveknek nagy száma, melyek az utolsó évben olasz fordításban megjelentek. Itáliában kétségkívül többen ismerik nyelvünket és irodalmunkat, mint más idegen hazában, s ezt talán csak részben Fiumének, részben az olasz temperamentumnak s bizonyára némi részben politikai rokonérzéseknek is köszönhetjük.

A Giovanni *Pascoli* szerkesztésében megindult előkelő vállalatnak, a Biblioteca dei Popolinak három magyar kötete fekszik előttem; három vaskos könyv, három tizenkettő közül, három magyar könyv, mely méltónak találtatott a Mahabharata, az Aischylos, az Aristophanes társaságába jutni. Petőfi összes lírai verseinek két kemény kötete Umberto *Norsa* fordításában és egy válogatott magyar népdalgyűjtemény Silvino *Gigante* átültetése szerint. Nemcsak a fordítások: a fordítók is érdekelnek bennünket: Gigante, aki már adott egy éneket a Zalán Futásából és egy Fioritát magyar népdalokból; és Norsa, olasz ember, olaszországi, akinek nevét a Felhők fordításán láttuk először és nem tudjuk, mi vitte rá a magyar irodalom tanulmányozására.

Talán túl vagyunk már azon, hogy csupa hazafias örömből általános frázisokkal megdicsérrjük az ilyen munkákat; különben ezek a könyvek kiállják a komoly kritikát is.

Norsáé inkább tudmunka, Gigantéé költőibb. Norsa prózában fordít; és Gigante könyvében is, — a régi Fiorita darabjait kivéve, a többi próza. Meddő dolog volna vitatni, helyes-e ez? Norsa előszavában úgy említi azt az uralkodó véleményt, (opinione dominante), hogy a költőket versben kell fordítani, mint valami előítéletet. Én alig értek vele egyet és őszintén szólva a prózaverset csak akkor tudom élvezni, ha a költő előre úgy számította és a próza bő és kényelmes leplét is gondolatának időmáihoz maga ráncolta. De elismerem, hogy ha van költő, akinél a verses fordítást el lehet engedni, Petőfi az. Az ő költészete nagyrészt az ötletek költészete; s ez legkevésbé függ a formától. Norsa kétségkívül csak prózában véli elérhetőnek a teljes értelmi hűséget; és az ő lelkiismeretessége erre törekszik; ezt jelenti az, hogy ő a *genuino* Petőfit akarja adni.

Az értelmi hűséget és teljességet majdnem tökéletesen el is éri s fordítása általában kitűnő interlineáris fordításnak mondható. Annyira lelkiismeretes, hogy mikor a Pusztai Télen c. versnek azt a sorát: «Most uralkodnak a szelek, a viharok» — kétségkívül nyelvészeti okokból csak így fordítja: «Adesso padroneggiano le raffiche» — jegyzetben nem mulasztja el megjegyezni, hogy szóról-szóra így volna: padroneggiano i venti le raffiche». (Hasonlóan az Egy gondolat bánt engemet c. vers egy helyén.) Ezzel szemben félreértés alig van; azt, ami a Felhők először kiadott fordításában volt (ha jól tudom: Agyamban egymást szülik a gondolatok = Nel mio letto nascono i pensieri) kitűnően kijavította. Félreértés azonban, mikor a Mit nem beszél az a német . . . kezdetű vers második szakát:

Ha csináltad, fizesd is ki,
Ha a nyelved öltöd is ki —

úgy érti, mintha a német mondaná a magyarnak:

«Se hai fatto il debito, pagalo» — dice —

Egyébként az aggodalmas hűségben, az interlineáris fordítás pontosságában túlzásokig is megy a fordító. Ez a fődolog neki: ezért hajlandó mindent feláldozni. Ezért kissé körülíró jellegű lesz a fordítás. Az olasz nyelv kevésbé tömör, mint a magyar. Mikor Norsa a *bajtárs* szót (Búcsú a nőtlenségtől) így fordítja: *compagno di sventura*, nem jobban szeretnénk-e rövidebb szót látni, bár ne is pontosan ugyanezt jelentené? Meg kell említeni a *giovine bifolcot* is. Ez (alig találó ki), a *kisbéres*, vagy mint Norsa e helyhez csatolt négy soros jegyzetében átírja: *chishberesh*. Meg is magyarázza a szót szóról-szóra: *giovine salariato*. Ebben néprajzi specialitást érez és az ilyesmi mindig igen érdekli. De ha jobban érdekelné a vers, mint a néprajz, kétségtelen talált volna egy *rövid és jó* szót, ha nem is egészen pontosat és nem zökkentette volna bele a verset az etnografiába.

Igen kellemetlenül hat rám, mikor magyar könyvek fordításaiban, idegen szövegben, magyarul olvasom és dőlt betűvel az ilyen szavakat: *csárda*, *puszta*, *betyár*: hisz csárda csak van külföldön is, neve is van annak minden nyelvben, a pusztának is, a betyárnak is; nem az ilyen szavak teszik a mi nemzeti jellegünket. Norsa akkor cselekszik helyesen, mikor a *bojtárt* egyszerűen *garzonének* írja (Künn a méhes . . .); pedig itt is volna alkalom szép magyarázásra; pláne a *bojtár* talán olasz származású szó is.

A sok magyar szó és ethnográfiai specialitás még egy külön nehézséget is hoz: az olvasás nehézségét. Norsa a magyar helyesírásban annyira gondos, hogy még az ily sajtóhibát is: Endrődi, kijavítja Endrődire. A kiejtést is jól írja át; azonban igen különösek nekünk az ily szavak: póprica, vérmejeo, (vérmező; ez talán nem is pontos), pitiépolottie (pitty-palatty), Jujca (Zsuzska), Orogn (Arany), Nodcarol (Nagykároly), Coelcei (Kölcsy) stb.; azt hiszem az olasz olvasónak is különösek. Nem jobb-e a Gigante módszere, aki könyve elején kiejtési táblázatokat ad, mely egész egyszerű, (csak a *cz* betű felesleges.)

A fordító tudós-természete, ethnográfiai, történeti érdeklődése magával hozza a bevezetés és a jegyzetek pontosságát és gondosságát: magyarból fordított dolgoknál igazán ritkaság, hogy ezek hibátlanok legyenek. S emellett Norsa jegyzetei nem mennek túl a határon: rövidek és valóban a megértést szolgálják. Itt-ott a — Vérmező c. versnél, ahol Martinovicsot, mint a magyar radikálizmus és szociálizmus ősmartírját említi, vagy a Hány hét a világ címűnél, melyet kissé túlozva *sfogo magnanímónak* nevez Itália érdekében — akad egy-egy felesleges szó, politikai ízü hangulatkeltés; de az olasz közönségnek talán ez kell is.

Kevésbé tetszik nekem, mikor költői kommentárt akar adni és szimbolumokat magyaráz Petőfi-ben. Az Itt állok a rónaközépen kezdetű vers kaszásában a Halált sejtí. Ilyen módon igazán kár kommentálni Petőfit, aki épen nem a sejtelmek költője s egyáltalán nem áll verseiről, amit Norsa talál mondani bevezetésének egy helyén, hogy *esprimono quasi l'ineffabile*.

Norsa Petőfi összes lírai költeményének fordítását adja, — az első

teljeset olaszul. Ez is arra vall, hogy ethnográfiai és biográfiai tekintetek jobban érdeklik, mint tisztán költőiek. A teljesen jelentéktelen verseket is lefordítja, azokat is, melyekben fiatalos szellemeskedésnél egyebet alig lehet látni. Még azokat is, ahol a tréfa csak a rímekben van (Orbán, Freskó Ritornell = Ritornello a fresco); ezek aztán igen félszegül hatnak a prózai fordításban.

Íme két sor e tudós fordítás jellemzéséül:

Elmerengek gondolkozva gyakran
S nem tudom, hogy mi gondolatom van:
M'immergo sovente in fantasticherie
e non so bene che sieno.

Teljesen hű és jó; de ha költői céllal csinálta volna a fordító, kétségkívül ismételte volna valahogy a *fantasticherie*t a második sorban is.

A Petőfi-fordítás egy külön nehézsége a magyaros és parasztos kifejezések visszaadására. Norsa értelmileg ezeket is aggodalmas pontossággal visszaadja, de zamatukat nem mindig érezteti. Íme néhány példa:

Fegyverek	spavaldo
Házaset, kutyabaj	la vita coniugale non ha guai.
Hány hét a világ?	Che nuove ci portate?
Huh még azt is aki áldja, teremti!	Uh e ci sarà anche chi questo benedirà!
Csehül vagyunk	Sono proprio proprio a mal partito
Hejh csehül is állá (Dobzse László)!	ah anche da boemo visse!

Néhol ugyan egy-egy árnyalat kimarad:

Árnyékvilág	vita terrena
de bezzeg üres nyerge	ma vuota è la sella.

De ezek valóban csekélységek. Mindent összevéve, Norsa könyve a legmegbízhatóbb Petőfi-fordítások egyike, oly mű, melyhez az idegen filológus is bátran nyúlhat, a legritkább dolgok egyike magyarból való fordításokban.

Gigante kötete szintén értékes munka. Első kis füzetének, a Fioritának megjelenése alkalmával megírtam róla véleményemet. A jelenlegi kiadás magában foglalja a Fiorita darabjait is és még sokkal több újat; ez újak azonban csak prózai fordítások. A verses rész olasz versformákban van visszaadva: amit alig is lehet képzelní máskép. A balladák, várhatóan, rímtelen hendekasyllabusokba öltözködtek; a népdalok sem rímesek voltak, hanem asszonánosak. *Breve* összecseng evvel: *cadere* és *amante* evvel: *camposanto*. Én a magam részéről nem nagyon szeretem az olasz asszonáncot; de be kell vallanom, hogy népdalok, kivált magyar népdalok fordításában ez mindenesetre stílszerű. Különben Gigante fordítása így is igen jól csengő.

Ha Norsa a tudós fordító, Gigante biztonnyal nem nélkülözi a költői érzést és könnyűséget. Fordításaiban megmaradt az eredetiek naiv frissessége.

Íme egy példa Gigante költői stíljére, éles ellentétben azzal, amit Norsáéra felhoztunk :

Il giorno crolla quanto fan la notte,
quanto di giorno fan, crolla la notte.

(La moglie del muratore Clemente.)

A Kőműves Kelemennét különben összeveti egy román balladával és jóformán ez az egyetlen hosszabb és tudományosabb jegyzet, amit csinál. A kommentárja egész kevés, csak a versek, nem a történeti vonatkozások kedvéért van, s a történeti vonatkozást jegyzet nélkül is hagyja, ha úgy is meg lehet érteni. A néprajzi különlegességeket sem nyomultatja előtérbe; bár kikerekít egy dalciklust: *Canti della «puszta»*: — de a rövid bevezetésben hangsúlyozza, hogy a magyar népköltés «non vive soltanto in mezzo ai campi, nell'imensa puszta, ma penetra anche nelle città...» (igaz, hogy ezt a dolgot összekeveri a cigányzenével.) A kifejezés magyaros különossége sem oly fontos előtte, — mint jó csengése és költőisége — amit néha sajnálunk. (Tavasz akar lenni = la primavera s'avvicina. Kár, kár, kár, kár, kár vala = ah, ah, ah, male facesti: Gigante itt kényszerül jegyzetben megemlíteni az eredeti hangutánzását.)

Végső összefoglalásul ismétlem: mindkét műfordító iránt, bármennyire különbözik műveik jellege, köszönettel tartozik úgy az olasz, mint a magyar irodalom.

BABITS MIHÁLY.

Perényi József: Jánosi Gusztáv. (1841–1911). Veszprém, 1912. 122 l. Egyházmegyei könyvnyomda.

Perényi Józsefnek nem csupán a lokálpatriotizmus adta kezébe a tollat, mikor előbb Kemenes Ferenc életrajzát írta meg, most pedig Jánosi Gusztáv élet- és jellemrajzát adta ki. Mert műveiben ép úgy megnyilatkozik a nagy szellemeket megillető szerető tisztelet, mint a hozzáértés, a helyes nyomokon járó értékelés. S ez utóbbi nem kis érdem mai esztétikai irodalmunkban, hol annyi a meg nem érdemelt tönkjenezés s oly ritka az elfogulatlan ítélet. Perényi Jánosi életét és működését négy fejezetben tárgyalja: A gyermek és az ifjú, A költő, A műfordító, Az ember. Legértékesebb a harmadik, legmelegebb a negyedik fejezet. Az első, talán kelletténél szélesebben is, azt a becsületes magyar családot és környezetét festi, amelyből a gyermekifjú kiindult. Utána zökkenést érzünk, mintha a költői működés tárgyalása nem olvadna át simán az életrajz kereteibe. Ép így hiányzik az átmenet a harmadik és negyedik rész között. Talán egyszerűbb, de természetesebb lett volna a befejezett életrajz után adni az írónak költői s műfordítói méltatását. Jánosi rövid ideig tartó költői működéséről ez a helyes ítélete: «Költői egyénisége rokonszenves, értékes, de egy teljesen ki nem forrott költői tehetség megnyilatkozása». (61. l.) Annál mélyebben és részletesebben tárgyalja Jánosi műfordításait. Kiemeli első kísérleteit, melyek megérdemelték Arany János buzdító szavát s kimutatja, hogy mindvégig Arany eszményei irányítják Jánosi műfordítói

tollát. Sorban elemzi és méltatja a Nyugat költőiből, Arden Enoch, Arany legenda, A megszabadított Jeruzsálem, a Paedagógium, az újabb kisebb műfordítások szépségeit, de nem hűnyja be szemét, ha itt-ott fogyatkozásokat talál a fordításnak akár alakjában, akár tartalmában (szerzőnk szerint: anyagában). Kiemeli főképp lelkiismeretességét, nyelvismeretét, a tárgy és hangulat átérzését, magyaros szókincsét, mert e tulajdonságok tették Jánosit elsőrangú műfordítóvá. S ami talán legfőbb: «Igazi költői lélek is volt, ezért volt jó műfordító». (133. l.) Jánosinak, az embernek, a lelke mélyébe lát s ritka érzékkel elemzi a finom szálakat, amelyekből ez a szinte tökéletes jellem, megnyerő egyéniség szövődött. Sem az életrajzban sem a jellemzésben nem venni észre hiányosságot, fölületességet, sőt inkább oly részletei is vannak könyvünknek, melyeket a szerző vagy egészen elhagyhatott, vagy rövidebbre szabhatott volna. Ilyenek a veszprémi 1848—49-es állapotok festése (18—22. l.), a 60-as évek irodalmának rajza (50—52. l.), a magyar műfordítás irodalmának bőséges tárgyalása (71—79. l.). Mint érdekes adatot a Tasso-fordítás hatásának jellemzéseül közli Tóth Bélának Jánosihoz írt, eddig kiadatlan, megleghangú költeményét (Tasso magyar fordítójának). Végül igen értékes gyümölcse a fáradtságos kutatásnak a Függelék, melyben aprólékos gondnal és pontossággal sorolja fel Jánosinak nyomtatásban megjelent s kéziratban maradt minden művét.

Talán alkalmas lesz e szeretettel és hozzáértéssel megírt monografia arra, hogy hatása alatt Jánosi irodalmi munkásságát, melynek kiadatlan része is Perényi tanúsága szerint nem kevésbé értékes, összegyűjtve mihamar irodalmunk kincsei közé sorolhassuk.

TORDAI ÁNYOS.

Rédei Kornél: Gyöngyösi Charicliája. Kassa, 1912. 62 l. A Kassai Hirlap nyomdája.

Előrebocsátva Heliodorus regényének bő tartalmi kivonatát és a magyar Chariclia-fordításokról szóló irodalom részletes ismertetését, munkája második felében a még függőben maradt kérdések végleges eldöntését tűzi ki céljául Rédei, főképen a Zrinyi-könyvtárban fönmaradt s eddig, sajnos, kellőképen még nem ismertetett kézirat alapos fölhasználásával. Kutatásaiban a következő eredményre jut:

1. Czobor Mihály munkája (a Zrinyi-könyvtárbeli töredék) a görög regénynek Warschewiczki-féle latin fordítása (1552) alapján készült, amire már Zsák J. Adolf is rámutatott (Irod. Közl. 1901.) Rédei párhuzamos szövegösszehasonlítással ezt végleg eldöntöttnek veszi, bár a német fordítást (J. Zschorn, 1554.) amely mellett a Laskai János levele bizonyítana, nem vonja vizsgálódásai körébe. A nagyobb valószínűség ugyan a latin fordítás mellett szól, mégis a filológiai pontosság több oldalú vizsgálatot kívánt volna.

2. Czobor ragaszkodik ugyan eredetijéhez, de ennek tömör és fordulatossá kifejezéseit a legnagyobb erőlködéssel se tudja visszaadni: «terjesztőség és lapos nyelv az ő fordításának legnagyobb hibái» (39. l.). —

E ponton azonban egyáltalában nem csatlakozhatom Rédei nézetéhez. Rédei úgyilátszik megvesztegette magát Gyöngyösi soraitól (némely régi versek rongya és azoknak sok fogyatkozási*) vagy Zlinszky hasonló nézetétől, ki azonban nem ismerve a Czobor-féle fordítást szintén Gyöngyösi után indult. Nem ismerem ugyan Czobor fordításából csak azt a tíz egynéhány strófát, mit Rédei közölt a kéziratból, de ezekből is minden elfogultság nélkül meg lehet itélni, hogy XVI. századi munkának ez elsőrangú fordítás. Verselési technikája teljesen kifogástalan, nyelve egyáltalában nem darabos és dőcögös, hanem könnyen, minden küzködés és erőlködés nélkül folyó — annyira, hogy ebből származik egyetlen hibája, a terjengősség is. Így se lesz lapossá a nyelve, sőt gyakran akadni benne színes és eleven fordulatokra, amint azt egy helyen Rédei is kénytelen elismerni, (42. l.). Persze nem szabad Czobor fordítását Gyöngyösi-nek több mint egy századdal későbbben, nagy költői gyakorlat és technikai készség alapján készült átdolgozásával összehasonlítani. Éppannyira, mint viszont Gyöngyösit se lehet Arannyal összemérni. Még így is azonban nyilvánvaló, hogy Gyöngyösi nemcsak javított rajta (főképen annyiban, hogy a szétfolyó leírásokat rövidebbre vonta), hanem az eredeti üde és naiv kifejezéseit gyakran el is rontotta az ő barokk-ízlésű frázisaival. Gyöngyösi ítéletét a versek rendetlenségéről és sokféle fogyatkozásairól nem kell másra vonatkoztatnunk, mint a kézirat külső rendetlenségére, hiányaira és töredékességére, nem pedig nyelvi és stilisztikai gyöngéire. Igazán itt az ideje, hogy ez a beces töredék a zágrábi egyetemi könyvtár homályából teljes egészében napfényre kerüljön.

3. Marusák Pállal szemben Zlinszkynek ad igazat: a Chariclia befejező része (9—13.) Gyöngyösi saját invencióján alapszik, Heliodorus regényének vagy más feldolgozásának ismerete nélkül. Gyöngyösi egyszerűen összefűzte s rendbe hozta a bonyodalom szétkuszált szálait, sovány meséjét klasszikus, különösen Ovidiusból kölcsönzött reminiszenciákkal, saját elcsépeelt motivumaival s már a Chariclia első részében fölhasznált fogások ismétlésével tarkítva.

Kár, hogy Rédei épen ez utóbbi legértékesebb fejtegetéseivel bánt el legrövidebben, tanulmányában is inkább az eddigi irodalmat fejtegette behatóbban. Eltekintve néhány kisebb-nagyobb módszerbeli hibától, munkája sikerültebb irodalomtörténeti értekezéseink közé sorolható.

KIRÁLY GYÖRGY.

Kiss Gyula: Br. Eötvös József és A Nővérek. Budapest, 1912. 45 l. Kultur-nyomda.

A doktori disszertációk szürke tömegéből kiválik ez az értekezés valami meglepő biztonság által, mellyel szerzője «fellép». Bizonyos megállapodott határozottsággal beszél «módszeréről», mely első tekintetre igen eredetinek és érdekesnek látszik. De csakhamar észre vesszük, hogy e határozottság csak a szerző erőszakolt állításainak palástolására való, hogy az eredetiség, melybe burkolódnak, nem egyéb eredetieskedésnél, mellyel el akarja tüntetni a be nem töltött hézagokat. Ez állításaink igazolására

kissé részletesebben szándékozunk foglalkozni az értekezéssel, melyben alig van egy-két olyan állítás, mely a kritika előtt megállná a helyét.

A szerző Eötvös utolsó regényével a Nővérekkel akar foglalkozni. Elsősorban azokat az elemeket igyekszik kidomborítani, melyek előbbi regényeivel közősek, majd irodalmi hatásokat keres benne és végül megállapítja, mennyiben tartja mégis eredetinek e regényt és milyen jelentőséget tulajdonít neki. Az első résznek különös címe: Eötvös saját irodalmi hagyománya. Egyetlen egy megállapítása van itt, mely értekezésének némi értéket kölcsönöz: Eötvös e regénye nem pedagógiai regény neveléstani tendenciával, hanem pszichológiai regény. Kiss Gyula azonban nem ismeri fel ennek a fontosságát, és ahelyett, hogy állítását bebizonyítaná, továbbra is nagyon fontosnak tartja a pedagógiai szempontot. Azt hiszem, Eötvöst itt tisztán a pszichológiai szempont érdekelte, be akarta mutatni egy analitikus regényben, miképen válik a különböző természetű emberek együttélése mindegyikre nézve valóságos pokollá, és nem: miképen okozza a helytelen nevelés az emberek boldogtalanságát. A nevelést csak a jellemek fejlődésének megmagyarázására használta fel. A szerző mintegy kapva ötletén, hogy e regény pszichológiai regény, siet azt összehasonlítani a Karthausival. Mintegy a «Karthausi hangulat» megismétlődését látja benne, de nem veszi észre azt a nagy különbséget, mely a két regény a lírai-szentimentális Karthausi és a pszichológiai-analitikus Nővérek közt van. Eötvös első regényében magát rajzolta, saját érzelemvilágát öntötte belé, utolsó regényében távolról szemléli az eseményeket, mint megfigyelő lép fel személyeivel szemben. A két regény hangulata tehát egészen más, sőt még a személyek hangulatának azonosságáról sem győzött meg Kiss Gyula az általa nem egyszer erőszakosan párhuzamba állított idézetek tömegével, mert legfőleg a Nővérek hősnőjének ifjúkorában találhatunk a Karthausi hősével rokon vonásokat. Amit pedig Eötvös állítólagos tendenciájáról mond, mely szerint a költő boldogságot egyedül az egyszerű nép körében tart lehetségesnek, egyenesen a legnagyobb képtelenségnek kell minősítenünk.

Még erőszakoltabb az a hasonlóság, melyet a Nővérek és a Falu Jegyzője közt állapít meg, míg Eötvös történelmi regényével való összehasonlításánál Ferenczi után indulva biztosabb talajon mozog.

Az irodalmi hatásokat német, francia, angol és magyar hatásokra osztja. Első sorban Goethe-hatást szeretne a Nővérekben megállapítani. Berkovics Miklós annak idején a Karthausiban talált kisebb mértékű hatásokat Wertherből és a Wahlverwandschaftenből; Péterfy pedig a Wahlverwandschaften és a Nővérek közt vett észre némi rokonságot. Ez elegendő Kiss Gyulának ahhoz, hogy egész munkájára jellemző módon egyszerűen kimondja a közvetlen és elvitázhatlan hatást. De ahelyett, hogy ezt bizonyítaná, felesleges szóradattal üti el a dolgot. A két regény összehasonlítása után arra a határozott meggyőződésre jutottam, hogy itt hatásról egyáltalában nem lehet szó; a probléma rokonságán kívül egyáltalában nincs hasonlóság a két regény között. Hatást legfőleg a formában lehetne keresni, mert mi oka lehetett volna Eötvösnek arra, hogy ifjúsági

olvasmányának motivumaihoz folyamodjék. A formát tekintve is mindössze mint az ifjúkorában elsajátított regénytechnika hagyományos folytatása jöhetne számba. A két regény tárgyát és formáját tekintve valóságos ellentéte egymásnak: Goethe regénye a vonzalmak keletkezését tárgyalja bizonyos Schelling-féle természetfilozófiai járulékokkal, Eötvös a házastársak lassankénti elhidegülését és távolodását mutatja be romantikus piperével felszerelve. Az eddigiek is meggyőzhetnek, mennyire félreértette a szerző Goethe regényét, de valósággal hihetetlen naivságra vall az az állítása, hogy Mittler Goethe véleményét látszik képviselni. Tessék elképzelni: Goethe és a Mittler által prédikált «Spiessbürger-morál»! Nemcsak hogy Mittler nem szócsöve Goethe eszméinek, de nem tartom Farkas Mátét, a Nővérek papját sem Eötvös képviselőjének. A pap egész alakja és gyakran beszédei is oly primitív felfogásra vallanak, okoskodása néha oly erőszakolt, állításaiban oly gyakran jut ellenmondásba önmagával, hogy Eötvös semmi esetre sem akarhatta őt véleménye komoly hirdetőjévé tenni.

A francia hatás kutatásánál némileg helyesebb eredményt találunk. Constant Adolph-ja és Sand Indiáná-ja, úgy látszik csakugyan befolyásolta a Nővérek főtörténetét, de Rouseau hatását már a leghatározottabban kétségbe vonom. A francia hatás tárgyalásánál azonban a szerző azt a hibát követte el, hogy figyelmen kívül hagyta ennek az irodalomnak egy nagy ágát. Amint a Karthausi tárgyalásánál eddig még mindig mellőzték Sainte-Beuve Volupté-ját, úgy mellőzi Kiss a francia romanticizmus legnépszerűbb regényíróit Dumast és Suet. Pedig ezeket, vagy legalább mesterüket, W. Scottot és magyar követőjüket, Jósikát okvetlen figyelemre kellett volna méltatnia, annál is inkább, mert így sikerült volna megtalálnia azon jelenségek magyarázatát, miket így teljesen alap nélkül Dickens hatásának tulajdonít.

Dickens hatását különösen a Nővérek realizmusában és humoros jeleneteiben találja. Ez állítás oly lehetetlen, hogy ehhez foghatót az egész értekezésben még nem találtunk. A Nővérek mint realiztikus regény! A szerzőnek furesa fogalmai vannak a realizmusról, ha csak a környezetnek belevonását és mellékalakok szereplését tartja annak. Megható naivitással állítja, hogy erre nézve Eötvös csak Dickensnél láthatott példát. Azt hiszem nagyon fog csodálkozni a szerző, ha arra figyelmeztetem, hogy ilyen fajta realizmust nemcsak Scottnál, V. Hugonál, Dumasnál, Suenél Balzacnál találhat, hanem nálunk Jósikánál, Gaalnál, Keménynél is, hogy csak a főbbeket említsen. Ezért egyáltalában nem kell Dickenshez fordulnunk.

Hasonlóképp vagyunk a másik Dickens-hatással: humoros jelenetekről alig lehet a Nővérekben szó. Tulajdonképpen csak egy alak van, akire joggal gondolhatna a szerző. Ez az első történetben szereplő elenyésző jelentőségű kántor, aki azonban nem más mint karikatura. Karikaturát pedig Eötvös nagyon is tudott rajzolni, amint azt a Falu Jegyzőjében fényesen bebizonyította. De még ha volnának is e regényben komikus és humoros jelenetek, azokat sem kellene Dickens hatására visszavezetni, mert hiszen

a mi novella- és regényirodalmunkban épen ez az ág gazdagon van képviselve, sőt a népi jeleneteknél sem kell Sand és Auerbach parasztnovelláihoz magyarázatért fordulni, amelyek jórészt Eötvös regényei utánra esnek, mert novelláinkon kívül (különösen Gaal Józsefnél) nem ritkán Jósikánál, sőt mintájánál W. Scottnál is találkozunk velük. Époly képtelenség a regény pedagógiai elemeit Dickenstől származtatni. Sőt a szerző a *Dombey és Fiá*-ban még meg is jelöli azt a regényt, mely szerinte a Nővérekre hatott. Annyi hasonlóságot oly módszer mellett, amilyen a szerzőé, nyugodtan tudnék megállapítani a Nővérek és Calderon valamely vígjátéka közt. A történet kettőssége és a születési titok szintén nem származik Dickenstől, mert hisz ez a történeti romantikus regénynek közönséges fogása, amellyel a Monte-Christo, Notre-Dame és a Csehek Magyarországbán lapjain egyaránt találkozunk.

A magyar irodalomból Fáy Andrással hozza kapcsolatba Eötvöst a szerző neveléstani elmékedései alapján, holott inkább lehetne szó Jósika és a magyar novellaköltészet hatásáról. Nem hiszem, hogy Eötvösre Fáy hatott volna. A regénybe szőtt elmékedésekre nézve egykori példát láthatott Scott, Bulwer, Jósika stb. műveiben; hogy ezek pedagógiai színezetet is nyertek, abban hatása lehetett saját egyéni nézeteinek és foglalkozásának.

Kiss értekezésének utolsó két fejezete az eddigiekből ismert módon a Nővérek eredetiségéről és jelentőségéről szól. Azt hiszem, felesleges továbbra fejtegetni értekezése állításait. Az egészből az a benyomásunk marad, mintha a szerző az általa elolvasott regények hatását igyekezett volna ráérezni Eötvös egy regényére. Sokkal hálásabb feladatot teljesített volna, ha egy irodalomnak vagy egy írónak hatását kutatta volna alapos filológiai utánjárással Eötvös költészetében vagy akárcsak egy regényében is.

WEBER ARTHUR.

Kreszta Riza: A magyar verses legenda története. Kolozsvár, 1912. 117 l. Szt. Bonaventura-könyvnyomda.

Mindig tanulságosak az enemű összefoglaló értekezések, melyek egy műfaj történeti fejlődését kísérik végig irodalmunkban; főként, ha az idegen hatások, a korviszonyok befolyását sem hagyják figyelmen kívül. Szerzőnk azonban az ilyen kapcsolatokra csak nagy ritkán tér ki, akkor is egész általánosságban. Bevezető fejtegetéseiben a vallásos monda fogalmának kialakulását vázolja, megemlékezvén a nevezetesebb legendagyűjteményekről, a legendák legkedveltebb hőseiről s a legendákban előforduló csodákról. Majd a legendának, mint költői műfajnak meghatározása következik.

Régi irodalmunkból az egy *Alexandriai szt. Katalin verses legendáján* kívül alig említhetni mást; Péchy Ferenc *Laus Sancti Nicolai* című költeménye voltaképp himnus. Kreszta itt nem is tehetett egyebet, mint hogy a korábbi kutatók: Szilády Áron, Horváth Cyrill és Katona Lajos eredményeit összegezza.

Már jóval értékesebb művének második fele, hol a XIX. század legendatermését hordja egybe. Ismerteti — kissé iskolás módon — tartalmukat, alapgondolatukat, jellemzi hőseiket, vizsgálja előadásmódjukat, itt-ott felemlíti forrásukat (legtöbbször akkor, ha már tisztázott e kérdés), és az illető legendák történeti magvát. Itéletei nagyobbrészt helytállóak.

A modern költői legenda Vörösmarty *Hedvig*-jével veszi kezdetét. Az ő példáján buzdúl fel Czuczor (*Szűz Margit álma*) stb., Garay (*Szt. Erzsébet*, *Bosnyák Zsófia* stb.). Tompa és Arany is gazdagítják irodalmunkat néhány általán ismert és értékes, nemzeti tárgyú vallásos mondával. Az egyházi költők közül, kik szigorúan ragaszkodnak tárgyaikban a szent hagyományokhoz, Tárkányi Béla, legkivált azonban Mindszenty Gedeon emelkedik ki. Ez utóbbi különösen termékeny; a szent család rejtett boldogságát közvetlen kedvességgel rajzolja (*A gerlepár*, *A legboldogabb halál*), Mária-mondáiban pedig eltalálja az egyszerű, naiv, igazán legendái hangot (*Betegek gyógyítója*).

Gyulai Pállal és Fejes Istvánval a népi eredetű Krisztus-mondák vonulnak be költői irodalmunkba, amint Arany óta meghonosult a humoros legenda is. Az előbbi hatást tükrözi Gárdonyi Géza saját leleményű *Krisztus álma* c. költeménye.

Ujabb költőink közül Endrődi Sándor (*A celli búcsú*), Rudnyánszky Gyula (népies hangú és tárgyú *Mária legendái*), továbbá Várad Antal tűnnek ki. Várad termékenysége vetekszik Mindszentyével, de a legenda könnyed, egyszerű hangját nem mindig találja el. Sikerültebb alkotásait (*Az ezüst fátyol legendája* *Stellamaris*, *Mindörökké* stb.) eleven, szavalásra alkalmas előadásmódjuk is kiemeli. A sort Gyulai Ágost legendafordításainak (Hugo V., Coppée, Edmond Rostand, Longfellow, Körner, Heine, Simrock stb.) rövid ismertetése zárja be.

Ami most már a tárgyalt legendák műbecsét illeti, arra nézve egyetérthetünk a szerzővel, hogy a verses legenda, melyet általában bizonyos népies színezet jellemez, elég jelentéktelen helyet foglal el irodalmunkban; nem sok az, amit e nemben bírnak, de még sokkal kevesebb az olyan legenda, melynek igazán maradandó, abszolút költői értéke van.

SIPŐTZ PÁL.

A Kisfaludy-Társaság Évlapjai. Új folyam. Negyvenhatodik kötet, 1911—1912. Budapest, 1912. 8. r. 393 l. Franklin-nyomda.

E kötet irodalomtörténeti szempontból jelentős tartalmát első sorban azok a beszédek és dolgozatok teszik, melyek a *Gyulai Pál* emlékére (ismertetve folyóiratunk 149. l.) és a *Lévay József* tiszteletére tartott üléseken hangzottak el. Hozzájuk csatlakoznak a székfoglalók, a tagok munkálatai, egy vendég felolvasása, az elhunyt tagok emléke, a bírálatok és végül a tájékoztató közlések. *Beöthy Zsolt* beszédei közül kettő ünnepi megnyitó, kettőt új tagokhoz intézte, az ötödiket Kisfaludy Károly téti szobra előtt, a hatodikat pedig a Társaság ülésén Dickens születésének százéves fordulóján mondotta el. Belőlük a magyar stílus mesterének

hagyománytisztelete szól hozzánk, emelkedett hangon tolmácsolva az író eszmékben gazdag mondanivalóját.

A tagajánlások közül különös figyelemre tarthat számot *Beöthy Zolté* Molnár Ferenc érdekében. A dióhéjba szorított pompás írói jellemzés vége így hangzik: «ezt az ajánlást a Kisfaludy-Társaság iránt való kötelességemnek éreztem». A többi cikkek közül egyik-másik, mint *Angyal Dávid* tanulmánya Gyulairól és *Négyesy Lászlóé* Tompa szelleméről, másutt is megjelent s folyóiratunk már ismertette őket (192. és 208. l.) *Zempléni Árpád* két dolgozattal szerepel a kötetben. Az egyiket, A halál vőlegény c. elbeszélő költeményét székfoglalóul olvasta fel, a másikban pedig Mikszáth emlékének áldozott. Utóbbiban az elhunyt novelláival, ifjúkori benyomásaival, a palóc és tót motívumokkal foglalkozik. Azokat tartja Mikszáth legmaradandóbb műveinek, melyek szülőföldi emlékeken alapulnak. Érdekes megjegyzése, hogy négy éves koráig Mikszáth csak tótul tudott beszélni. *Vargha Gyulától* a szépen megírt titkári jelentésen kívül a Gyulai Pál emlékezetére írt költemény és a Vértesi Arnold ravatálánál elmondott beszéd olvasható.

Ábrányi Emiltől, Hegedüs Istvántól, Jakab Ödöntől, Lévay Józseftől versek, *Pekártól* és *Gárdonyitól* szépprózai dolgozatok vannak az Évlapok legújabb kötetében. *Vértesi Arnold* posthumus tragédiája, a Bátor Gábor és *Somkúti* műfordítása finnból zárják be a szépirodalmi közlemények sorát. A bírálatokból megtudjuk, hogy sem a széptani jutalmat, sem a szatírára kítűzött Lukács Krisztina-díjat, sem a szavalásra alkalmas kisebb elbeszélő költeményre hirdetett jutalmat nem lehetett kiadni. A megüresedett írói helyre *Voinovich Gézá*t választották meg. A költői helyre *Molnár Ferenc* és *Pap Zoltán* egyenlően 16—16 szavazatot kaptak; az alapszabályok értelmében új választásnak helye nem lévén a költői helyet nem töltötték be.

VELEZDI MIHÁLY.

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

Akadémiai Értesítő. 1912. évf. 8—9. sz. — *Vargha Damján: Speculum humanae salvationis és a magyar codex-irodalom.* A három lándzsa példája hat kódexünkben van meg (Domonkos élete: 176—179. l., Lobk.-kód. 272—273., Bod.-kód. 4., Teleki-kód. 325—328., Érdy-kód. 449—450., Tihanyi-kód. 150.), hová közvetve került a Sp. H. Salv. XXXVII. fejezetéből. Az Érsekújvári-kód. 25—64. lapján több részlet a Sp. XLIII. fejezetéből, közvetlenül. Ezenkívül több tárgyi érintkezés. — *Fest Aladár: B. Eötvös József és a fiumei kérdés.* Mikor 1865-ben a kiegyezési tárgyalások a siker reményével indultak meg, az anyaországtól a 48-iki események folytán erőszakkal elszakított Fiume is újból megmozgatott minden követ visszacsatoltatása érdekében. A város egyik kitűnő fia, Francovich Alajos lovag, ki más magyar államférfiakkal is bizalmas viszonyban volt, érintkezést keresett Eötvössel is, kinek ő hozzá írt négy, eddig kiadatlan, német nyelvű levelét közli a cikkíró. Eötvös álláspontja az, hogy Fiume egyelőre jóltenné, ha nem tagadná meg a maga követleinek a horvát országgyűlésre való elküldését; kerülni kívánt u. i. minden összeütközést a horvátok nemzeti érzékenységével, másrészt pedig remélte, hogy a küldendő négy fiumei követ alkalmas volna a horvát unionista párt erősítésére. Fiume törekvései, mint tudjuk, még Eötvös életében célt értek.

Athenaeum. 1912. évf. 3. sz. — *Révhegyi Rózsai: Kölcsey mint aesthetikus.* Kiváló készultséggel tárgyalja ugyanazt a témát, melyet tizenöt évvel ezelőtt Szegedy Rezső is alaposan feldolgozott. (Kölcsey aesthetikai dolgozatai. Budapest, 1897.)

Az Ujság. 1912. évf. 195. sz. — *Elek Artúr: Az olasz Petőfi.* Norsa mantovai olasz író Petőfi-fordításának megleghangú részletes méltatása. (V. ö. folyóiratunk 477. l.)

Budapesti Hírlap. 1912. évf. 224. sz. — Névtelen megemlékezés Középpajtai Benkő Józsefről (1740—1814), kinek sírját halála száz éves évfordulójára az Erdélyi Múzeum-Egyesület emlékkövel akarja díszíteni.

Ugyanezen napilap. 1912. évf. 230. sz. — *Závory Sándor: Csokonai Martoson.* Családi szájhagyomány nyomán emlékszik meg, novellista mo-

doban, Cs. martosi látogatásáról, s az ottani rektornál, Oroszi Nagy Mihálynál történt mulatozásáról.

Budapesti Szemle. 1912. évf. 8. sz. — *Császár Elemér: Garay János.* Nem volt költői lángelme. Bár sokat írt, igazi remeket nem alkotott. Drámáit már kora is hidegen fogadta; epikája részben megkésett visszhangja Vörösmartynak, részben korai kísérlet, melyet árnyékba borított Arany; lírájában kevés az új hang. Két verse élte túl: az Obsitos és a Kont. Érdeme, amire még nem utaltak, hogy népmondai és népies tárgyú elbeszélései nagy hatással voltak Tompára. Lírai költeményei három nagy tárgykörből fakadnak. Ezek: a szabadságvágy, a demokratikus érzelmek és a nőtisztelet. Közös forrásuk a hazaszeretet, melynek kifejezésében Vörösmarty hatásán kívül Széchenyi tanításai is jelentkeznek. — *Papp Ferenc* folytatja Kemény Zsigmond «Élet és Ábránd»-ja közlését. — *Elek Oszkár: A gonosz mostoha meséjének három változatára mutat rá,* melyekből megállapítja Gyulai hasonló tárgyú költeményének forrásait. — *Berzeviczy Albert: Két eltűnt és újra előkerült Corvin-codexről* (Didimus és Cicero) ír, főképp a Didimus-kódeksz Mátyás és Beatrix-képmásainak művészettörténeti jelentőségét hangsúlyozva. — *y. t. Katona és Szinnyei: Geschichte der ung. Literatur c. könyvét* ismerteti. (E mű bírálatát lásd folyóiratunk 75—78. l.)

Ugyanezen folyóirat. 9. sz. — *Heinrich Gusztáv: Demetrius.* Az idegen (Lope de Vega-, Kotzebue, Schiller-féle) Demetrius-darabok mellett Szigligeti Trónkeresőjéről is megemlékezik, mely, bár hőse más (t. i. Borics), ugyanazon problémából indul ki, de alighogy megpendítette, máris elejti. — *Rácz Lajos: Gróf Teleki József és Rousseau.* A «Sur la faiblesse des esprits forts» szerzőjének Rousseauval való viszonyát közelebbről világítja meg az a három levél, melyet a cikkirő az Akadémia Teleki-kéziratai közt talált, s melyek közül kettő Voissin-hez (ez vezette be őt R.-hoz), egy pedig Rousseauhoz van intézve Teleki francia nyelvű művének újabb kiadása, illetőleg R.-nak erre vonatkozólag tett ígérete ügyében. — *Papp Ferenc* folytatja Kemény Zsigmond «Élet és ábránd»-ja közlését. — *Kéki Lajos* a Békefi- és Heinrich-emplékkönyveket ismerteti.

Ugyanezen folyóirat. 10. sz. — *Voinovich Géza: Madách kisebb költeményeiről.* Madách versei közt nincsen egy sem népszerű: oka ennek darabos, zenétlen, fantáziátlan stílusa, s tervtelen pongyolasága a szerkesztésben. Viszont e tulajdonságokkal kapcsolatos ritka közvetlensége: versei nagy része egy-egy életrajzi adat. Legelső lírai kísérletei szentimentális hangja mellett, drámai próbái már jelzik a későbbi gondolkodót; az első csalódást követő negélyezett világgyűlöletet az igaz szerelem titkolhatatlan heve váltja fel; de a boldogság hangjaiba már a baljóslatú reflexiók elegyednek. Elbeszélő versei Tompa regéinek, Vörösmarty balladáinak hatását mutatják. A szabadságharc idején némi magyarosabb, sőt népies ízt érezni egy-egy darabján. A szabadságharc veszteségei, melyek ő benne a hazafin kívül az embert is sokszorosan sújtották, érlelik meg egészen költészete reflexiós jellegét, s teszik teljessé az Ember Tragédiája eszmevilágát. «A betelt

kívánságok» c. kiadatlan verse mintegy lírai előképe az Ember Tragédiájának, melyben a korábbi versek vívódásai életböleseletté lehiggadva jelennek meg. — *Papp Ferenc* befejezi *Kemény Zsigmond* regényének közlését. — *Radó Antal* nagy elismeréssel méltatja a Norsa-féle olasz *Petőfi*-fordítást.

Deutsche Literaturzeitung. 1912. évf. 25. szám. — *Rácz Lajos* Katona-Szinnyei németnyelvű magyar irodalomtörténetét ismerteti. Általában elismeréssel emlékezik meg a műről, csak *Eötvös Józsefről* találja, hogy kelleténél többre értékelték. Megemlíti a munka sajtóhibáit is.

Ugyanezen folyóirat. 26. sz. — *Rácz Lajos* *Heinrich Gusztáv* Egyetemes irodalomtörténetének IV. kötetét ismerteti. Kifogásolja, hogy a szláv népek irodalmáról szóló részeknek szerzői nem elég tárgyilagosak; s hogy a magyar vonatkozásokat nem veszik eléggé figyelembe.

Egyetemes Philologiai Közlöny. 1912. évf. 8. sz. — *Bleyer Jakob*: *Hunkronikáink mondai clemeiről.* Szerző *Riedl Frigyesnek* a *Heinrich-Emlékkönyvben* megjelent «Csaba és Berni Detre a magyar mondában» c. dolgozatához fűz néhány elvi megjegyzést. Kétségtelen, hogy a hún krónikának oly részei is vannak, melyeknek megfelelőt a külföldnek sem krónikairódalmában, sem mondaköltészetében nem találjuk meg. E részek megírásánál tehát, *Bleyer* szerint, a krónikairó csak magyar néphagyományra támaszkodhatott. Hogy az *Árpádok* idejében volt ily néphagyomány, az bizonyos *Anonymus* följegyzéséből. A hún krónika tartalmi mozzanatai és egyes tulajdonnevek alakja is ezt bizonyítják. — *Heinrich* *Gusztáv* *Zoltvány Irénnek* *Carlyle* hatása *Gyulai Pálra* c. dolgozatát bírálja. *Heinrich* a jelzett hatást kétségbe vonja. Hisz *Gyulai* nem is tudott angolul. Bizonyos azonban, hogy hatott rá *Schmidt Julián*, aki kedvelt írója volt *Csengery Antalnak*, *Gyulai* politikai és irodalmi irányítójának. — *Császár Ernő* *Borbély Ferencnek* *Gyulai* mint esztétikus c. dolgozatát; *Alszeghy Zsolt* a *Békefi-Emlékkönyvet*, s *Kiss Ernőnek* *Dávid Ferencről* írt munkáját; *Gálos Rezső* *Kriza János* *Vadrózsáinak* új kiadását ismerteti. (Mindezen munkákról l. folyóiratunk 414., 411., 412., 196. l.) — *V. J. Kazinczy* *Gáborék* tízéves találkozója címen egy baráti szerződést közöl, melyet néhány fiatal író (*Egressy Gábor*, *Kuthy Lajos*, *Szigligeti Ede*, *Vachot Sándor*) kötött az 1840. év hajnalán. — *Dobóczki Pál* *Verseghy Rikóti Mátyásának* (1804) egy kései hatására mutat rá *Fáy András* *A szutyogfalviak* (1856) c. regényének egyik epizódjában. Mindkét részletben egy tudákos falusi emberről van szó, aki költői koszorura vágynak, de a végén megszégyenül. — *Dengi János* *Barclay Argenis-ének* magyar fordításaihoz címen egy *Haller Antal* gróftól származó kéziratos fordítást ismertet. (1791.)

Evening Standard And St. James's Gazette. 1912. évf. 27414. sz. — *Nietzsche and Petőfi.* By Professor *Abel von Barabas.* *Barabás Ábel* *Nietzsche-Petőfi-tanulmányainak* összefoglalása az angol közönség számára. Tárgyalja, hogy milyen hatással volt *Petőfi Nietzsche*-re.

Genealogiai Füzetek. 1912. évf. 1—2. sz. — *Soos Ferenc*. *A kundi Soos-család*. A ma is virágzó család a XVIII. század végén emelkedett ki a jobbgysorból. Ebből a családból való az a Soos Ferenc kolozsvári református lelkész, később püspök, aki 1691-től kezdve több vallásos munkát írt és nyomtatott ki latin és magyar nyelven. (Dissertatio metaphysico theologica de prima veritate, 1691. Jó cselekedetekre való serkengetés, 1704. Isteni kéz avagy igazgatás, 1716. A döghalál, Isten harca az emberekkel, 1720. Positiones de peste, 1720.) Fia, Soos Ferenc kolozsvári református lelkész, utóbb esperes, halotti beszédeket írt és nyomtatott ki. (1742, 1752, 1773, 1776.) Egy-két címlap kicsinyített hasonmását közli is az értekező.

Ugyanezen folyóirat. 3—4. sz. — *Vargha Zoltán*: *A szemerjai Szász-család*. A család háromszéki eredetű. Tagjai a XVIII. század derekán tűnnek fel az erdélyi reformátusok között. Érdeklődésük az irodalom és kultúra iránt hagyományos. Szinnyi József írói lexikonában tizenötön szerepelnek e családból. Az elhunytak közül kétségtelenül Szász Károly református püspök, a költő és műfordító a legkiválóbb. Az értekező a mai napig vezeti a család leszármazását s gondos genealogiai táblát csatol dolgozatához.

Katholikus Szemle. 1912. évf. 7. sz. — *Lukcsics József* ismerteti Perényi József Jánosi-életrajzát és a Békefi-émlékkönyvet. (Az ismertető nagyon túloz dicséreteiben; pl. Jánosit «tüneményes nagyságúnak» mondja.) — *A Folyóiratok Szemléjében az Irodalomtörténet* állandó és igen beható ismertetése. (gd.)

Ugyanezen folyóirat. 8. sz. — *Bittenbinder Miklós*: *Mikes pedagógiai levelei*. Mikes a Törökországi Leveleskönyv 25. és 62. levelében szól nevelési elveiről és a magyar ifjúság helytelen neveléséről. A cikkíró ismerteti a két levél tartalmát.

Korrespondenzblatt Des Vereins Für Siebenbürgische Landeskunde. 1912. évf. 9. sz. — Ss. dicsérettel szól a legújabb Honterus-tanulmányról, mely az erdélyi szászok híres reformátorának német munkáit forráskritikai és nyelvészeti szempontból vizsgálja. (Csáki Richárd: Honterus János német iratai forráskritikai és nyelvészeti szempontból. Budapest, 1912. 45 l. Német Philologiai Dolgozatok. Szerk.: Petz Gedeon, Bleyer Jakab, Schmidt Henrik.)

Kölnische Zeitung. 1912. évf. 268. sz. — *Barabás Ábel*: *Petőfi's Hamlet-Monolog*. Fejtegeti, hogy Petőfi Sándornak Világosság című költeménye épen olyan mélyen jár, mint Shakespeare Hamlet-monológja.

Literarisches Zentralblatt Für Deutschland. 1912. évf. 29. sz. — *Bruno Jordan*, Lukács György, A lélek és a formák c. munkájának német fordítását ismerteti nagy elismeréssel. (V. ö. folyóiratunk 256. l.)

Magyar Könyvszemle. 1912. évf. 3. sz. — *A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi könyvtára az 1911. évben.* A hivatalos jelentés nyíltan bevallja, hogy a múzeumi könyvtár modern könyvtári célokra teljesen alkalmatlan. Közli a gyarapodás statisztikáját és a személyi változásokat. A könyvtár jelenlegi tisztviselői közül irodalmilag is munkálkodtak: id. Szinnyi József, Sebestyén Gyula, Kereszty István, Melich János, Bátky Zsigmond, Vértesy Jenő, Gulyás Pál, Bártfai Szabó László, Fitos Vilmos, Bajza József, Jakubovich Emil, Bevilaqua Béla, Holub József, Rédey Tivadar, Munkácsy Mihály, Sikabonyi Antal, Farkas József. — *Szász Béla: Pethő Gergely krónikájának kiadója.* A krónika kiadója s helyenkint javítója, valószínűleg Zrinyi, a költő. (1660.) — *Vértesy Jenő: A szomolnoki műkedvelő színtársulat könyvtára a Magyar Nemzeti Múzeumban. III.* A német nyelvű drámai kéziratok és nyomtatványok folytatólagos ismertetése. — *Gulyás Pál: Egy felsőmagyarországi könyvkiadócsalád följegyzéseiből. I.* Német nyelvű napló közlése a XVII. századból. — *Ernyey József* ismerteti Matolcsy Miklós egyetemi magántanár gyógyszerész munkáiról 1578—1909. Budapest, 1910.), s megállapítja, hogy a munka tele van hiányokkal és tévedésekkel. — *Két eltűnt és újra előkerült Korvin-codearról.* Berzeviczy Albert felolvasásának kivonata. (L. folyóiratunk 471. l.) — *Timár Kálmán: Szepesszombati Tamás könyvtárának töredéke.* Egy XVI. századi szepességi plébános könyvtárának maradványairól. — *A hazai időszaki sajtó.* 1911-ben 1588 hirtlap és folyóirat jelent meg magyar nyelven.

Magyar Nyelv. 1912. évf. 7. sz. — *Viszota Gyula: Vörösmarty ismeretlen nyelvtudományi dolgozatai.* Vörösmarty több, az akadémiához kiadás végett beküldött nyelvészeti kéziratot kapott ki bírálatra. Őt ilyen «vélemény»-ét közli a cikk. — *Simai Ödön: Kazinczy Ferenc nyelvújítása.* XXVI. Adelungnak Kazinczyra gyakorolt hatását lassanként a Wielandé szorítja ki, kinek elveit eleinte jobbadát csak Jenisch «Vergleichung von vierzehn Sprachen»-jéből (1796) ismerte.

Magyar Nyelvőr. 1912. évf. 6. sz. — *Kardos Albert: Nyelvújítás és helységnevek.* II. A nyelvújítás bizonyos kedvelt képzőinek (-ány, -ár, -da, -nok, -ony, stb.) mértéktelen használatát hasonló végű helynevekkel hozza kapcsolatba, kivált oly esetekben, mikor meglevő közszavak analógiája a képző felkapását nem támogatta. — *Simai Ödön: Folnesics Lajos Alvinája.* II. Kiss János is fogyatkozást látott abban, hogy nem jelöljük meg a nemét. E téren már Kazinczy, Kónyi, Bánóczy, Kármán megelőzték Folnesicset egy-egy újítással. F. könyve különben a szolgál fordításnak elrettentő példája. Újításaiból elég sok átment a köznyelvbe. — *Turóczi József: Szarvas Gábor mint író.* III. Első drámai kísérletei («Egy veszelyes csel» és «A galambposta») gyöngé művek. «A becsület és szerelem» című vígjátéka sem igazi dráma: félreértésekkel dolgozik, cselekvénye kevés, komikai alapeszméje nincs: mint azt már Gyulai megállapította (Krit. Dolg. II. : 435.), kivel szemben a cikkíró védeni próbálja.

Nyugat. 1912. évf. 16. sz. — *Gordius László* Pintér Jenő Kármán-tanulmányát ismerteti, s nagyon fájjalja, hogy P. nem kísérelte meg «társadalmi jelenség gyanánt definiálni» Kármánt, hanem ahelyett esztétizál és polemizál. Itt mifelénk azonban az a felfogás, hogy az író-t mindenekelőtt mint irodalmi jelenséget kell definiálni, minden egyéb csak azután következhet. De mindez mellékes az ismertető azon nagy horderejű állításához képest, hogy Kármán József nekik, a Nyugat íróinak speciális ösüki! Vajon van-e még több? Csak nézzenek jól körül, akad még egy pár jeles író a régiségben.

Ugyanezen folyóirat. 19. sz. — *Szabó Dezső: Petőfi művészi fejlődése.* Egyéni vélemények a diktátor-esztétika modorában. A fejlődés megmutatása helyett költeménycímek. Méltatásul ilyen mondatok: «Itt izléstelenség, életszegénység az analízis. Könyv nélkül tudom ezt a verset». S egy ily kijelentéshez: «Petőfi epikai remekei elé semmit nem lehet tenni a magyar epikában» — indokolásul semmi más, mint az ellenkező véleménynek ostobasággá deklarálása. — *Schöpfung Aladár: Irodalom és iskola.* Világos célzással multkori füzetünk egyik könyvismertetésére, az író szempontjából vizsgálja a kérdést: tárgyaltassék-e a modern irodalom az iskolában? Az íróra célszerűbbnek tartja, hogy ne. «Nevelje a tanár tanulóit az irodalom szeretetére, irodalmi érdeklődésre. Erre van szüksége a mindenkori irodalomnak, nem pedig arra, hogy munkáit a tanórákon dicsérik vagy korholják».

Orvosi Hetilap. 1912. évf. 37. sz. — *Győry Tibor: Kolozsvári Jordanus Tamás és a morbus brunogalicus. (1577.)* Jordanus Tamás kolozsvári születésű orvosdoktor, Morvaország főorvosa, egyike volt a XVI. század legkiválóbb orvostudományi íróinak. Morbus Brunogalicus című latin nyelvű munkája, melyben egy luesjárvány első kimerítő monografiáját nyújtotta, klasszikus orvosi mű. Győry Tibor részletesen ismerteti a nevezetes kiadványt.

Pesti Hirlap. 1912. évf. 201. sz. — *Vay Sándor: A sárga kastély.* Régi szájhagyományokra hivatkozó megemlékezés Kármán és Markovicsné szerelméről. A pilisi Beleznay-kastélyban van egy «Kármán-szoba», amelyben annak idején Kármán többször megfordult, mint Beleznay generálisné vendége. Állítólag itt írta a Fanni Hagymányait.

Ugyanezen napilap. 207. és 213. sz. — *Palóczy Edgár: Régi magyar fürdőképek.* Gvadányi József Pöstyéni Fürödésének, továbbá Fejér Antal és gróf Fekete János balatonfüredi verseinek ismertetése több szemelvénnel.

Protestáns Egyházi És Iskolai Lap. 1912. évf. 27. sz. — *Bernáth Lajos: A Ráday-könyvtárról.* Alkalmi cikk. A 31,000 kötetből álló könyvtár ugyanis, melynek rendezésére az állam 10,000 koronát adott, végre állandó elhelyezést nyert a Ráday-utcai átalakított dohánygyárban.

Protestáns Szemle. 1912. évf. 6. sz. — *Pruzsinszky Pál: Ráday Pál.* Megemlékezés azon alkalmából, hogy a magyar református egyház egyik féltékenyen őrzött kincse, a budapesti Ráday-könyvtár új otthonába költözik. — *Gyöngyösy László: Gyöngyösy István a vallás ügyéről.* II. Rákóczi Ferenc szabadságharca idejében Gömör megye nagy többsége protestáns és kuruc érzelmű volt. A protestáns nemesek a fölkelés kitörése után több egyházközségbe visszahozták a katolikus főuraktól és püspököktől elfűzött evangélikus lelkipásztorokat, s emiatt Gyöngyösy Istvánnak, mint megyei alispánnak, sok baja volt II. Rákóczi Ferencel és Thelekessy Imre egri püspökkel. — *V. J.* ismerteti Dávid Ferenc Rövid Magyarázatának új kiadását. — *Heinrich Gusztáv* helyreigazítást közöl, amelyből kitűnik, hogy az az álnevű szerző, aki őt és az Akadémiát a Protestáns Szemle előbbi füzetében megtámadta, valótlanságokat írt.

Ugyanezen folyóirat. 7. sz. — *Gyöngyösy László: Gyöngyösy István halála.* A rozsnyói róm. kath. plébániának a kuruckorból fennmaradt anyakönyvében fel van jegyezve Gyöngyösy halála napja: «1704. Júl. 24-én Dominus Stephanus Gyöngyösy Vicecomes, annorum 75.» Eszerint 75 éves korában halt meg Rózsnyón. Az értekező szerint a 75 évet csak taláalomra jegyezték fel; valószínűbb, hogy 1625-ben született és 80 éves korában halt meg. — *Böngésző* válaszol Heinrich Gusztáv helyreigazítására. Beismeri, hogy elhamarkodottan vádaskodott, s Heinrichet csak félreértésből támadta meg; azután újból szidja a Ferenczi-féle bevezetést, s ismét hibáztatja Heinrichet és az Akadémiát.

Religio. 1912. évf. 27. sz. — *d: Garamszentkereszt.* Megemlékezés Pázmány Péterről abból az alkalmából, hogy a cikk írója a nagy egyházi férfiú egykori nyaralójában időzve épen arról olvasott az ujságokban, hogy a Kigyó-téren nemsokára felállítják Pázmány Péter szobrát. Úgy találja, hogy Pázmánynak a nehéz viszonyok közt követett politikai elveit se Beöthy Ákos, se gróf Andrássy Gyula nem értékelték kellőképen a magyar alkotmányról írt munkáikban.

Revue Critique D'Histoire Et De Littérature. 1912. évf. 34. sz. — *Kont Ignác* ismerteti a következő, magyar irodalomtörténeti vonatkozású munkákat: Lukács György: A modern dráma fejlődésének története. 1911. Kéki Lajos: Tompa Mihály. 1912. Petelei István: Elbeszélések. 1912. Váradi Antal: Régi magyar színészvilág. 1911. Rakóczy Pál: Egressy Gábor és kora. 1911. Kaposi József: Dante Magyarországon. 1911.

Revue De Hongrie. 1912. évf. 8. sz. — *Henri Tronchon: La découverte d'une littérature: France et Hongrie.* Mikor a franciák érdeklődése már jóformán az egész föld kerekességét bejárta, a magyarokról még csak elvétve, egy-egy folyóiratban ha esett szó; az is többnyire német közvetítés útján, ha leszámítjuk a magyar kézből, valami Bérony Károlytól eredő egyetlen cikket a Mercure Etranger 1813-iki évfolyamában. A modern Magyarországról szóló eredeti értesítések sora De Gerando

Ágost munkáival kezdődik (1844). Némi érdeklődést támasztott hazánk iránt Montalembert «Ste Elisabeth de Hongrie»-ja (1836), majd Thouvenel (1840), Saint-Marc-Girardin (1852), Michel J. Quin (1836) úti rajzai, a Vaskapú megnyitása híre, mi a keleti politika szempontjából is fontos esemény volt. — *Arthur Weber: Don Juan en Hongrie.* Nálunk a köztudatban az angol (Byron-féle) Don Juan él: a csábító; a monda végmotívuma, a pokoli büntetés, ismeretlen. A cikkíró ezt a mult század első felében Erdélyben uralkodott angolmániára vezeti vissza. Régibb, protestáns jellegű irodalmunkban a befejező motívum már csodás volta miatt sem találhatott szíves fogadtatásra. 1772 után több Don Juan-dráma szerepel a magyar színen: egy némajáték 1811-ben; a Mozart Da Ponte-féle opera fordítása Pály Elektől 1826-ban; egy Láng Ádám-tól fordított darab 1834-ben, mely részben az előbbinek travesztíája. Kisfaludy Károly Karácsonj c. balladája, mely különben első részében Bürger «Der wilde Jäger»-jén alapszik, felhasználja a lakomára hitt halott motívumát, melyből tulajdonképp az egész Don Juan-monda sarjadt. Reviczky költeménye: Don Juan a másvilágon s Bulla János töredék Don Juan-ja fejezi be a sort.

Revue Internationale De L'Enseignement. 1912. évf. 7. sz. — *J. Kont: L'Enseignement supérieur et les langues et littératures ouralo-altaïques.* A Heinrich Gusztáv szerkesztésében megjelenő Egyetemes Irodalomtörténet IV. kötetéből Munkácsi Bernát bevezető tanulmányát s Bán Aladárnak a finn-ugor csoportról szóló cikkét ismerteti tömör tartalmi kivonatban, hogy a magyarul nem értők részére is hozzáférhetővé tegye azok eredményeit.

Sárospataki Református Lapok. 1912. évf. 34. sz. — *Harsányi István: Egy Rákóczi-korabeli ének eddig ismeretlen változata.* A «Sok bút árasztott...» kezdetű vallásos elégiának (Thaly Kálmán: Adalékok. II. 407.) hatodik változata 1721 tájáról. Leírója: Kocsi Csergő István ref. papjelölt, a gályarab K. Cs. Bálint fia. Lelőhelye: a sárospataki ref. főiskola egyik kéziratos kötete. A közlő pontosan egybeveti a Kocsi Csergő-féle változat hat strófáját Thaly Kálmán szövegének hét strófájával. Nem lehetetlen, hogy a búsongó költeményt Kocsi Csergő István írta.

Ugyanezen folyóirat. 38—40. sz. — *Kónya Imre: Pósházi János élete és működése.* A sárospataki főiskola egykori híres tanárának (szül. 1628 körül) életrajza. Szerző 1667-ig állítja össze Pósházi életadatait.

Századok. 1912. évf. 7. sz. — *Kováts Antal* ismerteti Ferenczi Zoltán Rimay-életrajzát, *Hóman Bálint* Czóbel Ernőnek Heltai Gáspár Dialogusáról írt értekezését. (V. ö. folyóiratunk 190. és 273. l.)

Turul. 1912. évf. 2. sz. — *Váczy János: Kazinczy Ferenc ősei. II.* A Kazinczy-család történetének folytatása 1728-ig. Az értekező részletesen szól Kazinczy Andrásról, aki Ung vármegye alispánja, s II. Rákóczi Ferenc szabadságharca idején a zempléni fölkelő sereg kapitánya volt.

Uj Élet. 1912. évf. 14—17. sz. — *Kremmer Dezső: Apáczai Cseri János.* Népszerű összefoglalása szerző Apáczai-tanulmányainak. (V. ö. folyóiratunk 326—329. l.)

Ungarische Rundschau. 1912. évf. 2. sz. — *J. Peisner: Fetiőfi-kultus.* A Petőfi-könyvtár köteteinek, s különösebben az Endrődi-féle Petőfi Napjai-nak ismertetése.

Ugyanezen folyóirat. 3. sz. — *Ludvig Fóti: Gog und Magog. Der Anonyme Notar König Bélas.* A Góg-Magóg monda változatait végig kíséri a bibliától kezdve (Ezéchiel: 28., 29. és Jel. könyve 20: 7—8.) a Koránon (21: 95., 97.), Sahnamén, arab geográfusok feljegyzésein keresztül az európai Nagy Sándor mondáig, sőt a János papról szóló mondáig, mellyel a G. M.-monda szintén egybeolvadt (a Valkai-féle átdolgozásban hiányzik!). Útközben azt az érdekes adatot fedezi fel, hogy a magyar népnév már Jordanes hunugari-ja előtt 200 évvel előbukkan az istera-i Eticus (III/IV. század) Cosmographiájában, ki u. i. a Nagy Sándortól bezárt népek között Gógon és Magógon kívül egy «Honorg» nevűt is említ. — A dolgozat másik része a középkori krónikák s köztük különösen Anonymus idevágó adataival foglalkozik. Mióta Josephus Flavius a G. M.-népet a skythákkal azonosította, szinte minden középkori krónika foglalkozik e néppel bevezetésében, s ki-ki attól származtatja le a maga nemzetét. Anonymus bevezetésében is felismerjük, hogy két mondai elemet vegyít: a Scythiáról és a Góg Magógról szólót. Scythiáról való tudománya Herodotosra s részben Justinusra vezethető vissza. Franz Rühl kutatásait felhasználva, közelebről is megjelöli azon Justinus-kompilációt, melyből Anon. merített. Mommsen u. i. a Monumenta Germ. Hist.-ban a Chronica Minora között kiadta azt a két kéziratot, melyre már Fr. Rühl utalt: egyik a «Exordia Scythica» c. bambergi kézirat (VI. század), másik a Laurentiana-könyvtár egy kézírata. A szövegtözlésben mindenütt közbe szúrja két vatikáni kézirat («P.» és «U.») varians lectióit, melyeket Rühl még nem ismert. Cikkíró az «U» jelzetű kéziratban Anonymus legközvetlenebb forrását ismerte fel. Felfedezését párhuzamos szövegekkel igazolja. — *Eugen Binder: Sankt Petrus, der Himmelspförtner, in den ungarischen Volksmärchen.* Reinhold Köhler értekezéséhez (S. P. der Himmelspförtner) kiegészítésül vagy 10 magyar adalékot közöl. — *Z. Trócsányi: Geschichte einer ung. Druckerei.* A debreceni városi nyomda története Csürös Ferenc könyve nyomán. — *Friedrich Riedl: Attila und die gotische Dichtkunst.* Friedrich Kluge a Deutsche Rundschau-ban (1911: 451. l.) tévesen állította gót eredetűnek azt a sirató éneket, melyet Jordanes szerint a hunnok Attila ravatala körül énekeltek. Sem Priskos Rhetor, sem Jordanes szövege nem nyújt támasztékot ilyen feltevéshez. — *Gustav Heinrich Várady Zoltán* értekezését (Gr. Mailáth János szerepe a m. irodalomban) s Grosz József Szilágyi és Hajmási fordításait (Segesvári szász gimn. Ért. 1911.) ismerteti. — *Joseph Bayer: «Käthchen von Heilbronn» auf der ung. Bühne.* Míg Kleist Käthchen-je a pesti német színpadon csak vendégjáték alkalmából került színre, a magyar színen sokáig, tetszést

aratva szerepelt. Így: Kassán 1831 febr. 9.; majd a címszerepben Dérynével: 1834 nov. 18., 1835 ápr. 23. Budán Lendvaynéval 1834, Debrecenben Csabaynéval 1836. Kolozsvárt egész 1841-ig színen maradt.

Uránia. 1912. évf. 9. sz. — *Böhm Dezső: Amade László lírája.* Népszerűen ismerteti Amade lírai költészetét. — *ly.* Rakodczay Pál Egressy-monografiáját bírálja. Beható bírálata végén körülbelül ugyanolyan eredményre jut, mint folyóiratunk bírálója. (193—194. l.)

Ugyanezen folyóirat. 1912. évf. 10. sz. — *Trócsányi Zoltán: Finnországi levelek* címen: Yrjö Koskinnak (6.), A. K. Gottlundnak (2.) és Oskár Blomstedtnek (1.) Hunfalvy Pálhoz intézett magyar vonatkozású leveleit közli. — *ly.* Váradi Antalnak Régi Magyar Színészvilág c. tárcacikkgyűjteményét ismerteti és bírálja. Véleménye szerint «Színészettörténeti szempontból e munka nem eléggé komoly, nem eléggé megbízható, mint irodalmi olvasmány pedig több helyt híján van az ízlés követelményeinek.» (E munkát folyóiratunk is ismertette l. 194. l.) — *Benkóczy Emil* közli Pest megye közönségének 1815 ápr. 14-én kelt s a vármegyék reideihez intézett felhívását az építendő pesti Nemzeti Színház ügyében. — *Ugyanezen* szerző közli Fehér megye átiratát, mellyel a megye Horváth Istvánnak Nagy Lajos És Mátyás Védelmetetése A Nemzeti Nyelv Ügyében c. munkáját a többi vármegyék reideinek figyelmébe ajánlja.

Vossischen Zeitung. 1912. évf. 419. sz. — *Barabás Ábel: Petőfi's Liebesroman.* Szendrey Júliáról és Petőfi házasságáról.

Vasárnapi Ujság. 1912. évf. 34. sz. — *Nosztopy Tivadar: Nikláról.* Adatok Berzsényi Dániel leányának és három fiának élettörténetéhez. A költőnek ma is több unokája él Niklán, az ősi birtokon.

FIGYELŐ.

Társasági ügyek. A Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1912 október 5-én *választmányi ülést* tartott.

Beöthy Zsolt elnöklete alatt jelen voltak: Alszeghy Zsolt, Angyal Dávid, Binder Jenő, Császáz Elemér, Császáz Ernő, Horváth János, Kardos Albert, Négyesy László, Német Károly, Papp Ferenc, Pintér Jenő, Prónai Antal, Riedl Frigyes, legifj. Szász Károly, Szinnyei Ferenc, Tolnai Vilmos, Tordai Ányos, Váczy János, Vargha Damján, Versényi György, Vértesy Jenő, Viszota Gyula, Weber Arthur. Jegyző: Kéki Lajos.

1. Elnök üdvözli a megjelenteket. Titkár jelenti, hogy Vargha Damján budapesti cisterciendi tanár, Társaságunk választmányi tagja, alapító tagul jelentkezett. — Örvendetes tudomásul van.

2. Titkár bemutatja a legutóbbi tagajánlásokat. Jelentése alapján rendszer taggá választattak: Dapsy Gizella, tanár, Bpest; Dingha Béla dr., ügyvéd, Bpest; Dinnyés Árpád, Morvaszentjános; Sallay Géza, tanár, Máramarossziget; Schmack Alerina, irg. nővér, polg. isk. tanítónő, Léva; Tóth József, tanítóképző int. tanár, Szatmár (aj. a titkár); Márki Sándor dr., egyetemi ny. r. tanár, Kolozsvár; Kónya Sándor, főgimn. tanár, Karczag (aj. Dézsi Lajos); Bathó Viktor, r. kath. lelkész, Püspökladány; Szabó István, kegyesrendi tanár, Kolozsvár (aj. Pintér Jenő); Lencz Ferenc, tanár, Bpest (aj. Ágner Lajos); Mihály Bálint, kegyesrendi tanár, Nagykároly (aj. Kéki Lajos); Frensz Géza, áll. főgimn. tanár, Újpest (aj. Babits Mihály és Sipőtz Pál). — Rendkívüli taggá választattak: Geiszt Alajos és Dörnyei József, papnövendékek, Pécs (aj. Gondán Felicián); Rákosi Tibor egyetemi hallg., Bpest (aj. Kéki Lajos); Orbán János egyetemi hallg. Bpest (aj. Pintér Jenő).

3. Az *Irodalomtörténetre* újabban előfizettek: Kilián Frigyes, könyvkereskedő, Bpest (3 péld.); Ráth Mór, könyvkereskedő, Bpest (3 péld.); Ranschburg könyvkereskedő, Bpest (3 péld.); Stark Ferenc, könyvkereskedő, Bpest (3 péld.); s a következő tanintézetek és könyvtárak: *Arad*: Áll. főreálisk. tan. könyvt.; *Aszód*: Ev. főgimn. tan. könyvt.; *Baja*: Iskolanénék; *Bereg-szász*: Áll. főgimn. tan. könyvt.; *Budapest*: VII. ker. Barcsay-u. Áll. főgimn. tan. könyvt.; Gyakorló főgimn. tan. könyvt.; Erzsébet-Nőiskola tan. könyvt.; Ref. főgimn. tan. könyvt. és önképző köre; M. kir. honvéd Ludovika Akadémia (1913-tól kezdve); *Debreczen*: Áll. főreálisk. tan. könyvt.; *Eger*: Angol kisasszonyok intézete; *Fiume*: M. kir. tengerészeti akadémia; *Gödöllő*: Minorita főgimn. tan. könyvt.; *Kaposvár*: Áll. főgimn.

tan. könyvt.; *Kassa*: Áll. leányisk. tan. könyvt.; *Késmárk*: Áll. f. keresk. isk. tan. könyvt.; *Kiskunfélegyháza*: Városi kath. főgimn. tan. könyvt.; *Komárom*: Sz. Benedekr. főgimn. tan. könyvt.; *Nagyvárad*: F. keresk. isk. tan. könyvt.; Püsp. tanítónőképző intézet; *Naszód*: Alap. főgimn. tan. könyvt.; *Palánka*: Áll. polgári fiú- és leányisk. tan. könyvt.; *Sepsiszentgyörgy*: Áll. polgári leányisk. önk. köre; *Szekelyudvarhely*: Áll. főreális. tan. könyvt.; *Székesfehérvár*: Áll. főreális. Vörösmarty-önk. köre; *Versecs*: Városi polg. leányisk. tan. könyvt. — Ezenkívül folyóiratunk bizományosánál, Németh József budapesti könyvkereskedőnél, ötven állandó vásárló, illetőleg előfizető.

Társaságunk tagjainak és előfizetőinek összes száma tehát: 918. Ebből tiszteleti tag: 2, alapító tag: 13, rendes tag: 611, rendkívüli tag: 61, előfizető: 231.

4. Titkár jelenti, hogy Erődi Béla budapesti tankerületi főigazgató úr meglehangú körlevélben ajánlotta Társaságunk folyóiratát a hatáskörébe tartozó intézetek tanári és ifjúsági könyvtárai figyelmébe. — Köszönettel vétetik.

5. Titkár jelenti, hogy a nagyenyedi Bethlen-kollegium tanári kara szeptember hó 29-én Magyarigenben emlékünnepet rendezett Bod Péter születésének kétszázadik évfordulója alkalmából, s ez ünnepélyre Társaságunkat is meghívta. A meghívó azonban olyan későn érkezett, hogy Társaságunk képviseltetéséről már nem volt idő gondoskodni; s így koszorúnkat (*Bod Péter emlékének — a Magyar Irodalomtörténeti Társaság*) az ünnepély rendező bizottságának elnöke, Bodrogi János nagyenyedi tanár tette le Bod Péter sírjára.

6. Elnök indítványozza a választmánynak, hogy felolvasó- és választmányi üléseinket minden hónap első szombatjának délutánján tartsuk. — A választmány jóváhagyólag tudomásul veszi az elnök indítványát.

7. Elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére Szinnyei Ferenc és Versényi György vál. tagokat kéri fel, s az ülést berekeszti.

A választmányi ülést *felolvasó ülés* előzte meg. Tárgyai:

1. *Legifj. Szász Károlytól*: Gyulai Pál leveleiből.

2. *Velledits Lajostól*: Rájnis József ismeretlen kéziratai.

Bod Péter emléke. Most kétszáz éve született a magyar irodalomtörténetírásnak egyik elvülhetetlen érdemű úttörője: *Felsőcsermátomi Bod Péter*. E nevezetes évfordulót f. é. szeptember hó 29-én bensőséges ünnepeltilte meg a Magyar Athénás szerzőjének nevelő-iskolája, a nagyenyedi református kollégium. Az emlékünnepe Magyarigenben, Bod Péter egykori munkájának színhelyén folyt le, s a templomban tartott hálaadás után az emlékezés és hódolat koszorúi borították el a dicső emlékü férfiú sírhalmát.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság is elküldötte a maga koszorúját Bod Péter pihenő helyére. Első eset ez, hogy a mi ifjú, s munkásságának még csak első esztendejét élő Társaságunk részt vehetett, ha csak egy koszorú küldésével is, a nemzeti kegyelet valamely ünnepén. S mikor ez

a legelső alkalom éppen azon tiszteletreméltó férfiú emlékezetét kívánta feléleszteni, aki először szólaltatta meg magyar nyelven a mi tudományunkat: lehetetlen ki nem éreznünk e találkozás szimbolumát, s abból reménységet, biztatást, erőt nem merítenünk a jövőre nézve.

Az Egyetemes Philológiai Közlöny Gyulai Pálról. Az Egyetemes Philológiai Közlöny folyó évi október havi számában olyan módon nyilatkozik Gyulairól, hogy szó nélkül nem hagyhatjuk. Arról beszél, hogy külföldi kritikusok közül kik hatottak Gyulaira. A *Közlöny* szerint «Amit Planche hatásáról beszélnek; szót sem érdemel». Ez a sommás ítélet úgy keletkezett, hogy az ítéletmondó nem ismeri eléggé Gyulait, s nem nézte meg, mit beszélnek tulajdonképp Planche hatásáról Gyulaira. A Kisfaludy Társaság Évlapjainak 1911—12. évf. 107. lapján azt olvassuk, hogy «Gyulai bár idézgette Schmidt Juliánt, Macaulayt, Nisardt is, senkit sem becsült többre Planche Gusztávnál». Itt tehát tulajdonképi hatásról nincs szó, csak a nagyra becsülés mértékéről. Aki ismeri Planchet és Gyulait, a mondottakban nem is kételkedhetik. Azt is tudjuk, hogy Gyulai a Bulyovszkynéről szóló polémiában egyenesen hivatkozik igazolásául Planchenak Rachel bírálatára. Különböztetve Planchera nézve a *Közlöny* írója ellenmondásba jutott önmagával. Azt írja ugyanis, hogy «Csengery Antal Gyulainak nemcsak a politikában, hanem az irodalomban is valóságos irányítója volt» s hogy Csengery «Planchet nagyra tartotta, sőt bő kivonatokban ismertette is». De akkor hogyan lehetséges az, hogy «Planche hatása Gyulaira szót sem érdemel»? Pontosabb ennél az, hogy a *Közlöny* írója úgy tünteti fel Gyulait, mint teljesen önállótlan kritikust, aki a politikában és irodalomban Csengery után indul s egész «aesthetikai és politikai magatartása» olyan, hogy Schmidt Juliánból megmagyarázható. Gyulai kétségtelenül nagyra becsülte Csengery ítéletét. Politikai szakkérdésekben szívesen követte, de a magyar politika általános irányainak megítélésében nem szorult Csengery vezetésére. Egyik legkitünőbb s legutolsó politikai cikkét, melyben politikai életünk bajainak gyökerét fedte fel, jóval Csengery halála után írta. A külföldi irodalmi kérdésekben is szívesen hallgatott Csengeryre, de ne képzeljük, hogy Csengerytől kellett tanulnia azt, hogy mit gondoljon Sandról, Elliotról, Byronról, Shakespeareről, Heinéről, Sardouról stb. Magyar irodalmi kérdésekben is örült, ha véleménye találkozott a Csengeryével; megengedjük azt is, hogy Jókai személye iránt Csengery hangolta bizonyos fokig az ellen-szenvre. De csak bizonyos fokig. Gyulai mindig s igen kimerítően méltányolta Jókai írói érdemeit, sőt egyéniségének szeretetre méltó vonásai iránt rokonszenvet érzett mind haláláig. De Csengery irányítására nem szorult abban, hogy miképp ítéljen Jókai regényeiről, vagy közéleti szerepléséről. Egyáltalán magyar irodalmi kérdésekben Csengerynek volt tanulni valója Gyulaitól s nem megfordítva. Gyulai már akkor is, mikor Schmidt Juliánt még nem ismerte, körülbelül oly modorban bírálgatott, mint később. Gyulai szerette ugyan Schmidt Juliánt, de hogy egész kritikai egyéniségét úgyszólván tőle kölcsönözte volna, az igen nagy tévedés. Nem fejtetjük, hogy helyesen jellemezte-e a *Közlöny* írója Schmidt Juliánt, de hogy a Schmidt-

Gyulai párhuzamban Gyulai nincs jól jellemezve, azt biztosan tudjuk. «Prózaí szürkeséggel» vádolja írónk Gyulait, mely néha megnyilatkozott kritikáiban a költői termékekkel szemben. Ez igen általános beszéd. Nem tudjuk, hol nyilatkozott e szürkeség? Talán Petőfi méltatásában? Vagy Csongor és Tünde bírálatában? Gyulai még erős protestantizmusát is Schmidtől tanulta volna s ez az érzés eleve gyanakvóvá vagy ellenszenvesse tette volna a katolikus írókkal szemben? Vajjon Gyulait csak protestantizmusa vonzotta Aranyhoz, vagy Petőfihez? Vagy talán több szimpátiát érzett a protestáns Tompa s Jókai, mint a katolikus Vörösmarty, Széchenyi, Deák és Zrinyi iránt? Ki méltányolta szebben a katolikus papság irodalmi érdemeit, mint Gyulai Vörösmarty életrajzában? — Gyulainak fogyatékos érzése lett volna a költőivel szemben, ahol ez az érzékenység, jelképeség vagy mystikum kapcsán lép föl? Gyulai maga is érzékeny költő volt; Heinében, Petőfiiben az érzékenységet meg tudta becsülni. Hogy mit jelent a symbolum a költészetben, arra Gyulait, a költőt, tanítania senkinek sem kellett. A tiszta költői játék varázsának érzetét attól a kritikustól, ki Vörösmarty Csongor és Tündéjéről, Shakespeare vígjátékairól oly szépen írt, megtagadni lehetetlen. Hagyjuk a mysticumot. Csupa negatív vonásokkal nem szabad jellemeznünk. Ki kerülne el akkor a mogyorófapalcát? És miért kellett e negatív vonást Gyulainak ép Schmidt Juliánból átvennie? Ezt akár Planchéból is megtanulhatta volna. — Gyuliban «erős hajlam volt a moralizáláshoz, mely nem tud el lenni a tragikus bűn és költői igazságszolgáltatás nélkül». Pedig Gyulai határozott ellensége volt a moralizálásnak, a költészetben csak költői szempontokat ismert. Fr. Th. Vischer is nagy súlyt helyez a tragikus bűnre és igazságszolgáltatásra, pedig reá, aki az «Auch Einer»-ben azt írja, hogy Moral ist selbstverständlich senki sem foghatja a moralizálást. Gyulainak erős politikai (egyoldalú) álláspontja volt, mely a más pártokon levőkkel szemben néha igen elfogulttá tette — és ezt is Schmidtől tanulta — mondja írónk. Gyulai a politikában Deákkal, Keménynyel és Csengeryvel egy párton küzdött. Ha ezek egyoldalú és elfogult emberek voltak a politikában, akkor Gyulai is az volt. De annyit meg kell engednünk, hogy igen dicső társaságban nyilatkozott ez egyoldalú elfogultsága. A politikai polemikában a meggyőződéstől vezetett író bizonyos egyoldalúságot ki nem kerülhet, de Gyulai majdnem a történetírói objectivitás magaslatára emelkedik néhány cikkében. Legerősebb politikai ellenfelében, Kossuthban is méltányolta, amit méltányolnia kellett és nem helyeselte Deák érdemeinek törvénybe iktatását. Szóval az objectivitás terén is sokat tanulhat a Phil. Közlöny Gyulaitól.

IGAZ MÁRTON.

A magyar irodalomtörténet a kolozsvári egyetemen.
Persián Kálmán folyóiratunk megelőző számában almanachszerű összeállításban közli a kolozsvári egyetemen tartott magyar irodalomtörténeti előadásokat Széchy Károlynak budapesti tanárrá kinevezéséig (1872—1905). Csak elismeréssel tartozunk Persiánnak ezért az összeállításért. Hasonlóképpen figyelmet érdemel az összeállítást megelőzően Széchy Károlyról

adott jellemzés. Csakhogy Persián sem a premisszák egybeállításában nem teljes, sem a következtetés rendjén nem jut el a végső tételre.

Jellemzése abban csúcsosodik ki, hogy Széchy működésének eredménye az, hogy felkeltette az ifjúságban a becsvágyat az irodalmi munkálkodásra, de iskolája, követői nem maradtak, mert az ő bámulatos emlékező tehetségét, vasszorgalmát, széles ismereteit csodálták, de követni nem merték.

Ez bizony elég silány eredmény: *iskolája, követői nem maradtak*. Egy tizenötéves egyetemi tanári pályára s kivált épen a magyar irodalomtörténeti tanszék betöltőjére nézve bizony nagyon szomorú, sőt lesújtó ítélet ez, ha igaz! Épen arra vonatkozólag, hogy mennyire igaz ez a sívár negatívum és mennyiben nem, teszünk egy-két megjegyzést. Illő, hogy legalább a szakkörök előtt világosan álljon Széchy Károly egyénisége, de meg a kolozsvári viszonyok is emlékezetbe hozassanak épen most, két új egyetem szerzése pillanatában.

Tény az, hogy Széchy tanítványai közül aránylag kevés működött s működik az irodalomtörténetnek, mint szaktudománynak a mezején. Ha a Persián kifejezését: *iskolája, követői nem maradtak* — így értelmezzük, akkor közel járunk a valósághoz. Persián szerint ennek oka abban van, hogy tanítványai csodálták ugyan bámulatos emlékező tehetségét, vasszorgalmát, széles ismereteit, de követni *nem merték*. Nyilvánvaló tévedés. Merészségre annak van szüksége, aki valami nyaktöréssel járó mutatóványra szánja el magát, de nem az egyetem hallgatóinak. Ahhoz, hogy valaki kedvet kapjon a tudománynak valamely vágásába derekas és állandó munkás gyanánt beállani, nem merészség szükséges, hanem tárgyszeretet és módszeres készség. Ha tehát a fenti értelemben el is fogadjuk azt, hogy Széchynek iskolája, követői nem maradtak, a magyarázatot vagy a hallgatók tárgyszeretetének vagy a módszeres fegyverzetnek hiányában kell keresnünk. Az első, a tárgyszeretet hiánya, természetesen eszik. Hisz alig képzelhető, hogy a Széchy hallgatóinak nagy zöme más ok miatt választotta volna szaktárgyul a magyar irodalmat, mint pl. a Gyulaiéi vagy Beöthyéi. Marad tehát a második magyarázó ok: a módszerbeli hiány.

S e tekintetben csak akkor lehetünk igazságosak, ha éles különbséget teszünk a módszernek a személyhez kapcsolódó, mondjuk elméleti eszközei és a személytől független módszeres eszközök, tárgyi tényezők között.

Milyen volt a Széchy Károly módszere? Ennek a megállapítása épen nem nehéz, mert Széchy előadásainak tartalma teljesen azonos műveinek a tartalmával. Tehát a módszer is egy. Épen ezért az is jellemezheti Széchy-t, aki soha hallgatója nem volt, mint ahogy pl. Dézsi Lajos is igen talpraesett jellemzést nyújtott Széchyről akadémiai emlékbeszédében. Ahhoz, amit Dézsi mond, hozzá kell gondolnunk azt, amit Persián említ föl s előttünk áll a kathedrán Széchy. *All* a szó szoros értelmében, s egészen nekihevílten, szónoki tüzzel és telt páthosszal szaval. Szavalja a Pannóniai énekot, a Zrinyi Miklós házasságát, a Bessenyei születési évét, sőt

szavalta, mikor néhai Halász Ignácot helyettesítette, a finnugor és török ragok közötti különbséget is. Szavalt Széchy mindent és mindenkor. Szavalt, mert rajongott tárgyáért; szavalt mert amit előadott, nemcsak szeretete szenvedéllyel, hanem a legapróbb részletecskéig *tudta* is. A Széchy tüzes szónokiassága s pathetikus hanghordozása első percben nem egy hallgatójának hozta mozgásba nevető izmait. De csak egy pillanatra. Mert a másodikban már mindenki érezte az ő tárgyszeretetének, lelkesedésének nem hazug voltát, érezte, hogy a folyton ömlő tartalom hatalmas áradatként borítja el a nevetési ingert. Mindenkinék azonnal tudomásul kellett venni, hogy egy lelkes és nagytudományú férfiút hallgat, akinek egyénisége teljesen beleolvadt szaktudományába. *De bizonyos, hogy ez a szónokiasság, ez a kothurnus előadásait fásasztóvá tette, a közvetlenség rovására ütött ki.* Széchy előadásait hallgatni is, tanulni is elég nehéz feladat volt. S így a formai közvetlenség hiánya miatt maga az egész szaktudomány a valóságnál sokkal nehezebbnek tűnt fel.

A formai közvetlenség hiányához járult még a Széchy előadásainak sajátos tartalmi menete. Széchy az irodalomtörténetet tisztán *történeti* disziplinának tekintette. Főcélja volt mindig a történeti bizonyosság megállapítása még a legaprólékosabb körülményekben is. Ezért előtte minden jelentéktelen adalék igen nagy fontosságot nyert. S e tekintetben Széchy közvetlen folytatója a Toldy Ferenc irányának. Bölcséleti, lélektani s esztétikai részlet — noha ez utóbbinak jogosított tanára volt — nagy ritkán fehér holló gyanánt akadt előadásaiban. Ezért minden lelkesége mellett is száraz maradt, annál inkább, mert a történeti bizonyosságok megállapításaiban fölhordott rengeteg bizonyíték is rendszerint történeti adathalmaz volt. És pedig minő nagy számú! Igaza van Dézsinek: érezzük, hogy nem azért nem folytatja tovább a bizonyítást, mintha kifogyott volna az argumentumokból (Enlékbeszéd 19. l.). A bizonyítékok előhordásában, az adatok felsorolásában nyilatkozott meg roppant tudománya s valóban csodás memoriája, a mit utánozni csakugyan nem lehetett. A történeti elem túltengése, a szónokiasság okozta közvetlenség hiánya bizony nem egy hallgatója előtt valami elérhetetlen magasságban láttatta azt a lehetőséget, hogy maga is egykor tudósként művelje szaktárgyát. Ezen nem segíthetett sem az otthonában való személyes, közvetlen érintkezés, sem az a körülmény, hogy Széchy ilyenkor s általában a társalgásban a lehető legderültebb és szellemesebb egyéniség volt.

Mindezek tények. De a negatívumok mellett vajjon nem volt-e Széchyben bőven oly tulajdonság is, amelyet követni bármely hallgatója előtt is érdemes eszmény volt? Nem célok itt arra, hogy Széchy szegény és szorgalmas tanítványainak anyagi támogatója volt, hogy lelke telve volt szívemességgel. Csak azt kérdem; vajjon Széchy tárgyszeretete, a tárgyáért való hevülés bizonyos mértékben nemde épen érdemszámba megy? Vajjon az ő rengeteg tudása nemde méltó becsvégya bármelyik ifjúnak, különösen akkor, ha meggondoljuk, hogy oly egyetemi tanárok is vannak, akik *kóta nélkül* egyetlen akkordra se képesek? Senki se tagadhatja, hogy Széchy igazi nagy tudós volt, ki szaktudományát jelentékeny mér-

tékben fejlesztette. Fogyatozásai is tudós fogyatozások: a tárgyszeretet okozta szónokiasságát, a történeti adatokban való roppant jártassága eredményezte egyoldalúságát. És így ha el is fogadjuk, hogy a fenti értelemben iskolája, követői nem maradtak, az nem csökkentheti az ő nemes egyéniségének nagy tudományos súlyát, nem jelentheti egyetleni tanári pályájának meddőségét avagy terméketlenségét.

Ha igazságosak akarunk lenni Széchy iránt, akkor nem szabad egyszerűen konstatálnunk, hogy követője, iskolája nem maradt, hanem felelnünk kell arra a kérdésre, hogy vajjon az adott viszonyok között a Széchy helyében tudott volna-e bárki is iskolát alapítani s több követőt nevelni? Ha ebből a szempontból nézzük meg a dolgot, másképen fog kiütni.

Nevezetesen el nem vitatható tény az, hogy a tudós nem a kész eredmények föltalálásával hat és támaszt iskolát és követőket, hanem tudományos kutatásai közben. A *Semináriumok nevelnek követőket, a katedra körül tanulók szoktak ülni*. Semináriumnak Kolozsvárt Széchy idejében híre-hamva se volt. S így Széchy és tanítványai mindenkor csak a kész eredményeket mutathatták meg egymásnak, aminek a következménye az volt, hogy a tanítványok csodálták a mester eredményét, de nem ismerve a módszer egyes mozzanatait, magát az eredményt se tudták kellően értékelni. Viszont Széchy a hallgatók tanárképzői dolgozataiban inkább a fogyatozásokat vette észre ahelyett, hogy rámutathatott volna a megálló eredményhez vezető helyes módszerre. Ime a követők hiányának egyik tárgyi oka: a semináriumok nem létezése.

Azt sem szabad felednünk, hogy Kolozsvárt nem állott s ma sem áll annyi könyvtári anyag rendelkezésre, mint pl. Budapesten. S fontos arra is emlékeznünk, hogy Kolozsvárt egyetlen folyóirat az Erdélyi Múzeum volt az, ahová a hallgatók arra érdemes dolgozatait el lehetett helyezni, míg Budapesten e tekintetben is mások a viszonyok. Ha maguk az elismert tudósok is állandóan Budapestre vágyódtak, hogyné kereste volna a kezdő a Budapesthez való közelebb jutást? Valóban nem egy tanítványa van Széchynek, ki a tőle nyert indítékkal Pestre jöve derekas munkásságot fejt ki ma is. De persze külsőleg úgy tűnik föl, mintha Budapest nevelte volna azzá, ami.

S végül, hogy közelebbi s nyomósabb okra térjünk át, tudni kell azt is, hogy a kolozsvári egyetemen a magyar irodalomtörténetnek 15 év alatt csupán két előadója volt: Széchy mint rendes és Ferenczi mint magántanár. Erdélyi Pál már Ferenczi után jött. Ferenczi is hivatása és készülsége szerint első sorban az irodalom tudományát történeti disciplinaként művelte. Tehát nem ugyan a formában, de a lényegben — persze teljesen függetlenül Széchytól — ugyanazon az úton haladt, míg Erdélyi előadásaiban a lélektani és folklorisztikus vonás is érvényesül. Ezzel szemben Budapesten Gyulai és Beöthy mellett a magántanároknak igen változatos sora mozdította elő a követők gyarapodását. Hogy csak néhányat említsünk: Bodnár Zsigmond, Horváth Cyrill, Négyesy László.

Mindezeknek a módszere többé-kevésbé különbözik egymástól. S így ugyanannak a tudományágnak más és más szempontú művelése kétség-

telen előmozdítója annak, hogy iskola támadjon. Hogy kívánhatjuk meg azt, hogy két egyéniség soványabb külső viszonyok között épen annyi tudóst neveljen (kevesebb számú hallgatóból), mint sok egyéniség (több hallgatóból) kedvezőbb viszonyok között?

Hátha még meggondoljuk azt is, hogy Budapesten az esztétikának rendes tanszéke van! (Nem is gondolva ezuttal arra, hogy ki a betöltője). Ha tudjuk azt, hogy Budapesten a filozófiai studiumoknak öt rendes tanszéke van, míg Kolozsvárt (hosszabb-rövidebb interregnummal) csak kettő. Mennyire színesebb és sokoldalúbb irodalomtörténeti szellemnek lehetett egy hallgató részese Budapesten, mint Kolozsvárt. Tessék elképzelni azt, hogy Kolozsvárt eltöltött az ember mint magyar irodalomtörténetszakos hallgató négy álló esztendő úgy, hogy az esztétikának hírét se hallotta, csak imitt-amott elvétve, a néhai Böhm Károly kis terjedelmű, de szoborszerűen kidomborított egy vagy két órás kollégiumain!

Talán sikerült ezekben rámutatnom a valódi tényállásra s egyuttal élet vennem a P. kétségtelenül jóhiszemű, de alapjában véve lesújtó megjegyzésének: Széchynek iskolája, követői nem maradtak. Azt hiszem tartozunk Széchynek azzal, hogy egyéniségét tisztán lássuk. Tartozunk a körülmények latbavetésével elismerni azt, hogy igenis volt és van Széchynek iskolája, vannak követői és pedig oly nagy számban, amelyiknél többre az adott viszonyok között nézetem szerint senki sem hivatkozhatnék. A Széchy 15 éves kolozsvári tanárkodása épen nem terméketlen. Ellenkezőleg. Nagyon sokan voltak és vannak, kik tőle nyerve indítékot váltak a szaktudomány buzgó művelőivé, habár a dolog természete szerint módszerük nem kivétel nélkül azonos az övével, hanem némelyek esztétikai, mások pszichológiai, filológiai vagy összehasonlító szempontok szerint vizsgálják az irodalmi életet.

KRISTÓF GYÖRGY.

Megjegyzések Horváth János bírálatára. (A *modernek és az iskola*. Írta: Agárdi László. Bírálata: az *Irodalomtörténet* 404—407. l.-in.)

1. Horváth János nem értette meg dolgozatom célját. Célom nem harc a nyugatos irány ellen, hanem *megértés és védekezés*.

2. A bíráló *következetlen*. A mai élet és irodalom meg iskola kapcsolata nézve először az a felfogása, hogy az iskola őrizze meg semlegességét; másodsor, hogy a rendes oktatásban foglalkozzék a modern irodalommal; s harmadsor, «ha valakinek kedve van hozzá, épúgy foglalkozhat vele az önképzőkörben, mint bármely más témával.» Ugyanez a dolgozat álláspontja is.

3. *Egyoldalúságot* árul el a bíráló. Nem veszi figyelembe, a dolgozat célját. E miatt oly kívánságokat hangoztat, amelyek más irányú dolgozatokban valósíthatók meg. (Így a francia hatás részletes kimutatása; a modern irodalmi irányok és írók kimerítőbb jellemzése; a tanulók kezébe való könyvek kijelölése, ismételve is.)

4. *Felületesség* eredménye az az állítás, hogy a dolgozat súlypontja a mai irodalom ismertetése. Az értekezés két egyenlő jelentőségű félből áll:

az irodalmi ismertetés csak alap, amely a pedagógiai elvek megvalósításánál kiindulásul szolgál. A bírálótól felhozott politikai analógia a modern irodalomra nem alkalmazható. A mai élet és irodalom általános ismeretetését a tankönyvírók már felvették; a dolgozatban arról van szó, hogy a *mának*, a *jelennek* kapcsolatát az iskolával az erkölcs-nevelési szempontra való tekintettel hogyan lehetne eszközölni.

A bíráló attól tart, hogy a régi irodalom nem részesül a kellő méltánylásban. A dolgozat azonban a bevezetésen kívül két helyen is hangsúlyozza, hogy az ideálokat, a multat meg kell becsülni és elsősorban a régibb magyar irodalommal kell foglalkozni.

5. Kikel a bírálat a tanár eljárására vonatkozó megjegyzés ellen. Az Utasításokban (1903. 49. l.) ez olvasható: «Az írókat jellemezni kell, de nem hibákat keresni bennük.» A modernnek legtöbbször a hibák kihívják a kritikát, tehát a tanárnak az önképzőkörben — ezért éppen itt — bírálnia kell. A dolgozat szelleme szerint nyilvánvaló, hogy kritikája a kifogásolt jelenségek elítélése. (Irányítás.)

6. A bíráló szerint a dolgozatíró «vak híve a modernségnek». Emiatt a dolgozathoz nem tartozó dolgokat is belekever és a gyanúsítástól sem tartózkodik. Az értekező készségesen beismeri, ha tévedt valamiben, de az itt-ott megütött hangot és a gyanúsítást nem tartja a bírálóhoz méltónak.

7. Általában nélkülözi a bírálat a megjelölt vonatkozásokra tekintettel levő és arányosan megfelelő kritikai érzéket.¹

AGÁRDI LÁSZLÓ

Magyar irodalomtörténet oroszul. Az Enciklopediчесkij Slovarj (Tudományos lexikon. Teljes címe: Enciklopediчесkij Slovarj T-va «Br. a. i J. Granat i Ko.» IX. k. Moszkva.) most megjelenő 7. kiadásának IX. kötete behatóan foglalkozik Magyarország irodalmi, politikai, társadalmi viszonyaival. Az irodalomtörténeti részt (431–449. l.) *Szinnyei Ferenc* írta meg, ki idegen nyelven megjelent irodalomtörténeteivel eddig is jelentős érdemeket szerzett.

E tudományos lexikon rendeltetésénél fogva Szinnyeinek nagyon szűk tere volt s így irodalmunknak csak főbb mozzanatairól s legkiválóbb alakjairól, főként a külföldön is ismertekről adhatott számot. A régi irodalom íróit mellőzi; nevek helyett korjellemzéseket ad. Bessenyei felléptéig csak Balassát, Pázmányt, Gyöngyösit, Zrinyit említi. Bessenyei óta részletesebb s a XX. század nagy íróit, Petőfit, Aranyt stb. behatóan méltatja. Könnyen áttekinthető összefoglalás, kellemes olvasmány. Rövidsége mellett is nagyon alkalmas arra, hogy a magyar irodalom iránt Oroszországban is érdeklődést keltsen.

TR. Z.

¹ *Horváth János*, kivel e cikket kéziratban közöltem, kijelentette, hogy nem kíván válaszolni. (Szerk.)

Magyar irodalomtörténeti előadások egyetemeinken. A budapesti és kolozsvári egyetem tanárai az 1912—1913. tanév első felére a következő előadásokat hirdették.

A budapesti egyetemen. — *Beöthy Zsolt* r. t.: Az irodalomtörténet elmélete. A hagyomány, egyéniség. Magyar és egyetemes irodalomtörténeti fejtegetésekkel. Heti 4 óra. A ballada elmélete és története. 1 óra. Magyar iskolai olvasmányok. 2 óra. — *Riedl Frigyes* r. t.: A magyar irodalom története Arany korában. 4 óra. Gyakorlatok a magyar irodalomtörténet köréből. 1 óra. — *Négyesy László* r. t.: A magyar epika története a XVIII. és XIX. században. 4 óra. Balassi és követői. Irodalomtörténeti gyakorlat. 1 óra. A magyar irodalomtörténet vázolata. Egyéves tanfolyam. Más szakbeli tanárképzői tagoknak. 2 óra. Magyar stílusgyakorlatok. Tanárképzői gyakorlatok, más szakbeli jelöltek számára is. 2 óra. — *Horváth Cyrill* m. t.: Lyrai költészetünk a XVI. században. 2 óra. — *Szinnyei Ferenc* m. t.: A XIX. század irodalomtörténete. 2 óra. — *Császár Elemér* m. t.: A XIX. század magyar költészete. 2 óra. — *Pap Károly* m. t.: A magyar népszínmű története. 2 óra. — *Melich János* c. rk. t.: A legrégebb magyar nyelvemlékek. 1 óra. — *Angyal Dávid* r. t.: A magyar történetírás fejlődése a XVI. és XVII. században. 1 óra.

A kolozsvári egyetemen. — *Dézsai Lajos* r. t.: A magyar irodalom története. I. Középkor. 4 óra. Irodalomtörténeti módszerek. 1 óra. Magyar irodalomtörténeti gyakorlatok. 2 óra. — *Gyalui Farkas* m. t.: Az időszaki sajtó története és bibliographiája, tekintettel a magyar időszaki sajtóra. 2 óra.

A szerkesztőhöz beküldött könyvek jegyzéke.

Bothár Dániel: Lethenyei István. Adalékok a dunántúli polemikus irodalom történetéhez. Pozsony, 1912. 35 l. Wigand K. F. nyomdája.

Pázmány Péter kortársának, Lethenyei István dunántúli evangélikus prédikátornak életrajza. Lethenyeiről nem tudunk sokat, irodalmi működése sem mondható jelentékenynek, de pályája megérdemli azok figyelmét, akik bővebben foglalkoznak a XVII. század hitvitázóival. Szerző a szakirodalom gondos figyelembevételével dolgozta ki L. életrajzát; s lelkiismeretesen felhasználta az e korra vonatkozó protestáns egyháztörténeti adattárakat. Módszer tekintetében kifogásolható, hogy az életrajzi adatok tárgyilagos egybeállítását s az elbeszélés nyugodt menetét meg-megszakítja vitatkozó részletekkel, mai írók munkáira vonatkozó helyreigazító megjegyzésekkel. Azokat az újabbkori tévedéseket, melyek Lethenyei korára nézve egyes jelenleg is élő szerzők műveiben található, a jegyzetekben kell helyreigazítani. A főszervegben fölösleges keverni az ellenreformáció hitvitázóit a XIX. és XX. század monografusaival.

D'Isos Kálmán: Egressy Béni első dalműszövegkönyvéről. Budapest, 1911. 12 l. (Különlenyomat a Zeneközlöny 1911. évf.-ból.)

Az Erkel-jubileum alkalmával megjelent Erkel-emlékkönyv lapjain

Négyesy László «Erkel Ferenc operaszövegei mint drámai művek» című tanulmányában megállapította, hogy Erkel Ferenc számára Egressy Béni írta a leghatásosabb librettókat. Négyesy részletesen foglalkozott mind a Hunyadi, mind a Bánk Bán szöveggel. Ugyanígy tárgyalja most *D'Isoz Kálmán* Erkel első operájának, Báthory Máriának librettóját. Ez operának tárgyát Dugonics András Báthory Máriája (Ines de Castro története) szolgáltatta. Egressy versben dolgozta át Dugonics darabját, a szereplők számát apasztotta, a történet menetén rövidített, az öt felvonásból két felvonást csinált. (1840.) D'Isoz szerint Egressy már a legelső alkalommal is bebizonyította, hogy az opera követelményeivel teljesen tisztában van, s hogy teljesen rendelkezik a librettók írására alkalmas tulajdonságokkal.

Fleischmann Gyula: A cigány a magyar irodalomban. Budapest, 1912. 54 l. Az Élet nyomdája.

Hogyan merül fel a cigány alakja a magyar irodalomban: ezt a kérdést vizsgálja F. Gy. Iróink a XVIII. század második felétől kezdve érdeklődéssel fordulnak a letelepedett muzsikuscigányok felé s a humoros, hazudozó, gyáva, ostobán furfangos cigánytípus egyre nagyobb helyhez jut az elbeszélő munkákban és a színdarabokban. Simai Kristóf, Kónyi János, Csokonai Vitéz Mihály, s különösen Gvadányi József sikerülten jellemzik a cigányokat. A XIX. században Arany János páratlan megfigyelő tehetséggel és humorral ír Nagyida népéről, s a népszínművek szerzői is, különösen Tóth Ede és Csepreghy Ferenc teljes mértékben kiaknázzák a cigány-komikumot. A szabadelvű eszmék hatása alatt a humoros, léha cigánytípus mellett megjelenik a demokratikus, szentimentális és romantikus cigány is. (Gaál József, Eötvös József, Szigligeti Ede, Jókai Mór, Vas Gereben, Kövér Lajos.) Szerző távolról sem meríti ki tárgyát, sok fölösleges szemelvényt közöl, forrásainak közelebbi megjelölését mellőzi, egyébként elevenen ír, s látszik, hogy kellő buzgósággal dolgozott tételén.

Kozák Lajos: A metafora és Arany metaforái. Budapest, 1912. 75 lap. Markovits és Garai nyomdája.

Szerző a metaforákra vonatkozó vélemények időrendi egybeállítás után felsorolja és vizsgálja Arany költői nyelvének metaforáit. Arany metaforái két nagy körből valók: az emberi élet (testrészek, ruházat, házi eszközök, mesterségek, gazdaság, lelki jelenségek) és a természet köréből (égi jelenségek, légköri tünemények, állat-, növény- és ásványvilág.) Szerző szerint Arany képei nem olyan eredetiek, mint Petőfi képei: legnagyobb részük átvett, átalakított, de mindegyik magán viseli Arany művészetének bélyegét. Míg Petőfi a költői hozzáképzelésben, Arany a pontos megfigyelésben tűnik ki, Petőfi metaforái magukkal ragadnak, Aranyéi szemlélődésre késztenek.

Molnár Imre: A cenzura története Magyarországon 1600-ig. Budapest, 1912. 70 l. Az Élet nyomdája.

Az eddig kiadott történeti forrásművek alapján elég világos áttekintést

nyújt a hivatalos könyvvizsgálat visszaéléseiről s a különböző állami és egyházi hatóságok garázdálkodásáról. A reformáció és az ellenreformáció küzdelme magával hozta a sajtószabadság megszorítását. Magyarországon a királyi udvar mindenképen kellemetlenkedett a nem-katolikusoknak; Erdélyben a reformátusok erőszakoskodtak. I. Ferdinánd az 1553. évi országgyűlésen már keresztül akarta hajtani a püspöki cenzurát, de tervét a protestáns rendek megakadályozták. Ez időtől kezdve a Habsburg-uralkodók s a katolikus főpapok különböző intézkedésekkel és büntetésekkel szorongatták a «pestises» eretnek-könyvek szerzőit és kiadóit, s a királyi szabadalom nélkül dolgozó nyomdászokat. Erdélyben a reformátusok zsinatai és papjai zsarnokoskodtak: «mert a szabad kutatás elve létrehozta a reformációt, de felekezetei ép úgy nem tűrték a szabad kutatást, mely esetleg velük ellenkező hitelvekre vitt, mint nem tűrte a római egyház, melyből kiszakadtak».

Mellinger Kamilla: *Botond.* Budapest, 1912. 52 l. A Nap nyomdája.

Szerző ki akarta deríteni, mely népek történetének és költészetének szálai fonódtak össze a Botond-mondában. Azzal, hogy kiírta és sorjában idézte a régi krónikákból (Anonymus, Kézai, Bécsi Képes Krónika) a Botondra vonatkozó összes helyeket, bizonyára hasznos munkát végzett volna, ha egyúttal elfogadható eredményt szűr le idézeteiből. De hipotézisekkel és fantáziával sohasem lehet pótolni az összehasonlító irodalomtörténeti élelátásnak és a történeti forráskritikai készütségnek hiányát. Szerző minden eddigi történetírónál többet vél tudni s egész kis novellát sző a Botond-mondáról. Botond vitéz, Boleszláv lengyel hős, Boto bajor gróf, Lébényi Poth comes, a német Erneszt herceg stb. alakjait sorra vonatkozásba hozza egymással, még pedig olyan logikátlanul és olyan általános motivumok alapján, aminőkhöz hasonlókkal bátran elő vehette volna a hindu vagy a japán mesekincs hőseit is. A dolgozat jellegzetes terméke a néhány év óta divatba jövő délibábos irodalomtörténetírásnak.

Nicolini Eugenia: *Az érzelmes tündérvjáték. Raimund hatása a magyar drámairodalomra.* Budapest, 1912. 64 l. Neuwald Illés utódai nyomdája.

Raimund Ferdinánd (1790—1836) osztrák szinigazgató, Grillparzer kortársa, aki mint vándor-komikus a magyarországi német színtársulatoknál is nagy sikerrel működött, egyike volt a bécsiek legkedveltebb színműíróinak. Érzelmes tündérvjátékainak hatása már Vörösmarty Csongor és Tündéjén is észlelhető; még erősebben hatott Munkácsi Jánosra, Balogh Istvánra, Nagy Ignácra és Gaál Józsefre. Az utóbbinak Peleskei Nótáriusa már átmenet a tündéries bohóztól a népszínműhöz. — Nicolini Eugénia néhány német munka alapján vázolja a tündérvjátékok világirodalmi fejlődését s Raimund Ferdinánd élettörténetét; elmondja Raimund darabjainak tartalmát s kutatja, miként hatottak Raimund tündérvjátékai a magyar darabokra. Feldolgozó eljárása a lehető legkezdetelesebb. Ha pl. Vörösmartyról szól, elmondja Vörösmarty életrajzát (!), ismerteti drámáit, bő tartalmi kivonatot készít a Csongor és Tündéből, s odavetöleg némi moti-

vum-kölesönzést állapít meg Raimund és Vörösmarty között. Képzeltető, milyen alakatlan dolgozatot készíthet az az értekező, aki egy négy íves kis füzetkében sorra elmondja Vörösmarty, Nagy Ignác, Gaál József stb. életrajzeit s folytonos tartalmi kivonatolásokkal tölti ki apró nyomtatványát. Kár, hogy az ilyen bölcsészeti doktori dolgozatokat ifjú szerzőik — kiknek a tudományos módszer követelményeiről alig van sejtelmük — nem mutatják meg előzőleg valamelyik egyetemi tanárnak, akitől mégis csak kapnának némi útbaigazítást arra, hogyan kell megközelíteni az ilyen érdekes és fontos témákat.

Pataky Erzsébet: Az íző kódexek nyelvéről. Szeged, 1912. 27 l. Engel Lajos nyomdája.

Az északkeleti íző nyelvjárás legrégebbi szövegeit a Pozsonyi-, Lobkowitz-, Teleki- és Döbrentei-kódex őrzik. Pataki Erzsébet mind a négy kódexből számos olyan magyar szót írt ki, amelyekben az *i* és *í* magánhangzó előfordul.

Polit Vladislava: Petőfi a szerbeknél. Újvidék, 1912. 50 l. Branik nyomda.

Nőiróink tudományos dolgozatai — némi kivétellel — két csoportba oszthatók: vagy ügyetlen cédula-összeírások, vagy böbeszedű, tartalmatlan, érzélgő lirizálások. Fenti értekezés nem tartozik egyik csoportba sem. Polit Vladislava szerencsére el tudta kerülni az egyetemi női doktori dolgozatok lélektelen szárazságát; s lelkes és hangulatos tud lenni anélkül, hogy üres és szenvelgő volna. Értekezéséből Petőfi költészetének odaadó szeretete sugárzik elő. Azok a részletek, melyeket Petőfi szerb fordítóiról (főleg Zmáj-Jovánovics János, Brancsics Blagoje, Popovics Milán), a szerb fordítások értékéről s Petőfi szerbiai, boszniai és montenegrói tisztelőiről ír, becses adalékok a legnagyobb magyar lírikus világirodalmi hódításaihoz. Petőfi az 1850-es évektől kezdve egyre ismertebb és népszerűbb a délszlávok között, s ha munkái közül még igen sok nincs is lefordítva szerbre, költészetének java termése már megjelent szerb nyelven is. — A füzet tele van botrányos sajtóhibákkal.

Új könyvek és füzetek. — *Cs. Papp József: Gyakorlati olasz nyelvtan.* Budapest, 1912. 152 l. Révai Testvérek könyvkiadóhivatala. A Nap nyomdája. A Stampfel-féle Tudományos Zsebkönyvtár 105. száma. Ára 1 kor. 40 fill. (Szerző, aki a kolozsvári egyetemen az olasz nyelv magántanára, most már második kiadásban bocsátja közre olasz nyelvtanát és olvasókönyvét. Nagyon használható, gondosan szerkesztett vezérfonál azok számára, akik magánúton tanulják az olasz nyelvet.) — *Wirker István: A feminizmus.* Budapest, 1912. 64 l. Révai Testvérek könyvkiadóhivatala. Korvin Testvérek nyomdája. A Stampel-féle Tudományos Zsebkönyvtár 220. száma. Ára 70 fillér. (A női mozgalmak múltjának és jelenének rövid ismertetése.) — *Olcso Jókai.* 71—80. szám. Révai kiadás. A Nap nyomdája. Egy-egy szám fűzve 40 fill. (A Révai Testvérek népszerű Jókai-kiadásának

újabb számai: 71. Anekdotalönyv. 72. Amerikai történetek. 73—77. Nincsen ördög. 78—79. Csalavér. 80. Tarka élet.) — *Biró Vencel: Az erdélyi fejedelem jogköre.* Kolozsvár, 1912. 77 l. Stief Jenő nyomdája. (Az erdélyi fejedelmek jogainak ismertetése az Erdélyi Országgyűlési Emlékek s néhány más forrás alapján: 1571—1690.) — *Zászlónk diáknaptára az 1912—1913. iskolai évre.* Budapest, 1912. 256 l. Ára 1 kor. 50 fill. — *Diáknaptár az 1912—1913. iskolai évre.* Budapest, 1912. 159 l. Ára 1 kor. — *Kemény Gábor: A szülők, a tanárok és a gyermek.* Torda, 1912. 19 l. Füßy József nyomdája. (Különlenyomat a Tanítótestületi Értesítő 1912. évf.-ből.) — *Berde Juliánna Mária: Bacsányiné Baumberg Gabriella élete és költészete.* Kolozsvár, 1912. 100 l. Stief Jenő nyomdája. (Különlenyomat az Erdélyi Múzeum 1912. évf.-ből. Ismertetését l. folyóiratunk 419. l.) — *Kiss Ernő: Szemere Bertalan.* Kolozsvár, 1912. 254 l. Stief Jenő nyomdája. Ára 4 kor. (Ismertetni fogjuk.) — *Pintér Jenő: Kármán József.* Budapest, 1912. 22 l. Stephaneum nyomda. (Különlenyomat a Békefi-Emlékkönyvből.) — *Vargha Zoltán: A szemerjai Szász-család.* Kolozsvár, 1912. 17 l. Stief János nyomdája. (Különlenyomat a Genealogiai Füzetek 1912. évf.-ből. Ismertetését l. folyóiratunk 492. l.) — *Oppenheimer: Az állam.* Fordította *Sebestyén Ede.* Budapest, 1912. 313 l. Révai-kiadás. Budapesti Hirlap nyomdája. Ára 1 kor. 90 fill. (*Világkönyvtár.* Szerkeszti *Pogány József.*) — *Vargha Damján: Speculum humanae salvationis és a magyar codexirodalom.* Budapest, 1912. 21 l. Hornyánszky-nyomda. (Különlenyomat az Akadémiai Értesítő 1912. évf.-ből. Ismertetését l. folyóiratunk 489. l.) — *Balázs István: A magyar középiskolai oktatás reformja különös tekintettel a természettudományi és a nemzeti tantárgyakra.* Budapest, 1913. (!) 32 l. Benkő Gyula könyvkereskedése. Pollák és Leopold nyomdája. Ára 2 korona.

A Magyar Nyelvtudományi Társaság előfizetési felhívást bocsátott ki a két legrégebb magyar nyelvű nyomtatvány hasonmás-kiadására. (*Heyden-Erdősi: Gyermeki beszélgetések.* Krakó, 1527. *Hegendorphinus-Erdősi: Rudimenta grammatices.* Krakó, 1527.) A nagybecsű nyomtatványokat, melyekről a Magyar Irodalomtörténeti Társaság folyóirata adott hírt legelőször, *Melich János* rendezti sajtó alá. A kiadvány terjedelme 11 ív. Előfizetési ára 3 korona, bolti ára 4 korona. (V. ö. folyóiratunk 218—220. és 289—297. lapjait.)

SKÓT ÉS ANGOL HATÁS ARANY JÁNOS BALLADÁIBAN.

A skót népballadán kívül más hatással is számot kell vetnünk. Rövidesen kiderül, hogy egy angol anthológiának egyik költeménye is megtermékenyítette Arany képzeletét.¹ A ma már egészen elfeledett XVIII. századi költőnek, *Anna Lætitia Barbauld*nak *Edwin and Ethelinde*je erősen hatott Arany Jánosra. A magyarázatul közölt bevezető sorok is dicsérik *Edvin és Ethelinde*ot, «a kitünő, szép balladát».²

¹ *Handbuch der englischen Sprache und Literatur*, Poetischer Theil, Berlin bey C. G. Neuck, 1811. Szerkesztették *H. Nolte* és *L. Ideler*. Azon a példányon, mely rendelkezésemre áll, ez olvasható: *Ács Zsigmondé*, 4 frt. 30 kr. Ács Zsigmond autogrammjára két helyen is előfordul. Ács Zsigmond Arany Jánosnak Nagykőrösön tanártársa volt. Hogy Áccsal az irodalmi érdeklődés közvetlensége a kartársi viszonyt még bensőbbé tette, néhány adat könnyen igazolhatja. Ács Zsigmondról 1855 július 1-én kelt levelében ezt írja Szász Károlynak: «Ács Zsiga elmegy... Ács pap lesz a Duna mellett valami Fogtő vagy Foktő nevű faluban. Sic transit gloria mundi.» (Lev. II. k. 72. l.) Összeköttetésbe lép Ács Zsigmonddal a Shakespeare-fordítás ügyében is. Tomori Anasztáznak ezt írja: «Ács Zsigától most várom a választ.» Tomori Anasztázhoz írott leveleiben még többször hivatkozik Ácsra. (Lev. II., 131., 132. l.)

Ács Zsigmond 1851 szeptember 18-tól 1854 júliusáig volt Nagykőrösön. A görögöt tanította. Arany János, kiről *Benkő Imre* azt írja, hogy «összebarátkozott csakhamar tanártársaival», kik «szorosan összetartozó kis társasággá tömörültek» (*Arany János tanársága Nagykőrösön*. 20. l.), jó viszonyban volt az európai műveltségű Ács Zsigmonddal is. Fokozhatta ezt még az is, hogy Ács volt a tanári könyvtár őre. Valószínű, hogy Ács maga hívta fel Arany figyelmét az angol anthológiára. Valóban, Arany János nagykőrösi tanárkodásának idejére esik balladatermelésének aranykora. «Innen (Kőrösről) — mondta Arany kőrösi szobra előtt Beöthy Zsolt — indult meg balladáinak sora *Rozgonyiné*-től a *Walesi bárdok*-ig, a *conceptio* és jellemrajz e kis remekeié, melyekben, éppen mint a gyémánt fényében, együtt látszik ragyogni a tűz és a könny» (*Budapesti Szemle*, 1910, IV. k. 128. l.)

² *Ibidem*, 585. l.

Bor vitéz kedvese kisírta szép szemét, mert apja másához erőlteti. Eskü elől az erdőbe szökik. Az *Ethelindetől* fájdalommal búcsúzó *Edwin* is az erdőben ad találkát a leánynak.

Éji órán zúg a rengeteg, mikor *Bor* kedvese elindul az erdőbe. Midőn *Ethelinde* útra kelt a vadonba, akkor is elhatalmasodott a sötétség. Szíve minden zajra megreszket. Keblében éltető remény s fagyasztó félelem váltakoznak. Majd rút vihar tör ki. Szegény *Ethelinde* elrémülve nézi a fenyegető égboltot, a puszta erdőt s kínosan szenved át az éj borzalmaival. Kedvese nem jó, hiába várja. Dúló viharban bolyong, majd gyötrelmeiben istenhez imádkozik.

Bor vitéz kedvesét az apa másához akarja erőltetni, *Barbault* balladájában is vad erőszakkal áll a leány apja a szerelmesek útjába. *Bor* menyasszonya épen úgy, mint *Ethelinde* az erdőbe szökik. Arany egyegy vonással rajzolja a képet, a bécset-völgyet megülő vak homályt, a hús szél zörrentette puszta fákat, a zúgó, kisértetlepte erdőt. *Barbault* az *Ethelinde* lelkében tusázó gyötrelmeket részletesen, bőbeszédűen festi.¹

Már eddig is több közös részletre mutathattunk a két balladában. Arany János mesteri költeményében a leány előtt egyszerre *kápolna* tűnik fel, képzelete kápolnává építi a romokat:

Egy kápolna romban ott áll,
Régi fényét visszakapja,
 Zendül a kar, kész az oltár,
 Díszruhában elhúnyt papja.

Az illúzióknak mindég van valami magva, a valóság valamely mozzanata, de van-e ezúttal olyan alapja, hogy a romok között fény elöntötte oltár képe támadhatna az erdőben bolyongó leány lelke elé? Hiszen vak homály borul, sűrű ború kerül bécrcre, völgyre s az erdő *mély árnyat* hány. Hogy illúziója van, érthető, de hogy ez az illúzió épen *ilyen*, külső körülménnyel magyarázható.

Ezt a tényezőt is *Barbault* balladája, Arany János forrása érteti meg velünk. Mikor *Ethelinde* gyötrődve, kétségbeesve bolyong az erdőn, *világosságot pillant meg, gyertyafény nyomul feléje s irányában halad*:

At length a distant taper's ray
 Struck beaming on her sight,
 Thro'brakes guides her fainting steps
 Towards the welcome light.

¹ *Barbault* Bürger *Lenorejét* Taylor fordításában előkelő irodalmi (edinburghi) társaságban nagy hatással felolvasta. (W. Scott: *Minstrelsy* IV. k., 56—58. lk.)

Az erdő sűrűjében felvillanó fény remete kunyhójából sugárzik. Barbauld költeményében remetelak, Aranyében — a bolyongó menyasszony lelkén át — kedves kápolna szelíd képe enyhíti a sívár vadon kísérteti hangulatát.

Barbauld balladájának befejező része csak egy mozzanatban hasonlít *Bor vitéz*hez: a szerelmesek halálában. A halálra sebesített Edwint a remetelakba hozzák. A halódó ifjú még egyszer felnéz kedvesére, kiszenved. Ethelinde utána hal.¹ A halálban való egyesülésnek ezt a mozzanatát Arany mellőzi. Meggyőződhattünk, hogy ezúttal már a skót népköltészet ihleti.²

Arany János a kettős hatásra olyan remekművet ír, melyben a lélekrajz, a mesteri nyelv és páratlan nyelvművészet feledhetetlen varázssal ragadják meg az olvasót.

IV.

A kidolgozás shakespearei művészetét kell kiéleznünk a *Walesi bárdokat* tárgyaltunkkor is. Arany János ennek a költeménynek az anyagát is ugyanabból az anthológiából meríti, mint a *Bor vitéz*ét, de a népköltészetnek ezúttal már nincs szerepe.

¹ *Anna L. Barbauld: Edwin and Ethelinde, Ideler és Nolte Handbuchjában: 587—590. lk.*

² Némi hatással volt Arany Jánosra az *Alcanzor and Zayda* c. ballada is, melyet Percy gy.-ben épen úgy olvashatott, mint *Ideler és Nolte* anthológiájában. A szerelmeseknek el kell válniok, mert *Zayda kegyetlen apja ellenzi szerelmöket.* (*Id. és N. anth. 590—593. lk.*)

Az a motívum, hogy a bérci fok közt sívó bagoly mintegy a leány szomorú sorsát jelzi, erősen emlékeztet *Ideler és Nolte* anthológiájában *Jerminghamnek, The Magdalens* c. k.-ben a következő versszakra:

Her mind recalls how at the awful hour
The dismal owlet screamed her shiv' ring note,
How srieked the spirit from the haunted tow'r. (580.)

Mallet tragikus költeményében, az *Edwin and Emma* c. balladában is ugyanaz a helyzet, mint *Bor vitéz*ben. A kedvesét sirató Emma a temetőben bolyong, fagyos szél fú:

... the dark owl screamed

Her lovers funeral song. (*Ideler és Nolte, 387. l.*)

Hatott még Aranyra *Tickelnek* tragikus szerelmi történetet regélő *Colin and Lucy* c. balladája (*Ibidem, 276—278. lk.*), *Pope* borus *Eloisa to Abelardja* (*Ib., 295—305. l.*) és *Graingernek Junio and Theana* c. tragikus tárgyú költői elbeszélése. (*Ib., 396—400. lk.*)

A *Walesi bárdok* tárgyát *Ideler* és *Nolte* gyűjteményének két költeménye szolgáltatta. Gray Tamásnak *A bárdja* és *Warton Tamásnak Arthur király sirja* című műve. Az idegen hatást izmosítja Arany korának sivár politikai hangulata s így e költeményen is rajta van «a pszichologiai dátum nyoma».

Gray a walesi bárdokról pindarosi ódát (a pindaric ode) ír. Ehhez a költeményhez a következő jegyzet járul: «Első Edward, miután befejezte Wales meghódítását, megparancsolta, hogy mindazokat a bárdokat, kik hatalmába jutottak, végezzék ki.»¹ Ez a hagyomány ihleti Gray Tamást, hogy a walesi bárdokat megénekelje.²

Edwardot Walesben átok fogadja. Gloster, Edward kísérője megdöbbenve hallgatja, a másik kísérő, Mortimer fegyverre szólítja a megátkozott Edward király embereit. Zordon sziklán agg bárd jelenik meg s mesterkézzel, prófétatúzzal pendíti lantját, mely csak zokogni tud. Elpanaszolja, hogy Cambria végzetes napja óta elhallgatott Hoel hárfája, Llewellyn dala, elnémult Cadwallo nyelve, Urien sirba költözött, Modredet a hegyek siratják. Haldokló walesi nemzetük vészkiáltásai közt szállott el a lelkük. De az agg bárd jós szeme a jövőbe pillant, látja II. Edward kínos haláltusáját, az elhagyott III. Edwardot, a hatalmas királyt, kit egy szív sem szán, egy könny sem sirat, a pompázó II. Richardra kegyetlen szomjúság s éhhalál vigyorog vézesen, hallja a belső háborúk ijesztő robaját, előrémedeznek a fehér és a piros rózsa áldatlan tusái. A Wales-tipró zsarnoknak azt is a fülébe dörghi, hogy hitvese nemsokára a sír ölébe hull. Az öreg lantos látomásában édes vizsgálatást talál Erzsébet, Shakespeare s Milton elbűvölő jelenéseiben. A bárd átokszavak után a hegy magasából a zúgó árba veti magát.

Gray költeményében a legsajátságosabb mozzanat a *vaticinatio post eventum*. Az agg bárd úgy átkozza a Walesben zsarnokoskodó I. Edward királyt, hogy jós-lélekkal családjának iszonyú végzetére mutat. Ez kissé lomha eszköz, célozgatásaiban burkolt, siető utalásaiban pedig homályos eljárás. De helyel-közzel az átok kifejezésében ihlet van. Az izzó gyűlölet sugalmazta szárnyaló lendület megtette hatását Arany Jánosra. Megragadta még az átokszóró agg bárd ihletett, fenséges alakja is. Valóban, Arany János mesteri balladájában az ajtó megőrl emelkedő, fegyvercsörgést, halálhörgést dalló, zsarnokfeddő «ősz bárd»-nak, a «fehér galamb»-nak tisztos, nemes alakja élénken emlékeztet Gray öreg lantosára, ki zordon sziklafokról zúdítja gyűlö-

¹ *Ideler és Nolte* anth.-ban, 430. l.

² *Thomas Gray: The bard, Ideler és Nolte* anth.-ban 340—345. lk.

lete láváját Wales ádáz gyilkosára. Lenyügözte Arany lelkét Warton költeményének *Ősz bárdja* is.¹

Az ifjú bárd énekén is érzik Gray hatása:

Ah lágyan kél az esti szél
Milford öböl felé,
Szüzek siralma, özvegyek
Panasza nyög belé.

A természet könyörülő lelke befogadja a panaszt, a sóhajt. Így énekel Gray bárdja is. Elsírja, lent «szörnyű hangokat nyög minden óriási tölgy, elhagyott barlang a hegyi patakokba», hogy rekedt morajlásaikkal a zsarnokra «bosszút leheljenek».²

Van még Gray költeményének egy indítéka, melyet Arany János a lélekbúvár nagy művészetével aknáz ki: a *büntudat*. Az ősz bárd azt mennydörgi, elköltözött bárdtársai elhagyják sírjaikat, hogy Edwardot rémítgessék:

They do not sleep
On yonder cliffs, a griesly band
I see them sit, they linger yet
Avengers of their native land
With me in dreadful harmony they join
And weave with bloody hands, the tissue of thy line.³

Arany János költeményében a bárdok átokzúdtításának mintegy kerete a *lakoma*. Ez sem Arany János leleménye. Edward király *Montgomery* várába szállt. A vár ura jól tartja, megvendégeli. Arany János ezt a mozzanatot *Warton: Arthur király sirja* című költeményéből meríti. Erre is Ideler és Nolte gyűjteményében talált. Nagyon érdekes a költeményhez fűzött bevezető magyarázatban a következő: «II. Henrik királyt, minthogy hadjáratra vállalkozott Irország ellen, hogy a Roderick King of Connaught keltette lázadást elfojtsa, Walesen

¹ Advanced a bard of aspect sage
His silver tresses, thin besprent
To age a graceful reverence lent...

Warton: The grave of King Arthur, Ideler u. Nolte, 528. l.

² *Ibid.*, 431. l. — A *Milford öböl*, visszaemlékezés Shakespeare *Cymbeline*-jére: Leonatus Pisaniónak meghagyja, hogy hűtlennek gondolt nejét, Imogént *Milford öblé*hez édesgesse. Előfordul a *Milford* név III. *Richard*ban is. A IV. felvonás IV. színében Catesby jelenti III. *Richard*nak, hogy *Richmond Milford*nál hatalmas haddal szállt ki.

³ U. o. 432. l.

keresztülvivő útjában a *walesi bárdok* énekei mulattatták». Egy bárd Arthur király sírjáról énekel. A bárd énekének a hatására II. Henrik abba a kastélyba megy, hol Arthur pihen. Ez Warton költeménye szerint Cilgarran vára Pembrokshireban, melyet — mint a bevezetésben olvassuk — Roger *Montgomery* úr emeltetett. Montgomery II. Henrik királyt fényes lakomával fogadja. A boltozatot ezer fáklya világítja meg. A serlegekben csillog a mézbor:

From massy cups with golden gleam
Sparkled the red metheglins' stream.

A *walesi bárdok*ban is száz szolga hord mindent, mit a szép sziget terem:

S mind ami bor pezsegve forr
Túl messzi tengeren.

Hogy Montgomery úr fokozza a lakoma fényét, bárdokkal énekeltet az ősi dicsőségről:

While gifted bards, a rivel throng
— — — — —
To crown the banquet's solemn close
Themes of British glory chose.

A tárgyalt mozzanatok eléggé igazolják, hogy Arany János forrásai a fejtegettem két költemény, melyeket művészi célja szerint használ.

Arany János mindazt, amit forrásaiban talált, lélekfestő művész módján dolgozza ki.¹ Minden mozzanatot bensővé tesz s nagy művészettel mélyíti ki. Legmegfelelőbb eszközei az illúzió, a hallucináció és az örület. Az, amit Gray költeményéből merített, a *Walesi bárdok*ban épen úgy hallucinációvá mélyül, mint *Janfarie Katalin* nyers anyaga az *Éjféli párba*ban vagy a magyar népballadé az *Árva fiú*ban. Abban a pillanatban, mikor alkalmas balladatárgyra bukkan, mindjárt előtte a minta: *Shakespeare*. Méltán nevezte Gyulai Pál Arany Jánost a ballada Shakespearejének. Arany úgy avatta Shakespeareivé a balladát, hogy forrásaiból a nagy tragikus költő eszközeivel varázsolt remekműveket. *Petz Gedeon* Ágnes asszony egyik forrását Chamisso *Die Jungfrau von Stubbenkammer*jében találta meg.

¹ *Kéki Lajos Arany János elbeszélő költészete* című dolgozatában arra mutat rá, hogy *A képmutogatón* Tennyson hatása érzik. (*Bud. Szemle*, 1911, 256. l.) Ennek a megállapításnak nagyobb értéke volna, ha Kéki pontos megjelöléssel igazolta volna.

Nem csodáljuk, hogy Petz a lélekrajz művészetéről ezt írja: «A tébolyodás rajza valóban méltó volna Shakespeare géniuszához is».¹ Arany János a balladában tökéletes műveket alkotott, melyeket Shakespeare tragédiáival mérhetünk össze. Ezekben a kis tragédiákban is a lelkek vergődő válsága a legmegragadóbb. Arany költészetében a benső, ennek tusái, küzdelmes viharai vagy félelmesen ásító örvényei shakespearei mértéket követelnek. Erre a lelki mélységek felé tartó repülésre Arany János géniuszának szárnyai Shakespeare példájára bátorodtak.

Shakespeare már ifjúkorában is eszményképe volt. 1845 december 4-én közli Szilágyi Istvánnal, hogy *Macbeth*, «Bánk bán», *III. Richard* s «Angelo» között összehasonlításokat tesz.² 1846 február 2-án pedig azt írja Szilágyinak, hogy minél több új francia, angol, német s ezekből összelopkodott magyar elbeszélést, regényt vagy színművet olvas, «annál több Homert és *Shakespeare*t hozzá».³

Macbeth, *III. Richard* példáin okul. A csudát alanyivá, shakespearei remekeken finomodott művészetével a zaklatott lélek hallucinációjává mélyíti. *Hamlet*, *Macbeth*, *Julius Caesar* és *III. Richard* arra tanítják, hogy a tragikai hatású csuda csak az izgatott vagy a vergődés örvényein hánykódó lélek önalkotása lehet. Az iromba csudát, a nyers babonát kárhoyztatta. Ezért ítéli el Jókai Mór egyik novelláját: «Nekem úgy tetszik — írja Szilágyinak 1847-ben, — mintha a költő rémes éjfélen *lepedős kísértet-alakban üldözn*é az olvasót, rettegve maga, rettegtetve mást. *Én nem hiszem, hogy a költészet célja a hajmeresztés legyen.*»⁴

¹ Petz Gedeon: *Arany János «Ágnes asszony»-áról*. Egy. Ph. K., 1905, 894—896. lk.

² Levelezés, I. k. 7. l.

³ Levelezés, I. k. 15. l.

⁴ Levelezés, I. k. 31. l.

A Shakespearerel való részletes összevetés felesleges, annyira szembezők a hatás. Különben is foglalkoztak már e kérdéssel. Először *Greguss Ágost* tárgyalja *Shakespeare pályájában*. *Jancsó Benedek Arany János lelki betegéről* c. tanulmányában az általános pathológiai kutatásokat is figyelemmel kíséri. Különösen *Maudsley*-vel foglalkozik. Tárgyalja *Hamlet*, *Macbeth* és *Széchenyi* látomásait. Arany balladái és Shakespeare tragédiái közt értékes párhuzamokat von. Kund Abigél katasztrófájáról azt mondja, hogy Arany János igazi kórtani szabatossággal rajzolja. Méltán veti össze *János király* egyik jelenetével. *Ágnes asszonyt Lear király*-lyal hasonlítja össze. (*Figyelő*, 1884, 321—340. lk.) *Riedl Frigyes* mesteri *Arany János*-ban értékes jegyzet szól Sh. hatásáról. Példaképen említem *Riedl Frigyes* összevetései közül: «Tuba Ferkóban az alvajárás oka egy bűn tudata, ami

Shakespeare hatásán kívül még olyan mozzanatra kell utalnom, mely nem kevésbé jelentős. A kedélyélet rajzára Arany Jánosnak a Percy közölte balladák is remek példákat adtak. Arany a Percy kiadta skót népballadákban láthatta, hogy a lelkiállapot jelzése megkapó bennök. *A gyermekek az erdőben* című balladában a gonosz rokon nagy lelki kinokat érez:

*His conscience felt an hell!*¹

Egy másik balladában az ádáz féltékenységében kegyetlenkedő asszony egy szép leányt kerget halálba. A féltékeny nőt *a lelki vádák megörjítik*:

The wicked lady at this sight,
With horror strait ran mad
So raving dy'd.²

A nő bukásában a lelkiállapot rajza részletes. Az elhagyott leány kebléből mély sóhajok szakadnak ki, nem tud pihenni, kínos gyötrelmeket szenved, halálát érzi, mely végre megváltja.³

A *kis Musgrave és Bernáthné* c. balladában Bernát lord a gyilkosság után kínos lelki vádakat érez.⁴

A székely balladákban a lélek ilyen sivár vergődésére s kínzó borújára nem akadunk. Mennyire elhalványodik *Budai Ilona* keserve a skót balladák szenvedőinek maró büntudata mellett. Arany János léleklátásának ereje Shakespeare és a skót balladák kettős hatására izmosodott.

V.

A skót népköltés szerkezeti sajátosságainak a hatása nem kevésbé jelentős. Arany János a skót balladáknak nemcsak tragikai és kómikai szellemét lesi el, Percy és Scott gyűjteményeinek nemcsak

Sh.-féle felfogás (pl. *Lady Macbeth.*), III. k. 16. l. *Zlinszky Aladár, Arany balladaforrásai* c. jeles forrásnyomozó tanulmányában kiélezi, hogy *V. László*ban shakespearei hatásokat lehet kimutatni. *V. László* vergődései *Macbeth* és *III. Richard* kínos éjszakáit juttatják eszébe. *V. László* és Shakespeare tragédiáinak még egy közös vonására utal: a sympathikus természetérzésre. Értékes *Ágnes asszony és Macbeth* összehasonlítása is. (*Irodalomt. Közl.*, 1900, 132—133, 281—282. lk.)

¹ *Percy*, III. k. 154. l.

² *Percy*, III. k. 234. l.

³ *Percy* gy.-ben: *The Lady's fall*, III. k. 120—125 lk.

⁴ U. o. III. k. 60—64 lk.

tárgyai hatnak reá, hanem a balladák alkatának sajátos módját is vizsgálja, megépítésük titkait is éber figyelemmel fürkészi. Legmeggyőzőbb bizonyságunk *Rozgonyiné*.¹

A vitéség egyik legremekebb költői kifejezése, a magyar hősi balladák egyik legigazabb gyöngye, *Rozgonyiné* mintája is skót népballada.²

Rozgonyiné hősiségét történeti adatok bizonyítják. Legfontosabb forrásunk Rozgonyiné vitéségéről Zsigmond királynak 1433-ban kelt adománylevele. *Zlinszky Aladár* kimutatta, hogy Arany János *Rozgonyiné* tárgyát Szalay László nagy történeti munkájából merítette.³ Zlinszky a történelmi forrás kinyomozása után a költemény befejező versszakairól ezt írja: «Különben a költeménynek erre a részére, a gálya, vésszel teli hajózás gondolatára Arany János vallomása szerint egy skót ballada, az általa fordított *Sir Patrick Spens* is volt némi hatással». ⁴ Ezek a sorok kissé zavarosak és nem kevésbé megtévesztők. Arany János Pákh Albertnek 1853 február 6-án írott levelében csakugyan bevallja, hogy skót ballada volt *Rozgonyiné* mintája, de egy szóval sem mondja, hogy ez a ballada épen *Sir Patrick Spens*. Arany skót balladát említ a levélben, le is fordít egyet, Zlinszky pedig buzgó hamarsággal azonosítja az Arany fordította és említette két balladát. Arany a levélben nyíltan bevallja, hogy a mintául választott skót balladának a *menetét* követi. Ezúttal csupán *balladaszerkezeti kérdéss*ről van szó.

¹ Ezúttal jegyzem meg, hogy Arany balladáinak és a skót népköltészetnek közös indítéka még a *hősiség*. *Willoughby lord*ról érdekes skót ballada szól: Norris-szal és Turnerrel hősiezen harcolt W.; lelkesen tüzei katonáit s fényes diadalt arat az ellenségben. (*Percy, Brave Lord Willoughby*, II. 185—189. lk.) Egyik ballada azt énekli meg, hogyan foglalta el Howard Cadix városát. A ballada büszkén hirdeti a diadalt, a spanyolok meghódolását. (*Percy, The winning of Calcs*, II. k. 190—194. lk.) Egy másik ballada arról regél, hogy a skót királyt az ellenség megtámadja s *Hardyknute* védi meg hősi küzdelemben. (*Percy, Hardyknute*, II. k. 81—94. lk.) Aranyban erős volt a történelmi érzék s figyelme elől nem surranhattak el a skót népköltés hősi balladáinak sem. Az, aki *Szibinyányi Jankr*ól, Szondiról drámai erejű balladákat írt, inkább okult a hősiség eleven étellel és cselekvő mozgalmassággal teljes alkotásain, melyeket a skót balladaköltészetben talált, mint Czuczornak és Garaynak szónokiasságba puffanó áradozásain. Hősi vállalkozás a tárgya *Sir Patrick Spens*nek is, melyet Arany mesterien fordított.

² *Levelezés*, II. kötet, 83. l.

³ Id. tanulmány, 273—275. lk.

⁴ Id. tanulmány, 275. l.

Percy püspök gyűjteményének valóban van egy olyan balladája, mely azoknak a tényezőknek, melyeket Arany Pákhhoz írott levelében jelez, pontosan megfelel: ez *Ambree Mária*.¹ Ambree Mária is vitéz nő, mint Rozgonyiné. Hősiségét történelmi forrásokkal nem tudjuk igazolni. A skót ballada tárgya valószínűleg az 1584-iki eseményekkel kapcsolatos. A páрмаi herceg Gentet elfoglalja s több győzelmet arat a hollandokon.² Ennyi lehet az amazonballada történeti alapja.

Mikor a vezérek Gent ostromára indultak, megvágották katonáikat, de Ambree Mária volt a legkiválóbb. Mikor a szeme láttára áruló módon megölték a kedvesét,³ megfogadta, hogy kemény bosszút áll. Katonáit lelkes szavakkal buzdítja. Az eget is megtölti lövései füstje s golyói sorra pusztítják az ellent. De elárulják, visszavonul, erős várba zárkózik. Ellenségei megtámadják. Abban bizakodnak, hogy Ambree Mária nem tud sokáig védekezni. A vakmerő leány a vár-falakra megy. Az ellenség kapitánynak hiszi, de Mária elárulja, hogy csak egyszerű angol leány. Az ellenséget is bámulatra ragadja. A páрмаi herceg is hallja hírért, feleségül kéri s gazdagon megajándékozza.

Igazolhatja-e *Rozgonyinének Ambree Máriaival* való összevetése, hogy ez volt az a ballada, mely hatott Aranyra, melynek a menetét követte?

Arany balladájában a harcra készülés, Rozgonyiné hősisége s a dicsőség szárnyalása a főmozzanatok. Ugyanerre a három főtényezőre mutathatunk *Ambree Mária*-ban is.

Rozgonyiné puha keblét páncélba szorítja, kardot is köt, gyöngyös főkötőre sisakot borít, piros csizmáin ezüst sarkantyú villog, acélpatkós paripája felleget ver a poros úton. Ambree Mária is páncélinget ölt:

A fair shirt of mail then slipped on she.

Sisakot, kardot, páncélkeztyűt szerez:

A helmet of proof she straight did provide,
A strong arming sword the girt by her side,
On her hand a goodly fair gauntlet put she,
Was not this a brave bonny lass, Mary Ambree?

¹ *Percy*, II. 181—185. lk.

² L. *Robert Armstrong: Old ballads of England and Scotland*, 1909. 198. l.

³ Hasonló helyzet van az *Egri leányban*:

Szeretője keblét a mely átalverte,
A vasat, a vasat kézből kitekerte.

Rozg.-t 1852-ben, az *Egri leányt* 1853-ban írja.

Máriának szerelem sugallta vitézkedése is erősen hat Aranyra. Ambree Mária kedvese, Major János miatt száll csatára, azért, hogy megbosszúlja. Rozgonyiné keblét is töri a páncél, de jobban a gond, az aggodás szeretett férje miatt.

Feltűnő a harmadik mozzanat, a ballada hősdaliás kihangzása, a hősmagasztalás epikai csattanója, a szájról-szájra járó hír:

Egy árva szó sem beszéli
Zsigmond győzedelmét,
Mind a világ, széles világ
Rozgonyi Cicellét.

Ambree Máriáról is szárnyaló hír zeng:

Therefore English captains of every degree
Sing forth the brave valours of Mary Ambree.¹

A két ballada hármasság tagoltsága, három részre oszthatósága a tárgy feltűnő rokonságán kívül is bizonyítja az idegen népköltészet hatását. Erről a hatásról tanuskodnak Arany János balladáiban egyéb szerkezeti sajátosságok is.

Elsősorban a *panaszdal*-alakot kell kiemelni. Költészetünknek legmegragadóbb panaszdala: *Both bajnok özvegye*. Az özvegy panaszából, melyet gyermekeinek sír el, mindent megtudunk. Csak az árvai szegény kenyérből szelhet nekik, nem puhából, nem fehérből. A rokonhad birtokukba ült. Aki védelmezné őket, messze költözött. Levél el nem juthat, izenő szó el nem hathat hozzá. Szemük fénye, édes apjuk sírba szállott. A csernai malom vámját más szedi. A domb, a völgy másnak zöldel. A jövevény azt sem tudja, merre bujdosnak el Both bajnok árvái.

A *panaszdal*, mely érzelmi visszahatásban tükrözi a multat s mintegy lírában rögzíti meg a történeteket, a skót balladaköltészetnek is jól ismert fajtája. Ebbe a csoportba tartozik a *Határszéli özvegy panasza*.² Az özvegy megölt férjét siratja. Kesereg, hogy cselédjei elhagyták, de nemes hűséggel őrizte éjjel-nappal a kedves tetemet, majd sírt ásott s maga temette el, sírhalmát zöld gyepvel takarta; nem tudna sohasem mást szeretni. A szegény, elhagyott leány panasza valóban megkapó a *Willow, willow*,

¹ *Mary Ambree*, Percy gy.-ben, II. k. 181—185. l.

² *The lament of the Border Widow*, W. Scott *Minstrelsy*-jében, II. k., 97. l.

willow című balladás képbén.¹ A *Bonny Bee Home* című skót népballadában egy leány tengerbe veszett kedvesét siratja.² Remek mintául szolgálhatott *Bothwellné panasza* is.³ A szerencsétlen nő búbánatát kis gyermekének zokogja el. Míg gyengéden ringatja s édes szavakat mond neki, megsiratja szomorú sorsát.

A balladának ez az alakja ismeretes a *székely-magyar* népköltészetben is. Egy székely panaszdalban csalódott szerelmes kesergését halljuk. Ha az ég minden csillaga íródeák, a föld minden fűszála penna, az erdő minden levele papiros, tenger sűrű habja tinta volna, mégsem írhatná le búját, bánatát, élte szomorúságát. Levelet szeretne küldeni hűtlen kedvesének. Ha rigóra bízna, elcsásogná, méhecskére, virágra szállna. A szelet kéri, vigye el levelét, tegye ablaka végére, fujja a keblére. Ha nem élhet rózsájával, «végit adta isten» gyászos életének.⁴

Valóságos remekmű ez a panaszdal :

Rózsából lesz temetőm,
Liliomból lepedőm,
Rozmaringbul kereszttem,
*Soha el nem felejttem.*⁵

Nemcsak a *Both bajnok özvegyében* nagy művészettel kifejezett panaszdal gyökerezik a skót-angol és székely-magyar népköltészetben, hanem Arany János balladáinak másik szerkezeti sajátága is: a *drámai erejű párbeszéd*. Arany balladáiban a párbeszéd elevensége a drámaiság egyik legfontosabb eszköze. V. Lászlóban a ballada tragikai, zaklatott modorához alkalmazza, szelid és édes a madárka s a leány beszélgetése az *Egri leányban*, eleven, mozgalmasságú *Mátyás anyjának* sürgető kérdése s a szolgák fürge gyors ajánlkozása. Kintűnő mintákat nyújtott Aranynek *Percy* gyűjteménye. A *szürke rendi barát-ban*⁶ a párbeszéd fürge frissességű, drámai veretű a *Lázadás éjszakon* c. balladában *Percy* grófnak s feleségének a beszélgetése is.⁷

¹ *Percy* gy.-e, I. k., 159—163 lk.

² *Child* gy.-e, IV. k., 318. l.

³ *Lady Bothwell's Lament*, *Percy*, II/165. l.

⁴ *Kriza*: *Vadrózsák*, 10—11. l.

⁵ *Erdélyi: Népdalok és mondák* I/58. l. Ezúttal jegyzem meg, hogy Arany János balladáinak a székely-magyar népköltéshez való viszonyát *Arany János és balladaköltészete* c. dolgozatomban tárgyalom részletebben (*Uránia*, 1912, 80—84. ll.)

⁶ *Percy* gy. I. k. 203—208. lk.

⁷ U. o. I. k. 228. l.

Van Kriza *Vadrózsáinak* egy balladaszerű költeménye, melynek egyetlen leíró sora sincs, az egész párbeszéd.¹

A drámaiság követelése mintegy a gyors leperdülés. Ebből természetesen következnek a *leíró mozzanatok* teljes hiánya. Egy-két esetben valóban gyors, szakgatott, homályos a skót ballada épen úgy, mint az Aranyéi. De épen ezúttal van szükség nagy óvatosságra, hogy a *ficta universalitas* hinárjába ne bonyolódjunk. Az a bizonyos homály csak ritkán üli meg a skót balladákat. *Percy, Scott* vagy *Child* gyűjteményeinek a balladái nagyon sokszor részletezők, világosak s nem rohanó futásuak.

Riedl Frigyes azt írja Arany Jánosról, hogy «a ballada csapongó, lobogós megvilágításában a népköltészet nyomán halad».² Ez a megállapítás csak néhány esetben igazolt. Ha ez így volna, akkor *Rozgonyiné*t, a skót balladatanulmányának ezt az első termékét hogyan lehetne magyaráznunk s hogyan értenünk a hős asszony fegyverkezésének *részletes leírását* épen a rohanó csapongással azonosított balladaiság szempontjából? A cikázó, fel-felcsapó megvilágításban szabadna-e még egy szemvillánásnak is vetődnie a gyöngyös arany főkötőre, kardra, gyémántos fogantyúra, pici piros csizmán csillogó ezüst sarkantyúra? Abban nagy igazság van, hogy Arany János «helyel-közzel — mint *Riedl* mondja — skótabb a skótoknál», de *ilyenkor* Arany a skót költésnek elkopott, meghézagosodott termékeire gondolt. Az eredeti skót ballada teljes, világos és biztos körvonalú.

*Asbóthné Ferenczi Sári*³ is arra mutat rá, hogy a székely népballadákban a balladai homály nem eredeti, hanem másodlagos és kopásból eredő.

Hogy Arany nem mindig a másodlagos mintákra gondolt, mikor balladáit írta, igazolhatta *Rozgonyiné* s mintája, *Ambree Mária*. Még legkomorabb balladái sem sietősek mindég. Milyen gyönyörű megpihenés *Ágnes asszony* zokogásának a leírása. Az út nem sűrű, a művésznek van ideje, hogy az orcára hulló könnyet liliomról pergő harmatul, hattyú tollán csillámló vízgyöngyül fesse. Ettől a festő eljárástól a skót népköltészet sem tiltotta, sőt tanácsolta neki. *Szép Rosamond* könnyei is végigomlanak arcán, mint az *Ágnes asszonyén* :

Wich like the silver-pearled dewe
Ranne downe her comely face.⁴

¹ Cím nélkül, 12—13. lk.

² Id. mű. 50. l.

³ *A székely népballadáról*, *Egy. Ph. K.*, 1912, 203. l.

⁴ *Percy*, II. k. 116. l.

Van Arany János balladáinak a skót és magyar népköl emlékeztető még egy sajátos vonása, melyet *balladai tanács* fogásának nevezhetnénk. Arany balladáiban olykor finomabb szövetű ez a tanács, a balladák végéhez fűződő tanulság alakjába öltözik. Bende vitéz menyasszonya maga vallja, az elsőt nem érdemelte, a második őt nem, az Úr jegyesei közé véteti fel magát. A nyílt utca során lefutó Kund Abigél dala annak a tanácsnak a művészi mása, senki se játsszék könnyelműen az emberi szívvel. A *képmutogató* tanácsa kissé érdes, Dalos Eszti könnyelmű lépését a *Tengeri hántásban* ez a figyelmeztetés kíséri:

Ne tegyétek, ti leányok.

A tanács indítéka a maga széles bőbeszédűségével legnépiesebb *A hamis tanuban*.¹ A mélységből felbukkanó vén Márkus izgága kötődése után ezzel a tanácscsal végződik a ballada:

Ne feleljetek rá kőrösi halászok!
Kétélű a kérdés, bajt hozna reátok.
Kötni: összekötné hálótok egy bogba,
Oldni: széjjeloldná hosszan a habokba,
Halkan imádkozva evezetek itt el,
S ne mondjatok osküt, ha nem igaz hittel.

Az *Éjféli párbaj* forrásául szolgáló skót ballada azt a tanácsot adja az angol uraknak, ne keressenek feleséget a skótok között. *Bothwell hölgyének panaszában* a gyönyörű panaszdal természetes kihangsúlyozásul hallszik az, a leányoknak adott tanácsa, ne bizzanak. Eleven erejű a tanács mozzanata annak a balladának a végén is, mely egyik forrása volt a *Tetemre hívásnak*. A kegyetlen Allen Borbála leánytársainak ezt a tanácsot adja:

Farewell, she said, ye maidens all
And shun the faults I fell in.²

Egy székelly balladában a zsvány halálra szánja feleségét. Ez meghagyja szolgálójának, mikor fejét veszik, ürmös borban mossa meg, takarja gyolcsba, vigye Moldvába, mutassa apjának, anyjának:

¹ *Riedl Frigyes* kimutatta, hogy Arany János *A hamis tanu* tárgyát *Szabó Károlynak az Új Magyar Múzeum* 1850—51. évfolyamában a helynevekről közölt értekezésének egyik *jegyzetéből* merítette. (*Kármán-Emlékkönyv*. 160—161. ll.).

² *Percy*, III/111. 1.

Hogy egész Móduva
 Vegyen példát róla,
 Senki a leányát
 Tolvajnak ne adja.¹

Egyik legnépszerűbb balladánkban, *Szőcs Marcsában* is izmos hatású a balladai tanács:

Leánytársaim, rólam tanuljatok,
 Hogy irigy legénnyel ne barátkozzatok.²

Arany János balladáiiban a skót népköltészet és az angol irodalom szolgáltatta tárgyakkal, indítékokkal és szerkezeti sajátosságokkal a vizsgálata mély tanulsággal jár. Minden mozzanat művészi célra tör, minden idegen forrásból merített elem művészi varázstégelyére kerül. Balladáiiban legfőbb lélektani elve az emberi lélek tusakodásainak művészi kiaknázása. A szenvedések láttán *Vigny*vel mondhatta volna: «*J'aime la majesté des souffrances humaines*». Lélektani vezérelve a maga körébe vont minden tárgyi elemet, minden szerkezeti részecskét. Ezért keresgélte s olyan mozzanatokra is ráirányult a figyelme, melyek mellett mások lomha közönnnyel haladtak volna el.³

¹ *Vadr.*, 137—138.

² *M. Népk. Gyűjt. Székelyf. gy.* 102. l. még *Erdélyi: Népdalok és mondák*, I/379. l. etc. — A madárkövetség indítékát is megtaláljuk Arany János balladáiiban. A fekete szélvészből lecsapó holló kiragadja a levelet *Mátyás anyjának* a kezéből, Prágába viszi, választ is hoz. *Az egri leány* ablakán is kis madár kocog, a szerelem hű madara, *édes szava* kedvesének. *Bor vitéz menyasszonyának* szomorú hírt visz a kis pacsirta. Arany balladáinak erre a népköltéssel közös indítékára rámutatott már Greguss Ágost is. Ki kell emelnem, hogy ez a motívum széles elterjedésű, csaknem minden nép költészetében megtalálható. A tót népdalban a szerelmes sólyomra bizza szomorú üzenetét. (*Tót népdalok, Kiszf.-Társ.* kiad. 21. l.) Egy remek skót népballadában (*The Gay Goss-Hawk*), melyet *W. Scott* gyűjteményéből Arany János is ismert, a galambász héjának azt mondja a szerelmes ifjú:

You shall carry a letter to my love;
 Bring an answer back to me.

(*The minstrelsy of the Sc. Border*, II/152. l.)

Könnyen megismerheti, Anglia virágai között ő a legszebb rózsa. Ajtaja előtt nyírfa nőtt, szálljon reá s énekeljen, mikor kedvese a templomba készül.

³ *Péterfy Jenő* Arany Jánosnak nagyra, kicsinyre kiterjedő gondosságáról szólva, így ír: «*Igazán pontos sáfárja volt tehetségének*». (*Összegy. M.*, I. k. 285. l.).

«Ki tudja, — írja Toldy Ferencnek 1851-ben — mit, hol használhatok? Egy töredék, egy forgács, egy példabeszéd gyakran becses eszméket költ fel, s építőnek, míg műve nem kész, az anyag sohasem felesleges.»¹ Így alkotta balladáit is. *Vörös Rébék*ben népmondai töredékre épít.² Az idegenben talált anyagot lángelméjével alakította, szárnyaló lelke sugalmaira teremtette remekekké s művészi kifejező készségével biztosította hervadhatatlan életüket. Ezekre a mesteri balladákra is illik az, amit *Taine* mondott: «Az ilyenfajta munkák túlélrik a századot és a népet, mely létrehozta őket». Arany János dicsősége nemcsak a miénk, balladáit lehetnek a tanuk, hogy a világ-irodalomé is.³

ELEK OSZKÁR.

✓ *Hátrahagyott ir. és lev. III/248. l.*

² A *Tengeri hántás* alapja is babona, *A hamis tanué* is.

³ Úgy értesültem, hogy Arany János könyvtárában megvolt Dickens *A Child's History of England*-je, melyben Dickens közli a walesi bárdokra vonatkozó mondát. «Van egy monda arról, — írja Dickens — hogy megóvándó a népet, valahogyan lázadásra ne izgassák bárdjaik és hárfásaik énekei, I. Edward ezeket halálba küldte. Nehányan közülök más emberek közé kerülhettek, kik kitartottak a király ellen. *De ez az általános észjárás, úgy gondolom, maguknak a hárfásoknak az agyréme, kik, azt hiszem, éneket költöttek róla néhány évvel azután s a walesi tűzhelyek mellett addig énekelték, míg hitelre talált.* (I. b. 195—196. lk.)

Ez az utalás Arany János érdeklődését felkeltette a tárgy iránt. Dickens skepsise Arany Jánosnak a jegyzetébe szorult, melyben a walesi bárdok vértanúságáról azt írja, hogy «a történelem kétségbe vonja, de a mondában erősen tartja magát». Dickens könyvének csak érdeklődéskeltő jelentősége van, de *A walesi bárdok* főforrásai Gray és Warton költeményei.

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

A Pécs-Baranyamegyei Múzeumi Egyesület Értesítője.

1912. évf. 3. sz. — *Szentkirályi István: A jakabhegyi remeteház alapszabályai.* Közli a baranyamegyei, jakabhegyi remetéknek Tahí Ádám által 1764 táján készített alapszabályait, melyek nyelvi és stílris szempontból ma is tanulságosak.

Adalékok Zemplén Vármegye Történetéhez. 1912. évf. 1—4.

sz. — *Dessewffy József: Kazinczy Ferenc.* Új lenyomata gróf Dessewffy József Kazinczy-életrajzának, mely néhány nappal Kazinczy halála után készült s az Árpádia c. zsebkönyv I. köt. 228—246. lapjain jelent meg. — *Dongó Gy. Géza: Adatok Zemplén vármegye topológiájához.* A zempléni régi magyar dülönevek összegyűjtése a megyei levéltár birtokpörirataiból. Nyelvészeink figyelmét fölhívjuk a becses szógyűjteményre. — *U. az: A zempléni jakobinusok birtoktörténetéhez.* Kazinczy Ferenc, Szulyovszky Menyhért és Tánicsics Ignác vagyonának leltára 1795-ből. A helytartótanács mindjárt lefoglaltatta és hivatalosan összeíratta a három zempléni «összesküvő» vagyonát. — *U. az: Magyar rabok és rabnők török-tatár fogságban.* Az itt közölt XVII. századi magyar leveleket szintén melegen ajánljuk nyelvészeink figyelmébe. — *U. az: Boszorkánypörök nyomai levelestárunkban.* Művelődéstörténeti és nyelvi szempontból egyaránt becses magyar nyelvű jegyzőkönyvek a XVII—XVIII. századból. — *U. az: Kazinczy Ferenc jegyzetei vármegyénk levelestárának tárgymutatatóiban.* Kazinczy, mint a sátoraljaújhelyi megyei levéltár rendezője, egyes oklevelekhez megjegyzéseket írt, s ezeket közli is a szerkesztő.

Akadémiai Értesítő. 1912. évf. 10. sz. — Melich János: A leg-

régibb magyar nyelvű nyomtatványok. Rövidre fogva közli a cikkírónak már folyóiratunkban is megjelent eredményeit. — *Bayer József: Bauernfeld gróf Széchenyi Istvánról.* A neves osztrák drámaíró, műveinek mostani új kiadásában, Széchenyiről s az egykorú magyar műveltségi állapotokról hajmeresztő tájékoztatlansággal és rosszakarattal nyilatkozik. — *Hellebrant Árpád: Kriza János levelei Toldy Ferenchez.* Kilenc levél az akadémia kéziratárából. (1853—1868.) — *Márki Sándor: Fábian Gábor.* F. G. aradi szobrának leleplezésekor, jún. 16-án mondott beszéd.

Budapesti Hírlap. 1912. évf. 254. sz. — Gondán Felicián: Kinizsy

Pálné, Magyar Benigna. — Életrajzi adatok, cikkírónak a Békefi-émlékkönyvben megjelent értekezése alapján.

Egyetemes Philológiai Közlöny. 1912. évf. 9. sz. — *Gálos Rezső* Bayer Józsefnek Schiller drámái a régi magyar színpadon c. művét, *Krausz István* Ferenczi Zoltánnak Rimay Jánosról írt életrajzát, *Király György* Kovács Antalnak és Pintér Jenőnek Listius-értekezéseit bírálják. (E művek ismertetéseit l. folyóiratunk 70., 138., 190., 408. l.) — *Bleyer Jakab* Gottsched hazánkban c. művéhez pótlásul Eszterházy Miklós grófnak egy Gottschedhez intézett levelét közli. — *Alszeghy Zsolt* Makó Pál jezsuitának Nicomedes c. iskoladrámáját összeveti Corneille hasonló tárgyú darabjával. — *Gálos Rezső* újabb adalékokat közöl Kiss János forrásaihoz. — *Czóbel Ernő* kimutatja, hogy az 1844. évi győri naptárnak az az elbeszélése, melyből, Zlinszky Aladár szerint, Arany János a Jóka Ördögének tárgyát vette, megjelent az 1842. évi Társalkodóban is: Szalay Mihály névaláírással. Az elbeszélés Vogl János osztrák költő nyomán készült. (Czóbel felveti azt a kérdést is: honnan vette Vogl a Jóka-mese tárgyát? Felelet: az Ezeregy Éjszaka regéiből, amelyek között megtalálható az egész Jóka-mese.) — *Zoltvány Irén* és *Heinrich Gusztáv* helyreigazítás címen a Carlyle-Gyulai-hatás kérdését vitatják.

Erdélyi Lapok. 1912. évf. 32. sz. — *Gyalui Farkas*: A gyulafehérvári Batthyány intézet kiállítása. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Gyulafehérvárott tartotta idei vándorgyűlését. Ez alkalommal a gyulafehérvári Batthyány-könyvtár egyházművészeti és könyvkiállítást rendezett s a régi ruhák, ötvösművek, könyvkötések és exlibrisek mellett egész sorát mutatta be az értékes középkori kéziratoknak és ősnymtatványoknak. Itt őrzik a híres aranykódexet, egy arannyal írott evangéliumos könyvet, mely még Nagy Károly idejében készült, s hazánkban a legrégebb írott könyv. A magyarországi eredetű latin kéziratok sorában az 1377-ből való esztergomi miséskönyv érdemel különös figyelmet. A magyar nyelvemlékek között szélesebb körben is ismertek: a gyulafehérvári glosszák és a Döbrentei-kódex.

Erdélyi Múzeum. 1912. évf. 4. sz. — *Kelemen Lajos* és *Pálfi Márton* Suky Istvánnak 1508-ban kelt magyar menedékleveléről, az Erdélyi Nemzeti Múzeum legrégebb magyar nyelvemlékéről, írnak. — *Borbély István*: A «Debreceni disputa» c. dolgozatában kétségbe vonja Firtos Ferencnek a D. D. kéziratára vonatkozó, folyóiratunk 353—360. lapjain közölt fölvetését. — *Gergely Sámuel* adatokat közöl Bánffy Dénes tragédiájához. — *Kristóf György* és *Veress Endre* a Sztripszky Hiador és Alexics György kiadásában megjelent Szegedi Gergely énekeskönyve román fordításban c. művet ismertetik.

Ethnographia. 1912. évf. 4. sz. — *Erdélyi Lajos* ismerteti Kriza János Vadrózsáinak újabb kiadását. (L. folyóiratunk 196. l.)

Irodalomtörténeti Közlemények. 1912. évf. 3. sz. — *Harmos Sándor*: *Katona József Bánk Bánja*. A tragédia homályosnak tetsző helyeit

magyarazza. (A III. felv. 1. jelenetéhez, továbbá a IV. felv. 9. jelenetéhez írt magyarázat először folyóiratunkban jelent meg: 387., 388. l.) — *Dékány István: Széchenyi-irodalmunk kérdéséhez.* A külföldi irodalom jellemző tünete, hogy Széchenyit úgyszólván nem ismeri. Az értekező szerint nálunk sem sokkal különb a helyzet. Széchenyi-irodalmunk nem vezetett eddig egyöntetű tudományos megállapodáshoz. — *Badics Ferenc* közli Kazinczy Ferenc hat levelét, egy elismervényét, s néhány szerződését. — *Széchy Károly* másolatából Horváth István jegyzőkönyvének harmadik folytatását kapjuk (1805.) Ebben is, mint az előző részekben, számos jellemző följegyzés található. Többek között: Révairól, Horányiról, Prayról, Cornidesről, Katona Istvánról, Virágról, Schediusról és Vitkovicsről. — *Viszota Gyula* Bajza József akadémiai bírálatait közli. — *Kemény Lajos* Ráskai Gáspárról, Kálmáncsai Sánta Mártonról és Kassai Andrásról, *Lukinich Imre* Melius Juhász Péter családjáról közöl adatokat. — *Rexa Dezső* nagy elismeréssel ír Bayer Józsefnek Schiller drámái a régi magyar színpadon és irodalmunkban c. munkájáról.

Katholikus Szemle. 1912. évf. 9. sz. — *Szalkai Horváth Béla: A Pesti Hírlap és a Kelet Népe.* Széchenyi megdöbbenve szemlélte, hogy Kossuth, a vagyontalan köznemes, mennyire tud hatni a nemzetre, s elkeseredése még jobban fokozódott, mikor Kossuth a Pesti Hírlap élére állt. A kettőjük közt megindul küzdelmet, a már nyomtatásban megjelent források alapján, részletesen ismerteti az értekező. — Ezzel kapcsolatosan a Folyóiratok Szemléjében tanulságos fontolóra venni *gd.* sorait, melyekben rámutat Zichy Antal Széchenyi-kiadásainak tudománytalanságára és lelki ismeretlenségére. Valóban, nemzetre és korra, politikusokra és tudósokra egyaránt jellemző, hogy Széchenyi munkáinak ma sincsen egyöntetű kiadása, nem is szólva arról, hogy például naplójának közzététele egészen értéktelen.

Keresztény Magvető. 1912. évf. 5. sz. — *Borbély István: Bod Péter az unitáriusokról.* Bod Péter ellenséges érülettel tekintett az unitáriusokra. Munkáiban idegenkedve, sőt haragosan szólt róluk, mert nem tudta megbocsátani a református vallástól való elszakadásukat. Később szelidült, kevésbé türelmetlenkedett, sőt *Historia Unitariorum in Transsylvania* című munkájában egybe is gyűjtötte a magyarországi unitárius egyháztörténet legrégibb okmánytárát.

Magyar Középiskola. 1912. évf. 8. sz. — *Balanyi György* ismer-teti a Békefi-émlékkönyv értekezéseit.

Magyar Nyelv. 1912. évf. 8. sz. — *Simai Ödön: Kazinczy Ferenc nyelvújítása.* XXVII. Jenischén kívül Garve nyelvújítási nézeteinek a nyomai is korán fellelhetők Kazinczy elméletében. Ezzel a cikkíró, úgy látszik, befejezte az idegen hatás kimutatását. Utal azonban a nyelvújítás hazai gyökereire is: a kódexek koráig visszanyúló purista törekvésekre, a

II. József rendeletei nyomán keletkezett visszahatásra s arra a fontos körülményre, hogy a régi, javarésztében egyházi jellegű magyar irodalomnak túlnyomólag világivá, szépirodalmivá fejlődése természetesen hozta magával a nyelvanyag kibővítésének szükségét. — *Viszota Gyula: Vörösmarty ismeretlen nyelvtudományi dolgozatai.* Folytatólagos közlése Vörösmarty azon bírálatának, melyeket az akadémiához kiadás végett benyújtott nyelvtudományi dolgozatokról, köztük egy pár etimológizáló csodabogárról írt. E bírálatokon kívül van még V. nyelvészeti munkájáról néhány följegyzés az Akadémia jegyzőkönyveiben: a cikk ezeket is ismerteti. — *Lehr Albert: Arany-magyarázatok.* Azon változtatásokat vizsgálja, melyeket Arany Zách Klárája szövegén tett. — *Melich János: Erdősi Sylvester nevééről.* Az Erdősi név tudatos, nyelvújításkori fordítása a Sylvester névnek. Ő maga sohasem nevezte magát Erdősinek, hanem magyarul Sylvester Jánosnak, latinul előbb J. Silvestrisnek, vagy Sylvestris Pannoniusnak, később J. Sylvesternek.

Magyar Nyelvőr. 1912. évf. 8. sz. — *Melich János: Calepinus szótára.* Előszó a sajtó alatt levő, akadémiai Calepinus-kiadáshoz. C. eredeti latin tárgyi szótárának (1502) magyar értelmezéssel is ellátott első kiadása 1585-ben jelent meg Lyonban. Ennek latin-magyar részét adhatja ki M. J. sal az Akadémia. A magyar értelmezés túlnyomó része erdélyi nyelvjárású embertől származik, téves tehát a korábbi nézet, mely a győrvidéki Szántó István jezsuitának tulajdonította. — *Rubinyi Mózes Pinzger Ferenc értekezését ismerteti* (Hell És Sajnovics Vardői Útja), *Dénes Szilárd Elek Plonáét* (Móricz Zsigmond Stílusa), *Alföldi Mihály Winkler Henrik nyilatkozatát Révai Nyelvtanáról* (az Indogerm. Forschungen-ben), *Turóczi József Böröcz Marcell értekezését* (Ferencesek). — *Kertész Manó: Széphalom.* Kazinczy nem egészen önkényesen nevezte el így a zempléni megyei Bányáskát. Régi neve u. i. Szépbánya volt.

Magyar Társadalomtudományi Szemle. 1912. évf. 8. sz. — *Kristóf György: Petőfi és Madách internationalismusa.* Petőfit a szocialisták magukénak vallják, pedig Petőfinek, K. Gy. szerint, semmi köze sem volt a szocializmushoz. Ő a magyar nemzetért küzdött, nem szított osztályharezot, stb. Madáchról is azt állítják egyesek, hogy érzéketlen volt a fajszereget költészeté iránt. Ez sem igaz. Madách patrióta volt, csakhogy az Ember Tragédiájának egyetemességével épen úgy átlépte a faji kereteket, mint Petőfi az ő világszabadságával.

Magyar-Zsidó Szemle. 1912. évf. 4. sz. — *Richtmann Mózes: A régi Magyarország zsidósága.* Az 1800 körüli adatok felsorolása közben megemlékezik Nagyváti János aufklárista röpiratáról, s közli belőle a zsidóságra vonatkozó részleteket, melyek az akkori korban szinte páratlanul mondható filozemitizmusról adnak számot. (Igaz Magyar Hazafinak Öromóriái.)

Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny. 1912. évf. 4. sz. — *Kristóf György* méltánylással ismerteti Kiss Ernő Szemere-életrajzát. (Szemere Bertalan. 1912.)

Sárospataki Református Lapok. 1912. évf. 43—44. sz. — *Kónya Imre*: *Pósházi János élete és működése.* Szerző folytatja Pósházi életrajzát és ismerteti a Sámhárral folytatott nyilvános vitákat. (1664—1665.) A jezsuiták végre is elűzték Pósházit és diákjait Sárospatakról. A német katonaság a Wesselényi-féle összeesküvés idejében behatolt a kollégiumba, az iskola javait lefoglalta, mire Pósházi és tanítványai Debrecenbe innen pedig Erdélybe menekültek. Apafi Mihály fejedelem a gyulafehérvári kollégiumban telepítette le őket. (1672.) Pósházinak itt is voltak vitái, még pedig a szabadelvűbb református prédikátorokkal, a coccejanus és cartesianus tanok híveivel.

Századok. 1912. évf. 8. sz. — *Zsinka Ferenc*: *Adalék Rozsnyai Dávid életéhez.* Apafi Mihály erdélyi fejedelem és bizalmas tanácsosai Rozsnyai Dávidra bízták a Konstantinápolyban élő erdélyi trónkövetelőnek, Zólyomi Miklósnak megmérgezését. A derék török deák iparkodott is Zólyomi közelébe férkőzni, de mérgezési kísérletei nem sikerültek. Emiatt egy időre kegyvesztetté is lett az erdélyi fejedelmi udvarban. — *Szekulics Géza*: *Beatrix királyné emléke a délszláv népköltészetben.* Mátyás király feleségével, a «budavári királyné»-val, több délszláv népének foglalkozik. Főleg meddőségéhez és Mátyás királlyal való házasálatához nyújtanak érdekes meséket. — *-y -s* a Békefi-emlékkönyvet ismerteti.

Történeti Szemle. 1912. évf. 4. sz. — *Császár Elemér* méltánylással ismerteti Kaposi József Dante-kötetét. (Dante Magyarország. 1911.)

FIGYELŐ.

Társasági ügyek. A Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1912 november 2-án *választmányi ülést* tartott.

Zoltvány Irén elnöklete alatt jelen voltak : Ágner Lajos, Baros Gyula, Bindor Jenő, Császáz Elemér, Gragger Róbert, Gulyás Pál, Horváth János, Karl Lajos, Kristóf György, Négyesy László, Német Károly, Pais Dezső, Papp Ferenc, Perényi József, Pintér Jenő, legifj. Szász Károly, Tordai Ányos, Vargha Damján, Versényi György, Viszota Gyula, Weber Arthur, Zlinszky Aladár. Jegyző : Kéki Lajos.

1. Elnök üdvözi a megjelenteket. Titkár bemutatja a legutóbbi tagajánlásokat. Jelentése alapján rendes taggá választottak : Bereczky Imre dr., kir. kath. főgimn. tanár, Arad (aj. Elek Oszkár); Vincze László, kegyesrendi főgimn. tanár, Nagybecskerek (aj. Pintér Jenő); Kirchner Béláné, Budapest; Faith Ágoston és Rédei Kornél dr., főgimn. tanárok, Nagyvárad (aj. a titkár); Boros Alán dr., benedekrendi főgimn. tanár, Győr; Kiss Szeráfin, benedekrendi főgimn. tanár, Győr (aj. Zoltvány Irén); Szalay István, kegyesrendi tanár, Kecskemét (aj. Német Károly); Konsza Samu, főgimn. tanár, Szászváros (aj. Kristóf György).

2. Az Irodalomtörténetre újabban előfizettek : Huszár István, könyvkereskedő, Nyitra; s a következő tanintézetek és könyvtárak : Budapest : Vadász-u. közs. polg. leányisk. tan. könyvt.; VII. ker. Barcsay-u. áll. főgimn. ifj. önk. köre; Erzsébetváros : áll. főgim. ifj. önk. köre; Kiszöben : kath. főgimn. tan. könyvt.; Lőcse : Kir. kath. főgimn. tan. könyvt.; Miskolc : áll. polg. leányisk. tan. könyvt.; Nagykikinda : áll. főgimn. önk. köre; Pápa : ref. főisk. tan. könyvt.; Szombathely : közs. felső keresk. isk. tan. könyvt.

Társaságunk tagjainak és előfizetőinek összes száma tehát : 980. Ebből tiszteleti tag : 2, alapító tag : 13, rendes tag : 622, rendkívüli tag : 61, előfizető : 282.

3. Elnök bizottság kiküldését indítványozza a választmány újra-választandó harmadrészének kisorsolására. A választmány az egyik alelnök elnöklete alatt a titkárt és jegyzőt küldi ki.

4. Pénztáros jelentést tesz a Társaság vagyoni állapotáról. Az eddigi összes bevétel 8731 kor. 59 fill.; az összes kiadás 5547 kor. 81 fill.; maradvány 3183 kor. 78 fill. — Tudomásul szolgál.

5. Elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére Baros Gyula és Zlinszky Aladár vál. tagokat kéri föl s az ülést berekeszti.

A választmányi ülést *felolvasó ülés* előzte meg, melyen Kristóf György felolvasta Széchenyi és Madách c. dolgozatát.

Gyulai Pál védelme? E folyóirat novemberi füzetében (501. l.) egy álarcos támadás jelent meg ellenem (nevemnek kiméletes elhallgatásával), melyet, noha sohasem voltam barátja a feleselgetésnek, az ügy érdekében nem hagyhatok szó nélkül. Okot e támadásra egy néhány sornyi megjegyzésem adott, melyet a Philologiai Közlöny f. é. októberi füzetében egy kis könyvismertetés kapcsán közzétettem. Ott azon kicsinyes fölfogással szemben, mely egy-két azonos vagy hasonló mondat alapján, illő komolysággal, Gyulaira gyakorolt «hatást» állapít meg, röviden azon meggyőződésemmek adtam kifejezést, hogy «hatást» (az író egyéniségére, irányára, álláspontjára gyakorolt «hatást», mely pedig egyedül érdemli meg a «hatás» nevét), csak egy idegen szakférfiú gyakorolt Gyulaira, t. i. Schmidt Julián, és ennek megértetésére figyelmeztettem arra, hogy a két jeles író egyéniségében több rokon vonás mutatkozik, melyek megértetik, hogy Gyulai a sok kitűnő külföldi irodalomtörténétíró és kritikus közül mért vonzódott leginkább Schmidthez. Ellenfelem már most, félreértésből-e vagy szándékosan, úgy tünteti fel a dolgot, mintha én azt állítottam volna, hogy Gyulai «egész kritikai egyéniségét úgy szólnán Schmidt Juliántól kölcsönözte volna . . . még erős protestantismusát is» stb. Nem nagyon hizelgő reám nézve, hogy valaki ily hülyeséget tesz föl rólam; de valóban: hol mondtam én, hogy Gyulai egyéniségének jellemző vonásait, vagy ezeknek csak egyikét is Schmidttől «tanulta» volna? Ez az egyénisége, mely jellemének és tehetségének legsajátosabb eredménye, melyet más senkitől át nem vehetett, tette előtte rokonszenvessé Schmidtnak sok tekintetben rokon egyéniségét, a kit ép azért szeretett és aki azért hatással lehetett reá. Egyebet én nem állítottam, ezt az állításmat pedig helyesnek tartom ma is.

Ellenfelem egyéb megjegyzéseit nem akarom részletesen tárgyalni, mert, úgy látszik, nem értenők meg egymást. Én 1868 óta ismertem Csengeryt és Gyulait és évtizedeken át, főleg Csengery haláláig, jóformán minden nap érintkeztem velök. E jól értesültség alapján beszélhetek rólok, amit ellenfelem valószínűen nem tehet, mert különben nem állítaná, hogy «magyar irodalmi kérdésekben Csengerynek volt tanulni valója Gyulaitól, nem megfordítva». Aki ismeri Csengerynek bámulatos világirodalmi tájékozottságát és sokoldalú tudományos készültségét, melyekkel Gyulai egyáltalában nem dicsekedhetett, mert az ő kiválósága egészen más forrásokból származik, eleve tisztában lehet a kérdéses viszonyról. Persze, hogy Tinódi mikor született és Koháry jelentősége miben van, ezt Gyulai nem tanulhatta Csengerytől. Többi fejtegetése részben förtógás dolga, de ellenfelem oly korlátolt szempontokat érvényesít, esztetikai megjegyzései pedig oly naivak és kezdetlegések, hogy vele komoly tárgyalás nem lehetséges. Így pl, a Planchera való hivatkozás megint olyan «hatást» állapít meg (Gyulai egyszer idézte!), mint a Carlyléé, mely ellen felszóltam, a moralizálást pedig sehogy sem értette meg, mit a Vischerre való hivatkozás is bizonyít. Különbön helytelen az az alapfelfogása is, mintha én a felemlített vonásokkal Gyulait «vádolni» akartam volna. Dehogy! Az ő álláspontja is indokolt, mint a Schmidté is, de remélem, mint az

enyém is. Hisz ellenfelem azt sem érti, hogy a tragikus bűn és a költői igazságszolgáltatás moralizáló követelmények, melyek Gyulaira lehetlenné tették, hogy Ibsent vagy Hauptmant megértse. Talán nem szándékolt félreértés az is, amit ellenfelem Gyulai erős protestáns és politikai pártállásáról mondott szavaimból kihüvelyez. Ez sem volt részemről «vád», csak egy közismert ténynek fölemlítése. Gyulai mind a két irányban ép oly egyoldalú és néha igazságtalan volt, mint akár Csengery, de ezt igen sokan, talán méltán, erős meggyőződésből fakadt erénynek tekintik.

De nem folytatom. Ellenfelem, úgy látszik, Gyulai ellenségének tart engem (ami elég kómikus abszurdum), és azt hiszi, hogy én «vádoltam» a jeles embert, ami eszem ágában sem volt. Én, kicsinyes felfogásokkal szemben, csupán egyéniségének néhány jellemző vonását emeltem ki, hogy megvédjem őt azon naiv «hatás»-vadászok ellen, akik idővel ki fogják sütni, hogy száz meg száz nulla volt reá hatással.

Ami pedig a dolog lényegét illeti, hogy ki ismeri jobban Gyulait és Csengeryt és az ő korukat, ellenfelem-e vagy én, erre nézve nekem legkisebb aggodalmaim sincsenek és a komoly kutatás (nem a felszínes feleselgetés) idővel majd rendbe hozza ezeket a problémákat is, melyeket részemről nem is tekinthetek valami fontosaknak. Nekem csak az az óhajtam, hogy a Gondviselés mentse meg Gyulait védelmezőitől, mert ezek, tartok tőle, valóban nagy kárt fognak tenni emlékezetében.

Végül igen helytelennek tartom, hogy ellenfelem a «Philologiai Közlönyt» támadja, mikor egyedül rólam van szó. A «Közlöny» tudományos folyóirat, mely minden komoly fölszólalást készséggel közlétesz, nem pártlap, milyennek ellenfelem föltünteti. Ha velem van dolga, csak forduljon egyenesen ellenem és ne keverje bele a vitába a «Közlönyt», mely teljesen ártatlan.¹

HEINRICH GUSZTÁV.

A magyar irodalomtörténet Németországban. Száz év előtt, 1812-ben tartotta Friedrich Schlegel Bécsben híres felolvasásait a régi és új irodalom történetéről. Ezek a felolvasások először 1815-ben jelentek meg; második bővített kiadásuk 1822-ben. Harmadik lenyomatuk mostanában látott napvilágot. (*Geschichte der alten und neuen Literatur*. Vorlesungen gehalten zu Wien im Jahre 1812 von Friedrich von Schlegel. Zweite verbesserte und vermehrte Auflage. Dritter Abdruck. Herausgegeben von Marie Speyer mit einem ergänzenden Schlußkapitel von Wilhelm Kosch. Regensburg, 1911.)

Schlegel a tizedik felolvasásban a szláv irodalmak után beszél a magyar irodalomról is. Erről való nyilatkozata a legnagyobb mértékben tanuskodik éleslátásáról és az akkori tudományos kutatásokban való jártas-

¹ Ami a Phil. Közlönynek a vitába való belevonását illeti, erre vonatkozólag készséggel kijelenthetjük, hogy az objectivitás hiányának vádja nem tartozhatik a Phil. Közlönyre. Cikkírónk a vita személyi élének teljes elkerülése céljából mellőzte Heinrich Gusztáv nevét. (Szerk.)

ságáról. Sőt még többet tett: bizonyos összefoglaló szemmel és igen találon rajzolta meg a legrégebb magyar irodalom képét.

Ha fejtegetései nem is állanak meg minden részletükben a mai kutatás előtt, amint erre Négyesy László is rámutatott a Heinrich-Emlékönyvben, az bizonyos, hogy nyilatkozata a korabeli tudományos kutatás teljes ismerete alapján készült. Az ő nyomain haladva foglalkozott a mi irodalomtörténetünk is mondaköltészetünkkel. Ő utána indult Toldy Ferenc; sőt hihetőleg Arany János fejtegetései is közelebbi kapcsolatban állanak vele, mint ahogyan ezt első pillanatra gondolnánk.

Ha tehát száz évvel ezelőtt a külföld nyomon tudta követni a magyar tudomány haladását és kifogástalan rajzát tudta adni akkor még nagyon is «keleten» viruló kutatásainknak, nem lehetne-e ezt annál inkább megkövetelni ma, a XX. században, amikor már mi is benne élünk az európai műveltségben, amikor számtalan alakban módunkban áll megismertetni szellemi életünket a külfölddel és amikor a külföld kis fáradsággal könnyen tudomást szerezhet mirőlünk. A külföldön azonban nem így gondolkoznak és ha rólunk van szó, még az alaposság hírében álló németek is megelégednek a legfelületesebb utánjárással és valami odavetett észrevétellel. Így tesz most Marie Speyer, Schlegel új kiadója, aki a magyar költészetről szóló fejtegetéseiből következő magyarázó jegyzetet fűzi: «Schlegels Annahme einer altmadjarischen Heldenpoesie ist völlig unbegründet. Von einer Literatur in Ungarn haben wir nur späte Kunde». És e nyilatkozata alkalmával Riedl Frigyesnek a Kultur der Gegenwart című vállalatban megjelent 44 lapos kis magyar irodalomtörténetére hivatkozik.

A külföld előtt tehát egyetlen egy mondattal elsikkasztják egész mondaköltészetünket. Annál különösebb ez, mert a kiadó forrásában, Riedl német nyelvű irodalomtörténetében megtaláljuk mondáink rövid ismertetését is. Igaz, hogy énekeseink szerepére Riedl nem terjeszkedik ki, de ez az eléje szabott terjedelem miatt sem igen volt lehetséges. A külföldi írónak azonban minden esetre kötelessége lett volna másfelé is utánanézni a dolognak. A jelen eset is igazolja, mennyire nem érdemesítenek minket a németek gondosabb utánjárásra.

E Schlegel-kiadáshoz Wilhelm Kosch 35 oldalas függelékét csatolt, amely a XIX. század irodalmi áramlatait ismerteti, folytatása akar tehát lenni Schlegel művének. Itt a magyar irodalomnak is szentel *hét* sort: «Ein anderes Land im Osten Europas machte literarisch mehr (als Spanien und Portugal) von sich reden. Eine aufstrebende Nation eroberte sich einen Platz in der Geistesgeschichte, ehe noch ihr nationaler Staat begründet worden war. Kisfaludy in Ungarn schuf die madjarische Nationalbühne, und Petöfi mit seinen patriotischen Kampfliedern und innigen Bauernmärchen setzte seinen Namen siegreich im ganzen Westen durch». (II. 294.)

E sorok reánk nézve minden magasztaló jóakarattal mellett is bosszantó felületességgel irattak. Aki annyira nem ismeri irodalmunkat, hogy belőle mindössze Kisfaludyt (mint a nemzeti színpad megalapítóját) és Petőfit (mint csatadalok és paraszttmesék szerzőjét) ismeri, aki Schlegel fejtegetésének folytatásában az egységes szemponttól valósággal megkivánt

epikus költészet fejlődését Arany Jánossal együtt teljesen mellőzi, annak dicsérete csak megalázó lehet.

WEBER ARTHUR.

Helyreigazítások. Folyóiratunk I. évf. 169. l. 29. sorában *megbűvölt* helyett *megbővült*, 391. l. 6. s. *keréknek* helyett *heréknek*, 391. l. 41. s. *vitte* helyett *vitta* olvasandó.

A 468. l. 1—15. sorában nyomozott nyelvemlék, Melich János és Alszegey Zsolt észrevétele szerint, a *Keszthelyi-kódex*.

A 378. l. 26—32. sorában *Elek Oszkár* azt írja, hogy Arany János a Sir Patrick Spens-et «nem Percy kiadásából, hanem Scott Minstrelsyjéből fordította. A Percy közölte változat jóval rövidebb, mint Arany János fordítása. Ez feltűnt Petz Gedeonnak is, ki Arany szép feldolgozásáról beszélt. Szó sincs róla, hogy Arany a Percy közölte szöveget feldolgozta volna, hanem — mint az eredetivel való összevetés remekül igazolja — a Walter Scott közölte balladát fordította le mesterien.» — «Mindez szórul-szóra igaz — írja *Binder Jenő* a szerkesztőhöz intézett levelében — csak azt felejtette el megemlíteni a cikk szerzője, hogy ezek a megállapítások, bőven kifejtve, már 12 év óta olvashatók az Egy. Phil. Közlöny XXIV. évf. 790—791. lapjain: «Párhuzamok Aranyhoz» című dolgozatomban».

A szerkesztőhöz beküldött könyvek jegyzéke.

Régi Magyar Költők Tára. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia. VII. kötet. XVI. századbéli magyar költők művei. 1560—1566. A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából közléteszi *Szilády Áron*. Budapest, 1912. 326 l. Franklin-nyomda. Ára 4 kor. (*Tartalma:* Erdélyi Máté, Fráter Gáspár, Pesti György, Torkos János, Varsányi György, Szerémi Illyés, Dávid Ferenc, Huszár Pál, Méliusz Péter, Némethi Ferenc, Besenyei Jakab, Tuba Mihály, Bornemisza Péter, Dobokai Mihály XVI. századi magyar költőknek és több Névtelennek versei, továbbá a Balassi Menyhárt áruktatásáról szóló Comoedia.)

Húsz esztendeig várokotunk erre a kötetre, melyet — példátlanul hosszú pihenés után — most küld majd szét a M. T. Akadémia. Pusztá verses szöveg! A magyarázó jegyzeteket egy kétsoros figyelmeztetés más alkalomra igéri. Ha így áll a dolog, kár volt húsz esztendeig késlekedni a kötet kiadásával. Szövegek közléséhez és utánnomásához talán kevesebb idő is elégséges. A kötetet, mely becses anyagot nyújt a XVI. századi magyar irodalom iránt érdeklődő szakközönségnek, legközelebb ismertetni fogjuk.

Perényi József: Veszprém városának nyájas leírása. Veszprém, 1912. 20 l. Egyházmegyei nyomda.

Benyák Bernát kogyesrendi tanár pályája kezdetén, 1766-ban és 1767-ben, Veszprém-ben tanított, s itt készítette el egyik érdekes ifjúkori verses kísérletét: *Veszprém városának nyájas leírását*. Ötvennégy strófás

leíró versének nincs költői értéke, de mint egyént, kort, nyelvet és ízlést jellemző írásmű, nem fölösleges adalék a mogulújhdás korának ismeretéhez. A derék piarista sorra leírja Veszprém városának nevezetességeit és följegyzi a lakosság szokásait. Panaszkodik az új divat ellen, s kesereg azon, hogy a veszprémiek nem jól beszélnek magyarul! Végül elbúcsúzik olvasóitól. — Perényi József az eredeti kéziratból változtatás nélkül közli a jó magyarsággal megírt, kezdetleges költeményt. Magyarázatai, melyeket a szöveg után csatolt, a gondos kiadó munkájára vallanak.

Gyomlay László: Gyulai Pál mint költő. Budapest, 1912. 150 l. Németh József könyvkereskedése. Merkantil-nyomda.

Nem kritikái, inkább csak leíró, tartalmi ismertetése Gyulai Pál költészetének. Főcélja, úgymond, «annak a keresése: mennyiben nyilatkoznak meg költőnkben a magyar lélek sajátosságai». Csakhogy azt fölösleges keresni, mikor minden értékes lelki tulajdönt úgyis a magyarság javára foglal le, mintha bizony ugyanazon értékeket bármely más nemzetbeli írónál, hol itt, hol ott, nem megtalálhatnók. Nyilvánvaló, hogy Beöthy Zsolt és Riedl Frigyes («Arany János») példája buzdította ilyen célzatú vizsgálódásra; de amazoknak sokfelé tekintő figyelme nélkül, egyoldalúan s némi tanítványi naivsággal erőszakolja végig — egész az unalomig — a magyar sajátosságok keresésének egyetlen szempontját. A terjedelmes dolgozatnak szinte csak a legvége felé kezd egy igazán irodalomtörténeti kérdéssel foglalkozni: mikor ugyanis magyar s idegen költők hatását vizsgálja. Itt összehordja s megpótolja az eddigi megállapítások eredményeit, sőt némi önállóságot is tanusít az ellenkező vélemények megtételeiben. Igaza van abban, hogy Gyulai szinte kereste a hatást, vagyis *tanult* az igazi jelesektől, de nem fejt ki elegendő nyomatékkkal e hatás-befogadásnak azt a speciálisan Gyulai-szerű jellegét, hogy ő *esztetikai, kritikai elveket* szűrte le a tanulmányozott művekből s ez elvekkel kormányoztatta, ellenőrizte azután a maga költői termelését. Ezért bajos kézzelfogható részlethatásokat mutatni ki műveiben. Amit részlethatásnak mondanak, többnyire nem egyéb egy-két soros öntudatlan reminiscenciánál. Különben a dolgozat stílusa gondos; de állandóan valami szükségtelen, meggyőzni akaró emelkedettségben mozog, ami akkor volna helyén, ha egy teljesen tájékozatlan közönséget akarna Gyulai iránt rokonszenvre hangolni. — Elkerülte figyelmet, hogy a Szolgálóleányból idézett dalszöveg (Lesz még virág a rózsafán . . .) Petőfi egy dalában is megvan (Hull a levél a virágról . . .) A 145. lapon idézett «Heinéskedés» a maga helyén Heine-szerű csipkelődést jelent s nem általában Heine-utánzás. (g. gy.)

Szirmai Erika: Pázmány Péter politikai pályája. Budapest, 1912. 37 l. A Nap nyomdája.

Apróbb értekezések gyűjteménye főleg három forrás alapján: 1. Fraknói Vilmos, Pázmány életrajza; 2. Hanuy Ferenc, Pázmány levelei; 3. Bellarmin. Szerző igazolni akarja Pázmányt Acsády Ignáccal szembe, aki azt állította, hogy Pázmány a maga érdekein kívül csak a Habsburgok ügyét és a

katholicizmus megerősítését tartotta szem előtt s nem törődött a magyar nemzet érdekeivel. A Hanuy által közzétett levelek igazságot szolgáltatnak Pázmánynak. Szerző némi összehasonlítást tesz azután Pázmány és Bellarmin között s «kimondja» — mint már ő előtte Fraknoi Vilmos és Kovács Lajos is, — hogy Pázmány felhasználta ugyan Bellarmin műveit, de csak mint segédkönyveket és forrásmunkákat. Végül néhány sort olvasunk arról, hogy a *Diatriba Theologica* című latin kézirat nem Pázmány műve. A dolgozat inkább jegyzetgyűjtemény; szerkezetben, módszerben és stílusban a kezdő botlásaiival. Annyit azonban még a kezdőnek is kellene tudni, hogy a főszövegbe nem valók terjedelmes latin szövegrészek. Az idegen nyelvű idézetek közlésének a jegyzetekben a helye, s ha valamit mégis elkerülhetetlenül idéznünk kell a főszövegben, ezt lehetőleg magyar fordításban tesszük; csak az ellenőrzés kedvéért csatoljuk alul, a jegyzetek során, az eredeti szöveget. E vékony füzetnek első 6 lapjából csaknem 4 oldal a latin idézet!

Új könyvek és füzetek. — *Badics Ferenc: Gyöngyösi István ismert és ismeretlen költeményei.* Budapest, 1912. 96 l. Kiadja a M. T. Akadémia. Ára 2 kor. (Ismertetni fogjuk.) — *A Gyöngyösy Irodalmi Társaság évkönyve.* Ungvár, 1912. 201 l. (Ismertetni fogjuk.) — *Simai Ödön: Kapcsolatok a német és magyar nyelvújító mozgalmak között.* Budapest, 1912. 34 l. (Különnyomat a Magyar Nyelv VIII. évfolyamából. Ismertetését l. folyóiratunk 211., 273., 426., 493. l.) — *Harmos Sándor: Katona József Bánk Bánja.* Budapest, 1912. 30 l. (Különnyomat az Irodalomtörténeti Közlemények XXII. kötetéből. Ismertetését l. folyóiratunk 524. l.) — *Olcso Jókai.* Révai-kiadás. Egy-egy szám 40 fill. (A Révai Testvérek népszerű Jókai-kiadásának 81—90. számai. Az Enyim, Tied, Övé című ötkötetes regényt foglalják magukban.) — *Magyar Könyvtár.* Lampel-kiadás. Egy-egy szám 30 fill. (671—672. Ibsen: Ha mi holtak felébredünk. Ford. Görögné Beke Margit. 673. Szini Gyula: Bolond könyvek. 674—675. Anatole France: Az ing. Ford. Benedek Marcell.) — *Olcso Könyvtár.* Franklin-kiadás. Egy-egy szám 20 fill. (1662—1665. Yolland Arthur: Charles Dickens élete és művei. 1666—1668. Coppée Ferenc: A koronáért. Ford. Ábrányi Emil. 1669—1671. Karl Lajos: Páris kövei.) — *Filozófiai Írók Tára.* Franklin-Társulat. (XXV. Pascal: Gondolatok. Ford. Nagy József. Ára 4 kor. 80 fill.) — *Világkönyvtár.* Révai-kiadás. Egy-egy kötet 1 kor. 90 fill. (Gourmont: A szerelem fizikája. Ford. Vajda Ernő.) — *Gróf Széchenyi István: Garat.* Sajtó alá rendezte és a mű történetét megírta *Viszota Gyula.* Budapest, 1912. 218. l. Kiadja a M. T. Akadémia. Ára 2 kor. (Ismertetni fogjuk.) — *Császár Elemér: Emlékbeszéd Katona Lajos levelező tag fölött.* Budapest, 1912. 27 l. Kiadja a M. T. Akadémia. Ára 1 kor. (Ismertetni fogjuk.) — *Heinrich Gusztáv: Lohengrin.* Budapest, 1912. 28. l. (Különnyomat az Egy. Phil. Közlöny XXXVI. évf. 8. füzetéből.)

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

- A 271.
 Abafi-Endrődi, *Ányos költeményei* 445.
 Abafi Lajos 223, Kármán-kiad. 315.
 Abakir 339.
 Aba (Sámuel) 389,- nemzetség 399.
Abba atya 127.
 Abonyi Lajos, *Pap János országa* 143.
 abszolutizmus kora 76, 116.
 Acsády Ignác 539.
 Ada Christen, perdita dalai 309.
Adalekok Zemlén Vármegye Történetéhez 350—351, 529.
 Adelung János Kristóf 141, 143, 426, 493; — féle orthologia 136.
 Adorján Andor, *Görgey István* 210.
 Adorján-Seress, *A nagy francia forradalom* 344.
 Ady Endre 11, 271, 343, 405, 406, 440; -iskola 405.
 Agárdi László, *A modernek és az iskola* 404—407, 447, 506; *Megjegyzések Horváth János bírálata* 506—507.
A Hét 269.
 Aischylos 478.
 Akadémia 130, 201, 233, 239, 240, 241, 255, 390, 495, 531, 536; új tagjai és jutalmazottjai 349; akadémiai tagajánlások 280—282; ~ ügyrend 281, 286. ~ törekvések 315—316. ~ nagyjutalom 349, francia- 275, l. még Magy. Tud. Akad.
Akadémiai Almanach 123, 286.
Akadémiai Értesítő 140, 206—207, 225, 269, 290, 416, 489.
Akad. Évkönyv 315.
A Kamaldoliak Pusztulása 390—393, l. még Ányos Pál.
 Alapi Gábor, kéziratos verses könyve 416. *A világ mulandóságául* 416.
 Albert herceg 314.
 Alcharizi Juda, *A bolha* 415.
 Alderán (Zrinyiász) 27.
 Alexander Bernát 150, 167, 208, 323, 349, 403; *Az Ember tragédiája* 123; *Szarvas Gábor időpontja* 212; *Herman Ottó* 270; *A Nemzeti Színház vigjáték-sorozata* 347, 418, 432; *Színházak* 432.
Alexandriai szt. Katalin verses legendája 486.
 Alexics György 208, 277, 424, 530.
 Alföldi Mihály 532.
 Ali (Zrinyiász) 27, (Egri A.: Szondi) 228.
Alkotmány 207.
 Allen Borbála (egy skót balladában) 458, 459, 462, 526.
Allgem. deut. Biogr. 293.
Almarek erdélyi herceg 418.
Almerich, Herzog von Siebenbürgen 418.
 Alp (Byron: Korinth ostroma) 104, 105.
 Alstedius 328.
 Alszeghy Zsolt 83, 142, 209, 335, 336, 426, 491, 530, 538; *Az esztétikai szemléletről* 73; *Garay Kun László darabja* 402.
 Alta Silva, Johannes de-, *Hét bölcs mester* 268.
 Altorjai Apor Péter báró, *Lusus Mundi* 351; *Metamorphosis Transylvanicae* 351.
 Alxinger 419, 420.
 Amade László 169, 363, 498.
 Ambree Mária 522—523.
 Ambrus Zoltán 150.
Amor és Psyche meséje 189, 403.
 Anafesto (Bárány: Péter kir.) 389.
 Anda (Dózsa Dániel) 116.
 Andrád Elek 265.

- András, karmelita barát 451, 452.
 Andrassy Gyula (idb.), 97.
 Andrassy Gyula gróf (ifj.) 495, *Széchenyi politikája* 274; *A magyar állam fönmaradásának és alkotmányos szabadságának okai* 344.
 Andrassy Jenő 194.
 Anegizlász (Fábián: Buda haragja) 227.
 Angelo 455, 456.
 Angyal Dávid 124, 127, 299, 412, 414; *Gyulai Pál* 192—193, 213, 215, 488, 508; *Der Selbstmord des Grafen Ladislaus Teleki* 345; *Gryphius András magyar színpadon* 400.
 Angyal József, Dante-fordítása 346.
 Anna (Arany: Öldöklő angyal) 251—252.
 Anna, I. Ferdinánd neje 290.
 Anonymus 35, 207, 297, 491, 497, 510; krónikája 400.
 Ansolettó (Szalay: Madame Realo) 307.
 Antal Géza, *Széchenyi és a magyar nemzeti egység* 273.
 antiphona 107, 110, 111, 112.
 Anzengruber 257.
 Apafarkas 236; l. még Ogmánd.
 Apaffi 452.
 Apafi Mihály 221, 533; I. A. M. 215, 344.
 Apáczai Cseri János 408, 497; élete és munkássága 326—329; *Encyklopédia* 327, 328.
 Apáti Ferenc, *Cantilenája* 107, 108, 249.
 A Pécs-Baranyamegyei Múzeumi Egyesület *Urtestője* 529.
 Apollonius *históriája* 199—200, 336.
Apor-kódex 106, 107.
 Apostolescu N. J., *L'infl. des romantiques français sur la poésie roumaine* 201.
 Appouyi Albert, gróf 150.
 Arad ostromáról, *Napló* 272.
 Aranka György 283.
 Arany János 22, 28, 37, 65, 76, 97, 124, 140, 150, 164, 169, 170, 193, 204, 205, 212, 220—221, 265, 273, 274, 311, 312, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 332, 336, 349, 400, 405, 406, 421, 422, 425, 435, 436, 437, 438, 446, 479, 481, 483, 487, 490, 502, 507, 508, 509, 537, 538; ~ és Tisza Domokos 135—136; ballada-költészete 144; adalékok debreceni diákságához 172—180, 238—245; subscriptionalis lapja 172—173, A 176; tantárgyai, tanárai 173—178, 238—242; osztályzatai 179—180; tanuló társai 242—243; iskolai büntetése 243—245; iskolája az epikai költészetben 225—237, 298—306; prózájának szörfüzése 288; elbeszélő költészete 326; Bulcsu-bírálat 339; skót és angol hatás balladáiban 373—379, 458—466, 513—528; kisújszállási tanítósága 384—385; kiadatlan Goethe-fordítása 403; vélekedése a zsidóságról 415; magyar verselése 447; metaforái 509; Arany-magyarázatok 273, 341; *Az utolsó magyar* 29—36, 251; *Az utolsó főpap* 32; *A nagyidai cigányok* 33; *Széchenyi emlékezete* 36; *Családi kör* 61, 119; *Vágy* 61—62; *Vojtina Ars Poetikája* 72; *Vojtina Gáspár Levelei* 116; *Nyalka huszár* 114; *Emléklapra* 114, 115; *Katalin* 116, 231; *Összel* 116; *János pap országa* 143; *Toldi* 162, 230, 234, 276, 285, 304, 340, 402, 403, 418, 422—423, 427, 439; *Toldi szerelme* 283, 298, 341, 426; *Bolond Istók* 172, 173, 180, 239, 240, 241, 244, 298; *Önéletrajzi levele* 172, 238, 239, 245, 374; *Az első lopás* 186, 304; *Jóka ördöge* 530; *Török Bálint* 228; *Buda halála* 234, 253, 306, 399—400, 423; *Keveháza* 236; *Rege a csodaszarvasról* 236; *Öldöklő angyal* 251—253; *Édua* 251, *Csanád* 251; *Magyar tánc* 253; *Elegyes művei* 253; *A betyár* 273; *Rózsa és ibolya* 304; *A híres pokol* 346; *Dante* 346; *A rab golya* 347; *Rákóczié* 374; *Bozgonyiné* 374, 513, 521—523, 525; *Agnes asszony* 377, 518, 519, 520, 525; *Éjféli párba* 377, 463, 518, 526; *Tengeri hántás* 377, 526, 528; *Vörös Rébék* 377, 528; *Arva fiú* 377, 518; *Pázmán lovag* 377, 378; *Éjféli párba* 378, 379; *Tetemre hívás* 378, 458—462, 463, 526; *A walesi bárdok* 378, 513, 515—518, 528; *Bor vitéz* 378, 463—466, 513—515, 527; *A képmutató* 518, 526; *V. László* 520,

- 524; *Szibinyányi Jank* 521; *Egri leány* 522, 524, 527; *Both bajnok özvegye* 523, 524; *Mátyás Anyja* 524, 527; *A hamis tanu* 526, 528; *Zách Klára* 532; *A poloska* 415; *Murány ostroma* 418; *Hermina* 458, 459; *Az asszonánéról* 116; *Prózai dolgozatai* 288; *Levelezése* 374, 375, 519; *Hátrahagyott ir. és lev.* 528,
- Arany László 30, 150, 193, 298, 349; *Népmese-gyűjteménye* 123; *A délibábok hőse* 298, 299.
- Arany Tamás 423.
- Aranyosrákosi Székely Sándor, *Unitária vallás története Erdélyben* 356.
- Ardech Lázár 472; leánya: *Mariana* 472—474.
- Arden Enoch 482.
- Argyrus I. Árgirus.
- Ariosto 79.
- Aristophanes 208, 347, 350, 478; *Felhők* 349.
- Aristoteles 72, 121.
- Armstrong, Robert, *Old ballads of England and Scotland* 522.
- Arta (Vörösm.: Magyarvár) 32.
- Asbóthné Ferenczi Sári, *A székely népballadáról* 208, 525.
- Assisi szt. Ferenc 264, 284; I. még Szt. Ferenc.
- Atayde, Catharina de (Camoens kedvese) 83.
- Athenaeum* 413, 489.
- Athenaeum* (Bajza-féle) 131, 141, 271, 338, 427; köre 133.
- Attila 186, 201, 235, 236, 253, 399, 401, 411, 415, 497; III. Attila (Farkas Gy.: *Az utolsó ütközet*) 236.
- Auchindrane, lord 462; leánya: *Mary* 462.
- Augier-féle irányműdráma 259.
- Augsburger Allgemeine Zeitung* 104.
- Augustus 321.
- Augusz Antal, táblabíró 182, 183.
- Aurora* 63, 103, 377, 386; köre 131, 240.
- Ave rosa sine spinis* himnusz kódexünkben 274.
- Az Újság* 140, 269—270, 334, 416, 441, 489.
- Ábel Jenő 74.
- Ábrányi Emil 124, 308, 309, 310, 343, 349, 424, 488; *Eljárt szellemem* 302; *Jónás vitéz* 306;
- A pap szerelme* 308; *Teréz* 309; *Tóth Kálmán és a Nők az alkotmányban* 343.
- Ábrányi Emil, ifj. 346.
- Ábrányi Kornél, *Kossuth Lajos és a hazai fűrdők* 431.
- Ábrányi Kornél, ifj., *Iván* 301.
- Ács Zsigmond 513.
- Ádám (Madách: *Emb. Trag.*) 96, 324.
- Ádám és Éva*, paradicsomjáték 337.
- Ágai Adolf 61.
- Ágner Lajos 70, 268, 414.
- Álmos 34, 233.
- Ányos Pál 84; és a német szentimentalizmus 400—401; költészete 445; *A kamaldoliak pusztulása* 390—393; *Kalapos király* 392.
- Árgirus (Argyrus) 110, 265; históriája 138; kérdés történetéhez 109—110, 142; monda feldolgozói 231, 234—235, 444.
- Árkosi János 443.
- Ármány 233, 235.
- Árpád 34, 63, 229, 233, 255, 415; ház 226, 411, 491.
- Árpádia*, c. zsebkönyv 529.
- Babeth (Kotzebue: *Der Wirrwar*) 486.
- Babits Mihály 17, 263, 343, 405, 406; *Az irodalom halottja* 10; *Három jellemzés* 213; *Dante-fordítása* 342, *Magyar irodalom Itáliában* 477—481.
- Bach-korszak 39, 44, 52, 183, 205, 208.
- Baciu János 282.
- Bacon 325.
- Bacsányi 239, 341, 420, 421, 425.
- Bacsányiné Baumberg Gabriella 419—420, 421.
- Badies Ferenc 24, 87, 88, 133, 531; *Petőfi levelei* 246, 247, 380; *B. Palocsay György • Nay Modi*-ja 338.
- Bajazet 118.
- bajmócsi fürdős mondája 403.
- Bajszövő (Kisf. K.: Fösvény) 468, 469.
- Bajza József 493.
- Bajza József 71, 83, 195, 210, 240, 254 531; -féle helyzetdal 42, 132; élete és művei 131—134; iskolája 132, 320, 338; népdalelmélete 132; *Az epigramma elméletéről* 132, 133; *Sohajtság* 132; *Apotheosis* 132; *Ebresztő* 132.
- Baksay Ábrahám, *Chronologiu de regibus Hungaricis* 138.
- Baksai Dániel 243.
- Baksay Sándor 340, 431.

- Bal Jeromos 144, 424.
 Balanyi György 531.
 Balassa Bálint 82, 166, 169, 192, 210, 309, 319, 334, 424, 507, 508; *Campianus*-fordítása 142; egyik költeményéről 185.
 Balassa Ferenc 191.
 Balassa Imre, *Szinpadi problémák* 439.
 Balassa József 80, 280.
 Balassi Boldizsár 108, 109.
Balassi-komédia 360, 538; Tamás deákja 108—109.
 Balassi Menyhárt 108, 109.
 Balássy Ferenc 460, 462; *Székely tanulmányai* 459.
 Balázs, (író-) deák 82.
 Balázs Béla 439.
 Balázs Sándor 205.
 Baldwin (Marlowe: Tamburlaine the Great) 117.
 Balkay Pál, festő 181.
 Balkányi Szabó Lajos, *Magyar ösmesék* 228; *Utazás a másvilágon* 229; *Lehel kürtje* 229.
 Bally grófnő (Verseghy: Term. Emb.) 56.
 ballada 208, 223, 251, 311; *székely* 208, 347, 374, 377; *Barcsai* 347; *Der todte Freier* 463; *Molnár Anna* 470; *Palbéli Szép Antal* 470; *Kőmives Kelemenné* 481; *Budai Ilona* 520; *Szócs Marcsa* 527; 1. még *skót balladák*, népballada.
 Ballagi 207.
 Balla Ignác, *Tövishes táogatóban* 273.
 Balogh Alajos, *Sümege vára* 228.
 Balogh István 510; *Tündér Ilona* 234, 444; *Kinizsi* 234; *Bangó Bálint* 298.
 Balogh Jenő 281, 349.
 Balogh Péter 422.
 Balogh Sámuel, *A románokról* 60.
 Balogh Zoltán, *Alpári* 299, *II. Rákóczi Ferenc* 303.
 Balzac 306, 316, 485.
 Barabas (Marlowe: Jew of Malta) 118.
 Barabás Ábel, *Nietzsche and Petőfi* 491; *Petőfi's Hamlet-Monolog* 492; *Petőfi's Liebesroman* 498.
 Barac, Juon 138.
 Baranyayak 343.
 Barbould, Anne Laetitia, *Edwin and Ethelinde* 513—515.
 Barclay *Argenis*-ének magyar fordítása 491.
 Barcsa János 245.
 Barcsay Ábrahám 1—4, 6, 77, 95, 152, 255, 284; adatok levelezéséhez 152; Barcsay-cikkek 152; ~ emlékek 95.
 Barjatinszkij herceg 31.
 Barna János, *Reviczky Gyula valóságos költészete* 447.
 barokk kor 168, 329.
 Baross Gyula 78, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 192, 282, 404, 534; *Arany János és Tisza Domokos* 135—136, 336; *Adatok Barcsay Ábrahám levelezéséhez* 152; *Kímay szerelmi lírája* 191; *Kazinczy Ferenc és Radvánszky Teréz* 270.
 Baross Gábor 247.
 Baross Ferenc 101 (minimum), 247.
 Baross Sándor 99, 247.
 Baróti Lajos, *Petőfi a ponyván* 83; *Petőfi legrégibb bizonyítványai* 99; *Petőfi első leveleihez* 246—248; *Petőfi katonáskodásáról* 380—384.
 Baróti Szabó Dávid 143, 425.
 Bartha József, *A Toldi-monda* 265.
 Barthos Indár 268.
 Bartók György 283.
 Bartók Lajos, *Kárpáti dalok* 77.
 Bartzafalvi Sz. D. 212.
 Bathó István, *Kéry János élete és művei* 127—128, 141.
 Batthyány-kódex 106, 107, 476.
 Batthyányi könyvtár (gyulafehérvári) 530.
 Bauernfeld 529.
 Baumberg Gabriella l. Bacsányiné.
 Bayer Ferenc 380, 382, 383.
 Bayer József 141, 144, 145, 194, 208, 209, 216, 271, 388, 401, 408, 410, 438; *Néhány adat az írói és művészi díjazások történetéhez* 181—183; *Schiller drámái a régi magyar színpadon és irodalmunkban* 408—410, 530, 531; *Shakespeare drámái hazánkban* 409; *«Kätchen von Heilbronn» auf der ung. Bühne* 497—498; *Bauernfeld gróf Széchenyi Istvánról* 529.
 Bács Bodrog Vármegyei Történelmi Társulat *Évkönyve* 416.
 Bálint Gyula, *Dante*-fordítása 346.
 Bálint Lajos 443.
 Bálintffy Bálint, *Piroska szerelme* 231, *Pató Pál* 231.
 Bán Aladár 123, 149, 496.
 Bánfi Dénes 215.
 Bánfi Székely 337, 422; Janka, nénye 422.

- Bánffyak naplója 454.
 Bánffy Miklós, gróf 272.
 Bánffy Miklós (Szalay K.: Komoly tréfa) 237.
 Bánk bán 283, 347, 349, 388, 411; a német költészetben 265, 347; l. még Katona J.
 Bánóczy József 202, 281, 414.
 Bárány Boldizsár, alakja 141—142; ismeretlen drámája 388—390; *Bánk bán* rostája 141, 388; *Árpádi ház* 388, 389; *Sajdár és Rurik* 389; *Szittyai magyarok kiindulása Ázsiából* 389; *Rubezahl* 389; *Péter király* 389.
 Bárány Gusztáv 388.
 Bárczy Benő (Tetemre hívás) 461.
 Bárd Miklós 123.
 Bárdosy János 423.
 Báróczy Sándor 1, 2, 3, 8, 73, 493.
 bártfai kalendárium (1638) 421.
 Bártfai Szabó László 493, *A gróf Széchenyi-csulád története* 346—347, 431.
 Báthoriak 284, 340.
 Báthory András 473.
 Báthory Boldizsár (Kemény: Gyulai Pál) 317.
 Báthory Erzsébet 343.
 Báthory István 209.
 Báthory László 392.
 Bátyk Zsigmond 468, 493.
 Bátor Miklós (= Lévay József) 116.
 Beatrix-képmásr 490; a délszláv népköltészetben 533.
 Beaumarchais, *A szevillai borbély* 350.
 Bebefrostné (Kotzebue: Sorgen ohne Not) 469; leánya: Heloise 469.
 Bebek Ferenc 108, 109.
 Beck Károly 404, 417.
 Becque 260.
 Bede Jób 280.
 Behaghel 212.
 Beheim, Michel, énekszerző 431.
 Beke Boldizsár, *Petőfi hazafias lírája* 83, 137, 446.
 Beleznay generálisné 494.
 Belényosi Gergely 332.
 Beliczai Imre 313.
 Bem 39.
 Bellarmin 539, 540.
 Benczédi Székely István 265, 266, 350; *Chronica* 265, 266.
 Bende vitéz (Éjféli párba) 379.
 Bene István (= Sümegi), *Noahiad* 305.
 Bene Kálmán, *Tompa és a természet* 209.
 Benedek Marcell 71, 412; *Victor Hugo* 201—204, 344, 419; *A modern német dráma Magyarországon* 403.
Benedictus fordítása 476.
 Beniczkyne Bajza Lenke 204.
 Benkó Imre, *Arany János tanársága Nagykőrösön* 119, 513.
 Benkóczy Emil 277, 498.
 Benkő József 109, 110; *Transsilvania* 109.
 Bentivoglio, Guido 144.
 Benyák Bernát, *Veszprém városának nyújtas leírása* 538.
 Benyovszky Pál 456.
 Beöthy Ákos 495.
 Beöthy Zsolt 82, 85, 86, 87, 123, 133, 135, 144, 147, 150, 151, 169, 192, 194, 216, 249, 280, 320, 323, 348, 349, 373, 403, 413, 487, 488, 499, 503, 505, 508, 513, 539; *Emlékbeszéde Jókai felett* 33; *Kis tükre* 78; *Széchenyi magyarsága* 82; *Magyar szépprózai elbeszélés* 94, 130; Kisf. Társ. elnöki megnyitója 124; Mikszáth üdvözlöte, gyászbeszéde felette 124; *Megemlékezése Arany Jánosról* 124; *Gyulai Pátról* 208; *Egy Széchenyi probléma* 213; *Irői arcképek* 215; *Ráskai Lea* 307, 308, 310; *Kisfaludy Károly Kérői* 334; *Magyar balladák* 374.
Beöthy-Emlékkönyv 458.
 Borecsényi 329.
 Berczik Árpád 212, 272, 280; *Emlékezések* (önéletrajz) 215; *Nézd meg az anyját* 349, 416; *Himfy dalai* 350.
 Berde J. Mária, *Bacsányiné Baumberg Gabriella* 419—420, 421.
 Berez Károly, *Ne húzd cigány* 114.
 Berez Sándor, Apollonius-kiadása 199—200, 336.
 Beretvás Gusztáv, birtokos 119.
 Berg Anyicska (Verseghy: Term. Emb.) 56.
 Bergson 318, 398.
 Berkovics Miklós 484.
 Bernardin de Saint Pierre, *La chaumière Indienne* 53.
 Bernardone, Pierre di 263.
 Bernáth 420.
 Bernáth Gazsi 116.
 Bernáth Lajos, *Argirus* 234—235, 444; *A Ráday-könyvtárról* 494.
 Berret, *Le moyen âge dans la Lé-*

- gende des siècles et les sources de V. Hugo* 203.
- Bertha Sándor 280, 457.
- Berze Nagy János, palóc népmese-gyűjteménye 403.
- Berzelius, természettudós 178.
- Berzengi, (elferdített) név 276.
- Berzeviczy Albert 149, 151, 351, 493; *Gyulai Pál emlékére* 208; *Két eltűnt és újra előkerült Corvin-codexről* 490.
- Berzeviczy Gergely 255.
- Berzesenyi Dániel 71, 142, 143, 401, 425, 498; *A magyarokhoz* 33; Schiller-fordítása 409; Wesselényi drámatöredéke 409.
- Bessenyei Jakab 538.
- Bessenyei család (nagybessenyői) 3, 5, 6.
- Bessenyei Boldizsár 3, 5, 6, 7.
- Bessenyei György 1, 3, 4, 5, 6, 7, 154, 168, 169, 214, 250, 265, 425, 503; *Agis tragédiája* 4, 7; *Az embernek próbája* 197—199, 271, 344; *Anyai oktatás* 199; *A philosphus* 279, 334; levele Lövei Istvánhoz 340.
- Bessenyei Pál 3.
- Bessenyei Sándor 1, 3, 5, 6.
- Bethlen Farkas 271.
- Bethlen Gábor 268, 332.
- Bethlen Kata grófnő magyar könyvtárának lajstroma 341, 421.
- Bethlen Miklós 449, 452, 453, 456; önéletírása 215, 449, 450, 452.
- Bethlen Zsuzsanna 95.
- Bevilaqua Béla 493.
- Bezard, Lucien 217—218.
- Bécsi-kapu 184, 185.
- Bécsi Képes Krónika* 264, 297, 346, 510.
- Bécsi-kódex* forrása 273.
- bécsi nemes testőrség 1—8.
- Békefi Remig 145.
- Békefi-emlékkönyv* 475—477, 490, 491, 492, 529, 531, 533.
- Béla herceg, IV. Béla 228. 347.
- Béla der Blinde* 418.
- Bél Mátyás, *Notitia Hungariae* 184.
- Béldi Pálné 215.
- Bélteky László 194, 408.
- Béranger 79.
- Bérczi Károly 116, 208.
- Bérony Károly 495.
- Béza Tódor 332.
- Biás István, ifj. 283.
- Biberach (Bánk bán) 331.
- biblia 166, 186, 289, 358, 415, 497; bibliafordítások 129, 357, 358; a magyar biblia történetéhez 342; biblikus próza 250; bibliás stílus kialakulásának kora 166—167, 250, 318; *Birák-könyve* 304; l. még : szentírás.
- Bibliofil 341.
- Biblioteca dei popoli* 222, 477—481.
- Binder Jenő 264; *Polyphemos a népmesékben* 338; *Sankt Petrus, der Himmelspfortner* 497; *Párhuzamok Aranyhoz* 538.
- Birkás Géza 141, 142.
- Biró Ányos, *Goethe Faustjának 356-ik sorához* 413.
- Biró Lajos 270, 335.
- Bischoff, Heinrich, *Lenaus Heidebilder* 402.
- Bittenbinder Miklós 73, 272, 336, 343, 430; *Arany János Öldöklő Angyala* 251—253; *Jókai Trenck-regényei* 403; *Toldi előhangja* 422; *Mikes pedagógiai levelei* 492.
- Bizalmatlan c. vigjáték* 349.
- B. J. 136.
- Björnson 261.
- B. K. P. úrhölgy, 341, 421.
- B. L. 128, 286.
- Blandrata György 284, 356, 360.
- Bleyer Jakab 87, 281, 442, 492; *Kotzebue és a pesti német színház megnyitása* 402; *Gróf Széchenyi Ferenc és Schlegel Ferenc* 417. *Hunkronikáink mondai elemeiről* 491; *Gottsched hazánkban* 530.
- Blomstedt, Oscar 498.
- Blondin (Nietzsche : Zarathustra) 324.
- Blumauer 419.
- Boccaccio 79, 84.
- Bocó András, prior 392.
- Bod-kódex* 489.
- Bod Péter, Felsőcernátoni 211, 283, 340; 531, emléke 500—501; *Az Isten... Anyaszentegyházának... Históriaja* 212; *Gróf Bethlen Kata... magyar bibliothekájának lajstroma* 341, 421; *Magyar Athenás* 500; *Historia Unitarium in Transylvania* 531.
- Bodenstedt, *Die Völker des Kaukasus* 31; *Mirza Shaffy* 32.
- Bodnár Zsigmond 325, 505.
- Bodola Gyula 339; *Dobó István a magyar költészetben* 265.

- Bodri (Rontó Pál kutyája) 394.
 Bodrogi János 500.
 Bogáthi Fazekas Miklós 199, 265.
Bogáthy-kódex 443.
 Boileau 150.
 Bojt vitéz (B. Szabó L.: Lehel kürtje) 229.
 Boleszláv 510.
 Bollandisták 263.
 Bolond Istók, a XVIII. században 422.
 Bolte, Johannes, *Hans Weybers Lied auf die Einnahme von Raab* 400.
 Bolyay 241.
 bolygó zsidó mondája 403.
 Bona György 395.
 Bonfini 166, 264, 402.
 Bong (B. Szabó L.: Lehel kürtje) 229.
 Bont, természettudós 178.
 Bonzi 454, 455.
 Borbély Ferenc 209; *Gyulai mint esztétikus* 411—412, 491.
 Borbély István 73, 342; *Dávid Ferenc és kora* 209; *Aramy Tamás* 423; *Debreceni Disputa* 530; *Bod Péter az unitáriusokról* 531.
 bordalok 223.
 Bornemisza Péter 538.
 Borics (Szigligeti: Trónkereső) 490.
 Boros György 440.
 Boros János, festő 182, 183.
 Borsody Endre 313.
 Boruth Elemér, *Betyár idők* 230; *A végzet karja* 230, *Az utolsó Bebek* 303; *Egy régi mese* 305; *Ki az úr a háznál* 306.
 Boscovich, természettudós 177.
 Bossueth 162.
 Bothár Dániel 84; *Lethenyi István* 508.
 Boto, bajor gróf 510.
 Botond-monda 510.
 Bourget-féle pszichológiai regény 260.
 Böckel Ottó, *Zur Lenorsage* 463.
 Bölöni György 443.
 Böngésző 431, 495.
 Bőröcz Marcell, *Ferencesek a középkori magyar irodalomban* 262—264.
 Bőhm Dezső, *Amade László lírája* 498.
 Bőhm Károly 349, 506.
 Brancsics Blagote 511.
 Bramarbas 70.
 Brandes 73.
 Brankovics, vajda 338.
 Brassai Sámuel 122.
 Brentano, *Die mehreren Wehmüller und die ungarischen Nationalgeschlechter* 401.
 breviarium és részei 107, 476.
 Briex Eugène 275.
 Brown, angol utazó 451, 452.
 Bródy-jutalom 536.
 Bródy Sándor 270, 349; *A tanítónő* 279.
 Bruckenthal báró, erdélyi gubernátor 8.
 Bruckner Győző 424.
 Brugmann 212.
 Brunetière, *L'évolution de la poésie lyrique en France* 203.
 Brutus (Shakespeare: Julius Caesar) 163.
 Buchan 470.
 Bucephalus (Buczufalus, Nagy Sándor lova) 393, 394.
 Bucer 332.
 budai basák magyar íródeákjai 82.
 Budai Ézsaiás 238.
 Budai Ferenc, *Polgári Lexicon* 108, 321, 377.
Budai Krónika 346.
 Budapest 341, 426.
 budapesti tud. egyetem, irodalomtörténeti előadásai 152; bölcsészetdoktori értekezései 264; új magántanára 282; tiszteletbeli doktorai 438.
Budapesti Hírlap 10, 207, 270, 334, 388, 416—417, 418, 457, 489—490, 529.
Budapesti Szemle 82—83, 109, 140—141, 150, 152—153, 186, 191, 194, 206, 207—208, 225, 270—271, 334—335, 381, 413, 417—418, 451, 490—491, 513, 518.
 Budenz József 207, 212.
 budetini monda 135, 265.
 Bulcsu Károly, *Viadár* 305, *A bor* 339, *A boldog* 339.
 Bulla János, *Tündéröv* 300; *Don Juan* 496.
 Bullinger 332.
 Balthaupt 73, 330.
 Bulwer 486.
 Bulyovszky Gyula 116.
 Bulyovszky Gyuláné-féle pályázat 150.
 Bulyovszkynéről szóló polémia 501.
 Brián Pál, könyvátvétel 54.
 Burns 414.

- Burtha (eltorzított magyar név) 276.
 Búzás Pál 242.
 Bürger, *Lnore* 463, 514; *Der wilde Jäger* 496.
 Byron, lord 47, 79, 323, 496, 501; hatása Aranyra 29, 35, 253; hatása Vörösmarty Egerjére 103—105; hatása verses elbeszéléssünkre 298—300, 306, 309, 310; *Korinth ostroma* 104.
 Calderon 486, *Urnő és komorna* 350.
 Calepinus, szótára 532.
 Calprenède 3.
 Calvin I. Kalvin.
 Camoens, életének magyar feldolgozásai 83, 140, 141, 308.
 Campe Joachim Henrik 141; német nyelvújítása és magyar vonatkozásai 136—137; németesítő szótárja 136; *Ijabbik. Robinson* 136.
 Campianus 142.
Cantico del Sole 263.
 Capistranus, jövendölései 340.
 capitulum 107.
 Capus 257.
 Carafa 450, 451, 452.
 Cardinal, madame (Halévy) 310.
 Carlyle 66, 193; hatása Gyulaira 413, 414, 491, 530, 535.
 Casanove 124.
 Cassidorius 337.
 Cassone 124.
 Castaldo 472, 473, 474.
 Castelli 339, 403.
 Castle, Edward, *Lenau im Zensurkrieg* 402.
 Catharina (Camoens kedvese) 141.
 Cato, distichonai 191.
 Cáríanus (Karianus) János (Debr. Disp.) 359.
 Cecil (Kemény: Gyulai Pál) 317.
 Celanoi Tamás 263.
 cenzúra, története Magyarországon 509—510.
 Cernátoni Gyula 283.
 Chambers 470.
 Chamisso, *Die Jungfrau von Stubbenkammer* 518.
Chariklia-fordítások 482—483.
 Cherbuliez 222.
 Child, Francis James 464, 470, 524, 525; *The English and Scottish Popular Ballads* 458, 465, 466, 471.
 Cholnoky Jenő 439.
 Cholnoky Viktor 343.
 Christigeburtspiel 337.
 Chrysostomus 343.
 Cicero 419, 490.
 cigány, alakja a magyar irodalomban 509.
 Cilli Ulrich 401.
 cinkotai kántor 283.
Code civil 259.
 Coetroes (elferdített név) 276.
Collationes Monasticae 264.
 Collin, Matthäus von, *Belas Krieg mit dem Vater* 347.
 Colzean lord 462.
 Comenius 126; *Schola Ludus* 126; *Janua* 328.
Comœdia de Zingaro et Famulo 420.
Comoedia Valaszutina 359, 360.
 Constant, *Adolph* 485.
Conversations-Lexicon 48, 403; pör 131, 133.
 Coppée 308, 487.
 Corneille 530.
 Cornides 339, 475, 531.
 Corvin, történetirő 324.
Cri de Paris 220.
 Cristina (Szalay Fr.: Madame Reale) 307.
 Cromwell 178.
 cs. 223, 224, 336.
 Csaba 399.
 Csabayné 498.
 Csabai István, *Kemény János erdélyi fejedelem irodalmi munkássága* 268.
 Csahien Károly, *Valami Tóth Béláról* 430.
 Csanaki Máté 125.
 Csaplovics-könyvtár, alsókubini 341.
 Csák (Máté) 232.
 Csáki Richard, *Honterus János német iratai* 492.
 Csánki Dezső 439.
 Császáz Elemér 54, 87, 88, 149, 458, 508, 531; akadémiai székfoglalója 214; *Magyar utópia* 53; *Versegly F. élete és művei* 53; *Komjáthi Jenő* 271; *Dante in Ungarn* 346; *Ányos és a német szentimentalizmus* 400—401; *Katona Lajos* 417; *Versegly regényfordításai* 418—419; *Kisfaludy Sándor* 423; *Bessenyei természetérzeke* 430; *Garay János* 490.
 Császáz Ernő 491.
 Császáz Ferenc, *Dante-fordítása* 346.
 Császáz Károly, *Medgyesi Pál élete és működése* 125—127.

- Császár Mihály 131.
 Csáthy Demeter, *Pannóniai Éneke* 266.
 Csehi András 476.
 Csehov 260.
 Csengery Antal 116, 193, 323, 374, 491, 501, 502, 535. 536; *Szemere Bertalan* 114, 115.
 Csengeri János 280.
 Csengey Gusztáv, *Bokrétás világ* 301.
 Csepregy Ferenc 270, 272, 509.
 Csepregi Mihály deák 112.
Csepregi graduál 110—112.
 Csereiek 142.
 Cserei Farkas 254.
 Cserei Mihály 452, 453, 455, 456; *Históriája* 215, 422, 453.
 Cserhalmi J., *Ungarischer Dichterswald* 77.
 Csery Péter 402.
 csiksomlyói iskoladráma 420.
 Csiky Gergely 76, 261, 270, 438; *A Nagymama* 272, 279; *Proletárok* 272; *Buborékok* 350, 432.
 Csiki székely krónika 227.
 Csokonai Vitéz Mihály 18, 71, 75, 77, 210, 239, 240, 308, 341, 419, 425, 438, 446, 509; Martoson 489—490; *A tengeri háború* 62; *Gerson du Malheureux* 272, 279, 334.
 Csoma József, *A Baksayak* 431.
 Csombor Márton, *Europica Varietas* 142.
 Csóka, vicekáplár 382.
 Csörfű Lajos 246.
 Csura Miklós, *Argentus históriája* 138; *Argentus feldolgozásai a magyar irodalomban* 444.
 Csutor János, *A marosdi remete* 228.
 Csűrös Ferenc 330, 497; *A debreceni városi nyomda története* 74—75, 141, 144, 277; *Mándi Márton István pöre* 338, 423.
 Cupan (Koppány) 35.
 Curel 257, 260.
 Czako Zsigmond 202, 261, 446.
Czech-kódex 476.
 czegei névtelen (Csehi András) 476.
 Czeglédi István, fabulái 427; *Idős Noe becsületit oltalmazó Japhetke* 427.
 Czeizel János, *Goethe és Kazinczy viszonya* 401.
 Czerberus (Nagy Sándor kutyája) 393, 394.
 Czerkó, éneke (Arany: Buda halála) 253.
 Cziráky Antal gróf 315.
 Czobor Mihály, *Heliodorus-fordítása* 482—483.
 Czokonai (elferdített név) 276.
 Czóbel Ernő 530, *Heltai Gáspár dialogusa a részegségről és tobzódásról* 273, 496.
 Czuczor Gergely 221; *Szűz Margit álma* 487.
 Czuscor (elferdített név) 276.
 Dalos Eszti (Arany: Tengeri Hántás) 526.
d, Garamszentkereszt 495.
 Daczó Tamás (Tamás deák a Bállassi-kom.-ban) 108.
 daloskönyv, XVIII. századi kézirat 361—372.
 Dankó Pista 266.
 Danskay József 7.
 Dante, 67, 79; Magyarországon 335, 346, 341, 342, 343, 533; *Divina Commedia* 346; *Új Élet* 346.
Dante-kódex, magyarországi 346.
 Darkó J., *A magyarokra vonatkozó népzene* 296.
 Darmay Viktor 424, 438.
 Darnay Kálmán 428.
 Darnay-múzeum, sümegi állami 280, 428.
 Daru (Rontó Pál lova) 393, 394.
 D'Aulnoy grófnő, meséinek fordítása 94.
 Dayka Gábor 210, 255, 423.
 Dayka János 111.
 Dálnoki Veres Gerzson, verses krónikája 250.
 Dániel Viktor, *Az eszményítésről és Arany Vojtina Ars Poetikájáról* 72.
 Dávid Ferenc 284, 356, 359, 360, 491, 538; élete 209; művei 420; *Rövid magyarázat* 424, 428, 439—440, 495.
 Dávid László, *Az elégia magyar mestere* 445.
 Deák Ferenc 76, 97, 170, 210, 274, 425, 502; jellemzése 443.
 Deák Gyula, *Darmay Viktor élete és működése* 424.
 Deáky Fülöp Sámuel, Lafontaine-ford. 54.
Debreczeni Disputa, kéziratáról 353—360, 530; személyei 356, 359.
Debreczeni Grammatika 200—201, 342.
Debreczeni-kódex 129.

- debreczeni ref. főiskola 125, 127; *Series studiosorum* 172; tan-tárgyai, tanárai 173—178, 238—242; *Classificatio auditorum* 179, 180; *Acta sedis iudicaria* 243.
- debreczeni városi nyomda 74—75, 277, 497.
- Debreczennek Blandrata György és Dávid Ferenc által Unitária hitre tért históriája* 356, 360.
- De Gerando 429.
- De Gerando Agost 495.
- Degré Alajos 141.
- Delbrück 136.
- Demeter György, *Honor posthumus* 452.
- Demetrius-darabok 490.
- Dengi János 491; *Munkács ostroma* 302.
- Dengi János, ifjú 336.
- Denis, *Buchdr.* 395.
- Dent-breviárium 400.
- Dervarics Kálmán, *Gróf Zrinyi Mik-lós, a káltó halála* 455—456.
- Desdemona 317.
- Desericzky Ince, élete és művei 69; *A váci püspökség története* 69; *De Initiis ac Maioribus Hungarorum commentaria* 69.
- Dessewffyék 142.
- Dessewffy József, *Kazinczy Ferenc* 529.
- Detre, berni 399.
- Deutsche Literaturzeitung* 335, 491.
- Deutsche Rundschau* 67, 497.
- Dezső Lajos, *Comenius* 126.
- Décsy István, *Árpád és Mazarna* 237.
- Dékány István, *Széchenyi irodal-munk kérdéséhez* 531.
- Dénes Lajos 87, 136, 144, 403.
- Dénes Szilárd 532.
- Dériné 194, 498.
- Dévai Biró Mátyás 166, 332; *Ortho-graphia* 166; *A tizparancsolat magyarázata* 332.
- Dézi Lajos 83, 218, 219, 280, 281, 285, 296, 434, 503, 504, 508; *Heyden Sebald* kiadása 295; *A cze-gei névtelen* 476; *Emlékbeszéde Széchy K. felett* 504.
- Diatriba Theologica* 540.
- Dickens 485, 486, 487; *Copperfield Dávid* 209; *Dombey és fia* 486. *A Child's History of England* 528.
- Diderot 258.
- Didimus-kódex* 490.
- Dietrich, Karl, *Die osteuropäischen Literaturen in ihren Hauptströmungen vergleichend dargestellt* 78—80.
- Diószegi Mihály 363.
- Diószeghy Sámuel 241.
- D'Isoz Kálmán *Egressy Béni első dalműszövegkönyvéről* 508—509.
- disputák 356—357, 358; l. még hit-viták.
- Disznósy Ferencz 188.
- Disznósy Gáspár 188.
- Disznósy György 188.
- Disznósy János 188.
- Ditrichstein, herceg 450
- Divatcsarnok* 215.
- Divéky Adorján 286; *Egy lőcsei szerző műve* 424.
- Dobner (elferdített név) 276.
- Dobokai Mihály 538.
- Dobos János 243.
- Dobóczy Pál 84, 283, 336, 419, 491; *János pap országa* 143.
- Dobó István 103, 104, 265.
- Dobó László, *A Nap lova* 304.
- Dobsa Lajos 390; *I. István király* 389; *Aba Sámuel* 389.
- Dobzse László 480.
- Domanovszky Sándor, *Die Chronik Simonis von Kéza* 346; *Kézai Simon mester krónikája* 346; *Kézai kódex* 475.
- domokos konvent (váci-), története 442.
- Domokos Lajos főbíró 423.
- Domonkos-kódex* 130, 489.
- Domokos-legenda 130.
- Donatus, *Ars gramatica, maior* 293, 297; *minor* 292, 297.
- Donáth, festő 181.
- Dongó Gyárfás Géza 350; *Kazinczy Ferenc «Summarium»-a* 351; *Kazinczy F. jegyzetei vármegyénk levéltárának tárgymutatóiban* 351, 529; *A bölcsőbeli Wiczmándy Kláriskához* 351; *Adatok Zemplén vármegye topológiájához* 529; *A zempléni jakobinusok birtok-történetéhez* 529; *Magyar rabok rabok és rabnők török-tatár fog-ságban* 529; *Boszorkánypörök nyomai levéltárunkban* 529.
- Don Juan, Magyarországon 496.
- Donnay 257, 260.
- Dorka Illyés 384.
- Dóczy Lajos 77, 270; *A csók* 272, 279, 416; *Széchy Mária* 350, 416.

- Dózsa Dániel 116, 234; *Zandirhám* 227; *Tündér Ilona* 231, 444.
- Döbrentei Gábor 63, 144, 346, 432, 436; élete és működése 445; *A kenyérmzei diadal* 135; *Zách Klára* 135.
- Döbrentei-kódex* 106, 107, 211, 511, 530.
- Drawburm (Lafontaine: Der Naturmensch) 56.
- dráma 167, 312, 353, 388—390; a legrégebb magyar dráma 65; francia dráma fejlődése 202; német dráma 403; drámairodalom 75—77, 265; magyar vonatkozások Marlowe drámáiban 117; Schiller drámái a régi magyar színpadon és irodalmunkban 408; a modern dráma fejlődésének története 256—262; drámatörténeti ciklus Kolozsvárt 272, 279, 350; Christigeburtspiel 337; Raimund hatása a magyar drámairodalomra 510—511; l. még iskoladráma, vígjáték.
- Dudek János 142.
- Dugonics András 77, 184, 429; *Etelka* 60; *Trinummus* 69—70; *Toldi Miklós* 185; *Báthory Mária* 509.
- Dugonics-Társaság, jelentései 351—352.
- Dukai Takács Judit 142.
- Dumas, fils, -féle iránydráma 259; *Kameliás hölgy* 309.
- Dumas, père 485; *Napoleon élete* 443; *Monte Christo* 486; *Notre Dame* 486.
- Dunai Tudós Társaság 74.
- Dús László, *Árpád* 236.
- Eberhard Ágost Gottlieb, *Die beiden Flaschen* 336.
- Eck 292.
- Eckhart Sándor, *Apáti Ferenc feddő éneke és a Csínom Palkó* 107—108.
- Ecsedi István, *Karacs Ferenc térkép-metsző élete és művei* 334.
- Eduard der Schwarze (Lafontaine: Naturmensch) 56.
- Edward, I.: 516; 528; II.: 516.
- Egervári Ödön, *Tarczai család* 302.
- Egmont (Goethe: Egmont) 317.
- Egressy Béni 508—509; *Hunyadi, Bánk bán, Báthory Mária* librettója 509.
- Egressy Gábor 410, 491; és kora 193—194.
- Egri Antal, *Törtel* 228; *Gritti* 228; *Szondi* 228.
- Egyed (Kisf. K.: Fösvény) 468.
- Egyetemes Philologiai Közöny* 83—84, 141—142, 151, 152, 207, 208—209, 271—272, 297, 335—336, 374, 388, 418—419, 442, 458, 491, 525, 530, 535, 536, 538; és az *Irodalomtörténet* 223—224; Gyulai Pál-ról 501—502.
- egyház hatása az irod. élet fejlődésére 79.
- Egyházi Értekezések és Tudósítások* 477.
- Ehrenfeld-kódex* 130, 263, 284.
- elbeszélő költészet (magyar verses), a XIX. sz. második felében 225—237, 298—312.
- Elek-legenda 130.
- Elek Ilona, *Móricz Zsigmond stílusa és nyelve* 352, 532.
- Elek Oszkár 83, 130, 145, 204, 209, 336, 340, 423, 538; *Arany J. és ballada költészete* 144, 524; *Arany és Erdélyi Bulcsu-bíráta* 339; *Skót és angol hatás Arany balladáiban* 349; 373—379, 458—466, 513—528; *Kisfaludy K. Eprészleánya és egy skót népballada* 470—471.
- Elek Viktor, *Népszínműirodalmunk* 266.
- Elemér gróf (Kisf. K.: Csalódások) 112, 113.
- Eleonora (Kemény: Gyulai Pál) 316. ellenreformáció l. reformáció.
- Elliot 501.
- Elszler Fanny 144.
- Ember-Lampe 126.
- Emerson 66.
- Emlékezzenk régiekrel* 266.
- Emmi, Lukács István szerelmese 71.
- Emődy Dániel 248.
- Encyklopediéesk Slovarj (Tudományos Lexikon)* 507.
- Encyclopédie universelle du XX-e siècle* 276.
- Endre, II. 400.
- Endre, herceg 389.
- Endre, a nápolyi 84.
- Endrei Ákos 70.
- Endrődi Sándor, *Pető napjai* 209, 497; *A Balaton tündére* 231; *Alkony* 300; *Henrik* 300; *Szerelemből* 300; *A celli búcsú* 487.
- Engel 271.
- Eördegh István, *Camoens* 141.

- Eöri Pordán Gusztáv, színészi naplója 266.
- Eötvös József, báró 75, 80, 150, 210, 254, 323, 345, 402, 432, 433, 436, 437, 491, 509; és a fümei kérdés 489; *Karthausi* 80, 484, 485; *A falu jegyzője* 213, 484, 485; *Nőverek* 483—486; *A XIX. sz. uralkodó eszméi* 403, 439.
- Eötvös-Collegium 217.
- E. P., *Lirikusok* 10.
- ephesusi özvegy 267—268; 1. még: hűtelen özvegy.
- Ephorinus Anselm 219, 295.
- eposz 163, 167, 170; ófrancia eposz magyar vonatkozásai 218; epika 225—237, 298—305, 319; bibliai epika 167; az epika kora 167—168, 250, 318.
- Erasmus (rotterdami) 166, 292, 293, 295; *Novum instrumentum (Testamentum)* 289; *Paraphrases* 289; *Vidua Christiana* 290; *De ratione studii et pueris instituendis* 290; *De octo partium orationis libellus* 291; *Familiarium colloquiorum formulae* 291.
- erazmisták (magyar) 289—291, 294, 295, 297.
- Erdély Amália, *Gyöngyösi nyelvéről* 352.
- Erdélyi János 256, 320, 323, 436; *Népdalköltészetünkről* 253; *Mátyás, a szántó* 264; *Népdalok és mondák* 524, 527; sárospataki szobrára adakozásra felhívás 277; Bulcsu-bíráta 339; dán balladafordítása 374.
- Erdélyi József 328.
- Erdélyi Lajos 530.
- Erdélyi Máté 538.
- Erdélyi Pál 275, 280, 283, 318, 434, 438, 505; *A XVII. sz. lírája* 319; *Az erdélyi könyvtárakról* 420.
- Erdélyi Zoltán, *Vesztett boldogság* 301.
- erdélyi, irodalmi kör 192; irodalom 196, 284; ifjabb írói nemzedék 222; jezsuiták levelezései és iratai 284; könyvtárakról 420.
- Erdélyi Irodalmi Társaság 204, 221, 272, 419, 433.
- Erdélyi Lapok* 272, 412, 530.
- Erdélyi Múzeum* 70, 224, 283—284, 363, 505, 530.
- Erdélyi Múzeum Egyesület 283, 489, 530; hatodik vándorgyűlésének *Emlékkönyve* 439. *Évkönyve* 283.
- Erdélyi Nemzeti Múzeum 530.
- Erdélyi Történelmi Értesítő* 440.
- Erdélyi Történelmi Források* 284, 440.
- Erdődi Ádám, gróf 211.
- Erdődi Pálffy Lipót, gróf 2.
- Erdős Renée, *Házatlan irodalom* 142; Fioretti-fordítása 284.
- Erdősi Sylvester János 210; két újonnan előkerült munkájáról 218—220, 289—297; Lazius magasztaló latin verse 129; epitaphiuma Anna királyné halálára 290; *Grammatica hungarolatina* 293, 296, 297; *Uj testamentom* 294, 296.
- Erkel Ferenc 509.
- Erkel-émlékkönyv* 508.
- Erneszt, herceg 510.
- Ernst, Paul, 257, 260.
- Ernyey József 493.
- Erődi Béla 123, 124, 500.
- Erődi Dániel, *A keresztény hit győzelme* 304.
- Ersch-Gruber, *Encyclopädie* 289, 290, 291, 293.
- Erzsébet (Szász K. : Trencsényi Csák) 232.
- Erzsébet, angol királynő 117, 471, 516.
- Esterházy Miklós, herceg 3, 4, 5, 6.
- Esterházy tabulaturás könyv 286.
- Estreicher-féle *Bibliografia Polska* 219, 220, 293.
- Eszterházy-kódex* 475.
- Eszterházy Magdolna, gróf 363.
- Eszterházy Miklós, gróf 530.
- Eszterházy Pál 452, 475; *Mars Hungaricus* 452, 453.
- Eszterházi Tamás 346.
- esztétika 120, 121; a német esztétika hatása Magyarországon 403; módszertana 349, 448; esztétikai tetszés alapproblémája 413.
- Etele 110, 227, 231.
- Etelka (Dugonics) 60.
- Etédi Soós Márton 429.
- Ethnographia* 153, 267, 337—338, 422, 464, 530.
- Eticus (istera-i), *Cosmographia* 497.
- Etymologiai Szótár* 427.
- Eudoxia 343.
- evangelium-fordítások 211.
- Evening Standard And St. James's Gazette* 491.
- Ecordia Scythica* 497.
- Ezeregy Éjszaka Regéi 530.
- Élet* 142, 272, 337.

- Életképek* 143, 458.
 Éloa (Komjáthy Jenő) 21, 22.
 énekeskönyvek (írott-) 110—112, 208, 275; énekszerzőink (prot.) és Luther 400; l. még: graduál.
Ének Szt. László királyról 166.
Érdy-kódex 489.
Érsekújvári kódex 426, 476, 489.
Észrevételek... c. tiszti szótár 143.
 Éva (Madách: Emb. Trag.) 96, 324.
 Ezsaiás 186.
- Fabianus Hungarus 263.
 Fabó András 432.
 Fabó Bertalan 286.
 Faguet, Emil 202, 275.
 fajelmélet 80.
 Faludi Ferenc 205, 424, 427; stílusáról 284.
 Faragó József 467.
 Farkas Emőd, *A szabadságharc* 303.
 Farkas Gyula, *Az utolsó ütközet* 236.
 Farkas Imre, könyvnyomtató 111.
 Farkas József 493.
 Farkas Máté (Eötvös J.: Nővérek) 485.
 Farkas Sándor 176, 238, 242.
 Farkas Zoltán, *Bajza József élete és művei* 83, 131—134, 141, 429.
 Fazekas Mihály, *Ludas Matyi* 241.
 Fábrián Gábor 419, 529; szobra 438; *Buda haragja* 227.
 Fáy András 77, 432, 486; *Különös testámentom* 134, 135; *Bélteky ház* 135; *Hasznosi kincskeresés* 336; *A szutyogfalviak* 491.
 Fechner 413.
 Fejes István 487; *Kamilló* 299; *Egy szép asszony* 300; *Vas Pista* 303.
 Fejér Antal 494.
 Fejér György, *Codex diplomaticus* 68.
 Fejér Lipót 286.
 Fejérházy Tibor (Reviczky: Apai örökség) 442.
 Fejérmegyei Es Székesfehérvári Muzéum-Egylet 287.
 Fekete Imre 423.
 Fekete János, gróf 255, 494.
 Fekete Lajos 99, 101, 247.
 Fekete Mihály 116.
 Fellner Frigyes 281.
 felvilágosodás irodalma 79.
 Felvinczy-féle Comico-Tragédia 84.
 Fenyő Miksa 342, 343.
 Ferdinánd, I.: 290, 292, 472, 473, 476, 510; V.: 183, 381.
 Ferenc császár 32.
 ferencesek a középkori magyar irodalomban 262—264.
 Ferenc-legenda 249.
 Ferenczy Ferenc 335.
 Ferenczy István, szobrász 388; Kisfaludy-szobráról 428.
 Ferenczy József 434, 437.
 Ferenczi Zoltán 149, 281, 286, 341, 360, 433, 435, 436, 437, 484, 505; *Rimay János* 190—192, 496; *Petőfi-életrajza* 287; *A kolozsvári színészet és színház története* 353; Magyar-kiadása 431, 495.
 Fessler 264, 402.
 Fest Aladár, *B. Eötvös József és a fumei kérdés* 489.
 Fest Sándor 452, *Magyar vonatkozások Marlowe drámáiban* 117—119; *Magyar vonatkozások egy régi angol költeményben* 471—474.
 Festetics, gróf 468; Festeticsek 142.
Festetics-kódex 65, 106, 107, 476.
 Fielding 213.
Figyelő (Abafi) 223, 519.
 Filep bíró (Debr. Disp.) 356, 359.
 filológia l. philologia.
 Fincicky Mihály, *Magyar-orosz népdalok* 464.
Fioretti 262, 263, 264, 284.
 Fiók Károly 240.
 Firtos, tündér (Kovács: A két testvér) 231.
 Firtos Ferenc 530; *A Debreceni Disputa kéziratáról* 353—360.
 Fiseus 337.
 Fitos Vilmos 493.
 Flaubert 285—286.
 Flavius, Josephus 497.
 Fleischmann Gyula, *A cigány a magyar irodalomban* 509.
Floretum 263.
 Foa Eugenia, *Szurokálarc* 402.
 Folnesics Lajos, *Alvina* 427, 493.
 Fontane, Teodor 417—418, *Der Kranich* 347; *Graf Petőfi* 347, 418.
Fontes Rerum Transylvanicarum 284, 440.
 Forstall Márk 454, 455.
 Fortunatus-mese 265.
 Foucher, Adèle 202.
 Főgel, Josephus, *Quomodo rex Wladislaus II. cancellariaque eius de rebus litterariis meriti sint in Hungaria* 74.

- Fögel Sándor, *Adatok az idegen-szerűségek történetéhez* 73.
- Fóti József Lajos, *A német történeti kutatás és az Anonymus probléma* 400; *Gog und Magog. Der Anonyme Notar Kömög Béla's* 497.
- Földes János, *A teremtés* 305.
- Földesi Gyula, *Petőfi* 66—67, 83.
- Földi János, *Magyar grammatikája* 200—201, 273, 341—342, 344, 419.
- Földváry Mihály 246.
- Förster Jenő 144, 424; *Egy szepesi patriciusfű naplója* 209—210.
- Fraknoi Vilmos 144; *A római magyar szeminarium története* 272, 340; Pázmány életrajza 539.
- France, Anatol 260.
- Franceska (Byron: Korinth ostroma) 105.
- francia, forradalom hatása szellemi életünkre 288; írók véleménye rólunk 275.
- Francisci Erasmus 452, *Der hohe Traur-Saal* 451.
- Francovich Alajos, lovag 489.
- Frankenburg Adolf, *Emlékiratok* 142, 388.
- Frauenberger, Franz, közlegény 382.
- Fráter Gáspár 538.
- Freie Bühne* 260.
- Freylighath 321.
- Frick József, *A középkori magyar himnuszköltészet* 272.
- Frigyes (Marlowe: Tamburlaine the Great) 117.
- Frigyes, cseh király 474.
- Fritz, Josef 219, 220, 292; *Die Erstausgabe der Colloquiorum Puerilium Formulae von Sebaldus Heyden* 213.
- Fröhlich Dávid, betűszedő 421.
- Fruchtbringende Gesellschaft 211.
- Független Magyarország* 10.
- Fülöp, II. 177.
- Fülöp Áron, *Attila fiai* 235.
- Füredi Ignác 287.
- Fürgencz (Kisf. K.: Fösvény) 468, 469.
- Gaal József 77, 265, 485, 486, 509, 510, 511; *Peleskei nótárius* 279, 510.
- Gaál György, balladaciklusa Attiláról 401.
- Gaál István 439.
- Gabányi Árpád 390, *Sámuel király* 389.
- Gagyhy Dénes 68, 87, 147; *A troubadourok* 94.
- Gagyí Jenő 277.
- Galamb Sándor, *Két kuruc dal* 62, (272); *A Wilhelm Meister hatása Kisfaludy Károlyra* 112—113; *A magyar népdal hatása* 272; *Kemény Zsigmond és Goethe* 316—317; *Grillparzer és Magyarország* 402.
- Galgóczi György 138.
- Galgóczi Károly 286.
- Galland-féle Pancsantra-fordítás 476.
- Garay Alajos, *Betulia hölgye* 304.
- Garay János 116, 227, 265, 341, 521; írói jellemzése 490; *Csatár* 226; *Szent László* 226; *A hetumogerek* 226; *Arboc* 402; *Szent Erzsébet* 487; *Bosnyák Zsófia* 487; *Obsitos* 490; *Kont* 490.
- Garve 141, 531.
- Gautier 201.
- Gábor Áron 39.
- Gábor Ignác, versidom-elmélete 273—274; *Szent Margit verses legendája* 274.
- Gál bíró (Debr. Disput.) 356, 357, 359, 360.
- Gál Gyula 439.
- Gál Józsa, *Kármán stílusáról* 352.
- Gálos Rezső 141, 144, 264, 271, 283, 336, 341, 431, 446, 491, 530; *Lukács István költeményei* 70—71; *Magyar vonatkozású német drámák* 84; *Bánfi Dénes csókja* 215; *A bolygó zsidó mondája és Madách* 403; *Jókai és Cserei* 422.
- Gálszécsi István, énekeskönyvének újabb töredéke 286.
- Gárdisták (magyar) 1—8.
- Gárdonyi Albert, *Vörösmarty polgármesteryelöltsége* 313.
- Gárdonyi Géza 77, 123, 272, 281, 488; *A bor* 261—262, 279; *Igazság a földön* 309; *Krisztus álma* 487.
- Gáspár János, *Csemegék olvasni még nem tudó gyermekek számára* 338.
- Gávay, Stephanus 396.
- G. B. 423.
- (Gd.) 492, 531.
- Gedeon Alajos 401.
- Gedike Fridrik 176, 178; *Gedanken über Purismus und Sprachbereicherung* 273.
- Gedő Szeréna, *Filozófiai költészetünk áttekintése* 352.

- Geibel Ármin, könyvkereskedő 114.
 Gelb 448.
 Geleji Katona István 111, 408.
 Gellert 419.
Gemälde des menschlichen Herzens in Erzählungen 54.
Genealogiai Füzetek 351, 492.
 Genius Izsák 400.
 Gerencsér István, *Ányos Pál* 84.
 Gergej (Gyergyai) Albert 68, 110, 138, 231; *Argirus* 444.
 Gergely Mihály, *Valami Petőfőről* 351.
 Gergely Sámuel 283, 530.
Germania 463.
Germanisch-romanische Monatschrift 209.
 Gerő 270.
 Gersei Pethő Gergely, élete és krónikája 410—411.
 Gertrudis (Katona: Bánk-bán) 387.
 Gessner Salamon 425.
Gesta Romanorum 200, 339.
 Gesztesi Gyula 430; *Radvánszky Teréz* 270; *Rousseau és a magyar természetszemlélet* 424—425.
 Gezthi (Gesthi), Michael 219, 296.
 Géresi Kálmán 125.
 Géza, fejedelem 302, 411.
 Géza (Szász K.: Salamon) 234.
 g. gy. 539; *A legrégebb magyar nyomtatott könyv* 218—220.
 Gibbon 68.
 Giesswein Sándor 281; *Magyarok a világnyelvmozgalomban* 212.
 Gigante Silvino, *Canti Popolari Ungheresi* 222, 477—481; Zalán futása fordítása 478, *Fiorita* 478, 480.
 Gille, *Die historischen und politischen Gedichte Michel Beheims* 431.
 Gindl-Reimann-féle *Telemek és Kalipso* 271.
 Gineverné Györy Ilona 209.
 Giron, Pedró, 141.
 Glachant, *Essai critique sur les drames de Victor Hugo* 203.
 Gobineau 80.
 Gobinet, Charles 83.
 Goethe 12, 66, 67, 72, 104, 258, 319, 322, 323, 404, 420, 436; és Kemény Zsigmond 316—317; és Kazinczy viszonya 401; hatása br. Eötvösre 484—485; *Werther* 79, 299, 477, 484; *Faust* 46, 79, 403, 413; *Wilhelm Meister* hatása Kisfaludy Károlyra 112—113; *Tasso* 141, 259; *Götz* 259; *Egmont* 317; *Die Legende vom Hufeisen* 338; *Ballada az elázott és visszatért grófról* 375; *Clavigo* 401; *Erlkönig* 403; *Wahlverwandtschaften* 484.
 Goldoni, *A fogadósné* 350.
 Goldsmith 213, 459.
Goldziher-Emlékkönyv 83.
 Gombocz Zoltán 88, 342, 427; *Thomson Vilmos* 141.
 Gombos Albin, *Történetünk első századaiból* 389.
 Goncourt testvérek 260.
 Gonda József, *Semper idem* 440.
 Gondán Felicián, *Kinizsne Magyar Benigna imádságos könyvei* 476; *Kinizsy Pálné Magyar Benigna* 529.
 Gordius László 494.
 Gorkij 222.
 Gorove díj 120, 349.
 Gottlund, A. K. 497.
 Gottsched 530; *Grundlegung einer deutschen Sprachkunst* 211.
 Góg-magóg monda, változatai 497.
 Gödör József 441.
Gömöry-kódex 106, 107.
 Gönczy István, *Kisfaludy Király Fősvénye* 468—469.
 Gönczy Pál 243.
 Göresöni Ambrus 265.
 Göresöni Dénes 431; *Gróf Széchenyi István legújabb életrajza* 207.
 Görgey Artur 116, 194, 269, 313; levelezése 210—211.
 Görgey István 210, 335; végrendelete 269; *Mein Leben und Wirken in Ungarn* 269; *Görgey Artur ifjúsága* 269; *Görgey Artur a száműzetésben* 269; *Havasi gyopár* 269.
 Görög Demeter 200.
 Görög Ilona 109, 110; l. még Tündér Ilona.
 Göttinger Bund 400, 401.
 Götte Alfréd, *Begriff und Wesen des Volkslieds* 209.
 Gr., *Írói arcképek* 215.
 Grabbe 259.
 Graber Emma, *Faludi stílusáról* 284.
 Gracza György 188.
 Graduálok 110—112.
 Gragger Róbert 77; *Ungarische Einflüsse an Teodor Fontane*

- 347; *Philologiai dolgozatok a magyar - német érintkezésekről* 399—404. 419; *Mischka an der Marosch* 402; *Lenau és Fontane* 417—418.
- Grainger. *Gunio and Theana* 515.
- Grammatikus, *A Magyar Figyelő nyelve* 212.
- Gray, Andrew 474.
- Gray Tamás 518, 528; *A bárd* 516—517.
- Greguss Ágost 64—65, 144, 194, 208, 213, 282, 287, 428, 527; *Rendszeres Szeptan* 65; *A beteg király* 339; *A balladáról* 373, 463; *Shakespeare pályája* 519.
- Greksa Kázmér 282.
- Gremonville, nagykövet 451, 452.
- Griesbach Ágost, *A budetini-monda* 265.
- Grillparzer 258, 259, 271, 347, 510; és Katona 137; és Magyarország 402; *Lenauról* 402; *Ein treuer Diener seines Herren* 137; *Bánk bánja* 402; *König Ottokars Glück und Ende* 402; *Ein Bruderszwist in Habsburg* 402.
- Grimm, mesegyűjteménye 403.
- Grimm Hermann 67; *Rechtsaltertümer* 459.
- Gross József, *Szilágyi und Hajmási* 138—139; 271, 497.
- Gröber 218.
- Gruber, J., *August Lafontaine's Leben und Wirken* 54.
- Gryphius András, magyar színpadon 400; *Grossmüthiger Rechts Gelehrter oder Sterbender Aemilius Paulus Papinianus* 400.
- Gulyás István 87.
- Gulyás József 142; *Az Argirus-mese feldolgozásai* 265.
- Gulyás Károly, Földi János Magyar Grammatikájának kiadása 200—201, 341, 344.
- Gulyás Pál 286, 426; *Egy felső-magyarországi könyvkötőcsalád főljegyzéséből* 493.
- Gusich, kapitány 449.
- Guzmics 254.
- Günther Sámuel 209.
- Gvadányi József 68, 239, 446, 509; ismeretlen verse 209; *Rontó Pálban* a Nagy Sándor-monda 393—394; *Pöstyéni főrödés* 494.
- Gyalokay Jenő, *A segesvári útközet* 269.
- Gyalui Farkas 221, 222, 278, 280, 327, 438, 508; *Petelei Istvánról* 204—205; *Apáczai Cseri János* 328; *Agyulafehérvári Batthyány-intézet kiállítása* 530.
- Gyarmathy Sámuel, *Nyelvmester* 342.
- Gyarmathy Zsigáné Hory Etelka 204.
- Gyárfás Tihamér, *Czeplédi István fabulái* 427.
- Gyergyai I. Gergej.
- Gyomlay László, *Gyulai Pál mint költő* 539.
- Gyöngyösi István 164, 167, 168, 214, 303, 319, 329, 330, 338, 343, 400, 424, 507; nyelvéről 352; tanuló pályája 276; a lázadó 431; a vallás ügyéről 495; halála 495; *Murányi Venusz* 209, 329; *Chariklia* 209, 482—483.
- Gyöngyössi János, leonin-író 197.
- Gyöngyössy László, *Mikszáth Kálmán* 67—68, 141, 215; *Mikszáth Kálmán nemessége* 186—188; *Petőfiek Aszódon* 247; *Gyöngyösy István tanuló pályája* 276; *A Baranyaiakról* 343; *A lázadó Gyöngyösy István* 431; *Gyöngyösy István a vallás ügyéről* 495; *Gyöngyösy István halála* 495.
- Gyöngyösy Irodalmi Társaság 438.
- György kardinál (Debr. Disp.) 356, 357, 358, 359, 360.
- György Lajos 283; *Verseghy Ferenc Természetes emberének forrása* 53—60; *Könyi és D'Aulnoy* 94; *Balassa Bálint egyik költeményéről* 185; Szép Magelona-kiadása 189—190, 271.
- Győrffy József, *Kengürth* 227.
- Győry Árpád 1.
- Győry Lujza, *Hebbel és a magyar politika* 403.
- Győry Tibor, *Kolozsvári Jordanus Tamás és a morbus brunogallicus* 494.
- Gyula lovag (Kemény): *Izabella királyné és a remete* 271.
- Gyula vezér 302.
- Gyulafehérvári Glosszák* 530, szerzője 274, 342.
- Gyulai Ágost 135, 487.
- Gyulai Ferenc 334.
- Gyulai Pál 65, 133, 144, 194, 195, 196, 208, 213, 265, 285, 299, 320, 323, 331, 336, 373, 388, 413, 414, 425, 434, 438, 441, 446, 487, 490, 500, 503, 505, 518; írói tervei 37—

- 52; emléke 150—151: Angyal megemlékezése róla 192—193; a költő 207, 539; ifjúkori dráma-kísérlete 334—335; mint esztétikus 411—412; Carlyle hatása rá 414, 491, 530; mint kritikus 425; az Egyet. Phil. Közl. róla 501—502, 535—536; *Romhányi* 37, 44, 299; *A fősvény halála* 37, 47, 192; *Hadnagy uram* 38, 39, 116, 192; *Egy régi udvarház* 39, 192; *Szilágyi és Hajmási* 39, 139, 235; *Egy anya* 40; *Késő vágó* 40; *Szerettek* 41; *Viszontlátás* 41; *Az álmódó leány* 41; *Otthon* 42; *Férjes nő* 51; *Három beteg* 116; *Társas-életünk* 116; *Karácson éjszakáján* 114; *Bírálatok* 122—123, 215, 341, 344, 425; Arany élet-rajza 123; *Emlékezésede Vörösmarty szültesének százéves évfordulóján* 123; *Új magyar irodalomtörténet* 123; *Vörösmarty életrajza* 194, 502; *Bálteremben* 151; *Az első magyar kómius* 151; *Horatius olvasásakor* 192; *Népszerűség* 192; *Varjú István* 192; *Szolgáloleány* 539; *Kritikai dolgozatok* 417, 493; *Madách*-kiad. 194; *Vörösmarty*-kiad. 386.
- Gyurits Antal, *Szaláncai rózsakirályné* 228.
- Habsburgok 128, 133, 510, 540.
- Habsburgi Rudolf 402.
- Hadasi György (Verseghy: *Természetes Ember*) 56; leánya: Veronka 56, 60.
- Hadtörténeti Közlemények* 452.
- Hadúr 233.
- Hain Gáspár, *löcsei krónikája* 144, 424.
- Hajnóczy Iván, *Martinovics Ignác állítólagos arcképe* 144, *Magyar költők a Szepességben* 210.
- Hajnóczy József 84.
- Halász Ignác 212, 434, 504.
- Halász Imre 349.
- Halbauer S. Gy. 313.
- Halbe 150.
- Halem Gellért Antal, *Johanna von Neapel* 84.
- Halévy 310.
- Haller Antal gróf, *Barclay*-fordítása 491.
- Haller János, Nagy Sándor-monda fordítása 83; *Hármas Istoria* 168, 339.
- Haller Péter, gróf 2.
- Halm 140.
- Halmágyi (István ?) 363.
- Halmos Izor 439.
- Halotti Beszéd* 63, 129, 437; és *Könyörgés* 63, 437.
- Haltenberger Mihály, *Természettudományi gondolatok Madách Az Ember Tragédiájában* 447.
- Halul (Zrinyiász) 26.
- Hamlet 42, 259.
- Hamvai Erzsébet, *Herczeg Ferenc stílusa és nyelve* 285.
- Handbuch der englischen Sprache and Literatur* 513, 515, 516, 517.
- Hannay, Patrick, *Sheretine és Mariana szerelméről* szóló szomorú történetének magy. vonatk. 471—474.
- Hanuy Ferenc 143, 281; *Pázmány levelei* 539.
- hanyatlás kora 250.
- Haraszi Gyula 275, 280; *Madách Imre* 322—325; *Arany János* 325—326.
- Harmos Sándor 285, 340; *Két jegyzet a Bánk Bánhoz* 387—388; *Petőfi János Vitézének hatása Arany Toldijára* 422—423; *Katona József Bánk Bánja* 530—531.
- Harsányi István 74, 127, 286, 336, 341, 423, 426, 428; *A csepregi graduál* 110—112; *Bessenyei: Az embernek próbája*-kiadása 197—199, 271, 344; *Bessenyei* 214; *A sárospataki ref. főiskolai könyvtár három, eddig ismeretlen passionalisa* 274—275; *A magyar biblia történetéhez* 342; *Egy Rákóczi-korbelti ének eddig ismeretlen változata* 496.
- Hartlieb 400.
- Hartlieb-kódex* (györi-) 400.
- Hartvik 297.
- Hatvani, professzor 238.
- Hatvány Lajos 192, *Gyulay Pál es-téje* 215.
- Hatvány Pál 209.
- Hauer Ferenc, *Katona István emlé-kezete* 68—69.
- Haupt 199.
- Hauptmann Gerhart 257, 536; *Takácsok* 260; *Einsame Menschen* 260.
- Hauser, Otto, *Weltgeschichte der Literatur* 80—81.

- Havadi Barnabás, *A képzőművészeti műförmák pszichológiája* 413.
- Havas Adolf, Petőfi-kiad. 287.
- Hazánk* 10.
- Hazelgreen, John of 470, 471.
- házasénekek 166; házasító dalok 283.
- Hebbel 257, 259, 260; és Magyarország 402—403; *Mária Magdalena* 258; *Mutter und Kind* 403.
- Hecht Irén, Cserhalmi, *A francia romanticismus korszaka* 202.
- Heckenast 114, 115, 206.
- Hegedüs István 1, 87, 123, 191, 290, 488.
- Hegendorff (Hegendorphinus) Krisztoforus 291, 295; *Rudimenta grammatices Donati* 292, 293, 294, 297, 512; *Adagiorum selectorum Centuriae* 293.
- Heine 71, 307, 344, 487, 501, 502, 539; *Istenalkony* 16.
- Heinlein István, *Kisfaludy Sándor hátrahagyott munkáiról* 206.
- Heinrich Gusztáv 84, 129, 149, 190, 194, 197, 199, 200, 211, 271, 280, 281, 345, 399, 431, 491, 495, 497, 530; elnöki beszéde a Phil. Társ. közgyűlésén 151; *Argirus* 109; Bevez. Dugonics Toldijához 185; *Szép Magelona mondája* 189; *Bánk bán a német költészetben* 265, 347; *Egyetemes irodalomtörténet* 344, 491, 496; *Bánk bán in M. v. Collins Dramen* 347; *Demetrius* 490; *Gyulai Pál védelme?* 535—536.
- Heinrich János, *Egy levéssé ismert fejezet a német nyelvtörténetből* 136—137.
- Heinrich-émlékkönyv* 399—404, 419, 490, 491, 537.
- Held 324.
- Helena (Ilias) 109, 110.
- Heléne (Ronsard szerelme) 220.
- Helfferich József 417.
- helikoni ünnepek 142.
- Heliódorus regénye 482—483.
- Hell Miksa 444—445, 532.
- Hellebrant Árpád 144, 340, 395, 419;
- Kriza János levelei Toldy Ferenchez* 529.
- Heller Bernát, *Viktor Hugo és Heine viszonya a magyarsághoz* 71.
- Heltai Gáspár 81; dialogusa a rézségről és tobzódásról 273.
- Heltai Jenő 350.
- Helvetius van den Borg, P. T., *De gelukhige* 339.
- Henckel (Henkellus) János 290.
- Hendel Ödön 343.
- Henrik II. 517, 518.
- Henszlmann Imre (132), 282; dramaturgiája 402.
- Herczeg Ferenc 77, 81, 270, 333, 335, 337; stílusa és nyelve 285; *Bizánc* 261, 279; *Déryné ifiaszszony* 272, 279; *Honszerző* 337.
- Herd 465.
- Herder 141; *Fragmente zur deutschen Literatur* 273.
- Hermann Ottó, *A magyarok nagy ösfoglalkozása* 270.
- Herodotos 474.
- Hervieu 261.
- Herwegh 417.
- Hevesi Sándor 280, 349, 350, 388; *Bánk bán-kiadása* 387.
- hexameteres epika 226—228.
- Heyden, Sebaldus 291; *Colloquiorum Pueriliorum Formulae* 213, 218—220, 250, 292, 294, 295, 297, 396, 512.
- héber irodalom 415.
- H. I. 344.
- Hiador, *Louis de Camoens* 308; *Lord Byron* 309.
- Hillnet, lord (Lafontaine: Naturm.) 55—57, 60; fia: William 56—59.
- hymnusz 106, 107, 110, 111, 112, 265, 274.
- hindu epika 306.
- Hinneberg-féle vállalat 81.
- Hiradó* (erdélyi) 51.
- Hirschler József 284.
- Historia Critica* 68.
- Historisches Taschenbuch* 135, 403.
- hitviták 166, 167, 356; l. még: disputák.
- Hivatalos Közlöny* 422.
- h. j. 218.
- Hofarchiv. Ungarische Leibgarde-Akten* 1.
- Hoffmann Edith, *Ferenczy István Kisfaludy-szobráról* 428.
- Hofmannsthal 260.
- Hohenlohe 456.
- Holub József 493; *Istvánffy Pál* 476.
- Homerus 67, 173, 178, 519.
- honfoglalás, mondái és feldolgozói 236—237, 265.
- Honművész* 277.
- Honorg 497.

- Hontai Liza (Kisf. K. : Fösvény) 468, 469.
- Honterus János 492.
- horae-k 107.
- Horatius 173, 178, 192, 420.
- Horányi 475, 531.
- Horger, M. *Népk. Gyűjt.* 338.
- Hormayr és Mednyánszky, *Hist. Taschenbuch* 135, 402.
- Hornyánszky Gyula, titkári jelentése 151.
- Horváth Ádám 438; l. még: Palóczi.
- Horváth Ádám, *A szentírás igazmondása* 413.
- Horváth Dezső, *Anyos Pál* 445.
- Horváth Endre 427.
- P. Horvát Endre 239; *Árpád* 34, 35.
- Horváth Cyrill 209, 280, 349, 486, 505, 508; *Johannes Vercellensis és a magy. Margit-legenda* 130; *A Margit-legenda forrásai* 130; *Magy. irod. tört.* 290; *Középkori legendáink és a Legenda Aurea* 343; *Luther énekei és első prot. énekszerzőink* 400.
- Horváth Ignác 286, 426.
- Horváth István 217, 436; *Magyar pragmatikus história* 228; *Minden napra szolgáló jegyzőkönyve* 339, 423, 531; *Nagy Lajos és Mátyás védelmeztetése a nemzeti nyelv ügyében* 498.
- Horváth János 85, 87, 88, 147, 282, 377, 407, 507; *Komjáthy Jenő 9—22*; *Balassi Menyhárt Tamás dedkja* 108—109; *Ignotus felolvasása a Nyugat magyartalanosságairól* 143; *Pázmán lovag* 377; *Forradalom után* 425—426; Agárdi-bírálatára megjegyzések 506—507.
- Horváth János, kanonok 477.
- Horváth Mihály 264; *Ipar és kereskedés története* 182.
- Horváth Sándor 431.
- Hory Etelka 204.
- Hoszeptzky Alajos 349.
- Hóman Bálint 496.
- Hölgyfutár* 113, 116, 342.
- Hölty 400.
- Hugo Viktor 71, 79, 201—203, 222, 261, 344, 419, 485, 487; hatása 307—308; *Burgraves* 71; *Théâtre en Liberté* 71; *Cénacle* 202, *Nouvelles odes* 202; *Odes et ballades* 202; *Derniere jour d'un condamné* 202; *Notre-Dame de Paris* 202, 203; *Orientales* 202; *Feuilles d'automne* 202; *Chants du crépuscule* 202; *Les voix intérieures* 202; *Les rayons et les ombres* 202; *Contemplation* 202; *Châtimens* 202; *Chanson des rues et des bois* 202; *Miserables* 202; *Travailleurs de la mer* 202; *Légende de siècles* 203; *Année terrible* 203; *L'art d'être grand-père* 203; *Angelo* 519.
- Hugó Károly 261, 344; *Báró és bankár* 279.
- Huguet, *Les sens et la forme dans les métaphores de V. Hugo* 203; *Le couleur, la lumière et l'ombre dans les métaphores de V. Hugo* 203.
- humanisták 74, 293, 394, 395; humanizmus története Magyarországon 74, 296; humanista mozgalom 166, 289.
- Hunfalvy Pál 498; emlékezete 140, 207—208, 270, 335; *Igaz aranybulla* 140; *A vogul föld és nép* 207; *Az éjszaki osztják nyelv* 208; *Magyarország ethnographiája* 270.
- hun-magyar, kapcsolat 207; monda-kör 235—236; hunkrónikáink mondái elemeiről 491.
- Hunterian Club 471, 474.
- Hunyade (elferdített név) 276.
- Hunyadiak 215.
- Hunyadi János 39, 239; a régi horvát népköltészetben 337, 338, 422; Hunyadi-dráma (német) 401.
- Hunyadi László 239.
- Hurlebusch, Fritz (Kotzebue: Der Wirrwarr) 468, 469.
- Husz (Huss) 79, 262.
- Huszadik Század* 440.
- Huszár Gál 74, 332.
- Huszár György, *Hol írta Arany János a Családi Kört?* 119.
- Huszár Pál 538.
- Huszár Vilmos 75, 275.
- Husztli József, *Adalékok az irodalomtörténeti módszer kérdéséhez* 447—448.
- Hutten-Czapski (krakói) kvttár 424.
- Hübele Balázs (Arany L.: Délibábok hőse) 299.
- hütlén özvegy mondája 265, 267—268.
- Hyde (Lafontaine: Naturmensch) 60. hymnus l. himnusz.

- Ibn Zabára 268.
 Ibsen 257, 260, 536; *Brand* 73.
 Ida (Vörösm.: Eger) 103—104.
 idegen hatások a keleti népek műköltségében 78—79; idegen-szerűségek 73.
 Ideler és Nolte, *Handbuch* 513, 515, 516, 517.
 időszaki sajtónk történetéhez 477, 493.
 Iffland 54.
 Igaz Márton, *Az Egyet. Phil. Közl. Gyulai Párról* 501—502.
 Ignotus-Veigelsberg Hugó 143, 349, 429, 440; *Laissez faire* 275; *A szemlélő keservei* 307; *Nézd meg az anyját* 416.
 Iliász 423.
 Ilma, *Damjanics, Egy nő naplójából* 114.
 Ilosvai, *Toldi-históriája* 184, 185.
 Immermann 259.
 impresszionizmus 260.
 Imre Lajos 145.
 Imre Sándor 199, 329.
 Imre Sándor 243, 256, 433—434; irod.-tört.-i előadásai a kolozsvári egyetemen 435—436.
 Incze Henrik, *Magyar művészeti almanach* 266—267.
 Inczedy László 438; versei 447.
Indogerm. Forschungen 463, 532.
Ines de Castro (Soden gróf műve) 509.
 intuíció 162—164, 318, 397, 398.
 Ipolyi 191; *Magyar mythologia* 34.
 Iremel (Arany: Utolsó magyar) 35.
 Irinyi János 243.
 Irnák 231.
 irodalom 427; beletartozó művek 162; és iskola 494.
 irodalomtörténet (magyar), korszakai 161—171, 248—251, 317—319, 396—398; oroszul 507; Németországban 536—538; a kolozsvári egyetemen Imre Sándortól Széchy Károlyig 433—438, 502—506; irodalomtörténeti előadások egyetemeinken 152, 508; módszeres kézikönyv 147, 216; módszeren 417; módszer kérdéséhez adalékok 447—448; múzeumok 280, 428.
Irodalomtörténet 205, 217, 246, 248, 249, 272, 292, 317, 348, 492; folyóiratszámleje 282.
Irodalomtörténeti Közlemények 23, 53, 130, 134, 202, 218, 245, 285, 338—340, 422—423, 450, 460, 482; 520, 530—531.
 íródeákok 82.
 írói és művészi díjazások történetéhez 181—183.
 Isidorus 400.
 iskoladrámák 69—70, 84, 420; a XVIII. sz. társadalmának életében 476.
 Isokrates 173; *Parainesis* Demonicushoz 175.
 istenes énekek 167.
 Istók (Verseghy: Term. Emb.) 59.
 István I. és III. 63.
 Istvánffy Miklós 395, 402; *Historiarum liber XIII.* 474.
 Istvánffy Pál, élete 476.
 Ivánfi Jenő 349.
 Iványi Béla 144, 286; *Könyvek és képek a Szepességen* 424.
 Izabella királyné 108, 271, 472, 473.
 Izidóra (Bánk Bán) 330.
 Izraelita Magyar Irodalmi Társaság, *Évkönyve* 414—415.
 Jablonkay Gábor 335.
 Jablonovszky-féle tudós társaság, pályadíja 241.
 Jablonszky, kőfaragó 428.
 Jagelló 232.
 Jakab I., angol király 474.
 Jakab Elek 353, 358, 359, 360, 428.
 jakabhegyi remeteház alapszabályai 529.
 Jakab Ödön 77, 123, 230, 234, 235, 488; *Argirus* 231, 444.
 Jakubovich Emil 493.
 Jamieson 465.
 Jancsó Benedek 144; *Arany János leukibetegségeiről* 519.
 Jankovich Béla 281.
 Jankovich Miklós 468; *Budán felfedezett gazdag sírbolt* 184.
 Janovics Jenő dr. 419; *Dramatörténeti ciklus a kolozsvári Nemzeti Színházban* 279—280.
 Janus Pannonius 166.
 Jákob 186.
 Jámbor Dániel 363.
 Jámbor Pál 123.
 János barát 274.
 Jánosi Béla 122, 281.
 Jánosi Gusztáv 492; élet- és jellemrajza 481—482.
 János pap, mondája 497; országa 143.
 János Zsigmond 356, 357, 358.

- Jean Paul 120.
 Jehova 186, 305.
 Jekelfalussy, *Az ezredéves magyar állam és népe* 78.
 Jelenkor 10, 341.
 Jemmy (Allon B. kegyetlensége) 458, 459.
 Jenisch 141, 531; *Vergleichung von vierzehn Sprachen* 493.
 Jenő (Arany: Öldöklő Angyal) 251—252.
 Jermingham, *The Magdalens* 515.
 Jeszenszky Danó 324.
 Jeszenszky István, *Széchy Mária a magyar irodalomban* 265.
 Jeszika (Shylock leánya) 105.
 Jezerniczky Jozéfa, *Sarolt* 302.
 jezsuiták (erdélyi-) levelezése és iratai 284.
 Jézus 275, 305; l. még Krisztus.
 Jodocus Decius 219. (Jodovic Ludovic Decij filiulus.)
 Johanna, I. Ferdinánd leánya 473.
 Johnson 193.
 Johnson, Sir Heinrich (Lafontaine: Naturm.) 56; leánya: Fanny 56, 57, 59.
 Jordan, Bruno 492.
 Jordanes 497.
 Jordán-kódex 211.
 Jókai-mese 530.
 [Jókai Mór 48, 68, 76, 77, 80, 81, 97, 98, 100, 116, 140, 170, 194, 210, 246, 266, 270, 275, 276, 302, 309, 337, 418, 430, 446, 501, 502, 509, 519; és a Teleki-pályázat 140; irodalmi hagyatéka 95, 207, 280; Trenck-regényei 403; bükkii bűndossza 416, 438; és Cserei 422; múzeum 280; *Véres könyv* 31; *Másik háza* 32, 34; *A magyar elődökből* 32; *Varchoniták* 33, 34; *Dalma* 33; *A khámok utóda* 34; *Szomorú napok* 51; *A vérontás anygala* 115; *Szenttamási György* 114; *Gyémántos minster* 116; *Eppur si muove* 123; *A világ teremtése* 207; *Erdély aranykora* 215, 422; *Szigetvári vértanúk* 272, 279; *A löcsei fehérasszony* 287; Olcsó Jókai 95—96, 154, 287, 441—442.
 Jósika Miklós 75, 116, 134, 135, 141, 240, 271, (285), 432, 436, 437, 485, 486; ismeretlen levele 142; *Abafi* 142, 335; *Bornemisza Anna* 215; *A hat Uderszky-leány* 264; *Csehek Magyarországon* 486.
 József császár 276, 390, 391; II. József 314, 315, 392, 532.
 József főherceg 2, 97, 207, 438.
Jövendő (hódmezővásárhelyi) 440.
 Juhász Vince, *Desericzky Ince élete és művei* 69.
 Julián barát 32.
 Julius Valerius 394.
 Jungmanné 99.
 Justh Gyula 405.
 Justh Zsigmond 275.
 Justinus 400, 497.
 K. A., *Petőfi legelső verse* 215.
 Kaas Ivor 536.
 Kaczajfalvi János, gróf (Verseghy: Term. Emb.) 55—56, 60; fia: Laci 56—59.
 Kacziány Géza, *Alisz* 310.
 Kadlik Rudolf 439.
 Kaffka Margit 405, 406.
 Kaiblinger Fülöp, *Alkotó nyelvtudomány* 285, 427.
 Kaján Ábel (Pákh Albert) 116.
 Kakangi (elferdített név) 276.
 Kalchber, *Ulrich Graf v. Cilli* 401.
 kalendárium l. naptár.
 Kalevala 223.
 Kalocsay Alán, *Lemondás dalai* 477, *Mária lant* 477.
 Kalvin János 324; hatása Magyarországra 331—333; *Institutio* 332.
 Kant 15, 163, 238, 318, 398, 436.
 Kanyaró Ferenc 363, 428.
 Kaposi József 262, 263; *Dante Magyarországon* 335, 341, 343, 346, 495, 533.
 Kaprophontes Ferenc 332.
 Kar Lajos 427.
 Karacs Ferenc 344.
 Karácson Imre, *A Rákóczi-emigráció török okmányai* 344.
 Karácsondy Gergely 302.
 Karácsonyi János 410; *Százezer haj, millió jaj* 95.
 Karády (Szilágyi Sándor) 116.
 Karczag Vilmos 270.
 Kardos Albert 88, 396, 397; *A magyar irodalomtörténet korszakai* 248—251; *Szilágyi és Hajmási mondája a magyar költészetben* 265; *Nyelvujtás és helységnevek* 273, 493.
 Kardos Lajos, *Bolond Istók a XVIII. sz.-ban* 422.

- Karenovics József, *Zrinyi Miklós, a szigetvári hős költészetünkben* 265.
 Karika János 175, 238, 242.
 Karl Lajos, *Poncianus históriájának ó-francia folytatásai* 337; *Szent Erzsébet a Dent-breviárumban* 400.
 Karner hadnagy 381, 382.
 Karren 256.
 Kassai András 431, 531.
 kassai deszkaszínpad 195.
 Kassai József, *Szókönyv* 427.
 Katalin, Mátyás kir. első hitvese 184.
Katholikus Szemle 153, 272—273, 340, 347, 431, 492, 531.
 Katona István 531, emlékezete 68—69; *Historia Critica* 68; vitairatai 69.
 Katona József 75, 222, 261, 275, 347, 388; és Grillparzer 137, 271; stílusa és nyelve 330—331; *Bánk bán* 124, 137, 248, 271, 279, 330—331, 334, 335, 397, 439, 519, 530—531, két jegyzet hozzá 387—388; *Ziska* 331.
 Katona Lajos 124, 130, 199, 213, 417, 486; jellemzése 64—65; *Geschichte der ungarischen Literatur* 75—78, 209, 214, 490, 491; *Az Ehrenfeld- és Domonkos-kódex forrásai* 130.
 Kauffmann Aurél 144, 424.
 Kaunitz 392.
 Kazinczy-család 345, 496.
 Kazinczy András 496.
 Kazinczy Ferenc 64, 73, 128, 131, 137, 141, 142, 154, 181, 205, 210, 238, 239, 240, 285, 346, 409, 419, 423, 425, 435, 436, 437, 446, 493, 529, 531, 532; ünnepélyek 36; vallási nézetei 143; ismeretlen fiatalkori arcképe 214; és Radvanszky Teréz 270; ősei 345, 496; és Goethe viszonya 401; nyelvújítása 211—212, 273, 426, 493, 531—532; *Levelezése* 254—255, 288, 337, 344; *Szent hajdan gyöngyei* (Pyrker-ford.) 255; *Summarium*-a és jegyzetei 351, 529.
 Kazinczy Gábor 446; tízéves találkozója 491.
 Kazinczy Péter I. és II. 345.
 Kállay Béni 432.
 Kálmáncsai Sánta Márton 531.
 Kálmáncsehi Márton 332.
 Kálmány Lajos 149.
 Kármán-emlékkönyv 526.
 Kármán József 75, 336, 425, 493; stílusa 352; -kérdés 477; és Markovicsné 494; *A kintsásó* (ford.) 336; *A nemzet csinosodása* 477; *A módi* 477; *Uj házass levelei* 477; *A Fejlesztés* 477; *Fanni hagyományai* 477, 494.
 Kármán Mór 349.
 Károli Gáspár 441.
 Károly V. 177, 472; XII. 178.
 Károly Ágost, szászweimári hg 401, 404.
 Károlyi Árpád 1, 451.
 k. e. 272.
 Kebed (P. Horvát E.: Árpád) 34.
 Keilius, Henricus, *Grammatici latini* 293.
 Keineng (elferdített név) 276.
 Keinz 342.
 Kelecsényi János, *Az újabb német esztétika hatásai Magyarországon* 403.
 Keled (Vachott S.) 116.
 Kelemen X., pápa 128.
 Kelemen Béla 129.
 Kelemen József, nagypósta 340.
 Kelemen Lajos 283, 439, 530.
 keleti népek irodalma 78—80.
 Keller Gottfried 150; *Zöld Henrik* 163.
 Kemenes Ferenc 481.
 Kemenes Illés, *Szent Pál görög műveltsége* 413.
 Kemény család, pusztakamarási levéltára 82, 271.
 Kemény Endre, báró, *Szerelem* 307; *Az áldozat* 307; *Eszményi szerelem* 307; *Fivérek* 307; *Gyilkosok* 307; *A lámpatorony* 307.
 Kemény János 38, 40, 441; irodalmi munkássága 268; *Genealogia* 268, *Gileád Balsamum* 268, 441; *Önéletrajza* 268; *Erdélyi hadsereg romlása* 268; levelei 268.
 Kemény Lajos 142, 284, 286, 341, 423, 531; *Egy XVIII. századbeli könyv-raktár* 426; *Egy magyar tudós ruházata 1789-ben* 431; *Kassai András* 431; *Panithy János* 431.
 Kemény Simon 227.
 Kemény Zsigmond, báró 76, 77, 162, 170, 192, 193, 204, 205, 285, 376, 397, 405, 436, 437, 485, 502; *Élet és ábránd* 82—83, 140—141, 208, 270, 335, 417, 418, 490, 491; *Izabella királyné és a remete* 271, 335; *Gyulai Pál* 316—317.

- Kemény-Zsigmond-Társaság (marosvásárhelyi) 433.
- Kendelényi Károly 313.
- Kendyek 108.
- Kenessy Béla, *Gróf Széchenyi István világnézete és életbölcsélete* 213.
- Kerekes Ferenc 173, 174, 175, 178, 238, 240—241, 243; költeményei 241; Georgicon-fordítása 241; Ludas Matyi-kiadása 241; *Betrachtungen über die chemischen Elemente* 241; *Szorszámtan* 241; *A képzelt mennyiségekről* 241.
- Kerekes Sámuel 200.
- Keresztény Magvető* 153, 209, 423, 531.
- Kereszty István 286, 493.
- Kerényi Frigyes 210, 446.
- Kertbeny, Toldi- és Murányi ostromának fordítása 418.
- Kertész Manó 349; *Széphalom* 532.
- Keszthelyi-kódex* 106, 107, 476, 538.
- Kéki Lajos 87, 90, 123, 216, 251, 458, 490; *Arany János Utolsó Magyarja* 29—36; *A magyar verses elbeszélő költészet a XIX. sz. második felében* 225—237, 298—312; *Tompa Mihály* 320—322, 335, 344, 426, 495; *Arany János pályakezdése* 458; *Arany János elbeszélő költésze* 518.
- Kénesi Tösér János 353, 354; *Bibliotheca scriptorum Transsylvaniae Unitariorum* 354; *De typographiis et typographis unitariorum in Transsylvania* 354; *Historia Ecclesiastica Transilvano-Unitaria* 355.
- Kénesi Tösér-Uzoni Fosztó-Kozmaféle unit. egyháztörténet 353—355, 359.
- Képes Irodalomtörténet 168.
- Képes Krónika* 297, 346; l. még: Bécsi Kép. Krón.
- Kéry Gyula 333.
- Kéry János, ipolykéri gróf, élete és művei 127—128; *Martis Turcici Ferocia* 128; *Szelepcsényi György* életrajza 128; emléksbeszéde Zrínyi Miklós felett 128; *Skolasztikus filozófia* 128; *Egyházi rendelkezésekről* 128.
- Kézai Simon 297, 346, 510; *Krónikája* 346; kódexe 475.
- Kézdiszentléleki Kozma János 354.
- Kézdiszentléleki Kozma Mihály 353, 354.
- Khevenhüller-Metsch 7.
- Kininger, festő 420.
- Kinizsi Pál (230), 234, 476.
- Kinizsyné Magyar Benigna, 529, imádságos könyvei 476.
- Kinloch 465, 470.
- Király György 68, 90, 137, 141, 271, 336, 419, 483, 530; *Mikes Kelemen fordításai* 83; *Szép Ilonka* 446.
- Kis Endymion (Jókai Mór) 116.
- Kis János 255.
- Kis Sándor 349.
- Kisfaludy Károly 75, 80, 103, 105, 131, 134, 135, 169, 239, (240), 265, 276, 334, 347, 350, 401, 424, 432, 435, 437, 446, 487, 537, 538; a Wilhelm Meister hatása reá 112—113; *Eprészleánya* és egy skót néphallada 470—471; *Csalódások* 112; *Tihamér* 113; *Olaszországban* 113; *Pártutók* 272, 279; *A kérék* 334, 349; *Fősvénye* 468—469; *Karácson-éj* 496.
- Kisfaludy Sándor 71, 75, 80, 135, 169, 228, 265, 276, 280, 285, 341, 423, 425, 428; *hátrahagyott munkái* 206; *Himfy szerelmei* 339.
- Kisfaludy-szobor (Ferenecz J.) 428.
- Kisfaludy-Társaság 1, 65, 192, 194, 196, 197, 207, 208, 209, 232, 233, 240, 243, 256, 269, 298, 300, 302, 320, 333, 336, 337, 432, 433, 441, 488, 527; nagyhete 149—151; jutalomtétellei 282; *Élőlapjai* 123—125, 215, 270, 344, 414, 432, 487—488, 501.
- Kispartai János, *A tudomány az Ember Tragédiájában* 351.
- Kiss Ernő 145, 272, 280; *Vörösmarty jelzői és összetett szavai* 274; *Dávid Ferenc* 424, 428, 440, 491; *Szemere Bertalan* 533.
- Kiss Gyula, *Br. Eötvös József és a Növérék* 483—486.
- Kiss István, *Az utolsó nemesi felkelés* 277.
- Kiss János 493, 530.
- Kiss József 269, 340, 415; *Jehova* 305; *Krisztus* 305; *Apollo* 305; *Mese a varrógépről* 309; *De profundis* 310; *Simon Judit* 415.
- Kiss Károly 135; *A szép juhász né* 63, 377.
- Kissolyosi Mátéfi János 443.
- Kissolyosi Mátéfi Pál 443.

- klasszicizmus 169, 249; nemzeti klasszikus stíl kora 170, 250, 318, 319; német klasszikus dráma 259; ál (pseudo) klasszicizmus 79.
- Klasszikus Regénytár* 150.
- Klärchen (Goethe: Egmont) 317.
- Klebs 199, 336.
- Klein Miksa, szobrász 418.
- Kleist Henrik 258, 259; *Käthchen von Heilbronn* 401, magyar színpadon 497—498.
- Klemm Antal, *A mellérendelő és alárendelő viszony kifejezése az északi osztják és votják nyelvben* 413.
- Klopstock 141, 212; *Von der Sprache der Poesie* 273.
- Kluge, Friedrich 497.
- Knox János 343.
- Koch Ádám (Baross S. csúfneve) 99, 247.
- Kocsi Csergő Bálint 496.
- Kocsi Csergő István 496.
- Kocsnya Mihály házassága* 334, 419.
- Kohányi Menyhért, *A Nagy Sándor-monda magyar fordítása* 83; *A Nagy Sándor-monda Gvadányi Rontó Pátjában* 393—394.
- Koháry 535.
- Kohn Sámuel 443.
- Kolbenheyer Móric 402.
- Kollányi Ferenc 286.
- Kolozsmonostori konvent elismervénye 1424-ből* 467.
- kolozsvári, egyetem 150, 272, -en az irodalomtörténet 150, 433—438, 502—506, 508; unit. kollégium olvasó társasága 192; Nemzeti Színház 279, 334; színészek 334.
- Kolozsvári Jordanus Tamás, *Morbus brunogallicus* 494.
- Kolumbán János, *Vida György históriája* 363.
- Komáromy András 70.
- komikum, elmélete 120—122, 344.
- Komjáthy Benedek, bibliafordítása 166; *Szent Pál levelei* 249, 289.
- Komjáthy Jenő 205, 214; írói egyénisége 9—22, 271; művei 9; irodalom 9—10; *Mind hasztalan* 13; *Homályból* 14; *Haldokló nyár*, *Megöszült világ*, *Idegenben* 16; *Honvág* 16, 19; *Új nyár* 16, 18; *In hilaritate tristis*, *Kérdések*, *Az élet kéje*, *Az élet képe* 16; *Bűbánat* 18; *Valami suttog*, *Rejtelmek*, *Jelenések*, *A magasból*, *Vágyom a bűvös*, *Hagyjatok élni* 19; *Gondolatok a halálról* 20; *Önvád*, *Szerelem*, *Éloa*, *sírj!* 21; *Éloa* 22.
- Komjáthy Jenőné, özv. 15; *Adatok Komjáthy Jenő életéből* 10.
- Komjáthy Vidor, *Lapkritikák és nyilatkozatok Komjáthy Jenőről* 9.
- Komlóssy Ferenc, *Széchenyi István gróf élete* 130—131, 207, 210, 215.
- Konrádi Dániel 439.
- Konsz (Kons, Konez?) É 363.
- Kont 411.
- Kont Ignác 75, 81, 123, 124, 495; *Étude sur l'infl. franç. en Hongrie* 202; *Lettre inédite de Saphir à Heine* 344; *Histoire de Hongrie* 344; *L'Enseignement supérieur et les langues et littératures ouralo-altiques* 496.
- Kopasz László (Fekete Mihály) 116.
- Koppány (Cupan) 35.
- Korán 497.
- Korányi Frigyes 286.
- Koren professor 99, 101.
- Koroda Pál 9, 310.
- Korok (elferdített név) 276.
- Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde* 273, 423—424, 492.
- Korvin-kódexek* 340, 490, 493.
- Kosch Wilhelm 536.
- Kosinzi (elferdített név) 276.
- Kossuth Ferenc, *Kossuth Lajos hírlapi cikkei* 344.
- Kossuth Imre (Farkas Gy.: *Az Utolsó Ütközet*) 236.
- Kossuth Lajos 75, 123, 170, 194, 255, 274, 344, 402, 431, 502, 531; levelei 210—211; *Virrasszunk* 206.
- Koszorú* 374; (Szana-féle) 353, 380.
- Kosztolányi Dezső 350.
- Kotzebue 54, 247, 490; és a pesti német színház megnyitása 402; hatása Kisf. K. Fösvényére 468—469; *Die edle Lüge* 336; *Béla's Flucht* 402; *Der Wirrwarr, oder der Mutwillige* 468; *Sorgen ohne Not, und Not ohne Sorgen* 468, 469.
- Kovachich 209.
- Kovács Ernő, honvédtiszt 272.
- Kovács Ernő 280.
- Kovács Dezső 272.
- Kovács Gyula, El., Schiller-fordítása 410.

- Kovács János, Sue-tanulmánya 141.
 Kovács János, a Tisza-család neve-
 löje 242.
 Kovács Lajos 540, Mária 231; 4 két
testvér 231; *Zboró* 231.
 Kovács Pál 77, 135; *A kódus leány*
 419.
 Kovács Sámuel-féle ballada-pályadij
 283.
 Kovács Zoltán, *Ménrót király* 236.
 Kovács Antal 496; *Listius László*
gróf a színtelés költője 70, 530;
Petőfi véleménye magyar írókról
 446.
 Kozák Lajos, *A metafora és Arany*
metaforái 509.
 Kozma Andor 123, 150, 151, 192,
 280, 281; *Gyulai Pál, a költő*
 207, 441; *Gyulai Pál, az ember*
és a költő 441.
 Kozma Gergely 355.
 Kozma János 354.
 Kozma Mihály 354.
 Kozma Vazul nyomdász 114.
 kódexirodalom 76, 274; és a Te
 Deum-fordítás 106—107; -kora
 166, 249, 318; -forrásjegyzéke
 426; és a Speculum humane
 salvationis 489; kódexeink bib-
 lia-fordításaiban az ősi nyolcas
 versforma 475—476; az ízó
 kódexek nyelve 511.
 Kónya Imre, *Pószakási János élete*
és működése 496, 533.
 Kónyi János 493, 509; és D'Aulnoy
 94; *Várta multság* 94; *Elme-*
futtatások 94; *Zrinyiász-átdolgo-*
zása 209; *Demokritus* 422.
 Kósa, ferencrendi provinciális 475.
 Kósa-kódex 475.
 Kósa Miklós 442.
 Köblös Zoltán 284, 420, 421.
 Köhler, Reinhold, *Sankt Peter, der*
Himmelspfortner 497.
 Kőlcsey Ferenc 75, 133, 137, 192,
 209, 283, 425, 436, 437, 446, 479;
 kritikai törekvései 129, 283;
 mint esztétikus 489; irodalom-
 történeti vonatkozások leveleiben
 128—129; *Vérmenyegzője* és
 Arany Öldöklő Augyala 251—
 252.
 Köllő Miklós 275.
Kölnische Zeitung 492.
 König Éva 313.
Könyvszemle 111.
 könyvtáraink (vidéki) 1910-ben 340—
 341; az erdélyi könyvtárakról
 420.
 Körner 197, 402, 487.
 Kövesdi József 209.
 Kóvér Lajos 509.
 Középjaitai Benkő József 489.
Közgazdasági Szemle 207.
 Kőzjátékok 420.
Közlemények Dunántúl Történeté-
hez 441.
Közlemények Szepes Vármegye Mult-
jából 209—210, 424.
 König György, *Flaubert* 285—286.
 Kőrösi Csoma Sándor 445.
 Kőszeghy Pál, *Bercsényi házassága*
 329—330.
 Kőváry László (K—y) 116, *Erdély*
régiségei 109.
 krakkai, töredéke a *Gyermeki Be-*
szelgetéseknek 218—220, 295;
Orthogr. Ungarica 294.
Krakkói Abécé 129.
 Kransz István 530.
 Krausz Sámuel 267.
 Kremmer Dezső, *Apáczai Cseri Já-*
nos élete és munkássága 326—
 329, 496.
 Kresznerics Ferenc, *Analecta Phi-*
lologica 211.
 Kreszta Riza, *A magyar verses le-*
genda története 486—487.
 Kreutzer Lipót 349.
 Krimhilda (Fülöp Á.: Attila fiai)
 235.
 Kristóf György 83, 200, 284, 326,
 403, 439, 530, 533, 533; *Adatok*
Barcsay Abraham életéhez 95;
Kazinczy vallási nézetei 143;
Madách és Aristophanes 208;
A magyar irodalomtörténet a
kolozsvári egyetemen 502—506;
Petőfi és Madách internationa-
lismusa 532.
 Krisztus 58, 83, 111, 119, 264, 305,
 324, 395; -mondák 338, 487; l.
 még Jézus.
 Kritika 163, 282.
Kritikai Lapok 133.
 Kriza János, *Vadrózsák* 196—197,
 209, 463, 491, 524, 525, 526, 530;
Önéletrajza 196, 209; *Tájszótár*
 196; levelei Gyulai Pálhoz 196;
 levelei Toldi Ferenchez 529.
 krónikáink német szavainak hang-
 tani és helyesírási sajátosságai
 399; hunkrónikák mondai elemei
 491; krónikaírók 215, 399, 400.

- Krudy Gyula, *Zoltán estéje* 424.
 Kubinyi Ágoston 432.
 Kubinyi Ferenc 432.
Kukliné prédikációi 123.
 Kukoricza Jaucsi (Petőfi: János vitéz) 230.
 Kulcsár Ernő, *Bűnök büntetése* 231.
 Kulcsár István 423.
Kulcsár-kódex 106, 107.
Kultura 142.
Kultur der Gegenwart. 537.
 Kun József, *Kék hegyek* 352.
 Kun László, IV. 265, 346, 402.
 Kuncz Aladár 137, 214, 423, 429.
 Kund Abigél (Arany: Tetemre hívás) 459, 461, 462, 519, 526.
 Kupa 302.
 Kuppis Vilmos 381, 384.
 kuruc, dalok 62, 218; költészet 168, 169, 424; *Telekes bocskor* 62; *Csinom Palkó* és Apáti feddő éneke 107—108; *Balogh Ádám* 250; *Bercsényi nótája* 250; *Rákóczi-nóta* 250; *Esztergom megvételéről* 250; *Ocskay haláláról* 250.
Kuruc Földön 424.
 Kuzelya Zeno, *Korvin Mátyás magyar király a szláv népköltészetben* 215.
 Kún Sámuel 83.
 Kúthy Lajos 141, 243, 427, 491.
 Kvaesala 328.
 Laban Antal, *Az Árpádházi szent Erzsébet legendák irodalmunkban* 265.
 Lachman-Muncker-féle Lessing-kiadás 314.
 Laczkó Géza, *A magyar irodalom külföldön* 429.
 Ladivér Illés, *Eröslelkü Papinianus* 400.
 Laertes (Schakespeare: Hamlet) 42.
 Lafontaine, August Henrick, *Der Naturmensch oder Natur und Liebe* és Verseghy Természetes Embere 54—59.
 Lagerlöf Zelma 150.
 Lajos, II., 142, 290, 443, 472; XIV. 450, 451.
 Lakatos László, *A bécsi táncosnő* 144.
 Lakos Lajos, *Egh elfeledett lantos* 416.
 Lalande 444.
 Lamartine 308.
 Lamberg herceg 421.
 lamentációk 110—111, 167.
 Lampérth Géza, *Bessenyei és társasága a gárdában* 1—8.
 Landjunker (Lafontaine: Naturmensch) 56.
 Landovics István, gróf Erdődi Ádám felett mondott gyászbeszéde 211.
 Langsalm (Kotzebue: Der Wirrwarr) 468, 469; leánya: Doris 468, 469.
 Lanson 417, 447.
Lant, a depr. ref. kollégium almanachja 240, 243.
 Laskai János, imádságos könyve 191; levele 482.
 latin irodalom (magyarországi) 127, 128.
 Lauka 116.
Laura, komárommegyei folyóirat 441.
 Lavedan, Henri 275.
 Lazius Farkas 129.
 Láncey Gy. 346.
 Láng Ádám 496.
 László (Kölcsy: Vérményegző) 251—252.
 László Béla, *A Tetemrehívás forrása* 458.
 Lázár Béla, *A Fortunatus-mese az irodalomban* 265.
 Lázár György, *Visszaemlékezések a nagy árvíz idejére* 352.
 Lechner Gedeon 349.
 Leffler Béla, *Henszlmann Imre dramaturgiája és a németek* 402; *Petőfi Svédországban* 446.
 legenda (magyar verses), története 486—487.
Legenda Aurea 343.
Legenda Trium Sociorum 263.
 Lehel 56, 229.
 Lohel István 72.
 Lehotai (Kosztolányi Dezső), *Komjáthy Jenő* 10.
 Lehr-alapítvány 439.
 Lehr Albert 253, 343; *Arany-magyarázatok* 273, 341, 426, 532; *Anachronizmus Arany Toldijában* 427.
 Leila (Vörösmarty: Eger) 103, 105.
 Leleszi János 284.
 Lemaitre, Jules 275.
 Lenau 402, 404, 435; és Fontane 417—418; *Mischka an der Marosch* 412.
 Lendvayné 498.

- Lengyel Menyhért 270, 405, 406;
A tájfun 272, 279.
- Lengyel Miklós 72, *Tompai Mihály élete és művei* 320.
- Lenient, *La poésie patriotique en France dans les temps modernes* 203.
- Lenkei Henrik, *Petőfi és a természet* 83.
- Leo, *Historia de preliis* 393, 394.
- Leon 419, 420.
- Leon d'Acapulco (Jókai: A Vérontás Angyala) 115.
- Lerche (Kotzebue: Sorgen ohne Not) 469.
- Lermontoff 306.
- Lers Vilmos 281.
- Leslie Valter 452, levele Dittrichstein hghöz 450, 452.
- Lessing 72, 141, 258, 259; Pozsonyban 313—314; *Eine Gesundheit* 314.
- Lethenyei István 508.
- Le Tourneux, Nicolas 83.
- Levente 34.
- Lewy Ernst 212.
- Lébényi Poth comes 510.
- Lévay József 116, 208, 286, 320, 340, —438, 487, 488.
- Lévay-alap 439.
- Lévay-pályázat 225.
- Liber Conformitatum* 263.
- Lila (Kölcsey: Vérményező) 251.
- Linné 174.
- Lipót, braunschweigi herceg 314.
- Lipót I., király 128, 188, 450, 452.
- Lipót, toscánai nagyherceg 4.
- Lipótvárosi Kaszinó 270.
- Lippay érsek 455.
- Lipps, Th. 120, 121, 413.
- Liptay Albert dr., *La lingua católica* 213.
- Lisznyay Kálmán 308.
- Liszt Ferenc 286, 346, 402.
- Liszi (Listius) László, gróf 168, 265; a színlelés költője 70; kisebb történeti verseinek forrásai 138; *Mohácsi veszedelem* 138, 250.
- Literarisches Zentralblatt Für Deutschland* 492.
- lira 282; kora 168—169, 250, 318—319; lirizáló epika 229, 298.
- Lobkowitz-kódex* 489, 511.
- Lobkowitz Rudolf herceg 380.
- Loesche György, *Kalvin hatása és a kálvinizmus Európa keleti országaiban* 331—333; *Luther, Melanchton und Calvin in Österreich-Ungarn* 331—332.
- Logkschau György 292.
- Loisch János, *Buda Haláláról* 423.
- Lombroso 70.
- Longfellow 447, 487.
- Lonkay Antal 340.
- Loósz István 145.
- Loósz József, *Szilice* 237.
- Lope de Vega 490.
- Lorántfy Zsuzsanna 125, 126, 268.
- Losonczy Phoenix* 61, 119.
- Losonczy Ábrahám 320.
- Lotichius secundus, humanista 395.
- Lővei István 340.
- Lővei Vajda György 111, 112.
- Lőw Immánuel 287.
- Lőcsey Mária, *Zrínyi Miklós halála* 449—457.
- Luby Sándor 9.
- Lucanus, *Pharsalia* 340.
- Lucifer (Madách: Emb. Trag.) 324.
- Ludwig 259.
- Lugosi Döme, *Színésznaplókról* 266.
- Lugossy József 207, 242.
- Lugossy-kódex* 129.
- Lukács György, *A modern dráma fejlődésének története* 256—262, 269, 335—336, 495; *A lélek és a formák* 256, 492.
- Lukács Krisztina-féle, szatirpályázat 150; -díj 256, 488; -jutalom 282.
- Lukáts István, költeményei 70—71.
- Lukcsics József 492.
- Lukinich Imre 340, 349, 426, 531.
- Luther 292, 331, 400.
- Lutzenbacher János 432.
- ly. 215, 498.
- Lyka 403.
- m 272.
- Macaulay 501.
- Macbeth 259.
- Maczki Valér 87.
- Madarassy Klotild (M. K. —t. —a.) 116.
- Madarász Flóris, *Időszaki sajtónk történetéhez* 477.
- Madarász László 116.
- Madách Aladár 9.
- Madách Imre 261, 270, 272, 322—325, 534; és Aristophanes 208; első szobra 275; internationalismusa 532; német nyelven 403; kisebb verseiről 490—491; Az

- ember tragédiája* 96, 123, 124, 170, 248, 323—325, 351, 397, 403, 447, 490, 532; *A címlizátor* 208; *Csák végnapjai* 283; *Tündéralom* 444; *A betelt kívánságok* 491.
- Maeterlinck 260.
- Magelona-regény 189—190.
- Magyar Emléklapok* 113—116.
- Magyar Ferenc, *Sümegevár* 228; *Uj-Somlyó-vár* 228.
- Magyar Figyelő* 210—211, 212, 273, 346, 424—426.
- Magyar Hírlap* 51.
- Magyar Irodalomtörténeti Társaság 248; megalapítása 85; közgyűlésének jegyzőkönyvei 86—90; választmányi üléseinek jegyzőkönyvei 90, 145—147, 216—217, 348—349, 499—500, 534; felolvasó ülései 147—148, 217, 349, 500; alapszabályai 156—160; tiszteleti tagok 91; alapító tagjainak névsora 91, 145, 499; választmányi tagjainak névsora 88—89, 91; rendes tagjainak névsora 91—94, 145—146, 216, 348, 499, 534; rendkívüli tagjainak névsora 94, 146, 216, 499; előfizetők névsora 94, 146—147, 217, 348, 499—500, 534; pénztáros jelentése 147, 217, 349, 534; az üléseken jelen voltak névsora 86, 87—88, 145, 147—148, 216, 348, 499, 533.
- Magyar Írók Albuma* 115.
- Magyar Írók Füzetei* 113, 114, 115.
- Magyar János (Hunyadi) 337.
- Magyar Könyvszemle* 218, 224, 275, 286, 291, 295, 297, 340—341, 409, 426, 493.
- Magyar Középiskola* 341, 426, 530.
- Magyar Kurír* 241.
- Magyar Múzeum* 460.
- Magyar Nemzet* 214.
- Magyar Nemzeti Múzeum 37, 97, 114, 198, 199, 207, 315, 316, 340, 344, 388, 409, 426, 468; országos Széchenyi könyvtára 97, 115, 218, 286, az 1911. évben 493.
- Magyar Néprajzi Társaság 337.
- Magyar Nyelv* 142—143, 153—154, 211—212, 253, 273, 341—342, 426—427, 493, 531—532.
- Magyar Nyelvészet* 207.
- Magyar Nyelvmívelő Társaság 109, 110.
- Magyar Nyelvtör* 9, 154, 197, 212—213, 273—274, 295, 338, 342, 427, 493, 532.
- Magyar Nyelvtudományi Társaság 142, 297, 512; titkári jelentése 342.
- Magyar Pál 442.
- Magyar Protestáns Irodalmi Társaság 407.
- Magyar Regényírók* 53.
- Magyar Szemle* 10; (Bodnáré) 325.
- Magyar Szemle Emlékalbuma* 263.
- Magyar Szépirodalmi Szemle* 427.
- Magyar Színház 334.
- Magyar Társadalomtud. Szemle* 143, 213, 274, 532.
- Magyar Társaság Érdemkönyve* (soproni -) 339.
- Magyar Történelmi Társulat 148, 190, 345; jelentés 1911. évi működéséről 346.
- Magyar Történelmi Életrajzok* 190, 345.
- Magyar Tudományos Akadémia 63, 86, 87, 120, 122, 123, 152, 181, 182, 196, 197, 199, 200, 225, 254, 255, 269, 280, 297, 349, 416, 421, 433, 538; levele Szilády Áronhoz 149; Történelmi Bizottsága 190; Irodalomtörténeti Bizottsága 254, 285; alapszabályai és ügyrendje 281, 286; jutalomtétellei 439; i. még: Akadémia.
- magyar, versidom 273—274; vonatkozások egy régi angol költeményben 471—474; vonatkozások Marlowe drámáiban 117—119.
- Magyar István és Báthory Erzsébet 343; *Az országokban való sok romlásoknuk okairól* 431.
- Magyarország, első térképe 129.
- Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy 275.
- magyaros iskola, epikájának hatása 228—229.
- Magyarosi Tőkés János 284.
- Magyar Zsidó Szemle* 532.
- Mahabharata* 478.
- Maigron, *Le roman historique à l'époque romantique* 203.
- Mailand, *M. Népkölt. Gyűjt.* 338.
- Mailáth János, gróf 135; szerepe a magyar irodalomban 272—273.
- Majláth (Ferdinánd-párti) 472.
- Majlát István 283.
- Major János 523.
- Majoros András 468.

- Malártsik Lajos, *Kemény János Gileád Balsamuma* 441.
- Mallet, *Edwin and Emma* 515.
- Malvin (Dukai Takács Judit) 142.
- Makai Emil 415.
- Makó Pál, *Nicomedes* 530.
- Manelli, *Amaretto* 284.
- Manuela (Bárány : Péter király) 389.
- Manzoni 189.
- Marczali Henrik 324, *Magyarország története* 344, *Báró Eötvös József* 345.
- Marchia, *Jacobus de* 262.
- Marczibányi-jutalom 241, 349.
- Marczinkó Ferenc 69, 215, 277, 411.
- Margit-legendá* 130, 274; l. még : Szent Margit.
- Marich Agoston 384.
- Marikovszky Gábor, *Attila ősei* 236.
- Markalf és Polikána* 420.
- Markovics-féle könyvészeti jegyzetek 186.
- Markó Károly, ifj. 346.
- Marlowe, magyar vonatkozások drámáiban 117—119; *Tamburlaine the Great* 117; *Jew of Malta* 118.
- Marmontel 3.
- Marot, Clément, költői levele Mária királynéhoz 142.
- Maróthy 241.
- Marques 337.
- Marseillaise* 319.
- Martinovics Ignác 479; állítólagos arcképe 144.
- Martinuzzi György 271, 401, 472, 473.
- Marusák Pál 482.
- Mathias rex 265, 266; l. még : Mátyás király.
- Matolesy Miklós, *Könyv és irodalmi gyűjtemény magyarországi gyógyszerész-munkákról* 493.
- Matthison 132, 425.
- Maudsley 519.
- Mauks Cornélia, *Mikszáth Kálmán 40 éves írói jubileuma* 416.
- Mazarini 178.
- Mályvási kapitány (Verseghy: Term. Emb.) 56.
- Mándi Márton István, pöre 338, 423.
- Mária, magyar királyné 142, 290.
- Mária-legendák 265, 487; -himnuszok, -siralmak 265.
- Mária Krisztina, főhercegnő 314.
- Mária Terézia 1—8, 46, 210, 314, 390.
- Márki Sándor 280, 281, 283, 284, 349, 439; *Napló Arad ostromá-ról* 272; *II. Rákóczi Ferenc* 344; *Fabián Gábor* 419, 529.
- Márkus (Arany : A hamis tanu) 526.
- Márkus Gizella 9.
- Márton István (Mándi-) l. Mándi Márton I.
- Márton József, *Német grammatikája tudományos olvasókönyve* 176.
- Máté István, bíró 467.
- Máthé bíró (Debr. Disp.) 356, 357, 359, 360.
- Mátray Lajos, *Aranka* 231; *Feri* 304; *Petőfi* 309.
- Mátyás, király 74, 166, 184, 237, 289, 302, 336, 490, 533; vele foglalkozó költészetünk forrásai 264—266; l. még : Mathias.
- Mátyás Flórián 207.
- Mátyási József 341.
- Mátyást mostan választotta* 265—266.
- Medgyes Lajos, *Apor László* 303; *Ottó Apor várában* 303.
- Medgyesi Pál 421; élete és működése 125—127; *Praxis Pietatis* 336.
- Mednyánszky-Hormayr, *Hist. Taschenbuch* 135, 403.
- Medveczky Frigyes 281, 349.
- Meier, John, *Kunstlied und Volkslied* 209.
- Melanchton 331.
- Melich János 219, 220, 294, 427, 493, 508, 538; *Heyden Sebald Gyermeki Beszélgetéseinek krakkai töredéke* 218; *A legrégebb magyarmyelvű nyomtatványok* 289—297, 529; *Regi magyar nyomtatványok 1527-ből* 426; *Erdősi Sylvester nevééről* 532; *Calepinus szótára* 532.
- Melicque, Nicolas de 83.
- Melinda (Katona : Bánk bán) 331, 387, 388.
- Melius Juhász Péter 356, 357, 358, 360, 423, 428, 531, 538; *A kereszttyén tudomány fundamentoma* 332.
- Mellinger Kamilla, *Botond* 510.
- Meltzl Hugo 435, 436.
- Meluzina-képlet 138.
- Mentovich 116, *Virágaim* 114.
- Mercure de France* 429.
- Mercure Etranger* 495.
- Meredith, George 442.
- Merkur von Ungarn* 209.
- mese, Amor és Psyche meséje 189, 403; gonosz mostoha meséje 490; l. még : népmese.

- Meteorologiai Intézet 281.
 Metternich 417.
 Meyer Konrád 150.
 Meyer, Richard M., *Grillparzer über Lenau* 402.
 Mezey Sándor 415.
 Ménélaus 109.
 Mészáros Károly, *Széchenyi* 309.
 Mészöly Gedeon 273.
 Mészöly Klárka 320.
 Miaskowski Kazimierz 291.
Miatyánk 294.
 Michelangelo 35.
 Midias-Abakir 339.
 Migazzi Kristóf 70.
 Mignon (Goethe: Wilhelm Meist.) 113.
 Mihalik József, *A sümegi Darnay-múzeum* 428.
 Mikes István gróf 3.
 Mikes Kelemen 168, 250, 319; fordításainak forrása 83; nevelési elvei 342; pedagógiai levelei 492; *Ijáknak kalauza* 83; *Krisztus Jézus élete* 83; *Keresztyéneknek tüköre* 83; *Epistolák és evangéliumok* 83; *Törökországi levelei* 169, 248, 342, 397, 492.
 Mikes Lajos 87.
 Miklós Ferenc 87, 401, 402; *Les méfaits d'une encyclopédie française* 276—277.
 Mikola László, *Sámson* 304.
 Mikó Imre, gróf 283, 433.
 Miksa, király 472.
 Miksó Pál 313.
 Mikszáth Dániel 187.
 Mikszáth János 187.
 Mikszáth Kálmán 67—68, 171, 215, 278, 324, 337, 351, 488; jubileuma 124, 416; nemessége 186—188; posthumus kötete 273, 335; *Tóviskes látogatóban* 273; *Jókai* 309.
 Mikszáth Sámuel 187.
 Mikszáth Zsuzsanna 188.
 Millot apát, *A világnak közönséges története* 58.
 Milos bán 422.
 Milton 323, 516.
 Mindszenty Gedeon 477; *A gerlepár* 487; *A legboldogabb halál* 487; *Betegek gyógyítója* 487.
 Minor, J., *Martinuzzi* 401.
 Mirza (Jókai: *A khámok utóda*) 34.
 Miskolczi Simon János, *Jókai Tardonán* 416.
 Missale 63.
 Misteli, Franz 344.
 Mistral, *Mireio* 67.
 miszterium 337.
 Misztótfalusi Kis Miklós 340.
 mithikus tárgyú elbeszélés 305.
 Mitrovics Gyula, *Egyházi szónoklat-tan* 441.
 Mitrovics Gyula, ifj. 441: *Az esztétikai tetszés alapproblémája* 413.
 Mittler (Goethe: Wahlverwandsch.) 485.
 modern költészet és az iskola 404—407.
Modern Könyvtár 322, 325.
 Mogosich István 454.
 Mohamed 267.
 mohácsi vész 81, 84, 219, 239, 249, 250.
 Moldován Gergely 362.
 Molière 377, 397; *Képzelt beteg* 349; *A doktoravatási ceremonia* 349.
 Molin 451, 452.
 Molnár Aladár, *A közoktatás története* 125.
 Molnár Ferenc 124, 150, 262, 270, 280, 350, 405, 406, 488; *Az ördög* 279; *Rákosi Jenő és Aesopus* 430.
 Molnár György 313.
 Molnár Gyula 467.
 Molnár Imre, *A cenzúra története Magyarországon* 509—510.
 Molnár János 210.
 Molnár Mihály 313.
 Mommsen 400, 497.
 mondai költészet 229, 232, 234—237; Argirus-Monda 109—110, 138, 142, 231, 234—235, 265, 444; bajmóci fürdős mondája 403; bolygó zsidó mondája 403; Botond-monda 510; budetini monda 135, 265; Góg-magóg monda 497; honfoglalás mondái 236—237, 265, hűtelen özvegy mondája 265, 267—268; János pap mondája 497; Krisztus-mondák 338, 487; Nagy Sándor-monda 83, 393—394, 497; Szilágyi és Hajmási-monda 138—139, 228, 235, 265, 422; Toldi-monda 185, 265; l. még: ősmonda.
Mondolat 137, 141.
 Monostori Károly 266.
 Monotheita, Theophilus 354.
 Montalembert, *Ste Elisabeth de Hongrie* 496.
 Montgomery, Roger, (Waston: Arthur kir. sirja) 518.

- Monumenta Germ. Hist.* 497.
Monumenta Slavorum Meridionalium 451.
 Moréri, *Dictionnaire historique* 203.
 Morvai István, *Gersei Pethő Gergely élete és krónikája* 410—411.
 Morvay Győző 196, 325; *Berzsenyi és Sulzer* 401.
 Motherwell 465.
 Mozart da Ponte-féle opera 496.
 Móric, tartománygróf 400.
 Móríz Zsigmond 280, 350, 405, 406; stilusa és nyelve 352, 532.
 Mózes 28, 58.
Mózes és a próféták (anthologia) 125.
 Mráz Elek, *Negyedik (Kun) László drámairodalmunkban* 265.
 Munkácsy Bernát 496; *Hunfalvy Pál emlékezete* 140, 207—208, 270, 335.
 Munkácsi János 510; *Tündér Ilona* 444.
 Munkácsy Mihály 97.
 Munkácsy Mihály, múz. tisztv. 493.
 Murai Károly 270.
 Mustapha 472.
 Muszurmán (Zrinyiász) 27.
 Muzslai János, *Ballangó* 300.
 Múzeum, l.: *Magy. N. Múz.*
Múzeumi És Könyvtári Értesítő 74, 274—275, 428.
 Müller, Joh. H. Friedrich 314.
Müncheni-kódex 211.
Müncheni glosszák és töredékek 342.
 Münsterberg 448.
 Műbarátok köre 140.
Művelődéstörténeti értekezések 475.
Művészet 428.
Művészeti Almanach (Magyar-) 266—267.
 művészi honorariumok 181—183.
 Nagy Ignác 77, 141, 510, 511; vígjátékai 68; *Rontó Pál* 68; *Tisztújítás* 68, 279, 350; *Argirus és Tündér Ilona* 68, 444; *Hölgycsapat* 113.
 Nagy Imre 240, 243, 380, 382.
 Nagy Iván 338, 403, 410.
 Nagy János 138.
 Nagy József 217, 248, 249, 250, 285, 317, 318; *A magyar irodalomtörténet korszakai* 161—171, 217, *Még egyszer a magyar irodalomtörténet korszakairól* 396—398.
 Nagy Károly 530.
 Nagy Lajos, király 231, 232, 346, 427.
 Nagy-Magyarország (Ungária magna) 31, 32, 34.
 Nagy Péter 284.
 Nagy Sándor, *Tompa lyrái költészete* 338—339.
 Nagy Sándor (világbíró) 393—394, 400, 497.
 Nagy Sándor-monda 83, 497; Gvadányi Rontó Páljában 393—394.
 nagyszombati egyetem 143.
 Nagyváti János, *Igaz magyar hazafinak örömrói* 532.
 Nagy Zoltán, *Arpádház két fejedelme* 302.
 Nagy Zsigmond 123.
 Nahida (Lafontaine és Verseghegy alakja) 58—60.
 Naláczy 452.
 Naláczy József báró 1, 4, 5, 8.
 Napoleon 48, 443.
Napló Arad ostromáról 272.
 naptárak (régis) 341, 421, 530.
 naturalizmus 260; a francia naturalista regény hatása verses epikánkra 310.
 Nádasdy-díj 233.
 Nádasdy Ferenc 337, 343, 455, 456.
 Nádasdy Tamás 473.
 Nádaszy István 313.
 Nánázy István 126.
 Nápolyi Johanna 84.
 Nelli (Petőfi levelében) 102, 248.
 Nemes Béla, *Inczédy László versei* 447.
 nemesi összeírások 187.
 Nemeskéri Kiss József, *Jókai írásai* 207.
 nemes testőrség 1—8.
Nemzet 99.
 Nemzeti Múzeum l.: *Magy. N. M.*
Nemzeti Szénevelés 96, 342.
 Nemzeti Színház 115, 195, 282, 334, 409, 498; vígjáték-ciklusa 343, 347, 349—350, 416, 418, 432; l. még: kolozsvári N. Sz.
Nemzeti Társalkodó 140, 271.
Neue Jahrbücher Für Das Klassische Altertum, Geschichte und Deutsche Literatur und Pädagogik 213, 219, 292.
 Neugebauer László 280.
 Neumann Károly 247, 248.
 Neumanné özv. (Petőfi szállásadója) 101, 246; leánya: Julia 101.
 Newton 177.
 Négyesy László 10, 85, 86, 87, 168, 274, 280, 281, 319, 422, 505, 508,

- 537; *Tompa szelleme* 208, 488; *Árpádkori motívumok a Buda Halálában* 399—400; *Erkel Ferenc operaszövegei mint drámai művek* 509.
- Német Károly 145, 395.
- német-magyar érintkezések 399—404.
- Német Philologiai Dolgozatok* 442, 492.
- Németi Ferenc 538.
- Németi István 126.
- német színház (pesti) 402.
- népballada (székely) 208; l. még: ballada.
- népdal 62, 79, 197, 206, 424, 429; meghatározása 209; -gyűjtemény olaszul 222—223, 477—481; *Megöltek egy legényt* 79; *Lesz még virág a rózsafán* 539.
- Népek Könyvtára 222.
- népköltészet 78—9, 169, 196—197, 206, 435, 463—464, 564; szláv 215, 337, 338, 422, 533; *Népköltési Gyűjtemény* 124, 197, 196—197, 253, 338, 470, 527.
- népmese 199, 273, 338, 417; Polyphemos a népmesékben 338; *A hala' völegény* 463.
- népszínházok 337.
- népszínmű 266, 429.
- Névtelenek, versei 538.
- Nibelung-ének* 306, 399, 459; nibelungi strófa 226.
- Nicolini Eugenia, *Az érzelmes tündérvjáték. Raimund hatása a magyar drámairodalomra* 510—511.
- Niebuhr 399.
- Nietzsche, és Petőfi 491.
- Nisard 501.
- Nolte és Ideler, *Handbuch* 513, 515, 516, 517.
- Norsa, Umberto, *Petőfi: Versione interlineare* 477—481, 491; Felhők-ford. 478.
- Noszlopy Tivadar 388; *Nikláról* 498.
- novella-irodalom 75, 76, 134—135, 204, 221—222, 264, 278, 285.
- Nógrádi László 144.
- Nógrádmegyei Múzeum 341.
- Nyáry Albert báró, *Érdekes levelek* 432.
- nyelvmlékek (magyar-), nyomai 467—468.
- Nyelvmélektár* 107, 149.
- nyelvrokonság 140, 201, 207.
- Nyelvtudományi Közlemények* 207.
- nyelvtudomány 285, 426, 427; nyelv-
tudományi törekvések 154, 200—201, 444.
- nyelvújítás 129, 136—137, 141, 143, 211—212, 273, 426, 493; német nyelvújítás 136, 141, 211—212, 273.
- Nyilasi Raimund, *Kódexaink Mária legendái* 265.
- nyomdák 1911-ben 341.
- nyomatványok, legrégebb magyar-nyelvű 218—220, 289—297, 396, 426, 432, 529.
- Nyugat* 10, 84, 143, 154, 212, 213—214, 275, 342—343, 423, 425—426, 428—430, 440, 494.
- Nyugat Könyvtár* 10.
- nyugatos írók 124, 440.
- Obernyik Károly 116, 243; *Bran-kovics* 272.
- Odysseia* 340, 423.
- Oecolampadius 332.
- Officiumok 107.
- Ogmánd (Opaforkos-) 34, 35, 36.
- oláh dal 361—362.
- Oláh Károly, *Boldogfalva és a Karácsondyak* 302.
- Oláh Imre, *Tabero Lajos mint magyar történetíró* 443.
- Oláh Miklós 395.
- Olcsó Könyvtár* 64, 131, 185, 192, 213.
- Olgvai Bertalan 137; *A Kamaldoliak pusztulása* 390—393.
- Oliva gróf (Goethe: Egmont) 317.
- Omnia vincit amor* 279.
- Omode-család 232.
- Ophelia 259.
- Opitz 211.
- Oratio 107.
- Orbán Balázs, *A székelyföld leírása* 336.
- Orbán János, *Zsámboki János költeményei* 394—396.
- Orcanes (Marlowe: Tamburlaine) 117, 118.
- Orczy 285.
- Orion (Bérczi Károly) 116.
- Orlay Soma 380, 381, 382, 384.
- Ormódy Bertalan, *Smule Itzig* 305.
- Oroszi József 83.
- Oroszi Nagy Mihály 490.
- Orsova Augustus Első Napjaiban* 1849, 114.
- Országh József, *Vas Gereben és a népnyelv* 447.
- Országh Pál 150.
- Országos Ismeretterjesztő Társaság 345.

- Országos Kaszinó 145.
Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny 85, 343, 430, 533.
 Országos Levéltár 411, 424.
Ország-Világ 214, 275, 343, 430.
Orvosi Hetilap 494.
 Ossian 135, 227, 307, 419.
 Ostwald 442, 448.
 Ottinello története 189.
 Ottó (Katona: Bánk bán) 331, 387.
 Ovidius 483; *Metamorphoses* 321.
 Ozanam 263.
 Ozorai Imre, *Krisztusnak és az Antikrisztusnak egyházáról* 332.
 Ómár (Vörösmarty: Eger) 103—104.
Öreg Gradual 111, 275.
 Örvendi Molnár Ferenc, *Lelki tárház* 339.
 Ósmonda 399, 491; feldolgozói 235—236.
- Paasonen 212.
Paedagogium 482.
 pæones 296, 297.
 Pais Dezső 145, 285.
 Paksy Mihály 332.
 Palágyi Lajos 9, 10, 87, 214, 349, 426.
 Palágyi Menyhért 9, 10, 12, 208; *Komjáthy Jenő emlékezete* 10.
Pallas Debrecina 240.
Pallas Lexikon 10.
 Palocsay György báró 210; *Nay Módi* 338.
 Palócz László, *A munkásosztály kiadatlan ifjúkori munkái* 352.
 Palóczy Horváth Ádám 62, 81, 265, 429; *Magyar Arion* 62; *Ő és új mintegy ötfélszáz ének* 62.
 Palóczy Edgár, *Régi magyar fürdőképek* 494.
Pamietnik Literacki 292.
Pancsatantra-fordítás 476.
 Pandora 54.
 Paniti (Panithy) János 142, 395, 431.
Pannonhalmi főapátsági főiskola Évkönyve 413.
Pannóniai ének 503.
 Pap Gyula, *Palóc népköltemények* 464.
 Papinianus, Aemilius Paulus 400.
 Pap János, *Tamas családja* 303.
 Pap Károly 134, 282, 419, 508; *Irodalomtörténeti vonatkozások Kölcsey leveleiben* 128—129, 209; *Adalékok Arany debreceni diákságához* 172—180, 238—245; *Horváth István magyar irodalomtörténete* 217; *Tóth Ede kiadatlan levelei* 277.
 Papp Ferenc 208, 417, 418, 490, 491; *Kemény Élet és Abránd c. regénye* 82—83, 140—141; *B. Kemény Zsigmondnak Izabella királyné és a remete c. regénye* 271, 335.
 Papp József, Cs., *Dante-fordítása* 346.
 Papp Zoltán 150, 488.
 Pardoe, Miss könyve, *Magyarországról* 63.
 Pascal 162.
 Pascoli János 222, 223, 477, 478.
 Paskó (elferdített név) 276.
 passionalis 111, 112; három ismeretlen 275.
 Passuth Mihály, mészáros 187.
 Pastor Lajos 281, 349.
 Pataky Erzsébet, *Az ízó kódexek nyelvééről* 511.
Pathelin mester 349.
 Paulay Ede 350.
 Pauler 328.
 Paulina (Kotzebue: Sorgen ohne Not) 469.
 Pauschner Sebestyén, *Linealis calculatio* 424.
 Pavolini 222.
 Paxi, Paxita, Paxitamé 191, 192.
 Payr Sándor, *Magyari István és Báthory Erzsébet* 343.
 Paziazi 135.
 Pákh Albert 44, 116, 374, 378, 521, 522; *kiadatlan ifjúkori munkái* 339—340; *Hunyadi János Johannes Edler von Hunyad* 116; *Kürpáti kincs* 339; *A' tengeren született* 339; *Érzetek az első félszázados magy. társaság örömmünnepekor* 339; *Hatvani gyűlés* 339; *Fertő partján* 339; *Szózat a magyarosodás ügyében* 340; *Szellemi képzés; esz és szív* 340; levelei Tompa Mihályhoz 340.
 Pál András 443.
 Pál Ignác 48.
 Pálfí Márton 359, 440, 530.
 pálos egyetemen 128.
 Pál vikárius (Debr. Disp.) 356, 357, 358, 359, 360.
 Pály Ede, *Sion buja* 304; *Golgotha királya* 304.
 Pály Elek 496.
 Pápay Géza 413.
 Pápay József 342; *Ki hát a Gyulafehérvári Glosszák szerzője?* 274.

- Pápay Sámuel 141, 143; *A magyar Literatura Esmérete* 143.
- Pária (Lafontaine és Verseghy alakja) 58.
- Páris, királyfi 110.
- Páriz Pápai Ferenc 340.
- Pármai Izabella 2.
- Pásthly János, *Részletek a magyar nyelvtudomány történetéből* 444.
- Pásztor Árpád, *Jézus* 305.
- Pázmány Péter 164, 166, 167, 250, 346, 431, 495, 507; politikai pályája 540; *Epistolae Collectae* 143, 431.
- Peer-kódex* 106, 107.
- Peisner J., *Die Vorfahren Széchenyis* 346; *Petőfi-kultus* 497.
- Pekár Gyula 151, 350, 488.
- Pekár Károly 403.
- Polyarmenus 337.
- Pelz báró (Kotzebue; Sorgen ohne Not) 469.
- Penka Károly, *Die Heimat der Germanen* 80.
- Percy püspök 374, 375, 376, 377, 378, 465, 466, 470, 515, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 548; *Reliques of ancient english poetry* 375, 376, 377, 458, 459.
- Perczel Etelka 104, 105, 386.
- Perczelék 104, 287; háza 287, 386.
- Perczel Móric 183.
- perdita-epika 309—310.
- Perecsényi Nagy László 429.
- Porepatits István 74, 475.
- Perényi Gábor 126.
- Perényi József, *Dugonics András Trinumusa* 69—70, 83; *Arany kisújszállási tanítósa* 384—385; *Jánosi Gusztáv* 481—482, 492; *Veszprém városának nyájas leírása* 538.
- Perényi Péter 302, 476.
- Perrusith Gáspár 108.
- Persian Kálmán 502, 503, 506; *Kalotaszeg naggyasszonyáról Gyarmathy Zsigánéról* 201; *Petelei István elbeszélései* 221—222; *A magyar irodalomtörténet a kolozsvári egyetemen Imre Sándortól Széchy Károlyig* 433—438.
- Pesthy Gábor, *Novum testamentum* 289, 290.
- pesti német színház 402.
- Pesti Dinallap* 51.
- Pesti gyerekek utcai éneke* 265, 350.
- Pesti György 538.
- Pesti Hirlap* 67, 133, 182, 275, 430, 494; és a Kelet Népe 531.
- Pesti Ivek* 113, 116.
- Pesti Magyar Társaság 315—316; *Kiadásának első darabja* 315.
- Pesti Napló* 9, 33, 114, 215, 431.
- Pesti Röpvek* 113, 115, 116.
- Petelei István 204—205; *Elbeszélések* 221—222, 278, 495; *Az élet* 278.
- Peterdi (Vörösmarty: Szép Ilonka) 336.
- Pethe Ferenc, *Nemzet Gazda* 241.
- Pethő-család 410.
- Pethő Gergely 410—411; krónikájának kiadója 493; l. még Gersei P. G.
- Pethő Sándor, *Rákosi Jenő, a publicista* 337.
- Petkes András 467.
- Petőfi-ereklyék 97, 98, 246.
- Petőfi-ház 280.
- Petőfi-könyvtár 83, 446, 497.
- Petőfi Sándor 21, 64, 75, 77, 80, 81, 83, 122, 123, 141, 150, 162, 168, 169, 209, 210, 212, 215, 230, 231, 243, 250, 251, 269, 275, 288, 309, 311, 319, 320, 321, 322, 323, 336, 350, 351, 374, 405, 406, 414, 421, 425, 427, 435, 436, 437, 439, 491, 498, 502, 507, 509, 537, 538; egyénisége 66—67; első levelei 97—102, 246—248; hazafias lírája 137, 446; szerelme 287; katonáskodásáról 380—384; revíziója 428—429, 430; művészi fejlődése 494; internationalismusa 532; költeményeinek olasz fordítása 477—481; más nyelvű fordításai 124, 446, 511; levele Csörföly Lajoshoz 246; *Milyen láрма, milyen vigadalom* 38; *Az év végén* 116; *János vitéz* 230, 231, hatása Arany Toldijára 422—423, 439; *Szilaj Pista* 231; *Az apostol* 231; *Felhők* 321, 478; *Búcsú* 381; *A Dráván* 382; *Nemzeti dal* 428; *Pusztá telen* 478; *Egy gondolat bánt engemet* 478; *Mit nem beszél az a német* 478; *Búcsú a nótlenségtől* 479; *Künn a ménes* 479; *Vérmező* 479; *Hány hét a világ* 479; *Itt állok a róna közepén* 479; *Orbán* 480; *Freskó ritornell* 480; *Világosság* 492; *Hull a levél a virágról* 539; *Petőfi-kultusz* 333; *Petőfi-utánzó* 135, 139; l. még Petrovits.

- Petőfi-Társaság 207, 353; *Évkönyve* 333; *Lapja* 9.
 Petőfi Zoltán 424.
 Petrarca 65, 79, 84.
 Petrichevich Horváth Lázár, *Az ephesusi özeveg* 267.
 Petrik, *Bibliographiája* 114.
 Petronius 267.
 Petrovics László, *Zobor vezér* 236—237.
 Petrovits István 101, 247.
 Petrovits Sándor 99, 101, 102, 380, 381, 382, 383.
 Petrus Jenő, *A genesis* 305.
 Petur (Katona: Bánk bán) 387.
 Petz Gedeon 281, 373, 378, 442, 499, 518, 538; *A magyar krónikák német szavainak hangtani és helyesírási sajátosságairól* 399; *Arany János «Agnes asszonyjáról»* 519.
 Péchy Ferenc, *Laus Sancti Nicolai* 486.
 Péchi Simon 443.
 Péczely József 173, 178, 238, 239—240; *A magyarok történetei* 240; *Magyar történet* 240.
 Péczely József, komáromi pap 239.
 Péter, király 389.
 Péter (Magelona szerelmese) 189.
 Péterfy Jenő 11, 65, 132, 213, 256, 346, 388, 484, 527; írói egyénisége 64.
 Péterfy Tamás, *Petőfi-regék* 83.
 Péter Mózes 426.
 Péter pápa (Debr. Disp.) 356, 357, 358, 359, 360.
 Pézseli József 427.
Philologiai dolgozatok a magyar-német érintkezésekről 399—404, 419.
Philologiai Közlöny I. Egyetemes Ph. K.
 Philologiai Társaság (Budapesti-), közgyűlése 151—152.
 Pickel Ferenc, *Katona és Grillparzer* 137, 271.
 Pikler 448.
 Pintér Jenő 70, 75, 85, 87, 90, 127, 147, 205, 263, 266, 282, 422; *Nagyköpcsényi gróf Listius László* 138, 530; *Dukai Takács Judit* 142; *Nyelvtudományi törekvések a megújulás korában* 154; *Tüzetes magyar irodalomtörténet* 154; *A magyar irodalom története* 167; *Kármán József* 477, 494.
 Pintér Kálmán, *Szent László király a magyar költészetben* 265.
 Pinzger Ferenc, *Hell és Sajnovics vardói útja* 444—445, 532.
 Piso Jakab, medgyesi 74.
 Pitroff Pál, *Az esztetika módszer-tanához* 448.
 P. J. 225, 279, 297, 398.
 Planche Gusztáv 193, 214; és Gyulai 501, 502; Ráchel bírálata 501.
 Planer Jenő, Madách-fordítása 403.
 Plautus 69, 76.
 Podiebrad György 184.
 Podmaniczky bárók 101, 247.
 Pográni (Pograni) Benedek és István 192.
 Polikána (Markalf és -) 420.
 Polit Vladiszlava, *Petőfi a szerbeknél* 511.
 Pollák Á. József, *Katona József stílusa és nyelve* 330—331.
 Pollák Miksa 415.
 Polyphemos, a népmesékben 338.
Poncianus históriája 337.
 Pongrácz József, *A cambridgei Korvin-kódex és a Trinity-college magyar vonatkozású egyéb kézíratai* 340.
 Pongrácz Elemér 209.
 Ponikenusz, csejteji prédikátor 343.
 Pope 70, 198, 315; *Elouisa to Abelard* 515.
 Popovics Milán 511.
 Portia herceg 450.
 Porto-Riche 260.
 Potrohosi Péter (Verseghy: Term. Emb.) 56.
Pozsonyi-kódex 274, 511.
 Póka István 337, 456.
 Pósházi János 341, 496, 533.
Praeceptor és Rusticus cum filio 420.
Praeceptor és Zingarus 420.
 Pray 69, 271, 531.
 Preisz Hugó 281, 349.
Preszburger Zeitung 314.
 Prevost, Marcel 275.
 Prépostvári (Kemény: Gyulai Pál) 317.
 Priorato 451, 452, 455, 456; *Historia die Leopoldo* 451.
 Priskos Rhetor 253, 497.
 Prohászka Ottokár, *Széchenyi István gróf vallásossága* 143.
 Prost, Johann 403.
 Proszperinyi Mihály, kamarahajdú 246.
Protestáns Egyházi és Iskolai Lap 467, 494.

- protestáns főiskolák 125; iskolák 132; graduálok 110.
Protestáns Szemle 127, 143—144, 155, 276, 343—344, 431, 495.
 provençal költők 94.
 Prónai Antal 147, 217, 349; *A Zrínyász főgondolata* 23—28; *Toldi Miklós fegyverei* 184—185; *A magyar irodalom története* 344; *Cantico del Sole*-fordítása 263; *Az iskolai szinjátek a XVIII. sz. társadalmának életében* 476.
 Pruzsinszky Pál, *Ráday Pál* 495.
 Przybyszewski 260.
 psalteriumok 107; i. még: zsoldárrok.
 Pseudocallisthenes 394.
 Pulszky Ágost 324.
 Pulszky Ferenc 323; *Szabad föld* 182.
 Puskin 222, 300, 306; *Anyégin Eugén* 298, 299.
 pusztakamarási kéziratok 82—83, 271.
 Putnoky Imre, *Budapest* 341; *Budapest az ország szíve* 426.
 Pyker László 255, 336, 402; *Die Korwinen* 402; *Karl der Kleine* 402; *Zrínyis Tod* 402; *Szent hajdan gyöngyei* 402; *Habsburgi Rudolf* 402.
Pysne Catholique, tót énekeskönyv 111.
 Quin, Michel J., úti rajzai 496.
 Quinet 308.
 —r. 262.
 Radnóthy (Gyulai: Egy régi udvarház) 193.
 Radó Antal 147, 280, 350, 491; Dante életrajza 346.
 Radó István 266.
 Radvánszky Béla, *Rimay*-kiadása 185.
 Radvánszky János, levelei 152.
 Radvánszky Teréz 270.
 Raimund Ferdinánd 68; hatása a magyar drámairodalomra 510—511.
Razjolatok 402.
 Rakodczay Pál, *Egressy Gábor és kora* 193—194; 495, 498.
 Ralovich Lajos 390.
 Ramsay 465.
 Rác Lajos 287, 335, 349, 491; *Gróf Teleki József és Rousseau* 490.
 Ráday könyvtár 199, 494, 495.
 Ráday Pál 495.
 Rájnis József 500; *Magyar Parnasz-szus* 211.
 Rákosi Jenő 11, 77, 261, 337, 349; *Sikabonyi Antal könyve* 10; *Iffjúkori emlékeimből* 272; *Aesopus* 279, 350, 430.
 Rákócziak 126.
 Rákóczi-emigráció 148; -kor 233.
 Rákóczi Ferenc 39, 188, 283, 284, 344, 495, 496.
 Rákóczi György I.: 111, 126, 268, 275; II.: 268.
 Rákóczi Zsigmond III.: 126.
 Ráskai Gáspár 531.
 Ráth György (Ráthkai György) 116.
 Ráthkai György 116.
 Rátkey László 266.
 rd. 420.
 Reb Mayer Litvák 415.
 realizmus 79—80.
 reformáció 79, 250, 289—290, 329, 331—332, 407, 510; ellenreformáció 250, 407, 508, 510.
 Regnier, Henri de 275.
 Regőczy (Exner) Győző, *Örvényes szerelem* 300; *Simonyi József* 302; *Csokonai és Lulla* 308.
 Reguly Antal 207, 305, 445.
 Reichard Piroska, *Madách német nyelven* 403.
 Rejtő Sándor 281, 349.
Religió 142, 495.
 Relkovic Mita, *Mikes Kelemen nevelési elvei* 342.
Remény, zsebkönyv 192.
 renaissance 79; drámája 259.
 Renouvier, Victor Hugo, *la poète* 203; *V. Hugo, le philosophe* 203.
 Responsorium 107, 110.
 Reviczky Gyula 9, 12, 194, 205, 415, 447; *Festett ideál* 302; *Zdendkó gróf* 302; *Szeptember* 302; *Apai örökség* 442; *Don Juan a másvilágon* 496.
Revue Critique D'Historie Et De Littérature 344, 495.
Revue De Hongrie 275—276, 495—496.
Revue Des Études Littéraires 429.
Revue Germanique 344.
Revue Historique 344.
Revue Internationale De L'Enseignement 496.
 Rexa Dezső 286, 531; *Utazás Arany János körül* 220—221; *«Laura»*. *Egy komárommegyei folyóirat 1824-ből* 441.

- Rexa Dezsóné, *Családunk kapcsolókönyve* 287; *A Zalán futása és A Völgyi Lakos* 385—387.
- Rédei Kornél, *Gyöngyösi Charicliája* 482—483.
- Rédey Tivadar 493.
- Régi Magyar Költők Tára* 108, 111, 538—539.
- Régi Magyar Könyvtár*, Szabó K.-féle: 126, 127, 211, 286, 341, 395, 420, 421, 426; Heinrich-féle: 129, 197, 198, 199, 200, 211, 341, 392, 430, 431.
- Régi Magyar Nyelvmélekek* 63.
- Réthy András, *Linguae universalis* 212.
- Révai Miklós 141, 143, 339, 344, 423, 426, 531; *A magyar deáki történet* 129—130, 211, 419, 430, 532; *Elaboratior Gramm. Hung.* 427.
- Révész Andor 429.
- Révész Bálint 243.
- Révész Kálmán, *A debreceni egyetem theologiai fakultása 344; Pázmány Péter vallásügyi emlékirata* 341.
- Révhegyi Rózsi, *Kölcsey mint aesthetikus* 489.
- Rhapsodiák* 140.
- Rhode 199.
- Ribot 448.
- Ricardo barát, jelentése 32.
- Richárd gróf (skót balladában) 460, 461.
- Richárd II. 516.
- Richardson (48), 213.
- Richter, H. M., *Geistesströmungen* 314.
- Richtmann Mózes, *A régi Magyarország zsidósága* 532.
- Riedl Frigyes 24, 67, 75, 81, 85, 87, 123, 144, 148, 164, 192, 253, 280, 281, 323, 350, 373, 411, 414, 446, 458, 462, 508, 525, 526, 537; *A magyar irodalom története a XVII. században* 25; *Három jellemzés* 64—65, 213, 215; *Vörösmarty Eger c. eposza* 103—105; *Korhatások Petőfi költészetében* 123; *Szarvas Gáborról* 212; *Csaba és berni Detre a magyar mondában* 399, 491; *Arany János* 458, 462, 519, 539; *Irodalom és Társadalom* 429—430; *Attila und die gotische Dichtkunst* 497.
- Riese 199.
- Rimay János 190—192, 437, 530; *Mint álgyú golyóbis* 185; *Pallas nem nyughaték* 185; *De virtute* 191; énekciklusa a Balassa-testvérek haláláról 185; Balassa-kiad. elé szánt előszava 190—191; latin beszéde 191; levelei 191; Cato distichonainak fordítása 191.
- Riskó Ignác 243.
- Rituale 63.
- Robertson 465.
- Robespierre 48.
- Robogány (Arany: Éjjeli párbaj) 379.
- Roboz Andor 139.
- Roemer Konrád dr., ezredorvos 383.
- Rogendorf 472.
- romanticizmus 79, 134, 201—202, 213, 249, 255, 259, 389; stílromantika 425—426.
- Romemlékek* 32.
- Rondella 144, 195.
- Ronsard 220.
- Rontó Dávid (Gvadányi: Rontó P.) 393.
- Rontó Pál (Gvadányi hőse) 393—394.
- Roska Márton 439.
- Rostand, Edmond 261, 487.
- Rosty Kálmán 477.³
- Rottal gróf 452.
- Rottenbiller Lipót 313.
- Rotterdami Erasmus I. Erasmus.
- Rousseau 57, 58, 485; és a magyar természetszemlélet 424—425; *Emil* 53, 287; *A szavojai vikárius hitvallása* 287.
- Rouvier 220.
- Rozgonyiné 521.
- Rozvány György 72.
- Rozsnyai Dávid 340; életéhez adalék 533.
- római magyar szeminárium története 272, 340.
- Rómer Flóris 222, 296.
- Róna Béla, *Mara* 301.
- Róna Zsigmond 281.
- Rónaszéki Gusztáv, *Sarló Benedek a menyországbán* 306.
- Rósafi Pál (Verseghy: Term. Emb.) 56; leánya: Mancsi 56—57, 59; Rósafiné 56.
- Róza (Kisfaludy K.: Tihamér) 113. r. s. 141, 186.
- r. s. 333.
- Rubinyi Mózes 129, 130, 137, 532; *Révai Miklós magyar nyelvtudományi kézikönyve* 211, 344.
- Rudnyánszky Gyula, *Boldogtalan*

- 302; *Jézus* 305; *A cigányok* 306; *Izabel* 310; *Mária legendái* 487.
- Rudolf, trónörökös 97, 207.
- Ruhmann Jenő 339.
- Rumbach János 313.
- Rumy 255.
- Rupp Kornél, *Tanulmányok* 290.
- Rurik (ház) 178.
- Russel (Lafontaine és Versegly : Term. Emb.) 56, 59.
- Russel, Th. 471.
- Ruttkay György 349; *Szigligeti Ede* 334.
- Ruzsitska József 402.
- Rückert 321.
- Rühl Ferenc 400, 497.
- Sabatier 263.
- Safáry (Sáfári) Guszti 98, 99, 101, 247.
- Sagredo, jelentése 455.
- Sahname* 497.
- Sainte-Beuve 202; *Volupté* 485.
- Saint-Marc-Girardin 496.
- Sajnovics János, és Hell vardói útja 444—445, 532.
- Sajó (Jókai Mór) 116.
- sajtónk (időszaki), történetéhez 477, 493.
- Salamon, a böles 267.
- Salamon, király 233—234, 400.
- Salamon Ferenc 27, 194, 222, 256; *Irodalmi tanulmányok* 23.
- Salkovich Károly 380.
- sallangosok 229, 232.
- Sallay Géza, *Döbrentei Gábor élete és működése* 445—446.
- Salló 48.
- Salm gróf 108.
- Salys 132.
- Samassa József 286.
- Sambucus, költeményei 394—395; *Emblemata* 394—395; *Elcgiae* 394; *Poemata quaedam* 394—395; *Διμυζοοια* 395; *Martinia* 395; l. még Zsámboki János.
- Sambuky, Petrus 395.
- Sammlung Göschen* 214.
- Sand 486, 501; *Indiana* 485.
- Saphir 344.
- Sardou 501.
- Sas Ede, *Gyermekmesék* 309; *Hófehérke* 309.
- Sámbár 533.
- Sámsom (Samsom) 107.
- Sándor Ernő 419.
- Sándor Imre 284.
- Sándor István 339; *Görög Ilonáról* 109.
- Sándor-kódex*, párbeszédes legendája 65.
- Sárkány János 100, 101, 102, 247; levele Jókaihoz 97—98, 246; *Felvilágosítás Petőfi S. születési helyéről és napjáról* 98.
- Sárkány József 247.
- Sárkány Sámuel 98, 101, 246, 247; Petőfi leveleiben : Szami 98, 101.
- Sárközy István 337.
- sárospataki ref. kollégium 126, 127, 277.
- Sárospataki Füzetek* 126, 127.
- Sárospataki-kódex* 468.
- Sárospataki Könyvtári Kézirattár* 126.
- Sárospataki Református Lapok* 214, 277, 344, 496, 533.
- Sározy Gyula 428.
- Sárváry Pál 173, 177, 238—239, 241; *Moralis philosophia* 238.
- Sbaralea 263.
- Schedius 423.
- Schelling 485.
- Schermann Egyed, *A természetes erkölcsi törvény* 413.
- Schiller 79, 258, 330, 341, 401, 420, 490; drámái a régi magyar színpadon és irodalmunkban 408—410, 530, 531; *Wallenstein* 259; *Räuber* (A haramják) 259, 409, 410; *Fiesco* 409; *Don Carlos* 409; *Hektor búcsuzása* 409; *Az orleansi szűz* 409, 410; *Stuart Mária* 409, 410.
- Schlaf 260.
- Schlegel A. Vilmos 402.
- Schlegel Frigyes 417, 537, 538; *Geschichte der alten und neuen Literatur* 536.
- Schmidt, Erich, *Lessing* 314; *Brentanos ungarische Novelle* 401.
- Schmidt Henrik 442, 492.
- Schmidt Julián 491; és Gyulai 501—502, 535.
- Schnitzler 257, 260.
- Schobri (Sobri) 101.
- Schopenhauer 12, 436.
- Schöldström Birger 446.
- Schöner Ferenc, *Köszeghy Pál* 329—330, 444.
- Schöpffin Aladár 84, 287, 405, 430; *Angyal Dávid Gyulai Pálról* 213—214; *Petőfi revíziója* 429; *Irodalom és Iskola* 494.

- Schuchardt 212.
 Schullerus Adolf 273; *Amor und Psyche in Siebenbürgen* 403; 1. még: Ss.
 Schulz, Joachim Christoph-féle gúnyirat 137; *Martinuzzi oder Leben eines geistlichen Parvenüs* 401.
 Schulze 321.
 Schwartzner 423.
 Schwarz Gusztáv 281.
 Scott, Walter 79, 271, 378, 379, 461, 462, 465, 471, 485, 486, 520, 525; *The eve of Sir John* 379; *The minstrelsy of the Scottish Border* 378, 379, 458, 460, 462, 471, 514, 523, 527, 538.
 Sebestyén Béla, *Zavaros időkől* 302.
 Sebestyén Gyula 87, 123, 124, 150, 197, 246, 247, 248, 337, 475, 493; *Petőfi első levelei* 97—102, 148, 215, 246; *Emlékezés Kriza Jánosra* 196; *A magyar honfoglalás mondái* 265; *Krisztus-monda a lópatkóról* 338.
 Sebestyén Károly 280, 349, 414.
 Sebestyén király 83.
 Semsey Andor 297, 427.
 Seprődi János 280, 283.
 Seres Sándor, *A bölcsőbeli Wicz-mándy Kláriskához* 351.
 Seress Imre, *Háry János Iliásza* 306; *Háry János Odysseája* 306; *Kukány ostroma* 306; *Vasutas tótok* 306.
 Seress László, *Kossuth, Görgey és Szemere* 210—211.
 Serédi János 421.
 Setälä 212.
 S. Gy., *Budapesten előadott népszínházi játékok* 337.
 Shakespeare 67, 77, 79, 103, 105, 117, 150, 239, 257, 259, 316, 330, 377, 409, 410, 438, 501, 502, 513, 516, 520; hatása Aranyra 518—519; -bizottság 124; *Hamlet* 519, *Hamlet-monológja* 492; *Julius Caesar* 163, 519; *Sok hűhó semmiért* 349; *Cymbeline* 517; *III. Richard* 517, 519, 520; *Macbeth* 519, 520; *János király* 519; *Lear király* 519.
 Shaw 260.
 Sheretine János 472, 473, 474.
 Sirotinus, Carolus 474.
 Shylock 105.
 Sievers Eduard 280, 349.
 Sigfried (Nibelung-ének) 459.
 Sikabonyi Antal 9, 11, 21, 271, 425, 493; *Komjáthy Jenő* 10.
 Sikó János 126.
 Sik Sándor 193, 477; *Honfoglaló irodalom* 142; *Az Ember Tragédiájának értelme* 351.
 Silberszky Károly 281.
 Simai Kristóf 509.
 Simai Ödön 341; *Kazinczy Ferenc nyelvújítása* 211, 273, 426, 493 531—532; *Folnesics Lajos Alvinája* 427, 493.
 Simon (Katona: Bánk bán) 331, 387.
 Simon János 187.
 Simonyi Zsigmond 200; *Franz Misteli* 344.
 Simrock 487.
 Simunics generális 383.
 Sinay 238.
 Sipoly (elferdített név) 276.
 Sipos Pál 141, 143.
 Sipőtz Pál 204, 487.
 Sirola Ferenc 150.
 Sismánov Iván 463.
 Skaricza Máté 332.
 Sklarek, Elisabet Rona, *Einige Grim-mische Märchen im ungarischen Volksmunde* 403.
 skót balladák, hatása Aranyra 373—379, 458—466, 513—523; hatása Kisf. K.-ra 470—471; *Edom of Gordon* 376; *A dióbarna leány* 376; *Child Waters* 376; *Fair Rosamond* 376, 525; *Sir Cauline* 376; *The lady's fall* 376, 520; *Jane Shore* 376; *Lord Thomas and fair Annet* 376; *The Beggars Daughter of Bed-nall Green* 375; *Glasgerion* 376; *Old Sir Robin of Portingalle* 376; *The lady Isabella's tragedy* 376; *The Childern in the wood* 376; *A király és a molnár* 377; *IV. Edward és a timár* 377; *Henrik király és a katona* 377; *I. Jakab és az üstfoltozó* 377; *Alfréd király és a juhász* 377; *VIII. Henrik és a foltozó varga* 377; *Trefás ballada II. Henrik-ről és a molnárról* 377; *Sir Patrik Spens* 378, 460, 521; *The Laird of Laminton* vagy *Katherine Janfarie* 378, 518; *Allen Borr-bála kegyetlensége* 458—459; *Ri-*

- chard gróf 460, 461, 462; *Willie, lady Marjorie, clerk Saunders-ről* szóló balladák 463; *The Suffolk Miracle* 464; *Szép Margit és Édes Vilmos* 464; *Édes Vilmos szelleme* 465; *Rare Willie* 465; *The moter's malison* 465; *Willie's fatal visit* 465; *Alison and Willie* 466; *Lady Isabel and the elf-knight* 470; *Willie's tyke-wake* 470; *The original ballad of the Broom* 471; *Alcanzor and Zayda* 515; *A gyermek az erdőben* 520; *A kis Musgrave és Bernáthné* 520; *Brave Lord Willoughby* 521; *The winning of Cales* 521; *Ambree Mária* 522, 523, 525; *The lament of the Border Widow* 523; *Willow, willow, willow* 523; *Bonny Bee Home* 524; *Lady Bothwell's Lament* 524, 526; *A szürke rendi barát* 524; *Lázadás éjszaka* 524; *The Gay Goss-Hawk* 527.
- Sn., *A modern dráma* 269.
- Soergel, Albert 403.
- Sok bút árasztott c. vallásos elegia* hatodik változata 496.
- Sokféle* 109, 241.
- Solymossy Sándor 337.
- Somkuti 488.
- Somló Sándor 280; *Ödön* 300.
- Somogyi Dezső-jutalom 282.
- Somogyi Lajos 384.
- Soos-család (kudui) 492.
- Soos Ferenc, *A kudui Soos-család* 492.
- Soós Ferenc, ref. püspök, *Dissertatio metaphysico-theologica de prima varietate* 492; *Jó cselekedetekre való serkengetés* 492; *Isteni kéz avagy igazgatás* 492; *A döghalál* 492; *Positiones de peste* 492.
- Soos Ferenc, ref. esperes 492.
- Sophokles 76.
- Sozonovič, *Leonora Bjurgera* 463.
- Sófalyv, Joannis, rektor 362.
- Spalatinus 190.
- Speculum Humanae Salvationis* 426; és a magyar kódexirodalom 489.
- Speyer, Marie 537.
- Sprachgesellschaft 211.
- s. —r. 396, 398; *A magyar irodalomtörténet korszakai* 317—319.
- Ss. (Schullerus Adolf) 424, 492.
- Staffenberger István 313.
- Stancaro Ferenc 423.
- Stanfield Fülöp és Jakab 461, 462.
- Stapfer, *Victor Hugo et la grande poésie satirique* 203.
- Stasics Alexius 390.
- Stasics-kódex 390.
- Stefánia trónörökösne 207.
- Stein 448.
- Steinbach József 150.
- Steindl Ferenc 313.
- Stendhal, *La rameau de Salzbouurg* 73.
- Stettner György 104.
- Steuer János, *Magyar népdalgyűjtemény olasz fordításban* 222—223.
- Stick (Lafontaine; Naturm.) 56; leánya: Mary 56.
- Stieglmár Róbert, *George Meredith komikum elmélete* 442.
- stílus 161—164, 248—249, 317—319, 330—331, 397; új stíluskeresés kora 169—170, 250, 318, 319; nemzeti klasszikus stíl kora 170, 250, 318, 319; stílromantika 425—426.
- Strindberg 260, 442.
- Strobl Alajos 144, 438.
- Stromp László 329; *Apáczai Cseri János mint pedagógus* 327.
- Stuart Mária 343.
- Stunder, festő 181.
- Sturm und Drang mozgalom 79.
- Such Mátyás 48.
- Sudermann 150, 261.
- Sue 141, 485.
- Sukij István, menedéklevele 530.
- Sulzer 401; *Allgemeine Theorie* 419.
- Sümegei (Bene István), *Noahiád* 305.
- Sylvester János l. Erdősi S. J.
- Szabolcsi Lajos 415; *Nagy Ignác vigjátékai* 68, 83.
- Szabolcska Mihály 77, 149.
- Szabó Dávid dr. 236; *Béla futása* 228, 351.
- Szabó Dezső, *Berzsenyi Dániel* 143; *A Falu Jegyzője* 213; *Az irodalom mint társadalmi funkció* 343; *Petőfi művészi fejlődése* 494.
- Szabó Endre 235.
- Szabó Ferenc, *Hegyek között* 352.
- Szabó József, S. 344; *A helvét irányú reformáció elterjedése Magyarországon és Erdélyben* 331—333.
- Szabó Károly 32, 127, 211, 286, 339, 341, 395, 426, 526; *Régi Magyar Könyvtár* l. 1gy.
- Szabó Lajos l. Balkányi Sz. L.

- Szabó Péter 284.
 Szakál Lajos 243.
 Szalay Fridrich 99, 246.
 Szalay Fruzina, *Madama Reale* 307.
 Szalay József, *Műgyűjtésről* 287.
 Szalay Károly, *Komoly tréfa* 237.
 Szalay László 254, 255, 264, 521.
 Szalay Mihály 530.
 Szalkai Horváth Béla, *A Pesti Hirlap és a Kelet Népe* 531.
 Szaller György 422.
 Szami (Petőfi levelében: Sárkány Sámuel) 98, 101.
 Szana Tamás 353, 380.
 Szarka Gyula, *Váci domokos konvent története* 442.
 Szarvas Gábor, mint író 212, 343, 493; *Hogy bírálják a Magyar Nyelvből* 212; *Egri levelei* 342; *Egy veszélyes csel* 493; *A galambposta* 493; *A becsület és szerelem* 493.
 Szathmári . . . ly, szabó 47.
 Szathmáry Károly, P., *Samil* 31; *Vitéz Holubár* 306; *Balassa Bálint* 309.
 Szádeczky Béla, *I. Apafi Mihály fejedelem udvartartása* 344.
 Szádeczky Gyula 281.
 Szádeczky Lajos 280; *A csiki székely krónikáról* 344.
 Szádnoki (Verseghy: Term. Emb.) 60.
 Szántó István 284, 340, 532; irodalmi hagyatéka 272.
 Szász Béla 209, 433, 436; *Pethő Gergely krónikájának kiadója* 493.
 Szász-család (szemerjai) 492.
 Szász Ferencz 351.
 Szász Gerő, *A hamélai csoda* 306; *A zetvári tragédia* 308; *Corday Charlotte* 308.
 Szász Károly 77, 81, 306, 320, 323, 334, 335, 438, 492, 513; *A rab* 114; *Görgey Artur* 116; *Bánfi Dénes csókja* 215; *Murány hölgye* 232; *A visszatért* 232; *Hedvig* 232; *Trencsényi Csák* 232; *Zrinyi, a költő* 232—233; *Lorántfy Zsuzsánna szőnyege* 233; *Nándor-Fehérvár* 233; *Losárdi Zsuzsánna* 233; *Álmos* 233; *Jolán* 233; *Salamon* 233—234; Dante-fordítása 346.
 Szász Károly, legifj. 65, 86, 87; *Gyulai Pál ifjúkori drámakísérelte* 334—335. *Gyulai Pál leveleiből* 500.
 Szász Zoltán 342, 343, 426, 429, 430
Petőfi revíziója. Vörösmarty és Petőfi 428—429.
 Szávay Gyula 123.
 Századok 114, 155, 214—215, 277, 345, 389, 431, 496, 533.
 Szeberényi Lajos 247; *Néhány év Petőfi életéből* 381.
 Szegedi Gergely 332, 423; prot. énekeskönyvének oláh fordítása 208, 277, 424, 530.
 Szegedi Kis István 332.
 Szegedy Lőrinc 360.
 Szegedy Rezső 297, 340; *Hunyadi János rigómezei csatája a régi horvát népköltészetben* 337, 338, 422; *Kölcsey esztétikai dolgozatai* 489.
 Szegedy Róza 280.
 Szekulics Géza, *Beatrix királyné emléke a délszláv népköltészetben* 533.
 Szelepcsényi György 128.
 Szelestey László, *Hunyadi Mátyás* 303.
 Szelme (P. Horvát E.: Árpád) 34.
 Szemere Bertalan 114, 115, 182; levelezése 210—211; *Emlékirata* Kossuthhoz 210.
 Szemere Miklós 320.
 Szemere Pál 129, 427, 436, 437, 446.
 szemínárium (római magyar), története 272, 340.
 Szemkö Aladár 201.
 Szeneci Molnár Albert 210, 346, 444; Németországban 400.
 Szendrei János 456.
 Szendrei névtelen 139, 235.
 Szendrey Júlia 498.
 Szent Ambrus 106.
 Szent Athanáz, *Symbolum* 106.
 Szentábrahámi Lombárd Mihály 357; *Historia Ecclesiastica* 356, 360.
 Szent Ágoston 106.
 Szent Erzsébet (árpádházi) 400, 404; legendák 265.
 Szentesy Gyula, *A rajongó* 231, 309.
 Szent Eusebius 400.
 Szent Ferenc (szeráfi) 262, 263, 264; legendái 284.
 szentimentalizmus 135; német 400.
 Szent Imre Egyesület *Évkönyve* 94.
 Szent-Imrey Gyula 112.
 Szent István, király 389, 411.
Szent István-Társulat Lexikona 315.
 Szentiványi Róbert, *Az 1638-iki bártfai kalendárium* 421.

- Szentírás 28, 291, 441; I. még biblia.
 Szentjóni Szabó László 265, 425.
 Szentkirályi István, *A jakabhegyi remeteház alapszabályai* 529.
 Szent László 226, 265, 283, 301;
Ének Szent László királyról 166.
 Szent Margit, verses legendája 274;
 I. még: Margit-legendá.
 Szentmiklósy Timót, bencés 413—414.
 Szentmiklósy Timót, ref. pap 413—414.
 Szent Pál 413.
 Szent Péter, a magyar népmesékben 497.
 Szentpéteri Zsigmond 266.
 Szenttamási György (Jókai regényhőse) 115.
 Szepesmegyei Történelmi Társaság 144, 424.
 Szepesszombati Tamás 493.
 Szerémi Illyés 538.
 Szerind (Zirind; Arany: Az utolsó magyar) 35.
 Széchen A. 346.
 Széchenyi-család (sárvár-felsővidéki) 346—347, 431.
 Széchenyi Ferenc gróf és Schlegel Fyges 417.
 Széchenyi István gróf 66, 75, 130—131, 151, 182, 207, 214, 215, 240, 255, 309, 334, 341, 417, 427, 432, 435, 436, 439, 490, 502, 519, 529, 534; magyarsága 82; vallásossága 143; világnézete és életbölcselete 213; és a magyar nemzeti egység 273; politikája 274; ősei 346—347; egy Széchenyi-probléma 213; irodalom kérdése 531; *Hitel* 82, 334; *Kelet Népe* 82, 206, 531; *Blick* 82; *Garat* 206, 270; *Világ* 341, 426; *Tördékek ... Kiadatlan Irataiból* 206.
 Széchenyi-Kör (eperjesi), *Évkönyve* 351.
 Széchy Károly 24, 28, 339, 423, 433—434, 453, 454, 455, 531; irodalomtörténeti előadásai a kolozsvári egyetemen 436—438; egyénisége 502—506; *Szép Ilonka* 300; *Zrinyi Miklós* 450.
 Széchy Mária 265.
 Széher Árpád díj 320.
 Székács József 432.
 Székely István, krónikája 286, 426.
 Székely József, *Petőfi szerelme* 287, 336.
 Székely Mózes 196.
 Széll Farkas, *A nagybesenyői Besenyői-család története* 5.
 Szémán István 215.
 Szénafű 196.
 Szépike (B. Szabó L.: Lehel kürtje) 229.
 Szép Magelona 189—190, 271.
 Szidon G. Károly 403; *Hebbel' és Magyarország* 402.
 Szigeti József 334; *Vén bakancsos és fia a huszár* 279, 336; *Csizmadia mint kísértet* 349; *Rang és mód* 432.
 Szigetvári Iván 285; *A komikum elmélete* 120—122, 344; *Lanson irodalomtörténeti módszertana* 417.
 Szigligeti Ede 75, 194, 202, 261, 265, 270, 334, 347, 350, 390, 491, 509; *Béldi Pál* 215; *II. Rákóczi Ferenc fogsága* 272, 279; *Szökött katona* 279; *A csikós* 279; *Liliomfi* 279; *Perényi* 302; *A mama* 349; *Vazul és Aba* 389; *Fenn az ernyő, nincsen kas* 424; *Árnyil és Tündér Ilona* 444; *Trónkereső* 490.
 Sziklay Ferenc, *Arany János magyar verselése* 447.
 Szilasi Móric 83, 434.
 Szilády Áron 184, 285, 486, 538; az Akadémia levele hozzá 149; *Török-magyar történeti emlékek* 149; *Nyelvemléktár* 149; Toldi históriájának kiad. 185; Balassa-kiad. 185; Pesthy Novum Testamentum-kiad. 290; *Sermones Dominicales* 344.
 Szilády Zoltán 439.
 Szilágyi és Hajmási monda 138—139, 228, 265, 422; feldolgozói 235.
 Szilágyi István 242, 243, 340, 519.
 Szilágyi Mihály 302, 337, 338, 422.
 Szilágyi Sándor 115; visszaemlékezései 114, 116; *Magyar Emléklapok* 113; *Rajzok a forradalom utáni időkől* 114; *Philhungara* 114; *Lorántfy Zs.* 126; *-féle Milléniumi történet* 144.
 Szily Kálmán 200, 206, 297; *A Döbrentei-kódex viszonya a münchenivel* 211.
 színészet 418; régi magyar 193—196, 266—267; 408—410, 497—498; színésznaplók 195, 266; színházi évkönyvek 266.
 Színészeti Akadémia 280.

- Szinészeti Lexikon* 267.
 Szinnyei Ferenc 68, 144, 500, 507, 508; *Geschichte der ungarischen Literatur* 75—78, 209, 214, 490, 491; *A Magyar Emléklapok* 113—116; *Arany János* 135, 374; *Novellairóadalomunk Jósikáig* 134—135, 264, 285.
 Szinnyei József, idb. 114, 127, 145, 286, 342, 355, 492, 493; *Magyar írók élete és munkái* 10, 184, 287—288.
 Szinnyei József, ifj. 434, 436.
 Szinnyei Gerzson 126; *Sárospataki diáklázadások a XVII. sz.-ban* 127.
 Szirmai Erika, *Pázmány Péter politikai pályája* 539.
Sziveket újító bokréta ... 361—372. Sz. K. 427.
 Szlávik Ferenc 420.
 Szluha György 315.
 Szoboszlai püspök 242.
 szobrok és emléktáblák 438.
 szociális tendenciájú elbeszélő költészet 309.
 Szokolyai István, *Szerelmes lelkeket gyógyító balzsamum* 336.
 Szolimán 434, 472; l. Szulimán.
 Szombathi János 126.
 szombatos kódexek 443.
 szomolnoki műkedvelő német színtársulat 409; könyvtára 340, 409, 426, 493.
 Szomorj Dezső 335.
 Szomorj Emil, *Magyar darabok külföldön* 269—270.
 Szomorj Károly, *Aód* 304; *Deborah* 304; *Abimeleh* 304; *Pál Pál* 310.
 Szondi 521.
 szóképek 136.
 Szőnyi Nagy István, *Magyar iskola* 444.
 Szóts Farkas 407.
 Szóts Gyula 69.
 Sztárai Mihály, *Az igaz papságnak tüköre* 279, 334, 419.
 Sztripszky Hádor 208, 277, 423, 530.
 Sztrokay-alap 439.
 Szulimán (Zrinyiász) 26, 27; l. Szolimán.
 Szulyovszky Menyhért 529.
 Szücs István 242.
 Szűry Dénes 124.
 Tagányi Károly 274.
 Tahí Adám 529.
 Taine 118, 213, 413, 528.
 Takáts Sándor 335; *A budai basák magyar íródeákjai* 82; *A török-magyar bajviadalok* 334.
 Taksony 302.
 Taksonyi József, *A szabadságharc versben* 303.
Talmod 267.
 Tamás deák (Daczó Tamás; Balass. Com.) 108—109.
 Tamburlaine (Timur) 117, 118.
 Tankó Béla 349.
 Tapolczai Gindl József 336.
 Tapoltzafői Kalmár György, *Praecepta grammatica ... linguae philosophicae sive universalis* 212.
 Tarczali Pál 127.
 Tartod (Kovács L.: A két testvér) 231.
 Tasso 28, 79; *A megszáditott Jeruzsalem* 482.
 Tauler 328.
 Tavaszy Antal, *Az utolsó Lánghy* 301.
 Taxonyi János 335.
 Taylor 514.
Tájszótár (Krizsáé) 196.
 Támer János, *Szabados Ilonka* 304.
 Tánicsics Ignác 529.
 Tárkányi Béla 487.
 Társadalomtudományi Társaság 275, 343, 429.
Társalkodó 530.
Te Deum 476; fordítása kódexirodalomunkban 106—107, 271—272.
 Teleki József gróf, és Rousseau 490; *Sur la faiblesse des esprits forts* 490.
 Teleki Józsefné, grófné (Bethlen Kata) 341.
Teleki-kódex 489, 511.
 Teleki-könyvtár (marosvásárhelyi) 200, 209.
 Teleki László gróf, idb. 150.
 Teleki László, öngyilkossága 345—346; *A kegyenc* 279, 345.
 Teleki-pályázat 140.
 Teleki Mihály 283.
 Teleky József gróf 105, 137, 264; *Eger várának ostroma* 103.
Telemek és Kalypso, énekesjáték 271.
 Tellyesniezky Kálmán 281.
Te Mariam, kódexbeli fordításai 476.
 Temesvári Pelbárt 263 (276).
 Temérdek, *Szécsi Mária* 303.
 Tennyson, 518 hatása epikánkra 307.
 Terentius 258, 347, 350; *Testvérek* 349.
 Teréz (Kiss J.: Mese a varrógépéről) 309.

- Tesseni 190.
 Téglás Géza 426.
 Thackeray 397.
 Thallóczy Lajos 187, 188.
 Thaly Kálmán 272, 330; alapítványa 148; *Adalékok a Thököly- és Rákóczi-kor történetéhez* 62, 108, 338, 496; *Régi magyar vitézi énekek* 62.
 Thaly Loránt 123.
 Thán Mór 346.
 Thelekessy Imre 495.
 Theodorich 39.
 Thewrewk Emil, Ponori, *Kazinczy Ferenc ismeretlen fiatalkori arcképe* 214.
Theurewk-kódex 274.
 Thielmann 199.
 Thienemann Tivadar, *Német és magyar nyelvújítási törekvések* 141, 442.
 Thierry Amadé, *Attila-mondák* 186.
 Thomas 285.
 Thomsen Vilmos 142, 212.
 Thouvenel 496.
 Thököly Imre 400.
 Thuri Pál 332, 358, 360.
 Thuróczy János 399, 401; krónikája 265.
 Thury Etele, *Pázmány Péter levelei* 143, 431.
 Thury József 23, 24, 28.
 Thurzó Ferenc, *A nagybányai ref. főiskola története* 126.
 Thury Zsigmond, *A szombatos kódexek bibliográfiája* 443.
 Tichy Margit, *A francia forradalom hatása szellemi életünkre* 288.
 Tickel, *Colin and Lucy* 515.
 Tieck, *Tod des Dichters* 140.
 Tihanyi kódex 489.
 Tihanyi Miklós 413.
 Timár Kálmán, *Szepesszombati Tamás könyvtárának töredéke* 493.
 Timur (Timur i Leng) 118.
 Tinódi Sebestyén 108, 205, 228, 309, 427, 535; *Judit asszon históriája* 167; *Krónika* 191; *Jázon király* 285; *Sokféle részögről* 339.
 Tisza Domokos 242, 336; és Arany 135.
 Tisza István gróf 405; *Utazás Arany János körül* 140, 220—221.
 Tisza Kálmánné 336.
 Tisza Lajosné 336.
 tisztelhetbeli doktorok 438.
 Todorosku Gyula 286.
 Toldi Miklós 303, 415, 422; fegyverei 184—185; -monda 185, 265.
 Toldy Ferenc 2, 7, 67, 87, 132, 133, 191, 196, 207, 213, 238, 240, 254, 284, 327, 399, 409, 428, 446, 460, 504, 528, 529, 537; egyénisége 64—65; *A magy. költ. tört.* 23, 78; *Magy. költ. kézikönyve* 110, 427; *Bacsányi művei* 445; levele Kelemen Józsefhez 340.
 Toldy István 205.
 Tolnai Adél 350; *Mátyás királlyal foglalkozó költészetünk forrásai* 264—266.
 Tolnai Dali János 408.
 Tolnai Lajos 76, 236, 311.
 Tolnai Vilmos 88, 119, 144, 217, 373; *Hol írta Arany János a Családi Kört* 61; *Arany J. Vágy c. költeményéhez* 61—62; *Az anyaság Madách Ember Tragédiájában* 96; *Zrinyi M. Szigeti Veszedelemének egy kifejezése* 186; *Arany J. Az Első Lopás* 186; *Arany J. Buda Halálához* 253; *Arany Pázmán Lovagjának forrása* 377; *Adalékok az Ember Tragédiája és Faust viszonyához* 403; *Irodalom* 427.
 Tolsztoj 222, 257.
 Tomor Ferenc, Schiller-fordítása 410.
 Tomor Miklós 206.
 Tomori Anasztáz 513.
 Tompa Mihály 29, 30, 76, 97, 209, 210, 231, 232, 265, 336, 340, 374, 375, 403, 421, 436, 446, 487, 490, 502; jellemzése 208; sárospataki szobra 277; élete és működése 320—322; lírai költészete 338—339; *Három Huszár (Huszárkaland)* 114; *A gólyához* 116, 320; *Fekete ember* 302; *Az árvalányhaj* 321; *Tündérország* 321; *Ikarus* 322; *Egyházi s Halotti beszédei* 322; *Olajág* 322; *Arok-háti Lőrinc* 336; *Virágregyék* 340.
 Tompos József, *A magyar ballada története* 251, 340.
 Tones Gusztáv 145.
 Tordai Ányos 482; *Kódexeink Mária-himnuszai* 265; *Kalocsay Alán* 477.
 Torkos-féle újtestamentum-ford. 342.
 Torkos János 538.
 Torkos László 283; *A magyar verselmélethez* 420—421, 421—422.
 Tóth Béla, *Esti levelei* 430; *Tasso magyar fordítójának* 482.

- Tóth Ede 270, 428, 509; kiadatlan levelei 277; *Falu rossza* 279, 304.
 Tóth Endre 116; *Angyal Bandi* 230.
 Tóth Gáspár 313.
 Tóth Gyula, *Arany prózájának a szöfűzése* 288.
 Tóth József 242.
 Tóth Kálmán 77, 81, 116, 265; *Egy királynő* 140; *Kinizsi Pál* 230; *Tinódi Sebestyén* 309; *Nők az alkotmányban* 343, 349, 432; *Tábori dal 1848-ból* 416.
 Tóth Lőrinc 265.
 Tóth Ödön 384.
Tót népdalok 527.
 Tömörkény István 351.
 Török János 206.
 Török József 182, 242.
 Török Pál 242.
Történelmi Értesítő I. Erdélyi T. É.
Történelmi Források I. Erdélyi T. F.
Történelmi Közlemények Abaúj-Torna vármegye és Kassa Mult-jából 431.
Történelmi Tár 330, 345, 450, 451.
 Történelmi Társulat I. Magyar T. T. és Bács-Bodrog vm. Tört. Társ.
Történeti Életrajzok I. Magy. Tört. Eletr.
Történeti Szemle 533.
 történeti tárgyú epika 302—303.
 Tragor Ignác, *Petőfi és Vác* 351; *Mikszáth és Vác* 351.
 Traján császár 110.
 Trattner Mátyás, *Petrózzai* 184.
 Travnik Jenő, *A győri Hartlieb-kódex* 400.
 Trefort 433.
 Trenck Frigyes, emlékiratai 403.
 Trencsény Károly, *Életpusztja* 273; *Majlát István* 283.
 Trinity-college, magy. vonatkozású kéziratái 340.
 Tronchon, Henri, *La decouverte d'une litterature: France et Hongrie* 495—496.
 Trostler József 209.
 troubadourok 94.
 Trócsányi Zoltán 141, 208; *Volt-e Székely István Krónikájának 1558-iki kiadása* 426; *Geschichte einer ung. Druckeret* 497; *Finnországi levelek* 498.
 Tr. Z. 507.
 Tuba Ferkó (Arany: Tengerei hántás) 519.
 Tuba Mihály 538.
 Tubero Lajos 443.
Tudományos Gyűjtemény 60, 129, 184, 223, 477.
Tudománytár 223, 454.
 Tuhutum 35.
 Turgenyev 278.
 Turian Miklós 473.
 Turóczi József, 532; *Szarvas Gábor mint író* 212, 342, 493.
 Turul 345, 496.
 Tuzson János 83.
 Tündér Ilona (Tyndar Helena) 109, 110, 444.
 Tüzes András (Gvadányi: Rontó P.) 393.
 Tvain Mark 222.
 Tyndarus 110.
 Uhlefeld, főudvarmester 2, 3, 6.
Új Élet 345, 407.
Új Idők 144.
 ujságírás 316; kora 170—171, 250, 318, 319.
 Ujtatai János 274.
 Ujvárossy Szabó Gyula 209.
 Ulászló 337, 338; I.: 117, 118, 302; II. 74, 443.
Ungarische Rundschau 345—347, 497—498.
 Ungler Flórián, nyomdász 424.
Uránia 84, 135, 144, 155, 215, 277—278, 413, 432, 498, 524; Kármáné: 336, 477.
Uránia Magyar Tudományos Egylet 277; színpada 337.
 Uzoni Fosztó István 353, 354.
 Ujfalvi Sándor 283.
Új Magyar Múzeum 140, 223, 526.
Új Magyar Szemle 150.
Új Nemzedék 9.
Üdvözlégy 294.
 Ürményi József 315.
 Vachott Sándor 116, 491.
Vadrózsák 196—197, 209.
 Vahot Imre 266.
 Vajda János 12, 13, 116, 194, 214, 265, 415; jellemzése 84; *Alfréd regénye* 84, 307, 310; *A virrasztók* 84; *Hűsz én mulva* 84; *Nádas tavon* 84; *Béla királyfi* 230; *Törzsök Jankó* 230; *bel és Aranka* 230; *A jávorfa regéje* 230; *Találkozások* 299.
 Vajda Péter 436, 446.
 Vak Béla 303.
 Valkai 497; *Cronikája* 143.

- Valkovszky János 423.
vallásos tárgyú epika 304—305.
Van der Maet Aletta 328.
Van Dyk, Antonio 144.
Varga vagy Dávid Ferenc (Debr. Disp.) 356, 359.
Vargha Damján 426; *A Te Deum fordítása kódexirodalmunkban* 106—107, 271—272; *Kódexeink Mária-síralmai* 265; *Ave rosa sine spinis himnusz kódexeinkben* 274; *Ösi nyolcas versforma kódexeink bibliafordításában* 475—476; *Speculum humanae salvationis és a magyar codex-irodalom* 489.
Vargha Gyula, Kisf. Társ. titkári jelentése 124, 150, 488; *Gyulai Pál emlékezete* 151, 208, 488.
Vargha Zoltán, *A szemerjai Szászcsalád* 492.
Varjú Elemér 274; *A Gyulafehérvári Glosszák szerzője* 342.
Varsányi György 538.
Vasadi Ottó, *Látogatás a francia irodalom jeleseinél* 275.
Vasas Máté 303.
Vas Ádám, szakács 247.
Vasárnapi Ujság 98, 144, 215, 247, 347, 380, 432, 498.
Vas Gereben 116, 509; és az ő Katicája 417; és a népnyelv 447; *Falusi Esték* 186; *Nép Barátja* 186.
Vataikai János 274.
Vatha (Bárány: Péter király) 389.
Vatha, Johannes de 274.
Vathaca, Johannes de 342.¹
Vathai János 274.
Vay Sándor, *A sárga kastély* 494.
Vazul (Bárány: Péter király) 389.
Váci Múzeumegyesület *Évkönyve* 351.
Váczai Pál 442.
Váczy János, *Kazinczy Ferenc Levelezése* 254—255, 344; *Kazinczy Ferenc ősei* 345, 496.
Válaszuti György, *Pécsi Disputa* 358.
Válaszuti komédia 359, 360.
Váli Béla 144, 194, 266; *Árgyr a magyar költészetben* 265.
Vályi András 315, 423, 431; *Magyarországnak leírása* 321, 403.
Vályi Nagy Ferenc 265.
Vámbéry Armin 443.
Vándor (Szász Károly) 116.
Váradi Antal 77, 350; *Régi magyar színészvilág* 194—196, 495, 498; *A színész-akademikus* 334; *Prologus egy Dóczy-estéhez* 416; *Az ezüst fátyol legendája* 487; *Stella maris* 487; *Mindörökké* 487.
Váradi Béla 267.
Várady Zoltán, *Gróf Mailáth János szerepe a magyar irodalomban* 272—273, 497.
Várdai Béla 67.
Várszínház 195.
Vásárhelyi András, *Éneke a Szűz Mariához* 166, 263.
Vásárhelyi Daloskönyv 191, 192,
Velezdi Mihály 255, 488.
Velledits Lajos, *Adalékok Pápay Sámuel nyelvészetéhez* 143; *Kresznerics Ferenc kéziratai* 211; *Az 1792-iki pesti magyar társaságról* 315—316; *Rájnás József ismeretlen kéziratai* 500.
Velykee György, zsoltáros könyve 468.
Verböczi 390.
Vercellensis, Johannes 130.
Veres-család (farádi) 188.
Veres László 3.
Veres Mária 188.
Veress 288.
Veress Endre, *Izabella királyné* 108; *Fontes Rerum Transylv.* 284, 440.
Vores Thérézia 188.
Vergilius 173, 296; *Georgicon* 241.
Veró Leó 81, 401; *Lessing Pozsonyban* 313—314.
Verseggy Ferenc 84, 141, 143, 288, 339, 425, 477; regény-fordításai 418—419; *Természetes Ember*, forrása 53—60; *Az emberi nemzet történetei* 58; *Külneki Gilméta* 84; *Vak Béla* 419; *Rikóti Máttyás* 491.
verselés, magyar mértékes 336; magyar 369—372, 447; verselmélet 420—422; ősi nyolcas kódexeink biblia fordításában 475—476; versidom 273—274.
verses elbeszélő költészet a XIX. sz. második felében 225—237, 298—312.
verseskönyvek, régi magyar, 285.
Versényi György 197, 349, 500; *Argirus* 234, 444; *Kemény János szerelme* 303; *Egy XVIII. századi kézirat daloskönyv* 361—372.
Versiculus 107, 110.

- Veszely Károly, *A szentimrei csata* 227.
- Vékony Antal, *A dongó* 306; *Zrinyiász* (újraköltés) 306.
- Vértesi Arnold 288; *Bátori Gábor* 488.
- Vértesy Jenő 87, 90, 335, 410, 419, 493; *Gyulai Pál írói tervei* 37—52; *Kölcsey életrajza* 251; *A szomolnokai műkedvelő színtársulat könyvtára* 340, 426, 493; *A Bánk bán története és értéke* 349; *Bárany Boldizsár ismeretlen drámája* 388—390; *Odysseia-ford.* 340.
- v. g., *Színházi szemle* 335.
- Vid (Szász K.: Salamon) 234.
- Vida György (Kolumbán J. alakja) 363.
- Vies 276.
- Victor Jeromos 219, 292, 293, 294, 295.
- Vigny 527.
- Vigyázó-féle novellapályázat 124.
- Vikár Béla 446; *A székely népköltésről* 206; *A magyar versidomról* 273—274.
- Világ 215.
- Világkönyvtár 442.
- Vilmos herceg 232.
- Vincze Frigyes, *Az oszmán irodalom főirányai* 443.
- Viola (Eötvös: A falu jegyzője) 213.
- Viola (Zrinyi M. szerelmese) 233.
- Virág Benedek 265, 288, 339, 423, 535.
- virágénekek 82, 166, 206, 223, 424.
- Vischer, Fr. Th. 502, 535; *Auch Einer* 502.
- Viski Károly, *Régi módi házak Szalontán* 72.
- Vissnyovszky Rezső, *Hír Komjáthy Jenő falujából* 214.
- Viszota Gyula 270, 277, 280, 285, 423, 531; *Jókat Mór és a Telekypályázat* 140; *Gr. Széchenyi Istvánnak Garat c. ismeretlen művéről* 206; *Széchenyi és az első közlekedésügyi költségvetés* 214; *Széchy Mária a drámai költészetben* 265; *Vörösmarty véleménye az írói tulajdonjogról és a titkos szavazásról* 416; *Vörösmarty ismeretlen nyelvtudományi dolgozatai* 426, 427, 493, 532.
- Vitéz János 288, 340.
- Vitkovics Mihály 339, 423, 436, 437, 531.
- Vitnyédy István 449, 453, 456.
- Vizkeleti József 363.
- víg elbeszélés (verses) 305—306.
- vígjáték-sorozat a Nemz. Színházban 343, 347, 349—350.
- V. J. 141, 491, 495.
- Vogl János 530.
- Voinovich Géza 149, 150, 488; *Eöt-vös-kiadása* 150; *br. Eötvös J. életrajza* 150; *Az angol irodalom-történet* 150; *Tanulmányok* 150; *Arany János Goethe-fordítása* 403; *Madách kisebb költeményeiről* 491.
- Voissin 490.
- Vojk király 229.
- Volf 476.
- Volkelt 413.
- Voltaire, *L'Ingenu* 53.
- Vonház István 71.
- Voss 141.
- Vossische Zeitung* 498.
- Vozáry Gyula 264.
- Vörösmarty Mihály 30, 35, 68, 75, 164, 169, 170, 192, 195, 202, 204, 205, 228, 236, 239, 250, 265, 274, 287, 350, 397, 425, 428—429, 437, 438, 490, 501, 511; polgármester-jelöltsége 313; véleménye az írói tulajdonjogról és a titkos szavazásról 416; ismeretlen nyelvtudományi dolgozatai 426, 427, 493, 532; *Magyarvár* 32; *Rom* 32; *Szózat* 33; *Eger* 103—105; *Dr. H. Albumába* 116; *Cserhalom* 227; *Csongor és Tünde* 261, 279, 444, 502, 510; *Marót bán* 272; *Keserű pohár* 273; *Szép Ilonka* 336, 402, 446; *A vén cigány* 398; *Zalán futása* 385—387, 398, 422, 478; *A völgyi lakos* 385—387; *A kis leány baja* 419; *Hábador* 458; *Hedvig* 487.
- Vörösvári Ferenc 87.
- Wachtel (Kotzebue: Sorgen ohne Not) 469.
- Wadding 263.
- Wagner Dániel 182.
- Wallaszky 339.
- Wallentinyi Samu 351.
- Warschewiczki 482.
- Waston Tamás 538; *Arthur király strja* 516, 517, 518.
- Weber Arthur 135, 454, 455, 486;

- A Halotti Beszéd egy angol munkában* 63; *A hűtelen özvegy mondája* 265; *A hűtelen özvegy történetének egy ismeretlen alakja* 267—268, 285; *A Zrinyi-legenda* 337—338, 452, 453, 455; *Szenczi Molnár Albert Németországban* 400; *Don Juan en Hongrie* 496, *A magyar irodalomtörténet Németországban* 536—538.
- Weber János, históriás éneke 400.
Wedekind 260.
Weiser István 349.
Werbőczy 403; I. Verbőzti.
Werner 174.
Werner Gyula, *Az ő regénye* 299.
Werner, Richard Maria, *Liszt als mutmasslicher Anreger Hebbels* 402.
Wesselényi 452, 453; *élele összesküvés* 533.
Wesselényiek 142, 431.
Wesselényi István, báró 409.
Wesselényi Miklós, báró 182, 274, 284, 409.
Weszprémi István, *Succ. Medic.* 395.
Wichmann 212.
Wiczmándy Kláriska 351.
Wieland 141, 209, 493.
Wiener Diarium 314.
Wiener Musenalmanach 419.
Wiklund 212.
Wilde, Oscar 222.
Willoughby lord 521.
Winkler H. 212, 532.
wittenbergi magyar bursa 332.
Wladislaus II. 74; I. Ulászló.
Wlassics Gyula, *Deák Ferenc* 443.
Wolke 141.
Woltmann Lajos 80.
Wundt 413, 448.
- y 415.
yi, *Herczeg Ferenc* 337.
y. i. *Látogatás Gárdonyinál* 272.
Young 4.
—y. —ó. 125, 333.
Yrjö Koskin 498.
—y. —s. 335, 533.
y. t. 490.
- Zabko (Petőfi iskolatársa) 101.
Zaitsek Artur 349.
Zaláncezy, *Népdal* 114, 115.
Zalár József 116, 265, *Szilágyi haragja* 302.
Zalkar (elferdített név) 276.
- Zambra Alajos 341.
Zarathustra (Nietzsche) 324.
Zarka 475.
Zádor 254.
Zákány József 174, 175, 238, 241—242; *Enekes könyve* 241; *Abécéje* 241; *Frantzia Grammatika* 242.
Zápolya István 472.
Zápolya János 472.
Závory Sándor, *Csokonai Martoson* 489—490.
Zeméra (Bárány: Péter király) 389.
Zempléni Árpád 124; *A halál véglegény* 488.
zempléni tractus visitationalis jegyzőkönyvei 126.
Zemplén vármegye, történetéhez adalékok 350—351, 529.
Zeneközlöny 508.
Zentler Károly Frigyes, *Die schöne Ungarin oder das Pasquill* 84.
Zerkon 253; I. Czerkó.
Zesen 211.
Zichy Antal 206; Széchenyi-kiad. 531.
Zichy Géza, gróf, *A leányvári boszorkány* 237; *Alár* 237; *A boldogság útja* 301.
Zichy Mihály 97, 287, 346.
Zilahy Imre, *Alvó szerelem* 299.
Zilahy Károly, *Történeti emlékek az egyházaknál* 467.
Zingarus, Præceptor és- 420.
Zirind (Szerind) 35.
Zlinszky Aladár 144, 145, 322, 373, 458, 459, 482, 521, 530, 534; *A szóképekről* 136; *A bajmócsi fürdős mondája* 403; *Arany baladaforrásai* 460, 520.
Zmáj-Jovánovics János 511.
Zola 260.
Zolna (Farkas Gy.: *Az utolsó ütközet*) 236.
Zolnai Béla 83, 336, 446; *Az Árgfruskérdés történetéhez* 109—110.
Zolnai Gyula 434; *Nyelveml.* 294; *A Müncheneri Glosszák és töredékek* 342.
Zoltai (Vörösmarty: Eger) 103, 105.
Zoltán, fejedelem 302.
Zoltán József 476.
Zoltvány Irén, 530; *Szentmiklósy Timót* 413—414; *Carlyle hatása Gyulai Pálra* 413, 414, 491.
Zolyomi (uram) 112.
Zonuk nádor (Bárány: Péter király) 389.

- Zoskalla (Zentler: Die schöne Ungarin) 84.
 Zoványi Jenő: *Puritánus mozgalmak a magyar református egyházban* 407—408.
 Zólyomi Miklós 533.
 Zöld Marci (Boruth: Betyár idők-ből) 230.
 Zrinyi Ilona 302.
 Zrinyi-könyvtár 482.
 Zrinyi Miklós, gróf, a hős 24—27, 265.
 Zrinyi Miklós, gróf, a költő 128, 168, 205, 214, 228, 233, 250, 319, 402, 424, 427, 437, 438, 493, 502, 503, 507; halála 337—338, 449—457; *Szigeti veszedelem* 476, főgondolata 23—28, egy kifejezése 186.
 Zrinyi Pál 449.
 Zsák J. Adolf 482.
 Zsámboki János 394; költeményei 394—396; *Reges Ungariae* 138; l. Sambucus J.
 Zsámboki Katalin 395.
 Zsámboki Magdolna 396.
 Zschorn, J. 482.
 Zsigmond (Sigismundus), király 117, 118, 411, 521, 523.
 zsoldárok 107, 415, 468, 476; fordítása 166; Dávid- 268, 385.
 Zsuzsannajáték 337.
 Zuntz Náthán 281, 349.
 Zwingli 332.

A Név- és Tárgymutatót *Sipőtz Pál* áll. főgimnáziumi tanár készítette.

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG

TAGJAINAK NÉVSORA 1912-BEN.

I. A Társaság tisztviselői.

Elnök:

Beöthy Zsolt dr., c. miniszteri tanácsos, a budapesti tudományegyetemen az esztétika ny. r. tanára, a magyar országgyűlés főrendiházának tagja, a M. T. Akadémia másodelnöke, a Kisfaludy-Társaság elnöke, az Orsz. Középiskolai Tanárvizsgáló-Bizottság elnöke, a Művészetért és Tudományért című díszjelvény tulajdonosa, stb. Budapest.

Alelnökök:

Décsi Lajos dr., a kolozsvári tudományegyetemen a magyar irodalomtörténet ny. r. tanára, a M. T. Akadémia tagja. Kolozsvár.

Négyesy László dr., a budapesti tudományegyetemen a magyar irodalomtörténet ny. r. tanára, a M. T. Akadémia és a Kisfaludy-Társaság tagja, az Orsz. Középiskolai Tanáregyesület elnöke. Budapest.

Legifj. *Szász Károly* dr., nyug. miniszteri tanácsos, a magyar országgyűlés képviselőházának tagja, az Uránia Tudományos Egyesület főtitkára, a Budapesti Philologiai Társaság tiszteleti tagja. Budapest.

Zoltvány Irén dr., a pannonhalmi szentbenedekrendi főiskola igazgatója s ugyanott a magyar irodalomtörténet tanára, a Szent-István-Társulat tudományos és irodalmi osztályának tagja. Pannonhalma.

Titkár:

Horváth János dr., Eötvös-kollégiumi tanár. Budapest.

Szerkesztő:

Pintér Jenő dr., állami főreáliskolai tanár. Budapest.

Jegyző:

Kéki Lajos dr., állami főgimnáziumi tanár. Budapest.

Pénztáros:

Ágner Lajos dr., állami főgimnáziumi tanár. Budapest.

II. Tiszteleti tagok.

Szilády Áron, református lelkész, a M. T. Akadémia és a Kisfaludy-társaság tagja. Kiskúnhalas.

Id. *Szinnyei József*, múzeumi osztályigazgató, a M. T. Akadémia és a Petőfi-Társaság tagja. Budapest.

III. Választmányi tagok.

Alexander Bernát dr., egyetemi tanár. Budapest.

Alszeghy Zolt dr., állami főgimnáziumi tanár. Budapest.

Angyal Dávid dr., egyetemi tanár. Budapest.

Badics Ferenc dr., főigazgató, állami főgimnáziumi igazgató. Budapest.

Bajza József dr., magyar nemzeti múzeumi segédőr. Budapest.

Baksay Sándor dr., református püspök. Künszentmiklós.

Bánóczy József dr., az orsz. izraelita tanítóképző-int. igazgatója. Budapest.

Baros Gyula dr., felsőbb leányiskolai igazgató. Budapest.

Bayer József dr., állami főgimnáziumi tanár. Budapest.

Békefi Remig dr., zirczi apát, egyetemi tanár. Zircz.

Binder Jenő dr., állami főreáliskolai tanár. Budapest.

Bleyer Jakab dr., egyetemi tanár. Budapest.

Császár Elemér dr., egyetemi magántanár. Budapest.

Császár Ernő dr., állami főgimnáziumi tanár. Budapest.

Csűrös Ferenc dr., református főgimnáziumi tanár. Debreczen.

Czapáry László dr., ciszterci-rendi főgimnáziumi tanár. Székesfehérvár.

Czeizel János, felsőbb leányiskolai igazgató. Szeged.

Elek Oszkár dr., állami főreáliskolai tanár. Arad.

Endrődi Sándor, képviselőházi naplószerkesztő. Budapest.

Erdélyi Pál dr., a kolozsvári egyetemi könyvtár igazgatója. Kolozsvár.

Ferenczy József dr., műegyetemi tanár. Budapest.

Ferenczi Zoltán dr., a budapesti egyetemi könyvtár igazgatója. Budapest.

Gagyhy Dénes, állami főreáliskolai tanár. Budapest.

Gálos Rezső dr., községi felsőkereskedelmi iskolai tanár. Temesvár.

Gárdonyi Géza, író. Eger.

Gragger Róbert dr., állami polgári isk. tanítóképző-int. tanár. Budapest.

Greksa Kázmér dr., egyetemi tanár. Zágráb.

Gulyás István dr., református főgimnáziumi tanár. Debreczen.

Gulyás Pál dr., magyar nemzeti múzeumi őr. Budapest.

Gyöngyössy László dr., állami főgimnáziumi tanár. Beregszász.

Gyulai Ágost dr., állami polgári isk. tanítóképző-int. tanár. Budapest.

Harsányi István, református főgimnáziumi tanár. Sárospatak.

Hegedűs István dr., egyetemi tanár. Budapest.

Horváth Ferenc, református főgimnáziumi igazgató. Karczag.

Imre Lajos dr., református főgimnáziumi igazgató. Hódmezővásárhely.

Imre Sándor dr., egyetemi magántanár. Budapest.

Jakab Ödön, nyug. állami főreáliskolai tanár. Budapest.

Jánosi Béla dr., állami főreáliskolai tanár. Budapest.

- Kapossy Lucián* dr., református főgimnáziumi tanár. Pápa.
Kardos Albert dr., állami főreáliskolai tanár. Debreczen.
Karl Lajos dr., egyetemi magántanár. Budapest.
Kélemen Béla, állami főreáliskolai igazgató. Székesfehérvár.
Küály György dr., községi főreáliskolai tanár. Budapest.
Kiss Ernő dr., unitárius főgimnáziumi tanár. Kolozsvár.
Kőrös Endre dr., református tanítónőképző-int. igazgató. Pápa.
Kristóf György dr., református főgimnáziumi tanár. Szászváros.
Kürti Menyhért dr., ciszterci-rendi főgimnáziumi tanár. Eger.
Lehr Albert, nyug. evangélikus főgimnáziumi tanár Budapest.
Lengyel Miklós dr., állami főgimnáziumi tanár. Budapest.
Loósz István, községi főgimnáziumi tanár. Szabadka.
Madarász Flóris dr., ciszterci-rendi főgimnáziumi tanár Eger.
Miklós Ferenc dr., községi főreáliskolai tanár. Budapest.
Nagy József dr., református főgimnáziumi tanár. Kiskúnhalas.
Német Károly, kegyesrendi főgimnáziumi tanár. Budapest.
Pais Dezső, állami főgimnáziumi tanár. Czegléd.
Pap Károly dr., református bölcsészeti akadémiai tanár. Debreczen.
Papp Ferenc dr., állami főgimnáziumi tanár. Budapest.
Paulovits István dr., evangélikus főgimnáziumi tanár. Selmeczbánya.
Perényi József dr., kegyesrendi főgimnáziumi tanár. Veszprém.
Prónai Antal dr., kegyesrendi főgimnáziumi tanár. Budapest.
Radó Antal dr., országgyűlési gyorsíró-revizor. Budapest.
Riedl Frigyes dr., egyetemi tanár. Budapest.
Sebestyén Gyula dr., magyar nemzeti múzeumi igazgató. Budapest.
Szily Kálmán dr., a M. T. Akadémia főkönyvtárosa. Budapest.
Singer Kornél, kegyesrendi főgimnáziumi igazgató. Szeged.
Szinnyi Ferenc dr., egyetemi magántanár. Budapest.
Tolnai Vilmos dr., állami Erzsébet-nőiskolai tanár. Budapest.
Toncs Gusztáv, községi felsőkereskedelmi iskolai igazgató. Szabadka.
Tordai Anyos dr., ciszterci-rendi főgimnáziumi tanár. Baja.
Váczy János dr., állami főgimnáziumi tanár. Budapest.
Vadász Norbert, premontrei-rendi főgimnáziumi tanár. Keszthely.
Várdai Béla dr. állami főgimnáziumi tanár. Budapest.
Vargha Damján dr., ciszterci-rendi főgimnáziumi tanár. Budapest.
Varju Elemér dr., a Felsőmagyarországi Rákóczi-Múzeum igazgatója. Kassa.
Vende Ernő, állami főreáliskolai tanár. Pécs.
Veress Samu dr., egyesült protestáns főgimnáziumi igazgató. Rimaszombat.
Versényi György dr., nyug. állami felsőbb leányiskolai tanár. Budapest.
Vértesy Jenő dr., magyar nemzeti múzeumi őr. Budapest.
Viszota Gyula dr., állami főgimnáziumi igazgató. Budapest.
Voinovich Géza dr., a Budapesti Szemle szerkesztője. Budapest.
Wallentinyi Samu dr., evangélikus főgimnáziumi tanár. Eperjes.
Weber Arthur dr., református leányiskolai tanár. Budapest.
Werner Adolf dr., ciszterci-rendi főgimnáziumi igazgató. Baja.
Zlinszky Aladár dr., állami főgimnáziumi tanár. Budapest.

IV. Alapító tagok.

- Baumgartner Alajos*, állami főgimnáziumi tanár. Budapest, I., Pauler-u. 4.
Beöthy Zsolt dr., egyetemi tanár. Budapest, VII., Erzsébet-körút 9.
Henrich Gusztáv dr., a M. T. Akadémia főtitkára. Bpest, V., Akadémia-u. 2.
Pintér Jenő dr., áll. főreáliskolai tanár. Budapest, I., Várfok-u. 8.
Pintér Sándor, ügyvéd. Szécsény, Nógrádmegye.
Radó Antal dr., országgy. gyorsíró-revizor. Budapest, Károly-körút 15.
Radvánszky Kálmán báró. Sajókaza, Borsodmegye.
Révai Mór, irodalmi intézeti vezérigazgató. Budapest, I., Gyopár-u. 2.
Szekely István dr., áll. főgimnáziumi tanár. Budapest, IX., Üllői-út 71.
Tisza Istvánné grófné. Geszt, Biharmegye.
Tisza Kálmánné özv. Kocsord, Szatmármegye.
Vargha Damján dr., ciszt. főgimn. tanár. Budapest, VIII. Horánszky-u. 6.
Zlinszky Aladár dr., áll. főgimn. tanár. Budapest, VIII., Nagyfuváros-u. 23.

V. Rendes tagok.

- Abaffy Béla, áll. főgimnáziumi tanár. Makó.
 Aczél Béla, áll. elemi iskolai tanító. Györgyfalva, Kolozs megye.
 Ady Lajos, áll. főgimnáziumi tanár. Budapest, II., Lövház-u. 13.
 Ágh Lajos dr., áll. főreáliskolai tanár. Sopron.
 Ágner Lajos dr., áll. főgimnáziumi tanár. Budapest, I., Bors-u. 10.
 Áldácssy Antal dr., egyetemi tanár. Budapest, I., Krisztina-körút 123.
 Alexander Bernát dr., egyetemi tanár. Budapest, IV., Ferenc József-part 27.
 Almásy Denise grófnő. Gyula, Békésmegye.
 Alszeghy Zsolt dr., áll. főgimnáziumi tanár. Budapest, II., Zsigmond-u. 10.
 Angyal Dávid dr., egyetemi tanár. Budapest, II., Retek-u. 37.
 Antal Gyula, gyógyszerész. Siklós.
 Apponyi Sándor gróf, v. b. t. tanácsos. Budapest, VI., Andrassy-út 106.
 Artbauer Gizella, felsőbb leányiskolai tanár. Miskolcz.
 Asbóthné Ferenczi Sarolta. Budapest, II., Bimbó-u. 28.
 Babits Mihály, áll. főgimnáziumi tanár. Ujpest.
 Babos Dezső, kegyesrendi főgimnáziumi tanár. Szeged.
 Baciú János dr., gör. kel. román felsőkereskedelmi iskolai tanár. Brassó.
 Bácskai József, felsőbb leányiskolai tanár. Szatmárnémeti.
 Badics Ferenc dr., kir. tanácsos, főigazgató. Budapest, VIII., Trefort-u. 8.
 Bajza József dr., múzeumi segédőr. Budapest, VIII., M. N. Múzeum.
 Baksay Sándor dr., ref. püspök. Kúnszentmiklós.
 Bakos István, áll. főreáliskolai tanár. Szombathely.
 Baky István, ref. főgimnáziumi tanár. Gyöngy.
 Ballagi Aladár dr., egyetemi tanár. Budapest, IX., Kinizsi-u. 28.
 Balassa József dr., áll. főgimn. tanár. Budapest, IV., Ferenc József-part 27.
 Balogh Dezső, áll. főgimnáziumi tanár. Budapest, VIII., Tavaszmező-u. 17.
 Balogh Jenő dr., közokt. ü. min. államtitkár. Budapest, I., Ménesi-út 35.

- Balogh Ányos, premontrei főgimn. tanár. Budapest, VIII., Horánszky-u. 23.
 Balogh Péter, áll. főgimnáziumi tanár. Budapest, I., Átlós-út 1/c.
 Baloghy Dezső, nyug. levéltáros. Balassagyarmat.
 Bán Aladár dr., áll. főgimnáziumi tanár. Budapest, VIII., Tavaszmező-u. 17.
 Bandhauer Irén, polgári iskolai tanár. Budapest, VIII., Pál-u. 3.
 Bánóczy J. dr., tanítóképző-int. igazgató. Budapest, VII. Király-u. 99.
 Baranyai Zoltán, felsőkereskedelmi iskolai tanár. Budapest, VIII., Vas-u.
 Barla Jenő, ref. főgimnáziumi tanár. Kisújszállás.
 Barna János dr., felsőkeresk. isk. tanár. Szatmárnémeti. Hieronymi-u. 6.
 Baros Gyula dr., felsőbb leányiskolai igazgató. Budapest, X., Család-u. 17.
 Baross József dr., főszolgabíró. Rétság, Nógrád megye.
 Barta László, felsőkereskedelmi iskolai tanár. Budapest, VIII., Vas-u.
 Bartalus András, székesfővárosi tanító. Budapest, VIII., Baross-u. 113.
 Barthos Indár, áll. főgimnáziumi tanár. Budapest, III., Zsigmond-u. 114.
 Barthos Kálmán dr., ref. főgimnáziumi tanár. Budapest, IX., Lónyayi-u. 4.
 Bászel Ernő dr., áll. főreáliskolai tanár. Győr.
 Bathó Viktor, róm. kath. lelkész. Püspökladány.
 Bayer József dr., áll. főgimnáziumi tanár. Budapest, II., Török-u. 4.
 Békefi Remig dr., zirczi apát c. egyetemi tanár. Zircz.
 Beke Boldizsár, premontrei főgimnáziumi tanár. Nagyvárad.
 Benedek János, polgáriiskolai tanár. Budapest, VII., Damjanich-u. 43.
 Benedek Marcell dr., állami főgimn. tanár. Budapest, VIII., Bérkocsis-u. 16.
 Benedek Rózsa dr., tanár. Budapest, IV., Ferenciek-tere 5.
 Benedek Tivadar, polgáriiskolai tanár. Bánffyhunyad.
 Begyáts László, bölcsészethallgató. Budapest, I., Ménesi-út 11.
 Békési Károly, polgáriiskolai tanár. Budapest, VII., István-út 42.
 Bene Kálmán dr., ref. főgimnáziumi tanár. Gyöngyös.
 Beniács János, áll. főreáliskolai tanár. Kassa.
 Benkő István dr., áll. főgimnáziumi tanár. Szeged, Csongrádi-sugarút 8.
 Bernáth Lajos, ref. főgimnáziumi tanár. Kiskúnhalas.
 Beődi Balogh Ilona. Budapest, I., Uri-u. 22.
 Berecz Sándor, tanárjelölt. Budapest, VII., Hernád-u. 15.
 Bereczky Imre dr., kir. kath. főgimn. tanár. Arad.
 Berzeviczy Albert dr., nyug. miniszter Budapest, VII., Erzsébet-körút 9.
 Binder Jenő, áll. főreáliskolai tanár. Budapest, V., Markó-u. 18.
 Birkás Géza dr., közs. főreáliskolai tanár. Bpest, VIII., Horánszky-u. 11.
 Bíró Gyula, polgáriiskolai tanár. Szombathely.
 Bíró Imre, kegyesrendi főgimnáziumi tanár. Szeged.
 Bíró Izabella, tanárjelölt. Budapest, IV., Veress Pálné-u. 36.
 Bittenbinder Miklós dr., felsőbb leányiskolai tanár. Szeged.
 Bitzó Sarolta dr., felsőbb leányiskolai tanár. Besztercebánya.
 Bleyer Jakab dr., egyetemi tanár. Budapest, VIII., Mikszáth Kálmán-tér 4.
 Bódiss Jusztin dr., benedekrendi főiskolai tanár. Pannonhalma, Győr megye.
 Bodola Gyula, ref. főgimnáziumi tanár. Pápa.
 Bogdány Ferenc, áll. főgimnáziumi tanár. Gyöngyös.
 Bogisich Mihály püspök. Esztergom.

Bóhm Dezső dr., ev. főgimnáziumi tanár. Budapest, I., Verpeléti-út 8.
 Bolyos István, polgáriiskolai tanár. Temesvár.
 Borbély István dr., unitárius főgimnáziumi tanár. Kolozsvár.
 Boros Alán dr., benedekrendi főgimnáziumi tanár. Győr.
 Borsitzky Árpád, áll. főgimnáziumi tanár. Szeged.
 Both István, ref. főgimnáziumi tanár. Zilah.
 Bottyán József, áll. főreáliskolai tanár. Déva.
 Brengl Matild, polgáriiskolai tanár. Gyöngyös.
 Bucsy István, áll. főgimnáziumi tanár. Szeged, Vásárhelyi-sugárút. 32.

Chobodiczky Alajos, tanítóképző-intézeti tanár. Igló.
 Czapáry László dr., ciszterci-rendi főgimnáziumi tanár. Székesfehérvár.
 Czeizel János, felsőbb leányiskolai igazgató. Szeged.
 Czóbel Ernő dr., polgári isk. tanár. Budapest, VI., Andrásy-út 48.
 Császár Elemér dr., egyetemi magántanár. Budapest, I., Pauler-u. 4.
 Császár Ernő dr., áll. főgimnáziumi tanár. Budapest, VIII., Trefort-u. 8.
 Császár Károly dr., tanár. Kolozsvár, Forduló-u. 6.
 Császár Mihály dr., áll. főreáliskolai tanár. Pozsony.
 Csefkó Gyula, polgáriiskolai tanár. Oraviczabánya.
 Csermelyi Sándor dr., iparművészeti múz. ör. Budapest, IX., Üllői-út. 33.
 Csűrös Ferenc dr., ref. főgimnáziumi tanár. Debreczen.
 Csura Miklós, róm. kath. főgimnáziumi tanár. Gyula.

Damian István, bölcsészethallgató. Budapest, IX., Lónyai-u. 22.
 Darkó Jenő dr., bölcsészeti akadémiai tanár. Debreczen.
 Dapsy Gizella, tanár. Budapest, VII., Damjanics-u. 37.
 Deák Ferenc, áll. főgimnáziumi tanár. Fehértemplom.
 Dénes Lajos dr., áll. főgimnáziumi tanár. Budapest, VII., Barcsay-u. 5.
 Dengl János dr., keresk. akadémiai tanár. Budapest, V., Alkotmány-u. 11.
 Dengi János dr., áll. főreáliskolai tanár. Eger.
 Demeter Béla, ref. főgimnáziumi tanár. Sepsiszentgyörgy.
 Dézsi Lajos dr., egyetemi tanár. Kolozsvár.
 Dingha Béla dr., ügyvéd. Budapest, VIII., Német-u. 32.
 Dinnyés Árpád, Morvaszentjános.
 Dittrich Vilmos dr., leánygimn. tanár. Budapest, IV., Veress Pálné-u. 36.
 Dobos Gerő tanárjelölt. Kolozsvár, Major-u. 5.
 Dobóczki Pál, kath. főgimnáziumi tanár. Kiszseben.
 Domanovszky Sándor dr., egy. magántanár. Budapest, V., Alkotmány-u. 11.
 Dósa Imre, Kocsér, Pest megye.
 Durkó Antal, középiskolai tanár. Haubinda, Thüringen.

Ébert András, unitárius lelkész. Torda.
 Ehrenstein Stella. Budapest, V., Alkotmány-u. 10.
 Elek Oszkár dr., áll. főreáliskolai tanár. Arad.
 Endrei Ákos, áll. főgimnáziumi tanár. Budapest, VI., Munkácsy-u. 26.
 Endrődi Sándor, képviselőházi naplószerkesztő. Budapest, IV., Havas-u. 4.

- Erdélyi Lajos dr., pedagógiumi tanár. Budapest, I., Győri-út 13.
 Erdélyi Pál dr., az egyetemi könyvtár igazgatója. Kolozsvár.
 Eszterházy Mária grófnő. Sárosd, Fejérmegye.
 Eszterházy Erzsébet grófnő. Sárosd, Fejérmegye.
- Fábián Imre, kegyesrendi főgimnáziumi tanár. Szeged.
 Fáber Oszkár, felsőkeresk. iskolai tanár. Budapest, VIII., Aggteleki-u. 17.
 Faith Ágoston, premontrei főgimnáziumi tanár. Nagyvárad.
 Fazakas József dr., felsőbb leányiskolai tanár. Kolozsvár, Bethlen-u. 22.
 Farkas József dr., könyvtári tisztviselő. Arad.
 Farkas Imre, polgári iskolai igazgató. Túrkeve.
 Farkas Lajos, ref. főgimnáziumi tanár. Hódmezővásárhely.
 Farkas Pál dr., író. Budapest, VI., Aradi-u. 68.
 Fehér Géza, felsőbb leányiskolai tanár. Mezőtúr.
 Fehér Miklós, áll. főgimnáziumi tanár. Zalaegerszeg.
 Fejér Adorján, ciszterci főgimnáziumi tanár. Baja.
 Fejérpataky László dr., egyetemi tanár. Budapest. VIII., Nemzeti Múzeum.
 Fekete József, polgári iskolai tanár. Budapest, I. Győri-út 13.
 Ferenczi Zoltán dr., az egyet. könyvtár igazg. Budapest, V., Ferenciek-tere 5.
 Ferenczy József dr., műegyetemi tanár. Budapest, VII., Erzsébet-körút 1.
 Ferenczy Miklós dr., egyetemi könyvtári tisztviselő. Kolozsvár.
 Fest Sándor dr., áll. főgimn. tanár. Budapest, VIII., Trefort-u. 8.
 Firtos Ferenc, bölcészethallgató. Budapest, I., Ménesi-út 11.
 Fischer Károly Antal, szolg. kiv. honvédszázados. Rákospalota, Eötvös-u. 53.
 Fóris Miklós, ref. főgimnáziumi tanár. Zilah.
 Fóti Lajos, felső keresk. isk. tanár. Budapest, VI., Andrassy-út 27.
 Földesi Gyula dr., áll. főreáliskolai tanár. Budapest, V., Markó-utca 18.
 Förster Aurél dr., középiskolai tanár. Budapest, IV., Eskü-tér 8.
 Förstner Gyuláné dr., leányiskola-igazg. Budapest, VI., Bulyovszky-u. 10.
 Frecskay János, szab. hiv. főigazgató. Budapest, II., Lánchid-u. 6.
 Frencz Géza, áll. főgimnáziumi tanár. Ujpest, Löwy-u. 12.
 Frenyó Lajos, ev. főgimnáziumi tanár. Eperjes.
 Friedreich Endre dr., kegyesrendi főgimn. tanár. Bpest, IV., Városháztér 4.
 Friek József dr., kegyesrendi főgimnáziumi tanár. Sátoraljaújhely.
 Fülöp Sándor, ref. főgimnáziumi tanár. Kiskunhalas.
 Fülöp Áron, képviselőházi könyvtárigazgató. Budapest, V. Országház.
- Gaál Mózes, áll. főgimn. igazg. Budapest, X., Tisztviselőtelepi főgimn.
 Gál Ferenc, róm. kath. főgimnáziumi tanár. Kézdivásárhely.
 Gábor Ignác, internátus-igazgató. Budapest, VI., Munkácsy-u. 21.
 Gácsér József, benedekrendi főgimnáziumi tanár. Sopron.
 Gagyh Gyula, áll. főreáliskolai tanár. Budapest, II., Toldy Ferenc-u. 9.
 Galamb Sándor dr., áll. főreálisk. tanár. Budapest, V., Markó-u. 18.
 Gálos Rezső dr., felső kereskedelmi iskolai tanár. Temesvár.
 Gárdonyi Albert dr., főv. levéltáros. Budapest, IV. Központi városháza.
 Gárdonyi Géza, író. Eger.

Gedai József, áll. főgimnáziumi tanár. Budapest, VI., Munkácsy-u. 26.
 Gerecze Ambrus, ref. főgimnáziumi tanár. Kisujszállás.
 Geroncsér István dr., tanítóképző-intézeti tanár. Kolozsvár, Eötvös-u. 7.
 Gesztesi Gyula dr., áll. főgimn. tanár. Budapest, VIII., Szilágyi-u. 2.
 Giesswein Sándor dr., kanonok. Budapest, VIII., Szentkirályi-u. 28.
 Gigante Silvino dr., áll. főgimn. tanár. Fiume, Via de amicis 3.
 Glatz Ernő dr., keresk. akadémiai tanár. Budapest, IX., Közraktár-u. 24.
 Glatz Károly dr., közs. főreálisk. tanár. Budapest, VIII., Horánszky-u. 11.
 Gleiman János, egyet. hallgató. Budapest, IX., Üllői-út 89.
 Gombocz Zoltán dr., Eötvös-koll. tanár. Budapest, I., Fehérvári-út 31.
 Gondán Felicián, ciszterci-rend. főgimn. tanár. Pécs.
 Görög Imre dr., áll. főgimn. tanár. Budapest, X. Szabóky-u. 53.
 Gömörý János, ev. főgimnáziumi igazgató. Eperjes.
 Gragger Róbert dr., pedagógiumi tanár. Budapest, IV., Vámház-körút 7.
 Grauer Vilmos dr., gyáros. Budapest, VIII., Rákóczi-út 45.
 Greksa Kázmér dr., egyetemi tanár. Zágráb, Gric. br. 1.
 Gretzmacher Jenő, ev. főgimn. tanár. Budapest, VII., Városligeti-fasor 19.
 Gulyás István dr., ref. főgimnáziumi tanár. Debreczen.
 Gulyás Pál dr., múzeumi őr. Budapest, VIII., Salétrom-u. 10.
 Gyöngyössy László dr., áll. főgimnáziumi tanár. Beregszász.
 György Ferenc, ref. főgimnáziumi tanár. Nagyenyed.
 György Lajos, tanár. Budapest, VIII., Trefort-u. 8.
 Gyulai Ágost dr., pedagógiumi tanár. Budapest, I., Lógody-u. 33.
 Gyurmán Endre, áll. főgimnáziumi tanár. Gyöngyös.

Hajas Béla, ev. főgimnáziumi tanár. Bonyhád.
 Hajnóczy Iván dr., felső kereskedelmi igazg. Kecskemét.
 Hankiss János, bölcsészethallgató. Budapest, I. Ménesi-út 11.
 Haraszi Gyula dr., egyetemi tanár. Budapest, I., Városmajor-u. 28.
 Harnos Sándor dr., tanítóképző-int. tanár. Budapest, VIII., Tavaszmező-u. 19.
 Harsányi István, ref. főgimnáziumi tanár. Sárospatak.
 Hartyáni Zoltán, bölcsészethallgató. Budapest.
 Havas István, polgári iskolai igazgató. Budapest, II., Batthyány-u. 8.
 Heckinger István, polgári iskolai igazgató. Pécs.
 Hegedűs István dr., egyetemi tanár. Budapest, I., Mártonhegyi-út 32.
 Heindlein István, akadémiai könyvtártiszt. Budapest, V., Akadémia-u. 2.
 Heimann János, egyetemi hallgató. Budapest, IX., Üllői-út 89/c.
 Heinrich János dr., keresk. akad. tanár. Budapest, V., Alkotmány-u. 11.
 Hellebrant Árpád, akad. könyvtárnok. Budapest, VIII., Baross-u. 84.
 Heteszheimer Ernő, áll. főgimnáziumi tanár. Zombor.
 Hoffmann Frigyes dr., Eötvös-koll. tanár. Budapest, I., Ménesi-út 11.
 Hollós Izidor, internátus-tulajdonos. Budapest, VI., Aréna-út 64.
 Hóman Bálint dr., egyetemi könyvtártiszt. Budapest, VIII., Baross-u. 66.
 Horger Antal dr., Erzsébet-nőiskolai tanár. Budapest, VII., István-út 93.
 Horváth Ferenc, ref. főgimnáziumi igazgató. Karczag.
 Horváth János dr., Eötvös-kollégiumi tanár. Budapest, I., Ménesi-út 11.

Horváth Lajos, Margitta, Biharmegye.

Huszák József, áll. főgimnáziumi tanár. Budapest, I., Attila-u. 1.

Husztai József dr., róm. kath. főgimn. tanár. Budapest, II., Oszlop-u. 35.

Huszár György, ref. főgimnáziumi tanár. Nagykőrös.

Ihász Ferenc, tanítóképző-intézeti tanár. Sopron.

Illés Gyula, bölcsészethallgató. Budapest, I., Ménési-út 11.

Imre Lajos dr., ref. főgimnáziumi igazgató. Hódmezővásárhely.

Imre Sándor dr., egyetemi magántanár. Budapest, I., Mozdony-u. 23.

Isoz De Chateau Emil, áll. főreálisk. tanár. Budapest, VI., Bulyovszky-u. 22.

Isoz De Chateau Kálmán, múzeumi titkár. Budapest, VIII., Nemzeti Múzeum.

Istók János, szobrászművész, Budapest, I., Attila-körút 32.

Ivaskó Lajos, áll. főgimnáziumi tanár. Beregszász.

Jakab Ödön, nyug. főreáliskolai tanár. Budapest, VI., Vörösmarty-u. 11.

Jákó Károly, bölcsészethallgató. Budapest, I., Ménési-út 11.

Jancsó Benedek dr., áll. főgimn. tanár. Budapest, II., Margit-körút 31.

Jánosi Béla dr., áll. főreáliskolai tanár. Budapest, II., Toldy Ferenc-u. 9.

Janovics Jenő dr., a kolozsvári Nemzeti Színház igazgatója. Kolozsvár.

Jung Benedek dr., benedekrendi főiskolai tanár. Pannonhalma. Győrmegeye.

Jusztus Hajnalka, tanárnő. Budapest, VII., Damjanich-u. 7.

Kállay Erzsébet. Nógrádberczel, Nógrádmegye.

Kállay Lenke. Nógrádberczel, Nógrádmegye.

Kaiblinger Fülöp dr., közs. főreálisk. tanár. Budapest, VIII., Gyulai Pál-u. 2.

Kálmány Lajos, népköltésgyűjtő Szeged. Oltványi-u. 2.

Kalocsay Ferenc, tanárjelölt. Budapest. VIII., Szentkirályi-u. 47.

Kaposi József, író. Budapest, VIII., József-körút 77.

Kapossy Lucián dr., ref. főgimnáziumi tanár. Pápa.

Kaprinai Krisztina, polg. isk. igazgató. Rákosszentmihály.

Kara Ferenc, áll. főreáliskolai tanár. Versecz.

Karácsonyi János, kanonok. Nagyvárad.

Kardeván Károly dr., áll. főreáliskolai tanár. Lőcse.

Kardos Albert dr., áll. főreáliskolai tanár. Debreczen.

Kardos Gyula dr., premontrei főgimnáziumi tanár. Kassa. Fő-út 71.

Karl Lajos dr., egyetemi magántanár. Budapest, IV., Veres Pálné-u. 36.

Károlyi Árpád dr., cs. és kir. udv. tan. Wien, I., Minoriten Platz 1.

Károlyi Gyuláné grófné. Aradmácsa, Aradmegye.

Kathona Géza, polgári fiúiskolai igazgató. Mátészalka.

Keglevich Istvánné grófné. Ipolykürt, Nógrádmegye.

Keglevich Miklósné grófné. Egreskáta, u. p. Nagykáta.

Kéki Lajos dr., áll. főgimn. tanár. Budapest, VIII., Tavaszmező-u. 17.

Kelecsényi János dr., közs. leánygimn. tanár. Budapest, IV., Váci-u. 43.

Kelecsényi Rezső, áll. főgimn. tanár. Budapest, V., Markó-u. 31.

Kelemen Béla, áll. főreáliskolai igazgató. Székesfehérvár.

Keleti Jenő, tanár. Budapest, VI., Munkácsy-u. 24.

- Kemény Gábor dr., áll. főgimnáziumi tanár. Torda.
 Kemény János, kegyesrendi főgimnáziumi tanár. Veszprém.
 Kemény Kolumbán dr., benedekrendi főgimnáziumi tanár. Győr.
 Kemény Lajos, városi levéltárnok. Kassa.
 Kende Ferenc, áll. főgimn. tanár. Szeged. Vásárhelyi-sugárút 2.
 Képešsy Béla, polgári iskolai tanár. Fiume.
 Kertész Manó dr., polgári isk. tanár. Budapest, V., Sólyom-u. 18.
 Khim Antal, tanítóképző-intézeti tanár. Stubnya. Turóczmegye.
 Kirchner Béláné, Budapest, VI., Felső erdősor 3.
 Kincs Gyula, ref. főgimnáziumi igazgató. Zilah.
 Király György dr., közs. főreálisk. tanár. Budapest, IV., Reáltanoda-u. 7.
 Király László, áll. főreáliskolai tanár. Arad.
 Kiss Albort, ev. főgimnáziumi tanár. Igló.
 Kiss Béla, bölcsészethallgató. Budapest, I., Ménési-út 11.
 Kiss Ernő, bölcsészethallgató. Debreczen. Ref. főiskola.
 Kiss Ernő dr., unitárius főgimnáziumi tanár. Kolozsvár.
 Kiss Ferenc, ref. esperes. Püspökladány.
 Kiss István, kegyesrendi főgimnáziumi tanár. Szeged.
 Kiss István dr., bölcsészeti akadémiai tanár. Debreczen.
 Kiss Gábor, polgári iskolai tanár. Kézdivásárhely.
 Kiss Gyula, bölcsészethallgató. Budapest, VII., Akácfa-u. 45.
 Kiss Szerafin, benedekrendi főgimnáziumi tanár. Győr.
 Keller Imre, felsőbb leányiskolai igazgató. Mezőtúr.
 Kisparti János, kegyesrendi főgimnáziumi tanár. Vác.
 Klepp Péter, ref. segédlelkész. Torzsa, Bács Bodrogszegye.
 Klár Gyula, joghallgató. Čigale. Insel Lussin. Kurhaus Hajós.
 Klauber Frigyes, áll. főreáliskolai tanár. Eger.
 Klemm Antal, benedekrendi főiskolai tanár. Pannonhalma, Győrmegeye.
 Klimkó Károly, középiskolai tanár. Losoncz, Gácsi-u. 1.
 Kocsis Lénárt dr., benedekrendi főgimnáziumi tanár. Sopron.
 Koczogh András dr., áll. főreálisk. tanár. Budapest, II., Toldy Ferenc-u. 9.
 Kohányi Menyhért, felső kereskedelmi iskolai tanár. Temesvár.
 Koller István, polgári iskolai tanár. Beszterce, Beszterce-Naszódszegye.
 Komáromi Mihály, középiskolai tanár. Budapest, VIII., József-u. 15.
 Komlóssy Gyula, adóhivatali főtiszt. Beregszász.
 Konczek Kálmán, községi főgimn. tanár. Szabadka.
 Konsza Samu, ref. főgimnáziumi tanár. Szászváros.
 Kónya Sándor, ref. főgimnáziumi tanár. Karczag.
 Kornis Gyula dr., kegyesrendi főgimn. tanár. Budapest, IV. Városháztér 4.
 Korom György, polgári iskolai tanár. Sopron.
 Korpás Ferenc, áll. főgimnáziumi tanár. Budapest, VII., Barcsay-u. 5.
 Kósa Vince, polgári iskolai tanár. Mátészalka.
 Kovács Dezső dr., áll. főgimnáziumi tanár. Szolnok.
 Kovács Ferenc, polg. isk. tanár. Budapest, I., Győri-út 13.
 Kovács Gergely, áll. főgimn. tanár. Budapest, VII., István-út 69.
 Kovács Sándor, ev. teológiai akadémiai tanár. Pozsony, Konvent-u. 11.

Kovácsy Jenő, áll főgimnáziumi tanár. Nagyszében.
 Kováts Antal, kegyesrendi főgimnáziumi tanár. Nagykanizsa.
 Kozák Lajos, bölcsészethallgató. Budapest, I., Ráth György-u. 6.
 Kozma Andor, író. Budapest, I., Gellért-tér 3.
 Köblös Zoltán, egyetemi könyvtártiszt. Kolozsvár.
 Kőrös Endre, dr., tanítónőképző-intézeti igazgató. Pápa.
 Kőszegfalvi Flóris, polgári iskolai tanár. Fiume.
 Kreszta Riza, felsőbb leányiskolai tanárnő. Mezőtúr.
 Kristóf György dr., ref. főgimnáziumi tanár. Szászváros.
 Krompaszky Ede, polgári iskolai tanár. Turócszentmárton.
 Kulcsár Endre, ref. főgimn. tanár. Debreczen, Ferencz József-út 12. .
 Kulcsár Gyula, áll. főgimnáziumi tanár. Czegléd.
 Kuncz Aladár dr., áll. főgimn. tanár. Páris, Hotel Malherbe. 11. Rue Vaugirard.
 Kupi Ferenc, polg. isk. tanárjelölt. Budapest, IV., Kecskeméti-u. 8.
 Kürti Menyhért dr., ciszterci-rendi főgimnáziumi tanár. Eger.

Lakatos Vince dr., premontrei-rendi főgimnáziumi tanár. Keszthely.
 Lampérth Géza dr., orsz. allováltárnok. Budapest, I., Vár. Orsz. Levéltár.
 Laszcik Ernő, tanítóképző-intézeti tanár. Nagyvárad.
 László Dániel, benedekrendi főgimnáziumi tanár. Esztergom.
 Lázár Béla dr., áll. főreálisk. tanár. Budapest, VI., Kertész-u. 31.
 Lehel István dr., polg. isk. tanár. Budapest, VIII., Baross-tér 15.
 Lehr Albert, nyug. főgimn. tanár. Budapest, X., Szabóky-u. 62.
 Lengyel Miklós dr., áll. főgimn. tanár. Budapest, V., Markó-u. 31.
 Lenkei Henrik, áll. főreáliskolai tanár. Budapest, V., Markó-u. 18.
 Lenz Ferenc, áll. főgimnáziumi tanár. Budapest, III., Polgár-u. 9.
 Lersch Ernő dr., felső leányiskolai tanár. Győr.
 Lévy Ede dr., áll. főgimnáziumi tanár. Budapest, VI., Nagy János-u. 37
 Leyrer Mátvás, tanítóképző-intézeti tanár. Csurgó.
 Lichtenegger Győző, áll. főreálisk. tanár. Budapest, VI., Bulyovszky-u. 26.
 Ligeti Imre, hittanhallgató. Debreczen. Ref. főiskola.
 Lischerong M., hitoktató. Bukarest, Baratia 33.
 Lohan László, áll. főgimnáziumi tanár. Szeged.
 Loisch János dr., ev. főgimn. tanár. Budapest, VII., Városligetifasor 19.
 Loósz István, községi főgimnáziumi tanár. Szabadka.
 Lócsey Mária, bölcsészethallgató. Budapest, I., Gellérthegy-út 7.
 Lőrinczy György, kir. tanfelügyelő. Budapest, II., Vérmező-út 4.
 Lux Gyula, tanítóképző-int. tanár. Kolozsvár, Magyar-u. 17.

Maczki Valér, érseki jogakadémiai tanár. Eger.
 Madarász Flóris dr., ciszterci-rendi főgimnáziumi tanár. Eger.
 Madzsar Gusztáv, áll. főgimnáziumi igazgató. Makó.
 Madzsar Imre dr., áll. főgimnáziumi tanár. Budapest, I., Attila-u. 1.
 Magyary-Kossa Gyula dr., főiskolai tanár. Budapest, VII., Rottenbiller-u. 23.
 Mailand Oszkár, áll. főreáliskolai tanár. Déva.
 Majorné Kenessey Anna, felsőbb leányisk. igazgató. Budapest, I., Attila-u. 111.

- Majtényi Géza, kegyesrendi főgimnáziumi tanár. Kolozsvár.
 Maresek Tibor dr., felsőbb leányiskolai tanár. Sopron.
 Marczinkó Ferenc dr., áll. főgimn. tanár. Budapest, I., Városmajor-u. 72.
 Márki Sándor, egyetemi tanár. Kolozsvár.
 Márkos Albert, unitárius főgimnáziumi tanár. Kolozsvár.
 Marót Károly, áll. főgimnáziumi tanár. Czegléd.
 Maróthi Rezső dr., orsz. allevéltárnok. Budapest, I., Vár, Országos Levéltár.
 Márton József dr., érseki főgimnáziumi tanár. Budapest, II., Oszlop-u. 35.
 Máté Lajos dr., áll. főgimnáziumi tanár. Budapest, III., Zsigmond-u. 114.
 Mátéfi Edit, felsőbb leányiskolai tanárnő. Budapest, I., Attila-u. 101.
 Mátéfi Mihály, bölcsészethallgató. Budapest, I., Ménesi-út 11.
 Mátrai Ferenc dr., kir. kath. főgimnáziumi tanár. Selmezbánya.
 Mátrai János, kegyesrendi főgimn. tanár. Budapest, IV., Városháztér 4.
 Mazuch Ede, kir. kath. főgimnáziumi tanár. Ungvár.
 May Frigyesné Marcali Erzsi. Budapest, VIII., Röck Szilárd-u. 8.
 Megyesi Ferenc, kir. kath. főgimnáziumi igazgató. Ujvidék.
 Melich János dr., múzeumi igazgató-őr. Budapest, VIII., Nemzeti Múzeum.
 Mészáros Gyula, izr. reáliskolai igazgató Vágújhely.
 Mészöly Gedeon dr., ref. főgimnáziumi tanár. Kúnszentmiklós.
 Mihály Bálint, kegyesrendi főgimnáziumi tanár. Nagykároly.
 Mikes Lajos dr., szerkesztő. Budapest, VIII., Miksa-u. 8.
 Miklós Elemér dr., székesfőv. tanácsjegyző. Budapest, IV., Városház-u. 16.
 Miklós Ferenc dr., községi főreálisk. tanár. Budapest, VIII., Üllői-út 18.
 Miklóssy Kálmán, középiskolai tanár. Esztergom.
 Mikó Stefánia, polgári isk. tanár. Bártfa.
 Mitrovics Gyula dr., bölcsészeti akadémiai tanár. Debreczen.
 Mixich Lajos dr., áll. főgimnáziumi tanár. Nagyszeben.
 Mohai Lajos dr., áll. főgimnáziumi tanár. Munkács.
 Mocos Gyula, leánygimnáziumi tanár. Budapest, IV., Veres Pálné-u. 36.
 Molnár Antal, zeneszerző. Budapest, I., Mozdony-u. 26.
 Molnár János, ref. lelkész. Monor, Pestmegye.
 Mórocz Emilián, benedekrendi főgimnáziumi igazgató. Komárom.
 Morvay Győző dr., áll. főgimn. igazgató. Budapest, III., Zsigmond-u. 114.
 Müller Lajos, ref. főgimnáziumi tanár. Keeskemét.

 Nádai Pál dr., közs. főreáliskolai tanár. Budapest, VIII., Üllői-út 121.
 Nagy András dr., határkapitány. Brassó.
 Nagy Elemér, ref. főgimnáziumi tanár. Székelyudvarhely.
 Nagy Ferenc, tanítóképző-intézeti tanár. Budapest, I., Mozdony-u. 40.
 Nagy József dr., ref. főgimnáziumi tanár. Kiskunhalas.
 Nagy Lajos, ref. főgimnáziumi tanár. Sárospatak.
 Nagy Sándor dr., ref. főgimnáziumi tanár. Szászváros.
 Néder Gyula, községi főgimnáziumi tanár. Szabadka.
 Négyesy László dr., egyetemi tanár. Budapest, VIII., Sándor-tér 4.
 Nelky István, benedekrendi főgimnáziumi tanár. Sopron.
 Nemes Béla dr., ev. főgimnáziumi tanár. Szarvas.

Nemes Károly, róm. kath. gimnáziumi tanár. Szilágysomlyó.
 Német Károly, kegyesrendi főgimn. tanár. Budapest, IV., Városháztér 4.
 Németné Langheim Irma dr. Budapest, V., Vécsey-u. 3.
 Novotha Andor, könyvkereskedő. Jászberény.
 Nuszbek-Székely Sándor dr., törv. bíró. Beregszász.

Obendorf Károly, áll. főreáliskolai tanár. Budapest, I., Maros-u. 9.
 Oberle Károly, áll. főreáliskolai tanár. Budapest, VI., Bulyovszky-u. 26.
 Odescalchi Gyuláné hercegné. Sajóvamos, Borsodmegye.
 Olgvai Bertalan dr., áll. főgimn. tanár. Budapest, III., Zsigmond-u. 114.
 Oravecz Ödön dr., ev. gimnáziumi tanár. Besztercebánya.
 Ország József, tanárjelölt. Magyaróvár.
 Oszvald György, tanárjelölt. Budapest, IX., Üllői-út 5.
 Ozorai Lajos dr., áll. főgimnáziumi tanár. Temesvár.

Párkányi Norbert, ciszterci-rendi főgimnáziumi tanár. Pécs.
 Pais Dezső, áll. főgimnáziumi tanár. Czegléd.
 Pais Elek, áll. főreáliskolai tanár. Déva.
 Pálfi Márton, unitárius főgimnáziumi tanár. Kolozsvár.
 Pap Illés dr., felső kereskedelmi iskolai igazgató. Szolnok.
 Papp Ferenc dr., áll. főgimnáziumi tanár. Budapest, I., Bors-u. 15.
 Papp József dr., felsőbb leányiskolai tanár. Kolozsvár.
 Pap József dr., érseki udvari káplán. Eger.
 Pap Károly dr., bölcsészeti akadémiai tanár. Debreczen. Péterfia-u. 71.
 Pápay Géza, áll. főgimnáziumi tanár. Ujpest, Lówy-u. 12.
 Pápay József dr., bölcsészeti akadémiai tanár. Debreczen.
 Pápai Gyula, tanár. Szolnok.
 Pásthly János, ref. főgimnáziumi tanár. Kecskemét.
 Patai József dr., közs. főreálisk. tanár. Budapest, VI., Podmaniczky-u. 15.
 Paulovits István dr., ev. főgimnáziumi tanár. Selmeczbánya.
 Paupert József, áll. főgimn. tanár. Szeged, Tisza Lajos-körút 9.
 Pável Ágoston, áll. főgimnáziumi tanár. Torda.
 Pekár Gyula, író. Budapest, VIII., Rökk Szilárd-u. 32.
 Perényi Adolf, áll. főgimnáziumi tanár. Budapest, I., Attila-u. 1.
 Perényi József dr., kegyesrendi főgimnáziumi tanár. Veszprém.
 Perepatits István dr., áll. főreáliskolai igazgató. Szombathely.
 Perhác Sándor, áll. főgimnáziumi tanár. Temesvár.
 Persián Kálmán dr., egyetemi könyvtártiszt. Kolozsvár.
 Pethő István dr., ref. főgimnáziumi tanár. Budapest, IX., Lónyay-u. 4.
 Pethő Sándor dr., áll. főgimnáziumi tanár. Budapest, I., Fehérvári-út 23.
 Petri Mór dr., kir. tanfelügyelő. Budapest, VI., Lehel-u. 8/a.
 Petzkó Ernő dr., ref. főgimnáziumi tanár. Debreczen, Anna-u. 25.
 Plechl Béla dr., képviselőházi könyvtártiszt. Budapest, V., Országház.
 Pócza Géza, áll. főgimnáziumi tanár. Gyöngyös.
 Podmaniczky Gézáné báróné. Kiskartal, Pestmegye.
 Pokoly József, bölcsészeti akadémiai tanár. Debreczen.

- Polgár Ödön, kir. kath. főgimnáziumi tanár. Arad.
 Pollák József, középiskolai tanár. Budapest, VI., Munkácsi-u. 21.
 Potoczky Lajos, áll. főreáliskolai tanár. Pécs, Klimó-u. 7.
 Pötz Edgár, ciszterci főgimn. tanár. Székesfehérvár.
 Prónai Antal dr., kegyesrendi főgimn. tanár. Budapest, IV. Városháztér 4.
 Prónay Jozefina bárónő. Budapest, VIII., Trefort-u. 2.
 Prodán János, miniszteri számellenőr. Budapest, V., Váczi-körút 54.
 Putnoky Imre, áll. főgimnáziumi tanár. Budapest, IX., Erkel-u. 18.
 Pünkösti Mária, polg. isk. tanár. Budapest., VIII., Mikszáth Kálmán-tér 1.
- Rab István, ref. főgimnáziumi tanár. Szatmárnémeti.
 Rác Gyula, tanár. Budapest, III., Zsigmond-u. 70.
 Radnai Oszkár dr., tanítóképző-int. tanár. Budapest, I., Mozdony-u. 40.
 Radvánszky Béla báró. Budapest, X., Szabóky-u. 30.
 Radvánszky Béláné báróné. Sajókaza, Borsodmegye.
 Radvánszky Dóra bárónő. Sajókaza, Borsodmegye.
 Radvánszky Jánosné báróné. Pusztavarsány, u. p. Hatvan, Pestmegye.
 Raj Ferenc, ügyvédjelölt. Budapest, VI., Bulyovszky-u. 26.
 Raj László, műegyetemi hallgató. Budapest, VI., Bulyovszky-u. 26.
 Rákossy Gyula, vívómester. Budapest, IV., Havas-u. 3.
 Ráth Mór, könyvkereskedő. Budapest, IV., Váczi-u. 30.
 Ravasz Árpád, ref. főgimnáziumi igazgató. Budapest, IX., Lónyay-u. 4.
 Resch Aurél dr., kir. kath. főgimnáziumi igazgató. Szakolcza.
 Rédei Kornél dr., premontrei főgimnáziumi tanár. Nagyvárad.
 Rédey Tivadar dr., múzeumi tisztviselő. Budapest, VIII., Salétrom-u. 9.
 Réger Béla dr., áll. főgimnáziumi tanár. Szentgotthárd.
 Reichard Piroska, tanár. Budapest, VII., Rottenbiller-u. 10.
 Reza Dezső dr., vármegyei levéltárnok. Székesfehérvár.
 Rell Lajos dr., ev. főgimnáziumi tanár. Békéscsaba.
 Remenák Elek dr., kórházi főorvos. Békéscsaba.
 Révhegyi Rózsa, bölcsészethallgató. Budapest, VIII., Alföldi-út 18.
 Révy Ferenc, felsőbb leányisk. főigazgató. Budapest, VI., Andrassy-út 65.
 Riedl Frigyes dr., egyetemi tanár. Budapest, VI., Andrassy-út 82.
 Riegler Ernő, bölcsészethallgató. Budapest, I., Fehérvári-út 51.
 Rietly Károly, kegyesrendi főgimnáziumi igazgató. Kolozsvár.
 Roboz Andor, áll. főreáliskolai tanár. Budapest, VI., Bulyovszky-u. 26.
 Roheim Géza, egyetemi hallgató. Budapest, VIII., Hermina-út 35.
 Roth Jenő, bölcsészethallgató. München. IV., Türkenstrasse 55.
 Rozsondai Viktor, ref. főgimnáziumi tanár. Székelyudvarhely.
 Rubinyi Mózes dr., polgári isk. tanár. Budapest, VI., Andrassy-út. 14.
 Ruzsonyi Béla, áll. főgimnáziumi tanár. Szentgotthárd.
- Safáry Irma, nyug. felsőbb leányiskolai igazgató. Kiskőrös.
 Sági István, áll. főgimnáziumi tanár. Budapest, VII., István-út 69.
 Sajó Sándor, áll. főgimnáziumi tanár. Budapest, III., Lajos-u. 68.
 Sallay Géza, kir. kath. főgimnáziumi tanár. Máramarosziget.

- Sándor Mór, bankigazgató. Szécsény, Nógrádmegye.
 Samu János, ref. főgimnáziumi tanár. Budapest, IX., Lónyay-u. 4.
 Sárkány Alfréd dr., miniszteri fogalmazó. Budapest, I., Attila-u. 23.
 Sarlot Ida. Budapest, I. Gellérthegy-u. 27.
 Sárossy Gergely, polgári iskolai tanár. Marczali.
 Sas Andor dr., tanár. Budapest, V., Pannónia-u. 2.
 Schiller Bódog dr., törvényszéki bíró. Budapest, V., Széchenyi-u. 1.
 Schiller István. Budapest, VII., Tököly-út 81.
 Schmack Alerina, irgalmas nővér. Léva. Polgári leányiskola.
 Schmidt Pál, áll. főgimnáziumi tanár. Ujpest.
 Schneider Dezső, polgári iskolai tanár. Budapest, I., Győri-út 13.
 Schöner Ferenc dr., áll. főgimnáziumi tanár. Budapest, Füzér-u. 12.
 Schöpflin Aladár, író. Budapest, IX., Ráday-u. 59.
 Schuschny Henrik dr., orvos. Budapest, VI., Nagymező-u. 49.
 Schuster Alfréd, áll. főgimnáziumi tanár. Budapest, III., Zsigmond-u. 114.
 Schwarcz Károly, könyvkereskedő. Sopron.
 Sebestyén Gyula dr., múzeumi igazgatóőr. Budapest, VIII. Nemzeti Múzeum.
 Sebestyén Károly dr., áll. főgimnáziumi tanár. Budapest, VI., Izabella-u. 73.
 Seprődi János, ref. főgimnáziumi tanár, Kolozsvár, Fazekas-u. 17.
 Serényi Béláné grófné. Budapest, VII., Stefánia-út 28.
 Sik Sándor dr., kegyesrendi főgimn. tanár. Budapest, IV., Városházi-út 4.
 Simai Ödön dr., polgári iskolai tanár. Budapest, VII., István-út 47.
 Simon László dr., középiskolai tanár. Budapest, II., Falk Miksa-u. 32.
 Simonfi János, ref. főgimnáziumi tanár. Sárospatak.
 Sikabonyi Antal dr., múz. tisztviselő. Budapest, VIII., Nemzeti Múzeum.
 Singer és Wolfner, könyvkiadó. Budapest, VI., Andrásy-út 10.
 Simonyi Zsigmond dr., egyet. tanár. Budapest, IV., Ferencz József-part. 27.
 Sipos Katalin, tanárnő. Budapest, IV., Ferenciek-tere 7.
 Sipőtz Pál, áll. főgimnáziumi tanár. Budapest, IX., Üllői-út 119.
 Solyomossy Sándor dr., építő iparisk. tanár. Budapest, VII. Zugló-út 16.
 Somló Sándor, a Színi Akadémia igazg. Budapest, IV., Kossuth Lajos-u. 17.
 Springer Stefánia, felsőbb leányiskolai tanárnő. Debreczen.
 Steuer János, nyug. tanár. Ujszentanna, Aradmegye.
 Stieglmár Róbert, középiskolai tanár. Budapest, I., Ménesi-út 11.
 Striegl József, áll. főgimnáziumi tanár. Szeged.
 Suhajda Lajos, ev. főgimnáziumi tanár. Selmeczbánya.
 Suszter Oszkár, áll. főreáliskolai tanár. Pozsony.
 Sümegi Gyula, kegyesrendi főgimnáziumi tanár. Veszprém.
 Szakács Béla, benedekrendi főgimnáziumi tanár. Győr.
 Szabó Adorján, premontrai főgimnáziumi tanár. Kassa.
 Szabó Ferenc dr., áll. főgimnáziumi tanár. Budapest, VII., István-út 67.
 Szabó Gyula, ref. főgimnáziumi tanár, Debreczen.
 S. Szabó József, ref. főgimnáziumi tanár. Debreczen.
 Szabó István, kegyesrendi főgimnáziumi tanár. Kolozsvár.
 Szabolcsi Lajos dr., író. Budapest, VII., Lövölde-tér 2/a.
 Szádeczky Béla dr., egyetemi könyvtári tisztviselő. Kolozsvár.

- Szalay István, kegyesrendi főgimnáziumi tanár. Kecskemét.
 Szalay József dr., rendőr-főkapitány. Szeged.
 Szántó Zsigmond dr., áll. főgimnáziumi tanár. Lugos.
 Szász Béla dr., kir. ítélőtáblai bíró. Budapest, I., Fehérvári-út 10.
 Szász József, róm. kath. főgimnáziumi tanár. Székelyudvarhely.
 Szász Károly dr., nyug. min. tanácsos. Budapest, IV., Molnár-u. 13.
 Székely Simon, polgári iskolai igazgató. Debreczen.
 Szegő Ferenc, főiskolai hallgató. Wien, II., Förstergasse 4.
 Szemere Samu dr., áll. főreáliskolai tanár. Budapest, V., Markó-u. 18.
 Szemkő Aladár, áll. főgimnáziumi tanár. Budapest, VI., Munkácsy-u. 26.
 Szenészi Gyula, ref. főgimnáziumi tanár. Szászváros.
 Szentiványi Róbert dr., a Batthyány-intézet igazgatója, Gyulafehérvár.
 Szentpétery Imre dr., áll. főgimnáziumi tanár. Budapest, V., Markó-u. 31.
 Szigetvári Iván dr., áll. középiskolai tanár. Budapest, V., Koráll-u. 9.
 Szekfű Gyula, dr., levéltárnok. Wien, I., Minoriten-platz. 1. Hofarchiv.
 Széchy Endre, egyetemi hallgató. Budapest, III., Józsefhegy-u. 1.
 Szilágyi Sándor dr., áll. főgimnáziumi tanár. Budapest, V., Markó-u. 31.
 Szilágyi Vilmos, a Vígszínház főrendezője. Budapest, IV., Szervita-tér 2.
 Szilárd Kata dr., középiskolai tanár. Budapest, I., Városmajor-u. 49.
 Szily Kálmán dr., a M. T. Akadémia főkönyvtárosa. Bpest, V., Akadémia-u. 2.
 Szinger Kornél, kegyesrendi főgimnáziumi igazgató. Szeged.
 Szini Lajos, újságíró, Budapest, VIII., Baross-tér 9.
 Szinyei Ferenc dr., egyetemi magántanár. Budapest, VIII., József-u. 20.
 Szinyei József dr., egyetemi tanár. Budapest, II., Bimbó-u. 24.
 Soják Rezső, kegyesrendi főgimnáziumi tanár. Veszprém.
 Solár Ferenc dr., ev. főgimn. tanár. Budapest, VII., Városligeti fasor 19.
 Szóts Gyula, áll. főgimnáziumi tanár. Budapest, V., Markó-u. 31.
 Szőke Gyula dr., ügyvéd. Budapest, IV., Papnövelde-u. 5.
 Sztripszky Hiador dr., múzeumi őr. Budapest. Városligeti iparcsarnok.
 Szutor Zoltán, áll. főgimnáziumi tanár. Beregszász.

- Tanács Imre, tanítóképző-intézeti tanár. Sárospatak.
 Téger Béla, tanítóképző-intézeti tanár. Baja.
 Teleky József, áll. főreáliskolai tanár. Pécs.
 Telkes Sándor, áll. főgimnáziumi tanár. Beregszász.
 Tettamanti Béla, áll. főgimnáziumi tanár. Makó.
 Thaly Loránt dr., kórházi főorvos. Budapest, I., Fehérvári-út 51.
 Thallóczy Lajos dr., pénzügymin. osztályfő. Wien, Johannesgasse 6.
 Theisz Frigyes, középiskolai tanár. Csegőd puszta, Biharmegye.
 Thuróczy István. Jászfelsőszentgyörgy. Jász-Nagykún-Szolnokmegye.
 Tihanyi Gál dr., benedekrendi főgimnáziumi tanár. Komárom.
 Tisza Lajos gróf, Kocsord, Szatmármegye.
 Tolnai Adél, polgári iskolai tanárnő. Ujpest, Dessewffy-u. 31.
 Tolnai Vilmos dr., Erzsébet-nőisk. tanár. Budapest, VII., Damjanich-u. 44.
 Tompa Béla dr., áll. főgimn. tanár. Budapest, III., Zsigmond-u. 114.
 Toncs Gusztáv, felső kereskedelmi iskolai igazgató. Szabadka.

- Tordai Ányos dr., ciszterci-rendi főgimnáziumi tanár. Baja.
- Tóth András dr., felső keresk. isk. tanár. Budapest, I., Fehérvári-út 10.
- Tóth Gyula, róm. kath. lelkész. Tarnaméra, Hevesmegye.
- Tóth Gyula, gyakorló tanár. Budapest, VII., Ilka-u. 26.
- Tóth Jolán dr., Budapest, VIII., Hunyadi-u. 52.
- Tóth József, szentszéki ülnök, tanítóképző int. tanár. Szatmárnémeti.
- Tóth Kálmán dr., polgármester. Karczag.
- Tóth László. tanár. Nyitra. Konviktus.
- Tóttösy Béla, polgári isk. tanár. Budapest, I., Diószegi-út. Etelka-lak.
- Travnik Jenő dr., áll. főreáliskolai tanár. Győr.
- Trencsényi Károly, felső kereskedelmi iskolai tanár. Zombor.
- Trócsányi Zoltán dr., akad. könyvtártiszt. Budapest, V., Akadémia-u. 2.
- Turóczi József dr., tanárjelölt. Budapest, V., Lipót-körút 11.
- Ujhelyi Imre, polg. isk. tanár. Békéscsaba, Ferencz József-tér 26.
- Ulm László, tanítóképzőintézeti tanár. Igló.
- Urbányi Karolin. Pozsony, Széchenyi-u. 3.
- Váczy János dr., áll. főgimnáziumi tanár. Budapest, I., Szemlőhegy-u. 13.
- Vadász Norbert dr., premontrei főgimnáziumi tanár. Keszthely.
- Vajda Gyula dr., felsőbb leányiskolai igazgató. Szabadka.
- Vajda Lajos. Budapest, VI., Bajza-u. 40.
- Vályi Károly, ref. főgimnáziumi tanár. Kúnszentmiklós.
- Ványi Ferenc dr., felsőbb leányiskolai tanár. Budapest, I., Attila-u. 101.
- Várdai Béla dr., áll. főgimnáziumi tanár. Cinkota, Dietrich-u. 2.
- Varga Bálint dr., ref. főgimnáziumi tanár. Budapest, IX., Lónyay-u. 4.
- Varga Ignác, áll. főreáliskolai tanár. Déva.
- Vargha Gyula dr., miniszteri tanácsos. Budapest, II., Bimbó-u. 10.
- Vargha Ilona, áll. leánygimnáziumi tanár. Budapest, II., Bimbó-u. 10.
- Vargha Zoltán dr., áll. főreáliskolai tanár. Budapest, II., Bimbó-u. 10.
- Varjas Endre, tanár. Szatmárnémeti.
- Varju Elemér dr., a Rákóczi-Múzeum igazgatója. Kassa.
- Vass Árpád, áll. főgimn. tanár. Rákospalota, Pázmány-u. 25.
- Vass Béla, főgimnáziumi tanár. Budapest, IV., Petőfi-tér 2.
- Végess Sándorné özv., felsőbb leányisk. tanárnő. Budapest, VIII., Práter-u. 23.
- Velledits Lajos dr., közs. főreálisk. tanár. Budapest, VIII., Horánszky-u. 11.
- Vende Ernő dr., áll. főreálisk. tanár. Pécs.
- Veress Endre dr., áll. középisk. tanár. Kolozsvár, Kismező-út 3.
- Veress Samu dr., egy. protestáns főgimn. igazgató. Rimaszombat.
- Verő Leó dr., áll. főreálisk. tanár. Budapest, VI., Bulyovszky-u. 26.
- Versényi György dr., ny. felsőbb leányisk. tanár. Budapest, VI., Szondy-u. 44.
- Vértésy Jenő dr., múzeumi őr. Budapest, I., Verpeléti-út 5.
- Vértésy Dezső dr., áll. főgimnáziumi tanár. Budapest, IX., Üllői-út 121.
- Veszprémi Vilmos dr., áll. főreáliskolai tanár. Szeged.
- Vidóczy Asztrik, benedekrendi főgimnáziumi tanár. Komárom.
- Vilner Ferenc, tanárjelölt. Budapest, VI., Üteg-u. 37.

Vincze József dr., kegyesr. főgimn. tanár. Budapest, IV., Városháztér 4.
 Vincze László, kegyesrendi főgimnáziumi tanár. Nagybecskerek.
 Vissnyovszky Rezső dr., kir. s. tanfelügyelő. Budapest, V., Visegrádi-u. 25.
 Viszota Gyula dr., áll. főgimn. igazgató. Budapest, X., Füzér-u. 12.
 Vitéz A., könyvkereskedő. Kassa, Fő-u. 75.
 Voinovich Géza dr., író. Budapest, VIII., Sándor-u. 6.
 Vonház István dr., keresk. akad. tanár. Budapest, V., Alkotmány-u. 11.
 Vozáry Gyula, áll. főgimn. tanár. Munkács. Kórház-u. 5.
 Vozáry Gyula, egyetemi ellenőr. Budapest, IV., Egyetem-tér 4.
 Vörösváry Ferenc, bankigazgató. Budapest, IV., Egyetem-tér 5.

Waldapfel János dr., áll. főgimn. tanár. Budapest, VIII., Trefort-u. 8.
 Waldapfel Ottó dr., ügyvéd. Budapest, V., Alkotmány-u. 12.
 Waldmayer Károly, az Osztrák Magyar Bank titkára. Wien. I, Freiong 1.
 Wallentinyi Dezső, egy. prot. főgimn. tanár. Rimaszombat.
 Wallentinyi Samu dr., ev. főgimnáziumi tanár, Eperjes.
 Wéber Arthur, felsőbb leányiskolai tanár. Budapest, II., Fő-u. 75.
 Werner Adolf dr., ciszterci-rendi főgimnáziumi igazgató. Baja.
 Weszely Ödön dr., főigazgató. Budapest, IV., Reáltanoda-u. 7.
 Widder Salamon. Budapest, VIII., Bezerédi-u. 6.

Zalai Mihály, ciszterci-rendi főgimnáziumi igazgató. Székesfehérvár.
 Závodszy Levente dr., áll. főgimn. tanár. Budapest, VII., István-út 69.
 Zeyk Károlyné. Ajtony. Kolozs megye.
 Zibolen Endre dr., áll. főgimn. tanár. Budapest, VIII., Tavaszmező-u. 17.
 Zolnai Béla, bölcsészethallgató. Berlin. Universitát.
 Zoltvány Irén dr., a pannonhalmi főisk. igazg. Pannonhalma, Győr megye.
 Zombory János dr., kir. kath. főgimn. tanár. Budapest, I., Albrecht-út 27.
 Zsenáty Emilia, felsőbb leányiskolai tanár. Budapest, I., Attila-u. 101.
 Zsigmond Ferenc dr., ref. főgimnáziumi tanár. Karczag.
 Zsigmond János dr., kegyesrendi főgimnáziumi tanár. Veszprém.

VI. Rendkívüli tagok.

Balázs Vilmos, bölcsészethallgató. Debreczen. Ref. főiskola.
 Barth Rezső, bölcsészethallgató. Budapest, I., Bercsényi-u. 6.
 Bartha Károly, bölcsészethallgató. Debreczen. Ref. főiskola.
 Bayer Alice, bölcsészethallgató. Budapest, VI., Eötvös-u. 5.
 Bod Károly, bölcsészethallgató. Budapest, I., Ménesi-út 11.
 Borbély Ferenc, tanárjelölt. Kolozsvár. Unitárius kollégium.
 Busák Béla, bölcsészethallgató. Budapest, VIII., József-u. 14.
 Debreczeni Ferenc, bölcsészethallgató. Debreczen. Ref. főiskola.
 Dörnyei József, róm. kath. papnövendék. Pécs.
 Eckhart Sándor, bölcsészethallgató. Budapest, I., Ménesi-út 11.
 Eiszen Tibor, bölcsészethallgató. Budapest, I., Ménesi-út 11.
 Fedor Károly, orvostanhallgató. Budapest, VIII., Mária-u. 20.

- Fehér Gábor, bölcsészethallgató. Debreczen. Ref. főiskola.
 Fehér Géza, bölcsészethallgató. Debreczen. Ref. főiskola.
 Fellner Ferenc, bölcsészethallgató. Budapest, I., Ménési-út 11.
 Frankl Miksa, orvostanhallgató. Budapest, IX., Pipa-u. 6.
 Freuszmuth Frigyes, bölcsészethallgató. Budapest, I., Ménési-út 11.
 Geiszt Alajos, róm. kath. papnövendék. Pécs,
 Gönczy István, bölcsészethallgató. Budapest, I., Ménési-út 11.
 Gyomlay László, tanárjelölt. Budapest, VIII., Aggteleki-u. 8.
 Hartos János, orvostanhallgató. Budapest, VIII., Mária-u. 5.
 Havas Gyula, bölcsészethallgató. Debreczen. Ref. főiskola.
 Herbály Gyula, bölcsészethallgató. Debreczen. Ref. főiskola.
 Horváth Endre, bölcsészethallgató. Budapest, I., Ménési-út 11.
 Huszti Ferenc, bölcsészethallgató. Budapest, VIII., Szentkirályi-u. 49.
 Jancsik Mihály, bölcsészethallgató. Debreczen. Ref. főiskola.
 Jano István, bölcsészethallgató. Debreczen. Ref. főiskola.
 Kappel Gyula, bölcsészethallgató. Budapest, I., Ménési-út 11.
 Kastner Jenő, bölcsészethallgató. Budapest, I., Ménési-út 11.
 Komlós Aladár, bölcsészethallgató. Budapest, VIII., Vámház-körút 8.
 Kovács Elek, bölcsészethallgató. Debreczen. Ref. főiskola.
 Lőri Péter, keresk. akad. hallgató. Budapest, VI., Bulyovszky-u. 25.
 Magyar László, bölcsészethallgató. Budapest, VIII., Baross-u. 38.
 Minkus Imre, egyetemi hallgató. Budapest, VI., Nagy János-u. 48.
 Mornau József, bölcsészethallgató. Budapest, I., Ménési-út 11.
 Oláh Sándor, bölcsészethallgató. Debreczen. Ref. főiskola.
 Orbán János, kegyesrendi papnövendék. Budapest, IV., Városház-tér 4.
 Óváry Zoltán, bölcsészethallgató. Debreczen. Ref. főiskola.
 Panity Vukoszava, bölcsészethallgató. Budapest, VII., Akácfa-u. 6.
 Péterffy László, bölcsészethallgató. Debreczen. Ref. főiskola.
 Pinkóczy Gusztáv, hittanhallgató. Debreczen. Ref. főiskola.
 Pongrácz Elemér, egyetemi hallgató. Budapest, II., Fő-u. 80
 Putnok József, egyetemi hallgató. Érsekújvár.
 Rákosi Tibor, egyetemi hallgató. Budapest, VIII., Népszínház-u. 47.
 Ruitz Alfonz, premontrei tanárjelölt. Lőcse. Mészáros-u. 3.
 Sándor Mór, tanárjelölt. Kolozsvár, Szentegyház-u. 39.
 Sarkadi Nagy János, bölcsészethallgató. Debreczen. Ref. főiskola.
 Sarkadi Sándor, orvostanhallgató. Budapest, V., Visegrádi-u. 14.
 Schrickler Mihály. Győr, Czuczor Gergely-u. 30.
 Sebestyén Pál, joghallgató. Budapest, IV., Vámház-körút 12.
 Steltzer Lajos, bölcsészethallgató. Pozsony, Széplak-u. 72.
 Szántó Miklós, joghallgató. Budapest, IX., Mátyás-u. 13.
 Szegszárdi József, tanárjelölt. Kolozsvár, Mátyáskirály-tér 7.
 Székely Ferenc, tanárjelölt. Kolozsvár, Bocskay-tér 1.
 Szilárd Leó, bölcsészethallgató. Budapest, I., Ménési-út 11.
 Takácsy Dénes, egyetemi hallgató. Gyula, Erkel-tér 2.
 Tollas Béla, bölcsészethallgató. Debreczen, Széchenyi-u. 25.
 Trombitás Gyula, bölcsészethallgató. Budapest, I., Naphegy-u. 3.

Ulreich Vilmos, bölcsészethallgató. Budapest, I., Ménesi-út 11.
 Vadász Pál, orvostanhallgató. Budapest, I., Fehérvári-út 15/d.
 Valent Mihály, orvostanhallgató. Budapest, VIII., Mária-u. 5.
 Zádor Béla, tanárjelölt. Kolozsvár, Teleki-u. 3.
 Zolnai Dezső, bölcsészethallgató. Budapest, I., Ménesi-út 11.
 Zsinka Ferenc, tanárjelölt. Budapest, VIII., Baross-u. 47.

VII. Az Irodalomtörténet előfizetői.

Csegezy László. Bágyon, Torda-Aranyosmegye.
 Endrényi Imre, könyvkereskedő. Szeged, Kelemen-u. 7. (2 pld.)
 Heckenast G. utóda, könyvkereskedő. Pozsony.
 Huszár István, könyvtáros. Nyitra.
 Kilián Frigyes, könyvkereskedő. Budapest, IV., Váci-u. 32. (3 pld.)
 Katz G., könyvkereskedő. Budapest, V., Dorottya-u. 12.
 Mildner Ferenc, könyvkereskedő. Kassa.
 Németh József, könyvkereskedő. Budapest, I., Fehérvári út 15. (50 pld.)
 Pfeifer Ferdinánd, könyvkereskedő. Budapest, IV., Kossuth Lajos-u. 7.
 Rakodeczay Pál, polgári iskolai tanár. Szentendre.
 Simay Viktor. Brassó, Porond-u. 1.
 Stark Ferenc, könyvkereskedő. Budapest, I., Krisztina-tér 7.
 Stein János, könyvkereskedő. Kolozsvár. (2 pld.)
 Takács Menyhért dr., jászóvári prépost. Jászó, Abauj-Tornamegye.
 Thierring Gyula, könyvkereskedő. Sopron.

Alsókubin : áll. felső kereskedelmi iskola tanári könyvtára.
 Arad : Kölcsey-Egyesület könyvtára.
 Arad : kir. kath. főgimnázium tanári könyvtára.
 Arad : kir. kath. főgimnázium ifjúsági önképzőköre.
 Arad : áll. főreáliskola tanári könyvtára.
 Arad : közs. felső kereskedelmi iskola tanári könyvtára.
 Aszód : ev. főgimnázium tanári könyvtára.

Baja : ciszterci-rendi főgimnázium ifjúsági önképzőköre.
 Baja : áll. tanítóképző-intézet tanári könyvtára.
 Baja : róm. kath. polgári leányiskola tanári könyvtára.
 Balassagyarmat : áll. főgimnázium tanári könyvtára.
 Békéscsaba : ev. főgimnázium tanári könyvtára.
 Békéscsaba : áll. polgári iskola tanári könyvtára.
 Beregszász : áll. főgimnázium tanári könyvtára.
 Besztercebánya : kir. kath. főgimnázium tanári könyvtára.
 Besztercebánya : kir. kath. főgimnázium ifjúsági önképzőköre.
 Besztercebánya : áll. felső kereskedelmi iskola tanári könyvtára.
 Budapest : Országos Kaszinó könyvtára. IV., Semmelweis-u. 1.
 Budapest : képviselőházi könyvtár. V., Országház.

- Budapest: egyetemi könyvtár. IV., Ferenciek-tere 5.
 Budapest: Eötvös-kollégium könyvtára. I., Ménesi-út 11.
 Budapest: Erzsébet-nőiskola tanári könyvtára. VII., István-út 63.
 Budapest: ciszterci-rendi tanárképző-intézet. VIII., Horánszky-u. 6.
 Budapest: m. kir. honvéd Ludovika-akadémia. VIII., Üllői-út 80.
 Budapest: áll. főgimn. tanári könyvtára. I., Attila-u. 1.
 Budapest: kir. kath. főgimn. tanári könyvtára. II., Ilona-u. 4.
 Budapest: áll. főgimn. tanári könyvtára. III., Zsigmond-u. 114.
 Budapest: áll. főgimn. ifj. könyvtára. III., Zsigmond-u. 114.
 Budapest: áll. főgimn. ifj. önképzőköre. III., Zsigmond-u. 114.
 Budapest: egy leánygimn. tanári könyvtára. IV., Veres Pálné-u. 36.
 Budapest: áll. főgimn. ifj. könyvtára. V., Markó-u. 29.
 Budapest: áll. főgimn. ifj. könyvtára. VI., Munkácsy-u. 26.
 Budapest: áll. főgimn. ifj. önképzőköre. VI., Munkácsy-u. 26.
 Budapest: áll. főgimn. tanári könyvtára. VII., Barcsay-u. 5.
 Budapest: áll. főgimn. ifj. önképzőköre. VII., Barcsay-u. 5.
 Budapest: áll. főgimn. tanári könyvt. VIII., Tavaszmező-u. 17.
 Budapest: gyakorló főgimn. tanári könyvtára. VIII., Trefort-u. 8.
 Budapest: ref. főgimn. tanári könyvtára. IX., Lónyay-u. 4.
 Budapest: ref. főgimn. ifj. önképzőköre. IX., Lónyay-u. 4.
 Budapest: áll. főgimn. tanári könyvtára. X., Füzér-u. 12.
 Budapest: közs. főreáliskola tanári könyvtára. IV., Reáltanoda-u. 7.
 Budapest: közs. főreáliskola ifj. könyvtára. IV., Reáltanoda-u. 7.
 Budapest: áll. főreálisk. tanári könyvtára. VI., Bulyovszky-u. 22.
 Budapest: áll. főreálisk. ifj. könyvtára. VI., Bulyovszky-u. 22.
 Budapest: áll. főreálisk. ifj. önképzőköre. VI., Bulyovszky-u. 22.
 Budapest: közs. főreálisk. ifj. könyvtára. VIII., Horánszky-u. 11.
 Budapest: áll. felsőbb leányisk. tanári könyvtára. VI. Andrassy-út 65.
 Budapest: egy. felsőbb leányisk. tanári könyvtára. IV., Veres Pálné-u. 36.
 Budapest: közs. felső kereskedelmi isk. ifj. önképző-köre. II., Ponty-u. 1.
 Budapest: közs. polg. leányisk. tanári könyvtára V. Vadász-u. 31.
 Budapest: izr. tanítóképző-int. tanári könyvtára. VIII., Röck Szilárd-u. 26.
 Budapest: róm. kath. tanítónőképző tanári könyvtára. IX., Gyep-u. 23.
 Budapest: közs. főreáliskola tanári könyvtára. IV., Reáltanoda-u. 7.
 Budapest: közs. főreáliskola tanári könyvtára. VIII., Horánszky-u. 11.
 Budapest: közs. felső keresk. iskola tanári könyvtára. II., Ponty-u. 1.
 Budapest: közs. felső keresk. iskola tanári könyvtára. VI., Nagymező-u. 1.
 Budapest: közs. felső keresk. isk. tanári könyvtára. VIII., Röck Szilárd-u. 13.
 Budapest: közs. felső keresk. iskola tanári könyvtára. VIII., Rigó-u. 16.
 Budapest: közs. felső keresk. iskola tanári könyvtára. IX., Mester-u. 27.
 Budapest: közs. iparrajziskola tanári könyvtára. IX., Oroszlán-u. 1.
 Budapest: közs. felsőbb leányiskola tanári könyvtára. I., Iskola-tér 1.
 Budapest: közs. felsőbb leányiskola tanári könyvtára. IV., Váczi-u. 43.
 Budapest: közs. leánygimnázium tanári könyvtára. IV. Váczi-u. 43.
 Budapest: közs. polgári fiúiskola tanári könyvtára. I., Fehér sas-tér 3.
 Budapest: közs. polgári fiúiskola tanári könyvtára. II., Medve-u. 5.

- Budapest: közs. polgári fiúiskola tanári könyvtára. III., Kiskorona-u. 10.
 Budapest: közs. polgári fiúiskola tanári könyvtára. V., Honvéd-u. 27.
 Budapest: közs. polgári fiúiskola tanári könyvtára. VI., Nagymező-u. 1.
 Budapest: közs. polgári fiúiskola tanári könyvtára. VII., Kövér Lajos-u.
 Budapest: közs. polgári fiúiskola tanári könyvtára. VII., Wesselényi-u. 38.
 Budapest: közs. polgári fiúiskola tanári könyvtára. VII., Kortész-u. 30.
 Budapest: közs. polgári fiúiskola tanári könyvtára. VII., Rottenbiller-u. 35.
 Budapest: közs. polgári fiúiskola tanári könyvtára. VII., Damjanich-u. 43.
 Budapest: közs. polgári fiúiskola tanári könyvtára. VIII., Homok-u. 9.
 Budapest: közs. polgári fiúiskola tanári könyvtára. VIII., Német-u. 44.
 Budapest: közs. polgári fiúiskola tanári könyvtára. VIII., Práter-u. 31.
 Budapest: közs. polgári fiúiskola tanári könyvtára. VIII., Üllői-út 54.
 Budapest: közs. polgári fiúiskola tanári könyvtára. VIII., Knezits-u. 17.
 Budapest: közs. polgári fiúiskola tanári könyvtára. IX., Gyáli-út.
 Budapest: közs. polgári fiúiskola tanári könyvtára. X. Százados-u.
 Budapest: közs. polgári leányiskola tanári könyvtára. I., Koronaőr-u. 3.
 Budapest: közs. polgári leányiskola tanári könyvtára. I., Fehérvári-út 60.
 Budapest: közs. polgári leányiskola tanári könyvtára. II., Batthyány-u. 8.
 Budapest: közs. polgári leányiskola tanári könyvtára. III., Bécsi-út 33.
 Budapest: közs. polgári leányiskola tanári könyvtára. IV., Károlyi-u. 8.
 Budapest: közs. polgári leányiskola tanári könyvtára. V. Vadász-u. 31.
 Budapest: közs. polgári leányiskola tanári könyvtára. VI., Felső erdősor 20.
 Budapest: közs. polgári leányiskola tanári könyvtára. VI., Váczi-körút 23.
 Budapest: közs. polgári leányiskola tanári könyvtára. VI., Üteg-u. 14.
 Budapest: közs. polgári leányiskola tanári könyvtára. VII., Dohány-u. 32.
 Budapest: közs. polgári leányiskola tanár, könyvtára. VII., Aréna-út 25.
 Budapest: közs. polgári leányiskola tanári könyvtára. VII., Peterdy-u. 17.
 Budapest: közs. polgári leányiskola tanári könyvtára. VII., Egressy-út 71.
 Budapest: közs. polgári leányiskola tanári könyvtára. VIII., Práter-u. 15.
 Budapest: közs. polgári leányiskola tanári könyvtára. VIII., Csokonai-u. 6.
 Budapest: közs. polgári leányiskola tanári könyvtára. IX., Mester-u. 23.
 Budapest: közs. polgári leányiskola tanári könyvtára. X., Bánya-u. 2.
 Budapest: közs. polgári leányiskola tanári könyvtára. X., Elnök-u.
 Budapest: közs. polgári leányiskola tanári könyvtára. X., Százados-u.

Cegléd: áll. főgimnázium tanári könyvtára.

Csorna: premontrei-rendi székház könyvtára.

Debreczen: ref. főgimnázium tanári könyvtára.

Debreczen: áll. főreáliskola tanári könyvtára.

Dés: áll. főgimnázium tanári könyvtára.

Eger: róm. kath. felsőbb leányiskola tanári könyvtára.

Eger: áll. főreáliskola tanári könyvtára.

Eperjes: Széchenyi-Kör könyvtára.

Erzsébetváros: áll. főgimnáziumi ifjúsági önképzőköre.

Érsekujvár: községi róm. kath. főgimnázium tanári könyvtára.
 Érsekujvár: Megváltóról nevezett nővérek zárdájának könyvtára.
 Esztergom: közs. főreáliskola ifjúsági könyvtára.
 Esztergom: vizivárosi róm. kath. polgári leányiskola igazgatósága.

Fiume: tengerészeti akadémia tanári könyvtára.
 Fogaras: áll. főgimnázium tanári könyvtára.

Gödöllő: minorita-rendi főgimnázium tanári könyvtára.
 Gyergyószentmiklós: áll. főgimnázium tanári könyvtára.
 Győr: áll. főreáliskola tanári könyvtára.
 Gyöngyös: áll. főgimnázium tanári könyvtára.
 Gyula: róm. kath. főgimnázium tanári könyvtára.
 Gyulafehérvár: róm. kath. főgimnázium tanári könyvtára.

Hajdúnánás: ref. főgimnázium tanári könyvtára.
 Hódmezővásárhely: ref. főgimnázium tanári könyvtára.

Jászberény: áll. főgimnázium tanári könyvtára.
 Jászberény: áll. főgimnázium ifjúsági könyvtára.
 Jászó: premontrei rend központi könyvtára.

Kalocsa: Miasszonyunk-zárda ifjúsági önképzőköre.
 Kaposvár: áll. főgimnázium tanári könyvtára.
 Karczag: ref. főgimnázium tanári könyvtára.
 Kassa: Felsőmagyarországi Rákóczi-Múzeum könyvtára.
 Kassa: áll. felsőbb leányiskola tanári könyvtára.
 Kecskemét: kegyesrendi főgimnázium tanári könyvtára.
 Késmárk: ev. főgimnázium tanári könyvtára.
 Késmárk: áll. felső kereskedelmi iskola tanári könyvtára.
 Kiskunfélegyháza: városi róm. kath. főgimnázium tanári könyvtára.
 Kiskunfélegyháza: áll. tanítóképző intézet tanári könyvtára.
 Kiszszében: kegyesrendi főgimnázium tanári könyvtára.
 Kisújszállás: ref. főgimnázium tanári könyvtára.
 Kolozsvár: középiskolai tanárképző-intézet igazgatósága.
 Kolozsvár: bölcsészeti magyar irodalomtörténeti szeminárium.
 Kolozsvár: róm. kath. főgimnázium tanári könyvtára.
 Kolozsvár: unitárius főgimnázium tanári könyvtára.
 Kolozsvár: áll. tanítóképző intézet tanári könyvtára.
 Komárom: benedekrendi főgimnázium tanári könyvtára.
 Kőrmöcsbánya: áll. főreáliskola tanári könyvtára.
 Kőszeg: benedekrendi főgimnázium tanári könyvtára.
 Kúnszentmiklós: ref. főgimnázium tanári könyvtára.

Léva: áll. tanítóképző intézet tanári könyvtára.
 Liptószentmiklós: áll. polgári fiúiskola igazgatósága.

Losonc: áll. főgimnázium tanári könyvtára.
 Lőcse: kir. kath. főgimnázium tanári könyvtára.
 Lugos: áll. főgimnázium tanári könyvtára.

Mezőkövesd: kir. kath. főgimnázium tanári könyvtára.
 Mezőtúr: ref. főgimnázium tanári könyvtára.
 Miskolc: áll. polgári leányiskola tanári könyvtára.
 Monor: polgári fiúiskola tanári könyvtára.

Nagybánya: áll. főgimnázium tanári könyvtára.
 Nagyvárad: felső kereskedelmi iskola tanári könyvtára.
 Nagyvárad: róm. kath. kisdiedvönöképző tanári könyvtára.
 Nagykikinda: áll. főgimnázium tanári könyvtára.
 Nagykikinda: áll. főgimnázium ifjúsági önképzőköre.
 Nagykőrös: ref. főgimnázium tanári könyvtára.
 Nagykőrös: ref. főgimnázium ifjúsági önképzőköre.
 Nagyszeben: görög keleti román szeminárium igazgatósága.
 Nagyszombat: érseki főgimnázium tanári könyvtára.
 Naszód: alapítványi főgimnázium tanári könyvtára.
 Nyiregyháza: ev. főgimnázium tanári könyvtára.
 Nyitra: róm. kath. főgimnázium tanári könyvtára.

Palánka: áll. polgári fiúiskola tanári könyvtára.
 Pannonhalma: Szent-Benedekrend központi könyvtára.
 Pápa: ref. főiskola tanári könyvtára.
 Pápa: ref. főiskolai Magyar Társaság.
 Pápa: ref. tanítónöképző intézet tanári könyvtára.
 Pécs: áll. főreáliskola ifjúsági önképzőköre.
 Pozsony: Szent Orsolyarend tanítónöképző intézete.
 Pozsony: áll. főreáliskola tanári könyvtára.
 Pozsony: ev. főgimnázium tanári könyvtára.
 Pozsony: áll. polgári leányiskola tanári könyvtára.

Rimaszombat: protestáns főgimnázium tanári könyvtára.
 Rimaszombat: protestáns főgimnázium ifjúsági könyvtára.
 Rózsahegy: kegyesrendi főgimnázium tanári könyvtára.

Sárospatak: ref. főiskola központi könyvtára.
 Sárospatak: ref. főgimnázium ifjúsági önképzőköre.
 Sárospatak: áll. tanítónöképző intézet tanári könyvtára.
 Sepsiszentgyörgy: áll. polgári leányiskola önképzőköre.
 Sopron: ev. főgimnázium tanári könyvtára.
 Sopron: áll. felsőbb leányiskola tanári könyvtára.
 Sopron: felső kereskedelmi iskola tanári könyvtára.
 Szabadka: városi főgimnázium tanári könyvtára.
 Szabadka: városi felső kereskedelmi iskola tanári könyvtára.

- Szászváros : ref. főgimnázium tanári könyvtára.
 Szászváros : ref. főgimnázium ifjúsági önképzőköre.
 Szeged : Somogyi-könyvtár.
 Szeged : kegyesrendi főgimnázium tanári könyvtára.
 Szeged : áll. főgimnázium ifjúsági önképzőköre.
 Székesfehérvár : ciszterci-rendi főgimnázium tanári könyvtára.
 Székesfehérvár : áll. főreáliskola tanári könyvtára.
 Székesfehérvár : áll. főreáliskola ifjúsági önképzőköre.
 Szekszárd : áll. főgimnázium tanári könyvtára.
 Szekszárd : áll. főgimnázium ifjúsági önképzőköre.
 Szenicze : áll. polgári fiúiskola tanári könyvtára.
 Székelyudvarhely : róm. kath. főgimnázium tanári könyvtára.
 Székelyudvarhely : áll. főreáliskola tanári könyvtára.
 Szentgyörgy : kegyesrendi főgimnázium tanári könyvtára.
 Szilágysomlyó : róm. kath. főgimnázium tanári könyvtára.
 Szolnok : áll. főgimnázium tanári könyvtára.
 Szolnok : áll. főgimnázium ifjúsági könyvtára.
 Szombathely : áll. főreáliskola ifjúsági önképzőköre.
 Szombathely : premontrei-rendi főgimnázium ifjúsági önképzőköre.
 Szombathely : községi felső kereskedelmi iskola tanári könyvtára.
- Tata : kegyesrendi főgimnázium tanári könyvtára.
 Temesvár : kegyesrendi főgimnázium tanári könyvtára.
 Temesvár : áll. főreáliskola ifjúsági könyvtára.
 Temesvár : városi felsőkereskedelmi iskola ifjúsági önképzőköre.
- Ungvár : kir. kath. főgimnázium ifjúsági önképzőköre.
- Vajdahunyad : községi polgári leányiskola tanári könyvtára.
 Veszprém : kegyesrendi főgimnázium tanári könyvtára.
 Versecz : községi polgári leányiskola tanári könyvtára.
 Veszprém : áll. felsőkereskedelmi iskola tanári könyvtára.
- Zalaegerszeg : áll. főgimnázium tanári könyvtára.
 Zenta : községi főgimnázium tanári könyvtára.
 Zircz : ciszterci-rendi apátság könyvtára.
 Zombor : községi felsőkereskedelmi iskola tanári könyvtára.
 Zolna : áll. főreáliskola tanári könyvtára.

VIII. Statisztikai adatok.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaságnak működése első évében, 1912-ben: 1004 tagja és előfizetője volt. Ezek közül tiszteleti tag: 2, alapító tag: 13, rendes tag: 634, rendkívüli tag: 64, előfizető: 291. Összesen 1004 tag és előfizető.

A tagok közül egyetemi, műegyetemi é akadémiái tanár: 41, gimnáziumi és reáliskolai tanár: 300, felsőbb leányiskolai tanár: 24, felsőkereskedelmi iskolai tanár: 14, tanítóképző-intézeti tanár 15, polgáriiskolai tanár 36, egyéb tanintézeti tanár és tanító: 35, pap: 15, orvos: 3, ügyvéd: 5, tisztviselő: 60, nyugdíjas: 7, író 10, művész: 6, földbirtokos: 20, kereskedő: 8, magánzó: 17, tanárjelölt, egyetemi, műegyetemi és akadémiái hallgató: 97.

Az előfizetők közül egyetem, műegyetem és akadémia: 10, gimnázium és reáliskola: 111, felsőbb leányiskola 7, felsőkereskedelmi iskola: 16, tanítóképző-intézet: 9, polgári iskola: 51, egyéb tanintézet: 5, társaskör, múzeum és nyilvános könyvtár: 10, könyvkereskedők és magánosok 72.

A folyóirat 1300 példányban jelent meg.